

2. International Congress on Social Sciences & Humanities

June 12-13, 2023

Ege University, Izmir, Türkiye

Full Texts Book

Editors:

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

Assist. Prof. Dr. Aytekin ERDOĞAN

ISBN: 978-625-367-169-3

FULL TEXTS BOOK

EGE 2nd INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

June 12-13, 2023
Ege University, Izmir, Türkiye

Editors

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER
Assist. Prof. Dr. Aytekin ERDOĞAN

Institute Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TÜRKİYE

TR: +90 342 606 06 75

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

All rights of this book belong to IKSAD Publishing House

Authors are responsible both ethically and juridically

Iksad Publications - 2023©

Issued: 07.07.2023

ISBN - 978-625-367-169-3

CONGRESS ID

TITLE OF CONGRESS

EGE
2nd INTERNATIONAL CONGRESS ON
NATURAL & MEDICAL SCIENCES

PARTICIPATION

Keynote & Invited

DATE - PLACE

June 12-13, 2023
Ege University, Izmir, Türkiye

HONORARY BOARD

Prof. Dr. Necdet BUDAK

Rector of Ege University

Prof. Dr. Botir USMONOV

Rector of the Tashkent Institute of Chemical Technology

Prof. Dr. Ahmed REIMOV

Rector of Karakalpak State University

Prof. Dr. Abdugappor KIRGIZBAYEV

Rector of the Tashkent State Pedagogical University

Dr. Mustafa Latif EMEK

President of IKSAD Institute

HEAD OF CONGRESS

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

Director of Ege University

Institute of Social Sciences

(Turkey)

Assoc. Prof. Dr. Gulbaxar TAVALDIEVA

Tashkent Institute of Chemical Technology

(Uzbekistan)

ORGANIZING BOARD

- Prof. Dr. Mehmet ERSAN - Vice-Rector, Ege University, Türkiye
- Prof. Dr. Abdullayeva Barno Sayfutdinovna - Vice-Rector, Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan
- Prof. Dr. Saparov Kalandar Abdullaevich - Dean of the Faculty of Natural Sciences of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan
- Prof. Dr. Ergasheva Gulrukhsor Surkhonidinovna - Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan
- Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA - Azerbaijan State Pedagogy University, Azerbaijan
- Khairulla Pulatov - Doctor of Technical Sciences, Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan
- Zebo Babakhanova - Doctor of Medical Sciences, Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan
- Sherzod Jalilov - Doctor of Economics, Associate Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan
- Anisakhon Tukhtamushova - Tashkent Institute of Architecture and Civil Engineering, Uzbekistan
- Assoc. Prof. Dr. Burcu TÜRKCAN - Ege University, Social Sciences Institute Deputy Director, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Ikromkhonova Furuza Ikromovna - Vice-Rector for International Cooperation of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan
- Assoc. Prof. Dr. Farhad MIKAYILOV - UNEC, Deputy Director of Institute of Economic Scientific Research, Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Turdimambetov Izimbet Rakhmetovich - Karakalpak State University vice-rector for scientific affairs and innovations, Uzbekistan
- Assoc. Prof. Dr. Niibmatdinov Kairat Keunimjaevich - Head of the Department of Scientific Research, Innovation and Scientific-Pedagogical Personnel Training of Karakalpak State University, Uzbekistan
- Assoc. Prof. Dr. Reimov Kamal Mambetkarimovich - Head of the Department of "Electric Power Engineering" at Karakalpak State University, Uzbekistan
- Assist. Prof. Dr. Aytekin ERDOĞAN - Ege University, Social Sciences Institute Deputy Director, Türkiye
- Dr. Abdazimov Azizjan Abdusabirovich - Head of the Department of Scientific Research, Innovation and Training of Scientific and Pedagogical Personnel of the Tashkent State Pedagogical University
- Dr. Elvan CAFAROV - Azerbaijan State Pedagogy University, Azerbaijan
- Shaniyazov Shakhimardan Oliabaevich - Head of International Relations Department of Karakalpak State University, Uzbekistan

SCIENTIFIC COMMITTEE BOARD

Prof. Dr. Adnan TÜRKSOY - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Alev Fatoş PARSA - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Ali Osman KARATAY - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Atilla SİLKÜ - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Aykut LENGER - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Baise Şebnem TOPLU - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Bekir Zakir ÇOBAN - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Berrak TARANÇ - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Cumhuriyet TANRIVER - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Eşref ABAY - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Evrim Pelin BAYTEKİN - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. F. Belma FİRLAR - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Faruk YÜCEL - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. G. Nazan GÜNAY - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. İ. Pelin DÜNDAR - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Ismailov Qanatbay Abdreymovich - Head of the "Physics of Semiconductors" Department of Karakalpak State University, Uzbekistan

Prof. Dr. Shakhmurova Gulnara Abdullaevna - Head of the Department of Zoology, Anatomy and Physiology, Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Ismoil Safarov - (DcS), Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan

Mastura Aripova - (DcS), Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan

Oybek Sirozhov - (DcS), Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan

Ravshan Adilov - (DcS), Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan

Khasan Kadirov - (DcS), Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan

Gulnoz Khakimova - PhD, assistant. Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan

Prof. Dr. İlhan ERSOY - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. M. Kirami ÖLGEN - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Öcal ÖZBİLGİN - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Metin EKİCİ - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Nadim MACİT - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Nuran EROL IŞIK - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Selami FEDAKAR - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Serap ÖZDÖL KUTLU - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Serap TEKİNSAV SÜTÇÜ - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Siret HÜRİSOY - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Vefa KURBAN - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ - Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Ziyinet ÖNDOĞAN - Ege University, Türkiye
Prof. Dr. Zuhul ÖZEL SAĞLAMTİMUR - Ege University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ali Maruf ALASKAN - Ege University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Alliyarov Ashraf Dauletyarovich - Chairman of Karakalpak State
University Trade Union
Assoc. Prof. Dr. Aygöl UÇAR - Ege University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Embergenov Nauryzbay Janabaevich - Dean of the Faculty of
Geography and Natural Resources of Karakalpak State University, Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Nurymbetov Bakhtiyar Chimbersenovich - Dean of the Faculty of
Chemical Technology of Karakalpak State University, Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Khojanazarov Uktam Eshtemirovich - Head of the Department
"Botany and Ecology" of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Saniye UYSAL ÜNALAN - Ege University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Şerife ÇAĞIN - Ege University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT - Ege University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, Kyrgyzstan
Assist. Prof. Dr. Samet Can CURKAN - Ege University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Oğuzhan Şemseddin YAĞMUR - Ege University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Jabborov Ulugbek – Department of "Practical English course" of
Tashkent State Pedagogical University
Assist. Prof. Dijana Gracin - University of Zagreb, Croatia
Dr. Pulatova Durдона Ravshanovna – Tashkent State Pedagogical University
Dr. Elvan CAFAROV - Azerbaijan State Pedagogy University, Azerbaijan
Dr. Violla MAKHZOUM - Islamic University of Lebanon, Lebanon
Dr. Elvan CAFAROV - Azerbaijan State Pedagogy University, Azerbaijan
Dr. Assel YERDENOVA - Ahmet Yesevi University, Kazakhstan
Dr. Arjan ÇURI - Mediterranean University of Albania, Albania

PARTICIPATING COUNTRIES (24)

Türkiye, Uzbekistan, Azerbaijan, Kazakhstan, Japan, Indonesia, India, Iran,
Albania, Ethiopia, Romania, Mongolia, Vietnam, South Korea, Kosova,
Algeria, Turkish Republic of Northern Cyprus, United States of America,
Philippines, Iran, Canada, Serbia, Bosnia & Herzegovina, Morocco

TOTAL PAPERS: 206

The number of abstracts from foreign countries: **122**

The number of abstracts from Türkiye: **84**

LANGUAGES

Turkish, Uzbek, English, Russian,

PHOTO GALLERY

Zoom Meeting: Thi-Hoang-Anh TRAN, Can-Tho University, Vietnam

Kalori: 06:31:08

2. Quantitative Research

- Exceptionally high survey response rate of nearly 98%.
- Comprehensive multi-stage approach to validate the measurement model for reliability and validity.
- All variables demonstrated factor loading coefficients that exceeded the threshold, ensuring convergent validity.
- Discriminant validity confirmed using the Fornell-Larcker criterion, cross-loading test, and HTMT index.
- No issues of multicollinearity detected in the PLS-SEM analysis.
- The structural model's integrity was evaluated using the Effect Size Index, Communality Value, and GoF index.
- Notably powerful prediction of the impact of CO, AU, and BI on customer perceptions of CSR.
- The PLS model demonstrated a satisfactory fit for the empirical data.

Thi-Hoang-Anh TRAN, Can-Tho University, Vietnam

Observer Hall...
Observer Hall-2

Moderator: Hall-2, Jyoti

HALL 2 SHYANGI

Hall-2 Jyoti

OMAR BOSSE NDHETWA S2H-2

Observer: Gök

Zoom Meeting: Thi-Hoang-Anh TRAN, Can-Tho University, Vietnam

Zoom Meeting: Thi-Hoang-Anh TRAN, Can-Tho University, Vietnam

Kalori: 08:18:00

GENERAL DESCRIPTION

The fast-growing era of Industry 4.0 has brought major changes in the business world and encouraged companies to adopt new technologies that can increase efficiency, productivity, and innovation. The Technology Congress is an important platform for technology and business leaders to discuss the changes that are taking place in the era of Industry 4.0 and the technological solutions that can be applied in the future.

ABSTRACT

Observer Hall...
Observer Hall-2

hall 2: Mr. Mu...
hall 2: Mr. Mulya Tar...

mohammed...
mohammed mohammed...

Hall - 2, Flora...
Hall - 2, Flora Peta

Etleva Peta
Etleva Peta

Achi Riza

Zoom Meeting: Thi-Hoang-Anh TRAN, Can-Tho University, Vietnam

Finder Dosya Düzen Görüntü Git Pencere Yardım zoom

Sistem Testi... | Hall-2

Katılımcılar (9)

Observer Hall-2

Hall-2, Süleyman Gıncı Observer Hall-2 Hall-2, Reyhan Dağirmenci

Hall-2, Kazım YILDIRIMAKI DOĞULUN Hall-2, ŞÜKRÜ TÜRKÖZ SALON 2-YASAL ÖZDEMİR

Fatma GÜZ ALTUN Oya ERYİĞİT DÖNLER Nagehan Çelikk

06:43:38 Görüntü

Ar

- CH Oboer... (Ortak oturum sahibi, bes)
- Hall-2| Kazım YILDIRIMAKI DOĞULUN
- FG Fatma GÜZ ALTUN
- HR Hall-2, Reyhan Dağirmenci
- Hall-2, Süleyman Gıncı
- HS Hall-2, ŞÜKRÜ TÜRKÖZ
- H Nagehan Çelikk
- CE Oya ERYİĞİT DÖNLER
- SE SALON 2-YASAL ÖZDEMİR

PS4 Videoyu Beğli Katılımcılar Sözlük Ekran Paylaşım Kayıt Duraklat/Durdur Ara Oturum Reaksiyonlar Uygulamalar

Tanımlı Seçenekler Data İstatistik

Outiden Çık

Katılımcılar (9)

Takım Üyesi Hall-2'nin ekranını görüntüleyebilirler. Başlatma Görüntü

Tam ekran modundan çıkmak için ESC tuşuna basın veya çift tıklayın

GENEL BAKIŞ

AMAÇ YÖNTEM BULGULAR TARTIŞMA SONUÇ ÖNERİLER

Tükcan Güner Hall-2

Observer Hall-2

Burak Çelikk

Wara Korkulu Hall-2

Mustafa Türkmen

Gamze ÇELİK

06:53:01 Görüntü

PS4 Videoyu Beğli Katılımcılar Sözlük Ekran Paylaşım Kayıt Duraklat/Durdur Ara Oturum Reaksiyonlar Uygulamalar

Outiden Çık

EGE

2nd INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

June 12-13, 2023

Ege University, Izmir, Türkiye

PROGRAM

PARTICIPANT COUNTRIES (24):

Türkiye, Uzbekistan, Azerbaijan, Kazakhstan, Japan, Indonesia, India, Iran, Albania, Ethiopia, Romania, Mongolia, Vietnam, South Korea, Kosova, Algeria, Turkish Republic of Northern Cyprus, United States of America, Philippines, Iran, Canada, Serbia, Bosnia & Herzegovina, Morocco

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildirimler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ✓ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ✓ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- ✓ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ✓ The Zoom application can be used without registration.
- ✓ The application works on tablets, phones and PCs.
- ✓ The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- ✓ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ✓ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ✓ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ✓ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ✓ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

**Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,
exp. Hall-1, Awais Khan**

Meeting ID: 852 8194 6857

Passcode: 121212

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/85281946857?pwd=RnVxNmpjU2hZbis5ZWtuVCtmMXR6QT09>

- Opening Ceremony-

Ege University, Faculty of Fisheries Conference Hall

12.06.2023

Time: 13:00-14:00

Prof. Dr. Bahri BAŞARAN

Director of Ege University Graduate School of Natural and Applied Science

HEAD OF CONGRESS (Türkiye) - Congress on Natural & Medical Sciences

HEAD OF CONGRESS (Türkiye) - Congress on Innovation Technologies & Engineering

***

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

Director of Ege University Institute of Social Sciences

HEAD OF CONGRESS (Türkiye) - Congress on Social Sciences & Humanities

***

Assoc. Prof. Dr. Gulbaxar TAVALDIEVA

Tashkent Institute of Chemical Technology

HEAD OF CONGRESS (Uzbekistan) - Congress on Natural & Medical Sciences

HEAD OF CONGRESS (Uzbekistan) - Congress on Innovation Technologies & Engineering

HEAD OF CONGRESS (Uzbekistan) - Congress on Social Sciences & Humanities

***

Dr. Mustafa Latif EMEK

President of IKSAD Institute

HONORARY BOARD

***

Prof. Dr. Necdet BUDAK

Rector of Ege University

HONORARY BOARD

FACE TO FACE (HALL-1)**12.06.2023****Moderator: Assoc. Prof. Dr. Eren ALPER YILMAZ***Address: Ege University, Institute of Turkish World Studies***Ankara Local Time: 14:30 – 16:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
ACCORDING TO MAJOR BOOKS, SOCIO-ECONOMIC LIFE IN THE ISLAND OF CHİOS IN THE 18TH CENTURY	Mehmet TAŞ	Dörtöl Science High School , Türkiye
ABOUT THE MUGHAM MAJLİSSES OF AZERBAIJAN OF THE 20TH CENTURY	Sehrana KASİMİ	AMEA, Memarlıq və İncəsənət İnstitutu
THE POWER OF ADMINISTRATIVE CONTROL OVER THE PRIVATE EDUCATION INSTITUTIONS	Ezgi PALAS DAĞLI	Dokuz Eylül University, Türkiye
RISING FAR RIGHT IN THE CONTEXT OF MIGRATION MOVEMENTS: GERMANY AND TÜRKİYE CASES	Eren ALPER YILMAZ	Aydın Adnan Menderes University, Türkiye
VOCABULARY DEVELOPMENT IN FOREIGN LANGUAGE TEACHİNG AND LEARNING	Ayşe Dolar KARAKAYA	Hacettepe University, Türkiye
OPINIONS AND SUGGESTIONS FOR A BLENDED TEACHING PRACTICE	Sevgi Özden Karakurt Semra Demir Başaran	Erciyes University, Türkiye
IMAGES OF WOMEN IN PEYAMİ SAFA'S WE ARE ALONE	Fatma KALPAKLI	Selçuk University, Türkiye
REPRESENTATION OF LOVE IN AHMET HAMDİ TANPINAR'S NOVEL, MIND AT PEACE	Fatma KALPAKLI	Selçuk University, Türkiye
THE CONTEXTUALIZATION OF TRANSLATOR'S FOOTNOTES IN THE TRANSLATION OF MODERNIST LITERATURE	İrem Ceren DOĞAN	Bitlis Eren University, Türkiye
THE NEW PUBLIC ADMINISTRATION "IS IT REALLY NEW?"	Ayşe SERTDEMİR	Bartın University, Türkiye

FACE TO FACE (HALL-2)

12.06.2023

Moderator: Assist. Prof. Dr. Mustafa Engin*Address: Ege University, Institute of Turkish World Studies***Ankara Local Time: 14:30 – 16:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
PRAISE OF THE TURKISH RULERS IN THE MASNAVIS BY NIZAMI GANJAVI	Tahmina Badalova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü, Nizamişünaslık bölümü, Bakü, Azerbaycan
SUFI-PHILOSOPHICAL HERITAGE OF ABULKASIM KUSHAYRI	Davronbek Kodirov	Bukhara State University, Faculty of History and Law, Department of Jurisprudence and socio-political disciplines, Bukhara, Uzbekistan
THE ASPECTS RELATED TO STYLIZATION AND TRANSLATION OF WELL- WISHES AND BLESSINGS IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE	Mokhichekhra Niyazova	Bukhara State University, Foreign language faculty, Department of English literature, Bukhara, Uzbekistan.
THE FUNCTION OF IRONY IN UZBEK LITERATURE	Mavlonova Ugiloy Khamdamovna	Turon Zarmed University, Socio-Economical Faculty, Languages Department, Bukhara, Uzbekistan
THE SIGNIFICANCE OF IRONY IN UZBEK LITERATURE	Mavlonova Ugiloy Khamdamovna	Turon Zarmed University, Socio-Economical Faculty, Languages Department, Bukhara, Uzbekistan
SPIRITUAL COMPETENCE - A SOURCE OF SOCIAL DEVELOPMENT	Jabborova Saodat Sattorovna	Turon Zarmed University, Bukhara, Uzbekistan
COMPARISON OF FAHREDDIN YAKUB BIN MUHAMMAD FAHRI AND SHEIKHI'S POEMS "HUSREV-I-SHIRIN"	Samira Aliyeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü, Nizamişünaslık bölümü, Bakü, Azerbaycan
GRAMMAR AND ACCURACY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING	Bultakova Mokhinur	Academic Lyceum under Tashkent State University of Economics, Department of Foreign languages, Tashkent, Uzbekistan
INNOVATIVE METHODS OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE	Boltayeva Manzura Sharipovna	Asian International University
THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES AND CENTRAL ASIA UNDER THE TRANSFORMATION OF GLOBAL ORDERS	Oybek Sirojov	Tashkent chemical technological institute, department of social-political science, Tashkent, Uzbekistan
CREATING A CLASSIFICATION OF EDUCATIONAL TOOLS BASED ON THE CREDIT-MODULE SYSTEM	Ulkanov Sardorjon Sodikjon ugli Askarov Ikhtior Bakhtiyorovich	Andijan machine-building institute, Uzbekistan Jizzakh Polytechnic Institute, Uzbekistan

FACE TO FACE (HALL-3)**12.06.2023****Moderator: Assoc. Prof. Dr. Ayberk ŞEKER***Address: Ege University, Institute of Turkish World Studies***Ankara Local Time: 14:30 – 16:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
THE EFFECTS OF FINANCIAL DIGITALIZATION ON INCOME DISTRIBUTION: A RESEARCH ON BRICS+T COUNTRIES	Ayberk ŞEKER Mahmut Kadir İŞGÜVEN	Bursa Teknik University, Türkiye
AS A GENDER INEQUALITY INDICATOR: GLASS CEILING SYNDROME	Emine SARAÇ	Çağ University, Türkiye
ÜRETİM İŞLETMELERİNİN KALİTE MALİYETLERİ YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Ali APALI Gülşah ÜZEN	Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
BANKRUPTCY PREDICTION WITH MACHINE LEARNING ALGORITHMS AFTER HYBRID FEATURE SELECTION COMBINING FILTER AND WRAPPER METHODS	Meryem PULAT İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül University, Türkiye
A STUDY ON THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PUBLIC RELATIONS	Şeyma SAYDAM	Dokuz Eylül University, Türkiye
INVESTIGATION OF LIFE SATISFACTION AND HOPE LEVELS OF CHILDREN AFFECTED BY THE CATASTROPHIC KAHRAMANMARAŞ-CENTERED EARTHQUAKES ON FEBRUARY 6, 2023	Berra Özçakal Özgür Danışman Yağmur Soylu	Dokuz Eylül University, Türkiye
THE EFFECTS OF TECHNOLOGY AND DIGITALIZATION ON FINANCIAL INCLUSION	Mahmut Kadir İŞGÜVEN Ayberk ŞEKER	Bursa Teknik University, Türkiye

FACE TO FACE (HALL-4)

12.06.2023

Moderator: Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna*Address: Ege University, Institute of Turkish World Studies***Ankara Local Time: 14:30 – 16:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
PROCEDURE FOR ORGANIZING THE STUDENT'S INDEPENDENT EDUCATION	Askarov Ikhtiyor Bakhtiyorovich	Jizzakh polytechnic institute, fakulty of the "Transportation", Jizzakh, Uzbekistan
PEDAGOGİK TA'LİM KLASTERİNİN ZARURATI VA SHARTLARI (O'zbekiston ta'lim tizimi misolida) / NECESSITY AND CONDITIONS FOR FORMING A CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION (on the example of the education system in Uzbekistan)	Umid KHODJAMKULOV	Chirchik State Pedagogical University, Faculty Of Primary Education, Chirchik, Tashkent Region, Uzbekistan
METHODS AND EQUIPMENT FOR THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF SCIENCE EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	Khusan Zulfkorov Gulnara Shakhmurova	Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan
ENDÜSTRİ İŞLETMELERİNDE İNSAN POTANSİYELİNİ GELİŞTİRME MEKANİZMASI	Tojiyeva Mukhayyo Valiyevna	Turon Zarmed University, Socio-Economical Faculty, Economical Department, Bukhara, Uzbekistan
OPPORTUNITIES FOR IMPROVING THE QUASI-PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE BIOLOGY TEACHER	Ergasheva Gulruksor Surkhonidinovna	Tashkent State Pedagogical University Named After Nizami, Tashkent, Uzbekistan
THE PURPOSE OF THE STUDY IS TO DEVELOP RECOMMENDATIONS FOR PREPARING FUTURE EDUCATORS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT	Kayumova Dilsora Nurali kizi	Tashkent State Pedagogical University Named After Nizami, Uzbekistan
LOGISTICS AND MANAGEMENT IN HEALTHCARE	Alimova Sabohat Gazievna	Tashkent Medical Academy, Tashkent, Republic of Uzbekistan
PEDAGOJİK EĞİTİM İNOVASYON KÜMESİ TEMELİNDE ÖĞRENCİLERİ MESLEK YÖNLENDİRMENİN ÖZÜ	Jabbor Eshbekovich Usarov Dustnazar Omonovich Khimmataliev	Chirchik Devlet Pedagoji Üniversitesi, Özbekistan
PEDAGOJİK EĞİTİM KÜMESİNİN PEDAGOJİK-PSİKOLOJİK DERNEKLERİ	Jabbor Eshbekovich Usarov Dustnazar Omonovich Khimmataliev	Chirchik Devlet Pedagoji Üniversitesi, Özbekistan
INCREASING EDUCATIONAL EFFICIENCY BASED ON INDIVIDUAL LEARNING TRAJECTOR	Dustnazar Omonovich Khimmataliyev Nasiba Kholboyevna Elmurzayeva Sheroy Eraliyevich Nurmamatov	Chirchik State Pedagogical University

FACE TO FACE (HALL-5)**12.06.2023****Moderator: Dr. Gulnara Shakhmurova***Address: Ege University, Institute of Turkish World Studies***Ankara Local Time: 14:30 – 16:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
ETHICAL CULTURE IN MEDIA SPACE	Rakhimbabayeva Nigora Abdurasulovna	Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy
PROSPECT FOR THE DEVELOPMENT OF TEACHING IN THE MODERN SOCIETY OF "EXACT AND NATURAL SCIENCES": PROBLEMS AND SOLUTIONS	Khusan Zulfqorov Alimbabaeva Shaxrizoda Jaxongir qizi Gulnara Shakhmurova	Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan
FORMATION OF MOTIVATION FOR ONLINE LEARNING ON THE SUBJECT HUMAN ANATOMY: EXPERIENCE IN PEDAGOGICAL UNIVERSITY	Gulnara Shakhmurova	Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan
EDUCATION QUALITY IS THE IMPORTANT FACTOR OF STATE COMPETITIVENESS	Nargis Abdukhalilovna Alimatova	Tashkent State Economical University, Faculty of Finance and Accounting, Department of "Social and humanitarian Sciences", Tashkent, Uzbekistan
THE ASPECTS RELATED TO STYLIZATION AND TRANSLATION OF WELL- WISHES AND BLESSINGS IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE	Mokhichekhra Niyazova	Bukhara State University, Foreign language faculty, Department of English literature, Bukhara, Uzbekistan.
THE PURPOSE OF THE STUDY IS TO DEVELOP RECOMMENDATIONS FOR PREPARING FUTURE EDUCATORS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT	Kayumova Dilsora Nurali kizi	Tashkent State Pedagogical University Named After Nizami, Uzbekistan
PROVERBS IN ATAYI'S "HAFT KHAN"	Lale Hidâyet Kızı Paşayeva	Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi
THE IMPORTANCE OF NATIONAL IDENTITY IN SOCIO-CULTURAL UNITY OF THE NATION	Kadirova Khalima Buvabaevna	Tashkent State Pedagogical University Named By Nizami, Tashkent, Uzbekistan
SCIENTIFIC-THEORETICAL VIEWS ON POETIC DRAMA IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE OF THE 20TH CENTURY	Ikramova Aziza	Bukhara State University, Uzbekistan
PRECEDENT NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	Achilova Risolat A`zamovna	Bukhara State University, Uzbekistan
COMMUNICATIVE STRATEGIES FOR IMPLICIT EXPRESSION OF MEANING IN A LITERARY TEXT	Eshonkulova Gulrukh Turakulovna	Bukhara State University, Uzbekistan

FACE TO FACE (HALL-6)

12.06.2023

Moderator: PhD, Assoc. Prof. Tavaldieva Gülbaxar Nishanovna*Address: Ege University, Institute of Turkish World Studies***Ankara Local Time: 14:30 – 16:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
PREPARING GRADUATES FOR PEDAGOGICAL ACTIVITIES	Akbarova Gulbakhor Olimovna	Associate Professor of TSPU named after Nizami, Ph.D.
ETHICAL CULTURE IN MEDIA SPACE	Rakhimbabayeva Nigora Abdurasulovna	Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy
COOPERATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UZBEKISTAN AND IKSAD (TURKEY): "SCIENCE UZBEKISTAN" ACTIVITY	Tavaldieva Gülbaxar Nishanovna	Tashkent Institute of Chemical Technology
DEPICTION OF THE MOTIF OF "LONGING" IN ENGLISH AND UZBEK BILDUNGSROMANS	Safarova Zilola Tolibovna	Bukhara State University, Foreign Languages Faculty, English Literature Department, Bukhara, Uzbekistan
ETHICAL CULTURE IN MEDIASPACE	Rakhimbabayeva Nigora Abdurasulovna	Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy, Department of Social Sciences, Tashkent city, Uzbekistan
EFFECT OF CHITOSAN ON MECHANICAL PROPERTIES OF PAPER	Umida Sharipova	Tashkent State Technical University named after Islam Karimov
THE CHARACTER OF ABDAL (DERVISH) IN THE WORKS OF NIZAMI GANJAVI AND KHAJU KIRMANI	Zehra Allahverdiyeva	Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Literature in the Name of Nizami Ganjavi
OBTAINING FILTER MATERIAL FROM NATURAL FIBER COMPOSITION AND AREAS OF ITS USE	Mavluda Ziyaeva	Tashkent state technical University Named after Islam Karimov
DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL: THE CONCEPT OF LIFELONG LEARNING	Tukhtamushova Anisakhon	Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan
MODERN LITERATURE IS A COMBINATION OF TRADITION AND INNOVATION	Tojibaeva Mukadas Abdurahimovna	Andijan State University
IMPORTANCE AND TEACHING OF MOTHER TONGUE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	Omonullayeva Surayyokhon Isroilovna	Andijan State University
FUNCTIONING OF THE CENTER OF OPEN EDUCATION IN RUSSIAN LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	Yunusova Nilufar Khamraevna	Tashkent Financial Institute
METHODS OF CATEGORIZATION AND CLASSIFICATION OF PROVERBS	Khamdamova Gulshan Khamdamova	Bukhara State University, Faculty Of Foreign Languages Bukhara, Uzbekistan

Session -1 / Hall-1

12.06.2023

Moderator: Assoc. Prof. Dr. Serap SARIBAŞ**Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 10:00 – 12:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
EXAMINATION OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION APPLICATIONS FOR REFUGEES FROM THE PERSPECTIVE OF THE THEORIES OF INTERNATIONAL RELATIONS; PROBLEMS AND SUGGESTIONS	Nilgün SARAÇ	İngilizce Öğretmeni, MEB, Bursa, Türkiye.
THE RASHOMON EFFECT AS A CULTURAL METAPHOR	Serap SARIBAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye
THE IMPORTANCE OF THE APPLICATION OF ICT IN THE TEACHING OF BIOLOGY	Gafarova Parvin Muhamad	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
EXAMINATION OF GRADUATE THESIS RELATED TO THE PERCEPTION OF MOTHER SELF-EFFICIENCY	Esra ERGİN Firdevs ERGİN Büşra ERGİN	KTO Karatay University, Türkiye Selçuklu İlçe Sağlık Müdürlüğü Selçuk University, Türkiye
A NEEDS ANALYSIS STUDY: TEACHERS' VIEWS ON THEIR COMPETENCIES IN DISTANCE EDUCATION	Doğa COŞGUN Semra DEMİR BAŞARAN	Erciyes University, Türkiye
A CRITICAL ANALYSIS OF THE EDUCATION QUALITY OF OPEN EDUCATION GRADUATES ACCORDING TO THE HUMAN CAPITAL THEORY: A CASE OF SINCAN DISTRICT OF ANKARA PROVINCE	Bediha ŞAHİN	Hacettepe University, Türkiye
DIRECTIONS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL INSTITUTIONS IN AZERBAIJAN	Nəzərov Vuqar Mehralı oğlu Hacıyeva Səkinə Abdurəhim qızı Hacıyev Camal Cəlil oğlu Əhədov Vəlif Balakəşi oğlu Zeynalova Göyçək Şamil qızı	ATMU
PROBLEMS OF MODERN HIGHER EDUCATION	Nəsirli Nəsirulla Beytulla	Azerbaijan Tourism and Management University
AZERBAIJAN-TÜRKİYE COOPERATION	Nurlana Nasirli	Azerbaijan Tourism and Management University
AZƏRBAYCANDA TURİZM SEKTORUNUN İNKİŞAFININ MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	Cəlil Bağirov Arif oğlu Səfərli Şəhla Akif qızı	Azerbaijan Tourism and Management University

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -1 / Hall-2**12.06.2023****Moderator: Moses Adeolu AGOI****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 10:00 – 12:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
ISSUES ON BLENDED LEARNING DURING COVID-19 PANDEMIC	Gantsetseg Sanjmyatav Sumiya Tuvdennyam Oyun-Erdene Erdenebileg	Mandakh University, Ulaanbaatar city, Mongolia
CHALLENGES ON ONLINE DISTANCE LEARNING (ODL) OF SELECTED HIGHER MARITIME EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PHILIPPINES: LECTURER'S PERSPECTIVE	Marcos C. Taberdo Jr Ed.D.	College of Marine Transportation Philippine Merchant Marine Academy San Narciso, Zambales, Philippines 2205
SATISFACTION ON ONLINE TEACHING AND LEARNING OF GRADUATE SCHOOL FACULTY AND STUDENTS IN SELECTED STATE UNIVERSITIES IN THE PHILIPPINES	Analiza Gruspe Taberdo Ph.D. Ed.D.	College of Marine Transportation Philippine Merchant Marine Academy San Narciso, Zambales, Philippines 2205
REVISITING THE PHYSICAL EDUCATION AND PHYSICAL TRAINING PROGRAM OF A MARITIME INSTITUTION: INPUTS FOR CURRICULAR DEVELOPMENT	Dariarie R Ricardo, LPT, MAED	Philippine Merchant Marine Academy San Narciso, Zambales, Philippines 2205
TEACHING COMPETENCIES, EFFECTIVENESS AND FACULTY PERFORMANCE IN MARITIME SCHOOLS OF REGION III, PHILIPPINES	MIRASOL GELIG-ABAD	College of Marine Transportation Philippine Merchant Marine Academy San Narciso, Zambales, Philippines 2205
INCLUSIVE COMMUNICATION AT SCHOOL LEVEL	Radha Nilesh Paikane	Std. IX, St. Xavier's High School, Hingna Branch, Nagpur, Maharashtra, India
AN EVALUATION ON THE IMPACT OF SMART TECHNOLOGY ON INSTRUCTIONAL DELIVERY: IMPLICATION FOR SCHOOL MANAGEMENT	Moses Adeolu AGOI Oluwakemi Racheal OSHINOWO	Lagos State University of Education, Lagos Nigeria

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.**Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.****Kindly keep your cameras on till the end of the session.**

Session -1 / Hall-3**12.06.2023****Moderator: Prof. Jackson C Talosig****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 10:00 – 12:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
THE QUALITY OF FAMILY RELATIONSHIPS, SENSATION SEEKING AND HEALTH RISK BEHAVIOR IN COLLEGE AND UNIVERSITIES STUDENTS	Kalsoom Yasin Hafiz Muhammad Adnan Dr. Prof Ayesha Sheraz	Riphah International University, RICPP, Faisalabad Campus-Pakistan Govt.M.A.O Graduate College Lahore-Pakistan
DIFICULTIES IN MATHEMATICS I OF THE PMMA COLLEGE OF MARINE ENGINEERING FOURTH CLASS MIDSHIPMEN/WOMEN SCHOOL YEAR 2013-2014	Prof Jackson C Talosig Ed.D.	College of Marine Transportation Philippine Merchant Marine Academy San Narciso, Zambales, Philippines 2205
INTERACTIVE MULTIMEDIA-BASED ENGLISH LEARNING MEDIA IN JUNIOR HIGH SCHOOLS	Sri Restu Ningsih, Fitria Lonanda, Ade Irma Suryani	Metamedia University, Padang, West Sumatra, Indonesia
NEW TECHNOLOGIES FOR ENTREPRENEURIAL COMPETENCIES OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN NIGERIA	CHUKWURAH VICTOR N Mr. M.M. Isede MRS. N.G. OKOCHA	Federal College Of Education (Tech) Asaba
OUTCOMES-BASED TEACHING AND LEARNING PRACTICES OF INSTRUCTORS IN THE MARITIME SCHOOLS IN REGION III	Dr. Wilma David Paras	Philippine Merchant Marine Academy San Narciso, Zambales, Philippines
LEARNING/TEACHING READING: CASE OF FRENCH IN ALGERIA	Fatima Zohra BELKACEM - ZERHOUNI	École Supérieure d'Économie d'Oran (Algérie)
WHAT IS CONCRETIZATION AND WHY IS IT NECESSARY TO USE IT? TYPES OF CONCRETIZATION AND THEIR METHODOLOGICAL USE	Dr. Ermelinda Kashah	"E'qrem Çabej" University, Gjirokastra, Albania

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -2 / Hall-1

12.06.2023

Moderator: Assist. Prof. Dr. Ezgi Elçi

Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212

Ankara Local Time: 12:30 – 14:30

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
WOMEN IN POLITICS: COMPARISON OF TÜRKİYE AND FINLAND	Medine Münteha Tokmak Ayşe Nur Aydın Ayşenur Aydınbakar	Ankara Sosyal Bilimler University, Türkiye
DIVISION OF HOUSEHOLD LABOR AND DOMESTIC VIOLENCE IN TURKEY DURING COVID-19	Kumru İşli Ayşenur Aydınbakar	Eskişehir Osmangazi University, Türkiye
THEORY OF PEACEFUL PARTITIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE UNION OF SWEDEN AND NORWAY, SINGAPORE, AND CZECHOSLOVAKIA	Ezgi Elçi	Özyeğin University, Türkiye
EUROPEAN UNION'S COUNTERING TERRORISM AND MIGRATION POLICY IN THE FRAME OF SECURIZATION THEORY	Eda ÜNAL Selim KANAT	Süleyman Demirel University, Türkiye
ADMINISTRATIVE LIABILITY ARISING FROM CYBER-ATTACKS	Egemen KARACA	Dokuz Eylül University, Türkiye
TRIPARTITE SOCIAL DIALOGUE IN LABOUR LAW	Ece Sıla HAFIZOĞLU	Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi, Adana - Türkiye
ANALYSIS OF OCCUPATIONAL ACCIDENTS IN TERMS OF SOCIAL INSURANCE AND LOSS OF WORKDAY COSTS PERSPECTIVE	Okan ÖZBAKIR Özgür CENGİZ	Iğdır University, Türkiye
TAX RELATED INCENTIVES AS A TOOL OF SPATIAL SUSTAINABILITY	Özden ŞEN	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Defterdarlık Uzmanı
BALANCE SHEET UPDATES FOR DETERMINATION OF FINANCIAL PROFIT: OFF-BALANCE SHEET ACCOUNTS	Özden ŞEN	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Defterdarlık Uzmanı

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -2 / Hall-2**12.06.2023****Moderator: Dr. Jitender Kumar****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 12:30 – 14:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
ASSESSING THE IMPLEMENTATION OF BHAVANTAR BHARPAYEE YOJANA IN THE STATE OF HARYANA	Dr. Jitender Kumar Shivangi Jyoti	IMSAR, MDU Rohtak
UNRAVELING THE DRIVERS OF CUSTOMER PERCEPTIONS ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN PARISIAN RESTAURANTS: A DEEP DIVE INTO SUSTAINABLE DINING	Thi-Hoang-Anh TRAN	Can-Tho University, School of Social Sciences and Humanities, Department of History - Geography - Tourism, Can-Tho City, Vietnam
IMPLEMENTATION OF RIGHTS TO LIBERTY AND SECURITY IN TURKIYE	Bosse Omar Ndahetwa	Kocaeli University, Türkiye
MIGRATION AND UNIMPLEMENTED HUMAN RIGHTS: CASE OF EASTERN OF THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF CONGO	Bosse Omar Ndahetwa	Kocaeli University, Türkiye
RESTRICTION OF DIVORCE UNDER VIETNAMESE LAW	Nguyen Huy Hoang	Tra Vinh University – School of Economics and Law
GROUND FOR DIVORCE FROM THE PERSPECTIVE OF PRACTICE OF VIETNAMESE COURTS	Nguyen Huy Hoang	Tra Vinh University – School of Economics and Law
SOLUTIONS TO COMPLETE CURRENT VIETNAMESE LAWS ABOUT PARTNERSHIP AGREEMENT	Phan Minh Gioi	School of Economics and Law – Tra Vinh University VNU, Hanoi- University of Law
BANKRUPTCY LAWS FOR INDIVIDUALS IN VIETNAM AND THE DIRECTION OF PERFECTION	Phan Minh Gioi	School of Economics and Law – Tra Vinh University VNU, Hanoi- University of Law

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -2 / Hall-3**12.06.2023****Moderator: Prof. Lee Sujin****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 12:30 – 14:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
A PRAGMATIC LITERARY STYLISTIC ANALYSIS OF A POLITICAL SPEECH DELIVERED BY A MEMBER OF THE OPPOSITION PARTY AT THE INDUCTION CEREMONY OF THE 9TH LEGISLATIVE ASSEMBLY IN BENIN REPUBLIC	Ayodele Adebayo ALLAGBE Franck AMOUSSOU	Université André Salifou (UAS) de Zinder, République du Niger, Laboratoire Lettres, Education et Communication (LaboLEC).
EXPANDING OPTIONS FOR SNACKS AT SCHOOL WITH PASTRIES AND CAKES	Irmî Sharaswaty Japrin, Siti Aisah Basuni, Nur Arifah Aleea Abd Rahim, Esra Ervina Fredolin	Keningau Vocational College, Sabah, Malaysia
STYLISTIC AND IDEOLOGICAL DIFFERENCES IN THE PORTRAYAL OF TWO MOTHERS IN AMMA DARKO'S FACELESS (2003)	Ayodele Adebayo ALLAGBE	Université André Salifou (UAS) de Zinder, République du Niger, Laboratoire Lettres, Education et Communication (LaboLEC).
AESTHETICS LITERARY AS A TECHNIQUE OF COMMUNICATION IN AFRICAN LANGUAGES : CASE OF HAUSA SONGS IN THE ZINDER CITY (NIGER)	Sènakpon Socrate Sosthène TOBADA Adamou SIDDO	Université André Salifou de Zinder, Niger
ANALYSING THIRD WORLD WOMEN ISSUES IN EUROPE. CASE OF ROMA WOMEN	Prof. Lee Sujin Mazare Madalina	Chonnam National University, South Korea
CONSIDERATIONS ON THE JUDGMENT OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EU IN THE PANCHAREVO CASE	Ekin Tuna	Dokuz Eylül University, Turkey

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -3 / Hall-1

12.06.2023

Moderator: Assist. Prof. Dr. Alişan BALTACI**Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 15:00 – 17:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
IS QUIET FIRING A RESPONSE TO QUIET QUITTING?	Aysel ARSLAN	Ondokuz Mayıs University, Türkiye
A CONCEPTUAL EXAMINATION OF PROFESSIONAL MOTIVATION AMONG TEACHERS WORKING IN IMMIGRATION-AFFECTED AREAS	Serap DEMİR	Ege University, Türkiye
CIVIL SOCIETY AND DISASTERS: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF KAHRAMANMARAŞ CENTERED EARTHQUAKES	Elif Nagihan TURKOZ	Niğde Ömer Halisdemir University, Türkiye
TURKEY'S SITUATION AND RECOMMENDATIONS ACCORDING TO INTERNATIONAL GENDER EQUALITY INDICES	Esra ŞIRKI Mercan EFE GÜNEY	Dokuz Eylül University, Türkiye
DETERMINING THE SATISFACTION LEVEL OF UNIVERSITY STUDENTS WITH ADMINISTRATIVE UNITS: A SCALE PROPOSITION	Alişan BALTACI	Yüksek İhtisas Üniversitesi, Türkiye.
THE CONSUMER BURNOUT: CONCEPTUAL FRAMEWORK AND A MODEL PROPOSAL	Alişan BALTACI	Yüksek İhtisas Üniversitesi, Türkiye.
PREDICTORS OF WILL TO LIVE IN EMERGING ADULTS	Cem SOYLU	Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi, İzmir, Türkiye

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.**Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.****Kindly keep your cameras on till the end of the session.**

Session -3 / Hall-2**12.06.2023****Moderator: Dr. Juanita GOICOVICI****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 15:00 – 17:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
FINANCIAL LITERACY AND FINANCIAL EDUCATION IN YEMEN	Mohammed Mohammed Sulaiman Ebrahim	A.M.U, Management, Business of Administration, 202002 Aligarh, India
THE EFFECT OF CAPITAL STRUCTURE ON THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF MICROFINANCE INSTITUTIONS: A META-ANALYSIS	Muleye Tarekegn Dirse Dr. Gurudutta P. Japee	Wollo university, Ethiopia Gujarat University, India
THE IMPACT OF THE EMPLOYEE WORK ENVIRONMENT ON PUBLIC SERVICE PERFORMANCE	Nur KHAYATI Hendri Hermawan ADINUGRAHA M. Aris SYAFI'I	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
INDUSTRY 4.0'S DIGITAL TRANSFORMATION: A REVIEW OF THE MOST RECENT TECHNOLOGY CONGRESS/TRANSFORMASI DIGITAL INDUSTRI 4.0: ULASAN DARI KONGRES TEKNOLOGI TERBARU	Adhi Riza Aulia	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
STRATEGIES FOR EMPOWERING THE CREATIVE ECONOMY OF HOUSEWIVE IN FOOD COURT TOURISM IN KAIMANA DISTRICT	Nurhasmi Fenetiruma M. Aris SYAFI'I Happy Sinta DEVY	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
CONCEPTION OF LABOR ACCORDING TO ISLAMIC ECONOMIC PERSPECTIVE	Ina Mardiana Hendri Hermawan ADINUGRAHA M. Aris Syafi'i	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
RESPONSIBILITY TOWARDS CONSUMERS FOR LACK OF CONFORMITY OF THE DIGITAL SERVICES	Juanita GOICOVICI	Babes-Bolyai University of Cluj-Napoca, Romania
BREAKING DOWN AUDIT MISCONCEPTIONS	Etleva Peta Fjoralba Peta	“Eqrem Çabej” University, Faculty of Economics, Department of Finance and Accounting, Gjirokaster, Albania. Boston University, Faculty of Business, Department of Business and Accounting, Boston, MA, United States of America

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -3 / Hall-3**12.06.2023****Moderator: Asst. Prof. Murat DEMİRCİ****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 15:00 – 17:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
DETERMINANTS OF ACCESS TO HEALTH CARE BY SYRIAN MOTHERS AND CHILDREN IN TURKEY	Asst. Prof. Murat DEMİRCİ	Koç University, İstanbul, Turkey
STRATEGIC MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL IN INDIA :TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Dr Vaishali Krishna	Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India
FISCAL POLICY AND THE IMPACT OF TAXES ON THE ECONOMY - THE CASE OF KOSOVO	Prof. Ass. Dr. Agim Berisha	Business College, Faculty of Economics, Pristina-Kosovo
THE IMPACT OF CONSUMER E-LOYALTY ON E-COMMERCE AMONG INDIVIDUALS IN MALAYSIA	FURAS OSAMA Dr.RASHEEDUL HAQUE	MAHSA University, Malaysia
ANALYSING THE FACTORS AFFECTING THE SELECTION OF MODES OF E-PAYMENT IN INDIA	Dr. Jitender Kumar Simran Sikka	IMSAR, MDU Rohtak
CONSUMERISM AND THE FIGHT AGAINST SUBSTANDARD DRUGS IN ANAMBRA STATE, NIGERIA	Dr. Cosmas Anayochukwu Nwankwo, Eze Solomon Uchechukwu, Dr. Emmanuel Chidozie Ndubuisi, Dr. Nkoli Augustina Chendo	Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu University, Nigeria. Nnamdi Azikiwe University, Nigeria
ANALYSIS NECESSARY FOR THE IMPLEMENTATION OF BUSINESS DECISIONS IN THE BUSINESS CONDITIONS OF THE COMPANY IN EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES	Associate Professor, Biljana Bjelica B Associate Professor, Ognjen Bakmaz Associate Professor, Slobodan Popović	High School of Service Business East Sarajevo - Sokolac, Bosnia & Herzegovina, Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2, Novi Sad, Serbia
CHALLENGES IN USING PATENTS TO STUDY INVENTOR MOBILITY	Asisst. Prof. Dr. Emre Ekinci	Koç University, Turkey
MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN EXTRAORDINARY ECONOMIC CONDITIONS AND THE STATE IN THE COUNTRY	Associate Professor, Ognjen Bakmaz Associate Professor, Biljana Bjelica Associate Professor, Slobodan Popović	High School of Service Business East Sarajevo - Sokolac, Bosnia & Herzegovina, Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2, Novi Sad, Serbia

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -1 / Hall-1

13.06.2023

Moderator: Assist. Prof. Dr. Taylan MARAL**Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 10:00 – 12:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
BLOCKCHAIN IN INNOVATION AND QUALITY	Mesut ÖZTIRAK	Istanbul Esenyurt University, Türkiye
MCDM AND GIS AS A TOOL IN THE GOVERNANCE PROCESS	Emrah FİRİDİN	Karadeniz Teknik University, Türkiye
NEW MEDIA AND DETERMINISM	Taylan MARAL	İstanbul Gelişim University, Türkiye
THE RELATIONSHIP BETWEEN NATURE CONNECTEDNESS AND HAPPINESS A Sample of Izmir Mountaineering and Outdoor Sports Clubs	Cemile ÇETİN Özlem ANUK	Dokuz Eylül University, Türkiye İzmir Kavram Vocational School, Türkiye
SUSTAINABILITY SEARCH IN INDUSTRY: LEAN MANUFACTURING SYSTEM	Dilber TETİK	Ege University, Türkiye
EXPLORING DETERMINANTS OF MENTAL HEALTH IN TURKEY BY LOGIT MODEL	Mehmet Ozan ÖZDEMİR İpek DEVECİ KOCAKOÇ Burcu KÜMBÜL GÜLER Şenay ÜÇDOĞRUK BİRECİKLİ	Dokuz Eylül University, Türkiye İzmir Kâtip Çelebi University, Türkiye
INVESTIGATION OF THE VALIDITY OF THE PURCHASING POWER PARITY HYPOTHESIS WITH NEW GENERATION UNIT ROOT TESTS: COMPARISON OF DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES	Mustafa UTKU Neslihan YILDIZ Melih YARMACI Feyyaz ZEREN	Yalova University, Türkiye
ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ECOLOGICAL FOOTPRINT, FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND FINANCIAL DEVELOPMENT: THE CASE OF G-20 COUNTRIES	Mustafa UTKU Neslihan YILDIZ Melih YARMACI Sebahat YILDIZ Feyyaz ZEREN	Yalova University, Türkiye
THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES ON CUSTOMER LOYALTY	Ümit Başaran İlke Papıla	Zonguldak Bülent Ecevit University, Türkiye

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -1 / Hall-2**13.06.2023****Moderator: Assist. Prof. Dr. Erkan GÜRPINAR****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 10:00 – 12:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
STUDY MIGRANTS' SKILLED HUMAN CAPITAL FORMATION UNDER DEREGULATED IMMIGRATION POLICIES IN AN OVERLAPPING GENERATIONS ECONOMY	Akira Shimada	Nagasaki University, Faculty of Economics, Nagasak, Japan
THE EVOLUTION OF WORK: A GAME THEORETIC MODEL	Assist. Prof. Dr. Erkan GÜRPINAR	Ankara Social Sciences University, Türkiye
EFFECTS OF COMMUNITY BASED ORGANISATION (CBOs) ON COMMUNITY DEVELOPMENT IN YEWA SOUTH LOCAL GOVERNMENT, OGUN STATE, NIGERIA	Wasiu Abiodun Makinde & Oluwaseyi Isaiah Alamu (Ph.D)	The Federal Polytechnic, Ilaro, Ogun State, Nigeria.
URBAN POPULATION DISTRIBUTION AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA	Sabyasachi Tripathi	Adamas University, Department of Economics, Kolkata, India
LABELLING OF STARTUPS IN ALGERIA: LEGAL STATUS AND ECOSYSTEM CONTEXTS	Mohamed Said ABDI, Zina ZENNADI, Mehdi DJABER	FESCMS, University of SoukAhras, Algeria
SPOT & STOP: RAISING AWARENESS ON SPAM THROUGH A DOCUMENTARY VIDEO	Muhammad Adam Muqris	Keningau Vocational College, research and innovation unit, Keningau, Sabah, Malaysia
AN EXAMINATION OF THE THEORETICAL CONCERNS OF BRAND EQUITY	Dr. Ishwar Mittal Mikul Sharmila Deepa Bagdi	Maharshi Dayanand University, Rohtak
PROMOTING VOCATIONAL TRAINING THROUGH THE CITIES OF TRADES AND SKILLS, A LEVER FOR A KNOWLEDGE-BASED ECONOMY IN MOROCCO	Abdallah RHIHIL, Saadia MAROUANE, Soumia EL ARDI, Maha MOUADNI	Hassan II University Casablanca, Morocco

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.**Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.****Kindly keep your cameras on till the end of the session.**

Session -1 / Hall-3**13.06.2023****Moderator: Hendri Hermawan ADINUGRAHA****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 10:00 – 12:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
STRATEGY FOR ALLOCATION OF ADEQUATE PLACE TO SUPPORT THE EXISTENCE OF STREET TRADER WITH THE FOOD COURT CONCEPT	Aprillia MAHARANI M. Aris SYAFI'I Happy Sista DEVY	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
INCREASING THE CONTRIBUTION OF THE TOURISM SECTOR IN COUNTRY DEVELOPMENT THROUGH THE CREATIVE ECONOMY	Fatimah As ZAHRA Hendri Hermawan ADINUGRAHA M. Aris Syafi'i Happy Sista Devy	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
INCREASING PUBLIC CONSUMPTION BEHAVIOR AS A DRIVER OF ECONOMIC GROWTH	Muhammad Bagus Aminudin Hendri Hermawan ADINUGRAHA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
THE THEORY OF THE CYCLE OF POVERTY BY NURKSE	Dewi Ratna Ningsih Hendri Hermawan Adinugraha M. Aris Syafi'i Happy Sista Devy	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
INCREASING PUBLIC CONSUMPTION BEHAVIOR AS A DRIVER OF ECONOMIC GROWTH	Muhammad Bagus Aminudin Hendri Hermawan Adinugraha M. Aris Syafi'i Happy Sista Devy	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
INCREASE THE RATE OF ECONOMIC GROWTH WITH REGIONAL ORIGINAL INCOME	Suci Wiji Asih M. Aris Syafi'i Happy Sista Devy	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
LITERATURE REVIEW : AN INCREASE IN THE LEVEL OF INCOME IS FOLLOWED BY AN INCREASE IN CONSUMPTION	Robby PRASETYO Hendri Hermawan ADINUGRAHA M. Aris SYAFI'I Happy Sista DEVY	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
IMPLEMENTATION OF REGIONAL REGULATIONS ON THE EFFECT OF COMMUNITY SATISFACTION ON THE SERVICE LEVEL OF PEKALONGAN REGENCY GOVERNMENT ACTORS	Zakirotul Khasanah Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
THE GENUINE CONCEPT OF WELFARE FROM AN ISLAMIC PERSPECTIVE	Sri MARLIANA M. Aris SYAFI'I Happy Sista DEVY	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -2 / Hall-1

13.06.2023

Moderator: Assist. Prof. Dr. Zehra OBUT BİLİM**Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 12:30 – 14:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
THE PLACE OF DISABLED WOMEN IN PRINTED PRESS EXAMPLE OF IZMIR LOCAL NEWSPAPERS	İrem DİNÇLER Mercan EFE GÜNEY	Dokuz Eylül University, Türkiye
NEW APPROACHES TO DOCUMENTARY FILM: BULAK AND LE PERIPLE D'ABELLA MOVIES	Fatih Diren	Niğde Ömer Halisdemir University, Türkiye
THE EFFECTS OF LOCAL FOOD AND BEVERAGES OF MARDIN PROVINCE ON GASTRONOMY TOURISM	Vildan KAVŞUT KAPLANOĞLU Kamil Serkan UZYOL	Niğantaşı University, Türkiye
EVALUATION OF 2018 SOCIAL STUDIES CURRICULUM IN TERMS OF GEOGRAPHIC LITERACY	Engin ZABUN	Sivas Cumhuriyet University, Türkiye
CURRENT STRUCTURE OF INDUSTRY IN TUZLA (ISTANBUL): HISTORICAL PROCESS AND NEW TRENDS	Zehra OBUT BİLİM	Siirt University, Türkiye
A RESEARCH ABOUT WITHDRAWAL BEHAVIOUR ON ACCOUNTING SECTOR PROFESSIONALS IN THE LIGHT OF ATATÜRKIST THOUGHT	Edip ÖRÜCÜ Elif AYDIN	Bandırma Onyeddi Eylül University, Türkiye
THE EFFECT OF AGE ON WORKPLACE BULLYING ON THE INTENTION TO LEAVE:AN EXAMPLE OF A PUBLIC INSTITUTION	Selçuk KARAYEL Hatice BÜTÜN	Necmettin Erbakan University, Türkiye
IDENTIFYING GENDER ROLES AND RELATED FACTORS	Ayşe İZCİ	Ege University, Türkiye
ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF TOURISM SECTOR DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN	Cəlil Bağirov Arif oğlu Səfərli Şəhla Akif qızı	Azərbaycan Turizm və Menecmenti
MEASURE OF ANXIETY IN SELECTION INTERVIEWS (MASI): TURKISH ADAPTATION, VALIDATION AND RELIABILITY STUDY	Dilara Turgut Demet Vural Yüzbaşı Burcu Kümbül Güler	Hasan Kalyoncu University, Türkiye İzmir Kâtip Çelebi University, Türkiye

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -2 / Hall-2

13.06.2023

Moderator: Assoc. Prof. Dr. Kazım YILDIRIM**Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 12:30 – 14:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
THE ORDER OF ST. LAZARUS DURING THE LATIN KINGDOM OF JERUSALEM	Süleyman GENÇ	Rteu, Institute Of Social Sciences, Türkiye
MINDSET OF POSTMODERNISM	Anıl COŞGUN Kazım YILDIRIM	Iğdır University, Türkiye
BURSA MURÂDIYE MOSQUE ACCORDING TO ARCHIVE DOCUMENTS	Fatma Gül ALTUN	Uludağ University, Türkiye
THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRACY, SOCIETY AND LANGUAGE IN THE THOUGHT OF ALEXIS DE TOCQUEVILLE	Şükrü TÜRKÖZ	Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, Turkey
THE GREAT MOTHER ARCHETYPE: U MAY	Reyhan DEĞİRMENÇİ	Ege University, Türkiye
MUELLEFE-I KULÛB IN THE TIME OF MUHAMMED	Nagehan ÇAKICI	Uludağ University, Türkiye
THE COMPARISON OF AMARTYA SEN AND MARTHA NUSSBAUM'S VIEWS IN TERMS OF CAPABILITY APPROACH	Yasal ÖZDEMİR	Munzur University, Türkiye
THE CONSTRUCTION OF BODY IMAGE IN CHILDREN AND ADOLESCENTS AND ITS SOCIAL IMPACTS	Oya ERYİĞİT GÜNLER	Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.**Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.****Kindly keep your cameras on till the end of the session.**

Session -2 / Hall-3**13.06.2023****Moderator: Ananda Majumdar****Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 12:30 – 14:30**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
IMPACT OF THE THOROUGHBRED HORSE BREED ON THE DEVELOPMENT OF THE BULGARIAN SPORT HORSE BREED	Dr. Radka Vlaeva PhD	Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria
THE INFLUENCE OF PRIZREN ALBANIAN LEAGUE IN THE FORMATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS	Gentrit SMAKAJ	Kosova
RELIGIOSITY, HEALTH AND SOCIAL HAPPINESS	Kamal Koohi	University of Tabriz - Tabriz – Iran
SENTIMENT ANALYSIS OF URDU SENTENCES WRITTEN IN ROMAN ENGLISH	Amna Jan, Wajid Ullah Khan, Fahad Masood	Abasyn University, Peshawar Pakistan
MINORS AS A SUBJECT OF CRIMINAL LAW ALBANIAN LEGISLATION	Mirela KAPO PhD	New York University of Tirana, Albanian
CONSERVATION PROBLEMS OF ARMENIAN CHURCHES OF ELAZIĞ	Ayşe Gülce KARAKAYA Asena SOYLUK Esra ÖZKAN YAZGAN	Gazi University, Türkiye
ASPIRATION OF THE POST-PANDEMIC SOCIETAL NORMAL AND URGENCY	Ananda Majumdar	University of Alberta, Canada
THE ANGLICIZATION OF ALGERIAN NETIZENS: A CASE STUDY	Karima HOCINE	Mouloud MAMMERI University, Faculty of Lettres and Foreign Languages, Department of English, Tizi Ouzou, Algeria
GENDER PAY GAP AMONG PROFESSIONAL ATHLETES IN SPORTS COMPETITIONS	Anas Mousa Ebru Elif Durmaz	Social Sciences University of Ankara, Ankara, Türkiye Ankara University, Ankara, Türkiye

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

Session -3 / Hall-1

13.06.2023

Moderator: Assoc. Prof. Dr. Emre PINARBAŞI**Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 15:00 – 17:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
THE REFLECTION OF VAN GOGH'S SPIRITUAL STATE IN ART	Bayram Dede Ahmet Göktuğ Kılıç	Adıyaman University, Türkiye İnönü University, Türkiye
REFLECTION OF STREET OVEN CULTURE IN THE PUBLIC SPACE: AYDIN-YENİPAZAR	Ayşe Gülce KARAKAYA Asena SOYLUK Esra ÖZKAN YAZGAN	Ankara Science University, Türkiye Gazi University, Türkiye
THE EFFECT OF CONTEMPORARY ART MOVEMENTS ON EMBLEM-LOGO DESIGN APPLICATIONS WITH TEACHING THROUGH PRESENTATION APPROACH	Muhammet İNCEAĞAÇ Emine Betül SARIUSTA	Kastamonu University, Türkiye
FELT PRAYER RUGS IN BURSA FOUNDATION CULTURE MUSEUM	Fikret ALKAN Ayşegül KOYUNCU OKCA	Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, Türkiye Pamukkale University, Türkiye
WATCH POCKETS IN THE İZNIK MUSEUM AND İZNIK NİLÜFER HATUN İMARETI TURKISH ISLAMIC HANDICRAFTS MUSEUM COLLECTION	Meryem YILDIZ Ayşegül KOYUNCU OKCA	Denizli Büyükşehir Belediyesi, Denizli, Türkiye Pamukkale University, Türkiye
THE IMPORTANCE OF GEOGRAPHICAL MARKED PRODUCTS FOR GASTRONOMY TOURISM IN THE EXAMPLE OF MARDIN	Öznur EROĞLU Kamil Serkan UZYOL	Niğantaşı University, Türkiye
ANIMAL PRETEND TO BE DANCES REFLECTED FROM TURKISH MYTHOLOGY TO TURKISH FOLK DANCES	İlker AVCIOĞLU	Giresun University, Türkiye
COMPARISON OF PITCH ACCENTUATIONS IN SULTAN SELİM III'S SUZİDİLARA MEVLEVİ AYIN PERFORMANCE WITH THE AREL-EZGİ-UZDİLEK TONE SYSTEM; THE İSTANBUL HISTORICAL TURKISH MUSIC ENSEMBLE PERFORMANCE EXAMPLE	Özge Demir Emre Pınarbaşı	Ondokuz Mayıs University, Türkiye
PERCEPTION OF MUSICAL SCALE DEGREES IN THE PERFORMANCES OF ŞÜKRÜ TUNAR	Mehmet Kerim Güneysu Emre Pınarbaşı	Ondokuz Mayıs University, Türkiye
SHUSHA—OUR NATIONAL-SPIRITUAL HERITAGE	Vusala Karimova-Orujova	Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Folklore

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.**Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.****Kindly keep your cameras on till the end of the session.**

Session -3 / Hall-2

13.06.2023

Moderator: Assist. Prof. Dr. Mustafa TÜRKMEN**Meeting ID: 852 8194 6857 / Passcode: 121212****Ankara Local Time: 15:00 – 17:00**

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
COMPARISON OF SEXUAL MYTHS, SEXUAL SELF-EFFICACY AND RELATIONSHIP SATISFACTION OF WOMEN WITH AND WITHOUT VAGINISMUS	Türkan Güner Bingül Subaşı Harmancı	Near East University, Turkish Republic of Northern Cyprus
INVESTIGATION OF LONELINESS LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS IN TURKESTAN ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES	Baglan YERMAKHANOV Kazbek TURGANALĪ Galymzhan KOPZHANOV	Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Sport and Art, Department of Physical Education, Turkistan, Kazakhstan
EXPERIMENTAL CHANGING THE LEVEL OF MANAGEMENT COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT TEACHERS	Baglan YERMAKHANOV Sayat RYSKALĪYEV Kazbek TURGANALĪ	Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan
THE EFFECT OF FATIGUE DURING THE MATCH ON VISUAL REACTION TIME AND BALANCE IN HANDBALL PLAYERS AGED 12-14	Mustafa TÜRKMEN	Mardin Artuklu University, Türkiye
INVESTIGATION OF LEISURE TIME MOTIVATION LEVELS OF SPORTS FACULTY STUDENTS INTERESTED IN INDIVIDUAL SPORTS	Dilara KUMRU Erol DOĞAN Osman İMAMOĞLU	Ondokuz Mayıs University, Türkiye
INVESTIGATION OF OPTIMAL PERFORMANCE STATUS OF SPORTS SCIENCES FACULTY STUDENTS ACCORDING TO GENDER AND EDUCATION DEPARTMENT	Gamze ÇELİK Erol DOĞAN Osman İMAMOĞLU	Ondokuz Mayıs University, Türkiye
PROPRIOCEPTIVE SENSE IN VISUALLY IMPAIRED ATHLETES	Burak CANPOLAT	İnönü University, Türkiye

All participants must join the conference 10 minutes before the session time.

Every presentation should last not longer than 10-12 minutes.

Kindly keep your cameras on till the end of the session.

CONTENT

CONGRESS ID	I
SCIENTIFIC COMMITTEE	II
PHOTO GALLERY	III
PROGRAM	IV
CONTENT	V

Author	Title	No
Ergasheva Gulrukhsor SURKHONIDINOVNA	OPPORTUNITIES FOR IMPROVING THE QUASI-PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE BIOLOGY TEACHER	1
Kamil Serkan UZYOL Vildan KAVŞUT KAPLANOĞLU	THE EFFECTS OF LOCAL FOOD AND BEVERAGES OF MARDİN PROVINCE ON GASTRONOMY TOURISM	5
Ayşe SERTDEMİR	YENİ KAMU YÖNETİMİ “GERÇEKTEN YENİ Mİ?”	31
Tavaldieva Gülbaxar NIŞANOVNA	WRITING (ALPHABET AND SPELLING) REFORMS IN UZBEKISTAN DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE	37
Ezgi DOĞAN Ahmet FEYZİOĞLU Hüseyin HALİLOĞLU	SELECTING THE PARAMETERS THAT MINIMIZE THE ANGULAR DISTORTION IN THE WELDING PROCESS WITH THE ENTROPY METHOD WITHIN THE SCOPE OF MULTI-CRITERIA DECISION MAKINGS	42
Askarov Ikhtiyor BAKHTİYOROVİCH	PROCEDURE FOR ORGANIZING THE STUDENT'S INDEPENDENT EDUCATION	53
Mesut ÖZTIRAK	BLOCKCHAIN IN INNOVATION AND QUALITY	61
Oybek SIROJOV	THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES AND CENTRAL ASIA UNDER THE TRANSFORMATION OF GLOBAL ORDERS	70
Gafarova Parvin MUHAMAD	THE IMPORTANCE OF THE APPLICATION OF ICT IN THE TEACHING OF BIOLOGY	73
Umid Negmatovich KHODJAMKULOV	NECESSITY AND CONDITIONS FOR FORMING A CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION (on the example of the education system of Uzbekistan)	78
Sardorjon ULKANOV Askarov Ikhtiyor BAKHTİYOROVICH	EDUCATIONAL TOOLS CLASSIFICATION BASED ON CREDIT-MODULE SYSTEMS	82
Jabbor Eshbekovich USAROV Dustnazar Omonovich KHIMMATALIYEV	PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF PEDAGOGICAL EDUCATION CLUSTER	88
Sehrana KASİMİ	ABOUT THE MUGHAM MAJLİSSES OF AZERBAIJAN OF THE 20TH CENTURY	93
Edip ÖRÜCÜ Elif AYDIN	A RESEARCH ABOUT WITHDRAWAL BEHAVIOUR ON ACCOUNTING SECTOR PROFESSIONALS IN THE LIGHT OF ATATÜRKIST THOUGHT	102
Khusan ZULFQOROV Shaxrizoda ALIMBABAeva Gulnara SHAKHMUROVA	EXAMINING THE LEVEL OF MENTAL TOUGHNESS PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF TEACHING IN MODERN SOCIETY "EXACT AND NATURAL SCIENCES": PROBLEMS AND SOLUTIONS	112

Jabbor Eshbekovich USAROV Dustnazar Omonovich KHIMMATALIYEV	THE ESSENCE OF STUDENTS' VOCATIONAL GUIDANCE ON THE BASIS OF THE INNOVATIVE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION	116
Lee SUJIN Mazare MADALINA	ANALYSING THIRD WORLD WOMEN ISSUES IN EUROPE CASE OF ROMA WOMEN	122
Victor N CHUKWURAH Mr. M.M. ISEDE Mrs. N.G. OKOCHA	NEW TECHNOLOGIES FOR ENTREPRENEURIAL COMPETENCIES OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN NIGERIA	128
Biljana BJELICA Ognjen BAKMAZ Slobodan POPOVIĆ	ANALYSIS NECESSARY FOR THE IMPLEMENTATION OF BUSINESS DECISIONS IN THE BUSINESS CONDITIONS OF THE COMPANY IN EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES	141
Ognjen BAKMAZ Biljana BJELICA Slobodan POPOVIĆ	MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN EXTRAORDINARY ECONOMIC CONDITIONS AND THE STATE IN THE COUNTRY	145
Akbarova Gulbakhor OLIMOVNA	PREPARING GRADUATES FOR PEDAGOGICAL ACTIVITIES	149
Rakhimbabayeva Nigora ABDURASULOVNA	ETHICAL CULTURE IN MEDIASPACE	152
Umida SHARIPOVA	EFFECT OF CHITOSAN ON MECHANICAL PROPERTIES OF PAPER	157
Mavluda ZIYAEVA	OBTAINING FILTER MATERIAL FROM NATURAL FIBER COMPOSITION AND AREAS OF ITS USE	163
Alimova Sabohat GAZIEVNA	LOGISTICS AND MANAGEMENT IN HEALTHCARE	169
Yunusova Nilufar KHAMRAEVNA	FUNCTIONING OF THE CENTER OF OPEN EDUCATION IN RUSSIAN LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	173
Dustnazar Omonovich KHIMMATALIYEV Nasiba Kholboyevna ELMURZAYEVA Sheroz Eraliyevich NURMAMATOV	INCREASING EDUCATIONAL EFFICIENCY BASED ON INDIVIDUAL LEARNING TRAJECTOR	176
Cəlil BAĞIROV Şəhla SƏFƏRLİ	ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF TOURISM SECTOR DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN	181
Engin ZABUN	EVALUATION OF 2018 SOCIAL STUDIES CURRICULUM IN TERMS OF GEOGRAPHIC LITERACY	191
Ayodele Adebayo ALLAGBE Franck AMOUSSOU	PRAGMATIC LITERARY STYLISTIC ANALYSIS OF A POLITICAL SPEECH DELIVERED BY A MEMBER OF THE OPPOSITION PARTY AT THE INDUCTION CEREMONY OF THE 9TH LEGISLATIVE ASSEMBLY IN BENIN REPUBLIC	201
Ayşe Gülce KARAKAYA Asena SOYLUK Esra ÖZKAN YAZGAN	REFLECTION OF STREET OVEN CULTURE IN THE PUBLIC SPACE: AYDINYENİPAZAR	216
Moses Adeolu AGOI Oluwakemi Racheal OSHINOWO	AN EVALUATION ON THE IMPACT OF SMART TECHNOLOGY ON INSTRUCTIONAL DELIVERY: IMPLICATION FOR SCHOOL MANAGEMENT	225
Aysel ARSLAN	IS QUIET FIRING A RESPONSE TO QUIET QUIETTING?	230
Jalil BAGHIROV Shahla SAFARLI	ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF TOURISM SECTOR DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN	236

Fikret ALKAN Ayşegül KOYUNCU OKCA	FELT PRAYER RUGS IN BURSA FOUNDATION CULTURE MUSEUM	245
Cemile ÇETİN Özlem ANUK	THE RELATIONSHIP BETWEEN NATURE CONNECTEDNESS AND HAPPINESS A Sample of Izmir Mountaineering and Outdoor Sports Clubs	258
Ekin TUNA	CONSIDERATIONS ON THE JUDGMENT OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EU IN THE PANCHAREVO CASE	268
Oya ERYİĞİT GÜNLER	THE CONSTRUCTION OF BODY IMAGE IN CHILDREN AND ADOLESCENTS AND ITS SOCIAL IMPACTS	275
Dustnazar Omonovich KHIMMATALIYEV Nasiba Kholboyevna ELMURZAYEVA Sheroz Eraliyevich NURMAMATOV	INCREASING EDUCATIONAL EFFICIENCY BASED ON INDIVIDUAL LEARNING TRAJECTOR	286
Dariarie RAMOS- RÍCARDO	REVISITING THE PHYSICAL EDUCATION AND PHYSICAL TRAINING PROGRAMS OF A MARITIME INSTITUTION: INPUTS FOR CURRICULAR ENRICHMENT	291
Jackson C. TALOSIG	DIFICULTIES IN MATHEMATICS I OF THE PMMA COLLEGE OF MARINE ENGINEERING FOURTH CLASS MIDSHIPMEN	319
Dilara KUMRU Erol DOĞAN Osman İMAMOĞLU	INVESTIGATION OF LEISURE MOTIVATION LEVELS OF STUDENTS WHO ARE INTERESTED IN INDIVIDUAL SPORTS STUDENTS	330
İrem DİNÇLER Mercan EFE GÜNEY	THE PLACE OF DISABLED WOMEN IN PRINTED PRESS EXAMPLE OF IZMIR LOCAL NEWSPAPERS	337
Bayram DEDE Ahmet Göktuğ KILIÇ	THE REFLECTION OF VAN GOGH'S SPIRITUAL STATE IN ART	358
Burak CANPOLAT Cemal GÜNDOĞDU	PROPRIOCEPTIVE SENSE IN VISUALLY IMPAIRED ATHLETES	365
Mustafa UTKU Neslihan YILDIZ Melih YARMAÇI Sebahat YILDIZ Feyyaz ZEREN	ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ECOLOGICAL FOOTPRINT, FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND FINANCIAL DEVELOPMENT: THE CASE OF G-20 COUNTRIES	376
Ayşe Gülce KARAKAYA Asena SOYLUK Esra ÖZKAN YAZGAN	CONSERVATION PROBLEMS OF ARMENIAN CHURCHES OF ELAZIĞ	388
Sènakpon Socrate Sosthène TOBADA Adamou SIDDO	ESTHÉTIQUE LITTÉRAIRE COMME TECHNIQUE DE COMMUNICATION EN LANGUES AFRICAINES : CAS DES CHANTS HAUSA DANS LA VILLE DE MARADI (NIGER)	397
Baglan YERMAKHANOV Sayat RYSKALİYEV Kazbek TURGANALİ	EXPERIMENTAL CHANGING THE LEVEL OF MANAGEMENT COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT TEACHERS	403
Sri Restu NINGSIH Fitria LONANDA Ade Irma SURYANI	INTERACTIVE MULTIMEDIA-BASED ENGLISH LEARNING MEDIA IN JUNIOR HIGH SCHOOLS	409
Thi-Hoang-Anh TRAN	UNRAVELING THE DRIVERS OF CUSTOMER PERCEPTIONS ON CORPORATE	417

	SOCIAL RESPONSIBILITY IN PARISIAN RESTAURANTS: A DEEP DIVE INTO SUSTAINABLE DINING	
Serap DEMİR	A CONCEPTUAL EXAMINATION OF PROFESSIONAL MOTIVATION AMONG TEACHERS WORKING IN IMMIGRATION-AFFECTED AREAS	439
Muhammet İNCEAĞAÇ Emine Betül SARIUSTA	THE EFFECT OF CONTEMPORARY ART MOVEMENTS ON EMBLEM-LOGO DESIGN PRACTICES WITH EXPOSITORY TEACHING APPROACH	446
Mahmut Kadir İŞGÜVEN Ayberk ŞEKER	THE EFFECTS OF TECHNOLOGY AND DIGITALIZATION ON FINANCIAL INCLUSION	458
Selçuk KARAYEL Hatice BÜTÜN	THE EFFECT OF AGE ON WORKPLACE BULLYING ON THE INTENTION TO LEAVE:AN EXAMPLE OF A PUBLIC INSTITUTION	475
Ali APALI Gülşah ÜZEN	ÜRETİM İŞLETMELERİNİN KALİTE MALİYETLERİ YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	486
Zehra ALLAHVERDİYEVA	THE CHARACTER OF ABDAL (DERVİSH) IN THE WORKS OF NIZAMI GANJAVI AND KHAJU KIRMANI	495
Meryem YILDIZ Ayşegül KOYUNCU OKCA	WATCH POCKETS IN THE İZNIK MUSEUM AND İZNIK NİLÜFER HATUN İMARETİ TURKISH ISLAMIC HANDICRAFTS MUSEUM COLLECTION	500
Kadirova Khalima BUVABAEVNA	THE IMPORTANCE OF NATIONAL IDENTITY IN SOCIO-CULTURAL UNITY OF THE NATION	511
Bosse Omar NDHATWA	KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ SÖMÜRGELİKTEN GÜNÜMÜZE SİYASAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİMİ	514
Mirela KAPO	MINORS AS A SUBJECT OF CRIMINAL LAW ALBANIAN LEGISLATION	523
Lale PAŞAYEVA	PROVERBS IN ATAYI'S "HAFT KHAN"	541
Fatima Zohra BELKACEM - ZERHOUNI	LEARNING/ TEACHING READING : CASE OF FRENCH IN ALGERIA	548
Jaborova Saodat SATTOROVNA	PIRITUAL COMPETENCE - A SOURCE OF SOCIAL DEVELOPMENT	557
Safarova Zilola TOLIBOVNA	DEPICTION OF THE MOTIF OF "LONGING" IN ENGLISH AND UZBEK BILDUNGSROMANS	561
Emrah FİRİDİN	MCDM AND GIS AS A TOOL IN THE GOVERNANCE PROCESS	565
Nəsirli NURLANA	AZERBAIJAN-TÜRKİYE COOPERATION	573
Nguyen Huy HOANG	RESTRICTION OF DIVORCE UNDER VIETNAMESE LAW	579
Nguyen Huy HOANG	GROUND FOR DIVORCE FROM THE PERSPECTIVE OF PRACTICE OF VIETNAMESE COURTS	584
Okan ÖZBAKIR Özgür CENGİZ	ANALYSIS OF OCCUPATIONAL ACCIDENTS IN TERMS OF SOCIAL INSURANCE AND LOSS OF WORKDAY COSTS PERSPECTIVE	591
Wilma DAVID PARAS	OUTCOMES-BASED TEACHING AND LEARNING PRACTICES OF INSTRUCTORS IN THE MARITIME SCHOOLS IN REGION III	607
Etleva PETA Fjoralba PETA	BREAKING DOWN AUDIT MISCONCEPTIONS	625
Anıl COŞGUN Kazım YILDIRIM	MINDSET OF POSTMODERNISM	629
Reyhan DEĞİRMENCİ	THE GREAT MOTHER ARCHETYPE: U MAY	637
Bosse Omar NDAHETWA	IMPLEMENTATION OF RIGHTS TO LIBERTY AND SECURITY IN TÜRKİYE	643

Samira ALİYEVA	FAHRİ VE ŞEYHİNİN "HÜSREV VE ŞİRİN" ÇEVİRİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	653
Mustafa UTKU Neslihan YILDIZ Melih YARMAÇI Feyyaz ZEREN	INVESTIGATION OF THE VALIDITY OF THE PURCHASING POWER PARITY HYPOTHESIS WITH NEW GENERATION UNIT ROOT TESTS: COMPARISON OF DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES	659
Eda ÜNAL Selim KANAT	EUROPEAN UNION'S COUNTERING TERRORISM AND MIGRATION POLICY IN THE FRAME OF SECURITIZATION THEORY	672
Dilara TURGUT Demet Vural YÜZBAŞI Burcu GÜLER	MEASURE OF ANXIETY IN SELECTION INTERVIEWS (MASI): TURKISH ADAPTATION, VALIDATION AND RELIABILITY STUDY	687
Mavlonova Ugiloy KHAMDAMOVNA	THE SIGNIFICANCE OF IRONY IN UZBEK LITERATURE	698
Esra ŞIRKI Mercan EFE GÜNEY	ULUSLARARASI TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ENDEKSLERİNE GÖRE TÜRKİYE'NİN DURUMU VE ÖNERİLER	706
Niyazova Mokhichekhra KHAYATOVNA	THE ASPECTS RELATED TO STYLIZATION AND TRANSLATION OF WELL- WISHES AND BLESSINGS IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE	718
Khusan ZULFQOROV Gulnara SHAKHMUROVA	METHODS AND EQUIPMENT FOR THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF SCIENCE EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	722
Kodirov Davronbek HOSHIMOVICH	A STUDY OF ABULQASIM QUSHAIRI'S WORKS	726
Gamze ÇELİK Erol DOĞAN Osman İMAMOĞLU	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN CİNSİYET VE ÖĞRENİM GÖRDÜKLERİ BÖLÜMLERİNE GÖRE OPTİMAL PERFORMANS DURUMLARININ ARAŞTIRILMASI	729
Vusala KARIMOVA- ORUJOVA	SHUSHA—OUR NATIONAL-SPIRITUAL HERITAGE	735
Ayberk ŞEKER Mahmut Kadir İŞGÜVEN	THE EFFECTS OF FINANCIAL DIGITALIZATION ON INCOME DISTRIBUTION: A RESEARCH ON BRICS+T COUNTRIES	742
Ece Sila HAFIZOĞLU	TRIPARTITE SOCIAL DIALOGUE IN LABOUR LAW	749
Edip ÖRÜCÜ Elif AYDIN	ROLE UNCERTAINTY IN ORGANIZATIONS AND THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL STRESS ON INDIVIDUALS WITHDRAWAL BEHAVIOR	760
Edip ÖRÜCÜ Elif AYDIN	A RESEARCH ABOUT WITHDRAWAL BEHAVIOUR ON ACCOUNTING SECTOR PROFESSIONALS IN THE LIGHT OF ATATÜRKIST THOUGHT	770
Meryem PULAT İpek DEVECİ KOCAKOÇ	BANKRUPTCY PREDICTION WITH MACHINE LEARNING ALGORITHMS AFTER HYBRID FEATURE SELECTION COMBINING FILTER AND WRAPPER METHODS	780
Alişan BALTACI	DETERMINING THE SATISFACTION LEVEL OF UNIVERSITY STUDENTS WITH ADMINISTRATIVE UNITS: A SCALE PROPOSAL	790
Alişan BALTACI	THE BURNED OUT CONSUMER: CONCEPTUAL FRAMEWORK AND A MODEL PROPOSAL	799
Tojiyeva Muhayyo VALIYEVNA	ENDÜSTRİ İŞLETMELERİNDE İNSAN POTANSİYELİNİ GELİŞTİRME MEKANİZMASI GELİŞTİRME YOLLARI	804
Ayşe İZCİ	TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN TANIMLANMASI	809

İlker AVCIOĞLU	ANIMAL PRETEND TO BE DANCES REFLECTED FROM TURKISH MYTHOLOGY TO TURKISH FOLK DANCES	816
Baglan YERMAKHANOV Kazbek TURGANALI Galymzhan KOPZHANOV	INVESTIGATION OF LONELINESS LEVELS OF STUDENTS STUDYING IN TURKESTAN ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES	823
Mehmet Ozan ÖZDEMİR İpek DEVECİ KOKAÇOÇ Burcu KÜMBÜL GÜLER Şenay ÜÇDOĞRUK BİRECİKLİ	EXPLORING DETERMINANTS OF MENTAL HEALTH IN TURKEY BY LOGIT MODEL	828
Vuqar NƏZƏROV Səkinə HACIYEVA Camal HACIYEV Vasif ƏHƏDOV Göyçək ZEYNALOVA	AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIQ İNSTİTUTLARININ FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI İSTİQAMƏTLƏRİ	837
Nargis ABDUKHALILOVNA ALIMATOVA	EDUCATION QUALITY IS THE IMPORTANT FACTOR OF STATE COMPETITIVENESS	844
Kuchkarov Mexriddin ASAMOVİCH Mamadaliyeva Nodira ISAKOVNA	POSSIBILITIES OF APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN CHEMICAL EDUCATION	849

OPPORTUNITIES FOR IMPROVING THE QUASI-PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE BIOLOGY TEACHER

Ergasheva Gulruksor SURKHONIDINOVNA

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Faculty of Natural sciences, Department of Biology and teaching methods, Tashkent, Uzbekistan

ORCID ID: 0009-0007-6497-8365

ABSTRACT

The article reveals the preparation of future biologists for quasi-professional pedagogical activity, their content and essence, the possibilities of its implementation based on the contextual approach, structural components, functions, the structure of quasi-professional activities of students-biologists and methodological possibilities. The content of the preparation of future specialists for quasi-professional activities in lectures, laboratory classes, quasi-professional in circles, in the process of teaching practice. Pedagogical conditions and methodological support of preparation for professional activity are covered. Methods of practical application of theoretical knowledge obtained by students with the help of scientific research and design technologies and the formation of a scientific worldview were studied in laboratory classes.

The structure of quasi-professional activities of future biology teachers is based on: improvement of quasi-professional activities in lectures and laboratory classes; development of students' ability of creative thinking in the process of independent work; improvement of quasi-professional activities in circle works; in the process of pedagogical practice of improving quasi-professional activities. Criteria for evaluating the effectiveness of professional and pedagogical training of future biology teachers are recommended.

The structural components of the quasi-professional activity of future teachers are characterized: subject; social; psychological and its functions: increasing the level of knowledge, skills and abilities, forming the systematization of knowledge, increasing the level of professional training, holistic assimilation of the content of education.

Keywords: quasi professional, future teacher, biology, vocational training.

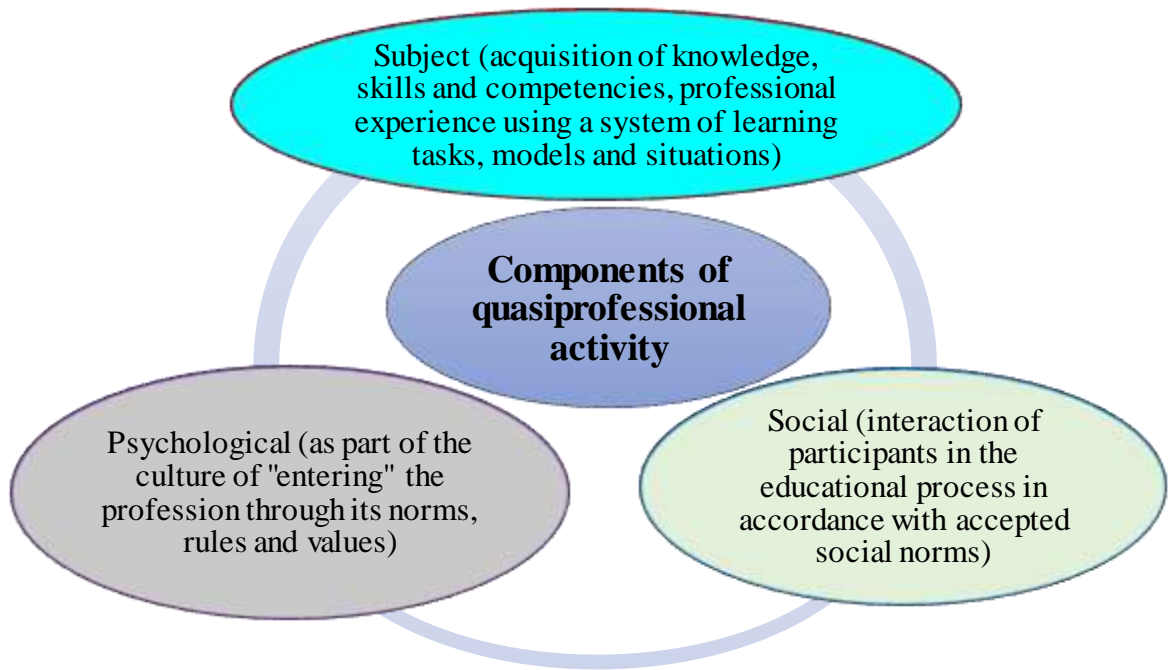
Goals. Quasi-professional activity is interpreted as a link between the educational and professional activities of the future specialist and directly serves to prepare the biology teacher for his future profession. This process requires constant communication between student, teacher and practitioner.

According to A. A. Verbitsky, this activity is a transition from academic learning activities to educational and professional activities [1].

N.V. Basalaeva defines quasi-professional activity as "functioning as an integral element of the professionalization of the individual ..." [2].

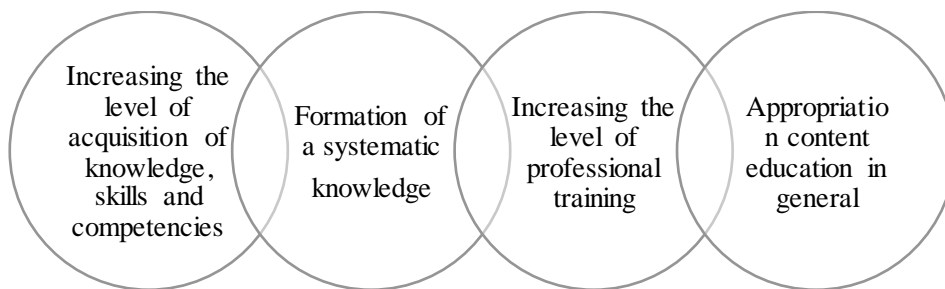
Methodology. We will consider quasi-professional activities based on a contextual approach to learning.

Quasi-professional activity as a stage of transition from educational activity to the world of professional culture and can be implemented depending on the following three components from (Scheme 1), as a result, the future professional image of the future biology teacher is formed.

Scheme 1. Components of quasiprofessional activity

And also, the following functions of quasi-professional activity can be divided (scheme 2):

Scheme 2. Functions of quasi-professional activity

The preparation of future biology teachers for quasi-professional activities was carried out by us on the basis of four blocks:

I. Quasi-professional activity in the first block is aimed at improving the preparation of future biology teachers for quasi-professional activities during lectures and laboratory classes.

O.B.Dautova proposes the following as forms of improving quasi-professional activities [3]:

1. Problem educational technology;
2. Didactic game technology;
3. Research work of students.
4. Design technology;

In the lecture session, problem-based learning and didactic educational technologies should be used. Then we will not only give theoretical knowledge to the future specialist, but we will increase the effectiveness of classes.

And in laboratory classes, we use research and design work, design technologies so that students use the theoretical knowledge gained to apply and form a scientific worldview.

II. The second block is aimed at developing the creative abilities of students when performing in the process of independent work. In this process, future biology teachers perform two types of independent work: oral and written. In this block, too, we used scientific research and technology design as a laboratory work. Because students learn to work on themselves and also if they are given independent work that needs to be done together with several students, they will have the opportunity to form the ability to work in a team.

III. In the third block, quasi-professional activities are improved in circle work. As we know, professional and scientific-practical circles are widespread in higher educational institutions. In this block, you can use all forms of quasi-professional activities noted by O.B. Dautova. Because this part is like additional training to prepare students for professional activities everything will be fine.

IV. The fourth block is the improvement of quasi-professional activities in the process of teaching practice. This part is different that is, professional activity is formed in reality. in blocks 1-, 2-, 3- students are under the control of the teacher in their activities in a higher educational institution developed in model lessons within its walls, in pedagogical practice they will have to make up the real process of professional activity. In this block, too, we use all three forms of quasi-professional activity. But this form of teaching students used not only to develop their activities, but also when teaching students, it uses as a tool to increase the interest of classes and discipline, as well as career guidance [4].

Results. The conditions for the effective functioning and development of the system of quasi-professional training of future teachers in the process of teaching practice are described in the following diagram (photo 1.):

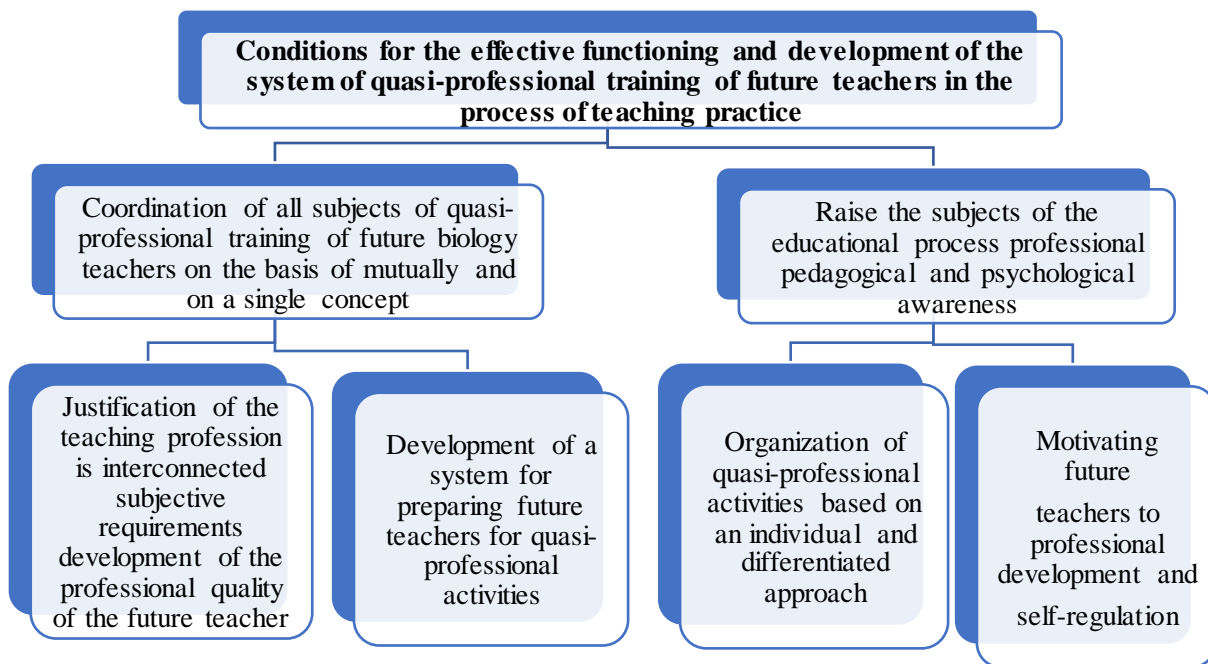

photo 1. Effective functioning of the system of quasi-professional training of future teachers in the conditions of its manifestation and development in the process of pedagogical practice.

Thus, in the process of consistently and systematically preparing students for the methods of quasi-professional activity, the formation of professional competence is carried out [4, 5, 6].

Conclusion. In preparing future biology teachers for professional activities improvement of quasi-professional training directly as an important component of preparation for professional and pedagogical activity requires a special approach in the education system. This process is efficient organization of future teachers of biology of biological sciences preparation for practical and pedagogical activities mastered in the learning process be able to effectively apply theoretical knowledge in professional activities, makes it possible to form the successful application of competencies in the digital educational

environment. In general, quasi-professional activity defines as a special space where the professional image of the student world is formed.

LITERATURE

1. A.A. Verbitsky New educational paradigm and contextual learning: Monograph. - M.: Research Center for Quality Problems in Training Specialists, 1999. - 75 p.

2. N.V.Basaleva Features of meaning formation in the conditions of quasi-professional activity. Abstract diss. k.psych.sci. 2006 - 24 p.

3. O.B.Dautova Professional competence of the teacher-educator. - St. Petersburg: Publishing House of the Russian State Pedagogical University. A. I. Herzen, 2005- S. 8-20.

4. M.Kh Raupova. Designing quasi-professional activities of a future biology teacher methods. // Pedagogical excellence. Scientific-theoretical and methodical journal. Issue 1, Bukhara, 2021. - B. 189-192.

5. G.Ergasheva (2022). Modeling Of Students' Quasi-Professional Activities. Center for Scientific Publications (buxdu.Uz), 23(23).

6. G.Ergasheva (2022). Quasi-professional activity is the basis of successful professional activity (on the example of a future biology teacher). Center for Scientific Publications (buxdu.Uz), 23(23).

MARDİN İLİNE AİT YÖRESEL YİYECEK VE İÇECEKLERİN GASTRONOMİ TURİZMİNE ETKİLERİ

THE EFFECTS OF LOCAL FOOD AND BEVERAGES OF MARDİN PROVINCE ON GASTRONOMY TOURISM

Kamil Serkan UZYOL

Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik, İstanbul, Türkiye

Vildan KAVŞUT KAPLANOĞLU

Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Yiyecek ve içecekler canlılar için hayati önem taşımaktadır. Günlük rutinimizde sağlıklı bir yaşam için enerjimizi artıran, kendimizi iyi ve mutlu hissettiren, beden ve ruh sağlığımızı korumamıza yardımcı olan birçok besinden faydalanırız. Zaman içerisinde bireylerin daha fazla çeşide kısa sürede ve daha az zahmetle ucuz maliyetli yiyecek ve içeceklere ulaşabilme arzusu teknolojinin de gelişmesiyle tarımda ve hayvancılıkta birtakım ilaçların ve yöntemlerin kullanılmasını beraberinde getirmiş bu da canlıların dolayısıyla insanların sağlığını tehdit eder duruma gelmesine sebep olmuştur. Bu durumdan en hasarsız çıkabilen mutfaklar, yöresel mutfak kimliğini korumaya çalışan ile yöresel kimliğine ait tarım ve hayvancılığı doğal yöntemlerle aslına uygun şekilde üretilmesini koruma altına alarak devam ettiren yöresel mutfaklar olmuştur. Doğal, sağlıklı, otantik ve lezzetli olarak nitelendirilen yöresel mutfaklar gün geçtikçe insanların ilgisini daha fazla çekmekte ve heyecan uyandırmaktadır. Bunun yanında yöresel mutfakların bölge halkının geçim kaynakları arasında önemli bir yere sahip olduğu da bilinmektedir. Öyle ki; turizmi şekillendiren, destinasyonların çekiciliğini artıran, diğer destinasyonlara kıyasla tercih edilmesine katkı sağlayan önemli özelliklerden biri de o destinasyona ait yöresel mutfak kültürüdür. İtalya, Yunanistan, İspanya, Japonya, Fransa, Lübnan, Meksika, Çin, Hindistan, Türkiye gibi birçok ülke yöresel mutfak kültürünü koruyup nesilden nesile aktarımını sağlayarak günümüze ulaştırabildiği için bugün dünyanın en iyi mutfakları arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye sınırları içerisinde Bereketli Hilal ve Mezopotamya olarak da bilinen topraklarda yer alan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış köklü tarihi ve zengin kültürel yapısının yanı sıra yöresel mutfak kimliği ile de adından çokça söz ettiren Mardin ili, Mardin ili yöresel yiyecek ve içecekleri ve aynı zamanda Mardin iline ait yöresel yiyecek ve içeceklerin gastronomi turizmine etkileri ele alınmıştır. Araştırmanın sonucunda; Mardin turizmi açısından yöresel ürünlerin birer değer olduğu, turist tercihlerinde yöresel yiyecek ve içeceklerin etkili olduğu, gastronomi turizmi açısından Mardin mutfağı hakkındaki düşüncelerin çoğunlukla olumlu ve etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Son olarak; Mardin mutfağı “doğal”, “organik” ve “tarihi” şekilde nitelendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Gastronomi Turizmi, Yöresel Yiyecek ve İçecekler, Mardin.

ABSTRACT

Food and beverages are vital for living things. In our daily routine, we use many nutrients that increase our energy for a healthy life, make us feel good and happy, help us to protect our body and mental health. Over time, individuals' desire to reach more varieties of low-cost food and beverages in a short time and with less effort with the development of technology, it has brought with it the use of some drugs and methods in agriculture and animal husbandry this has led to a situation that threatens the health of living

things and therefore people. There have been kitchens that try to protect the local culinary identity of the kitchens that are less damaged than this situation and to protect the production of agriculture and animal husbandry of local identity in accordance with the original. Local kitchens, which are described as natural, healthy, authentic and delicious day by day, it attracts people's attention more and arouses excitement. In addition, local kitchens are known to have an important place among the people of the region among the livelihoods. So that the tourism shaped, increasing the attractiveness of destinations, one of the important features that contribute to its preference compared to other destinations is the local culinary culture of that destination. Many countries such as Italy, Greece, Spain, Japan, France, Lebanon, Mexico, China, India and Turkey are among the best cuisines in the world because it can protect the local culinary culture and transfer it from generation to generation.

In this study, the province of Mardin, which has hosted many civilizations in the fertile crescent and Mesopotamia within the borders of Turkey, has made a name for itself with its local cuisine identity as well as its deep-rooted history and rich cultural structure. The local food and beverages of Mardin and the effects of local food and beverages belonging to Mardin on gastronomy tourism are discussed. As a result of the research, local products are worth in terms of Mardin tourism, local food and beverages are effective in tourist preferences, in terms of gastronomy tourism, the consequences of the thoughts about Mardin cuisine were mostly positive and effective. In terms of gastronomic tourism. Finally, Mardin cuisine is described as "natural", "organic" and "historical".

Keywords: Gastronomy Tourism, Local Food and Beverages, Mardin.

GİRİŞ

Gastronomi terimi, oldukça eski bir tarihsel kronolojiye sahip olmasına rağmen gastronomi turizmi, son on yıldır literatür tarafından ele alınan ve insanların dikkatini cezbeden bir alandır (Sarıışık ve Özbay, 2015). Gastronomi, gurme mutfağına büyük önem veren yemek ve kültür çalışmasıdır. Keşfetmeyi, tatmayı, deneyimlemeyi, yemeğin nasıl hazırlanacağını yazmayı ve bir bütün olarak insan beslenmesinin niteliklerine bakmayı içermektedir. Ayrıca yemeklerin daha geniş bir kültürle nasıl kaynaştığını da incelemektedir (Özdemir ve Altın, 2019). Gastronomi tarihi boyunca, yemeğin hem insani bir ihtiyaç hem de sosyalleşmenin kaynağı olduğu kabul edilmektedir (Çakır ve diğ., 2020).

Gastronomi turizmi, yemek aracılığıyla yaratılan kültürel değişkenlerin vurgulandığı bir turizm biçimini tanımlamak için kullanılan terimdir. İlgili literatür, yemek ve kültür arasındaki içsel bağlantıyı ele almaktadır (Yılmaz, 2017). Bu yüzden gastronomi turizminde yemek, kültürel deneyimlerin bir aracı olarak görülür. Gastronomi turizmi, gıda ürünlerinin arzıyla ilgili bir pazar bölümünün talebini karşılamayı amaçlayan yeni bir kültür turizmi biçimidir. Gastronomi son zamanlarda sadece daha fazla ilgi görmekle kalmamış, aynı zamanda modern toplumlarda günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Zencir, 2022). Bunun nedeni sadece fiziksel değil aynı zamanda kültürel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçları da karşılamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda gastronomi alanındaki üstün performans, doğal olarak gastronomi turizmi ile dünya çapında ilgi ve beğeniyi üzerine çekmektedir (Çam ve Çelik, 2022).

Gastronomi turizminin bir destinasyonu geliştirmenin ve pazarlamanın vazgeçilmez bir parçası olduğu düşünüldüğünde, destinasyonu ziyaret eden turistlerin her yönüyle bölgesel kültüre dâhil edilmesi önemlidir.

Bir destinasyonda gerçekleştirilebilecek gastronomik turizm faaliyetleri, doğrudan ve dolaylı istihdam ve finansal gelir sağlamaktadır (Sezgin ve Köseoğlu, 2022).

Bu araştırmanın amacı, Mardin iline ait yöresel yiyecek ve içeceklerin gastronomi turizmine olan etkilerinin değerlendirilmesidir. Çalışma nitel keşifsel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın örnekleme, Mardin ilinde ikamet eden ve faaliyet gösteren yerel halk (n=25) ve işletme mensuplarından (n=40) oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme metodu

kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda katılımcılardan veriler toplanmış ve MAXQDA programı kullanılarak analiz edilmiştir. Nitel analiz programında örneklem gruplarına göre ayrılan veriler temalar, alt temalar ve kodlar olarak sınıflandırılmış içerik analizine tabi tutulmuştur.

YÖRESEL MUTFAK KÜLTÜRÜ

Somut olmayan kültürel miras kapsamında yer alan mutfak kültürü toplumların kendilerini tanıtmada önemli bir unsurdur. Bununla birlikte mutfak kültürü; yöre insanının yeme içme ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olan gıdalar ve bu gıdaları hazırlama süreci, pişirme teknikleri, muhafaza edilmesi, bu süreçte kullanılan araç gereçleri, sofrada adabı ve mutfak ile alakalı tüm uygulama ve inanış şekillerini anlatmaktadır (Kesici, 2012: 34).

Bir grubun veya çok sayıda farklı kimliğinin oluşturduğu mutfak; inançların, gündelik yaşamın ve değerlerin sembolüdür. Mutfak alışkanlıkları, ülkelerin coğrafyası ile yakından ilişkilidir (Çalışkan, 2013). Örneğin, denize kıyısı bulunan ülkelerin deniz ürünleri ile ünlü olduğu bilinmektedir veya geniş meralara sahip yörelerde hayvancılığın yaygın olması ve buna bağlı olarak etli yemeklerin hakim olduğu bir mutfak kültürü ile karşılaşmak yüksek ihtimaller arasında yer alır.

Richards (2003), yemeğin kimlik arayışında önemli bir faktör olduğunu ve yörenin kültürünü anlamamızda kilit görevi taşıdığı değerlendirilmiştir.

Yöresel mutfakların tanımlanmasında literatürde birçok yorum yer almaktadır. Şengül ve Türkay (2015: 600) çalışmalarında yöresel mutfak; yöreye ait yerel yiyecek ve içecekler ile yöre halkının inançlarının birleşmesi sonucunda oluşan, yöresel mutfak kimliğine özgü teknikler ile pişirilerek sunumu yapılan, dini ve milli duygularla hazır hale getirilen yiyeceklerin tamamı şeklinde açıklamaktadır.

Türkay ve Genç (2017), yöresel yiyecek ve içeceklerin ait olduğu destinasyona sağladığı faydaları şu şekilde sıralamaktadır.

- Yöredeki yerel girişimci sayısının artması,
- Yöredeki çalışma olanaklarının artması,
- Yörede mevcut yerel yönetimin vergi gelirlerinin artması,
- Yörede tarım ve hayvancılığa verilen önemin artması ve tarımsal ekonominin genişlemesi,
- Yöresel kültürün unutulmaması ve devamlılığı için çalışmaların artması,
- Yöre halkının kültürel varlıklar konusunda bilinçlenmesi ve kültürel varlıkların turizmde değerlendirilebileceği algısının yöre halkında oluşması,
- Yöreyi ziyaret eden turistlerin geri dönerken yanlarında götürdükleri yöresel yiyecek ve içecekler sayesinde yörenin daha fazla kişi tarafından tanınmasına olanak sağlaması, böylece yöreyi ziyaret eden turist sayısında artış meydana gelmesi.

YÖRESEL YİYECEK VE İÇECEKLERİN GASTRONOMİ TURİZMİNE ETKİLERİ

1901 yılında Michelin lastik şirketinin sürücüler için hazırlanmış olduğu rehberde çeşitli ülke ve bölgelere ait geleneksel yemeklerin ilk gurme tavsiyeleri arasında yer aldığı bildirilmektedir. Yerel mutfakların turizm faaliyetleri içinde yer edinmeye başladığı tarihler olarak 1920'li yıllar gösterilmektedir. Hayat kalitesinin iyileşmesiyle insanların rutin yaşamlarından arata kalan zamanlarını daha verimli değerlendirme arzusu, teknolojiye gelişmeler ile birlikte bireylerin yakın bölgeleri merak etmeleri sonucu ziyarete gitmeleri ve gittikleri yerlerde yemek yeme ihtiyaçlarını karşıladıkları gözlemlenmektedir. Turizm aracılığıyla oluşan bu hareketlilikte yerel mutfak kültürlerinin önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir (Kızılırmak ve diğ., 2016: 259).

Ziyaretçilerin destinasyon seçimlerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan çalışma sonucunda ilk sırada gezilecek yörenin tarihi ikinci sırada kültürel mekanlar ve sosyal hayat özellikleri üçüncü sırada ise yöreye ait yiyecek ve içeceklerin yer aldığı belirtilmiştir (Kınalı, 2014).

Turistlerin ortalama olarak %88,2'sinin gidilecek yere karar verme aşamasında destinasyonlara has yiyecek ve içeceklerin önemli öğelerden biri olduğunu düşünmesi "yerel mutfak" kavramının daha da mühim bir hal almasını sağlamıştır (Toksöz ve Aras, 2016: 174).

Yöresel yemekler, birey üzerinde bıraktığı etki olarak değerlendirildiğinde otantik, doğal ve geleneksel olarak algılandığı yapılan çalışmalarla da desteklenmektedir (Sims, 2009; Kauppinen-Räisänen, Gummerus ve Lehtola, 2013). Reynolds'a (1993) göre destinasyonu ziyaret eden turistlerin büyük çoğunluğu otantizm arayışındadır. Bu sebeple gastronomi gezilerinde tercih edilen destinasyonların otantik yemeği ve yöresel lezzetlerinin gastronomi turizmi açısından önemli olduğu söylenebilir.

Gastronomi turizminin gelişmesi için en önemli hususlardan biri, bölge halkının yerel ürünlerini korumasından geçmektedir. Öyle ki gastronomik ürünlerin gastro turistlerin destinasyon seçimlerini etkilediği söylenebilir (Şimşek, Solmaz ve Güleç, 2020). Ayrıca destinasyonlar sahip oldukları gastronomik değerleri sayesinde rekabet avantajı kazanmaktadır (Lopez-Guzman ve Sanchez-Canizares, 2012: 64). Topluların geleneksel varlıklarını koruması, özüne bağlı kalarak ortaya çıkarması ve tanıtmaya çabasının etkisiyle yerel toplulukların zengin ve yerel mutfak kültürlerini yerinde tanıma, tatma ve farklılığın zenginliğini yaşama arzusu destinasyonlara dolayısıyla gastronomi turizmine olan ilgiyi arttırmış ve birçok yiyecek-içecek işletmesinin yöresel yemeklerini menülerinde bulundurma ve aslına uygun olarak servis etmelerine teşvik edici olmuştur. Yöresel yemekler gastronomi turistlerinin bir motivasyon nedenidir. Dolayısıyla gastronomi turistleri bu hizmeti sunan restoranları tercih etmektedirler. Bu sebeple yörenin geleneksel mutfağına has yemekleri ikram eden işletmeler diğer işletmelere kıyasla daha kârlı konumdadır. Örneğin, Mardin mutfağı özgün ve zengin yerel gastronomik özelliklere sahip eşsiz bir mutfaktır. Bu da gastronomi turizminin geliştirilebilmesi için önemli bir sebeptir (İflazoğlu ve Yaman, 2020).

- Yavuz ve Özkanlı (2019), yöresel yiyecek ve içeceklerin gastronomi turizmine olan etkilerini şu şekilde sıralamaktadır.
- Yöresel yiyecek ve içecekler, toplumların geçmişinden izler taşıyor olması sebebiyle ziyaretçilerde merak uyandırabilir, dikkat çeker bu durum gastronomi turizminin canlanmasına ve aynı zamanda yıl boyu mutfak turizminin devam etmesine olanak sağlayabilir.
- Yerel ürünler, destinasyonların hem ulusal hem de uluslararası arenada tanınırlıklarının artması ve söz hakkına sahip olmaları açısından olumlu katkılar sağlayabilir. Bu da destinasyonların unutulmasını engelleyebilir.
- Yerel ürünler, destinasyonlara düzenlenen gastro turlarının hareketlilik kazanmasına ve mutfak turizmi çerçevesinde yapılan aktivitelerin artmasına fayda sağlayabilir. Böylece yöre halkının ekonomik olarak kazanç elde etmesine yardımcı olabilir.
- Yöresel yiyecek ve içecekler sayesinde destinasyonların çekicilik özellikleri artar. Bu durum mutfak turizminin gerçekleşmesine ve daha aktif olmasına katkı sağlayabilir. Aynı zamanda gastronomi ile alakalı işletmelerin çoğalmasına ve işletmelerin çoğalması da destinasyonda yaşanması muhtemel işsizlik sorununun azalmasına yardımcı olabilir.

Yöresel mutfağına sahip destinasyonlara olan ilginin artması sonucu birçok yiyecek ve içecek işletmelerinin geleneksel mutfak kültürlerine ait yemeklerini menülerine ekledikleri görülmüştür. İşletmelerin bu tutumlarına sebep olarak yöresel yemeklerin menüde bulunan diğer yemeklere oranla daha çok tercih edilmesi olduğu ifade edilmektedir (Aslan, Güneren & Çoban, 2014: 9).

Van Westering (1999: 81), bir destinasyona ait yöresel yiyecek ve içeceklerin gastronomi turizminin gelişmesinde, bölgeye gelen ziyaretçi sayısının artmasında böylece bölgenin kalkınmasında ve yöresel

mutfağın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında tek başına yeterli bir güce sahip olduğunu ifade etmektedir.

TÜRKİYE'DE GASTRONOMİ TURİZMİ

Türkiye; Avrupa ile Asya'nın, Doğu ile Batı'nın kavşağındadır. Türklerin yüzyıllar boyunca Orta Asya'dan Avrupa'ya göçü ile birleşen bu eşsiz konum, gastronomi kimliğini şekillendirmiştir. Türkiye'deki fauna ve flora çeşitliliği, yöresel mutfakların çeşitliliğine de katkıda bulunmuştur. (Sevimli ve diğ., 2021). Türk mutfağı dünyanın en çeşitli ve zengin mutfaklarından biridir. Türkiye de diğer ülkeler gibi benzer trendleri takip etmiş ve gastronomi turizminin yıllar içinde oldukça popüler hale geldiği ülkeler arasında yerini almıştır. Yerli veya yabancı turistler, yöresel yemeklerin tadına bakmak veya belli bir şehri, mutfağından tanımak için şehir ve kasabaları ziyaret ederler. Bir yerin mutfak kültürünü tanımanın en etkili yolunun yöresel yemeklerin tadına bakmak olduğu aşikardır (Çam ve Çılgnoglu, 2021).

Türkiye'de yiyecek ve içecek işletmelerinde görev yapan personelin, misafiri işletmeye girdiği esnada karşıladığı ve çıkarken de uğurladığı aynı zamanda yiyecek ve içeceklerin taze, lezzetli olduğu Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turistlerin edindikleri gastronomik tecrübeler sonucu yiyecek içecek işletmeleri ve personeline yönelik memnuniyetlerini dile getirirken kullandıkları ifadeler olarak kaynaklarda yerini almıştır (Sürücüoğlu ve Akman, 1998: 45). ,

Türkiye'de yemeklerin lezzeti ve seçenekleri bölgeler ve iller arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Batı ve Güney illerinde Akdeniz mutfağı yemek kültürüne hâkim olurken Güneydoğu illerinde et ve süt ürünleri daha fazla tüketilmektedir. Kuzeyde ise balık çeşitlerinin baskın olduğu bilinmektedir. Doğanın ve coğrafi şartların sunduğunu en iyi şekilde değerlendirmeye çalışan bölge halkının, sağlıklı ve sürdürülebilir beslenmeye önem verdiği ayrıca bu çeşitliliğin destinasyonlara çekicilik kattığı ifade edilebilir.

Türk Mutfağı, dünya genelinde en eski ve önemli mutfakların arasında yer almaktadır. Türkiye'nin, zengin mutfağı ve turistik bölgeleri gastronomi turizminde çok fazla tercih edilen ülkeler arasında olmasını sağlamıştır. Türkiye'de gastronomi turizmi açısından öne çıkan ve yöresel lezzetleri ile tanınan Gaziantep, Adana, Mersin, Hatay, Urfa ve Mardin başlıca iller arasındadır (Güzel Şahin ve Ünver, 2015).

Ankara Ticaret Odası (ATO) ile Ankara Patent Odasının beraber yaptıkları çalışma sonucunda Türkiye'nin 81 ilinin yer aldığı lezzet haritası ortaya çıkarılmıştır. Bu haritadan da anlaşıldığı üzere Türkiye, zengin bir mutfak kültürüne sahip yedi bölgeden oluşmaktadır. Lezzet haritasına göre; Türkiye toplam olarak 2205 çeşit yerel yiyecek ve içeceğe sahiptir.

MARDİN İLİNİN KÜLTÜREL DESTİNASYONU VE TURİZM POTANSİYELİ

Mardin zengin ve mistik kültürel mirasını modernite ile birleştiren bir şehirdir (Aydın, 2007). Şehirde çarşılar, tarihi hanlar, müzeler, taş evler, gümüş takılar bulunmaktadır. Kentin cami, türbe, kilise, manastır ve hanlar gibi günümüze dek ulaşan bu tarihi yapılarının sanatsal değeri oldukça yüksektir. Şehir, dünya mirası listesine alınmış yapılara ev sahipliği yapmaktadır (Halifeoğlu ve Dalkılıç, 2006). Yüzyıllık binalardan bazıları turistleri ve ziyaretçileri ağırlamak için konaklama alanlarına ve restoranlara dönüştürülmüştür (Aykal, Kejanlı ve Erbaş, 2018).Mardin'de Kürtler, Süryaniler, Türkler, Ermeniler gibi farklı etnik kökenlerden insanlar ile Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet, Şamanizm, Yezidilik gibi çeşitli dinlerin inanç sistemine mensup insanlar bu bölgede bir arada yaşamaktadır (Işık ve Güneş, 2014). Mardin, geçmişten günümüze farklı kültürlerin ve dinlerin etkileşimiyle yoğrularak bugünkü şeklini almıştır.

Mardin ili el sanatları açısından çok zengin kültürel bir yapıya sahiptir. İğne oyası, el nakışı, şalüşapık, halı ve kilim dokumacılığı, çanak ve çömlekçilik, basmacılık, bakırcılık, yorgancılık, dericilik, sabunculuk, semercilik, keçecilik, tahta oymacılığı, kalburculuk, coğrafi işaret almış olan katore taş işçiliği ve geleneksel takı yapım sanatımız olan telkâri gümüş takı ve aksesuarları yerli ve yabancı

turistlerin büyük oranda ilgisini çekmektedir. Böylece hem yöre halkına hem de ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Kavşut Kaplanoğlu ve diğ., 2022).

MARDİN MUTFAĞININ ÖZELLİKLERİ

Köklü bir geçmişe sahip olan Mardin, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve bu kültürel zenginliği mutfağına da yansıtmıştır. Uzun süredir üretim yapılan bu şehirde, iklim ve coğrafi özellikler de göz önünde bulundurularak birçok ürün yetiştirilmektedir (Türker, 2008). Mardin ili sınırları içerisinde buğday, mısır, çavdar, yulaf, kırmızı mercimek, arpa, nohut, kuru fasulye, patates, şeker pancarı, çeltik, soya, pamuk, tütün ekimi yapılmaktadır. Bahçe bitkileri üretiminde ise karpuz, kavun, domates, acur, üzüm, nar, zeytin, kiraz, taze fasulye, biber, patlıcan, kabak, marul, badem, ceviz, Antep fıstığı ekimi mevcuttur. Ayrıca Mardin ilinde 2018 yılında organik tarım kapsamında üretilen ürünler arasında arpa, mısır, buğday, mercimek, yulaf, soya, domates, üzüm (kurutmalık ve sofralık), incir, nar, badem ve pamuk yer almaktadır (Doğan, Acıbuca, 2021). Mardin ve çevresinde yetişen yabani salatalık, pazı, meyan kökü, gözdaşı, ıbzor, çemen, oğulotu, ebegümece, gıbzara, yeşil nohut ve kenger kökü gibi yöresel otlar da Mardin yöresel mutfağında önemli bir yere sahiptir (İflazoğlu ve Yaman, 2020).

Yalnızca Mardin yöresine ait olduğu bilinen yemekleri ile meşhur olan bu mutfakta, kaburga dolması, ikbebet, döbo, etli bulgur pilavı, ırok, kibe, incasiyye, kıtel raha, sembusek, dolma, lebniye, harire, Süryani çöreği, badem şekeri, tandır ekmeği isimli ürünler ziyaretçiler tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Toprak, 2015).

Kuzu eti bütün bölgede en değerli et olarak değerlendirilmekte ve yemeklerde en fazla kuzu eti tercih edilmektedir.

Mardin mutfağında ekmeğin çok önemli bir yere sahiptir. Mayalı hamurla yapılan tazeliğini kaybetmeden tüketilmesi tercih edilen coğrafi işaretli tandır ekmeği (nane tandure, nanê hêlati), bazen de kurutulmuş uzun süre bozulması engellenebilen ve ıslatılarak yenilen sac ekmeği, fırınlarda pişirilen lavaş ekmeği, tırnaklı pide ve peksimeti bilinen ekmeğin çeşitleridir.

Mardin'de, tatlılar genelde hamur işi ve şerbetli bazen de pekmezli tatlılardır. Zerde, peynirli helva, pekmezli helva, sütlaç, katmer, kahiyê, zingil, Süryani çöreği, kitkat, muhallebi, tatlı çörek, harirê, löziyê, isfirê en yaygın tatlı çeşitleridir.

Tablo 1'de yer alan Mardin mutfağına ait yöresel yemekler ve yemekler hakkında kısa bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 1. Yöresel Mardin Yemekleri

Acin	Çiğ köfte yoğurulur, yumurta yağda pişirilir. Maydanoz ile sunumu yapılır.
İncasiyye	Saray yahnisi olarak bilinen eski dönemlerde mevlit yemeği olarak da ikram edilen malzeme olarak kuzu eti, kuyruk yağı, kurutulmuş siyah erik, soğan ve pekmezden yapılan yöresel bir yemektir.
Alo Mihşi (Hindi Dolma)	İç harcında pirinç, kuzu eti ve badem kullanılan özel günlerde ev halkı ve misafirlere ikram edilen yöresel yemeklerdendir.
Döbo	Kuzu but, badem, tarçın, salça, soğan, sarımsak, maydanoz, tane yenibahar ve tercihe göre karabiber eklenerek kısık ateşte pişirilmesi gereken özel günlerde de yapılan yöresel bir Süryani yemeğidir.
*Kaburgaye (Kaburga Dolması)	Mardin'in en meşhur coğrafi işaret almış yemeklerindendir. Kuzu kaburgası ve iç harcı olarak et, pirinç, yağ, maydanoz, karabiber, yenibahar ve Mardin bademi kullanılarak pişirilir. Özel günlerde de yapılır.
Haşu Pilavı	Kuzu etiyle servis edilen bademli pirinç pilavıdır. Özel günlerde de yapılır.

Şehriyeli Bulgur Pilavı	Şehriye ile bulgurun kavruarak pişirildiği pilavın üzerine yağ gezdirilir ve sıcak ikram edilir. Özel günlerde de yapılır.
Kışkek Pilavı	Kuzu eti veya tercihe göre meksut denilen tuzlu kışlık et, sade yağ, yarma buğday ve nohut ile pişirilen yöresel bir kış yemeğidir.
Döşirmek	Kuzu etli şehriyeli bulgur pilavıdır. Özel günlerde de yapılır.
Kınnebreli Bulgur	Şehriyeli bulgur ve kınnebre otu kullanılarak pişirilen bulgur pilavı çeşididir.
Mardin Etli Dolma	Dolma iç harcı için pirinç, parça et, tercihe göre baharatlar, kuyruk yağı, tuz, salça ilave edilir ve karıştırılır. Patlıcan, kabak, domates, biber ve pazıların içi daha önce hazırlanmış olan iç harcı ile doldurulur. Sumak suyu eklenerek pişirilir. Her zaman pişirilen yemekler arasında yer alır.
Alluciye	Kuzu eti ile yeşil eriğin birlikte pişirilmesiyle oluşan yöresel bir yemektir.
Irok (Kızartılmış İçli Köfte)	Hamuru için ince köftelik bulgur, yumurta, tuz, kişniş, çiğ köftelik kıyma, iç harcı ise kuyruk yağı, sıvı yağ, salça, maydanoz, kuru soğan, kıyma, karabiber, yenibahar, tuz malzemelerinden oluşur. Özel günlerde de yapılır.
*İkbebet (Haşlanmış İçli köfte)	İnce bulgur, şiişe, kişniş ve tuz ile hamuru yoğrulur. İç harcı için Kıyma, kuru soğan, maydanoz, ceviz, karabiber, yenibahar, kişniş ve tuz kullanılır. Coğrafi işaretli bir yemektir. Özel günlerde de yapılır.
Kıtel İkbar / Kitel Raha	Süryani içli köftesi olarak da bilinir. Hamurunda çekilmiş et, köftelik bulgur, şiişe (dövme bulgur), biber salçası, tuz, kişniş kullanılan iç harcı için ise kıyma, kuru soğan, maydanoz ve baharat eklenerek pişirilen bir yemektir. Özel günlerde de yapılır.
*Sembusek	Kapalı lahmacun olarak da adlandırılır. İç harcı kıyma, maydanoz, kuru soğan, domates, yeşilbiber, salça, karabiber, tuz ile hazırlanır. Sac üzerinde pişirilir. Coğrafi işaretli bir yemektir. Özel günlerde de yapılır.
Merge	Haşlanarak pişirilen hindi eti, yufka üzerinde ikram edilir. Ova yemeğidir. Özel günlerde de yapılır.
*Kibe	İşkembeler dikkatli bir şekilde parçalara bölünür ve küçük torbalar halinde dikilir. İçine pirinç veya tercihe göre bulgur, kuzu eti, kuyruk yağı, nane, kuru soğan, maydanoz harcı doldurularak dikimi tamamlanır ve orta ateşte pişirilir. Coğrafi işaretli bir yemektir. Özel günlerde de yapılır.
Selcemiye	Ana malzemesi beyaz şalgam, yağlı kuzu eti, kırık nohut, kırık pirinç ve sumak suyu olan yöresel bir kış yemeğidir.
Kar'iyye	Kış kabağı, süt danasının eti, sumak suyu, pirinç, salça ve baharatlar kullanılarak kısık ateşte pişirilen yöresel bir yemektir.
Dahudiyet	Kuzu eti, çiğköftelik et, kuru soğan, salça, kırık pirinç, kırık nohut ana malzemeleriyle pişirilen yöresel bir yemektir.
Fırkiye	Kuzu eti, çağla, limon, kabak, yeşil soğan, maydanoz ile pişirilen yöresel bir yemektir. Bahar mevsiminde pişirilir.
Marakıtıl-Bayd	Yumurta, sıvı yağ, un, tuz ve karabiberin kullanıldığı ve pide ekmek ile hazırlanan yöresel bir yemektir.
*Midyat Tandır Ekmeği	Tam buğday unu, tuz, ekşi maya karıştırılır ve su eklenerek yoğrulur. Mayalanması için üstü örtülür ve dinlenmeye bırakılır. Köz haline gelmiş odun ateşinde tandırda pişirilir. Coğrafi işaret almış bir ekmektir.
İhbeyz Lahmê	Kuzu kıyma ve çeşitli baharatlar hamurla yoğrularak bekletilir ve parçalar halinde fırınlanır. Mardin yöresel ekmek çeşitlerindedir.

İhbez İbcibnê	Taş fırında şeker ve taze peynirle pişirilen sıcak servis edilen pidedir. Yöresel bir lezzettir.
Ihbeys Kavi(peksimet)	Mardin'de çok tüketilen, fırınlanmış kuru ekmek çeşididir.
Nanê Xwes (Ekmek türü)	Buğday unu, kuru soğan, kişniş ve pul biber ile hazırlanan bir ekmek türüdür.
Nanê Şikefti (Ekmek türü)	Un, maya, tuz ile yoğurulup saç üzerinde pişirilen bir ekmektir. Tercihen lor peyniri ve maydanozla servis edilir.
Yoğurt Çorbası	Kuru soğan, sarımsak, salça, yağ, un, yoğurt, nane, tuz ana maddelerinden oluşur. Kavrulmuş kıyma ve bademle sıcak ikram edilir.
Şiişe Çorbası	Şiişe (ince bulgur), domates salçası, kuru soğan, nane ve zeytinyağı kullanılarak yapılan yöresel bir çorbadır.
Lebeniye	Dövme buğday, yoğurt ile hazırlanan tercihe göre tuz veya pekmez ile servis edilen bir soğuk çorba aynı zamanda meze türüdür. Yöresel bir lezzettir.
Süryani Çöreği	Mahlep, rezene, çörekotu, tarçın, yenibahar, ceviz, hurma, un, şeker, tereyağı, süt, maya ve badem kullanılarak pişirilen özel günlerde de yapılan Süryani çöreğidir.
Mevlit Çöreği	Tarçın, yenibahar, anason, mahlep, çörekotu, tereyağı, şeker, un, yumurta eklenerek halka şeklinde pişirilmektedir. Süryani geleneğine ait olduğu söylenmektedir.
Harire	Un, su, üzüm şırası veya pekmez kullanılarak pişirilir. Tercihe göre ceviz eklenerek sıcak veya soğuk servis edilen yöresel pekmez tatlısıdır.
*Kiliçe	Gündelik hayatta tüketilse de daha çok taziyelerde dağıtılan tatlı, tarçınlı coğrafi işaret almış bir çörektir.
Imtabbaka	Sütlac ve zerdenin ayrı ayrı pişirilip katmanlar şeklinde birbirine eklenmelerinden meydana gelen yöresel bir tatlıdır.
Davk-ıl May	Un, bal, pekmez, ceviz, tereyağı, şeker ve maya ile hazırlanan yöresel tatlıdır.
İsfire	Yumurta, un, kabartma tozu, pekmez ve ceviz ile hazırlanan yöresel tatlıdır, kahvaltıda da tüketilmektedir.
Helevitil Cibne	Yöresel taze peynir, un, şeker, sade yağ ve sıvı yağla hazırlanan yöresel bir çeşit helvadır.
Pekmezli tereyağlı ekmek	Piştirilip lokmalar halinde bölünen yufkaya tereyağında kızartılan pekmez ilave edilir. Yöresel bir ova tatlısıdır.
Zingil	Süt, vanilya, yumurta, limon, şeker, kabartma tozu ve ceviz kullanılarak hazırlanan yöresel şerbetli tatlıdır.
Pekmezli Helva	Tereyağında, un kavrulur üzerine pekmez ilave edilir. Ceviz ya da badem ile ikram edilen bir tatlıdır.
Kahiye	Yufka hamurunun içine peynir koyulur ve kapatılıp tereyağında kızartılır üzerine soğuk şerbet dökülüp tercihe göre sıcak veya soğuk ikram edilen yöresel bir tatlıdır.
Löziyê	Ana malzemesi badem unu ve pudra şekeri olup özel kalıbıyla fırında hafif pişirilen yöresel bir tatlıdır.
*İmlebbes (Mardin badem şekeri)	Tarçın ve kakule gibi baharatlar kullanılarak yapılmaktadır. Ana maddesi yerli badem, şeker ve sudan oluşur. Mavi rengini Lahor ağacının kökünden elde edilen kök boyadan alır. Coğrafi işaretli bir üründür.

Kaynak: Yarış, (2014); Toprak, (2015); Toprak vd., (2018). Not: *işaretli olanlar coğrafi işarete sahip yemeklerdir.

BULGULAR

Bu araştırma demografik özellikler açısından katılımcılarını iki ayrı grupta ele almıştır. İlk olarak Mardin ilinde turistik nitelikte hizmet veren işletmelerde çalışan kişilerden elde edilen bulgular içerik analizine tâbi tutulmuştur. İkinci olarak ise Mardin ilinde ikamet eden yerel halktan elde edilen bulgular içerik analizine tâbi tutulmuştur. Mardin ilinde turistik nitelikte hizmet veren işletmelerde çalışan kişilerden elde edilen bulguların analizinde “Yöresel yiyecek ve içeceklerin işletmeler açısından önemi” ve “Yöresel yiyecek ve içeceklerin Mardin açısından önemi” olmak üzere iki ana tema önceden oluşturulmuştur. Mardin ilinde ikamet eden yerel halktan elde edilen bulgular analizinde ise “Unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek ve içeceklerin yerel halk açısından önemi” ana teması oluşturulmuştur.

Ana temalar doğrultusunda, katılımcıların ifadeleri kullanılarak alt temalar oluşturulmuştur. Araştırmada ilk olarak katılımcıların sosyo-demografik özellikleri betimlenmiştir. İkinci olarak görüşmeler yolu ile elde edilen verilerin temalarına, alt temalarına ve kodlarına yer verilmiştir. Son olarak gerçekleştirilen uygulama sonucunda elde edilen verilerin istatistiksel analizi sunulacaktır.

Tablo 2. İşletme Çalışanı Katılımcıların Demografik Frekans Dağılımı Tablosu

<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Kadın</i>	16	40,0
<i>Erkek</i>	24	60,0
<i>Eğitim Düzeyi</i>		
<i>İlköğretim</i>	3	7,5
<i>Lise</i>	21	52,5
<i>Ön Lisans</i>	12	30,0
<i>Lisans</i>	4	10,0
<i>Görevi</i>		
<i>Mutfak Elemanı</i>	16	40,0
<i>Servis Elemanı</i>	9	22,5
<i>Yönetici</i>	11	27,5
<i>Diğer</i>	4	10,0

Tablo 3’de gösterildiği gibi katılımcıların 16’sı (%40) kadın, 24’ü (%60) ise erkektir. Katılımcıların eğitim düzeyi ilköğretim olanlar 3 (%7,5), Lise olanlar 21 (%52,5), Önlisans mezunu olanlar 12 (%30) ve lisans mezuniyetine sahip olanların sayısı 4 (%10) dür. Katılımcıların turistik işletmede yaptıkları görev açısından değerlendirilmesi sonucu; Mutfak Elemanı olarak çalışan kişi sayısı 16 (%40), Servis Elemanı olarak çalışan kişi sayısı 9 (%22,5), Yönetici olarak çalışan kişi sayısı 11 (%27,5) ve kendi çalışmasını “diğer” şeklinde tanımlayanlar ise 4 (%10) kişilik gruptan oluşmaktadır.

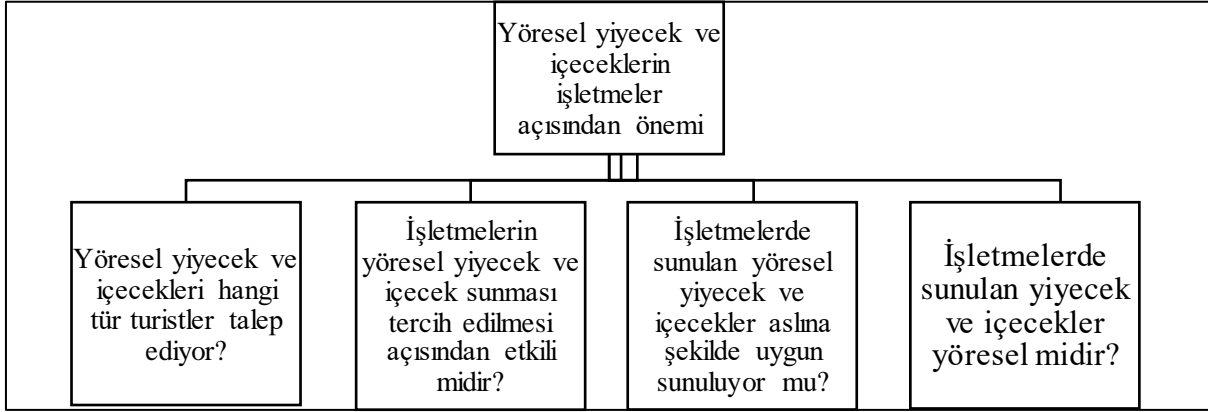
Tablo 3. İşletme Çalışanı Katılımcıların Demografik Dağılımı Tablosu Değişkenler

	<i>N</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	$\bar{x}$	<i>Ss</i>
<i>Yaş</i>	40	21,0	63,0	37,6	11,0
<i>İşletmede Çalışan Kişi Sayısı</i>	40	2,0	13,	6,5	2,6
<i>Şube Sayısı</i>	40	1,0	84	3,1	13,1

Yöresel yiyecek ve içeceklerin İşletme Açısından Önemi	40	10,0	10,0	10,0	,000
Yöresel yiyecek ve içeceklerin İl Açısından Önemi	40	10,0	10,0	10,0	,000

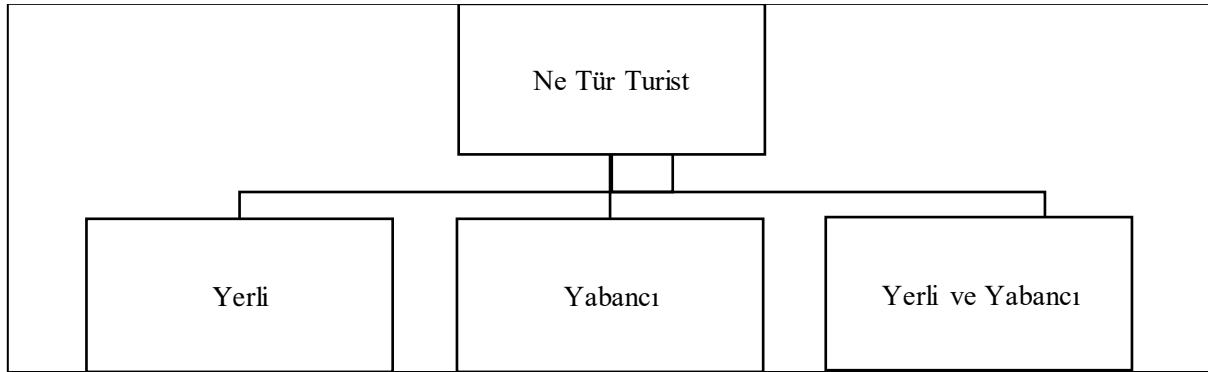
Araştırmaya katılan işletme çalışanları ile ilgili verilerin analiz edilmesi sonucunda, katılımcıların ortalama yaşı ($\bar{x} = 37,6$) şeklinde tespit edilmiştir. Bu araştırma kapsamında işletme başına çalışan sayısı ($\bar{x} = 6,5$) olarak hesaplanmıştır. Ayrıca katılımcıların tamamı Yöresel yiyecek ve içeceklerin hem işletmeler için hem de Mardin için önemli olduğunu belirtmiştir.

Tema 1. Yöresel Yiyecek ve İçeceklerin İşletmeler Açısından Önemi

Şekil 1. “Yöresel yiyecek ve içeceklerin işletmeler açısından önemi” Temasının ve Alt Temasının Kodları

Şekil 1’de görüldüğü üzere katılımcıların görüşlerinin içerik analizi sonucunda “Yöresel yiyecek ve içeceklerin işletmeler açısından önemi” temasının dört alt teması ortaya çıkmıştır. Bunlar; Alt Tema 1. “Yöresel yiyecek ve içecekleri hangi tür turistler talep ediyor?”, Alt Tema 2. “İşletmelerin tercih açısından yöresel yiyecek ve içecek sunması etkili midir?”, Alt Tema 3. “İşletmelerde sunulan yöresel yiyecek ve içecekler aslına şekilde uygun sunuluyor mu?”, Alt Tema 4. “İşletmelerde sunulan yiyecek ve içecekler yöresel midir?” olarak belirlenmiştir. Bu alt temaların gösterimi Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 2. “Ağırlıklı olarak ne tür turistler için hizmet verilmektedir?” Alt tema kodları

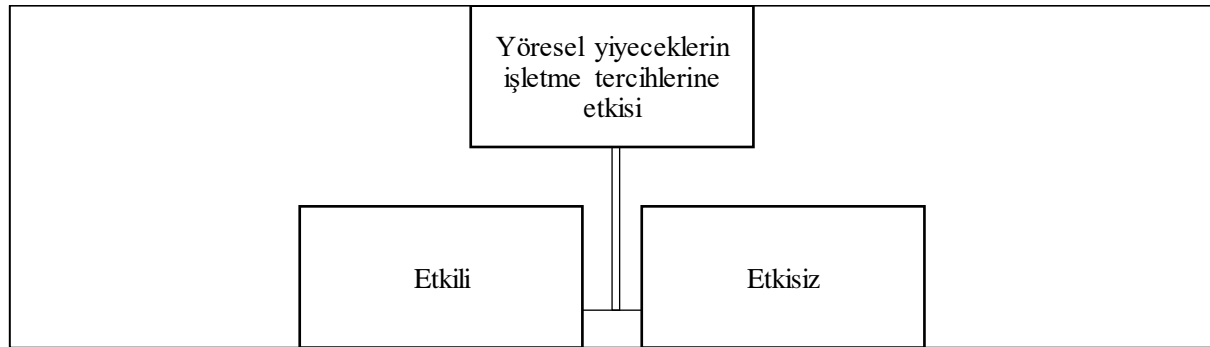
Şekil 2’de “Yöresel yiyecek ve içecek sunan işletmeleri hangi tür turistler talep ediyor?” Alt tema kodları verilmiştir.

Tablo 4. İşletmelerde Çalışan Katılımcıların Hizmet Sundukları Turistlere İlişkin İçerik Analizi

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
----------	--------	---	---------

Yöresel yiyecek ve içecekleri hangi tür turistler talep ediyor?*	Yerli	2	“Yerli turistler daha çok geliyor.” (K5) “Yerli turist geliyor.” (K22)
	Yabancı	4	“Yabancı turist daha çok geliyor.” (K6) “Bize yabancı turist daha çok geliyor.” (K7) “Yabancı Misafir.” (K8) “Yurt dışı Misafir.” (K9)
	Yerli ve Yabancı	34	“Hem yerli turist hem de yabancı turist geliyor.” (K1) “Yerli turistler daha çok geliyor. Yabancı turistler de geliyor.” (K10) “Sanki yerli turist sayısı daha çok gibi ama yabancı turistler de geliyor.” (K12) “Mevsimsel olarak farklılık gösteriyor olsa da yerli ve yabancı turist sürekli olarak işletmemize gelmektedir.” (K38)

Tablo 5’de görüldüğü üzere, Alt Tema 1 “Yöresel yiyecek ve içecekleri hangi tür turistler talep ediyor” temasının kod sıklığı; Yerli Turist (f=2), Yabancı Turist (f=4), Yerli-Yabancı Turist (f=34) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

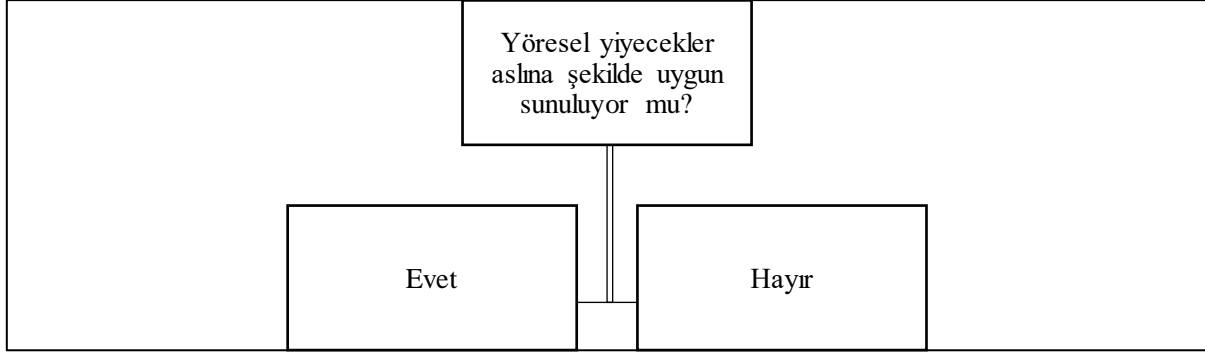
Şekil 3. “Yöresel yiyecek sunulması turistlerin işletme tercihlerinde etkili midir?” Alt Tema Kodları Şekil 3’de “Yöresel yiyecek sunulması turistlerin işletme tercihlerinde etkili midir?” Alt tema kodları verilmiştir.

Tablo 5. İşletmelerde Çalışan Katılımcıların Sundukları Yöresel Yiyecek ve İçeceklerin Tercih Edilme Durumuna İlişkin İçerik Analizi

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
İşletmelerin yöresel yiyecek ve içecek sunması tercih edilmesi açısından etkili midir?*	Etkili	40	“Müşterilerimiz bizi bu yüzden tercih ediyorlar.” (K1) “Çok etkili.” (K2) “Etkili tabii özellikle tatmak ve almak için geliyorlar.” (K3) “Çok önemli, ürünlerimiz yöresel ve doğal olduğu için bizi tercih ediyorlar.” (K7) “Çok etkili, yöresel yemeklerimizden dolayı bizi tercih ediyorlar.” (K35)

	Etkisiz	0	
--	----------------	----------	--

Tablo 6’da görüldüğü üzere, Alt Tema 2 “İşletmelerin tercih açısından yöresel yiyecek ve içecek sunması etkili midir?” Temasının kod sıklığı; Etkili (f=40), Etkisiz (f=0) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

Şekil 4. “Yöresel yiyecekler aslına şekilde uygun sunuluyor mu?” Alt tema kodları

Şekil 4’de “Yöresel yiyecekler aslına şekilde uygun sunuluyor mu?” Alt tema kodları verilmiştir.

Tablo 6. İşletmeler Yöresel Yiyecek ve İçecekleri Aslına Uygun Şekilde Sunma Durumuna İlişkin İçerik Analizi

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
İşletmelerde sunulan yöresel yiyecek ve içecekler aslına uygun şekilde sunuluyor mu?	Evet	40	“Müşterilerimizin bizi tercih etme sebebi budur.” (K13) “Kesinlikle aslına uygundur.” (K22) “Evet, özellikle kırmızı çizgimizdir.” (K37) “Onlar bizim mirasımız.” (K39)
	Hayır	0	

Tablo 7’de görüldüğü üzere, Alt Tema 3 “İşletmelerde sunulan yöresel yiyecek ve içecekler aslına şekilde uygun sunuluyor mu?” temasının kod sıklığı; Evet (f=40), Hayır (f=0) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

Şekil 5. “sunulan yiyecek ve içecekler yöresel midir?” Alt tema kodları

Şekil 5’de “sunulan yiyecek ve içecekler yöresel midir?” Alt tema kodları verilmiştir.

Tablo 7. İşletmelerde Tercih Edilen Yiyecek ve İçeceklerin Yöresellik Durumlarına İlişkin İçerik Analizi

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
İşletmelerde sunulan yiyecek ve içecekler yöresel midir?	Yöresel	40	“Örok, sembusek, kaburga dolması, içli köfte, dolma, bumbar, lebeniye, alluciye çorbası tandır ekmeği, acur turşusu, mirra kahvesi.” (K13) “Dobo, Bumbar, sembusek, örok, kaburga dolması, lebeniye, içli köfte, dolma, acur turşusu, doğal köy ayranı, tandır ekmeği.” (K18) “Cevizli sucuk, közde kavrulmuş beyaz Mardin leblebisi, badem şekeri, pekmez, kuru üzüm, dibek kahvesi, çiğ badem.” (K21) “Bumbar, kaburga dolması, lebeniye, içli köfte, maklube, etli güveç, bulgur pilavı, acur turşusu, tandır ekmeği hepsi de tercih ediliyor.” (K28)
	Yöresel Değil	0	

Tablo 8’de görüldüğü üzere, Alt Tema 4 “İşletmelerde sunulan yiyecek ve içecekler yöresel midir?” temasının kod sıklığı; Yöresel (f=40), Yöresel Değil (f=0) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

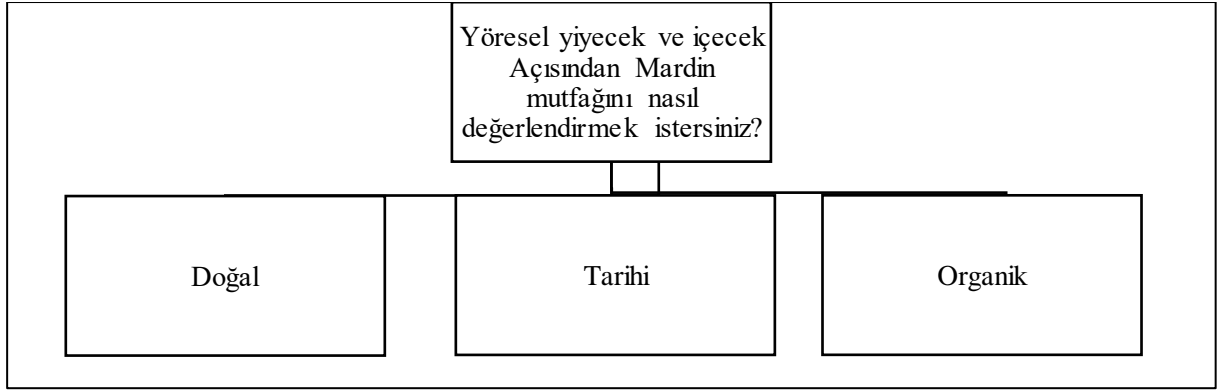
Tema 2: Yöresel yiyecek ve içeceklerin Mardin açısından önemi

Şekil 6. “Yöresel yiyecek ve içeceklerin Mardin açısından önemi” Temasının ve Alt Temasının Kodları

Şekil 6’da görüldüğü üzere katılımcıların görüşlerinin içerik analizi sonucunda “Yöresel yiyecek ve içeceklerin Mardin açısından önemi” temasının iki alt teması ortaya çıkmıştır. Bunlar; Alt Tema 1. “Yöresel yiyecek ve içecek alanı açısından Mardin’i nasıl değerlendirmek istersiniz?”, Alt Tema 2. “Gastronomi turizmi açısından Mardin mutfağı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Bu alt temaların gösterimi Şekil 6’da verilmiştir.

Şekil 7. “Yöresel yiyecek ve içecek açısından Mardin’i nasıl değerlendirmek istersiniz?” Alt tema kodları

Şekil 7’de “Yöresel yiyecek ve içecek açısından Mardin mutfağını nasıl değerlendirmek istersiniz?” Alt tema kodları verilmiştir.

Tablo 8 Mardin’in Yöresel Yiyecek ve İçecek Durumlarına İlişkin İçerik Analizi

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
Yöresel yiyecek ve içecek alanı açısından Mardin mutfağını nasıl değerlendirmek istersiniz?	Doğal	24	“Doğal ve organik...” (K28)
	Organik	9	“Mardin’in çok lezzetli, organik, yöresel, çok beğenilen bir mutfağı var.” (K14) “tarihi, ekşili ve organik...” (K17)
	Tarihi	16	“eskiden gelen lezzetler...” (K11) “Yabancı turistler daha çok eski çömlek ve kaplarda yapılan servise ve yemeklere geliyor.” (K15) “Bu tarif ve yemekler kültürel miras olarak görülmektedir.” (K22) “Ninelerimizin yemeklerini servis ediyoruz.” (K28)

Tablo 9’da görüldüğü üzere, Alt Tema 1 “Yöresel yiyecek ve içecek alanı açısından Mardin mutfağını nasıl değerlendirmek istersiniz?” temasının kod sıklığı; Doğal (f=24), Organik (f=9), Tarihi (f=16) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

Şekil 8. “Gastronomi turizmi açısından Mardin’i nasıl değerlendirmek istersiniz?” Alt tema kodları

Şekil 8’de “Gastronomi turizmi açısından Mardin’i nasıl değerlendirmek istersiniz?” Alt tema kodları verilmiştir.

Tablo 9. Mardin’in Gastronomi Turizmi Durumlarına İlişkin İçerik Analizi

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
Gastronomi turizmi açısından Mardin mutfağı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?	Olumlu (Etkili)	40	<p>“Mutfağımızın yöresel lezzetlerinin beğenildiğinin, merak edildiğinin çok dikkat çektiğinin farkındayız.” (K12)</p> <p>“Çok beğeniliyor almadan gitmiyorlar.” (K27)</p> <p>“Mardin yöresel lezzetleri turizmi çok olumlu etkiliyor.” (K32)</p> <p>“...büyük bir sebebi bence yöresel lezzetlerimiz.” (K34)</p> <p>“Mardin mutfağı gastronomi turizmini tabii ki çok olumlu etkiliyor.” (K37)</p>
	Olumsuz (Etkisiz)	0	

Tablo 10’da görüldüğü üzere, Alt Tema 2 “Gastronomi turizmi açısından Mardin mutfağı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” temasının kod sıklığı; Olumlu (Etkili) (f=40), Olumsuz (Etkisiz) (f=0) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

Tablo 10. Yerel Halkın Demografik Frekans Dağılımı Tablosu

Cinsiyet	N	%
Kadın	23	92,0
Erkek	2	8,0
Eğitim Düzeyi		
Eğitim almamış	7	28,0
İlköğretim	3	12,0
Lise	11	44,0
Lisans	4	16,0
Meslek		
Memur	2	8,0
İşçi	1	4,0
Esnaf	5	20,0
Emekli	3	12,0
Diğer	14	56,0
Medeni Durum		
Evli	19	76,0
Bekar	1	4,0
Diğer	5	20,0
Algılanan Gelir		

<i>Düşük</i>	1	4,0
<i>Orta</i>	20	80,0
<i>Yüksek</i>	4	16,0

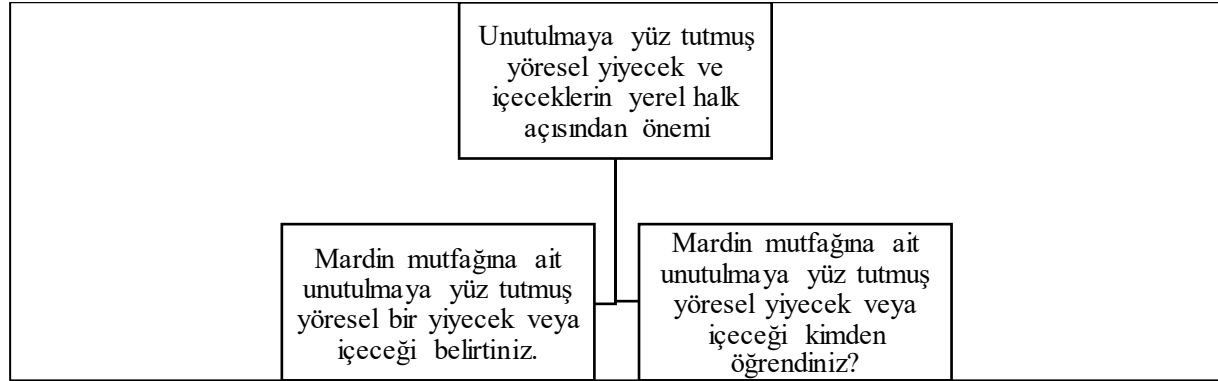
Tablo 11’de gösterildiği gibi yerel halktan olan katılımcıların 23’ü (%92) kadın, 2’si (%2) ise erkektir. Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında eğitim almamış olanlar 7 (%28), ilköğretim düzeyine sahip olanlar 3 (%12), Lise düzeyine sahip olanlar 11 (%44) ve lisans mezuniyetine sahip olanların sayısı ise 4 (%16) şeklinde tespit edilmiştir. Katılımcıların mesleki durumları açısından değerlendirilmesi sonucu, memur olarak çalışan kişi sayısı 2 (%8), işçi olarak çalışan kişi sayısı 1 (%4), esnaf olarak çalışan kişi sayısı 5 (%20), emekli olan kişi sayısı 3 (%12) ve kendi çalışmasını “diğer” şeklinde tanımlayanlar ise 14 (%56) kişilik gruptan oluşmaktadır. Yerel halktan araştırmaya katılan kişilerin medeni durumlarına bakıldığında evli olanların 19 (%76), bekar olanların 1 (%4) ve son olarak kendi medeni durumunu “diğer” olarak tanımlayanların sayısı ise 5 (%20) olduğu tespit edilmiştir. Algılanan gelir düzeyi açısından gerçekleştirilen analize göre ise kendi gelir düzeyini “düşük” şeklinde tanımlayanların sayısı 1 (%4), “orta” şeklinde tanımlayanların sayısı 20 (%80) ve “yüksek” olarak tanımlayanların sayısı ise 4 (%16) şeklinde bulunmuştur.

Tablo 11. Yerel Halktan Katılımcıların Demografik Dağılımı Tablosu Değişkenler

	<i>N</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	$\bar{x}$	<i>Ss</i>	
<i>Yaş</i>	25	36,0	89,0	58,3	14,7	
<i>Yöresel yiyecek ve içeceklerin Yerel Halk İçin Önemi</i>	25	10,0	10,0	10,0	,000	
<i>Yöresel yiyecek ve içeceklerin İl Açısından Önemi</i>	25	10,0	10,0	10,0	,000	

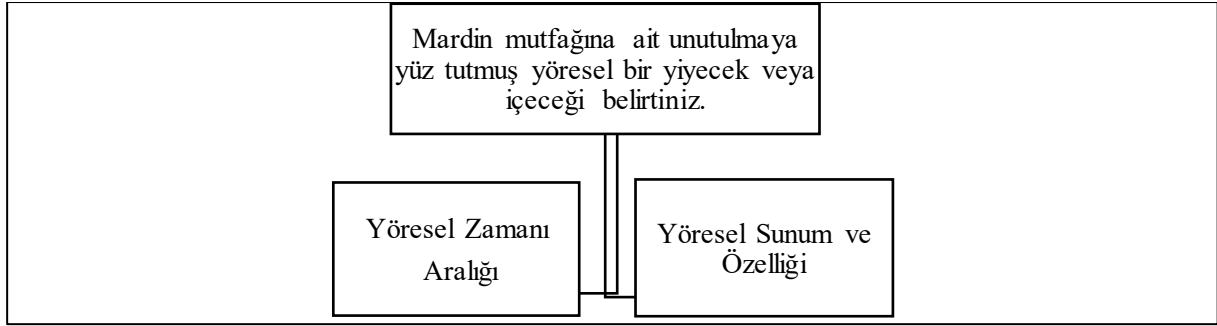
Araştırmaya yerel halktan kişiler ile ilgili verilerin analiz edilmesi sonucunda, katılımcıların ortalama yaşı ($\bar{x} = 58,3$) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların tamamı Unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek ve içeceklerin hem yerel halk için hem de Mardin için çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Tema 3. Unutulmaya Yüz Tutmuş Yöresel Yiyecek ve İçeceklerin Yerel Halk Açısından Önemi

Şekil 9. “Unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek ve içeceklerin yerel halk açısından önemi” Alt tema kodları

Şekil 9’da görüldüğü üzere katılımcıların görüşlerinin içerik analizi sonucunda “Unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek ve içeceklerin yerel halk açısından önemi” temasının iki alt teması ortaya çıkmıştır. Bunlar; Alt Tema 1. “Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel bir yiyecek veya içeceği belirtiniz.”, Alt Tema 2. “Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek veya içeceği kimden öğrendiniz?” olarak belirlenmiştir. Bu alt temaların gösterimi Şekil 9’da verilmiştir.

Şekil 10. “Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel bir yiyecek veya içeceği belirtiniz.” Alt Tema Kodları

Şekil 10’de “Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel bir yiyecek veya içeceği belirtiniz.” alt tema kodları verilmiştir.

Tablo 12. Yerel Halkın Unutulmaya Yüz Tutmuş Yöresel Yiyeceklere İlişkin İçerik Analizi

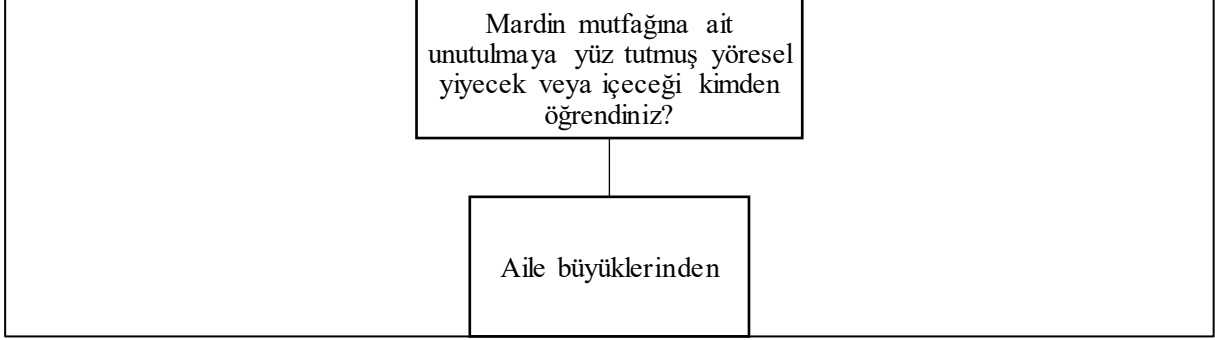
Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel bir yiyecek veya içeceği belirtiniz	Yöresel Zaman Aralığı	3	“Danuk (Buğday Kaynatma), Temmuz-Ağustos ayında buğdaylar pişirilirdi.” (Y9) “ Temmuz-Ağustos ayında eskiden herkes buğday kaynatırdı.” (Y11)

Tablo 13’de görüldüğü üzere, Alt Tema 1 “Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel bir yiyecek veya içeceği belirtiniz.” temasının kod sıklığı; Yöresel Zaman Aralığı (f=3) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

Tablo 13. Yerel Halkın Unutulmaya Yüz Tutmuş Yöresel Yiyeceklere İlişkin İçerik Analizi

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek veya içeceği belirtiniz	Yöresel Sunum ve Özelliği	3	“Buğday kara kazanlarda, odun ateşinde yavaş yavaş pişirilirdi. Dibinin tutmaması için sürekli karıştırmak gerekir. Pişen buğdayları suyundan süzerek damlarda sererek kurutur, taş değirmenlerde öğütürlerdi.” (Y11) “Bulgur, kısırlık, şiş, un vs. bu şekilde üretilirdi.” Ev halkı çukur tabaklara doldurup tuzlayarak servis ederdi.” (Y9) “Komşulara da ikram edilirdi. Mahallede buğday kaynatma geleneksel bir şölene dönüşürdü.” (Y2)

Tablo 14’de görüldüğü üzere, Alt Tema 1 “Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel bir yiyecek veya içeceği belirtiniz” temasının kod sıklığı; Yöresel Sunum ve Özelliği (f=3) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

Şekil 11. Alt Tema 2 “Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek veya içeceği kimden öğrendiniz?” Alt Tema Kodları

Şekil 11’de “Mardin mutfağına ait unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek veya içeceği kimden öğrendiniz?” Alt tema kodları verilmiştir.

Tablo 15. Yerel Halkın Yöresel Yiyecekleri Öğrenme Durumlarına İlişkin İçerik Analizi

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek veya içeceği kimden öğrendiniz? Mardin mutfağına ait	Aile büyüklerinden	25	“Dedemden öğrendim.” (Y1) “Kaynanamdan öğrendim.” (Y2) “Anneannemden öğrendim.” (Y3) “Babaannemden öğrendim.” (Y4) “Ninemden öğrendim.” (Y7) “Kayınvalidemden öğrendim.” (Y8) “Büyükanemden öğrendim.” (Y9) “Babaannemin annesinden öğrendim.” (Y10) “Anneannemden öğrendim. O da kaynanasından öğrenmiş...” (Y13) “Annemden öğrendim. Kaynanamda yapardı.” (Y14)

Tablo 15’te görüldüğü üzere, Alt Tema 2 “Mardin mutfağına ait yöresel yiyecek veya içeceği kimden öğrendiniz?” Temasının kod sıklığı; Aile büyüklerinden (f=25) kategorisinde yoğunluk göstermiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Bu çalışmada, Mardin iline ait yöresel yiyecek ve içeceklerin gastronomi turizmine olan etkileri araştırılmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen nitel araştırmanın sonuçları ele alınacaktır.

Araştırmaya Mardin ilinde yaşayan yöresel yiyecek veya içecek işletmelerinde hizmet sunan 40 katılımcı dahil edilmiştir. Buna göre “Yöresel yiyecek ve içecekleri hangi tür turistler talep ediyor?” sorusuna verilen cevaplar değerlendirildiğinde; yerli turist (f=2), yabancı turist (f=4), yerli-yabancı Turist (f=34) kişinin görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil olan bütün katılımcılar, yerli

ve yabancı turistlerin yöresel yiyecek ve içecekleri talep ettiğini ortaya koymuştur. Bu yönü ile Mardin turizmi açısından yöresel ürünlerin birer değer olduğu söylenebilir. (Tablo 5)

Gastronomi kültürel bir perspektifle tanımlanan ülkenin ya da bölgenin “özgün” gıda ürünlerini veya yöntemlerini içermektedir. Bu olgunun içerisinde coğrafi alanın ikliminden, yörenin tarihsel geçmişine kadar birçok durum ve değişkenin etkisi gözlemlenebilir. Bu nedenle Mardin gibi tarihsel ve kültürel nitelikleri olan şehirlerde turistik faaliyetler bir bütün olarak şehri anlatmakta, tanımlamakta veya tamamlamaktadır (İflazoğlu ve Yaman, 2020).

Mardin ilinde yöresel ürünlerin yanı sıra yöresel olmayan ürünlerde işletmelerde servis edilmektedir. Araştırma kapsamında “*İşletmelerin yöresel yiyecek ve içecek sunması tercih edilmesi açısından etkili midir?*” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde ise katılımcıların tamamı turist tercihlerinde yöresel yiyecek ve içeceklerin etkili olduğunu belirtmiştir (f=40). Bu araştırma kapsamında yerel gastronomik ürünler sunan işletmelerin, turistler açısından oldukça cazip olduğu sonucuna varılmıştır. (Tablo 6) Turistik faaliyetlerde motivasyonel bir etki yaratması beklenen gastronomi kültürü, yerel yiyecek-içecek işletmelerinin yöresel mutfağa has yemekleri menülerinde bulundurmalarında teşvik edici olmuştur. Bu durum yöreye özgün yiyecek ve içecek sunan işletmelerin turistler tarafından daha fazla tercih edildiğini göstermektedir.

Gürbüz ve diğ. (2017), tarafından gerçekleştirilen “*Mardin’in UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağında ‘Gastronomi Kenti’ Olabilirliğine İlişkin Paydaş Görüşleri*” isimli araştırmada işletme yetkilileri “*Mardin mutfağının zenginliğini vurgulamakta ve bunun turizmin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi kapsamında ön plana çıkarılmasının gerekliliğine ve faydasına vurgu yapmaktadır.*” Bu noktadan hareket ile yöresel ürünlerin işletmelerin tercih edilme durumlarını olumlu etkilediği ve yeterli tanıtım ile daha fazla etkileyeceği varsayılmaktadır.

Yöresel yiyecek ve içecekler kronolojik olarak uzun bir süreç sonucunda güncelle ulaşmaktadır. Zamanın ve sözlü aktarımın bozucu etkisinin yanı sıra mutfak personelinin de özgün reçetelere özensiz davranması yöresel yiyecek içeceklerin turistik değerine zarar verebilmektedir. Bu araştırma kapsamında değerlendirilen “*İşletmelerde sunulan yöresel yiyecek ve içecekler aslına uygun şekilde sunuluyor mu?*” ifadesine verilen cevaplar incelendiğinde ise “Evet” (f=40) cevabını verenlerin yoğunluk gösterdiği görülmüştür. (Tablo 7) Bu durum göstermektedir ki araştırma kapsamında ele alınan bütün işletmeler yöresel lezzetlerin aslına uygunluğuna önem göstermektedir. Çapar ve Yenipınar (2016), tarafından gerçekleştirilen “*Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynağı Olarak Yöresel Yiyeceklerin Turizm Endüstrisinde Kullanılması*” isimli araştırmada kültürel kimliğin dışavurumunu bir turizm motivasyonu olarak kullanılması, turistlerin tercihlerinde etkili olmasına rağmen lokal işletmelerin yöresel ürünleri aslına uygun bir şekilde sunmaması kültürel bir sığlaşmaya neden olabilmektedir.

Bu araştırma açısından bir diğer önemli analiz ise “*Yöresel yiyecek ve içecek alanı açısından Mardin mutfağını nasıl değerlendirmek istersiniz?*” sorusuna verilen cevapları içermektedir. Katılımcılar Doğal (f=24), Organik (f=9) ve Tarihi (f=16) ifadeleri ile Mardin mutfağını değerlendirmiştir. Doğal, organik ve tarihi nitelikleri Mardin gastronomisini tanımlamak için üzerinde uzlaşılan sıfatlardır. (Tablo 9) İbiş (2021), tarafından gerçekleştirilen araştırmada “*Son yıllarda sanayileşme ile birlikte artan çevresel kirlilik, endüstriyel tarım ürünlerinin insan sağlığı üzerindeki bazı olumsuz etkilerinin artması gibi pek çok neden tüketicileri daha doğal ve organik gıdaları tercih etmeye yöneltmiştir.*” varsayımında bulunmuştur. Bu çokça paylaşılan varsayımdan hareket ile yöresel olarak doğal, organik ve tarihi şekilde etiketlenen Mardin’e olan ilgi sonucu Mardin mutfağının yöresel kimliğinin korunarak devamlılığının sağlanacağı umudu ve düşüncesi artarak beklenmektedir.

Araştırma kapsamında yöresel yiyecek ve içecek hizmeti sunan işletmelerde çalışan personellere “*Gastronomi turizmi açısından Mardin mutfağı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların cevapları sonucu Olumlu (Etkili) (f=40) cevabı yoğunluk göstermiştir. (Tablo 10) Elde edilen veri Mardin yöresel yiyecek ve içeceklerinin gastronomi turizmine etkilerinin olumlu olduğu görüşünü güçlendirmektedir.

Son olarak araştırma kapsamında yerel katılımcılara “Yöresel yiyecek tarifini kimden öğrendiniz?” sorusu sorulmuş, katılımcıların tamamı bir aile büyüğünden öğrendiğini belirtmiştir (f=40). (Tablo 15) Bu durum yöresel ürünlere tarihi bir nitelik kazandırıyor olsa da unutulma tehlikesine karşılık devamlılığını sağlamak ve kayıt altına almak adına kültür bakanlığı bünyesinde düzenlenen bir girişim ve destek ile daha kalıcı olacaktır. Aynı zamanda bu tür çalışmaların başka çalışmalara ışık tutacağı ve yeni fikirlerin oluşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Öneriler

- Araştırmada elde edilen veriler sonucunda anlaşılıyor ki Mardin ilini ziyaret eden yerli ve yabancı turistler Mardin iline ait yöresel yiyecek ve içecekleri özellikle tercih etmektedir. Öyle ise Mardin yöresel kimliğine özgü yiyecek ve içeceklere daha fazla yer verilmelidir. Aynı zamanda destinasyonu ziyaret eden misafirlere eşsiz ve unutulmaz bir deneyim sunabilmek için yiyecek ve içeceklerin yöresel özelliklerine uygun olması açısından hizmet sunan işletmelerin mimari yapılarının geleneksel mimariye uygun olması ve geleneksel müziğin işletmelerde tercih edilmesi sunulan hizmetin yöre kimliği ile uyumlu oluşu hem damağa hem göze hem de kulağa hitap etmesi açısından önemlidir. Yiyecek ve içecek işletmelerinin bu özelliklerini iyileştirmesi ve geliştirmesi gastronomi turizminin gelişmesi açısından fayda sağlayacaktır.
- Mardin’de bulunan yiyecek ve içecek işletmeleri yöresel ürünlerinin sunulması açısından yeterli sayıya sahiptir. Ancak yöresel yiyeceklerin sunulması veya ürünleştirilmesinin yanı sıra bir deneyim olarak turistlere sunulması durumu da oldukça önemlidir. Mardin’e özgü yemeklerin atölyeler vasıtası ile turistlere öğretilmesi, bir anlamda Mardin’i eve götürmelerini ve dostlarına tanıtımalarına olanak sağlayacaktır.
- Önemli bir kültürel, tarihi ve gastronomik değer olan yöresel yiyecek ve içecekler; korunması ve yaşatılması gereken miras olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Mardin mutfak kimliğine özgü eşsiz mutfak değerlerinin ve Mardin’e ait yöresel yiyecek ve içeceklerin hazırlama, pişirme, sunma yöntemlerinin özüne bağlı kalarak sürdürülebilirliği desteklenmeli ve sağlanmalıdır. Bu kapsamda Mardin ili yöresel mutfak kültürünün en iyi tanıtılmasını sağlamak amacıyla hem Türkiye genelinde hem de uluslararası alanda konferans, panel ve kongre gibi toplantılar, festivaller ve workshoplar düzenlenerek teşvik edilmelidir. Aynı zamanda bu etkinliklerde konuyla ilgili olarak uzman kişilerin yer alması ve seyahat acenteleri, kitle iletişim araçları, kitap, broşürler ve internet aracılığıyla yapılmış iyi bir reklam katkı sağlayacaktır.
- Mardin ili mimarisi, kültürel zenginliği, tarihi ve yöresel mutfağı ile turistlerin dikkatini çeken destinasyonlar arasında yer almaktadır. Bu değerlerinin korunması gastronomi turizmini geliştirmek ve ziyaretçileri yöreye çekebilmek açısından önemlidir.
- Mardin ili açısından “Turizm Şehri” fikri hem yerel halka hem de işletmelere öğretilmeli ve bu kültür, şehrin tamamı ile paylaşılmalıdır. Bununla birlikte gastronomi ve mutfak sanatları ile turizm alanlarında lisans, ön lisans ve meslek liselerinde Mardin ili mutfak kültürüne yönelik teorik ve uygulamalı olmak üzere zorunlu dersler verilmelidir.
- Mardin’deki İşletme sahiplerine, personele, esnaflara iletişimi güçlendirmek amacıyla beden dilini doğru kullanma ve yabancı dil gibi konularda eğitimlerin verilmesi, aynı zamanda yiyecek içecek hizmeti sunan işletmelerde çalışanların dış görünüşü, hijyen gibi konularda gereken özeni göstermeleri gastronomi turizminin sürdürülebilirliği için katkı sağlayabilir.
- Son olarak yöresel mutfak kültürünün ve buna bağlı olarak mutfak turizminin canlandırılması ve iyileştirilmesi bölgenin kalkınması açısından gereklidir. Destinasyonlara ait yöresel mutfak kimliklerinin korunması ve sürdürülebilirliği kadar unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek ve içeceklerin de göz ardı edilmemesi, kayıt altına alınması ve sonraki nesillere ulaşmasının sağlanması, üretiminin devamlılığını sağlamak adına son derece önemlidir. Böylece hem bölge halkının ekonomik olarak kazanç elde etmesine hem de destinasyonun yöresel mutfak kimliğine büyük katkı

sağlanabilir. Yerel kalkınmada yöresel mutfağın sağlayacağı katkı önemsenmeli ve yetkili birimlerce de desteklenmelidir.

KAYNAKLAR

Acar, S. (2016). *Mardin Tarihi Bibliyografyası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akgöl, Y. (2012). *Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksoy, M., & G. Sezgi. (2015). Gastronomi turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gastronomik Unsurları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 79-89.

Aliağaoğlu, A. (2004). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye'den Örnekler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2): 50-64.

Aslan, Z., E. Güneren & G. Çoban. (2014). Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü Nevşehir Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), 3-13.

Aydın, S., K. Emiroğlu, O. Özel & S. Ünsal. (2000). *Mardin: Aşiret- Cemaat- Devlet*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Aydın, A. (2007). *Mardin İli İktisadi ve Sosyal Açından Gelişimi (1950-2000)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aykal, F. D., D. T. Kejanlı & M. Erbaş. (2018). Mardin Kent Dokusunda Mimari İkonların Kent Bütünündeki Algısının Değerlendirilmesi. *Journal Of International Social Research*, 11(60), 56-76.

Bağran Özşeker, D. (2016). *Gastronomi Kavramı: Tanımı ve Gelişimi*. In H. Kurgun & Bağran Özşeker, D. (Eds.), *Gastronomi ve Turizm* (p. 20). Ankara: Detay Yayıncılık.

Batman Üniversitesi. (2022). Mardin-Midyat, 13.02.2022 tarihinde <https://batman.edu.tr/Birimler/iic/sayfalar/18539> adresinden erişildi.

Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Millî Folklor Dergisi*, 22(87), 159-169.

Birsen, A. G., & A. Dinç. (2018). Kırsal Turizm Planlaması Kapsamında Gastronomi Turizminin Değerlendirilmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(1), 120-132.

Correia, A., M. Moital, C. F. Da Costa & R. Peres. (2008). The Determinants of Gastronomic Tourists Satisfaction: A Second-Order Factor Analysis. *Journal of Foodservice*, 19(3), 164-176.

Çağlı, I. B. (2012). *Türkiye'de Yerel Kültürün Turizm Odaklı Kalkınmadaki Rolü: Gastronomi Turizmi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çakır, M. U., S. Şengül & E. Parmaksızoğlu. (2020). Sinema Perdesinde Gastronomi Görüntüsü: Yemeğin Sosyolojik Yansımaları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 11(21), 19-41.

Çalışkan, O. (2013). Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Motivasyonu Bakımında Gastronomik Kimlik. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(2), 39-51.

Çam, O., & C. Çelik. (2022). Psikoloji, Sosyoloji Ve Turizm Alanlarının Birbirleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Kafdağı*, 7(1), 19-38. DOI: 10.51469/kafdagı.1060265.

Çam, O., & H. Çilginoğlu. (2021). Yöresel Mutfakların Gastronomi Turizmindeki Önemi: Kastamonu Mutfağı Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 176-192. DOI: 10.37847/tdad.885081.

Çapar, G., & U. Yenipınar. (2016). Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynağı Olarak Yöresel Yiyeceklerin Turizm Endüstrisinde Kullanılması. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 4(1), 100-115.

Çetin, M., & A. Yayla. (2019). Restoran Tercihinde Gösterişçi Tüketim Eğilimi. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(2), 227-238.

Çifçibaşı, B. M., & İ. Yılmaz. (2022). Süryani Mutfak Kültürü; Mardin Örneği (Syriac Cuisine Culture; Example of Mardin). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(2), 1366-1384.

Demir, M. M. (2010). "Mardin Şehri". Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deniz, T., & O. Diker. (2017). *Coğrafya ve Tarih Perspektifinden Somut Kültürel Miras ve Türkiye*. Ankara: Pegem Akademi.

Deniz, T., & E. Atışman. (2017). Kayseri İlinin Gastronomi Turizmine Yönelik Bir SWOT Analizi Çalışması. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 56-65.

Deveci, B., S. Türkmen & C. Avcıkurt. (2013). Kırsal Turizm ile Gastronomi Turizmi İlişkisi: Bigadiç Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 29-34.

Dicle Kalkınma Ajansı. (2013). *Gündüz Seyranlık, Gece Gerdanlık Mardin*. 13 Şubat 2023 tarihinde <http://www.dika.org.tr/upload/archive/files/MardinDosyasi.pdf> adresinden erişildi.

Dilmener, N. (2009). *Mardin: 40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra Şark Cephesinde Değişen Çok Şey Var*. Ankara: National Geographic.

Dilsiz, B. (2010). *Türkiye'de Gastronomi ve Turizm: İstanbul İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.

Doğan, Y., & V. Acıbuca. (2021). *Mardin İlinin Tarımsal Yapısı, Sosyo-Ekonomik Yapısıyla Mardin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğancılı, O. S. (2020). GAP Turlarında Coğrafi İşaretle Ürünlerin Kullanıma İlişkin İçerik Analizi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 246-258.

Erkanal, H. (2005). "Mardin'in Mezopotamya Kültürleri Açısından Yeri ve Önemi", *Taşın Belleği: Mardin İçinde*. İstanbul: YKY, S. 23-39.

Fields, K. (2002). *Demand for the Gastronomy Tourism Product: Motivational Factors*. A. M. Hjalager ve G. Richards (Eds.) *İçinde Tourism and Gastronomy*. London: Routledge Publishing.

Garzone, G. (2017). Food, Culture, Language and Translation. *Journal of Multicultural Discourses*, 12(3), 214-221.

Gheorghe, G., P. Tudorache & P. Nistoreanu. (2014). Gastronomic Tourism, A New Trend For Contemporary Tourism. *Cactus Tourism Journal*, 9(1), 12-21.

Gökdeniz, A., B. Erdem, Y. Dinç & S. Çelik Uğuz. (2015). Gastronomi Turizmi: Ayvalık'ta Yerli Turistler Üzerinde Görgül Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Research*, 3(1), 14-29.

Gün, S. (2022). *Turizme Stratejik Yaklaşım: Destinasyon Pazarlamasına Yönelik Güncel Araştırmalar*. Ankara: İksad Yayınevi.

Gündoğdu, G. (2006). *Türk Hukukunda Coğrafi İşaret Kavramı ve Korunması*. İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, Beta Yayınları, Yayın No: 1667, Hukuk Dizisi: 747.

Gürbüz, S., G. Özaltaş Serçek & L. Toprak. (2017). Mardin'in UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağında "Gastronomi Kenti" Olabilirliğine İlişkin Paydaş Görüşleri. *Journal of Tourism And Gastronomy Studies*, 3(1), 124-136.

Güzel Şahin, G., & G. Ünver. (2015). Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak Gastronomi Turizmi: İstanbul'un Gastronomi Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(2), 63-73.

Halifeoğlu, F. M., & N. Dalkılıç. (2006). Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 11(1), 123-142.

Hall, M. C., L. Sharples, R. Mitchell, N. Macionis & B. Cambourne. (2003). *Food Tourism Around The World: Development, Management And Markets*. Butterworth Heinemann: Elsevier.

Harrington, R. J. (2005). Defining Gastronomic Identity: The Impact of Environment and Culture on Prevailing Components, Texture and Flavors in Wine and Food. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2), 129-152.

Hatipoğlu, A. (2010). *İnançların Gastronomi Üzerine Etkileri: Bodrum'daki Beş Yıldızlı Otellerin Mutfak Yöneticilerinin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi.

Hatipoğlu, A., B. Zengin, O. Batman & S. Şengül. (2013). Yöresel Yemeklerin, Kırsal Turizm İşletmeleri Mönülerinde Kullanım Düzeyleri: Gelveri Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(1). S. 6-11.

Işık, G., & M. Güneş. (2014). *Çok Kültürlülüğün Mirasını Geleceğe Taşımak: Mardin Örneği, TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu*, 01 Ocak 2023 tarihinde http://tucaum.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/280/2015/08/sem8_45.pdf adresinden erişildi.

İbiş, S., (2021). Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Tespiti ve Geliştirilmesi Kapsamında Balıkesir'in Değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 87-104.

İflazoğlu, N., & M. Yaman. (2020). Yöresel Mutfakların Gastronomi Turizminde Yer Alma Durumu: Mardin. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 1943-1957.

İnceoğlu, D. (2009). *Mardin'in Kent Müzesi 7 Milyon Liraya Açıldı. Hürriyet Cumartesi*. 13 Şubat 2023 tarihinde, <http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/12609027.asp> adresinden erişildi.

İnceöz, S. (2009). "Turistlerin Seyahat Motivasyonunun Belirlenmesinde Türk Mutfağına Yönelik Bir Durum Değerlendirmesi". Antalya: 3. Ulusal Gastronomi Sempozyum ve Sanatsal Etkinlikleri.

İrigüler, F., & M. E. Güler. (2015). *Türkiye'deki Profesyonel Turist Rehberlerinin Gastronomi Turizmine Bakışı Konferans Sunumu*. I. International Gastronomic Tourism Congress, İzmir, Türkiye.

Kavşut Kaplıanoğlu, V., A. Başaran & E. Gündüz. (2022). Telkâri Ve Kilim Dokuma Sanatının Birlikteliğinden Oluşan Telkâri-Kilim Takı Koleksiyonu. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(2), 231-249.

Kargiglioğlu, Ş., & A. Akbaba. (2016). Yerli Gastroturistlerin Eğitim Seviyeleri ve Yaş Gruplarına Göre Destinasyondaki Gastronomi Turizmi Etkinliklerine Katılımları: Gaziantep'i Ziyaret Eden Gastroturistler Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 87-95.

Kauppinen-Räisänen, H., J. Gummerus & K. Lehtola. (2013). Remembered Eating Experiences Described By The Self, Place, Food, Context And Time. *British Food Journal*, 115(5), 666-685.

Kesici, M. (2012). Kırsal Turizme Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 33-37.

Keskin, E., Ş. Ardiç Yetiş & N. Sezen. (2022). Destinasyon Yiyecek İmajı, Algılanan Değer, Hatırlanabilir Deneyimler ve Memnuniyet Arasındaki İlişkiler: Hatay Örneği. *Turizm Akademik Dergisi*, 9(1), 55-82.

KHK. (1995). Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında 555 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 10 Ocak 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=555&mevzuatTur=KHK&mevzuatTertip=5> adresinden erişildi.

Kınalı, N. (2014). *Destinasyonun Turistik Çekim Gücü İçerisinde Bölge Mutfağının Önemi ve Erzurum Mutfağı Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kızılırmak, İ., M. Ofluoğlu & L. Şişik. (2016). Türkiyede'de Uygulanana Gastronomi Turları Rotolarının Web Tabanlı Analizi ve Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(Special Issue), 258-269.

Küçükkömürler, S., N. B. Şırvan & A. C. Sezgin. (2018). Dünyada Ve Türkiye'de Gastronomi Turizmi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(2), 78-85.

Kyriakaki, A., S. Zagkotsi & N. Trihas. (2013). Creating Authentic Gastronomic Experiences For Tourists Through Local Agricultural Products: The "Greek Breakfast" project. *In International Scientific Conference-Tourism Trends and Advances in Tthe (Vol. 21)*.

Long, L. M. (Ed.). (2004). *Culinary Tourism*. Kentucky: University Press of Kentucky.
López-Guzmán, T., & S. Sánchez-Cañizares. (2012). Gastronomy, Tourism And Destination Differentiation: A Case Study In Spain. *Review of Economics & Finance*, 1, 63-72.

Milliyet. (2008). *Türkiye'nin Lezzet Haritası*. 13 Ocak 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/yemek/bilgi/turkiyenin-lezzet-haritasi-1587565pdf> adresinden erişildi.

Mungan, M. (1987). *Ben Aşkını Yazıyorum*. Ankara: Yeni Gündem, 63 (Mayıs), S. 56-57.

Noyan, S. (2005). *Yıldızlara Yakın Şehir: Mardin*. Ankara: Bizim Biro Yayınları.

Okur, H. (2017). *Eski Mezopotamya ve Eski Anadolu'da Nüfus Nakli Uygulamaları (M.Ö. 2000-1000)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Okuyucu, A. (2011). *Osmaneli İlçe Merkezinde Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öney, H. (2013). *Gastronomi Turizmi*. *Alternatif Turizm, Bahçe*, S. (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Özdemir, G. (2014). *Destinasyon Yönetimi ve Pazarlaması*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Özdemir, G., & D. D. Altner. (2019). Gastronomi Kavramları ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir İnceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 1-14.

Reynolds P. C. (1993). Food And Tourism: Towards And Understanding Of Sustainable Culture, *Journal Of Sustainable Tourism*, 1(1), 48-54.

Richards, G. (2003). *Gastronomy: An Essential Ingredient In Tourism Production And Consumption? In Tourism And Gastronomy*: London: Routledge.

Sarbağ, Ç. (2015). *Mardin Yeme İçme Kültürü*. Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü. Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

Sarışık, M., & G. Özbay. (2015). Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 264-278.

Sevimli, Y., M. Tatlı & Ö. Kızıldemir. (2021). Göbeklitepe'nin Gastronomi Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 263-286.

Sezgin, M., & A. Köseoğlu. (2022). *Turizm Sektöründe Markalaşma Analizler, Sorunlar, Çözümler*. İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Sims, R. (2009). Food, Place and Authenticity: Local Food and The Sustainable Tourism Experience. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3), 321-336.

Sürücüoğlu, M. S., & M. Akman. (1998). "Türk Mutfağının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Değişim Nedenleri", *Standart Dergisi*, S. 42-53.

Şahin, G. (2013). Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli)'nin Coğrafi İşaretleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 23-37.

Şahinalp, M. S. (2005). Şanlıurfa Şehri'nin Kültürel Fonksiyonu, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11(9), 20-42.

Şengül, S., & O. Türkay. (2015). *Doğu Karadeniz Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, S. 599-606.

Şengül, S., & O. Türkay. (2016). Akdeniz Mutfak Kültürünün Gastronomi Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 86-99.

Şimşek, A., R. Solmaz & E. Güleç. (2020). YÖK Atlas Verilerine Göre Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümlerinin Değerlendirilmesi: Ege Bölgesi Örneği. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 55-67.

T.C. Mardin Valiliği. (2023). Türkiye İklim Haritası: Mardin. 13 Ocak 2023 tarihinde <http://www.mardin.gov.tr/iklimi> adresinden erişildi.

Tez, Z. (2012). *Lezzetin Tarihi*. İstanbul: Hayy Kitap.

Toprak, L. (2015). *Mardin ve Yemek Kültürü*. Erdoğan, N. (Ed.), Mardin: Mardin Müze Müdürlüğü Yayınları.

Toprak, L., A. Çelikel Güngör & S. Gürbüz. (2018). *Mardin Geleneksel Yemekleri ve Bu Yemeklerde Kullanılan Gıda Maddeleri*. Zeugma I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, 2, ss 1096-1103.

Turan, Ş. (2000), "*Türk Kültür Tarihi*". Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tuvi, R. (2003). *Türkiye Güneydoğu'yu Keşfediyor*. İstanbul: Hürriyet Seyahat.

Tüfekçi, Ö. K., G. Kalkan & N. Tüfekçi. (2016). Eğirdir Destinasyonunun Marka Kimlik Unsurlarının İncelenmesi: Gastronomi Kimliğine Yönelik Bir Çalışma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 200-214.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2019). "*Kültür Ve Miras Tanımları*", 04 Nisan 2022 tarihinde http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts adresinden erişildi.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2022). Miras TDK Sözlük Anlamı Nedir? 04 Nisan 2022 tarihinde <https://wmiras-ne-demek-miras-tdk-sozluk-anlami-nedir-6816011>. Adresinden erişildi.

Türk Patent ve Marka Kurumu, (2023). *Türkiye'nin Coğrafi İşaretli Ürünleri*, 13 Mayıs 2023 tarihinde <https://ci.turkpatent.gov.tr/anasayfa> adresinden erişildi.

Türkay, O., & K. Genç. (2017). “Tüm Yönleriyle Gastronomi Bilimi”. Mehmet Saruşık (Ed.), *Gastronomi Turizmi*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Türker, A., & E. A. Ergün. (1994). *İstanbul 1. Asliye Ceza Mahkemesi Hakimi Edip Adil Ergün Mülakat Transkripsiyonu*. Mardin Vuslat, 97, 16-18.

Türker, T. (2008). *Büyülü Kent Mardin*. Ankara: MAREV.

UNESCO. (1982). *Mexico City Declaration on Cultural Policies*. 05 Şubat 2023 tarihinde http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf adresinden erişildi.

Üçok, A. (2018). *Mardin Gezi Rehberi*. İstanbul: Seçil Ofset.

Van Westering, J. (1999). Heritage and Gastronomy: The Pursuits of the ‘New Tourist’. *International Journal of Heritage Studies*, 5(2), 75-81.

Yarış, A. (2014). *Mardin’de Gastronomi Turizmi: Turist Görüşlerin İlişkin Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yavuz, M., & O. Özkanlı. (2019). Yöresel Yiyecek ve İçeceklerin Gastronomi Turizmine Etkileri: Gökçeada Örneği, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 279-301.

Yazıcı, E. (2000). *Şiirin ve Gizemin Ördüğü Kent Mardin*. Skylife, 13 Şubat 2023 tarihinde http://www.turkishairlines.com/tr-tr/skylife/archive/tr/2000_2/konu2.htm# adresinden erişildi.

Yılmaz, G. (2017). Gastronomi ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(2), 171-191.

Yılmaz, O. G. (2019). Türkiye’de Ortaöğretim ve Yükseköğretim Düzeyindeki Gastronomi Eğitiminin Değerlendirilmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(1), 229- 248.

Yükseköğretim Kurulu Bilgi İşlem Daire Başkanlığı. (2022). Gastronomi ve Mutfak Sanatları (Fakülte) Programı Bulunan Tüm Üniversiteler. 12 Nisan 2023 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=19024> adresinden erişildi.

Zencir, B. (2022). Afyonkarahisar İli Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Uygulama Dergisi*, 1(2), 13-36.

YENİ KAMU YÖNETİMİ “GERÇEKTEN YENİ Mİ?”

Ayşe SERTDEMİR

ÖZET

1970’li yıllarla birlikte birçok devlet küreselleşmenin de etkisiyle ekonomide neoliberal politika benimsemiş ve yönetiminde idari reform yapma yoluna gitmiştir. Yapılan idari reformlar sonucunda ise klasik kamu yönetimindeki mevcut düzen değiştirilerek yerine yeni ilkeler getirilmiştir. Refah devlet anlayışının yükseldiği bu dönemde gerçekleştirilen idari reformlar neticesinde geleneksel işleve sahip klasik kamu yönetiminin artık işe yaramadığı sonucuna varılmıştır. Bu durum özel sektörün sahip olduğu birtakım özelliklerin yönetimde kamu sektörüne transferini gündeme getirmiştir ve “New Public Management” denilen kavram ortaya çıkmıştır. Bu yeni paradigma değişimi eski ve geleneksel yönetim anlayışına sıkı sıkıya bağlı olanlar tarafından klasik yaklaşımdaki birçok noktaya dokunarak “yeni kamu yönetimi gerçekten yeni mi?” sorusunun sorulmasına neden olmuştur. Bu anlamda çalışma geleneksel kamu yönetimi anlayışının yeni kamu yönetimine yönelttiği “gerçekten yeni mi?” sorusunun cevaplarını aramaktadır. Klasik kamu yönetiminin aksine merkezine etkinlik ve verimliliği alan, yönetim anlayışında kontrolü sınırlandıran yeni kamu yönetimi gerçekten yeni olduğunu sahip olduğu özelliklerle kanıtlamıştır. Hizmetlerin bürokrasiye boğulmadan ivedilikle sunulması, karar alma sürecinde hâkim olan şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri ile girişimci ruhun canlı tutulduğu rekabetçi bir ekonomik sistem çerçevesinde çalışmak yeni kamu yönetiminin özellikleri arasındadır. Yeni kamu yönetimi veya yeni kamu işletmeciliği anlayışı ile özel sektör uygulamaları kamuya aktarılacak istenmiş ve böylece yönetimde eskisinden daha etkin ve verimli sonuçların alınması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Kamu Yönetimi, Yeni Kamu İşletmeciliği, Hesap Verebilirlik, Etkinlik, Verimlilik

ABSTRACT

In the 1970s, many states have adopted neoliberal policies in the economy under the influence of globalization and have taken the path of administrative reform in their administration. As a result of the administrative reforms carried out, the existing order in classical public administration was changed and new principles were introduced in its place. As a result of the administrative reforms carried out during this period, when the understanding of the welfare state increased, it was concluded that the classical public administration with a traditional function no longer works. This situation has brought the transfer of some features of the private sector to the public sector in management to the agenda, and the concept called “New Public Management” has emerged. This new paradigm shift has been made by those who adhere closely to the old and traditional management approach by touching on many points in the classic approach “is the new public administration really new?” it caused the question to be asked. In this sense, the study focuses on the traditional understanding of public administration towards the new public administration “is it really new?” he is looking for answers to his question. Unlike the classical public administration, the new public administration, which takes efficiency and efficiency to its center and limits control in the understanding of management, has proved that it is really new with the features it has. Providing services urgently without drowning in bureaucracy, working within the framework of a competitive economic system in which the entrepreneurial spirit is kept alive with the principles of transparency and accountability prevailing in the Decisional process are among the features of the new public administration. With the new public administration or new public management approach, it was desired to transfer private sector practices to the public and thus it was aimed to get more effective and efficient results in management than before.

Keywords: Classical Public Administration, New Public Administration, New Public Administration, Accountability, Efficiency, Efficiency, Transparency.

GİRİŞ

1970'lerde birçok devlet küreselleşmenin de etkisiyle ekonomide neoliberal politika benimsemiş ve yönetiminde idari reform yapma yoluna gitmiştir. Yapılan idari reformlar sonucunda ise klasik kamu yönetimindeki mevcut birçok düzen değiştirilerek yerine yeni kamu yönetimi anlayışına uygun olarak yeni ilkeler getirilmiştir. Refah devlet anlayışının yükseldiği bu dönemde gerçekleştirilen idari reformlar neticesinde geleneksel işleve sahip klasik kamu yönetiminin artık işe yaramadığı sonucuna varılmıştır. Bu durum özel sektörün sahip olduğu birtakım özelliklerin yönetimde kamu sektörüne transferini gündeme getirmiştir ve neticede “New Public Management” denilen kavram işlerlik kazanmıştır.

Yeni kamu yönetimi veya yeni kamu işletmeciliği anlayışı ile özel sektör uygulamaları kamuya aktarılacak istenmiş ve böylece yönetimde eskisinden daha etkin ve verimli sonuçların alınması hedeflenmiştir. Zaman alan, yavaş ilerleyen, birçok kurala tabi olan eski yönetim anlayışından; yeni, hızlı ve esnek yapıya yönetim anlayışına geçiş zor olmamıştır. Yeni kamu yönetimi klasik kamu yönetiminin mevcut düzenin üstünde biriktirdiği tortuyu kaldırarak yönetime canlılık, tazelik ve yenilik getirmiştir. Bu bağlamda yeni kamu yönetimiyle beraber klasik kamu yönetiminin yönetim sanatında benimsemiş olduğu merkezîyetçi yapı, bürokratik sistem ve önceden belirlenmiş katı kurallar yerini dinamizme, esnekliğe ve kamu işletmeciliği anlayışına bırakmıştır.

Yeni kamu yönetimi anlayışına çıktığı ilk günden beri birbirinden farklı eleştiri yapılmıştır. Ancak en çok yapılan eleştiri onun isminde taşıdığı “yeni” ön ekini hak etmediği noktasındadır. Kavramın ilk ortaya çıktığı dönemden bu yana aradan geçen onca yıla rağmen bu eleştiri halen bazı kesimlerce yöneltilmektedir. Bu durum da özellikle akademik dünyada yeni kamu yönetimini eski kamu yönetimine karşı savunmak ve onun yönetimdeki yeniliğini ortaya koymak isteyenler için verimli bir çalışma alanı olmuştur. Keza bu çalmanın en temel amacı da 1980'lerde ortaya çıkan yeni kamu yönetiminin yönetime adeta bir beşâretle geldiğinin bilgisini vermektir.

1. Kamu Yönetiminde Reform

Kamu yönetiminde reform kavramı, idarenin mevcut durumu üzerinde gerçekleştirilen “yeniden düzenleme” veya “yeniden yapılandırma” anlamına gelmektedir. Buna göre yönetimin yeniden yapılanması noktasında esas olan iki düzenleme vardır. Bunlar sırasıyla idarenin yapısı ve işleyişinde gerçekleştirilen düzenlemelerdir (Coşkun, 2003: 19). 1980'li yıllarda ortaya çıkan kamu yönetiminde yenilik düşüncesi mevcut kamu yönetiminde birtakım reformları da beraberinde getirmiştir. Klasik kamu yönetiminin sahip olduğu özellikler mercek altına alınarak uzun tartışmalara konu olmuştur. Tartışmaların ana konusu ise söz konusu yeniden düzenlemelerin nasıl olacağı noktasında yoğunlaşmış ve bu tartışmalarda özellikle yeni kamu yönetiminin nasıl daha verimli ve etkin bir şekilde olması gerektiği üzerinedir. Süreç içerisinde hayata geçirilen reformlarla eski kamu yönetimi anlayışında değişikliğe gidilerek “New Public Management” yani “Yeni Kamu İşletmeciliği” diğer bir deyişle “Yeni Kamu Yönetimi” kavramı ortaya çıkmıştır. Burada bir konuya açıklık getirmekte fayda var. Yeni Kamu yönetimi veya Yeni Kamu İşletmeciliği kavramları ilk bakışta farklı söz dizileri gibi görünse de özünde aynı muhtevayı barındıran kelimelerdir.¹ Her ikisi de klasik kamu yönetiminin geçirmiş olduğu reformlar sonrasında ortaya çıkan kamu yönetimindeki yeni anlayışı ifade etmede kullanılmaktadır. Ancak Yeni Kamu İşletmeciliği kavramı Yeni Kamu Yönetimi'nden bir tık önde sayılabilir. Bunun nedeni ise kelimenin İngilizce çevirisine daha yakın bir anlam taşıması ve bünyesinde barındırdığı özelleştirme anlayışından ötürü bu kavramın tercih edilmesidir. Buna karşın Yeni Kamu Yönetimi'ni tarif etmek için niçin “New Public Administration” söz dizisi tercih edilmemiştir sorusu akla gelebilir. Bilal Eryılmaz bu konuya terminolojik bir açıklama getirmektedir. Buna göre cevap yönetimin yeni paradigmasının temelinde “administration” yani “yönetim”den ziyade “management” Türkçe ifadesiyle “işletmecilik” anlayışının bulunuyor olmasıdır. Zira yönetim kavramı anlam olarak işletme kavramından daha sınırlı bir muhtevaya sahiptir (Eryılmaz, 1999: 86). Bu durum ise yeni yönetim anlayışında yönetimden ziyade işletmecilik anlayışının öne çıkmasına neden olmuştur ki bu da onun gerçekten klasik kamu yönetiminden farklı olarak “yeni” bir bakış açısı sunduğunu kanıtlar niteliktedir.

Klasik kamu yönetiminde gerçekleştirilen idari reformlarla kamu sektörünün özel sektör kuralları çerçevesinde yeniden düzenlenerek dönüştürülmesi amacıyla mevcut durumda birtakım değişikliklere

¹ Bu çalışmada konunun bütünselliğinin korunması açısından her iki kullanıma da yer verilmiştir.

gidilmiştir. Bu değişikliklerle yönetimde verimliliğin arttığı, girişimciliğin kamu yönetimine aktarıldığı, yerleşmenin ve sorumluluğunun önem kazandığı, bürokrasinin giderek azaldığı, çıktı odaklı yeni bir sisteme işaret edilerek reform sürecinde örgütler arası bir program öngörülmüştür (Özer, 2005 a: 335). Bu doğrultuda hayata geçirilen reformlarla özel sektöre ait birçok yeni yönetim anlayışı ve kavram kamu kurumlarına uyarlanmıştır. Bu sayede geleneksel anlayışın aksine piyasa koşulları ile bireylerin memnuniyetini temel alan ve girişimciliğe önem veren bir yaklaşımla yönetimde verimliliğin artırılması hedeflenmiştir.

2. Yeni Kamu Yönetiminin Ortaya Çıkışı

Kamu yönetiminde meydana gelen paradigma dönüşümüyle ciddi eleştirilere uğrayan geleneksel kamu yönetimi anlayışı eski önemini koruyamamıştır. Bu noktada yeni kamu yönetimi yaklaşımı geleneksel kamu yönetimine karşı yeni bir bakış açısıyla ortaya çıkarak tüm dikkatleri üstüne çekmeyi başarmıştır. Yeni kamu yönetiminin ilk aşamaları 1970'lerin sonlarında yeni yeni belirmeye başlamıştır. Ancak onun gerçek anlamda yönetim sahnesinde kendini göstermesi 1980'lerin başına tekabül etmektedir. Gerçekten de çok yeni olduğu bu dönemde Margaret Thatcher yönetimindeki İngiltere yeni kamu yönetiminin ilk uygulayıcılarından. İngiltere'yi Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Yeni Zelanda takip etmiştir (Gruening: 2001: 2).

Yeni kamu yönetiminin ortaya çıkışında temel olarak iki süreçten söz edilebilir. Sürecin ilki, kullanıcı tercihlerine, şeffaflığa, motivasyona ve rekabete vurgu yapan kurumsal ekonomi düşüncesidir. İkinci süreç ise kamu sektöründe özel sektör tabanlı ekonomik yönetim modelinin uygulanmasıdır. Bu bakış açısı temelde performans ölçümü ve başarılı sonuçların alınabilmesi için parametreleri serbest bırakma düşüncesine dayanmaktadır. Bu nedenle yeni kamu yönetimi yaklaşımının ortaya çıkışında tek bir durumun etkili olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Onun en doğru ifadesi, ekonomi ve yönetimin harmanlanması sonucu yeni bakış açılarıyla birlikte değerlendirilmesi neticesinde örgütsel bir teori şeklinde ortaya çıktığıdır (Özer, 2005 a: 335).

Yeni kamu yönetimi anlayışı ortaya çıktığı zamandan bu yana yalnızca yönetim alanını ilgilendiren bir konu olmamış, ekonomi ve işletme gibi diğer alanların da üstünde önemle durduğu ve bu doğrultuda birçok çalışmanın yapıldığı bir alan olmuştur. Ancak burada ilginç olan nokta yeni kamu işletmeciliğinin yönetim ve işletme alanlarından çok ekonomiyi bağlamasıdır. 2014 yılında Kamu İşletmeleri alanında yapılan yayınların yüzdesel olarak oranları incelendiğinde ekonomi %38 ile ilk sırada yer alırken onu %18 ile yönetim, %13 ile de işletme takip etmiştir. Buna karşın kamu işletmeciliğinin %2'lik bir oranla ilgisinin en az olduğu alanlar ise hukuk ve sosyoloji bilimleri olmuştur (TKİB, 2015: 34).

Christopher Hood yeni kamu işletmeciliği ile ilgili yaptığı derin düşünce sonucu onun temel bileşenleri hakkında bir fikir üretmek istemiş ve ona göre bu yeni yönetim anlayışının iki yeni unsuru olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunlar eski kamu yönetimi anlayışında olmayan veya göz ardı edilmiş olan kurumsal ekonomi ve işletmecilik unsurlarıdır. Onun düşüncesinde yeni kamu yönetimi anlayışını ortaya çıkaran bu iki kavramın evliliğidir (Akçakaya, 2017: 17). Ve Hood bu evliliği bir grafiksel tablo ile açıklamayı başarır. Tablo temel olarak üçe ayrılmış bölümlerden oluşmakta ve her bölümde yeni kamu işletmeciliğinin bir özelliği vurgulanmaktadır. Buna göre ilk olarak doktriner bilgisi verilen konunun ikinci bölümde taşıdığı anlam irdelenmekte son bölümde ise birinci ve ikinci bölümlerdeki açıklamaların gerekçesi ortaya konulmaktadır. Toplam yedi maddeden oluşan tablonun ana konusunu hesap verilebilirlik, verimlilik, hizmetlerin sunumunda profesyonellik, düşük maliyetle daha iyi kalitede hizmet sunmak, kurumsal rekabet, stres yönetimi ve iş disiplini yükseltmek oluşturmaktadır (Korkut ve diğ., 2015: 110). Bununla beraber Hood'un makalesinde en dikkat çeken önerme özel sektörün kamu yönetiminden özelleştirme yönüyle daha iyi performans gösterdiği noktasıdır (Gültekin, 2011: 351).

Kamu yönetiminde yeni yaklaşımlar kamu yöneticilerinin görev dağılımlarında sınırlamalara neden olacağı için özellikle yöneticiler açısından normatif olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın, yeni kamu yönetimi yaklaşımı yöneticileri girişimci olmak yönünde yöreklendirirken, çalışanları performans artırımı noktasında donatmaktadır. Piyasa mekanizması bu sürece kurumsal performans düzeylerinin nasıl elde edilebileceğini ve bu anlamda tercihlerin nasıl yapılması gerektiği hakkında da yol göstermektedir. Temel olarak bakıldığında yeni kamu yönetimi yaklaşımı önceden var olan birçok ekonomik ve yönetsel aracın yönetime yeniden uyarlanması anlamına gelmektedir. 1980'lerde İngiltere'nin uyguladığı olduğu neoliberal politikalar aracılığıyla refah devlet anlayışı benimsenerek

kamu hizmetlerinde özelleştirilmelere gidilmiş ve devletin söz konusu alanlara müdahalesi en aza indirilmiştir (Gümüş, 2018: 58).

Yeni kamu yönetiminin ortaya çıkmasında ve kamu yönetiminin geleneksel özelliklerden ayrıştırılarak önüne “yeni” kelimesini almasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu durumun başlıca sebebi ise yeni kamu yönetimi anlayışının uygulamaları baz alarak kendini ortaya koyması ve yönetimde yapılan yenilenmelerin çok parçalı olmasıdır. Dolayısıyla yeni kamu yönetimi anlayışının teorik bir zemin anlayışı olmaktan ziyade farklı örneklerin bir araya gelmesiyle oluşturulan ve teorik anlamda idari bir reform anlamını taşıyan bir özellik taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda yeni kamu yönetiminde yenilik anlamında geleneksel kamu yönetimindeki bazı yetkilerin daraltılması veya devredilmesi, bürokratik işlemlere harcanan zamanın azaltılması, görev ve sorumluluk tanımlamalarının yapılmasıyla hizmetlerde etkinliğin sağlanarak verimli sonuçlar elde edilmesi esastır denilebilir (Banger, 1998: 6).

Geleneksel kamu yönetimi anlayışında eldeki mevcut kaynaklarla daha iyi hizmet sunabilmek için neler mümkün sorusuna yeni kamu yönetimi anlayışında verilen cevap etkinliktir. Bununla birlikte geleneksel kamu yönetiminin sunulan hizmetler bağlamında nasıl daha az harcama yapılabilir sorusuna ise yeni kamu yönetimi kararlarda ekonomiklik şeklinde bir cevap sunmaktadır. Bu iki sonuç onun verimliliğini de doğrudan etkileyen faktörlerdir. Sorulan sorulara verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere yeni kamu yönetimi merkezine etkinliği ve verimliliği alan yönetimde gerçekten “yeni” bir düşünceyi temsil etmektedir. Bunun yanı sıra yeni kamu yönetimi bu iki soruya ilaveten kendisi de yeni bir soruyla ortaya çıkmaktadır. Bu soru “kamu yönetiminde hizmetlerin sunumunda eşitlik sağlanabiliyor mu?” sorusudur (Özer, 2005b: 10). Onun bu soruyu soruyor olması vatandaşlara sunulan kamu hizmetlerinde sergilenen tutum ve davranışların herkese eşit bir ölçüde yaklaşılması savını desteklemesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlayışa sahip yeni kamu yönetimi, geleneksel alandan ayrılarak hizmetlerin sunumunda ve sorunların çözümünde mütenavip çözümler sunarak ortaya “yeni” fikirler atmaktadır.

Konuya yönetim ilişkileri bakımından eğilindiğinde ise geleneksel kamu yönetiminde yöneticilerin ilişkileri yönlendirme tarzının biçimsel bir tavırdan öteye gitmediği ancak bu durumun yeni kamu yönetimi anlayışında biçimsel olmayan bir hal aldığı bu nedenle de çıkabilecek herhangi bir sorun karşısında çözüm üretmede daha başarılı sonuçlar alındığı söylenebilir. Bu da yeni yönetim anlayışında bir yeniliktir. Yeni kamu yönetiminde hizmet veren ve hizmet alanlar herhangi bir sorun söz konusu olduğunda aynı konunun paydaşı durumundadırlar. Bunun da nedeni hizmeti alan bireylerin memnuniyetinin birinci sırada tutulmasıdır. Deyim yerindeyse özel sektörde “müşteri memnuniyeti” şeklinde ifade edilen söz yeni kamu yönetimi anlayışında yeniden yorumlanarak “müşteri” yerine “vatandaş”ın geçmesiyle “vatandaş memnuniyeti” şeklini almaktadır. Bu değişikliği eleştirenler olsa da kavramın tüm dünyada bu şekilde bir yer edindiği malumun ilamıdır. *“İngilizcede ‘stakeholder’ olarak adlandırılan bireyin bu yeni konumu, Türkçeye ‘paydaş’ olarak aktarılmıştır. 1992’de toplanan Rio Zirvesi’nde ‘ortak’ (partner) olarak ortaya konan bireyin yönetimdeki konumu, özellikle İstanbul Habitat II Konferansı ile ‘paydaş’ haline dönüşmüştür. Bu gelişmeler karşısında devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiyi daha çok hiyerarşik bir ilişki içinde gören kamu yönetimi anlayışı yerine, kamunun paydaşları ile birlikte karar verdiği ve kamunun devlet yanında bireye de hesap verdiği bir yönetim anlayışını ifade eden ‘yönetişim’ kavramı ortaya çıkmıştır.”* (Toksöz, 2008: 16).

3. Yeni Kamu Yönetiminin Yönetime Getirdiği Yenilikler

Yeni kamu yönetimi anlayışı yönetime hizmetlerin sunumunda yeni bir soluk getirmiştir. Ancak bu soluk uzun bir soluktur. Zira esneklik, yenilik ve girişimciliğin esas olduğu bir küçülmenin sağlanmasıyla birlikte özel sektörün sahip olduğu performans ve çıktısı odaklı yönetsel anlayışının yönetime dâhil edilmesi ve hizmetlerin sunumunda kolaylığı ve zaman tasarrufunu baz alan yerleşme ve özelleşme ve tüm bu işlemlerde bürokrasinin olabildiğinde minimuma indirilmesi yeni kamu yönetiminin amaçlarından olmuştur. Sayılan tüm bu yeniliklerle 19. yüzyılda ortaya çıkan klasik kamu yönetimi anlayışının geleneksel havasına karşı çıkan yeni kamu yönetimi özellikle de klasik kamu yönetimi deyince akla ilk gelen Weber’in “Bürokratik Örgüt” anlayışına zıt bir zeminde yer almıştır (Eryılmaz, 1999: 87).

Yeni kamu yönetiminin klasik kamu yönetimine getirdiği en önemli yeniliklerden biri de hiç kuşkusuz yönetişim anlayışıdır. Yeni kamu yönetiminde yönetişimin uygulamaya koyulmasıyla beraber “kamu yönetişimi” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavramla birlikte, yeni kamu yönetimi hizmetlerinde

bürokratik özellikler taşımayan, müşteri odaklı ve piyasa merkezli yönetsel bir anlayış esas alınmıştır. Bununla beraber kamu yönetimine rekabeti de dâhil ederek onun geleneksel kamu yönetiminden daha hızlı yol almasına olanak tanımıştır (Özer, 2005: 305). Bu nedenle yeni kamu yönetiminin yönetim anlayışı ile adeta geleneksel kamu yönetiminin sınırlı doğasına, ilkelerine ve kültürüne meydan okuduğu söylenebilir.

Mevcut kaynakların geçmişte olduğu gibi etkin ve verimli şekilde kullanılarak kamu hizmetlerinin sağlanması yeni kamu yönetiminde gerçekleştirilen reformların yapılmasındaki başlıca sebeplerdendir. Bu alanda yapılan reformların en önemli amacı özellikle neoliberal politikalarla birlikte geleneksel kamu yönetiminde ortaya çıkan yönetim gibi kavramlarla kamu yönetiminin altın çağını hayata geçirmektir (Güzelsarı, 2004: 1). Bu nedenle yeni kamu yönetiminin iş ve işlemlerinde meydana gelebilecek aksaklıkların giderilmesinde ve eşgüdüm sağlanmasında yeni sistemde yönetsel düzenin geliştirilmesi hayati önem taşımaktadır.

Yeni kamu yönetiminin yönetime getirdiği önemli iki diğer unsur da yönetimde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleridir. Bu iki ilke idari reform öncesi klasik kamu yönetimi düşüncesinde özellikle merkezîyetçilik ve katı bürokratik kurallar nedeniyle uygulama alanı olmayan bir durum arz etmekteydi. Yeni kamu yönetimi düşüncesine geçilmesiyle beraber idarenin eylem ve işlemlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik söz konusu olmuştur. Aslında yönetim söz konusu olduğunda bu iki kavram birbirinden çok da uzak kavramlar değildir. Yönetimde şeffaflık hesap verebilirlik, hesap verebilirlik de doğrudan şeffaflık ile ilgili bir kavramdır. Bu nedenle şeffaflığın olmadığı bir yönetimde gerçek bir hesap verebilirlikten bahsetmek ne kadar güç ise benzer şekilde hesap verebilirliğin olmadığı bir yönetimde şeffaflıktan bahsetmek de o derece zordur (Sezer, 2012: 182).

Yeni kamu yönetiminde “Rekabetçi Devlet, Sonuçlara Yönelik Devlet, Müşteriye Yönelik Devlet, Müteşebbis Devlet, Katılımcı Devlet, Düzenleyici Devlet” gibi tanımlamalarla devlete birçok rol de atfedilmiştir (Coşkun, 2003: 29-30). Bu rollerin oluşmasında onun yeniliğe yaptığı vurgu dikkat çekmektedir. Aslında geleneksel kamu yönetimi ile yeni kamu yönetiminin yönetim anlayışları birbirinden oldukça farklıdır. İki yönetimin karşılaştırmalı şekilde ifade edilmesi konunun anlaşılması bakımından daha faydalı olabilir. Şöyle ki; klasik kamu yönetiminde devlet merkezîyetçidir, yeni kamu yönetiminde ademi merkezîyetçidir. Geleneksel kamu yönetimi bürokratiktir, kuralcı ve sert bir hiyerarşiye sahiptir buna karşın yeni kamu yönetimi esnek örgüt yapısına sahip ve hizmet odaklıdır. Geleneksel kamu yönetiminde sistem olarak merkezin katı denetimi söz konusuyken; yeni kamu yönetiminde denetimde mali ve hukuki ilkelerin baz alındığı bir ortam esastır. Geleneksel kamu yönetiminde bürokrat tipi yöneticiye karşılık yeni kamu yönetimi anlayışında işletmecî tipi yönetici söz konusudur. Geleneksel yönetimde hizmetlerde nicelik ön planda tutulurken yönetimdeki yeni paradigmalarda hizmetlerin niceliğinden ziyade niteliği ön plana alınmıştır (Eryılmaz, 1999: 85-86).

SONUÇ

Klasik kamu yönetimi anlayışı ile yeni kamu yönetimi arasında iki yüz yıllık bir fark olduğu söylenebilir. Hiç kuşku yok ki bugün klasik kamu yönetimi anlayışı adını alan kamu yönetimi de ilk ortaya çıktığında kendi döneminin şartları itibarıyla “yeni” bir yönetim anlayışını ifade etmekteydi. Ancak aradan geçen zamanla toplumların yönetim ihtiyaçlarındaki değişimler onun da vadesini dolmaya sevk etmiştir.

21. yüzyılda gelişen teknoloji çağıyla beraber klasik kamu yönetiminin işlemleri ağırdan alan tavrı artık geçerliliğini kaybetmiştir. Onun yerini, zamanın şartlarına uyum sağlayan donanımlı, cevval, etkin ve verimli “gerçekten yeni” kamu yönetimi anlayışı almıştır. Bu anlamda yönetimin eski paradigmasında var olan birçok özellik yeni kamu yönetimiyle beraber revize edilerek daha başarılı sonuçlar elde edilmek istenmiştir. Buna ek olarak geleneksel kamu yönetiminde hiç olmayan bazı kavramlar da yeni kamu yönetimi anlayışıyla beraber idaredeki yerini almıştır. Yönetimde şeffaflık, hesap verebilirlik gibi yeni kamu yönetimiyle etkileşim halinde olan yönetim kavramı da bu alanda kullanılmaya başlanmıştır. Yeni kavramların yeni kamu yönetimine dâhil olmasıyla birlikte katılımcı demokrasi devreye girerek yönetimde etkinlik ve verimlilik oranlarında ciddi bir yükselme gözlemlenmiştir.

Yeni kamu yönetimi anlayışının yönetim alanında getirdiği yeniliklere rağmen birtakım eleştirilerde yapılmamış değildir. Sahip olduğu ekonomik bakış açısı nedeniyle sosyal bilimlere ihmal ettiği, özel sektörden aktarılan piyasa modeli ve performans odaklı anlayışın neden olduğu tartışmalar, sorumluluğun azalması, belirgin olmayan sınırların varlığı yeni kamu yönetimine yapılan bazı

eleştirilerdir. Ancak söz konusu eleştirilerin varlığı öncelikle yeni kamu yönetiminin klasik anlayıştan farklı bir bakış açısına sahip olduğu gerçeğinin kabul edildiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Zira eleştirilerin klasik kamu yönetiminin sahip olduğu özelliklerle farklılık göstermesinden kaynaklandığı mukannendir.

KAYNAKLAR

Akçakaya, Murat (2017), Geleneksel Kamu Yönetiminden Yeni Kamu Yönetimine Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişimi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 34, Van.

Banger, Gürol (1998), Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması Projesi, Başbakanlık Yönetim Bilgi Sistemi Bilgi ve İletişim Altyapısı, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı, Cilt: XXXVI, Sayı:9, S: 21-23, Ankara.

Coşkun, Bayram (2003), Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: 1990'lı Yıllardaki Gelişmeler ve İşkur Örneğinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Ankara.

Eryılmaz, Bilal (1999), Geleneksel Yönetim Anlayışından Yeni Yönetim Anlayışına, Liberal Düşünce Dergisi, 84-88.

Gruening, Gernod (2001), Origin and Theoretical Basis of New Public Management, International Public Management Journal 4, 1-25.

Gültekin, Sebahattin (2011), New Public Management: Is it really new?, International Journal of Human Sciences, Volume:8, Issue: 2, 343-358.

Gümüş, İskender (2018), Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş Ve Yeniden Yapılanma Süreci, Journal of Political Administrative and Local Studies, Cilt 1, Sayı 1, 33-66.

Güzelsarı, Selime (2004), Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Matbaası, Ankara.

Korkut, Gülsüm, Osman Kürşat Acar ve Alim Tetik (2015), Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı İle Değişen Kamu Hizmeti ve Türkiye İş Kurumu, İş ve Hayat Dergisi, Sayı:2, 107-135.

Özer, M. Akif (2005_a), Yeni Kamu Yönetimi Teoriden Uygulamaya, Platin Yayınları, Ankara.

Özer, M. Akif (2005_b), Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi, Sayıştay Dergisi, Sayı 59.

Sezer, Fatih (2012), Türk Kamu Yönetiminde Şeffaflaşma ve Hesap Verilebilirlik Açısından İç Denetimin Rolü: Neredeyiz, Nereye Gidiyoruz?, Şeffaf ve Hesap Verebilir Kamu Yönetimi Sempozyumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

TKİB (2015), Türkiye ve Dünya'da Kamu İşletmeleri, Karşılaştırmalı Araştırma, İnceleme Raporu ve Siyasa Önerileri, Ankara.

Toksöz, Fikret (2008), İyi Yönetişimin El Kitabı, Tesev Yayınları, İstanbul.

KURTULUŞ YILLARINDA ÖZBEKİSTAN'DA YAZI (ALFABE VE HAREKET) REFORMLARI

WRITING (ALPHABET AND SPELLING) REFORMS IN UZBEKISTAN DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

Tavaldieva Gülbaxar NIŞANOVNA

PhD, Assoc. Prof., Tashkent Institute of Chemical Technology, Faculty of Management and professional education, Department of Uzbek language and professional education, Tashkent, Uzbekistan

ORCID ID: 0000-0001-8547-9636

ÖZET

Makalede Özbekistan'da Özbek-Latin alfabesine geçiş ve yazım tarihi, Latin alfabesine dayalı yeni Özbek alfabesinin tanıtılma süreçleri ve bağımsızlık yıllarında Özbek dilinin geliştirilmiş temel imla kuralları, kazanımlar ele alınmaktadır. ve bu alandaki mevcut eksiklikler.

Tarihte, 20. yüzyılın 20'li yıllarında Türkistan aydınları arasında Özbekistan'da alfabe ve imla reformu ve ardından yazıyı Latin alfabesine aktarma çabaları olmuştur. Bu tarihsel süreçlerde Özbek dilbilimcileri arasında çekişmeler baş göstermiştir. Bunda Türkistan aydın milliyetçilerinin Orta Asya Türk halkları için ortak bir dil, yazı ve edebiyat oluşturma fikirleri ortaya atılmıştır.

Makalede, geçen yüzyılın 20'li yıllarında alfabe ve imla sorunlarının çözümü, bağımsızlık yıllarında yazı değişikliği ihtiyacı ve gelişim süreçleri hakkında önemli Özbek bilim adamları, ünlü yazar ve aydınların görüşleri yer almaktadır. yeni Özbek alfabesi ve Latin alfabesine dayalı imla uygulamaları değerlendirilmiş, alfabe ve imla kuralları konusunda bilim camiasının görüşleri dile getirilmiş, uygulamada kullanılan Özbekçe yazısının eksiklikleri ve kullanımları hakkında tespitlerde bulunulmuştur. eliminasyon.

Anahtar kelimeler: Özbekistan, yazı, alfabe ve imla, yazı reformu, Latin yazısı, Özbekistan yazı tarihi, Türk halklarının yazıları.

ABSTRACT

The article discusses the history of the transition to the Uzbek-Latin alphabet and spelling in Uzbekistan, the processes of introducing the new Uzbek alphabet based on the Latin script and the improved basic spelling rules of the Uzbek language during the years of independence, the achievements and existing shortcomings in this field.

In history, in the 20s of the 20th century, among the intellectuals of Turkestan, there were efforts to reform the alphabet and spelling, and later, to transfer the writing to the Latin alphabet in Uzbekistan. During these historical processes, conflicts arose between Uzbek linguists. In this, the ideas of Turkestan intellectual nationalists to create a common language, writing and literature common to the Turkic peoples of Central Asia were put forward.

In the article, the opinions of major Uzbek scientists, famous writers, and intellectuals about the solution of the alphabet and spelling issues in the 20s of the last century, the need to change the writing system in the years of independence were analyzed, the processes of the development and implementation of the new Uzbek alphabet and spelling based on the Latin script were evaluated, the opinions of the scientific community on the rules of the alphabet and spelling were expressed, and conclusions were given regarding the shortcomings of the Uzbek script used in practice and their elimination.

Keywords: Uzbekistan, writing, alphabet and spelling, writing reform, Latin writing, history of writing in Uzbekistan, writing of Turkic peoples.

1. KIRISH

Yozuv - kishilik jamiyati yaratgan eng yirik madaniy yutuq sanaladi, adabiy tilning yaratilishiga zamin hisoblanadi. Insoniyat qo‘lga kiritgan ilk davrga xos madaniy obidalardan tortib bugungi fan va texnika taraqqiy etgan zamonga mukammal yetib kelishida yozuvning o‘rni beqiyos kattadir. Yozuv tizimining yaratilishi, takomillashishi kishilik jamiyati taraqqiyotini, adabiy til rivojini tezlashtirdi.

Adabiy til taraqqiyotida yozuvning ahamiyati, uning takomilini o‘rganish juda qiziqarli bo‘lishiga qaramay, O‘zbekistonda til va yozuv tarixi masalasida yuzaga kelgan ziddiyatlarni baholashda hozirda turlicha qarashlar mavjud. Ko‘p hollarda bu eski imlochi va yangi imlochilar o‘rtasidagi kurash turlicha talqin qilinadi.

Yozuvlar tarixi adabiy til taraqqiyotining bir omili sanaladi. Adabiy til taraqqiyotining bosqichlari bevosita yozuvlar tarixi bilan bog‘liqdir. Hozirgi zamonda qo‘llanilayotgan yozuvlar (yozuv tizimi) o‘z tarixiy taraqqiyotida bir necha bosqichlarni bosib o‘tgan.

O‘rta Osiyodagi xalqlar, shu jumladan, o‘zbek xalqi juda qadim yozuv madaniyatiga ega xalqlardan biridirlar. Ular o‘tmishda turli yozuvlardan foydalanib kelganlar. Bu yozuvlar o‘z tizimiga ko‘ra, asosan fonografik-harf-tovush yozuvlardan iborat bo‘lgan. Bunda so‘g‘d, pahlaviy, o‘rxun-enasoy (runik), uyg‘ur, arab yozuvlari ahamiyatli. Yuqoridagi yozuvlar deyarli oromiy yozuvi bilan bog‘liq holda shakllangan.

Tarixga oid ayrim tadqiqotlarda yozuv o‘zgarishi to‘g‘risida gap ketganda, arab alifbosidan lotin alifbosiga o‘tilishi salbiy baholanadi. Bunday ishlarda lotinlashtirish tadbiri rasmiy tashkilotlarning qat’iy ko‘rsatmasi, tazyiqi ostida kechganligi, bu hol «milliy o‘ziga xoslikni bo‘g‘ishga, xalqning boy tarixiy o‘tmishidan, madaniyatidan, ilmiy-adabiy merosidan ajrab qolishiga olib kelgani», aslida bu islom diniga qarshi bir kurash, tashviqot bo‘lgani aytiladi. Arab yozuvidan lotinga o‘tishning salbiy oqibatini anglagan ko‘pgina ma’rifatparvarlar, xususan, Ashurali Zohiriy, o‘zi Olim Yunusov, Qayum Ramazon singari tilshunos olimlar, boshqa atoqli ziyolilar O‘zbekistondagi bu jarayonga qarshi turganliklari, biroq rasmiy tazyiq ustun chiqqanini yozadilar (XX asrning dastlabki o‘ttiz yilligida O‘zbekistonda tarix fani, 1994: 257-264; Yuldasheva, 2003: 14).

Bu fikrlarning ayrimlari to‘g‘ri bo‘lgani holda, ko‘pchiligi tarixiy dalillardan, arxiv hujjatlardan bexabarlik natijasi, tarixiy voqyealarning yuzaki tahlilidir. Buning uchun O‘zbekistonda til va yozuv siyosati, yozuvlar tarixi, alifbosini isloh etish jarayoni qanday kechganligi, lotin alifbosiga o‘tish sababi va tadbirlari haqida fikr yuritimiz.

2. ASOSIY QISM

Ma’lumki, xalqimiz 1929-yilgacha arab alifbosidan foydalanib keldi. Eski arab alifbosidagi yozuvda yagona imlo tizimi bo‘lmaganligi, o‘zbek tili nutq tovushlari, xususan, unlilar uchun olingan harflar miqdorining yetishmasligi va ularni ifodalashdagi kelishmovchilik, shuningdek, eski alifboda arab tili tovush xususiyatiga xos bo‘lgan harflarning turkiy xalqlar alifbosi uchun ortiqcha va qiyinligi tufayli davr o‘rtaga tashlagan yangi talablarni qondirmas edi. Shu sababli taraqqiyotning daslabki bosqichlaridayoq arab alifbosini isloh qilishga urinish bo‘lgan. Ufa va Qozon tatarlari orasida 19-asrning oxirlarida boshlangan alifbo va imloni isloh etish harakati 1917-yil inqilobiy o‘zgarishlaridan keyin Rossiyaga tobe turkiy xalqlar o‘rtasida yanada kuchaydi.

Turkistonda bu harakat Toshkentda “Chig‘atoy gurgungi” a’zolari tashabbusi bilan yuzaga chiqdi. “Yangi imlochilar” nomini olgan bu jamiyat a’zolari eski imloni isloh etishga bel bog‘ladilar.

“Chig‘atoy gurgungi” 1918-yilning oxirlarida tashkil qilingan va Fitrat rahbarligida ish olib borgan. “Chig‘atoy gurgungi” madaniy merosimizni to‘plash, o‘rganish va ulardan xalqni bahramand etish, o‘zbek adabiy tili, milliy yozuv va adabiyotimizni yaratish va yuksaltirish masalalari bilan shug‘ullangan. Jamiyat a’zolaridan Qayum Ramazon, Elbek, Shokirjon Rahimiy, Shorasul Zunnun, Oltoy va Botu imlo masalalari bilan maxsus shug‘ullanuvchi “Chig‘atoy gurgungi”ning «Imlo to‘dasi»da ish olib borganlar. Yangi imlochilar o‘zlari isloh etgan imloni e’lon qilib, targ‘ib qila boshladilar.

Munavvar qori va Ashurali Zohiriy o‘z tarafdorlari bilan yangi imloga qarshi bo‘ldilar. Turkiy xalqlar uchun o‘rta bir imlo, yagona yozuv fikrini yoqlagan bu zotlarning pozitsiyasi Turkistonda kechayotgan

madaniy, siyosiy voqyealar jarayoni bilan bog‘liq edi. Ayni chog‘da yangi imlochilar ilgari surgan alifbo-imlo tamoyillarida ayrim kamchiliklar mavjud ham edi.

Maorif komissarligi qo‘llagan «Chig‘atoy gurungi» a‘zolari tashabbusi bilan Toshkentda 1921-yilning boshida Til va imlo quriltoyi bo‘ldi. Qurultoyda eski alifbo-imlo savod chiqarishga, maktab-maorif rivojiga, madaniy taraqqiyotga to‘sqinlik qilayotgani sababli rasmiy isloh etilib, «Chig‘atoy gurungi»ning imlo asoslari qabul qilindi. Ko‘pchilik ziyolilar, o‘qituvchilar «Chig‘atoy gurungi» imlosini yoqlab, ularni qo‘llab-quvvatladilar.

«Chig‘atoy gurungi»chilar adabiy til va yozuv masalasida asosan o‘zbek millati manfaati nuqtai nazaridan ish ko‘rdilar. Ya‘ni, ular yangi o‘zbek milliy adabiyoti va adabiy tili, ilm-madaniyatini yaratishni maqsad qildilar. Yangi adabiyot va adabiy tilni chig‘atoy adabiyotining chin vorisi bilib, uni Navoiy davridagidek burungi mavqyeiga, shon-shavkatiga qaytishini, boshqa turkiy tillar uchun ham o‘rnak adabiyot, namuna adabiy til holiga ko‘tarishni istadilar. Faqat buni yangi tarixiy sharoitda, o‘zbek millati nomi bilan bog‘liq ravishda vujudga chiqarmoqchi bo‘ldilar.

Munavvarqori, Musa Begiev, Ashurali Zohiriy va kabilar O‘rta Osiyodagi turkiy xalqlar uchun umumiy bir til, yagona yozuv va adabiyot yaratishni o‘z oldilariga maqsad qilib qo‘ydilar. Bu umumiy til asosida turkiy xalqlarning umum adabiyotini yaratish ko‘zda tutilgan. Shu jihatdan til va yozuv masalasi bu davrda ijtimoiy-madaniy sohada muhim siyosiy ahamiyat kasb etmoqda edi.

Arab alifbosi bu davrlarda bir necha bor isloh etilganiga qaramasdan, 1929-yilgacha, ya‘ni o‘zbek xalqi lotin alifbosiga o‘tgunga qadar yozuv birligiga erishib bo‘lmadi. Ko‘rinadiki, arab alifbosidan lotin alifbosiga o‘tilishining sabablari ko‘p edi. Birinchidan, arab alifbosining turkiy tillar, jumladan, o‘zbek tili uchun ko‘p jihatdan yaroqsizligi, ozarbayjon va tatar mutaffakkir hamda ziyolilari ishlarida, Turkiston o‘lkasida esa «Chig‘atoy gurungi» boshlab bergan arab yozuvini isloh etish tadbirlarida o‘z isbotini topdi. Bu alifbo 1921-yildan boshlab o‘zbeklar orasida uch bor isloh qilinishiga qaramay, uni tuzatib, bu sohada yagona fikrga kelib bo‘lmadi. Shu sababli, turkiy xalqlar, jumladan, o‘zbeklar ham o‘z tillari uchun ancha sodda va ancha qulay bo‘lgan lotin alifbosini qabul qildilar.

Ikkinchidan, mustabid tuzumning til-yozuv siyosatida o‘z manfaatlari bo‘lgan, albatta. Bu davr tadqiqiga bag‘ishlangan asarlarda chor Rossiyasi, so‘ngra qizil imperiya o‘z qo‘l ostidagi o‘lkalarni ruslashtirish siyosatini avvalo til va yozuv masalasi bo‘yicha olib borganligi ta’kidlanadi (Qosimov, 1992:20). Islom dini singari arab yozuvi ma’lum darajada musulmon dunyosi, xususan, musulmon turkiylar birligiga yordam berar edi. Alifboni o‘zgartirish ularni ajratib tashlash uchun qo‘l kelar edi. Shuning uchun ham ruslar turkiy xalqlarning arab alifbosidan lotin alifbosiga o‘tishlarini jon deb qo‘llab-quvvatladilar va rag‘batlantirdilar.

Sho‘rolar tuzimi hukm surgan 1920-1921-yillarda arab yozuvi isloh qilinib, O‘zbekistonda 1929-yilgacha qo‘llanilgan. Arab alifbosidan lotin alifbosiga o‘tish g‘oyasi dastlab 19-asrning ikkinchi yarmidayoq Ozarbayjonlik mutafakkir Mirza Fatali Oxundov tomonidan ilgari surilgan edi. 1922-yildan boshlab Ozarbayjonda lotin alifbosini joriy etishga doir tadbirlar amalga oshirila boshlandi. Ko‘p o‘tmay bu tashabbus turkiy tilda so‘zlashuvchi xalqlar o‘rtasida keng yoyildi.

Shundan so‘ng 1929-1940 yillarda yurtimizda lotin yozuvi asosidagi o‘zbek alifbosi joriy qilingan. So‘ngra bir qancha bahs-munozaralardan so‘ng sobiq Ittifoq tazyiqi bilan 1940-yildan O‘zbekistonda krill-rus yozuvi asosidagi alifbo joriy etilgan. Rus alifbosi 33 harfdan iborat bo‘lib, uning asosida hozirgi o‘zbek alifbosi 35 harfdan iborat holda tashkil etilgan. Rus alifbosidagi “sh” va “ы” harflaridan tashqari 4 ta qo‘shimcha harf (“o‘”, “q”, “g”, “h”) kiritilgan.

Mutaxassislar bir necha bor kirill alifbosining o‘zbek alifbosi uchun qulay emasligi haqida uzoq vaqt munozara yuritdilar va o‘zbek tili tovush qurilishini to‘la, to‘g‘ri ifodalanishi uchun lotin alifbosiga o‘tish dolzarb bo‘lib qoldi. Istiqloq sharofati bilan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi 1993 yilning 2 sentyabrda “**Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida**” gi Qonunni qabul qildi. Bu qonunga va uni amalga kiritish tartibi haqidagi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi qaroriga O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi 2004-yil 30-aprelda o‘zgarishlar kiritadigan qonun qabul qilindi. Bu Qonunga ko‘ra yangi alifboga o‘tish 2010-yilning 1-senabriga qadar amalga oshirilishi belgilangan edi. Bu alifbo 26 ta harf va 3 ta harflar birikmasidan iborat.

O‘zbekistonda 1989-yil 21-oktyabrda el-yurtimiz asrlar davomida orzu qilib, intilib va kurashib kelgan davlat tili haqidagi qonunning qabul qilinishi mamlakat suvereniteti va mustaqilligi sari qo‘yilgan dastlabki dadil qadam edi. Aynan ana shu tarixiy hujjatga binoan o‘zbek tili mustahkam huquqiy asos va yuksak maqomga ega bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son, 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-son, 2020-yil 20-oktabrdagi “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”da PF-6084-son farmonlari va 2019-yil 4-oktabrdagi “Davlat tili haqida”gi Qonuni qabul qilinganini o‘ttiz yilligini keng nishonlash to‘g‘risida”gi PQ-4479-son qarori hamda davlat tiliga oid boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya muayyan darajada xizmat qiladi. Yozuvga alohida e‘tibor berishimizga sabab shuki, uning ostida shu xalqning tili yashaydi. Bu qarash bizda birdaniga paydo bo‘lmagan, balki bir necha o‘n yillar davomida qadimgi turkiy yozuvlar bilan shu g‘ullanishimiz mahsuli sifatida yuzaga kelgan. Etnogenez va etnik tarixning muhim quroli va asosi yozuv bo‘lganini nazarda tutsak, dunyo xalqlarining o‘zlari ijod qilgan yozuvlari (ular to‘rt yuzdan ortiq) ma‘lum bir xalqning etnik tarixini ham, tili tarixini ham saqlab kelgani to‘g‘risida ishonch bilan so‘z yuritish mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2020-yilning 20-oktabr kuni “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonni imzoladi. Undan ko‘zlangan maqsad – o‘zbek tilining xalqimiz ijtimoiy hayotida va xalqaro miqyosdagi obro‘-e‘tiborini tubdan oshirish, unib-o‘tib kelayotgan yoshlarimizni vatanparvarlik, milliy an‘ana va qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash, mamlakatimizda davlat tilini to‘laonli joriy etishni ta‘minlash, O‘zbekistondagi millat va elatlarning tillarini saqlash va rivojlantirish, davlat tili sifatida o‘zbek tilini o‘rganish uchun shart-sharoitlar yaratish, o‘zbek tili va til siyosatini rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo‘nalish va vazifalarini hamda istiqboldagi bosqichlarini belgilashdir.

3. XULOSA

Yangi imloni ilgari surgan “Chig‘atoy gurungi” a‘zolari adabiy til va yozuv masalasida asosan o‘zbek millati manfaati nuqtai nazaridan ish ko‘rdi. Ular yangi o‘zbek milliy adabiyoti va adabiy tili, ilm-madaniyatini yaratishni maqsad qildilar. Yangi adabiyot va adabiy tilni yangi tarixiy sharoitda, o‘zbek millati nomi bilan bog‘liq ravishda vujudga chiqarmoqchi bo‘ldilar va yo‘lda katta ishlarni amalga oshirdilar

Arab alifbosi 1921-yildan boshlab o‘zbeklar orasida uch bor isloh qilinishiga qaramay, 1929-yilgacha, ya‘ni o‘zbek xalqi lotin alifbosiga o‘tgunga qadar yozuv birligiga erishib bo‘lmadi. Shu sababli, turkiy xalqlar qatori o‘zbeklar ham o‘z tillari uchun ancha sodda va qulay bo‘lgan lotin alifbosini qabul qildilar.

Bu davrda O‘zbekistonda lotin alifbosiga o‘tish sho‘ro tuzumining kuch va majburiyati, tazyiqi ostida kechgan emas. Respublikada ko‘zga ko‘ringan ziyolilar, ilm-madaniyat, davlat arboblari o‘zbek yozuvini arab alifbosidan lotin alifbosiga ko‘chirishni millat ravnaqiga, kelajagiga xizmat qiladigan o‘zgarish, hayotiy zarurat, deb bilganlar.

Turkiy xalqlarning arab alifbosidan lotin alifbosiga o‘tishlari ularni keyinchalik rus grafikasiga o‘tkazish uchun bir ko‘prik vazifasini o‘tadi. Sho‘rolar ittifoqida partiya yakkahokimligi o‘rnatilgach, lotinlashtirish jarayoni tamoman teskari harakatga aylandi. Ko‘pchilik milliy respublikalar yozuvi tez orada rus-kirill alifbosiga ko‘chirildi.

Mamlakatimizda 1989-yilda o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi bilan suveren davlat sifatidagi mustaqil taraqqiyot yo‘lini boshlaganligi ijtimoiy-tarixiy voqeyelikdir. Shu nuqtayi nazardan mamlakatda yashayotgan boshqa millatlarining tili va milliy madaniyati rivojiga salbiy ta‘sir qilmagan holda, o‘zbek tilining funksionalrivojlanishini hamda kengaytirishning samarali yo‘llarini izlab topishni taqozo etmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Sh.Mirziyoev. O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va maqoyeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. Toshkent sh., 2019-yil 21-okyabr, PF-5850-son
2. Mirziyoev Sh.M. O'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma'naviy boylik, buyuk qadriyatdir // Xalq so'zi gazetasi. – 2019-yil 22-oktabr, 218-son.
3. Ashurali Zohiriy (1919). Imlo masalasi haqida ikkinchi turli mulohaza // Ishtirokiyun, 19-iyun; Elchi-Sh.Zunnun (1920). Ishtirokiyun, 26-sentyabr.
2. Ashurali Zohiriy (1926). Turkologiya qurultoyi atrofiga // Farg'ona gazetasi, 374-son.
3. Ahmad Zaki Validiy (1981). Bugungi turk eli (Turkiston va yaqin tarixi). Istanbul, 2-nashr.
4. Боровков А.К. (1941). Узбекский литературный язык в период 1905-1917. Ташкент
5. Vedrin A. (1991). Sovet maktabi, 4-son.
6. Yerlik xalq maorifida muttahid frunt (1923) Turkiston gazetasi, 1-yanvar.
7. Zaki Validiy To'g'on. (1997). Bo'linganni bo'ri yer. Toshkent: Adolat.
8. Ibrohimov S. (1970). O'zbek milliy yozuvining rivojlanishi// O'zbek tili va adabiyoti, 2-son.
9. Maorif va o'qutuvchi jurnali. (1926), 3. -B.5; -1927. -№7-8. -B.45, 60.
10. Munavvar qori. (2001). Xotiralarim /Nashrga tayyorlovchi S.Xolboyev. Toshkent: Sharq.
11. Tog'ayev T. (2014). "Chig'atoy gurungi" haqida ba'zi mulohazalar.//Lingvist. V ilmiy maqolalar to'plami. Toshkent: "Akademnashr.
12. Turdiev Sh.-Qoriev B. (1967). O'zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligi bibliografiyasi (1918-1941). Toshkent: Fan.
13. O'zbekistonning yangi tarixi. (2000). 2-kitob. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. Toshkent: Sharq.
14. O'zbek o'g'li. (1922). O'zbek madaniyat va maorif xodimlarining o'lka qurultoyi. «Qizil bayroq» gazetasi, 26-aprel.
15. O'ktam - Qayum Ramazon (1923). O'rta Osiyo o'zbeklarining til va imlo konferensiyasi //Turkiston gazetasi. 3- oktabr.
16. Qosimov B. (1992) Ismoilbek Gaspirali. -T.: G.G'ulom nomidagi Nashriyot-matbaa birlashmasi.
17. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi (1999). Toshkent.
18. XX asrning dastlabki o'ttiz yilligida O'zbekistonda tarix fani. (1994). Toshkent: Fan; Yuldasheva M. (2003). O'zbekiston milliy madaniyati: rivojlanish yo'nalishlari va muammolari (XX asrning 20-yillari). Tarix fan. nomzodi ... diss. avtoreferati. -Toshkent.
19. 1921-yil yanvarda bo'lg'on birinchi o'lka o'zbek til va imlo qurultoyining chiqarg'on qarorlari (1922). Toshkent: Turkiston jumhuriyatining davlat nashriyoti.

SELECTING THE PARAMETERS THAT MINIMIZE THE ANGULAR DISTORTION IN THE WELDING PROCESS WITH THE ENTROPY METHOD WITHIN THE SCOPE OF MULTI-CRITERIA DECISION MAKINGS

Ezgi DOĞAN

PhD-c, Marmara University, Institute of Pure&Applied Sciences, Mechanical Engineering Department, Istanbul, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-0207-7178

Ahmet FEYZİOĞLU

Asst. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Technology, Mechanical Engineering Department, Istanbul, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-0296-106X

Hüseyin HALILOĞLU

PhD-c, Marmara University, Institute of Pure&Applied Sciences, Mechanical Engineering Department, Istanbul, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-7555-4492

ABSTRACT

Welding methods are the process of joining the workpieces by local heating. Each welding parameter selected in the welding process is of great importance as it determines the amount of heat input that will be transferred to the workpiece to be welded. The selection of welding parameters determines the welding sequence and the internal structure after welding. In the welding process, since heterogeneous heating and cooling cycles take place at each separate point of the joint zone, heterogeneous expansion and contraction occur in the weld area and internal stresses occur on the welded workpiece. With the effect of internal stresses caused by thermal stresses, undesirable permanent deformations occur in the workpiece joined by welding method. One of these permanent deformations is the angular distortions that occur in the welded parts. Since angular distortions are the situations that damage the desired structural integrity and part geometry in the structure after welding, it is of great importance to predict, minimize and eliminate angular distortion in welded components. After the welding parameters are determined, the amount of angular distortion that may occur in the structure can be calculated and estimated in advance. Within the scope of this study, primarily experimental studies were carried out to examine the effects of welding parameters on angular distortion in S235JR quality steel plates welded by cored wire gas metal arc welding method, and the data related to welding parameters obtained from these experimental studies were weighted from Multi-Criteria Decision Making methods. It was graded by the Entropy method, which is used as the method of The novelty of the study comes from prioritizing the welding parameters to be adjusted before the welding process against angular distortion with Entropy MCDM methods. The parameters affecting the welding process are classified as primary and secondary welding parameters. In the experimental setup, which was established to examine the joint effect of primary welding parameters on the welding process, the amount of angular distortion was measured with a digital comparator after welding with each welding parameter. These results were compared with the Entropy method, which is used as a weighting method from Multi-Criteria Decision Making Methods.

Keywords: Angular distortion, Primary Welding Parameters, Multi-Criteria Decision Making, Entropy Method

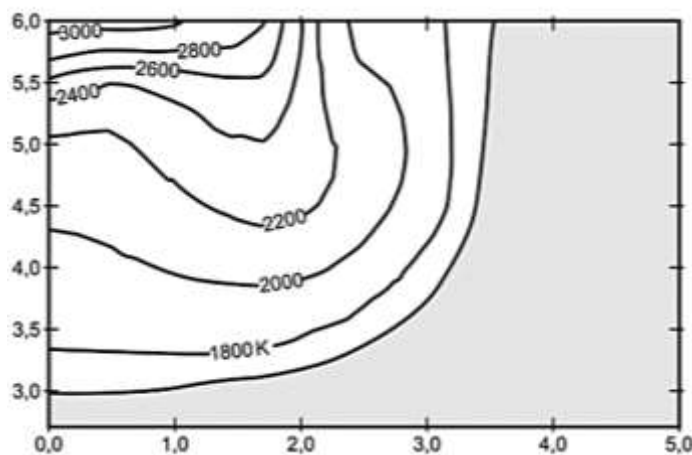

INTRODUCTION

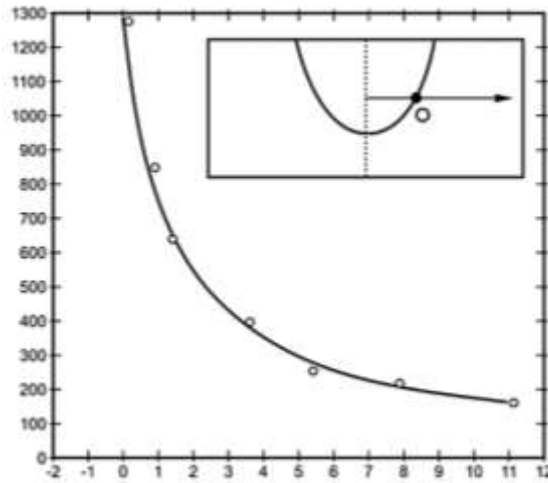
Joining metal parts by welding methods is widely used in many industries (automotive, shipbuilding, steel construction, etc.). During the application of welding methods to metals, jointing takes place by local heating and cooling in the welding area of the workpieces. At each point of the welding zone, the heating temperature, heating rate and cooling rate are different. During non-homogeneous heating and cooling, heterogeneous expansion and contraction will occur in the weld area of the workpiece. However, since these deformations will be prevented by the workpiece, internal stresses occur in the weld area. These thermal stresses cause elastic deformation, permanent deformation and even cracking [1]. In addition, residual stresses occur in the workpiece that cools down to room temperature [2]. Undesirable permanent deformations in the workpiece combined with the effect of thermal stresses are called warping or distortion [3]. In this study, angular distortions that occur only in steel workpieces with butt weld joints will be examined. Angular distortions reduce the strength of the welded joint against static and dynamic external forces [4]. For this reason, efforts are made to avoid or minimize angular distortion in welded structures.

The fusing welding, in which the heat required for the welded joint between the workpieces is provided by the electric arc created between the electrodes, is called electric arc welding. There are many different types of electric arc welding methods. Gas, cored wire, submerged arc, TIG and covered electrode electric arc welding methods are widely used in the welded joints of metals in industry. In this study, an experimental study was carried out with the CO₂ protected cored wire welding method.

The isotherm curves in the liquid metal pool that occur when the autogenous (no additional wire is used) TIG welding method is performed on a 6 mm thick AISI 304 stainless steel sheet, butt weld joint is seen in Figure 1.1 [5]. Since the geometry of the liquid metal pool obtained is symmetrical, only half of the pool is shown in Figure 1.1. The hottest part of the liquid metal is near the surface. This is just below the electrode that creates the arc. Here the temperature is 3000°K (approximately 2700°C). The temperature is 1800°K (approximately 1500°C) at the boundary between the liquid metal (Weld metal) and the non-melting part of the workpiece (Heat Influenced Zone, ITAB). The half width of the liquid pool was 3.5 mm and the depth was 3.0 mm. In the liquid metal pool, the temperature difference is 1200°C at a distance of 3-3.5 mm. A very large temperature difference (thermal gradient) occurs over a short distance. The maximum temperatures occurring on a horizontal line 2 mm deep from the surface of the same source are shown in Figure 1.2 [5]. At the weld metal-ITAB boundary, the heating temperature is 1450°C. As you move away from the weld metal boundary, the heating temperature decreases. The heating temperature is 800°C at a distance of 1 mm from the weld metal and 550°C at a distance of 2 mm. Figures 1.1 and 1.2 show unequivocally that there is heterogeneous heating temperature during welding in the weld zone.

Figure 1.1. Temperature distribution in TIG welding liquid metal pool [5].

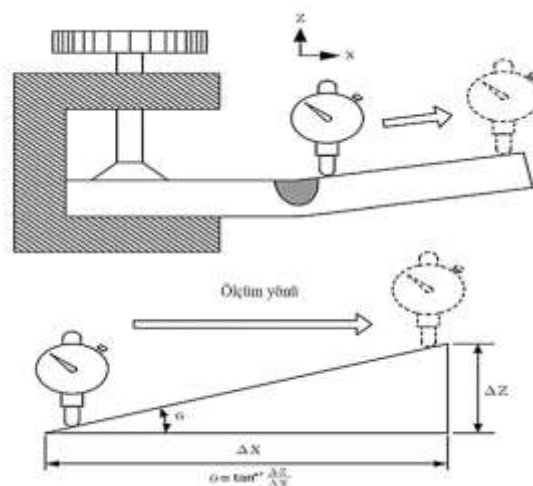

Figure 1.2. Variation of the maximum heating temperature in the non-melting base metal in the TIG welding zone with the distance from the weld bead [5].

If the cross-section of the bead is not perfectly symmetrical in the welded parts, the shrinkage will be more in the wide section of the weld and less in the narrow section of the weld. Angular distortions occur in the workpieces when the transverse shrinkage in the thickness direction of the welded parts is not homogeneous.

Although researchers generally use comparators to determine the amount of angular distortion in butt welds, they have given the results in different ways. It has been concluded that it is necessary to explain the angular distortion expressions in order not to cause confusion in the readers.

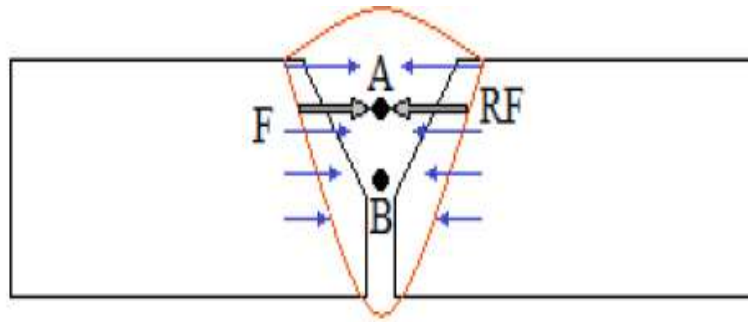
Huang determined the angular distortion by stitching on the plates and then measuring with a comparator on the free end as seen in Figure 2. After one end of the plate was fixed, the suture was pulled. No deformation is allowed in the compressed part of the plate. Permanent deformation occurred in the free part of the plate. The amount of deformation on the free side of the plate was measured. After determining the horizontal and vertical movement length of the comparator tip, the angular distortion angle was determined in degrees by simple trigonometric calculation. Some researchers have determined the vertical movements of the welded part by using a height gauge instead of a comparator [7,8]. While measuring near the edge of the plate with the comparators, the measurement is taken from the exact edge of the workpiece with the height gauge.

Figure 2. Schematic representation of angular distortion measurements [6].

In Figure 3, it is explained schematically why angular distortion occurs in butt weld joints [7]. The thickness of the bead is not the same everywhere and decreases from top to bottom. The center of gravity of the bead and the center of gravity of the welded workpiece do not coincide. The center of gravity of the bead (A) is close to the upper surface. The center of gravity of the workpiece (B) is in the middle of the weld piece. As the liquid weld metal solidifies and cools to room temperature, shrinkage occurs at different rates on each side of the bead. As these shrinkages are prevented by the workpiece, shrinkage stresses occur. The resultant force (RF) caused by these stresses passes through the center of gravity of the weld bead (point A). The bending moment resulting from the product of this force and the distance between points A and B causes the welded part to bend towards the inside as shown in Figure 1.14, causing angular distortion [8].

Figure 3. The occurrence of angular distortion in the V butt weld joint [7]. A: Center of gravity of the weld metal, B: Center of gravity of the joint, F: Transverse contraction force, RF: Resultant of contraction forces.

In electric arc welding, welding parameters directly affect the bead geometry and bead quality. Welding parameters are divided into three main groups: those that can be adjusted in the first order, those that can be adjusted in the second order and those that cannot be changed during welding [9]. First and second order adjustable welding parameters are the parameters whose values can be changed during welding. For example, it is possible to change the angle of the welding torch during welding. However, it is not possible to change the welding wire or the type of blown gas during gas arcing. For this reason, the gas type or wire diameter is determined before welding and we cannot change them without stopping the welding.

The first-order adjustable parameters are welding current intensity, arc voltage and welding progress rate. These parameters are welding parameters that can be easily measured and adjusted in wide ranges. However, these parameters should be chosen in harmony with each other in order to obtain a faultless weld joint.

The first order adjustable welding parameters also determine the welding energy as shown in equation 1 [31]:

$$H = \frac{I \times E \times f}{v} \quad (1)$$

H : Net unit energy

I : Welding current, Ampere

E : Arc voltage, volts

v : Welding feedrate

f : Welding method energy efficiency

The entropy method is used to calculate the sub-criteria weight. The entropy weight method is used to measure the amount of useful information provided by the available data. As the Entropy weight of the evaluation index increases, the useful information rate of the index increases. The entropy weight technique is a suitable scale that can be used to evaluate in different decision-making processes. It is

seen that the entropy weight method is mostly used in determining the index weights. It is seen that the entropy weight method is mostly used in determining the index weights.

MATERIAL & METHOD

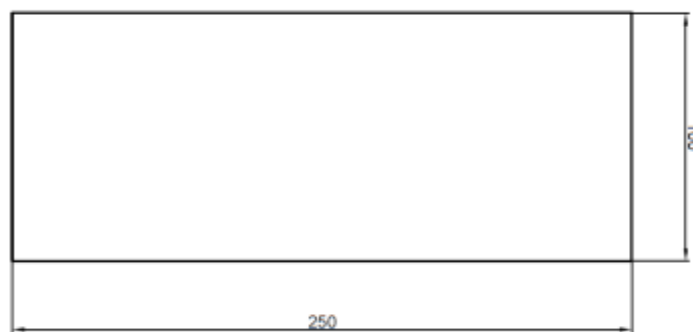
In this study, the angular distortions of the plates were measured by bead-on-plate welding on the steel plates by using flux cored wire (FCAW) gas metal arc welding methods.

All steel plates used are of 10 mm thick S235JR steel quality. The chemical composition of the plate is shown in Table 2.1 and the tensile test results are shown in Table 1.

Table 1. Chemical Composition of S235JR Steel

%C	%Mn	%Cu	%S	%P
0,15	1,24	0,36	0,03	0,02

The dimensions of the standard parts to be bead-on-plate weldings are shown in Figure 4.

Figure 4. Dimensions of standard parts to be bead-on-plate weldings.

Welds were made using a welding robot. ESAB Railtrac B42V was used as welding robot. Railtrac B42V is a welding drive-component system that can be configured to form the suitable solution for mechanized welding application, which can be powered from the power source according to the power standard DIN40050 or optionally with battery. Figure 2.5 shows the photograph of the robot used in the experiments. The head of the robot moves linearly on the rail placed on the welding table. The speed of the robot is the speed of the weld. The robot speed was adjusted to the desired speed before welding and kept constant throughout each welding experiment. Since the welding torch is tightly connected to the robot, the welding progress rate, arc length and torch angle remained constant during welding. Thus, welding parameters remain constant in welding and the influence of the operator is eliminated.

The welding machine used in the experiments is a semi-automatic gas arc welding machine. Among the primary factors, the arc voltage can be adjusted directly and the current intensity can be adjusted indirectly from the welding machine. Wire feed speed is adjusted from the machine and the welding current intensity is read from the machine during welding. After the welding is finished, the welding average current intensity used while sewing is read from the machine screen. It is not possible to control the welding progress rate on the machine. Welding robot was used for this. The robot keeps the welding progress rate, arc length and oscillating motion of the torch constant. All three of the welding primary parameters were precisely controlled using the robot.

The entropy method, which is the weighting method used in multi-criteria decision making methods, was chosen in order to determine the significance of the effect of the source parameters on the angular distortion in the experimental results. Variables for 9 different welding processes are set as seen in the table.

Table 2. Decision Matrix

	DECISION VARIABLES

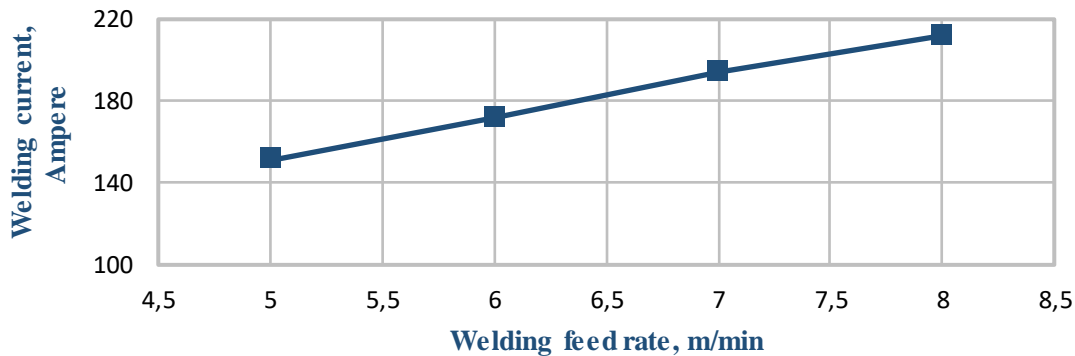

ALTERNATIVES	Welding Current, A	Welding Voltage, V	Welding Process Rate, mm/s	Torch Angle, °	Shielding Gas Flow Rate, L/min
Experiment No. 1	152	23	5	90	12
Experiment No. 2	173	23	5	90	12
Experiment No. 3	193	23	5	90	12
Experiment No. 4	208	23	5	90	12
Experiment No. 5	225	23	5	90	12
Experiment No. 6	154	23	4	90	12
Experiment No. 7	153	23	5	90	12
Experiment No. 8	155	23	6	90	12
Experiment No. 9	150	23	7	90	12

RESULTS

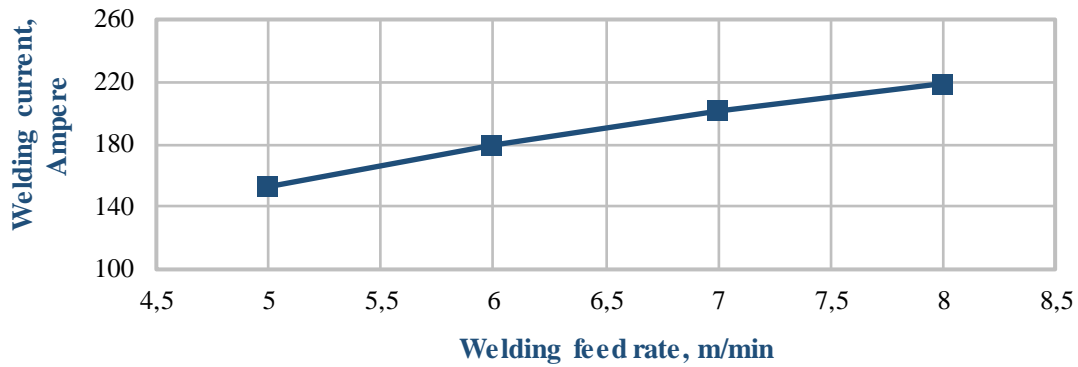
The variation of the current intensity depending on the wire feeding speed in the constant arc voltage condition adjusted from the welding machine is shown in the graphs below. In Figure 5.1, 23 volt arc voltage, and Figure 5.2, 26 volt arc voltage, depending on the wire feeding speed, change the electric current intensity.

In all graphs, it has been determined that the current intensity changes linearly with the increase of wire feeding speed. There is a linear relationship between current intensity and wire feed speed in MIG arc welding [10]. As the wire feed rate increases, the current intensity increases and as the wire feed rate decreases, the current intensity decreases. The relationship between the two parameters is close to linear. The diameter of the welding wire causes variation in the slope of the linear change between the two parameters. Slight increase in wire feed speed, Figure 5.1., Figure 5.2. and causes large increases in current. Core wire welding is done in a gas metal arc welding machine. The difference with the MIG welding method is the cross-section of the wire and the type of shielding gas. While welding with solid wire in MIG, metal wire with a tube cross section filled with covering powder is used in cored wire. Argon shielding gas is used in MIG and CO₂ shielding gas is used in cored wire. Despite these differences, the effect of wire feed speed on current is similar in both welding methods.

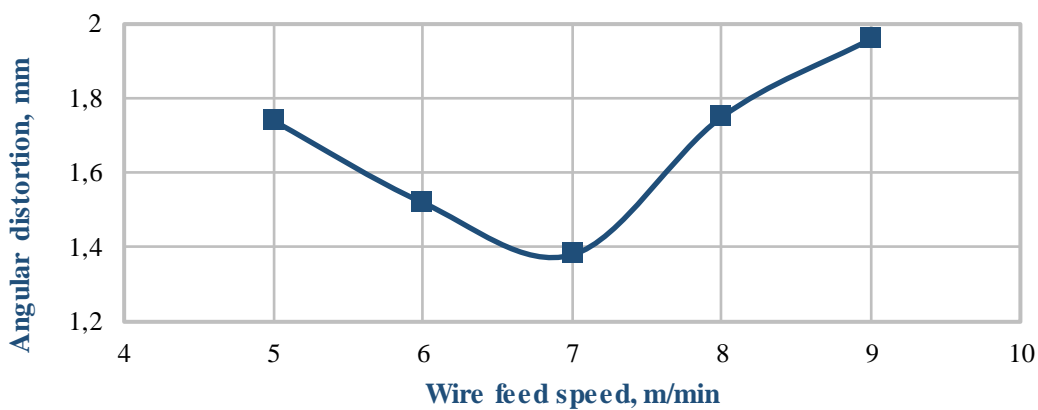
Figure 5.1. Variation of welding current intensity depending on wire feeding speed in welding with 24.5 Volt arc voltage.

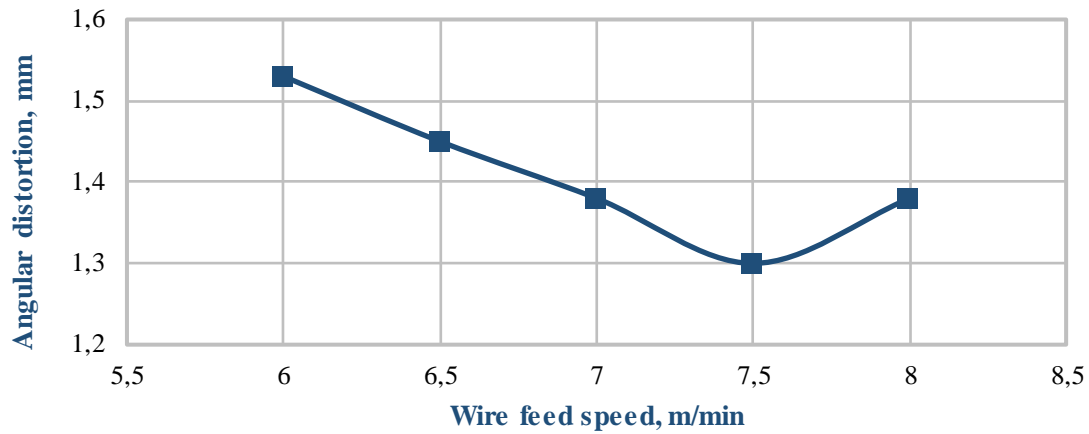

Figure 5.2. Variation of welding current intensity depending on wire feeding speed in welding with 26 Volt arc voltage.

The effect of wire feed speed on angular distortion can be seen in Figures 6.1 and 6.2. These diagrams show how wire feed speed or current intensity changes the angular distortion. In all experiments, the gas flow rate was 12 L/min and the torch angle was kept constant at 90°. In the experiments performed with 26 volt arc voltage and 5.5 mm/s welding advance speed the amount of distortion decreases until the wire feed speed increases from 6 m/min to 7.5 m/min. Angular distortion increases from a wire feed speed of 7.5 m/min. In the experiments shown in Figures 6.1. and 6.2. the welding feed rate was fixed at 5 mm/s. In these experiments, the wire feeding speed was changed between 5-9 m/min. The experiments in Figure 6.1. were carried out with 23 volt arc voltage.

Figure 6.1. Variation of angular distortion depending on wire feed speed in welding performed at 23 Volt arc voltage.

Figure 6.2. Variation of angular distortion depending on wire feed speed in welding performed at 26Volt arc voltage.

In order to weight the parameters used in the experiments with the entropy method, the decision matrix was first normalized.

Table 3. Normalized Decision Matrix

ALTERNATIVES	DECISION VARIABLE				
	Welding Current (A)	Welding Voltage (V)	Welding Progress Rate (mm/s)	Torch Angle (°)	Shielding Gas Flow Rate (L/min)
EXP. 1	0,10772502	0,1111111	0,10638298	0,1111111	0,1111111
EXP. 2	0,12260808	0,1111111	0,10638298	0,1111111	0,1111111
EXP. 3	0,13678242	0,1111111	0,10638298	0,1111111	0,1111111
EXP. 4	0,14741318	0,1111111	0,10638298	0,1111111	0,1111111
EXP. 5	0,15946137	0,1111111	0,10638298	0,1111111	0,1111111
EXP. 6	0,10914245	0,1111111	0,08510638	0,1111111	0,1111111
EXP. 7	0,10843373	0,1111111	0,10638298	0,1111111	0,1111111
EXP. 8	0,10985117	0,1111111	0,12765957	0,1111111	0,1111111
EXP. 9	0,10630758	0,1111111	0,14893617	0,1111111	0,1111111

Then entropy values were calculated and weighted.

Table 4. Calculated Entropy values.

ALTERNATIVES	DECISION VARIABLE				
	Welding Current (A)	Welding Voltage (V)	Welding Progress Rate (mm/s)	Torch Angle (°)	Shielding Gas Flow Rate (L/min)
EXP. 1	-0,23999929	-0,244123	-0,23827039	-0,244123	-0,244123

EXP. 2	-0,25731634	-0,244123	-0,23827039	-0,244123	-0,244123
EXP. 3	-0,27202843	-0,244123	-0,23827039	-0,244123	-0,244123
EXP. 4	-0,28221282	-0,244123	-0,23827039	-0,244123	-0,244123
EXP. 5	-0,29271236	-0,244123	-0,23827039	-0,244123	-0,244123
EXP. 6	-0,24171	-0,244123	-0,20968029	-0,244123	-0,244123
EXP. 7	-0,24085691	-0,244123	-0,23827039	-0,244123	-0,244123
EXP. 8	-0,2425586	-0,244123	-0,26270989	-0,244123	-0,244123
EXP. 9	-0,23827039	-0,244123	-0,28357712	-0,244123	-0,244123
SUM	-2,30766514	-2,197107	-2,18558964	-2,197107	-2,197107
Ej	-1,05023402	-0,9999433	-0,99466391	-0,9999433	-0,9999433

Table 5. Weighted Entropy values.

ALTERNATIVES	DECISION VARIABLE				
	Welding Current	Welding Voltage	Welding Progress Rate	Torch Angle	Shielding Gas Flow Rate
	(A)	(V)	(mm/s)	(°)	(L/min)
Ej	-1,050234	-0,9999433	-0,9946639	-0,9999433	-0,9999433
1-Ej	2,050234	1,9999433	1,9946639	1,9999433	1,9999433
SUM	10,044728				
wj	0,2041105	0,1991038	0,1985782	0,1991038	0,1991038
Ranking	1	2	3	2	2

Angular distortion amounts obtained in 9 different welding processes are given in the table.

Table 6. Experimental results.

EXPERIMENTS	WELDING PARAMETERS					
	Welding Current	Welding Voltage	Welding Progress Rate	Torch Electrode Angle	Shielding Gas Flow Rate	Angular Distortion
	(A)	(V)	(mm/s)	(°)	(L/min)	mm
EXP. 1	152	23	5	90	12	1,54
EXP. 2	173	23	5	90	12	1,52
EXP. 3	193	23	5	90	12	1,38
EXP. 4	208	23	5	90	12	1,86
EXP. 5	225	23	5	90	12	1,96

EXP. 6	154	23	4	90	12	2,22
EXP. 7	153	23	5	90	12	1,42
EXP. 8	155	23	6	90	12	1,09
EXP. 9	150	23	7	90	12	1,05

DISCUSSION & CONCLUSION

The results obtained from the angular distortion measurement tests measured with the comparator after the blind welding bead applied to the steel plates by the cored wire arc welding method and the V butt welding joints are summarized below.

1. There is a linear relationship between wire feed speed and welding current in Flux-cored Arc Weldings. The current increases or decreases in parallel with the wire feeding speed.
2. Angular distortion generally decreases as the wire feed speed increases. However, an increase in angular distortion was detected when the wire feeding speed was increased above 7.5 m/min.
3. Angular distortion increases slightly if the welding feed rate is up to 6 mm/s. When the welding feed rate increases above 6 mm/s, the distortion decreases.
4. Minimum angular distortion was obtained at a welding feed rate of 7 mm/s.
5. Arc voltage has been proven to have an effect on angular distortion along with the weld feed rate.
6. Weld bead geometry varies depending on primary welding parameters. As the welding current increases, the bead grows. As the voltage increases, the weld bead width increases. As the welding progress rate increases, the bead cross-sectional area decreases.
7. As the weld bead grows, the weld angular distortion increases due to shrinkage and shrinkage.
8. Experimental studies and using Entropy weighting method have verified that current intensity and weld feed rate are the primary weld parameters, the two factors that most affect the amount of angular distortion.
9. It has been confirmed by experimental studies and the Entropy weighting method that the electrode angle and gas blowing flow rate, as secondary welding parameters, affect the angular distortions in the weld equally or less significantly.
10. With the Entropy weighting method used in multi-criteria decision making methods, it is possible to decide on the welding parameter that will most affect the amount of angular distortion for welding studies without doing any experimental studies.

REFERENCES

- [1] Külekçi, M.K., Ertürk, İ. (1997) Kaynaklı Yapılarda Çekme ve Çarpılmalar, Kaynak Teknolojisi I. Ulusal Kongresi Bildirileri Kitabı, 179-189, Ankara, Türkiye.
- [2] Masubuchi, K. (1980) Analysis of Welded Structures, Pergamon Press, New York, ABD.
- [3] Anık, S. (1991) Kaynak Tekniği El Kitabı, Gedik Holding, İstanbul, Türkiye.
- [4] Ottersböck M., Leitner, M., Stoschka, M. (2018) Impact of Angular Distortion on the Fatigue Performance of High-Strength Steel T-Joints in as-Welded and High Frequency Mechanical Impact-Treated Condition. Metals, 8, 302-323.
- [5] Kurtulmuş, M. (2020) Kaynakta Isının Tesiri Altında Kalan Bölge, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, Türkiye.
- [6] Huang, H. (2009) Effects of Shielding Gas Composition and Activating Flux on GTAW Weldments. Materials and Design, 30, 2404-2409.
- [7] İnan, M. (2018) Cisimlerin Mukavemeti, İTÜ Vakfı, İstanbul, Türkiye.

- [8] Metals Handbook (1991) Volume 4, Heat Treating, ASM, Metals Park Ohio, ABD.
- [9] Bailey, N. (1994) Weldability of Ferritic Steels, Abington Publishing, Cambridge, İngiltere.
- [10] Anık, S. (1980) Kaynak Tekniği 1, İTÜ Yayınları No.1160, İstanbul, Türkiye.

PROCEDURE FOR ORGANIZING THE STUDENT'S INDEPENDENT EDUCATION

Askarov Ikhtiyor BAKHTIYOROVICH

Jizzakh polytechnic institute, fakulty of the "Transportation", Head of the department "Vehicle engineering", Jizzakh, Uzbekistan

ORCID ID: 0000-0003-2755-5308

ANNOTATION

This article outlines the content, ways of organizing students' independent learning, the types and objectives of independent learning. It also reveals the levels and criteria of independent learning activities, the stages of implementation of independent learning, the ways of developing skills and competence of working independently, as well as the degrees of independent learning.

Keywords: education, creative, degree, criteria, knowledge, skills, competence, independent education, independent work, degrees of education.

INTRODUCTION

Undoubtedly, the changes in the education system of our country, new laws and decrees will positively affect the development of our society. They are an important factor in enhancing the country's intellectual potential, training mature, competitive personnel that meet the state educational standards.

In the first stage of the higher education system, the educational programs envisage mastering of the subject blocks (humanities, socio-economic, mathematical and natural sciences, general professional and supplementary) in the curriculum, while ensuring continuity and continuity with general secondary and secondary special and vocational education. At present, attention is insufficient to be paid to the organization of independent education and ensuring its effectiveness in the preparation of undergraduate teachers in vocational colleges. The problem is the failure of prospective undergraduate teachers to pursue professional development in their free time, the lack of necessary literature for independent learning in libraries, and the ineffective use of information technology. To solve this problem, it is necessary to systematize students' independent learning.

LITERATURE REVIEW

Positive features of independent work and independent learning from scholars: V.I Andriyanova's teaching to work independently in Russian classes in the 5th and 6th grades of Uzbek schools [1], Sh.Sharipov's Pedagogical Fundamentals of Student Creativity [14], Sh.Yunusova's formation of students' educational activity [15], Q.P.Husanbayeva's teaching students to think independently in the process of literary education. These scholars researched such problems scientifically [11] Z.Nishonova, J.Tolipova, I.Ackarov, N.Halilov's research about forms of independent education has been viewed [7,8,9,10,2,3,13].

The research work of the teacher S.Matjonov is devoted to the organization of independent work of students, where the issues of oral and written creative work of students are studied. After all, creative work and independent work in the formation of a spiritually mature generation requires free thinking. A student who does not have an independent mind can not think independently [6,5].

The majority of pedagogical scholars consider the issue of activation of the process of organizing independent learning as a common problem. In particular, a part of the work in this regard is the individual approach to organize students' independent learning. At the same time, independent education is considered to be an important factor in the formation of an active, educated, and socially responsible person in pursuit of high results in education and professional development.

RESEARCH METHODOLOGY

In order to organize an independent education, you need not only an interest in a particular profession or area of activity, but also the ability to do that. Given that self-education is governed by the individual, the individual can freely choose the resources and use the goals, the means, the content at any time.

Autonomy in independent learning is the ability to identify and select objectives, principles, content, methods and means of learning, without the hassle and need of external influence.

Since independent learning is directly linked to independent thinking, it is also desirable to express it as : “Independent thinking is the use of one's intellectual abilities in a variety of ways, methods and means, based on their own knowledge and life experience, setting goals and objectives for the problems they face. It is a mental activity that is self-solving at the level of competence ” [11].

The ability to work independently in young people can be used to teach a variety of educational subjects. For example, mathematical scientists S.Demidova and L.O Denisheva described independent learning as follows:

“The content of the work of the students by the teacher is understood as the time that is devoted to the organization of independent work, the implementation of the didactic objectives assigned to them. The process of summarizing and systematizing knowledge in the search for, understanding, consolidation, and the formation and development of skills is understood.

This definition refers to the characteristics of activity: activity, systematicity, purposefulness, and independence. But as an aspect of independent learning, independence is mentioned. Independent thinking can be part of education.

The power of motivating students to learn independently, depending on their motivation, is the meaning of independent learning. They set goals and objectives. This can be summarized as follows:

1. **Political independent education**, modern realities and attitudes that are important for independent activities;
2. **Independent professional education** during the preparation period, aimed at the development of independent learning of students to work in their chosen field of study;
3. **Independent learning, based on personal and life plans, personal interests**, and deeper learning.
4. Independent education related to the development of talent and hobbies.
5. Independent education aimed at developing the character.

Professional self-education is a key factor in the development of an individual, which characterizes the ability to work independently in their future activities. The content of independent education depends not on the nature of work, but directly on the ability to find opportunities for independent education. Independent learning is a tool for a student to determine his or her own path to future activity and to help students evaluate their own abilities. Although the student does not feel a clear need, there is a neurological need for self-satisfaction, self-expression, self-existence.

In order to achieve this goal, the teacher of vocational education should aim to achieve a specific goal of self-improvement.

1. The content of self-education should be suitable to the specific conditions of the educational institution, the practice of the educational institution where the teacher training is conducted.

2. The teacher of vocational education shall have the following qualities, on a specific purpose and in accordance with the procedure:

- deepening of students' aspirations, interests, understanding, taking into account their spiritual needs;
- emotional communication with students, actively influencing their intellectual, ethical and practical activities.

3. The teacher of vocational education must study independently the list of questions on general pedagogy, psychology, occupational hygiene and physiology, techniques and technology.

4. The teacher of vocational training should choose the most effective methods, ways of working out system of work on improvement of pedagogical skills, correctly select technological process and technical objects.

5. It is desirable for the teacher of vocational training to use their own forms of self-improvement and practical exercises, taking into account the specific conditions and the individual conditions.

6. The teacher of vocational education should organize and improve their knowledge in the form of continuous creative research.

The above mentioned points show that the independent education of a teacher of vocational education is important in training new creative thinking personnel.

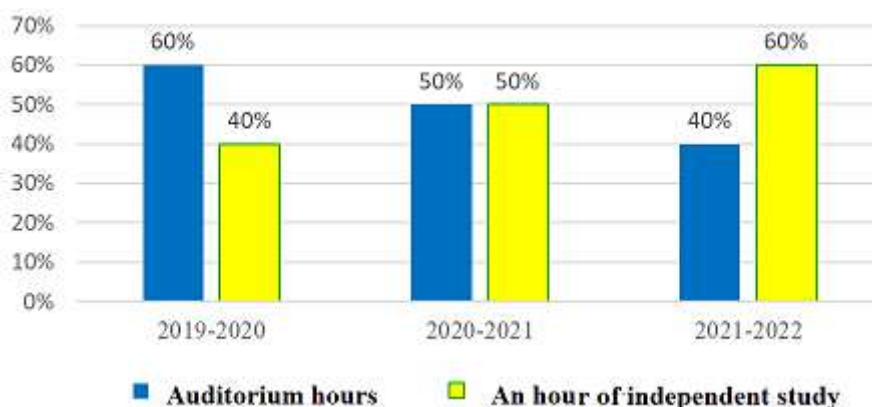
The concept of “independent learning” is defined in pedagogical dictionaries as a form of learning that is gained by learning outside the school. Currently, the terms “independent learning”, “self-education”, “independent learning” are used interchangeably.

It is precisely the conscious interest in the professional disciplines that motivates students to practice self-actualization, reflection and broader comprehension in practice. Motivational environments of students in the field of vocational education are shaped by other sources and their interest in the profession. Conscious interest is the most important degree of the independent activity. This depends on the level of skill of the teachers in the subject and the students' interest in a particular subject or profession.

In recent years, the republic has been using the credit-module system in higher education institutions.

Based on the credit-module system, independent education of students is considered an integral component of the educational and methodological activity of the module doctorate. Is performed by the main goals of this system include:

- formation of intellectual and scientific potential of students;
- systematic analysis of assignments and tasks;
- the problematic situation and especially the transition of education to the credit-module system is a clear example of this (see figure 1).

Figure 1. Analysis of the share of independent education hours in recent years.

Currently, independent work done outside the classroom can be done in the following ways:

- preparation for lectures, workshops, seminars and laboratories;
- independent study of topics in the curriculum subjects that are not learned during lectures;
- searching for information on the Internet;

- preparation of coursework, course projects, final qualifying works and master's theses;
- search of literature independently through the catalog of the Information Resource Center;
- listening to audio recordings, viewing video materials;
- study of textbooks, manuals on the studied subject;
- exercise control;
- writing reports, abstracts and essays on topics;
- preparing reports at seminars and conferences;
- solve problems and examples from practical exercises;
- creating albums, schedules, schemes, rebuses, tests and crosswords for systematic study of learning materials;
- develop visual aids for individual students or groups of students on the topics under study;
- summarize independently researched questions;
- solving tests to consolidate the knowledge gained in the lecture;
- creative and scientific work;
- participation of students in scientific societies and circles;
- participation in competitions and contests[12].

The following four types of independent work are mentioned in the scientific and pedagogical literature: independent work on samples, reconstructive-varieties, heuristic (partially creative), independent research. However, they do not refer to the results of the above independent studies, to analyze, analyze, synthesize, evaluate, and draw conclusions. In our view, the analysis and synthesis of independent creative research results are also of great pedagogical significance (Figure 1.1). In addition to compiling the content, it was found that students' self-examination and control of their work would have a positive effect on developing the skills and abilities of independent work. Their essence is described as follows:

- in the independent work of samples, typical tasks are performed, that is, various exercises, practical tasks are performed on the basis of samples. Independent work on samples contributes to the mastering of learning materials, but does not stimulate students' creative activity;

- reconstructive and varieties independent work not only reproduces the practical description of knowledge, but also the content of knowledge

requires their practical use in solving a problem or problem;

- problems raised in lectures, labs, workshops, seminars in heuristic (partially creative) independent works;

- in creative research the student independently seeks out and researches ways to solve the problem. Such tasks include piloting, designing equipment, models and tools. Independent research in the form of creative research gives students the ability to see the problem, and as a result, they can independently express the problem and develop a plan for their solution.

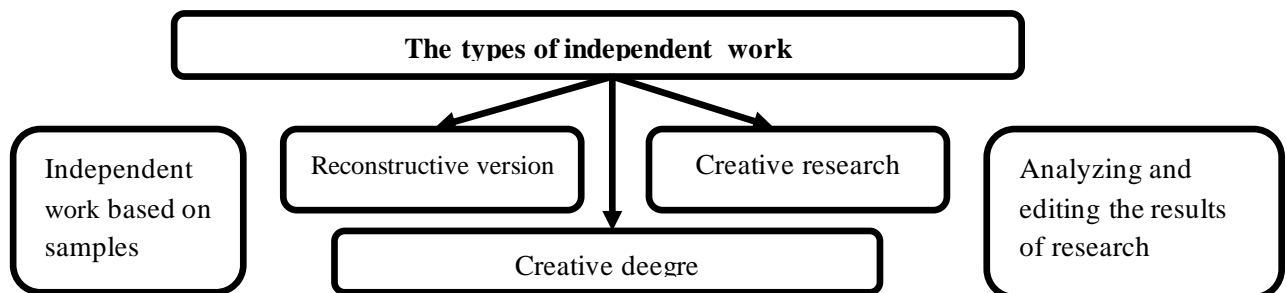

Figure 2. Types of Independent work

In the process of research, we have also summarized the results of independent research in the nature of creative research based on the analysis and synthesis of independent research.

By analyzing and synthesizing the results of creative research, the student learns the elements of knowledge, skills, and skills acquired through self-criticism to determine how well they achieve their goals. It draws conclusions about the effects of independent work.

In our view, to increase the effectiveness of independent learning, it is very necessary to increase the proportion of hours devoted to independent learning. For teachers, in order to direct students to independent work, it is important to improve their skills, and teachers must effectively organize independent learning and prepare students psychologically for independent work.

ANALYSIS AND RESULTS

The curriculum included in the teacher training curriculum provides students with independent knowledge on a number of issues and issues related to the subject. The maximum load on the bachelor and teacher training in all areas is set at 54 hours per week. Of these, the amount of study hours is 36 hours per week, and the remainder, 18 hours, are aimed at independent learning outside the classroom. The total amount of training load for the preparation of bachelors in vocational education is 7,128 hours, including 2,776 hours of independent work hours. This shows that 33.3% of the load on the curriculum for undergraduate education is focused on independent learning. During independent work, students take into account the interdisciplinary approach, select the study literature, write out the necessary information from them, analyze them, study the content of the independent work and gain insights into this work. This can be seen in Table 1.1.

Table 1.1 Number of hours allocated for the preparation of bachelor teachers in the field of vocational education

(Example 5111000 - Vocational Education (Zootechnics))

The name of the science block	Student work volume (hours)		
	Total hours	Auditory classes	Independent education
Humanities and socio-economic sciences	1102	666	436
Mathematical and natural sciences	1284	792	492
General professional subjects	3318	2258	1060
Specialty subjects	1070	810	260
Additional subjects	354	226	128
Total	7128	4752	2376

A part of the problem is allowed to work independently outside the classroom (library, lab, etc.). When setting up an independent work program, the student will be asked questions and questions that can be used scientifically, practically, and which can be applied creatively to the knowledge they are learning and avoiding duplication.

In the process of independent learning of students, they develop direct research activities. This, in turn, encourages research, and in this process they integrate into a system of interconnected experiences [2].

After the students' independent preparation of the syllabus has been completed, interesting questions are raised in the literature they have read to exchange ideas. Students who are actively involved in the discussion and debate on this topic are assessed by the teacher.

Independent learning activities of students in the field of vocational education accelerate the process of acquiring knowledge and practical activities, the process of selecting technological processes and technical resources, the processes of creative thinking, and form independent and active thinking as a prerequisite for high intellectual development.

Formation of skills and ability to work independently in the preparation of undergraduate teachers in the field of vocational education is regulated by:

- cognitive skills that play an important role in the study of the human being, enriching their life experiences, understanding the means of impact on the environment, and at the same time developing their abilities;

- students acquire the necessary knowledge, skills and abilities in the practical activity, in this process the teacher learns to observe, test their observations by experience, work with the educational literature and use the information in the daily life.

It is advisable to use the methods of vocational education to determine the level of self-education skills of students.

They can be conditionally named as:

1. The ability to distinguish between the common and the private (distinguishing skills) in the study of learning materials and the organization of independent work processes.

2. Ability to choose technological processes and technical facilities, to carry out independent work, to draw technical drawings, schemes (ability to create).

3. Ability to organize independent work in the classroom, outside the classroom, in the classroom and at home.

4. Independent Thinking Skills (Thinking Skills)

5. Self-control skills (control skills) when studying material.

Table 1.2 shows the performance of students' independent skills and abilities. Developed skills of independent work of students in the classroom and off-site, as well as indicators of independent activity of students, the dynamics of their level of development.

Table 1.2 Deegrees of students' independent learning

No.	Independent Learning Skills	Deegres of Independent learning
1	Ability to distinguish typicality and specificity from study materials and organization of independent work	Effective and quick separation of key features of the learning material from the main content. Rely on your own knowledge, skills and teacher support in choosing technological processes and technical facilities
2	Ability to choose process, read, write, draw, schema, technological processes and technical objects during independent work	Ability to advance technological processes from a scientific point of view, has a high rate of work on selecting technical facilities, reading, writing, performing labor operations, and has the ability to select and analyze the work process independently.
3	Ability to effectively organize independent work in the classroom, outside the classroom, and at home	Properly allocates time for technical tasks, properly utilizes teaching aids, and actively pursues learning tasks, selects the tools and technological processes to suit their potential
4	The ability to think independently	Knows how to solve technical problems independently and creatively, introduces independent elements and methods in practical work, solving problems, independently choosing elements of creativity and creativity in practical tasks and exercises, optimal methods of practical work.
5	Self-control skills in material study	Examines self-control in the learning process with additional questions and self-study assignments to determine the level of self-development, analyzes the quality of practical work, conducts independent research on errors, learns new methods as a result of corrections.

This table shows what students need to achieve in order to achieve their degree.

There are many different ways in which students can be trained to work independently.

1. Students are provided with an example of solving a technical problem, a sample, after which students independently or collectively solve a similar problem. They will be given a technological map of practical work, and students will be able to carry out activities independently based on the map. Based on their experience, students are asked to design a common activity plan, that is, to demonstrate the ways in which they use problem solving and practical exercises.

2. Students are provided with ready instructions (plan or algorithm) for solving the technical problem, stages of practical work, examples of their application and assignments for independent work. During the process, the most difficult stages of the assignment are learned in a team.

3. Students will be given a plan to solve a problem or exercise in one of the topics. As they practice it, students move on to a different topic, for which they are asked to create a plan using previous exercises as examples.

4. Students are provided with a general plan of independent work and a method of refinement. They begin by doing a specific topic, drafting an overall plan for the training theme, and then reinforcing it during a technical problem or practical exercise.

5. Students are provided with insights into how to plan a problem-solving process or practical exercises on a given topic, section. The developed plans are then used by students in their own work.

CONCLUSION

The attention has been given to the criteria for determining the content, features and qualifications of independent education and the need to develop it, independently expressing the purpose and task of the problem, developing the methodology for independent work and the necessity to identify the main and specific stages of the problem. It also assumes that the problems developed by the methodology and the plans, which are of theoretical and practical nature.

REFERENCES

1. Andrianov P.N. The development of technical creativity in labour training of students of secondary schools: Diss. cand. ped. sciences. - M.: 1985. – 234p.
2. Аскарлов, И. Б. (2017). Основные подходы и принципы подготовки будущих педагогов профессионального обучения к исследовательской деятельности. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (2-6), 25-32.
3. Аскарлов, И. Б. (2016). Подготовка к исследовательской деятельности будущего педагога профессионального обучения. In *Педагогическое мастерство* (pp. 39-42).
4. Demidova S. I., Denischeva L.O. Independent activities of students in teaching mathematics. - M.: Education, 1985 - 189 p.
5. Matchanov S. Organization of literature-independent work in the general education system: Autoref. dis. ... Ped. - T.: 1998. - 42 b.
6. Muslimov N.A. Professional formation of future vocational education teachers. Monograph. - T.: Science, 2004. - 128 p.
7. Muslimov NA, Kuysinov OA Organization of independent education in the preparation of vocational training teachers. Methodical manual. - T.: TSPU, 2006. - 46 p.
8. Nishonova Z. Psychological criteria for the development of independent thinking // Public education. - Tashkent, 2001.- No. 1- B. 38 - 40.
9. Tolipova J. Organization of independent students' education // Public education. - Tashkent, 2002. - No. 4. - B. 102 - 103.
10. Khalilov N. Independent forms of education // Public education. - Tashkent, 2002.- No. 5.- B. 88 - 89.

11. Husanboeva Q.P. Scientific and methodological foundations for teaching students to think independently in literary education: Dis. ... Ped. –Tashkent: UzPFITI, 2004. - 261 p.
12. Husainov R.R. The role of independent learning in improving the quality of teaching science in higher education // Modern education. - 2016. No. 4. 25-32 p.
13. Usmanov S. A. Features Implementing European Credit and Modular System at Higher Education Institutions of Uzbekistan //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – №. 1.
14. Sharipov Sh. S. Pedagogical conditions of the formation of students' creativity. (On the example of Labor and Vocational Education Faculty): Dis. ... ped. science. name - T .: 2000. - 205 p.
15. Yunusova Sh. Formation of independent learning activity of students // Public education. - Tashkent, 1997. - №5. - B. 53 - 55.

İNNOVASYON VE KALİTE ALANINDA BLOCKCHAIN BLOCKCHAIN IN INNOVATION AND QUALITY

Mesut ÖZTIRAK

Istanbul Esenyurt University, Vocational School, Foreign Trade, Istanbul, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-4828-7293

ÖZET

Ekonomik kalkınmanın ve firmaların büyümesinin en önemli kaynağı yeniliktir. Yeniliği artırmak politika yapıcılar ve girişimciler için önemli bir ilgi kaynağıdır. Öte yandan, organizasyonların daha esnek, çevik olmaları ve rekabet edebilirliklerini, büyümelerini geliştirmek için inovasyonu entegre etmeleri, değişim kültürü geliştirmeleri gerekmektedir (Dupont, 2019, Laperche, Burger-Helmchen, 2019). Bu bağlamda işletmelerde kalite kavramının oluşturulması, geliştirilmesi ve devam edebilmesi için inovasyon olmazsa olmazdır. Bu çalışmada inovasyon ve kalite kavramları blockchain teknolojileri çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Blockchain, İnovasyon, Kalite

ABSTRACT

The most important source of economic development and growth of companies is innovation. Increasing innovation is an important source of interest for policy makers and entrepreneurs. On the other hand, organizations need to be more flexible, agile and integrate innovation to improve their competitiveness and growth, and develop a culture of change (Dupont, 2019, Laperche, Burger-Helmchen, 2019). In this context, innovation is indispensable for the establishment, development and continuation of the concept of quality in enterprises. In this study, the concepts of innovation and quality will be discussed within the framework of blockchain technologies.

Keywords: Blockchain, Innovation, Quality

1. GİRİŞ

Ekonomik kalkınmanın ve firmaların büyümesinin en önemli kaynağı yeniliktir. Yeniliği artırmak politika yapıcılar ve girişimciler için önemli bir ilgi kaynağıdır. Öte yandan, organizasyonların daha esnek, çevik olmaları ve rekabet edebilirliklerini, büyümelerini geliştirmek için inovasyonu entegre etmeleri, değişim kültürü geliştirmeleri gerekmektedir (Dupont, 2019, Laperche, Burger-Helmchen, 2019).

Büyük Veri, Yapay Zeka (AI) ve Blockchain teknolojisi, şirketlerin paydaşlarla etkileşim kurma şeklini değiştirmektedir (Tapscott, Tapscott, 2017). Blockchain teknolojisi, dijital bir varlığın kaynağını kaydedebilen, bir kuruluşun içinde ve dışında büyük hacimli verilere erişim sağlayabilen merkezi olmayan dağıtılmış bir kaynaktır. Blockchain, daha fazla içgörü sağlamak, model paylaşımını ve veri kullanımını yönetmek ayrıca bir veri ekonomisi oluşturmak için yapay zekayı desteklemektedir (Öztürk, M. 2022; Casino ve diğerleri, 2021).

Waldo'ya (2019), Blockchain "çalışma şeklimizi, ekonominin çalışma şeklini ve genel olarak yaşama şeklimizi değiştirecek" şeklinde açıklamaktadır. Blockchain, bir kripto para birimi olan bitcoin'in yükselişiyle popüler hale gelmiştir. Bununla birlikte, Blockchain finansal hizmetlerle sınırlı değildir ve tarafların tek bir dağıtılmış defter kullanarak doğrudan işlem yapmasına izin verdiği için farklı endüstrileri de etkileyecektir (Halaburda, 2018), bu da merkezi işlemcilerle olan ihtiyacı ortadan kaldırdığı anlamına gelmektedir. Şirketlerde Blockchain teknolojisini uygulamak, süreç yönetimini ve stratejilerini etkileyebilir bu durumda blockchain bir değer sürücüsü olabilir (Angelis, Ribeiro da Silva,

2019). Örneğin, Kshetri (2018), Blockchain'in tedarik zinciri yönetimi hedeflerine ulaşmadaki rollerini analiz etmiştir. Chen'e (2018) göre, Blockchain girişimciliğin “fon toplamasına ve paydaşları meşgul etmesine” izin verebilir, ancak aynı zamanda yeniliğin yayılmasına da katkıda bulunabilir (Wilhelm, 2017). Blok zinciri teknolojisinin tek (veya en azından birincil) uygulamasının kripto para birimi oluşturmak olduğu düşünülmektedir. Blok zinciri finans endüstrisi perspektifinden teknolojinin sınırlamalarını vurgulama eğilimindedir (Coppola, 2016).

Blockchain teknolojisini çevreleyen hype, son birkaç popüler hale gelmiştir. İki teknoloji çok farklı olmasına rağmen, birçok kişi blok zincirini ünlü yapan kripto para birimi olan bitcoin ile karıştırılmaktadır. Ayrıca, bitcoin'in başarısı, yaklaşık 1000 yeni kripto para biriminin yaratılmasına yol açmıştır (Wikipedia, 2017) ICO (Initial Coin Offering), yeni projelerin bitcoin ve ether karşılığında temel kripto paralarını sattığı para toplama mekanizmasıdır. ICO'lar veya İlk Para Teklifleri (Wilhelm, 2017) için bir yeniliğe yol açarak, tek (veya en azından birincil) uygulamanın yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte, blok zinciri, kripto para birimi oluşturmadan daha fazlasını destekleme yeteneğine sahiptir ve blok zinciri geliştirme için daha yeni platformlardan bazıları, ileri görüşlü yazılım kalitesi profesyonellerini bu alanda yenilik yapmaya teşvik etmelidirler. Son yıllarda “blockchain”, “kalite” ve “yazılım kalitesi” terimlerini içeren araştırmalar yaygınlaşmıştır (bkz. Şekil 1).

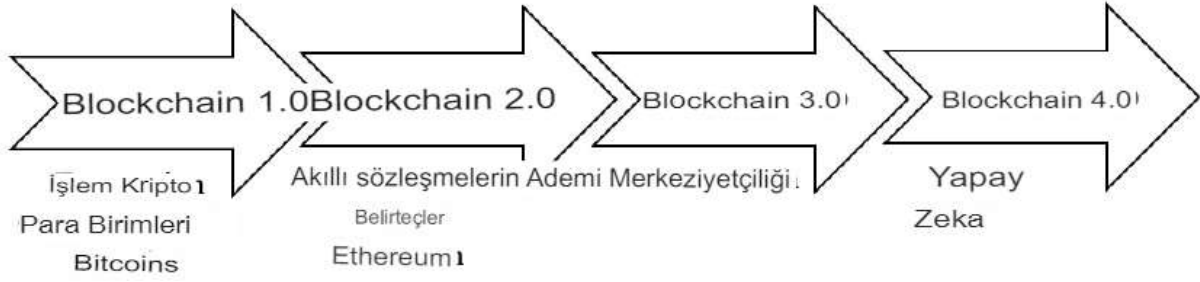
2. BLOCKCHAIN

Blok zinciri, çeşitli düğümlerde veya bellek adreslerine bağlı olmayan çeşitli bilgisayar sistemlerinde çoğaltılan, düğümler arasında farklı bir bağlantı kavramı veren ve bu düğümlerin her birine bir blok adı verilen dağıtılmış bir veri yapısıdır. Blok zincirini, her bloğun bir önceki bloğa bağlı olduğu ve böylece blokların her yerinde kopyalandığı bir dizi blok olarak hayal edebiliriz. Bunların temel faydası, taklit bloklardan birinin bozulması durumunda, veri yapısında yer alan bilgilerin doğruluğunun korunmasını sağlamak için farklı reproduksiyonların mevcut olması ve ayrıca bunun kişiye bir tür güvence vermesidir. Blockchain platformunda yer alan farklı kişisel bilgisayarların, veri tutarlılığını ve güvenilirliğini sağlamak için gerçekten uygun hesaplamalar yaptığının bir garantisi olarak iletilen verilerin güvenilirliği sağlanmaktadır (Deepa, N., Pham, Q. V., Nguyen, D. C., Bhattacharya, S., Prabadevi, B., Gadekallu, T. R., ... & Pathirana, P. N., 2022).

Verilerin tutarlılığı, fikir birliği adı verilen bir süreçle sağlanır. Fikir birliği, herkesin yapı adı verilen verilere giren verilerin oraya koymayı kabul ettikleri şey olduğu konusunda hemfikir olmasıdır. Bağlama için bellek adreslerini kullanamayız, bu nedenle karma adı verilen kriptografik tekniğe güveniriz. Blok zincirleri karma bağlantı kullanır ve bu nedenle kriptografik tekniklerin ve çoğaltmanın kullanılması nedeniyle verilerin bütünlüğü korunur. Bu nedenle, bir blok zinciri dağıtılan, çoğaltılan ve verilerin bütünlüğünü koruyan bir bilgi yapısıdır, yani bilgiler değiştirilemez. Başka bir görüş, blockchain'in değişmez bir olaylar/işlemler defteri, kötü niyetli bir tarafça veya yanlışlıkla değiştirilemeyen bir günlük olduğudur. Verilerle herhangi bir kurcalama neredeyse imkansız hale getirilir. Görünürlük ve kontrol seviyelerine bağlı olarak üç tür Blok Zinciri tanımlanabilir (Guru, D., Perumal, S., & Varadarajan, V., 2021):

- 1- Katkıda bulunanların katılabileceği, yeni bir blok ekleyebileceği veya kamu izinsiz blok zinciri adı verilen zinciri kontrol edebileceği herkes tarafından yönetilen blok zinciri;
- 2- Kamu İzinli Blok Zincirinde (herkes tarafından görülebilir) katkıda bulunanların kimliği bilinir;
- 3- Özel İzinli Blok Zinciri için görünürlük konusunda kamuya açık bir gereklilik yoktur ve tüm katkıda bulunanların kimliği bilinmektedir. Blok zinciri gelişimi farklı aşamalarda gerçekleştirilmektedir (Şekil 1): Blok zincirinin 1.0 nesli, ilk olarak, örneğin kripto para birimlerinin ortaya çıkmasıyla özellikle Fintech'te işlemlere odaklanmıştır; Blockchain 2.0, akıllı sözleşmelerin ve belirteçlerin (örneğin Ethereum) piyasaya sürülmesiyle şeffaflığı, güvenliği ve gizliliği artırmıştır; ademi merkezîyetçilik, Blockchain 3.0'ın ana katkılarından biridir; ve Blockchain 4.0, yapay zeka çözümlerini içermektedir.

Şekil 1

Kaynak: www.cyberium.info

Literatüre dayalı olarak Blockchain'in başlıca faydaları şunlardır:

Birincisi, Blockchain veri anonimleştirmesini ve gizliliğini desteklediği ayrıca gelişmiş şifreleme ile harmanlandığı için mantıklı veri koruması sunmaktadır (Öztrak, M. 2022; Duvaut, Seoulliet, 2018). İkincisi, Blockchain, iş fırsatlarını ve girişimciliği güçlendirmek için yenilik ile birlikte yaratıcılık sunmaktadır (Duvaut, Seoulliet, Shavit, 2018). Üçüncüsü, Blockchain her bir operasyon ve yatırım için işlemler ürettiği için izlenebilirliği desteklemektedir (Lu, Xu, 2017). Dördüncüsü, Blockchain birçok departman, operasyon ve işlem birleştirilebildiği, otomatikleştirilebildiği ve aynı platformda gerçekleştirilebildiği için uzun vadeli maliyet azaltma sağlamaktadır (Öztrak, M. 2023; Tapscott, 2017). Beşincisi, Blockchain, tüm işlemlerin aynı anda yapılmasına ve tamamlanmasına izin vermek için gerçek zamanlı işlemleri desteklemektedir (Staples ve diğerleri, 2017). Altıncısı, Blockchain gizlilik ve şifreleme ile harmanlandığı için bilinmeyen kaynaklardan gelen işlemleri tanımlayabilir ve dolandırıcılık tespitini azaltmaya yardımcı olabilmektedir (Zheng ve diğerleri, 2018). Son olarak, Blockchain, tedarik zinciriyle iyi uyum sağlayabildiği ve nakliye sırasında karbon emisyonlarını azaltmak için tüm süreçleri verimli, yapılandırılmış ve otomatik hale getirebildiği için sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaktadır (Saberri ve diğerleri, 2019). Bununla birlikte, yıkıcı bir teknoloji olarak Blockchain (Frizzo-Barker ve diğerleri, 2020), mevcut iş süreçlerini veya modellerini büyük ölçüde değiştirebilir veya yok edebilir (Wessel, Christensen, 2012; Tönnissen, Teuteberg, 2020). Yıkıcı yenilik, işletmelerin, ürünlerin yerini alan ve yeni pazarlar yaratan bir yeniliktir (King, 2015). Blockchain, merkezi olmayan bankacılık sistemlerine meydan okuyan doğası gereği, "Daha az kaynağa sahip daha küçük bir şirketin yerleşik işletmelere başarılı bir şekilde meydan okuyabileceği bir süreç" olarak görülebilir (Christensen ve diğerleri, 2015, 7).

Ayrıca, gelişen bir teknoloji olarak Blockchain, kuruluşlar, insanlar ve teknoloji ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda Blockchain teknolojisi her sektörü etkileyeceği öngörülmektedir ve Google, Microsoft ve IBM gibi önde gelen şirketler bu teknolojiyi erken benimsemeye çalışmaktadırlar (Öztrak, M. 2022; Attaran, Gunasekaran, 2019), bu nedenle şirketlerin bu yıkıcı teknolojiyi benimsemelerini desteklemek için daha fazla araştırmaya yönelik talep ortaya çıkmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar bu yıkıcı teknolojinin endüstrinin farklı sektörlerindeki etkilerini vurgulamaktadır

2.1. Blockchain' in Potansiyel Kullanım Alanları

Bu zamana kadar yapılan çalışmalarda blockchain teknolojisinin sadece kripto para biriminden çok daha fazla soruna uygulanabileceği açıkça ortaya konmaktadır. BlockGeeks' in adım adım kılavuzlarında aşağıdakiler de dahil olmak üzere çeşitli potansiyel kullanımları özetlemektedir (BlockGeeks; 2017):

- Akıllı Sözleşmeler: Yalnızca belirli koşullar karşılandığında yürütülen programlar,
- Gerçek Bir "Paylaşım" Ekonomisi: Uber gibi araçları tamamen ortadan kaldırmak ve bireylerin değerli şeyleri ek yük veya komisyoncular olmadan doğrudan değiştirmesine izin vermek,
- Kitle fonlaması: Fon verenlerin katkılarıyla kazanılan oy haklarıyla destekledikleri projelerin yönetimine katılmalarına izin vermek için Kickstarter ve IndieGoGo modelinin ötesine geçmek,
- Yönetişim: Daha küçük meselelerin yanı sıra seçimler için çevrimiçi oylamayı yönetmek ve gerçek katılımcı demokrasi yaratmak için blok zinciri kullanma konusunda büyük bir potansiyel vardır. Herkese paylaşılan kaynakların kullanımında doğrudan söz hakkı verir,

- **Tedarik Zinciri Denetimi:** Tedarik zinciri ortaklarına ve tüketicilere ürünlerin ve bileşen malzemelerinin menşeyini doğrulamak için bir yol sağlanır, örneğin; “yeşil” ürünlerin aslında çevreye duyarlı tedarikçilerden sağlanması gibi,
- **Kişisel Veri Yönetimi:** Bugün, Facebook ve Twitter gibi platformlar, kullanıcıların dikkatini reklamcılara satarak kâr etmektedir. Blockchain, gelişmiş kişisel kontrol katmanları sağlarken, kullanıcıların dikkatlerine ve diğer kişisel bilgilerine erişim karşılığında mikro ödemelerin kullanıcılara tahakkuk etmesini sağlayabilmektedir,
- **AML ve KYC:** Kara Para Aklamayı Önleme (AML) ve Müşterinizi Tanıyım (KYC) kuralları finansal kurumlara ve dolayısıyla müşterilere çok büyük meblağlara mal olabilmektedir. Blockchain şu anda emek yoğun işleri otomatikleştirebilir,

Blockchain için burada listelenenlerden çok daha fazla uygulama vardır. Sonraki bölümde, blok zincirinin yazılım kalitesi meslekleriyle kesiştiği yollara özellikle odaklanacaktır: Bunlar (BlockGeeks; 2017),

- 1) bir blok zincirinde kalite güvencesinin nasıl sağlanacağı,
- 2) yazılım kalitesini artırmak için bir blok zincirin nasıl uygulanacağı ve
- 3) sürekliliği desteklemek için blok zinciri teknolojisinin nasıl kullanılacağı ve geliştirilmesi.

4- Blockhain ve Kalite

Blok zinciri kavramı, dağıtılmış sistemler ve eşler arası ağlar kavramlarından ortaya çıkmıştır. Dağıtılmış sistemlerde, katılımcıların sayısı ve kimlikleri yalnızca iyi bilinmekle kalmaz, aynı zamanda (bir dereceye kadar) kontrol edilebilir. Eşler arası sistemler, herhangi bir katılımcının ağa katılmasını sağlayarak, yedekli dosya depolama ve dağıtılmış erişim (örneğin Napster, BitTorrent) gibi yetenekleri kolaylaştırarak bu modelden sapmıştır. Bu “izinsiz” sistemler, katılımcıların çoğunun dürüst olduğunu varsayarlar. Bağlantı sorunlarına ve diğer arızalara karşı sağlam olmalarına rağmen, özellikle bir tehdit aktörünün ağda birçok katılımcıyı ortaya çıkardığı siber saldırılara eğilimlidirler. Ayrıca, katılımcıların bekledikleri kaynakları almalarını sağlamanın iyi bir yolu olmadığı gibi değişkenliği azaltan veya ortadan kaldıran bir mekanizma da yoktur: aynı talebi yapan iki katılımcı tamamen farklı kaynaklar alabilir veya bu durumda aynı kaynağı kullanabilir. Blockchain bu sorunları çözmektedir. Yine de, bu teknolojiyi çevreleyen kaliteyle ilgili birçok sorun vardır. Aşağıdaki bölümler iki temayı incelemektedir: blok zincirinin kendisinin kalite güvencesi ve bir blok zincirinin uygulanmasından kaynaklanan kalite (Pass ve diğerleri, 2017).

3.1. Blockhain Kalitesi

Blok zinciri uygulamalarının gerekli kalite özelliklerini anlamak hala önemli bir araştırma konusudur. Bu konulara odaklanan çok az araştırmacı vardır. “İşlem verilerinin merkezi olmayan yönetimini sağlayan halka açık dijital ve dağıtılmış bir veritabanı çözümü” olarak blok zinciri, hiçbir düğümün diğer düğümlerden daha fazla yetkiye sahip olmadığı ve eşler arası ağ üzerinde benzersiz bir şekilde çalışmaktadır. Birçok yazar, blok zincirinde bugüne kadarki çok kapsamlı kalite incelemelerine rastlamıştır. Sürekli test yapılmasını önermektedirler ve blok zinciri uygulamalarının "ölçeklenebilirlik, gecikme, verim, maliyet etkinliği, kimlik doğrulama, gizlilik ve güvenlik açısından iyileştirilmesi gerektiği" sonucuna varmaktadırlar (Koteska ve diğerleri., 2017).

Diğer araştırmacılar, özellikle güvenlik ve adaletle ilgili olan belirli kalite niteliklerini vurgulamışlardır. Pas ve ark. (2017), örneğin, ağ gecikmelerinin özellikle tehlikeli olabileceğini bulmuşlardır. Araştırmacılar dürüst olmayan aktörler konusundaki “adillik” problemini çözmek, tüm katılımcıların bilinmeyen çözüme sürecine katkıda bulunmak ve eşit fırsatlara sahip olmasını sağlamak için Pass & Shi (2017), “FruitChain” adı verilen ve özellikle atama ile ilişkili varyansı azaltan bir blok zinciri çeşidi geliştirmişlerdir. Şu anda mevcut olan blok zinciri dağıtım arabirimleri, bağlantı sorunları veya yürütme hataları için yerleşik hata toleransına sahip değildir. Ek olarak, güvensiz müşteriler, geliştiricilerin bu sorunu bilmesi ve bunu belgelemeyi seçmesi gerçeğiyle daha da artan bir sorun olan blok zinciri tabanlı kripto para birimi sistemleri için doğrudan kayıplara neden olmuştur (Walker ve diğerleri, 2017).

Janze (2017), blok zincirinin artan kullanımı vaadiyle motive edilen, genel olarak merkezi olmayan bilgi sistemlerindeki kalite sorunlarını incelemektedir. Güçlü bir şekilde merkezi olmayan bir bilgi sisteminin kalitesini etkileyen on faktör bulunmaktadır. Bunlar (Janze 2017);

- Sosyal Normlar,
- Ekonomik Sınırlar,
- Katkıda Bulunma Niyeti,
- Kullanım Niyeti,
- Objektif Kalite,
- Algılanan Kalite,
- Katkı Seviyesi,
- Kullanım Seviyesi,
- Entelektüel Net Fayda ve
- Ekonomik Ağ Fayda. Bu Model, Koteska ve diğerlerinin gözlemlerinin çok ötesine geçmektedir.

5- **Blockchain ve İnovasyon**

Radikal yenilikler sürekliliği olmayan olaylardır, genellikle araştırma ve geliştirmenin doğrudan sonuçlarıdır. Mevcut iş üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip modeller teknolojiye devrim niteliğindedir. Radikal olmayan değişiklikler sürekli devam etmeyen teknolojiye uygulamalar eski düzene bağlı kalmaktadır.

Şimdi ortaya çıkan dijitalleştirilmiş organizasyon, yüksek düzeyde entegre edilmiş makine öğrenimi ve bilgisayarlı bilgidir. Bu, çok sayıda işlemin algoritmalar aracılığıyla otomatikleştirildiği anlamına gelmektedir. Bazı yazarlar bunun kurumsal bir dayanak noktası olması gerektiğini ve bu nedenle kuruluşların temel yeteneklerini dijital yetenekler olarak düşünmeleri gerektiğini öne sürmektedir (Lenka ve diğerleri, 2017). Bu hizmetler müşteriler ve tedarikçilerle etkileşime girerek bilgi ve bilginin depolanmasını sağlamaktadır (George ve diğerleri, 2014; Lanzolla ve diğerleri, 2018; Zammuto ve diğerleri, 2007). Böylece, artan miktarda bilgi ve bilgi elektronik olarak ve insan müdahalesi olmadan depolanmaktadır.

İş inovasyonu, bir kuruluşun olumlu iş değişikliklerini etkileyen yeni prosedürler, hizmetler veya mallar içermesidir. Bunlar, yönetimlerin çalışanlara işlerinde olumlu bir değişikliği teşvik etmeye yarar ve iş yeniliği olarak adlandırılır. Blockchain, sistemi kavramları değiştirmeyi, hacklemeyi veya dolandırmayı zorlaştıran veya imkansız hale getiren bir veri toplama protokolüdür. Blockchain üzerindeki tüm bilgisayar ağı üzerinde kopyalanan ve çoğaltılan bir dijital defter dizinidir. Bazen Dağıtılmış Defter Teknolojisi (DLT) olarak adlandırılan Blockchain, kriptografik hashing'in yanı sıra ademi merkeziliği kullanarak değiştirilemez ve basit bir şekilde gelişmiş bir kaynağın tarihsel arka planını oluşturur. İş yenilikleri alanında, dijital teknoloji analizi daha ilginç hale gelmektedir ve Blockchain teknolojisi ile veri koruması sağlanabilir. Bu nedenle, bu belge, yapay zeka ve blok zinciri teknolojilerine dayalı olarak pazar süreçlerini iyileştirir ve farklı müşteriler arasında güvenli iletişimi sürdürür (Morkunas, Paschen & Boon, 2019)

Dijitalleştirilmiş organizasyon ana bileşen haline gelmesiyle ve bir organizasyonun sosyal sistemi daha az önemli hale getirmektedir. Sonuç olarak, inovasyon yönetiminden ve karar vermesinden sorumlu olan yönetici ve direktörlerin, yalnızca insan sınırlamaları nedeniyle değil, aynı zamanda ilgili bilgi akışının dışında faaliyet göstermeleri nedeniyle kısıtlanabilecekleri için daha az verimli oldukları söylenebilir. Bu bilgilere erişimi olan yöneticilerin, yönetim havuzunun küçük bir alt kümesi olduğu varsayılabilir; bu birçok yöneticinin bilgisayarlı organizasyondan ve işyerindeki teknolojik değişikliklerden önce sahip olduklarından nicel ve nitel olarak daha az bilgiye sahip olabileceği anlamına gelmektedir (Kasimoğlu, B., 2021).

Bu arka plandaki gerçekler, inovasyon odaklı yapay zekanın ve bilgisayarlı bilgi ve süreçlerin, makine öğreniminin inovasyon yönetimine entegre edildiği bir model gerektirmektedir. AI daha da ilerledikçe, inovasyon yönetiminin rolünün, AI ve makine öğrenimi tarafından kaydedilen ilerleme ile adım adım değişeceği söylenebilmektedir. Bu nedenle, insan inovasyon yönetiminin, fırsatları belirleme ve seçmenin yanı sıra kuruluşun bir sonraki rekabet avantajının ne olabileceğini araştırmak için AI ve makine öğrenimi algoritmaları ile yan yana çalışması beklenecektir (Keke, M. E., 2022).

Yapay zekanın kurumsal yeniliği nasıl artırdığını daha iyi anlamak için, bilginin yenilik için nasıl işlendiğini incelemek gerektirmektedir.

İnovasyon yönetiminin dikkatinin merkezinde yer alan inovasyon süreci genellikle;

- (1) yenilikçi fikirlerin, fırsatların ve çözümlerin tanınması, keşfedilmesi, yaratılması ve üretilmesi,
- (2) çeşitli fikirlerin, fırsatların ve çözümlerin geliştirilmesi veya kullanılması,
- (3) en umut verici fikir, fırsat ve çözümlerden birinin veya birkaçının değerlendirilmesi ve seçilmesi (Kijkuit ve van den Ende, 2007). Özellikle ilk iki adımın önemli düzeyde yaratıcılık ve sıra dışı düşünme gerektirdiği söylenebilir. Yapay zekanın nerede ve nasıl olabileceğini belirlemekle ilgilendiğimiz için inovasyon sürecinde insan karar verme sürecini desteklemek için kullanılan, sürecin ilk iki aşamasına, yani fikir üretme ve fikir geliştirmeye odaklanılmalıdır (Martin ve Wilson, 2016; Shane, 2003).

Bu nedenle, giderek daha fazla dijitalleşen organizasyonlarda erişim daha sınırlı olsa da, yöneticiler olası çözüm yaklaşımları ve fırsatları hakkında büyük miktarda bilgiyi ne kadar çok işleyebilirse, olası çözümleri o kadar çok yakalayabilirler. Umut verici olanları ve gerçekten heyecan verici fırsatları tanımak gerekmektedir. Ayrıca yöneticiler, yapay zekanın yardımıyla mevcut bilgi tabanlarının ötesine geçebildikleri için daha yenilikçi çözümler geliştirebilmeli ve daha yaratıcı fırsatları fark edebilmelidir (Öztrak, M., & Barış, O. 2022; Amabile, 2019; von Krogh, 2018). Ancak kullanılacak yapay zeka çözümleri basit değildir ve yapay zekayı inovasyon sürecine dahil etmek zor olabilir. İnsan katılımını değiştirmek de zor olacaktır. Bu çabalarda yönetimi desteklemeye çalışan herhangi bir yapay zeka tabanlı sistem, inovasyon sürecinde insan yöneticilerin karşılaştığı aynı engellerin üstesinden gelebilmelidir (Kandiye, A., 2020).

İsviçre'deki turizm profesyonelleri tarafından Blockchain analizlerinin sonucuna dayalı olarak dört araştırma önerisi verilmektedir (Kifokeris, D., & Koch, C., 2019)

- Turizm sektörünün parçalanmasına karşı koymak için ulusal bir kamu Blockchain platformu kurulmalıdır.
- Blockchain, kendisini turizmde yalnızca yıkıcı bir yenilik olarak empoze edebilir ve bunun sonucunda konsept kanıtı olarak pilot destinasyonlar yaratma zorunluluğu ortaya çıkabilir.
- Blockchain, aracılık etme işlevi nedeniyle, turist aktörlerinin toplayıcı rolünü oynamalı ve "işbirliği" yoluyla aralarında güçlü bir işbirliği oluşturmalıdır.
- Blockchain, üretim sürecinde kaçınılmaz olarak dijitalleşmeyle bağlantılı önemli değişiklikler gerektirir.

Devletin müdahalesi olmadan, bu tür yıkıcı yeniliklerin son derece parçalanmış turizm sektörünü nasıl kökten değiştirebileceğini görmenin zor olduğuna dair ana bulgular aşağıdaki gibidir (Kifokeris, D., & Koch, C., 2019);

- a) Algılanan Blockchain karmaşıklığı – konu son kullanıcılar için çok karmaşıktır;
- b) Aracısızlaştırma avantajı – araçların bir avantaj olarak ortadan kaldırılması;
- c) Akıllı sözleşmelere doğru – işletmeler arası ilişkilerde verimlilik artışı;
- d) Merkezi olmayan süreçler – Blockchain ayrıca ödeme süreçlerini daha basit ve daha güvenli hale getirebilir.

Söz konusu turizm sektörünün kesin bir bağlamsallaştırılması yoluyla sosyolojik engellerin yönlerini göz önünde bulundurarak Blockchain teknolojisine dayalı turizm deneyimlerinin uygulanmasını kolaylaştırmak için yönetimsel öneriler geliştirilmelidir.

SONUÇ

Blockchain teknolojisi dağınık yapısı, şeffaf olması ve değiştirilmezlik özelliklerini barındırdığından dolayı farklı sektörlerde uygulanmaya elverişlidir. Akıllı sensörler ve IoT tabanlı teknolojilerin blockchain altyapısında kullanımına yönelik birçok örnek verilebilmektedir. Lojistik sektöründen bahsedecek olursak; blockchain tabanlı uygulamalarla sensörler, belirli bir sıcaklıkta taşınması gereken ürünün, nakliye esnasında maruz kaldığı sıcaklığı kaydetmektedir. Akıllı kontratlarla sürecin tetiklenmesi ile mal bedeli ya da navlunun ödenmesi, sigortanın devreye girmesi gibi tanımlı süreçler otomatikleştirilmektedir. Blockchain sayesinde değiştirilemez veriler ve anlık-tam izlenebilirlik, süreçlerin güvenilirliğini önemli ölçüde arttırmaktadır. Trafik Kontrolünde ise; akıllı şehir uygulamalarında yine sensörlerle trafiğin kontrolü; ambulans, polis gibi geçiş üstünlüğüne sahip araçların kavşaklarda beklemesinin minimizasyonu için yapay zekâ kullanımı, aynı güzergahtaki araçların yine yapay zekâ ile hava ve yol koşullarını paylaşımı ile analizinin sağlanması gibi çalışmalar yapılmaktadır. Blockchain sayesinde geçmiş işlemlerin de izi sürülerek, değiştirilemez kayıtlarla, anlık, çok paydaşlı etkileşimlerle süreçler daha güvenilir, hızlı ve kolay gerçekleştirmektedir. Blockchain teknolojisinin bu avantajlarıyla, Endüstri 4.0 ve diğer teknolojik trendlerin merkezinde olacağı anlaşılmaktadır. Blockchain uygulamaları yapay zeka teknolojilerinin de gelişmesi sebebiyle yeni çağın merkezinde yer alacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Angelis, J., Ribeiro Da Silva, E. (2019), Blockchain Adoption: A Value Driver Perspective, *Business Horizon*, 62(3), 307-314.
- Attaran, M., Gunasekaran, A. (2019), Blockchain-Enabled Technology: The Emerging Technology Set To Reshape And Decentralise Many Industries, *Int. J. Appl. Decis. Sci.*, 12(4), 424-444.
- Casino, F., Dasaklıs, T. K., Patsakis, C. A (2019), Systematic Literature Review Of Blockchain-Based Applications: Current Status, Classification And Open Issues, *Telemat. Inform.*, 36, 55-81.
- Chen, Y. (2018), Blockchain Tokens And The Potential Democratization Of Entrepreneurship And Innovation, *Business Horizon*, 61(4), 567-575.
- Chow-White, P. A., Adams, P. R., Mentanko, J., Ha, D., Green, S. (2020), Blockchain As A Disruptive Technology For Business: A Systematic Review, *International Journal Of Information Management*, 51, 102029. Focus N° 37 – *Journal Of Innovation Economics & Management* 2022/1 7 De Boeck Supérieur | Downloaded On 14/03/2022 From [Www.Cairn-Int.info](http://www.cairn-int.info) (Ip: 212.174.76.67) De Boeck Supérieur | Downloaded On 14/03/2022 From [Www.Cairn-Int.info](http://www.cairn-int.info) (Ip: 212.174.76.67)
- Christensen, C., Raynor, M., Mcdonald, R., (2015), What Is Disruptive Innovation?, *Harvard Business Review* (December), 44-53.
- Deepa, N., Pham, Q. V., Nguyen, D. C., Bhattacharya, S., Prabadevi, B., Gadekallu, T. R., ... & Pathirana, P. N. (2022). A survey on blockchain for big data: approaches, opportunities, and future directions. *Future Generation Computer Systems*
- Dupont, L., (2019), Agile Innovation: Creating Value In Uncertain Environments, *Journal Of Innovation Economics & Management*, 28, 1-5.
- Duvaut, P., Seulliet, E. (2018), La Blockchain, Une Technologie Qui Permet Aussi De Protéger Vos Actifs Immantériels, *Harvard Business Review*, <https://www.hbrfrance.fr/Chroniques-Experts/2018/10/23021-La-Blockchain-Une-Technologie-Qui-Permet-Aussi-De-Protéger-Vos-Actifs-Immateriels/>
- Duvaut, P., Seulliet, E., Shavit, D. (2018), Réinventer La Cocreation Grâce À La Blockchain, *Harvard Business Review*, <https://www.hbrfrance.fr/Chroniques-Experts/2018/01/18712-Reinventer-Cocreation-Grace-A-Blockchain/> Frizzo-Barker, J.,
- Guru, D., Perumal, S., & Varadarajan, V. (2021). Approaches towards blockchain innovation: A survey and future directions. *Electronics*, 10(10), 1219.

- Halaburda, H. (2018), Economic And Business Dimension: Blockchain Revolution Without The Blockchain?, *Communication Of The Acm*, 61(7), 27-29
- Kandiye, A. (2020). Blokzinciri (blockchain) teknolojisinin inşaat sektöründe kullanımı (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Kasımoğlu, B. (2021). Dijital çağda yapı üretim sürecinde risk odaklı yönetim: Blockchain teknolojisi (Master's thesis, Bursa Uludağ Üniversitesi).
- Keke, M. E. (2022). Blockchain Teknolojisinin Dijital Pazarlama Üzerine Etkisi. *Turan-Sam*, 14(55), 146-157.
- King, A. A., Baatartogtokh, B. (2015), How Useful Is The Theory Of Disruptive Innovation?, *Mit Sloan Management Review*, 57(1), 77.
- Kifokeris, D., & Koch, C. (2019, July). Blockchain in construction logistics: state-of-art, constructability, and the advent of a new digital business model in Sweden. In *EC3 Conference 2019* (Vol. 1, pp. 332-340). University College Dublin.
- Kshetri, N. (2018), Blockchain's Roles In Meeting Key Supply Chain Management Objectives, *International Journal Of Information Management*, 39, 80-89.
- Laperche, B., Burger-Helmchen, T. (2019), Innovation: The Janus Face Of Finance, *Journal Of Innovation Economics & Management*, 29, 1-5.
- Lu, Q., Xu, X. (2017), Adaptable Blockchain-Based Systems: A Case Study For Product Traceability, *Ieee Software*, 34(6), 21-27.
- Morkunas, V. J., Paschen, J., & Boon, E. (2019). How blockchain technologies impact your business model. *Business Horizons*, 62(3), 295-306.
- Öztrak, M. (2022). "Blockchain Teknolojisinde Yönetişim ve Liderlik", *Blockchain Teknolojileri Perspektifinden Yönetim Ve İşletmecilik*, Ed. Kahya, Ö. Ü. V., & Elitok, Ö. Ü. U. 88
- Öztrak, M. (2022). "Sanal Gerçeklik ve Blockchain", *Blockchain Teknolojisi: Güncel Teknolojilerle İlişkisi*, Ed. Ceyhan, E. B., & Yılmaz, O, Nobel yayınevi, 24
- Öztrak, M. (2022). "Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi", *Dijital İşletmecilik*, Ed. Mesut Öztrak ve Simge Selvitopu Akyel, Nobel yayınevi, 51
- Öztrak, M. (2023). "A New Concept In The Adaptation Process Of Employees: Artificial Intelligence Concerns". In *Iv. Asc-2022/Fall Congress Hosted By-Change & Shaping The Future: Proceeding Book*, Holstence Publications. 199.
- Öztrak, M., & Barış, O. (2022). Uzaktan çalışma süreçlerinde dijital zorbalığın örgütsel dışlanmaya etkisi üzerine bir çalışma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(2), 605-630.
- Saberı, S., Kouhızadeh, M., Sarkıs, J., Shen, L. (2019), Blockchain Technology And Its Relationships To Sustainable Supply Chain Management, *International Journal Of Production Research*, 57(7), 2117-2135
- Staples, M., Chen, S., Falamakı, S., Ponomarev, A., Rimba, P., Tran, A. B., Weber, I., Xu, X., Zhu, J., (2017), Risks And Opportunities For Systems Using Blockchain And Smart Contracts, *Data61 (Csiro)*, Sydney.
- Tapscott, A., Tapscott, D. (2017), How Blockchain Is Changing Finance, *Harvard Business Review*, <https://hbr.org/2017/03/How-Blockchain-Is-Changing-Finance>
- Tonnissen, S., Teuteberg, F. (2020), Analysing The Impact Of Blockchain-Technology For Operations And Supply Chain Management: An Explanatory Model Drawn From Multiple Case Studies, *International Journal Of Information Management*, 52, 101953.

Waldo, J. (2019), A Hitchhiker's Guide To The Blockchain Universe?, Communication Of The Acm, 62(3), 38-42. Wessel, M., Christensen, C. M. (2012), Surviving Disruption, Harvard Business Review, 90(12), 56-64.

Zheng, Z., Xie, S., Dai, H. N., Chen, X., Wang, H. (2018), Blockchain Challenges And Opportunities: A Survey, International Journal Of Web And Grid Services, 14(4), 352-375.

THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES AND CENTRAL ASIA UNDER THE TRANSFORMATION OF GLOBAL ORDERS

Oybek SIROJOV

Tashkent chemical technological institute, department of social-political science, Tashkent, Uzbekistan

ORCID ID: 0000000327867109

ABSTRACT

Today, under the transformation of the existing order in the world, there is a growing need to conduct a more skillful foreign policy, to consolidate the internal capabilities of the regional states. The formation of alternative associations to the previously formed institutional associations, China's bold actions as an actor of global stability, and Russia's actions regarding Ukraine make this need even more urgent. Based on this reality, the countries of the region are trying to form a new architecture of regional security and stability. One of the products of this aspiration is the Organization of Turkic States. The article analyzes the possibilities of this organization, its impact on regional stability, existing problems and prospects.

Keywords: Central Asia, Organization of Turkic States, order transformation, political institutions, integration, institutionalization of relations.

INTRODUCTION

Our region has always attracted foreign forces with its geographical location, socio-economic potential and material resources. For this reason, the world's leading powers are always striving to conquer and influence this country. Even today, this trend has not lost its relevance. At the moment, the interests of powerful countries are intersecting in Central Asia, this region, which is adjacent to the hotbeds of instability and conflict, feels the impact of all the negative processes taking place in the near and far abroad [1].

In such conditions, it is important to ensure the balance of power for the stability and development of the region. To this end, until now, the countries of the region have been conducting politics as members of various institutional organizations that are mutually balanced by pursuing a multi-vector policy. One such organization is the Organization of Turkic States. The history of the formation of this organization goes back to the first years of the period when the states of the region gained independence. That is, on July 12, 1993, the Agreement on the establishment of the International Turkish Cultural Organization was signed in Almaty. At the next Summit of the organization on September 15, 2010, this organization will achieve the status of a permanent international organization. On October 15, 2019, Uzbekistan participated in the next Summit in Baku, Azerbaijan, as a new member of the organization. At the next Summit on November 12, 2021, the name of the Turkic Council was changed to the Organization of Turkic States [2].

Today, along with Azerbaijan, Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Hungary from 2018, and Turkmenistan from 2021 actively participate in the activity of the organization as an observer-member.

CHAPTER 1

Let's talk about the perspective of the organization. In this regard, experts have different approaches. In particular, according to G. Yoldasheva, "unification in this way is a factor in providing reliable security and cooperation belts along the newly developing network of transport and energy corridors in the Caucasus and Central Asia, a factor in countering threats from the territory of Afghanistan (terrorism, illegal migration, transnational crimes, etc.), a member of the Organization helps countries resist the pressure of other international forces. It is important in terms of preservation and further development of cultural specific aspects in the complex global conditions of the 21st century" [3]. As the researcher rightly noted, the organization provides an opportunity for the region to protect itself from the influence

of China and Russia, while it is also clear that the influence of Turkey is strong. But it is also important for the organization to be "bold in its steps". As we mentioned above, the organization has been operating in one form or another for more than 10 years. Until today, the results of multilateral cooperation within the organization could not be better than the results of bilateral cooperation. Because this criterion is the main criterion for any organization's activity. As the political scientist A. Umarov rightly stated, clear results are not yet visible in the activities of the Cooperation Council of Turkic States and the current Organization of Turkic States. Over the past years, this structure has been more involved in creating institutional mechanisms that are the basis for deepening cooperation. In order to somehow coordinate and develop this cooperation, more attention was paid to the regulation of internal mechanisms, to the creation of some institutional elements[3]. It abstracts the organization's perspective if the organization remains only a platform for the exchange of ideas or for parties to discuss different approaches to issues. It is now important to reach the quality stage in order for the organization to reach a level that ensures the balance of power in the region. Another problem is the issue of Tajikistan's membership in the initiative. As long as Tajikistan is not a member of the organization, it cannot fully reflect the interests of the region or ensure the balance of power. Moreover, the leading power influencing the region, China, through its initiative within the framework of a new format political institution, expressed a unique "challenge" for both Russia and Turkey.

In recent years, China has been focusing on a new stage of cooperation with the countries of the region, i.e. an approach at the institutional level. In particular, starting from 2020, meetings of the foreign ministers of China and the countries of the region will be organized. So far, such a meeting has been held 4 times.

On May 16 of this year, a conference was organized on the topic of "China+MO Media" at the initiative of Chinese mass media. "Biznes Kazakhstan", a 24/7 multimedia information and analysis portal, and China's state media corporation CCTV+ have signed a memorandum of cooperation. Such an arrangement is part of Beijing's general policy of promoting a positive image of China and negative aspects of the "collective West" in Central Asian media, as well as promoting other priorities of China's foreign policy to regional audiences.

The main goal of this is to adequately respond to the informational influence of Russia, which dominates the region. In fact, the Organization of Turkic States has greater opportunities in this regard. This is because there is no language barrier. The organization also has great opportunities in terms of cultural values, which are the foundation of the information space. But it is important to turn these possibilities into reality. It is necessary to take concrete practical steps.

CHAPTER 2

This year, on May 18-19, the Summit of the heads of state of China + MO was organized for the first time. Agreements reached at the summit are more important than agreements within the Turkish states.

On December 7, 2022, the Carnegie Endowment website published a detailed study on China's influence on Central Asian countries through nominal free aid. [4]. According to the study, China is expanding its influence in Central Asia, acting through local structures and adapting to local realities, adapting and assimilating local traditions, norms and practices. There is no need for such adaptation in the Organization of Turkic States. Because they are naturally adapted. It is desirable that this "natural adaptation" serves to increase the status of the organization. China cooperates widely with the political elite of Central Asia. It helps the political elite to improve their prospects and well-being (by agreeing with them in various ways), mitigate the effects of bad governance and increase their prestige in the eyes of the people. There are similarities in the political cultures of China and Central Asia. China attaches great importance to the development of interpersonal relations. "More officials, military personnel, and engineers from Central Asia participate in the projects and trainings conducted by the Chinese government. This Chinese strategy is consistent with the approaches of Central Asian elites, who place great importance on interpersonal relationships and their development through gifts, favors, and feasts. In this sense, China has learned to use these commonalities to strengthen its influence," the report says. [4] In fact, on this front, the organization's capabilities are superior to China's capabilities, but China is more advanced in terms of its use.

Or the issue of using the experience of another Chinese social project to reduce poverty by the government of Uzbekistan was put on the agenda. A few years ago, Turkey's cooperation in the secondary special education system (activities of Turkish lyceums) was very effective and played an important role in training talented young people in Uzbekistan. It is important to continue this experience by learning from previous mistakes. It is more difficult than China's poverty reduction experience. Because the most effective way to reduce poverty is education.

Another trend in the coming year is the growing military cooperation between China and the region. Among the countries of the region, Kazakhstan bought unmanned devices, Tajikistan armored vehicles, Uzbekistan and Turkmenistan anti-aircraft missile complexes [5]. Turkey's position and practical efforts in the Azerbaijan-Armenia conflict show that it has great potential in this regard as well.

Of course, the perspective of the organization is closely related to its initiator, Turkey, and the victory of R. Erdoğan in the next presidential election will determine the future of the organization. Because this organization is a priority in R. Erdogan's policy. Only then can Turkey advance more ambitious initiatives, including the expansion of cooperation in the military sphere. In addition, it is necessary to pay more serious attention to this area within the organization. After all, during the transformation of the regime, military power is again gaining dominance in regional relations.

CONCLUSION

To conclude, it is important for the organization to take adequate "steps" for cooperation between China and Russia in the region and determines its prospects. There is an opportunity to ensure the balance of relations between China and Central Asia in the political institute of the Organization of Turkic States. For this, it is important to move from declarative approaches to practical efforts, to develop a strategy of cooperation in the priority military, economic and social spheres.

REFERENCES

1. The speech of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the international conference on "Central Asia: unified history and common future, sustainable development and cooperation in the path of development" held in Samarkand. <http://www.prezident.uz/uz/lists/view/1227>.
2. Отахонов Ф. Туркий давлатлар ташкилоти кеча ва бугун. Халқ сўзи 2022 йил 9 ноябрь
3. Туркий давлатлар ташкилоти: Янги тузилманинг турк дунёсига таъсири. <https://www.uzanalytics.com/xalqaromunosabat/9834/>
4. <https://carnegieendowment.org/2022/12/07/how-china-s-foreign-aid-fosters-social-bonds-with-central-asian-ruling-elites-pub-88579>

BİOLOGİYANIN TƏDRİSİNDƏ İKT-NİN TƏTBİQİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

THE IMPORTANCE OF THE APPLICATION OF ICT IN THE TEACHING OF BIOLOGY

Gafarova Parvin MUHAMAD

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Biologiya və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının dosenti, Azərbaycan, Bakı

ORCID ID: 0009-0002-9696-3540

XÜLASƏ

Tədris prosesində İKT-nin tətbiq edilməsi, tədrisin tərkibinin zənginləşməsinə, ona məntiqi və axtarıcı xarakter verməklə bərabər, şagirdlərin öyrənmək marağının aktivləşdirilməsinə, onların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə və zehni fəaliyyətlərinin stimullaşdırılmasına xidmət edir.

Virtual laboratoriyalarda şagirdlər istənilən kimyəvi reaksiyanın, fiziki, bioloji, coğrafi proseslərin izahını və video görüntülərini izləyə biləcəklər.

Müəllim dərsi izah etmək üçün lövhədə tabaşirle yazmaq, şəkil çəkmək və ya tablolar asıb çıxarmaq kimi yorucu işdən azad olur.

İKT avadanlığının, o cümlədən interaktiv lövhənin, kompyuterin, proyektorun quraşdırılması, əks əlaqəli multimediyalı auditoriyanın təşkili ilə virtual sinif otaqlarının yaradılması problemin həllinə kömək edir. Elektron kitabxanaların yaradılması isə müəllimlərin hər bir dərslərində multimediyadan istifadə imkanlarını artırır.

İKT vasitəsi ilə səs, mətn, şəkil, animasiya, video kimi məlumatları əldə etmək mümkündür: Tərcümə proqramları: dilmanc, poliqlot, linqvo, Google translate,

Fənn üzrə toplanmış informasiyanın elektron vasitələrlə ana dilinə çevrilməsi və istifadəsinə imkan yaranır. Fənn tədris olunan zaman elektron lövhə, printer, skayner kimi qurğular təlim prosesinin effektiv aparılmasını təmin edir.

Müəllimin İKT-dən istifadə bacarıqlarına aiddir:

1. Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qısa vaxt ərzində qiymətləndirilməsi.
2. Konkret internet resurslarının müəllimin metodiki tapşırığı əsasında öyrənilməsi
3. Lazımı məlumatın azad, geniş zolaqlı şəkildə axtarılması;
4. Dünya təcrübəsi və biliklərinə yiyələnməni təmin etməsi.

İKT sayəsində şagird problemi həll etmək üçün onu araşdırır, həm də müxtəlif proqramlardan istifadə etməklə ümumi məqsəd ətrafında birləşdirir, əldə etdiyi bacarıqları ümumiləşdirərək bacarıqlarını nümayiş etdirir. Bütün bunlar onlarda tədqiqatçılıq bacarığını formalaşdırır.

Tədrisdə İKT-dən istifadədə bir sıra çatışmazlıqlar özünü göstərir:

1. Şagirdlər arasında əməkdaşlığın pəzulması;
2. Şagirdlərə qarşı inamsızlığın yaranması (verilən tapşırığın cavabı zamanı);
3. Müəllim şagird arasında ünsiyyətin azalması;
4. Bəzi məlumatların yetərsizliyi və müəllimin izahına ehtiyacın yaranması;
5. Sağlamlığa mənfi təsiri;
6. Kitaba marağın azalması və s.

İKT-dən istifadə edilməsi müəllimə pedaqoji elmlərin, o cümlədən biologiyanın tədrisinin inkişaf tendensiyalarını izləməyə imkan verir. Onun peşəkar səviyyəsini yüksəltməyə, dünyagörüşünü

artırmağa, ən əsası isə bioloji biliklər bazasının genişləndirməsinə, sistemləşdirməsinə, dərsliklərlə sərbəst işləməsinə, əlavə informasiyalar toplanmasına kömək edir.

Açar sözlər: İKT, biologiya, müəllim, şagird, pədaqoji elm

ABSTRACT

The application of ICT in the teaching process serves to enrich the content of teaching, to give it a logical and searching character, to activate students' interest in learning, to develop their creative abilities and to stimulate their mental activities.

In virtual laboratories, students will be able to watch videos and explanations of any chemical reaction, physical, biological, geographical processes.

The teacher is freed from the tedious task of writing with chalk on the board, drawing pictures or hanging charts to explain the lesson.

The installation of ICT equipment, including an interactive board, a computer, a projector, and the creation of virtual classrooms with the organization of an interactive multimedia audience help to solve the problem. The creation of electronic libraries increases the possibilities of using multimedia in each of the teachers' lessons.

It is possible to obtain information such as sound, text, image, animation, video through ICT: Translation programs: dilmanc, polyglot, lingvo, Google translate,

It becomes possible to convert and use the information collected in the subject by electronic means into the native language. When the subject is taught, devices such as electronic boards, printers, and scanners ensure the effective conduct of the training process.

Regarding the teacher's skills in using ICT:

1. Assessment of students' knowledge and skills in a short period of time.
2. Study of specific internet resources based on the methodical task of the teacher
3. Searching for necessary information in a free, wide-band way;
4. Ensuring the acquisition of world experience and knowledge.

Thanks to ICT, the student investigates the problem in order to solve it, but also combines it around a common goal using various programs, summarizes the acquired skills and demonstrates his abilities. All this forms research skills in them.

There are a number of shortcomings in the use of ICT in education:

1. Violation of cooperation between students;
2. Distrust of students (when answering the given task);
3. Reduction of communication between teacher and student;
4. The insufficiency of some information and the emergence of the need for the teacher's explanation;
5. Negative impact on health;
6. Loss of interest in the book, etc.

The use of ICT allows the teacher to follow the development trends of pedagogical sciences, including teaching of biology. It helps to raise his professional level, to increase his outlook, and most importantly, to expand and systematize his biological knowledge base, to work freely with textbooks, and to collect additional information.

Keywords: ICT, biology, teacher, student, pedagogical science

Bildiyimiz kimi İKT avadanlıqlarına aid edilən ən əsas aparat kompüter və ona əlavə olunan giriş-çıkış qurğularıdır. Kompüter və onun giriş-çıkış qurğuları İKT-nin təhsildə tətbiqində əsas rol oynayan vasitələrdəndir. Proqram təminatına gəldikdə Ms Word, Ms Excel, Ms Power Point proqramları aid edilir. Təhsildə istifadə olunan İKT avadanlıqları dedikdə həm bu məqsədə xidmət edən elektron aparat, həm də proqram təminatı başa düşülür. Kompüterin giriş-çıkış qurğuları dedikdə klaviatura, monitor, mouse (siçanı), skaner, printer, plotter, qrafiki planşet (digitizer), web-kamera, TV-tüneri, multimedia vasitələri (səs kolonkası, səs kartı, kamera), modern və s. misal göstərmək olar.

Ümumtəhsil məktəblərində müasir və interaktiv təhsil modelinin həyata keçirilməsi məktəbin və müəllim heyətinin qarşısına yeni tələblər qoyur. Bu tələblərin ən əsası tədrisdə İKT-dən səmərəli istifadə edilməsidir. Bunun üçün məktəblərdə bir sıra hazırlıq işlərinin həyata keçirilməsi lazım gəlir[1]. İlk növbədə pedaqoji heyətin İKT savadlılığı artırılmalı, təlim-tədris prosesinə innovativ yanaşmanı formalaşdıran İKT-nin təhsil sistemində daxil edilməsidir. Tədrisə verilən müasir tələblərin gözlənilməsi, yeniliklərin dəyişikliklərin məktəblərdə uğurla və səmərəli tətbiqi müəllimin də tədris prosesinə fərqli yanaşmasını zəruri etmişdir. Bu səbəbdən də müəllimlərin İKT bacarıqlarına yiyələnməsi, tədris prosesində İKT bacarıqlarından pedaqoji alət kimi istifadə etməsi zərurəti yaranır. Bu nöqtəyi-nəzərdən İKT-nin təlim prosesində tətbiqi, elektron tədris sistemlərinin effektivliyinin artırılması, nəticə etibarilə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi baxımından xüsusi aktualıq kəsb edir. Günümüzdə informasiya cəmiyyətinin və dünya ölkələri ilə rəqabətə girə biləcək yüksək texnologiyalı milli iqtisadiyyatın yaradılması ölkəmizin dövlət siyasətinin əsas istiqamətinə çevrilmişdir. Bununla da informasiya əsrinin tələblərinin ödənilməsi, dünya təhsil sistemində inteqrasiya edilməsi prosesi gedir[2].

İKT-nin əhəmiyyətinə gəldikdə isə ondan istifadə etdikdə özünüyoxlama testlərindən istifadə edilməsi, distant təhsilin həyata keçirilməsi, mövzu üzrə cədvəl və sxemlərin hazırlanması, təqdimatların aparılması, müzakirəsinin təmin edilməsi, şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qısa müddətdə qiymətləndirilməsi, müxtəlif layihələr işlənməsi və s. mümkün olur.

Ümumiyyətlə, İKT-dən tədrisdə istifadə edilməsinin üstünlükləri çoxdur. Belə ki, müəllimin verdiyi suala sinifdəki şagirdlərin hamısı kompyuter vasitəsilə eyni zamanda cavab verir, vaxt itkisinə yol verilmir. Bütün uşaqlar dərslərində fəal iştirak etmək imkanı qazanırlar.

Tədris prosesində İKT-nin tətbiq edilməsi, tədrisin tərkibinin zənginləşməsinə, ona məntiqi və axtarıcı xarakter verməklə bərabər, şagirdlərin öyrənmək marağının aktivləşdirilməsinə, onların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə və zehni fəaliyyətlərinin stimullaşdırılmasına xidmət edir.

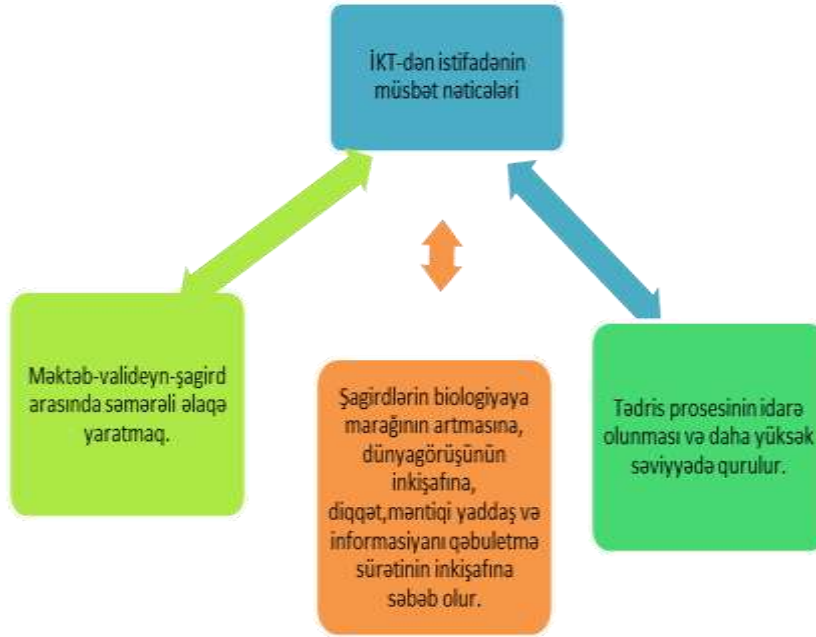
Virtual laboratoriyalarda şagirdlər istənilən kimyəvi reaksiyanın, fiziki, bioloji, coğrafi proseslərin izahını və video görüntülərini izləyə biləcəklər.

Müəllim dərslərini izah etmək üçün lövhədə tabaşirlə yazmaq, şəkil çəkmək və ya tablolar asıb çıxarmaq kimi yorucu işdən azad olur[3].

İKT avadanlığının, o cümlədən interaktiv lövhənin, kompyuterin, proyektorun quraşdırılması, əks əlaqəli multimediyalı auditoriyanın təşkili ilə virtual sinif otaqlarının yaradılması problemin həllinə kömək edir. Elektron kitabxanaların yaradılması isə müəllimlərin hər bir dərslərində multimediyadan istifadə imkanlarını artırır.

Ümumtəhsil məktəblərində fənlərin, o cümlədən biologiyanın tədrisində müasir kompyuterlərdən əsasən aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

- xüsusi öyrədici proqramlardan istifadə etməklə tədris prosesinin təşkilində;
- şagirdlərin bilik və bacarıqlarının yoxlanılması prosesində;

- bioloji proseslərin mahiyyətini başa düşmək üçün;
- laboratoriya işlərinin və təcrübəsinin aparılmasında;
- tədris prosesinin təşkilində;
- dərstdə motivasiyanın yaradılmasında;
- tətbiqi məsələlərin həll olunmasında;
- dərş vəsaitlərinin hazırlanmasında;
- resursların işlənməsində;
- sual və tapşırıqların hazırlanmasında;
- şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsində və s.

Tədris filmləri biologiya dərslərində effektiv pedaqoji təlim vasitələrindən biridir. O, şagirdlərin diqqətini inkişaf etdirir, əyaniliyi möhkəmləndirir, digər tərəfdən mikro, makro və multi çəkilişlər hesabına hadisələrin izahına imkan yaradırlar. Bütün bunlar şagirdlərin hadisəni diqqətlə izləməsinə imkan yaradır. Həm də şagirdlərin təlim-tərbiyəsində böyük rolu vardır. Tədris filmindən istifadə edilməsində müəllimdən yüksək pedaqoji ustalıq tələb edilir. Belə ki, müəllimin hazırlığı və lazım olan anda filmdən istifadə etməsi şagirdlərin müəyyən hadisənin izahının dəqiqliyini aydınlıq gətirir. Habelə film vasitəsilə şagirdlər müəyyən praktik vərdişlərə yiyələnirlər. Tədris prosesində problemin həlli yollarından biri də internet resurslardan düzgün istifadə etməkdir. İnternetdən olan resurslar içərisində ən maraqlısı VEB2 alətidir. VEB2 alətində yığılan dərslər daha maraqlı, daha zəngin, interaktiv olması ilə seçilir. Ən zəif şagird də dərş ilə maraqlanır. Ona görə də şagirdlər dərş daha dərindən öyrənirlər.

Milli kurikulum dərslərdə İKT-dən geniş istifadəni nəzərdə tutur. Kompüterdən, proyektordan istifadə etməklə mövzunun icmalı qabaqcadan hazırlanır. Motivasiyanın qurulmasında mövzuya aid materiallardan internet qaynaqlarından, fləşkartlardan, əyani vəsaitlərdən, videomateriallardan, slaydlardan, animasiyalardan və s. istifadə etməklə şagirdlərin diqqətini maksimum dərəcədə dərşə cəlb edilir. Biologiya dərslərində təbiət hadisələrini, heyvanları, bitki ötüyünü və s. əks etdirən video materialların nümayişi şagirdlərdə dərslərə daha böyük maraq oyadır və onlarda mövzunun öyrənilməsinə həvəs yaradır. Bundan başqa şagirdlər tədqiqat apararkən, ümumi nəticələr çıxararkən daha dəqiq, daha səlis işləyir, dərslər bu günkü tələblərə uyğun daha fəal, daha canlı keçir[4]. İKT-nin metodiki işdə uğurla tətbiq olunması müəllimin İKT-nin tətbiqi bacarıqlarına əsaslanır. O, İKT-dən

istifadənin müxtəlif formalarını yaxşı bilməli kompyuterdə səmərəli işləməli, əsas təhsil slaydlarını hazırlamalı, təqdim etməlidir.

İKT vasitəsi ilə səs, mətn, şəkil, animasiya, video kimi məlumatları əldə etmək mümkündür: Tərcümə proqramları: dilmanc, poliqlot, linqvo, Google translate,

Fənn üzrə toplanmış informasiyanın elektron vasitələrlə ana dilinə çevrilməsi və istifadəsinə imkan yaranır. Fənn tədris olunan zaman elektron lövhə, printer, skayner kimi qurğular təlim prosesinin effektiv aparılmasını təmin edir.

Müəllimin İKT-dən istifadə bacarıqlarına aiddir:

5. Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qısa vaxt ərzində qiymətləndirilməsi.
6. Konkret internet resurslarının müəllimin metodiki tapşırığı əsasında öyrənilməsi
7. Lazımı məlumatın azad, geniş zolaqlı şəkildə axtarılması;
8. Dünya təcrübəsi və biliklərinə yiyələnməni təmin etməsi.

İKT sayəsində şagird problemi həll etmək üçün onu araşdırır, həm də müxtəlif proqramlardan istifadə etməklə ümumi məqsəd ətrafında birləşdirir, əldə etdiyi bacarıqları ümumiləşdirərək bacarıqlarını nümayiş etdirir. Bütün bunlar onlarda tədqiqatçılıq bacarığını formalaşdırır.

Tədrisdə İKT-dən istifadədə bir sıra çatışmazlıqlar özünü göstərir:

7. Şagirdlər arasında əməkdaşlığın pozulması;
8. Şagirdlərə qarşı inamsızlığın yaranması (verilən tapşırığın cavabı zamanı);
9. Müəllim şagird arasında ünsiyyətin azalması;
10. Bəzi məlumatların yetərsizliyi və müəllimin izahına ehtiyacın yaranması;
11. Sağlamlığa mənfi təsiri;
12. Kitaba marağın azalması və s.

İKT-dən istifadə edilməsi müəllimə pedaqoji elmlərin, o cümlədən biologiyanın tədrisinin inkişaf tendensiyalarını izləməyə imkan verir. Onun peşəkar səviyyəsini yüksəltməyə, dünyagörüşünü artırmağa, ən əsası isə bioloji biliklər bazasının genişləndirməsinə, sistemləşdirməsinə, dərslərlə sərbəst işləməsinə, əlavə informasiyalar toplanmasına kömək edir.

Hər bir müəllim öz biliyini, pedaqoji ustalığını artırmaq üçün daim axtarışda olmalı, İKT-dən geniş istifadə etməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. İbrahimova X. Biologiyanın tədrisində fəal təlim metodlarının tətbiqi. Monoqrafiya. Bakı, 2005, «R.N. Novruz – 94», 160 s.
2. Kərimov Y.Ş. Təlim metodları. Bakı, «R S Poliqraf», 2007, 272 s.
3. Qəndilov R.T., Tağıyeva S.Ş., Qocayev Ş.Ə., Məmmədova N.Ə., Vəliyeva Ü.V., Əfəndiyeva N.O. Həyatı Bacarıqlara Əsaslanan Təhsil (X–XI siniflər). Bakı, Mütərcim, 2006, 304 s.
4. Quliyev B.Ş., Talıbov Ə.M., Əşrəfov R.Ə., Qocayeva D.D. Ətraf mühitin ekoloji vəziyyətinə təsir göstərən amillər. // Ekologiya, fəlsəfə, mədəniyyət, 2006, s. 104–111.

NECESSITY AND CONDITIONS FOR FORMING A CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION

(on the example of the education system of Uzbekistan)

Umida Negmatovich KHODJAMKULOV

Associate Professor of the Department of Uzbek Language and Literature, Chirchik State Pedagogical Institute of Tashkent Region (104, Amir Temur Street, Chirchik, Uzbekistan, 111715), Candidate of Philological Sciences

ORCID ID: 0000-0001-6765-2001

ANNOTATION

The article draws certain conclusions about the scientific and theoretical foundations of the development of the cluster of pedagogical education. In particular, the directions and principles of development of the cluster of pedagogical education in Uzbekistan are outlined. Strategic directions of development of pedagogical education, characteristic features and conditions of cluster policy are also defined. The cluster of pedagogical education is described and its differences from the usual system are listed.

Keywords: cluster of pedagogical education, globalization, integration, system, cluster subjects, cluster directions, cluster principles

The socio-political and economic relations observed in the world community in the following years are undoubtedly experienced in connection with the processes of globalization. Today, the emergence of a complex development of society, along with the positive aspects of development, provokes its negative consequences. Of course, in such conditions, the education system is flexible to the processes of globalization, and the reforms that it considers important play an important role. This suggests that clustering of education is theoretically justified.

Today, the creation of such a new system of higher education in Uzbekistan has become an urgent necessity, in which it is necessary to ensure both mutual control, competition, and satisfaction of interests between types of education. Due to the high social significance of higher education in the sustainable development of society, modern requirements, problems in the system and the relationship between education, science and production sectors in their solution, it is now necessary to transfer continuous pedagogical education to a cluster model of development.

In the 90s of the last century, the cluster model was observed even in the education system of some countries. Countries such as the United States, Germany, France, Finland, Russia and Belarus can be cited as leaders in this regard.

Seven main strategies of the cluster were noted by researchers N.N. Davidov and B.M. Igoshev: geographical strategy, horizontal strategy, vertical strategy, lateral strategy, technological strategy, focused strategy, quality strategy. [1:75-76]

In our opinion, it would be appropriate to classify the above-mentioned cluster strategies as cluster forms noted by Russian researchers. Because they, not the cluster implementation strategy, have their own expression, in what forms and types it manifests itself.

Based on the ideas expressed in the scientific literature about the concept of "cluster", we propose to define the concept of "cluster of pedagogical education" as follows: **A cluster of pedagogical education is a system of integration of equal individual subjects, technology and human resources that are in contact with each other in order to meet the needs of competitive teaching staff in a specific geographical region.**

In the literature of the subjects included in the cluster are classified according to characteristics of products, the information and knowledge they produce: in the form of relations; the structure of cooperation; the nature of activities of the participants; the nature of appearance; in appearance of the primary resource; warranty level; the presence of a geographic component. [2;12]

Based on the principles of the educational policy of Uzbekistan and the existing conditions, it is advisable to propose the following principles for the formation of a pedagogical education cluster: **natural interconnection, continuity, consistency, inheritance, modernity, common goals, privacy of interests, mutual control.**

Based on the content of the pedagogical educational cluster and the specifics of this sphere, it is advisable to organize it in the following areas: **1) direction of education; 2) direction of educational resources; 3) direction of education and science; 4) direction of education and production; 5) direction of education management.**

In this classification, the activities of the pedagogical sphere of education are fully covered, each direction is divided into branches. The content of these areas includes all forms, methods and technology of educational, scientific and methodological, educational and managerial interaction between types of education.

Based on the conclusions made in the course of our research, we propose as strategic directions for the development of the cluster of pedagogical education in Uzbekistan:

1. Coordination and implementation of educational and methodological guidance in the preparation of teachers for school and extracurricular education, educational directions at the disposal of pedagogical universities for secondary special, professional educational institutions, as well as the formation of scientific and methodological foundations for the training of teachers and specialists in this field.

2. Implementation of systematic improvement of state educational standards, curricula and programs in educational institutions of the region, taking into account the demand and advanced foreign experience in the field of pedagogy, the widespread introduction of modern pedagogical and information and communication technology in the educational process.

3. Coordination of scientific and methodological work in the field of pedagogy in the region in the areas of training in pedagogical universities, including fundamental, practical and innovative research.

4. To ensure the implementation of quality increase and retraining of training managers and specialists of educational institutions of the region through the implementation of strategic tasks of development of pedagogical sphere on the basis of targeted training of highly qualified scientific and scientific-pedagogical personnel, including the increase of scientific and pedagogical potential of regional secondary schools.

5. Improvement of information support for continuous pedagogical education in the direction of training of pedagogical universities, increasing the prestige of the teaching profession and support for teachers-innovators.

6. Improvement of existing normative documents regulating pedagogical education.

7. Development of a platform for the innovative cluster of pedagogical education.

According to the results of the research, the following can be identified as a characteristic feature of the implementation of the policy of the pedagogical cluster of education in Uzbekistan:

1. Strengthening the competitive environment in the international and local markets of educational services.

2. Higher scientific potential at the regional level.

3. Availability of competitive advantages for the development of regional clusters, favorable geographical location among them, availability of specialized human resources, specialized educational institutions and research institutes, the necessary infrastructure.

4. Geographical concentration and proximity of enterprises and organizations in the cluster, the availability of a regulatory framework for active interaction.

5. The fact is that there are many cluster participants and there are enough factors that lead to positive efficiency of cluster interaction.

6. The presence of conditions for effective interaction between educational and research institutions.

A cluster can be called a specific system, but it has other aspects than a simple system. This is a special, specific system, with the addition of elements, its performance improves, but when you remove serious negative consequences are not observed. In the course of our research, we identified the following distinctive aspects of a cluster system:

1. Although each of the elements of the system performs a separate function, they differ from each other in their degree of significance. And elements in the cluster consist of equal components.

2. Failure of one of the elements contained in the system will cause the entire system to function flawlessly or not. Refusing to work with one of the cluster elements may reduce efficiency, but it does not stop the activity of the other elements.

3. The system can also be organized on the basis of mechanical attachment, but the elements in the cluster must have a conscious, natural and purposeful connection.

4. Of the elements that make up the system, private interest is not always required, but in a cluster, elements without private interest do not work.

5. The system has one purpose, and each element is subordinated to this goal. In a cluster, in addition to a single goal (a shared goal), there will also be a private goal for each element. Individual goals are no less important than the overall goal.

6. System is an entity consisting of separate parts, and a cluster is a large entity consisting of separate entities.

The General purpose performs the main task in the training cluster. This depends on the implementation of joint projects that provide graduates with qualifications based on state educational standards within the educational process. Through the creation of this system, within the framework of interaction, it is possible to achieve integration of goals, interests, activities and opportunities of educational institutions with all subjects of the labor market on the basis of volunteerism and social ethics.

To form a cluster of pedagogical education, a number of important conditions are necessary. Based on the results of our research, we suggest the following in this regard:

- establishing cooperation between educational institutions using the competitive advantages of the territory;

- identification of all the leaders who define the system's long-term innovation and other strategies;

- identification of scientific organizations that will improve the level of qualification of teaching staff, which will ensure internal and external competitiveness;

- an atmosphere of trust and creativity;

- the existence of private goals follows from the General goal of educational institutions in one area.

In conclusion, we note that the cluster of pedagogical education assumes achieving efficiency as a result of applying economic models in the field of pedagogy. At the same time, the research of its implementation processes, directions, principles, goals and tasks on a scientific basis is one of the urgent problems facing specialists in this field. In this regard, we offer the following:

1. Attracting the attention of the scientific community to the topic "innovative cluster of pedagogical education".

2. Research of strategic directions and principles of clustering of pedagogical education.
3. Making changes and additions to existing regulatory documents related to clusterization of pedagogical education.
4. Creative development of advanced foreign experience in educational clusters.
5. Development of rational application of innovative clusters of pedagogical education in practice.

Cluster of pedagogical education as an innovative approach to the system serves to increase its competitiveness in the process of globalization, to strengthen human resources, to improve the quality of education, to accelerate the exchange of information and innovations. Its subjects, directions and principles answer many questions that are important for the phenomenon and themselves represent the content of this process. These three factors are at the heart of cluster of pedagogical education, the effectiveness of which in the cluster depends directly on their theoretically correct development and practically correct implementation.

REFERENCES

1. Davydova N.N., Igoshev B.M. et al. Educational Cluster as a Backbone Component of the Regional Model of Continuing Teacher Education. *Pedagogical Education in Russia*. 2014; 10:75. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatelnyy-klaster-kak-sistemoobrazuyuschiy-komponent-regionalnoy-modeli-nepriyvnogo-pedagogicheskogo-obrazovaniya>. (in Rus.)
2. Zakhidov G.E. The Method of Organizing and Managing Production by The Cluster Method. *Tahkent: Science*. 2016:160. (in Uzbek)
3. Porter M.E. Competition. *Kiev: Williams*, 2001:208. Available at: <https://www.twirpx.com/file/505299/> (accessed in 04.11.2016). (in Rus.)
4. Bespalova L. What is a Cluster? Available at: <http://siok.rightside.ru/siok/2009-12-01-06-24-41>. (in Rus.)
5. Freeman C., Soete L. New Explorations in the Economics of Technological Change. *Pinter*. 1990:471. Available at: <https://www.amazon.com/New-Explorations-Economics-Technological-Change/dp/0861871286>. (in Eng.)
6. Osechkina L.I. The Cluster Approach as a Condition for Increasing the Effectiveness of the University. *Higher Education in Russia*. 2012; 8-9:75. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/klasternyy-podhod-kak-usloviye-povysheniya-effektivnosti-deyatelnosti-vuza>. (in Rus.)
7. Krivykh S.V. Cluster Approach in Vocational Education. *Academy of Vocational Education*. 2014; 3-4:7-13. Available at: http://inov.su/d/42292/d/monografiya_klasternyy_podkhod.pdf. (in Rus.)

EDUCATIONAL TOOLS CLASSIFICATION BASED ON CREDIT-MODULE SYSTEMS

ULKANOV Sardorjon Sodikjon ugli

Doctoral student, Andijan Machine-Building Institute, Uzbekistan

Askarov Ikhtiyor BAKHTIYOROVICH

*Jizzakh Polytechnic Institute, Faculty of Transport, Head of the Department of Vehicle Engineering,
An associate Professor, Jizzakh, Uzbekistan*

ANNOTATION

This article gives information about the role of modern educational didactic tools, classification and types of educational tools in the creation of didactic supply of educational materials based on the credit-module system. Also, information about the types of didactic tools used in the educational process is given.

Materials and research methods. Particularly important is the role of modern educational and didactic tools in the creation of didactic support for educational materials based on a credit-modular system. In turn, direct communicative competence can be called the basis of professional skills in the interaction of teachers and students in pedagogical activity [3]. The active use by the teacher of modern educational and didactic tools during the lesson and, in turn, the formation of students' skills to use didactic tools is an integral part of communicative competence [2,3].

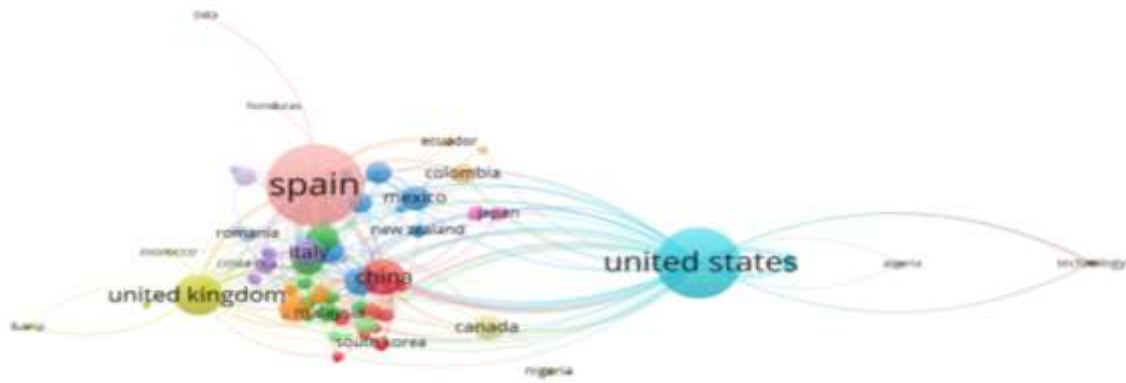
Fig. 1.1. Countries where teachers actively use modern educational didactic tools in the course of lessons.

It can be seen from the letter above that the USA, China and Spain, Italy, Canada use more didactic tools in higher education institutions. The map was prepared by reading analyzes and online sources.

[source: <https://www.mapchart.net/world.html>]

We also analyzed articles on didactic materials published in the Scopus database using the Vosviewer program and created a map using the map online electronic system.

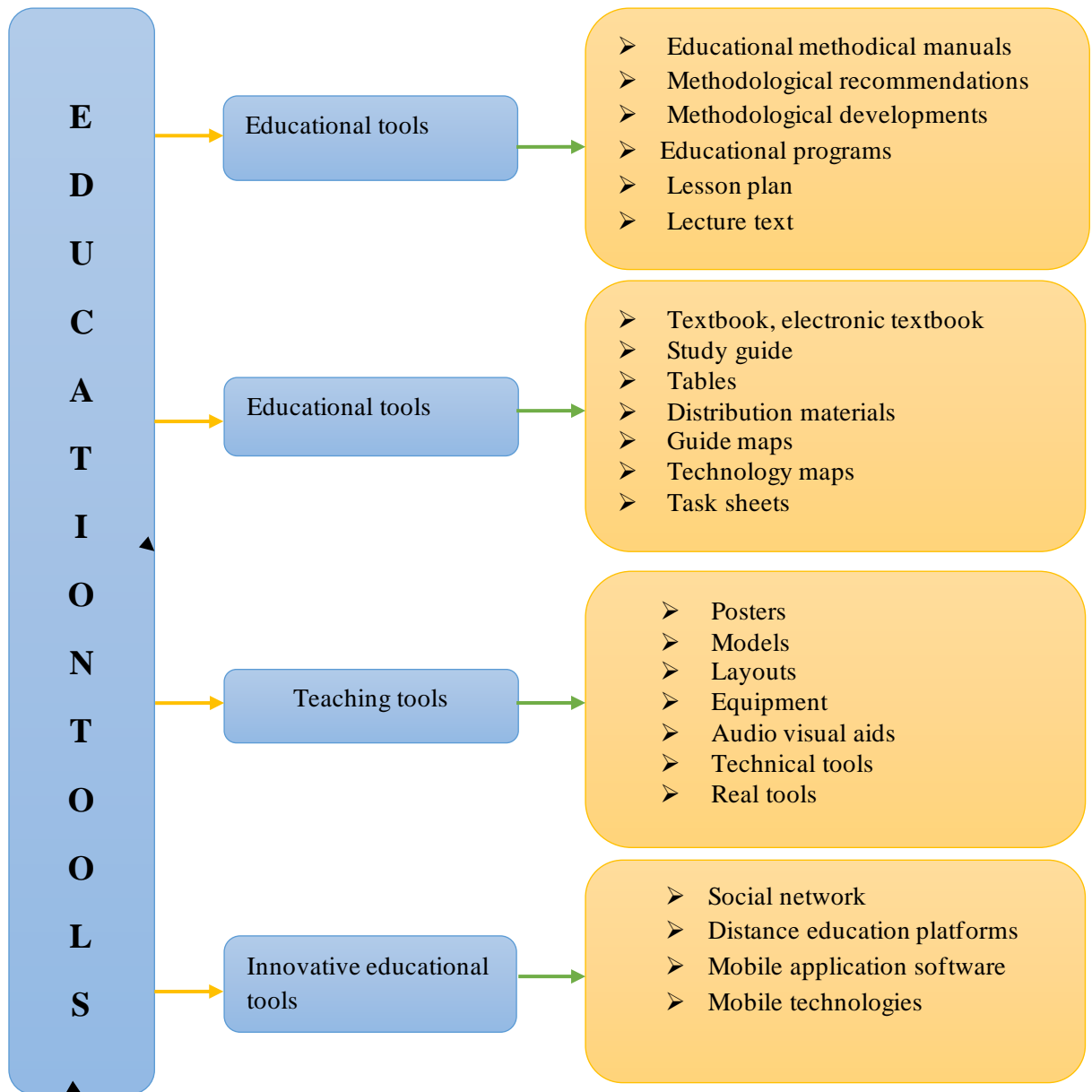
Fig 1.2. Analyzed the articles about didactic materials published in the Scopus database using the Vosviewer program.

Educational tools - knowledge to be taught and mastered are information carriers. *Until now, the use of educational tools has been divided into 3 parts:*

- educational tools;
- educational tools;
- teaching tools.

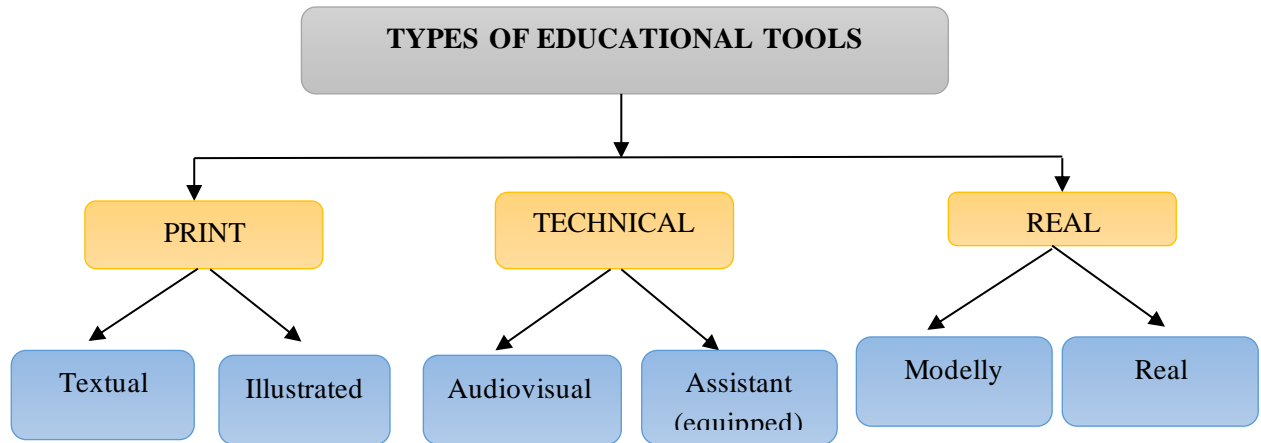
RESULTS

The rapid development of science and education in our republic makes it necessary to study educational tools in four parts instead of three. *This is reflected in the following classification of educational tools developed by us (Fig. 1.1)[4,5].*

Fig 1.3. Classification of educational tools.

In some cases, the educational tool intended for the learner is required both for the teacher and for the organization of the lesson process. By choice received method, form and tools one can meet one need. From this except education of means features according to 3 types separate possible: print, technical and real means [5,6,7]. In the drawing education of means types presented (Fig. 1.3).

Fig 1.4. Types of educational tools

For textual information retrieval and data processing

- study programs
- special literature (textbook)
- lecture texts
- don't give up materials
- list of an exam and control

To create a visual-general image

- photographs
- sketch , drawing , schemes
- images , tables , symbols
- posters

To create an image and sound about audiovisual processes and working mechanisms

- video films
- compact discs
- audiocassettes
- Power Point materials
- electron textbooks

Auxiliary (equipped)-image and the text to write and save for

- boards (bur board , ok board , magnet board)
- " Pinbord " board
- video projector , video projector screen
- overhead projector
- computer
- flip chart
- audio recorder , video recorder
- TV set

Model-to get an idea about the object being installed through the model

- models
- layouts
- trainers
- dummies

Real - time installation objects about real imagination to the body to bring for

- instrument equipment
- machine tools
- half ready and ready products
- raw items [8,9]

In theoretical lessons, teachers mainly use textual and auxiliary tools, for example, textbooks and handouts, and technical tools. In the process of education, the use of modern didactic materials is a great opportunity and helps to understand science faster. At present, we can come to the following final result from the above.

The main **expected results are as follows**;

- ❖ Assimilation of a large amount of information in a short period of time;
- ❖ Mastering the use of the latest smart gadgets;
- ❖ Learning to connect information and communication tools to the learning process;
- ❖ Mastering educational tools.

In conclusion, it can be said that the use of more visual and realistic tools, i.e. sketches, mobile applications during practical training in higher education institutions of the Republic of Uzbekistan, helps the student to acquire skills in the field of science faster, as well as helps to master science faster. These are: mobile application, blackboard, flipchart, pinboard, overhead projector, video projectors.

LITERATURES

1. Askarov I.B. Basic stages of process of preparation to research activity of preparation of future professional education teachers. Eastern European Scientific Journal. Germany, 2016. №-5. – P. 93-100.
2. Асқаров И.Б., Турматов Ж.Т. Олий таълим муассасаларида бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тадқиқотчилик фаолиятига тайёрлаш методикаси. - Т.: GOLD PRINT NASHR., 2018. – 80 б.
3. Жумаев М.Э. Ўқув жараёнида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг педагогик маданиятини тарбиялаш. Пед. фан. ном. ... дисс.: - Т.: 1999. -137 б.
4. Мухина М.В. Развитие технического мышления у будущего учителя технологии и предпринимательства средствами системы познавательных заданий. Дисс. канд. пед. наук. - Н. Новгород. - 2003. -210 с.
5. Левитес Д.Г. Авто дидактика. Теория и практика конструирования собственных технологий обучения-М.: РАО МПСИ, 2003 г. - 320 с.
6. Ulkanov. S. S., “Training Specialists on the Basis of the Credit-Module,” Zien Journal of Social Sciences and Humanities, pp. 33-36, 30-09-2022.
7. Egamberdiyeva N. M. Madaniy-insonparvarlik yondashuvi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish. - Т.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2009. - 135 б.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston

Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.

9. Ulkanov Sardorjon Sodiqjon o'g'li, «KREDIT-MODUL O'QITISH TIZIMI ASOSIDA MUTAXASSISLARINI,» Namangan muhandislik texnologiya instituti Ilmiy-texnika jurnali, t. 7, № I, pp. 645-649, 2022.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF PEDAGOGICAL EDUCATION CLUSTER

Jabbor Eshbekovich USAROV

DSc, Professor of the Department of Pedagogy of Chirchik State Pedagogical University

Dustnazar Omonovich KHIMMATALIYEV

DSc, Professor of the Department of Pedagogy of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

Regulation of relations in the field of education and its main principles (continuity and consistency of education), types of education (beneficial cooperation), forms of education (family education and independent education; inclusive education), its attractiveness and the status of pedagogical staff and guarantees of their activities are among the current problems today, which requires the mechanism of an educational cluster, i.e., a pedagogical educational innovation cluster (PEIC). As a modern approach to this issue, the educational cluster requires the study of the pedagogical and psychological aspects of the system, the mechanism of its introduction, and methodical support that implements the principles of modern cooperation. The article discusses the functions of pre-school education, general education schools, higher education and post-higher education stages as subjects and at the same time objects of the educational cluster, as well as the organization of activities in cooperation with them.

Keywords: Education, pedagogy, cluster in pedagogical education, educational subjects, educational institutions, competence.

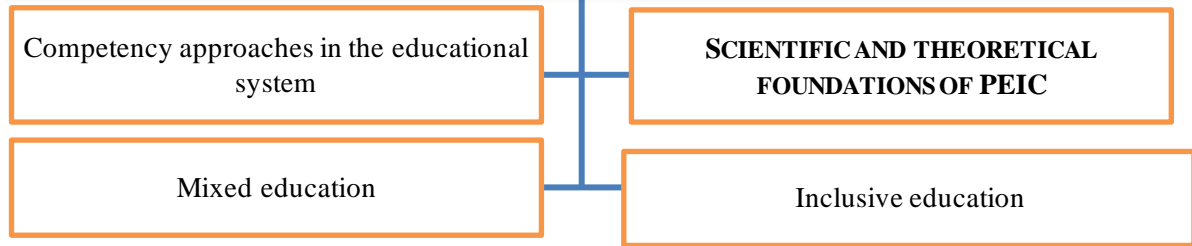
INTRODUCTION

Today, regulation of relations in the field of education and its main principles, types and forms of education (family education and independent education; inclusive education), its attractiveness and raising the status of pedagogical staff, their professional guarantees of activity have become one of the urgent issues. In particular, the main purpose of the Law "On Education" (No. 637) of the Republic of Uzbekistan is to regulate relations in the field of education, and in its article 4 "Basic principles in the field of education (education continuity and consistency of lim); Article 7. Types of education (beneficial cooperation); Article 15. Forms of education (family education and independent education; inclusive education); Article 41. Rating of educational organizations (attractiveness); Article 45. The status of teaching staff and the guarantees of their activities are defined. These issues find their solution based on a certain mechanism in the conditions of the educational cluster, i.e. the innovative cluster of pedagogical education (PEIC). Currently, this decision is considered the legal-normative basis of PEIC, and as a modern approach to this issue, it requires the research of pedagogical and psychological aspects of this system, the mechanism of its introduction, and methodical support that implements the principles of modern cooperation. The educational cluster includes pre-school education, secondary schools, higher education and post-higher education stages as subjects and at the same time as objects. The main problem is to organize activities in their cooperation.

Pedagogical education innovation cluster (PEIC) is implemented on the basis of certain components defined in all links of the continuous education system. Each component of PEIC has a mutually integrated sphere of influence, and its scientific concept is formed by pedagogical-psychological conditions and mechanisms. As the main implementation practice of the Pedagogical Education Innovation Cluster system and its main pedagogical psychological foundations, it can be implemented in the order of competence approaches in the education system, scientific and theoretical foundations of the Pedagogical Education Innovation Cluster, mixed education and inclusive education approaches.

PEDAGOGICAL EDUCATION INNOVATION CLUSTER SYSTEM

The analysis of scientific and pedagogical literature shows that today there is no single approach to the concept of "pedagogical conditions". It is known that the term "pedagogical conditions" develops and changes over time, showing certain features and essence. Modern interpretations of the concept of "pedagogical conditions", their components and their modern trends in the development of technology and science are significant. Improving the quality of education and the organizational-pedagogical conditions of the learner's activity are not only certain opportunities that help to effectively solve educational tasks, but also interpret the management position of education, the functional tasks of educational subjects as a holistic pedagogical problem requires doing.

CHAPTERS

Scientific-theoretical foundations of the innovative cluster of pedagogical education in the Republic of Uzbekistan, its description as a new innovative model related to continuity, coherence and consistency, and implementation mechanisms G.I.Mukhamedov, Sh.Q.Mardonov, U.N.Khodjamkulov , Sh.I.Botirova, S.A. Toshtemirova's works are covered to a certain extent. The conceptual foundations of professional competence of teachers are expressed in the researches of J.E.Usarov, N.Muslimov, N.Turdiyev, B.Nazarova, Kh.Mamatkulov. Also, the theory and practice of the educational cluster, content and essence issues by A.V. Khutorskoi, I.S. Yakimanskaya, Ye.N. Stepanov, V. Bespalko, innovative activities in the design and implementation of individual educational trajectories of students K. Angelovsky, S. L. Kuzmina , V.A.Slastenin, I.S.Yakimanskaya, V.I.Andreev, D.A.Ivanov, etc. Educational processes in foreign countries, various aspects of preparing future specialists for professional practice, studies on improving educational technologies G. Rozovsky, B. Clark, D. Bock, D. Pink, R. Sternberg, A. Sems, A. Studied by Maslow.

According to the literature analysis, the cluster is divided into regional, vertical and horizontal clusters. Territorial (regional) cluster - is focused on the level of practical cooperation within the framework of limited associations (ChBD) of solving this or that methodological problem. In this case, the function of regional cluster entities is realized in a linear way, that is, it forms a linear cluster environment: Interoperable entities within limited associations: learner, teacher, family.

Vertical cluster covers the educational process in secondary schools. Its linear cluster environment: student, teacher, teachers and family.

Horizontal cluster means the integration of various branches and educational organizations. The linear cluster environment of the activities of partner entities based on this approach includes: district and regional methodical councils, diagnostic and methodical centers, a group of advanced teachers, and higher education institutions.

Thus, as the main characteristics of educational clusters, despite the differences between them, it can be concluded that they consist of combining several separate elements to achieve a common goal, to achieve a common goal, and to solve common methodological problems. . It is directly related to the pedagogical and psychological conditions that ensure the unity.

Organizational-pedagogical conditions for the development and operation of educational processes are not only certain opportunities that help to effectively solve educational tasks, but also to increase the effectiveness of the overall pedagogical process, which positively affects the management position of

the educational process and the quality of education. viewed as a set of enabling learning and material-supporting environments. At the same time, beneficial cooperation of educational subjects, in turn, depends on certain organizational and pedagogical factors:

- teacher, student and other participants, who are considered as subjects of the pedagogical system, which ensure the successful solution of the tasks of the integrated pedagogical process aimed at the development of the individual as pedagogical and psychological conditions;
- organization of pedagogical interaction measures that ensure the modernization of the unique features of personal education and training;
- expanding taking into account the possibilities of new educational and pedagogical technologies, use of resources and information technologies;
- implies the unification of educators and recipients around a single common goal, the creation of an environment that demonstrates their functional tasks.

Pedagogical conditions are the content, methods, techniques and forms of education and training; complete equipment of the pedagogical process is manifested in a model that guarantees a certain result, which involves ensuring the harmonious coordination of the subjects and objects of the educational process. When building a model of pedagogical conditions, external factors that have a significant impact on the process are first identified, and then pedagogically controlled conditions are distinguished from them. Usually, the model is technological (forms, means, methods, techniques, stages, ways of organizing educational activities; procedural and methodological bases of the pedagogical process); will consist of components of personal (behavior, activity, communication, qualities of the subjects of the personal educational process) and psychological foundations of the educational process.

DISCUSSION

Pedagogical education is introduced in the innovative cluster system on the basis of certain components defined in all links of the continuous education system. Each component of PEIC has a mutually integrated sphere of influence, and its scientific concept is formed by pedagogical-psychological conditions and mechanisms. Pedagogical requirements of PEIC include such components as 21st century competencies, common solutions to the problem of educational stages, quick adaptation to competition in society (mobility), self-development based on independent education (mixed education). These components are related to all stages of education and are the main pedagogical aspects of continuous education.

At this point, if we approach the issue of preparing graduates for professional-practical activities in accordance with social requirements as quickly flexible staff, from the point of view that the function of the pedagogue of today's higher education institution has changed to "not imparting knowledge, but directing to receive education", any the process is based on the need to ensure rapid flexibility (mobility).

Mobility in an educational cluster environment. Conditionally the rapid adaptability of students in the environment of an educational cluster:

- socio-educational mobility (quick adaptation to preschool educational institutions);
- educational mobility (adaptation to the educational institution, school teachers, classmates and educational time);
- professional mobility (timely preparation for pedagogical activities based on the formation of practical competencies);
- it can be divided into inclusive mobility (preparation of children with disabilities for traditional schools).

Adaptability (mobility) to kindergarten, school, vocational training and professional activity in the direction of training a competitive specialist within the educational cluster: methods of ensuring rapid adaptability (mobility) to the process of education and professional activity, aims to ensure the mobilization of pupils+students+professionals into activity cooperation, community and lifestyle. At the same time, the issue of ensuring mobility in the conditions of PEIC requires the analysis of the

pedagogical and psychological foundations of the formation of an educational cluster at the stages of education based on scientific approaches.

For example, mobility in the environment of an educational cluster includes rapid adaptation to preschool educational institutions (kindergarten teacher, peers and kindergarten conditions, etc.) according to the content of the activity. We can conditionally name this as socio-educational mobility (keeping children's motivational activities stable; organizing their educational activities, learning technologies for creating an active environment).

Academic mobility usually refers to the exchange of students between higher education institutions. We, in the conditions of the educational cluster, determine the professional and educational activity of students by determining the pedagogical-psychological portrait; we considered the pedagogical aspects of establishing the principles of "Master-Apprentice" in the mobility of students and improving the activity of professional practice circles. Thus, as pedagogical foundations of PEIC, flexible learning environment, regeneration in education, elimination of professional fading, pedagogical profitability, SMART sensorics, blended learning, pedagogical taxonomy, learning receptors, acmeological orientation, pedagogy guarantees the level of competence of educational terms such as improvisation, pedagogical conference (briefing), educational portion, educational catalyst, educational credit, and didactic support of its acquisition.

The psychological foundations of PEIC are academic and professional mobility, integrated testology, the law of migration, repetition interval, relative and non-relative perception (memory), gender identity, sensitive (turning into a need), pedagogical-psychological diet (orientation in accordance with educational needs, (dispersion of knowledge viability and necessity), which takes into account age characteristics, and bases the aspects of formation of educational motivation and mental state of learners. Also, as psychological requirements, the principles and conditions of the formation of stable need competencies of the personal growth of students in their education, the implementation of education and its application on the basis of the whole "lifelong" concept, any of the graduates it is possible to mention ensuring quick adaptability (social mobility) to the team.

Quick adaptation to professional activity, assessing professional competence (to the team, specialized activities, etc.) as professional mobility, taking video lessons on topics suitable for school programs, forming analysis and speech skills; On the basis of the "Pedagogical Disenchantment" and "Home Education" projects, it is planned to create opportunities for students to enter the activity in time and to form their professional skills.

Thus, pedagogical education is an innovative cluster

REFERENCES (Apa)

1. «Ta'lim to'g'risida»gi (№637-sonli) Qonunning
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 14 apreldagi 213-son "Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori
3. G'.Muxamedov, U.N.Xodjamqulov,
4. J.Usarov ta'limda kompetensiyaviy yondashuv muammolari
5. Rozanova, Ya. V. Texnologiya rotatsionnoy modeli metoda smeshannogo obucheniya v neyazykovom vuze // Nauchno-pedagogicheskiy jurnal Vostochnoy Sibiri Magister Dixit. 2014.№ 2. S.70-76.
6. Mukhamedov Gafurdjan Isroilovich, & Usarov Djabbar Eshbekovich. (2020). Technologies for the Development of Competencies in Physics in General Secondary Education using Multimedia Resources. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 9(3), 2677-2684.
7. Usarov Jabbor Eshbekovich, Eshnayev Nortoji Jumayevich, and Kodirov Ikrom Davronovich. (2020) "Problems of formation of learning motives in pupils", *IEJRD - International Multidisciplinary Journal*, vol. 5, no. 8, p. 6,

8. J.E. Usarov, Dean of the Pedagogical Faculty of TVChDPI Professor, N.J.Eshnaev, Associate Professor of the Department of Psychology TVChDPI, Sh.Kh. Kabilova, TVChDPI Faculty of Pedagogy, Department of Defectology **“Rrospects and efficiency of the cluster project of pedagogical innovative education in practice”**

XX ƏSR AZƏRBAYCAN MUĞAM MƏCLİSLƏRİNƏ DAİR
20. YÜZYIL AZERBAIJAN MUĞAM MECLİSİ HAKKINDA
ABOUT THE MUGHAM MAJLİSSES OF AZERBAIJAN OF THE 20TH CENTURY

Sehrana KASİMİ

Doç.Dr., AMEA, Memarlıq və İncəsənət İnstitutu

ORCID ID: 0000-0002-6545-0198

XÜLASƏ

Təqdim edilən “XX əsr Azərbaycan muğam məclislərinə dair” adlı elmi məqalədə Azərbaycan muğamı və onun təsnifatı haqqında məlumat verilir. Muğamın əsrlər öncə təkmilləşərək bir şöbədə digərinə keçid alması, onun xalq arasında getdikcə daha da sevilərək təkmilləşməsi məqalədə yer alır. Məqalədə dahi bəstəkar Ü. Hacıbəylinin 20 ildən artıq üzərində işlədiyi “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” adlı kitabından əsaslı nümunələr öz yerini almışdır. Musiqi bilicilərinin sambalı mənbələrinə istinadən belə nəticəyə gəlmək olur ki, muğam Şərqi xalqlarına mənsub milli musiqi forması olub, şifahi ənənələrə əsaslanan klassik musiqi nümunəsidir. Muğam Azərbaycan xalq musiqisinin əsasını təşkil edir.

Muğamlar orijinal mahiyyətinə və öz musiqi xarakterinə görə bir-birindən fərqlənir. Hər kəsə bəllidir ki, Azərbaycanda 70 –dən artıq muğam vardır. Əsas isə 7 muğamdır. Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” adlı elmi-nəzəri kitabında muğamların dinləyiciyə aşılacağı əhval-ruhiyyəni belə səciyyələndirir:

Rast - dinləyicidə mərdlik və gümrəhlik hissi;

Şur - şən, lirik əhval-ruhiyyə;

Segah - məhəbbət hissi;

Şüştər- dərin kədər;

Çahargah- həyəcan və ehtiras hissi;

Bayatı-Şiraz- qəmginlik;

Hümayun -dərin kədər hissi oyadır.

Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri öz kökü etibarilə muğamlara bağlıdır.

Məqalədə Ərəb, İran və Avropa musiqişünaslarına istinadən bildirilir ki, qədim yunanlar yeddi səma cisimlərindən hər birinin Pifaqor tərəfindən icad edilmiş 7 tondan birinə müvafiq olduğunu zənn edilmiş.

Açar sözlər: muğam, xalq musiqisi, klassik, bəstəkar, türk, ərəb, iran, dəstgah, muğam məclisləri,

ÖZET

"20. Yüzyıl Azərbaycan muğam meclisləri haqqında" başlıklı bilimsel makale, Azərbaycan muğamı və təsnifi haqqında bilgi verməkdir. Yazıda, muğamın əsrlər öncə inkişaf edilərək bir şöbədə digərinə nakləndiyindən və xalq arasında gidərək daha çox sevildiyindən bəhs edilməkdədir. Yazıda dahi bəstəkar Ü. Hacıbəylinin 20 illik əşkıni süredir üzərində çalışdığı "Azərbaycan Halk Müziğinin Temelleri" kitabından temel örneklər yerini aldı. Musiqi erbabının sambalı mənbələrinə baxıldığında, muğamın Doğu xalqlarına aid bir milli musiqi növü olduğu və sözlü gələnelərə əsaslanan klassik musiqi nümunəsi olduğu sonucuna varıla bilər. Muğam, Azərbaycan xalq musiqisinin temelidir.

Muğamlar orijinal özli və musiqi xarakterlərindən dolayı bir-birlerinden fərqlilik göstərirlər. Azərbaycan'da 70'dən çox nügəm olduğunu hərkes biliyor. Əsas olan 7 muğamdır. Dahi bəstəçimiz

Üzeyir Hacıbeyli, muğamların dinleyicide uyandırdığı ruh halini "Azerbaycan Halk Müziğinin Temelleri" adlı bilimsel-teorik kitabında şöyle anlatıyor:

Rast - dinleyicide bir cesaret ve neşe duygusu;

Shur - neşeli, lirik ruh hali;

Segah - sevgi duygusu;

Shushtar - derin üzüntü;

Chahargah- heyecan ve tutku duygusu;

Bayatı-Şiraz - üzüntü;

Hümayun derin bir hüznü uyandırır.

Azerbaycan bestecilerinin eserleri temelde muğamlarla bağlantılıdır.

Makale, Arap, İranlı ve Avrupalı müzikologların, eski Yunanlıların yedi gök cisminin her birinin Pisagor tarafından icat edilen yedi tondan birine karşılık geldiğine inandıklarını söylediklerini aktarıyor.

Anahtar kelimeler: muğam, halk müziği, klasik, besteci, Türkçe, Arapça, İran, destgah, muğam meclisleri

ABSTRACT

The presented scientific article entitled "About the Azerbaijani mugham majlisses of the XX century" provides information about the Azerbaijani mugham and its classification. The article mentions that mugham was improved many centuries ago, passed from one industry to another and is becoming more and more popular among the people. Turning to the sources of music connoisseurs, we can conclude that mugham is a form of national music belonging to the peoples of the East and is an example of classical music based on oral traditions. Mugam is the basis of Azerbaijani folk music.

Mugams differ from each other in their original essence and their musical character. Everyone knows that there are more than 70 mugams in Azerbaijan. The main one is 7 mugams. Our brilliant composer Uzeyir Hajibayli characterizes the mood that mugams instill in the listener in his scientific and theoretical book "Fundamentals of Azerbaijani Folk Music":

Rast - a feeling of courage and cheerfulness in the listener;

Shur - cheerful, lyrical mood;

Segah - feeling of love;

Shushtar - deep sadness;

Chahargah - a feeling of excitement and passion;

Bayati-Shiraz - sadness;

Humayun causes deep sadness.

The works of Azerbaijani composers are inextricably linked with mugams.

The article cites Arabic, Iranian and European musicologists. The ancient Greeks believed that each of the seven celestial bodies corresponds to one of the seven tones invented by Pythagoras.

Key words: mugham, folk music, classical, composer, Turkish, Arabic, Iranian, dastgah, mugham medjlisi

Keywords: mugam, oral professional music, zarbi – mugam, tar, kamancha, mugam majlisses.

Muğam Şərq xalqlarına mənsub milli musiqi forması olub, şifahi ənənələrə əsaslanan klassik musiqi nümunəsidir. Muğam Azərbaycan xalq musiqisinin əsasını təşkil edir.

Muğamlar orijinal mahiyyətinə və öz musiqi xarakterinə görə bir-birindən fərqlənir.

Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” adlı elmi-nəzəri kitabında muğamların dinləyiciyə aşladığı əhval-ruhiyyəni belə səciyyələndirir:

“Rast” - dinləyicidə mərdlik və gümrəhlik hissi, “Şur” - şən, lirik əhval-ruhiyyə, “Segah”- məhəbbət hissi, “Şüştər”- dərin kədər, “Çahargah”- həyəcan və ehtiras hissi, “Bayatı-Şiraz”- qəmginlik, “Hümayun”-dərin kədər hissi oyadır.

Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri öz kökü etibarilə muğamlara bağlıdır.

Ərəb, İran və Avropa musiqişünaslarına görə, qədim yunanlar yeddi səma cisimlərindən hər birinin Pifaqor tərəfindən icad edilmiş 7 tondan birinə müvafiq olduğunu zənn edirlərmiş:

Mi – yunanca – Ay, Ərəb – İranca – Nəvvə
Fa -----Merkuri (Ütarid)-----Busəlik
Sol-----Venera(Zöhrə)-----Rast
Lya-----Çünəş -----Əraq
Si -----Mars(Mərrix) -----Üşşaq
Do -----Yupiter(Müştərix)-----Zirəfkənd
Re -----Saturn(Züləl)-----Rəhavi(Rübab)

Beləliklə, buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, keçmiş zamanlarda muğam musiqisi 7 əsas avazdan ibarət olmuş və yuxarıda adları çəkilmiş ardıcılıqla adlandırılmışdır. Sonralar isə, ictimai – iqtisadi formasiya dəyişdikcə, muğamlar da inkişaf edərək zaman ötdükcə yeni şöbələr, güşələrlə zənginləşmiş və nəhayət, indiki dövrdə öz intişarını tapmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ərəb musiqisində “Yegah”, “Dügah”, “Segah” bütöv muğam, “Çahargah” isə şöbə kimi səslənir. Say adları ilə bağlı isə, ərəb musiqisində yegah, dügah, segah, çahargah, pəncgah, şeşgah və həftgah səs düzümünün pərdələri kimi adlandırılır. Bu faktı ərəb musiqişünası Fərrux Ammarın yazılarında aydın görmək olar.

Keçən əsrin muğam ustalarının yaradıcılıqlarına nəzər salsaq, ilk növbədə, Şuşanın “Seyidli” məhəlləsində boyaqçı Məşədi İsmayılın ailəsində dünyaya göz açan və gələcəkdə “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” adlandırılan görkəmli xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu göz önünə gəlir. Milli musiqi tariximizdə Cabbar Qaryağdıoğlunun adı ilə bağlı hələ açılmamış səhifələr var.

Şərq musiqi mədəniyyətində simfonik muğamların bünövrəsini qoyan dahi Azərbaycan bəstəkarı Fikrət Əmirov ustad xanəndə haqqında belə demişdir: “Cabbar Qaryağdıoğlu xalq musiqisinin düşünən beyni idi”.

On yaşında şəhərdəki musiqi məktəbinə daxil olan Cabbarın ilk müəllimi Şuşalı şair Mirzəli Zeynalabdin oğlu olur. O, klassik Şərq muğamlarına dərin bələd olan bir şəxs idi. O, Cabbara musiqi elmini öyrədir, şeirə, sənətə həvəs yaradır. 13 yaşında oxumağa başlayan Cabbar Qaryağdıoğlu 16 yaşında ifa etdiyi “Şüştər”, “Kürd Şahnaz” muğamları ilə məşhurlaşır.

Məşhur tarzən Sadıqcanın təklifi ilə Şuşada “Xandəmirovun teatr salonu”nda təşkil edilən xeyriyyə gecələrində çıxış edir. Məclislərin birində oxuduğu “Heyratı”nın səsi – sorağı tezliklə Gəncəyə, Şamaxıya, Bakıya yayılır. Onu, yaxın – uzaq şəhərlərə, Orta Asiyaya, İrana dəvət edirlər.

Cabbar Qaryağdıoğlu təkcə xanəndə deyildi, o, həm də Azərbaycan opera sənətinin ilk ifaçılarından biri idi. 1911 –ci ildə C.Qaryağdıoğlu Bakıda “Nikitin qardaşlarının teatri”nda “Fərhad və Şirin” operasının ilk tamaşasında Fərhad rolunu ifa edir.

XX əsrin əvvəlinədək Azərbaycan xanəndələri farsdilli serlərlə muğam ifasına riayət edirdilər. Məhz, Cabbar Qaryağdıoğlu, bu ənənəyə son qoydu. Muğamların Azərbaycan dilində ifası bütün Güney Qafqazda ənənəyə çevrildi.

Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının ilk qurucularından biri kimi də Cabbar Qaryağdıoğlu uzun illər bu mədəniyyət ocağında klassik musiqidən, Azərbaycan xalq musiqisindən dərs deyərək, xanəndələrin yetişməsində fədakarlıq göstərdi. Bundan əlavə, Cabbar Qaryağdıoğlu tarixə, həm də, səsi qrammofon valına yazılan ilk azərbaycanlı xanəndə kimi düşüb. Belə ki, xanəndə 1906–1912-ci illərdə Kiyev, Moskva və Varşava şəhərlərinə dəvət almış və həmin şəhərlərdə səsi qrammofon valına yazılmışdır.

...Cabbar Qaryağdıoğlunun qızı Şəhla xanım atasının bəstəkarlığından danışaraq, tarixi faktlar açıqlayır:

“Atam bir gün İrəvanda toy məclisində oxuyurmuş. Məclisin qızğın vaxtında qız atası xanəndədən xahiş edir ki, gəlini tərifləyən bir mahnı oxusun. Elə oradaca Cabbar Qaryağdıoğlu “İrəvanda xal qalmadı” adlı mahnı bəstələyib oxuyur. Bu, bir faktdır ki, “İrəvanda xal qalmadı” (illər uzununu xalq mahnısı kimi təqdim edilsə də,)

mahnısının sözləri də, musiqisi də Cabbar Qaryağdıoğluna məxsusdur. Onun 30 dan çox mahnısı Üzeyir Hacıbəyli, Müslüm Maqomayev tərəfindən nota salınıb. Opera və operetta yazan bəstəkarlarımıza Cabbar Qaryağdıoğlu yaxından kömək göstərmiş. O, tək-cə elə tarzən Qurban Pirimovun müşayiəti ilə 300 - ə qədər mahnı və təsnif oxuyub. Yaxşı ki, unudulmaz Bülbülün və bəstəkar Səid Rüstəmovun xeyirxahlığı nəticəsində həmin mahnılar nota köçürülüb. Ustad deyərdi: - kim ki, oxuyanda qaval çalmadı, o, oxuyan deyil”.¹

Xan Şuşinski, Seyid Şuşinski, Bülbül, Davud Səfiyarov, Zülfi Adıgözəlov, Cahan Talışinskaya, Yavər Kələntərli, Mütəllib Mütəllibov kimi görkəmli muğam ustaları Cabbar Qaryağdıoğlunun tələbələri olmuşlar.

Bəstəkar Süleyman Ələsgərov yazırdı: “Dünya vokal məktəbi tarixində heç bir müğənni 70 il oxumamışdır. Cabbar Qaryağdıoğlunun təkrarolunmaz bir xüsusiyyətini də qeyd etmək istərdim ki, o, 84 yaşına kimi ancaq, tarın dö kökündə oxumuşdur. Bu isə ifaçılıq aləmində ağıla gəlməz cəsarət, məharət və möcüzə idi”.²

Məşhur xanəndə, gözəl muğam ustası, Şərq musiqisinin peyğəmbəri Cabbar Qaryağdıoğlunu, təbiidir ki, muğam məclislərsiz təsəvvür etmək qeyri – mümkündür. Azərbaycanda, XIX əsrdə muğamın inkişafında muğam məclislərinin əvəzedilməz rolunu da qeyd etmək istərdik.

Muğam məclisləri XIX əsrin II yarısında Azərbaycanın Bakı, Şamaxı, Şuşa kimi iri mədəni mərkəzlərində müxtəlif şəxslər – görkəmli şair və musiqiçilər, mədəniyyət hamiləri – mesenatlar, eləcə də zadəganlar tərəfindən saraylarda və kübar salonlarda təşkil olunardı. Bunları bəzən, “*musiqi dərnəyi*” və ya “*musiqi salonu*” da adlandırırdılar.

XIX əsrdə Azərbaycanın inkişaf etmiş şəhərlərində - Şuşada - “*Nəvvabın məclisi*”, Şamaxıda - “*Mahmud Ağanın dərnəyi*”, Bakıda isə - “*Məşədi Məlik Mənsurovun salonu*” fəaliyyət göstərirdi. Bütün bu musiqi məclisləri əsl musiqi məktəbinə, sənətkarlıq məktəbinə çevrilmişdi. Belə məclislərin əks-sədəsi tək-cə iri şəhərlərdə deyil, əyalətlərdə və hətta, kəndlərdə də yayılırdı. Belə ki, musiqisevərlər tərəfindən xüsusi muğam məclisləri təşkil olunurdu.

Qarabağ bölgəsinin mərkəzi olan Şuşa şəhərində təşəkkül tapmış və Qarabağda yaşayıb – yaradan xanəndələri, xalq çalğı alətləri ifaçılarını – sazəndələri özündə cəmləşdirən, muğam ifaçılığı ənənələrini qoruyub saxlayan, yaşadan məktəb - *Məclisi Fəramuşan* (farscadan tərcümədə: “Unudanlar məclisi”) – ədəbi məclis olub, 1872-ildə M.M.Nəvvabın evində təşkil edilmiş, 1910 ilədək fəaliyyət göstərmişdir. M.M.Nəvvab, H.Qaradaği, F.Kəminə, A.Asi, M.Ə.Bakı, B.Səbur, B.Fə dai, M.Katib və başqa şairlər məclisin fəal iştirakçıları idilər. Qarabağ xanəndələri bu məclisdə yaxından iştirak edirdilər.

¹Təranə Vahid.Şərq musiqisinin peyğəmbəri.Mədəniyyət 2011.

²Günəl Musa.Şərq musiqisinin əfsavnəvi səsi –Cabbar Qaryağdıoğlu.Mədəniyyət 2023

Daha bir məktəb, “Məclisi-üns” – ədəbi-musiqili məclis olub, 1864 ildə Şuşada, şair H. A. Ağahın evində təşkil olunmuş, məşhur Azərbaycan şairəsi Xurşudbanu Natəvanın rəhbərliyi ilə 1897 ilədək fəaliyyət göstərmişdir. X.Natəvan, M. P. Fəna, M.Ə.Növrəs, A. H. Yüzbaşov, M. Məmai, M. S. Piran və başqa şairlər məclisin fəal iştirakçıları idilər. Məclisdə Qarabağ xanəndələri şairlərin qəzəlləri əsasında muğamlar ifa edirdilər.

Tədris ocağı kimi “muğam məktəbi” ilk dəfə XIX əsrin ortalarında Xarrat Qulu tərəfindən yaradılmışdır. XIX əsrin ortalarında fəaliyyət göstərən bu məktəb, əsasən, dini məqsədlərə xidmət etmişdir. Xarrat Qulu dini mərasimlərdə (məhərrəmlik təziyəsində) iştirak etmək üçün gözəl səsi olan gəncləri öz məktəbinə cəlb edir, onlara muğamatı və muğamın oxumaq qaydalarını öyrədirdi. İnkər olunmaz bir faktdır ki, bu məktəb sonradan muğam tədris edən musiqi məktəblərinin təşkilində nümunəvi bir ocaq olmuşdur.

Xarrat Qulunun musiqi məktəbi dinə xidmət etsə də, Azərbaycan muğam sənətinin inkişafında mühüm rol oynamış bir sıra ustad sənətkarların yetişməsinə səbəb olmuşdur. Qarabağın ən görkəmli xanəndələri Hacı Hüsü, Məşədi İsi, Dəli İsmayıl, Şahnaz Abbas, Əbdülbağı Zülalov (Bülbülcan), Keçəzli Həşim, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Cabbar Qaryağdı oğlu və məşhur tarzən Sadıqcan həmin məktəbin yetirmələridir.

Xarrat Qulunun vəfatından sonra Şuşada musiqi məktəbində muğamın tədrisi işini Kor Xəlifə adlı musiqiçi, daha sonra Molla İbrahim davam etdirərək, yeni musiqiçilər nəslini yetişdirdi. Şuşa məktəblərində də poeziyanın və musiqinin sirləri yeniyetmələrə gənc yaşlarından öyrədilirdi. Ona görə də muğamı və şeiri Qarabağ sənətkarları, xüsusən də, xanəndələri və instrumental muğam ifaçıları hələ uşaq yaşlarından dərinlən bilirdilər.

XIX əsrin II yarısında Şamaxıda məşhur mülkədar Mahmud ağa tərəfindən yaradılan və Şirvan zonasında xanəndəlik sənətinin inkişafında mühüm rol oynayan musiqili poetik məclislərdən ən önəmlisi “Mahmud ağanın məclisi” adlandırılırdı. Bu dövrdə Şamaxıda Seyid Əzim Şirvaninin başçılıq etdiyi “Beytüs-Səfa” adlı ədəbi məclis də fəaliyyət göstərirdi. Mahmud ağa həmin məclisin üzvlərinə himayədarlıq edirdi və Seyid Əzim Şirvani ilə dostluq əlaqələri saxlayırdı. Mahmud ağa özü də şeiri, musiqini çox sevirdi, gözəl tar çalır və muğamları pəsdən oxuyurdu. O, öz malikanəsində musiqili gecələr keçirmək üçün düzəldirdiyi xüsusi salonda tez-tez xanəndələrin müsabiqəsini keçirir, birinci yerləri tutanlara qiymətli hədiyyələr və mükafatlar verirdi. Mahmud ağanın musiqi məclisinin sədası, nəinki, bütün Qafqaza səs salmışdı, hətta onun sərhədlərindən çox-çox uzaqlara yayılmışdı.

XIX əsrin II yarısında Şamaxıya qonaq gələn bir çox səyyahlar Mahmud ağanın evində məskunlaşırdılar. Fransız yazıçısı Aleksandr Düma, rus rəssamı knyaz Qaqarin və başqaları bu haqda öz əsərlərində maraqlı məlumatlar vermişlər. Mahmud ağanın musiqi məclislərində yerli musiqiçilərlə birlikdə Tiflis, Qarabağ, İran musiqiçiləri də çıxış edirdilər. Mahmud ağanın ən çox hörmət bəslədiyi və tez-tez Şamaxıya dəvət etdiyi xanəndə Hacı Hüsü və tarzən Sadıqcan olmuşdur. Mahmud ağa öz məclislərinə gənc musiqiçiləri də dəvət edərək, onlara klassik Şərqi musiqisindən təlim vermiş. Onun məclisi bütün Qafqazda musiqiçilər üçün bir növ, sənətkarlıq məktəbi idi. Burada ifaçılıq təlimi alan və çalğısı, ifası bəyənən hər bir musiqiçi təqdir olunardı.

Şamaxıda yetişmiş Mirzə Məhəmməd həsən, Mehdi, Məbud, Şükür, Davud Səfiyarov kimi xanəndələr, Məhəmmədqulu və Hümayi kimi tarzənlər Mahmud ağanın yetirmələri olmuşlar. O zaman Şamaxı musiqi məclisinin şöhrəti çox uzaqlara yayılmışdı.

XIX əsrdə Bakı şəhərində və Bakı ətrafı kəndlərdə şair və muğamatçıları öz ətrafına toplayan yığıncaqlar təşkil olunardı. Bunlardan ən böyüyü musiqi məclisinin rəhbəri Məşədi Məlik Mansurov (1838-1909) öz dövrünün açıq fikirli, istedadlı, mədəni şəxslərindən biri, “musiqiçilər ailəsinin” görkəmli nümayəndəsi idi. Məşədi Məlikin Bakıda, İçəri Şəhərdəki evinin böyük salonunda tez-tez dövrünün məşhur ziyalıları və sənətkarları yığışar, Qarabağdan, Şirvandan, İrandan gələn musiqiçilər bu evin qonağı olardı.

Hacı Hüsü, Əbdülbaqi (Bülbülcan), tarzən Mirzə Sadıq Əsəd oğlu (Sadıqcan), Məşədi Zeynal kimi tanınmış Qarabağ musiqiçiləri Məşədi Məliklə dostluq edərdi. Məclislərdə yerli musiqiçilər iştirak edirdilər. Burada görkəmli xanəndə və musiqiçilərlə yanaşı, gənclər də ifaçılıq məharətini nümayiş etdirər, ustadlardan bəhrələnməyə çalışırdılar. Bu musiqi məclislərində ifaçılıq sənəti barəsində ciddi

söhbətlər aparılır, musiqi tarixinə aid fikir mübadilələri yürüdülərdi. Belə ki, musiqi məclislərində aparılan söhbət əsnasında muğamatın nə zaman, kim tərəfindən, hansı şəraitdə yaradılması mövzusu məclis üzvlərini daha çox maraqlandırır. Eyni zamanda, hər bir muğam məclisdə ayrıca müzakirə olunardı. Muğamların tamam-dəstgah və düzgün oxunmasına xüsusi diqqət yetirilərdi.

Məşədi Süleyman Məlik oğlu Mənsurovun söylədikləri:

“Təxminən bir əsr əqdəm (XVIII əsr) Bakıda və rayonlarda toylarda kamança və tar yox imiş, ancaq və ancaq “Koroğlu” (yəni zurna) ilə çalılıb oxuyarlarmış.

Azərbaycanda muğamatı inkişaf etdirən Ərdəbilli Mirzə Səttar (kamançazən) olmuşdur. Bakıya kamançanı gətirən də o olmuşdur. Mirzə Səttar Bakıda bizim evdə olardı, əslində, musiqidar olan atam, Mirzə Səttardan kamança, tar, qoltuq sazı, qaval və yeddiddilli balaca qarmon çalmağı öyrənmişdi. Mirzə Səttar on iki ilə kimi bizim evdə oldu. Bakıya gələn bütün xarici musiqarlar həmişə bizim evə düşərdilər. Bizim evə o vaxt ruhanilər “Şeytanlar yuvası” adı vermişdilər”.³

Məşədi Süleyman Məlik oğlu Mənsurov öz xatirələrində Mirzə Səttar haqqında yazır:

“*Mirzə Səttarın geyimi:* Mirzə Səttar arıq, uzun adam olub, sağ ayağı bir balaca axsayırdı. Ağ, göyçək bir şəxs idi. Geyimi İran formasında idi. Çuxa uzun (qollu), tirmə döşlük, tirmə qurşaq, qələmi papaq, sağrı başmaq geyərdi, özü artıq dərəcədə təmizkar bir adam idi. Otağında musiqişünaslara və şairlərə dair külli miqdarda ədəbiyyatı var idi. Mirzə Səttarın kamançasının korpusu indiki kamançaların korpusundan 1,5 dəfə, dəstəsi və qəmçili isə 2 dəfə böyük idi. Çanağının bir mili ağ sümük, bir mili qara sümük idi. Bakı kənd toylarında kəndlilər onun kamançasını çox sevdiklərindən: “Ay usta, ala qopuzu çıxart bir görək” – deyirdilər.

Mirzə Səttarın Bakıya gəlməsinin səbəbi bu olmuşdu: özünün deməsinə görə, Ərdəbildə Mir Saleh adlı bir müştəhid bunlara qomşu idi. Bir neçə müştəhid Mirzəni yanına çağırır deyir: - “A kişi, mən burada Allah yoluna müştəhidlik edirəm, amma sən şeytan karxanasında şeytana qulluq edirsən. Səninkilə mənimki heç tutarmı? Sən gərək mənim qonşuluğundan köçəsən”.⁴

Mirzə Səttar isə müştəhidin qorxusundan elə o gecə bir nəfər mütrilə Səlyana gəlir. İki aydan sonra özünün çox sevdiyi mütrib xəstələnib ölür. Mirzə onu özü qüslünü tutub, kəfənə büküb basdırır və çox da ağlayır. Ondan sonra Səlyanda qalmayıb, Bakıya köçür...

Mirzə Səttar Azərbaycana gələndən sonra ailəsini Ərdəbildən gətirdə bilmir, belə ki, müştəhidin fitvası ilə Mirzə Səttarın ailəsinə Bakıya gəlmək qadağan olunur. Odur ki, Mirzə Səttar hər gün nahardan sonra müştəhidə nifrən edib ağlardı.

...Mirzə Səttarın ailəsinə (İrana) yazdığı məktublardan bir neçəsi:

Anasına:

Kağızın ağına bax,
Sənəmin dağına bax,
Könlün məni istəsə,
Bakının dağına bax.

Başqa məktub:

Gedin deyün, mənim anam ağlasın,
Əl götürüb başa qara bağlasın,
Mənim əmanətimi yaxşı saxlasın,
Mən gəlirdim, əcəl məni qoymadı.”

³Z.Səfərova. Şuşa Azərbaycan musiqisinin məbədidir. Musiqi dünyası.2013

⁴ Q.Behbudov XIX əsrin II yarısında Azərbaycanda musiqi məclisləri.Konservatoriya № 4 2015

Gördüyümüz kimi, Azərbaycanda, hələ XVII– XVIII əsrlərdə musiqi - xanəndə sənəti, muğamı, muğamatı mükəmməl bilən ustadlar, sənət adamları seçilib, sayılıb, sevilirdi.

Hətta, oxuduğumuz mənbələrdən Mirzə Səttarın 2 mütrib (artist) dostunun olduğunu - onlardan birinin adının Ağa Bala (Şamaxılı), o birisinin iranlı Əli Əkbər adlı biri olduğunu görürük. Onlar qadın paltarları geyər, qoyma saçlarını üzünə səpələyər, başlarına tirmə araxçın qoyardılar. Baş və orta barmaqlarına dəmir üskük taxar və musiqinin ritmi altında rəqs edərdilər. Bu mütriblər toylarda mütrib mirzəyisi rəqsini ifa edərdilər.

“...Bu oyunu oynayanda mütriblər əvvəl yerə oturardılar. Tumanları da zontik kimi yerə yayılardı. Sonra çalğıcılar havanı davam etdirdikcə, bunlar da yavaş – yavaş min növ naz – qəmzə ilə qalxır, hava tündləşdikcə bunlar da yəgin oynardılar. Mütriblər oyun vaxtı tərlədikdə toyxanada olan cahıllardan ipək yaylıq verərdilər ki, mütrib tərini silsin. Elə vaxt olardı ki, iki – üç cahılbaşı birdən yaylıq verdikdə, onların arasında dava düşərdi, çox vaxt xəncər – tapançaya çıxardılar.

Belə hallarda mütrib öz tərini, qənaət edərək, üç – dörd cahıl qoçunun yaylığına silərdi ki, ara qarışmasın. Mütribin təri silinən cahıllar yaylığı aylarla sandıqlarında saxlardılar və yumazdılar ki, mütribin tərini iyi yaylıqdan getməsin.

Mütrib oynayan vaxt cahıllar bir – birinin acığına çox şabaş verərək, ciblərində nə qədər pul varsa, mütribin başına səpərdilər. Elə vaxt olurdu ki, cahıllar mütribü yanlarına çağıraraq dizlərinin üstə oturdardılar və burada da ona böyük pullar bağışlardılar...”⁵(*Azərbaycanın qeyri – maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrol Cavid.II cild, “Azərbaycan klassik musiqi mətnləri və Ərtoğrol Cavid”.Bakı,Çaşıoğlu,2011 Səh 176 –177*).

Yuxarıda yazılanları oxuduqca, Azərbaycanda mədəniyyətin hər zaman –bütün dövrlərdə, müxtəlif ictimai – siyasi formasiya dəyişikliklərinə məruz qaldığını görürük. Belə ki, hələ çox keçmişdə, Azərbaycan qadınlarının qapandığı bir zamanda, müstəqilliyin, azadlığın olmadığı bir vaxtda – yəni, ruhanilərin (təbiidir ki, o zamanlar cəmiyyətin aparıcı qüvvəsi ruhanilər, din xadimləri idi) musiqini, rəqsi, mütribliyi (artistliyi), şənlənməyi “ şeytan əməli” adlandırdığı zamanlarda artıq teatr səhnəcikləri, müxtəlif sayda insinirovkalar yaranırdı və buna tələbat var idi. Gördüyümüz kimi, kişilər qadın libasında səhnələr göstərir, rəqslər edir və xeyli vəsait əldə edirdilər. Bu həm də xalqı əyləndirirdi, insanlar sevinir, belə məclislərə can atırdılar.

Məşədi Süleyman Məlik oğlu Mənsurovun söylədikləri:

“Mirzə Səttarın vaxtında yaxşı oxuyanlardan: Bakılı Baladadaş (İçərişəhərdən), Kor Hacı, Urlu İskəndər, Hacı Məlik Heydər, Xəlil, Məşədi Muqbil (Xiləli), Kəblə Ağa Bala Ağa Səid oğlu, Qədir Bala (Çəmbərəkənd), Məşədi Mirzə Ağa Baba oğlu və başqaları olmuşdur.

Baladadaş çox gözəl xanəndə olmaqdan başqa, yaxşı atçapan idi və eyni zamanda yaxşı qurşaq tutardı.

Baladadaş 1864 cü ildə Həştərxanda xalera xəstəliyinə tutulur və öləcəyini bilərək əmim Məşədi İsmailə deyir ki: - Balışları arxama verib pəncərələri açın ki, bir bayatı çəkib öləcəyəm.

O, bayatını zil səslə başlayanda ətrafdakı camaat pəncərə altına toplanır. Baladadaş bu bayatını oxuyub ölür:

Mən aşıq bir də mən,
Doldur içim bir də mən,
Ömür getdi, gün getdi,
Dahi cahıl olmam bir də mən...

...Hacı Məlik Heydər ən qədim oxuyanlardan olub muğamatın hamısına bələd idi. Kor Hacı özü bakılı olub, yaxşı muğamatşünas idi. Ən yaxşı “ Cahargah” dəstgahını oxuyardı. Urlu İskəndərin güclü

⁵Azərbaycanın qeyri – maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrol Cavid.II cild, “Azərbaycan klassik musiqi mətnləri və Ərtoğrol Cavid”.Bakı,Çaşıoğlu,2011 Səh 176 –177

səsi var idi. İskəndər əvvəllər Bakı hamamlarında kisəçəkən idi. Sonralar xanəndəliklə məşğul oldu. “Şur”, “Rəhab”, “Çahargah”, “Bayatı – Şiraz” havalarını çox yaxşı oxuyardı.

Muğamatşünaslardan Məmməd, Mirzə ağa, Qədir Bala, Kəblə Ağa Bala, Ağa Cəbrayıl Bakıda və onun yaxın kəndlərində məşhur şəxslər idilər. Onlar həm sevilir, həm də xalq tərəfindən hörmətlə qarşılanırdılar.

Tarı isə ilk dəfə Əli Şirazi adlı bir nəfər təxminən, 1860 – 62 ci illərdə Bakıya gətirmişdir. Onun Bakıya gətirdiyi tar İran tarı idi. Kiçik qəhvəyi rəngdə 5 simli tar idi. Əli Şirazi toylarda çalardı, bəzən mizrabsız, barmaqla çalardı. Əli Şirazi Bakıda evlənib, Bakıda da vəfat edib”.

...Yavaş – yavaş Tiflisdə, Qarabağda, Bakıda musiqişünaslar tarı təkmilləşdirir və tar təkamül taparaq, bu günkü günümüzdə təkmilləşmiş bir formada gəlib çatmışdır. Azərbaycanın məşhur tar ustası, tarzən Sadıqcan isə tar ifasını formalaşdıraraq, diz üstündən sinəyə qaldırmışdır.

Hələ, 1940 cı ildə Cabbar Qaryağdı yazırdı: “Hər havanın bir xəstəliyi müalicə etməsi və bu fikrin Əflatuna (Platon) aid olması da həqiqiyyətə uyğun deyildir”.⁶

Materialda göstərilir ki, “Rast” – iflici, “Hicaz” – qulağ xəstəliklərini, “Busəlik” – hamilə qadınları, “Zəngülə” – qan təmizliyini, “Büzürk” – ürək xəstəliklərini yaxşı edir. Daha sonra qeyd olunur ki, “Cahargah”- ildırımından, “Üşşaq” – xoruz səsinə, “Zabul” – yağışdan yaranıb. Muğamların müxtəlif xarakterdə olması onların insan əhval – ruhiyyəsinə təsiri ilə əlaqəlidir”.

Özbəklər içərisində bəzən deyirlər ki, “Rast” Adəm tərəfindən yaradılmış və itirilmiş cənnətdə olan ilk ağlayışdır. Onlar göstərirlər ki, muğamlar insanlara müxtəlif ruhi emosiyalar verir: Məs, “Üşşaq”, “Busəlik”, “Nəvvə” öz səsinin güclülüyü ilə cəsarət, “Rast”, “Əraq”, “İsfahani” incə melodikası ilə sakitlik təsiri, hətta elegiya təsiri bağışlayır. Qeyd olunur ki, “major” sözü “Mahur” sözündən alınıb.

Muğam, bildiyimiz kimi təkcə Azərbaycana məxsus deyildir. Bəzən bilmədən bu ifadəni işlədirlər ki, digər millətlər Azərbaycandan muğamı, muğamatı oğurlamışlar. Hələ qədim dövrlərdən muğam müsəlman aləmində qeyri – adi bir musiqi nümunəsi kimi, musiqi janrı kimi çıxış edir. Muğam Hindistanda, Pakistanda, Ərəb ölkələrində, Orta Asiyada, Şərqi ölkələrində, Türkiyədə, İranda və s. ölkələrdə intişar tapmışdır. Muğam hər bir ölkədə öz dilində adlandırılır. Muğam haqqında müxtəlif sayda, müxtəlif ictimai xadimlər, alimlər, musiqişünaslar, elm adamları əsərlər yazıb – yaratmışlar. Təkcə Azərbaycanda deyil, digər Şərqi ölkələrində, muğam, müsəlman aləminin sənət incisi, sənət mirvarisidir.

Milli sərvətimiz olan muğam elə mədəniyyətin özüdür. Çünki, muğam səbrlə dinlətməyi, insan qəlbinin dərinliklərinə enib sızlatmağı bacarır. Məncə, bu gün elə bir azərbaycanlı tapmaq olmaz ki, yeddi əsas muğamdan hansı birini isə sevməsin. Muğam layihəsinin həyata keçirilməsi isə tarixi bir hadisə oldu və bu, ayrıca bir mövzudur, bu haqqında saatlarla danışmaq olar. Bunun üçün isə Prezidentimizə və onun xanımı Mehriban xanım Əliyevaya öz sonsuz təşəkkürlərimizi bildiririk. Məhz, Mehriban xanımın söyi nəticəsində, sənət incimiz muğam, bu gün, bu qədər vüsət tapmışdır.

Azərbaycan xalqının mədəni ənənələri və tarixində dərin köklərə malik olan muğam sənətinin inkişafı və təbliği, Azərbaycanın milli musiqi irsinin qorunub saxlanılması, dünya musiqi incilərinin Azərbaycanda tanınması Heydər Əliyev Fondunun mədəniyyət sahəsindəki fəaliyyətində mühüm yer tutur.

2005-ci ildə görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəylinin anadan olmasının 120 illik yubileyi münasibətilə Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə muğam müsabiqəsi keçirilmişdir. Qədim muğam sənətinin qorunub saxlanması, zəngin tarixə malik ifaçılıq sənətinin gələcək nəsillərə çatdırılması, yeni ifaçılar nəslinin yetişdirilməsi məqsədi ilə 2007, 2009, 2011 və 2013, 2014 -cü illərdə də muğam müsabiqələri təşkil olunmuşdur. Müsabiqə qalibləri Heydər Əliyev Fondu tərəfindən mükafatlandırılmışlar.

Məhz, Azərbaycanın birinci xanımı, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın, Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və təşkilatı dəstəyi ilə 2007-2012-ci illərdə Bakıda Mstislav Rostropoviç adına Beynəlxalq Musiqi

⁶Məcid Tahirli.1930-1940-cı illərdə Azərbaycan mədəniyyəti.2019.modern.az

Festivalları, 2009, 2011 və 2013-cü illərdə “Muğam aləmi” Beynəlxalq Muğam Festivalları, 2009-2013-cü illərdə Qəbələ şəhərində Beynəlxalq Musiqi Festivalları keçirilmişdir.

1945-ci ildə bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin eyniadlı operettası əsasında ağ-qara formatda çəkilmiş “Arşın mal alan” filmi Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və dəstəyi ilə dünya kino sənayesinin əsas mərkəzi olan Hollivudda bərpa edilərək rəngli formatda hazırlanmışdır. Filmin premyerası 10 dekabr 2013-cü ildə Heydər Əliyev Mərkəzində olmuşdur.

.....Keçən əsr 70-ci illərin əvvəllərində Sovet İttifaqında UNESCO-nun himayəsi altında keçirilən ənənəvi musiqinin beynəlxalq festivalları, Qərbi üçün Sovet Şərqi üçün ənənəvi musiqisini, həmçinin orijinal musiqi mədəniyyəti kimi Azərbaycan muğam sənətini "kəşf etdi". O vaxtdan Azərbaycan muğamı dünya mədəniyyəti məkanına daxil olmağa başladı. 1971-ci ildə UNESCO 50 albomdan ibarət olan "Dünya ənənəvi musiqisinin antologiyası" kolleksiyasına "Şərqi musiqi antologiyası" seriyasında çıxan "Azərbaycan musiqisi" platinasını daxil edib. 1975-ci ildə Azərbaycan muğamları yenə də UNESCO tərəfindən "Musiqi mənbələri" seriyasında buraxılıb.

Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, muğamımız dünyanı gəzir. Azərbaycan muğamı Andrey Tarkovskinin bütün dünya ekranlarını dolaşan "Stalker" filmində də səslənib. Bundan savayı, məşhur muğam ustası, xanəndə Alim Qasımovun dikey Devid Vendetta ilə birgə proyekti çox uğurlu oldu.

2008-ci ildə isə, UNESCO Azərbaycan muğamını "Bəşəriyyətin şifahi və mənəvi irsinin şedevrləri" siyahısına daxil etdi və bununla da muğamın bədii təkrarolunmazlığını və dünya mədəniyyəti üçün dəyərini təsdiq etdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Eldar Mansurov - Muğamın tarixi. Muğam adlarının yaranması haqqında. Qobustan jurnalı.
2. Muğam Ensiklopediyası - Dəstgah
3. Üzeyir Hacıbəyov. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları - Tarixi məlumat
4. Muğam Ensiklopediyası - Makam
5. Muğam Ensiklopediyası - Muğam Məclisləri
6. Muğam Ensiklopediyası - Məclisi Fəramuşan
7. Muğam Ensiklopediyası - Bakı Muğam Məclisləri
8. Muğam Ensiklopediyası - Şamaxı muğam məclisləri
9. Azərbaycan muğamı dünya mədəniyyətində
10. UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity - İraqi Maqam

ÖRGÜTLERDE ROL BELİRSİZLİKLERİ VE ÖRGÜT STRESİNİN BİREYLERİN GERİ ÇEKİLME DAVRANIŞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ABOUT WITHDRAWAL BEHAVIOUR ON ACCOUNTING SECTOR PROFESSIONALS IN THE LIGHT OF ATATÜRKIST THOUGHT

Edip ÖRÜCÜ

Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.

ORCID ID: 0000-0002-3301-7496

Elif AYDIN

İşletme Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi S.B.E.

ORCID ID: 0000-0003-2623-1854

ÖZET

Bu araştırmanın amacı rol belirsizliği ve iş stresinin geri çekilme davranışı üzerindeki etkisini belirlemektir. Rol belirsizliği, örgütteki bireylerin rollerini uygun olarak sergileyebilmek için gerekli olan bilgi eksikliğini yaşayarak ve bireyden beklenen rollerin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi durumunda görülmektedir. Rol belirsizliği, işçilerin rollerini anlamamaları nedeniyle ne yapacaklarını bilememektedirler. İşçilerin belirsiz rolleri ise işveren tarafından gerekli beklentiyi karşılamamaktadır. Bu nedenle işçilerin iş baskısını artırabilir. İş stresi, birey ile örgüt arasındaki etkileşim sonucunda bireyin üzerinde hissettiği baskıdır. İş yükünün artmasıyla birlikte çalışma ortamının olumsuzlukları ve vardiyalı çalışma gibi faktörler, bireyin stresli çalışmasındaki başlıca nedenlerindendir. Örgüte zarar vermeden, örgütteki haksızlık algılarının, olumsuz durumların, strese maruz kalma ve memnuniyetsizliğin sonucu olarak, örgütte fiziksel bulunarak daha az çalışmak, işlerinin gereğini yapmamak, iş dışındaki eylemlerde bulunmak gibi davranışlar, geri çekilme davranışları arasında bulunmaktadır. Araştırma, Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personellerine uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikalarda çalışmakta olan 215 muhasebe personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 196 aynı firmada çalışan muhasebe personeli ile kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Araştırmanın verileri anket tekniği ile toplanmıştır. Toplanan veriler ile güvenilirlik analizi, frekans analizi, normallik testi, korelasyon analizi ve regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan regresyon analizinin neticesinde yalnızca rol belirsizliğinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İş Stresi, Geri Çekilme Davranışı, Rol Belirsizliği.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the effect of role ambiguity and job stress on withdrawal behavior. Role ambiguity is seen in situations where individuals in the organization lack the knowledge necessary to perform their roles appropriately and the roles expected from the individual are not well understood. Role ambiguity, workers do not know what to do because they do not understand their roles. The ambiguous roles of the workers do not meet the expectations required by the employer. Therefore, it can increase the work pressure of workers. Job stress is the pressure felt by the individual as a result of the interaction between the individual and the organization. With the increase in the workload, the negative effects of the working environment and factors such as shift work are the main reasons for the stressful work of the individual. Behaviors such as working less by being physically present in the organization, not doing their job, taking actions outside of work as a result of unfair perceptions, negative situations, exposure to stress and dissatisfaction in the organization without harming the organization are among the withdrawal behaviors. The research was applied to the accounting personnel

of the factories in the marble sector in Bursa. The universe of the research consists of 215 accounting personnel working in the factories in the marble sector in Bursa. The sample of the research was determined by the convenience sampling method with 196 accounting personnel working in the same company. The data of the research were collected by questionnaire technique. Reliability analysis, frequency analysis, normality test, correlation analysis and regression analyzes were performed with the collected data. As a result of the regression analysis, it was seen that only role ambiguity had a significant effect on the withdrawal behavior.

Keywords: Job Stress, Withdrawal Behavior, Role Ambiguity.

GİRİŞ

Geri çekilme davranışı, bireylerin iş tatminsizlikleri sonucunda örgüte daha az gitme, örgüt çevresinden uzaklaşmaları olarak tanımlanabilmektedir (Seçkin, 2021: 424). Çalışanlar, iş yerlerinden fiziksel / psikolojik olarak kopmuş olabilirler. Çalışanın geri çekilme davranışı; işten kaçınma, işten ayrılmanın yanı sıra istenmeyen molalar, işe geç kalma, işe devamsızlık, örgüt bağlılığındaki eksikliklerdir. Bunlar mali zarara sebep olacağı gibi ekip arkadaşlarıyla olan ilişkisine de zarar vermektedir (Elshaer, 2022: 3-4). Örgütten bireyin kendisini geri çekmenin devamında işten ayrılma niyeti meydana gelebilmekte ve işi bırakma yolunda da ilerlemektedir (Emre, 2018: 1619). Çalışanların geri çekilme davranışı ve işten ayrılma maliyetleri, üretim verimliliğinin düşmesi ve iş ortamındaki moralin düşmesi nedeniyle kuruluşlar için ciddi sonuçlar doğurmaktadır (Ruyseveldt v.d., 2022: 2).

Geri çekilme davranışının olumsuz etkileri (Baysal, 2018: 53):

- Müşteri memnuniyetinin azalması,
- Kurumsal itibarın azalması,
- İş ortamında moral bozukluğu,
- Çalışanlar arasında tartışmaların meydana gelmesi,
- İş disiplininin de bozulmaların meydana gelmesi,
- Yönetim ve personel arasında uyuşmazlıkların oluşması, □ Üretim kalitesinde düşmeler oluşması.

Geri çekilme davranışının azaltılabilmesi için etkileyen faktörleri ortaya koymak açısından bu çalışma önem arz etmektedir.

İşverenler, çalışanlarının iş yaşam refahlarını arttırarak değer vermektedirler. İş yaşam refahının artması ile çalışanlarda iş memnuniyeti, zihinsel ve fiziksel olumlu ruh hali, azalan stres gözlemlenmektedir. Çalışanlar, işverenler tarafından desteklendiklerini hissettiklerinde geri çekilme davranışı daha az gözlemlenmektedir (Eisenberg ve diğerleri, 2008: 55).

Yerli ve yabancı literatür taramasında rol belirsizliği, iş stresi ve geri çekilme davranışı ölçeklerinin bir arada olan çalışmanın yeterli sayıda olmaması, araştırmamızın gerekçesini oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde giriş sunulmuştur. İkinci bölümde kavramsal çerçevede kavramlar tanımlanmıştır. Üçüncü bölümde alan yazın taramasında geçmiş araştırmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırma yöntemi ve bulgular kısmında ise istatistiksel analizler yapılarak hipotezlerin testleri gerçekleştirilmiştir. Son bölümde ise sonuçta sonuçların değerlendirilerek araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

Rol Belirsizliği

Rol belirsizliği, 1964 yılında Kahn ve arkadaşları tarafından oluşturulmuştur. Rol belirsizliği, çalışanların iş rolünü tamamiyle yerine getirmeleri için gerekli olan bireysel rol, iş hedefleri ve ilgili sorumluluklarındaki eksikliği ifade etmektedir (Zhang ve diğerleri, 2021: 324).

Rol, davranış kalıbı olarak ifade edilirken rol belirsizliği “belirlenen bir rolün beklentileri” olarak ifade edilmektedir. Rol belirsizliği “başarılı performans için ihtiyaç olan miktar ile bulunan bilgi miktarı arasındaki fark” şeklinde de ifade edilebilmektedir (Uluök ve Merdan, 2022: 529-530).

Rol belirsizliği, örgütteki bireylerin rollerini uygun olarak sergileyebilmek için gerekli olan bilgi eksikliğini yaşayarak ve bireyden beklenen rollerin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi durumlarında görülmektedir (Altan v.d., 2022: 133). Rol belirsizliği, işçilerin rollerini anlamamaları nedeniyle ne yapacaklarını bilememektedirler. İşçilerin belirsiz rolleri ise işveren tarafından gerekli beklentiyi karşılamamaktadır. Bu nedenle işçilerin iş baskısını arttırabilir (Sugiarto, 2020: 169).

Rol belirsizliğinin olması, çalışanlarda bir takım etkiler oluşturmaktadır. Bunun sonucunda da çalışanlar karar verirken tereddütte kalabilmektedirler. Çalışan deneme yanılma yöntemi ile kararlarını vererek işverenin beklentisini karşılayabilmektedir. Çalışan rol belirsizliği nedeniyle kaygı yaşamakta, rolünden memnun kalmamakta ve gerçeklik algısında da bozulmalar gerçekleşmektedir. Çalışan bunları yaşayarak çalışma performansında düşüş göstermektedir (Yeşiltaş, 2019: 209). Rol belirsizliğinin olmaması ve örgütün sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi, çalışanın beklentilerini doğru ve tam anlaması, beklentilerini nasıl karşılayacağı, takım arkadaşları ile kendisinden beklentilerinin neler olacağını anlaşmasına bağlıdır. Bible (1963), rol kavramının çift yönlü olduğu, rol sahibi ile gönderici arasında tanımla ilgili bir anlaşma sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Akt: Erten, 2018: 9).

Normal şartlarda bireyin rolünü sağlıklı olarak yerine getirebilmesi için rol ile ilgili ihtiyacı olan bilgiler (Erten, 2018: 7-8):

- Sorumluluk, görev ve haklar,

- Sorumlulukların nasıl sergileneceği,
- Rollerin yerine getirilmesinde veya getirilmemesinde oluşabilecek sonuçlar,
- Örgütte bulunan bireyleri memnun eden veya kızdıran davranış türlerine ait ödüllendirmeler veya ceza uygulamaları
- Role ile ilgili iyileştirmelerin yapılması.

Çalışmada rol belirsizliği, algı olarak ele alınmıştır. Rol belirsizliği, çalışmanın bağımsız değişkenidir.

İş Stresi

Stres kavramı, Fransızca “estrece” ve Latince “estrica” sözcüklerinden türetilmiştir. Stres kavramı, günümüze kadar farklı şekillerde ifade edilmiştir. 17. yüzyılda stres kavramı; insanları olumsuz etkileyen felaket, dert, keder vb. için kullanılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda baskı, güç ve zorluk olarak ifade edilmiştir (Istanti, 2021: 561). İş stresi, çalışanların üstesinden gelemediği zorluklarda yeteneğinden emin olmadığı hoş olmayarak meydana gelen durumdur.

İş yerinde gerçekleşen stres, üretkenliği azaltır, yönetim tarafından baskılar artar (Sarıçiçek ve diğerleri, 2021: 3046).

Günümüzde üretim ve tüketim sürecinin oluşumunda değişimler hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu süreçteki değişimler, çalışma ve sosyal hayata katkısı büyük bir oranda hız ve hareket getirmiştir. Çalışanlar, hızlı değişen ve gelişen çevredeki değişikliklere uyum sağlama sürecinde zorluk yaşamaktadırlar. Çalışanlar bu nedenle stresle karşılaşmaktadırlar (Yıldız ve Sazkaya, 2021: 32-33). İş stresi, birey ile örgüt arasındaki etkileşim sonucunda bireyin üzerinde hissettiği baskıdır. İş yükünün artmasıyla birlikte çalışma ortamının olumsuzlukları ve vardiyalı çalışma gibi faktörler, bireyin stresli çalışmasındaki başlıca nedenlerindedir. Örgütün kalabalık, gürültülü, sıcak ya da soğuk olması gibi durumlar birey için stres kaynağıdır. Bu tür nedenler ise bireylerin örgütlerine olan bağlılıklarına neden olmaktadır (Akça, 2021, 559).

Üst düzey stres, bireyin çevresi ile başa çıkma yeteneğini tehdit edebilir. Stres, bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal ve ruhsal olarak karşılaştığı tehditlerin bireylerin sağlığını etkileyerek üstesinden gelememe durumudur. Bireyin üst düzey strese sahip olması ile çevresiyle baş edemeyerek çalışma beceresini olumsuz etkilemektedir (Istanti, 2021: 561). Stres, çalışanlarda gerilimlere neden olduğu için çalışanların sağlık durumlarını olumsuz etkileyebilir (Johan ve Yusuf, 2022: 236) İnsanları hasta etme seviyesine getirebilir (Sarıçiçek vd., 2021: 3046). İş stresi, korku ve endişe, can sıkıntısı, depresyon,

yorgunluk, yalnızlık, sinirlilik halinde öznel, aşırı yeme ve içme, sigara ve alkol kullanımı, gergin kahkaha, duygusal taşma şeklinde davranışsal, dikkat eksikliği, konsantrasyon eksikliği, eleştiriye karşı hassaslaşma şeklinde bilişsel, kalp atışlarının hızlanması, aşırı terleme ve ağız kuruluğu şeklinde fizyolojik, düşük verimlilik, devamsızlık, örgütsel bağlılığın azalması gibi örgütsel etkileri olabilmektedir (Saputra, Rina, ve Sodiq, 2019: 102). İş stresi çalışanlarda memnuniyetsizliğe neden olabilmektedir (Johan ve Yusuf, 2022: 236).

Çalışmada iş stresi, tutum olarak ele alınmıştır. İş stresi, çalışmanın bağımsız değişkenidir.

Geri Çekilme Davranışı

Çalışanların iş yerinde sergilemiş oldukları geri çekilme davranışı, iş yerlerine zarar vermek istememektedirler. Yalnızca çalışanın kendisini kötü hissetmesine sebep olan tatminsizlik, adaletsizlik gibi tutum ve davranışlardan uzaklaşarak kurtulmak istemektedirler (Spector vd., 2006, s.450).

Geri çekilme davranışı kavramı, örgüte zarar vermeden, örgütteki haksızlık algılarının, olumsuz durumların, strese maruz kalma ve memnuniyetsizliğin sonucu olarak, örgütte fiziksel bulunarak daha az çalışmak, işlerinin gereğini yapmamak, iş dışındaki eylemlerde bulunmak gibi davranışlar, geri çekilme davranışları arasında bulunmaktadır (Karakuş, 2019, s. 46).

Geri çekilme davranışı bir davranış değil, çoklu davranışlar içermektedir. Geri çekilme davranışı, ara sıra psikolojik olarak başlar. Geri çekilme davranışı giderek artar ve sonunda davranışsal olarak geri çekilme genişler (Khawaja vd., 2021: 690).

Çalışmada geri çekilme, davranış olarak ele alınmıştır. Geri çekilme davranışı, çalışmanın bağımlı değişkenidir.

Rol Belirsizliği ve İş Stresi İlişkisi

Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır.

Rodríguez-Escudero vd. (2010), yapmış oldukları çalışma 197 adet İspanyol yenilikçi firmalara uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliği ve rol çatışmasının iş tatmini ile negatif ilişkili olduğu, üç stres kaynağında doğrudan değil dolaylı olarak etkisi bulunmuştur (Rodríguez-Escudero vd., 2010: 856).

Soltani vd. (2013), çalışması İran Merkez Sigorta'da çalışan 118 personele uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliğinin iş stresi üzerindeki etkisi anlamlı olarak bulunmuştur (Soltani vd., 2013: 1927).

Altuntaş vd. (2016), yapmış oldukları çalışmanın verilerini 2015 yılında Türkiye'nin gelişen ekonominin ilk 1000 sanayi kuruluşundan elde etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre girişimciliğin sürekli olarak bireyin iş stresi düzeyine ve daha düşük rol belirsizliğine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda bireyin iş stresi düzeyini rol belirsizliği olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Altuntaş, 2016: 27).

Tezcan ve Gözükara (2022), Türkiye Sigortacılık şirketlerinde çalışan 667 kişi ile çalışma yapılmıştır. Araştırmada elde edilen analiz sonucunda, rol çatışması ve rol belirsizliğinin iş stresi ile pozitif yönde ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca rol çatışması ve rol belirsizliğinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde iş stresinin aracılık rolü bulunmuştur (Tezcan ve Gözükara, 2022: 2368).

Alblihed ve Alzghaibi (2022), Suudi Arabistan'daki 397 sağlık çalışanı ile yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, iş stresinin işten ayrılma niyetiyle ilişkili olduğu, hem rol belirsizliğinden hem de rol stresinden olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışanlar arasında iş-yaşam dengesizliği ile iş stresi arasında istatistiksel olarak pozitif ilişki bulunmuştur (Alblihed ve Alzghaibi, 2022: 12).

Rol Belirsizliği ve Geri Çekilme Davranışı İlişkisi

Idris vd. (2011), Malezya Üniversitesi'nde bulunan 357 akademik personele uygulanan çalışma, 6 ay sonra 210 personele uygulanarak çalışma tamamlanmıştır. Araştırmada rol stres faktörlerinin çalışanların geri çekilme tepkileriyle gerinim üzerindeki arabuluculuk etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre rol stresinin zorlanma yolu ile geri çekilme davranışının ilişkili olduğunu

göstermiştir. Gerilim, rol belirsizliği, geri çekilme davranışı, rol çatışması ve sinizm arasındaki ilişkilere aracılık etmiştir (İdris vd., 2011).

Chênevert vd. (2019), büyük Kanada Hastanesi'nde çalışan 457 sağlık personeline uygulanmıştır. Araştırmaya göre rol çatışması ve rol belirsizliğinin değişime hazır olma ile anlamlı olarak negatif ilişkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Değişime hazır olma, rol belirsizliği ve geri çekilme davranışı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık etmiştir (Chênevert vd., 2019: 2).

Sosyal mübadele kuramı, sosyal yapının içerisindeki aktörlerin bir kısım isteklerle ilişkilerini oluşturması ve sürdürmesini ifade etmektedir. Karşılıklı etkileşimi esas alır (Örücü vd., 2022 : 1244). Yukarıdaki araştırmaların ışığında ve sosyal mübadele kuramı temel alınarak araştırmanın hipotezi aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H1: Rol belirsizliğinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

İş Stresi ve Geri Çekilme Davranışı

Hombrados, M. I. ve Cosano R. F. (2013) yapmış oldukları çalışmada İspanya Malaga'da işçilere uygulanan çalışmada tükenmişliğin, yaşam doyumu, iş doyumu, ve örgütsel destek üzerinde negatif etkilerinin olduğu, örgütsel desteğin de iş doyumu üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Mendieta H. ve Rivas C.,2013: 228-246).

Zhang ve diğerleri (2022)'nin yapmış oldukları çalışma, Çin'de polisler ile yaptıkları araştırmada iş doyumu ile polislerin yaşadıkları stres düzeyi arasında negatif yönlü, mesleki tükenmişlik düzeyi ile de pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (Zhang ve diğerleri (2014).

Büyükaslan ve Eriş (2019), çalışma Şanlıurfa ili merkezdeki 3 hastanenin (devlet, özel ve üniversite hastanesi) acil servisinde çalışan sağlık personellerinin iş stresi ve tükenmişlik düzeylerinin iş doyumları üzerine yaptığı etkiyi tespit etmek amacıyla 185 sağlık çalışanından oluşmaktadır. Araştırma sonucuna göre Özel hastane ile üniversite hastanesi acil servis çalışanlarında iş stresi ve tükenmişlik düzeyinin iş doyumu üzerine anlamlı bir etkisi bulunmazken, devlet hastanesi acil servisinde çalışan sağlık personelinin iş stresi ve tükenmişlik düzeyinin iş doyumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (Büyükaslan ve Eriş, 2019).

H2: İş stresinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı örgütlerdeki rol belirsizliği ve örgüt stresinin bireylerin geri çekilme davranışı ilişkisini belirlemektir. Bu kapsamda çalışmanın örnekleme, kullanılan ölçekler, bulguları, analizleri aşağıda yer almaktadır.

Araştırmada toplam 19 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. 5'li likert ölçeği (1: Kesinlikle Katılmıyorum – 5: Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak örgütlerdeki rol belirsizliği, örgüt stresi ve geri çekilme davranışına ilişkin ifadelerden oluşturulmuş ve katılımcıların bu ifadelere katılım düzeyleri ölçülmüştür. Anket uygulaması anket formlarının çalışanlara dağıtılması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma, Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personellerine uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikalarda çalışmakta olan 215 muhasebe personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise 196 muhasebe personeli ile kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personelleri için 215 kişiden oluşan evreni 137 kişinin temsil ettiği tespit edilmiştir. Araştırmada 210 kişi anket çalışmasına katılım göstermiştir. Ankete yanıt vermiş bulunanlar arasından 14 adet anket eksik veya aynı şıkları işaretlemeleri nedeniyle çalışmaya katılmamıştır. Bu nedenle çalışmada 196 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın Ölçekleri

Rol belirsizliği ölçeği, Rizzo vd. (1970) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğe son şekli Schuler vd. (1977) tarafından verilmiştir. Ölçek tek boyuttan ve altı ifadeden oluşmaktadır. House ve Rizzo (1972a: 482) tarafından geliştirilmiş olup toplam 6 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek geliştirilirken, Taylor'un (1953:

285-290) "A Personality Scale of Manifest Anxiety" isimli çalışmasından faydalanılmıştır. Orijinal ölçekte ilk 2 ifade işe bağlı kaygıyı, sonraki 2 ifade fiziksel gerilimi, son 2 ifade ise genel yorgunluk ve huzursuzluğu ölçmektedir. Bu çalışmada, bahse konu ölçeğin Efeoğlu (2006: 152) tarafından uyarlanmış hali kullanılmış olup, toplam 7 ifadeden oluşmaktadır. Katılımcıların geri çekilme davranışlarının ölçümü için ise Spector ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen üretkenlik karşıtı iş davranışları ölçeğinin geri çekilme alt boyutu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Öcel (2011) tarafından yapılmıştır.

BULGULAR

Demografik Bulgular

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan 196 çalışanın demografik özellikleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve kurumda toplam çalışma süresi olmak üzere beş başlık altında verilmiştir.

Sonuçlar incelendiğinde demografik özelliklerine ilişkin cinsiyet frekans dağılımı analizine göre 89 kadın, 107 erkek katılım göstermiştir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde 18-24 yaş aralığında 31 kişi, 25-31 yaş aralığında 79 kişi, 32-38 yaş aralığında 39 kişi, 39-45 yaş aralığında 24 kişi, 46-52 yaş aralığında 17 kişi, 53-59 yaş aralığında 6 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde 84 kişi evliken 112 kişi ise bekarıdır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde lise mezunu 41 kişi, ön lisans mezunu 38 kişi, lisans mezunu 110 kişi, yüksek lisans mezunu 7 kişi bulunmaktadır. Örgütte çalışma süreleri baz alınarak incelendiğinde ise 1 yıldan az süreli çalışan 65 kişi, 1-5 yıl arasında çalışan 74 kişi, 5-10 yıl arasında çalışan 17 kişi, 10 yıl ve üzerinde çalışan 40 kişi bulunmaktadır.

Güvenilirlik Analizleri, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçüm aracı değişik mekanlarda - zamanlarda ve benzer evrenlerden seçilen değişik örnekleme tatbik edildiğinde birbirine yakın-benzer sonuç vermesi güvenilirlik olarak tanımlanır. Bu durum, benzer ölçüm aracıyla değişik zamanlarda tatbik edilen ölçüm bulguları arasındaki tutarlılığı anlatabilmektedir (Gürbüz & Şahin, 2014).

Tablo 1. Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

	CA	Ort.	SS.
Rol Belirsizliği	,836	23,5357	4,48516
İş Stresi	,869	21,8418	6,29371
Geri Çekilme Davranışı	,716	10,0714	3,48844

Normallik Testi

Tablo 2. Normallik Testi

	Bas.	Çar.
Rol Belirsizliği	,785	-,844
İş Stresi	-,539	-,269
Geri Çekilme Davranışı	,904	,854

Korelasyon Analiz Bulguları

Korelasyon analiz sonuçları Tablo 3'te gösterildiği gibidir.

Tablo 3. Çoklu Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3
1. Rol Belirsizliği	1		
	,000		
2. İş Stresi	-,109	1	
	,127		

3. Geri Çekilme Davranışı	-,156*	-,004	1
	,030	,957	

Araştırmanın yapıldığı örgütte bulunan çalışanların rol belirsizliği, iş stresi ve geri çekilme davranışı değerlendirmeleri arasındaki ilişkiler çoklu korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucuna göre rol belirsizliği ile iş stresi arasında anlamlı bir ilişki (0,127, $p < 0,05$) bulunmamıştır. Rol belirsizliği ile geri çekilme davranışı arasında negatif yönlü anlamlı ve zayıf bir ilişki (0,03, $p < 0,05$) tespit edilmiştir. İş stresi ile geri çekilme davranışı arasında anlamlı bir ilişki (0,957, $p < 0,05$) bulunmamıştır.

Regresyon Analiz Bulguları

Hipotezlerin testlerine ilişkin çoklu regresyon sonuçları aşağıdaki Tablo 6’da gösterildiği gibidir.

Tablo 4. Çoklu Regresyon Analiz Bulguları

Bğml. D.	Bğmsz. D.	B	Std. Hatası	Beta	T	Sig.
Geri Çekilme Davranışı	Rol Belirsizliği	-,123	,056	-,158	-2,207	,028
	İş Stresi	-,014	,046	-,021	-,296	,767
F=2,437						
R ² = ,025						

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda geri çekilme davranışını sadece rol belirsizliğinin etkilediği saptanmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı rol belirsizliği ve iş stresinin geri çekilme davranışı üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak, kişilerin rol belirsizlikleri ve iş stresi ile olan geri çekilme davranışı arasındaki ilişki yapısı araştırılmıştır.

“İş stresi ile rol belirsizliği” ile yapılan analiz sonuçlarının, Rodri’guez-Escudero vd. (2010) yapmış oldukları çalışma 197 adet İspanyol yenilikçi firmalara uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliği ve rol çatışmasının iş tatmini ile negatif ilişkili olduğu, üç stres kaynağında doğrudan değil dolaylı olarak etkisi bulunmuştur (Rodri’guez-Escudero vd., 2010: 856). Elde edilen sonuçların literatür taramasında yaptığımız çalışmalarla uyduğu görülmüştür. Literatür tarama sonuçlarının, analiz sonuçlarımız ile tutarlı olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç değişkeni olan çıkış arama davranışları, duyarsızlaşma ve işten geri çekilmeden istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde olumlu etkilenmiştir. Elde edilen sonuçların literatür taramasında yaptığımız çalışmalarla uyduğu görülmüştür. Literatür tarama sonuçlarının, analiz sonuçlarımız ile tutarlı olduğu ifade edilmektedir.

Çalışmada incelenen ölçekler değerlendirildiğinde aşağıdaki önerileri sunabiliriz:

- Personel görevleri belirlenmelidir. Belirlenen görevler doğru bir şekilde anlatılması gerekmektedir. Görevlerini bilen personel, görev sorumluluklarını zamanında yerine getirecektir. Planlı bir şekilde iş süreci gerçekleşecektir. Böylelikle personelin iş yerine ait aidiyet oluşacaktır.
- Görev tanımı ile yetki sınırları da belirlenmelidir. Yetki sınırını bilen personel, gerekli yerlerde yetkisini kullanarak iş akışını sağlayacaktır.
- İşveren belirli bir işi yaptırırken işin sorumluluğunun olduğu kişiden o işin yapılmasını istemelidir.

- Personel iş stresine maruz kaldığı takdirde gerilim yaşayacaktır. Gerilim yaşanmaması için işlerin zamanında tam ve doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir. İş stres kaynağının azaltılması gerekmektedir. İş stresinin azalması ile personelin işleri hem daha kolay ve rahat bir şekilde olurken hemde sağlık durumlarında bir sorun gerçekleşmeyecektir.
- İş stresinin olmaması ile iş yapan personel, zamanının nasıl geçtiğini anlamayacaktır. İşine daha iyi odaklanarak daha verimli bir çalışma gerçekleştirecektir.
- İş stresi bulunan personel işe gelmemek için bahaneler oluşturacaktır. Psikolojik etkenli hastalıkları çıkacaktır. Personeli psikolojik olarak olumlu etkilemek, personeli geri kazandıracaktır.
- Personelin özel günlerinin hatırlanması, personelin halinin hatrının sorulması gibi küçük değerler, personel için büyük değerler olmaktadır. Personele değer verilmesi ile iş yerine ait duygusu oluşacaktır.
- Rolü belirli olan personel işinin gereklerini doğru anladıysa iş stresi daha az olurken geri çekilme davranışında da azalma meydana gelecektir. İşine daha sadık olacaktır.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da belirli kısıtlar mevcuttur. Çalışma, Bursa'da mermer sektöründe yer alan fabrikalarda bulunan muhasebe personelleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları evreni ile sınırlı olup, genellenemez.

KAYNAKLAR

- AKÇA, Y. (2021) "İş Stresi Ve Tükenmişlik Algılarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Havacılık Sektörü Çalışanları Örneği" Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7 (2), 557-566.
- ALBLİHED, M. ve ALZGHAİBİ, H. A. (2022) "The Impact Of Job Stress, Role Ambiguity And Work–Life Imbalance On Turnover Intention During Covid-19: A Case Study Of Frontline Health Workers In Saudi Arabia" International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(20), 13132.
- ALTAN, S. ve diğerleri (2022) "Örgütsel Adalet İle Yaratıcılık İlişkisinde Rol Çatışması Ve Rol Belirsizliğinin Düzenleyici Rolü" Doğu Üniversitesi Dergisi, 23 (2) , 129-150.
- ALTUNTAS, G. ve diğerleri (2016) "The Impact Of Entrepreneurial İntensity On Job Stress: The Mediating Role Of Role Ambiguity With Evidence From Top 1.000 Industrial Organizations Of Turkey" Journal of Business Economics and Finance, 5(1), 27-38.
- BAYSAL, C. (2018) "Örgütsel Bağlılık Ve Üretkenlik Karşılı Davranış İlişkisine Yönelik Akademisyenler Üzerinde Bir İnceleme" Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi.
- BİBLE, B. L. ve MCCOMAS, J. D. (1963) "Role Consensus And Teacher Effectiveness", Social Forces, 42(2): 225-233.
- BÜYÜKASLAN, H. ve ERİŞ, H. (2019) "Acil Servis Çalışanlarının İş Stresi Ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumları Üzerine Etkisi" Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 16(2), 290-294.
- CHÊNEVERT, D. ve diğerleri (2019) "An Analysis of the Role of Change Readiness and Colleague Support in the Relationship between Role Stressors and Withdrawal Behaviours: The Case of Health Care Sector Employees" Örgütsel Değişim Yönetimi Dergisi, 32 (2), 208-223.
- EFEOĞLU İ. E. (2006) "İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma" Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- EİSENBERG, D., ve diğerleri (2008) "Character Pathology And Neuropsychological Test Performance İn Remitted Opiate Dependence" Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy, 3(1), 1-11.

- ELSHAER, I.A. (2022) “Positive Humor and Work Withdrawal Behaviors: The Role of Stress Coping Styles in the Hotel Industry Amid COVID-19 Pandemic” *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2022, 19, 6233.
- EMRE, O. (2018) “İş Yolculuğunun Kavramsal Anlamda İncelenmesi Ve Geri Çekilme Davranışları” *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1613-1633.
- ERTEN, M. (2018) “Bağımsız Denetçilerde Rol Belirsizliği, Rol Çatışması Ve Algılanan İş Yükünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi” Işık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- HOMBRADOS-MENDIETA, I. ve COSANO-RIVAS, F. (2013) “İspanya'daki Sosyal Hizmet Uzmanları Arasında Tükenmişlik, İşyeri Desteği, İş Doyumu Ve Yaşam Doyumu: Yapısal Bir Eşitlik Modeli” *Uluslararası Sosyal Hizmet*, 56 (2), 228-246.
- HOUSE, R. J. ve RIZZO, J. R. (1972) “Role Conflict And Ambiguity As Critical Variables İn A Model Of Organizational Behavior” *Organizational Behavior and Human Performance*, 7(3), 467–505.
- IDRİS, M.K. ve diğerleri (2011) “Longitudinal Mediation Effects of Strain on the Relationships between Role Stressors and Employees’ Withdrawal Responses” *Wiley Online Library*, 27 (5), 403-412.
- İSTANTİ, E. ve diğerleri (2021) “The Effect Of Job Stress And Financial Compensation Toward Ocb And Employee Performance:(Case Study İn Pt. Mentari Sejati Perkasa Private Companies İn Surabaya)” *Media Mahardhika*, 19(3), 560-570.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2017) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- KARAKUŞ, G. (2022) “Örgütlerde Politika Algılamalarının Sapkın Örgütsel Davranışlar Üzerindeki Etkileri: Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü” Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- KHAWAJA, K. F. ve diğerleri (2021) “How is COVID-19 Pandemic Causing Employee Withdrawal Behavior İn The Hospitality İndustry? An Empirical İnterestigation” *Journal of Hospitality and Tourism Insights*.
- JOHAN, A. P. ve YUSUF, A. (2022) “Counterproductive Work Behavior, Job Stress, Trait Emotional İntelligence And Person Organization Fit Among Employees Of Leasing İndustry İn Indonesia” *Intangible Capital*, 18(2), 233-246.
- ÖCEL, H. (2011) “Üretim Karşıtı İş Davranışları Ölçeği: Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26):18-26.
- ÖRÜCÜ, E. ve diğerleri (2022) “Duygusal Emek - Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Alan Araştırması” *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE Dergisi* , 12 (2) , 1239-1252 .
- SAPUTRA, R. R. ve diğerleri (2019) “The Effect Of Work Motivation And Work Stress On Teacher Performance” *Jurnal Tarbiyah*, 26(1).
- RIZZO, J. R. ve diğerleri (1970) “Role Conflict And Ambiguity İn Complex Organizations” *Administrative Science Quarterly*, 15(2), 150-163.
- RODRÍGUEZ-ESCUADERO ve diğerleri (2010) “Positive and Negative Effects of Team Stressors on Job Satisfaction and New Product Performance” *J Prod Innov Management*, 27 (6), 856-868.
- RUYSEVELDT, J. V. ve diğeri (2022) “Job Characteristics, Job Attitudes And Employee Withdrawal Behaviour: A Latent Change Score approach” *Applied Psychology*, 1-29.
- SARIÇİÇEK, R. ve diğerleri (2021) “Muhasebe ve Pazarlama Departmanlarında Çalışan Personellerin Yaşadığı İş Stresinin İş Performansına Etkisi” *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (4), 3044-3059.
- SCHULER, R. S. ve diğerleri (1977) “Role Conflict And Ambiguity: A Scale Analysis” *Organizational Behavior and Human Performance*, 20(1), 111-128.

- SEÇKİN, Ş. N. (2021) “İşyeri Nezaketsizliğinin Geri Çekilme Davranışlarına Etkisi: Tükenmişliğin Aracı, Kişisel Adil Dünya İnancının Düzenleyici Rolü” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 28 (2) , 421-439.
- SOLTANI, I. ve diğerleri (2013) “Investigating The Effect Of Role Conflict And Role Ambiguity On Employees' Job Stress: Articulating The Role Of Work-Family Conflict” *Management science letters*, 3(7), 1927-1936.
- SPECTOR, P.E., ve diğerleri (2006) “The Dimensionality Of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal?” *Journal of Vocational Behavior*, 68(3), 446-460.
- SUGIARTO, M. (2020) “Job Insecurity And Role Ambiguity As The Cause Of Job Satisfaction And Turnover Intention Among Temporary Labourer Of Batik Trusmi Small And Medium Enterprise In Cirebon District, West Java, Indonesia” *Sarajevo Business and Economics Review*, 38/2020.
- TAYLOR, J. A. (1953) “A Personality Scale Of Manifest Anxiety” *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 48(2), 285–290. doi:10.1037/h0056264.
- TEZCAN, L. ve GÖZÜKARA, E. (2022) “Sigortacılık Sektöründe; Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Stresi, Örgütsel Adalet ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler” *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2368-2389.
- ULUKÖK, E. ve MERDAN, E. (2022) “Tam Serbesti Tanıyan Liderliğin Kişilerarası Çatışma Ve İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisi: Rol Belirsizliğinin Aracı Rolü” *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 527-545.
- YEŞİLTAŞ, M. D. Ve AYAZ, E. (2019) “İş Stresi Ve Rol Belirsizliğinin Presenteizm (İşte Var Olamama) Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi” *OPUS International Journal of Society Researches*, 12, 741-771.
- YILDIZ, H. ve SAZKAYA, M. (2021) “Duygusal Emek İle İş Stresi İlişkisinin İncelenmesi: Kamu Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma” *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1) , 29-50.
- ZHANG, N. ve diğerleri (2022) “Role Conflict, Role Ambiguity, And Depressive Symptoms: The Moderating Effects of Job Autonomy Among Social Workers in China” *Uluslararası sosyal refah dergisi*, 31 (3), 323-332.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF TEACHING IN MODERN SOCIETY "EXACT AND NATURAL SCIENCES": PROBLEMS AND SOLUTIONS

Khusan ZULFQOROV

Tashkent State Pedagogical University, 1 st year master, Tashkent, Uzbekistan

ALIMBABAEVA Shaxrizoda Jaxongir qizi

A student at the private school "Erudite", 10 course, Tashkent, Uzbekistan

Gulnara SHAKHMUROVA

Tashkent State Pedagogical University, Faculty of Natural Sciences, Department of Zoology and Anatomy, Tashkent, Uzbekistan

ORCID ID: 0000-0001-6582-8261

ABSTRACT

This article examines the prospects for the development of teaching in modern society in the field of "Exact and Natural Sciences". Possible solutions to these problems are proposed. The importance of using modern information technologies, interactive materials and virtual environments for visualization and experiments is considered. One of the solutions is the development of cooperation between educational institutions, scientific institutes and industrial enterprises. All proposed solutions are aimed at improving the quality of education, stimulating students' interest in science and preparing qualified specialists capable of solving modern challenges and problems in the field of "Exact and Natural Sciences".

Keywords: methods, equipment, training, distance technologies, natural sciences, higher educational institutions.

INTRODUCTION

The following literature was used in this article:

– "The Development of Science Teaching in the Modern School" - A.N. Polyakov, O.V. Schwartz. This book examines the problems and challenges faced by science teachers at school and offers solutions and methods to promote effective learning and student development in this area.

– "Inquiry-Based Learning for the Arts, Humanities, and Social Sciences: A Conceptual and Practical Resource for Educators" - P. Blessinger, J.M. Carfora. This book is a guide to implementing inquiry-based learning in the humanities and social sciences. It offers practical examples and strategies that can be applied in the teaching of the exact and natural sciences to enhance students' research activities.

– "Teaching and Learning STEM: A Practical Guide" - R.M. Felder, R. Brent. This book covers teaching methods in the STEM (science, technology, engineering, mathematics) field and offers practical strategies to help students learn more effectively and develop critical thinking.

– "Reinventing Science Teaching and Learning for All Students" - R. Yerrick, B. Parke, C. Nugent. This book discusses the problems and challenges of teaching science in diverse classrooms and suggests strategies and methods to help create an inclusive and supportive learning environment for all students.

– Improving Science Education: The Contribution of Research - J. Millar, R. Driver. This book is an overview of research related to science teaching and looks at effective practices and approaches based on scientific evidence. It also discusses issues related to assessment and evaluation in science education.

– "Teaching for Understanding: Educating Today's Students for Tomorrow's World" - M. Wiske (ed.). This book offers strategies and techniques to help teachers develop students' understanding and deep knowledge of the sciences. It addresses the importance of building key skills, critical thinking, and independent inquiry.

– "Engaging Learners Through Inquiry-Based Learning Approaches: International Perspectives" - P. Blessinger, J.M. Carfora. This book provides an international perspective on inquiry-based learning and its application to science teaching. It covers a variety of disciplines and offers ideas and methods to help make learning more active and interactive.

– "Transforming Schools: Creating a Culture of Continuous Improvement" - A. S. Hill, L. C. Bjork. This book focuses on the development of educational systems and schools through innovation and continuous improvement. It offers strategies that can be applied to overcome challenges in teaching science and technology and create a supportive environment for students and teachers.

– "STEM Lesson Essentials, Grades 3-8: Integrating Science, Technology, Engineering, and Mathematics" by J. L. Allan, A. M. Feldman, and A. P. Lerner. This book covers the essence and principles of teaching STEM subjects in grades 3 to 8. It offers specific lessons and activities to help stimulate interest and develop skills in the sciences and sciences.

– "Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century" - Committee on Defining Deeper Learning and 21st Century Skills, National Research Council. This book explores the skills and knowledge needed to successfully adapt and develop in today's society. It examines the importance of integrating scientific and technological knowledge into the educational process and offers recommendations for the development of teaching in the exact and natural sciences.

The purpose of this article is to analyze existing problems and identify solutions for the development of teaching in the exact and natural sciences in contemporary society. It seeks to explore the challenges that teachers and students face in this field and to suggest promising approaches and methods that promote effective learning and development in the context of contemporary demands and technological change. Based on a review of current literature and current research, the article aims to identify key challenges, such as lack of student engagement, lack of active hands-on experience, and to develop and propose specific solutions that contribute to improving the quality of teaching in the field. The ultimate goal of the article is to make a practical contribution to the development of education in the exact and natural sciences and to offer solutions that will help build deep understanding and skills in students.

The objectives for this article are as follows:

– To analyze existing problems in the teaching of exact and natural sciences in today's society, such as low student interest, ineffective teaching methods, lack of practical component, etc.

– To study the current trends and requirements in the field of exact and natural sciences, including new technologies, changes in the educational sphere and labor market needs.

– Explore innovative approaches and teaching methods that can improve the effectiveness of learning in the exact and natural sciences, such as active inquiry, inquiry-based learning, use of information and communication technology, etc.

– Examine the importance of developing key competencies such as critical thinking, problem solving, communication, and collaborative skills in the context of teaching science and exact sciences.

– Examine successful practices and innovative projects implemented in educational institutions that contribute to the development of teaching in the field of exact and natural sciences.

– Propose specific solutions and recommendations based on research and analysis that can help overcome problems and improve the teaching of science and exact sciences in today's society.

– Draw conclusions about perspectives on the development of teaching in the exact and natural sciences and suggest ways to further research and action to improve the quality of education in this field.

CHAPTERS

The material for this article was scholarly articles and research, and academic journals, databases, and research article repositories were used to examine current research related to problems and solutions in teaching the exact and natural sciences. Books and textbooks on methods and approaches to teaching science and exact sciences were also examined to gain an overview of current knowledge and practices in the field. Reports and studies issued by educational organizations were reviewed to obtain data and analysis of problems in teaching in the exact and natural sciences and suggestions for solutions.

DISCUSSION

Perspectives on the development of teaching in modern society in the field of "Exact and Natural Sciences" cover a number of problems and challenges, as well as offer possible solutions to ensure quality and effective education in this area. It is worth considering some of the challenges and suggestions for addressing these challenges, namely:

– Low levels of student achievement and interest: There is a problem with insufficient mastery of material and lack of motivation of students in the field of exact and natural sciences. The solution could be the use of innovative teaching methods, active and hands-on learning, the use of technology, the implementation of project and research tasks to make learning more interactive and attractive to students.

– Insufficient teacher training and development: Teachers may face the problem of a mismatch between their skills and competencies and the modern requirements of teaching science and technology. The solution may lie in strengthening the professional training and development of teachers, including training in modern teaching methods, the use of information and communication technologies, as well as the exchange of experience and cooperation with colleagues and experts in the field.

– The rapid development of scientific knowledge and technology: In today's world, knowledge and technology in the exact and natural sciences are constantly being updated and developed. This causes the problem of obsolescence of curricula and materials. To solve this problem, it is necessary to introduce a flexible and adaptive approach to education, updating curricula and programs, introducing new methods and technologies in teaching, and developing students' self-learning skills.

– Lack of resources and accessibility of education: There is a problem of lack of funding, equipment and accessibility of education in the exact and natural sciences. The solution can be the creation and support of specialized centers and laboratories, increased access to online education, increased financial support and incentives for students and teachers.

– Inequality and gender differences: Problems related to inequality and gender differences in the teaching of exact and natural sciences are also significant. Addressing this includes creating equal opportunities for all students, encouraging the participation of girls and women in research and engineering professions, and combating prejudice and stereotypes in education.

– Integrating Interdisciplinary Knowledge: In today's society, more and more tasks and problems require an integrated approach that integrates knowledge from different fields of science. The development of teaching should encourage the integration of interdisciplinary knowledge and skills so that students can solve complex problems using a variety of scientific approaches.

– Active Use of Technology: The use of modern information and communication technology has great potential to improve the teaching and learning process in the exact and natural sciences. This includes the use of interactive online resources, computer models and simulations, virtual labs, online courses, and other tools that promote active and deep learning.

– Development of critical thinking and research skills: In the exact and natural sciences it is important to develop students' critical thinking, the ability to analyze and evaluate information, and to conduct their own research and experiments. Teaching should include active learning methods that stimulate the development of these skills, such as research, project activities, problem solving, and critical analysis of scientific articles.

– Supporting Collaboration and Teamwork: In today's society, the ability to work in teams and collaborate with others is an important skill. Teaching development should foster teamwork skills and the ability to work collaboratively. This can be accomplished through group projects, laboratory work, discussions, and collaborative problem solving.

– Maintaining and developing natural curiosity: It is important to maintain and develop students' natural curiosity in the exact and natural sciences. This can be achieved through popular science events, organizing science clubs, visiting science museums and exhibitions, and supporting and encouraging student participation in science conferences and competitions.

The general approach to solving these problems includes joint efforts of educational organizations, governments, teachers, students, and the community to create a stimulating and supportive learning environment, develop innovative methods and apply advanced technologies, and improve assessment and feedback systems for students and teachers.

In conclusion, it should be noted that perspectives on the development of teaching in today's society in "Exact and Natural Sciences" have their problems, but also offer a number of solutions to create a quality and effective educational system. Problems include low levels of student achievement and interest, inadequate teacher training, rapidly developing scientific knowledge, and lack of resources.

However, there are solutions that can help overcome these problems. These include the use of innovative teaching methods, the active use of technology, strengthening teacher training, updating curricula and materials, creating a stimulating learning environment, developing critical thinking and research skills, and supporting collaboration and teamwork.

These measures will help make the teaching of exact and natural sciences more interactive, practical and engaging for students, and ensure the development of key skills and knowledge necessary for modern society. It is also important to support and nurture students' natural curiosity so that they can remain passionate about science and strive to learn and explore further.

However, it should be noted that the development of teaching in the exact and natural sciences is an ongoing process, and requires efforts on the part of educational organizations, teachers, students, and society as a whole. Only through collaborative efforts and continuous improvement can we make progress and provide a high-quality education in this field.

REFERENCES

1. "Improving Science Education: The Contribution of Research" by Pedaste, M., Mäeots, M., Siiman, L. A., De Jong, T., Van Riesen, S. A., Kamp, E. T., & Tsourlidaki, E. (2015)
2. "Reimagining STEM Education: Strategies for Teaching in a Remote and Hybrid World" by Johnson, D. (2020)
3. "Transforming Schools: Using Project-Based Learning, Performance Assessment, and Common Core Standards" by Wiggins, G. & McTighe, J. (2011)
4. "Innovative Strategies for Teaching in the Plant Sciences" edited by R. H. Schussler & C. W. Wandersee (2014)
5. "The Future of STEM Education: Effective Policies and Practices for the 21st Century" by Weinburgh, M. (2019)
6. "Teaching and Learning STEM: A Practical Guide" by Felder, R. M., & Brent, R. (2016)
7. "Teaching Science in the 21st Century: Teaching Today's Students on Their Terms" by Rutherford, F. J., & Ahlgren, A. (2013)
8. "STEM Education for High-Ability Learners: Designing and Implementing Programming" by Assouline, S. G., VanTassel-Baska, J., & Lupkowski-Shopluk, A. (2017)
9. "Engineering in Pre-College Settings: Synthesizing Research, Policy, and Practices" edited by National Academy of Engineering and National Research Council (2014)
10. "Promoting Inquiry in Undergraduate Learning" by Light, G. (2018)

THE ESSENCE OF STUDENTS' VOCATIONAL GUIDANCE ON THE BASIS OF THE INNOVATIVE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION

Jabbor Eshbekovich USAROV

DSc, Professor of the Department of Pedagogy of Chirchik State Pedagogical University

Dustnazar Omonovich KHIMMATALIYEV

DSc, Professor of the Department of Pedagogy of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

At present, there is a growing need to train qualified personnel of the appropriate level and direction, competitive, competent, responsible specialists in the labor market, who are fluent in their profession and focused on mixed fields of activity, able to work effectively at the level of world standards in their specialty and are ready for permanent professional growth.

The article discusses the active use of innovative clusters of teacher education in various fields of computer science, astronomy, music and chemistry, biology, linguistics and other knowledge and the connection of clusters of these areas between territorially localized interconnected companies, research institutes, higher education institutions and other organizations, as well as issues of increasing the competitiveness of the cluster.

The specific characteristics of the cluster, definitions given to the educational cluster are also given. The requirement of today is that the implementation of career guidance work should be supported by the state and effectively carried out by educational institutions in social partnership with economic and social enterprises and employment services. On the basis of the innovative cluster of teacher education, a number of inconsistencies in improving the work of orienting students to the profession have been identified, and the article presents proposals for their elimination.

Today, the state of vocational guidance can be characterized as a stage of searching for a new form and content in a market economy with the participation of public administration based on innovative clusters of vocational guidance practices at various levels. From this point of view, the cluster of all significant industries includes enterprises, business, science, and education and is very active not only in career guidance, but also in the professional self-determination of students and young professionals.

The main goal of career guidance work in the context of an innovative cluster of teacher education is to help students choose a profession, taking into account the needs of the regional economy and the labor market, designing a student's professional career and self-development. On the basis of the innovative cluster of teacher education, work to orient students to a profession can be carried out through large-scale organizational and methodological support for the activities of specialists, socio-psychological support for various categories of the population, the introduction of information technologies and automation, and the improvement of information support and vocational education. To successfully solve the work on career guidance of students on the basis of an innovative cluster of teacher education, it is necessary to create conditions for students to determine their own destiny and, accordingly, to design this work in different directions.

Keywords: labor, market, competence, specialization, informatics, industry, business, education.

The reforms promoted by the President of the Republic of Uzbekistan serve to further increase the authority and position of teachers in the society of New Uzbekistan. The main goal of the reforms implemented in the field of education is the preparation of morally rich and mature, independent thinking personnel with modern knowledge. Currently, the main areas of education renewal are the modernization of education, the training of qualified workers of the appropriate level and direction, competitive in the labor market, competent, responsible, fluent in their profession and oriented to mixed

fields of activity, capable of working effectively at the level of world standards in their specialty, ready for continuous professional growth, related to the professional model of social and professional mobility. Pedagogical education innovation clusters are important in guiding students to the profession.

Pedagogical educational innovation clusters are actively used in various fields of knowledge: computer science, astronomy, music and chemistry, biology, linguistics, etc., and in each of these fields, this term has its own meaning while maintaining a common semantic core. The term "cluster" is derived from the English language (English cluster), which literally means "a collection". The concepts of "cluster", "cluster approach", "educational cluster", "cluster approach in education" are widely used today and are a concept related to the modern economy. In order to better understand the essence of clusters and the cluster approach, as well as the possibilities of their use in the educational process, it is necessary to get acquainted with the interpretation of the concept of "cluster".

Interest in clusters as an effective means of increasing competitiveness appeared in the last quarter of the 20th century. Professor Michael Porter of Harvard Business School is the founder of the cluster approach in determining and increasing regional competitiveness. "In today's economy, especially in the conditions of globalization ... clusters - forms of interaction and system of organizations come to the fore, their importance is brought to the whole from the simple sum of its components" [81]. According to Porter, a cluster is a group of geographically localized interconnected companies, research institutes, higher education institutions and other organizations that supply equipment, components, specialized services, which complement each other and increase the competitiveness of individual companies and the cluster as a whole. increases [81]. According to Michael Porter, the country's competitiveness should be looked at through the prism of international competitiveness through clusters of associations of firms in different industries, not its individual firms. At the same time, the ability of clusters to effectively use internal resources is of fundamental importance. During his research, the scientist analyzed the competitiveness of more than 100 industries in ten countries. It turns out that the most competitive multinational companies are usually not randomly scattered across different countries, but concentrated in one country, and sometimes even in one region of the country. This is explained by the fact that one or more firms achieve competitiveness in the world market and have a positive impact on the immediate environment: suppliers, consumers and competitors. The success of the immediate environment, in turn, affects the further growth of the organization's competitiveness. As a result, a group of closely related industries and firms - "cluster" - is formed, which mutually contribute to the increase of each other's competitiveness. After the first one, new clusters are often formed and the international competitiveness of the whole country increases [1].

The specific characteristics of a cluster are described as follows: A cluster is a single dynamic structure; an innovation center, a stable core of new knowledge, technologies, product distribution; the cluster is interdisciplinary, has no clear boundaries, occupies a high level of informatization. Based on this, the cluster is an integration mechanism, the organization of which ensures the intensive development of their social cooperation [2].

The concept of "Educational cluster" was initially related to the "science-higher education institution-production" chain, which is related to ensuring the quality of secondary and higher professional education and creating technical, industrial, and informational innovative projects and structures. In this sense, "educational cluster is a set of vocational education institutions united by fields and interconnected in cooperation with industrial enterprises" [3]. E.I.Chuchkalova and O.M.Mosunova define the educational cluster as follows: "Educational cluster - educational institutions, scientific organizations located in the same area, connected horizontally and vertically, having the appropriate legal form and based on the ideas of individual participants in the field of vocational education, is a set of business entities working to achieve a common goal, i.e. through synergistic effect" [4].

Sometimes an educational cluster is understood as "a system of educational, mutual learning and independent educational tools in the science-technology-business innovation chain, based on horizontal connections within the chain" [5]. The creation of clusters in vocational education "is related to the need to integrate business projects, fundamental developments and new technologies, methodologies, modern systems for designing intellectual products and preparing these products for production within one (territorial, functional) zone" [5].

Conducting high-quality vocational training of students based on the innovative cluster of pedagogical education is especially relevant today, as it is closely related to education and the country's economy. It is a requirement of today that the implementation of career guidance works should be supported by the state, and effectively carried out by educational institutions in social partnership with economic and social enterprises and employment services.

There are a number of inconsistencies in the improvement of student career guidance on the basis of the innovative cluster of pedagogical education, which include:

- lack of specialists for youth career guidance. First of all, such specialists are not trained in any higher education institution. Second, career guidance work is carried out by full-time psychologists (if available) in educational institutions, or such work is distributed among employees who occupy different positions in the educational system, which leads to lack of responsibility, decreased motivation and ineffectiveness of teacher career guidance [6]. To eliminate this inconsistency, the following problems should be solved:

- elimination of disparity in personnel training for some professions;
- employment in accordance with the educational direction;
- increasing the terms of adaptation of young professionals in enterprises;
- motivation to increase the interest of graduates in their future profession and, as a result, gain their professional prestige.

Some problems related to career guidance activities cannot be solved only within the framework of the educational institution, it should be raised to the state level. This applies primarily to graduates from remote villages and cities, whose choice is limited to one or two majors. Therefore, it is necessary to guide them professionally according to the available opportunities of the region.

Secondly, it is necessary to develop regional programs for the development of the career guidance system and coordinate them by the state, based on which regional and urban youth career guidance programs will be developed.

Thirdly, it is necessary to create innovative models and mechanisms of social partnership between enterprises, business and educational institutions, that is, educational clusters, in order to direct young people to the profession.

Fourthly, it is necessary to review vocational training, improve methods and technologies, taking into account educational opportunities. Cooperation with students, taking into account the accumulated experience in career guidance in organizations and production enterprises. The advantages of experience in this field, namely the introduction of a clear organization of this activity and orientation to a clear result.

Fifth, it is a necessary factor to attract clusters that help to illuminate the available opportunities in the field of vocational guidance [6].

Thus, the state of vocational guidance today can be described as a stage of searching for a new form and content in the market economy with the participation of state management based on innovative clusters of vocational guidance practice at various levels.

From this point of view, the cluster of all important industrial sectors includes enterprises, business, science, as well as education, and is very active not only in career guidance, but also in professional self-determination of students and young professionals.

Academician G. V. Mukhametzyanova stated that "pedagogical education innovation cluster is a set of interconnected vocational education institutions united in cooperation with production and industrial enterprises." Clusters are organized in promising and economically useful directions of the regional economy, and they can have the most serious, economically justified social guarantees [7]. Involvement of future production workers in vocational guidance serves the fulfillment of the task of employers to train highly qualified personnel to work in production associations in the cluster.

The common goal of such close relations between higher education and vocational education institutions, general education schools and enterprises is promising for joint solution of common problems in the presence of functional compatibility of the main areas of activity and optimal use of available resources.

The main goal of career guidance in the context of the innovative cluster of pedagogical education is to help students choose a career, taking into account the needs of the regional economy and labor market, to design the student's professional career and self-development.

In order to achieve this goal, the youth career guidance experts at the innovative cluster of pedagogical education solve the following main tasks:

- constant familiarization with professions, areas and levels of specialist training needed in the region;
- to inform students about the rate of socio-economic development of the region, the dynamics of demand for certain professions and specialties;
- to study the personality of the student in order to guide him to the profession;
- formation of stable professional interests, intentions, perspectives;
- formation of psychological readiness to choose a profession.

In contrast to the traditional system, the cluster model creates a basis for combining knowledge within professional fields, forms an innovative educational paradigm aimed at knowledge management, creation of new knowledge and technologies, training and development of qualified personnel. The free exchange of information and diffusion of innovations through cluster channels leads to the development of new ways of achieving success in increasing competitiveness and creates new opportunities [8].

The advantages of guiding students to the profession based on the innovative cluster of pedagogical education are as follows:

- the synergistic effect of combining education, upbringing, personnel, information, scientific, production and ethnic-cultural potentials in actualizing the process of professional self-determination of a person;
- the unifying nature of goals and tasks to ensure the unity of the wishes of young people and the needs of employers for qualified personnel in vocational education;
- legal, organizational and managerial provision of students' professional self-determination, the possibility of participation of representatives of employers' associations and business entities in this process;
- network cooperation of cluster members on the implementation of measures to promote vocational guidance (organization of conferences, seminars, working groups, creation of specialized Internet resources and e-mail lists);
- increasing the social mobility of a person as a subject of self-determination in the conditions of expanding the possibilities of using information about the changing labor market situation;
- effective use of partners' resources, development and formation of material and technical base;
- new conditions for determining a person's capabilities in various activities related to future specialization;
- development of the scientific-methodological basis of psychological and pedagogical support in choosing a profession and correcting the selection, checking and evaluating the suitability of the person;
- formation of personal characteristics according to the requirements of individual professions;
- determination of restrictions on medical indicators when choosing a certain profession;
- increasing cognitive activity in choosing a specialty in accordance with the capabilities and psychological characteristics of young people;
- formation of motives for choosing a person's professional direction and specialization;

- adaptation of students to the conditions of vocational education institutions;
- to study the effectiveness of the career guidance system in the changing labor market conditions;
- continuity in education, improving the quality of educational programs, improving qualifications, increasing motivation to achieve a professional career;
- increasing the share of students, scientific and pedagogical staff involved in research and innovation projects in the strategic areas of personnel training and retraining in production;
- expanding the range of companies to provide employment to graduates [7].

On the basis of the innovative cluster of pedagogical education, the work of directing students to the profession can be carried out by providing large-scale organizational and methodical support of the activities of specialists, social and psychological support of various categories of the population, introduction of information technologies and automation, improvement of information supply and professional education.

Organizational-methodological support includes the development of information-references and methodical materials, publication of specialized magazines, training of personnel on professional orientation in accordance with the innovative processes taking place in the economy, introduction of professionally oriented information and communication technologies.

Socio-psychological support is a set of measures to support professional self-determination of a person in a cluster. This complex is designed to solve the problem of students' professional choice through diagnostic materials.

The introduction of information technology and automation allows career guidance to rise to a new level of quality, as it is designed for a new model of material presentation - independent search from translation, data processing and storage, taking into account students' formation of their own knowledge, employment opportunities and career growth. allows you to build your professional education trajectory. In addition, the automation of this process makes it possible to create network professional teams and groups in one or another direction of the cluster.

Information provision and vocational education act as a separate unit and it is necessary in cases where students' choice of profession is limited by the distance of their place of residence and so on. It includes the following: a list and description of professions in demand in a certain region, scenarios of career guidance activities taking into account the professions in demand, multimedia presentations and diagnostic materials for information education of students. Such materials include: book fund and mass media about professions, popular psychological literature that helps the student learn about the characteristics of his personality, only to learn more about himself.

Currently, there are many interactive programs aimed at determining the student's professional interests. They can also be used, but it should be understood that, firstly, not every student in his personal development can use these developments, and secondly, a specialist is needed for quality interpretation. Most media outlets provide electronic versions of career orientation tests to determine career interests.

Thus, in order to develop the work of guiding students to the profession based on the innovative cluster of pedagogical education, the following is necessary:

- 1) development of regulatory legal documents for the innovative cluster of pedagogical education in the field of vocational guidance;
- 2) formation of a single regional information base (system of thematic internet resources at the regional level) in the field of career guidance of students, as well as an open data bank of consumer orientations for professions and positions in various clusters;
- 3) preparation of a set of video materials on career guidance for new and high-tech professions and ensuring their availability;
- 4) development of criteria and performance indicators (by educational levels, types of activities and content areas) of the youth vocational guidance system in the conditions of the innovative cluster of pedagogical education;

5) monitoring and selecting the best practices (technologies, work forms and methods) that provide professional guidance to young students in the innovative cluster of pedagogical education;

6) creation of a single technology of career guidance based on a common algorithm for all institutions, which provides several levels of depth, complexity and relevant scientific and methodical recommendations;

7) development of training programs for the training of specialists in the professional direction of students within the innovative cluster of pedagogical education, including the development of all psychological-pedagogical, management, and general competence groups necessary for this type of specialists.

In order to successfully solve the work of guiding students to the profession based on the innovative cluster of pedagogical education, it is necessary to create conditions for students to determine their own destiny and, accordingly, to design this work in different directions.

REFERENCES

1. Салаева, А. Л. Кластерный подход в формировании физической культуры обучающихся: опыт российских регионов / А. Л. Салаева // Новое слово в науке: перспективы развития : материалы II междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 30 дек. 2014 г.) / редкол.: О. Н. Широков [и др.]. – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2014.

2. Михайлова, М. В. Салаева, А. Л. Кластерный подход в управлении образованием и культурой: положительный опыт российских регионов / М. В. Михайлова, А. Л. Салаева // Кластерный подход к управлению культурно-образовательным пространством города. Материалы научно-практической конференции 19 декабря 2014 года. - Чебоксары. - С. 74-80.

3. Образовательный кластер как форма организации клубной работы в школе: учебно-методическое пособие / Л. А. Флоренкова, Т. В. Щербова. – СПб, 2010.

4. Чучкалова, Е. И. Образовательные кластеры: теоретические вопросы создания и функционирования / Е. И. Чучкалова, О. Г. Мосунова // Экономика и предпринимательство. - 2013. - № 9 (38). - С. 422-424.

5. Шайдуллина, А. Р. Опыт инновационного развития научно-образовательного кластера в условиях интеграции образования, науки и производства: информационно-аналитические материалы для 139 руководителей и преподавателей учреждений системы профессионального образования, представителей общественных организаций, научных работников / А. Р. Шайдуллина. – Казань, 2013.

6. Концепция организационно-педагогического сопровождения профессионального самоопределения обучающихся в условиях непрерывности образования / В. И. Блинов, И. С. Сергеев [и др.]. — М. : ФИРО. — М.: Перо, 2014. — 38 с.

7. Мухаметзянова Г. В., Пугачева Н. Б. Кластерный подход к управлению профессиональным образованием. — Казань : ИПП ПО РАО, 2007. — 144 с.

8. Мухаметзянова Ф. Ш., Шайхутдинова Г. А. Теоретические и практические аспекты профориентации учащейся молодежи в условиях научно-образовательного кластера // Казанский педагогический журнал. — 2015. — № 4, Ч. 1. — С. 10-14.

ANALYSING THIRD WORLD WOMEN ISSUES IN EUROPE CASE OF ROMA WOMEN

Lee SUJIN

Prof., Chonnam National University, South Korea

Mazare MADALINA

Chonnam National University, South Korea

ABSTRACT

In this paper I would like to analyse *Roma women* living in Europe, their struggles and oppressions in developed countries. Even if the countries from Europe are considered developed, the problems faced by the women of this minority can be categorized as third world issues. Feminist movement are present in all the countries, but still they seem to not include the problems of all women. In order to answer to the research question I will get my data from previous studies and from a short interview by phone with a Roma woman living in Romania.

Keywords: Roma minority, child marriage, discrimination, status of women, education

I. INTRODUCTION

Roma people are Europe's biggest ethnic minority, with an estimated 10-12 million people residing on the continent. Coming from northwest India, the group moved to Europe in the Middle Ages. Despite the fact that they have lived in Europe for a long time, the great majority of them still suffer racism, hatred, and hostility on a regular basis. Roma women face multidimensional discrimination in terms of xenophobia, gender, classism, and other forms.¹ Roma women are frequently subjected to *double discrimination*, sexual and ethnic discrimination: first as women in their own group and then as part of the Roma minority in the community. When a Roma woman becomes a victim of abuse and seeks professional help, she is primarily viewed as a Roma, instead of a victim.² They are one of Europe's most marginalized groups, since they face exclusion on two fronts: as *women* and as part of Europe's biggest *ethnic minority*.³

RESEARCH QUESTIONS

- What are the main problems Roma women are facing in Europe?
- What are the oppressions from the society and the oppression from the family and community?
- Are Roma women aware of their gender inequality?
- How can we tackle the main problems?

II. LITERATURE REVIEW

Roma and Nomads are the largest minority group in Europe. Discrimination and other human rights abuses against Roma and nomads had aggravated the fact that no European government could claim full success in protecting human rights for its members minorities.⁴ The history of Roma repression in Europe dates back to pre-Nazism and fascism. In fact, it dates back several hundred years - following

¹ Senada Sali - Romani Women's Struggle for Human Rights, IWRAW, <https://www.iwraw-ap.org/romani-womens-struggle-for-human-rights/>

² Špela Humljan Urh (2015) - Roma People: Discrimination and Social Work Practice, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)

³ M. Robayo-Abril, C. Paz Nieves, T. Saavedra facusse (2019) - Closing the Gender Gaps among Marginalized Roma in the Western Balkans, Poverty and Equity Global Practice, The World Bank, p. 8

⁴ Council of Europe (2012) - Drepturile Omului pentru Romi si Nomazi in Europa, p. 5

the migration of Roma from the Indian subcontinent. The Roma were foreigners, used as scapegoats, when things went wrong and the locals did not want to take responsibility for such a situation. Repressive methods differed over time and included slavery, forced assimilation, expulsion, deprivation of liberty, and mass murder. In recent times, the Roma have been stigmatized as criminals, using blatantly harsh statements. An example is France: in July-August 2010, its government decided to deport Roma migrants from other EU countries, even by force, where necessary. The entire Roma community has been charged with criminality and the presence of the Roma has been described as representing a threat to public safety. Romophobia continues to be widespread in Europe.⁵

The Roma population has a very young demographic structure, a structure determined by the higher values of Roma mortality and fertility, compared to the rest of the population. Most Roma families are characterized by the following features: early, illegal marriage, living of young families with one of the families of origin, high number of children, low divorce. The marriage to the Roma is still in many cases concluded only according to the norms of the community to which they belong, without being legalized.⁶ Young Roma become wives and mothers at an early age, between the ages of 16 and 20.⁷ Regarding the motivation not to use contraception, a significant percentage (23.2%) of Roma women between 15 and 44 years old invoked ignorance of contraceptive methods.⁸ The reasons why Roma women say they agree with the marriages of girls from an early age are mainly related to the observance of the social norms that the community maintains and values. "In our community there is this tradition and we respect it!"⁹

It is obvious that illiteracy is an extremely significant primary source of exclusion for the Roma population. The 39% illiterate and semi-illiterate have minimal chances of participating in the labor market.¹⁰ Women represent a highly vulnerable category from an occupational point of view, being mostly housewives, having no qualifications and implicitly low chances of integration into the labor market. Women who claim to be employed have low qualifications, most of whom are unskilled workers. Women are more affected by illiteracy, with a 10% difference between men and women in terms of ability to read and write.¹¹ Although the percentages do not differ significantly by area of residence, there is a tendency for Roma women in urban areas to have a higher level of education at the high school level.¹²

Women are the ones who perceive the discrimination (38%) more strongly than only 31% of men. The situations in which discrimination is most strongly felt are those related to the way in which the staff of the health centers, of the hospitals behave with the Roma ethnics (54%). Immediately on the next place are the relations with the social services staff (48.7%) which, according to the statements, have a strong discriminatory character towards the Roma.¹³

⁵ Council of Europe (2012) - Drepturile Omului pentru Romi si Nomazi in Europa, p. 3

⁶ S. Cace, D. Costin Stelian, S. Ilie (2002) - Indicatori privind comunitatile de romi din Romania, Expert Publisher, p. 7

⁷ Fondul social european (2011), Asociatia femeilor Rome din Romania - Situatiile Femeilor Rome din Romania, Studiu sociologic, p. 5

⁸ S. Cace, D. Costin Stelian, S. Ilie (2002) - Indicatori privind comunitatile de romi din Romania, Expert Publisher, p. 12

⁹ Fondul social european (2011), Asociatia femeilor Rome din Romania - Situatiile Femeilor Rome din Romania, Studiu sociologic, p. 8

¹⁰ S. Cace, D. Costin Stelian, S. Ilie (2002) - Indicatori privind comunitatile de romi din Romania, Expert Publisher, p. 32

¹¹ EU INCLUSIVE (2011) - Data transfer and exchange of good practices regarding the inclusion of Roma population between Romania, Bulgaria, Italy and Spain, Fundatia Soros, p. 38

¹² Fondul social european (2011), Asociatia femeilor Rome din Romania - Situatiile Femeilor Rome din Romania, Studiu sociologic, p. 15

¹³ EU INCLUSIVE (2011) - Data transfer and exchange of good practices regarding the inclusion of Roma population between Romania, Bulgaria, Italy and Spain, Fundatia Soros, p. 47

III. METHODOLOGY

I will use both qualitative and quantitative methods, with the accent on the qualitative one: brief phone interview, review articles and books, review online data provided by reliable sources. Data will be gathered through the brief phone interview and previous studies. Ethical considerations: the selected person for interview will not require additional ethical approvals, as she is an adult with no health issues, who can respond for her actions. The name of the participant will not be used in this paper, therefore her identity and personal information will be protected as per the legislation of GDPR from Romania.

IV. DATA COLLECTION AND ANALYSIS

The data was collected from one single participant, a woman in her thirties, living in Romania. Because of the distance at the moment, between the participant and researcher, the interview was on the phone, receiving help from the family to reach her. The woman and her family live in my family's neighbourhood, therefore we know each other for approximately 15 years and this is why she accepted to answer to my questions.

General information about the participant: Roma woman in her thirties, she has 3 children, she is married, she never worked, she lives in Romania, speaking Roma language and Romanian, she has a house and lives in a good neighbourhood, she has a good economic situation, she is Orthodox like the majority of Romanians.

The data collected will be grouped in subjects, as education, child marriage, oppression by society, oppression by family, future generations.

Education issues faced by Roma girls:

- Usually girls don't go to school, their education is done at home by the elders of the family and includes the house chores, taking care of babies and family
- Our participant never attended school
- She learned basic writing and mathematics at the same time with her children
- Her first language is Roma language
- She never wanted to go to school because she was involved from a young age in the house chores
- The elders of her family explained her that girls don't have to go to school, only boys.
- She has two daughters and one son: the first daughter never went to school, she is married from a young age and lives in another city with her husband, the younger daughter was sent to school together with her brother. The girl did only 5 years of school and after that stopped her studies because her family said that she already knows too much for a woman. The boy is continuing to go to school, because he is seen as the head of the family.

Child marriage practices:

- Our participant got married at 13 years old
- She was not the one choosing her husband
- The families are doing kind of business arranging the marriage from when the children are very young. Some of the girls get to know the person they will marry from very young ages, like 3-4 years. The marriage is registered legally later, after 16 or 18 years, but they are doing a celebration taking into consideration their customs
- Usually the girl goes to live with the husband and his family after marriage
- She acknowledges that was too young for marriage, but in the same time she says that she was lucky with the husband she has and that her parents did a good job
- She regrets marrying the elder girl too young

- She is 37 years old and she is a grandmother
- She wants to marry her younger girl later, around 17-18 years
- The younger girls is promised to a boy since they were little
- The participant sees the arranged marriage as custom of Roma people

Oppression by society:

- Sometimes the people don't want to speak with them, thinking they are dangerous or that they are dirty
- Sometimes taxi drivers don't want to take them from one place to another even if they pay for the service
- Sometimes girls and women don't speak correctly Romanian language, because they stay more at home speaking their own language
- In the last years everything got better
- It is difficult to find jobs for women

Oppression by the family:

- In a family the boys and men are respected and taken care of
- The girls don't have power of decision for themselves
- Even when they are young there are differences made between girls and boys. Girls have work to do around the house, helping their mothers and the boys can play all day long. Boys can go play outside the house with their friends, but girls are not allowed.
- The women is in change of taking care of the baby by herself

Future generations changes:

- Children will go more to school
- Girls will not get married so young
- Girls can work outside the house

V. RESULTS

In the previous chapter, data was resumed and categorized in order to have a clear picture for the analysis. Data was not provided by the participant in the same form as above, because the contact person answered the open questions in their own style and order. From the data gathered we can see that even if the interviewed woman has a good economic situation, she is very keen to keep the customs of the Roma community. She sees as a custom the marriage at a young age and also the arranged marriages, the subordination of women to men, the fact that boys need to have more education than girls, etc.

Some years ago Roma children didn't attend school at all. But NGO's tried to go from family to family to inform them about the positive things they can learn at school. Families started by sending their boys to school, because they are seen as the head of the house and in the last years also the girls were allowed to go to school, but only for a short period of time. One NGO advised the family of our participant, that is why she sent her two younger children to school. She is very proud that her children are educated and she relies on them when she goes to institutions or banks. In the study case, the girl was not allowed to continue her studies because she got older and the family worries if she will fall in love with one of her classmates, because she is already promised to get married with a Roma boy. Marriages outside the community are not allowed and the persons who decide to get married with a non-Roma is most of the cases marginalized by their own community. Child marriage is also seen as a custom of the minority and the state institutions can not involve in it because they don't register their marriages until legal age. In comparison with child marriages from other cases, in this case both girl and boy are young, they have similar age. The girls are not married with older men. The sexual education they receive is from their

mothers and older sisters, with some days before the marriage, therefore we can say that sexual education is minimal and reproduction is encouraged.

The society sometimes makes difficult for them to feel included, but in this case the family of the interviewed women had good relations with the neighbours, priest, people from the church, market and so on. Roma girls dress very differently from the rest of the population and is very easy to spot them, because they are all the time dressed in their traditional clothes: long colourful skirts, high heels, colourful shirt, braided hair and big jewellery. The participants said that she will not give up on their culture in order to be more accepted by the society. The oppression faced by the family are seen normal, are not seen as oppressions by the women. Girls are raised in this way, that is why even if they grow older they don't want other things aside what they were used to.

Regarding the changes of future generations, the interviewed participant doesn't see any change related with the culture of her community, but she acknowledge the need of education for girls in order to get jobs and have money to support their family and also the need to get married later in life. But we can see that even if she said that girls need to get married later, by later she mean 17-18 years which is still young for most of the people around the world. And also, she doesn't see anything wrong with the arranged marriages, because she believes that the parents know better what to choose for their children in terms of husbands and wives.

VI. DISCUSSION AND CONCLUSION

After analysing the previous studies and the interview we can see that Roma women and girls face multiple issues related with gender inequality and also minority discrimination around the countries in Europe. Even if they live in developed countries, most of them are not fully included in the society and they are not feeling accepted by people of the country they live in, even if they are citizen of those countries. Institutions from all countries alongside NGOs try to create programs of inclusion for the Roma minority, the changes can be seen but there are too slow. Of course we have to take into consideration that there are exceptions from the rule, and there are very well educated Roma people, included and respected in the society, but most of them renounced to live by their customs and culture, therefore they can face discrimination from their own communities.

We can see that the issues faced by Roma women are in general the same in all the countries, they have issues related with the education, child marriage and oppression from family and society they live in. Most of the women are not aware of the gender inequality because they see it at something normal, therefore the education can help them see their status in the family and society. Even in developed countries there still exist numerous inequalities and discrimination against women, but we have also feminist movements and NGOs trying to cooperate and get towards gender equality. In the majority of these movements we don't see the minorities included, as the majority of women are not aware of the situation of minority Roma women or they don't care about them as much to include them in their works.

In conclusion, countries should cooperate in order to provide the best answer to the Roma minorities. I believe that the best tool in order to decrease the oppression against women is the education: education of both girls and boys and education of adults who didn't have a chance to do it earlier. The limitations of this research paper are related with the limited period of time and limited number of participants. The strength of this research study is showing a case of gender inequality from Roma minority living in western countries, it can be useful for students, other researchers and NGO workers. This paper creates the premises for future works on the importance of education for the inclusion of Roma minority in the society and for decreasing the gender inequality for Roma women.

VII. BIBLIOGRAPHY

- 1) Council of Europe (2012) - Drepturile Omului pentru Romi și Nomazi în Europa
- 2) EU INCLUSIVE (2011) - Data transfer and exchange of good practices regarding the inclusion of Roma population between Romania, Bulgaria, Italy and Spain, Fundatia Soros
- 3) Fondul social european (2011), Asociația femeilor Rome din România - Situația Femeilor Rome din România, Studiu sociologic

- 4) M. Robayo-Abril, C. Paz Nieves, T. Saavedra Facusse (2019) - Closing the Gender Gaps among Marginalized Roma in the Western Balkans, Poverty and Equity Global Practice , The World Bank
- 5) S. Cace, D. Costin Stelian, S. Ilie (2002) - Indicatori privind comunitatile de romi din Romania, Expert Publisher
- 6) Senada Sali - Romani Women's Struggle for Human Rights, IWRAW, <https://www.iwraw-ap.org/romani-womens-struggle-for-human-rights/>
- 7) Špela Humljan Urh (2015) - Roma People: Discrimination and Social Work Practice, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)

NEW TECHNOLOGIES FOR ENTREPRENEURIAL COMPETENCIES OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN NIGERIA

CHUKWURAH Victor N

*Department Of Wood-Work Technology Education, School Of Secondary Education (Technical),
Federal College Of Education (Tech) Asaba*

Mr. M.M. ISEDE

*Department Of Accounting, School Of Secondary Education (Business), Federal College Of Education
(Tech) Asaba*

Mrs. N.G. OKOCHA

*Department Of Office Technology And Management, School Of Secondary Education (Business)
Federal College Of Education (Tech) Asaba*

ABSTRACT

Today we live in an information society in which more people must manage more information, which in turn requires more technological support is demanded in the market sectors. Electronic technology and information are mutually reinforcing phenomena, and one of the key aspects of living in the information society is the growing level of interactions we have with this complex and increasingly electronic environment. The general consequence is that we deal with large volumes of information, new forms and aggregations of information, and new tools for working with information. The study will examine new technologies for entrepreneurial competencies of Small and Medium Enterprises (SMEs). The study will gather information from 6 states in South-South out of the 36 States in Nigeria. The study will use structured questionnaire as instrument for data collection. Data collected from the respondents will be analysed with mean and standard deviation and t-test will be used to test the hypotheses at 0.05 level of significance or the extent in which new technology has enhanced entrepreneurial competency of small and medium enterprises in Nigeria. The finding of the result shows that new technology in the market enhances entrepreneurial competency, new technology increases the speed and reliability of business transactions of small and medium enterprises. The finding of the result concluded that new technology needs to be used to facilitate every business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprises. The result of the findings recommended that government should provide adequate capital outlay that will reduce the big challenge that affects small and medium enterprises.

Keywords: New Technologies, Entrepreneurial Competencies, Small and Medium Enterprises

INTRODUCTION

In successful firms, firm level capabilities would comprise core and 'general-purpose technologies' (GPTs) competencies. The corollary is that successful firms would in turn possess both GPTs and firm-specific skills. The range of GPTs include mechanical engineering, and arguably the most pervasive to date, Information and communication technologies (ICTs) (Rosenberg, 1994) These technologies are required for and in fact are indispensable to the operation of the core routines of organizations. For instance mechanical engineering is as crucial to the automobile industry as biotechnological skill is key to pharmaceuticals and foods industries. The advent of microelectronics has not only deepened the systemic complexity of all industries, it has revolutionized the nature of industrial organization. The major technological advances in ICTs has been a major cause of the deep changes in manufacturing and underlie much of the observed patterns of process and product innovation across industries. At the center of the manufacturing changes with significant implications for processing speed, flexibility of production and high precision is the progressive inclusion of microelectronics. While much of these advances have originated in advanced industrial economies, other developing countries have taken

advantage of these new technologies by building up industrial capabilities through sustained and explicit learning.

The advent of new technology in global world today enable the traditional school of taught suggested different perspective or aspect of information and communication technology ICTs when transacting business with competencies of small and medium enterprise owners across in this present economy. From the indication of business expansion, technologies have been regarded as a social construction, and information provider, infrastructure hardware and software, a business process and system that facilitate exchange of goods and services in the market (Brady, 2002). For example, the marketing agency considered new technologies as a variety of separate application that is used as internet data, such as database, power-point used in transforming enterprise across different countries. New technology is view as a marketing channel, a communication/promotional medium of business distribution tool for positive business relationship.

Information and Communication Technology ICTs are more than just computers or internet. Although there has been a tendency to focus on new technologies (Internet Technology), the outbreak of large enterprise conceived broadly to encompass the information that business owners creates at the same time used as a wide spectrum of motivating individual customer relationship in the global market (Brady, 2010).

Statement of the Problem

The advancement of telecommunication, information technology and the internet has globally changed every business environment. The issue of lack of knowledge assets brings new challenges to entrepreneurship both at the corporate levels and individual level of using new technologies network to capture entrepreneurial competency (Liang, 2007). Small and medium enterprises SMEs based their trading on competitiveness of digital e-market trading which is generally on low prices. Most of the SMEs still depend on labour and capital in their operations; these challenges might force them to fall in achieving operational excellence. The innovation of new technology might not work successfully because of several cultural challenges such as advertising risk, public complacency and lack of application of high value of technology into SMEs.

The technological challenges also stand as a setback to most SMEs. Firms still report high development cost despite the presence of new technology that should bring them down. Based on the challenges, the following questions are raise:

- i. Does new technology enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises?
- ii. To what extant is the important of new technology to small and medium enterprise?
- iii. What are the types of small and medium enterprises?
- iv. What are the challenges affecting small and medium enterprises?

Therefore, the study find out that majority of the business owners of small and medium enterprises failed to adopt new technologies in doing business due to poor knowledge of computers science and internet services in Nigeria. This gap identify will be the motivation for this study.

Aims/ Objective

The main objective of this study will be used to find out the new technologies to entrepreneurial competences of SMEs. The specifically objectives of this study seek to:

1. Determine the importance of new technology in small and medium enterprise in Nigeria.
2. Examine the challenges affecting the application of new technologies in SMEs in Nigeria.
3. Ascertain is new technology enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises in Nigeria.
4. Identify types of small and medium enterprises in Nigeria.

Significant of the Study

The study is significant to business ownership to know the impact of new technology to their business transaction across the country. The study is important to employees and stakeholder of small and medium enterprise to adopt and inculcate new technology into the firm in order to expand the sales of their goods and service in the e-market. The study is significant to other scholars to review and suggest useful policy on how to secure technology cite from piracy of ne product distributed to internet.

Review of Literature

The size of the firm has been found to be related to ICT adoption rates (Riquelme 2002). Despite the increasing availability of ICT, SMEs have not developed ICT strategies and hardly extend them for competitive use. (Maguire 2007, Matula and Brakel 2006). It has been noted that the engagement with ICT in SMEs is relatively extensive, but is primarily rudimentary, mainly through the use of spread sheets and accounting packages, email and the internet (Maguire 2017). It is then desirable th at SMEs are stimulated into adopting new technologies more rapidly (Barba-Sanchez. 2007).

A suitable explanation of SME adoption of ICT, would therefore provide a structured approach to performance improvement through the further adoption and use of ICT by SMEs (Shiels, 2013) n one case, Martin and Matlay (2001), highlighted the UK Department of Trade and Industry (DTI) Adoption Model which represents the ICT adoption processes in SMEs and shows the relationship between the extent of organizational change, sophistication in the adoption of ICT, and the benefits to business.

However, critics highlighted that the model lacked flexibility and failed to take into account factors such as size, sector, human and financial resources and level of internationalization (Trappey, 2018). The effectiveness of ICT on firm performance has been one of the most debated subjects in IS among researchers and practitioners alike. A perusal of the literature surrounding this topical issue reveals that the findings have produced mixed results. For instance, some researchers assert a positive impact of ICT on business performance (Barua, 2015) while others regard the relationship as insignificant (Straussmann, 2016). At the other extreme, there are those researchers who assert that there is a negative impact of ICT on business performance (Brynjolfsoon, 1995).

ICT application are important because most of enterprises business regularly rely on them and spend so much time and money in updating the network because they believe there is constant improvement in the organization performance. Information is required as the backbone of any business which helps to reshape and redesign products/services rendered by small and medium enterprises, the organizational structure and corporate direction of any SMEs business in Nigeria and across the have adopted new technology into their business (Leon, 2016).

Concept of Entrepreneurial

Entrepreneurs are therefore, condition to develop a set of competencies that will facilitate the goal of their business.

Hence, entrepreneurial competencies are defined as a process of using underling characteristics possessed by person, that result in creating new venture environment of SMEs. These characteristics include genetic, specific knowledge, motives, traits, self-esteem, social roles and skills that may or may be known to the person. The characteristic may be even unconscious attributes of individuals. Some of these competencies are intake while other are acquired in the process of training (Ucheson, 2020).

Philion, (2020) opined that entrepreneurial is a process of using skill acquired to created new business ideal that will yield positive impart in the society. Entrepreneurial have been observed to pay attention to small and medium enterprise (SMEs) due to the sufficiency role played in the development of standard of living as well as economic growth.

Millean, (2016) said that competencies are the abilities to possessed training skill acquire can be change into creativity that will yield result for people in the societies. Competency is a process of planning out effective strategies and commitment in managing a small business enterprise (Chison, 2019). The nature of new technology used by the firm (SMEs) geared towards transfer of tenure to people with little education and training. The availability of new technology enable individual owners of (SMEs) to use

the technologies potential to compliment large enterprise through partnerships and sub-contracting relationship with other advance country that have good technologies.

In Nigeria the following definitions are used at different times and circumstances.

Chincen (2018) said that small and medium enterprise is known as training ground for unemployed youths. However, the entrepreneurial competencies embrace new technologies building skill and experience for managing (SMEs).

New Technology

New technology network is communication factors that facilitate every business transaction from different dimension across the world. Small and medium enterprise functions actively ever since technology came into business transaction. Majority ownership of SME's business has certain competencies due to the application of new technology in their enterprises. The use of Computer Integrated Manufacturing (CIM) has induced the speed of production as well as production flexibility in product and process. These changes demand complementary knowledge and skills employees (Ahmad, 2007).

The adoption of electronic business (e-business) technologies employing high-speed computers coupled with advanced telecommunications technologies has not only result in relatively lower transactions costs but also promote inter-firm integration functions. Firms earn high profit margins not only through low wage and low skills production but also through fast delivery of customized products and services to customers (Cincon, 2018).

Dimensions of entrepreneurial Competencies through New Technologies.

The definition of entrepreneurial competencies as indicated at higher-level of characteristics encompassing personality traits, skills and knowledge of new technology. They identified six major competency areas: (a) opportunity, (b) conceptual, (c) strategic, (d) relationship, (e) commitment, and (f) organizing competencies. Man (2015) said the entrepreneurial competencies is utilized in the current study. For the purpose of this paper however, the first four types of competencies (strategic competency, conceptual competency and opportunity competency, technological competencies) are adopted as the dimensions of entrepreneurial competencies. These dimensions are considered because they are relevant to the performance of SMEs Strategic Competency:

METHODOLOGY

Research Design

The study adopted a survey research design. A survey research is a systematic study of collecting a sample unit from a group of population discovered for the study as variables (Georg, 2013).

Research Population

The population consists of 200 Business Education lectures from 6 Universities selected from South-South Nigeria.

Research Sample and Procedure

A random sampling technique was used to select four universities lecturers and students out of the entire population. However, due to limited time, the researcher could not study the whole population and had to select a sample of forty (40) lectures and eighty (80) students from the entire population.

Instrument for data Collection

The main instrument used for the study was a structured questionnaire. The questionnaire was divided into two sections A and B. Section A is for collection of personal data (demographic) this includes name, sex, age, class while Section B was designed to elicit information from the respondents. The instrument contained forty (40) items while four point likert rating scale of Strongly Agree (SA), Agree (A), Disagree (DA), and Strongly Disagree (SD) was used as key.

Reliability of Research Instrument

The test retest method was used to establish the reliability of the instrument. The questionnaire instrument gives the same measurement result. Item collected was tested with Pearson Product Moment Correlation Coefficient of 0.98 was obtained from the reliability result.

Method of Data Analysis

Data collected was analyzed using mean and standard deviation tools, while t-test was used to test the hypothesis at 0.05 level of significant. The mean score above 2.50 indicates that the respondents agreement with the statement was accepted while any value below 2.50 is regarded as disagreement or rejection.

DATA ANALYSIS

This chapter present data collected from the previous chapter for interpretation. The analysis was based on the research questions.

Research Question I

Does new technology enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises?

Table 1. Showing mean score of respondents on how new technology enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises

S/N	Item: on how new technology enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises	SA 4	A 3	D 2	SD 1	$\bar{X}$	S.D	SA 4	A 3	D 2	SD 1	$\bar{X}$	S.D
1.	New technology facilitate every business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprise.	20	10	4	6	3.1	0.31	63	10	7	-	3.7	0.37
2.	Entrepreneurial competency of Small and medium enterprise functions actively ever since technology came into business transaction	30	6	-	4	3.55	0.36	45	20	10	5	3.31	0.33
3.	Majority ownership of SME's business has certain competencies due to the application of new technology in their enterprises	25	10	5	-	3.5	0.35	46	22	12	-	3.43	0.34
4.	New technology added speed to production process of entrepreneurial competency of small and medium scale business across the states	28	5	2	5	3.4	0.34	50	12	10	8	3.3	0.33
5.	New technology provides opportunity for effective	18	20	-	2	3.35	0.67	4.7	13	14	6	3.26	0.65

	management of entrepreneurial competency of small and medium enterprise.												
6	Entrepreneurial competency of small and medium enterprise ownership use new technology as strategic to enhance business transaction	23	10	4	3	3.33	0.33	60	10	4	6	3.55	0.36
7	Entrepreneurial competency of small and medium enterprise ownership create good relationship with their customers due to application of new technology	32	6	1	1	3.7	0.37	70	5	4	1	3.8	0.38
8	New technology enhance the commitment of entrepreneurial competency of small and medium enterprise owners to know the kind goods needed by their consumers	28	11	-	1	3.65	0.37	65	10	2	3	3.71	0.37
9	Ownership of entrepreneurial competency of small and medium enterprise organize their business through the use of new technology in the market	20	15	3	2	3.33	0.33	67	12	-	1	3.81	0.38
10	Entrepreneurial competency of Small and medium enhanced due to utilization of new technology in production process.	30	8	2	-	3.7	0.37	60	16	1	3	3.66	0.37
	Grandmean/SD					3.46	0.38					3.55	0.39

The data presented in the table I shows that there is no difference in the mean response of respondents on item stated in research question I revealing the grand mean for both male and female as 3.46 and 3.55 with standard deviation of 0.38 and 0.39 respectively.

Research Question 2

To what extent is the important of new technology to small and medium enterprise?

Table 2. Showing mean score of the respondents on the important of new technology to small and medium enterprise

S/N	Item: the important of new technology to	SA 4	A 3	D 2	SD 1	$\bar{X}$	S.D	SA 4	A 3	D 2	SD 1	$\bar{X}$	S.D
-----	--	------	-----	-----	------	-----------	-----	------	-----	-----	------	-----------	-----

	small and medium enterprise												
11	Adoption of new technology improved performance of entrepreneurial competency of small and medium enterprise in South- South.	29	10	-	1	3.68	0.37	46	21	10	3	3.38	0.34
12	New technologies facilitates flexibility of business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprises.	22	10	6	2	3.3	0.33	57	15	8	-	3.61	0.36
13	New technology improved cheap/economy transactions of entrepreneurial competency of small and medium scale enterprise.	25	10	5	-	3.5	0.35	75	-	5	-	3.88	0.39
14	entrepreneurial competency of small and medium enterprise business owners increased interactivity process due to adoption of new technology	31	-	9	-	3.55	0.36	40	33	6	1	3.4	0.34
15	New technology improved interconnection among customers of entrepreneurial competency of small and medium enterprise	31	2	4	3	3.53	0.35	57	22	-	1	3.69	0.37
16	New technology organized productivity of entrepreneurial competency of small and medium scale enterprises	25	10	2	3	3.43	0.34	65	-	15	-	3.63	0.36
17	New technology plays a crucial role in the development of new entrepreneurial competency of small and medium enterprise.	33	6	-	4	3.4	0.34	75	5	-	-	3.94	0.39
18	New technology improve management	21	13	7	1	3.45	0.35	62	15	1	2	3.71	0.37

	and competencies of small and medium enterprise												
19	New technology reduce transaction costs of financial risk of entrepreneurial competency of small and medium scale enterprise.	31	9	-	-	3.78	0.38	58	21	-	1	3.16	0.32
20	New technology increase the speed and reliability of business transactions of small and medium enterprise.	27	7	4	2	3.48	0.35	53	20	3	4	3.53	0.35
	Grandmean/SD					3.49	0.35					3.59	0.36

The data presented in table 2 shows that there is no difference in the mean response of respondents on the item stated in research question 2 which revealed the grand mean of both male and female as 3.49 and 3.59 while standard deviation for both as 0.35 and 0.36 obtained from the calculated table.

Research Question 3

What are the types of small and medium enterprises?

Table 4.3 Showing mean score of the respondents on the types of small and medium enterprises

S/N	Item: types of small and medium enterprises	SA 4	A 3	D 2	SD 1	$\bar{X}$	S.D	SA 4	A 3	D 2	SD 1	$\bar{X}$	S.D
21	Micro/Cottage Industry i.e selling of orange, coconut.	17	15	6	2	3.18	0.32	37	32	11	-	3.33	0.33
22	Small –Scale Industry i.e groundnut sellers	31	-	9	-	3.55	0.36	69	10	1	-	3.85	0.39
23	Medium –Scale Industry i.e supermarket	22	10	6	2	3.25	0.33	73	-	7	-	3.83	0.38
24	Large–Scale Industry i.e petrol filling station	17	15	6	2	3.18	0.32	39	26	15	-	3.49	0.35
25	Beads Making	31	2	4	3	3.53	0.35	45	26	9	-	3.45	0.35
26	sports viewing centre	36	4	-	-	3.9	0.39	54	16	8	2	3.53	0.35
27	petty trading	30	7	2	1	3.48	0.35	65	10	5	-	3.63	0.36
28	phone repairs:	28	10	1	1	3.63	0.36	50	-	30	-	3.25	0.33
29	barbing/hair saloon	25	9	2	4	3.38	0.34	59	18	2	1	3.69	0.37
30	Farming	33	6	1	-	3.8	0.38	54	20	4	2	3.58	0.36
	Grandmean/SD					3.49	0.35					3.22	0.36

The data presented in table 3 shows the mean of both respondents as 3.49 and 3.22, standard deviation as 0.35 and 0.36 respectively. It reveals that there is no difference in the response of respondents on the item stated under research question 3.

Research Question 4

What are the challenges affecting small and medium enterprises?

Table 4.4 Showing mean score of the respondents on the challenges affecting small and medium enterprises

S/N	Items	SA 4	A 3	D 2	SD 1	$\bar{X}$	S.D	SA 4	A 3	D 2	SD 1	$\bar{X}$	S.D
31	Poor Implementation of Policie	17	15	6	2	3.18	0.32	43	29	7	1	3.43	0.34
32	Lack of Continuity	31	-	9	-	3.55	0.36	50	25	5	-	3.56	0.36
33	Poor Capital Outlay	25	10	5	-	3.5	0.35	65	-	15	-	3.63	0.36
34	Poor Management Expertise	22	10	6	2	3.3	0.33	57	22	-	1	3.69	0.37
35	Inadequate Information Base	31	2	4	3	3.53	0.35	60	18	2	-	3.73	0.37
36	Lack of Raw Materials	22	10	4	6	3.3	0.33	53	10	7	10	3.33	0.33
37	Poor Accounting System	30	6	-	4	3.6	0.36	45	20	10	5	3.31	0.33
38	Policy Environment	25	10	5	-	3.5	0.35	46	22	12	-	3.43	0.34
39	lack of financial availability	28	5	2	5	3.4	0.34	50	12	10	8	3.3	0.33
40	high cost raw materials of productivities	18	20	-	2	3.35	0.34	47	13	14	6	3.26	0.33
	Grandmean/SD					3.42	0.34					3.47	0.35

The data presented in table 4 shows the grand mean for both male and female as 3.42 and 3.47, while standard deviation as 0.34 and 0.35. It reveals that there is no difference in the mean response of respondents on the items stated under research question 4.

Testing of Hypotheses

Ho₁: there is no significance relationship between new technology and enhancement of entrepreneurial competency of small and medium enterprises in Nigeria.

Table 5. Showing T-score on the new technology and enhancement of entrepreneurial competency of small and medium enterprises in Nigeria

Variable	No	$\bar{X}$	S.D	df	t-cal value	t-critical value	Standard error	Level of significance	Decision
Male	40	3.46	0.38	118	1.29	1.96	0.07	0.05	No significant
Female	80	3.55	0.39						

The above table shows that there is no significant difference in the mean response of male and female students on hypothesis I. The observed t-calculated value of 1.29 is lower than the t-critical value of 1.96 at 0.05 level of significance. Since the T-calculated value is lower than the T-critical value, the hypotheses stated for the study is accepted.

Ho₂: there is no significance relationship between the importance of new technology and small and medium enterprise in Nigeria.

Table 6. Showing T-score on importance of new technology and small and medium enterprise in Nigeria

Variable	No.	$\bar{X}$	S.D	df	t-cal value	t-critical value	Standard error	Level of significance	Decision
Male	40	3.49	0.35	118	1.43	1.96	0.07	0.05	No significant
Female	80	3.59	0.36						

The above table shows that T-calculated value of 1.43 is less than the T-critical value of 1.96 at 0.05 level of significant. It therefore means that the null hypotheses stated for the study is accepted.

Ho₃: there is no significance relationship between the challenges affecting the application of new technologies and small and medium enterprises in Nigeria.

Table 7. Showing T-score value on challenges affecting the application of new technologies and small and medium enterprises in Nigeria

Variable	No.	$\bar{X}$	S.D	Df	t-cal value	t-critical value	Level of significance	Decision
Male	40	3.34	0.83	118	1.79	1.96	0.05	No significant
Female	80	3.59	0.57					

The above table shows that T-calculated value of 1.79 is lower than the T-critical value of 1.96 at 0.05 level of significance. It therefore means that the null hypotheses stated for the study is accepted.

DISCUSSION OF FINDING

New technology enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises

The study revealed that all the items listed under research question I stands as new technology used to enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises in south-south Nigeria. The finding indicate that there is no significant difference in the mean response of both male and female based on the questions asked in the questionnaire. The findings shows that new technology facilitate every business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprise, respondents strongly agreed that entrepreneurial competency of small and medium enterprise functions actively ever since technology came into business transaction, respondents agreed majority ownership of SME's business has certain competencies due to the application of new technology in their enterprises, new technology added speed to production process of entrepreneurial competency of small and medium scale business across the states. The finding shows that new technology provides opportunity for effective management of entrepreneurial competency of small and medium enterprise, the respondents strongly agreed that entrepreneurial competency of small and medium enterprise ownership use new technology as strategic to enhance business transaction. This finding justify the view of Costell, (2007) who said that small businesses required knowledge to understand both the long and short-term demands of new technology which leads to adopting enhancing of SMEs competency.

Important of new technology to small and medium enterprise

Still on the findings, the study reveals that there is no significant difference in the mean responses of respondents on items stated in research question 2 are important of new technology to small and medium enterprise. The findings shows that adoption of new technology improved performance of entrepreneurial competency of small and medium enterprise in South- South, respondents agreed that new technologies facilitates flexibility of business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprises, the finding shows that new technology improved cheap/economy transactions of entrepreneurial competency of small and medium scale enterprise. The finding indicates that entrepreneurial competency of small and medium enterprise business owners increased interactivity process due to adoption of new technology, respondents strongly agreed that new technology improved interconnection among customers of entrepreneurial competency of small and medium enterprise, new technology organized productivity of entrepreneurial competency of small and medium scale enterprises, respondents agreed that new technology plays a crucial role in the development of new entrepreneurial competency of small and medium enterprise, finding shows that new technology improve management and competencies of small and medium enterprise, respondents agreed that new technology reduce transaction costs of financial risk of entrepreneurial competency of small and medium scale enterprise the finding indicates that new technology increase the speed and reliability of business transactions of small and medium enterprise. This finding is inline with the view of Man (2015) whose recommendation shows that conceptual competency involves different conceptual abilities that the entrepreneurs reflect in their behaviours. Such as innovativeness, risk taking, decision skills, observing and understanding complex information as most important of small and medium enterprise.

The findings revealed that there is no significant difference between the mean responses of male response and female response on the item listed under research question 3 are types of small medium enterprise. The finding shows that Micro/Cottage Industry i.e selling of orange, coconut are types of small and medium scale enterprise. The finding shows that Small –Scale Industry i.e groundnut sellers are types of small medium enterprise, respondents strongly agreed that Medium –Scale Industry such as supermarket are types of small and medium scale enterprise. the finding shows that Large–Scale Industry such as petrol filling station are types of small and medium enterprise, respondents agreed that **bread making, sports viewing centre, petty trading, phone repairs, barbing/hair saloon and Farming are types of small and medium enterprise.** This finding is inline with the view of Fasua, (2006) who said that soap production, aqua culture/fish farming, chalk making, foam production, nylon production, concrete block production, hair/body cream productions, chemical production, commercial poultry, professional practice claw, accountancy, education, food and beverage production among others etc are the various types of small and medium enterprise,

The challenges affecting small and medium enterprises

Finally, the study revealed that all the items stated under research question 4 have no significant differences based on the mean responses of the respondents. The findings indicates that poor implementation of policies affect small and medium enterprise, respondents agreed that lack of continuity affect small and medium enterprise, the finding shows that poor capital outlay is a big challenge that affect small and medium enterprise, while respondents strongly agreed that inadequate information base affect small and medium enterprise. however, the finding shows that lack of raw materials affect small and medium enterprise, the responses of the respondents shows that poor accounting system is also one of the problem that affect small and medium enterprise, while other respondents agreed that policy environment also affect small and medium enterprise. From the calculated table, the responses of the respondents proved that lack of financial availability and high cost raw materials of productivities affect small and medium enterprise. These finding are in line with Baadom, (2004) asserted problems listed in the literature review militate against the effective operation of small and medium enterprises in Nigeria.

SUMMARY, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

New technology enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises

The study revealed that all the items listed under research question stands as new technology used to enhance entrepreneurial competency of small and medium enterprises in south-south Nigeria. The findings shows that new technology facilitates every business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprise,

Important of new technology to small and medium enterprise

The findings shows that adoption of new technology improved performance of entrepreneurial competency of small and medium enterprise in South- South, new technologies facilitates flexibility of business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprises, as well as improving cheap/economy transactions of entrepreneurial competency of small and medium scale enterprise.

Types of small medium enterprise

The finding shows soap production, aqua culture/fish farming, chalk making, foam production, nylon production, concrete block production, hair/body cream productions, chemical production, commercial poultry, professional practice claw, accountancy, education, food and beverage production among others etc are the various types of small and medium enterprise,

The challenges affecting small and medium enterprises

The findings indicates that poor implementation of Policie affect small and medium enterprise, lack of continuity affect small and medium enterprise, poor capital outlay is a big challenge that affect small and medium enterprise as well as lack of raw materials affect small and medium enterprise. Indeed, lack of financial availability and high cost raw materials of productivities affect small and medium enterprise .

Conclusions

Based on the findings, the following conclusion are made

- i. New technology need to be used to facilitate every business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprise.
- ii. Majority ownership of small and medium enterprise needs certain competencies of new technology in their enterprises.
- iii. New technologies facilitate flexibility of business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprises.
- iv. Food and beverage production are the various types of small and medium enterprise
- v. Poor capital outlay is a big challenge that affects small and medium enterprise.

Recommendations

Based on the findings, the following recommendations are:

- i. New technology should be used to facilitate every business transaction of entrepreneurial competency of small and medium enterprise.
- ii. Majority ownership of small and medium enterprise should apply new technology as competencies skill in managing their enterprises.
- iii. Government should provide adequate capital outlay that will reduced the big challenge that affects small and medium enterprise.
- iv. Ownership of entrepreneurial competency of small and medium enterprises should engage other kind of business in the enterprise.

Suggestion for further studies

- i. The study should be given to other researcher to reviewed and bring out policies that will be implemented by government in subsequent time.
- ii. Policy makers and book reader should be given time and logistic to assess and evaluate this study .
- iii. New technological agencies should upgrade their network services in order facilitated entrepreneurial competency of small and medium enterprises.

REFERENCES

- Adidu, M, and leo, L (2009) Founder competence, the Environment, and Small and Medium Enterprises Performance through the Mediation Effect of Psychological Contracting of Outsourcing: An empirical study on the Information Technology Sector in Egypt. *International Journal of Business and Economic Development*, 3(2):23-38.
- Ahmad N (2007) A cross-cultural study of entrepreneurial competencies and China: Hong Kong. *Management and Labour in Changing Times. Journal of Business Venturing*, 17, 123-142.
- Bandary, C. and Minyaw, T. (2017). Small form of e-business adoption: A critical analysis of theory: *Journal of Enterprise Information Management* 22(1) 16 – 18.
- Brady, A. (2002). ICT adoption in road freight transport in Kenya: A case study of the petroleum downstream sector, *Technologies Forecasting and Social Change* 13(1) 24 – 30
- Brady, A. (2010). ICT adoption and efficiency assessment. *Information Technology Development*, 22(4) 60 – 63.
- Chincern, E. (2018) Entrepreneurial Competencies Effect on of Management, 17(11):99-119.
- Costell, B. (2007). Information and Communication Technology adoptions: Literature Review. *Journal of Chinese Entrepreneurship* 2(1), 93 – 100.

- entrepreneurial success in SMEs in Australia and Malaysia, Unpublished doctoral thesis, University of Adelaide. Pp 34-56
- Ettan, J. (2013) Firm resources and sustained competitive advantage, *Journal of Management*, 17(11):99-119.
- Hanmaikyur, I and Diaka, U. (2019) Applying fuzzy logic to personnel assessment: a case study. *Omega*, 29: 585-597.
- Leon, K., (2016). Uses of Knowledge management systems and the impact on the acquisition of explicit knowledge. *Journal of Information Systems* 22(2) 77 – 101.
- Liang, S. (2002). A general theory of entrepreneurship: The individual – opportunity Nexu, Edward Elar: Northampton. *Journal of SME business* 11 (i) 30 – 50.
- Man Y, Lau T, Chan KF (2020) Entrepreneurial Competencies of the Small Business Owner. Managers in Hong Kong”, in Fosh, P. et al (eds) Return to
- Man, M (2015) Applying strategic assessment in Entrepreneurship. *Omega*, 29: 585-597.
- Millean, L (2016) Understanding the Small Business Sector. Washington D.C.,
- Perker, O. (2011). Exploring Internet Adoption Drivers in SMEs *Electronic Market*, 16(4) 61 – 70.
- Philion, T. (2020) The Competitiveness of Small and Medium enterprises: A conceptualization with Focus on Entrepreneurial Competencies. *Venture Performance, Entrepreneurship Theory and Practice*, 18:77-89.
- Pilot, S. (2017). SMEs and E-business, *ournal of Small Business and Enterprises Development* 11(3) Pp 28 – 29.
- Piva-ettan, J. (2013) Firm resources and sustained competitive advantage, *Journal of Consumer Marketing*, 18(7):595-630.
- Thompson, Y. and Richardson, W. (2016) Theory, strategy and entrepreneurship. *Total Quality Management*, 21 (2):119-143.
- Ucheson, M. (2020) Stimulating Malaysian SMEs Performance: The Synergistic Role of Entrepreneurial Capital, Entrepreneurial Competencies and Institutional Support. Thesis submitted to Universiti Sains, Malaysia, 210.
- Ukko, C. (2019) A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *The Academy of Management Review*, 4(4):497-505.
- White, M. (2016). Innovative in services industries: Current and Future Trends. *The service industries Journal* 31(1) 7 – 30.

ANALYSIS NECESSARY FOR THE IMPLEMENTATION OF BUSINESS DECISIONS IN THE BUSINESS CONDITIONS OF THE COMPANY IN EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES

Biljana BJELICA

Associate Professor, High School for Service Business East Sarajevo - Sokolac, Cara Lazara, 71350 Sokolac, Bosnia & Herzegovina

ORCID ID: 0009-0007-7285-9630

Ognjen BAKMAZ

Associate Professor, High School of Service Business East Sarajevo - Sokolac, Cara Lazara, 71350, Sokolac, Bosnia & Herzegovina

ORCID ID: 0000-0002-3676-5553

Slobodan POPOVIĆ

Associate Professor, Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2, Novi Sad, Serbia

ABSTRACT

The analysis necessary for the implementation of business decisions in the conditions of the company's operations in extraordinary circumstances is of great importance, especially in the conditions of making valid management decisions by the top management. This comes to the fore in the conditions that are characteristic for the business operations of economic entities in the business conditions of extraordinary circumstances. The goal of pointing out such business conditions is business with raising the maximum business conditions and achieving profits that can be realized in most economic sectors. The business of legal entities should go in a direction that will enable the improvement of the business of legal entities even under extraordinary circumstances, which can be achieved, for example, through a real distribution channel. This research done by the authors was carried out in the conditions of the existence of a possible state of emergency and the current way of organizing the overall business in numerous legal entities. This paper draws attention to the importance of respecting the making of valid business decisions in conditions of changed conditions that affect the overall business of heterogeneous business conditions.

Keywords: distribution channels in emergency conditions, production companies.

1. INTRODUCTION

Analysis necessary for the implementation of business decisions by top management, especially in the conditions of business operations in extraordinary circumstances such as earthquakes, war, floods and others [1-5].

In this way, it is of great importance to make business decisions in the conditions of making valid management decisions by the top management, especially when the business is realized in the business conditions of extraordinary circumstances [6-10].

Such business operations in extraordinary business conditions come to the fore in conditions that are characteristic for the business operations of economic entities in business conditions of extraordinary circumstances [11-15].

The business goal of indicating in the business conditions extraordinary circumstances should be reflected in the business conditions when raising numerous conditions of maximum business conditions and profit realization that can be realized in most economic sectors.

Keywords: in the conditions of emergency, company, business.

2. SWOT ANALYSIS OF COMPANIES THAT MAKE BUSINESS DECISIONS IN THE PRESENCE OF EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES

The SWOT analysis of companies that make business decisions in the presence of extraordinary circumstances is shown in Table 1.

Table 1. View SWOT analysis

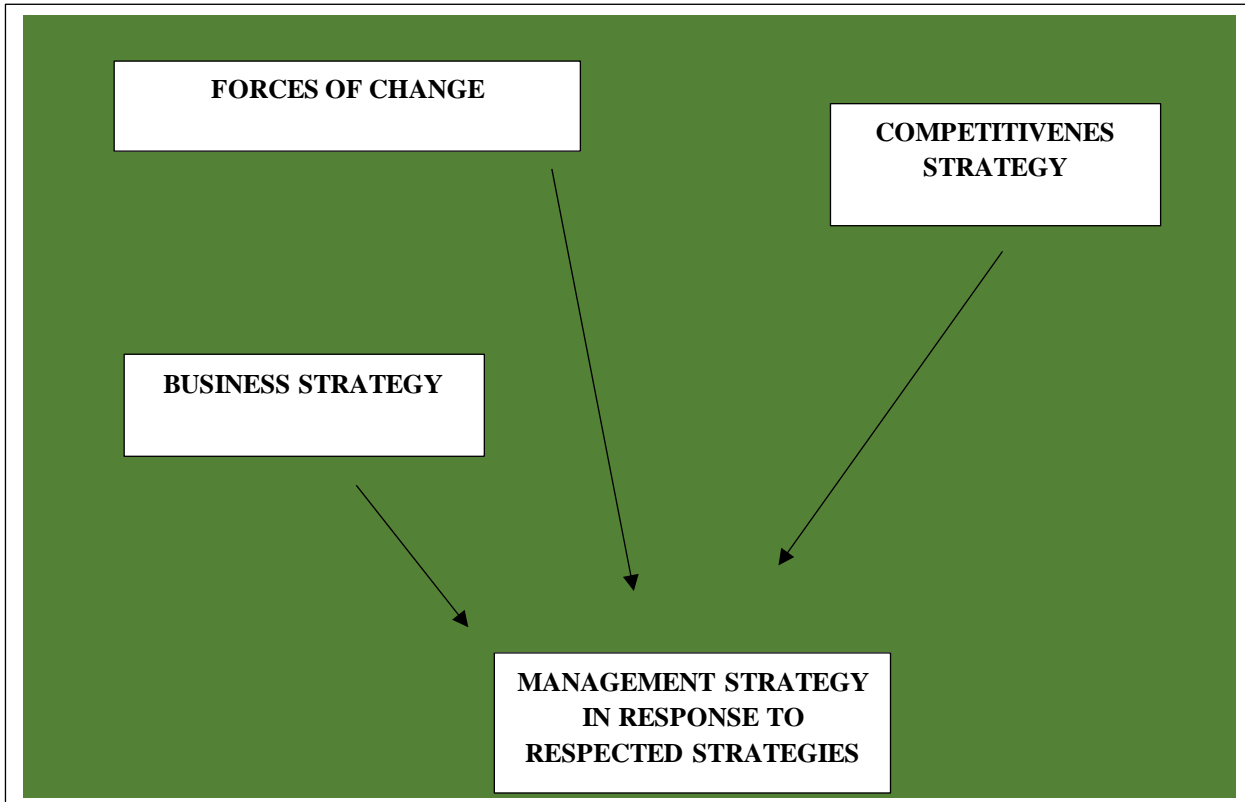
AVAILABLE OPTIONS	WEAKNESSES
<p>Existence of positive legislation adopted by state bodies, Existing positive opinions of experts on food distribution and sales channel issues, Food distribution is compatible with the application of process standardization in the day-to-day management of businesses, The existence of a decade-long tradition in Serbian companies with regard to the introduction of mechanisms to regulate the distribution of food and sales channels. The tradition of regulating the food market.</p>	<p>Lack of information on the benefits of introducing a modern food distribution system and sales channels, especially in small and medium-sized enterprises, Local authorities' lack of interest in improving sales channels in companies existing in their territory, Absence penalties paid by managers of food distribution companies if they do not find a mechanism to improve the distribution and sales channels of food.</p>
CHANCES	THREATS
<p>Increasing the degree of compliance with the practices of EU and developed countries, Increasing the security of financial reporting that is critical to managing medium to large companies, especially those involved in food distribution and sales channels, Provides easier daily work for international companies in the Republic of Serbia in the field of food distribution, Increases green field investments by increasing the overall safety and management of food distribution companies, The established control mechanisms facilitate the position of the company when seeking loans or making a joint venture decision with foreign companies in the field of food distribution, Government assistance in the form of subsidies to the food distribution business.</p>	<p>Negative impact of state and local government on food distribution companies, Increased taxation and non-transparency in the adoption of new legal solutions create great uncertainty for important management decisions of food distribution companies, Increased non-transparency in the formation of general business conditions for businesses engaged in the sale of food and household supplies.</p>

3. MAKING BUSINESS DECISIONS IN COMPANIES THAT MAKE BUSINESS DECISIONS UNDER THE CONDITIONS OF EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES AS WELL AS MAKING STRATEGIC DECISIONS RELATED TO BUSINESS

Making business decisions in companies that make business decisions in conditions of extraordinary circumstances, as well as making strategic decisions related to business, the authors presented in the form of Figure 1.

5. CONCLUSION

The analysis necessary for the implementation of business decisions by top management, especially in the conditions of business operations in extraordinary circumstances such as earthquakes, war, floods and others, is of great importance for the real business of heterogeneous companies. In such conditions, it is possible to make business decisions that will be rational, justified and realistic. Making valid management decisions by the top management, especially when the business is carried out under the conditions of extraordinary circumstances, is specific, demanding and justified. The authors emphasized the importance of implementing business operations in extraordinary business conditions is expressed in the conditions that are characteristic for the business operations of economic entities in the business conditions of extraordinary circumstances.

REFERENCES

- [1] Popović, S., (2014) Socio-ekonomski faktori ograničenja razvoja agrara, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, monografija, ISBN 978-86-87619-555
- [2] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of software solutions in companies that strive to achieve increased financial stability in their regular business, Temel-IJ, Vol.7.Iss.1. (Mar.2023) 13 - 20 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>
- [3] Bakmaz, O., Milošević, M. & Marković, N. (2020). Poslovna Ekonomija, Business Economics, Regionalno planiranje-pojam, teorije i modeli, 2: 75-86, doi: 10.5937/poseko18-30482.
- [4] Bakmaz, O., Bjelica, B., Ivić, Lj., Volf, D. & Majstorović, A. (2017). The significance of the audit profession in the financial analysis of agricultural enterprises of the Republic of Serbia. Annals of the

„Constantin Brâncuşi” University of Târgu Jiu, Economy Series, pp. 117-123, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L1844–7007.

[5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.

[6] Popović S, (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69/2015.

[7] Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1):1850–1864.

[8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuşi” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.

[9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self government units: the case of Republic of Serbia, *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.

[10] Vitomir, J., Laban, B., Bakmaz, O., Nikolić, N., Čolović, M. (2019). Audit as a possible way to improve corporate governance with an overview of possible models of determining the risk interval and some of the basic impact factors identified by top management. *Annals of the „Constantin Brâncuşi” University of Târgu Jiu, Economy Series, Issue 2/2019, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 – 7007.*

[11] Bjelica, B., Bakmaz, O., Mijić, R., Popović, S. & Popović, V. (2017). The implementation of heterogeneous risk to the company's operations and transition countries respecting the behavior of agricultural enterprises in the republic of Serbia. *Annals of the „Constantin Brâncuşi” University of Târgu Jiu, Economy Series, 3/2017, 207-213, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 – 7007.*

[12] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of internal audit in processes of reducing corruption in a transitional economy like the Republic of Serbia, *Temel-IJ, Vol.7.Iss.1. (Mar.2023) 36 - 42* <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1036b>

[13] Bojović, R., Popović, V., Ikanović, J., Živanović, Lj., Rakašćan, N., Popović, S., Ugrenović, V. & Simić, D. (2019). Morphological characterization of sweet sorghum genotypes across environments, *The Journal of Anim.Plant Sciences*, 29 (3): 721-729.

[14] Bjelica, B., Bakmaz, O. & Vitomir, J. (2023). The importance of accounting policy in the context of strengthening financial stability in a company that previously implemented internal audit as a mechanism of regular business decision-making, *Temel-IJ, Vol.7.Iss.1. (Mar.2023) 57 - 63* <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1057b>

[15] Ugrenović, V., Popović, V., Ugrinović, M., Filipović, V., Mačkić, K., Ljubičić, N., Popović, S. & Lakić, Ž. (2021). Black Oat (*Avena strigosa* Schreb.) Ontogenesis and Agronomic Performance in Organic Cropping System and Pannonian Environments, *Agriculture* 2021, 11(1): 55.

MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN EXTRAORDINARY ECONOMIC CONDITIONS AND THE STATE IN THE COUNTRY

Ognjen BAKMAZ

Associate Professor, High School of Service Business East Sarajevo - Sokolac, Cara Lazara, 71350, Sokolac, Bosnia & Herzegovina

ORCID ID: 0000-0002-3676-5553

Biljana BJELICA

Associate Professor, High School for Service Business East Sarajevo - Sokolac, Cara Lazara, 71350 Sokolac, Bosnia & Herzegovina

ORCID ID: 0009-0007-7285-9630

Slobodan POPOVIĆ

Associate Professor, Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2, Novi Sad, Serbia

ABSTRACT

Making a valid management decision by the top management is constantly present, both in normal economic conditions and in economic conditions when there are difficult economic conditions, i.e. economic conditions in extraordinary circumstances. Such economic conditions are characteristic for making management decisions in the conditions of earthquakes, pandemics, war, unrest in the country and others. Management decisions of the company's top management should be adequate, designed, valid, rational, i.e. realistic in the given conditions. In this paper, the authors highlight the importance of making valid management decisions in such business circumstances. Decisions made in this way are a reality in the decision-making of a large number of heterogeneous legal entities. The goal of such an observation, however, the authors directed towards the achievement of planning categories, that is, the maximum realization of profit that can be realized in the economy under conditions of extraordinary circumstances. Thus, the observation of business in extraordinary circumstances is an imperative of observation in this paper, which the authors present with the aim of observing the company's business in all economic circumstances.

Keywords: state of emergency, economy, top management.

1. INTRODUCTION

Making a valid management decision by the top management is one of the important issues that should be continuously considered by decision makers both in normal economic conditions and in economic conditions when there are difficult economic conditions, i.e. economic conditions in extraordinary circumstances [1-5].

Such a state of the economy is characteristic for making management decisions in conditions that are non-standard, especially in economic conditions when there are earthquakes, pandemics, war, unrest in the country and others [6-9].

The management decisions of the company's top management should be adequate, designed, valid, rational, that is, realistic in the given conditions [10-12].

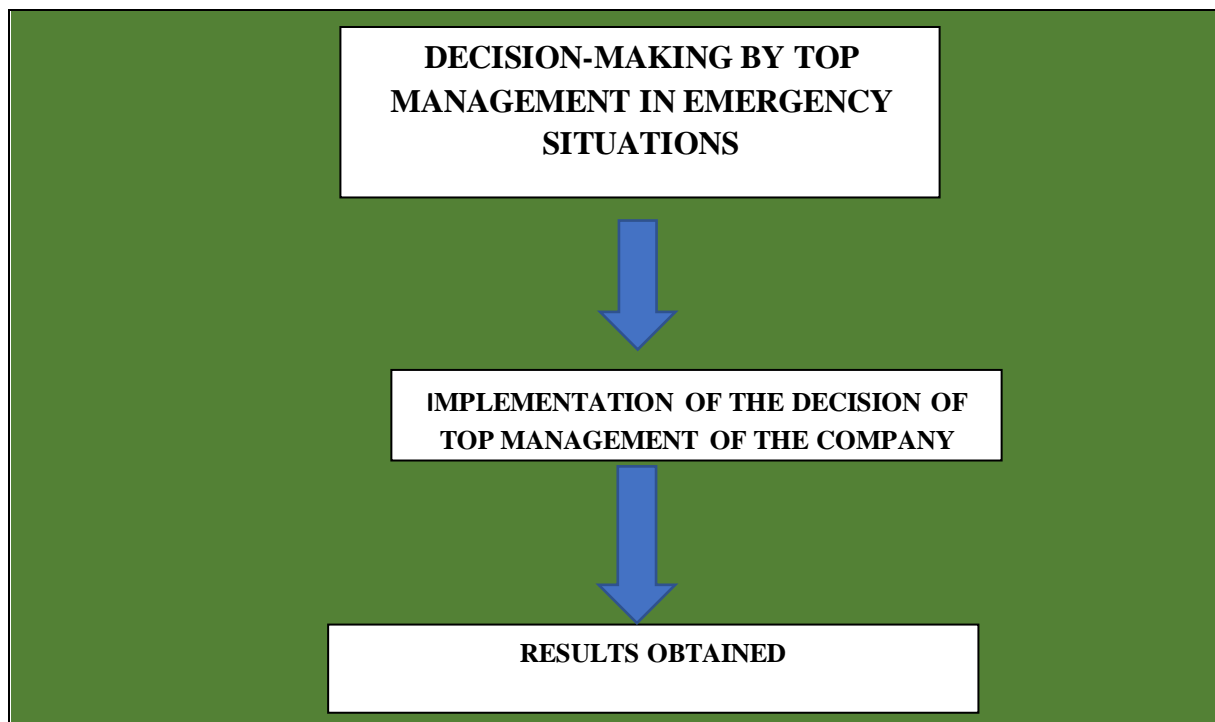

The importance of making valid management decisions in extraordinary economic conditions, i.e. in economic conditions like an extraordinary state, is extremely great, because the decisions made in this way must be viewed as a necessity for real business decision-making in a large number of heterogeneous legal entities [13-18].

Such business becomes particularly important in conditions that are not standard for economic entities, i.e. the goal of the maximum realized profit that can be realized in heterogeneous economic conditions should be in a direction that will enable the planned business results of operations to be achieved even in extraordinary circumstances [19- 20].

2. MAKING BUSINESS DECISIONS IN EMERGENCY CONDITIONS

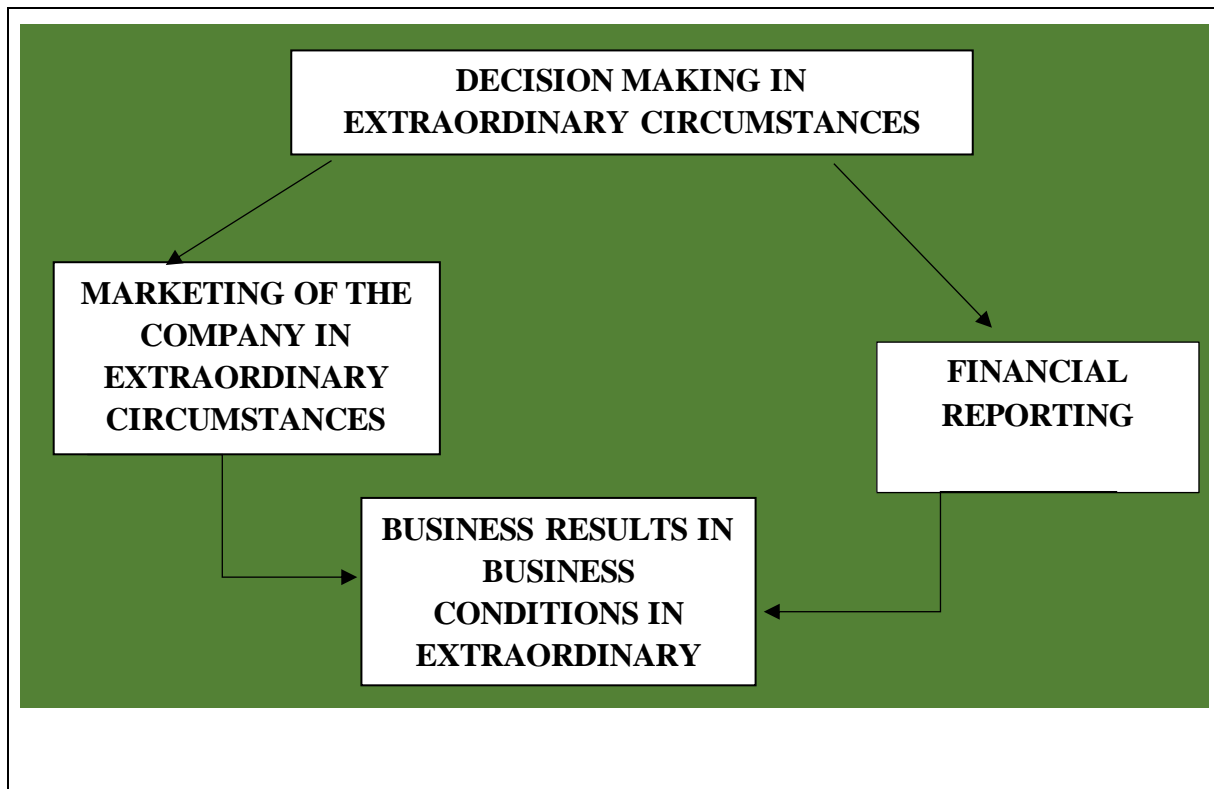
Making business decisions in emergency conditions is of great importance, and the general scheme can be shown in the form of figure 1.

Figure 1. Presentation of the necessity of decision-making in companies in emergency situations.

3. ACTIVITIES OF MAKING VALID BUSINESS DECISIONS IN THE CONDITIONS OF EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES IN THE BUSINESS CONDITIONS OF HETEROGENEOUS COMPANIES

The activities of making valid business decisions in the conditions of extraordinary circumstances in the business conditions of heterogeneous companies are shown by the authors in figure 2.

Figure 2. Presentation of business result in business conditions in extraordinary circumstances.

5. CONCLUSION

Making a valid management decision by the top management is one of the important issues that should be continuously considered by decision-makers both in normal economic conditions and in economic conditions when there are difficult economic conditions. Such a state of the economy is characteristic for making management decisions in the conditions of earthquakes, pandemics, war, unrest in the country and others. The authors point out that the management decisions of the company's top management should be adequate, designed, valid, rational, that is, realistic in the given conditions. The importance of making valid management decisions in extraordinary economic conditions, i.e. in economic conditions like an extraordinary state, is extremely great, because the decisions made in this way must be seen as a necessity for real business decision-making in a large number of heterogeneous legal entities. Such business becomes particularly important in conditions that are not standard for business entities, i.e. the goal of the maximum realized profit that can be realized in heterogeneous economic conditions should be in a direction that will enable the planned business results to be achieved even in extraordinary circumstances.

REFERENCES

- [1] Popović, S., (2014) Socio-ekonomski faktori ograničenja razvoja agrara, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, monografija, ISBN 978-86-87619-555
- [2] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of software solutions in companies that strive to achieve increased financial stability in their regular business, *Temel-IJ*, Vol.7.Iss.1. (Mar.2023) 13 - 20 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>
- [3] Bakmaz, O., Milošević, M. & Marković, N. (2020). *Poslovna Ekonomija, Business Economics, Regionalno planiranje-pojam, teorije i modeli*, 2: 75-86, doi: 10.5937/poseko18-30482.
- [4] Bakmaz, O., Bjelica, B., Ivić, Lj., Volf, D. & Majstorović, A. (2017). The significance of the audit profession in the financial analysis of agricultural enterprises of the Republic of Serbia. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, pp. 117-123, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L1844–7007.

- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Popović S, (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69/2015.
- [7] Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1):1850–1864.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self government units: the case of Republic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Vitomir, J., Laban, B., Bakmaz, O., Nikolić, N., Čolović, M. (2019). Audit as a possible way to improve corporate governance with an overview of possible models of determining the risk interval and some of the basic impact factors identified by top management. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Issue 2/2019, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 – 7007*.
- [11] Bjelica, B., Bakmaz, O., Mijić, R., Popović, S. & Popović, V. (2017). The implementation of heterogeneous risk to the company's operations and transition countries respecting the behavior of agricultural enterprises in the republic of Serbia. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, 3/2017, 207-213, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 – 7007*.
- [12] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of internal audit in processes of reducing corruption in a transitional economy like the Republic of Serbia, *Temel-IJ, Vol.7.Iss.1. (Mar.2023) 36 - 42* <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1036b>
- [13] Bojović, R., Popović, V., Ikanović, J., Živanović, Lj., Rakašćan, N., Popović, S., Ugrenović, V. & Simić, D. (2019). Morphological characterization of sweet sorghum genotypes across environments, *The Journal of Anim.Plant Sciences*, 29 (3): 721-729.
- [14] Bjelica, B., Bakmaz, O. & Vitomir, J. (2023). The importance of accounting policy in the context of strengthening financial stability in a company that previously implemented internal audit as a mechanism of regular business decision-making, *Temel-IJ, Vol.7.Iss.1. (Mar.2023) 57 - 63* <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1057b>
- [15] Ugrenović, V., Popović, V., Ugrinović, M., Filipović, V., Mačkić, K., Ljubičić, N., Popović, S. & Lakić, Ž. (2021). Black Oat (*Avena strigosa* Schreb.) Ontogenesis and Agronomic Performance in Organic Cropping System and Pannonian Environments, *Agriculture* 2021, 11(1): 55.
- [16] Chen, J., Wang, X. & Chu, Z. (2020), Capacity sharing, product differentiation and welfare, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 33(1), 107-123.
- [17] Dax, T. & Oedl-Wieser, T. (2016). Rural innovation activities as a means for changing development perspectives an assessment of more than two decades of promoting LEADER initiatives across the European Union. *Studies in Agricultural Economics*, 118, 30-37.
- [18] Erjavec, J., Popovič A. & Trkman, P. (2019). The effect of personality traits and knowledge on the quality of decisions in supply chains, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32:1, 2269-2292.
- [19] Lukić, R. (2011). Estimates of Economic Performance of Organic Food Retail Trade, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 24(3), 157-169.
- [20] Nerandzic, B., Perovic V. & Zivkov, E. (2012). Personality and Moral Character Traits and Acknowledging the Principles of Management Ethics, Auditing and Accounting Ethics, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 25(sup1), 288-312.

PREPARING GRADUATES FOR PEDAGOGICAL ACTIVITIES

Akbarova Gulbakhor OLIMOVNA

Associate Professor of TSPU named after Nizami, Ph.D.

ABSTRACT

The definition of pedagogical skill as the ability to create the desired pedagogical situations not only aims at the implementation of anticipatory, preventive education, but also helps to see some opportunities for improving the professional training of graduates of pedagogical universities. The following article is devoted to ways to prepare students for pedagogical activities.

Keywords: pedagogy, psycholog, competence, portfolio, methods, technique, approach.

INTRODUCTION

The new challenges presented to teachers by the changed socio-cultural situation objectively require new solutions in the practice of their professional training. The aggravation of child cruelty, the desire of schoolchildren for publicity in committing antisocial acts place high demands on the level of psychological, pedagogical and personal readiness of specialists in educational institutions to work with such children, to prevent such manifestations in the children's environment. To work with atypical manifestations in the behavior of children, with various forms of socialization disorders, not only school psychologists and social teachers, but also subject teachers, primary schoolteachers, teacher organizers, teachers of preschool education institutions - all specialists should be ready.

Comparing a teacher, for example, with an artist, it is legitimate to raise the question of what importance is attached to the options for the best solutions in the activities of both, and especially in the process of learning the skill. It is known that in artistic activity and in all other forms of art, acquaintance with the best solutions - both past and present - is given great importance. The future artist in the process of learning deeply and comprehensively studies many options for the performance of roles by various stage masters. The same is observed in the process of training pianists, artists, surgeons and others. As for the pedagogical universities, acquaintance with models of pedagogical skill does not always occupy a worthy place in them. Instructive options for creating educational situations are not properly reflected either in lectures or in seminars.

Some teachers of pedagogy use only small particles from the experience of the masters of education, only separate details, which, being torn from integral options, say almost nothing in themselves, it is difficult for the student to get a clear idea of the essence of pedagogical creativity from them. Due to the insufficient use of the best experience in education, classes in pedagogy are sometimes boring, students treat them passively. They also see few examples of pedagogical skill during pedagogical practice, because they do not always meet genuine masters there, and besides, in a short period of pedagogical practice it is simply impossible to really deeply and comprehensively understand the difficult circumstances of school life.

The set of professionally conditioned requirements for a teacher is defined as professional readiness for pedagogical activity. Qualification characteristics of the teacher from the standpoint of the requirements for his knowledge, skills and abilities; to his personality, abilities, psycho-physiological capabilities and level of training. To date, a wealth of experience has been accumulated in building a teacher's professionogram, which allows us to combine professional requirements for a teacher into three main sets of interrelated and complementary ones: 1) general civic qualities; 2) qualities that determine the specifics of the teaching profession; 3) special knowledge, skills and abilities in the subject.

At the level of the content of education at the university, this contradiction lies in the fact that the content of teaching the subjects of the psychological, pedagogical and professional blocks is not adequately

determined by the specifics of solving professional problems, the actual tasks of the professional activity of a teacher in a modern school; the content and methodology of teaching the most important courses "didactics of the subject" have not been developed, new systems of academic disciplines specific to the training of teachers in classical universities have not been created; continuity between psychology, pedagogy, general theories of learning and specific methods of teaching the subject is not ensured

An important factor in preparing university students for pedagogical activity is the implementation of a set of interrelated curricula of psychological and pedagogical disciplines, the formation of students' value attitude to pedagogical education and the active development of psychological and pedagogical disciplines, the formation of psychological and pedagogical competence, contributing to the development of social and personal competencies and aimed at increasing the efficiency of graduates in solving socio-professional and personal tasks.

At the present stage, the differences between the areas of training of future specialists in the field of education and the field of culture are smoothed out; among the types of activities for which the graduate is preparing, cultural, educational and pedagogical activities are provided, as part of the preparation for which a number of competencies are formed that are significant from the standpoint of socio-cultural partnership. The designated competencies are integrative in nature, which determines the need to combine forms that are diverse in content in the process of training future specialists, retraining and advanced training of practitioners, actualizing the needs of students in expanding their ideas not only in the field of pedagogical or only cultural and educational activities, mastering with the necessary skills and experience.

3. The competencies presented reflect only the components of the readiness of future specialists to implement certain levels of partnership (at the level of interaction with specialists and institutions of various types and at the level of interpersonal interaction). This determines the need in the course of implementing programs for professional retraining and advanced training, self-education of social specialists to master the components of a culture of partnerships through various forms, methods and means.

The educational process uses various types of tasks that directly and indirectly form a general pedagogical culture, ideas about childhood as a socio-demographic group requiring care, a general understanding of the specifics of pedagogical activity, and actualizing the awareness of the importance of the profession.

Tasks of the following type are widely used:

- Modeling pedagogical systems of different historical periods or individual countries allows students to expand their understanding of the specifics of pedagogical systems, their features, the possibilities of using certain elements of the studied systems to solve the problems of modern educational practice.
- Compilation of comparative tables reflecting the comparative characteristics of the studied concept, process, object. When performing tasks of this type, the use of information technology provides a quick collection of information, its technical design, and possibly a presentation, systematizing and summarizing knowledge about the object under study.
- Designing programs, abstracts, methodological developments of events, preparation of methodological materials - the task is focused on the collection and processing of information, its creative understanding, the creation of a new product, its protection. The implementation of such tasks allows you to master the skill and expand the experience of designing, including preventive programs and partnerships of educational and cultural institutions in the practice of interaction with the child and his family.
- Creation of methodical piggy banks (in printed and/or electronic form) ensures not only the collection and processing of information, but also its systematization, correct technical design, semantic unity of the system being built, the possibility of replication (if necessary) and application in pedagogical practice.
- Creating an electronic portfolio allows you to collect, summarize, systematize information,

stimulating professional education, self-education, personal and professional growth.

Conducting webinars and master classes (in person, online) allows students to consolidate their understanding of technologies, forms and methods of organizing interaction with various categories of families and children, institutions and services, forming a readiness for their use during the passage of various types of practice and future professional activity.

— Discussion platforms and debates, videoconferences make it possible to form a culture of communication, defense and presentation of one's position, the ability to accept the position of another, stimulating the formation of the necessary social attitudes and values.

REFERENCE

"Law on Education" of the Republic of Uzbekistan. Tashkent, Shark, 1997 "National Training Program". Tashkent, Shark, 1997

State Educational Standard of Higher Education of the Republic of Uzbekistan. T., 2014

MEDIAMAKONDA AXLOQIY MADANIYAT

MEDYA MEKANINDA ETİK KÜLTÜR

ETHICAL CULTURE IN MEDIASPACE

Rakhimbabayeva Nigora ABDURASULOVNA

Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy, Department of Social Sciences, Tashkent city, Uzbekistan

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada axborotlashgan jamiyatda axloqiy madaniyatining taraqqiyoti batafsil ilmiy hayotiy misollar yordamida yoritib berilgan.

Mediamadaniyat insonlarning nafaqat ilmiy balki oddiy kundalik so'z leksikoniga kirib, inson hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Media vositachi sifatida insonni insonlar bilan, insonni texnika bilan va texnikani texnika bilan bog'laydi. Media makon esa narsalar olamini yaratilishi natijasida shakllanadi. Unda inson ommaviy axborot va kommunikatsiya vositalari yordamida matn, rasm, audio, video, buklet, aloqa turlari va boshqa ko'rinishlarda narsalar olamini yaratadilar. "Media makon" tushunchasi uni jamiyat o'ziga xos xususiyatlarini aks ettirgan holda o'zini o'zi rivojlanayotgan tizim sifatida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Mediamakon taxlil qilinib o'quvchiga yetkazilganda o'qituvchi mamlakatning axborot makonidagi nufuzi va jahon axborot maydonidagi imijiga putur yetkazmaslikka intiladi.

O'qituvchi qanday mavzuga qo'l urmasin milliy o'ziga xoslik, milliy ma'naviyat va axloqiy qadriyatlarga, shu bilan birga boshqa millat va elatlarning urf-odat va madaniyatiga nisbatan hurmat saqlaydi. Materialni tarqatishda adabiy til qoidalariga amal qiladi.

O'qituvchi hech bir xalq va elatning milliy, diniy yoki irqiy kamsitilishiga yo'l qo'ymaydi.

O'qituvchi dars jarayonida xar bir o'tayotgan mavzuni ta'lim tarbiya jarayoniga bog'lab, xayotiy misollar keltirganda talabalarning shaxsiy hayoti haqidagi ma'lumotlarni faqat ularning roziligi va hujjatlarning sir saqlanishiga rioya qilgan holda aytishi lozim.

Bugun o'qituvchi o'z tafakkurida o'quvchi yoshlar bilan bo'lgan muloqotida turli axborotlardan foydalanishida noqonuniy yo'l va nomaqbul vositalar yordamida olingan odamlarning shaxsiy hayoti haqidagi to'plangan axborotlarni, kommunikatsiya, audio va video vositalaridan foydalanishda o'quv muassasasining axloqiy qoidalariga rioya qilishi kerak.

Madaniyat inson faoliyati soxasi, media xam inson faoliyati soxasi xisoblanadi. Shu sababli mediasavodxon inson media olamida axborotlarni uzatadi, qabul qiladi, uni o'zgartiradi va saqlaydi. Mediasavodxon shaxs ishonchli axborot manbalarini ajrata oladi, ommaviy axborot vositalarini madaniyatdagi rolini aniqlaydi va ularning ommaviy axborot vositalarining ta'sirini tushunishi, turli media platformalar o'rtasida almashinishi uchun javobgardir. Mediata'lim mediamadaniyatni o'rganishga asoslanadi, chunki madaniyatni inson o'z qo'llari bilan yaratadi va yaratilgan madaniyat inson uchun xizmat qiladi. Madaniyat bu tarix, u o'tmishni, xozirgi davr va kelajakni bog'laydi. Virtual xaqiqatni real xaqiqatdan ajratib beradigan tushuncha bu mediamadaniyat xisoblanadi.

Media madaniyat inson faoliyat ko'rsatadigan shart-sharoitlar to'plami ommaviy axborot vositalar to'plamini yaratilishi, aloqa vositalarini paydo bo'lishi, media madaniyat insonni media makonda tashqi olam bilan bog'laydi, qolaversa, media madaniyatni inson o'zida shakllantirish bilan boshqa axloqiy estetik qadriyatlar, odamlarning baholari, fikrlari va xulq-atvoriga mafkuraviy, iqtisodiy yoki tashkiliy ta'sir ko'rsatadi.

Maqolada axborot madaniyati, axloqiy madaniyat inson madaniyati ta'sirida rivojlanishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: media, mediasavodxonlik, mediabilim, mediakompetentlik, mediadunyoqarash, mediamakon, mediamadaniyat

ABSTRACT

In this article, the development of the moral culture of the society in the information society is highlighted with the help of detailed scientific life examples.

Media culture is becoming an integral part of people's life, entering not only the scientific but also everyday lexicon of people. Media as an intermediary connects people with people, people with technology and technology with technology. The media space is formed as a result of the creation of the world of things. In it, people create the world of things in the form of text, pictures, audio, video, booklets, types of communication and other forms with the help of mass information and communication tools. The concept of "media space" shows the need to consider it as a self-developing system reflecting the specific characteristics of society. When the media space is analyzed and delivered to the student, the teacher tries not to damage the country's reputation in the information space and its image in the world information space.

Regardless of the subject, the teacher respects the national identity, national spirituality and moral values, as well as the customs and culture of other nations and peoples. Follows the rules of literary language when distributing material.

The teacher does not allow national, religious or racial discrimination of any people and people.

The teacher, connecting each subject to the educational process, giving life examples, should share information about the personal life of students only with their consent and keeping the documents confidential.

Today, in his thinking, the teacher should observe the ethical rules of the educational institution in the use of various information in the communication with young students, the collected information about the personal life of people obtained by illegal means and inappropriate means, and in the use of communication, audio and video tools.

Culture is a field of human activity, and media is also a field of human activity. Therefore, a media literate person transmits, receives, changes and stores information in the media world. A media literate person is able to distinguish between reliable sources of information, determine the role of media in culture, and is responsible for understanding the impact of media and switching between different media platforms. Media education is based on the study of media culture, because culture is created by man with his own hands, and the created culture serves for man. Culture is history, it connects the past, present and future. The concept that separates virtual reality from real reality is media culture.

Media culture is a set of conditions under which a person operates, the creation of a set of mass media, the emergence of means of communication, media culture connects a person with the outside world in the media space, in addition, with the formation of media culture in a person, other moral and aesthetic values, people's evaluations, thoughts and behavior has an ideological, economic or organizational influence on his character.

The article describes the development of information culture and moral culture under the influence of human culture.

Keywords: media, media literacy, media knowledge, media competence, media worldview, media space, media culture

ÖZET

Bu makalede bilgi toplumunda toplumun ahlaki kültürünün gelişimi bilimsel yaşamdan detaylı örnekler yardımıyla vurgulanmaktadır.

Medya kültürü, insanların yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geliyor, sadece bilimsel değil, aynı zamanda insanların günlük sözlüğüne de giriyor. Bir aracı olarak medya, insanları insanlarla, insanları teknolojiyle ve teknolojiyi teknolojiyle buluşturur. Medya alanı, şeyler dünyasının yaratılmasının bir

sonucu olarak oluşur. İçinde insanlar, kitlesel bilgi ve iletişim araçlarının yardımıyla metin, resim, ses, video, kitapçık, iletişim türleri ve diğer biçimler biçimindeki şeyler dünyasını yaratırlar. "Medya alanı" kavramı, onu toplumun kendine özgü özelliklerini yansıtan, kendi kendini geliştiren bir sistem olarak ele alma ihtiyacını göstermektedir. Medya alanı analiz edilip öğrenciye teslim edildiğinde öğretmen ülkenin bilgi alanındaki itibarını, dünya bilgi alanındaki imajını zedelememeye çalışır.

Konu ne olursa olsun, öğretmen ulusal kimliğe, ulusal maneviyat ve ahlaki değerlere olduğu kadar diğer ulusların ve halkların gelenek ve kültürlerine de saygı duyar. Materyal dağıtırken edebi dil kurallarına uyar.

Öğretmen hiçbir kişi ve kişi arasında milliyet, din veya ırk ayrımına izin vermez.

Her konuyu eğitim süreciyle ilişkilendiren, hayattan örnekler veren öğretmen, öğrencilerin özel hayatlarıyla ilgili bilgileri sadece onların rızasıyla paylaşmalı ve belgeleri gizli tutmalıdır.

Bugün kendi düşüncesine göre öğretmen, genç öğrencilerle iletişimde çeşitli bilgilerin kullanımında, yasadışı yollardan ve uygunsuz yollarla elde edilen kişilerin özel yaşamları hakkında toplanan bilgilerde ve eğitim kurumunun etik kurallarına uymalıdır. İletişim, ses ve video araçlarının kullanımı.

Kültür bir insan faaliyet alanıdır ve medya da bir insan faaliyet alanıdır. Dolayısıyla medya okuryazar bir kişi medya dünyasında bilgi iletir, alır, değiştirir ve saklar. Medya okuryazarı bir kişi, güvenilir bilgi kaynakları arasında ayırım yapabilir, medyanın kültürdeki rolünü belirleyebilir ve medyanın etkisini anlamaktan ve farklı medya platformları arasında geçiş yapmaktan sorumludur. Medya eğitimi, medya kültürünün incelenmesine dayanır, çünkü kültür insan tarafından kendi elleriyle yaratılır ve yaratılan kültür insana hizmet eder. Kültür tarihtir, geçmişi, bugünü ve geleceği birbirine bağlar. Sanal gerçekliği gerçek gerçeklikten ayıran kavram medya kültürüdür.

Medya kültürü, bir kişinin faaliyet gösterdiği, bir dizi kitle iletişim aracının yaratılması, iletişim araçlarının ortaya çıktığı bir dizi koşuldur; medya kültürü, bir kişiyi medya alanında dış dünyayla ve ayrıca oluşumuyla birleştirir. Bir insandaki medya kültürü, diğer ahlaki ve estetik değerler, insanların değerlendirmeleri, düşünceleri ve davranışları onun karakteri üzerinde ideolojik, ekonomik veya örgütsel bir etkiye sahiptir.

Makale, insan kültürünün etkisi altında bilgi kültürü ve ahlaki kültürün gelişimini anlatmaktadır.

Anahtar kelimeler: medya, medya okuryazarlığı, medya bilgisi, medya yetkinliği, medya dünya görüşü, medya alanı, medya kültürü

Axborotlashgan jamiyat taraqqiyotida media, mediasavodxonlik, mediabilim, mediakompetentlik, mediadunyoqarash, mediamakon, mediamadaniyat insonlarning nafaqat ilmiy balki oddiy kundalik so'z leksikoniga kirib, inson hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Media tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak, "media" – lotinchadan olingan so'z bo'lib vositachi ma'nosini anglatadi. Media keng tushuncha. O'z ichiga aloqa vositalarini, axborotni uzatish usullarini, media makonni o'z ichiga oladi. Media ilm-fanga kirib kelishi bilan ilk bora Rossiya universitetlari o'rganishni boshlaganda "media" so'zi ommaviy axborot vositalarini anglatuvchi atama sifatida ifodalana boshlandi.

Media vositachi sifatida insonni insonlar bilan, insonni texnika bilan va texnikani texnika bilan bog'laydi. Media makon esa narsalar olamini yaratilishi natijasida shakllanadi. Unda inson ommaviy axborot va kommunikatsiya vositalari yordamida matn, rasm, audio, video, buklet, aloqa turlari va boshqa ko'rinishlarda narsalar olamini yaratadilar. "Media makon" tushunchasi uni jamiyat o'ziga xos xususiyatlarini aks ettirgan holda o'zini o'zi rivojlanayotgan tizim sifatida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Mediamakon taxlil qilinib o'quvchiga yetkazilganda o'qituvchi mamlakatning axborot makonidagi nufuzi va jahon axborot maydonidagi imijiga putur yetkazmaslikka intiladi.

O'qituvchi qanday mavzuga qo'l urmasin milliy o'ziga xoslik, milliy ma'naviyat va axloqiy qadriyatlarga, shu bilan birga boshqa millat va elatlarning urf-odat va madaniyatiga nisbatan hurmat saqlaydi. Materialni tarqatishda adabiy til qoidalariga amal qiladi.

O'qituvchi hech bir xalq va elatning milliy, diniy yoki irqiy kamsitilishiga yo'l qo'ymaydi.

O'qituvchi dars jarayonida xar bir o'tayotgan mavzuni ta'lim tarbiya jarayoniga bog'lab, xayotiy misollar keltirganda talabalarning shaxsiy hayoti haqidagi ma'lumotlarni faqat ularning roziligi va hujjatlarning sir saqlanishiga rioya qilgan holda aytishi lozim.

Bugun o'qituvchi o'z tafakkurida o'quvchi yoshlar bilan bo'lgan muloqotida turli axborotlardan foydalanishida noqonuniy yo'l va nomaqbul vositalar yordamida olingan odamlarning shaxsiy hayoti haqidagi to'plangan axborotlarni, kommunikatsiya, audio va video vositalaridan foydalanishda o'quv muassasasining axloqiy qoidalariga rioya qilishi kerak.

Madaniyat inson faoliyati soxasi, media xam inson faoliyati soxasi xisoblanadi. Shu sababli mediasavodxon inson media olamida axborotlarni uzatadi, qabul qiladi, uni o'zgartiradi va saqlaydi. Mediasavodxon shaxs ishonchli axborot manbalarini ajrata oladi, ommaviy axborot vositalarini madaniyatdagi rolini aniqlaydi va ularning ommaviy axborot vositalarining ta'sirini tushunishi, turli media platformalar o'rtasida almashinishi uchun javobgardir. Mediata'lim mediamadaniyatni o'rganishga asoslanadi, chunki madaniyatni inson o'z qo'llari bilan yaratadi va yaratilgan madaniyat inson uchun xizmat qiladi. Madaniyat bu tarix, u o'tmishni, xozirgi davr va kelajakni bog'laydi. Virtual xaqiqatni real xaqiqatdan ajratib beradigan tushuncha bu mediamadaniyat xisoblanadi.

Media madaniyat inson faoliyat ko'rsatadigan shart-sharoitlar to'plami ommaviy axborot vositalar to'plamini yaratilishi, aloqa vositalarini paydo bo'lishi, media madaniyat insonni media makonda tashqi olam bilan bog'laydi, qolaversa, media madaniyatni inson o'zida shakllantirish bilan boshqa axloqiy estetik qadriyatlar, odamlarning baholari, fikrlari va xulq-atvoriga mafkuraviy, iqtisodiy yoki tashkiliy ta'sir ko'rsatadi.

Axborot madaniyati - jamiyatning axborot resurslari va axborot kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish qobiliyati, shuningdek, shu maqsadlarda axborotlashtirish vositalari va axborot texnologiyalarini rivojlantirish soxasida ilg'or yutuqlarga erishildi.

Axborot madaniyati axborot muxiti bilan o'zaro munosabatda bo'lgan shaxsda bilim, ko'nikma, malaka va refleksiya munosabatlar majmuasining mavjudligida ifodalanadi.

Aloqa vositalarining har qanday vositalari singari, ommaviy axborot vositalari ham bizning madaniy hayotimizni boyitadi, ijtimoiy munosabatlarimizni kengaytiradi.

Inson ongiga axborot vositalarini kuchli salbiy ta'sirini axloqiy madaniyat bartaraf etadi.

Axloqiy madaniyat – kishilik jamiyatida shakllanib kelingan odob, urf, an'ana, axloqiy me'yor va shu kabilarning inson amaliy faoliyatida namoyon bo'lishidir. Inson madaniyati ta'sirida rivojlanib keladi. Axborotlashgan jamiyat madaniy taraqqiyotida axloqiy madaniyat jamiyat madaniyatning muxim jixati xisoblanadi. Chunki axloqiy madaniyat shaxs faoliyati sifatida insoniyat jamiyatini saqlab qoladi. Natijada turli axborotlarga to'yingan insonni jamiyatda o'z o'rnini topishga ya'ni ijtimoiylashishga va madaniylashishga yordam beradi. Axloqiy madaniyat insonlarning o'zini-o'zi anglashga olib keladi, shaxslararo muloqotni barqarorlashtiradi. G'arb olimlari axloqiy madaniyatni qator funktsiyalarini mazmunini ochib berdilar, jumladan: yo'naltiruvchi, tartibga soluvchi, tarbiyaviy, faollashtiruvchi, gnoseologik va boshqalar.

Abu Ali ibn Sino: «Axloq xar bir kishi uchun o'z-o'zini idora qilish ilmidir» Ibn Sino (980-1037) Forobiyning shogirdi bo'lib, uning axloqiy qarashlari «Axloq ilmiga doir risola», «Burch to'g'risida risola», «Nafsni pokiza tutish to'g'risida risola», «Adolat xaqida kitob» singari asarlarida uz aksini topgan. U axlokshunoslikni falsafaning ajralmas kismi u amaliy va nazariy kismidan shakllanadi, deydi. Yukorida tilga olingan asarlarida iffat, ximmat, shijoat, adolat, saxiylik, kanoat, kat'iyat, sadokat, xayo, kamtarlik xakida falsafiy tushuncha beradi. Ularning aksi bulgan – ugrilik, aldanchilik, fisku-fasod, nafrat, rashk, adovat, buxton, irodasizlik, takabburlik, nodonlik kabi illatlrni tavsiflaydi. Ibn Sino «Ishk risolasi» da komil inson muammosini tushuntiradi. Uningcha, Yaratganga muxabbat – odamni komillikka olib chikadi, deydi. Alloxga muxabbat fakat tarkidunyochilik bilan emas, balki rasmona insoniyat xayotida xam ruyobga chikadi, deydi. Yangi davr axlokshunosligida ma'lum iz koldirganlardan biri Artur Shopenxauer (1788-1860) bulib, «Olam ixtiyor va tasavvur sifatida» (1819-1844), «Xayot maktabining xikmatlari» (1851), «Axlokshunoslikning ikki asosiy muammosi» (1896) asarlarida axlokiy muammolarini urtaga tashlaydi. Shopenxauer ta'limotiga kura, olam inson kuz oc hishi bilan kurgan, xidlaru ranglari, tovushlaru sukunatga, issigu sovukka – tula, dunyo fakat va fakat

tasavvurdan iborat. «Olam-mening tasavvurim», deydi faylasuf. Olam subʼjekt va obʼjektining uzaro munosabati sifatida nomoyon buladi... Inson esa, eng avvalo, ixtiyor etuvchi, istovchi, xirs kuvguvchi va fakat undan keyingina, biluvchi fikrlovchi mavjudot. Ixtiyorning nomoyon bulish shakli fakat xozir, kelajak xam, utmish xam emas. Shu «Xozir» ning manbai va mazmunini uzida mujassam etadigan narsa – yashashiga ixtiyor, ya'ni uzimizdan iborat bulgan «narsa uzida». Olamiy ixtiyor yoki sifatidagi olam insonni uz yurigidagi tutadi... Insondagi xudbinlik uni ixtiyorga kul kilib qoʻyadi: oʻzim boʻlsam, xammasi meniki boʻlsa, degan aqida bilan ish koʻradi. Inson bir istak bilan kifoyalanmaydi. Natijada uning xayoti tinimsiz xarakatda iborat boʻladi, oʻzi toʻysa xam, koʻzi toʻymaydi. Bu hayot – hayot emas, yovuzlik, yolgʻon, azob, fojealardan iborat mavjudlikdir...”¹

¹ Abdulla Sher. Axloqshunoslik. Oʻquv qoʻllanma. Toshkent, «UJBNT» markazi, 2003 y.

EFFECT OF CHITOSAN ON MECHANICAL PROPERTIES OF PAPER

Umida SHARIPOVA

Tashkent State Technical University named after Islam Karimov

ABSTRACT

Chitosan is a natural polymer obtained from the skeleton of crabs and crustaceans. The chemical structure of chitosan is similar to cellulose. According to the chemical structure and its properties, chitosan can be used as an adhesive and filler in the paper industry, replacing the traditionally used substances. It improves a number of paper properties, such as increasing strength, reducing water absorption, increasing smoothness, and helping to improve antibacterial properties. The use of chitosan in paper production can reduce the harmful impact on the environment, because chitosan is a natural biodegradable polymer. In this study, chitosan was used to replace the filler in paper processing and also as an adhesive to improve paper properties. The result shows that 1% low molecular weight chitosan can reduce water absorption and improve paper strength and paper smoothness.

Keywords: Chitosan, cellulose, paper, water absorption, strength, smoothness, echospectroscopy (IK), scanning electron microscope (SEM), thermogravimetric analyzer (TGA).

INTRODUCTION

Paper and cardboard are the materials used mainly for packaging purposes, which are composed of cellulose obtained from trees. The use of these natural polymers allows the product to be recycled after use. This is definitely an environmentally friendly material. Wrapping papers are used for food packaging, so they must meet a number of specifications. Among them are high strength, low oil and water absorption properties. Paper has a number of disadvantages with some properties against moisture and oil. Therefore, paper is often coated with hydrophobic materials such as paraffin wax and polyethylene to increase its resistance to moisture, oxygen, odors, and oil.

Although paraffin wax and polyethylene are difficult to separate in packaging, paper is recycled or shredded after use. Several types of polymers have been developed to improve fiber properties, including urea and melamine formaldehyde, polyamide-containing epoxy, cationic polyamide, and polyethyleneimine. Cellulose contains more acidic sites due to the presence of lignin or hemicellulose residues, which can be effective for oxidation from the polymer or for the formation of ionic and hydrogen bonds based on polyethyleneimine.

The use of biopolymers with paper provides interesting functions while maintaining the environmental compatibility and recyclability of the material used. They can be used in a row and the coated material can be easily recycled. Biopolymers such as chitosan can be used as coating materials to produce environmentally friendly and biodegradable materials.

The use of chitosan in paper production brings a number of positive properties. Paper is a bundle of cellulose fibers and the fibers are hydrogen bonded together to form mass, but the bonds are weakened by the large number of water molecules that compete with the hydrogen bonding in the fibers. As a result of research, it was found that chitosan with a unique molecular structure contains both hydroxyl and amine groups.

Chapters

Chitosan can be used as a cross-linking agent between fibers in paper, so it can increase paper strength. The fibers in paper are connected by hydrogen bonds, and this bonding affects the distance between the fibers. The presence of more water can reduce the strength of the paper. A number of scientists have used several glues and polymers such as urea, phenol, melamine and formaldehyde to increase the strength of paper.

It is worth noting that many biochemists have found that biocompatible, biodegradable and non-toxic chitosan is widely used. They found that chitosan is absorbed by almost all cellulosic fibers, especially on flat surface in low concentration different cellulosic system used in industry, this shows positive results. As the degree of deacetylation (DD) increases, its absorption increases. Several polymers can be used to increase the brightness of paper, one of which is chitosan.

Chitosan is also widely used in the paper industry to improve paper production and paper properties. In fact, the molecular structure of chitosan is similar to cellulose, which helps to form a strong bond. Due to the presence of functional groups in chitin ($-\text{NHCOCH}_3$) and chitosan ($-\text{NH}_2$), these groups do not evaporate in water, but they do evaporate in an acid solution of chitosan with a degree of deacetylation higher than 60%. On the contrary, chitin does not. Chitin and chitosan are insoluble in alkali and organic solutions under normal conditions. In general, a higher percentage of amine (NH_2) in chitosan determines the degree of deacetylation (DD). DD is an important parameter affecting solubility, chemical activity and biodegradability.

Chitosan occurs in different molecular weights and degrees of deacetylation. Molecular weight and degree of deacetylation are the main factors affecting particle size, particle formation and aggregation. These factors are important in the paper industry. To improve paper properties, chitosan is added to paper and used to improve its derivatives. In both cases, chitosan mainly improves the strength of paper sheets. By using chitosan and its derivatives in the paper industry, a number of quality indicators have been improved. In particular, it has been shown to improve the strength properties of aged paper sheets. When chitosan and its derivatives were added to the cellulose mass, the breaking length of the obtained fibers increased several times. On the other hand, when the paper was immersed in the solutions of chitosan and its derivatives, the opposite tendency to the tear factor was observed. Overall, it has been shown that the mechanical properties are improved by using chitosan in papermaking. Chitosan and its derivatives also improve electrical, printing, barrier and antibacterial properties of paper.

Nowadays, paper and paper products are used in many cases for packaging various items and products. Therefore, it is important today to obtain papers with high dry and wet strength, low water absorption and high tear resistance properties.

Discussion

The purpose of the work is to study the effect of chitosan with different molecular weight on the quality indicators by introducing it into the paper. First, chitosan of two different molecular weights was analyzed by identifying quality indicators. The results are presented in the table below (Table 1).

Table 1. Quality indicators of chitosan of two different molecular weights

№	A type of chitosan	Quality indicators					
		Color	The smell	Moisture %	Ash content %, (550°C)	Molecular weight (g/mol)	Degree of deacetylation
1	Low molecular weight chitosan	colorless	odorless	7.5-8.5	±1	0.85	95
2	Medium molecular weight chitosan	colorless	odorless	5.5-6.5	±3	2.45	95

For the research, samples were taken by traditional paper making method by adding low molecular weight and medium molecular weight chitosan to the paper pulp. Paper samples were obtained on the basis of cotton wool and basalt fiber. The dosage of all chitosan solutions on the surface of the wrapping paper was kept constant around $1.0 \pm 0.2 \text{ g/m}^2$. The viscosities of chitosan solutions with different degrees of deacetylation were different at $30 \pm 1 \text{ }^\circ\text{C}$. After surface application of chitosan, the wrapping paper was dried in an oven at $103 \pm 2 \text{ }^\circ\text{C}$ for 120 s. After oven drying, all surface-treated papers were homogenized according to ISO: 187 for 24 hours at $27 \pm 2 \text{ }^\circ\text{C}$ and $65 \pm 5 \%$ relative humidity.

Chitosan samples (low molecular weight and medium molecular weight) were characterized for their ash content, molecular weight and degree of deacetylation for paper production. It was known from the previous experiments that the higher the degree of diacetylation of chitosan, the faster it will react. Taking this into account, the chitosan diacetylation level of 95% was selected for the experiment. During the research, samples were obtained by adding low molecular weight and medium molecular weight chitosan to the paper pulp. Paper samples were obtained on the basis of cotton wool and basalt fiber. 1% and 2% solution of chitosan was used. A number of important quality indicators such as grammage, roughness, hardness, water absorption of paper samples were studied and analyzed. The results are presented in the following tables (Tables 2, 3).

Table 2. The result of paper treated with low molecular weight chitosan

No	Variation (variety)		Grammage (g/m ²)	Volume (mL/min)	Hardness (mNm)	Water absorbency (g/m ²)
	Filler % (basalt fiber)	Chitosan (%)				
1	-	1	100	240	0.32	18.49
2	-	2	100	305	0.42	17.80
3	25	1	100	255	0.38	15.44
4	25	2	100	315	0.49	16.74
5	35	1	100	295	0.41	13.99
6	35	2	100	335	0.52	15.01

The analysis of Table 2 above showed that the paper with a concentration of 1% chitosan and basalt fiber can reduce the water absorption rate from about 18.49 to 15.44% compared to other samples. A better result was achieved in the sample treated with chitosan 1% and 35% basalt fiber, which in turn had a negative effect on other quality indicators. However, the increase in chitosan concentration (2%), in turn, decreased the water absorption, but also increased the roughness and hardness of the paper sample. Exceeding these two indicators (roundness, hardness) does not meet the requirements for wrapping paper.

Table 3. Result of medium molecular weight chitosan treated paper

No	Variation (variety)		Grammage (g/m ²)	Volume (mL/min)	Hardness (mNm)	Water absorbency (g/m ²)
	Filler % (basalt fiber)	Chitosan (%)				
1	-	1	100	288	0.40	21.69
2	-	2	100	325	0.42	19.11
3	25	1	100	300	0.42	18.90
4	25	2	100	325	0.49	22.58
5	35	1	100	320	0.45	16.55
6	35	2	100	345	0.57	18.74

The analysis of Table 3 above showed that the paper with a concentration of 1% chitosan and basalt fiber can reduce the water absorption rate from about 21.69 to 18.90 % compared to other samples. A better result was obtained in the sample treated with chitosan 1% and 35% basalt fiber, which in turn had a negative effect on other quality indicators. However, the increase in chitosan concentration (2%), in turn, decreased the water absorption, but also increased the roughness and hardness of the paper sample. Exceeding these two indicators (roundness, hardness) does not meet the requirements for wrapping paper. Summarizing the analyzed tables 2, 3, it was found that the samples containing 1% chitosan with low molecular weight and 25% basalt fiber were the most optimal option.

Table 4. Strength and elasticity of paper

No	Variation (variety)		Tensile strength (kN/m)	Elasticity (%)	Grammage (g/m ²)	Tensile strength of paper (Nm/g)
	Filler % (basalt fiber)	Filler % (basalt fiber)				
Lower molecular mass (weight)						

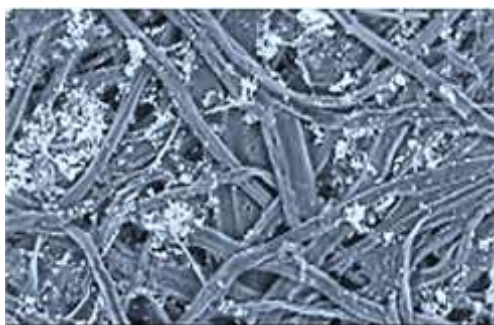

1	-	1	4.8	4.2	100	60.07
2	-	2	3.5	3.7	100	43.26
3	25	1	3.5	3.2	100	39.26
4	25	2	3.0	3.8	100	51.98
5	35	1	4.6	4.2	100	56.86
6	35	2	3.8	3.4	100	42.98
Average molecular mass (weight)						
1	-	1	4.3	2.8	100	51.78
2	-	1	4.2	3.2	100	47.85
3	25	1	4.5	3.3	100	53.97
4	25	2	4.1	3.1	100	48.27
5	35	1	4.8	3.5	100	60.30
6	35	2	4.6	3.1	100	59.39

The hardness of the resulting paper was also checked according to the direction of the formation of the paper. Figure 4 below shows the change in hardness when surface treated with chitosan with different degrees of deacetylation in both directions i.e. machine direction (MY)/cross direction (KY).

The use of chitosan improved the dry strength of the paper, especially by adding 1% low molecular weight chitosan. But the increase in concentration reduced its dry strength. This can be explained as follows. The connection must correspond to the distance between the segments between the fibers, because they form an inter-fiber connection area. Even if the water molecule is separated from the organic bond with the fibers or not, a large amount of water destroys the bond state of the paper. It can be explained that the hydrogen bond on the fiber surface is mainly monopolized by the water molecule, because the fiber forms a macroscopic liquid bridge. The weakness of this bridge indicates the wet tensile strength of the paper.

Effect of chitosan addition on paper surface properties. One of the properties of chitosan is the ability to form films that improve the surface properties of paper when applied to the surface of the sheet. At the beginning of this study, it was considered that its film-forming ability should be affected by the concentration or incorporation technique. Chitosan was prepared in solutions of different concentrations and applied to the papers in constant volumes. The film-forming properties of the papers were then examined using SEM. Figure 1 shows the film-forming potential of chitosan using the spray technique at concentrations of 0.5-2%. At a concentration of 0.5%, chitosan could not form any film on the paper surface. At lower concentrations, chitosan is assumed to transfer to the paper pulp due to its lower viscosity. However, at concentrations of 1% or higher, chitosan was able to form a film on the paper surface. Comparison of the control paper with the chitosan-sized paper shows that the concentration of chitosan affects its film-forming ability. High chitosan concentration leads to good film formation due to high viscosity of its aqueous solutions. Table 1 shows the properties of chitosan sized paper. Brightness and transparency are very important parameters for printing paper. The addition of chitosan slightly decreased the brightness (0.5-1 %) and increased the transparency, but the changes were not significant.

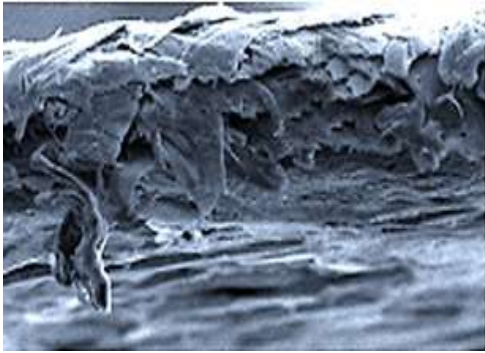

paper with 1.0% chitosan

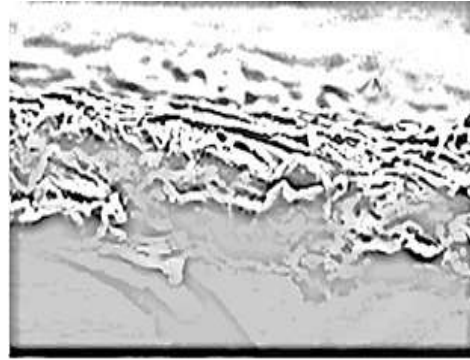

paper with 1.5% chitosan

paper with 2.0% chitosan

paper with 2.5% chitosan

Figure 1. Film-forming potential of chitosan at different concentrations

Among the many properties of paper, one of the most important is its ability to control the penetration of various liquids, particularly water-based liquids.

CONCLUSION

In conclusion to this research work, it was found that low molecular weight chitosan was more effective than medium molecular weight chitosan in all cases of using chitosan in the papermaking process. In addition, it was found that chitosan is absorbed by almost all cellulose fibers, especially in the low-concentration variety of cellulose systems used in industry. As the degree of deacetylation (DD) increases, its absorption increases.

REFERENCES

1. Эгамбердиев Э.А., Эргашев Ё.Т., Раҳмонбердиев Ғ.Р. Хитозаннинг қоғоз механик хусусиятларига таъсирини ўрганиш // Композицион материаллар 2021 й. №3, б. 79-83
2. Egamberdiev E.A., Ergashev Yo.T., Xaydullayev Kh.H., Rahmonberdiyev G.R. Study of the effect of chytosane of different molecular weight on the mechanical properties of paper // Scientific and Technical journal of NamIET Volume 7 Issue 1, 2022 p. 148
3. E.A. Egamberdiev, S.K. Norboyev. Extraction of cellulose nanocrystals from secondary paper waste and their use in paper production// Tashkent state technical university named after Islam Karimov Technical science and innovation Tashkent 2022 №3(13) p. 215-222
4. Egamberdiev E., Khaydullaev Kh., Artiqova M. Effects of chitozan in improving paper quality // Fast track digital transformation Dubai, 2021 y. p. 33-34.
5. Egamberdiyev E.A., Xaydullayev X.X., Ergashev Y.T. O`rtacha molekulyar og`irlikka ega bo`lgan xitozan moddasini qog`oz sifatiga ta`sirini o`rganish // «Umidli kimyogarlar-2022» Yosh olimlar, magistrantlar va bakalavriyat talabalarini XXXI - ilmiy-texnikaviy anjumanining maqolalar to`plami Toshkent, 2022 y. b. 60-61.
6. E.Egamberdiev, S. Turabdjanov, D. Mirzaeva, Kh. Khaydullaev, U. Sharipova, A. Shokhakimova, and O. Bakhtiyorov.: Effect of chitosan substance on the mechanical properties of paper obtained on the basis of flax cellulose. E3S Web of Conferences 371, 01045 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337101045>
7. Egamberdiev E.; Ergashev Y.; Turabdjanov S.; Abdumavlyanova M.; Makhkamov A.; Rashidov, Sh.; Karimov, Sh.: Effect of chitosan on the surface properties of cellulose-based paper obtained from the flax plant. E3S Web of Conferences 371, 01010 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337101010>
8. 3. Ergashev Y.; Egamberdiev E.; Mirkhodjaeva D.; Akmalova G.; Umarova M.; Kholdarov R.: Obtaining a filter material used in gas and air purification. E3S Web of Conferences 371, 01012 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337101012>
9. Igamqulova N.; Mengliev, Sh.; Egamberdiev E.: Reduction of waste disposed to the

environment through recycling of unused methyldiethanolamine. E3S Web of Conferences 371, 01049 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337101049>

10. Arslanov, Sh.; Turabdjano S.; Azimova, Sh.; Azimov D.; Sultankhojaeva N.; Egamberdiev E.: Physico-chemical properties and research of acids contained in oils of Uzbekistan. E3S Web of Conferences, 2023, 371, 01021, DOI 10.1051/e3sconf/202337101021

11. Egamberdiev E.; Turabdjano S.; Akmalova G.; Mukhtarova N.; Ayubova I.; Mirzakhmedova M.; Rakhmonberdiev G.: Obtaining paper from composition of different fibers and its analysis. E3S Web of Conferences, 2023, 371, 01004, DOI 10.1051/e3sconf/202337101004

12. Ergashev Y.; Egamberdiev E.; Turabdzhanov S.; Akmalova G.; Isanova R.; Rashidov R.; Sobitov O.: Obtaining filter material from natural fiber composition and areas of its use. E3S Web of Conferences, 2023, 371, 01047, DOI 10.1051/e3sconf/202337101047

13. Egamberdiev E.; Makhkamov A.; Rakhimjonov B.; Khusanov D.; Akmalova G.; Mirzakhmedova M.; Rahmonberdiev G. Effectiveness of cleaning of sunflower oil with filter material made from composition of organic and inorganic fibers. 3rd International Conference on Energetics, Civil and Agricultural Engineering, ICECAE 2022Virtual, Online13 October 2022до 16 October 2022Код 187394, DOI 10.1088/1755-1315/1142/1/012050

14. Egamberdiev E.; Akmalova G.; Rahmonberdiev G. Obtaining paper products from cellulose-containing plants and researching its field of application. 3rd International Conference on Energetics, Civil and Agricultural Engineering, ICECAE 2022Virtual, Online13 October 2022до 16 October 2022Код 187394, DOI 10.1088/1755-1315/1142/1/012054

OBTAINING FILTER MATERIAL FROM NATURAL FIBER COMPOSITION AND AREAS OF ITS USE

Mavluda ZIYAEVA

Tashkent state technical University Named after Islam Karimov

ABSTRACT

Filtration materials were obtained from the composition of fibers containing cellulose and the processes of its extraction were analyzed. The results of the study of the effect of the composite composition and the method of obtaining the filter material on its filtering properties and main indicators are presented.

Keywords: Composite composition, filter layer, air permeability, heat resistance, filtration purity, regeneration of filter properties

INTRODUCTION

The demand for paper and paper products is increasing today. Further increase of types of paper and production of competitive, import-substituting export products are considered urgent issues. The main components of paper composite materials are reinforcing fiber fillers, binders and reinforcing additives. Depending on the purpose of using paper composite materials, the components added to it are selected and the necessary requirements are set. In order to achieve the specified target properties, in all cases it is required to organize a multi-component system and select the appropriate technology. It is promising to create materials that meet the purpose of cleaning gases from small aerosol particles and work in high temperature and aggressive environments. In this case, if the solution to the technological problem is successful and it is possible to obtain a material with a constant level of strength properties, mineral fibers provide the necessary operational properties.

As a result, several effective tools for air purification from submicron aerosols are fiber filters, which are widely used in the industrial purification of gases from radioactive, toxic and bacterial aerosols, as personal protective equipment for respiratory organs, as well as in technological gases and in the analysis of aerosols in the atmosphere [8,9]. We are looking at the possibilities of creating materials such as paper for this purpose. They must work for a long time at high temperatures, show high stability to chemical (acid and alkali) effects.

The filtering surface is necessary not only for the filter material to have a sufficient retention capacity according to the dispersed phase ratio according to its function, small hydraulic resistance during filtration, mechanical strength and stability in an aggressive environment, a long service life due to stability, minimal contact with sediments due to adhesion, but also to retain it during organization. It is necessary to provide adequate protection for the complete absorption of sediment, stability against pore clogging and easy cleaning (permeability regeneration), convenience and quick replacement in the sense of easy connection to the filter supports, and cheapness.

Creating or producing a filter material that can meet all the above requirements is a very difficult task. The created filter is limited to satisfying one or two requirements for the material according to its purpose and function[16]. For all types of paper and paper products, we must take into account mechanical strength, the use of paper sheet and its processing or non-processing. Taking into account the above points, knowing its relevance and the requirements for the obtained product, we devoted our experiments to the study of the influence of the composition of the coposition on the obtaining of filtering materials and its quality. We decided to take the initial experiment only on the basis of plant cellulose, and the results did not come out as we expected. Experiments were conducted using one- and two-layer forming methods of filter paper. Based on the obtained results, it can be concluded that the filter paper made by the two-layer forming method based on plant fibers has almost no advantages compared to the filter paper made by the single-layer forming method. Based on our theoretical

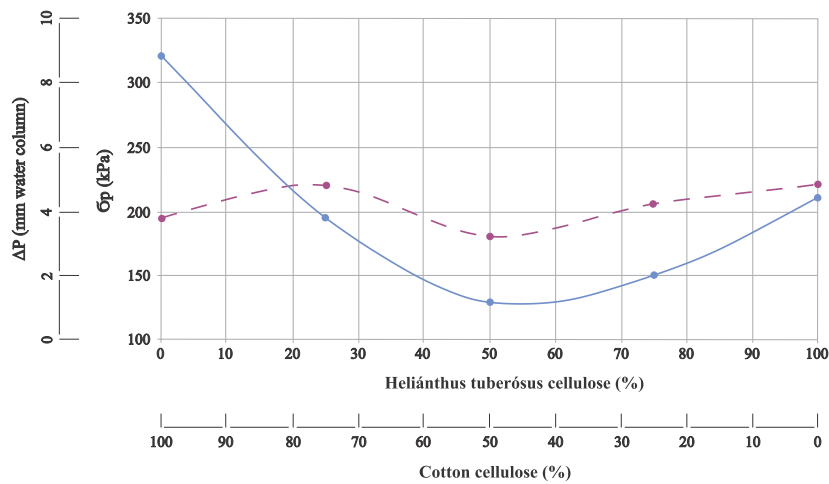

knowledge that the factors affecting them depend on the nature of mineral fibers and the amount added to the composition, we carried out our next experiments. In our experiments, we decided to use basalt fiber, which is considered an inorganic fiber.

Research objects and methods. Heliánthus tuberósus cellulose, basalt fiber, cotton wool cellulose and fillers were taken as research objects.

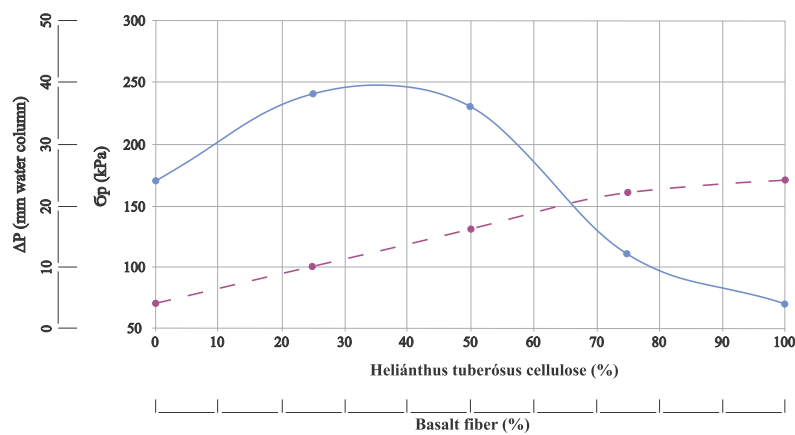
Experiments and their analysis. Heliánthus tuberósus cellulose and cotton wool cellulose, as well as basalt fibers were used to ensure mechanical strength at the fiber level in the preparation of filter materials. Basalt fibers have a negative electrokinetic potential in water. This indicator has a maximum position in pH7 in terms of the absolute value of its magnitude [2]. Therefore, the dispersion of basalt fibers is carried out in a neutral environment and is considered one of the advantages[4]. The obtained results are shown graphically in Figures 1-5, with the exception of the coefficient of permeability.

According to the results, for composites made from a mixture of cotton wool cellulose and Heliánthus tuberósus cellulose, double-layer formation (formalin) leads to poor results, compared to single-layer; compared to the two-layer formation of filter materials made of Heliánthus tuberósus cellulose and basalt fibers gave good results.

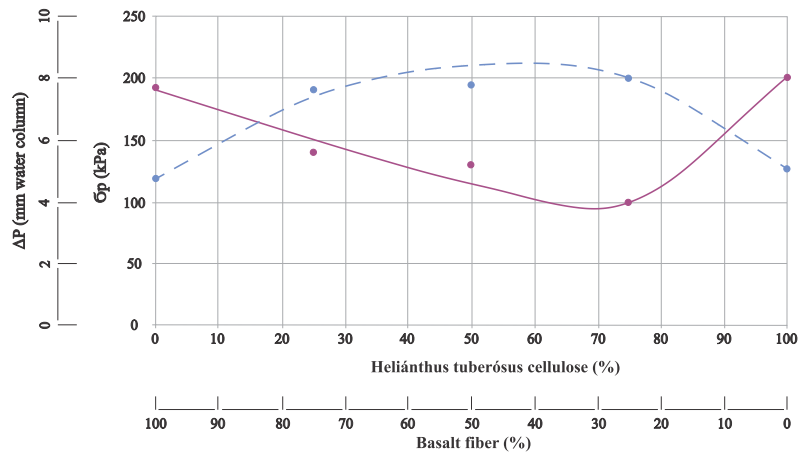
1 – σ_p , kPa; 2 – P , mm water column.

Figure 1. Effect of compositions on the quality of double-layer filtering material.

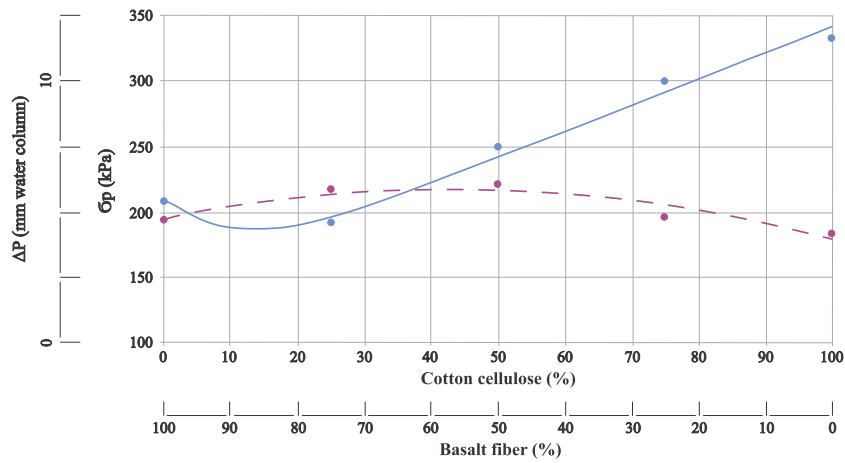
1 – σ_p , kPa; 2 – P , mm water column.

Figure 2. Effect of fiber composition on the quality of the filter material.

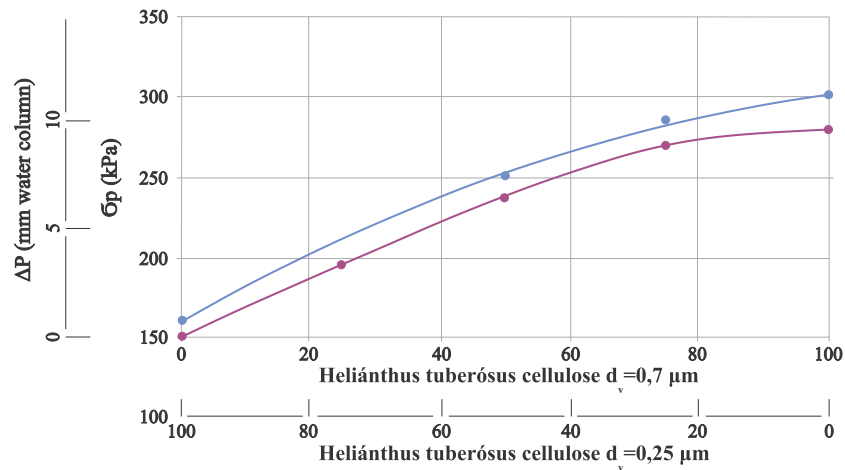
1 – σ_p , kPa; 2 – P, mm water column.

Figure 3. Effect of fiber composition on the quality of the filter material.

1 – σ_p , kPa; 2 – P, mm water column.

Figure 4. Effect of fiber composition on the quality of the filter material.

1 – σ_p , kPa; 2 – P, mm water column.

Figure 5. Effect of fiber composition on the quality of the filter material.

The stability of the 2-layer material containing cotton fluff is weaker compared to the one-layer one, in which Heliánthus tuberósus cellulose has a greater difference in compositions with $d_v = 0.25 \mu m$

(compared to *Heliánthus tuberosus* cellulose compositions with a size of $d_v = 0.75 \mu\text{m}$). In two-layer and one-layer formation, these two indicators are almost the same.

Only filter materials composed of *Heliánthus tuberosus* cellulose with $d_v = 0.25$ and $0.75 \mu\text{m}$ are less sensitive to changes in the shaping method. The resistance to air flow and the coefficient of permeability of single-layer and double-layer samples differ little from each other, and the existing differences are almost insignificant. A relatively clear dependence on the method of formation is determined in the analysis of stability. In the samples containing less than 25% *Heliánthus tuberosus* cellulose with $d_v = 0.75 \mu\text{m}$, the stability in two-layer formation is relatively low, this stability does not depend on the method of forming the paper quality sheet. The bilayer formation stability is relatively stronger when the sample contains 75% *Heliánthus tuberosus* cellulose with $d_v = 0.75 \mu\text{m}$.

It can be said that the relationship between stability in one- and two-layer formation and *Heliánthus tuberosus* cellulose compositions with $d_v = 0.7 \mu\text{m}$ is the same: stability increases with an increase in the percentage of these fibers, but in two-layer formation, the increase in stability takes place intensively.

Filter materials formed by the double-layer method containing s have more advantages. Double-layer filter materials consisting of basalt and *Heliánthus tuberosus* cellulose with a diameter of $0.25 \mu\text{m}$ have higher stability (compared to single-layer) in all studied ratios. But due to the decrease in the percentage of basalt fibers in the compositions, the stability decreases.

The same patteH is observed in compositions consisting of a mixture of basalt and *Heliánthus tuberosus* cellulose with a diameter of $0.75 \mu\text{m}$. The stability of the double-layer filter material, which consists of a mixture of cotton wool and basalt fibers, is 1.5-2.0 times higher than that of a single layer. But in this case, the decrease in the percentage of basalt fibers leads to an increase in stability.

In other compositions containing basalt fiber, there is no clear relationship between the aerodynamic resistance of the filter material and the method of its formation. In general, the aerodynamic resistance in two-layer samples is relatively high, but this difference is not so great - 10 mm H_2O equal to out.

The advantages of the transmission coefficient of the filter material prepared by the two-layer forming method, consisting of a mixture of basalt and *Heliánthus tuberosus* cellulose with sample $d_v = 0.25 \mu\text{m}$, are of some importance. In two-layer materials of the given composition, the conductivity coefficient is 3 times less (compared to one-layer). In both cases (3:1 and 1:1 ratio of basalt and topinambur cellulose), the permeability coefficient does not exceed the coefficient required for light air cleaning materials.

In other compositions containing basalt fibers, two-layered samples also have a small coefficient of permeability. But their difference is relatively low - no more than 65 times, and the specified minimum value - 0.0113% is a very large value for filter materials for light cleaning of gas air environment [5].

In double-layer molding, two samples (casting) are joined together with their outer layers, and in this case, a layer saturated with defective parts is formed between the material, which is not observed in single-layer molding.

Heliánthus tuberosus pulp does not contain strong fibers. Therefore, in the composition of pure *Heliánthus tuberosus* cellulose, a certain degree of structural change is not observed, and double-layered materials differ little from single-layered materials in terms of quality indicators.

Basalt fibers contain less strong fibers than cotton wool cellulose. But there are small amounts of foreign substances (or impurities) associated with normal fibers of different shapes and sizes. When preparing the mass, these substances do not separate from the fibers and pass into the cast. Therefore, in the double-layer formation of materials containing basalt fiber, there are situations similar to the production of double-layer paper based on plant fiber: almost rare defective parts of one layer are covered by normal parts of the next part. The structure of double-layer materials is uniform, and the quality indicators are higher than those of single-layer materials.

Changes in the quality indicators of two- and one-layer filter materials with different compositions depend on the chemical and physical-chemical properties of mineral fibers. For example, the amount and ability of functional groups whose complexes are susceptible to exposure, the magnitude and sign of the coordination electrokinetic potential on the surface with aluminum polyhydroxide, the relative surface area of fibers, etc. But these factors are not very important in the current situation.

CONCLUSION

In conclusion, it can be said that in a number of cases, the transition of the material from one-layer to two-layer formation makes it possible to expand the range of properties of filter materials based on mineral fibers. First of all, the two-layer method of forming is recommended for materials containing basalt fibers.

But with this method, it would not be possible to obtain a filter material suitable for light gas-air cleaning. It is recommended to use filter materials with basalt fiber in individual cleaning filters for cleaning and sterilizing process air.

REFERENCES

1. E.A.Egamberdiyev, G.R.Rakhmonberdiyev, G.YU.Akmalova, S.SH.Arslonov Issledovaniye pokazateley kachestva bumagi iz tsellyulozy topinambura i bazal'tovogo volokna (soprotivleniye izgibu i dlina razryva) // «Aktual'nyye problemy khimii i tekhnologii tsellyulozy i yeye proizvodnykh» Respublikanskaya nauchno-tekhnicheskaya konferentsiya 2018. b. 232-233.
2. Egamberdiyev E.A., Mukhitdinov U.D., Gafurov A.A., Rakhmonberdiyev G.R. Issledovaniye sorbtssii obraztsov kompozitnoy bumagi na osnove odnoletney rastitel'noy tsellyulozy i bazal'tovogo volokna // Nauchno-tekhnicheskii zhurnal Ferganskogo politekhnicheskogo instituta 2018. №3, b. 111-114.
3. Egamberdiyev E.A., Suleymanov I.I., Rakhmonberdiyev G.R. K izucheniyu vliyaniya vkluycheniya soyedineniy v sostav kompozitsionnykh materialov na osnove organicheskikh i neorganicheskikh volokon // «Aktual'nyye voprosy v oblasti tekhnicheskikh i sotsial'no-ekonomicheskikh nauk» Respublikanskiy mezhvuzovskiy paket nauchnykh issledovaniy . Tashkent, 2018, s. 178-179
4. E.A. Egamberdiyev, M.K. Abdumavlyanova, G.R. Rakhmonberdiyev Novyy kompozitnyy material dlya fil'tratsii vina // Tekhnicheskii nauki i innovatsii 2020. № 1, s. 55-61.
5. Egamberdiyev E.A., Rakhmonberdiyev G.R., Mardonov A.KH., Udikbayeva S.R. Polucheniye termostoykogo materiala na osnove bazal'tovogo volokna // «Aktual'nyye voprosy v oblasti tekhnicheskikh i sotsial'no-ekonomicheskikh nauk» Respublikanskogo vysshego mezhgosudarstvennogo nauchnogo teplo. Tashkent, 2018, s. 184-185
6. Egamberdiyev E.A., Sulaymonov I.I., Respublikanskiy M.K. Sbornik mezhgosudarstvennykh nauchnykh trudov. Tashkent, 2018, s. 182-183
7. Egamberdiyev E.A., Rakhmonberdiyev G.R., Mardonov A.KH., Dzhurayev A.B., Sobirzhanov SH.KH. Izucheniye vliyaniya flokulyantov na prochnost' kompozitsionnykh bumag, poluchennykh iz mestnogo syr'ya // Kompozitnyye materialy 2018. №1, b. 71-73.
8. Egamberdiyev E.A., Rakhmonberdiyev G.R., Akmalova G.YU., Arslonov S.SH. Izucheniye pokazateley kachestva bumagi iz mestnogo syr'ya // «Aktual'nyye problemy khimii i tekhnologii tsellyulozy i yeye proizvodnykh» Respublikanskaya nauchno-tekhnicheskaya konferentsiya 2018 g. u, b. 234-235
9. Egamberdiyev E.A., Sulaymonov I.I., Rakhmanberdiyev G.R. Primeneniye otkhodov v sostave materialov na osnove mineral'nykh volokon // «Aktual'nyye voprosy tekhnicheskikh i sotsial'no-ekonomicheskikh nauk» Respublikanskiy sbornik mezhvuzovskikh nauchnykh trudov. Tashkent, 2018, s. 180-181
10. E.A. Egamberdiyev, G.R. Rakhmanberdiyev, A.X. Mardonov Study of the sorption rate of composition paper samples obtained on the bases of cellulose-bearing plants cellulose and basalt fiber // Austrian journal of Technical and Natural Sciences. 2018 y. №1-2, p.56-62.
11. E.Egamberdiyev, Sh.Shoabdullaev, D.Saidov Paper production based on secondary row materials // XVI XVI International Scientific and Practical Conference «Effective tools of modern science» Prague, 2020 y, p. 21-24.

12. Amaral IF, Sampaio P, Barbosa MA (2006). Three-dimensional culture of human osteoblastic cells in chitosan sponges: the effect of the degree of acetylation. *J. Biomed. Mater. Res.* 76A:335-346.
13. Butkinaree S, Jinkarn T, Yoksan R (2008). Effects of Biodegradable Coating on Barrier Properties of Paperboard Food Packaging. *J. Metals Mater. Miner.* 18:219-222.
14. Czechowska-Biskup R, Jarosińska D, Rokita B, Ułański P, Rosiak JM (2012). Determination of Degree Of Deacetylation Of Chitosan –Comparison Of Methods, *Prog. Chem. Appl. Chitin and Its Deriv.* 17:5-20.
15. Gavhane YN, Gurav AS, Yadav AV (2013), Chitosan and its applications: A Review of Literature, *Int. J. Res. Pharm. Biomed. Sci.* 4(1):312-331.
16. Lin S, Chen L, Huang L, Cao S, Luo X, Liu K, Huang Z (2012), Preparation and characterization of chitosan/cellulose blend films using $ZnCl_2 \cdot 3H_2O$ as a solvent, peer-reviewed article, *BioResources* 7(4):5488-5499.
17. Miranda R, Nicu R, Latour I, Lupei M, Bobu E, Blanco A (2013). Efficiency of chitosans for the treatment of papermaking process water by dissolved air flotation, *Chem. Eng. J.* 231:304-313.
18. Pitaloka AB, Saputra AH, Nasikin M (2013). Water Hyacinth for Superabsorbent Polymer Material, *World Appl. Sci. J.* 22(5):747-754.
19. E.A.Egamberdiev, Yo.T.Ergashev, G.R.Rahmonberdiev Xitozanning qog'oz mexanik xususiyatlariga ta'sirini o'rganish. O'zbekiston Kompozitsion materiallar ilmiy-texnikaviy va amaliy jurnali. Toshkent-2021/№3. 79-84 b.
20. Artikov G. A., Adylov D. K., Brylov A.N. i dr. Kompozitsionnyye materialy. № 4. – 2002. – S. 79-83.
21. Egamberdiev E.A., Ergashev Yo.T., Xaydullayev Kh.H., Rahmonberdiyev G.R. Study of the effect of chytozane of different molecular weight on the mechanical properties of paper // *Scientific and Technical journal of NamIET Volume 7 Issue 1, 2022 p. 148*
22. E.A. Egamberdiev, S.K. Norboyev. Extraction of cellulose nanocrystals from secondary paper waste and their use in paper production// *Tashkent state technical university named after Islam Karimov Technical science and innovation Tashkent 2022 №3(13) p. 215-222*
23. Egamberdiev E., Khaydullaev Kh., Artiqova M. Effects of chitozan in improving paper quality // *Fast track digital transformation Dubai, 2021 y. p. 33-34.*

LOGISTICS AND MANAGEMENT IN HEALTHCARE

Alimova Sabohat GAZIEVNA

Associate Professor, Tashkent Medical Academy, Tashkent, Republic of Uzbekistan, the Department of Social Sciences

ORCID ID: 0000-0000-0000-0000

ABSTRACT

This article examines the issues of the modern logistics system in healthcare, in the conditions of the development of market relations, the management of commodity movement, which is one of the most promising and multifaceted areas in economic and financial, production and economic activities with real volumes and quality of medical care, monitoring of the results of activities, an objective adequate assessment of the activities of medical institutions, a single the information space of healthcare in general, a logical and functional connection between management and medical personnel is also built.

Healthcare logistics is a relatively new direction for medicine. And the peculiarity of studying logistics skills will accelerate the development of the medical field in the conditions of market relations. Where, there will be no such kind as medicine in need of elementary drugs, dissatisfied patients, a high level of epidemiological diseases, a shortage of beds and other inconveniences. Effective functioning of the healthcare system due to the development of system-forming factors (improvement of the organizational system, development of infrastructure and resource provision of healthcare, expansion of economic independence of healthcare institutions, increasing their responsibility for the economic results of their activities, implementation of a phased technological principle of functional distribution of diagnostic, preventive, medical and rehabilitation measures) in a logical and rational sequence will increase the medical and economic efficiency of the entire healthcare system.

All the studied methods of managing medical institutions have ceased to be effective, because there is nothing permanent or predictable in the modern economic environment. It is extremely difficult to accurately predict market changes, consumer demand, the life cycle of a medical product, scientific and technical changes, and competition between subjects of market relations. The effectiveness of the management of the production of medical services is negatively affected by the trivial system of labor rationing, the absence or shortcomings in the work schedule, low stimulation and motivation of staff. The vast majority of decisions taken do not take into account the desire of the clientele and are prepared without taking into account and using modern technologies for organizing the management process, as a result of which there are no clearly developed plans for their implementation in the control system. A medical institution today is, as it were, the final point of concentration of all defects in the management of the healthcare system.

The planning of the medical institution's activities is carried out on the basis of taking into account fragmentary information and an informal method of expert assessments without using modern methods of systematic, statistical and economic analysis (actuarial forecasting, correlation, regression, multifactor analysis, economic and mathematical modeling, etc.).

Keywords: logistics, management, functioning, healthcare system, medical and economic efficiency.

INTRODUCTION

The current situation in healthcare requires large-scale fundamental changes in the sphere, all structures affecting the fundamental foundations of the organization of medical care in the Republic should be involved in this chain: systems of financing, management, resource provision. Of course, it is impossible not to appreciate the role of planned business management in the field as setting the task of delivering and marketing logistics in medicine, in other words logistics in healthcare. The goal of logistics as a functioning activity is to minimize the costs of the manufacturer's resources on the transport chain of

goods movement and to ensure the safety of product quality for the consumer at the final stage. The modern interpretation of logistics from a business perspective is ambiguous and depends on the country, the logistics school (direction) and the specific researcher. The range of opinions is very wide: from the utilitarian idea of logistics as a set of some functions related to material flow management (transportation, warehousing, cargo handling, packaging, customs formalities, inventory management, etc.), to the scientific (philosophical) concept of understanding logistics as a means of optimizing any economic process on a local or global scale. [2]

CHAPTERS

Effective functioning of the healthcare system due to the development of system-forming factors (improvement of the organizational system, development of infrastructure and resource provision of healthcare, expansion of economic independence of healthcare institutions, increasing their responsibility for the economic results of their activities, implementation of a phased technological principle of functional distribution of diagnostic, preventive, medical and rehabilitation measures) in a logical and rational sequence will increase the medical and economic efficiency of the entire healthcare system.

In the context of the development of market relations, commodity movement management is one of the most promising and multifaceted areas in economic and financial, industrial and economic activities with real volumes and quality of medical care, monitoring of performance results, objective adequate assessment of the activities of medical institutions, a unified information space of healthcare as a whole. Calculations show that due to the development of non-integrated management in healthcare, there was a loss of financial leverage due to the decentralization of management and financing in the industry, which became a natural consequence of the separation of powers between the state and households.

All the studied methods of managing medical institutions have ceased to be effective, because in the modern economic environment there is nothing permanent or predictable. It is extremely difficult to accurately predict market changes, consumer demand, the life cycle of a medical product, scientific and technical changes, and competition between subjects of market relations. The effectiveness of the management of the production of medical services is negatively affected by the trivial system of labor rationing, the absence or shortcomings in the work schedule, low stimulation and motivation of staff. The vast majority of decisions taken do not take into account the desire of the clientele and are prepared without taking into account and using modern technologies for organizing the management process, as a result of which there are no clearly developed plans for their implementation in the control system.

In healthcare, logistics and its fundamentals of study are mainly adapted for pharmaceuticals, but in market conditions, healthcare as a sphere must also self-finance and conduct financial and market policy. Therefore, the fundamental principles of logistics as a scientific discipline formed for enterprises should be adapted and developed for clinics and polyclinics at the present time with the involvement of future specialists in the form of bachelor students in the direction of Management: management in healthcare. Currently, logistics is positioned as a science that systematizes knowledge about the organization of joint activities of employees of functional key divisions of the enterprise to promote products along the supply route on the basis of integration and coordination of customer service functions. Its goal is to minimize the costs of the manufacturer's resources in the transport chain of goods movement and to ensure the safety of product quality for the consumer at the final stage. Even though logistics processes are not considered on a global scale in the healthcare system, however, the economic way of adapting a medical institution to market conditions depends entirely on the state of the country's economy as a whole, on the volume of production, the size of the gross national product and its distribution, the level of wages, the tax system, tax collection and insurance premiums, income of citizens. For the economic adaptation of a medical institution to market conditions, it is necessary to: determine adequate financing of medical services, taking into account their cost and the required level of quality; improve financial and economic relations in the industry, aimed at improving the efficiency of resource use, structural reorganization, improving the quality and culture of medical care, including the development and implementation of a unified system of provision quality of medical care based on medical and economic standards; creation of tools for calculating the cost of federal and territorial programs for combating certain types of diseases and evaluating the effectiveness of the implementation of these programs;

prevention of economic risk, i.e. the possibility of a healthcare institution losing part of its assets, minimizing income or incurring additional costs as a result of industrial and commercial activities. [4]

The most capital-intensive and time-demanded is the informational adaptation of the medical sphere to logistics processes. This is the use of the most advanced technologies and automated management systems, including an automated management accounting system. Creation of a permanent state and private system for monitoring public health and social and hygienic monitoring based on modern computer technologies. Dispatching and regulation of patient flows, information, finances, material and technical resources using computer technology. As you know, this has not been developed and implemented in all countries, including ours.

DISCUSSION

A medical institution today is, as it were, the final point of concentration of all defects in the management of the health care system. The planning of the activities of a medical institution is carried out on the basis of taking into account fragmentary information and an informal method of expert assessments without using modern methods of systematic, statistical and economic analysis (actuarial forecasting, correlation, regression, multifactor analysis, economic and mathematical modeling, etc.) [6].

The expenses of the healthcare institution are planned and controlled by the head, and the main amount of expenses is made by the attending physician. At the same time, the chief physician, who is the organizer of healthcare, cannot promptly assess the legality of the actions of the attending clinician (as a rule, costly). And the attending physician, due to the lack of economic incentives in his work, is not interested either in improving the quality of medical care or in the rational use of resources. There is a contradiction between the clinical and economic components of the therapeutic and diagnostic process. The framework of the rigid staffing structure of healthcare institutions does not allow only with the help of economic regulators to deeply involve medical personnel in the direct management of clinical practice [7].

The main problem of logistics-based management requires the maximum concretization of all management tasks at each stage, in each link of the healthcare system and management at any destination of medical treatment of patients. As a result, an increase in the level of adaptation of healthcare institutions to the market will inevitably be associated with a comprehensive solution of problems in all known ways: legal, economic, administrative, informational, psychological, some areas of which can be implemented only on the basis of a logistical approach to management, which includes: bringing the real structure of medical care into line with the needs of the population through effective management of flow processes in healthcare; optimization of the structure and volume of medical care based on adequate financing of the industry; widespread introduction into healthcare practice of economic regulators of the medical and diagnostic process, allocation of budgetary resources between healthcare institutions in accordance with their capabilities; formation of relevant information in a medical institution that ensures the effectiveness of management; minimization of costly actions of a doctor through high-quality regulation of the medical and diagnostic process. And of course, it is impossible to exclude the use of medical insurance as a separate participant in the chain of communication patient-insurance policy-clinic.

The logistics concept is a part of the general management theory aimed at optimizing the management of various flow processes, identifying and implementing hidden reserves, mainly in the form of additional income and profit of economic entities [3]. Logistics can be considered as a management logic for planning, placement, control over financial, human, commodity or other resources [5]. The object of logistics application can be any activity, including medical, where a set of processes or events can be represented in the form of the movement of material, financial, credit, information, human flows [8].

Based on some conclusions in the study of healthcare logistics, the existing model of the organization of a medical institution as an operating system, it becomes clear that its administration manages mainly subsystems for supplies, medicines, equipment, procurement, repair, etc. However, the activity of the medical and diagnostic process itself takes place independently from the administration, as -He is an outside observer and evaluator of situations. The main time of the management of the medical institution is spent outside the medical institution, where it solves problems with the purchase, sale and exchange

of medical components and does not participate in the planning and implementation of specific procedures for the provision of medical care, cannot objectively judge the adequacy of the functioning of organizational structures in the current period of time, the correctness of medical actions; it also does not have the ability to fully monitor the correctness of the implementation of medical and diagnostic measures and draws conclusions about the effectiveness of the main production activities of the institution only on the basis of indicators that only indirectly reflect the essence of the process.

The lack of timely information support of production activities in healthcare leads to the fact that, in general, medical statistics today are distorted. Mobility is the dictate of the time, it is necessary to take urgent measures to improve the management system in healthcare institutions, which does not cause any doubts today. This is due to the need to increase the level of adaptation of the medical institution to work in modern market conditions.

REFERENCES (Apa)

1. Алимova С.Г. Совершенствование системы международной логистики. Монография. ТТА г.Ташкент. 2023. С.148
2. Андрианова Г.Н. и др. Основы фармацевтической логистики. Учебное пособие. Издательство УГМУ г. Екатеринбург. 2016. С.160
3. Бауэрсокс Д.Дж., Клосс Д.Дж. Логистика: Интегрированная цепь поставок. Пер. с англ. – М.: «Олимп-Бизнес», 2001. – 640 с.
4. Бердугин В. А., Гусева Н.К. Соколов В.А. Логистический подход к управлению потоками пациентов в медицинской организации. Нижегородская государственная медицинская академия. 2020г. С.34
5. Gattorna J., Day A., Hargreaves I. Effective Logistics Management/ Logistics Information Management. – V.4, № 2, 1991. – P. 2-91.
6. Кучеренко В.З., Яковлев Е.П. Стратегия клинического менеджмента как основа повышения качества медицинской помощи и ресурсосбережения / Проблемы управления здравоохранением. -2002. - № 2(3). - С. 24-28.
7. Стародубов В.И., Тихомиров А.В. Роль субсидиарных обязательств публичного собственника в отношениях обязательного медицинского страхования / Глав врач. - 2002. -№ 8. - С. 8-12.
8. Ranson S., Stewart J. Management for the Public Domain. – St. Martin Press, 1994. – 167 p.

FUNCTIONING OF THE CENTER OF OPEN EDUCATION IN RUSSIAN LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Yunusova Nilufar KHAMRAEVNA

Associate Professor, Tashkent Financial Institute The head of the department of «Uzbek and Russian languages» is candidate of pedagogical sciences

ABSTRACT

The article deals with the functioning of the Center for Open Education in Russian and teaching the Russian language in the Republic of Uzbekistan. This project is international in nature: it was developed jointly with teachers from Syktyvkar State University named after Pitirim Sorokin and the Tashkent Financial Institute. It is concluded that the study of Russian as a foreign language within the framework of the chosen specialty contributes to the professional development of students.

Keywords: education, educational project, Russian as a foreign language, communication, professional development.

On the basis of the Tashkent Financial Institute of the Republic of Uzbekistan, together with the Syktyvkar State University named after Pitirim Sorokin, an important international project has been operating since 2022 related to the creation and operation of the Center for Open Education in Russian and Russian Language Teaching. For Syktyvkar specialists, this is not the first such project implemented in the CIS countries; extensive experience in implementing modern programs for the study of the Russian language was obtained in cooperation with Russian language teachers from Kyrgyzstan, Tajikistan, and Kazakhstan. Each next step allows you to gain new necessary experience, open up new prospects for cooperation in the name of the main goal - practice-oriented teaching of the Russian language, which becomes part of the professional development of students - future specialists in a particular field of knowledge.

It is important to note that the development of the education system in Uzbekistan has been elevated to the rank of state policy. The tasks of reforming this most important sphere, in which the future of the state is concentrated, are being solved in stages. One of the seven priority areas of the New Uzbekistan Development Strategy for 2022-2026 is the development of human capital. Goals 43, 44 of the Strategy include, among other tasks, improving the quality of education in schools and raising the knowledge and qualifications of teaching staff to the international level. This is especially true for the methodology of teaching Russian as a foreign language. Implementation of innovative methods in the process of teaching the Russian language. The question is raised that the main thing in teaching the Russian language is the functional principle of learning, and the communicative competence of students is put in the center of attention. The search for intensive new approaches, forms and innovative methods of teaching the Russian language, where the directive learning model is replaced by an interactive model that is more productive and focused on the student's personality. In international educational practice, the communicative approach is currently widespread, which can be briefly described by the following formula: the teacher speaks - the students repeat after him. As A.V. Banartseva, "results are achieved by minimizing the use of the native language of the student during the classes. With this approach, it is very important to teach a person to think in a foreign language so that he perceives foreign speech without any association with his native language. With this method of teaching, the study of theoretical aspects is minimized or absent altogether, and the main attention is paid to live communication, i.e. colloquial speech".

First of all, students learn to speak Russian, the main tasks they perform are aimed at mastering the norms of the modern Russian literary language and the ability to create and perceive oral and written texts within various functional styles. First of all, the emphasis is on the use of texts related to the future specialty of Uzbek-speaking students, with the study of professionally oriented vocabulary. Since the

skills of producing statements in the language of communication are progressively developing, following the results of training, Uzbek-speaking students do not experience great difficulties in communicating in Russian and, relying on this knowledge, successfully master their chosen specialty.

Russia is a country with an actively developing system of higher education, the quality of which is evidenced by its demand. Students from all over the world come to our country to get a modern, practice-oriented higher education. In turn, Russian universities are gaining serious experience in teaching Russian as a foreign language, introducing foreign students to modern Russian culture and science. This is how the partnership between the Syktyvkar State University named after Pitirim Sorokin and the Tashkent Financial Institute developed. Created on the basis of the latter, the Center for Open Education in the Russian Language and Teaching the Russian Language makes it possible to actively introduce new pedagogical ideas and generalize the experience of teachers from both countries.

An important nuance: classes at the Center for Open Education in Russian and Russian Language Teaching in the Republic of Uzbekistan are free and accessible to a wide range of students. On average, the program takes one semester, but students have the right to choose an individual mode of study.

A feature of the Center for Open Education in Russian and Teaching the Russian Language are video lectures and the created site <https://slaviclanguage.tb.ru>, prepared by teachers from SSU. Pitirim Sorokin with grant support from the Ministry of Education of the Russian Federation.

In addition to the main cognitive load that they carry, these materials also perform the function of reflecting the language picture of the world, which is also important for foreign language students. The prerequisites for correlating the real world and its reflection in the human mind - the picture of the world (that is, "the objective reality of the world, independent of human consciousness, and the ideal picture of the world as a product of human consciousness") are created, according to V.G. Kolshansky, the existence of a "secondary, ideal world in the linguistic flesh", i.e. linguistic picture of the world. It can be defined as "the totality of knowledge about the world, captured in vocabulary, phraseology, grammar (V.A. Maslova)". Behind the external similarity of the formal structure of the core of linguistic consciousness, there may be completely different "images of the world" (for example, the concepts of "home" or "friend" in the Russian-speaking and in another, in particular, Turkic culture).

In the classroom at the Center for Open Education in Russian and Teaching the Russian Language at the Tashkent Financial Institute, first of all, professionally oriented texts and sets of communicative exercises are used. For example, the student receives the task to read the text, answer questions to him, answer the interlocutor's remarks, expressing certain emotions - joy, surprise, regret, chagrin, etc.

In the process of teaching Russian as a foreign language, the students of the Center face a number of difficulties. We will name the most common of them - these are:

- 1) difficulties with overcoming speech and language errors;
- 2) the strong influence of the English language, caused by its dominance in the world;

The first of these difficulties is solved on its own: by analyzing typical mistakes, the teacher identifies the optimal principles, methods, techniques, forms of managing the process of language acquisition, thereby forming a stable cognitive interest in learning the Russian language. The solution of the second problem is beyond the competence of the Center for Open Education in Russian and Russian Language Teaching.

Thus, modern pedagogical culture stimulates the search and creation of new ideas aimed at the most optimal compliance with the requirements of the time. Currently, higher education organizations are actively looking for mechanisms for innovative development that allow for the restructuring of the work of the university on the principles of cooperation and mutual learning of both students and teachers, to design non-standard pedagogical solutions in their social and technical dimensions.

As the successfully developing practice of the activities of the Center for Open Education in Russian and Teaching the Russian Language on the basis of the Tashkent Financial Institute of the Republic of Uzbekistan has shown, the most effective solutions are built at the intersection of cultural and activity approaches that form the idea that the development of modern education is associated with a

professionally oriented attitude towards tasks of teaching Russian as a foreign language and communication in Russian.

LITERATURE

1. Banartseva A.V. Communicative approach in teaching a foreign language // Bulletin of the Samara State Technical University. Series: psychological and pedagogical sciences. 2017. No. 1(33). pp. 22-29.
2. Krasnykh V.V. Fundamentals of psycholinguistics and communication theory: a course of lectures. - M. : ITDGK "Gnosis", 2001.

INCREASING EDUCATIONAL EFFICIENCY BASED ON INDIVIDUAL LEARNING TRAJECTOR

Dustnazar Omonovich KHIMMATALIYEV

DSc, Professor of the Department of Pedagogy of Chirchik State Pedagogical University

Nasiba Kholboyevna ELMURZAYEVA

PhD, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Chirchik State Pedagogical University

Sheroz Eraliyevich NURMAMATOV

Teacher of the Department of Physics of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

This article aims to identify methodological methods that contribute to the improvement of educational efficiency based on the development of an individual educational trajectory

Keywords: pedagogy, education, cluster, innovation, information technologies, individual education.

Determining the priorities of the systematic reform of higher education in the Republic of Uzbekistan, raising the process of training highly qualified personnel with modern knowledge and high moral and ethical qualities to a new level in terms of quality, modernization of higher education, development of social sphere and economic sectors based on advanced educational technologies Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated 08.10.2019 No. PF-5847 "On the approval of the concept of the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030" was issued, according to which it is necessary to expand the scope of higher education, increase the quality of training of highly educated specialists, including individual education Based on the trajectories, by developing educational plans aimed at the formation of creative thinking and practical skills in students, the formation of educational programs in accordance with the interests of students and the needs of personnel customers, and the implementation of measures to gradually grant academic independence to higher education institutions in accordance with their approval¹.

Today, due to the development of information technologies, the implementation of changes in the economy, the prestige of modern professions is increasing, which shows that the importance of basic natural-scientific knowledge of students is increasing.

The effectiveness of students' learning is determined by the ability to organize educational activities in accordance with their educational needs. The need to take into account their personal characteristics and educational needs determines the relevance of the problem of teaching on the basis of an individual educational trajectory, which can be solved by conducting students' extracurricular educational activities, creative works, and forms of productive organization of free time.

Normative documents of education for educational institutions should create conditions for the formation of a flexible individual educational trajectory that allows students to independently design their educational activities, to master academic subjects at the basic and advanced levels. In the studies devoted to solving the problem of organizing the individual educational trajectory of students, the task of organizing the individual educational trajectory is solved based on the classification of students according to the levels of educational needs, which puts the task of the teacher to develop the teaching-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. ПФ-5847-сон. 08.10.2019 й.

methodical support of educational activities used in planning student activities. Based on the ability to quickly change educational content and methods, we define the concept of "individual educational trajectory" as a set of consistently obtained results of educational activities aimed at achieving personally important educational goals. By the formation of an individual educational direction of learning a subject, we mean the design of educational activities (creating a preliminary plan of activities for the academic period), the implementation of educational activities (consistent collection and collection of educational results), the management of educational activities based on the determination of the conformity/incompatibility of the student's educational results with personally important goals (changing the situation in the initial activity plan) we understand.

An approach that includes the development of an individual educational trajectory by the teacher to achieve high results in education (developer); an approach aimed at the technologicalization of the educational process (use of distance education technologies) should be applied with the student's participation in extracurricular activities.

Based on the analysis of the humanistic approach to education, which allows to achieve high educational results in higher education institutions, in order to determine methodological methods that contribute to the improvement of educational efficiency based on the development of an individual educational trajectory, it can be said that the main tasks of education are the acquisition of knowledge, the formation of skills and qualifications in accordance with standards; successful education for all. The educational process is based on a personal approach to each student; creating a situation for success in education; cooperation of students in learning; comfort in the classroom; not to work on mistakes, but to prevent them; sequence, consistency of the content of the educational material; The existence of tasks for everyone is based on classification.

Based on the development of an individual educational trajectory, we believe that it is appropriate to implement the principles of cooperation methodology, such as ease of tasks for each student, creation of conditions for success in education, use of basic schemes representing the graphic state of the studied subject, gradual transition to complete independence in mastering the subject.

Many modern representatives of the science and practice of pedagogy are conducting research in the direction of integrating the humanistic approach aimed at increasing the share of independent activity of students and the technological approach to education aimed at achieving the repetition of educational results. As an example, G.K. Selevko's self-developing educational technology, V.P. Bepalko's concept of personalized education, and V.M. Monakhov's pedagogical technologies can be cited, which can be partially used to develop an individual educational trajectory.

In the pedagogical technology of V.M. Monakhov, three main objects of designing the educational process are defined: technological map, information map of student development and information map of the lesson. The technological map contains the purpose of the student's activity, the program, the system of requirements for his knowledge and skills for this didactic module (a section of the curriculum that indicates the possible methods and forms of studying the curriculum). Important achievements of the pedagogical technology relied on in our research:

- logical structure (unity of meaningful, procedural and motivational aspects of the educational process);
- goal setting (a system of sub-goals, in which the content of the sub-goal determines the diagnostic content for the subject section);
- diagnosed content, volume and complexity of homework;
- differentiated volume of independent work based on students' needs;
- teacher remedial program for students with low academic results.

Monitoring and evaluation of students' educational results recommended by V.M. Monakhov can be partially applied:

- corrective repetition of material when errors are detected in diagnostic tasks;
- completing homework assignments after successfully completing diagnostic tasks;

- determine the result of the main level after completing homework assignments (completion of mastering the chapter);
- completing additional tasks to master the in-depth level of the thematic section (at the request of the student)².

The implementation of technology ensures the implementation of the principle of guaranteeing a mandatory (main) result, while the student is given the right to choose the level of mastery of the material by choosing additional independent assignments.

Based on the development of an individual educational trajectory, we consider it appropriate to use a didactic map describing the goal of mastering the subject, the system of requirements for the student's knowledge and skills, as one of the ways to optimize the in-depth teaching of science.

Based on the considered analysis, we emphasize that the advantage of V.M.Monakhov's pedagogical technology is the clear structure of the construction of the educational process, the achievement of mandatory (basic) guaranteed educational results through the use of technological maps. However, practice shows that V. M. Monakhov's pedagogical technology is effective in professional education, where students are encouraged to learn. Pedagogical technology of V.M.Monakhov is distributed in general schools in a limited way.

The results of research conducted by a number of scientific teams confirm the need to improve the content of educational programs and educational methods in order to develop an individual educational trajectory of students. The authors emphasize that the use of information and communication technologies to organize students' independent work outside the classroom will be successful.

By information and communication technologies, we understand a set of hardware, software systems, content, implemented on the basis of modern technological solutions and designed to provide information requests and organize information flows related to the management of the educational and educational process. Through the use of information and communication technologies, it is possible to design educational and methodological materials, monitor educational achievements, process educational results, automate electronic business processes, and develop an individual educational trajectory in an information-educational environment.

The individual trajectory of education is the result of realizing the student's personal potential in education through the implementation of appropriate activities. Realization of personal potential aims to realize the following rights and opportunities of students:

- the right to choose or determine individual meaning and goals in each academic subject;
- the right to personal interpretation and understanding of key concepts and categories;
- the right to create individual educational programs;
- the right to choose the individual pace of education, forms and methods of solving educational problems, control of one's own activity, reflection and self-evaluation methods;
- the possibility of individual choice of studied subjects, creative laboratories and other types of lessons in accordance with the main curriculum;
- the possibility of gaining from the mastered content of training courses (reduction or deepening);
- the possibility of individual selection of additional topics and creative work on topics;
- the individual image of the world and the right to individually justified positions in each field of education.

---

² Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. [Текст]. - Волгоград: Перемена, 1995. - 152с.

The main elements of the individual learning trajectory of students are the meaning of the activity (why I am doing it); personal goal setting (intended result); activity plan; plan implementation; reflection (awareness of one's activity); degree; consists in correcting or redefining goals.

Today, the Pedagogical Faculty of Chirchik State Pedagogical University is implementing the project complex "PEDAGOGICAL ACADEMY CLUSTER". These projects are "School under the open sky" social-mobile complex service project, "Bir Safda" volunteer movement, "Pedagogical desantura" club, "SMARTsensorika" mobile hands project, "Unbounded opportunities" professional academic project for disabled students, "Today's pedagogue" methodical project, "One day in the military education center" training cluster project, "Student-to-student ACCELERATION" project, "Creative pedagogue" project, "Knowledge diagnosis" psychological project, "Rapid psychological support software application" project, "Career selection mobility" consists of a complex of projects such as reformative project and "Mixed educational methodology". The purpose of these projects is to provide rapid comprehensive educational services to families with children with disabilities, to help organize home education effectively by involving volunteer students in methodical service, to prepare them early for professional activity by creating a special individual professional development program for students, teaching subjects, working on speech methods. transformation, creation of author's methods, helping students with disabilities to master the models of overcoming obstacles to pedagogical activity, formation of professional pedagogical competence, scientific-methodical potential, training of a willful, persistent and disciplined specialist, formation of independent research and leadership skills in students, innate ability given to man by nature and ability to be determined from an early age and practical help to take a proper place in life, providing quick comprehensive psychological services in problematic situations, preventing professional crisis based on the determination of the child's individual ability, and researching the pedagogical and psychological foundations of mixed education.

The goal of building an individual educational trajectory of students is to preserve their individual characteristics, uniqueness, diversity. The following methods are used for this:

- ensure the choice of methods of building an individual educational trajectory;
- individual assignments for students in class;
- organization of pair and group work;
- formulation of open assignments for students, including individual completion by each student;
- an offer to students to create a lesson plan for themselves, to choose the content of homework, the topic of creative work, and an individual study program for the near future.

Organization of training on an individual educational trajectory requires a special methodology and technology. In modern didactics, two opposing methods are usually offered to solve this problem, each of which is called an individual approach.

The first method is differentiated education, according to which each student is offered an individual approach, differentiating the material he studies according to the level of complexity and attention. For this, students are usually divided into groups (by type: capable, average, backward) or levels (high, average, low).

The second method assumes that each student builds his own educational path in relation to the field of study he studies. In other words, each student is given the opportunity to create his own educational trajectory to master all academic subjects.

The first method is common in educational institutions, the second is rare, because it integrates not only the individual behavior of students against the background of common goals set from the outside, but also different educational models of students, each of which is unique in its own way and in relation to the personal potential of any student. requires simultaneous development and implementation. A student builds his own educational trajectory based on his individual qualities and abilities. Simultaneous implementation of personal models of education is one of the main goals of person-oriented education.

The Faculty of Pedagogy of Chirchik State Pedagogical University has developed an individual educational trajectory plan at the levels of observer, assistant, moderator, facilitator and mentor.

At the level of the observer, the tasks of setting the goal of observation, conducting practical training on the functions of the observer, using the "Feedback" method as a modern analysis are performed. Expected outcomes include regulation, teacher performance, student engagement, quality and content of resources, and assessment instruments and scope.

The assistant level includes modern methods of compact presentation of big data (presentation modeling), whiteboard techniques, energizers as a tool for active movement and mastery, student assignments and reflection topics. As part of the individual learning trajectory, students learn the types and possibilities of "Mastering Maps", they are shown various techniques of working with the board, they are given a set of academically oriented action tasks that should be used to increase the activity of participants and focus on the process during lessons and trainings, and a didactic handout on the topics. prepare materials.

Moderator level moderation includes structured interaction, rapid rotation assignments, student assignments, and reflection topics. According to the expected results, students understand that moderation is not a duplicate process, but a transformational imitation, adapt the given method to different audiences, and apply QR-code tasks in practice.

Facilitator level topics include creative modeling, modeling and presenting 1 selected phase of a 1-hour nature lesson, student assignments, and reflection. In this, students learn the rules of designing the lesson process, analyze their own and team actions in the role of a teacher, and perform QR tasks in practice.

Mentor level includes mentor-process driver, team building (participants selected according to their ability), project preparation, student assignments, reflection topics. Students distinguish and focus on the legal, economic, organizational, pedagogical and psychological components of the process.

Choosing the optimal forms and pace of learning for the student; use of teaching methods suitable for his individual characteristics; can move along an individual trajectory if given the opportunity to reflexively implement the obtained results, evaluate and adjust their own activities.

In the creation of an individual educational trajectory, the teacher participates as a consultant to the student and gives him the opportunity to choose, taking into account his personal interests, the characteristics of educational activities, methods of learning, the characteristics of mastering the educational material, and the types of educational activities. At the same time, the most important thing for a student in the process of drawing up an individual trajectory is to assess his capabilities, abilities, prospects, interests, efforts to achieve the planned result in learning this or that material.

The student's ability to choose an individual educational trajectory means that he can choose one of the approaches to learning the subject, such as figurative or logical knowledge, deep or encyclopedic study, introductory, selective or extended subject mastery. Preservation of the logic of the subject, its structure and meaningful foundations is achieved with the help of a fixed volume of fundamental educational objects and related problems, which, along with an individual educational trajectory, ensures that students achieve a standard educational level.

REFERENCES

1. Khimmataliev, D. O., & Khushnudbek, S. (2023). THE ESSENCE OF PROFESSIONALLY ORIGINAL WORK IN THE CONDITIONS OF AN EDUCATIONAL CLUSTER. *Science and Innovation*, 2(2), 660-663.
2. Mukhamedov, G. I., Usarov, J. E., Khimmataliev, D. O., Petrovna, C. V., Umirzakovich, T. K., & Khamidovna, G. S. (2023). General Classifications of Pedagogy and Psychology. *Telematique*, 22(01), 341-347.
3. Mukhamedov, G. I., Usarov, J. E., Khimmataliev, D. O., Khodjamkulov, U. N., Ernazarova, G. O., & Rasulov, A. N. (2023). Pedagogical Training the Pedagogical and Psychological Foundations of the Innovation Cluster. *Telematique*, 22(01), 29-31.
4. Mukhamedov, G., U. Khodjamkulov, A. Shofkorov, and K. Makhmudov. "Pedagogical education cluster: content and form." *ISJ Theoretical & Applied Science* 1, no. 81 (2020): 250-257.

AZƏRBAYCANDA TURİZM SEKTORUNUN İNKİŞAFININ MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF TOURISM SECTOR DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

Calil BAĞIROV Arif oğlu

Azərbaycan Turizm və Menecmenti, Universitetinin doktorantı

ORCID ID: 0000-0003-4873-425X

SƏFƏRLİ Şəhla Akif qızı

Azərbaycan Turizm və Menecment, Universitetinin magistrı

ORCID ID: 0009-0001-7628-4834

XÜLASƏ

Turizm istirahət üçün, sağlamlıq üçün, işgüzar və ya dini məqsədlər üçün müəyyən müddətə edilən səyahətdir. "Turizm" sözü dilimizə fransız dilindən keçib, mənası səyahət, istirahət və əyləncə deməkdir. Dünyadakı iqtisadi inkişaf ilə birlikdə insanların həyat səviyyəsi yüksəldikcə səyahət edənlərin sayı da artmağa başladı. Xüsusilə texnologiyadakı inkişaf turizmdəki irəliləyişə təkan verdi desək, yanılmırıq. Bunun sayəsində qloballaşan dünyada turizm insanların həyatının bir hissəsinə çevrildi.

Turizm beynəlxalq və daxili ola bilər. Daxili turizmin inkişafı beynəlxalq turizmə təkan verməkdədir. Hal-hazırda dünya ÜDM-nin 9%-i, məşğulluğun 1/11-i, ixracın 6%-i, xidmət ixracının 30%-i turizmdən asılı vəziyyətdədir. Dünya üzrə son statistikaya görə, hazırda turizm sektorunda 266 milyon insan çalışır və 2024-cü ilə qədər sayının 298 milyona çatacağı təxmin edilir.

Turizm sektorunun inkişafı onun sahələrinin hər birinin ayrı-ayrılıqda inkişafından asılıdır. Turizm sənayesinin sahələri aşağıdakılardır:

- Nəqliyyat – quru, hava və su nəqliyyatı mövcuddur. Turist daşımalarının demək olar ki, böyük hissəsini quru və hava yolları həyata keçirməkdədir.
- İnformasiya texnologiyaları – turizmin təbliğində və xüsusilə turistlərin fərqli turizm məkanlarına cəlb edilməsində çox mühüm rol oynayır. Bu məsələdə, xüsusilə sosial şəbəkə reklamları, Google və Youtube reklamları ilə yanaşı həm də Booking, Trivago, Agoda kimi mobil tətbiqlər də özünəməxsus yer tutmaqdadır.
- Qida və içki kimi xidmət sahələri turizmdə çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, bəzi turistlər daha fərqli qida və içki mədəniyyətinə sahib olan ölkələrə səyahət etməyi üstün tuturlar.

Turizmin cəlbediciliyi sərmayənin tez qaytarılmasında və qısa müddətdə gəlir əldə edilməsindədir. Əsas xüsusiyyətlərinə görə turizm onu digər iqtisadi fəaliyyət formalarından fərqləndirən bir sıra fundamental spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu spesifikasiyalar turizm xidmətlərinin qeyri-maddilik, keyfiyyətin qeyri-sabitliyi, saxlanmasının qeyri-mümkünlüyü və mənbədən ayrılmazlığı ilə ifadə olunan xüsusiyyətləri ilə birbaşa bağlıdır.

Açar sözlər: turizm, əhali, beynəlxalq, iqtisadi, ölkə

ABSTRACT

Tourism is a trip made for a certain period of time for recreation, health, business or religious purposes. The word "tourism" came to our language from French and means travel, recreation and entertainment. Along with the economic development in the world, as people's living standards

increased, the number of travelers began to increase. It would not be wrong to say that the development in technology, in particular, has spurred the progress in tourism. Thanks to this, in a globalized world, tourism has become part of people's lives.

Tourism can be international and domestic. The development of domestic tourism gives impetus to international tourism. Currently, 9% of world GDP, 1/11 of employment, 6% of exports, and 30% of service exports are dependent on tourism. According to the latest statistics worldwide, 266 million people are currently employed in the tourism sector and the number is estimated to reach 298 million by 2024.

The development of the tourism sector depends on the individual development of each of its areas. The areas of the tourism industry are as follows:

Transport – land, air and water transport available. Most of the tourist transportation is carried out by land and air routes.

Information technologies play a very important role in the promotion of tourism and especially in attracting tourists to different tourism destinations. In this matter, especially social network ads, along with Google and YouTube ads, mobile applications such as Booking, Trivago, and Agoda also occupy a special place.

Service areas such as food and drink are of great importance in tourism. So, some tourists prefer to travel to countries with a more diverse food and drink culture.

The attractiveness of tourism lies in the quick return of investment and short-term income. According to its main characteristics, tourism has a number of fundamental specific characteristics that distinguish it from other forms of economic activity. It should be taken into account that this specificity is directly related to the characteristics of tourism services expressed by their intangibility, instability of quality, impossibility of storage and inseparability from the source.

Keywords: tourism, population, international, economic, country

GİRİŞ

Azərbaycan öz tarixi inkişafında bir çox mərhələləri başa vurduqdan sonra neftdən sonrakı dövr üçün iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və inkişafının əsas istiqamətləri kimi qeyri-neft sektorunun, xüsusilə də kənd təsərrüfatı və turizm sektorunun inkişafını hədələyib. Bu baxımdan son vaxtlar ölkədə turizm sektorunun yüksəldilməsi üçün bir sıra uğurlu tədbirlər həyata keçirilib və bu prioritet sahənin davranışı və inkişaf sistemli xarakter alıb. Bu sistemli yanaşma Prezidentin 6 dekabr 2016-cı il tarixi Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə əksini tapıb.

İxtisaslaşmış turizmin əsas mərkəz kimi seçilməsi turizmin inkişafı ilə bağlı işlərin davamlılığını təmin edilməsi, ölkənin cəlbedici turizm məkanı kimi beynəlxalq miqyasda tanınmasının təmin edilməsi və turizm xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi daxil olmaqla bir sıra məqsədlər əhatə edir. Odur ki, Azərbaycanın turizm sahəsində qarşılıqlı əlaqənin sistemli təhlili və ekonometrik yanaşma əsasında turizm sektorunun fəaliyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərə təsir edən amillərin təsirinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi səmərəli idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Müasir şəraitdə ərazi problemlərinin həllində və inkişaf etdirilməsində turizmin təşkili, inkişafı və kompleks iqtisadi idarə edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşma və inteqrasiya proseslərinin güclənməsi şəraitində dayanıqlı inkişafın mühüm amili və fəaliyyət sahəsi olan turizm bir sıra mürəkkəb problemlə situasiyaların və idarəetmə mexanizmlərinin məcmusu ilə birlikdə formalaşır və dəyişdirilir.

Azərbaycanda turizmin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Ölkənin ayrı-ayrı regionlarında turizmin səmərəli təşkili və inkişafı problemlərinin həlli ümumi xüsusiyyətlərə malikdir. Lakin təbii şəraitin orijinallığından, turizm ehtiyatlarından və iqtisadi vəziyyətindən, strukturundan və tarixi inkişafından asılı olaraq hər bir regionun özünəməxsus fərdi xüsusiyyətləri vardır. Turizmin iqtisadi əsasları onun

potensialını, habelə onlardan istifadəni, o cümlədən iqtisadi potensialın bu sahəyə cəlb edilməsini və birgə istifadə istiqamətlərini müəyyən edir.

Turizm beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafında mühüm rol oynayır. Ölkələr arasında əlaqələrin intensivliyi münaqişə riskini azaldır. Turizmdən əldə edilən gəlirlər əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında bölüşdürülür. Turizm çoxlu iş yerləri yaradır və əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

İqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətən turizmin bir çox spesifik üstünlükləri var: turizmə yatırılan vəsait qısa müddətdə öz bəhrəsini verir. Turizm tarixi abidələrin qorunub saxlanması, şəhər və kəndlərin abadlaşdırılmasını, yolların çəkilməsini, infrastruktur obyektlərinin inkişaf etdirilməsini tələb edir. Turizmin inkişafı çoxlu iş yerləri yaradır, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafını sürətləndirir.

Son illər Azərbaycanda beynəlxalq turizm sürətlə inkişaf edir və orta illik iqtisadi artımın 4,3 faizini təmin edir. Hazırda beynəlxalq turizm qlobal iqtisadiyyatda aparıcı fəaliyyət növlərindən biridir (göstərilən bütün xidmətlərin 1/3-i turizmdir). Qeyd edək ki, bəzi ölkələrdə dövlət büdcəsinin 30-40%-i turizm hesabına formalaşır (Meksika, Sinqapur, Tailand və digər ölkələrin milli gəlirinin 80%-i turizm hesabına təmin olunur). Belə ki, UNWTO-nun proqnozlarına görə, 2020-ci ildə turizmdən əldə edilən gəlir 1,5-2 milyard dollar təşkil edəcək. Bu, planet əhalisinin turizm proseslərində fəallığının 2-3 dəfə artacağından xəbər verir.

Dünyada turizmin əsas növləri bunlardır: rekreasiya, əyləncə, işgüzar səyahət və təhsil turizmi. Bu turizm növlərinin istehlakçıları turistlərin ümumi sayının 70%-ni təşkil edir. Beynəlxalq turizmin inkişaf tendensiyalarının təhlili göstərir ki, turist axınında kəskin regional fərqlər mövcuddur. Son illər turistlərin əksəriyyəti öz bölgələrinə səyahətə üstünlük verirlər. Belə ki, avropalıların 90%-i, amerikalıların 72%-i, afrikalıların 45%-i, o cümlədən Asiya və Sakit okean ölkələrindən gələn turistlərin 75%-i, Yaxın Şərqdən gələnlərin 60%-i, Cənubi Asiyadan gələn turistlərin 55%-i öz ərazisində istirahət edir.

Cədvəl 1. Səyahət agentlikləri və turoperatorların ümumi iqtisadi göstəriciləri

Göstəricilər	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Səyahət agentlikləri və turoperatorların əldə etdiyi gəlir (min manat)	22614.8	16147.3	63363.8	56439.4	41034.2	36758.3	36482.2	31107.1	29600.9	27121.5	22634.8	19065.3
Məhsul (xidmət) istehsalına çəkilən xərclər (min manat)	9636.0	21899.7	50400.0	46085.1	36734.6	29101.8	30811.6	27018.1	25292.5	23540.8	20662.1	17811.3
ondan, turizm fəaliyyəti üzrə	-	-	-	-	0.0	27308.5	29480.0	25708.6	21818.2	18903.1	16065.6	13805.7
material xərcləri	-	-	-	-	0.0	3839.0	3326.4	1964.0	1343.5	1521.0	1845.6	1423.2
bütün növ sığortalar üzrə sosial ayırmalar	-	-	-	-	0.0	1055.1	961.5	1129.9	874.1	1535.8	709.6	615.9
ondan yerləşdirilmə və yaşayış yerinə çəkilən xərclər	1263.4	979.9	8115.1	8092.0	4912.4	2320.2	1453.0	2060.7	2091.3	2774.2	1920.5	985.2
Məhsul (xidmət) istehsalına çəkilən xərclər	19636.0	21899.7	50400.0	46085.1	36734.6	29101.8	30811.6	27018.1	25292.5	23540.8	20662.1	17811.3
Səyahət agentlikləri və turoperatorların əldə etdiyi gəlir	22614.8	16147.3	63363.8	56439.4	41034.2	36758.3	36482.2	31107.1	29600.9	27121.5	22634.8	19065.3

(min manat)												
Turizm yollayışlarının formalaşdırılması xərclərindən göstərdi kləri xidmətlərə görə kənar təşkilatlarla ödənilmişdir	325 8.2	227 2.6	161 50.9	149 81.8	951 9.9	477 9.0	264 7.5	452 2.4	444 1.7	672 4.7	549 8.7	453 1.8
qidalanmaya çəkilən xərclər	417 .5	273 .8	288 9.9	223 0.0	167 2.2	810 .3	373 .0	587 .4	551 .1	109 3.7	995 .3	551 .6
nəqliyyat xidmətinə çəkilən xərclər	454 .0	237 .1	278 8.1	277 0.3	221 2.3	130 7.7	634 .0	106 8.6	105 4.0	166 5.0	151 8.1	709 .0
əsas fondların amortizasiyası	5.5	4.1	32.1	-	253 .3	305 .6	439 .3	270 .8	331 .4	686 .2	944 .4	823 .0
əməkhaqqı xərcləri	798 2.5	989 6.0	103 45.5	813 6.4	552 4.7	466 2.1	433 0.0	696 7.1	694 0.3	688 4.6	563 4.6	453 2.3
ekskursiya xidmətlərinə çəkilən xərclər	2.3	22.8	658 .2	616 .4	228 .5	37.2	74.9	122 .3	119 .3	80.1	77.4	68.0
viza xidmətinə (səyahətin qeydiyyat xərcləri daxil olmaqla) çəkilən	11.6	19.	550 .6	142 .2	70.4	100 .8	53.9	52.6	40.8	91.3	118 .3	114 .2

xərclər (min manat)												
turizm məhsulu istehsalı nda istifadə olunan digər xərclər (min manat)	110 9.5	739 .4	114 9.0	113 0.9	424 .1	202 .8	58. 7	630 .9	585 .2	102 0.4	869 .0	210 3.8
büdcəyə ödənilən vergilər	106 1.6	477 7.3	742 0.1	809 0.9	229 8.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
reklam xərcləri (min manat)	110 .0	926 .3	312 1.0	204 7.4	139 9.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
sair xərclər (min manat)	722 3.2	402 3.4	133 30. 4	128 28. 6	177 39. 3	126 67. 7	177 75. 3	108 54. 4	788 7.2	155 0.8	143 2.7	187 9.5

Mənbə: <https://www.azstat.org/portal/tblInfo/tblInfoList.do#>

2010-2021-ci illər ərzində səyahət agentlikləri və turoperatorların əldə etdiyi gəlirə görə ödənilmiş məbləğ analiz edildiyi zaman bu illər ərzində statistikanın belə olduğunu görə bilərik: Əvvəlki ilə nisbətə 2011-ci ildə 18% artım, 2012-ci ildə 19% artım, 2013-cü ildə 9% artım, 2014-cü ildə 5% artım, 2015-ci ildə 17% artım, 2016-cı ildə demək olar ki kiçik 0,7 artım, 2017-ci ildə 11% artım, 2018-ci ildə 37% artım, 2019-cu ildə 12% artım, 2020-ci ildə 75% azalma, 2021-ci ildə 40% artım müşahidə edilməkdədir.

Məhsul (xidmət) istehsalına çəkilən xərclərin dəyərində gəldikdə isə əvvəlki ilə nisbətə 2011-ci ildə 16% artım, 2012-ci ildə 13% artım, 2013-cü ildə 7% artım, 2014-cü ildə 6% artım, 2015-ci ildə 14% artım, 2016-cı ildə 9% azalma, 2017-ci ildə 26% artım, 2018-ci ildə 25% artım, 2019-cu ildə 9% artım, 2020-ci ildə 57% azalma, 2021-ci ildə 11% artım yaşanmışdır.

Material xərclərinin 2010-2021-ci illərdəki analizi belədir: Əvvəlki ilə nisbətə 2011-ci ildə 29% artım, 2012-ci ildə 17% azalma, 2013-cü ildə 12% azalma, 2014-cü ildə 46% artım, 2015-ci ildə 69% artım, 2016-cı ildə 15% artım olmuşdur.

Əməkhaqqı xərclərinə gəldikdə 2010-cu illə 2021-ci il arasındakı fərqliliklər belədir: Əvvəlki ilə nisbətə 2011-ci ildə 24% artım, 2012-ci ildə 22% artım, 2013-cü ildə 0,8% artım, 2014-cü ildə 0,3% artım, 2015-ci ildə 38% azalma, 2016-cı ildə 7% artım, 2017-ci ildə 18% artım, 2018-ci ildə 47% artım, 2019-cu ildə 27% artım, 2020-ci ildə 4,4% azalma, 2021-ci ildə 20% azalma baş vermişdir.

Bütün növ sığortalar üzrə sosial ayırmaların statistikasına nəzər yetirsək, 2010-ci illə 2016-cı il arasındakı fərqi analiz edə bilərik. Belə ki, əvvəlki ilə nisbətə 2011-ci ildə 15% artım, 2012-ci ildə 116% artım, 2013-cü ildə 44% azalma, 2014-cü ildə 29% artım, 2015-ci ildə 15% azalma, 2016-cı ildə 9% artım olmuşdur.

Əsas fondların amortizasiyası ilə bağlı statistiklara gəldikdə isə, əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 14% artım, 2012-ci ildə 28% azalma, 2013-cü ildə 52% azalma, 2014-cü ildə 19% azalma, 2015-ci ildə 62% artım, 2016-cı ildə 31% azalma, 2017-ci ildə 83% azalma, (2018-ci illə bağlı məlumat yoxdur), 2019-cu ildə 88% azalma, 2020-ci ildə 88% azalma, 2021-ci ildə 34% artım olduğunu görürük.

Turizm yollarının formalaşdırılması xərclərindən göstərdikləri xidmətlərə görə kənar təşkilatlara ödənilmiş olan statistikasına nəzər yetirdikdə 2010-2021-ci illər ərzindəki dəyişikliyi görə bilirik: əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 21% artım, 2012-ci ildə 22% artım, 2013-cü ildə 36% azalma, 2014-cü ildə 1% artım, 2015-ci ildə 42% azalma, 2016-cı ildə 80% artım, 2017-ci ildə 99% artım, 2018-ci ildə 57% artım, 2019-cu ildə 7% artım, 2020-ci ildə 86% azalma, 2021-ci ildə 43% artım baş vermişdir.

2010-2021-ci illər ondan yerləşdirmə və yaşayış yerinə çəkilən xərclər statistikalarına nəzər yetirə bilirik. Belə ki, əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 94% artım, 2012-ci ildə 44% artım, 2013-cü ildə 25% azalma, 2014-cü ildə 2% azalma, 2015-ci ildə 30% azalma, 2016-cı ildə 59% artım, 2017-ci ildə 111% artım, 2018-ci ildə 64% artım, 2019-cu ildə 0,2% artım, 2020-ci ildə 88% azalma, 2021-ci ildə 28% artım olduğunu müşahidə etmək mümkündür.

Nəqliyyat xidmətinə çəkilən xərclərə nəzər yetirək: Əvvəlki illərə nisbətdə 2011-ci ildə 114% artım, 2012-ci ildə 9% artım, 2013-cü ildə 37% azalma, 2014-cü ildə 1,3% artım, 2015-ci ildə 59% azalma, 2016-cı ildə 106% artım, 2017-ci ildə 69% artım, 2018-ci ildə 25% artım, 2019-cu ildə 6% artım, 2020-ci ildə 92% azalma, 2021-ci ildə 91% artım reallaşmışdır.

2010-ci illə 2021-ci illər arasında qidalanmaya çəkilən xərclər ilə bağlı analiz aparsaq, görürük ki: Əvvəlki illərə nisbətdə 2011-ci ildə 80% artım, 2012-ci ildə 9% artım, 2013-cü ildə 50% azalma, 2014-cü ildə 6% artım, 2015-ci ildə 37% azalma, 2016-cı ildə 117% artım, 2017-ci ildə 102% artım, 2018-ci ildə 33% artım, 2019-cu ildə 29% artım, 2020-ci ildə 90% azalma, 2021-ci ildə 52% artım müşahidə edilmişdir.

Təbii ki, ekskursiya xidmətlərinə çəkilən xərcləri də analiz etmək mümkündür. Turizm məqsədilə gələnlər: əvvəlki illərə nisbətdə 2011-ci ildə 13% artım, 2012-ci ildə 3% artım, 2013-cü ildə 48% artım, 2014-cü ildə 2% artım, 2015-ci ildə 39% azalma, 2016-cı ildə 51% azalma, 2017-ci ildə 518% artım, 2018-ci ildə 170% artım, 2019-cu ildə 6% artım, 2020-ci ildə 97% azalma, 2021-ci ildə 90% azalma olmuşdur.

Bununla yanaşı, viza xidmətinə çəkilən xərclərə nəzər yetirsək, belə statistika ilə qarşılaşırıq: Əvvəlki illərə nisbətdə 2011-ci ildə 3% artım, 2012-ci ildə 23% azalma, 2013-cü ildə 56% azalma, 2014-cü ildə 28% artım, 2015-ci ildə 2% artım, 2016-cı ildə 87% artım, 2017-ci ildə 20% artım, 2018-ci ildə 100% artım, 2019-cu ildə 286% artım, 2020-ci ildə 97,7% azalma, 2021-ci ildə 42% azalma olduğunu görə bilirik.

Turizm məhsulu istehsalında istifadə olunan digər xərclər 2010-2021-ci illər ərzindəki statistikası isə belədir: Əvvəlki illərə nisbətdə 2011-ci ildə 313% artım, 2012-ci ildə 17% artım, 2013-cü ildə 43% azalma, 2014-cü ildə 7% artım, 2015-ci ildə 91% azalma, 2016-cı ildə 244% artım, 2017-ci ildə 105% artım, 2018-ci ildə 166% artım, 2019-cu ildə 1% artım, 2020-ci ildə 35,7% azalma, 2021-ci ildə 50% artım yaşanmışdır.

2010-2021-ci illər ərzində büdcəyə ödənilən vergilər ilə də tanış olmaq mümkündür. Belə ki, əvvəlki illərə nisbətdə 2018-ci ildə 252% artım, 2019-cu ildə 9% azalma, 2020-ci ildə 36% azalma, 2021-ci ildə 78% azalma olduğu görülmüşdür.

2010-cu ildən 2021-ci ilə qədər olan zaman müddətində reklam xərclərində müəyyən müddət artım olsa da, son illər bu rəqəm də aşağı düşməkdədir. Statistikalara görə, əvvəlki illərə nisbətdə 2018-ci ildə 46% artım, 2019-cu ildə 52% artım, 2020-ci ildə 79% azalma, 2021-ci ildə 89% azalma olmuşdur.

Sair xərclərə gəldikdə isə, isə qarşılaşacağımız statistika belədir: Əvvəlki illərə nisbətdə 2011-ci ildə 24% azalma, 2012-ci ildə 8% artım, 2013-cü ildə 408% artım, 2014-cü ildə 37% artım, 2015-ci ildə 63% artım, 2016-cı ildə 29% azalma, 2017-ci ildə 40% artım, 2018-ci ildə 28% azalma, 2019-cu ildə 3% azalma, 2020-ci ildə 70% azalma, 2021-ci ildə 79% artım baş vermişdir.

Turizmin inkişaf tendensiyalarının təhlili göstərir ki, təbii-iqlim, iqtisadi, sosial və siyasi amillərlə yanaşı, reklam və informasiya texnologiyalarının yüksək səviyyədə olduğu ölkələrdə turizm ən yüksək tempə inkişaf edir.

Qeyd edək ki, Böyük İpək Yolunun Azərbaycanın mədəni dəyərlərin tarixinə və inkişafına böyük təsiri olub. Şərq və Qərb xalqları arasında çoxəsrlik əlaqələr bu yolla həyata keçirilirdi ki, bu yol xalqlar arasında əlaqələrin inkişafına töhfə verməklə, dünya sivilizasiyasının inkişafının mühüm vasitəsi kimi çıxış edir, mədəni mübadilələrə təkan verirdi. Azərbaycan qədim zamanlardan Böyük İpək Yolu marşrutunun mühüm dayanacaq məntəqəsi olan ölkə kimi tanınır.

Müasir turizmi nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasına gələn turistlərin sayının ildən-ilə artmasına, eləcə də xaricə səyahət etmək istəyənlərin sayının artmasına baxmayaraq, Azərbaycan turizmi beynəlxalq turizmdəki potensialını hələ də tam reallaşdırmayıb. Ərazi turizm potensialının hərtərəfli qiymətləndirilməsi və səmərəli istifadəsi, turizm komplekslərinin səmərəli fəaliyyəti investisiyaların cəlb edilməsi, yeni innovativ texnologiyaların tətbiqi, peşəkar kadrların hazırlanması və turizm sahəsində məqsədyönlü dövlət siyasətinin aparılması ilə bağlıdır.

Hazırda turizm milli iqtisadiyyatın ən gəlirli sahələrindən birinə çevrilib, bu da dövlət büdcəsinə valyuta gəlirləri gətirir. Turizm sektorunda ÜDM-in və məşğulluğun həcmində artan dinamikası statistik məlumatlar ilə sübut edilmişdi.

Cədvəl 2. Turizm üçün xarakterik sahələrdə yaradılan əlavə dəyərin ölkənin ümumi daxili məhsulunda xüsusi çəkisi, faizlə və qoyulan investisiyaların həcmi (milyon manat)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Turizm üçün xarakterik sahələrdə yaradılan əlavə dəyərin ölkənin ümumi daxili məhsulunda xüsusi çəkisi faizlə	4,5	4,3	4,5	4,3	4,5	1,9	2,2
Turizm üçün xarakterik sahələr üzrə qoyulan investisiyaların həcmi, milyon manat	1,063.9	363.0	267.3	229.7	133.7	79.3	242.4

Mənbə: stat.gov.az

İlk öncə cədvəl 2-də 2015-2021-ci illər ərzində Turizm üçün xarakterik sahələrdə yaradılan əlavə dəyərin ölkənin ümumi daxili məhsulunda xüsusi çəkisi, faizlə göstərilmişdir. 2016-cı ildə bu göstəricinin faizi əvvəlki illə müqayisədə 0.5 % azalmış, 2017-ci ildə 4.6 % artmış 2018-ci ildə 0.5 % azalmış, 2019-cu ildə, 4.6 % artmış, 2020-ci ildə 57.6 % azalmış, 2021-ci ildə isə 15.7 % artmışdır. Daha sonra isə 2015-2021-ci illər ərzində turizm üçün xarakterik sahələr üzrə qoyulan investisiyaların həcmi, milyon manat üzrə göstərilmişdir. 2016-cı ildə bu göstərici əvvəlki illə müqayisədə 65.9 % azalmış, 2017-ci ildə 26.4 % azalmış 2018-ci ildə 14,1 % azalmış, 2019-cu ildə 41,8 % azalmış, 2020-ci ildə 40,7 % azalmış, 2021-ci ildə isə 83,7 % artmışdır.

Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafının öyrənilməsində ən aktual problem ölkənin ümumi ərazisinin ayrı-ayrı iqtisadi və ya turizm subregionlarına bölünməsidir. Bu bölgü həmin ərazilərdə ən əlverişli amillər əsasında turizm kompleksləri yaratmağa imkan verəcək. Belə rayonlaşdırmanın əsasını ərazinin təbii, rekreasiya və turizm potensialının təhlili və qiymətləndirilməsi təşkil edir.

Turizm mərkəzlərinin təşkili məqsədilə ərazi rayonlaşdırılmasının əsas prinsiplərinə aşağıdakılar daxildir: turistlərin qəbulu, yerləşdirilməsi və onlara xidmət göstərilməsi üçün bazanın olması və vəziyyəti; turistlərin tarixi axınları və mövcud turizm mərkəzləri; bütövlükdə regionun iqtisadi və tarixi inkişaf səviyyəsi.

İqtisadi və coğrafi baxımdan rayonlaşdırma prinsiplərini seçərkən onların regional turizmin spesifik xüsusiyyətləri ilə əlaqəsini nəzərə almaq lazımdır. Ən mühüm prinsiplər bunlardır: ərazinin spesifikliyinin səviyyəsi; ərazidə maddi istehsal müəssisələrinin olması; sosial infrastrukturun

mövcudluğu; təbii və rekreasiya potensialından və əmək ehtiyatlarından istifadə səviyyəsi. Bundan əlavə, turizmin təşkilinin proqnozlaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən həm gələn turistlərin sayı, həm də müəyyən əraziyə turist axınının intensivliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə rayonlaşdırma, habelə turizm potensialının vəziyyətinin təhlili aparılmadıqda turizm komplekslərinin yaradılması və iqtisadi fəal əhalinin sosial-mədəni proseslərə, o cümlədən turizmə cəlb edilməsi mümkün deyil.

Turizm xidmətləri kompleksinin yaradılması üzrə əsas fəaliyyətlərə turizm üçün maddi-texniki bazanın olması daxildir (bunlar turizmlə məşğul olan turizm müəssisələridir).

Respublikada turizmin inkişafının əsas istiqamətləri inkişaf etmiş maddi istehsal və sosial infrastruktur mövcud olduqda, turizm kompleksinin inkişafı üçün əsas komponentlərdən biri ərazinin təbii və rekreasiya potensialıdır. Bu potensial konkret sahəyə xas olan amil kimi rekreasiya turizminin inkişafına təkan verə bilər. Azərbaycanın regionları zəngin təbii və rekreasiya potensialına malikdir və hazırda ondan yalnız qismən istifadə olunur.

Azərbaycanda turizm sektorunun problemlərindən biri də müasir standartlara uyğun kadrların peşəkar səviyyəsinin aşağı olması ilə birləşən zəif infraqurukturur. İri dövlət layihələrinin həyata keçirilməsinə və əvvəllər qeyd olunan problemlərin həllinə ciddi maneələr turizmin idarə edilməsində vahid strategiyanın, eləcə də onun inkişafı proqramının olmamasıdır. Bu, qəbul edilən qərarların, investisiya layihələrinin qeyri-rasional təkrarlanmasına, məhdud investisiya resurslarından istifadə edilməsinə və nəticədə turizm sektorunda investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin ümumi azalmasına gətirib çıxarır. İndiyə qədər sənayenin digər sahələrinin inkişafı turizmin problemlərini arxa plana keçirib. Halbuki dövlətin qəbul etdiyi turizmin inkişafı proqramlarında neft satışından əldə olunan gəlirin bir hissəsinin turizm sektoruna ayrılması ilə bağlı müddəa var.

Qeyd edək ki, indiyədək Azərbaycanda ÜTT-nin tövsiyələri ilə bağlı milli turizm statistikasını sistemi yaradılmayıb: turistlərin intensivliyi, hərəkətliliyi, turist istehlakı, vətəndaşların gəliş-gedişlərinin sayı, eləcə də turist axını kimi statistik göstəricilər yoxdur.

İqtisadi baxımdan turizmin özəlliyi ondan ibarətdir ki, o, həyatda istehlak tələbinin yeni formasını yaradır. Bu tələbat turizm sektorunda müəssisələrin istehsal etdiyi əmtəə və xidmətlərin bütün çeşididir.

Turizm sahəsində bazar münasibətlərinin inkişafı Azərbaycanda bir çox turizm şirkətlərinin yaranmasına səbəb olub ki, onlar tədricən turizm xidmətləri bazarını doldururlar. Onların fəaliyyəti nəticəsində istehsal olunan turizm məhsullarının həcmi, əhalinin gəlirləri, büdcəyə daxilolmalar artır, yeni iş yerləri açılır, məşğulluq problemi həll edilir, infraquruktur inkişaf etdirilir.

Nəticə və Təkliflər

Bu tədqiqat Azərbaycanın turizm sektorunda asılılıqların ekonometrik təhlilini müəyyən etmək məqsədi daşıyır. Seçilmiş tədqiqatda ölkənin ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsində müəyyən edilmiş turizm sektorunun inkişafının əsas prioritetləri araşdırılıb. Turizm sektorunun göstəricilərinin sistematik təhlili nəticəsində məlum olmuşdur ki, son illər bu sektorun əsas göstəricilərində, xüsusən də turizm şirkətlərinin gəlirlərində dinamik inkişaf müşahidə olunur. Lakin turizm sektorunun bəzi göstəriciləri üzrə belə müsbət tendensiya müşahidə olunmur. Tədqiqat işində turizm sektoru mürəkkəb iqtisadi-kibernetik sistem nəzərdən keçirilir və əsasən ekonometrik modelləşdirmənin korrelyasiya-reqressiya modeli təhlili əsasında turizm sektorunun əsas göstəriciləri arasında kəmiyyət əlaqəsi araşdırılır. Stasionarlıq dərəcəsi və turizm sektorunun zaman göstəricilərinə inteqrasiyası "Dikki-Fuller" testi əsasında qiymətləndirilir. Məqalədə səyahətlərin dəyəri, agentliklərin sayı, göndərilən turistlərin sayı, milli parkların sayı, investisiyaların həcmi və ABŞ kimi ekzogen parametrlər əsasında turizm agentliklərinin gəlirlərinin asılılığının xətti modeli qurulur, dollar məzannəsi. Bu modelin statistik göstəricilərinin təhlili nəticəsində məlum oldu ki, model keyfiyyətsiz xüsusiyyətlərə malikdir, xüsusilə çoxölçülülüyə daha çox meyillidir. Buna görə də modelin sistematik təkmilləşdirilməsi bəzi ekzogen parametrlərin tədqiqatdan çıxarılması yolu ilə həyata keçirilmişdir. Bu alqoritm sayəsində Qauss-Markov teoreminin bütün gəlirlərinə cavab verən və nəticə etibarilə ölkənin turizm sektorunda real iqtisadi vəziyyətə adekvat və bu sektorun proqnozlaşdırılması üçün əlverişli olan çoxillik reqressiya modelinin yeni reaksiyası alınır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Алиева Н. Р. Развитие туризма в регионах Азербайджана и проблемы обеспечения занятости населения: сборник статей «Проблемы национальной экономики». 4-й вып. Баку: Изд-во «ИЭНАНА»; «Елм». 2007. С. 261-273.
2. Алиева Н. Р. Туристические фирмы Азербайджана на пути к инновационному развитию: тезисы 2-й Международной научно-практической конференции / Научный инновационный центр НАНА. Баку: Изд-во «Елм». 2008. С. 126-128.
3. Гасанов А. Н. Факторы, обуславливающие развитие туристских центров в западном регионе Азербайджана: сборник докладов Международной научно-практической конференции. Варна, 2009. С. 47-55.
4. Гасанов А. Н. Природные туристские ресурсы Азербайджана // Сервис plus. 2012. № 3. С. 11-16.
5. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər, Bakı şəhəri. 02 fevral 2021-ci il, № 2469.
6. Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Bakı şəhəri, 6 dekabr 2016-cı il, № 1138.
7. <https://www.stat.gov.az>
8. <https://president.az>
9. <https://www.e-qanun.az>

2018 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMININ COĞRAFYA OKURYAZARLIĞI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF 2018 SOCIAL STUDIES CURRICULUM IN TERMS OF GEOGRAPHIC LITERACY

Engin ZABUN

“Coğrafyayı ve coğrafyasını iyi bilen bir millet, şüphesiz ondan faydalanmasını ve onu korumasını da bilir”
Mustafa Kemal Atatürk

ÖZET

Bu araştırmanın amacı 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programının coğrafya okuryazarlığı bakımından değerlendirilmesidir. Elde edilen bulgularla 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında coğrafya okuryazarlığı becerisinin hangi öğrenme alanlarında ve hangi sınıf düzeylerinde nasıl yer aldığı tespit edilerek açıklanmıştır. Bir nitel çalışma olan bu çalışmada doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda coğrafya okuryazarlığı becerisini kapsayan öğrenme alanlarıyla birlikte kazanımlar da belirlenmiştir. Araştırma kapsamında yapılan incelemede coğrafya okuryazarlığı ile ilgili öğrenme alanları tüm sınıf düzeylerinde “İnsanlar, yerler ve çevreler” ile “üretim, dağıtım ve tüketim” öğrenme alanlarında; kazanımlar bakımından ise 8 kazanımla 4. Sınıflar düzeyinde, 5 kazanımla 5. Sınıf ve 3'er kazanımla 6 ve 7. Sınıf düzeylerinde yer verildiği görülmüştür. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında tespit edilen coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımların genel olarak nitelik ve nicelik bakımından yeterli düzeyde olduğu, sınıflar arasında bir bütünlük olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında tüm sınıf düzeylerinde yer alan 131 kazanımdan 34 kazanımın coğrafya okuryazarlığı ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında bu konu kapsamında yapılan bilimsel çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı, bu konuda yapılacak çalışmaların alana ve eğitim camiasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilgiler öğretim Programı, coğrafya, coğrafya okuryazarlığı.

ABSTRACT

The purpose of this research is to evaluate the 2018 social studies course curriculum in terms of geography literacy. With the findings obtained, it was determined and explained in which learning areas and at which grade levels the geography literacy skill took place in the 2018 Social Studies Curriculum. In this research, which is a qualitative study, document analysis technique was used. As a result of the research, learning areas including geography literacy skills were determined in the 2018 Social Studies Curriculum. In the study conducted within the scope of the research, learning areas related to geography literacy are in the learning areas of "People, places and environments" and "production, distribution and consumption" at all grade levels; In terms of learning outcomes, it was seen that 8 acquisitions were given at the 4th Grade level, with 5 acquisitions at the 5th Grade and 3 acquisitions at the 6th and 7th Grade levels. As a result of the research, it was concluded that the acquisitions related to geography literacy determined in the 2018 curriculum of the social studies course are generally sufficient in terms of quality and quantity, and there is no integrity between the classes. It has been determined that 34 acquisitions out of 131 acquisitions at all grade levels in the 2018 curriculum of the social studies course are related to geography literacy. In the literature, it is thought that the scientific studies conducted within the scope of this subject are not sufficient, and the studies to be carried out on this subject will make significant contributions to the field and the education community.

Keywords: Social studies curriculum, geography, geographic literacy.

GİRİŞ

Yaşadığımız dünyayı daha iyi tanıma, anlama ve doğru anlamlandırabilmek için Coğrafya bilgisine sahip olmak oldukça önemlidir. Sahip olduğumuz coğrafya bilgisi ve bu bilgi edinilirken kazanılan beceri ve düşünme biçimleri sonucunda dünyadaki yerimizi bilme ve sonsuza kadar sahip olmak istediğimiz bu vatan toprağını, tüm ülkeler arasında çağdaşlaşma yarışında öne çıkarmak, kısaca kalkınmak için de coğrafi bilgi ve becerilere sahip olmak gerekmektedir (Altınbilek ve Sanalan, 2005). Bu beceriler ise coğrafi gözlem ve sorgulama, kanıt kullanma, arazide çalışma, değişim ve süreklilik ile birlikte zamanı algılama, tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama ile harita becerileridir (MEB, 2018a).

Coğrafya eğitimi ve bilgisi bireylerin, küreselleşmenin dünya coğrafyasına etkilerini anlamasına ve bu değişimlere uyum sağlamasını da etkilemektedir. Bunun için ülkemizde ilkökulda hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersleri aracılığı ile öğrencilere kazandırılması gereken bilgi ve beceriler, öğretim programları aracılığı ile ruhsal ve fiziksel gelişimlerine uygun bir şekilde kazandırılarak üst öğretime ve hayata hazırlanmaktadır (MEB, 2005).

Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle teknolojiadaki gelişmeler, hızlı nüfus artışı, göç, iklim krizi gibi birçok sorun her geçen gün artmaya devam etmektedir. Bu sorunlara kısa sürede önlemler alınarak çözüm bulunması, bireylerde coğrafi bilginin öneminin anlaşılması ve coğrafi bilincin gelişmesi ile mümkündür. Her geçen gün felakete sürüklenen dünyamızı muhtemel daha kötü senaryolarla karşılaşmadan ancak bu şekilde sürdürülebilir ve daha yaşanılabilir sağlıklı bir çevreye ulaşabiliriz.

Bunun için geç kalmadan coğrafyayı yaşamın merkezine alarak coğrafi düşünme becerisini kazan dırmak ve insanların yaşamına yön vermek önceliğimiz olmalıdır (Thomas, 2001). Gelecek ile ilgili yapılacak planlamaların başarısı, coğrafya biliminden yararlanarak doğayı ve çevreyi kararlı ve düzenli bir şekilde koruyabildiğimiz ölçüde mümkün ve sürdürülebilir kalkınmanın anahtarıdır.

Coğrafya; insanların dünyadaki faaliyet alanları ve yaşam şeklini düzenleyen insanla doğal ortam arasındaki etkileşimleri belirleyen, doğal ortamdaki maksimum düzeyde faydalanma yollarını da ortaya çıkaran bir sosyal bilim dalı olmasının yanında yeryüzündeki farklı yaşam tarzlarını ya da kültürlerin dağılışı ve etkilerini inceleyen Paleontoloji, Etnografya, Arkeoloji, Tarih gibi daha birçok disiplinle sentezleyerek ortaya koyan bir bilim dalıdır (Özçağlar, 2006).

2005 yılında kapsamlı bir çalışma ile değiştirilen Sosyal Bilgiler Öğretim programı, 2018 yılında zaman içinde ortaya çıkan problemlerin çözümü, Dünyada yaşanan yeni gelişme ve değişimlere uygun olarak yenilenerek güncellenmiştir. 2005 öncesi programlarda ağırlıklı olarak Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık disiplinlerinden oluşturulan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları, yapılan son değişikliklerle Psikoloji, Felsefe, Ekonomi, Hukuk, Antropoloji, Siyaset bilimi ve Sosyoloji gibi diğer disiplinlerle de kapsamı genişletilerek, yeni programdaki disiplin sayısı, öğrencilerin çok yönlü ve çağın gereklerine uygun bir şekilde eğitilmesine hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Bu program doğrultusunda öğrencilere kazandırılacak bilgi, beceri ve davranışların millî, manevi ve evrensel değerlerin benimsetilerek erdemli insan olmanın önemi ve yollarını bilecekleri şekilde geleceğe hazırlanmaktadır (Öztürk ve Alkış, 2009). Bu değişiklik programda;

“Bilgi, beceri ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerlerimiz ve yetkinlikler bu bilgi, beceri ve davranışların arasındaki bütünlüğü kuran bağlantı ve ufuk işlevi görmektedir. Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarımıza aktaracağımız öz mirasımızdır.”

Şeklinde açıklanmaktadır (MEB, 2018b).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nı oluşturan sosyal bilim disiplinleri arasında yer alan coğrafyanın dağılışı, karşılıklı ilgi ve nedensellik ilkeleri sayesinde öğrenciler, yakından uzağa öğretim ilkesiyle yeryüzünde meydana gelen olay ve olguları objektif olarak anlama ve anlamlandırmalarına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu disiplinin içerdiği bilgi, beceri, değer ve kazanımlarla Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na ve öğrencilere kazandırdıklarıyla da öne çıkmaktadır (Öztürk ve Alkış, 2009).

Güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programında, çağdaş dünyada benimsenen öğrenci merkezli yaklaşımla amaç, hedef ve kazanımlar, eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme anlayışında da köklü değişiklikler yapılmıştır. Programın önemli disiplinlerinden biri olan Coğrafya öğretiminde de önceki programlarda daha çok benimsenen ezber ve düz anlatım yöntemleri yerine yaparak yaşayarak öğrenme, gezi, gözlem gibi becerilerin öncelenmesi, öğrencilerin bilgiyi yapılandırması coğrafya okuryazarlığı kapsamındaki gelişim açısından oldukça etkilidir (Uyar, 2019).

Coğrafya okuryazarlığı; bireyin, coğrafi olay ve olguları sade ve yalın bir şekilde değerlendirmekten ziyade, anlamlı, coğrafi olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kurabilmesi, eleştirel düşünebilmesi ve bu olayları yaşadığı çevrenin özelliklerine göre analiz ve sentez yoluyla değerlendirebilmesi ve çıkarımda bulunabilmesidir (Erol, 2016).

Gençtürk (2009), Coğrafya okuryazarlığını yerlere ait lokasyon bilgilerine sahip olmaktan öte harita okuma ve yorumlama becerileri ile insanın çevreyle etkileşimi kapsamında coğrafi düşünme becerisine sahip olma şeklinde ifade ederken, Eve, Price, and Counts (1994) bu tanıma farklı bölgelerde yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri ve kültürleri anlamayı da ekleyerek tanımlamaktadır. Bennet (1997), coğrafya okuryazarlığını harita okuma, grafik oluşturma ve alan gözlemleri yapma becerilerinin yanında coğrafi bakışa sahip olma şeklinde açıklamaktadır. Başka bir tanımda da coğrafi okuryazarlık; toplumsal ve fiziksel çevrenin temel coğrafi konuları hakkındaki bilgileri ifade etme yeteneği, harita okuma becerileri, yer konumları bilgisi ve beşeri sistemleri anlama becerisi olarak tanımlanmaktadır (Gençtürk, 2009).

Coğrafya okuryazarlığı becerisini öğrencilere kazandırmada; coğrafya biliminin ortaya koyduğu verilere ulaşma, ulaşılan verileri günlük hayatında ve problem çözmede kullanma, çevreye karşı duyarlı olma, coğrafya ile ilgili teknolojileri kullanabilme, coğrafya ile ilgili tablo, grafik ve haritaları okuyabilmeyi, bu bilim dalının üç temel prensibi olan “nedensellik, bağlılık ve dağılış” ilke ve özellikleri ile aralarındaki ilişkiyi kavrayabilen bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır (Gençtürk, 2013).

Coğrafya okuryazarlığını alt, orta ve üst düzey şeklinde üç aşamadan meydana geldiğini belirten Oigara (2006); yerleri ve lokasyonları bilmeyi alt düzey; çevre ile olan ilişkilerini sebep-sonuç durumunu anlama ve açıklayabilmeyi, coğrafi bilgiyi doğrulama, sorgulama, analiz etme ve değerlendirme becerilerini orta düzey; coğrafi olay ve olguları, coğrafyanın üç temel prensibiyle birlikte "niçin" sorusu ile sorgulayarak açıklamaya çalışmayı da üst düzey coğrafi okuryazarlık olarak açıklamaktadır. Üst düzey coğrafya okuryazarlığı milletlerin sahip olduğu farklı kültürün coğrafya ile ilgisini ve insanların, günlük yaşantılarını, kültürlerini, ekonomik ve siyasal süreçlerini nasıl etkilediği, dünyadaki mevcut siyasi ve ekonomik dengeler üzerindeki etkisini anlayarak değerlendirebilmesidir (Uyar, 2019)

Bir sosyal bilim dalı ve sosyal bilgilerin önemli bir bileşeni olan coğrafya, insanın hem kendini hem doğayı hem de dünyayı anlamasını ve bunlar arasında cereyan eden olay ve olguları anlamlandırmasını sağladığı ve bireyin yaşantısının her döneminde yaşamını kolaylaştıracak bilgi ve becerileri kazandırdığı için kritik bir öneme sahiptir. Coğrafya okuryazarlığı, hayatın içinde her an karşı karşıya kaldığımız coğrafi olaylar karşısında karar verme ve problem çözme yeteneğini de kapsayan bilgi boyutundan daha derin anlamlar taşımaktadır (Stoltman, 1991).

Bu çalışmadaki amaç, 2018 Sosyal Bilgiler Programının Coğrafya Okuryazarlığı Bakımından Değerlendirilmesidir.

Alanyazında, coğrafya okuryazarlığı ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda “Müfredat açısından coğrafya okuryazarlığı kavramı” (Altınbilek ve Sanalan, 2005); “İlkokul öğrencilerinin coğrafya okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesi” (Demirbaş ve Aydınöz, 2022; Demirbaş, 2021); “Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlığı analizi” (Demirkaya, 2015); “Ortaokul 5.,6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafi okuryazarlık” (Erol, 2016) ve “Sosyal bilgiler öğretmenlerinin coğrafya okuryazarlığı” (Uyar, 2019) çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan çıkarılabilecek ortak sonuç, ülkemizde coğrafya okuryazarlığının düşük ve orta seviyelerde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma ile coğrafya okuryazarlığının eksikliği ve önemine dikkat çekerek alanda yapılacak çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımlarının coğrafya okuryazarlığı bağlamında değerlendirilerek mevcut durumu tanımlamak için nitel araştırma tekniğinden yararlanılarak doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasını amaçlayan nitel bir sürecin izlendiği araştırma” şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39). Doküman analizi ise Wach (2013) tarafından “yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemi” şeklinde açıklanmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı resmi internet sitesinden ulaşılan 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kullanılmıştır (MEB, 2018b). Program bilgisayar ortamına aktarılarak her sınıf düzeyinde yer alan kazanımlar Coğrafya Okuryazarlığı kapsamında değerlendirilmesinde betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, “verilere müdahale etmeden olduğu gibi gösterilerek betimlendiği, resmedildiği, anlatıldığı bir irdelemedir” (Sönmez ve Alacapınar, 2013). Analiz işlemi sonrasında elde edilen veriler 2 sosyal bilgiler ve 1 Coğrafya eğitimi uzmanından görüş alınarak araştırmanın sonuçlarına son şekli verilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan coğrafya okuryazarlığı kazanımları

Öğrenme Alanı	İlgili Kazanım
1- Birey ve Toplum	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
2- Kültür ve Miras	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
3- İnsanlar, Yerler ve Çevreler	4.3.1. Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur. 4.3.2. Günlük yaşamında kullandığı mekânların krokisini çizer. 4.3.4. Çevresinde meydana gelen hava olaylarını gözlemleyerek bulgularını resimli grafiklere aktarır. 4.3.5. Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur. 4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.
4- Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
5- Üretim, Dağıtım ve Tüketim	4.5.5. Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.
6- Etkin Vatandaşlık	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
7- Küresel Bağlantılar	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
Toplam	6

Tablo 1’de 2018 sosyal bilgiler ilkököl 4. sınıf öğretim programında “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında yer alan 5 kazanımın coğrafya okuryazarlığı ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu öğrenme alanında yer alan kazanımlar aracılığı ile öğrencilere “konum, yön bilgisi, doğal ve teknolojik açıdan yön bulma, yakın çevresine ait kroki çizme, hava olayları ve buna bağlı grafikleri okuma, harita bilgisi ile başta deprem olmak üzere doğal afetlere hazırlık” konularının kazandırılması amaçlanmıştır.

“Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında sadece bir kazanım coğrafya okuryazarlığı ile ilgilidir. Bu kazanım aracılığıyla “tasarruf bilinci” kazandırılmak amaçlanmaktadır.

Dördüncü sınıflar düzeyinde “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında coğrafya okuryazarlığı becerisi kazandırmaya yönelik kazanım yer almamaktadır.

Tablo 2. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan coğrafya okuryazarlığı kazanımları

Öğrenme Alanı	İlgili Kazanım
1- Birey ve Toplum	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
2- Kültür ve Miras	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
3- İnsanlar, Yerler ve Çevreler	<p>5.3.1. Haritalar üzerinde yaşadığı yer ve çevresinin yeryüzü şekillerini genel olarak açıklar.</p> <p>5.3.2. Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar.</p> <p>5.3.3. Yaşadığı yer ve çevresindeki doğal özellikler ile beşerî özelliklerin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkilerine örnekler verir.</p> <p>5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.</p> <p>5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.</p>
4- Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
5- Üretim, Dağıtım ve Tüketim	<p>5.5.1. Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder.</p> <p>5.5.3. Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.</p> <p>5.5.4. Temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağını analiz eder.</p> <p>5.5.5. İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.</p>
6- Etkin Vatandaşlık	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
7- Küresel Bağlantılar	5.7.2. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır. SB.5.7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.
Toplam	11

Tablo 2’de 2018 sosyal bilgiler öğretim programı ortaokul 5. sınıf öğrenme alanlarındaki coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımlar yer almaktadır. Bu sınıf düzeyi sosyal bilgiler öğretim programında 11 kazanım coğrafya okuryazarlığı ile ilgili olduğu belirlenmiştir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili 5 kazanımla “yeryüzü şekilleri, iklim, doğal ve beşerî özellikler, nüfus, çevre sorunları ve doğal afetler” konularını kazandırmayı amaçlamaktadır.

“Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanındaki 4 kazanımla “ekonomik faaliyetler, ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisi, ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağı ile iş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler” konuları aracılığı ile coğrafya okuryazarlığı kazandırılmak istenmektedir.

“Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında ise “ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisi ve turizm” konuları yer almaktadır

5. sınıflar düzeyinde “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım yer verilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 3. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan coğrafya okuryazarlığı kazanımları

Öğrenme Alanı	İlgili Kazanım
1- Birey ve Toplum	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
2- Kültür ve Miras	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
3- İnsanlar, Yerler ve Çevreler	6.3.3. Türkiye'nin temel beşerî coğrafya özelliklerini ilgili haritalar üzerinde gösterir. 6.3.4. Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.
4- Bilim, Teknoloji ve Toplum	6.4.2. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirleri ileri sürer.
5- Üretim, Dağıtım ve Tüketim	6.5.1. Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirir. 6.5.2. Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder. 6.5.3. Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri hazırlar. 6.5.5. Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişimindeki yerini ve önemini analiz eder. 6.5.6. İlgili duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.
6- Etkin Vatandaşlık	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
7- Küresel Bağlantılar	6.7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder. 6.7.2. Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini analiz eder. 6.7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.
Toplam	11

Tablo 3'te 2018 sosyal bilgiler öğretim programı ortaokul 6. sınıflar programında 11 kazanım coğrafya okuryazarlığı ile ilgili olduğu belirlenmiştir.

“İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanındaki 2 kazanımda “harita okuryazarlığı ile iklim özellikleri” konularını kapsamaktadır.

“Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanındaki 1 kazanımda “bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkileri” konusu aracılığı ile coğrafya okuryazarlığı becerisi kazandırılması amaçlanmıştır.

“Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanındaki 5 kazanımda “ekonomik faaliyetler, kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkileri, yatırım ve pazarlama, nitelikli insan gücü ve meslekler” konularını kapsamaktadır.

“Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer alan 3 kazanımda, “Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan ilişkiler, diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkiler ve Ülkemizin uluslararası alanda üstlendiği roller” konularını kapsamaktadır.

6. Sınıf düzeyinde “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım yer almamaktadır.

Tablo 4. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan coğrafya okuryazarlığı kazanımları

Öğrenme Alanı	İlgili Kazanım
---------------	----------------

1- Birey ve Toplum	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
2- Kültür ve Miras	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
3- İnsanlar, Yerler ve Çevreler	7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur. 7.3.2. Türkiye’de nüfusun dağılışını etkileyen faktörlerden hareketle Türkiye’nin demografik özelliklerini yorumlar. 7.3.3. Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır. 7.3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.
4- Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
5- Üretim, Dağıtım ve Tüketim	7.5.2. Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir. 7.5.6. Dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim alanında meydana getirdiği değişimleri analiz eder.
6- Etkin Vatandaşlık	Bu öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.
7- Küresel Bağlantılar	7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.
Toplam	7

Tablo 4’te 2018 sosyal bilgiler öğretim programı ortaokul 7. Sınıflar programında 7 kazanımın coğrafya okuryazarlığı ile ilgili olduğu belirlenmiştir.

“İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı becerisi kazandırmaya yönelik 4 kazanım, “geçmişten günümüze yerleşme, Türkiye’de nüfusun dağılışı, göçün neden ve sonuçları ve temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğü” konularını kapsamaktadır.

“Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında yer alan coğrafya okuryazarlığı ile ilişkili 2 kazanımda, “teknolojideki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkileri ve dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim alanında meydana getirdiği değişimler” konularını kapsamaktadır.

“Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer alan coğrafya okuryazarlığı ile ilgili 1 kazanımda, küresel sorunların çözümü ile ilgili konu yer almaktadır.

7. sınıflar düzeyinde “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 5. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan coğrafya okuryazarlığı kazanımlarının Öğrenme alanları ve sınıf düzeylerine göre dağılımı

Öğrenme Alanı	Sınıf Düzeyleri				Toplam
	4. sınıf	5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	
1- Birey ve Toplum	-	-	-	-	-
2- Kültür ve Miras	-	-	-	-	-
3- İnsanlar, Yerler ve Çevreler	5	5	2	4	16
4- Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	1	-	1
5- Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	4	5	2	12

6- Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-	-
7- Küresel Bağlantılar	-	2	3	1	6
Toplam	6	11	11	7	35

Tablo 5'te tüm sınıf düzeyleri ve öğrenme alanlarında yer alan coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımlar tablo halinde gösterilmiştir. Bulgulara göre coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımlar sırasıyla en çok “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında 16, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında 12, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında 6 ve “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında 1 kazanım olduğu tespit edilmiştir.

“Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında tüm sınıf düzeylerinde coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanım tespit edilememiştir

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmada 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı coğrafya okuryazarlığı açısından değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara göre 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programı kazanımlarında coğrafya okuryazarlığı ile ilişkilendirilen kazanımların en fazla ortaokul 5 ve 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. 5 ve 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan yedi öğrenme alanında hem 5. hem de 6. sınıflarda 11'er kazanım coğrafya okuryazarlığı becerisi kazandırmayı amaçladığı belirlenmiştir. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında da 6 kazanımın coğrafya okuryazarlığı becerisi kazandırmaya yönelik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında ise 7 kazanım coğrafya okuryazarlığı ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlanan öğretim programlarında, davranışçı yaklaşım yerine yapılandırmacı yaklaşım ve sarmallık ilkesi benimsenmiştir (Çelen ve Aygül Çelik, 2011). Programda benimsenen yapılandırmacı yaklaşım sarmallık ilkesine göre sınıf düzeyi yükseldikçe coğrafya okuryazarlığı ile ilişkili olan kazanımların nicelik olarak artması gerektiği ancak programda kazanımların aşamalılık ilkesine uygun olarak düzenlenmediğini düşündürmektedir. Bu sonucu Çopur ve Seyhan'ın (2022) yaptıkları çalışmada programın genel olarak sarmallık ilkesi ile uyumlu olduğu, coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımlarda bu ilkenin gözetilmediğini destekleyen sonuca ulaşımları desteklemektedir.

2018 Sosyal bilgiler öğretim programında 4, 5, 6 ve 7. sınıf kazanımlarında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili olarak “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında “konum, yön bilgisi, kroki çizme, hava olayları ve buna bağlı grafikleri okuma, harita bilgisi, doğal afetler, geçmişten günümüze yerleşme, Türkiye’de nüfus, göç, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, harita okuryazarlığı, iklim, yeryüzü şekilleri, doğal ve beşerî özellikler, çevre sorunları” konuları yer almaktadır.

“Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında bilim ve teknolojiye gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkileri konusunda bilgiler vermektedir.

“Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımlarla “tasarruf bilinci, ekonomik faaliyetler, ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağı, iş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler, kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkileri, yatırım ve pazarlama, nitelikli insan gücü, meslekler, teknolojiye gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkileri, dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim alanında meydana getirdiği değişimler” ilgili konular yer almaktadır.

“Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer alan coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımla, “küresel sorunların çözümü, ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisi, turizm, Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletler, diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkiler ve Ülkemizin uluslararası alanda üstlendiği roller” konularını kapsamaktadır. Sosyal bilgiler öğretim programındaki 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımlar ABD ulusal coğrafya standartları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ABD Orta öğretim coğrafya müfredat Programı'nın genel amaçları, “Mekânsal İfadesiyle Dünya, Yer ve Bölgeler, Fiziki Sistemler, Beşerî Sistemler, Çevre ve Toplum ile Coğrafyanın Kullanımı” olmak üzere altı kategori olarak belirlenmiştir (Arı, 2002).

Tüm sınıf düzeylerinde coğrafya okuryazarlığı becerisi ile ilişkilendirilen en fazla kazanım 16 kazanımla "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanında, ikinci sırada 12 kazanımla "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanında ve üçüncü sırada 5 kazanımla "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında, son olarak bir kazanımla "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal Bilgiler dersinin 4. sınıftan itibaren 7. sınıfa kadar öğrencileri ilgilendirdiği, bu sınıflara devam eden ortalama 10-13 yaşları aralığındaki öğrencilerin fiziksel, pedagojik ve ruhsal gelişimleri dikkate alınarak coğrafya okuryazarlığı ile ilgili kazanımların sarmallık ilkesi çerçevesinde düzenlemeler yapılarak program gözden geçirilebilir. Memişoğlu ve Öner (2013) "Sosyal bilgiler dersinde coğrafya konularının öğretimi öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre inceledikleri" çalışmada sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya konularının bir bütün halinde olmamasının konular arasında bir dağınıklık oluşturduğu sonucuna ulaşmaları bu sonucu desteklemektedir.

Buna karşın alanyazında Örs, (2007) çalışmasında "6. sınıf sosyal bilgiler dersinde coğrafya ile ilgili ünite ve konuların bütünleştirici bir yapıda olduğunu" Bebe ve Ünlü, (2012)'nin çalışmasında da coğrafya ile ilgili kazanımların kendi içinde tutarlı, sonrakinin oluşumuna destek dizilime sahip olduğu ve programdaki coğrafya ile ilgili içerik, öğrenme alanı, ünite ve kazanımlar öğretmenler tarafından uygun bulunduğu sonuçları da bulunmaktadır. Coğrafya, şüphesiz kapsadığı konularla bireye yaşadığı çevre ve dünyayı anlama ve anlamlandırmada gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasını sağlayan önemli bir derstir. Haas, (1989) coğrafya eğitimi ile kazandırılacak bilgi, beceri, tutum ve değerlerin insana önce kendini daha sonra dünya ile ilişkilerini daha iyi anlayıp tanımaları için gerekli olduğunu belirtmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre programda özellikle coğrafya okuryazarlığı kazanımları program felsefesine uygun olarak gözden geçirilip güncellenmelidir. Ayrıca coğrafya okuryazarlığı konusunda dünyada bu alanda yaşanan gelişmeleri takip ederek hizmet içi eğitimlerle alandaki öğretmenlerin bilgileri güncellenmeli, farkındalık oluşturmak ve coğrafyaya ilgiyi artırmak için coğrafya günü veya haftası düzenlenerek etkinlikler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altınbilek, M. & Sanalan, V. (2005). Coğrafya Okuryazarlığı I: Genel Bakış. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10 (13), 341-358. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/ataunidcd/issue/2434/30934>
- Arı, Y., (2002). "Amerika Birleşik Devletleri'nde Coğrafya Eğitimi Reformu: Türkiye İçin Dersler", *Türk Coğrafya Kurumu, Coğrafya Kurultayı, (9-12 Temmuz 2002) Bildiriler Kitabı*, s. 140-147, Ankara.
- Bebe, H. İ & Ünlü, M. (2012). "İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin Coğrafya İçeriği Açısından Yeterliliği", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 26, ss. 260-286.
- Bennett, M. W. (1997). Development of Geographic Literacy in Students with Learning Disabilities. *Educational Resources Information Centre*. <https://eric.ed.gov/?id=ED418034>. Adresinden 12/05/2023 tarihinde erişilmiştir.
- Çelen, F. K., & Aygül Çelik, S. S. (2011). *Türk eğitim sistemi ve PISA sonuçları. İnönü Üniversitesi Akademik Bilişim-XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 765-773.
- Çopur, A. & Seyhan, C. (2022). 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Sarmal Programlama Modeline Uygunluğunun Kazanım Düzeyinde İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (3), 722-740. DOI: 10.19171/uefad.1167531
- Demirbaş, İ. (2021) *İlkokul Öğrencilerinin Coğrafya Okuryazarlığı Düzeylerinin Belirlenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Kastamonu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü* <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Demirbaş, İ. & Aydınöz, D. (2022). İlkokul öğrencilerinin coğrafya okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 100-121.
- Demirkaya, H. (2015). Coğrafya öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın gelecekteki uluslararası ilişkilerine bakışı: bir coğrafya okuryazarlığı analizi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (3) , 57-86 . DOI: 10.20860/ijoses.99930

Erol, H. (2016). Ortaokul 5.,6. ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının coğrafi okuryazarlık açısından değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 129-163. DOI: 10.14520/adyusbd.87295

Eve, R. A., Price, B. & Counts, M. (1994). Geographic literacy Among College Students. *Youth & Society*, 25(3), 408-427.

Gençtürk, E. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Coğrafya Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Gençtürk, E. (2013). Coğrafya Okuryazarlığı. Ebru Gençtürk ve Kadir Karatekin (Editörler). *Sosyal Bilgiler İçin Çoklu Okuryazarlıklar* (24-42). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Haas, M. E. (1989). Teaching Geography in The Elementary School. Retrieved February 22, 2023, from Eric Clearing.

MEB (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. ve 7. Sınıflar Öğretim Programı. Ankara.

Memişoğlu, H. & Öner, G., (2013), “Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrenci ve Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafya Konularının Öğretimi”. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 347-366.

MEB. (2018a). Coğrafya Dersi Öğretim Programı (9,10,11 ve 12. Sınıflar). Ankara.

<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336> Erişim tarihi: 05.05.2023.

MEB (2018b). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> Erişim tarihi: 05.05.2023.

Oigara, J. (2006). A Multi-Method Study of Background Experiences Influencing Levels of Geographic Literacy. Yayınlanmamış doktora tezi. Thesis Binghamton University, Binghamton.

Örs, H. (2007), “İlköğretim Okullarında 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Coğrafya Konularının Program Yönünden İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Özçağlar, A. (2006) *Coğrafyaya Giriş*. Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.

Öztürk, M & Alkış, S. (2009). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Coğrafya İle İlgili Algılamaları. *İlköğretim Online*, 8 (3), 782-797.

Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8597/106996>

Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2013). Örneklandırılmış Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.

Stoltman, J. P. (1991). Teaching Geography at School and Home, Retrieved, 22.04.2023, from eric.ed.gov.

Thomas, P. G. (2001). *An Analysis of The Geographic Knowledge of Preservice Teachers at Selected Midwestern Universities*. (Doktora tezi), Kansas State University, Kansas.

Uyar, F. O. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre coğrafya okuryazarlığı ve öğretimi, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>. 14.05.2023 tarihinde indirilmiştir

Yıldırım, A. & Şimşek H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

A PRAGMATIC LITERARY STYLISTIC ANALYSIS OF A POLITICAL SPEECH DELIVERED BY A MEMBER OF THE OPPOSITION PARTY AT THE INDUCTION CEREMONY OF THE 9TH LEGISLATIVE ASSEMBLY IN BENIN REPUBLIC

Ayodele Adebayo ALLAGBE

Département d'Anglais, Faculté des Lettres et Sciences Humaines (FLSH), Université André Salifou (UAS) de Zinder, République du Niger, Laboratoire Lettres, Education et Communication (LaboLEC)

Franck AMOUSSOU

Département d'Anglais, Faculté des Lettres et Sciences Humaines (FLSH), Université André Salifou (UAS) de Zinder, République du Niger, Laboratoire Lettres, Education et Communication (LaboLEC)

ABSTRACT

This paper aims to analyze a political speech delivered by Mr. Nourénou Atchadé (henceforth, 'the/this speaker'), the first vice president of the opposition party called "Les Démocrates" (henceforth, LD) on February 12th, 2023, at the induction ceremony of the 9th legislative assembly held at the National Assembly, in Benin Republic. Drawing its theoretical insights from pragmatic literary stylistics (Chapman and Clark, 2014), and the quantitative and qualitative descriptive research methods, the study specifically seeks to examine how the speaker uses language to encode his intended meaning(s) and distinctive style in his speech. Simply put, it intends to demonstrate how this speaker deploys linguistic resources (speech act, presupposition and conversational implicature) (including rhetorical strategies) to produce stylistic effects in his speech. The findings reveal that the speaker uses four out of the five types of speech act (representatives, directives, commissives and expressives), the most dominant type being representatives. In addition, the findings indicate that the speaker deploys a considerable number of presuppositions and conversational implicatures. They reveal too that he employs such rhetorical strategies as hyperbole, imagery, litotes, metaphor, simile, allusion, rhetorical question, anastrophe, repetition/anaphora/epistrophe, appositive and phonological schemes (alliteration and assonance). The rhetorical strategy he deploys most in his speech is hyperbole. The speaker uses all the aforementioned linguistic features in his speech to represent the entrance of his political party into the National Assembly as a new dawn for the Beninese political landscape and its citizens, on the one hand, and the ruling party as the harbinger of the economic, political and, social bad governance prevailing therein. In fact, as the representation exudes, the speaker personally holds the Talon regime responsible for the unhealthy liberty-denying and antidemocratic practices (for example, lack of freedom of expression, institutionalized electoral fraud, corruption, etc.) in place since 2016.

Keywords: Bad governance, Les Démocrates, political party, political speech, pragmatic literary stylistics

1. INTRODUCTION

1.1. Research Objectives and Questions

The aim of this paper is to analyze the political speech delivered by Mr. Nourénou Atchadé (henceforth, 'the/this speaker'), the first vice president of the opposition party called "Les Démocrates" (henceforth, LD) delivered on February 12th, 2023, at the induction ceremony of the 9th legislative assembly held at the National Assembly, in Benin Republic. Drawing its theoretical insights from pragmatic literary stylistics (Chapman and Clark, 2014), a burgeoning offshoot of stylistics, the study specifically seeks to examine how this speaker uses language to encode his intended meaning(s) and distinctive style in the speech. In other words, it intends to demonstrate how he deploys linguistic resources (speech act, presupposition and conversational implicature) (including rhetorical strategies) to produce stylistic effects in his speech. In line with the foregoing research objectives, this research formulates the following epistemological questions which it seeks to answer:

1. How does the speaker use language to encode his intended meaning(s) and distinctive style in his speech? Or what linguistic resources (speech act, presupposition and conversational implicature) (including rhetorical strategies) does he deploy to encode his intended meaning(s) and distinctive style in his speech?
2. To what extent do the linguistic resources he deploys help him encode his intended meaning(s) and distinctive style?

1.2. Contextualization of the Speech

The speech under scrutiny here came up in a context following an unprecedented seven-year ruling period marked by political exclusion, man-hunting and entire institutional subjugation. For instance, it is this period that saw Benin Republic experience, for the first time in its political history, the emergence of a *parlement monocolore* made up of two political parties (*Union Progressiste [UP]* and *Bloc Républicain [BR]*), both supporting the action of the regime termed *La Rupture* or *Le Nouveau Départ*. The speech, *so to speak*, rings the bell of hope and a new dawn in and across Benin with the presence of a counter-discourse in its National Assembly.

In point of fact, Benin's National Assembly is constitutionally assigned two essential political functions: passing laws and controlling government actions. However, as implied earlier, since 2019, Beninese citizens have been denied the right to a counter-discourse in the National Assembly. This has led to confusion as to whether the National Assembly is still a legislative organ or a mere appendage of the executive. The same confusion of roles and responsibilities has been noticed at the level of the judiciary when the former lawyer of the incumbent president, Mr. Joseph Fifamin Djogbénou, took over Benin's *Cour Constitutionnelle* (henceforth, *CC*) and presided over it from June 8th 2018 to July 12th, 2022. He actually resigned from this post to lead *UP Le Renouveau* (a fusion of *UP* and *PRD [Parti du Renouveau Démocratique]*) the legislative elections held on January 8th, 2023, the results of which the members of the opposition party *LD* challenged in court. All this, as many political analysts note, denotes a profound drawback of the rule of law and democracy, on the one hand, and an erosion of democratic values, on the other. Duerksen (2021) is one of such analysts. In his essay entitled "The Dismantling of Benin's Democracy", this scholar highlights how the Talon administration diligently manipulated electoral laws and coopted democratic processes to make Benin shift from a multi-party democracy into a semi-authoritarian regime. In his essay, he further points out that:

In the run-up to the 2019 legislative elections, the Talon-appointed electoral commission invalidated the candidacy of all but pro-Talon parties based on last-minute registration requirements. Once in office, the new Talon-dominated National Assembly rubber-stamped a new electoral law requiring candidates to receive sponsorships from sitting officials. In effect, the new requirement gave the ruling party veto power over any candidate's ability to run for office.

Bălțoi (2022), in his unpublished thesis entitled "Diagnosing the Health and Outlook of Democracy in Benin", holds a mitigated view of Benin's democracy under the Talon regime. He reports, for instance, quoting the World Bank that Benin's overall GDP (Gross Domestic Product) has considerably grown every year with Mr. Patrice Talon in office. He also adds that this is a feat none of his predecessors can claim, and that GDP per capita also continues a steady climb. He further notes that Benin's fiscal deficit has fallen considerably, while the debt to GDP ratio has stabilized (p. 8). However, in his attempts to highlight the changes brought about by Talon's presidency, he notes that the new electoral laws passed during his time are likely the most threatening to Benin's democracy. Again, he remarks that Talon has instrumentalized the judiciary system through his established *CRIET (Cour de Répression des Infractions Économiques et du Terrorisme)* with a view to silencing or muzzling his highest-profiling opponents: Sébastien Ajavon, Lionel Zinsou, Komi Koutché, Reckya Madougou, Joel Aïvo, etc. As Bălțoi further observes, all Talon's aforementioned opponents were sentenced to jail. But it must be recalled that some of them luckily managed to flee the country and now live in exile.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

As stated earlier, this paper draws its theoretical insights from pragmatic literary stylistics. According to Chapman and Clark (2014, p. 1) pragmatic literary stylistics is a branch of stylistics which serves as

an interface between two distinct disciplines: pragmatics and literary stylistics. In other words, it is a burgeoning offshoot of stylistics which bridges the gap between the aforementioned disciplines in that it draws its fundamental assumptions, underlying tenets or theoretical insights and toolkits from them. These scholars define pragmatics as “an aspect of the study of language in use. It is concerned with how language users interact, communicate and interpret linguistic behaviour” (ibid.). For Aitchison (2010, p. 123),

[p]ragmatics is the branch of linguistics that studies those aspects of meaning which cannot be captured by semantic theory. In brief, it deals with how speakers use language in ways which cannot be predicted from linguistic knowledge alone. In a narrow sense, it deals with how listeners arrive at the intended meaning of speakers. In its broadest sense, it deals with the general principles followed by human beings when they communicate with one another.

Chapman and Clark (2014, p. 1) further define literary stylistics as “the study of how close attention to language use can contribute to accounts of how texts are understood and evaluated”. Without discounting the foregoing view, Leech (1985, p. 39) states that literary stylistics is the study of style in literary texts. Leech and Short (2007, p. 9) define style as “the way in which language is used in a given context, by a given person, for a given purpose, and so on.”

As it clearly appears in the preceding definitions, pragmatic literary stylistics is a linguistic approach which seeks to unravel both the intended meaning and distinctive style of a language user. Simply put, it is a linguistic approach to text analysis which intends to identify, explain and interpret the meaning aspects of language use in relation to context. Concurring with the foregoing, Umezina (2016) posits that pragmatic literary stylistics is a branch of stylistics which applies ideas from linguistic pragmatics to the analysis of texts and their interpretations. In fact, pragmatic literary stylistics acknowledges and lays emphasis on the significant role a reader plays in the construction of textual meaning. In their attempts to spell out the aim of pragmatic literary stylistics, Chapman and Clark (2014, pp. 6-7) unmistakably underscore that it is a reader response approach:

the aim of pragmatic literary stylistics, like that of stylistics in general, is not to offer new readings or to suggest interpretations or evaluations that have not been identified by literary critics and other readers. Rather, the aim is to understand and explain how such readings, interpretations and evaluations arise, develop and spread. A striking feature of this approach is the way in which pragmatic theory can often explain and substantiate such responses and intuitive interpretations. The terminology and explanatory mechanisms developed in the largely theoretical and relatively abstract discipline of pragmatics are often capable of elucidating why readers respond to texts as they do. This is one way in which linguistic theory can profitably interact with the actual business of producing and interpreting language by actual users for communicative purposes.

Pragmatic literary stylisticians have increasingly drawn on a range of pragmatic theories, namely: Speech Act Theory, Cooperative Principles, Implicature, Relevance Theory, Politeness Theory, etc. to disentangle the intended meaning and distinctive style in a variety of literary texts (see the ten papers in Chapman and Clark, 2014, Umezina, 2016, for instance). Unlike the foregoing, this paper seeks to apply pragmatic literary stylistics to a political speech or discourse; i.e. a non-literary text or discourse. It takes the view that “there is no principled way in which to distinguish between literary and non-literary discourse” (Black, 2006, p. 3). This is to say, the same linguistic resources are or can be used in literary and non-literary texts. The study intends to apply the following pragmatic theories: speech act, presupposition and conversational implicature. These theories are clarified below.

Black (2006, p. 17) uses the term ‘speech act’ to denote a contextualized speech. In other words, it does not refer simply to the act of speaking, but to the whole communicative situation, including the context of utterance (that is, the situation in which the discourse occurs, the participants and any preceding verbal or physical interaction) and paralinguistic features which may contribute to the meaning of the interaction (ibid.). She further adds that whenever we produce an utterance, we are engaged in three acts: a locutionary act, an illocutionary act and a perlocutionary act. A locutionary act, by definition, is

the production of a well-formed utterance in whatever language one is speaking. An illocutionary act, on the contrary, is the meaning that one wishes to communicate: the illocutionary force a speaker attaches to a locutionary act is the meaning s/he intends to convey. A perlocutionary act is simply the effect the speaker's words produce. For a speech act to be well-formed, it must satisfy certain conditions known as happiness, felicity or appropriacy conditions (Black, 2006, Aitchison, 2010). In recognition of the foregoing, Aitchison (2010) suggests that speakers get to know which act is intended in a conversation by simply drawing on some happiness or felicity conditions; i.e., circumstances under which it would be appropriate to interpret something as a particular type of speech act.

Following the American philosopher John R. Searle (1969), Black (2006) classifies speech acts into five classes:

Representative speech acts: are statements or descriptions. The speaker offers his/her view of the world as s/he understands it.

Expressive speech acts: are acts that reveal the speaker's attitude, such as congratulating, condoling or expressing pleasure. They have a strongly interpersonal function.

Directives: are essentially commands. With these, the speaker tries to get the hearer to act in such a way as to fulfill what is represented by the content of the proposition (Allagbé, Alou and Amoussou, 2020).

Commissives: are acts which commit the speaker to some future course of action. They include promises (and their converse, threats: the difference depends on how the hearer will be affected by the proposed act).

Declarations: are a unique form of speech act, in that their successful performance depends upon the status of the speaker, and the precise circumstances surrounding the event. They are institutionalized in society. Declarations include sacking a worker, performing a marriage, and sentencing a criminal.

Grundy (2000, p. 120) describes presuppositions as shared assumptions. This is to say, in a conversation, the speaker and the hearer share in common some background assumptions about (the content of) their talk. In fact, these background assumptions precede the talk. As a result, they function to help the interactants talk less in their conversation as they observe the principle of economy (ibid.). Grundy further classifies background assumptions into two groups: **pragmatic and semantic presuppositions**. Pragmatic presuppositions are presuppositions which are related to the context in which an utterance, a talk or text is produced and as such their meaning is context-determined, whereas semantic presuppositions are presuppositions which arise when a definite description occurs (pp. 122-123). The speech under study here combines both types of presuppositions. Conversational implicatures, like pragmatic presuppositions, are tied to context.

According to Paul Grice (quoted in Grundy, 2000, p. 73-78), when people talk, there are four principles (or maxims) they abide by. These principles are:

i. Maxim of quantity

1. Make your contribution as informative as is required (for the current purposes of the exchange).
2. Do not make your contribution more informative than is required.

ii. Maxim of quality

Try to make your contribution one that is true.

1. Do not say what you believe to be false.
2. Do not say that for which you lack adequate evidence.

iii. Maxim of relation

Be relevant.

iv. Maxim of manner

Be perspicuous.

1. Avoid obscurity of expression.
2. Avoid ambiguity.
3. Be brief.
4. Be orderly. (Black, 2006, pp. 23-24).

Grice calls the above-mentioned principles ‘Cooperative Principles’. When people abide by these principles, their utterance is said to have a ‘natural’ meaning. But when they flout one of the principles, their utterance can be said to have a non-natural or non-conventional meaning. Grice coined the term ‘implicature’ to refer to a non-conventional meaning. Simply put, he used this term to cover any meaning that is implied; i.e. conveyed indirectly or through hints, and understood implicitly without ever being explicitly stated. Before applying the pragmatic theories clarified above to the political speech under study here, it is expedient to outline the methodology this research seeks to adopt.

3. METHODOLOGY

The speech under scrutiny here was downloaded from the internet (<https://kpakpatomedias.com/2023/02/12/les-deputes-ld-tirent-a-boulet-rouge-sur-talon-amouda-djogbenou-tiando-lafia-integralite-de-la-declaration-pimentee-lue-par-atchade>) on March 13th, 2023. It is articulated around four sub-headings (**la mauvaise gouvernance économique, la mauvaise gouvernance politique, la mauvaise gouvernance sociale** and **la paix**). Methodologically, the speech was analyzed both quantitatively and qualitatively. This is to say, the speech acts deployed therein were described linguistically; i.e. identified, categorized and quantified. However, other pragmatic features like presuppositions and conversational implicatures were not quantified. In other words, they were simply identified and explained in context. Likewise, the speech acts identified in this study were discussed in context. In the same token, the rhetorical strategies the speaker employs in his speech to produce stylistic effects are identified and discussed in context. Due to space, the full speech is not given here. Since the speech was written and delivered in French, the examples (except the examples of phonological schemes) given here were translated into English. Note that the translated utterances were bolded all through.

4. ANALYSIS OF THE POLITICAL SPEECH AND DISCUSSION OF THE FINDINGS

We begin the analysis with the identification of speech acts in the speech.

4.1. Analysis of Speech Acts in the Speech

The speech acts identified in the speech are presented in the table below.

Table 1. Distribution of speech acts in the speech

Speech acts	Representatives	Directives	Commissives	Expressives	Declarations
Utterances	1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 16; 17; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 35; 36; 37; 38; 39; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 48; 49; 51; 54; 56; 57; 58; 59; 60; 61; 67; 70; 71; 74; 75; 77; 81.	13; 14; 15; 18; 34; 40; 47; 50; 52; 53; 62; 63; 64; 66; 68; 76; 79; 80; 82.	55; 72; 73; 78.	65; 69; 83.	-
Total and percentage	57 (68.67%)	19 (22.89%)	04 (04.82%)	03 (03.61%)	00 (00%)

As Table 1 plainly indicates, the speaker chooses four out of the five types of speech act to encode his message: representatives; directives; commissives and expressives. In other words, he does not use declarations (declarations, by definition, are illocutionary acts that bring about the state of affairs

they refer to [Amoussou, Djimet and Allagbé, 2022]) in his speech. A cursory look at the figures in the table further shows that he employs a total number of eighty-three (83) utterances in his speech. Out of this figure, representatives rank first with a number of fifty-seven (57 [68.67%]) utterances. Directives come after representatives with a rate of nineteen (19 [22.89%]) utterances. Commissives rank third in the speech with a figure of four [04.82%]) utterances. Expressives take the rear with a number of three (03 [03.61%]) utterances.

Contextually, the analysis reveals too that the speaker employs representatives to describe and make claims about the political and socioeconomic reality prevailing in his country, Benin Republic. For instance, the speaker's use of Utterances (2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12, etc.) describe the entrance of his party *LD* into the National Assembly as a progress in Benin's democracy, on the one hand, and represents the Talon administration as the harbinger of the erosion of democratic values therein since 2016, on the other. Again, his use of Utterances (16; 17; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25, etc.) make claims about how the Talon regime since its advent in power has dismantled Benin's democracy. Below is a long quote from the speech that proves the foregoing observation:

2. Une nouvelle page de l'histoire de notre pays s'écrit ce jour dimanche 12 février 2023 (**Rep**). 3. Enfin! (**Rep**) 4. Oui enfin! (**Rep**) 5. Pourrait – on dire! (**Rep**) 6. Car désormais un autre son de cloche se fera entendre à l'hémicycle (**Rep**). 7. Un autre son de cloche qui va refléter les aspirations du peuple souverain et porter haut sa voix contrairement à ce que nous avons vécu dans notre cher pays depuis quatre (04) ans (**Rep**). 8. Mais au-delà de ces quatre années, c'est depuis l'avènement du régime dit de la rupture en 2016 que le ciel semble tomber sur nos têtes, la tête des Béninoises et Béninois (**Rep**). 9. En effet, depuis bientôt sept (07) ans, le pays de Kaba, de Toffa, de Béhanzin et de Bio Guerra a vu les belles pages de son parcours démocratique démarré depuis l'historique Conférence nationale des forces vives de février 1990, déchirées, brûlées et même ensevelies (**Rep**). 10. En outre, la misère, devenue endémique, est vécue très difficilement par nos concitoyens qui la portent comme leur croix (**Rep**). 11. Cette croix, ce sont les libertés bafouées, désacralisées, détricotées, banalisées et fragilisées (**Rep**). 12. Elles sont devenues la serpillère sur laquelle le pouvoir de la ruse et de la rage et toutes ses sécrétions toxiques s'essuient allègrement les pieds, au quotidien, depuis avril 2016 (**Rep**).

2. A new page of the history of our country is being written this day Sunday February 12th, 2023 (**Rep**). 3. At last! (**Rep**) 4. Yes at last! (**Rep**) 5. One could say (**Rep**). 6. For from now on another story will be heard at the National Assembly (**Rep**). 7. Another story that will reflect the desires of the sovereign people and raise their voice contrary to what we experienced in our dear country for four (04) years (**Rep**). 8. But beyond these four years, it is since the advent of the regime called rupture in 2016 that the heavens seem to fall on our heads, the head of Beninese (**Rep**). 9. In fact, for seven (07) years now, the country of Kaba, Toffa and Behanzin and Bio Guerra has seen the beautiful pages of its democratic path begun from the historical national conference of February 1990, torn, burnt and even buried (**Rep**). 10. In addition, misery, become endemic, is lived very difficultly by our compatriots who bear it like their cross (**Rep**). 11. That cross, these are freedoms flouted, deconsecrated, unknitted, banalized and fragilized (**Rep**). 12. They have become the mop on which the government of trickery and rage and all its toxic secretions cheerfully clean their feet every day, since April 2016 (**Rep**).

Moreover, the analysis shows that the speaker deploys directives to make twelve (12) suggestions or indirect requests or entreaties (13; 14; 15; 18; 34; 40; 52; 62; 63; 64; 79 and 80), three (03) queries (47; 50 and 66); two (02) invitations (68 and 76) and a prayer (82). In point of fact, the identified directives are meant to indirectly nudge Talon-supporting parties and Talon himself to act in a desired way. The foregoing observations are illustrated below:

➔ *suggestions or indirect requests or entreaties*

13. Désormais, il faut lever davantage la voix pour clamer haut et fort le mal auquel le peuple est soumis (**Dir**). 14. Ici, c'est le lieu idéal pour œuvrer à corriger le tir (**Dir**). 15. C'est plus que jamais le moment de jouer le rôle d'élus du peuple qui est le nôtre, pour enrayer de notre pays les pratiques malsaines privatives de liberté et de démocratie (**Dir**).

13. From now on, we need to raise our voice more to denounce the evil to which the people are submitted (Dir). 14. Here, it's the ideal place to correct this (Dir). 15. Now is the time more than ever to play the role of the representatives of the people which is ours, to eradicate from our country unhealthy liberty-denying and antidemocratic practices (Dir).

➔ *invitations*

68. J'invite le chef de l'état à atteindre au moins la barre de 40 pour cent de femmes dans son prochain gouvernement (**Dir**). ... 76. Je nous invite à œuvrer ensemble pour le retour de cette procédure dans le giron du parlement (**Dir**).

68. I invite the Head of State to reach the rate of 40 percent of women in his next government (Dir). ... I invite us to work together for the return of this procedure in the midst of the parliament (Dir).

➔ *prayer*

82. Que Dieu bénisse le Bénin (**Dir**).

82. May God bless Benin (Dir).

The analysis also indicates that the speaker deploys commissives to make three (03) promises (55; 72 and 73) and one (01) vow (78). All these are demonstrated in the subsequent utterances:

➔ *promises*

55. Je suis convaincu que nous œuvrerons ensemble pour leur libération (**Com**). ... 72. Nous comptons jouer pleinement le rôle qui est le nôtre: voter les lois que nous jugeons nécessaires pour le bien-être des populations (**Com**). 73. Nous contrôlerons les actions du gouvernement pour la transparence et la bonne gouvernance (**Com**).

55. I am convinced that we will work together for their freedom (Com). ... 72. We hope to fully play the role which is ours: pass laws that we deem necessary for the well-being of the populations (Com). 73. We will control the actions of the government for transparency and good governance (Com).

➔ *vow*

78. C'est la raison pour laquelle du haut de cette tribune je voudrais dire de façon solennelle que la majorité mécanique qui est celle d'aujourd'hui ne saurait s'accommoder d'un complexe de supériorité absolue ni s'attribuer le droit de penser qu'elle seule détient la vérité et qu'elle doit toujours avoir raison sur la minorité d'aujourd'hui que nous sommes (**Com**).

78. That's why from the top of this pulpit I would like to say in a solemn manner that the mechanical majority that is one of today cannot get along with a complex of absolute superiority nor take the right to think that only it holds the truth and that it must always be right over the minority of today that we are (Com).

Again, the analysis exudes that the speaker employs three (03) expressives (65; 69 and 83). He actually uses the first two (65 and 69) to congratulate the government's reform that has favored the entrance of 28 women into the 9th legislative assembly, on the one hand, and the women members of parliament, on the other. It follows that the speaker's use of these expressives gives rise to the interpretation that

politically everything is not completely bad under the Talon administration. But this interpretation is immediately ruled out in (66) wherein the speaker rhetorically derides the very reform. Unlike the first two expressives, he deploys the last expressive (83) to thank his audience (members of parliament) towards the end of his speech (83). The utterances below exemplify these:

➔ **congratulations**

65. Mon parti, le parti Les Démocrates salue avec force la réforme qui a favorisé l'entrée de 28 femmes au parlement pour le compte de cette 9ème législature (Exp). ... 69. Une sincère félicitation aux femmes de la 9ème législature (Exp).

65. My party, the party Les Démocrates strongly salutes the reform that has favored the entrance of 28 women into the 9th legislative assembly (Exp). ... 69. A sincere congratulation to the women of the 9th legislative assembly (Exp).

➔ **thanking**

83. Je vous remercie (Exp).

83. Thank you (Exp).

4.2. Analysis of Presuppositions in the Speech

Significantly, presuppositions are rife in the speech under study here. The speaker uses them to encode an implicit meaning in his speech. Consider how he does this in the examples below.

Table 2. Distribution of presuppositions in the speech

No	Utterances	Presupposed meaning
1	2. Une nouvelle page de l'histoire de notre pays s'écrit ce jour dimanche 12 février 2023 (Rep). 2. A new page of the history of our country is being written this day Sunday February 12th, 2023 (Rep).	The speaker presupposes that there is a new page of the history of a country called Benin Republic that is being written at a particular time: <i>Sunday February 12th, 2023.</i> This triggers the following meaning: <i>Before Sunday February 12th, 2023, the history of Benin was soiled with the absence of a true multi-party legislative assembly.</i>
2	7. Un autre son de cloche qui va refléter les aspirations du peuple souverain ... (Rep). 7. Another story that will reflect the desires of the sovereign people ... (Rep).	The speaker presupposes that there exists a new story or a counter-discourse in Benin's parliament, and this new story or counter-discourse will speak on behalf of the sovereign people. This triggers the following meaning: <i>The previous parliament (i.e. the 8th legislative assembly) did not bear the desires or defend the interests of the sovereign people.</i>
3	15. C'est plus que jamais le moment de jouer le rôle d'élus du peuple qui est le nôtre, ... (Dir). 15. Now is the time more than ever to play the role of the representatives of the people which is ours, ... (Dir).	The speaker presupposes that now is the time more than ever to play the role of people's representatives at the National Assembly. This triggers the following meaning: <i>Before now ('now' pragmatically refers to 'Sunday February 12th, 2023') the parliament (i.e. the 8th legislative assembly) had ceased to play its constitutionally assigned role.</i>

4.3. Analysis of Conversational Implicatures in the Speech

Like presuppositions, this speech contains a considerable number of conversational implicatures. This suggests thus that the speaker mainly makes recourse to indirect speech acts to encode his intended meaning. Some of them are displayed in Table 3.

Table 3. Distribution of conversational implicatures in the speech

No	Utterances	Implied meaning
1	13. Désormais, il faut lever davantage la voix pour clamer haut et fort le mal auquel le peuple est soumis (Dir). 13. From now on, we need to raise our voice more to denounce the evil to which the people are submitted (Dir).	i. Before, there was no counter-discourse in the National Assembly. ii. The 8th legislative assembly did not defend the rights of the people.
2	14. Ici, c'est le lieu idéal pour œuvrer à corriger le tir (Dir). 14. Here, it's the ideal place to correct this (Dir).	i. The National Assembly lost its prerogatives in the past under the 8th legislative assembly. ii. There is bad governance that deserves an immediate address.
3	18. Nous taire et rester inactifs serait suicidaire pour toute la Nation (Dir). 18. If we kept quiet and remained inactive, this would be suicidal for the whole Nation (Dir).	i. Some members of parliament have hitherto kept quiet before injustice. ii. Some Beninese, for some unavowed reasons, have thus far accepted and tolerated injustice. iii. Benin Republic is in danger.
4	63. La Nation a besoin de tous ses fils et de toutes ses filles pour se construire (Dir). 63. The Nation needs all its sons and daughters for its development (Dir).	i. Some Benin's children have been deliberately excluded from the current political governance or forced into exile. ii. Benin's development has been seriously jeopardized under the Talon administration.
5	80. Je souhaite alors pouvoir compter sur le Président de notre Assemblée Nationale, ce haut lieu de la représentation du Peuple Souverain dont nous avons le devoir de défendre les intérêts (Dir). 80. I wish therefore to rely on the Parliament Speaker, this high place of the representation of the Sovereign People whose interests we have the duty to defend (Dir).	i. The Parliament Speaker has failed so far to play his role as an independent and impartial representative. ii. The interests of the people have been neglected up till now.

4.4. Analysis of Rhetorical Strategies in the Speech

To convey his intended meaning and distinctive style in his speech, the speaker further employs such rhetorical strategies as hyperbole, imagery, litotes, metaphor, simile, allusion, rhetorical question, anastrophe, repetition/anaphora/epistrophe, appositive and phonological schemes (alliteration and assonance).

Hyperbole

As the analysis reveals, the speaker employs in total thirteen (13) hyperbolic expressions (8; 9; 11; 17; 18; 30; 35; 37; 38; 43; 45; 60 and 61) in his speech. He actually uses these expressions to exaggerate meaning about the political and socioeconomic reality prevailing in his country. Consider how he does so in the subsequent examples. The hyperbolic expressions are underlined in the sentences:

1. 8. Mais au-delà de ces quatre années, c'est depuis l'avènement du régime dit de la rupture en 2016 que le ciel semble tomber sur nos têtes, la tête des Béninoises et Béninois (**Rep**).

8. But beyond these four years, it is since the advent of the regime called rupture in 2016 that the heavens seem to fall on our heads, the head of Beninese (Rep).

2. 9. En effet, depuis bientôt sept (07) ans, le pays de Kaba, de Toffa, de Béhanzin et de Bio Guerra a vu les belles pages de son parcours démocratique démarré depuis l'historique Conférence nationale des forces vives de février 1990, déchirées, brûlées et même ensevelies (Rep).

9. In fact, for seven (07) years now, the country of Kaba, Toffa and Behanzin and Bio Guerra has seen the beautiful pages of its democratic path begun from the historical national conference of February 1990, torn, burnt and even buried (Rep).

3. 17. C'est tout le peuple béninois qui vit la misère du fait de la malgouvernance économique, politique et sociale (Rep).

17. It is all the Beninese people who live in misery because of economic, political and social bad governance (Rep).

4. 38. Les taxes sont sauvagement relevées et asphyxient les populations, les agriculteurs étant lourdement endettés du fait de la taxe sur certains produits agricoles notamment le soja, le karité et le cajou (Rep).

38. Taxes are savagely increased and choke the populations, farmers being heavily indebted because of taxes on some agric products like soya bean, shea and cashew (Rep).

Imagery

In addition, the analysis indicates that the speaker foregrounds a strong visual image in his speech mainly by means of lexical categories (nouns, verbs, adverbs and adjectives). It is noted that he structurally organizes the foregoing categories into lexical groupings in a varying manner. It is also noted that he uses adjectives in a successive or gradual manner. All these are illustrated in the examples below. As it appears in the examples, the speaker employs the aforementioned linguistic features to unfailingly encode an image which indicates that the political and socioeconomic reality prevailing in Benin is highly critical.

1. 9. En effet, depuis bientôt sept (07) ans (AP), le pays de Kaba, de Toffa, de Béhanzin et de Bio Guerra (NP) a vu (VP) les belles pages de son parcours démocratique démarré depuis l'historique Conférence nationale des forces vives de février 1990 (NP), déchirées, brûlées et même ensevelies (Adj) (Rep). 10. En outre, la misère (NP), devenue endémique (Adj), est vécue (VP) très difficilement (AP) par nos concitoyens [qui la portent (V) comme leur croix (AP)] (AP) (Rep). 11. Cette croix (NP), ce sont les libertés (NP) bafouées, désacralisées, détricotées, banalisées et fragilisées (Adj) (Rep). 12. Elles sont devenues (VP) la serpillère sur laquelle le pouvoir de la ruse et de la rage et toutes ses sécrétions toxiques (NP) s'essuient (V) allègrement (A) les pieds (NP), au quotidien (AP), depuis avril 2016 (AP) (Rep).

9. In fact, for seven (07) years now (AP), the country of Kaba, Toffa and Behanzin and Bio Guerra (NP) has seen (VP) the beautiful pages of its democratic path begun from the historical national conference of February 1990 (NP), torn, burnt and even buried (Adj) (Rep). 10. In addition, misery (N), become endemic (Adj), is lived (VP) very difficultly (AP) by our compatriots [who bear (V) it like their cross (AP)] (AP) (Rep). 11. That cross (NP), these are freedoms (N) flouted, deconsecrated, unknitted, banalized and fragilized (Adj) (Rep). 12. They have become (VP) the mop on which the government of trickery and rage and all its toxic secretions (NP) cheerfully (A) clean (V) their feet (NP) every day (AP), since April 2016 (AP) (Rep).

2. 56. Vous n'avez certainement (A) pas oublié (VP) ces images effroyables de Cadjèhoun diffusées en mai 2019 sur toutes les grandes chaînes de télévision du monde (NP), des militaires béninois (NP) tirant (V) à balles réelles (NP) sur leurs compatriotes pourtant à main nue (AP) (Rep).

56. You have certainly (A) not forgotten (VP) those awful images from Cadjèhoun broadcasted in May 2019 on all major TV channels in the world (NP), some Beninese

military (NP) shooting (V) live ammunition (NP) on their compatriots (who were protesting) yet with bare hands (AP) (Rep).

Litotes

The analysis exudes too that the speaker deploys three (03) litotic expressions (16; 32 and 56) in his speech. He uses these expressions to ironically encode his sentiment therein:

1. 16. Il n'est un secret pour personne que notre pays le Bénin va de mal en pire **(Rep)**.
16. It is no secret that our country Benin is moving from bad to worse (Rep).
2. 32. Il n'est pas rare d'entendre "c'est nous qui sommes au pouvoir rien ne se passera" **(Rep)**.
32. It is not uncommon to hear "It is we who are in power, nothing will happen" (Rep).
3. 56. Vous n'avez certainement pas oublié ces images effroyables de Cadjèhoun diffusées en mai 2019 sur toutes les grandes chaînes de télévision du monde, des militaires béninois tirant à balles réelles sur leurs compatriotes pourtant à main nue **(Rep)**.
56. You have certainly not forgotten those awful images from Cadjèhoun broadcasted in May 2019 on all major TV channels in the world, some Beninese military shooting live ammunition on their compatriots (who were protesting) yet with bare hands (Rep).

Metaphor

Again, the analysis shows that the speaker uses the same number of metaphorical expressions (12; 36 and 62) as that of litotic expressions. He deploys these expressions to make an indirect comparison between two dissimilar entities. However, from the point of view of cognitive linguistics, we can argue that the speaker uses metaphors to ontologically encode his own perception of social reality, or frame of mind simply. In fact, his use of metaphors clearly indicates his selection of ideas from certain conceptual domains. For instance in Utterance (12), the speaker brings together ideas from two mental spaces, namely: **the law domain and house-keeping domain**, to form a strong image that suggests a major drawback of democratic values in Benin. In recognition of the foregoing, Ungerer and Schmid (2006, p. 145) state that "[m]etaphors are rich in the sense that they do not just link up two isolated items but rather connect multi-faceted categories or cognitive models."

1. 12. Elles (Les libertés) sont devenues la serpillère sur laquelle le pouvoir de la ruse et de la rage et toutes ses sécrétions toxiques s'essuient allègrement les pieds, au quotidien, depuis avril 2016 **(Rep)**.
12. They (Freedoms) have become the mop on which the government of trickery and rage and all its toxic secretions cheerfully clean their feet every day, since April 2016 (Rep).
2. 36. Les mesures sociales n'y sont que incantations et chimères **(Rep)**.
36. Social measures in the Talon regime are not but incantations and chimeras (Rep).
3. 62. Nous avons le devoir de parler avec le Chef de l'État qui est le père de la Nation, ... **(Dir)**
62. We have the duty to speak to the Head of State who is the father of the Nation, ... (Dir)

Simile

In addition to metaphorical expressions, the analysis proves that the speaker deploys only two (02) similitive expressions in his speech (10 and 43). These expressions are meant to encode a direct comparison between two different entities, using 'comme' (like).

1. 10. En outre, la misère, devenue endémique, est vécue très difficilement par nos concitoyens qui la portent **comme** leur croix **(Rep)**.
10. In addition, misery, become endemic, is lived very difficultly by our compatriots who bear it like their cross (Rep).
2. 43. Le désir de régner sans partage **comme** dans un régime autocratique a amené le gouvernement dit de la rupture à vassaliser les institutions de la République **(Rep)**.

43. The desire to reign supreme like in an autocratic regime has led the government called rapture to subjugate all the institutions of the Republic (Rep).

Allusion

The analysis further reveals that the speaker uses the underlined allusive phrase in (12) to refer indirectly to the following political parties: UDBN, MOELE Benin, FCDB, MPL, FCBE, PRD, etc., supporting the Talon administration.

1. 12. Elles sont devenues la serpillère sur laquelle le pouvoir de la ruse et de la rage et toutes ses sécrétions toxiques s'essuient allègrement les pieds, au quotidien, depuis avril 2016 (**Rep**).

12. They have become the mop on which the government of trickery and rage and all its toxic secretions cheerfully clean their feet every day, since April 2016 (Rep).

Rhetorical Question

Unlike litotes and metaphor, the analysis discloses that the speaker employs four (04) rhetorical questions (47; 50; 53 and 66) in his speech. He uses these questions not to elicit an answer from his audience but to ask for an effect. In fact, he gets the expected effect from them.

1. 47. Qui parmi nous est content de voir Reckya MADOUGOU en prison pour vingt (20) ans? (**Dir**)

47. Who among us is happy to see Reckya MADOUGOU imprisoned for twenty (20) years? (Dir)

2. 50. Qui pourrait se satisfaire du sort du professeur Joël AÏVO condamné à 10 ans de prison? (**Dir**)

50. Who could be satisfied with the fate of Professor Joël AÏVO sentenced to 10 years imprisonment? (Dir)

3. 53. Qui ici et ailleurs ne sait pas que ce sont les intrigues politiques qui ont conduit à ces privations de liberté? (**Dir**)

53. Who here and elsewhere does not know that it is political intrigues that have led to those deprivations of freedom? (Dir)

4. 66. Est-ce à dire qu'on aurait seulement 4 femmes si la réforme n'était pas faite? (**Dir**)

66. Does it mean that we would have only 4 women if the reform were not made? (Dir)

Anastrophe

Note that the four rhetorical questions above (47; 50; 53 and 66) are examples of anastrophe. In addition to these, we can cite Utterances (6; 8; 9; 13; 14; 25, etc.). As the analysis exudes, the speaker employs these anastrophes to produce rhetorical effect in his speech.

Repetition/Anaphora/Epistrophe

As the analysis further indicates, the speaker repeats some words or phrases in his speech. These repeated words or groups of words are meant to evoke strong emotion and drive emphasis:

1. 59. Pendant **52** jours et **52** nuits, le Président Dr Boni YAYI a été gardé prisonnier dans sa propre résidence, sans droit de visite qu'elle quelle soit (**Rep**).

59. For 52 days and 52 nights, President Dr. Boni YAYI was made a prisoner in his own house, without the right to receive any visitor (Rep).

2. 70. Le **parti** LES DÉMOCRATES est un **parti** d'**opposition** à la gouvernance du Président Patrice TALON (**Rep**). 71. Nous députés signataires de la présente déclaration sommes de l'**opposition** et de la minorité parlementaire (**Rep**).

70. **The party LES DÉMOCRATES is an opposition party to President Patrice TALON's governance (Rep).** 71. **We MPs signatories of the current declaration are from the opposition and the parliamentary minority (Rep).**

3. 77. **Nous sommes tous des Béninois, nous sommes censés travailler pour le bonheur des Béninois (Rep).**

77. We are all Beninese, we are supposed to work for the happiness of Beninese (Rep).

Appositive

The analysis also shows that the speaker employs the underlined appositive phrases in (65 and 71) to either define or adds additional information to the noun phrase or pronoun that precede them.

1. 65. Mon parti, le parti Les Démocrates salue avec force la réforme qui a favorisé l'entrée de 28 femmes au parlement pour le compte de cette 9ème législature (**Exp**).

65. My party, the party Les Démocrates strongly salutes the reform that has favored the entrance of 28 women into the 9th legislative assembly (Exp).

2. 71. Nous député signataires de la présente déclaration sommes de l'**opposition** et de la minorité parlementaire (**Rep**).

71. We MPs signatories of the current declaration are from the opposition and the parliamentary minority (Rep).

Schemes

Finally, the analysis exudes that the speaker deploys such phonological schemes as alliteration and assonance to encode sound effects in his speech. *Parmi, place and prépondérante* in (20), for example, alliterate and bind the meanings of the words together. Likewise, in (24), *cas, cajou* and *karité* alliterate and bind the meanings of the words together. While the initial letter in *cas* and *cajou* is *c*; it is *k* in *karité*. Phonetically, these letters (*c* and *k*) are represented by the phoneme /k/. Short (2013, p. 108) terms the first case (*Parmi, place and prépondérante* and *cas* and *cajou*) **full alliteration** and the second one (*cas, cajou* and *karité*) **loose alliteration**. Interestingly, the vowel sounds in (*Parmi, place, and prépondérante, cas, cajou* and *karité*) are all pure vowels. As it plainly appears, these vowel sounds connect the words together and help the reader notice meaning connections between them.

1. 20. **Parmi** ceux-ci, la **gabegie** occupe une **place prépondérante** (**Rep**).
2. 24. Tel **est** le **cas** du soja, de la **noix de cajou** et du **karité** (**Rep**).

5. CONCLUSION

This paper has analyzed the political speech delivered by Mr. Nourénoú Atchadé, the first vice president of the opposition party called *LD* delivered on February 12th, 2023, at the induction ceremony of the 9th legislative assembly held at the National Assembly, in Benin Republic. It has drawn its theoretical insights from pragmatic literary stylistics and the quantitative and qualitative descriptive research methods. With these, the study has specifically examined how this speaker uses language to encode his intended meaning(s) and distinctive style in the speech. In other words, it has demonstrated how he deploys linguistic resources (speech act, presupposition and conversational implicature) (including rhetorical strategies) to produce stylistic effects in his speech.

The pragmatic literary stylistic analysis of the speech yields some important findings. For example, the analysis of speech acts reveals that the speaker employs four out of the five types of speech act propounded by pragmatic scholars (Levinson, 1983, Grundy, 2000, Black, 2006). The speech acts are representatives, directives, commissives and expressives. As the analysis further indicates, the speaker uses representatives more than all other types of speech act, suggesting thus that he deploys language mainly to encode his view of the economic, political and social reality prevailing in his country. His deployment of other speech acts buttresses his view too. For instance, his use of directives reveals that he employs language to make suggestions or indirect requests or entreaties, invitations and a prayer. Again, his use of commissives indicates that he deploys language to make promises and a vow. Finally, his deployment of expressives exudes that he employs language to acknowledge the reform that has

avored the entrance of women into the parliament (but this very reform is subsequently derided) and the women, and thank his audience.

The analysis of propositions reveals too that the speaker uses the two types of proposition: pragmatic and semantic, put forth by Grundy (2000). But the most dominant type found in the speech is pragmatic propositions. This suggests thus that the speaker shares in common some background assumptions with his audience with regard to the content of his speech. Since these background assumptions precede his speech, he does not need to talk much. In the same token, the analysis of conversational implicatures exudes that the speaker deploys language to encode implicit meaning(s) in his speech.

Finally, the analysis of rhetorical strategies shows that the speaker employs hyperbole, imagery, litotes, metaphor, simile, allusion, rhetorical question, anastrophe, repetition/anaphora/epistrophe, appositive and phonological schemes (alliteration and assonance) to produce stylistic effects in his speech. As the analysis further discloses, the most recurrently used strategy is hyperbole with 13 instances, suggesting thus that the speaker exaggerates meaning about the political and socioeconomic reality prevailing in his country. It follows from the pragmatic literary stylistic analysis to establish that the speaker deploys all the aforementioned linguistic or pragmatic features in his speech to represent the entrance of his political party into the National Assembly as a new dawn for Beninese political landscape and citizens, on the one hand, and the ruling party as the harbinger of the economic, political and, social bad governance prevailing therein. In fact, as the representation exudes, the speaker personally holds the Talon regime responsible for the unhealthy liberty-denying and antidemocratic practices (for example, lack of freedom of expression, institutionalized electoral fraud, corruption, etc.) in place since 2016.

6. REFERENCES

1. Aitchison, J. (2010). *Teach Yourself Linguistics*. USA: McGraw Hill Companies, Inc.
2. Allagbé, A. A., Alou, Y. and Amoussou, F. (2020). Analyzing Speech Acts and Politeness Strategies in a Mother-Daughter Conversation from Amma Darko's *Faceless* (2003). *International Journal of Arts, Humanities and Social Studies (IJAHSS)*, 2(6): 07-16. ISSN: 2582-3647(Online).
3. Amoussou, F., Djimet, I. and Allagbé, A. A. (2022). Analysis of Deictic Features in a Text about Arranged Marriage in *Tongue of Promise*. *Revue Panafricaine de la Jeunesse- Pan African Youth Journal*, 1(3): 429-441. ISSN: 2790-6248, 2790-6256.
4. Bălțoi, D. (2022). Diagnosing the Health and Outlook of Democracy in Benin. Unpublished Thesis: Fordham University.
5. Black, E. (2006). *Pragmatic Stylistics*. Great Britain: Edinburgh University Press.
6. Chapman, S. and Clark, B. (2014). *Pragmatic Literary Stylistics*. USA: Palgrave Macmillan.
7. Grundy, P. (2000). *Doing Pragmatics*. Second Edition. New York: Oxford University Press.
8. Duerksen, M. (April 27, 2021). "The Dismantling of Benin's Democracy". Retrieved from *Spotlight*, Africa Center for Strategic Studies on 13/03/2023 at <http://africacenter.org>.
9. Leech, G. (1985). Stylistics. In Teun A. van Dijk (ed.) *Discourse and Literature*. Volume 3. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
10. Leech, G. and Short, M. (2007). *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to*

English Fictional Prose. Second Edition. Great Britain: Pearson Education Limited.

11. Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. First Edition. UK: Cambridge University Press.

12. Umezinwa, J. (2016). Pragma-Stylistic Analysis of Zaynab Alkali's *Stillborn*. Retrieved from *ResearchGate* on 14/03/2023 at <https://www.researchgate.net>. DOI: 10.13140/RG.2.2.34937.93288.

13. Ungerer, F. and Schmid, H-J. (2006). *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Second Edition. UK: Pearson Education Limited.

14. Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language* (Vol. 626). UK: Cambridge University Press.

15. Short, M. (2013). *Exploring the Language of Poems, Plays and Prose*. Second Edition. London and New York: Routledge Taylor and & Francis Group.

16. Yule, G. (2010). *The Study of Language*. UK: Cambridge University Press.

SOKAK FIRINI KÜLTÜRÜNÜN KAMUSAL MEKÂN A YANSIMASI: AYDIN-YENİPAZAR
REFLECTION OF STREET OVEN CULTURE IN THE PUBLIC SPACE: AYDIN-YENİPAZAR

Ayşe Gülce KARAKAYA

Ankara Science University, Faculty of Fine Arts and Design, Department of Interior Architecture and Environmental Design, Ankara, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-7859-609X

Asena SOYLUK

Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Ankara, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-6905-4774

Esra ÖZKAN YAZGAN

Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Ankara, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-2844-3949

ÖZET

Aydın ilinin 42 km güneydoğusunda yer alan Yenipazar ilçesi korunmuş gelenekleri ve gastronomi kültürü ile 2011 yılında Türkiye'nin Cittaslow üyesi kentlerinden biri olmuştur. Gastronomi kültürü ile öne çıkan bu kentin karakteristiğini oluşturan en önemli öğelerden biri de mahalle aralarında bulunan "geleneksel sokak fırınları" dır.

Bu çalışmada Aydın Yenipazar ilçesi sokak fırını kültürü Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması bağlamında incelenmiş, kültürün yöre halkı üzerindeki etkisi ve kamusal mekân oluşturmaya süreci irdelenmiştir. Çalışmada incelenen sokak fırınlarının bölge halkı için -özellikle kadınlar için- kamusal mekânlara dönüştüğü gözlemlenmiştir.

Günümüzde ilçede bilinen 100'ün üzerinde sokak fırını bulunmaktadır. Bu çalışmada ilçe merkezindeki Doğu Mahallesi, Batı Mahallesi, Hükümet Mahallesi ve Çarşı Mahallesi'nde yer alan 30 adet sokak fırını; tarihçeleri, tipolojileri ve yapımlarını açısından değerlendirilmiştir. İlçe halkından bazı katılımcılar ile gerçekleştirilen sözlü mülakat sonucunda incelenen sokak fırınları; geleneksel sokak fırınları, kara ocaklar ve günümüz sokak fırınları olmak üzere 3 sınıfa ayrılmıştır. Ayrıca olup belirlenen sokak fırınları ilçe haritası üzerinde işaretlenerek bir harita oluşturulmuştur. Günümüzde eskisi kadar aktif kullanılmayan sokak fırınları aslında bu kentin karakterini oluşturan en önemli kültür mekânlardan biridir. Sokak fırınları hem somut hem de somut olmayan kültürel miras bakımından önemli bir öğedir ve mutlaka gelecek nesillere aktarılmalıdır. Edward Shils'in belirttiği gibi "Gelenekler, sahipleri onları temsil etmekten vazgeçtikleri ya da onları benimseyen ve yeniden hayata geçirerek yaygınlaştıranlar artık başka yaşam çizgilerini tercih ettikleri için veya gelenekleri temsil eden yeni kuşaklar başka gelenekler buldukları ya da benimsedikleri standartlara göre daha fazla kabul edilebilir nispeten yeni inançlar buldukları için bağlarını kaybetmeleri anlamında çürürler." (Shils 2003:113). Bu bağlamda,

sokak fırınlarının günlük hayattaki kullanımı artırılarak kültürün yaşatılması sağlanabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Aydın Yenipazar, sokak fırını, kamusal mekân

ABSTRACT

Aydın Yenipazar, with its preserved traditions and gastronomic culture, became one of the Cittaslow member cities of Turkey in 2011. One of the most important elements that make up the characteristic of this city, which stands out with its gastronomic culture, is the "street ovens" located between the neighborhoods.

In this study, the street oven culture of Aydın Yenipazar district was examined in the context of conservation of tangible and intangible cultural heritage, the effect of culture on the local people and the process of creating public space were examined. It has been observed that the street ovens examined in the study have turned into public spaces for the people of the region, especially for women.

Today, there are over 100 street ovens known in the district. In this study, 30 street ovens located in Doğu Neighbourhood, Batı Neighbourhood, Hükümet Neighbourhood and Çarşı Neighbourhood in the district center; evaluated in terms of their history, typology and construction techniques. Street ovens examined as a result of the interview with some participants from the district; street ovens are divided into 3 classes as traditional street ovens, black ovens and up-to-date street ovens. In addition, a map was created by marking the determined street ovens on the district map. Street ovens, which are not used as actively as they used to be, are actually one of the most important cultural spaces that form the character of this city. Street ovens are an important element of both tangible and intangible cultural heritage and must be passed on to future generations. As Edward Shils states, "Traditions are more acceptable by the standards their holders have given up representing them, or those who have adopted and re-enforced them now prefer other lifelines, or because new generations who represent traditions find or adopt other traditions are relatively new. Beliefs rot in the sense that they lose their adherents because they find it." (Shils 2003:113). In this context, it is thought that the culture can be kept alive by increasing the use of street ovens in daily life.

Keywords: Aydın Yenipazar, street oven, public space

1. GİRİŞ

Yenipazar ilçesi, Batı Anadolu'da yer alan Aydın il merkezinin 42 km güneydoğusunda yer almaktadır. Aydın Yenipazar korunmuş gelenekleri ve gastronomi kültürü ile 2011 yılında Türkiye'nin Cittaslow üyesi kentlerinden biri olmuştur. Günümüzde bu ilçe kıymalı ve tahinli pidesi ile ünlenmiştir ve mutfak kültüründen dolayı yerli turistler için uğrak bir ilçe haline gelmiştir. Yenipazar'da halkın büyük bir kısmı geçimini tarımdan sağlamaktadır. İlçede yetiştirilen pamuk, zeytin, incir, domates, biber ve narenciye üretimi ilçe ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. İlçe, yerel tohumlardan doğal olarak üretilen sebzelerin merkezi konumundadır (Doğan ve Aktan 2017: 435-436).¹

Yenipazar ilçesinde tarihi eskilere dayanan yöreye has çok fazla gastronomi ürünü vardır. Yöredeki kadınlar tatlı mayalı ekmek, ekmek dolması, cızdırma, Yenipazar pidesi, et lengisi, hurma (yuvarlama), karnabahar mücveri, yavru kavurması, keşkek, düğün yemekleri, kurabiye, gama (kame),

¹ Doğan ve Aktan'dan akt. Mavzer, 2018, s.76

gibi yöresel yemekleri yapmak için sokaklarda yer alan fırınlarda toplanmaktadır ve bu alanlar kadınlar için sosyalleşme alanları oluşturarak kamusal mekâna dönüşmektedir.

Gastronomi kültürü ile öne çıkan ilçede neredeyse her sokakta “sokak fırınları” bulunur ve bu fırınların kentin karakterinin oluşmasında önemli bir yeri vardır. Bu çalışmada Aydın Yenipazar ilçesi sokak fırını kültürü incelenmiş, kültürün yöre halkı üzerindeki etkisi ve kamusal mekân oluşturması süreci irdelenmiştir. Çalışmada Yenipazar Belediye Başkanı Mehmet Yücran Erden ve yöre halkının kadınlarının kurmuş olduğu Yenipazar Kadın Kooperatifi üyesi 5 kadın ile sözlü mülakat yapılmıştır. Sonraki aşamada ilçe merkezindeki sokak fırınları yerinde incelenmiş, ilçedeki yeni dönem fırınlarını yapan ustalardan detaylı bilgi alınarak ilçe merkezindeki sokak fırınları fotoğraflanmış ve haritalandırılmıştır. Daha sonra bu fırınlar dönemlerine, konumuna ve yapım tekniklerine göre sınıflandırılmış, Yenipazar ilçesindeki kamusal mekân anlayışı üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Sözlü mülakatlardan çıkarıldığı üzere önceleri fırınlar sokaklarda yer alır, mahalle kadınları orada bir araya gelir, birinin ekmeği pişirilirken diğerinin hamuru hazırlanır, sohbetler eder ve burada sosyalleşirdi. İlçedeki yaşayan erkekler sosyalleşmek için kıraathane gibi mekânlara giderken kadınlar ekmeği pişirmek için toplanır, birbirine yardım ederdi. Bir zaman öncesine kadar ilçedeki düğün yemekleri de yine bu sokak fırınlarında pişirilirdi. Ceyhun Sezgin ve Onur’a göre, “Bu özel günler insanları bir araya getirme, sosyal bağları güçlendirme, ortak değerleri ve gelenekleri pekiştirme, töreleri canlı tutma ve farklı kültürleri gelecek kuşaklara aktarma gibi pek çok sosyal fonksiyonu gerçekleştirilmektedir.”²

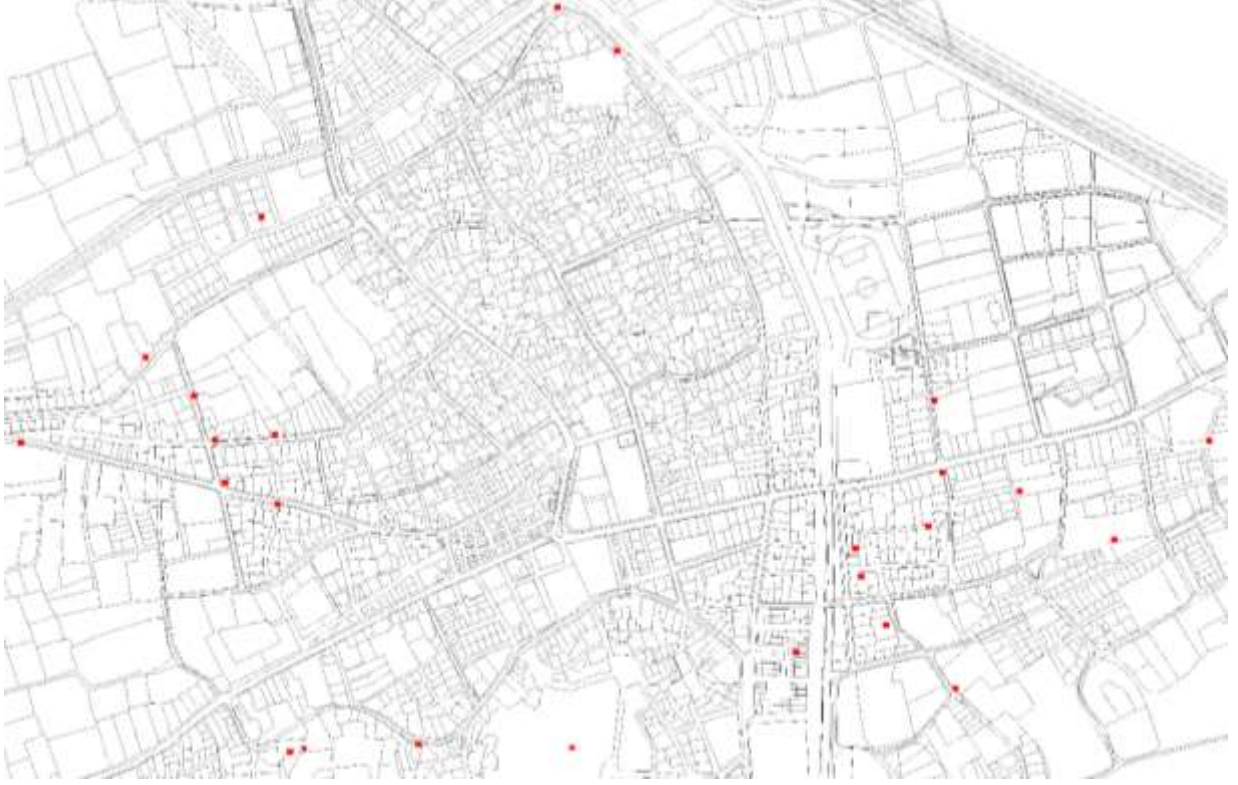
2. SOKAK FIRINLARI

Yenipazar’ın gastronomi kültürünün önemli bir ögesi olan fırınlar önceleri sokaklarda 4-5 haneye bir ocak düşecek şekilde konumlandırılmıştır. Zamanla ekonomik refah seviyesinin yükselmesiyle fırınlar evlerin avlularına taşınmış ve bireyselleşmeye başlamış, bundan sonraki süreçte mahalleli toplanarak ekonomik seviyesi daha yüksek olan bir komşunun evindeki bu fırınlarda sosyalleşmeye devam etmiştir. Yeni yapılan bu evlerde fırınlar genellikle avlularda yer almış ve bu fırınlara “kara ocak” adı verilmiştir.

Usta Ali Çetin’den alınan bilgiye göre, yaklaşık 25 sene önce yerel yönetim eliyle geleneksel sokak fırınları örnek alınarak, yerel malzemeler kullanılarak geleneksel yapım teknikleri ile sokak fırınları yeniden inşa edilmiştir. Her ne kadar sokak fırını kültürü devam ettirilmeye çalışılsa da günümüzde kullanıcı sayısında kayda değer bir azalma söz konusudur. Bunun sebebi olarak teknolojinin ilerlemesine bağlı evlerde elektronik fırınların kullanılmaya başlanması, ekmeği yapma sürecinin uzun ve zahmetli olmasına karşılık hazır ekmeği ulaşmanın kolay ve daha az maliyetli olması gösterilebilir.

Yapılan literatür araştırmalarına bakılarak Yenipazar’da yaklaşık 100 adet sokak fırını bulunduğu söylenebilmektedir. İlçe merkezinde yer alan sokak fırınlarından bir kısmı harita üzerinde işaretlenmiştir (Şekil 1).

² Ceyhun Sezgin ve Onur, 2017, s:203

Şekil 1. Yenipazar ilçesindeki sokak fırınları haritası

Çalışmada incelenen fırınlar 3 ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; geleneksel sokak fırınları, konutlarda yer alan “kara ocak”lar ve geleneksel sokak fırınları örnek alınarak yerel yönetim tarafından yaptırılan günümüz sokak fırınlarıdır.

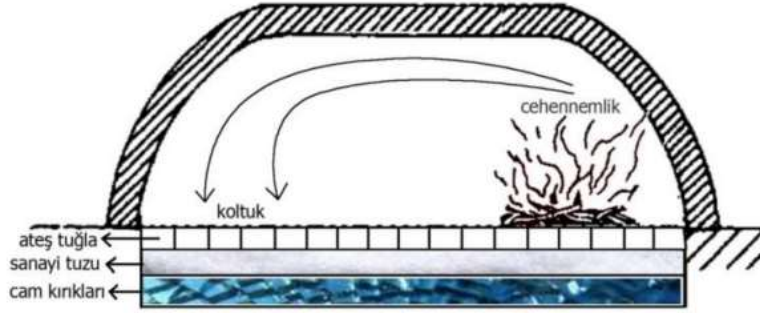
2.1. Geleneksel Sokak Fırınları

İlçede bilinen geleneksel sokak fırınları yapılan sözlü mülakatlardan çıkarıldığı üzere yaklaşık 85 yıl önce yapılmıştır. Genellikle 4-5 ailenin kullanacağı şekilde yerleştirilmiş olan fırınlar genellikle açıklikta bulunsada mahalle aralarında çıkmaz sokaklar da avlu olarak kullanılmakta olup buralarda da yine sokak fırınları bulunmaktadır.

İlçede bilinen ilk fırın Şekil 2’de yer almaktadır. Bu fırından sonraki fırınlar bu fırın örnek alınarak yapılmıştır. Fırınlar yerden yaklaşık 80 cm yükseklikte yapılmıştır ve fırınların önünde malzemeleri hazırlamak için yaklaşık 30 santimetrelilik bir tezgâh, iki yanında araç gereçleri koymak için 10x10 santimetre boyutlarında 2 ya da 4 boşluk ve ocağın dışında ilk başta ateşi hazırlamak için kullanılan gereç için askı işlevi gören bir kısım bulunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 2. İlçede Bilinen İlk Sokak Fırını Örneği (Kaynak: Yazar Arşivi, 2020)

Şekil 3. Geleneksel Fırın Şeması (Köpüklü, 2021: 367)

Yenipazar ilçesinin yerel malzemelerinden olan ateş tuğlasından inşa edilen ocakların pişirme alanı 120 cm çapında dairesel bir alandır ve fırının yüksekliği bacanın üzerinin örtülüp örtülmemesine göre 270 santimetre ile 380 santimetre arasında değişmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Yerel Malzemelerle Yapılmış Sokak Fırını Örneği (Kaynak: Yazar Arşivi, 2020)

Sokak fırınlarının çevresi incelendiğinde kadınlar için toplanma alanı oluşturduğunu gösteren geniş açıklıklar ve burada genellikle ahşaptan yapılmış oturma elemanları bulunmaktadır. Ortak kullanılan bu fırınlar firunu kullanacak mahallelinin evlerine bakacak şekilde konumlandırılmıştır.

Bazı örneklerde fırınlar bahçe duvarına yapılmıştır ancak fırının önü evin avlusuna doğru değil dışarıya bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu da fırınların inşa edilirken ortak kullanım amacıyla inşa edildiğini göstermektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Bahçe İstinat Duvarının Dışında Yer Alan Sokak Fırını Örnekleri (Kaynak: Yazar Arşivi, 2020)

2.2. Konutlarda Yer Alan “Kara Ocak” lar

Yöre halkının refah seviyesinin yükselmesi ile bireyselleşmeye başlayan sokak fırınları, ilk önce konutların avlularında yer almış daha sonra kapalı mekânlara geçmiştir. Avlularda inşa edilen fırınlar sokak fırınlarından tipoloji olarak ayrılmamış, sadece bireyselleşmiştir. Yine yerel malzemeler ve geleneksel yapım teknikleriyle inşa edilmişlerdir (Şekil 6). Fırınlar bireyselleşmiş olsa da mahalleli bir komşunun fırını kullanmak üzere toplanarak fırınların sosyalleşme alanları olması işlevini devam ettirmiştir. İşlev ve tipoloji olarak eski fırınlar ile aralarında neredeyse hiçbir fark bulunmayan bu fırınlar, geleneksel sokak fırınlarının evlerin avlusuna taşınması olarak yorumlanabilir.

Şekil 6. Avluda Yer Alan Bir Kara Ocak Örneği (Kaynak: Yazar Arşivi, 2020)

Kara ocakların ikinci örneği kapalı mekânlarda inşa edilen fırınlardır. Avlularda yer alan fırınlara göre daha geç dönemde inşa edilmeye başlanan bu fırınlarda tipoloji olarak bazı farklılıklar meydana gelmiştir. İlk fırınlar yaklaşık 80 santimetre yükseklikte olup fırınların önünde hazırlık yapılıması için tezgâhlar bulunurken yeni kara ocaklar sıfır kotundan başlar ve hazırlık alanı fırının üst kısmında bir raf yapılarak depolama alanına döndürülmüştür (Şekil 8-9). Depolama için ayrıca artık modern dolaplar kullanılmaktadır. Baca şekli, fırınların kapalı alana taşınması ile farklılaşmıştır. Fırının içi yine ateş tuğlası ile inşa edilse de dışında modern malzemeler kullanılarak yapı malzemesi olarak da geleneksel fırınlardan uzaklaşmaya başlamıştır.

Kapalı mekânlarda inşa edilen kara ocaklarda dikkat çeken bir diğer özellik ise önceki ocaklardan farklı olarak fırının etrafında kadınlar için toplanma mekanlarının görülmemesidir. Bu da fırınların artık tamamen bireyselleştiğini, toplanma ve sosyalleşme işlevini yitirdiğini göstermektedir.

Şekil 8-9. Yakın Zamanda Evlerin İçine Taşınmış Kara Ocak Örnekleri (Kaynak: Yazar Arşivi, 2020)

2.3. Geleneksel Sokak Fırınları Örnek Alınarak Yerel Yönetim Tarafından Yapıtılan Günümüz Sokak Fırınları

Yenipazar Belediyesi “sokak fırını” kültürünün gün geçtikçe bireyselleşmesi ve yok olmaya yüz tutması üzerine eski sokak fırınlarını modernize ederek yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Eski sokak fırınları örnek alınarak usta Ali Çetin’in yaptığı bu fırınlar, depolama alanları, baca tipleri, hazırlama alanları, sosyalleşme alanları gibi bireysel fırınlarda yok olmaya başlayan işlevleri tekrar canlandırmıştır. Fırınlarda inşa edilmiş yerel ve modern malzemeler bir arada kullanılmıştır. Nitelikli ve niteliksiz örnekler bir arada bulunmaktadır (Şekil 10-11).

Bunlara ek olarak kötü hava koşullarından etkilenmemesi adına doğal malzemelerden bir üst örtü tasarlanmış olup bu fırın tipolojisi ilçe merkezinde yaklaşık 15 alanda inşa edilmiştir. Günümüzde eskisi kadar aktif kullanılmasa da sokak fırını kültürü yerel yönetimin girişimiyle unutulmaktan kurtarılmıştır. Bu fırınlar ilçenin karakterini oluşturan temel öğelerden biridir ve gelecek nesillere aktarılması gereken kültürün bir parçasıdır.

Şekil 10-11. Yerel Yönetim Desteği ile Yapılan Sokak Fırınları / Yakın Zamanda İnşa Edilmiş Niteliksiz Sokak Fırını Örneği (Kaynak: Yazar Arşivi)

3. SONUÇ

Bu çalışmada Aydın Yenipazar “sokak fırını” kültürü detaylı bir şekilde incelenmiş ve gastronomi kültürünün zaman içinde yöre kadınları için kamusal mekân oluşturduğu gözlemlenmiştir. Günümüzde eskisi kadar aktif kullanılmayan sokak fırınları aslında bu kentin karakterini oluşturan en önemli kültür mekânlarından biridir. Sokak fırınları kültürel miras bakımından önemli bir öğedir ve mutlaka gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Bu bağlamda, sokak fırınlarının günlük hayattaki kullanımını artırılarak kültürün yaşatılması sağlanabileceği düşünülmektedir. Edward Shils’in “Gelenek” isimli makalesinde belirttiği gibi “Gelenekler, sahipleri onları temsil etmekten vazgeçtikleri ya da onları benimseyen ve yeniden hayata geçirerek yaygınlaştıranlar artık başka yaşam çizgilerini tercih ettikleri için veya gelenekleri temsil eden yeni kuşaklar başka gelenekler buldukları ya da benimsedikleri standartlara göre daha fazla kabul edilebilir nispeten yeni inançlar buldukları için bağlıklarını kaybetmeleri anlamında çürürler.” (Shils 2003:113).³

Sokak Fırınları hem somut hem de somut olmayan kültürel miras bağlamında değerlendirildiği takdirde sürdürülebilir turizm ilkeleri çerçevesinde gündelik kullanımları artırılarak farkındalık oluşturulabileceği düşünülmektedir. Böylelikle hem sürdürülebilir turizmin *gidilen yerin insanlarıyla onların yaşam ortamlarında beraber olmak ve onların kültürlerini olduğu gibi kabul etme* hedefi⁴ yerine getirilmiş olur hem de yerel halkın kimliğini kaybetmeden hayat standartlarını da yükselterek refah ve mutluluk seviyesi artırılabilir.

KAYNAKLAR

Ceyhun Sezgin A.; Onur M. (2017). Kültür Mirası Düğün Yemekleri’nin Gastronomi Turizmi Açısından İncelenmesi: Erzincan İli Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2017, Sayı: Ulusal Alternatif Turizm Kongresi Özel Sayısı Ös [Iv].

Coşar, Y., (2013). Yavaş Şehir (Cittaslow) Olgusunun Turist Davranışları Ve Yerel Halkın Kentsel Yaşam Kalitesi Algısına Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Erden M.Y.,(2015). Marka Yaratma Süreci Ve Yenipazar İlçesi İçin Bir Model Önerisi.

³ Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma, Selcan Gürçayır, Millî Folklor, 2011, Yıl 23, Sayı 92

⁴ Mavzer, 2018 s: 11

Gürçayır, S. (2011). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma. Millî Folklor, Yıl 23, Sayı 92.

Karadeniz, C. B., (2014). Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Sakin Şehir Perşembe. Journal Of International Social Research,7(29).

Köpüklü, M. (2021). Sucuk Tekniği İle " Çömlek Fırın" Yapımı. *Sanat Dergisi*, (38), 363-384.

Mavzer İ. (2018). Sürdürülebilir Turizmde Rekabet Avantajı Yaratması Açısından Yerel Tarım Ve Gıda Ürünlerinin Kullanımı: Yenipazar Örneği.

Newman, P., Jennings, I. (2008). *Cities Sustainable Ecosystems, Principles And Practices*. Washington, Usa: Island Press, 195. Aktaran: Sezgin, Ünüvar, 2011, 108.

Soykan, F. (2003), Kırsal Turizm Ve Türkiye Turizmi İçin Önemi, Ege Coğrafya Dergisi, 12(1).

URL 1: <http://www.yenipazar.gov.tr/tarihce>

AN EVALUATION ON THE IMPACT OF SMART TECHNOLOGY ON INSTRUCTIONAL DELIVERY: IMPLICATION FOR SCHOOL MANAGEMENT

Moses Adeolu AGOI

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria

ORCID ID: 0000-0002-8910-2876

Oluwakemi Racheal OSHINOWO

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria

ORCID ID: 0000-0003-0568-6446

ABSTRACT

The rapid development and improvement of smart technologies (ST) are seen to have significant influence on learning performance in many fields. Enumerable innovations have been introduced through paradigm shift in the pedagogical techniques of teaching and learning using smart technology for optimal instructional delivery to enhance learning performance. Nasiri, et al. (2020) defines smart technology as the physical devices or processes which complements the holistic properties of digital technology. Using this evoking technology drives smart learning environment and allows better engagement between the learners and educators. E.g., the teacher utilizes electronic boards and other smart devices such as tablets to facilitate learning how to learn. This paper is a descriptive review on smart technology. The paper evaluates the impact of smart technology on instructional delivery and its implication for school management. In order to collect useful information for the paper write-up, relevant questions were drafted and administered to respondents using online Google form questionnaire instrument. The gathered responses were collated and subjected to reliability analysis. In conclusion, the paper affirms that the adequate implementation of smart technology initiatives in educational institution would help to achieve positive learning outcomes for both students and school managers.

Keywords: Smart Technology, Instructional Delivery, School Management

INTRODUCTION

Smart technology solutions are catalyst to better engagement between educators and the learners.

There is no doubt that the implementation of smart technology initiatives have helped educators to design and better improve on the class lessons presentation so as to enhance better students engagement and understanding of the subjects taught. It is therefore imperative for educators to effectively use the evoking technology for optimal instructional delivery in order to arouse the interest of the 21st century students and give them a new enthusiasm for learning. Teachers are expected to utilize smart technology to facilitate and improve learning performance. Smart learning tools have interactive features that understand

simple instructional commands which could be used to drive smart classrooms for meaningful learning engagement and better instructional delivery.

RELATED LITERATURE

According to Nasiri, et al. (2020), the term “smart technology” refers to the physical processes or devices that complements the holistic properties of digital technology. Marikyan et al. (2019), denote that the presence of smart technology is increasingly accounting for the growing proportion of the educators’ daily activities. Rane et al., (2020), opine that smart technology is concurrently acting as integrative mechanisms and improving learning performance in different fields. In the Education sector, teachers are making moves to ensure that meaningful learning take place in schools while students understand and enjoy what they are being taught (Walson & Okanu-Igwela, 2019). Agino-Obu & Onwugbuta-Enyi (2017), described that instructional delivery and learning are synonymous terms that can be used interchangeably.

Benefits of using Smart technology

Below are basic advantages of using smart technology as instructional delivery tool. Viz:-

1. It keeps the students engaged and help them to retain the gained knowledge:
Many teachers make use of smart devices as teaching tools so that their students can be excited to learn digitally. More so, learning is fun especially when students are being engaged using smart devices.
2. It provides teachers with instant feedback:
The use of smart technology as instructional delivery aid helps to provide immediate feedback to teachers on how their students are complying with the class lessons and in returns give suggestions on how the learning can be improved.
3. It encourages collaboration among students:
Smart technology allows students to create digitalized projects that are collaborative. The activities are done easy as many innovative suggestions are made by creative students using smart devices.
4. It makes provision for multiple learning methods:
Smart technology allows students to make use of multiple learning styles that could be use to carry out specified assignments.
5. It enhances creativity in students:
Online content are endless. Smart devices such as Tablets have the capacity to use editing software that could be use to manipulate or support creative learning.

Challenges of using Smart technology

The use of smart technology for instructional purposes in schools is equally confronted with a number of basic challenges. These include:-

1. Cost:
Smart devices are usually very expensive to purchase, install and maintain. It is not all schools that can afford the cost of buying these devices. More so, after purchasing the equipments, many schools may not be able to get over the budget.
2. Equity:
There are challenges involve in the equitable access to some of these smart technology. I.e., students may not be able to do some of their given assignment after leaving the school environment because the needed equipments are relatively
3. Sustainability:

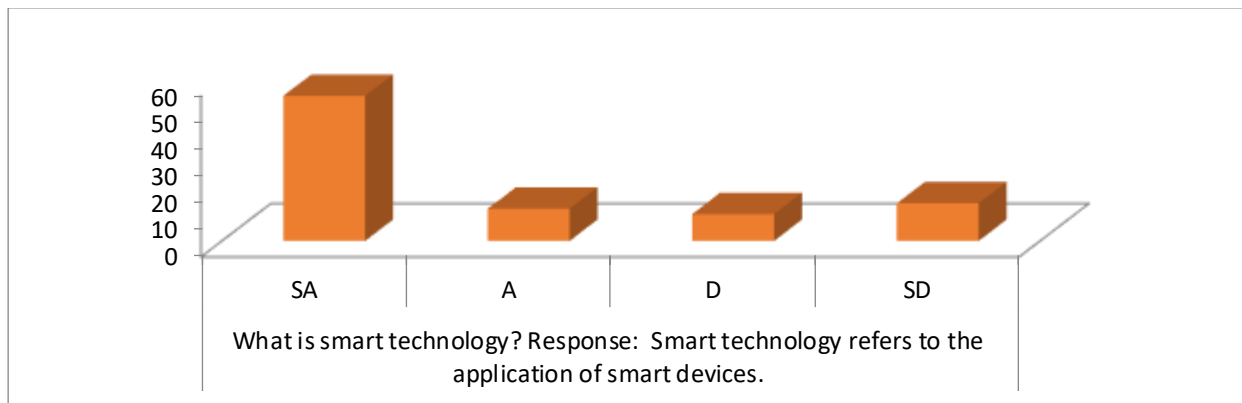

Sustaining the usage and maintenance of most of these smart devices may sometimes not be realistic due to its high cost. The lack of sustainability of this smart educational technology would hinder students from achieving the set educational goals.

MATERIALS AND METHODS

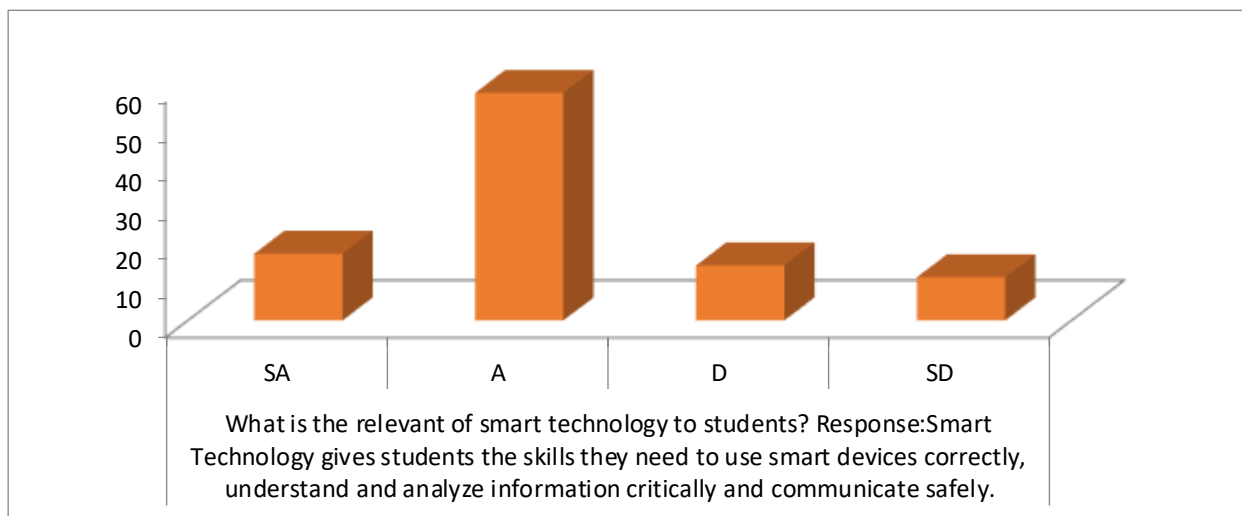
This paper is a descriptive survey on smart technology. Some schools were randomly selected as sample for the purpose of the study. Set of students, educators including primary and secondary school teachers and school managers were also interview. In order to also gather relevant information for the paper write-up, questionnaires were administered and collected from some stakeholders and other professionals in education sector using online Google form questionnaire instrument. The responses collated were subjected to reliability analysis. The result of 0.91 gave a good reliability index of the instrument. The entire exercise took place within five (5) weeks before completion.

RESULTS AND DISCUSSION

Fig.1. Chat Analysis

The graph plotted in figure 1 indicates that the respondents are fully informed about some of the evoking technologies. The chat analysis shows that a significant number of the respondents describe the term ‘Smart technology’ as the application of smart devices. The respondents explain that smart technology can simply be referred to as any digital devices, systems or resources that can be use to create, store and manage data. The respondents stated that the key aspect of smart technology is IT (Information technology) which basically denotes the use of computers for the processing of data and information.

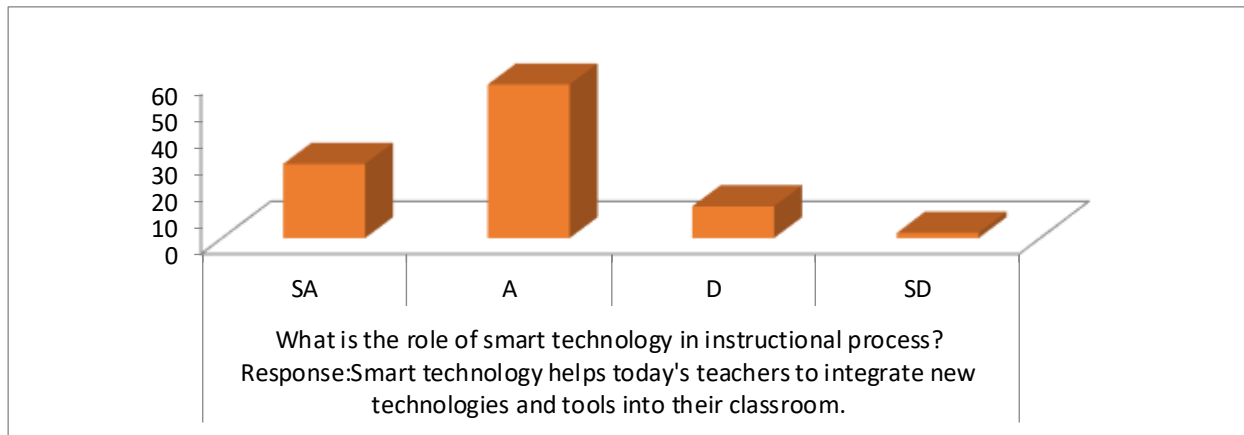

Fig.2. Chat Analysis

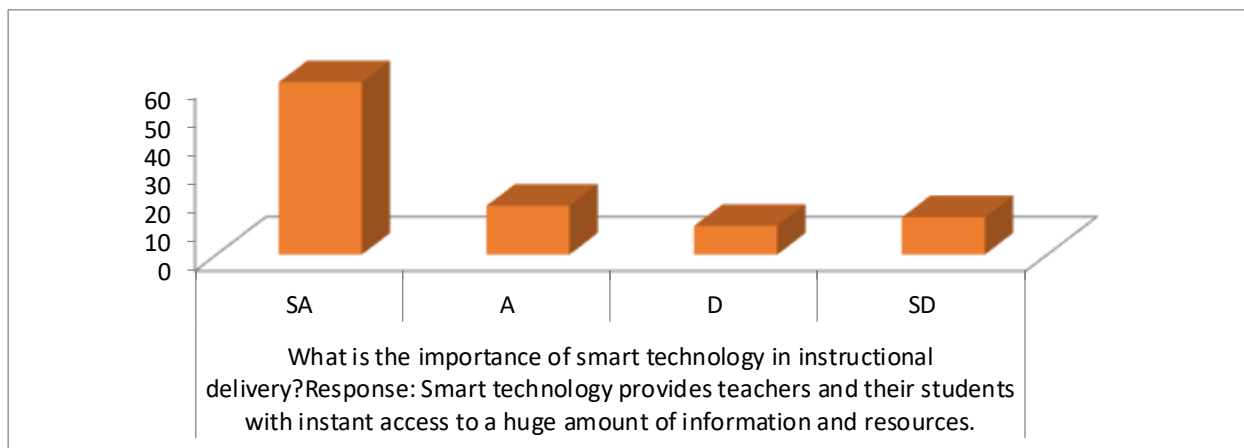

The chat analysis shown in figure 2 depicts that a higher number of the respondents concur with the statement that smart technology *gives students the skills they need to use smart devices correctly, understand and analyze information critically and communicate safely*. The respondents made it clear that the use of smart technology makes it easy to stay in touch with family, friends and enable the users to work remotely from any part of the world. More so, the respondents emphasized that smart technology users express themselves via the use of video, audio and even interconnect with other media. The respondents noted that smart technology is designed to help users to socialize through numerous websites, apps, and software.

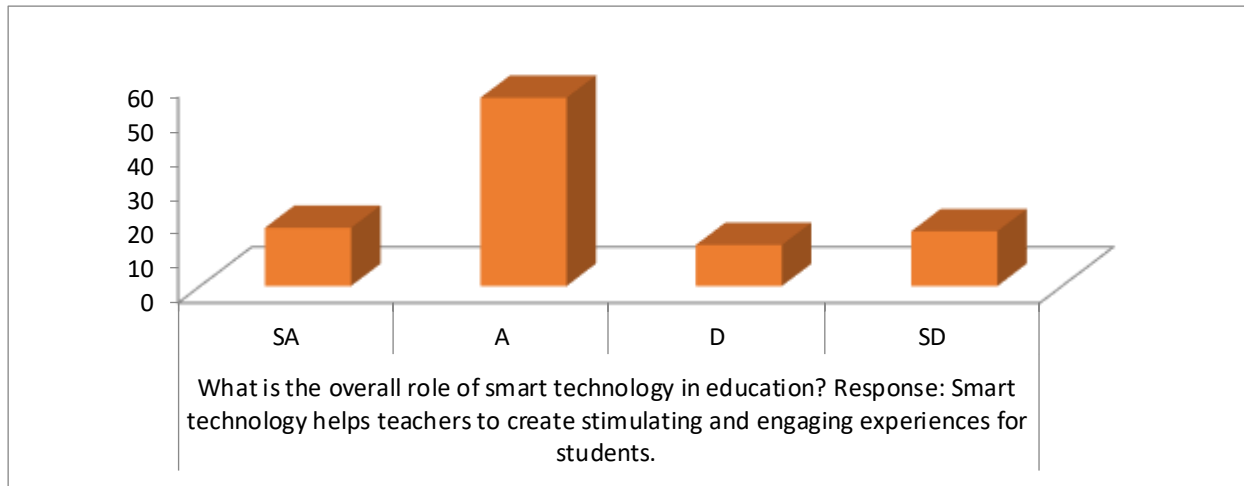
Fig.3. Chat Analysis

The chat analysis as seen in figure 3 shows that a greater number of the respondents agree that smart technology can be useful as it helps today's teachers to integrate new technologies and tools into their classroom. According to the respondents, the use of smart devices enables teachers to be able to ensure that classroom lessons are learner-centered. Smart technology also enables teachers to engage their students in a more equitable, unique and innovative ways.

Fig.4. Chat Analysis

The chat analysis shown in figure 4 clearly depicts that a higher number of respondents clearly stated that smart technology provides teachers and their students with instant access to a huge amount of information and resources. According to the respondents, smart devices allow students to explore limitless educative resources and conduct research studies that not be accessible in physical libraries or textbooks.

Fig.5. Chat Analysis

The graph plotted in figure 5 indicates that majority of the respondents agree with the statement that smart technology can be used by teachers for creating students' stimulating and engaging experiences. In addition, the respondents denoted that smart technology is relatively useful in simplifying complex concepts with the use of visuals and audio feedback.

CONCLUSION

This paper is focused on the impact of smart technology on instructional delivery. Some of the benefits and challenges of using smart technology were discussed in the paper write-up. The paper noted that education managers and other stakeholders need to help organize capacity building program, workshops, seminars and many more periodically for educators to help enhance their continuous professional development and corporate use of some evoking technology. Conclusively, the paper affirms that the appropriate implementation of smart technology initiatives in education sector would go a very long way to positively help in achieving learning outcomes by students as well as school managers.

REFERENCE LIST

- Agino-Obu, T.N & Onwugbuta-Enyi, J.(2017). Teaching and Measuring Teaching Performance in Science. *Journal of Education and Science*. Vol. 7(1). Pp. 178-188.
- Marikyan, D., Papagiannidis, S. & Alamanos, E. (2019). A Systematic Review of Smart Home Literature: A User Perspective. *Technol.Forecast. Soc. Change*. Vol. 138. Pp. 139-154.
- Marinova, D., De Ruyter, K., Huang, M. H., Meuter, M. L. & Challagalla, G. (2017). Getting Smart: Learning from Technology-Empowered Frontline Interactions. *J. Serv. Res*. Vol. 20. Pp. 29-42.
- Nasiri, M., Ukko, J., Saunila, M. & Rantala, T. (2020). Managing the Digital Supply Chain: The Role of Smart Technologies. *Technovation*. Pp. 96-97.
- Rane, S. B., Thakker, S. V. & Kant, R. (2020). Stakeholders' Involvement in Green Supply Chain: A Perspective of Blockchain IoT-Integrated Architecture. *Manag. Environ. Qual. Int. J*. Vol. 32. Pp. 1-25.
- Walson, O.B.A & Okanu-Igwela, J.N.B. (2019). Issue 34: Challenges and Prospect in the Use of Educational Technology for Instructional Delivery in the Management of 21st University Education in Nigeria. *ADECT 2019 Proceedings*.

SESSİZ İŞTEN ÇIKARMA SESSİZ İSTİFAYA BİR YANIT MIDIR? IS QUIET FIRING A RESPONSE TO QUIET QUITTING?

Aysel ARSLAN

*Dr. Öğr. Üye., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler
Bölümü, Samsun, Türkiye*

ORCID ID: 0000-0002-4973-7957

ÖZET

Örgütlerinin başarısında en önemli payı üretimde emeklerini ortaya koyarak amaçlara ulaşılmasını sağlayan çalışanlar oluşturmaktadır. Çalışanlar işlerine karşı gösterdikleri bu çabanın takdirini maddi ve manevi olarak görmek isterler. Bu sayede çalıştıkları işe ve işyerine karşı tatmin, memnuniyet ve bağlılık duygusu hissederler. Aslında çalışanlar ile örgüt arasında oluşan bu bağ karşılıklı beklentilere dayanmaktadır. Örgütlerde yapılan iş ile işyerinin özellikleri çalışanın beklentileri ile örtüştüğü müddetçe olumlu örgütsel davranışlar sergilenecektir. Bunun tam tersi yapılan iş ile işyerinin özellikleri çalışanın beklentilerinin altında kaldıkça olumsuz örgütsel davranışlar ortaya çıkacaktır. Literatürde örgütsel davranışları konu alan birçok çalışma bulunmakla birlikte, henüz çok yeni olan ve öznesini çalışanların oluşturduğu “sessiz istifa” ile öznesini yöneticilerin oluşturduğu “sessiz işten çıkarma” şeklinde karşılık bulan kavramlar hem medya hem de akademisyenler tarafından ele alınmakta ve gittikçe dikkat çekici hale gelmektedir. Sessiz istifa örgütlerde sadece mecburi olarak işin gerektirdiklerinin yapılması, daha fazlası için çaba gösterilmemesi şeklinde karşılık bulurken, sessiz işten çıkarma ise işinde istenilen düzeyde çaba sarf etmeyen çalışanın işinden soğutulmasını sağlayacak tutum ve davranışlarla kendiliğinden işten ayrılması beklentisine işaret etmektedir. Bu çalışmada her iki kavram örgütsel boyutlarıyla ele alınacak, bu sayede konunun önemine vurgu yapılarak çözüm yolları araştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Örgüt, Sessiz İstifa, Sessiz İşten Çıkarma.

ABSTRACT

The most important share in the success of today's organizations is made up of employees who ensure that goals are achieved by putting their efforts into production. Employees want to see the appreciation of this effort they show towards their work financially and spiritually. In this way, they feel a sense of satisfaction, pleasure and commitment to the job and workplace they are working in. In fact, this bond formed between employees and the organization is based on mutual expectations. Positive organizational behaviors will be exhibited as long as the work done in organizations and the characteristics of the workplace coincide with the employee's expectations. On the contrary, with the work performed, negative organizational behaviors will occur as the characteristics of the workplace remain below the employee's expectations. Although there are many studies on organizational behavior in the literature, the concepts that are very new and that correspond to “Quiet Firing”, whose subject is employees, and “Quiet Quitting”, whose subject is managers, they are being covered by both the media and academics, and they are become increasingly remarkable. Quiet quitting corresponds to the fact that in organizations it is only to do what the job requires, not to strive for more, while quiet firing indicates the expectation of spontaneous leaving work with attitudes and behaviors that will allow the employee who does not make the desired level of effort in his job to be cooled down from his job. In this study, both concepts will be discussed with their organizational dimensions, thus, solutions will be investigated by emphasizing the importance of the issue.

Keywords: Organization, Quiet Quitting, Quiet Firing.

GİRİŞ

Modern çağda örgütler çalışanların ikincil yaşam alanlarıdır. İnsanlar vakitlerinin büyük bir bölümünü işyerinde geçirmekte, çoğu zaman işin gerektirdiklerinin ötesinde çaba sarfederek çalışmaktadırlar. İşte çalışırken aynı zamanda işin yapılması sırasındaki formal ve informal iletişim biçimi ve davranışlarından etkilenmektedirler. Bu durum onun iş yaşamındaki verimini etkilediği gibi sosyal yaşam kalitesine de etki etmektedir. Dolayısıyla iş yaşamında mutlu olan çalışan için herşey yolunda gözükmekteyken, mutsuz olan çalışan farklı farklı yol ve yöntemlerle tepkisini ortaya koymaktadır.

İşletmelerde çeşitli değişkenlerle ilişkilendirilebilecek olan “sessiz istifa” kavramı, aslında çalışan isyanını yansıtmaktadır. Bu kavramın ortaya çıkmasında ise covid-19 (koronavirüs) pandemisinin etkisi bulunmaktadır. İşletmelerde yıkılmaz sandığımız birçok tabu, yakın dönemde karşılaşılan covid-19 (koronavirüs) pandemisi ile yıkılmıştır. Covid-19 pandemisi iş yapma usüllerini değiştirmiştir. Pandemi işin daha az vakit ve çaba ile hatta sorumluluklar azaltılarak, esnek çalışma ortamlarıyla yapılabileceğini öğretmiştir. Böylece işyerinde mutlu olmayan birey aslında kendisinden çok fazla ödün vermeden de işlerin yürütülebileceğini anlamıştır. “Sessiz istifa” olarak nitelendirilen bu durum bir sosyal medya hesabı olan “Tık Tok”da akım haline dönüşmüştür. Bu akımın yaratıcılarından biri olan Zaid Khan, New York’ta yaşayan bir yazılım mühendisi ve müzisyendir. Zaid Khan 2022 yılında yayınladığı videoda “sessiz istifanın” işi bırakmak anlamına gelmediğini, sadece işin hayatımızı ele geçirmesine engel olmak anlamına geldiğini ifade etmiş ve bu paylaşımı Tik Tok’da “#QuietQuitting” hashtagiyle 17 milyondan fazla görüntüleme almıştır. Daha sonra sessiz istifa kavramı hızla internet yazıları, makaleleri ve sosyal medya platformlarında kullanılır olmuştur (Yıldız ve Özmenekşe, 2022: 15). Sessiz istifa terimi web verilerine göre, 2022 yılı Ağustos ayında 1,2 milyon aranmış, ülkelere göre ise en fazla Amerika’da (%40.9), İngiltere’de (%11.8) ve Almanya’da (%9.5) aranmıştır (Corridore, 2022). Kavram basitmiş gibi görünse de, farklı değişkenlerle olan ilişkisi bakımından çok boyutlu olduğu düşünülmektedir. Sessiz istifa eğilimine yanıt olarak ortaya konulan “Quiet Firing” terimi ise dilimize uygun olarak “sessiz işten çıkarma” şeklinde ifade edilebilirken, üretken olmayan veya sorunlu çalışanları kovmak yerine, onların kendi başlarına işten ayrılacakları umuduyla işverenlerce zamlarını ve/veya terfilerinin reddetmek, uygun olmayan çalışma ortamı yaratmak, çalışma yaşamında onları bir kenara atarak izole etmek gibi uygulamalarla işten ayrılmalarına iknayı ifade etmektedir (Corridore, 2022).

Bu çalışmada dünya genelinde popülaritesi oldukça yeni olan “sessiz istifa” ve “sessiz işten çıkarma” kavramları araştırılarak her iki olumsuz örgütsel davranışına ilişkin çözüm yolları ortaya konmak istenmektedir.

SESSİZ İSTİFA

İstifa kavramı, yapılan bir işten ayrılma kararı ile başlayan bir takım prosedürlere uyulmak zorunda olunarak işleyen bir süreci ifade etmektedir. Sessizlik ise olaylara tepki vermemek, ses çıkarmamaktır. Aslında her iki kavram da “vazgeçmek” anlamıyla ilişkilendirilebilecek, ona yakın anlamda bir düşünceyi ortaya koymaktadır. İki kavramı birleştiren “sessiz istifa” terimi ilk duyulduğunda iş ile ilgili birşeylerin yolunda gitmediği izlenimi yaratmaktadır.

Sessiz istifa kavramı ilk olarak 2009’da Mark Boldger tarafından Texas A&M ekonomi sempozyumunda, Venezuela’da insanların azimlerinin azalması hakkında yaptığı konuşmada kullanılmıştır. Sessiz istifa (Quiet quitting) terimini trend haline getiren kişi ise 2022’de Zaid Khan’dır (Bombacı, 2022). Sessiz istifa, gerçekten işi bırakmak değildir. İşte sadece gerekli olan işi yapmak, ekstra çaba sarf etmemektir. Sessiz istifada fazla mesai ya da boş zamanlarda ekstra görev almak yoktur. Kavram ile anlatılmak istenenin yapılan iş ile ilgili olarak belirli sınırlar içinde kalmak ve sınırların dışına çıkmamak olduğu söylenebilir. Ayrıca kavrama göre işimiz hayatımız değildir ve hayatta işten daha fazlası vardır (Nieweler, 2023).

Sessiz bırakmak terimi, aslında çalışanların işi yapmadaki sınırlı taahhüdünü ortaya koymaktadır. Yani sadece verilen görevleri yerine getirmek ve görev tanımlarında belirtilmeyen diğer görevlerden vazgeçmektir. Sessiz istifayı temsil eden grup ise çoğunlukla yeni nesiller Z ve Y kuşağıdır. Akademisyenler sessiz istifanın popüler olmasında covid-19 (koronavirüs) pandemisinin bir katalizör görevi gördüğü konusunda hemfikirdirler (Formica ve Sfodera, 2022: 900). Genel olarak sessiz istifa sebepleri (Okancı Yorulmaz, 2023; Mysof, 2023):

- Dünya genelinde yaşanan covid-19 salgının sektörler üzerindeki olumsuz etkileri,
- Uzaktan çalışma, fazla mesai yapma vb. uygulamalara adaptasyonda yaşanan zorluklar,
- Kariyer engelleri,
- Çalışma koşullarındaki yetersizlikler,
- İş tatminsizliği,
- İşyerinde değer görmemek, takdir edilmemek,
- Tükenmişlik duygusu,
- Kısıtlı imkanlar dahilinde yüksek performans beklentisi,
- Maaş, prim ve sosyal imkanların yetersizliği,
- Mobbing

olarak sıralanmaktadır.

Sessiz istifaya bakış açıları farklı olmakla birlikte psikolojik açıdan bazılarına göre sessiz istifa çalışanların ücretlerine göre hareket etmesi iken, bazılarına göre ise iş tanımlarını yerine getirmekle birlikte psikolojik olarak işi sahiplenmemek şeklinde ele alınmaktadır. İşletme yönetimi açısından bakıldığında sessiz istifa, klasik yönetim dönemindeki asgari düzeyde iş yapan çalışanlara atıfta bulunmaktadır. Sessiz istifa çalışanların bireysel iş arzusu, iş ve yaşam dengesi arasındaki sağlıklı sınırların oluşturulması ve iyi ruh sağlığının sürdürülebilmesi ile ilgili kişisel ve psikolojik bir eylem biçimidir. Dolayısıyla kavram insan kaynakları yönetimi (İKY) ve örgütsel davranışa dayanan bazı kavramlarla ilişkilidir. Bunlardan ilk akla gelen örgütsel vatandaşlık davranışı olmakla birlikte, örgütsel sessizlik ve sinizm kavramları da akla gelmektedir (Hamouche, 2023: 5). Yakın zamanda yapılan bir çalışmaya göre, dünya genelinde çalışanların %85'i sessiz istifayı yaşamakta ve bu durum dünya çapındaki işletmelerde 1.5 trilyon dolar zarara mal olmaktadır (Alexis, 2022). Bu oran oldukça yüksek gözükmektedir ve sessiz istifa zamanla iş yaşamında üretkenlik karşıtı pek çok davranışa zemin hazırlayabileceğinden örgütsel düzeni ve başarıyı etkileyecektir.

SESSİZ İŞTEN ÇIKARMA

Modern çağ işletmelerinin çalışanları işten çıkarmak için farklı bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Bu işletmeler insanları işten çıkarmanın finansal, psikolojik ve yasal maliyetlerinden kaçınmak için onları gönüllü olarak ayrılmaya teşvik eden düşmanca bir çalışma ortamı yaratabilmektedir. Böylece düşük performans gösterenleri tazminat ödemedi işten uzaklaştırmak mümkün olabilmektedir. 2021 yılında yapılan bir çalışma bulguları işten ayrılan çalışanların çoğunluğun düşük ücret, işinde kariyer fırsatlarının olmaması veya saygısızlık duygusu hissetmeleri nedeniyle işlerini bıraktıkları ortaya konmuştur (Ruvio ve Morgeson, 2022).

Literatürde “Quiet Firing” olarak yer alan dilimizde “Sessiz İşten Çıkarma” şeklinde ifade edilebilen kavram; yöneticilerin bir çalışanı düzgün bir şekilde yönetmek yerine, görevinden kaçınan işi bırakacağını umarak ondan umut kesilmesiyle ortaya çıkabileceği gibi bazen de iyi çalışanı farkında olmadan kaybetmek ve kapı dışarı etmekle sonuçlanabilmektedir (Voza, 2022). Sessiz işten çıkarma her ne kadar belirtisiz olsa da bazı ipuçları bulunmaktadır. Bunlar (Robinson, 2023):

- 1. Durdurulmuş terfi ve ilerleme,** çalışana kariyerinde ilerleme fırsatı verilmemesidir.
- 2. Reddedilen zamlar,** çalışanın zam taleplerinin ya tamamen red edilmesi ya da çalışandan daha düşük ücret artışlarına razı olmasının istenmesidir.
- 3. Sıradan iş,** çalışana sürekli olarak sıkıcı ve anlamsız görevler verilmesidir.
- 4. Artan bürokrasi,** çalışanın yapacağı işinde basit süreçlerin bilerek ve istenerek karmaşık hale dönüştürülmesidir.
- 5. Yeni görev ve projelerin durdurulması,** çalışana yeni görev ve projelerde yer verilmemesidir.
- 6. Sözlerle ilgili geri bildirim,** çalışanın isteklerinin sözlerle ertelenmesidir.

7. Yöneticilerden geri bildirim olmaması, çalışanın yaptığı işlerle ilgili olarak ona karşı övgü ya da olumlu geri bildirim olmayışıdır.

8. Yönetimden destek eksikliği, çalışana sorunları çözmek için yardımda bulunulmamasıdır.

9. Takımdan ihraç, çalışanı iş arkadaşlarından izole etmeye yönelik yapılan her türlü uygulamadır.

10. Fazla çalışma veya eksik çalışma, çalışanın vardiyalarında onun aleyhine olacak şekilde değişiklikler yapılmasıdır.

11. Haksız ve eşit olmayan muamele, çalışana meslektaşlarından farklı muamele etmek ile ilgilidir.

Esasen sessiz işten çıkarma eylemi işini sessizce bırakana karşı ortaya konulan ve işten çıkarma iddiasıyla sonuçlanabilecek pahalı bir stratejidir (Hugh, 2023). Sessiz işten çıkarma yönetici tarafından gerçekleştirilir, sessiz istifa ise çalışan tarafından gerçekleştirilir. Yöneticinin çalışana yeterli eğitim, destek ve kariyer gelişimi sağlayamaması sessiz işten çıkarma iken, bir çalışanın işinden kopuşu, işi için fazladan çaba göstermemesi sessizce işi bırakmaktır. Her iki kavram doğası gereği farklı olmakla birlikte, birbiriyle ilişki içerisindedirler ve genellikle biri diğerinin gerçekleşmesine neden olmaktadır (Glover, 2023). Dolayısıyla sessiz istifa ve sessiz işten çıkarma çalışanlar ve yöneticiler arasında görülen, sonuçları örgütü etkileyebilecek karşılıklı bir hesaplaşmadır.

SONUÇ

Dinamik örgütsel yaşamda gün geçtikçe birbirinden farklı davranışlarla karşılaşabilmektedir. Örgütsel davranışların her biri örgütsel amaçların gerçekleşebilmesi açısından farklı boyutlarıyla detaylı olarak araştırılmaya devam etmektedir. Bu davranışların ortaya çıkmasında ise bir takım olayların etkisi bulunmaktadır. Bunlardan biri olan covid-19 (koronavirüs) pandemisi çalışma yaşamına ilişkin bir çok ezberin bozulmasına neden olmuş, iş yapma usüllerini değiştirmiştir. Böylece pek çok çalışan işini bir şekilde yürütebileceğinin farkına varmış, yaşamında işi dolayısıyla fırsat bulamadığı önceliklerine eğilerek kendisini mutlu edecek değerler üzerine yoğunlaşmıştır. Sessiz istifa covid-19 (koronavirüs) pandemisinin iş yaşamındaki etkileri ile beslenerek olgunlaşan bir örgütsel davranış biçimidir.

Sessiz istifa; işin sadece yaşam için gerekli olan maddiyatın sağlanabilmesi açısından bir kazanç kapısı olarak düşünülmesinden hareketle, işin gerektirdiği zorunluluklarını yapmakla karşılık bulan bir kavramdır. Örgütlerde faydanın artırılması bakımından ise bilgi ve beceriye sahip olunmasına rağmen çaba göstermemektir. Örgütlerde yaşanabilecek bu durum karşısında yöneticilerin sergilediği sessiz işten çıkarmak ise; örgütsel çabası istenilen düzeyde olmayan ya da azalan çalışanın örgüte yük olmaması açısından bir takım uygulamalarla kendiliğinden işinden ayrılması amacıyla atılan ikna adımlarının sonuç bulmasıdır.

Sessizce istifa ve sessizce işten çıkarmak davranışlarının önlenmesinde çalışanlara ve yöneticilere büyük görevler düşmektedir. Her iki davranışın da örgütün tüm paydaşları açısından yarar sağlamayacağı bir gerçektir. Sessiz istifayı önlemek için örgütlerde motivasyon faktörleri üzerine yoğunlaşılmalıdır. Motivasyon sağlanmasında maddi unsurlar yanında manevi unsurların önemi unutulmamalıdır. Örgütsel güven sağlanmalı, başarının takdir edilmesini sağlayacak ödül sistemleri işletilmeli ve kariyer geliştirmeye önem verilmelidir. Ayrıca hibrit çalışma modeli çalışanlara sağlayacağı özgürlükten dolayı işin monotonlaşmasını önleyeceğinden sessiz istifa ile savaşta bir çözüm yolu olarak tercih edilebilir.

Hem sessiz istifa hem de sessiz işten çıkarma konularının anahtar kelimesinin iletişim olduğu unutulmamalıdır. Yöneticilerin çalışanların nasıl hissettiklerini ve ne kadar motive olduklarını anlamak için onlarla konuşmaları gerekmektedir. Bu konuşmalar herhangi bir konuyu (ücret, terfiler, çalışma saatleri, çalışma arkadaşlarıyla ilişkiler vb.) ön plana çıkarmaya yardımcı olursa her iki taraf açısından sorunların kolay bir biçimde ifadesini sağlayacaktır (Kearsley, 2022). İletişimin sürdürülmesiyle de sorunların üstesinden gelmek mümkün olabilecektir.

Sessiz işten çıkarmak davranışlarına maruz kalınması durumunda çalışanın yapabileceklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Martinuzzi, 2022):

- Öncelikle dikkat dağıtıcı unsurlara takılmadan işe odaklanmak gerekmektedir. Başarılı çalışmalarla yöneticinin algısı değiştirilmeye çalışılmalıdır.

- Yönetici ile konuşularak sorunun ne olduğu ve nasıl düzeltilebileceği öğrenilmelidir.
- Duyguların olabildiğince profesyonel yönetilmesi gerekmektedir, agresif davranışlardan kaçınılmalıdır.
- Yöneticilerin yaklaşımlarına karşı uyanık olunmalıdır, iş ile ilgili en doğru bilgiye ulaşılmaya çalışılmalı ve iş ile ilgili olarak yapılması istenilenlerin yazılı biçimde ispat edilebilir olmasını sağlanmalıdır.

Bir örgütte her zaman paydaşlarla uzun soluklu sürdürülen ilişkilerin önemi unutulmamalı ve örgütün en önemli paydaşı olan çalışanın bilgi, beceri ve enerjisinden en üst düzeyde faydalanabilmenin yolunun da memnuniyetinden geçtiği bilinmelidir.

Sonuç olarak, örgütlerde sessiz istifa ve sessiz işten çıkarmanın çözümünde yine konunun aktörleri olan çalışanlar ile yöneticilerin işbirliğine ihtiyaç duyulacağı bir gerçektir.

KAYNAKLAR

- Alexis, M. (2022). teambulding.com. Quiet Quitting Statistics. <https://teambuilding.com/blog/quiet-quitting-statistics>, (Erişim Tarihi: 14.05.2023).
- Bombacı, E. (2023). “Quiet quitting” yani "sessiz istifa". Dadanizm, <https://dadanizm.com/quiet-quitting-sessiz-istifa-nedir/>, (Erişim Tarihi: 09.05.2023).
- Corridore, J. (2022). Similarweb Blog. “Quiet Quitting” Searches Highlight Growing Trend. <https://www.similarweb.com/blog/insights/jobs-career-news/quiet-quitting-on-the-rise/>, (Erişim Tarihi: 13.05.2023).
- Formica, S., & Sfodera, F. (2022). The Great Resignation and Quiet Quitting paradigm shifts: An overview of current situation and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 31(8), 899-907.
- Glover, E. (2023). Built In. Quiet Firing: What It Is and How to Recognize It. <https://builtin.com/employee-engagement/quiet-firing>, (Erişim Tarihi: 19.05.2023).
- Hamouche, S., Koritos, C., & Papastathopoulos, A. (2023). Quiet quitting: relationship with other concepts and implications for tourism and hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*.
- Hugh, R. (2023). Coles Miller. The Danger Of 'Quiet Firing' Your Quiet Quitters. <https://www.coles-miller.co.uk/news/blog/quiet-firing-your-quiet-quitters.html>, (Erişim Tarihi: 19.05.2023).
- Kearsley, L. (2022). Nelsons. The Rise Of ‘Quiet Firing’ – What Is It? Should Workers Be Concerned About It? <https://www.nelsonslaw.co.uk/quiet-firing/>, (Erişim Tarihi: 19.05.2023).
- Martinuzzi, B. (2022). MindTools. Quiet Firing: The Dark Side of Quiet Quitting. <https://www.mindtools.com/blog/quiet-firing-the-dark-side-of-quiet-quitting>, (Erişim Tarihi: 19.05.2023).
- Mysoft (2023). İş Dünyasında Son Trend: Sessiz İstifa. <https://www.mysoft.com.tr/is-dunyasinda-son-trend-sessiz-istifa>, (Erişim Tarihi: 11.05.2023).
- Nieweler, A. (2023). “The Latest Trend of Quiet Quitting: What Employers Need to Know”. WhistleBlower Security. <https://blog.whistleblowersecurity.com/blog/latest-trend-quiet-quitting-should-you-worry>, (Erişim Tarihi: 09.05.2023).
- Okancı Yorulmaz, M. (2023). “Sessiz İstifa Nedir?”. gönüllü psikolog.org. <https://gonullupsikolog.org/blog/sessiz-i-stifa-quiet-quitting->, (Erişim Tarihi: 09.05.2023).
- Önder, N. (2022). “Herkesin konuştuğu sessiz istifa”. Marketing Türkiye, <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/sessiz-istifa-nedir/>, (Erişim Tarihi: 01.01.2023).
- Robinson, A. (2023). teambulding.com. Quiet Firing: What It Is and How to Spot It. <https://teambuilding.com/blog/quiet-firing>, (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

- Ruvio, A. ve Morgeson V. F. (2022). Harvars Business Review. Are You Being Quiet Fired? <https://hbr.org/2022/11/are-you-being-quiet-fired>, (Erişim Tarihi: 14.05.2023).
- Vozza, S. (2022). Fast Company. We all know about ‘quiet quitting.’ Now there’s ‘quiet firing,’ too. <https://www.fastcompany.com/90789289/we-all-know-about-quiet-quitting-now-theres-quiet-firing-too>, (Erişim Tarihi: 19.05.2023).
- Yıldız, S. & Özmenekşe, Y. O. (2022). Kaçınılmaz Son: Sessiz İstifa . Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi , 7 (4) , 14-24 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/farabi/issue/74354/1199208>

AZƏRBAYCANDA TURİZM SEKTORUNUN İNKİŞAFININ MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF TOURISM SECTOR DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

BAGHİROV Jalil Arif oghlu

PhD student of the university, Azerbaijan Tourism and Management

ORCID ID: 0000-0003-4873-425X

SAFARLI is the daughter of Shahla Akif

Azərbaycan Turizm və Menecment, Universitetinin magistrı

ORCID ID: 0009-0001-7628-4834

XÜLASƏ

Turizm istirahət üçün, sağlamlıq üçün, işgüzar və ya dini məqsədlər üçün müəyyən müddətə edilən səyahətdir. "Turizm" sözü dilimizə fransız dilindən keçib, mənası səyahət, istirahət və əyləncə deməkdir. Dünyadakı iqtisadi inkişafıla birlikdə insanların həyat səviyyəsi yüksəldikcə səyahət edənlərin sayı da artmağa başladı. Xüsusilə texnologiyadakı inkişaf turizmdəki irəliləyişə təkan verdi desək, yanılmazdır. Bunun sayəsində qloballaşan dünyada turizm insanların həyatının bir hissəsinə çevrildi.

Turizm beynəlxalq və daxili ola bilər. Daxili turizmin inkişafı beynəlxalq turizmə təkan verməkdədir. Hal-hazırda dünya ÜDM-nin 9%-i, məşğulluğun 1/11-i, ixracın 6%-i, xidmət ixracının 30%-i turizmdən asılı vəziyyətdədir. Dünya üzrə son statistikaya görə, hazırda turizm sektorunda 266 milyon insan çalışır və 2024-cü ilə qədər sayının 298 milyona çatacağı təxmin edilir.

Turizm sektorunun inkişafı onun sahələrinin hər birinin ayrı-ayrılıqda inkişafından asılıdır. Turizm sənayesinin sahələri aşağıdakılardır:

- Nəqliyyat – quru, hava və su nəqliyyatı mövcuddur. Turist daşımalarının demək olar ki, böyük hissəsini quru və hava yolları həyata keçirməkdədir.

- İnformasiya texnologiyaları – turizmin təbliğində və xüsusilə turistlərin fərqli turizm məkanlarına cəlb edilməsində çox mühüm rol oynayır. Bu məsələdə, xüsusilə sosial şəbəkə reklamları, Google və Youtube reklamları ilə yanaşı həm də Booking, Trivago, Agoda kimi mobil tətbiqlər də özünəməxsus yer tutmaqdadır.

- Qida və içki kimi xidmət sahələri turizmdə çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, bəzi turistlər daha fərqli qida və içki mədəniyyətinə sahib olan ölkələrə səyahət etməyi üstün tuturlar.

Turizmin cəlbədiciliyi sərmayənin tez qaytarılmasında və qısa müddətdə gəlir əldə edilməsindədir. Əsas xüsusiyyətlərinə görə turizm onu digər iqtisadi fəaliyyət formalarından fərqləndirən bir sıra fundamental spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu spesifikasiyalar turizm xidmətlərinin qeyri-maddilik, keyfiyyətin qeyri-sabitliyi, saxlanmasının qeyri-mümkünlüyü və mənbədən ayrılmazlığı ilə ifadə olunan xüsusiyyətləri ilə birbaşa bağlıdır.

Açar sözlər: turizm, əhali, beynəlxalq, iqtisadi, ölkə

ABSTRACT

Tourism is a trip made for a certain period of time for recreation, health, business or religious purposes. The word "tourism" came to our language from French and means travel, recreation and entertainment. Along with the economic development in the world, as people's living standards

increased, the number of travelers began to increase. It would not be wrong to say that the development in technology, in particular, has spurred the progress in tourism. Thanks to this, in a globalized world, tourism has become part of people's lives.

Tourism can be international and domestic. The development of domestic tourism gives impetus to international tourism. Currently, 9% of world GDP, 1/11 of employment, 6% of exports, and 30% of service exports are dependent on tourism. According to the latest statistics worldwide, 266 million people are currently employed in the tourism sector and the number is estimated to reach 298 million by 2024.

The development of the tourism sector depends on the individual development of each of its areas. The areas of the tourism industry are as follows:

Transport – land, air and water transport available. Most of the tourist transportation is carried out by land and air routes.

Information technologies play a very important role in the promotion of tourism and especially in attracting tourists to different tourism destinations. In this matter, especially social network ads, along with Google and YouTube ads, mobile applications such as Booking, Trivago, and Agoda also occupy a special place.

Service areas such as food and drink are of great importance in tourism. So, some tourists prefer to travel to countries with a more diverse food and drink culture.

The attractiveness of tourism lies in the quick return of investment and short-term income. According to its main characteristics, tourism has a number of fundamental specific characteristics that distinguish it from other forms of economic activity. It should be taken into account that this specificity is directly related to the characteristics of tourism services expressed by their intangibility, instability of quality, impossibility of storage and inseparability from the source.

Keywords: tourism, population, international, economic, country

GİRİŞ

Azərbaycan öz tarixi inkişafında bir çox mərhələləri başa vurduqdan sonra neftdən sonrakı dövr üçün iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və inkişafının əsas istiqamətləri kimi qeyri-neft sektorunun, xüsusilə də kənd təsərrüfatı və turizm sektorunun inkişafını hədələyib. Bu baxımdan son vaxtlar ölkədə turizm sektorunun yüksəldilməsi üçün bir sıra uğurlu tədbirlər həyata keçirilib və bu prioritet sahənin davranışı və inkişaf sistemli xarakter alıb. Bu sistemli yanaşma Prezidentin 6 dekabr 2016-cı il tarixi Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə əksini tapıb.

İxtisaslaşmış turizmin əsas mərkəz kimi seçilməsi turizmin inkişafı ilə bağlı işlərin davamlılığını təmin edilməsi, ölkənin cəlbedici turizm məkanı kimi beynəlxalq miqyasda tanınmasının təmin edilməsi və turizm xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi daxil olmaqla bir sıra məqsədlər əhatə edir. Odur ki, Azərbaycanın turizm sahəsində qarşılıqlı əlaqənin sistemli təhlili və ekonometrik yanaşma əsasında turizm sektorunun fəaliyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərə təsir edən amillərin təsirinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi səmərəli idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Müasir şəraitdə ərazi problemlərinin həllində və inkişaf etdirilməsində turizmin təşkili, inkişafı və kompleks iqtisadi idarə edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşma və inteqrasiya proseslərinin güclənməsi şəraitində dayanıqlı inkişafın mühüm amili və fəaliyyət sahəsi olan turizm bir sıra mürəkkəb problemləli situasiyaların və idarəetmə mexanizmlərinin məcmusu ilə birlikdə formalaşır və dəyişdirilir.

Azərbaycanda turizmin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Ölkənin ayrı-ayrı regionlarında turizmin səmərəli təşkili və inkişafı problemlərinin həlli ümumi xüsusiyyətlərə malikdir. Lakin təbii şəraitin orijinallığından, turizm ehtiyatlarından və iqtisadi vəziyyətindən, strukturundan və tarixi inkişafından asılı olaraq hər bir regionun özünəməxsus fərdi xüsusiyyətləri vardır. Turizmin iqtisadi əsasları onun potensialını, habelə onlardan istifadəni, o cümlədən iqtisadi potensialın bu sahəyə cəlb edilməsini və birgə istifadə istiqamətlərini müəyyən edir.

Turizm beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafında mühüm rol oynayır. Ölkələr arasında əlaqələrin intensivliyi münaqişə riskini azaldır. Turizmdən əldə edilən gəlirlər əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında bölüşdürülür. Turizm çoxlu iş yerləri yaradır və əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

İqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətən turizmin bir çox spesifik üstünlükləri var: turizmə yatırılan vəsait qısa müddətdə öz bəhrəsini verir. Turizm tarixi abidələrin qorunub saxlanması, şəhər və kəndlərin abadlaşdırılmasını, yolların çəkilməsini, infrastruktur obyektlərinin inkişaf etdirilməsini tələb edir. Turizmin inkişafı çoxlu iş yerləri yaradır, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafını sürətləndirir.

Son illər Azərbaycanda beynəlxalq turizm sürətlə inkişaf edir və orta illik iqtisadi artımın 4,3 faizini təmin edir. Hazırda beynəlxalq turizm global iqtisadiyyatda aparıcı fəaliyyət növlərindən biridir (göstərilən bütün xidmətlərin 1/3-i turizmdir). Qeyd edək ki, bəzi ölkələrdə dövlət büdcəsinin 30-40%-i turizm hesabına formalaşır (Meksika, Sinqapur, Tailand və digər ölkələrin milli gəlirinin 80%-i turizm hesabına təmin olunur). Belə ki, UNWTO-nun proqnozlarına görə, 2020-ci ildə turizmdən əldə edilən gəlir 1,5-2 milyard dollar təşkil edəcək. Bu, planet əhalisinin turizm proseslərində fəallığının 2-3 dəfə artacağından xəbər verir.

Dünyada turizmin əsas növləri bunlardır: rekreasiya, əyləncə, işgüzar səyahət və təhsil turizmi. Bu turizm növlərinin istehlakçıları turistlərin ümumi sayının 70%-ni təşkil edir. Beynəlxalq turizmin inkişaf tendensiyalarının təhlili göstərir ki, turist axınında kəskin regional fərqlər mövcuddur. Son illər turistlərin əksəriyyəti öz bölgələrinə səyahətə üstünlük verirlər. Belə ki, avropalıların 90%-i, amerikalıların 72%-i, afrikalıların 45%-i, o cümlədən Asiya və Sakit okean ölkələrindən gələn turistlərin 75%-i, Yaxın Şərqdən gələnlərin 60%-i, Cənubi Asiyadan gələn turistlərin 55%-i öz ərazisində istirahət edir.

Cədvəl 1. Səyahət agentlikləri və turoperatorların ümumi iqtisadi göstəriciləri

Göstəricilər	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Səyahət agentlikləri və turoperatorların əldə etdiyi gəlir (min manat)	22614.8	16147.3	63363.8	56439.4	41034.2	36758.3	36482.2	31107.1	29600.9	27121.5	22634.8	19065.3
Məhsul (xidmət) istehsalına çəkilən xərclər (min manat)	9636.0	21899.7	50400.0	46085.1	36734.6	29101.8	30811.6	27018.1	25292.5	23540.8	20662.1	17811.3
ondan, turizm fəaliyyəti üzrə	-	-	-	-	0.0	27308.5	29480.0	25708.6	21818.2	18903.1	16065.6	13805.7
material xərcləri	-	-	-	-	0.0	3839.0	3326.4	1964.0	1343.5	1521.0	1845.6	1423.2
bütün növ sığortalar üzrə sosial ayırmalar	-	-	-	-	0.0	1055.1	961.5	1129.9	874.1	1535.8	709.6	615.9
ondan yerləşdirmə və yaşayış yerinə çəkilən xərclər	1263.4	979.9	8115.1	8092.0	4912.4	2320.2	1453.0	2060.7	2091.3	2774.2	1920.5	985.2
Məhsul (xidmət) istehsalına çəkilən xərclər	19636.0	21899.7	50400.0	46085.1	36734.6	29101.8	30811.6	27018.1	25292.5	23540.8	20662.1	17811.3
Səyahət agentlikləri və turoperatorların əldə etdiyi gəlir (min manat)	22614.8	16147.3	63363.8	56439.4	41034.2	36758.3	36482.2	31107.1	29600.9	27121.5	22634.8	19065.3
Turizm yollarının formalaşdırılması xərclərindən	3258.2	2272.6	16150.9	14981.8	9519.9	4779.0	2647.5	4522.4	4441.7	6724.7	5498.7	4531.8

göstərdikləri xidmətlərə görə kənar təşkilatlarla ödənilmişdir												
qidalanmaya çəkilən xərclər	417.5	273.8	2889.9	2230.0	1672.2	810.3	373.0	587.4	551.1	1093.7	995.3	551.6
nəqliyyat xidmətinə çəkilən xərclər	454.0	237.1	2788.1	2770.3	2212.3	1307.7	634.0	1068.6	1054.0	1665.0	1518.1	709.0
əsas fondların amortizasiyası	5.5	4.1	32.1	-	253.3	305.6	439.3	270.8	331.4	686.2	944.4	823.0
əməkhaqqı xərcləri	7982.5	9896.0	10345.5	8136.4	5524.7	4662.1	4330.0	6967.1	6940.3	6884.6	5634.6	4532.3
ekskursiya xidmətlərinə çəkilən xərclər	2.3	22.8	658.2	616.4	228.5	37.2	74.9	122.3	119.3	80.1	77.4	68.0
viza xidmətinə (səyahətin qeydiyyat xərcləri də daxil olmaqla) çəkilən xərclər (min manat)	11.6	19.	550.6	142.2	70.4	100.8	53.9	52.6	40.8	91.3	118.3	114.2
turizm məhsulu istehsalında istifadə olunan digər xərclər (min manat)	1109.5	739.4	1149.0	1130.9	424.1	202.8	58.7	630.9	585.2	1020.4	869.0	2103.8
büdcəyə ödənilən vergilər	1061.6	4777.3	7420.1	8090.9	2298.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
reklam xərcləri	110.0	926.3	3121.0	2047.4	1399.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

(min manat)												
sair xərclər (min manat)	722	402	133	128	177	126	177	108	788	155	143	187
	3.2	3.4	30.4	28.6	39.3	67.7	75.3	54.4	7.2	0.8	2.7	9.5

Mənbə: <https://www.azstat.org/portal/tblInfo/tblInfoList.do#>

2010-2021-ci illər ərzində səyahət agentlikləri və turoperatorların əldə etdiyi gəlirə görə ödənilmiş məbləğ analiz edildiyi zaman bu illər ərzində statistikanın belə olduğunu görə bilərik: Əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 18% artım, 2012-ci ildə 19% artım, 2013-cü ildə 9% artım, 2014-cü ildə 5% artım, 2015-ci ildə 17% artım, 2016-cı ildə demək olar ki kiçik 0,7 artım, 2017-ci ildə 11% artım, 2018-ci ildə 37% artım, 2019-cu ildə 12% artım, 2020-ci ildə 75% azalma, 2021-ci ildə 40% artım müşahidə edilməkdədir.

Məhsul (xidmət) istehsalına çəkilən xərclərin dəyərində gəldikdə isə əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 16% artım, 2012-ci ildə 13% artım, 2013-cü ildə 7% artım, 2014-cü ildə 6% artım, 2015-ci ildə 14% artım, 2016-cı ildə 9% azalma, 2017-ci ildə 26% artım, 2018-ci ildə 25% artım, 2019-cu ildə 9% artım, 2020-ci ildə 57% azalma, 2021-ci ildə 11% artım yaşanmışdır.

Material xərclərinin 2010-2021-ci illərdəki analizi belədir: Əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 29% artım, 2012-ci ildə 17% azalma, 2013-cü ildə 12% azalma, 2014-cü ildə 46% artım, 2015-ci ildə 69% artım, 2016-cı ildə 15% artım olmuşdur.

Əməkhaqqı xərclərinə gəldikdə 2010-cu illə 2021-ci il arasındakı fərqliliklər belədir: Əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 24% artım, 2012-ci ildə 22% artım, 2013-cü ildə 0,8% artım, 2014-cü ildə 0,3% artım, 2015-ci ildə 38% azalma, 2016-cı ildə 7% artım, 2017-ci ildə 18% artım, 2018-ci ildə 47% artım, 2019-cu ildə 27% artım, 2020-ci ildə 4,4% azalma, 2021-ci ildə 20% azalma baş vermişdir.

Bütün növ sığortalar üzrə sosial ayırmaların statistikasına nəzər yetirsək, 2010-cu illə 2016-cı il arasındakı fərqi analiz edə bilərik. Belə ki, əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 15% artım, 2012-ci ildə 116% artım, 2013-cü ildə 44% azalma, 2014-cü ildə 29% artım, 2015-ci ildə 15% azalma, 2016-cı ildə 9% artım olmuşdur.

Əsas fondların amortizasiyası ilə bağlı statistiklərə gəldikdə isə, əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 14% artım, 2012-ci ildə 28% azalma, 2013-cü ildə 52% azalma, 2014-cü ildə 19% azalma, 2015-ci ildə 62% artım, 2016-cı ildə 31% azalma, 2017-ci ildə 83% azalma, (2018-ci illə bağlı məlumat yoxdur), 2019-cu ildə 88% azalma, 2020-ci ildə 88% azalma, 2021-ci ildə 34% artım olduğunu görürük.

Turizm yollayışlarının formalaşdırılması xərclərindən göstərdikləri xidmətlərə görə kənar təşkilatlara ödənilmiş olan statistikasına nəzər yetirdikdə 2010-2021-ci illər ərzindəki dəyişikliyi görə bilərik: əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 21% artım, 2012-ci ildə 22% artım, 2013-cü ildə 36% azalma, 2014-cü ildə 1% artım, 2015-ci ildə 42% azalma, 2016-cı ildə 80% artım, 2017-ci ildə 99% artım, 2018-ci ildə 57% artım, 2019-cu ildə 7% artım, 2020-ci ildə 86% azalma, 2021-ci ildə 43% artım baş vermişdir.

2010-2021-ci illər ondan yerləşdirmə və yaşayış yerinə çəkilən xərclər statistikalara nəzər yetirə bilərik. Belə ki, əvvəlki ilə nisbətdə 2011-ci ildə 94% artım, 2012-ci ildə 44% artım, 2013-cü ildə 25% azalma, 2014-cü ildə 2% azalma, 2015-ci ildə 30% azalma, 2016-cı ildə 59% artım, 2017-ci ildə 111% artım, 2018-ci ildə 64% artım, 2019-cu ildə 0,2% artım, 2020-ci ildə 88% azalma, 2021-ci ildə 28% artım olduğunu müşahidə etmək mümkündür.

Nəqliyyat xidmətinə çəkilən xərclərə nəzər yetirək: Əvvəlki illərə nisbətdə 2011-ci ildə 114% artım, 2012-ci ildə 9% artım, 2013-cü ildə 37% azalma, 2014-cü ildə 1,3% artım, 2015-ci ildə 59% azalma, 2016-cı ildə 106% artım, 2017-ci ildə 69% artım, 2018-ci ildə 25% artım, 2019-cu ildə 6% artım, 2020-ci ildə 92% azalma, 2021-ci ildə 91% artım reallaşmışdır.

2010-cu illə 2021-ci illər arasında qidalanmaya çəkilən xərclər ilə bağlı analiz aparsaq, görürük ki: Əvvəlki illərə nisbətdə 2011-ci ildə 80% artım, 2012-ci ildə 9% artım, 2013-cü ildə 50% azalma, 2014-cü ildə 6% artım, 2015-ci ildə 37% azalma, 2016-cı ildə 117% artım, 2017-ci ildə 102% artım, 2018-ci

ildə 33% artım, 2019-cu ildə 29% artım, 2020-ci ildə 90% azalma, 2021-ci ildə 52% artım müşahidə edilmişdir.

Təbii ki, ekskursiya xidmətlərinə çəkilən xərcləri də analiz etmək mümkündür. Turizm məqsədilə gələnər: əvvəlki illərə nisbətə 2011-ci ildə 13% artım, 2012-ci ildə 3% artım, 2013-cü ildə 48% artım, 2014-cü ildə 2% artım, 2015-ci ildə 39% azalma, 2016-cı ildə 51% azalma, 2017-ci ildə 518% artım, 2018-ci ildə 170% artım, 2019-cu ildə 6% artım, 2020-ci ildə 97% azalma, 2021-ci ildə 90% azalma olmuşdur.

Bununla yanaşı, viza xidmətinə çəkilən xərclərə nəzər yetirsək, belə statistika ilə qarşılaşırıq: Əvvəlki illərə nisbətə 2011-ci ildə 3% artım, 2012-ci ildə 23% azalma, 2013-cü ildə 56% azalma, 2014-cü ildə 28% artım, 2015-ci ildə 2% artım, 2016-cı ildə 87% artım, 2017-ci ildə 20% artım, 2018-ci ildə 100% artım, 2019-cu ildə 286% artım, 2020-ci ildə 97,7% azalma, 2021-ci ildə 42% azalma olduğunu görə bilərik.

Turizm məhsulu istehsalında istifadə olunan digər xərclər 2010-2021-ci illər ərzindəki statistikasına isə belədir: Əvvəlki illərə nisbətə 2011-ci ildə 313% artım, 2012-ci ildə 17% artım, 2013-cü ildə 43% azalma, 2014-cü ildə 7% artım, 2015-ci ildə 91% azalma, 2016-cı ildə 244% artım, 2017-ci ildə 105% artım, 2018-ci ildə 166% artım, 2019-cu ildə 1% artım, 2020-ci ildə 35,7% azalma, 2021-ci ildə 50% artım yaşanmışdır.

2010-2021-ci illər ərzində büdcəyə ödənilən vergilər ilə də tanış olmaq mümkündür. Belə ki, əvvəlki illərə nisbətə 2018-ci ildə 252% artım, 2019-cu ildə 9% azalma, 2020-ci ildə 36% azalma, 2021-ci ildə 78% azalma olduğu görülmüşdür.

2010-cu ildən 2021-ci ilə qədər olan zaman müddətində reklam xərclərində müəyyən müddət artım olsa da, son illər bu rəqəm də aşağı düşməkdədir. Statistikalara görə, əvvəlki illərə nisbətə 2018-ci ildə 46% artım, 2019-cu ildə 52% artım, 2020-ci ildə 79% azalma, 2021-ci ildə 89% azalma olmuşdur.

Sair xərclərə gəldikdə isə, isə qarşılaşacağımız statistika belədir: Əvvəlki illərə nisbətə 2011-ci ildə 24% azalma, 2012-ci ildə 8% artım, 2013-cü ildə 408% artım, 2014-cü ildə 37% artım, 2015-ci ildə 63% artım, 2016-cı ildə 29% azalma, 2017-ci ildə 40% artım, 2018-ci ildə 28% azalma, 2019-cu ildə 3% azalma, 2020-ci ildə 70% azalma, 2021-ci ildə 79% artım baş vermişdir.

Turizmin inkişaf tendensiyalarının təhlili göstərir ki, təbii-iqlim, iqtisadi, sosial və siyasi amillərlə yanaşı, reklam və informasiya texnologiyalarının yüksək səviyyədə olduğu ölkələrdə turizm ən yüksək tempə inkişaf edir.

Qeyd edək ki, Böyük İpək Yolunun Azərbaycanın mədəni dəyərlərin tarixinə və inkişafına böyük təsiri olub. Şərq və Qərb xalqları arasında çoxəsrlik əlaqələr bu yolla həyata keçirilirdi ki, bu yol xalqlar arasında əlaqələrin inkişafına töhfə verməklə, dünya sivilizasiyasının inkişafının mühüm vasitəsi kimi çıxış edir, mədəni mübadilələrə təkan verirdi. Azərbaycan qədim zamanlardan Böyük İpək Yolu marşrutunun mühüm dayanacaq məntəqəsi olan ölkə kimi tanınır.

Müasir turizmi nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasına gələn turistlərin sayının ildən-ilə artmasına, eləcə də xaricə səyahət etmək istəyənlərin sayının artmasına baxmayaraq, Azərbaycan turizmi beynəlxalq turizmdəki potensialını hələ də tam reallaşdırmayıb. Ərazi turizm potensialının hərtərəfli qiymətləndirilməsi və səmərəli istifadəsi, turizm komplekslərinin səmərəli fəaliyyəti investisiyaların cəlb edilməsi, yeni innovativ texnologiyaların tətbiqi, peşəkar kadrların hazırlanması və turizm sahəsində məqsədyönlü dövlət siyasətinin aparılması ilə bağlıdır.

Hazırda turizm milli iqtisadiyyatın ən gəlirli sahələrindən birinə çevrilib, bu da dövlət büdcəsinə valyuta gəlirləri gətirir. Turizm sektorunda ÜDM-in və məşğulluğun həcminə artan dinamikası statistik məlumatlar ilə sübut edilmişdi.

Cədvəl 2. Turizm üçün xarakterik sahələrdə yaradılan əlavə dəyərin ölkənin ümumi daxili məhsulunda xüsusi çəkisi, faizlə və qoyulan investisiyaların həcmi (milyon manat)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
--	------	------	------	------	------	------	------

Turizm üçün xarakterik sahələrdə yaradılan əlavə dəyərin ölkənin ümumi daxili məhsulunda xüsusi, çəkisi faizlə	4,5	4,3	4,5	4,3	4,5	1,9	2,2
Turizm üçün xarakterik sahələr üzrə qoyulan investisiyaların həcmi, milyon manat	1,063.9	363.0	267.3	229.7	133.7	79.3	242.4

Mənbə: stat.goV.az

İlk öncə cədvəl 2-də 2015-2021-ci illər ərzində Turizm üçün xarakterik sahələrdə yaradılan əlavə dəyərin ölkənin ümumi daxili məhsulunda xüsusi çəkisi, faizlə göstərilmişdir. 2016-cı ildə bu göstəricinin faizi əvvəlki illə müqayisədə 0.5 % azalmış, 2017-ci ildə 4.6 % artmış 2018-ci ildə 0,5 % azalmış, 2019-cu ildə, 4,6 % artmış, 2020-ci ildə 57.6 % azalmış, 2021-ci ildə isə 15.7 % artmışdır. Daha sonra isə 2015-2021-ci illər ərzində turizm üçün xarakterik sahələr üzrə qoyulan investisiyaların həcmi, milyon manat üzrə göstərilmişdir. 2016-c ildə bu göstərici əvvəlki illə müqayisədə 65.9 % azalmış, 2017-ci ildə 26.4 % azalmış 2018-ci ildə 14,1 % azalmış, 2019-cu ildə 41,8 % azalmış, 2020-ci ildə 40,7 % azalmış, 2021-ci ildə isə 83,7 % artmışdır.

Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafının öyrənilməsində ən aktual problem ölkənin ümumi ərazisinin ayrı-ayrı iqtisadi və ya turizm subregionlarına bölünməsidir. Bu bölgü həmin ərazilərdə ən əlverişli amillər əsasında turizm kompleksləri yaratmağa imkan verəcək. Belə rayonlaşdırmanın əsasını ərazinin təbii, rekreasiya və turizm potensialının təhlili və qiymətləndirilməsi təşkil edir.

Turizm mərkəzlərinin təşkili məqsədilə ərazi rayonlaşdırılmasının əsas prinsiplərinə aşağıdakılar daxildir: turistlərin qəbulu, yerləşdirilməsi və onlara xidmət göstərilməsi üçün bazanın olması və vəziyyəti; turistlərin tarixi axınları və mövcud turizm mərkəzləri; bütövlükdə regionun iqtisadi və tarixi inkişaf səviyyəsi.

İqtisadi və coğrafi baxımdan rayonlaşdırma prinsiplərini seçərkən onların regional turizmin spesifik xüsusiyyətləri ilə əlaqəsini nəzərə almaq lazımdır. Ən mühüm prinsiplər bunlardır: ərazinin spesifikliyinin səviyyəsi; ərazidə maddi istehsal müəssisələrinin olması; sosial infrastrukturun mövcudluğu; təbii və rekreasiya potensialından və əmək ehtiyatlarından istifadə səviyyəsi. Bundan əlavə, turizmin təşkilinin proqnozlaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən həm gələn turistlərin sayı, həm də müəyyən əraziyə turist axınının intensivliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə rayonlaşdırma, habelə turizm potensialının vəziyyətinin təhlili aparılmadıqda turizm komplekslərinin yaradılması və iqtisadi fəal əhalinin sosial-mədəni proseslərə, o cümlədən turizmə cəlb edilməsi mümkün deyil.

Turizm xidmətləri kompleksinin yaradılması üzrə əsas fəaliyyətlərə turizm üçün maddi-texniki bazanın olması daxildir (bunlar turizmlə məşğul olan turizm müəssisələridir).

Respublikada turizmin inkişafının əsas istiqamətləri inkişaf etmiş maddi istehsal və sosial infrastruktur mövcud olduqda, turizm kompleksinin inkişafı üçün əsas komponentlərdən biri ərazinin təbii və rekreasiya potensialıdır. Bu potensial konkret sahəyə xas olan amil kimi rekreasiya turizminin inkişafına təkan verə bilər. Azərbaycanın regionları zəngin təbii və rekreasiya potensialına malikdir və hazırda ondan yalnız qismən istifadə olunur.

Azərbaycanda turizm sektorunun problemlərindən biri də müasir standartlara uyğun kadrların peşəkar səviyyəsinin aşağı olması ilə birləşən zəif infraqurukturdur. İri dövlət layihələrinin həyata keçirilməsinə və əvvəllər qeyd olunan problemlərin həllinə ciddi maneələr turizmin idarə edilməsində vahid strategiyanın, eləcə də onun inkişafı proqramının olmamasıdır. Bu, qəbul edilən qərarların, investisiya layihələrinin qeyri-rasional təkrarlanmasına, məhdud investisiya resurslarından istifadə edilməsinə və nəticədə turizm sektorunda investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin ümumi azalmasına gətirib çıxarır. İndiyə qədər sənayenin digər sahələrinin inkişafı turizmin problemlərini arxa plana keçirib. Halbuki dövlətin qəbul etdiyi turizmin inkişafı proqramlarında neft satışından əldə olunan gəlirin bir hissəsinin turizm sektoruna ayrılması ilə bağlı müddəa var.

Qeyd edək ki, indiyədək Azərbaycanda ÜTT-nin tövsiyələri ilə bağlı milli turizm statistikasını sistemi yaradılmayıb: turistlərin intensivliyi, hərəkətliliyi, turist istehlakı, vətəndaşların gəliş-gedişlərinin sayı, eləcə də turist axını kimi statistik göstəricilər yoxdur.

İqtisadi baxımdan turizmin özəlliyi ondan ibarətdir ki, o, həyatda istehlak tələbinin yeni formasını yaradır. Bu tələbat turizm sektorunda müəssisələrin istehsal etdiyi əmtəə və xidmətlərin bütün çeşididir.

Turizm sahəsində bazar münasibətlərinin inkişafı Azərbaycanda bir çox turizm şirkətlərinin yaranmasına səbəb olub ki, onlar tədricən turizm xidmətləri bazarını doldururlar. Onların fəaliyyəti nəticəsində istehsal olunan turizm məhsullarının həcmi, əhalinin gəlirləri, büdcəyə daxilolmalar artır, yeni iş yerləri açılır, məşğulluq problemi həll edilir, infrastruktur inkişaf etdirilir.

Nəticə və Təkliflər

Bu tədqiqat Azərbaycanın turizm sektorunda asılılıqların ekonometrik təhlilini müəyyən etmək məqsədi daşıyır. Seçilmiş tədqiqatda ölkənin ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsində müəyyən edilmiş turizm sektorunun inkişafının əsas prioritetləri araşdırılıb. Turizm sektorunun göstəricilərinin sistemətlə təhlili nəticəsində məlum olmuşdur ki, son illər bu sektorun əsas göstəricilərində, xüsusən də turizm şirkətlərinin gəlirlərində dinamik inkişaf müşahidə olunur. Lakin turizm sektorunun bəzi göstəriciləri üzrə belə müsbət tendensiya müşahidə olunmur. Tədqiqat işində turizm sektoru mürəkkəb iqtisadi-kibernetik sistem nəzərdən keçirilir və əsasən ekonometrik modelləşdirmənin korrelyasiya-reqressiya modeli təhlili əsasında turizm sektorunun əsas göstəriciləri arasında kəmiyyət əlaqəsi araşdırılır. Stasionarlıq dərəcəsi və turizm sektorunun zaman göstəricilərinə inteqrasiyası “Dikki-Fuller” testi əsasında qiymətləndirilir. Məqalədə səyahətlərin dəyəri, agentliklərin sayı, göndərilən turistlərin sayı, milli parkların sayı, investisiyaların həcmi və ABŞ kimi ekzogen parametrlər əsasında turizm agentliklərinin gəlirlərinin asılılığının xətti modeli qurulur, dollar məzannəsi. Bu modelin statistik göstəricilərinin təhlili nəticəsində məlum oldu ki, model keyfiyyətsiz xüsusiyyətlərə malikdir, xüsusilə çoxölçülülüyə daha çox meyillidir. Buna görə də modelin sistemətlə təkmilləşdirilməsi bəzi ekzogen parametrlərin tədqiqatdan çıxarılması yolu ilə həyata keçirilmişdir. Bu alqoritm sayəsində Qauss-Markov teoreminin bütün gəlirlərinə cavab verən və nəticə etibarilə ölkənin turizm sektorunda real iqtisadi vəziyyətə adekvat və bu sektorun proqnozlaşdırılması üçün əlverişli olan çoxillik reqressiya modelinin yeni reaksiyası alınır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Алиева Н. Р. Развитие туризма в регионах Азербайджана и проблемы обеспечения занятости населения: сборник статей «Проблемы национальной экономики». 4-й вып. Баку: Изд-во «ИЭНАНА»; «Елм». 2007. С. 261-273.
2. Алиева Н. Р. Туристические фирмы Азербайджана на пути к инновационному развитию: тезисы 2-й Международной научно-практической конференции / Научный инновационный центр НАНА. Баку: Изд-во «Елм». 2008. С. 126-128.
3. Гасанов А. Н. Факторы, обуславливающие развитие туристских центров в западном регионе Азербайджана: сборник докладов Международной научно-практической конференции. Варна, 2009. С. 47-55.
4. Гасанов А. Н. Природные туристские ресурсы Азербайджана // Сервис plus. 2012. № 3. С. 11-16.
5. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər, Bakı şəhəri. 02 fevral 2021-ci il, № 2469.
6. Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Bakı şəhəri, 6 dekabr 2016-cı il, № 1138.
7. <https://www.stat.gov.az>
8. <https://president.az>
9. <https://www.e-qanun.az>

BURSA VAKIF KÜLTÜRÜ MÜZESİNDE YER ALAN KEÇE SECCADELER FELT PRAYER RUGS IN BURSA FOUNDATION CULTURE MUSEUM

Fikret ALKAN

Uzm. Sanat Tarihçi, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Müzeler Şube Müdürlüğü, Bursa

Ayşegül KOYUNCU OKCA

Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

El Sanatları Bölümü, Denizli

ÖZET

Vakıf şahsî mal ve mülk, Allah'ın rızasını ve toplumun duasını almak maksadı ile hiçbir menfaat beklemeden toplum yararına gönüllü olarak kamulaştırılmasıdır. İslam toplumunda öldükten sonra sevap kazanmak ve topluma yararlı olmak amacı ile kurulan vakıf sistemi, İslâmiyet'in kabulünden sonra özellikle Selçuklular ve Osmanlılar Döneminde Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına damgasını vurmuş, sosyal ve beledi işlerin temel taşı olarak günümüze kadar uzanmıştır. Bursa'da yer alan Vakıf Kültürü Müzesi de Bursa'da kurulan tarihsel vakıflar yolu ile yapılan eserlerin önemini vurgulamak ve tanıtmak amacıyla Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından açılmıştır.

Bahse konu müzede geleneksel mesleklerin elinden çıkan kültürel ürünlerin sergilenmesi de yapılmaktadır. Bunlardan dini amaçlı kullanımları ile öne çıkan seccadeler, geleneksel yöntemler ile üretilen keçe eserlerdendir. Seccade, İslam dininde namaz kılınacak yerin temiz olması amacı ile yere yayılan örtü, halı, kilim, post kumaş veya keçeden üretilmiş, en az bir kişinin namaz kılacağı büyüklükteki yaygılara verilen genel bir addır. Keçe seccadelerin hem tarihsel hem kültürel hem de sanatsal değerleri bulunmaktadır.

Bu çalışmada Bursa Vakıf Kültürü Müzesi koleksiyonunda yer alan keçe seccade eserlerin ayrıntılı olarak incelenmesi ile tanıtımına katkı sunmak amaçlanmıştır. Ayrıca geleneksel değerlerin korunması ve tanıtılması kapsamındaki çalışma ortamlarından biri olan müzelerin koleksiyonlarında yer alan keçe ürünlerin teşhir-tanzim sorunlarına ve bu eserler ile ilgili olarak alınması gereken tedbirlere dikkat çekilmiştir. Çalışmanın gerçekleşmesi için literatür taraması yapılmış, müze yetkilileri ile görüşülmüş, fotoğraflar ile metin kısmı desteklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bursa, Vakıf, Müze, Keçe, Seccade.

ABSTRACT

Foundation is the voluntary expropriation of personal property and property, without expecting any benefit, in order to obtain the consent of Allah and the prayer of the community. The foundation system, which was established with the aim of gaining merit and dominating the society after death in the Islamic society, left its mark on the social, cultural and economic housing of the Turkish world, especially in the Seljuks and Ottomans Period, after the acceptance of Islam. It has reached the present day as the cornerstone of social and municipal works. The Museum of Foundation Culture, located in Bursa, was opened by the Bursa Metropolitan Municipality in order to protect and promote the existence of the goods made by the historically established foundations in Bursa.

Cultural artifacts from traditional professions are also exhibited in the aforementioned museum. The prayer rugs, which stand out with their religious use, are among the felt works produced with traditional use. The prayer rug is a general name given to the blankets, which are made of blankets, carpets, rugs, fleece or felt, that are spread all over the place in order to keep the place of prayer clean in the religion of Islam, and that at least one person will pray. These felt prayer rugs have both historical, cultural and architectural values.

In this study, it aims to contribute to the promotion by examining the felt prayer rug components in the collection of Bursa Foundation Culture Museum in detail. In addition, attention has been drawn to the difficulties of displaying and organizing the felt obtained from the collections of museums, which is one of the working environments within the scope of the protection and promotion of traditional values, and what needs to be taken regarding these artifacts. For the realization of the study, literature was used, museum officials were interviewed, photographs and text part were supported.

Keywords: Bursa, Foundation, Museum, Felt, Prayer Rug.

GİRİŞ

Vakıf; toplumun veya insanlığın menfaati için şahsî servetin mülkiyetinden, sahipliğinden ya da tasarruf hakkından tamamen ve ebediyen vazgeçmek olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile, vakıf şahsî mal ve mülk, Allah'ın rızasını ve toplumun duasını almak maksadı ile hiçbir menfaat beklemeden toplum yararına gönüllü olarak kamulaştırılmasıdır (Kodaman, 1988: 1). Yardımlaşma içgüdüğü ile taşınır ve taşınmaz malların topluma mal edilmesi sosyal hayatta dayanışmayı ön plana çıkarmaktadır. Vakıf kültürünün tam olarak ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmese de Babil ve Sümerler zamanında vakfı andıran izlerin olduğu çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Vakıf sistemi, İslâmiyet'in kabulünden sonra özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına damgasını vurmuştur (Bayartan, 2008:159). Altın çağını Osmanlı Döneminde yaşayan vakıflar devletin topraklarını kısa zamanda vakıf eserleri ile doldurmuş ve devletin yerine getirmesi gereken birçok hizmette önemli görevler üstlenmişlerdir (Çizakça, 2006: 21-36).

Tarihsel perspektifte incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa'da zengin bir sosyal ve kültürel yaşama rastlanılmaktadır (Ertürk ve Tosun, 2009: 42). Bu nedenle Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından kentin tarihi, kültürel ve sosyal birikimini göz önüne sermek, korumak, tanıtmak, yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacı ile çeşitli uzmanlık alanlarına ve koleksiyonlara sahip müzeler kurulmaktadır. Türkiye'nin ilk kent müzelerinden biri olan Bursa Kent Müzesi 2004 yılında kurulmuştur. Klasik kent müzesi işlevinin yanı sıra yarının kentlilerine yol göstermeyi amaç edinen Bursa Kent Müzesi (Yıldız vd., 2022: 59-60) koleksiyonlarından birçok yeni müze doğmuştur. Bursa kültür ve sanatını zenginleştirerek sosyo-kültürel hayatı canlı tutabilmek için yapılan bu müzelerin sayısı da her geçen gün artmaktadır (Dağdelen ve Yavaş, 2020: 110). Kentin farklı değerlerinden yola çıkarak özel müze statüsünde müzeler açan ve işleten Bursa Büyükşehir Belediyesi, 17 Şubat 2017 tarihinde Bursa'da yer alan vakıflar aracılığı ile oluşan külliye-anıtsal eserleri tanıtmak ve vakıfların önemini vurgulamak için Bursa Vakıf Kültürü Müzesi'ni oluşturmuştur (Bkz. Fotoğraf: 1).

Fotoğraf 1. Bursa Vakıf Eserleri Müzesi Girişi-Bursa Koza Han Taç Kapısı Replikası

(Fikret Alkan Arşivi, 2023)

Bu çalışmada Bursa Vakıf Kültürü Müzesi koleksiyonunda yer alan keçe seccade eserlerin ayrıntılı olarak incelenmesi ile tanıtımına katkı sunmak amaçlanmıştır. Ayrıca geleneksel değerlerin korunması

ve tanıtılması kapsamındaki çalışma ortamlarından biri olan müzelerin koleksiyonlarında yer alan keçe ürünlerin teşhir-tanzim sorunlarına ve bu eserler ile ilgili olarak alınması gereken tedbirlere dikkat çekilmiştir. Çalışmanın gerçekleşmesi için literatür taraması yapılmış, müze yetkilileri ile görüşülmüş, fotoğraflar ile metin kısmı desteklenmiştir.

Bursa Vakıf Kültürü Müzesi ve Koleksiyonunda Yer Alan Keçe Seccadeler

Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne kazandırdığı ilkelerden biri olan devletçilik adımlarının en belirgin örneklerinden biri 2 Şubat 1938 tarihinde Bursa'da Merinos Sümerbank Yünlü Müessesesi'nin açılması olmuştur. Koyun yününden kumaş ve hazır giyim üretimi yapan entegre bir tesis olarak planlanan fabrika, 2000 yılına değin faaliyetini sürdürmüştür. 2000 yılından sonra Bursa Özelleştirme İdaresi'ne devredilen fabrika arazisi ve ekipmanları, karar alma mekanizmalarının iradesi ve halkın ihtiyaçları göz önünde bulundurularak Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi'ne dönüştürülmüştür. 2011 yılında kentin ve Cumhuriyet tarihinin sembol işletmelerinden biri olan Merinos'un mirası teknik ekipmanı, belgeleri ve kente ait öyküsü dönemin endüstri teknolojisi ile birlikte sergilenmeye uygun olacak şekilde bakımdan geçirilmiş ve müze olarak izlenime sunulmuştur. Müzenin gördüğü ilgi söz konusu kültür merkezi içerisindeki müze sayısının artmasını sağlamıştır (Elbas, 2015: 222).

Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi içerisinde faaliyet gösteren dört müzeden (Merinos Tekstil ve Sanayi Müzesi, Bursa Merinos Enerji Müzesi, Bursa Vakıf Kültürü Müzesi, Bursa Göç Tarihi Müzesi) biri olan Bursa Vakıf Kültürü Müzesi; İslam tarihinde vakıf, Müslüman-Türk devletlerinde vakıf kültürünün gelişmesi ve Osmanlı Devleti'nde vakıf kültürü, Selâtin (sultanlar) vakıfları ile inşa edilmiş ilk Osmanlı başkenti ve külliye şehir Bursa, kuş evleri, camiler, kütüphaneler, medreseler, türbeler, tekke ve zaviyeler, aşevi (imaret), yol ve köprüler, çeşme ve su, darüşşifa, hamam gibi bölümlerden oluşmaktadır (Dağdeler ve Yavaş, 2020: 111). Ayrıca Bursa'da Osmanlı Dönemi sultanları tarafından vakıflar yolu ile kurulan külliye ve bunların parçaları canlandırılarak, küçük ölçekli kopyaları, maketler ve eserler yolu ile ziyaretçilerin ilgisi çekilmeye çalışılmaktadır. Cami, medrese, hamam, aşevi canlandırmaları, çeşme, hat levhaları, Kuran-ı Kerimler, tekstil eserler (keçe seccadeler, Kâbe örtüsü, destimal-i şerif, kumaş üzerine işlenmiş hatlar, sarıklar) dini ve tasavvufi kullanım eşyaları, tarikat ve tekke eşyalarından (Bkz. Fotoğraf: 2-3-4-5) seçkiler bu müzenin en önemli eserleri arasında yer almaktadır (<https://bursadazamandergisi.com/makaleler/vakif-sehri-bursanin-yeni-muzesi-vakif-kulturu-muzesi-2-4348.html>, Erişim Tarihi: 25.05.2023).

Fotoğraf 2-3-4-5. Bursa Vakıf Eserleri Müzesi Teşhirinde Yer Alan Maketler, Canlandırmalar ve Eserler (Ayşegül Koyuncu Okca Arşivi, 2022)

Keçe, sözlükte: “Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş” (<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25.05.2023) anlamındadır ve Oğuzca’da “ıslatılarak dövülmüş yün” karşılığındaki sözcükten evrilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ke%C3%A7e>, Erişim Tarihi: 25.05.2023). Keratin yapılı deri ürünü hayvan liflerinin dış tabakasını oluşturan pullu hücrelerin nem, basınç, ısı ve hareket etkileri ile çözülmeyecek şekilde kenetlenmesi keçeyi oluşturur. Keçeleşme yün ve kıl kökenli hayvansal liflerin; sıcaklık, basınç, asidik veya bazik çözeltilerin etkisi ile mekanik hareketler sonucunda elyafın boyca ve ence çekip kısılmasıdır. Bu kısılma sırasında pullar dışa ve geriye doğru kıvrılır. Bu kıvrımlarda lifler düğümlenir, doku sıkılaşır. Keçeleşme işlemi ısı, asit ve bazlar yardımı ile artar. Böylece lifler şişerek birbirine bağlanır (Başer, 1992: 77).

Keçenin ilk üretiminde soğuk iklimlerde yaşayan topluluklarının zorunlu ihtiyaçları etkili olmuş, sonraki dönemlerde ise yaşam alanında geniş bir çeşitlilikle yer aldığı görülmüş ve sanatsal bir zenginlik kazanmıştır (Begiç, 2015: 178). Keçe Anadolu medeniyetlerinde de kullanılmış, Hitit, Frig ve komşu ülkelerden Babil krallıklarında keçe örneklerine rastlanmıştır (Seyirci ve Topbaş, 1999: 578). Soğuk iklimde sahip olan Orta Asya’da geleneksel teknikler ile üretilen ilk keçe örneklerine M.Ö. 4 ve M.Ö. 3. yüzyıllarda Pazarık kurganlarında rastlanmıştır. Bu örneklerdeki tepme keçelere applike tekniği ile desen katılmıştır (Çeliker, 2011: 2).

Keçecilik Ahi geleneğine göre usta-çırak ilişkisi ile ya da babadan oğula geçen gelenekçi yapısı ile günümüze kadar ulaşmıştır. Pirleri Hz. İdris olarak kabul edilir. Keçeciler üretimleri için ihtiyaç duydukları ısı, su ve sabunun kolay karşılanabilmesi dolayısıyla hamamları tercih ederlerdi. Anadolu’nun birçok ilinde bu nedenle “keçeciler hamamı” ismiyle keçeci esnafına hizmet vermiş hamamlar bulunmaktadır (Ergür, 2002: 136). Bursa Keçeli Hamamı, İstanbul-Fatih Keçeciler Hamamı, Eskişehir Keçeciler Hamamı, Şanlıurfa Keçeciler Hamamı bunların örneklerindedir (<https://www.izlesene.com/video/ertugrul-karslioglu-kecenin-teri/8911641>, Erişim Tarihi: 25.05.2023). Babadan oğula usta çırak ilişkisi içinde öğrenilen bu geleneksel üretim tekniği, kimi yerlerde geçerliliğini sürdürmekle birlikte, makine destekli üretim ile de geleneksel teknik devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Anadolu’da hayvancılık yapılan yerlerde daha fazla görülmekle birlikte, Afyon, Balıkesir (Bigadiç), Burdur, Bursa, Denizli (Çal), Erzurum, İzmir (Bergama-Ödemiş-Tire), Manisa (Akhisar-Soma-Turgutlu), Isparta (Yalvaç), Kahramanmaraş, Kars, Konya, Urfa gibi soğuk merkezlerde keçe kullanılagelen bir ürün olarak halen karşımıza çıkmaktadır (Özhekim, 2009: 124-125). Geleneksel üretimlerin en bilinenleri çoban kepeneği, binek hayvanlarının terini almak ve sırtını korumak için kuşam malzemesi, soğuktan korunmak için giyim malzemesi, başlık, halı, kilim, heybe, seccade (namazlık) gibi üretimlerdir. (Gürçay, 1966: 26-27).

Seccade, İslam dininde namaz kılınacak yerin temiz olması amacı ile yere yayılan örtü, halı, kilim, post kumaş veya keçeden üretilmiş, en az bir kişinin namaz kılacağı büyüklükteki yaygılara verilen genel bir addir. Seccadeler daha çok evlerde namaz kılmak için kullanılır ve taşınabilirler (Nas ve Doğan, 2018: 928). Genellikle halı, kumaş, kırkyama gibi ana malzemelerden oluşan seccadelerin az sayıdaki keçe örnekleri tarikat ehline ait olmaları nedeni ile tekkelerde veya tekke malzemelerinin sergilendiği müzelerde yer almaktadır. Bunun nedeni, seccade ile postun birlikte kullanılması ve sembolik olarak taşıdığı anlamdır (Bayraktaroğlu, 2022: 117-118). Tarikat eşyalarında bitkisel motifler, kıvrılmış dal ve yapraklar, rumi, palmet, penç, goncagül, hatayi, çiçekleri ile birlikte servi, gül, lale motiflerinin sembolik anlamları ile kullanıldığı bilinmektedir (Erol, 2021: 623). İslam dininde namaz kılarken mihraba doğru serilen seccadelerde mihraba benzer bezemelerin görülmesi kaçınılmazdır. Ancak sıralanan motiflerin dini ritüellerin yapıldığı mimari elamanlarda ve el sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan keçe seccadelerde süsleme detayı olarak kullanılmış olması köklü kültürel birikimin yansımasıdır.

Bursa Vakıf Kültürü Müzesi koleksiyonunda bu çalışmanın konusu olan altı adet keçe seccade yer almaktadır. VA00129, VA00130, VA00131, VA00132 ve VA00133 nolu beş tane seccade satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Bu beş keçe seccade “Yeşil Cami canlandırması” kısmında canlandırma/anlatım öğesi olarak yere serilmiş şekilde sergilenmektedir (Bkz. Fotoğraf: 6-7). VA00257 nolu seccade ise Üftade Tekkesi’nden getirilmiştir ve müzenin “tekke/sufi” kısmında vitrinde sergilenmektedir (Bkz. Fotoğraf: 8). Keçe seccadelerin hepsi müze demirbaşında ve ettüük eser

sınıfında yer almaktadır. Envanter defterine detaylı veri girişi yapılmamıştır. Ancak müze kayıtlarında eserlerin tamamının işleme tekniği ve özelliklerinden ötürü 19. yüzyıla tarihlendirildiğinden bahsedilmiştir.

Fotoğraf 6-7. Bursa Vakıf Kültürü Müzesi Yeşil Cami Canlandırması (Fikret ALKAN Arşivi, 2023)

Fotoğraf 8. Bursa Vakıf Kültürü Müzesi Tekke/Sufi Canlandırması (Fikret ALKAN Arşivi, 2023)

Fotoğraf 9. Bursa Vakıf Kültürü Müzesi VA00129 Nolu Seccade

Eser; sarı renk keçe üzerine turuncu renk iplik ile süzeni tekniğinde bitkisel motifler kullanılarak işleme yapılmış, 90 cm x 160 cm ölçüsünde seccadedir. Eser cami mihraplarını andırır şekilde süslenmiş olup, süsleme motifleri simetrik olarak tasarlanmıştır. Bitkisel motifler ile çerçevelenmiş ince bir bordür içerisine mihrap motifi yine bitkisel motifler yardımı ile oluşturulmuştur. Seccadenin köşeliklerine nar motifi işlenmiştir. Seccadenin kenarları püskül/saçak şeklinde düzenlenip, süslenmiştir. Mihrabın tepe noktasından seccadenin ortasına doğru zincir ile sarkan kandil niş bölümünün merkezine konumlandırılmıştır. Tek ayaklı kandil oval formda işlenmiş ve üç zincir ile sarkıt ana zincire bağlanmıştır. Seccade dikdörtgen formlu ayaklar üzerine oturtulmuştur. Geometrik motiflerin üst üste bindirilmesi ile oluşturulan sütuncelerin baş kısmı saksı şeklinde tasarlanmış olup, sarmaşık motifli stilize edilmiş bitkisel motifler bu kısımdan çıkarak mihrabın kavsara kısmını oluşturmuştur. Sütunların ayak kısmının ortasına ise nar motifi işlenmiştir. Yere serilerek sergilenen eserde kirlenme ve sökülmeler mevcuttur.

Fotoğraf 10. Bursa Vakıf Kültürü Müzesi VA00130 Nolu Seccade

Eser; sarı renk keçe üzerine kırmızı, turuncu, mor, mavi, yeşil ve kahverengi iplikler ile süzeni tekniğinde bitkisel motifler kullanılarak işleme yapılmış, 98 cm x 156 cm ölçüsündedir. Eser cami mihraplarını andırır şekilde süslenmiş olup, süsleme motifleri simetrik olarak tasarlanmıştır. Bitkisel motifler ile çerçevelenmiş ince bir bordür içerisine mihrap motifi yine bitkisel motifler yardımı ile oluşturulmuştur. Çerçevenin üst köşelerinde bereket sembolü nar motifi işlenmiştir. Seccadenin kenarlarında püskül/saçak bulunmamaktadır. Mihrabın tepe noktasından seccadenin ortasına doğru zincir ile sarkan kandil niş bölümünün merkezine konumlandırılmıştır. Ana zincirin sağ ve sol yanlarında üçer dilimli zincir dalgalı halde ana motiflere hareket kazandırmaktadır. Tek ayaklı kandil oval formda işlenmiş ve üç zincir ile sarkıt ana zincire bağlanmıştır. Seccade dikdörtgen formu ayaklar üzerine oturtulmuştur. Bitkisel motiflerin üst üste bindirilmesi ile oluşturulan sütuncelerin baş kısmı çiçeklerle doldurulmuş olup, sarmaşık motifli stilize edilmiş bitkisel motifler bu kısımdan çıkarak mihrabın kavsara kısmını oluşturmuştur. Sütunların ayak kısmının ortasına ise çiçek buketi motifi işlenmiştir. Yere serilerek sergilenen eserde kirlenme ve sökülmeler mevcuttur.

Fotoğraf 11. Bursa Vakıf Kültürü Müzesi VA00131 Nolu Seccade

Eser; sarı renk keçe üzerine yeşil ve kahverenginin tonlarında iplikler ile süzeni tekniğinde bitkisel motifler kullanılarak işleme yapılmış, 119 cm x 189 cm ölçüsündedir. Eser cami mihraplarını andırır şekilde süslenmiş olup, süsleme motifleri simetrik olarak tasarlanmıştır. Bitkisel motifler ile çerçevelenmiş bir bordür içerisine mihrap motifi yine bitkisel motifler yardımı ile oluşturulmuştur. Seccadenin kenarları püskül/saçak şeklinde düzenlenip, süslenmiştir. Seccade kaideler üzerine başlayıp sütunlar ile devam eden ayaklar üzerine oturtulmuştur. Sütunlara sarmal şekilde ip dolanmaktadır. Sütun başlıklarından sonra üst noktada birleşen geniş yaprak motifleri yer alır. Yere serilerek sergilenen eserde kirlenme ve sökülmeler mevcuttur.

Fotoğraf 12. Bursa Vakıf Kültürü Müzesi VA00132 Nolu Seccade

Eser; sarı renk keçe üzerine kırmızı, turuncu, mor ve mavi iplikler ile süzeni tekniğinde bitkisel motifler kullanılarak işleme yapılmış, 98 cm x 160 cm ölçüsündedir. Eser cami mihraplarını andırır şekilde süslenmiş olup, süsleme motifleri simetrik olarak tasarlanmıştır. Bitkisel motifler ile çerçevelenmiş ince bir bordür içerisine mihrap motifi yine bitkisel motifler yardımı ile oluşturulmuştur. Çerçevenin dört köşesine çiçekler içerisinden fıskıran bereket sembolü nar motifi işlenmiştir. Seccadenin kenarlarında püskül/saçak bulunmamaktadır. Mihrabın tepe noktasından seccadenin ortasına doğru zincir ile sarkan kandil niş bölümünün merkezine konumlandırılmıştır. Tek ayaklı kandil oval formda işlenerek zincir ile sarkıt ana zincire bağlanmıştır. Kandilde sekiz tane mum yer almaktadır. Başlıklardan sonra başlayan dallar ve küçük çiçeklerin arasından iki küçük kandil sarmaktadır. Seccade dikdörtgen formlu ayaklar üzerine oturtulmuştur. Geometrik motiflerin üst üste bindirilmesi ile oluşturulan sütuncelerin baş kısmı saksı şeklinde tasarlanmış olup, sarmaşık motifli stilize edilmiş bitkisel motifler bu kısımdan çıkarak mihrabın kavsara kısmını oluşturmuştur. Sütunların ayak kısmının ortasına ise çiçek buketi motifi işlenmiştir. Yere serilerek sergilenen eserde kirlenme ve sökülmeler mevcuttur.

Fotoğraf 13. Bursa Vakıf Kültürü Müzesi VA00133 Nolu Seccade

Eser; sarı renk keçe üzerine koyu sarı iplik ile sarma tekniğinde bitkisel motifler kullanılarak işleme yapılmış, 101 cm x 154 cm ölçüsündedir. Eser cami mihraplarını andırır şekilde süslenmiş olup, süsleme motifleri simetrik olarak tasarlanmıştır; ancak kaidesi bulunmamaktadır. Bitkisel motifler ve dal kıvrımları ile çerçevesi bir bordür içerisine mihrap motifi yine bitkisel motifler ve yoğun dal kıvrımları ile oluşturulmuştur. Çerçevenin dört köşesine çiçekler içerisinden fıskıran bereket sembolü nar motifi işlenmiştir. Mihrabın ortasından aşağıya bir, her iki yanından da ikişer olmak üzere toplam beş ters lale buketi sarkıtılarak ana zemin doldurulmuştur. Seccadenin kenarları püskül/saçak şeklinde düzenlenip, süslenmiştir. Yere serilerek sergilenen eserde kirlenme ve sökülmeler mevcuttur.

Fotoğraf 14. Bursa Vakıf Kültürü Müzesi VA00257 Nolu Seccade

2009 yılında Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü onayıyla Bursa Üftade Tekkesi'nde sergilenen keçe seccade Bursa Büyükşehir Belediyesi ile yapılan protokol çerçevesinde Bursa Vakıf Kültürü Müzesinde 2019 yılından beri "tekke/sufi" kısmında vitrinde sergilenmeye devam etmektedir. Eser krem renk keçe üzerine yeşil, pembe, kırmızı, kahverengi iplikler ve altın tel kullanılarak bitkisel motifler ve cami tasviri işleme yapılmış, 100 cm x 163 cm ölçüsündedir. Eser cami mihraplarını andırır şekilde süslenmiş olup, süsleme motifleri simetri olarak tasarlanmıştır. Bitkisel motifler ile çerçevelenmiş ince bir bordür içerisine (Bayraktaroğlu, 2022: 120) mihrap motifi yine bitkisel motifler yardımı ile oluşturulmuştur. Bitkisel motifler ile işlenmiş burmalı sütunlar üzerine işlenen cami tasvirinin ortasında kubbe, iki yan tarafında ise minareler yer almaktadır. Mihrap kemerinin ortasından aşağıya doğru inen bir adet büyük, yanlarda ikişer adet küçük, 5 adet kandil ve en kenarda da birer küçük askı işlenmiştir. Seccadenin kenarları püskül/saçak şeklinde düzenlenip, süslenmiştir. Seccadenin ayak kısmına lale, şakayık, rozet çiçekleri ve kıvrık yapraklardan oluşan bir çiçek buketi işlenmiştir. Vitrin içerisinde sergilenen eserde kirlenme ve sökümler mevcuttur. Üftade Tekkesi'nden geldiği için halk arasında Hz. Üftade'nin (ö.1580) seccadesi olarak bilinmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ustanın işçiliği, bilgisi ve kültür birikimi ile basit araç-gereçler kullanarak ortaya çıkan ve geleneksel kültürü yansıtan ürünler geleneksel sanatları oluşturmaktadır (Barışta, 2005: 15). Geleneksel kültüre ait ürünler, yaşanan çevrenin iklim, inanç ve örf gibi ihtiyaçları ile oluşmuş, dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre şekillenmiş ve usta-çırak ilişkisi ile geleceğe taşınmıştır (Koyuncu Okca, 2022: 150). Söz konusu mirasın yaşatılması ve geleceğe taşınması sürdürülebilir olması ile ilgilidir. Kültürel mirasın geleceğe aktarımı bir milletin varlığını devam ettirebilmesi için temel önceliklerdendir (Koyuncu Okca ve Öz, 2019: 282).

Keçenin geçmişten gelen üretimi, teknikleri ve bunu yapan ustalar, keçeye geleneksellik kazandırmış; üretimin ahilik ve esnaf teşkilatlanması yolu ile bugüne ulaşması sağlanmıştır. Ancak keçe de olduğu gibi geleneksel üretimlerin ortak sorunu burada da karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş üretim tekniklerinin geleneksel üretim tekniklerine göre daha kısa sürede, daha fazla ve daha az çabayla üretimi geleneksel

tekniklerin sürdürülebilir olmasını ve geleceğe aktarımını kısıtlı kılmakta; artık Türk toplumunda yer etmiş bu kültür birikimi ve öğelerini yok etmektedir.

Geleneksel keçe üretiminin en güzel örnekleri, dini/tasavvufi alanda seccade olarak kullanımları dolayısıyla dini içerikli yapılarda ya da bu amaçlı sergilemeye sahip müzelerde kendini göstermektedir. Zamanla değişen müze kavramı ile beraber hemen hemen her tema üzerine açılabilen müzeler bünyesinde farklı konseptleri de birleştirebilmektedir. Koruma, saklama, sergileme şartlarını sağlayan müzeler geleneksel keçe üretimlerinin örneklerini barındırmaktadırlar. Bu üretimlerin bir seçkisi de Bursa Vakıf Kültürü Müzesi'nde sergilenmektedir ve 19. yüzyıl özelliklerini taşımaktadırlar.

VA00257 nolu seccade müze içerisindeki vitrinde yer almakta ve dışarıdan gelen hava kirliliğine karşı korunur haldedir, ancak açıkta sergilenen VA00129, VA00130, VA00131, VA00132 ve VA00133 nolu seccadeler için bu durum söz konusu değildir. Müze içerisinde eserlerin korunma koşulları incelendiğinde beş eserin yere serilerek sergilendiği dikkate alındığında dışarıdan gelecek zararlara maruz kalacağı yönünde endişe uyandırmaktadır. Bu seccadeler için en azından kontrollü bir hava giriş çıkışı gerektiği açıkça görülmektedir. Ayrıca açıkta sergilenen bu keçe seccadelerin bağıl nem değişimlerinden negatif etkilenmelerinin önüne geçilmesi için önlemler artırılmalıdır. Işık oranının eserlere uygun seçildiği müze yetkilileri tarafından onaylanmıştır ve eserlerin zararlı biyolojik unsurlara karşı rutin olarak kontrol edildiği de bilinmektedir. Bu çalışmaya konu olan keçe seccadelerin koruma koşulları incelendiğinde iyileştirilmesi gereken önemli koşullardan ilki birbirleriyle temas halinde sergilenen farklı materyaldeki eserlerin acilen birbirinden ayrılmasının gerekliliği olmuştur. Farklı malzemeler için sağlanması gereken koruma koşulları beraber sergilendiklerinde maalesef geçerli değildir. Bir diğer konu ise eserlerin açık bir alanda sergilenmesinden kaynaklanabilecek bozulmalara yönelik çözümlerin üretilmesinin gerekliliğidir. Eserlerin rutin bakımları düzenli bir şekilde yapılsa dahi bozulmalara karşı savunmasız olukları açıktır. Tekstil eserlerin böcek gibi biyolojik bozulmalardan korunması amacıyla da kapalı bir yerde sergilenmesi tercih edilmelidir. Eserler için tercih edilen vitrinler de eserler için tehdit olabilmektedir bu yüzden bu konuda dikkatli olunmalıdır. Eserlerin, muhafaza edildikleri vitrinlerin malzemesi zamanla koruma işlevlerini yitirmesi sebebiyle de bozulmalara açık durumda kalabilmektedir. Müzede vitrinler için kullanılan ahşap ve cam özellikle ahşabın zamanla değişme karakteristiği sebebi ile eserleri koruma işlevleri zaman zaman kontrol edilmelidir. Öncelikle eserlerin algılanabilirliğinin iyileştirilmesi ve eserlerin ziyaretçiler tarafından anlamlandırılabilmesi üzerine mevcut tekniklere alternatif çözümler denenebilir. Sergileme alanlarının eserler için yeterli olmaması sorununun sergileme için farklı teknikler geliştirilerek çözülmesi düşünülmelidir.

Bununla birlikte eserlerin kültürel sürekliliğini sağlayıcı bir adım olarak envanter bilgilerinin detaylı kaydının tutulması gerekmektedir. Bu durum hem müzecilik açısından hem de çeşitli bilim alanları tarafından gerçekleştirilecek olan bilimsel çalışmalara kaynaklık etmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma ile ortaya konulan ayrıntılı inceleme müze kayıtlarına geçirilmeli, hammadde analizlerinin, detaylı ölçülendirme çalışmasının ve eserlerin biçimsel özelliklerinin de eklenmesi ile koruma faaliyetlerinin başlatılması gerekmektedir. Eksik kalan bilgilerin Bursa Vakıf Kültürü Müzesi'nde uzman olarak görev yapan kişiler tarafından giderilmesi için bir çalışma yürütülmesi uygun olacaktır.

KAYNAKLAR

Atış Özhekim, D. (2009). Keçenin Hikâyesi ve Sanatsal Üretimler, ZfWT Volume: 1, Number: 1, s. 123-133.

Barıştı, H. Ö. (2005). Keçe İşleri, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi, Ankara: Kozan Ofset.

Bayartan, M. (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler, Osmanlı Bilimi Araştırmaları-10, s. 157-175.

Bayraktaroğlu, Suzan (2022). Tekkelerde Bulunan Keçe Seccadeler, Arış, Sayı: 20-21, s. 115-131.

Başer, İ. (1992). Elyaf Bilgisi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Begiç, H. N. (2015). Konya Müzelerinde Bulunan Keçe Ürün Örnekleri, İdil, Cilt: 4, Sayı: 15, s. 155-180.

Begiç, H. N. (2016). Giyim-Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Tarihsel Bir Bakış, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 40, s. 287-297.

Çeliker, D. (2011). Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler. Art-e Sanat Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 8, s. 1-22.

Çizakça, M. (2006). Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel Ve Ekonomik Boyutları. Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması, İstanbul: TÜSEV, s. 21-31.

Dağdeler, C. ve Doğan Y. (2020). Bursa Vakıf Kültürü Müzesi'nde Bulunan Kumaş Üzerine İşlemeli Hat Levhaları-Calligraphy Illuminations from Bursa Foundation Museum, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 38, s. 109-143.

Elbas, Aziz. (Ed.). (2015). Merinos, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Ergür, A. (2002). Tekstil Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Erol, E. C. (2021). Tarikat eşyalarında Süsleme ve Sembolizm Üzerine Bir Deneme, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 100, s. 621-653.

Ertürk, H. ve Tosun, E. K. (2009). Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekânsal, Sosyal Ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 16, s. 37-53.

Gürçay, H. (1966). Keçe ve Keçecilik, Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 59, s. 21-32.

<https://bursadazamandergisi.com/makaleler/vakif-sehri-bursanin-yeni-muzesi-vakif-kulturu-muzesi-2-4348.html>, Erişim Tarihi: 25.05.2023.

<https://www.izlesene.com/video/ertugrul-karslioglu-kecenin-teri/8911641>, Erişim Tarihi: 25.05.2023.

<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25.05.2023.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ke%C3%A7e>, Erişim Tarihi: 25.05.2023.

Kodaman, B. (1988). Vakfın Sosyal Yönü, Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty, Sayı: 3, s. 1-4.

Koyuncu Okca, A. (2022). Denizli-Çal Alfaklar'daki Son Kepenek Ustası: Hüseyin Öksüz ve Çalışmaları- Hüseyin Öksüz ve Çalışmaları-Last Kepenek Master in Denizli-Çal Alfaklar: Hüseyin Öksüz And Works, SDÜ Art-e Sanat Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 29, s. 149-170.

Koyuncu Okca, A. & Öz, N. D. (2019). Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürel Miras: Karapınar Tülü Dokumaları-Karapınar Tülü Dokumaları-A Cultural Heritage Facing Extinction: Karapınar Tulu Weavings, Sanat ve Tasarım Dergisi, Sayı: 24, s. 281-299.

Nas, E. ve Doğan, Ş. (2018). Konya Müzelerindeki Keçe Seccadelerde Görülen İnteryör Tasvirler Üzerine, Turkish Studies, Cilt: 13, Sayı: 26 s. 923-940.

Seyirci, M. & Topbaş, A. (1999). Anadolu'da Keçecilik, Erdem, Sayı: 30, s. 577-597.

Yıldız, M., Koyuncu Okca, A. ve Meriç, G. (2022). Bursa Kent Müzesi Koleksiyonundaki Para Keseleri-Money Bag in Bursa City Museum Collection, Latin America 4th International Conference on Scientific Researches (3-6 November 2022 Mexico City), s. 58-71.

DOĞAYA BAĞLILIK VE MUTLULUK İLİŞKİSİ

İzmir Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüpleri Örnekleme

THE RELATIONSHIP BETWEEN NATURE CONNECTEDNESS AND HAPPINESS

A Sample of Izmir Mountaineering and Outdoor Sports Clubs

Cemile ÇETİN

Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İzmir, Türkiye

Özlem ANUK

Öğr.Gör., İzmir Kavram Meslek Yüksek Okulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, İzmir, Türkiye

ÖZET

Günümüzde insanların yarından fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Yaşadıkları ortamlar ise ağırlıklı beton binalar ile beton yollardan oluşmaktadır. Bu ise, uyum sağlama özelliklerini aşan düzeyde gerçekleşerek insana özgü pek çok konu ve niteliğin hem bugünde hem de gelecekte zarar görmesine yol açmaktadır. Bedensel, düşünsel, ruhsal konularda sorunlar çoğalmaktadır. Doğaldan ve doğadan uzaklaşarak kentsel yaşama uyum sağlamaya çalışan insan son yıllarda doğa ile ilişkisini yeniden yapılandırmak için farklı etkinliklere dahil olmaya başlamıştır. Bunlardan biri de çok yönlü etkileri ile kazanımları olan doğa yürüyüşleridir.

Çalışmada, doğa yürüyüşü aracılığı ile doğaya temas eden kişilerin doğaya bağlılık ile mutluluk ilişkisini ele alınmaktadır. Literatürde doğaya bağlılık ve mutluluk ilişkisini ortaya koyan araştırmalar yer almaktadır. Üzerinde anlaşılmış bir tanımlı olmamakla birlikte mutluluk psikologlar tarafından öznel iyi oluş olarak adlandırılmaktadır. Mutluluk aynı zamanda, bir kişinin yaşam kalitesinin kendi bakış açısından genel bir değerlendirmesini yansıtmakta ve kişinin duygusal durumları ve yaşam değerlendirmelerini içeren duygusal ve bilişsel bir bileşen olarak ifade edilmektedir.

Bu kapsamda, Türkiye Dağcılık Federasyonu İzmir İl Temsilciliği çatısı altında faaliyet gösteren Dağcılık ve Doğa Sporları Kulüplerinin üyeleri ile gönüllülük esaslı bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. 304 kişilik örneklemeden (142 kadın, 162 erkek) elde edilen sonuçlarda, cinsiyet, medeni durum, düzenli ve aktif spor yapılan dönem ile doğaya bağlılık ve mutluluk arasında ilişki bulunamamıştır. Yaş ile doğaya bağlılık arasında anlamlı farklılaşma olduğu saptanmıştır. 44 yaş ve üzeri katılımcılar diğer yaş gruplarına göre katılımcılar kendilerini doğanın bir parçası olarak görmektedirler. “Dağcılık ve doğa yürüyüşü sporu aracılığıyla doğayla temas eden kişilerin doğaya bağlılıkları ile mutlulukları arasında anlamlı bir ilişki vardır” şeklinde oluşturulmuş olan hipotez de red edilmiştir. Çalışmada elde edilen tüm sonuçlar değerlendirilerek yorumlanmış ve öneri geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Doğaya bağlılık, Doğa, Mutluluk, Spor

ABSTRACT

Nowadays, more than half of the people live in urban areas. The environments in which they live consist mainly of concrete buildings and concrete roads. This, on the other hand, occurs at a level that exceeds the characteristics of adaptation, which leads to the damage of many human-specific issues and qualities both in the present and in the future. Problems in physical, intellectual and spiritual matters are multiplying. A person who is trying to adapt to urban life by moving away from nature and nature has started to participate in different activities in order to reconstruct his relationship with nature in recent years. One of them is outdoor walks, which have achievements with multifaceted effects.

In the study, the relationship between nature connectedness and happiness of people who come into contact with nature through hiking is discussed. There are studies in the literature that reveal the relationship between commitment to nature and happiness. Although there is no agreed-upon definition, happiness is called subjective well-being by psychologists. Happiness also reflects an overall assessment of a person's quality of life from their point of view and is expressed as an emotional and cognitive component that includes a person's emotional states and life assessments.

In this context, a voluntary survey study was conducted with the members of Mountaineering and Outdoor Sports Clubs operating under the umbrella of the Izmir Provincial Representative Office of the Turkish Mountaineering Federation. In the results obtained from the sample of 304 people (142 women, 162 men), there was no relationship between gender, marital status, regular and active sports period and commitment to nature and happiness. Participants aged 44 and older compared to other age groups, participants consider themselves a part of nature. The hypothesis that "There is a significant relationship between the nature connectedness and the happiness of people who come into contact with nature through mountaineering and trekking" was also rejected. All the results obtained in the study were evaluated and interpreted and the recommendation was developed.

Keywords: Nature Connectedness, Nature, Happiness, Sports

GİRİŞ

Kentsel yaşam daha fazla iş fırsatı, daha yüksek gelir ve daha fazla rahatlık sağlasa bile kapalı alanlarda daha fazla zaman harcanmasına ve doğa ile daha az teması yolu açarak ruh sağlığını ve refah olumsuz etkilemektedir. Doğal ortamlara maruz kalmak, doğuştan gelen duygusal ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra stres düzeyini azaltarak insanların dikkat yorgunluğundan kurtulmasına yardımcı olmaktadır. Ek olarak, fiziksel aktivite, sosyal etkileşimler yolu ile çevresel tehlikelerin hafifletilmesi benzeri psikolojik faydalara aracılık edebilmektedir (Lin ve ark., 2022). Nitekim, doğaya maruz kalma, artan esenlik ve mutluluk, azalan stres ve iyileştirilmiş genel yaşam memnuniyeti ile ilişkilidir. Vahşi doğada zaman geçirmek kişinin zihinsel durumunu iyileştirebilmekte hatta yapıları çevredeki yeşil parklar bile refahı artırabilmektedir (Svoray ve ark., 2022: 1).

Doğal çevreye maruz kalma ve sağlık arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair kanıtlar vardır (Gidlow vd., 2016: 22). İnsanlara sağladığı faydalardan bazıları arasında mutluluk, farkındalık, olumlu ruh halleri, duygusal ve psikolojik iyilik hali ve daha iyi sağlık bulunmaktadır. Doğayla güçlü bir bağı olan bireyler elektrik tasarrufu, doğayla iç içe olma gibi çeşitli çevre dostu davranışlar sergilerler. Bu aynı zamanda sürdürülebilir yaşam tarzlarına da yol açabilir (Sulphey ve Faisal, 2021: 210). Son yıllarda çoğu insanın eğlenceli bulunduğu ücretsiz, oldukça erişilebilir ve pratik bir fiziksel aktivite biçimi olan yürümenin faydalarını artırma amaçlı olarak doğada zaman geçirme artmaktadır. Genel popülasyon içinde, giderek artan sayıda araştırma, doğada yürümenin, kentsel ortamlarda yürümeye göre duygulanım için daha fazla fayda sağladığını ortaya koymaktadır. Bratman ve arkadaşları, doğada (n = 30) 60 dakika yürüyen sağlıklı genç yetişkinlerin (ortalama yaş = 22,9 yıl), kentsel ortamda (n=30) aynı süre boyunca yürüyenlere kıyasla yürüyüş öncesinden hemen sonrasında kadar olumsuz duygulanımda daha fazla azalma ve olumlu duygulanımda daha fazla artış olduğunu bulmuşlardır (Watkins-Martin vd., 2022: 291-298). Nitekim içinde evrimleştiğimiz ortamlardan bu fiziksel kopukluk, duygusal sağlığımız üzerinde zararlı bir etkiye sahip olabilmekte ve doğa ile ilişki içinde olmak artan mutlulukla ilişkilendirilmektedir (Capaldi vd., 2014: 1). Genel olarak, doğa ve mutluluk arasındaki bağlantıyı araştıran çalışmalar, doğanın özellikle kentlerde yaşayan insanlar üzerindeki onarıcı etkilerine odaklanmaktadır (Collado vd., 2017: 127).

Çalışmada mutluluğu etkileyen faktörler arasında yer alan zaman kullanımı ile aktiviteler değişkenlerine karşılık geldiğini değerlendirdiğimiz doğa yürüyüşüne katılanlar örneğinde mutluluk ilişkisi ele alınmaktadır.

DOĞA ve İNSAN

Doğal dünyadan kopukluk, gezegenimizin yok olmasına katkıda bulunuyor olabilir (Nisbet ve Zelenski, 2011: 1101). Ulrich (1984) bilinen klasik bir çalışmada, 1972 ve 1981 yılları arasında Pennsylvania banliyösündeki bir hastanede cerrahi hastaların iyileşme kayıtlarını incelemiştir. Hastalardan bazılarına

- tamamen şans eseri - doğal ortam manzaralı bir odaya tahsis edilmişken, diğerlerine tuğla duvar manzaralı bir oda tahsis edilmiştir. Doğal bir ortama bakan hastaların ameliyat sonrası hastanede kalış süreleri daha kısa olmasının yanı sıra hemşire notlarında hem daha az olumsuz yorum hem de daha az ilaç talepleri olduğunu tespit etmiştir (Krekel ve MacKerron, 2020: 98-99).

Doğayı izlemenin ve doğada olmanın zihin ve beden için iyi olduğu derin bir insan sezgisi olduğu varsayımını kabul eden değerlendirmeler, doğa ile bütünleşmeye yönelik dört yaklaşımdan birini takip etmektedir. Öncelikle bazı araştırmalar, bir kişinin doğada bulunmaktan elde ettiği faydalara odaklanmaktadır bunlar yürüyüşler, bahçe işleri, parkların yakınında oynamak veya sırt çantalı geziler olarak ifade edilebilir. Diğer bazı araştırmalar yeşil alanların yakınında yaşamının faydalarına (doğa ile bu tür temastan mahrum kalmaya karşı) vurgu yapmaktadır. Daha tipik olarak laboratuvarında kontrollü deneyler şeklinde gerçekleştirilen araştırmalar, insanlar genellikle yaklaşık beş dakika süren durağan fotoğraflarda veya kısa videolarda doğa içeriğini görüntülediklerinde ne olduğunu incelemektedir. Dördüncü tür bir çalışma, insanların doğanın sanatsal tasvirlerine, özellikle de manzara resmine verdiği tepkilere bakmaktadır (Keltner vd., https://cms.bbcearth.com/sites/default/files/2022-04/bbcw-real-happiness-white-paper-final-v2-58ac1df7_2.pdf).

Bir başka tanımlama da ise insanların doğal çevre ile sahip oldukları öznel bağlantı hissini ifade eden doğa ile ilgili olma ya da doğaya bağlılık nispeten istikrarlı bir bireysel farklılıktır ancak anlık olarak doğal çevreye maruz kaldığında ve çevre eğitiminden etkilenildiğinde elde edilen sonuçlar değişebilmektedir. Doğanın öznel iyi oluş üzerindeki etkilerine ilişkin mevcut uygulamalı literatür, dört temel araştırma alanına odaklanılarak gözden geçirilmektedir. Bunlar;

- (1) doğal ortamlara maruz kalma
- (2) doğaya bağlılık ve öznel iyi oluş
- (3) doğaya fiziksel yakınlık
- (4) yeşil egzersiz

olarak ifade edilmektedir (McMahan, 2018: 5).

MUTLULUK KAVRAMI

Son yıllarda, öznel iyi oluş ve daha genel olarak mutluluk çalışmaları, giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Mutluluk literatürü 70'lerde gelişmeye başlamış ve 2000'den sonra öznel yaşam kalitesinin ekonomi de dahil olmak üzere çeşitli sosyal bilimlerde tanınan bir konu haline gelmesiyle yaygınlaşmıştır. İnsanların kendi iyi oluşlarına ilişkin kişisel gözlemleri, "Her şeyi bir araya getirdiğinizde, ne kadar mutlu olduğunuzu söyleyebilirsiniz?" veya "Her şey düşünüldüğünde, bugünlerde hayatınızdan bir bütün olarak ne kadar memnunsunuz?" şeklindeki sorularla birçok araştırmacı tarafından ve farklı disiplinler bakış açısıyla sorgulanarak değerlendirilmeye başlanılmıştır (Sabatini, 2014: 178).

Türk Dil Kurumu (TDK), Büyük Türkçe Sözlük'te mutluluğu "Bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, mut, ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık" olarak tanımlamaktadır. Britannica'ya göre ise mutluluk, dar anlamında bir kişinin belirli bir anda iyi şeyler olduğunda deneyimlediği daha geniş anlamında ise kişinin yaşamının ve genel olarak başarılarının olumlu bir değerlendirmesi olarak yaşadığı öznel iyi oluş halidir. Mutluluk, hem olumsuz duygulardan (üzüntü, korku ve öfke gibi) hem de diğer olumlu duygulardan (sevgi, heyecan ve ilgi gibi) ayırt edilebilir. Bu duygu genellikle gülümseme olarak adlandırılan belirli bir yüz ifadesiyle birlikte ortaya çıkar (<https://www.britannica.com/topic/happiness>).

En sık alıntılanan tanım, mutluluğu öznel iyi oluşla paralel olarak görmektedir. Diener (1984), öznel iyi oluşun genel yaşam doyumu, olumlu duyguların varlığı ve olumsuz duyguların yokluğundan oluştuğunu ileri sürmüştür (Hakoköngäs ve Puhakka, 2021:3-4). Öznel iyi oluş, bir kişinin yaşam kalitesinin kendi bakış açısından genel bir değerlendirmesini yansıtır (Diener vd., 2018:1) bir diğer ifade ile Diener (1984) tarafından öne sürüldüğü gibi sırasıyla duygusal durumları ve yaşam değerlendirmelerini içeren duygusal ve bilişsel bir bileşendir. Dar anlamda mutluluk duygusal bileşene atıfta bulunurken, bilişsel (değerlendirici) bileşen genellikle yaşam doyumu olarak adlandırılmaktadır (Maddison vd., 2020: 1)

İyi oluş ve ona ulaşmanın yolu, filozoflar ve psikologlar tarafından geleneksel ve tipik olarak iki yoldan biriyle kavramsallaştırılmıştır. Hedonik ve eudaimonik. Hedonik bakış açısından iyi oluş, bireyin deneyimlerinin hoşluğundan oluşur. Hazzın maksimize edilmesi ve arzuların tatmin edilmesi yoluyla elde edilir. Hedonik yaklaşımda mutluluk için başka bir terim olan öznel iyi oluş, duygusal bir bileşenden (yani, olumlu duygusal deneyimlerin varlığı ve olumsuz olanların olmaması) ve bilişsel bir bileşenden (yani, kişinin yaşamını tatmin edici olarak değerlendirmesi) oluşur. Aksine, eudaimonik bir bakış açısından ise esenlik daha çok kişinin derinden sahip olduğu değerleri takip etmesi ve potansiyelinin tamamını gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Psikolojik iyi oluş, eudaimonik iyi oluş oluşturduğu düşünülen bir yapıdır ve ustalık, yaşam amacı, özerklik, kendini kabul, pozitif ilişki ve kişisel gelişim dahil olmak üzere gerçekleştirilmenin altı yönünden oluşur (Capaldi vd., 2014:3; Piqueras vd., 2011: 1). Aristoteles Nicomachean Ethics adlı eserinde eudaimonik bakış açısını yani iyi ve amaçlı yaşamayı hedonik kaba zevk arayışına tercih etmiştir (Steptoe, 2019: 341). Bu iki bakış açısı arasındaki çekişmeli geçmişe rağmen, hedonik ve eudaimonik iyi oluş olumlu bir şekilde birbirleri ile ilişkilidir. Birbirlerini dışlamadıklarını, ancak örtüşüklerini ve farklı olduklarını ima ederek birbirlerini etkileyebilirler. Aynı zamanda, hedonik ve eudaimonik güdüleri yüksek olan bireyler, genel refahın en yüksek miktarını deneyimleme eğilimindedir ve gelişen kişiler olarak kabul edilmektedir (Capaldi vd., 2014:3).

Çeşitliliği yüksek olan faktörler mutluluğu etkilemektedir. Bir değerlendirmede faktörler kişilik, genetik, eğitim, sosyo-ekonomik durum, sosyal ilişkiler, zaman kullanımı ve aktiviteler, stres düzeyi, medeni durum ve aile olarak tanımlanırken (Steptoe, 2019: 342; Argyle, 2007: 769), başka bir değerlendirme de ise, mutluluğun altında yatan faktörler iki boyutta ele alınmaktadır. Bunlardan ilki içsel faktörler (biyolojik, bilişsel, kişilik ve etik alt faktörler) ve diğeri dışsal faktörler (davranışsal, sosyal-kültürel, ekonomik, coğrafi, yaşam olayları ve estetik alt faktörler) dir Genetik faktörler üzerine yapılan çalışmaların sonuçları, genetiğin mutluluk üzerinde ortalama yüzde 35-50 oranında etkili olduğunu göstermiştir, Nörobilim çalışmaları, beynin bazı bölümlerinin (örn. amigdala, hipokamp ve limbik sistem) ve nörotransmitterlerin (örn. dopamin, serotonin, norepinefrin ve endorfin) mutluluğun kontrolünde rol oynadığını göstermiştir. Birkaç çalışma, kortizol ve adrenalinin (adrenal bez) ve oksitosinin (hipofiz bezi) mutluluğu kontrol etmedeki rolüne işaret ederken fiziksel sağlığın da mutlulukta önemli bir role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dfarhud vd., 2014: 1468).

ARAŞTIRMA

Çalışmanın Amacı

Hızla kentleşen bir dünyada, birçok insanın sağlık ve esenliğini etkileyebilecek doğal ortamlarla çok az teması vardır. Doğa insana sadece fiziksel aktivite için değil aynı zamanda duygusal ve bilişsel yenilenme için de fırsatlar sunmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, Türkiye Dağcılık Federasyonu İzmir İl Temsilciliği altındaki resmi yapılanmaya dayalı olarak doğa yürüyüşü faaliyeti gerçekleştiren kişilerde doğaya bağlılık ile mutluluk duygusu ilişkisini ortaya koymaktır.

Çalışmanın Yöntemi ve Örneklem

Araştırma ile ilgili veriler Türkiye Dağcılık Federasyonu İzmir İl Temsilciliğine kayıtlı 16 kulübün üyesi sporculardan gönüllülük esası olarak elde edilmiştir. Örneklem 304 kişiden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, Mayer ve Frantz (2004) tarafından geliştirilmiş, Bektaş, Kural ve Orçan (2017) tarafından Türkçe 'ye uyarlanmış Doğaya Bağlılık Ölçeği ile Demirci (2017) tarafından geliştirilen Mutluluk Ölçeğiyle kullanılmıştır.

Türkçe 'ye uyarlanmış Doğaya Bağlılık Ölçeği, 2 alt boyutlu yapıda toplam 8 sorudan oluşan bireylerin doğaya, duygusal ve tecrübeye dayalı bağlılığını ölçmek için tasarlanmış bir ölçme aracıdır. İlk alt boyut, doğa ile bütünleşme, ikinci alt boyut ise doğanın parçası olma alt boyutudur. İlk alt boyut 2, ikinci alt boyut ise 6 sorudan oluşmaktadır. Çalışmanın amacına ve örneklemine uygun olarak ikinci alt boyut olan doğanın parçası olma alt boyutu çalışmada kullanılmış, katılımcılara 6 soru yöneltilmiştir. Çalışmada kullanılan ikinci ölçme aracı mutluluk ölçeği ise 6 sorudan oluşan tek boyutlu bir ölçektir. Bu bağlamda, çalışmada katılımcılara ölçme araçları aracılığıyla yöneltilen soru sayısı 12 olup, demografik veriler için ise yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, çalışma durumu, eğitim durumu, aktif spor yapma süreleri, düzenli ve aktif spor yapılan bir dönem olup olmadığı ve neden doğa yürüyüşüne başladıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Çalışma kapsamında cinsiyet, medeni durum, düzenli ve aktif spor yapılan dönem, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliğe ilişkin verdikleri cevaplara göre farklılaşıp farklılaşmadığı Bağımsız T Testi ile katılımcıların yaşları, çocuk sayıları, çalışma durumları, eğitim durumları, aktif doğa yürüyüşü yapma süreleri ile doğa yürüyüşüne başlama nedenlerine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlara göre farklılaşıp farklılaşmadığı ise One-Way (ANOVA) Testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın örneklemini, 142 kadın ve 162 erkek katılımcı olmak üzere toplam 304 kişiden oluşturmaktadır.

Çalışmanın Hipotezi

Araştırmanın ana hipotezi **H1**: “Dağcılık sporu aracılığıyla doğayla temas eden kişilerin doğaya bağlılıkları ile mutlulukları arasında anlamlı bir ilişki vardır” olarak oluşturulmuştur.

BULGULAR

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmanın örneklemini, 142 (%46,7) kadın, 162 (%53,3) erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Çalışmada yer alan katılımcıların, %5,9'u 22-29, %4,3'ü 30-32, %8,2'si 33-39, %6,6'sı 40-43 ve %75'i 44 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. Katılımcıların %38,8'i bekar, %60,2'si evlidir. Katılımcıların %27,3'ü 1, %39,1'i 2, %5,3'ü 3, %7'si 4 ve üzeri sayıda çocuk sahibi iken %25,7'si çocuk sahibi değildir. Katılımcılara yöneltilen çalışma durumuna ilişkin soruya %40,1'i çalışıyorum, %47'si emekliyim, %10,2'si emekliyim ve çalışıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların eğitimlerine ilişkin soruya verilen yanıtlar %40,1 lise ve öncesi, %14,1 ön lisans, %35,5 lisans, %7,6 yüksek lisans ve %1,6 doktora mezuniyeti olarak gerçekleşmiştir. Katılımcılara yöneltilen aktif doğa yürüyüşü yapma süresi sorusuna katılımcıların %8,2'si 0-6 ay, %7,6'sı 7ay-1yıl, %21,4'ü 2-3yıl, %59,9'u ise 3 yıl ve üzeri cevabını vermiştir. Katılımcıların %69,4'ü düzenli spor yaptığı bir dönemin olduğunu belirtirken %35,9'unun sivil toplum kuruluşu üyeliği bulunmaktadır. Doğa yürüyüşlerine başlama nedeni sıralamasında katılımcıların %55,3'ü yalnız olduğu için başladığını en yüksek oranda belirtmiştir. Bu sonucu %17,8'inin kafamı dinlemek için, %10,2'sinin doğada olmayı sevdiğim için, %6,6'sının arkadaş tavsiyesi, %3,6'sının profesyonel olmak, %2,6'sının sağlıklı yaş almak, %1,3'ünün kahve yada gün alışkanlığı olmamak, %1'inin sosyalleşmek, %0,7'sinin sağlık sorunları, %0,7'sinin evden uzaklaşmak ve %0,3'ünün diğer cevabını izlemiştir.

Faktör Analizleri

Doğaya Bağlılık Ölçeği Faktör Analizi

Tablo 1. Doğaya Bağlılık Ölçeği Uygunluk Ölçüsü

Doğaya Bağlılık Ölçeği Uygunluk Ölçüsü		,787
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	380,212
	Serbestlik Derecesi	15
	Anlamlılık	,000

Doğaya Bağlılık Ölçeği KMO uygunluk ölçüsü ve Bartlett Küresellik Testine göre, ölçeğin uygunluk ölçüsü ,787 olarak saptanmıştır. Bartlett's uygunluk testine göre ise yaklaşık ki-kare testi 380,212 serbestlik derecesi 15 ve anlamlılığı ise ,000'dir. Faktör yükleri ise ,569 ile ,811 arasında değişmektedir (Tablo 1). Çalışmada faktör analizinde, ölçeğin orijinal haliyle uyumlu olduğu ve faktör yüklerinin benzer şekilde yüklendiği saptanmış ve ölçme aracının yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulmamıştır.

Mutluluk Ölçeği Faktör Analizi

Tablo 2. Mutluluk Ölçeği Bartlett Uygunluk Ölçüsü

Mutluluk Ölçeği Uygunluk Ölçüsü		,776
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	340,328

	Serbestlik Derecesi	15
	Anlamlılık	,000

Mutluluk ölçeği KMO uygunluk ölçüsü ve Bartlett Küresellik Testine göre, ölçeğin uygunluk ölçüsü ,776 olarak saptanmıştır. Barlett's uygunluk testine göre ise yaklaşık ki-kare testi 340,328, serbestlik derecesi 15 ve anlamlılığı ise ,000'dır. Faktör yükleri ise ,813 ile ,549 arasında değişmektedir. Ölçeğin geliştirildiği makale dikkate alındığında ölçme aracı toplamda 6 sorudan oluşmaktadır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen faktör analizinde ise ölçeğin orijinal haliyle uyumlu olduğu ve faktör yüklerinin benzer şekilde yüklendiği saptanmış ve ölçme aracı yeniden yapılandırılmamıştır (Tablo 2).

Güvenirlilik Analizi

Doğaya bağlılık ölçeğinin ve mutluluk ölçeği güvenirlilik analizi, iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayı hesaplanmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Doğaya Bağlılık ve Mutluluk Ölçekleri Güvenirlilik Analizi

Ölçekler Sayısı	Madde	N	Cronbach Alpha
Doğaya Bağlılık Ölçeği	6	292	,72
Mutluluk Ölçeği	6	295	,67

Doğaya bağlılık ölçeğinin güvenilirliği ,72 iken mutluluk ölçeği güvenirlilik düzeyi ,67 olarak saptanmıştır. Ölçeklere ait güvenirlilik oranlarının sosyal bilimler için geçerli düzeylerde ve sağlıklı bir analiz sürecine uygun olduğu saptanmıştır (Tablo 3).

Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan yürüyüşçülerin doğaya bağlılık ölçeği ile mutluluk ölçeğine ilişkin maksimum, minimum değer, ortalama ve standart sapmalarına ilişkin tanımsal değerleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Doğaya Bağlılık Ölçeği ile Mutluluk Ölçeğine İlişkin Maksimum, Minimum Değer, Ortalama ve Standart Sapmalarına İlişkin Tanımsal Değerler

Ölçekler	N	Minimum Değer	Maksimum Değer	Ortalama	Standart Sapma
Doğaya Bağlılık Ölçeği	292	6,00	30,00	21,1781	6,06402
Mutluluk Ölçeği	295	8,00	30,00	24,4983	3,71142

Doğaya bağlılık ölçeği ve mutluluk ölçeği ortalama değerleri incelendiğinde katılımcıların mutlu olmaya ilişkin verdikleri cevapların ortalamasının doğaya bağlılıklarına ilişkin cevapların ortalamasından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların mutlu olma durumlarının doğaya bağlılıklarından daha yüksek olduğu söylenebilir (Tablo 4).

Bağımsız T Testi Analizleri

Doğaya bağlılık ölçeği ve mutluluk ölçeği ile katılımcıların cinsiyet, medeni durum, düzenli ve aktif spor yapılan dönem, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliğe ilişkin verdikleri cevaplara göre farklılaşıp farklılaşmadığı Bağımsız T Testi ile analiz edilmiş ve doğaya bağlılık ile herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyelik arasında anlamlı farklılık saptanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Doğaya Bağlılık ile Herhangi Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üyelik Arasındaki İlişki İçin T Testi

Herhangi Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üyelik		N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
	Hayır	185	21,8054	5,42889		

Katılımcıların kendilerini doğanın bir parçası olarak görme durumlarının herhangi bir sivil toplum kuruluşu üyeliği var mı? sorusu özelinde değerlendirildiğinde aralarında anlamlı bir farklılaşma tespit

edilmiştir. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşu üyeliği olan katılımcılar sivil toplum kuruluşu üyeliği olmayan katılımcılara göre kendilerini doğaya daha bağlı görmektedir (Tablo 5).

One-Way (ANOVA) Testi Analizleri

Doğaya bağlılık ve mutluluk'un katılımcıların yaş, çocuk sayısı, çalışma durumu, eğitim durumu, aktif doğa yürüyüşü yapma süresi ve neden doğa yürüyüşüne başladınız? sorusuna verdikleri cevaplara göre farklılaşıp farklılaşmadığı One-Way (ANOVA) Testi ile analiz edilmiş ve yaş değişkeniyle doğaya bağlılık arasında anlamlı farklılaşma olduğu saptanmıştır.

Tablo 6. Doğaya Bağlılık ve Yaş Arasındaki İlişki İçin One-Way (ANOVA) Testi

Yaş	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
Doğaya Bağlılık	22-29	18	21,4444	4,70572	2,82 ,025
	30-32	13	22,8462	4,91335	
	33-39	23	24,6522	4,27050	
	40-43	19	22,1579	6,06688	
	44 ve yukarısı	219	20,6073	6,26854	

Katılımcıların yaşları ile doğaya bağlılık arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu bağlamda, 44 yaş ve üzerindeki katılımcıların, diğer yaş gruplarında yer alan katılımcılara göre daha fazla kendilerini doğanın parçası olarak gördükleri söylenebilir (Tablo 6).

Korelasyon Analizi

Katılımcıların doğaya bağlılıkları ile mutlulukları arasında bir ilişki olup olmadığı korelasyon analizi ile test edilmiştir.

Tablo 7. Doğaya Bağlılık Ölçeği Doğanın Parçası Alt Boyutu İle Mutluluk Ölçeği Arasında Korelasyon Analizi

	Doğaya Bağlılık Ölçeği	Mutluluk Ölçeği
Doğaya Bağlılık	1	,013
Mutluluk	,013	1

Analiz sonucuna göre, doğaya bağlılık ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Bu bağlamda, çalışmanın ana hipotezi **H1** reddedilmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Erken evrimsel ortamlarımız ile modern yaşam arasındaki doğa ilişkisindeki boşluk açıktır ve büyümektedir. Nitekim, çocuklar önceki nesillere göre doğal ortamlarda oyun oynamak için daha az zaman harcamakta ve genel olarak yetişkinler de neredeyse tüm zamanlarını kapalı mekanlarda geçirmektedir. Daha geniş bir ölçekte, insanlık tarihinde ilk kez, dünya nüfusunun büyük bir kısmı artık kırsal alanlar yerine doğadan ve doğaldan uzak kentlerde yaşamaktadır (Capaldi vd., 2014: 1). Dünya kentleştiği ve insanlar doğal ortamlarla düzenli temasta daha az zaman harcadıkça, şehir planlamacıları ve diğer kamu politikası karar vericileri, onları doğaya maruz kalma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki hakkında bilgilendirmeye yardımcı olmak için çevre psikolojisi araştırmalarına yönelmektedirler (Bratman vd., 2015: 41-50).

Kentleşme ve şehir hayatı, insanların fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerinde önemli bir olumsuz etkiler yaratmıştır ve yaratmaya devam etmektedir. İnsanın doğaya bağlı ve doğayla etkileşim halinde bir canlı olduğu bilimin farklı disiplinlerinde tanımlanmaktadır. Varoluşsal bir gerçeklik hissiyle insanın doğaya karşı tutumu ise bu bağlılığın rakamsal boyutlarla ifade edilmesi güç tarafını oluşturmaktadır. Doğanın insanın var olduğu dönemlerden çok uzun yıllar öncesinde dahi var olduğu ve tüm canlılar gibi insanın da doğadan beslendiği ve kendine atanan görevi yerine getirdiği söylenebilir. Bu görevin tam, eksik, zararlı yahut yararlı olduğu sorgulamaya açık bir durumu ifade etse de insanın bir şekilde doğadan etkilendiği ve esinlendiği bir gerçektir. Doğanın insana huzur ve mutluluk gibi olumlu duyguları

sağladığı kişisel algılamadaki farklılıklar dışında genel kabul görmüş bir gerçek olarak değerlendirilebilmekte ve son yıllarda akademik araştırmalara konu olmaktadır.

Çalışmanın ortaya çıkışında etkili olan unsur, insanın kendini doğanın bir parçası olarak hissedip hissetmediği ve bu durumun yarattığı mutluluk haline ilişkin meraktır. Çünkü, birçok çalışma, fiziksel aktivite ile öznel iyi oluş(mutluluk) arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Bácsné-Bába vd., 2021: 1; Netz vd., 2005: 280). Çalışmanın amacı, Türkiye Dağcılık Federasyonu İzmir İl Temsilciliği kayıtlarında resmi olarak faaliyet gösteren 16 Dağcılık ve Doğa Sporları Kulübünün farklı zaman dilimleri özelinde doğada aktif olarak yer almış katılımcılarından elde edilecek verilerin analizine dayalı olarak sporcuların kendilerini doğanın bir parçası olarak hissetme ve mutlulukları arasında bir ilişki olup olmadığını saptamaktır.

Çalışma, toplam 304 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 142 (%46,7) si kadın, 162 (%53,3) si erkektir. Katılımcıların, %5,9'u 22-29, %4,3'ü 30-32, %8,2'si 33-39, %6,6'sı 40-43 ve %75'i 44 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. Cinsiyet özelinde hemen hemen eşit bir dağılıma sahip katılımcıların ağırlıklı yaş gurubu 44 yaş ve üzeridir. Çalışmada, ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelenmiş olup, ölçekler ve demografik değişkenler arasında bir farklılık olup olmadığını saptanması için Bağımsız T ve One Way ANOVA testleri uygulanmıştır. Ölçme araçları arasındaki ilişki için ise korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda, katılımcıların yaşları ile herhangi bir STK'ya üyelik durumunda doğaya bağlılık ölçeği doğanın parçası alt boyutuyla anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların yaşları arttıkça ve STK'lara üyelik yapan katılımcıların kendilerini doğanın bir parçası olarak hissetme halinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kişilerin yaşları arttıkça doğayla kurulan veya kurulmak istenen temasın daha fazla olması bununla birlikte sivil toplum kuruluşlarına üyeliğin kişilerde belirli bir farkındalık hali sağladığı düşüncesi altında kişilerin kendilerini doğanın parçası olarak hissetme halini tetiklediği ve bu alanda yapılacak çalışmaların insan-doğa bağlılığına daha fazla ışık tutacağı bir öneri olarak sunulabilir. Nitekim, Diener ve Seligman (2002), çalıştıkları en mutlu bireylerin hepsinin destekleyici sosyal ilişkilere sahip olduğunu bulmuşlardır. Luhmann ve arkadaşlarının çalışmalarında katılımcıların doğa yürüyüşüne başlama nedenleri arasında ağırlıklı olarak yalnız olduğum için ve kafamı dinlemek için cevabı yer almaktadır (Diener vd., 2018:27). Bu bağlamda doğanın insanın tek başına yaşayan bir canlı olup olmama hali ve doğada kendini yalnız görmeme durumu gibi algısal ve psikolojik boyutlarla incelenmesi bununla birlikte doğanın insanı dinlendirici ve iyilik halini değiştirdiği düşünceleri ışığında ele alınması gerekmektedir.

Gerçekleştirilen korelasyon analizinde, doğaya bağlılık ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki saptanamamış ve H1 hipotezi reddedilmiştir. Buna karşın bir çalışmada, 100 kişilik bir örnekleme doğada ve kentsel ortamda en az 30 dakikalık yürüyüşün öncesinde ve sonrasında katılımcıların belirttikleri olumlu ve olumsuz duygu durumları ile performans değerlendirmeleri farklılıkları ölçülmüştür. Açık havada yürüyüşe çıktıktan sonra hem doğada hem de kentsel ortamda yürüyüşte olumlu duygulanımda genel bir artış ve olumsuz duygulanımda azalma olduğu bulunmuştur (Scott vd., 2023: 6-7). Bu bulgular, Gidlow ve arkadaşlarının (2016:22-29) sonuçları ile uyumludur. Benzer şekilde Berman ve ark. (2012: 300) ortam türünden bağımsız olarak 50 dakikalık bir yürüyüşten sonra olumsuz duygulanımda bir azalma olduğunu ortaya koymuşlardır. Ekim 2009'da araştırmacılar, yaşları 30 ile 69 arasında değişen 1.530 Güney Koreli gönüllüyle 15 dakikalık yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Ankette sosyo-demografik faktörler, algılanan stres, sigara, içki, sağlıklı beslenme, egzersiz, egzersiz ortamı ve mutluluk düzeyleri ile ilgili sorular yer almıştır. Çok değişkenli analiz sonucunda orta yaşlı katılımcıların daha genç ve daha yaşlı katılımcılara göre daha az mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek mutluluk ise bir çift olmak, yüksek gelire sahip olmak, az stres, sağlıklı beslenme, egzersiz ve dağda yürüyüş gibi belirli egzersiz ortamlarıyla ilişkilendirilmiştir (Kye and Park, 2014: 731). İngiltere'de 21.947 katılımcıdan alınan yanıtlara dayalı olarak Ağustos 2010 - 2011 Şubat ortasına kadar yaklaşık altı aylık bir dönemi kapsayan bir çalışmada doğa ile öznel iyi oluş(mutluluk) arasında bağlantı bulunmuş ve doğal ortamlarda mutluluk yüksek olarak tespit edilmiştir (MacKerron ve Mourato, 2013: 13).

Çalışma kapsamı ile çok direkt ilişkili olarak değerlendirilemese de önemli bir gerçek konusunda vurguda önem taşımaktadır. İnsani Gelişme Endeksi'ne göre sıralanan 60 gelişmiş ülkede kentsel yeşil

alan ve mutluluk arasındaki küresel ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, mutluluğun kentsel yeşil alan ve bir ülkenin GSYİH ile ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Bulgular, kentsel yeşil alanın, ekonomik başarıya ulaşmanın ötesinde mutluluğu açıklayan sosyal faktörlerle ilişkilendirilebilecek bir gösterge olduğunu vurgulamaktadır. Kentsel yeşil alanları mutlulukla ilişkilendiren sosyal faktörler ise; kişi başına düşen GSYİH, sosyal destek, ortalama yaşam süresi, özgürlük, cömertlik ve yolsuzluk algıları olarak belirtilmektedir (Kwon ve ark., 2021: 1-7). 2023 yılı Dünya Mutluluk Endeksi'nde Türkiye 146 ülke arasında 102.nci sırada yer almaktadır. Çeşitli faktörler mutluluk düzeyini etkilemektedir. Yaşam ortamlarının kalitesi ise önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan Kwon ve arkadaşları (2021: 8) giderek yoğun şekilde kentlerde yaşayan insanların doğa yürüyüşleri benzeri faaliyetlere farklı gerekçelerle katılamayabileceklerine vurgu yapmaktadır. Uygulanabilecek politikalar noktasında bazı unsurlar yer alabilir denilmektedir. Bunlar ilk olarak, sosyal desteği artırmak amacı ile kamusal yeşil alanların artırılarak kent sakinlerinin erişimine açık hale getirilmesi söz konusu olabilir. Bunu yaparken, kritik konu kamu güvenliğidir. Kentlerde parklarda halkın güvenliği sağlanamazsa sosyal destek ve mutluluktaki olumlu rol azalabilir. İkinci olarak ise hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için kamusal yeşil alan için kentsel planlamaya ve uygulamaya ihtiyaç olduğu gerçeğinin göz ardı edilmeme gerekliliğidir.

KAYNAKLAR

- Argyle, M. (2007). Is happiness a cause of health?. *Psychology & Health*, 769-781.
- Bácsné-Bába, É., Ráthonyi, G., Pfau, C., Müller, A., Szabados, G.N., & Harangi-Rákos, M. (2021). Sustainability sport-physical activity. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 1455.
- Bratman, GN., Daily, GC., Levy, BJ., & Gross, JJ. (2015). The benefits of nature experience: Improved affect and cognition. *Landscape and Urban Planning*, 138, June, 41-50.
- Bektaş, F. , Kural, B. & Orçan, F. (2017). Doğaya bağlılık ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1), 77-86.
- Berman, MG., Kross, E., Krpan, KM., Askren, MK., Burson, A., Deldin, PJ., Kaplan, S., Sherdell, L., Gotlib, IH., & Jonides, J. (2012). Interacting with nature improves cognition and affect for individuals with depression. *J. Affect. Disord.*, 140, 300–305.
- Capaldi, CA., Dopko, LR., & Zelenski JM (2014). The relationship between nature connectedness and happiness: a meta-analysis. *Front. Psychol.*, 08 September, 5.
- Collado, S., Staats, H., Corraliza, JA., & Hartig, T. (2017). Restorative environments and health. In G. FleuryBahi, E. Pol, & O. Navarro (Eds.), *Handbook of environmental psychology and quality of life* (pp. 127–148). Springer.
- Demirci, İ. (2017). Huzurlu ve mutlu yaşamın değerler ve karakter güçleri bağlamında karma bir araştırmayla incelenmesi. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dfarhud, D., Malmir, M., & Khanahmadi, M. (2014). Happiness & Health: The Biological factors- systematic review article. *Iran J Public Health*, Nov, 43(11): 1468–1477.
- Diener, E., Richard E. Lucas, RE., & Oishi, S. (2018). Advances and open questions in the science of subjective well-being. *Collabra: Psychology*, 4(1), 1-49.
- Gidlow, CJ., Jones, MV., Hurst, G., Masterson, D., Clark-Carter, D., Tarvainen, MP., & et al. (2016). Where to put your best foot forward: psycho-physiological responses to walking in natural and urban environments. *J. Environ. Psychol.* 45, 22–29.
- Hakoköngäs, E., & Puhakka, R. (2021). Happiness from nature? Adolescents' conceptions of the relation between happiness and nature in Finland. *Leisure Sciences*.
- <https://www.britannica.com/topic/happiness>
- Piqueras, JA., Kuhne, W., Vera-Villaruel, P., van Straten, A., & Cuijpers, P. (2011). Happiness and health behaviours in Chilean college students: A cross-sectional survey. *BMC Public Health*, 11(443).

Keltner vd., (2022). https://cms.bbcearth.com/sites/default/files/2022-04/bbcw-real-happiness-white-paper-final-v2-58ac1df7_2.pdf.

Krekel, C., & MacKerron, G. (2020). How environmental quality affects our happiness. Chapter 5, 94-111. World Happiness Report, Editor(s): John F. Helliwell, Richard Layard, Jeffrey D. Sachs, Jan-Emmanuel De Neve, Lara B. Akinin, Haifang Huang, Shun Wang.

Kwon, Oh-H., Hong, I, Yang, J., Wohn, D. Y., Jung, Woo-S., & Cha, M. (2021). Urban green space and happiness in developed countries. *EPJ Data Science*, 10(28).

Kye, SY., & Park, K. (2014). Health-re & lated determinants of happiness in Korean adults. *Int. J. Public Health*, 59, 731–738.

Lin, Y., Wood, SA., & Lawler, JJ. (2022). The relationship between natural environments and subjective well-being as measured by sentiment expressed on Twitter. *Landscape and Urban Planning*, 227, November, 104539.

MacKerron, G., & Mourato, S. (2013). Happiness is greater in natural environments. *Global environmental change*. ISSN 0959-3780.

Maddison, D., Rehdanz, K., & Welsch, H. (2020). *Introduction to the Handbook on Wellbeing, Happiness and the Environment*. Edward Elgar Publishing Limited. USA.

McMahan, EA. (2018). Happiness comes naturally: Engagement with nature as a route to positive subjective well-being. In E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Eds.), *Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.

Netz, Y., Wu, M-J., Becker, BJ., & Tenenbaum, G. (2005). Physical activity and psychological well-being in advanced age: A meta-analysis of intervention studies. *Psychology and Aging*, 20(2), 272–284.

Nisbet, EK., & Zelenski, JM. (2011). Underestimating nearby nature: affective forecasting errors obscure the happy path to sustainability. *Psychol. Sci.* 22, 1101–1106.

Sabatini, F. (2014). The relationship between happiness and health: Evidence from Italy. *Social Science & Medicine*, 114, August, 178-187.

Scott, EE., Crabtree, KW., McDonnell, AS., LoTempio, SB., McNay, GD., & Strayer, DL. (2023). Measuring affect and complex working memory in natural and urban environments. *Front. Psychol.* 14:1039334.

Steptoe, A. (2019). Happiness and health. *Annu. Rev. Public Health*, 40:339–59.

Sulphrey, MM., & Faisal, S. (2021). Connectedness to nature and environmental concern as antecedents of commitment to environmental sustainability. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 11(2), 208-219. ISSN: 2146-4553.

Svoray, T., Dorman, M., Abu-Kaf, S., Shahar, G., & Giford, R. (2022). Nature and happiness in an individualist and a collectivist culture. *Scientific Reports* 12, 7701.

Watkins-Martin, K., Bolanis, D., Richard-Devantoy, S., Pennestri, M-H., Malboeuf-Hurtubise, C., Philippe, F., Guindon, J., Gouin, J-P., Ouellet-Morin, I., & Geoffroy, M-C. (2022). The effects of walking in nature on negative and positive affect in adult psychiatric outpatients with major depressive disorder: A randomized-controlled study, *Journal of Affective Disorders*, 138, 1 December, 291-298.

CONSIDERATIONS ON THE JUDGMENT OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EU IN THE PANCHAREVO CASE

Ekin TUNA

Dr., Dokuz Eylül University, Law Faculty, Law, Izmir, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-4124-0831

ABSTRACT

The Supreme Administrative Court of the Republic of Bulgaria issued its final decision no. 2185, 01.03.2023 in the *Pancharevo* case. This final court decision is crucial for understanding of the parent-child relationship like cross-border recognition of parenthood and new family forms to ensure the child's best interest. In this study, it will be examined the legal reasoning in the light of principle of best interest the child in the context of the mobility rights, nationality and public order. While The Spanish authorities issued a birth certificate for S.D.K.A., Sofia municipality refused to issue the birth certificate of the child due to lack of maternal ties since the child is not Bulgarian in regard to Bulgarian law. On the other hand, the child is an EU citizen by having Spanish citizenship. With this, it is worthy to note that international public order should be interpreted narrowly. As a conclusion, it should be discussed whether recognition of the parent-child relationship legally established in a Member State is valid even if it is contradictory to another Member State's law.

Keywords: cross border, public order, mobility rights, nationality, recognition

ÖZET

Bulgaristan Cumhuriyeti Yüksek İdare Mahkemesi, 01.03.2023 tarihinde 2185 sayılı Pancharevo davasında nihai kararını verdi. Bu nihai mahkeme kararı, ebeveynliğin, yeni aile biçimlerinin ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin sınır aşan şekilde tanınması ve çocuğun yüksek yararını sağlaması bakımından çok önemlidir. Bu çalışmada, dolaşım ve vatandaşlık hakları ile kamu düzeni çocuğun yüksek yararı ilkesi bağlamında incelenecektir. İspanyol makamları S.D.K.A.'ya doğum belgesi verirken, Sofya belediyesi, Bulgaristan hukukuna göre çocuğun annesi ile bağ bulunmadığından bahisle çocuğun doğum belgesini vermeyi reddetmiştir. Diğer yandan, çocuğun İspanyol vatandaşlığına sahip olması nedeniyle çocuk aslında AB vatandaşıdır. Bununla birlikte, uluslararası kamu düzeni kavramının bu bağlamda dar yorumlanması gerektiğini belirtmekte fayda var. Sonuç olarak, bir Üye Devlette yasal olarak kurulan ebeveyn-çocuk ilişkisinin tanınmasının, başka bir Üye Devletin hukukuna aykırı olsa bile geçerliliği hususu tartışılmaya değer bir konudur.

Anahtar kelimeler: sınır aşan, kamu düzeni, dolaşım hakkı, vatandaşlık, tanıma

1.INTRODUCTION

Nowadays, there is a serious increase in the number of cases involving foreign elements, along with cross border disputes. One of them is undoubtedly the cross-border problems arising from marriages within foreign elements. The court decision that will be examined in this study, despite the problem of cross border disputes is one of the problems encountered among the member states of the European Union, the basis of the problem to be discussed is the legal regulations of the member countries. Even though a common law is established for the member states of the European Union which results the borders between countries are almost removed, a uniformity of decision cannot be achieved due to the fact that the recognition of the new life forms and the public order are sometimes not in the same direction, as it will be pointed out in the court decision that is the subject of the study.

According to European Union law; “every person holding the nationality of a EU Member State is now also automatically a citizen of the European Union”. But it does not mean that it is possible to replace

national citizenship. Each of EU citizens enjoy their rights like travel, study, work, marriage, retirement guaranteed under the Treaties, EU law and secondary law. However, EU citizens confront with some difficulties in daily life matters because of discrepancy of the Member State's practises and administrative processes. This study will analysis the recognition of the new family forms like parent-child relationship, transcription of foreign civil status records in the light of the child's best interest principle and public order through *Pancharevo* case¹. The judgment of the Court of Justice of the European Union (CJEU 14 December 2021, C-490/20) will point out to interpret and evaluate the recognition of the tendency of Member States'. *Pancharevo* case is one of the examples that doubts arise of the recognition of parenthood and new family forms in terms of mobility rights and nationality that Union citizens derive from Article 21 (1) TFEU². Besides, it should be interpreted in the context of the court asked whether a Member State is obliged, under Article 4(2)³ of the Treaty on European Union (TEU), Articles 20⁴ and 21 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU), and Articles 7⁵, 24⁶, and 45⁷ of the Charter of Fundamental Rights of the European Union (the Charter), to issue a birth certificate to a child, who is a national of that Member State, in order to obtain the identity document.

2.FACTS

The Bulgarian V.M.A. and the British K.D.K. are married and have resided together in Spain since 2015. In December 2019, the couple had a daughter, S.D.K.A., who was born and lives in Spain. The Spanish authorities issued a birth certificate for S.D.K.A. which names V.M.A. and K.D.K. as her mothers.

V.M.A. applied to the Sofia municipality (Bulgaria) for a birth certificate for S.D.K.A. to obtain a Bulgarian identity document. Although, V.M.A. submitted a legalised and certified translation into Bulgarian of the extract from the Spanish civil register relating to S.D.K.A.'s birth certificate to support of her application. Sofia municipality instructed V.M.A. to disclose the identity of the child's biological mother. According to Bulgarian birth certificate, there is only one box possible for the mother and for the father, and only one name may appear in the box. Therefore, Sofia municipality then refused to issue the birth certificate. Since in the Bulgarian legal system similarly in Turkish, marriage is an union between man and woman. A closer look at the grounds for refusal of the decision will reveal that there is a public order intervention in Turkey that will produce similar results. Then, it refers the lack of maternal ties concerning the identity of the child's biological mother. Birth certificate was issued by Spanish authorities shows two female parents which is contrary to public order of the Bulgaria.

V.M.A. brought an action against that refusal decision before the Administrativen sad Sofia-grad (Administrative Court of the City of Sofia), the referring court. That court is uncertain as to whether the refusal by the Bulgarian authorities to register the birth of a Bulgarian national⁸.

First of all, it must be noted that it is for each Member State, having due regard to international law, to lay down the conditions for acquisition and loss of nationality, and that in situations covered by EU law, the national rules concerned must have due regard to the latter (judgments of 2 March 2010, *Rottmann*, C-135/08, EU:C:2010:104, paragraphs 39 and 41, and of 12 March 2019, *Tjebbes and Others*, C-221/17, EU:C:2019:189, paragraph 30).

¹ The final decision of the Supreme Administrative Court of the Republic of Bulgaria issued no. 2185, dated 01.03.2023.

² Every citizen of the Union shall have the right to move and reside freely within the territory of the Member States, subject to the limitations and conditions laid down in the Treaties and by the measures adopted to give them effect.

³ The Union shall respect the equality of Member States before the Treaties as well as their national identities, inherent in their fundamental structures, political and constitutional, inclusive of regional and local self-government.

⁴ Citizenship of the Union is hereby established. Every person holding the nationality of a Member State shall be a citizen of the Union. Citizenship of the Union shall be additional to and not replace national citizenship.

Citizens of the Union shall enjoy the rights and be subject to the duties provided for in [the Treaties](#). They shall have, inter alia: (a) the right to move and reside freely within the territory of the Member States;....."

⁵ Respect for private and family life.

⁶ The [rights of the child](#) – The child's best interest must be the primary consideration when a decision is made by a public or private body on behalf of a child. Children have the right to maintain a regular personal relationship with their parents, unless it is not in the child's best interests to do so.

⁷ [Freedom of movement](#) and of residence.

⁸ According to the referring court, it is common ground that, even without a birth certificate issued by the Bulgarian authorities, the child has Bulgarian nationality under, in particular, Article 25(1) of the Bulgarian Constitution.

According to Article 8 of the Bulgarian Citizenship Law⁹, which provides that a Bulgarian citizen by origin is everybody of whom at least one of the parents is a Bulgarian citizen. Article 60¹⁰ of the Bulgarian Family Code, sets forth that the maternal origin shall be established by birth, child's mother is the woman who gave birth to the child (*mater semper certa est*).

Referring to the provisions of the Bulgarian Private International Law (PIL) Code¹¹, it is arguable whether these PIL provisions can be applied for the determination of nationality which is domestic and exclusive characteristic issue. It can be said that both mothers have the status of parent of this child in Spain. For this reason, Spanish law is applicable for this dispute. Pursuant to the Article 83 § 1 of the PIL Code, establishment of a parent-child relationship is governed by the law of the State whose nationality the child acquired at the time of birth. As a fact it is known that the child has Spanish nationality by birth, as a consequence of this parenthood should be established according to the Spanish law. It is clear that applying Spanish law instead of Bulgarian law is in favour of the child to establish parent child relationship. At least under Spanish law, parent- child relationship is established and legitimate. In this circumstances, it is questionable that Under Article 25 of the Constitution, the child has Bulgarian nationality and parenthood established in compliance with Bulgarian law.

Therefore the court is uncertain about Bulgarian nationality of the child. The child was born in another Member State and has been approved by a birth certificate referring to two mothers, issued in the latter Member State, violates the rights regulated on that Bulgarian national by Articles 20 and 21 TFEU and by Articles 7, 24 and 45 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Charter). Nonetheless, it should be referred that Article 17¹² of the Spanish Civil Code of July 24, 1889, provides that Spanish citizens by origin are persons born in Spain to parents who fulfill the conditions¹³.

3. JUDGMENT

The Court decided that S.D.K.A. has Bulgarian nationality by birth – since one of her mothers is a Bulgarian national – and thus is an EU citizen as mentioned above (para 39). According to Article 4(3)¹⁴ of Directive 2004/38, the Bulgarian authorities are required to issue to S.D.K.A. an identity card or passport indicating her nationality and her surname as it appears on the Spanish birth certificate (para 44). The Court, also, stated that Article 4(3) requires the Bulgarian authorities to issue an identity card or passport to the child, regardless of whether a new birth certificate is issued for her by the Bulgarian authorities (para 45).

The Court followed with that *'the rights which nationals of Member States enjoy under Article 21(1) TFEU include the right to lead a normal family life, together with their family members, both in their host Member State and in the Member State of which they are nationals when they return to the territory of that Member State'* (para 47). In the light of the facts of the case, the Spanish authorities lawfully established that there was a parent-child relationship between S.D.K.A. and her two parents and attested

⁹ Everyone whose mother or father is a Bulgarian citizen is of Bulgarian origin.

¹⁰ Maternal Origin Article 60. (1) Maternal origin shall be established by birth.

(2) Mother of the child is the woman who has given birth to it, including cases of a assisted reproduction.

(3) The maternal origin established in a birth certificate may be challenged in court by the child, by the women specified in the certificate as the mother, by her husband, by the woman claiming to be the mother of the child, and by the man claiming that the child was born by his wife.

(4) Parties to the proceedings shall be also the mother's husband, the husband of the woman challenging the origin, as well as the child.

(5) The maternal origin from the woman who gave birth to the child through a assisted reproduction may not be challenged on these grounds.

¹¹ <https://lex.bg/laws/ldoc/2135503651>

¹² The following persons are Spaniards by birth.

Those born of a Spanish mother or father.

¹³ - who are foreigners if at least one of the parents was born in Spain (except for the children of diplomatic or consular officials accredited to Spain),

- who are both stateless, or

- either of whose national laws confer nationality on the child.

¹⁴ Member States shall, acting in accordance with their laws, issue to their own nationals, and renew, an identity card or passport stating their nationality.

this in the birth certificate (para 48). As a result of this, ‘V.M.A. and K.D.K. must, therefore, pursuant to Article 21 TFEU and Directive 2004/38, as parents of a Union citizen who is a minor and of whom they are the primary carers, be *recognised by all Member States* as having the right to accompany that child when her right to move and reside freely within the territory of the Member States is being exercised’ (emphasis added, para 48). A refusal of this right can amount to an obstacle to the exercise of the right to free movement under Article 21 TFEU (para 48).

The Court then considered whether the Bulgarian authorities could justify their refusal to issue a birth certificate and an identity document for S.D.K.A. on the ground of public order and the need to protect the national identity of Bulgaria¹⁵. The CJEU noted that the Member State’s obligation to issue an identity card or passport to a child and to recognise the parent-child relationship in the context of the child’s exercise of her EU free movement rights ‘does not undermine the national identity or pose a threat to the public order of that Member State’ (para 56). This is because ‘[s]uch an obligation does not require the Member State [...] to provide, in its national law, for the parenthood of persons of the same sex, or to recognise, for purposes other than the exercise of the [child’s EU] rights [...], the parent-child relationship between that child and the persons mentioned on the birth certificate drawn up by the authorities of the host Member State as being the child’s parents’ (para 57).

The Court stated that Member States can only derogate from their obligations under EU free movement law if their measures do not breach the EU Charter of Fundamental Rights (para 58). Fundamental rights that family, private life as well are those guaranteed by Articles 7 and 24 of the Charter (para 59), pointing out that the relationship between the child and each of her mothers is protected under Article 7 of the Charter (the right to respect for family life) (paras 61-62). The Court added that Article 7 must be interpreted in conjunction with Article 24 of the Charter, which integrates into EU law the rights laid down in the UN Convention on the Rights of the Child¹⁶ (CRC) (para 63). It should be pointed out the Article 3¹⁷ of CRC which is the principle of best interest of the child that should be considered in each case (*in concreto*) specifically. Pursuant to Article 2 of CRC, the child should enjoy the rights guaranteed in the Convention without discrimination based on the fact that irrespectively of her parents (para 64). The Court concluded that it would be contrary to Articles 7 and 24 of the Charter if the child was deprived of her relationship with one of her parents when exercising her right to move and reside freely within the territory of the Member States *or* for her exercise of that right to be made impossible or excessively difficult in practice because her parents (para 65). It is contrary to confront a problem because of her parents in regard to general principle which is the best interests of the child shall be a primary consideration.

Consequently, The Supreme Administrative Court of Bulgaria ruled that “*the child is not a Bulgarian citizen, thus the child does not derive free movement rights from EU law as a Union citizen, she should nonetheless be considered a ‘direct descendant’ of V.M.A., who is a Union citizen, and thus also a ‘family member’ of V.M.A. for the purposes of EU free movement law*”. CJEU clarified that the term ‘direct descendant’ within the meaning of Article 2(2)(c)¹⁸ of Directive 2004/38 must be interpreted as including *all* children of Union citizens as a family member (paras 67-68).

Moreover, despite provided that S.D.K.A. was born to K.D.K., the British mother, and the British authorities had also refused to issue a passport to the child, as she was not a British citizen. British nationality issue is out of the scope for this case, so that it is not arguable specifically.

¹⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A62020CC0490> 18.06.2023.

¹⁶ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> 18.06.2023

¹⁷ “In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration...”

¹⁸ “Family member” means:

- (a) the spouse;
- (b) the partner with whom the Union citizen has contracted a registered partnership, on the basis of the legislation of a Member State, if the legislation of the host Member State treats registered partnerships as equivalent to marriage and in accordance with the conditions laid down in the relevant legislation of the host Member State;
- (c) the direct descendants who are under the age of 21 or are dependants and those of the spouse or partner as defined in point (b);
- (d) the dependent direct relatives in the ascending line and those of the spouse or partner as defined in point (b);

It can be said that the Supreme Administrative Court of Bulgaria held that the refusal to issue a birth certificate does not cause in the deprivation of citizenship or the violation of the child's best interests¹⁹.

4. CONSIDERATION OF THE CASE IN THE LIGHT OF EU LAW

In light of the ruling of the CJEU on the *Pancharevo* case, it can be said that one step closer to recognize new family forms, parenthood by considering the best interest of the child and public order at the same time.

Pursuant to Paragraph 68 of the *Pancharevo* judgment provides that “A child, being a minor, whose status as a Union citizen is not established and whose birth certificate, issued by the competent authorities of a Member State, designates as her parents two persons of the same-sex, one of whom is a Union citizen, must be considered, by all Member States, a direct descendant of that Union citizen within the meaning of Directive 2004/38 for the purposes of the exercise of the rights conferred in Article 21(1) TFEU and the secondary legislation relating thereto.”

It means that one of this child whose birth certificate issued by the competent authorities of a Member State, has a parent who is a Union citizen, it must be considered as a direct descendant. Despite Bulgaria did not recognize parent child relationship, the child is a family member and Union citizen and should enjoy her rights as Union citizen due to clarification of term ‘direct descendant’ by CJEU within the meaning of Article 2(2)(c) of Directive 2004/38 must be interpreted as including all children of Union citizens.

Although hard law interpretes as a family member by virtue of enjoying all her rights like free movement, nationality etc. , there is another noticeable issue to argue conflict between the fundamental principles including public order and the rights of the child. It is worthy to argue about recognition of the parent-child relationship legally established in a Member State is valid even if it is contradictory to another Member State's law. In this case, public order intervention will come in between Member States. As a consequence of this judgment, it is clear that the child is an EU citizen by having Spanish citizenship. If the child were stateless for a moment, then it would cause a problem like nationality and administrative process. In this case, the child is entitled to enjoy her rights as EU citizen under Spanish law. Therefore, this issue remains relevant. Unless the child had Spanish citizenship, it would be open for discussion.

As it is well-known the public order clause²⁰ is a general clause²¹. It applies when foreign substantive law is clearly against public order herein Bulgaria. It depends on the legal effects of its application within the area where Bulgarian law is in force. In the context of EU Law, due to CJEU's judgment, the “direct descendant” should be rendered broadly, including biological, legal parent-child relationships and new family forms.

As a general rule, public order intervention is an exceptional situation and applying it in any case poses a problem in terms of international decision harmony. The fact that discrepancy of the laws of the countries will not create a contradiction to the public order. The concrete conditions of violation of public order have not been determined, but some criterions are determined²². For this reason, public

¹⁹ *Helga Luku*: The Supreme Administrative Court of Bulgaria's final decision in the *Pancharevo* case: Bulgaria is not obliged to issue identity documents for baby S.D.K.A. as she is not Bulgarian (but presumably Spanish), <<https://conflictoflaws.net/2023/the-supreme-administrative-court-of-bulgarias-final-decision-in-the-pancharevo-case-bulgaria-is-not-obliged-to-issue-identity-documents-for-baby-s-d-k-a-as-she-is-not-bulgarian-but-presuma/>>18.06.2023

²⁰ (German: Vorbehaltsklausel; French: ordre public) Małgorzata Balwicka-Szczyrba / Anna Sylwestrzak/ anDominik Damian Mielewczyk: “Transcription of foreign civil status documents of children of same-sex parents in Polish law”, p.1-14.

²¹ Can/Tuna, MÖH, p.297 ff.

²² Turkish Supreme Court, 15. HD., 12.05.2014, 2014/2183 E, 2014/3226 K.

order intervention may vary in each country which is compatible with the purpose of this institution. Violation of public order is taken into account ex officio which may result different judgments. Especially, if the dispute is including foreign element like *Pancharevo case*, public order intervention becomes more important and sensitive. With this, it is worthy to note that international public order should be interpreted narrowly. The necessity of narrow interpretation of the concept of public order in private international law shows itself here as well. The restriction may also change according to its connection with country. It depends on close connection with country where public order intervention will increase.

The boundaries of public order may expand in some cases like custody and protection of the child. Although the principle of the best interest of the child is the supreme criterion, the limits of public order intervention are unclear. In some cases, this uncertainty may prevent the child's best interests from being taken into account in situations that have a direct impact on the child. For this reason, we support the opinion that the boundaries of public intervention should be drawn with the principle of the benefit of the child and the prohibition of discrimination.

5.CONCLUSION

In conclusion, the child is a part of the society and its future in addition to being a member of the family. Therefore, in general, the -superior- benefit of the child and the benefit of the society are in the same direction. In cases where these two interests conflict, the child's -superior- best interests constitute the limit of public order. In fact, the best interest of the child emerges as an issue that needs to be discussed in some cases whether it can be argued that it can prevent Turkish public order intervention. In any case, it would not be correct to say that it has an inhibitory effect. However, in some cases the best interests of the child could not be taken into account with the Turkish public order intervention. The best interests of the child should be taken into account in all cases. If the child has more than one interest, the best interests of the child will come to the fore. The child, sometimes could not benefit from the principle of "best interests of the child" due to public order interference. Even though the protection of the best interests of the child is considered as the basic principle in each legal system and even if it is a common purpose, it will not be able to prevent public order intervention in any case due to the relative and variable nature of the concept of public order. This judgment- *Pancharevo case*- is crucial to protect child's best interest and enjoy the right of free movement and the possibility of losing national identity due to lack of maternal ties. Lastly, it should be stated that characterisation of parenthood plays an important role for determining the best interest of child.

BIBLIOGRAPHY

Alina Tryfonidou : The Cross-Border Recognition of the Parent-Child Relationship in Rainbow Families under EU Law: A Critical View of the ECJ's V.M.A. ruling, 2021, <https://europeanlawblog.eu/2021/12/21/the-cross-border-recognition-of-the-parent-child-relationship-in-rainbow-families-under-eu-law-a-critical-view-of-the-ecjs-v-m-a-ruling/> 18.06.2023.

Cristina Campiglio : «Recognition» of civil status records in the aftermath of Regulation (EU) 2016/1191 on public documents: a new functional identity for EU citizens, *Papers di diritto europeo*, 2023 numero speciale, p.29-46.

Hacı, Can/Ekin, Tuna : Milletlerarası Özel Hukuk 5. Baskı, Adalet Yayınevi 2021.

Helga Luku : The Supreme Administrative Court of Bulgaria's final decision in the *Pancharevo case*: Bulgaria is not obliged to issue identity documents for baby S.D.K.A. as she is not Bulgarian (but presumably Spanish), < <https://conflictoflaws.net/2023/the-supreme-administrative->

court-of-bulgarias-final-decision-in-the-pancharevo-case-bulgaria-is-not-obliged-to-issue-identity-documents-for-baby-s-d-k-a-as-she-is-not-bulgarian-but-presuma/>18.06.2023.

Johan Meeusen : Functional Recognition Of Same-Sex Parenthood For The Benefit Of Mobile Union Citizens – Brief Comments On The Cjeu’s Pancharevo Judgment, <<https://Gedip-Egpil.Eu/Fr/2022/Functional-Recognition-Of-Same-Sex-Parenthood-For-The-Benefit-Of-Mobile-Union-Citizens-Brief-Comments-On-The-Cjeus-Pancharevo-Judgment/>> 18.06.2023

Malgorzata Balwicka-Szczyrba/ Anna Sylwestrzak/ Dominik Damian Mielewczyk : Transcription of foreign civil status documents of children of same-sex parents in Polish law, Papers di diritto europeo, 2023 numero speciale, p.1-14.

Nadia Rusinova : Bulgarian Supreme Court Judgment on Pancharevo – Correct Answer to a Wrong Question, The European Association Of Private International Law, 2023.

< <https://Eapil.Org/2023/05/11/Bulgarian-Supreme-Court-Judgment-On-Pancharevo-Correct-Answer-To-A-Wrong-Question/>> 18.06.2023.

ÇOCUK VE ERGENLERDE BEDEN İMAJININ İNŞASI VE TOPLUMSAL ETKİLERİ THE CONSTRUCTION OF BODY IMAGE IN CHILDREN AND ADOLESCENTS AND ITS SOCIAL IMPACTS

Oya ERYİĞİT GÜNLER

*Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Karaman, Türkiye*

ORCID ID: 0000-0003-2116-1105

ÖZET

Günümüzde bireyler sağlıkları, esenlikleri, bedenleri, yaşamları hakkında her zamankinden daha fazla endişe duymaktadır. Toplum tarafından idealleştirilen fiziksel güzellik arzusunun artışı her yaşta bireyin mükemmel bir beden imajına sahip olabilmek için büyük çaba sarf etmesine yol açabilmektedir. Beden imajı memnuniyetsizliği yaş faktörünün yanı sıra cinsiyet, etnik köken, sosyoekonomik düzey, kilo durumu gibi etkenlere göre değişim gösterebilmektedir. Mükemmel bir beden imajına sahip olmanın temelleri çocukluk ve ergenlik dönemlerinde atılabilmektedir.

Çocuklar ve ergenlerin beden imajı inşasında aileler, akranlar, sosyal çevre, kültürel yapı ve medya başta olmak üzere çeşitli etmenler rol oynamaktadır. Ebeveynlerin olumsuz yeme davranışları, yanlış diyet uygulamaları, çocukların kiloları hakkında olumsuz konuşmaları, alay etmeleri gibi faktörler çocukların beden imajları ile ilgili sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir. Akranlarının onayını almak, itibar kazanmak, akranları tarafından sevilme isteyen çocuklar ve ergenler bedenlerine yönelik çeşitli müdahalelerde bulunabilmektedirler. Akranları tarafından kabul görmeyen beden imajına sahip olanlar dışlanma ve zorbalık gibi sorunlarla karşılaşabilirler.

Günümüzde medya tarafından idealleştirilen zayıf olmaya yönelik baskı, çocuk ve gençleri etkisi altına alan bir başka faktördür. Televizyon, internet, filmler, reklamlar ve sosyal medya içerikleri gerçekçi olmayan fiziksel standartlar ortaya koyarak bunları idealleştirebilmektedir. İdeal beden imajına dayalı olarak ortaya çıkan tüketim kültürü çocukları ve ergenleri etkisi altına alabilmektedir. Medyanın yanı sıra oyuncaklar da özellikle çocukların beden imajı inşasında önemli etkenlerdendir.

Olumsuz bir beden imajı fiziksel ve ruhsal sağlığı kötüleştirebilmekte, benlik saygısını ve sosyal ilişkileri azaltabilmekte, sosyal yalıtıma, damgalanmaya, ayrımcılığa ve intihar girişimlerine neden olabilmektedir. Çocuk ve ergenler ideal bir beden imajına sahip olabilmek için diyet, kozmetik işlemler, estetik cerrahi yöntemler gibi uygulamaları tercih edebilmekte, ancak bu uygulamalara ilişkin çeşitli sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu nedenle çalışmada beden imajının inşasında rol oynayan etmenler ve toplumsal etkileri sosyolojik bağlamda ele alınarak yol açtığı sorunlara yönelik çeşitli çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocukluk, ergenlik, beden imajı, damgalanma, tüketim toplumu, ayrımcılık, sosyal yalıtım.

ABSTRACT

Today, individuals are more concerned than ever before about their health, well-being, body and life. The increase in the desire for physical beauty idealized by the society may cause individuals of all ages to make great efforts to have a perfect body image. Body image dissatisfaction can vary according to factors such as gender, ethnicity, socioeconomic level, weight status, as well as age. The foundations of having a perfect body image can be laid during childhood and adolescence.

Various factors, especially families, peers, social environment, cultural structure and media, play a role in the body image construction of children and adolescents. Factors such as parents' negative eating behaviors, wrong diet practices, negative talk about their children's weight, and mockery can be effective

in children's body image problems. Children and adolescents who want to get the approval of their peers, gain reputation and be liked by their peers can make various interventions to their bodies. Those who have a body image that is not accepted by their peers may face problems such as exclusion and bullying.

Today, the pressure to be thin, idealized by the media, is another factor that affects children and young people. Television, internet, movies, advertisements and social media content can idealize unrealistic physical standards. Consumption culture that emerges based on ideal body image can affect children and adolescents. In addition to the media, toys are also important factors in the construction of children's body image.

A negative body image can worsen physical and mental health, reduce self-esteem and social relationships, cause social isolation, stigma, discrimination and suicide attempts. Children and adolescents may turn to practices such as diet, cosmetic procedures, aesthetic surgery methods to have an ideal body image. However, these applications can cause various problems. For this reason, in this study, the factors that play a role in the construction of body image and their social effects are discussed in the sociological context and various solutions to the problems they cause are tried to be put forward.

Keywords: Childhood, adolescence, body image, stigma, consumer society, discrimination, social isolation.

GİRİŞ

Günümüzde bireyler sağlıkları, esenlikleri, hayatları hakkında her zamankinden daha fazla endişe duymaktadırlar. Toplum tarafından idealleştirilen fiziksel güzellik arzusunadaki artış her yaştan bireyin ideal beden imajına sahip olmak için büyük çabalar sarf etmesine yol açabilmektedir. Kişinin kendi bedeni hakkındaki zihinsel imajı olarak tanımlanabilen beden imajı (Souad vd., 2018: 1,2) bedenle ilgili deneyimi, beden görünümüne ilişkin yaşam boyu süren sosyal tepkiyi, bedenin sosyokültürel değer ve idealini yansıtmaktadır (Fitriyah and Rokhmawan, 2019: 113). Toplumsal çevre ve kültürel yapı beden inşasında etkilidir. Büyüme ve gelişme süreciyle değişen beden imajı tarihsel süreç içerisinde de farklılaşabilmektedir. Günümüzde aile, akranlar, çocuklara yönelik oyuncaklar ve medya beden imajı inşasında role sahiptir.

Özellikle postmodern çağda yüksek düzeyde tüketimin insan bedenini odak noktası haline getirmesi beden imajı memnuniyetsizliğine yol açabilmektedir (Souad vd., 2018: 2). Giderek küresel bir sorun olarak karşımıza çıkan beden imajı memnuniyetsizliği çocukları ve gençleri de derinden etkilemektedir. Çocukluk ve gençlik dönemlerinde beden imajı memnuniyetsizliğinin varlığı, gelecekte de birtakım sorunlar yaşanmasını beraberinde getirebilir.

Günümüzde ergenlerin beden imajlarına yönelik yapılan çalışmalar yaygınken, okul öncesi ve ilkököl dönemindeki çocukların beden imajlarına yönelik çalışmalar sınırlı sayıdadır. Kale ve arkadaşlarına göre (2021: 1412) ergenlik döneminde yaşanan fiziksel değişimlerin beden memnuniyetsizliğine yol açması muhtemeldir. Ancak yapılan bazı çalışmalarda ergenlik öncesi dönemdeki çocukların da beden imajlarıyla ilgili sorunlarının olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla hem çocuklar hem de ergenler üzerinde çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak çocuk ve ergenlerin beden imajlarına etki eden faktörler konu edilmiştir. Söz konusu faktörler aile, akran, medya ve oyuncakların etkileri bağlamında ele alınmıştır. İkinci olarak beden imajı memnuniyetsizliğinin yol açtığı problemler sosyolojik olarak analiz edilmeye çalışılarak; beden imajı memnuniyetsizliğinin yol açtığı sağlık ve beslenme sorunlarına, sosyal dışlanma, damgalanma, akran zorbalığı başta olmak üzere sosyal ilişkilere dayalı sorunlara değinilmiştir. Son olarak da söz konusu problemlere ilişkin çeşitli çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

ÇOCUK VE ERGENLERDE BEDEN İMAJİ İNŞASINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Çocuk ve ergenlerin beden imajlarının inşasına etki eden faktörler yaş, cinsiyet, etnik köken gibi unsurlara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca moda, akran grupları, aile, sosyalleşme, fiziksel değişimler, medya gibi faktörler beden imajının inşa edilmesinde etkilidir (Hosseini and Padhy, 2019; Webb and Zimmer-Gembeck, 2013). Bu etkenler dışında özellikle çocukların beden imajı oluşturmalarında oyuncakların etkisi bulunmaktadır. Çocukluğun ilk yıllarında aileler beden imajı

inşasında önemli etkilere sahipken, ergenlik dönemiyle birlikte akranlar çok daha etkin hale gelebilmektedir. Medya faktörü ise çocuk ve ergenler dahil her yaştan bireyi etkisi altına alabilmektedir.

Ailenin Beden İmajı İnşasına Etkileri

Aile kurumunun temel işlevlerinden biri çocukların toplumsallaştırılmasıdır. Aile içerisinde çocuklar toplumun temel normlarını öğrenmekte; aileden edinilen davranışlar ve tutumlar bireyleri yaşamları boyunca etkileyebilmektedir. Aileler çocukların beden imajları ile ilgili olarak olumlu ya da olumsuz etkilerde bulunabilir. Örneğin bir yandan çocukların olumlu beden imajı geliştirmelerine katkıda bulunurken, diğer yandan beden imajına yönelik kaygılarını artırabilmektedir. Ailelerin beden imajı hakkındaki tutumları, beslenme davranışları, diyet uygulamaları, çocukları ile beden imajına yönelik konuşmaları, alay etmeleri gibi faktörler çocukların beden imajlarından memnuniyet düzeylerini belirleyebilmektedir.

Kluck'a göre (2008: 471) ailede ayrılık, katılık, iletişim problemleri, aşırı korumacılık, ebeveynin model alınması, diyetin ebeveyn tarafından teşvik edilmesi gibi faktörler düzensiz yeme davranışlarına yol açabilmektedir. Ebeveynlerin yiyecek tercihleri çocukların yeme davranışlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilen bir diğer faktördür (Brantley vd., 2023). Dolayısıyla ebeveynlerin sağlıksız beslenmeleri çocuklarını etkileyebilir ve beden imajı memnuniyetsizliğini beraberinde getirebilir.

Beden imajının inşasında önemli etkenlerden bir de aile içerisindeki beden odaklı konuşmalardır. Bu konuya dair yapılan çeşitli çalışmalar söz konusudur. Berge ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada (2016: 27) aile üyelerinin birbirleriyle bedene yönelik olumsuz konuşmalarının beden memnuniyetsizliğine yol açabileceği ifade edilmektedir. Ev ortamında kilo ile ilgili konuşmalar, alaycı tavırlar çocukların duygusal yemek yemesini tetikleyebilmektedir. Çalışmada çocukların bir ya da birden fazla aile üyesi tarafından kiloya dayalı olumsuz konuşmalara maruz bırakıldığı bildirilmiştir. En fazla oranda büyük erkek kardeşler beden imajına yönelik olumsuz konuşmaktadırlar. Keery ve arkadaşları tarafından kız çocuklar üzerinde yapılan çalışmada ise (2005) çocukların dörtte biri ebeveynleri tarafından, üçte biri ise kardeşlerinden en az biri tarafından görünüşleri ile alay edildiğini dile getirmişlerdir. Bu çalışmada da aile içerisinde en fazla alay eden kişi ağabeydir.

Aile üyeleri kimi zaman çocukların ve ergenlerin bedenleri ile ilgili konuşmalarının olumsuz etkilerine dair farkındalığa sahip olmayabilir. Kluck'a göre (2010:9) ailelerin diyet yapmaya ve kilo verdimeye yönelik sözlü teşviklerini bakım davranışı olarak algılamaları ve beden hakkında alay etmeyi aile içerisinde yapılan tarafsız yorumlar olarak görmeleri endişe verici sonuçlara yol açabilir. Ancak ailelerin çocuklarının kiloları ve sağlıkları hakkında endişe duymaları halinde de diyet yapmaya ve kilo kontrolüne ilişkin teşvikte bulunabilecekleri göz önünde tutulmalıdır.

Çocukların ve ergenlerin beden imajlarını etkileyen faktörlerden biri de görünüm odaklı ailelerdir. Araştırmalara göre kilo ve beden hakkındaki ebeveyn yorumları dahil, görünüm odaklı bir aile kültürünün özellikle kızlarda düzensiz yeme ve beden imajı memnuniyetsizliğine yol açabileceği ifade edilmektedir. Görünüm odaklı ailelerde ebeveynlerin çocukların vücutlarının görünüm ve büyüklüğü ile ilgili yorum yapmaları, belirli davranışların artmasına ya da azalmasına davetiye çıkarabilmektedir. Bu ailelerde yetişen kız çocuklarının fiziksel görünüşleri konusunda endişeli olmaları kaçınılmazdır. Ebeveynlerin kendi görünüşleri ile ilgili memnuniyetsizlikleri görünüşlerine odaklanmalarına neden olabilir. Dolayısıyla özellikle kızlarına diyet yapmaya ve ince bedene ilişkin mesajlar gönderebilirler (Kluck, 2010: 8, 9).

Damiano ve arkadaşları (2015) 4 yaşındaki kız ve erkek çocuklarının beden imajlarında anne ve babaların etkisini ele alan bir çalışma yapmışlardır. Araştırmaya katılan çocukların sosyal olarak idealleştirilmiş beden ölçüleri belirgin olmasına rağmen beden memnuniyetsizliği yaygınlığı düşüktür. Annelerin tipik birincil bakıcılar olarak görülmesi, çocuklar üzerinde daha fazla etkiye sahip oldukları inancını geliştirebilir. Ancak yapılan çalışmada vücut tutumlarına dayalı olarak erkek çocukların babaları, kız çocukların anneleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla bu çalışma babaların da çocukların erken gelişim döneminde önemli rol model olduklarını göstermektedir.

Akranların Beden İmajı İnşasına Etkileri

Çocuklar ve ergenlerin beden imajlarının inşasında etkiye sahip olan unsurlardan biri de akranlardır. Çocukların ve gençlerin akranları beden imajlarını belirleyebilmektedir. Webb and Zimmer-Gembeck'e

göre (2013) özellikle ergenlik döneminde arkadaşlarla geçirilen zamanın artması, ergenlerin kendilerini ailelerinden çok arkadaşlarına yakın hissetmeleri gibi faktörler beden imajına yönelik akran tepkilerini önemli hale getirebilmektedir.

Çocuk ve ergenlerin beden imajları üzerinde akran etkisini ele alan çeşitli çalışmalar söz konusudur. Örneğin Oliver ve Thelen (1996:25) akranlar ile yeme ve beden imajına yönelik kaygı arasındaki ilişkiyi irdelenmişlerdir. Çalışmada çocukların akran mesajları (örneğin kiloları ile alay edilmesi), akran iletişimleri (örneğin yiyecek ve diyet hakkında konuşmalar), akranlar tarafından sevilme isteği (örneğin zayıf olmayla birlikte arkadaşlarının artacağına inanma) gibi faktörlerin beden imajı inşasına etkileri ele alınmıştır. Araştırmanın sonucuna göre akranlar tarafından sevilme isteğinin yeme ve vücut kaygılarına en fazla düzeyde etki ettiği bulunmuştur. Çalışmada akran tutumlarının da beden imajını etkilediği ifade edilmektedir. Akranlar çocukların yemek yemeye ilişkin kaygılarını artırabilmektedirler. Kızların erkeklerden daha fazla yemekle ilgili endişeleri olduğu tespit edilmiştir. Peterson ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada da (2010) kızların erkeklere göre akran görüşlerine karşı daha savunmasız oldukları dile getirilmektedir.

Akranların beden imajına etkisi konusunda yapılan çalışmalarda en sık dile getirilen unsurlardan biri akranlar tarafından görünüş ve kilo konusunda alaycı tavırlar sergilenmesidir. Zaman zaman karşı cinsten bedene yönelik eleştirilerin gelmesi de beden memnuniyetsizliğine yol açabilmektedir. Beden imajına yönelik baskıların en yakın arkadaşlar tarafından yapıyor olması ve onları kaybetme korkusu beden imajı memnuniyetsizliğini daha da artırabilmektedir (Webb and Zimmer-Gembeck, 2013). Yapılan bazı çalışmalara göre büyüme sürecinde çocukların kiloları hakkında ne kadar çok alay edilirse, yetişkinlik döneminde beden memnuniyetsizliği yaşama olasılığı o kadar çok yükselmektedir (Hosseini and Padhy, 2019).

Webb ve Zimmer-Gembeck'e göre (2013) arkadaş ilişkilerinde beden imajına ve kısıtlayıcı diyet uygulamalarına yönelik konuşmalar, grup baskısı gibi faktörlerin yanı sıra akranların kilo verme davranışları da çocuk ve ergenleri etkileyebilmektedir. Bu bağlamda arkadaşları diyet uygulamaları yapan ya da kilo vermeye çalışan çocuk veya ergen onları kendisine rol model alabilir.

Medyanın Beden İmajı İnşasına Etkileri

Günümüzde medyanın insanların inançları, tutumları ve davranışları üzerinde derin bir etkisi bulunmaktadır (Klein and Shiffman, 2006). Ergenler çevresindekiler tarafından kabul edilebilmek için toplumdaki ideal standartlara göre kendi bedenlerini ve davranışlarını dönüştürmeye çalışabilmektedirler. Bu bağlamda medya beden imajını belirleyen bir gösterge haline gelebilir. Medya aracılığı ile gösterilen ideal vücut şekli ergenler için yerine getirilmesi gereken ortak bir değer ve yapılması gereken bir görev olarak kabul edilebilmektedir (Fitriyah and Rokhmawan, 2019: 107, 109). Günümüzde televizyon, internet, filmler ve diğer medya içerikleri gerçekçi olmayan fiziksel standartlar ortaya koyabilmektedir (Derenne and Beresin, 2006: 257). Medya vasıtasıyla idealleştirilen beden imajının gerçekçi olmayışı, özellikle gençlerde büyük bir baskıyı beraberinde getirebilmektedir.

Medyanın beden imajı üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışan çeşitli teoriler de söz konusudur. Sosyal öğrenme teorisine göre özellikle gençler olmak üzere her yaşta birey fiziksel görünümüne ilişkin olarak güzel ve çirkinin nasıl görüldüğü ve bu görünüşün sosyal sonuçları hakkında birçok bilgiyi medya vasıtasıyla öğrenmektedir. Yetiştirme teorisine göre ise insanlar televizyonda, videolarda, filmlerde, dergilerde gördüklerine ve duyduklarına dayalı olarak gerçek dünya ile ilgili inanç, tutum ve beklentiler geliştirmektedirler. Sonrasında gerçek ortamlarda ve durumlarda nasıl davranacakları hakkında karar verirken geliştirdikleri inanç, tutum ve beklentileri kullanmaktadırlar (Klein and Shiffman, 2006).

Blowers ve arkadaşları tarafından 10-13 yaş aralığındaki kızlar üzerinde yapılan çalışmada (2003: 229) sosyokültürel faktörler ile ince beden ideali arasında bir ilişki olduğu, hatta en yüksek ilişkinin algılanan medya baskısı olduğu dile getirilmektedir. Medya tarafından iletilen zayıf beden ideali beden memnuniyetsizliğini artırabilmektedir. İnce beden vurgusunun tam tersine kimi zaman televizyon programlarında kilolu kişilerin şakaların ve kahkahaların merkezinde olduğu görülmektedir. Bu programlarda kilolu kişiler aptal, tembel, eğitimsiz ve alay edilen bir varlık olarak karşımıza çıkabilmektedir (Fitriyah and Rokhmawan, 2019: 112). Dolayısıyla ince beden ideal haline getirilirken, kilolu beden aşağılanabilmektedir.

Günümüzde çocuklar boş zamanlarının çoğunu kitle iletişim araçları ile geçirebilmektedirler. Bu bağlamda televizyon ve internet gibi araçlar vasıtasıyla çizgi filmler, çeşitli videolar izleyebilmektedirler. Söz konusu içeriklerde fiziksel olarak çekici olma, çekici olmama ya da sıradan olma ile ilgili çeşitli mesajlar verilebilmektedir. Klein ve Shiffman tarafından yapılan bir çalışmada (2006: 353) çizgi film karakterlerinin fiziksel çekiciliğe bağlı olarak cinsiyet, yaş, zekâ, vücut ağırlığı, yaşanan duygu durumları, sosyal ve antisosyal davranışlar, genel iyilik ve kötülük hali bağlamında ilişkiler bulunduğu dile getirilmektedir. Ayrıca çocuklara yönelik videolarda kız karakterlerin ince bir bedene, erkek karakterlerin ise kaslı bir bedene sahip olduğu vurgusu yapılabilmektedir (Bod and Murnen, 2017). Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre aşırı TV izleyen, dergilere ve filmlere maruz kalan çocuklar beden memnuniyetsizliği konusunda çok daha yüksek risk altındadırlar.

Medyanın çocuk ve ergenlerin beden inşasındaki etkilerinden biri de rol model faktörüne ilişkindir. Fitriyah ve Rokhmawan'a göre (2019: 104) ergenler ya da çocuklar medyadaki rol modellerine ya da kahramanlarına hayranlık duyarak, onlar gibi olmayı isteyebilmektedirler. Rol modellerine fiziksel olarak ne kadar benzerlerse, onlar gibi davranış gösterebileceklerine de inanabilirler. Zamanla kendileri ile rol modelleri arasında bir karşılaştırma yaparak kişisel kusurlarını fark etmeye başladıklarında kendilerini yetersiz ve başarısız hissedebilirler.

Günümüzde çocuk ve ergenlerin beden imajlarını oluşturmalarında etkili olan faktörlerden biri de sosyal medyadır. Sosyal medya dünya çapında giderek daha popüler hale gelen yeni medya biçimidir. İdeal görünüm sosyal medya aracılığı ile mesaj olarak sürekli iletilmektedir. (Hosseini and Padhy, 2019). Ayrıca sosyal medyada paylaşılan video, fotoğraf gibi unsurlara dayalı çeşitli etkileşimlerin yanı sıra görünüm ile ilgili mesajlar, idealler ve pekiştirici sözler kullanılabilir (Khunger and Pant, 2021: 12; Webb and Zimmer-Gembeck, 2013). Söz konusu faktörler çocuklar ve gençlerin beden memnuniyetsizliğini artırabilmektedir.

Genel olarak söylemek gerekirse günümüzde beden imajı inşasında etkili olan en önemli faktörlerden biri medyadır. Medya beden imajı bağlamında ideali teşvik etmekte, kız çocuk ve ergenlerde ince beden; erkek çocuk ve ergenlerde kaslı bir beden popüleriği ve sevilme düzeyini artırabileceğine dair mesajlar verebilmektedir. Ancak çoğu zaman gösterilen beden imajı gerçekçi olmayabilir. Dolayısıyla özellikle ergenler gerçek olmayan bir ideale ulaşmak için çeşitli sorunlar yaşayabilmektedirler.

Oyuncakların Beden İmajı İnşasına Etkileri

Çocukların beden imajlarına etki eden faktörlerden biri de oyuncaklardır. Beden imajı ile oyuncaklar arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar daha çok kız çocuklar üzerinedir. Örneğin Dittmar ve arkadaşları tarafından 5-8 yaş arasındaki kız çocukların oyuncak bebek görüntülerine maruz kalmalarının beden imgesi üzerindeki etkilerine ilişkin bir çalışma yapılmıştır (2009: 283). Çalışmaya katılan çocuklara Barbie bebek ile Emme bebek resimleri ve bebeksiz resimler gösterilerek, arkasından beden imajı değerlendirmeleri yaptırılmıştır. Barbie bebeğe maruz kalan çocukların ince bir bedene çok daha fazla istek duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada Barbie bebeğin çocuklar üzerindeki etkisinin yaşla beraber azalmasına rağmen, gerçekçi olmayan ince beden idealini taşıyan bebeklere erken yaşta maruz kalmanın kız çocuklarının beden imajlarına zarar verebileceği ve düzensiz yemek yemelerine yol açabileceği ifade edilmektedir. Barbie bebek ile ilgili bir diğer çalışma Harriger ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Çalışmada (2019:107) 3-10 yaş arasındaki kız çocuklarından orjinal, uzun boylu, minyon ve kıvrımlı yapıya sahip Barbie bebeklere ilişkin olumlu ve olumsuz özellikler atfetmeleri istenmiştir. Çocukların kıvrımlı Barbie bebeğe daha olumsuz tutumlar sergilerken, ince bedene sahip Barbie bebeğe olumlu tutumlar sergiledikleri sonucuna varılmıştır. Çocuklar kıvrımlı bebekle oynamayı daha az istemektedirler. Çalışmalara göre Barbie bebekler bir yandan ideal beden imajını yansıtırken diğer yandan beden imajının sosyal ilişkiler üzerindeki etkilerini de gösterebilmektedir. Barbie bebek dünya çapında en çok satılan oyuncak bebeklerdendir, dolayısıyla etkileri geniş çaplı olabilmektedir.

Boyd ve Murnen (2017) günümüzde oyuncaklarla beden imajı arasındaki ilişkiye dayalı çalışmaların daha çok Barbie bebeğe yönelik olduğunu, ancak günümüzde başka bebeklerinde piyasada yaygın bir şekilde bulunduğu ve hatta satışlarının Barbie bebeği geçtiğini ifade etmektedirler. Örneğin *Monster High* bebekleri 2010 yılında piyasaya sürüldükten sonra satışları Barbie bebeği geçmiştir. Bu bebekler

Barbie bebeklerin daha az sorunlu görünmesine yol açmaktadır. Çünkü bu bebeklerin belleri başlarının yarısı genişliğindedir. Gözleri ise uyluk kemiklerinden ve kollarından daha geniştir.

Oyuncak bebeklerin çocukların beden imajı üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalarda genel olarak gerçekçi olmayan ince yapılı bebeklere maruz kalmanın çocukların bedenleri ve yemek yeme davranışları hakkında olumsuz duygular geliştirebilecekleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla oyuncak bebek imalatçılarına büyük görev düşmektedir. Aynı zamanda ebeveynlerin de çocuklarına oyuncak alırken seçici davranmaları gerekmektedir.

BEDEN İMAJI MEMNUNİYETSİZLİĞİNİN YOL AÇTIĞI SORUNLAR

Çocuk ve ergenlerin beden memnuniyetsizlikleri fiziksel ve ruhsal sağlıklarını, beslenmeye ilişkin davranışlarını, sosyal ilişkilerini etkileyebilmektedir. Görünüşlerini değiştirmek isteyenler diyet, egzersiz, güzellik ürünleri ve kozmetik cerrahi gibi yöntemleri kullanabilmektedirler. Ancak bu yöntemler kimi zaman onların sağlığını bozabilmektedir. Beden imajına yönelik müdahaleler bireyleri yaşamları boyunca etkisi altına alabilmektedir. Beden memnuniyetsizliğine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar toplumlara, kültürlere, yaşa, cinsiyete, etnik kökene göre değişebilmektedir.

Sağlık ve Beslenme Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Beden imajındaki memnuniyetsizlikler çocukların ve ergenlerin ruhsal ve fiziksel sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bedenlerinden memnun olmayanlar sağlıklarını bozucu çeşitli uygulamalara başvurabilmektedirler. Bu uygulamalar sağlıksız diyetler, egzersizler, kozmetik cerrahi işlemler şeklinde karşımıza çıkabilmektedir.

Beslenme olumlu bir beden imajı oluşturma bağlamında önemli bir role sahiptir. Diğer yandan ince ya da kash bir beden idealine yönelik baskı beslenmeye ilişkin olumsuz davranışlar sergilenmesine yol açabilir. Sağlıksız beslenme eğilimlerini küçük yaşlardan itibaren görmek mümkündür. Smolak'a göre (2004: 15) bazı çocuklar başkaları tarafından kabul edilebilmek için "yeterince iyi" görünmek isteyebilirler. Bedenlerinden memnun olmayan çocuklar çevresindekilerin bakışlarından dolayı üzülebilme ya da utanabilmekte, dolayısıyla vücutlarını değiştirmek için yiyeceklerini kısıtlayabilmektedirler. Bu girişimlerden bazıları sağlıklarını tehlikeye atabilmektedir. Benzer davranışları ergenlerde de görmek mümkündür.

Kluck tarafından ergenlik çağındaki kızlar üzerinde yapılan çalışmada (2008) ise ailede işlev bozukluklarının ve aile içerisinde olumsuz beslenme deneyiminin düzensiz yemeye yol açtığı ifade edilmektedir. Ayrıca kilo vermeye ve diyet yapmaya ilişkin ebeveyn teşviki kızlar için düzensiz yeme gibi olumsuz davranışlara neden olabilmektedir (Kluck, 2010: 9). Dolayısıyla ailelerin beden imajı bağlamında özellikle kız çocuklar üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Damiano ve arkadaşları (2015) ise 5 yaşındaki kız çocuklarının kilo odaklı diyet kısıtlamaları konulu bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada kızlarla diyet kısıtlamaları, beden imajı, görünüm idealleri, kiloya ilişkin önyargıları ve akran konuşmaları hakkında çeşitli sorular sorulmuştur. Çocukların %34'ü ılımlı düzeyde diyet kısıtlaması yaptıklarını ifade etmiştir. Çalışmaya katılan kızların çoğu boy uzunluğundan memnun olsa da yarısının ince beden idealini içselleştirdikleri görülmüştür. Kızların diyet kısıtlamaları, daha ince bir bedeni destekleyen kilo önyargıları, medyaya maruz kalma ve akranlarla görünümle ilgili konuşmalarıyla ilişkili olduğu dile getirilmektedir.

Çocukların ve ergenlerin beslenme alışkanlıklarına etki eden önemli unsurlardan biri medyadır. Fitriyah ve Rokhmawan'a göre (2019: 106-110) özellikle ergenler medyadaki diyet önerileri hakkındaki gündemi takip ederek beslenmeye ilişkin son eğilimleri tercih edebilmektedirler. Genç grupları hedefleyen yapımcılar reklam yolu ile ortak bir kimlik oluşturabilmektedirler. Reklamlar, tüketim kültürünü beraberinde getirmektedir. Örneğin reklamlarda kahvaltı için lifli ve az yağlı yiyecekler gösteriliyorsa tüketicilerin bu şekilde beslenmeleri hedeflenmektedir. Aksi taktirde tüketiciler ya da bir başka deyişle potansiyel müşteriler kendilerini hâkim kültürün dışında hissedeceklerdir. Medya tarafından oluşturulan tüketim kültürü ergenler tarafından kolaylıkla kabul edilerek içselleştirildiği için dengesiz beslenme davranışları sergileyebilmektedirler. Bu bağlamda öğün atlamak, sağlıksız yiyecekler yemek, reçetesiz ya da doktor gözetimi dışında aşırı dozda laksatif ve idrar sökürücü ilaçlar kullanmak gibi yöntemler deneyebilirler.

Çocuklarda ve ergenlerde beden memnuniyetsizliği beslenme sorunlarının yanı sıra fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına da yol açabilmektedir. Kız ve erkeklerin istedikleri beden imajı idealine ulaşamayacaklarını algulamaları, beden imajına yönelik kaygılarını artırabilmektedir (Webb and Zimmer-Gembeck, 2013). Özellikle kilolu vücuda sahip kişiler iç ve dış baskılara dayalı olarak depresyona daha yatkın hale gelebilmektedirler. Toplum tarafından obez insanlara sürekli şakalar yapılması, obez kişilerin tembelle olduklarının ve aşırı yediklerinin düşünülmesi onları depresyona sürükleyen etkenlerdendir (Fitriyah and Rokhmawan, 2019: 112). Beden imajı memnuniyetsizliği bir yandan çocuk ve ergenlerde depresyonu artırırken, diğer yandan artan depresyon beden imajı memnuniyetsizliğini tetikleyebilir (Derenne and Beresin, 2006: 259). Dolayısıyla bireyler kısır bir döngü içerisine girebilirler.

Günümüzde depresyonun yanı sıra yeme bozuklukları da beden imajı memnuniyetsizliğine bağlı olarak ortaya çıkan önemli sorunlardandır. Ergenlik döneminde kilolu olma ve kilolu olma konusundaki endişeler yeme bozukluklarına davetiye çıkarabilmektedir (Smolak, 2004, 16). Bu bağlamda anoreksiya nervoza ve bulimia nervoza gibi ciddi hastalıkların nedeni olabilmektedir (Eryiğit Günler, 2017: 48; Hosseini and Padhy, 2019). Keery ve arkadaşlarının kız çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmada (2005) anne, baba veya kardeşleri tarafından görünüşü ile alay edilen çocukların bulimik davranışlarının arttığı dile getirilmektedir. Yeme bozuklukları daha çok kızları etkiliyor gibi görünse de erkeklerin önemli bir bölümü düzensiz yeme alışkanlığı gösterebilmektedir. Yeme bozuklukları sağlıksızlığın yanı sıra bireyleri zaman zaman ölüme kadar götürebilmektedir (Peterson vd. 2010). Vücut imajından memnun olmama intihar düşüncesinin anlamlı bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Brausch and Muehlenkamp, 2007: 207). Dolayısıyla olumsuz beden imajı intihar girişimlerinin nedenlerindedir (Fitriyah and Rokhmawan, 2019: 103).

Yapılan bazı çalışmalarda bedene yönelik memnuniyetsizliğin ergenlerde sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımına neden olabildiği ifade edilmektedir (Webb and Zimmer-Gembeck, 2013). Beden imajından memnun olmayan ergenler kimi zaman vücutlarını değiştirmek için çeşitli egzersiz teknikleri denemektedirler. Bu girişimlerden bazıları sağlıklarını tehlikeye atabilmektedir (Smolak, 2004, 15). Ayrıca erkeklerin kaslı bir bedene sahip olmak için kullandıkları ilaçlar ve gıda takviyeleri vücutlarında geri dönüşü mümkün olmayan hasarlar bırakabilmektedir.

Beden imajından memnun olmayan ergenler bedenlerine ilişkin sorunları düzeltebilmek için kozmetik cerrahi yöntemleri tercih edebilmektedirler. Bu amaçla daha çok burun ve kulak estetiği, ebüyütme ve karın germe gibi ameliyatlara başvurabilmektedirler (Souad vd., 2018: 5). Ancak çocuk ve ergenlerin fiziksel ve zihinsel gelişimlerinin tamamlanmamış olması beraberinde pek çok riski getirebilmektedir (Martinot vd., 2016: 622). Bir başka değişle çocuk ve gençlerin hala büyüyor olmaları ve beden imajlarının gelişim içerisinde olması erken dönemde yapılan kozmetik cerrahi girişimlerin olumsuz sonuçlanmasına yol açabilir. Khunger ve Pant'e göre (2021) çocukların vücutları 20'li yaşların ortalarına kadar gelişmeye devam etmektedir. Bu nedenle 13 yaşındaki bir çocuğun bedenindeki memnuniyetsizliği 20'li yaşlara geldiğinde doğal olarak düzelebileceği için kozmetik cerrahi uygulamaları gerekli olmayabilir.

Günümüzde çocuklar ve ergenler arasında kozmetik cerrahi uygulamaları uluslararası çapta giderek artmaktadır. Özellikle 13-19 yaş aralığındaki gençler giderek daha fazla oranda kozmetik cerrahiye başvurumaktadırlar. Sosyal paylaşım sitelerinde vurgulanan beden imajı ve ünlülere ilişkin takıntılar sonucunda kaygı, depresyon ve düşük benlik saygısına maruz kalmak kozmetik cerrahiye başvurularının sebeplerindedir. Ayrıca günümüzde 8 yaşından küçük çocukları kozmetik cerrahi uygulamalarına çeken görünüm ve kozmetik cerrahiye dayalı pek çok uygulama ve oyun vardır (Khunger and Pant, 2021: 12,13). Dolayısıyla çocuk oyunları dahil medyanın kozmetik cerrahi uygulamalarında etkin bir rol oynadığı söylenebilir.

Ergenler arasında kozmetik cerrahi uygulamaların artışına neden olan bir başka faktör akranlardır. Ergenler arkadaşlarının onaylarını almak ve itibar kazanmak için bedenlerine yönelik müdahalelerde bulunabilmektedirler (Peterson vd. 2010). Ayrıca Webb ve Zimmer-Gembeck'e göre (2013) arkadaşlar arasındaki cesaretlendirme davranışları, bedene yönelik müdahaleleri beraberinde getirebilmektedir.

Sosyal İlişkiler, Damgalanma ve Akran Zorbalığı Üzerindeki Etkileri

Olumlu beden imajına sahip olmak sosyal katılımı artırırken, olumsuz beden imajı yalnızlığa, damgalanmaya, ayrımcılığa neden olabilmektedir. Beden imajından memnun olmama stres düzeyini artırarak sosyal katılımı azaltan bir başka faktördür. Dolayısıyla beden imajına yönelik hislerin sosyal ilişkilerin nicelik ve niteliğini belirlediği ifade edilebilir.

Beden imajı memnuniyetsizliği kamusal alanlardan kaçınmayı beraberinde getirebilmektedir (Hosseini and Padhy, 2019). Özellikle ergenlerin beden imajına yönelik olumsuz duyguları özgüvenlerini düşürerek sosyal ilişkilerini azaltabilir (Souad vd., 2018: 5). Beden imajının olumsuz duygularla ilişkisi sadece ergenlerle sınırlı değildir. Worobey ve Worobey'in okul öncesi yaştaki kız çocukları üzerinde ince, ortalama ve kilolu bebekler kullanarak yaptıkları çalışmada (2014) çocuklar en çok ince ve ortalama bedene sahip bebeğe olumlu özellikleri atfederlerken, kilolu bebeğe en olumsuz özellikleri atfetmişlerdir. Benzer şekilde Musher-Eizenman ve arkadaşlarının okul öncesi çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmada (2004:613) aşırı kilolu çocuklara karşı olumsuz tutumlar sergilendiği dile getirilmektedir. Araştırmaya dahil olan çocuklar, aşırı kilolu çocukların olumsuz kişilik ve davranış özelliklerine sahip olduklarına inanmaktadırlar. Aşırı kilolu akranlarını daha az severek, onlarla etkileşime girmekten kaçınabilmektedirler. Çalışmada çocukların kendilerine yakın arkadaş olarak ince bedenli ve ortalama kiloya sahip çocukları tercih ettikleri ortaya konulmuştur. Çocukların kilo alımının kontrol edilebilir olduğunu düşünmeleri, aşırı kiloya sahip kişileri başarısızlıkla suçlamalarının nedenlerindedir.

Bireylerin çocukluk ve ergenlik döneminde akranları tarafından kabul edilmeleri ya da reddedilmeleri, sonraki dönemdeki ilişkilerini belirleyebilmektedir (Kale vd., 2021: 1416). Günümüzde beden imajına bağlı olarak ortaya çıkan akran zorbalıkları çocukları ve gençleri derinden etkileyebilmektedir. Gençler arasında en sevilen zorbalık temasına dönüşen beden imajına dayalı zorbalığı hem gerçek hem de sanal dünyada görmek mümkündür (Fitriyah and Rokhmawan, 2019: 103, 111). Özellikle aşırı kiloya sahip olanlar alaya ve zorbalığa maruz kalabilmektedirler (Souad vd., 2018: 5).

Akran zorbalığı ve beden imajı arasındaki ilişkiyi ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Lian ve arkadaşları tarafından beden imajı ve akran zorbalığı arasındaki ilişkiye dayalı olarak 39 ülkeye ait verilerin kullanıldığı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada (2018) çocukluk çağı obezitesi ve akran zorbalığının ergenlikle birlikte ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Çalışmada aşırı kilolu çocukların kronik zorbalık mağduriyeti ile ilişkili olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca akran zorbalığına maruz kalan çocukların aşırı yeme ve hareketsizliğin artması gibi nedenlere dayalı olarak sağlıksız davranışları artış gösterebilmektedir. Duarte ve arkadaşlarına göre (2017) arkadaşları tarafından dışlanmayı, alay edilmeyi, fiziksel olarak istismar edilmeyi beraberinde getirebilen akran zorbalığı erken ergenlik döneminde zihinsel sağlık sorunlarına davetiye çıkarabilmektedir. Ayrıca akran zorbalığına bağlı olarak ortaya çıkan yetersizlik, aşağılık ve utanç duyguları sosyal dışlanmaya karşı savunmasızlığı artırabilmektedir. Damgalanma ve damgalanmanın içselleştirilmesi kimi zaman ergenleri intihara sürükleyebilir (Fitriyah and Rokhmawan, 2019: 102). Ergenlik döneminde maruz kalınan akran zorbalığına ilişkin sorunların yetişkinlik dönemine de yansması muhtemeldir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde beden imajı memnuniyetsizliği her yaştaki bireyi etkilemekte, beslenme, sağlık ve sosyal yaşamla ilgili önemli sorunlara yol açabilmektedir. Çocukluk ve ergenlik dönemindeki sorunlar ilerleyen yaşlarda da bireyleri etkisi altına alabilmektedir. Bu nedenle yaşamın erken dönemlerinde ortaya çıkan beden memnuniyetsizliklerinin sebeplerine ve sonuçlarına yönelik müdahaleler zaruridir. Çocuk ve gençlerin beden imajlarına etki eden faktörler aileleri, akran grupları, medya ve özellikle çocukluk dönemindeki oyuncaklar olabilmektedir. Dolayısıyla bu faktörlere yönelik çözümler üretilmelidir.

Çocuk ve ergenlerin beden imajlarına etki eden faktörlerden biri ailelerdir. Ebeveynlerin beslenme konusunda çocuklarına iyi birer rol model olmaları gerekmektedir. Aynı zamanda ebeveynler çocuklarının sağlıklı bir şekilde beslenmeleri konusunda sorumluluk almalıdırlar. Çocukların beden imajına yönelik sorunlarına ilişkin duyarlı olmalı, buna göre davranışlar sergilemelidirler. Aile içindeki beden imajına yönelik konuşmaların ve alayların çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin farkındalığa sahip olmalıdırlar.

Çocuk ve ergenlerin olumlu beden imajına sahip olabilmeleri için eğitim kurumlarına ve öğretmenlere büyük görev düşmektedir. Ebeveynlerin dışında öğretmenler de çocukların ve ergenlerin güçlü yönlerini geliştirmek için onları teşvik edebilirler. Ayrıca olumlu beden imajı geliştirme ve beden imajına ilişkin sorunlar farklı derecedeki sınıflarda müfredata eklenebilir. Eğitim kurumlarında farklı beden imajına sahip kişilerle empati kurma becerisi geliştirilmelidir. Beden imajına ilişkin akran zorbalıklarına önlem almak için eğitimler verilebilir.

Küçük yaşlardan itibaren çocuklar tarafından oynanan oyuncaklar beden imajı inşasında etkilidir. Oyuncakların sağlıklı ve olumlu beden imajını yansıtması için oyuncak üreticilerine görev düşmektedir. Aynı zamanda aileler oyuncakların beden imajına etkileri bağlamında farkındalık geliştirip, çocuklarına bu doğrultuda oyuncak edindirmelidirler.

Çocuklar ve gençler arasında ideal beden imajını ortaya koyan unsurlardan biri de medyadır. Dolayısıyla medyanın beden imajı bağlamındaki olumsuz etkilerine yönelik çözümler üretilmesi gerekmektedir. Medyada gerçekçi olmayan beden imajının yerine sağlıklı beden imajının geliştirilmesi için sağlıklı yaşam tarzı davranışları konu edilmelidir. Medya tarafından uygulanan beden imajına yönelik damgalamalar ortadan kaldırılmalıdır. Medyanın beden imajına yönelik baskılarının en aza indirilmesi için medya okur yazarlığı artırılabilir. Ayrıca aileler çocuklarını medyanın ve hâkim kültürün ince ya da kaslı beden baskısından koruyabilirler. Bu bağlamda çocukların medya ve sosyal medya kullanımları aile tarafından denetlenerek süre ve içerik olarak sınırlandırılabilir.

Beden imajı inşası birden fazla alanı ilgilendirmektedir. Bu nedenle konuya bütüncül bakabilmek için disiplinler arası çalışmalar yapılabilir. Küçük çocuklar, erkek çocuklar ve babalar konusunda yapılan çalışmalar sınırlı olduğu için bu bağlamda çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

Berge, Jerica M.; Hanson-Bradley, Carrie; Tate, Allan; Neumark-Sztainer, Dianne (2016). Do parents or siblings engage in more negative weight-based talk with children and what does it sound like; A mixed-methods study. *Body Image*, Vol:18, 27-33. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2016.04.008>

Birbeck, David; Drummond, Murray J. N. (2006). Understanding boy's bodies and masculinity in early childhood. *International Journal of Men's Health*. 5(3), 238-250. <http://dx.doi.org/10.3149/jmh.0503.238>

Blowers, Lucy C.; Loxton, Natalie J.; Grady-Flessers, Megan; Occhipinti, Stefano; Dawe, Sharon (2003). The relationship between sociocultural pressure to be thin and body dissatisfaction in preadolescent girls. *Eating Behavior*. 4(3),229-244. [https://doi.org/10.1016/S1471-0153\(03\)00018-7](https://doi.org/10.1016/S1471-0153(03)00018-7)

Boyd, Hope; Murnen, Sarah K. (2017). Thin and sexy vs. muscular and dominant: Prevalence of gendered body ideals in popular dolls and action figures. *Body Image*. Vol:21. 90-96. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2017.03.003>

Brantley, Caroline; Knol, Linda L.; Douglas, Joy, W. (2023). Paternal mindful eating practices and mindful eating interventions are associated with child emotional eating. *Nutrition Research*, Vol. 111. 34-43. <https://doi.org/10.1016/j.nutres.2022.11.001>

Brausch, Amy M.; Muehlenkamp, Jennifer J. (2007). Body image and suicidal ideation in adolescents. *Body Image*. 4(2), 207-212. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2007.02.001>

Damiano, Stephanie R.; Gregg, Karen J.; Spiel, Emma C.; mCLEAN Sian A.; Wertheim, Eleanor H.; Paxton, Susan J. (2015). Relationships between body size attitudes and body image of 4-year-old boys and girls, and attitudes of their fathers and mothers. *Journal of Eating Disorders*. 3(16). 1-10. DOI 10.1186/s40337-015-0048-0

Damiano, Stephanie R.; Hart, Laura M.; Paxton, Susan J. (2016). Correlates of paternal feeding practices with pre-schoolers: Parental body image and eating knowledge, attitudes, and behaviours. *Appetite*. Vol: 101, 192-198. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2016.03.008>

Damiano, Stephanie R.; Paxton, Susan J.; Wertheim, Eleanor H.; McLean, Silan A.; Karen J. (2015). Dietary restraint of 5-year-old girls: Associations with internalization of the thin ideal and

maternal, media, and peer influences. *Eating Disorders*. 48(8). 1166-1169. <https://doi.org/10.1002/eat.22432>

Derenne, Jennifer L.; Beresin, Eugene V. (2006). Body image, media, and eating disorders. *Academic Psychiatry*. 30(3). 257-261.

Dittmar, Helga; Halliwell, Emma; Ive, Suzanne (2006). Does Barbie make girls want to be thin? The effect of exposure to images of dolls on the body image of 5-to 8-year-old girls. *Developmental Psychology*, 42(2), 283-292. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.42.2.283>

Dittmar, Helga; Halliwell, Emma; Ive, Suzanne (2006). Does Barbie make girls want to be thin? The effect of experimental exposure to images of doll on the body image of 5-to8- years-old girls. *Developmental Psychology*. 42(2). 283-292. <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.42.2.283>

Duarte, C.; Pinto- Gouveia, J.; Stubbs, R. J. (2017). The prospective associations between bullying experiences, body image shame and disordered eating in a sample of adolescent girls. *Personality and Individual Differences*. 116(1). 319-325. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.05.003>

Eryiğit Günler, Oya (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında sağlık ve hastalık: Bir sağlık sosyolojisi çalışması (Karaman örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim DalıYayımlanmamış Doktora Tezi*, Konya.

Fardouly, Yasemin; Vartanyan, Lenny R. (2016). Social media and body image concerns: current research and future directions. *Current Opinion in Psychology*. Vol:9, 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.09.005>

Fitriyah, Lailatul; Rokhmawan, Rtistan (2019). “You’re fat and not normal!” From body image to decision of suicide. *Indonesia Journal of Learning Education and Counseling*. 1(2), 102-118. <https://doi.org/10.31960/ijolec.v1i2.75>

Hargreaves, Duane A.; Tiggemann, Marika (2004). Idealized media images and adolescent body image: “comparing” boys and girls. *Body Image*. 1(5). 351-361. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2004.10.002>

Harriger, Jennifer A.; Schaefer, Lauren M.; Thompson, Kevin; Cao, Li (2019). You can buy a child a curvy Barbie doll, but you can’t make her like it: Young girls’ beliefs about Barbie dolls with diverse shapes and sizes. *Body Image*. Vol. 30. 107-113. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2019.06.005>

Kale, Mustafa; Hurşidi, Sara; Balcı Karaboğa, Ayşe (2021). Okul öncesi dönemde beden algısı. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(34). 1408-1435. DOI: 10.26466/opus.829749

Keery, Helene; Boutelle, Kerri; Berg, Patricia V. D.; Thompson, J. Kevin (2005). The impact of appearance-related teasing by family members. *Journal of Adolescent Health*. 37(2), 120-127. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2004.08.015>

Khunger, Niti; Pant, Hema (2021). Cosmetic procedures in adolescents: What’s safe and what can wait. *Indian Journal of Paediatric Dermatology*. 22(1). 12-20. DOI: 10.4103/ijpd. IJPD_53_20

Klein, Hugh; Shiffman, Kenneth S. (2006). Messages about physical attractiveness in animated cartoons. *Body Image*. 3(4). 353-363. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2006.08.001>

Kluck, Annette S. (2008). Family factors in the development of disordered eating: Integrating dynamic and behavioral explanations. *Eating Behaviors*. 9(4). 471-483. <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2008.07.006>

Kluck, Annette S. (2010). Family influence on disordered eating: The role of body image dissatisfaction. *Body Image*. 7(1). 8-14. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2009.09.009>

Lian, Qiguo; Su, Qiru; Li, Ruili; Elgar, Frank J.; Liu, Zhshao; Zheng, Dongpeng (2018). The association between chronic bullying victimization with weight status and body self-image: a cross-national study in 39 countries. *PeerJ* 6: e4330. <http://dx.doi.org/10.7717/peerj.4330>

Martinot, V. Duquennoy; Aljudaibi, N.; Belkhou, A.; Depoortere, C.; Guerreschi, P. (2016). Is cosmetic surgery proposal to children and adolescents well-founded?. *Annales de Chirurgie Plastique Esthétique*. 61(5). 622-628. <https://doi.org/10.1016/j.anplas.2016.05.008>

Musher- Eizenman, Dara R.; Holub, Shayla C.; Barnhart Miller, Amy; Goldstein, Sara E.; Edwards-Leeper, Laura (2004). *Journal of Pediatric Psychology*. 29(8). 613-620. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsh063>

Oliver, Krista K.; Thelen, Mark H. (1996). Children's perceptions of peer influence on eating concerns. *Behavior Therapy*, 27(1). 25-39, [https://doi.org/10.1016/S0005-7894\(96\)80033-5](https://doi.org/10.1016/S0005-7894(96)80033-5)

Peterson, Kathleen A.; Paulson, Sharon E.; Williams, Kristen K. (2010). Relations of eating disorder symptomology with perceptions of pressures from mother, peers, and media in adolescent girl and boys. *Sex Roles*, 57. 629-639. DOI 10.1007/s11199-007-9296-z

Smolak, Linda (2004). Body image in children and adolescents: where do we go from here?. *Body Image*, 1(1), 15-28. [https://doi.org/10.1016/S1740-1445\(03\)00008-1](https://doi.org/10.1016/S1740-1445(03)00008-1)

Souad, Merah; Ramdane, Tehraoui; Ghada, Tahraoui, Khan, Mariya S. (2018). Cosmetic surgery and body image in adolescents: a psycho-sociological analysis of the causes and effects. *International Journal of Humanities and Social Science*, 8(10). 1-7. doi:10.30845/ijhss.v8n10p1

Svantorp-Tveiten, Kethe Marie Engen; Ivarsson, Andreas; Klungland Torstveit, Monica; Sundgot-Borgen, Christine; Fostervold Mathisen, Therese; Brantland- Sanda, Solfrid; Rosenvinge, Jan Harald; Friborg, Oddgeir; Pettersen, Gunn; Sundgot-Borgen, Jorunn (2022). The HealthyBody image intervention and reduction in eating disorder symptomatology and muscle building supplement use in high school students: a study of mediating factors. *Frontiers in Psychology*, Vol: 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.803654>

Webb, Haley J.; Zimmer- Gembeck, Melanie J. (2013). The role of friends and peers in adolescent body dissatisfaction: A review and critique of 15 years of research. *Journal of Research on Adolescence*.24(4). 564-590. <https://doi.org/10.1111/jora.12084>

Worobey, John; Worobey, Harriet S (2014). Body-size stigmatization by preschool girls: In a doll's World, it is good to be "Barbie". *Body Image*. 11(2). 171-174. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2013.12.001>

INCREASING EDUCATIONAL EFFICIENCY BASED ON INDIVIDUAL LEARNING TRAJECTOR

Dustnazar Omonovich KHIMMATALIYEV

DSc, Professor of the Department of Pedagogy of Chirchik State Pedagogical University

Nasiba Kholboyevna ELMURZAYEVA

PhD, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Chirchik State Pedagogical University

Sheroz Eraliyevich NURMAMATOV

Teacher of the Department of Physics of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

This article aims to identify methodological methods that contribute to the improvement of educational efficiency based on the development of an individual educational trajectory

Keywords: pedagogy, education, cluster, innovation, information technologies, individual education.

Determining the priorities of the systematic reform of higher education in the Republic of Uzbekistan, raising the process of training highly qualified personnel with modern knowledge and high moral and ethical qualities to a new level in terms of quality, modernization of higher education, development of social sphere and economic sectors based on advanced educational technologies Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated 08.10.2019 No. PF-5847 "On the approval of the concept of the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030" was issued, according to which it is necessary to expand the scope of higher education, increase the quality of training of highly educated specialists, including individual education Based on the trajectories, by developing educational plans aimed at the formation of creative thinking and practical skills in students, the formation of educational programs in accordance with the interests of students and the needs of personnel customers, and the implementation of measures to gradually grant academic independence to higher education institutions in accordance with their approval¹.

Today, due to the development of information technologies, the implementation of changes in the economy, the prestige of modern professions is increasing, which shows that the importance of basic natural-scientific knowledge of students is increasing.

The effectiveness of students' learning is determined by the ability to organize educational activities in accordance with their educational needs. The need to take into account their personal characteristics and educational needs determines the relevance of the problem of teaching on the basis of an individual educational trajectory, which can be solved by conducting students' extracurricular educational activities, creative works, and forms of productive organization of free time.

Normative documents of education for educational institutions should create conditions for the formation of a flexible individual educational trajectory that allows students to independently design their educational activities, to master academic subjects at the basic and advanced levels. In the studies devoted to solving the problem of organizing the individual educational trajectory of students, the task of organizing the individual educational trajectory is solved based on the classification of students according to the levels of educational needs, which puts the task of the teacher to develop the teaching-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. ПФ-5847-сон. 08.10.2019 й.

methodical support of educational activities used in planning student activities. Based on the ability to quickly change educational content and methods, we define the concept of "individual educational trajectory" as a set of consistently obtained results of educational activities aimed at achieving personally important educational goals. By the formation of an individual educational direction of learning a subject, we mean the design of educational activities (creating a preliminary plan of activities for the academic period), the implementation of educational activities (consistent collection and collection of educational results), the management of educational activities based on the determination of the conformity/incompatibility of the student's educational results with personally important goals (changing the situation in the initial activity plan) we understand.

An approach that includes the development of an individual educational trajectory by the teacher to achieve high results in education (developer); an approach aimed at the technologicalization of the educational process (use of distance education technologies) should be applied with the student's participation in extracurricular activities.

Based on the analysis of the humanistic approach to education, which allows to achieve high educational results in higher education institutions, in order to determine methodological methods that contribute to the improvement of educational efficiency based on the development of an individual educational trajectory, it can be said that the main tasks of education are the acquisition of knowledge, the formation of skills and qualifications in accordance with standards; successful education for all. The educational process is based on a personal approach to each student; creating a situation for success in education; cooperation of students in learning; comfort in the classroom; not to work on mistakes, but to prevent them; sequence, consistency of the content of the educational material; The existence of tasks for everyone is based on classification.

Based on the development of an individual educational trajectory, we believe that it is appropriate to implement the principles of cooperation methodology, such as ease of tasks for each student, creation of conditions for success in education, use of basic schemes representing the graphic state of the studied subject, gradual transition to complete independence in mastering the subject.

Many modern representatives of the science and practice of pedagogy are conducting research in the direction of integrating the humanistic approach aimed at increasing the share of independent activity of students and the technological approach to education aimed at achieving the repetition of educational results. As an example, G.K. Selevko's self-developing educational technology, V.P. Bespalko's concept of personalized education, and V.M. Monakhov's pedagogical technologies can be cited, which can be partially used to develop an individual educational trajectory.

In the pedagogical technology of V.M. Monakhov, three main objects of designing the educational process are defined: technological map, information map of student development and information map of the lesson. The technological map contains the purpose of the student's activity, the program, the system of requirements for his knowledge and skills for this didactic module (a section of the curriculum that indicates the possible methods and forms of studying the curriculum). Important achievements of the pedagogical technology relied on in our research:

- logical structure (unity of meaningful, procedural and motivational aspects of the educational process);
- goal setting (a system of sub-goals, in which the content of the sub-goal determines the diagnostic content for the subject section);
- diagnosed content, volume and complexity of homework;
- differentiated volume of independent work based on students' needs;
- teacher remedial program for students with low academic results.

Monitoring and evaluation of students' educational results recommended by V.M. Monakhov can be partially applied:

- corrective repetition of material when errors are detected in diagnostic tasks;
- completing homework assignments after successfully completing diagnostic tasks;

- determine the result of the main level after completing homework assignments (completion of mastering the chapter);

- completing additional tasks to master the in-depth level of the thematic section (at the request of the student)².

The implementation of technology ensures the implementation of the principle of guaranteeing a mandatory (main) result, while the student is given the right to choose the level of mastery of the material by choosing additional independent assignments.

Based on the development of an individual educational trajectory, we consider it appropriate to use a didactic map describing the goal of mastering the subject, the system of requirements for the student's knowledge and skills, as one of the ways to optimize the in-depth teaching of science.

Based on the considered analysis, we emphasize that the advantage of V.M.Monakhov's pedagogical technology is the clear structure of the construction of the educational process, the achievement of mandatory (basic) guaranteed educational results through the use of technological maps. However, practice shows that V. M. Monakhov's pedagogical technology is effective in professional education, where students are encouraged to learn. Pedagogical technology of V.M.Monakhov is distributed in general schools in a limited way.

The results of research conducted by a number of scientific teams confirm the need to improve the content of educational programs and educational methods in order to develop an individual educational trajectory of students. The authors emphasize that the use of information and communication technologies to organize students' independent work outside the classroom will be successful.

By information and communication technologies, we understand a set of hardware, software systems, content, implemented on the basis of modern technological solutions and designed to provide information requests and organize information flows related to the management of the educational and educational process. Through the use of information and communication technologies, it is possible to design educational and methodological materials, monitor educational achievements, process educational results, automate electronic business processes, and develop an individual educational trajectory in an information-educational environment.

The individual trajectory of education is the result of realizing the student's personal potential in education through the implementation of appropriate activities. Realization of personal potential aims to realize the following rights and opportunities of students:

- the right to choose or determine individual meaning and goals in each academic subject;
- the right to personal interpretation and understanding of key concepts and categories;
- the right to create individual educational programs;
- the right to choose the individual pace of education, forms and methods of solving educational problems, control of one's own activity, reflection and self-evaluation methods;
- the possibility of individual choice of studied subjects, creative laboratories and other types of lessons in accordance with the main curriculum;
- the possibility of gaining from the mastered content of training courses (reduction or deepening);
- the possibility of individual selection of additional topics and creative work on topics;
- the individual image of the world and the right to individually justified positions in each field of education.

---

² Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. [Текст]. - Волгоград: Перемена, 1995. - 152с.

The main elements of the individual learning trajectory of students are the meaning of the activity (why I am doing it); personal goal setting (intended result); activity plan; plan implementation; reflection (awareness of one's activity); degree; consists in correcting or redefining goals.

Today, the Pedagogical Faculty of Chirchik State Pedagogical University is implementing the project complex "PEDAGOGICAL ACADEMY CLUSTER". These projects are "School under the open sky" social-mobile complex service project, "Bir Safda" volunteer movement, "Pedagogical desantura" club, "SMARTsensorika" mobile hands project, "Unbounded opportunities" professional academic project for disabled students, "Today's pedagogue" methodical project, "One day in the military education center" training cluster project, "Student-to-student ACCELERATION" project, "Creative pedagogue" project, "Knowledge diagnosis" psychological project, "Rapid psychological support software application" project, "Career selection mobility" consists of a complex of projects such as reformative project and "Mixed educational methodology". The purpose of these projects is to provide rapid comprehensive educational services to families with children with disabilities, to help organize home education effectively by involving volunteer students in methodical service, to prepare them early for professional activity by creating a special individual professional development program for students, teaching subjects, working on speech methods. transformation, creation of author's methods, helping students with disabilities to master the models of overcoming obstacles to pedagogical activity, formation of professional pedagogical competence, scientific-methodical potential, training of a willful, persistent and disciplined specialist, formation of independent research and leadership skills in students, innate ability given to man by nature and ability to be determined from an early age and practical help to take a proper place in life, providing quick comprehensive psychological services in problematic situations, preventing professional crisis based on the determination of the child's individual ability, and researching the pedagogical and psychological foundations of mixed education.

The goal of building an individual educational trajectory of students is to preserve their individual characteristics, uniqueness, diversity. The following methods are used for this:

- ensure the choice of methods of building an individual educational trajectory;
- individual assignments for students in class;
- organization of pair and group work;
- formulation of open assignments for students, including individual completion by each student;
- an offer to students to create a lesson plan for themselves, to choose the content of homework, the topic of creative work, and an individual study program for the near future.

Organization of training on an individual educational trajectory requires a special methodology and technology. In modern didactics, two opposing methods are usually offered to solve this problem, each of which is called an individual approach.

The first method is differentiated education, according to which each student is offered an individual approach, differentiating the material he studies according to the level of complexity and attention. For this, students are usually divided into groups (by type: capable, average, backward) or levels (high, average, low).

The second method assumes that each student builds his own educational path in relation to the field of study he studies. In other words, each student is given the opportunity to create his own educational trajectory to master all academic subjects.

The first method is common in educational institutions, the second is rare, because it integrates not only the individual behavior of students against the background of common goals set from the outside, but also different educational models of students, each of which is unique in its own way and in relation to the personal potential of any student. requires simultaneous development and implementation. A student builds his own educational trajectory based on his individual qualities and abilities. Simultaneous implementation of personal models of education is one of the main goals of person-oriented education.

The Faculty of Pedagogy of Chirchik State Pedagogical University has developed an individual educational trajectory plan at the levels of observer, assistant, moderator, facilitator and mentor.

At the level of the observer, the tasks of setting the goal of observation, conducting practical training on the functions of the observer, using the "Feedback" method as a modern analysis are performed. Expected outcomes include regulation, teacher performance, student engagement, quality and content of resources, and assessment instruments and scope.

The assistant level includes modern methods of compact presentation of big data (presentation modeling), whiteboard techniques, energizers as a tool for active movement and mastery, student assignments and reflection topics. As part of the individual learning trajectory, students learn the types and possibilities of "Mastering Maps", they are shown various techniques of working with the board, they are given a set of academically oriented action tasks that should be used to increase the activity of participants and focus on the process during lessons and trainings, and a didactic handout on the topics. prepare materials.

Moderator level moderation includes structured interaction, rapid rotation assignments, student assignments, and reflection topics. According to the expected results, students understand that moderation is not a duplicate process, but a transformational imitation, adapt the given method to different audiences, and apply QR-code tasks in practice.

Facilitator level topics include creative modeling, modeling and presenting 1 selected phase of a 1-hour nature lesson, student assignments, and reflection. In this, students learn the rules of designing the lesson process, analyze their own and team actions in the role of a teacher, and perform QR tasks in practice.

Mentor level includes mentor-process driver, team building (participants selected according to their ability), project preparation, student assignments, reflection topics. Students distinguish and focus on the legal, economic, organizational, pedagogical and psychological components of the process.

Choosing the optimal forms and pace of learning for the student; use of teaching methods suitable for his individual characteristics; can move along an individual trajectory if given the opportunity to reflexively implement the obtained results, evaluate and adjust their own activities.

In the creation of an individual educational trajectory, the teacher participates as a consultant to the student and gives him the opportunity to choose, taking into account his personal interests, the characteristics of educational activities, methods of learning, the characteristics of mastering the educational material, and the types of educational activities. At the same time, the most important thing for a student in the process of drawing up an individual trajectory is to assess his capabilities, abilities, prospects, interests, efforts to achieve the planned result in learning this or that material.

The student's ability to choose an individual educational trajectory means that he can choose one of the approaches to learning the subject, such as figurative or logical knowledge, deep or encyclopedic study, introductory, selective or extended subject mastery. Preservation of the logic of the subject, its structure and meaningful foundations is achieved with the help of a fixed volume of fundamental educational objects and related problems, which, along with an individual educational trajectory, ensures that students achieve a standard educational level.

REFERENCES

1. Khimmataliev, D. O., & Khushnudbek, S. (2023). THE ESSENCE OF PROFESSIONALLY ORIGINAL WORK IN THE CONDITIONS OF AN EDUCATIONAL CLUSTER. *Science and Innovation*, 2(2), 660-663.
2. Mukhamedov, G. I., Usarov, J. E., Khimmataliev, D. O., Petrovna, C. V., Umirzakovich, T. K., & Khamidovna, G. S. (2023). General Classifications of Pedagogy and Psychology. *Telematique*, 22(01), 341-347.
3. Mukhamedov, G. I., Usarov, J. E., Khimmataliev, D. O., Khodjamkulov, U. N., Ernazarova, G. O., & Rasulov, A. N. (2023). Pedagogical Training the Pedagogical and Psychological Foundations of the Innovation Cluster. *Telematique*, 22(01), 29-31.
4. Mukhamedov, G., U. Khodjamkulov, A. Shofkorov, and K. Makhmudov. "Pedagogical education cluster: content and form." *ISJ Theoretical & Applied Science* 1, no. 81 (2020): 250-257.

REVISITING THE PHYSICAL EDUCATION AND PHYSICAL TRAINING PROGRAMS OF A MARITIME INSTITUTION: INPUTS FOR CURRICULAR ENRICHMENT

Dariarie RAMOS-RÍCARDO

ABSTRACT

This mixed method study aimed at deriving substantive inputs to enrich the existing curricular offering of a maritime institution to adequately prepare students for ship boarding. A survey was undertaken with 155 respondent-first class maritime students who provided their perceptions as regards their Physical Education and Training, specifically on the curricular activities, faculty, facilities and equipment. To determine the adequacy and appropriateness of the actual PE activities provided in achieving curricular objectives and in developing target competencies, curriculum mapping was performed.

Survey results show that respondent-students affirmed the overall relevance of their Physical Education and Training programs in their development as future seafarers. They also favorably acknowledged the competence of the faculty and training officers but perceived a lower affirmation on the adequacy of the available facilities and equipment. Meanwhile, after curriculum mapping, it is estimated that overall, the existing physical education activities offered contribute to a moderate extent in the development of the competencies required of maritime students, revealing the need to reassess the PE program and introduce more relevant and useful activities to maximize achievement of set curricular targets.

Keywords: physical education, physical training, maritime institution, curricular enrichment, curriculum mapping, mixed method

INTRODUCTION

The Maritime educational institutions, shipping companies, and other organizations have started co-operating to achieve the goal of promoting the physical well-being and health among seafarers which has been an important topic of discussion in the maritime community in recent times (Seafarer's Pension Fund, 2013).

Maritime personnel's typical well-being and health concern is critically important especially at sea. Their physical and medical condition should be given utmost consideration for this will significantly affect the performance of their jobs. Obesity can affect the seafarers' performance in safety tasks onboard during emergencies. Physically unfit seafarers may also find it critically difficult to use escape routes, ladder, and lifeboat or life raft. Such health conditions may also affect other people assisting them while doing those tasks in an emergency situation. Studies found that seafarer's health is at higher risk than any other occupation. The results can be attributed to the fact that at sea, seafarers tend to smoke and drink more, and take exercise less. Moreover, studies show that heart disease, diabetes, and lung cancer are prominent among seafarers while obesity was also found in all age groups (ISF Seafarer, 2007).

Additionally, the nature of the work of a seafarer includes physical activities like lifting and carrying in different positions, sitting in uncertain positions, crawling with heavy tools at hands, and frequently squatting. Other physical activities that required stamina but increase the risk of injury for untrained muscles and joints include dragging chains and hawsers or tightening belts.

Thus, the focus of physical well-being and health shifted toward preventive measures. An example of this is rigid physical training as early as possible in the early maritime undergraduate programs (ISF Seafarer, 2007).

A physically educated individual, first of all, possesses competency in motor skills and movement patterns to perform a variety of physical activities. Secondly, he/she demonstrates the understanding of the concepts, principles, strategies, and tactics of movements to correctly and appropriately apply these to the various physical activities. Thirdly, the individual participates in physical activities regularly. Fourthly, the individual maintains a health-enhancing level of physical fitness. Fifthly, as standards require, the individual needs to be personally and socially responsible and shows behaviors that respect the self and others in physical settings. Lastly, the individual values physical activity for health, enjoyment, challenge, self-expression, and social interaction (National Association for Sport and Physical Education, 2004).

Today, physical education programs adapt to the changes that stemmed from the increasing health concerns among adults and young adults. Health problems which include obesity, heart disease, stroke, and cancers have been increasing and growing rapidly worldwide. The role of physical education is overbearing and urgent to reverse this trend by giving provision of knowledge and understanding of the importance of self-maintained and healthy lifestyles among our children as early as possible (Monahan, 2010).

As an integral part of a person's holistic training and development, Physical Education should offer quality learning. The provision of quality learning is manifested in the integration of opportunities to learn, the presence of meaningful content, appropriate instruction and student and program assessment, and adequate facilities and laboratories. Furthermore, NASPE (in Allison, 2012) states that the physical education curriculum must provide lessons that can help students develop competence, health-related fitness, cognitive understanding, and a positive attitude toward physical fitness.

Huit (2011) suggested that teachers need to explain and stress why learning physical fitness is important to maintain the interest of the students. Also, the provision for a variety of activities and sensory stimulations, game-style environment, set obtainable goals and the application of learning the program and continuous support to students may need to do to ensure that effective physical education in the classroom will take place. This can be achieved through proper lesson planning and strong management skills. Accordingly, the students' perception of the traditional physical education program is that it is only intended for student-athletes, and thus, non-athlete students felt under motivated and see physical education experience as just a sort of fun learning (Gould & Voelker, 2010). Also, the traditional physical education programs were sport-specific and were mainly taught by hired teacher-coach whose primary concern is to coach and to win championships. These hired teacher-coaches may neglect to focus on the pedagogical style of learning which ensures that the students will mentally, academically, emotionally, socially, and physically learn. This situation narrows the physical education programs and hinders students' participation, motivation, and cognitive understanding about the importance of the program and its role in their lifelong health fitness (Jenkinson & Benson, 2010).

Learning involves cognitive, affective, and psychomotor domains. Modern physical education teachers not only introduce new movement concepts and games but assess their students' emotions, physical abilities, and understanding of movements. This strategy helps students to ensure learning in three domains. Students who participate in this type of strategy will ideally be better because they have the ability to complete the manipulative activities, clearly understand the concepts, and perform the skill correctly while taking into consideration the emotional requirement to do such skills. With the various forms of physical movements and activities, students will have different ways to explore and live a long healthy life.

Monahan (2010) agreed that traditional physical education is indeed strictly sports-oriented where students acquire skills to participate in recreational sports activities. The emphasis of this set up places and gives importance and weight on who wins or losses and not on the objective to promote physically active and fit individuals.

In recent times, new theories and practices in physical education programs are being advanced in

response to the evolving demands of people's activities. Teachers of modern physical education programs not only introduce new movement concepts and games but also assess their learners in various ways to gain knowledge about their emotions, physical abilities and their understanding of such concepts. These adjustments help to educate individuals in all areas. Learners who participate in this approach become better-rounded persons who are capable of completing sport-manipulative skills with a clearer understanding of the cues, rules, and guidelines for such skills. As part of their physical education, learners are prepared to be emotionally ready to execute such skills. Through various forms of movements and tasks, students will have the opportunity to explore the many different ways to live a long, and healthy life (Allison, 2012).

Modern physical education programs introduce new movement concepts and games and assess their learner in various ways to gain knowledge about student's emotions, physical abilities and their understanding of movement concepts. These domains help to educate individuals in all areas; therefore; learners who participate in this approach will ideally be better-rounded in terms of physical ability to complete sport-manipulative skills and clearly understand the cues, rules, and guidelines for such skills and emotional preparedness to execute such skills. Through various forms of movements and tasks, students will have the opportunity to explore the many different ways to live a long and healthy life (Allison, 2012).

Kretchmar (2008) stated that most physical educators combine both health-oriented exercises with fun activities to motivate students to engage actively and joyfully in learning activities. To create such a learning experience, it is recommended that teachers plan lessons in such a way that activities are joy-focused and play-oriented. The incorporation of non-traditional and less sport-specific lessons with the physical education curriculum will serve as the foundation for life-long fitness. There are several ways to make learning physical education enjoyable while ensuring the development of necessary skills. These include indoor activities such as mind maps, aerobic fitness, competitive and fun activities, and problem-solving challenges, and outdoor activities such as wall climbing and in-line skating. Utilization of small fitness club which provides weight and cardiovascular training and activities, as well as the new revolutionized dance revolution and fitness gram, are also in demand in the modern and fun physical education classroom. Furthermore, some physical education program provides training on surfing, snowboarding, and skateboarding through the use of technology. Finally, other physical education classrooms provide opportunities for students to have credit on electives such as certification for first aid, CPR, lifeguarding and scuba diving. In this way, physical education promotes fun learning with positive attention to life-long physical sports and fitness engagement.

Buswell (2008) profiled some PE classrooms for leading the way to give PE a new reputation. Schools are using swimming pools for canoeing, kayaking, and water aerobics. Small fitness clubs accommodate the idea of putting up weight training and cardiovascular endurance equipment. Ample space is provided for technology programs like dance revolution and fitness gram. One of the schools profiled in the cited study take their students to the slopes by incorporating surfing, snowboarding, and skateboarding through the use of a wave board. This stimulates great interest and can result in a class consumed with an activity for weeks on end. By creating such a condition within physical education, teachers are able to promote fun with positive attention to lifelong sports, interest, and wellness.

However, many schools are not able to employ appropriately trained physical education teachers, thus creating problems in physical education program implementation. The lack of budget to maintain and support efficient equipment is also one of the issues concerning physical education program delivery. The increasing concern about the size of the class also makes the program inefficient (Allison, 2012). Research also revealed that students feel vulnerable in gym class which makes participation level difference when grouped according to gender (Di Lauro, 2008).

The strong background in the pedagogy, knowledge, training, mentorship, and work ethics of the individuals concerned in the physical education program is necessary to achieve instructional success. It is not only the teachers' knowledge that should be considered but also how the students learn.

Meanwhile, different ranks on-board have different workload regarding physical demands and ergonomics. Also, different vessels have different opportunities for physical activities. The trades differ between the vessels, and therefore physical activities also differ. Also, the climate in which the vessels operate ranges from tropical to sub-arctic thus increases the demands for the promotion of the physical wellness and fitness of the seafarers. For example, depending on the time of year on some vessels it may be too cold and slippery on deck to perform the physical activity safely outside, while on another it may be too hot for an overweight, not the too-fit person to do so (Haponnen, 2014).

On the other hand, Fogelholm, Lindholm, Lusa, Miilunpalo, Moilanen, Paronen and Saarinen (2007) stated that most of the job in modern shipping is not extremely physically strenuous, however, mariner and engineers are not comparable on the average job on-board. In the case of engineers, much of the work on board is done in ergonomically very difficult postures in confined spaces of the engine room. In this sense, improvements in physical ability and mobility maybe even more important in this line of work.

Maritime institutions together with the shipping companies create viable ways of increasing physical exercise and health levels among their present and future employees to improve their health and job satisfaction. In addition to proper nutrition, shipping managers encourage and often require their employees to undergo physical fitness programs regularly.

However, earlier studies on improving the health of seafarers through the promotion of physical activity do not exist or at least they are very difficult to find. The workplace promotion among other professions has been done, but not in maritime. There have been projects to increase the occupational well-being of seafarers, but the effects of these have not been widely studied. For instance, according to Fogelholm et al., (2007) seafarer's health issues in the musculoskeletal system can be related to either lack of exercise or too strenuous exercise, as well as strenuous work and poor ergonomics. Physical disorders can be prevented with physical exercise and activities. However, it should be made clear how much exercise is enough to have a positive effect on the health of seafarers.

In line with this, the shipping company provides the means for a healthy lifestyle. However, every seafarer has a great responsibility to improve their own health and wellness, since the employer cannot force anyone to work-out during their spare time. According to previous studies, the attitude toward physical exercise among the employees is the major factor in promoting physical health on board, and therefore it is very useful if the employees will be motivated to do their part (Fogelholm et al., 2007).

Moreover, physical fitness can also be seen from a safety management viewpoint, especially in accident situations, such as heavy lifting, abandoning vessel, or fire, physical ability, and fitness can be of crucial importance. Also, smoke diving and the ability of the seafarer to handle a prolonged smoke diving mission in a real situation has been under recent scrutiny. Also, the improvement of physical health level can be seen in physical fitness, workability, and amount of sick leaves, whereas improvement on the cognitive-behavioral level can be seen in attitudes toward physical activity and work as well as exercise behavior, or in plain words, how much a seafarer works out to maintain his/her physical well-being (Haponnen, 2014).

Fogelholm et al. (2007) state that physical inactivity increases the risk of absences more than any other of the main risk factors among the working population. Also, on the list comes to body mass index (BMI) above 25 or below 18.5 (i.e. over- or underweight) which (in addition to nutrition) is closely linked to physical activity.

Nurminen's (2000) evaluation of an exercise intervention on workers found how an 8-month program of one-hour-per-week exercise affected the employees' exercise habits, physical ability, the frequency of musculoskeletal symptoms and etc. in relation to sick leave and tardiness of the employees. The result states that the physical strength and endurance of the employees who undergo the program improved statistically. Also, the number of musculoskeletal symptoms diminished in some categories, especially neck and shoulder pain both in long term and short term examinations.

Happonen (2014) found that working hard or walking around the ship during cargo operations is all one needs in terms of physical activity. However, Fogelholm et al. (2007) found that people in physical strenuous professions actually tend to be less physically fit than office workers on average. This is, of course, related to a number of cultural causes and the benefits on the incidental exercise while working onboard cannot be neglected. In any case, one can surely be better prepared for physically demanding work through training. Functional strength exercise which increases the mobility and stability of the body is needed in addition to the quite monotonous exercise of walking around and dragging belts and chains or tightening bolts.

Happonen (2014) further states the demand of 2 hours and 30 minutes of moderate activity for engineers and deck officers as required and suggested of the UKK Institute (Recommendation for health-enhancing physical activity for adults aged 18-64) can be easily met. However, the two times per week demand for strength and training of which the trainees undergo requires specific and additional exercise in addition to normal work. Happonen strongly recommends providing intervention programs to meet the amount of the physical strength needed onboard. For example, the strains in sitting down (during bridge watch) causes to the human body can be alleviated with activating exercise. A low-cost solution to this would be training instruction for short on-the worksite exercises that could be done while keeping watch for example. The safety problems related to lack of concentration and falling asleep on the watch could also be tackled with such exercises.

Since there is little literature on how people perceive the field of physical education, the study gathered literature that can be associated with the physical development of mariners and how the physical education programs help seafarers attain their physical wellness.

Students and teachers have a range of perceptions of physical education and how it affects students and their learning. Past research has indicated that physical education can influence students' academic results as well as their physical development. These perceptions show that the teachers and students believe that physical education has not only provided physical benefits for students, but also a positive influence on students mentally, emotionally, and socially. The social aspect of physical education is perceived to be either positive or negative for students depending on how the teacher manages the class. Many students and teachers perceived physical education to be enjoyable for students and beneficial to their development. Physical education has the potential to impact students on a spiritual level although the degree to which this occurs is difficult to determine. Finally, how physical education is timetabled and taught can have an impact on the way students and teachers perceive this curriculum area (Taylor, 2012).

The study among the students enrolled in human kinetics suggests that the males had a more favorable attitude toward the risk-taking and thrill aspects of physical activities when compared to females. Also, consistently with past research, it was determined that females had a more favorable attitude toward the aesthetic nature of physical activities. The results suggest that the students involved in the daily physical activity education programs were more active than the students in non-daily physical education programs. It may be that the students involved in the daily physical education program became conditioned to participate more in physical activities because of their regular physical education classes. In other words, physical activity became habitual for them and possibly because of their regular involvement, they recognize the value, and benefits of physical activity to a greater degree (Hunt, 2005).

Brubaker (2011) study found that physical education teachers believed seeing students increase their participation in physical activity and improve their overall fitness level as a motivational factor for them to improve their instruction.

Similarly, in Ravizza (2005), results indicated that multiple opportunities existed for the physical education teachers to demonstrate caring behaviors toward their students. The students described their perceptions of physical education teachers' caring along dimensions of content and pedagogy and interpersonal relationships. Facilitators of caring in physical educations included the nature of the class,

flexibility in teacher expectations, and class activities. Barriers to caring were revealed as the length of time with the teacher, student personalities, role of the teacher/coach, and class size. Furthermore, physical education teachers' caring was determined to be a positive factor in students' attitudes toward physical education and their participation in a physical education class.

The study assumes that the physical education programs and physical training of a maritime institution are sufficient enough for the students to become physically active. However, the study was conducted to look into better possibilities that may be provided for students to increase their physical well-being and health and to further improve the curricular programs of physical education and physical training of maritime students as a preparation for their future tasks in the offshore.

The present study primarily aims at deriving substantive inputs to enrich the existing curricular offering of a maritime institution to adequately prepare students for ship boarding. Specifically, it seeks to: (1) determine the demographic profile of the respondents as to their age, gender, course of study (program), type of vessel in the OJT and body type; (2) identify the adequacy as well as the consistency of the PE course and activities with the intended learning outcomes through curriculum mapping; (3) describe how the students perceive the effectiveness of the Physical Education and Physical Training programs in terms of curriculum and instruction, faculty and training officers' competencies, and facilities and equipment.

The study is limited to the physical education and physical training programs provided by the maritime institution among its midshipmen/women prior to their shipboard training program on international seagoing vessels. The emphasis of the study is the assessment of physical education and physical training programs in terms of curriculum and instruction, faculty and training officers' competency, and facilities and equipment. The students' demographic profile which is confined to their age, gender, course of study (program), type of vessel in the OJT, and blood type, is included for purposes of enriching discussion of findings and as an added guide in studying their needs and in recommending possible steps to address emerging needs in terms of curriculum and instruction, faculty and training officers' competencies, and facilities and equipment.

Findings are hoped to serve as fresh inputs for consideration for those who aspire to develop the curricula and take charge of the implementation of a maritime education program. It is ultimately desired that this study shall bridge whatever gap there is between the status quo and the ideal maritime education.

METHOD

The study utilized a mixed method, a combination of qualitative and quantitative approach. The qualitative method includes curriculum analysis through curriculum mapping of the physical education programs (PE 1, 2, 3 and 4) to derive data on the adequacy and consistency of the target outcomes and competencies with activities provided. On the other hand, the quantitative method covers the survey of the students' perceptions toward the physical education and physical training programs provided by the academy.

The study is limited to the physical education and physical training programs provided by the maritime institution among its midshipmen/women prior to their shipboard training program on international seagoing vessels. The emphasis of the study was the assessment of physical education and physical training programs in terms of curriculum and instruction, faculty and training officers' competency, and facilities and equipment.

The evaluation of the physical education and physical training programs was conducted with the students of both College of Marine Transportation and Marine Engineering of the participant-marine school. The respondents of the study were the 1CL midshipmen and women officially enrolled during the school year 2014-2015. These 1CL students were selected as highly appropriate to provide the evaluation of the institution's physical education and physical training programs because they had finished their one-year shipboard training program. Also, these 1CL cadets have undergone already the Physical Education 1,

2, 3 and 4 as well as the physical training programs in the past years. The respondents comprised of 155 1CL midshipmen/ midshipwomen randomly selected from each section during the conduct of the study.

To determine the strengths and weaknesses of the physical education and physical training programs provided by the academy in terms of curriculum and instruction, faculty and training officers' competency, and facilities and equipment and further describe its usefulness on shipboard training, a quantitative approach using survey was conducted. The main concern is to gather the midshipmen/women' perception of physical education and physical training in terms of the variable mentioned in the problem. The survey consisted of questions specially devised to answer the problems indicated in the objective of the study.

The researcher-made survey form was the main instrument of the study (Appendix A). This was content validated by experts prior to its use. The survey form was a checklist-type questionnaire which gathered demographic data, personal information and perception of the cadets. The survey consisted of two parts. The first part inquired about the profile of the respondents: their age, gender, degree program/ course, type of vessel on-board shipboard training and physical/body type. The second part deals with the students' perception on the physical education programs and physical training provided by the institution in terms of curriculum and instruction, faculty and training officers' competency, and the facilities and equipment available.

Collected data were organized using the SPSS software. The SPSS was also used in the statistical treatment of data. Descriptive statistical tools utilized were frequency count and percentage which summarized the respondents profile; mean and weighted mean which described respondents' responses; standard deviation and ranking which summarized the respondents' responses.

The scale distribution of ranges and corresponding verbal interpretation used in the study are as follows:

Mean Rating	Verbal Interpretation
1.00 – 1.79	Not regarded at all
1.80 – 2.59	Fairly regarded
2.60 – 3.39	Moderately regarded
3.40 – 4.19	Highly regarded
4.20 – 5.0	Very much highly regarded

Meanwhile, **curriculum mapping and content analysis** of the Physical Education and the Physical Training Programs were done in the observable areas on curriculum (objectives/ outcomes/ competencies, content, and activities provided). The documents visited were: outcomes-based syllabi, the CMO No. 20, series of 2015, the Program Intended Learning Outcomes of the OBTL, and the PE programs (PE 1, 2, 3 and 4) of the participant-institution: PE 1 (Basic Swimming); PE 2 (Advance Swimming); PE 3 (Team Sports); and PE 4 (Dual Sports). The target outcomes and competencies were compared to the activities provided to determine alignment and possible gaps.

FINDINGS

This section presents the results of the study organized based on the sequence of the research objectives presented in the Introduction: (1) respondent-students' profile (age, gender, course/ program, type of vessel in the OJT, and body type); (2) curriculum mapping results (as basis for describing the adequacy and the consistency of the PE course and activities with the intended learning outcomes); and (3) respondent-students' perceived effectiveness of the Physical Education and Physical Training programs in terms of curriculum and instruction, faculty and training officers' competencies, and facilities and equipment.

Respondents' Profile

The respondents' profile (presented in Table 1) that covers their **age, gender, course (program), type of vessel in the OJT, and body type was included** for purposes of enriching discussion of findings and as an added guide in studying the context of other pertinent data.

Following are the highlights of their profile: in terms of age, of the 155 students, 90 of them aged 19-21 which is a little less than 60% of the total sample. This number is followed by those aged 22-24 consisting of almost 34% of the respondents. Combined, those aged 19 to 24 comprise the majority of the respondents. The mean age of the respondents is 21.29. The age distribution is comparable to the normal age of a typical student at a tertiary level, specifically the students in the fourth level.

One hundred forty-seven (147) or 94.8 percent were males and eight (8) or 5.2 percent were females. The data in Table 1 shows the dominance of male students in the academy which can be attributed to the quasi-military nature of the institution

Those taking up BSMT (Bachelor of Science in Marine Transportation) outnumber those who study BSME (Bachelor of Science in Marine Engineering) but only to about 12%. Data show that respondents board different types of vessels where the highest number (60) is on a cargo vessel and the least figures are on the passenger (3) and chemical/ gas (1) vessels.

As to the body type of respondents, most of them (147) are classified under the average and the remaining few are in the extremes: above average (5), and below average (3). This confirms that the majority of the respondents were physically fit in terms of physical or body type. This can be attributed to the school's provision of the quasi-military training, physical education, and physical training during their 4Cl and 3Cl years. Similarly, it reflects the rigid and constant monitoring of cadets body weight which is usually conducted every semester.

Table 1. Respondents' Profile

Profile		Number of Respondents	Percentage
Age	18 and below	4	2.58
	19-21	90	58.06
	22-24	52	33.55
	25-27	9	5.81
Gender	Male	147	94.84
	Female	8	5.16
Course	BSMT	87	56.13
	BSME	68	43.87
Type of Vessel	Cargo	60	38.71
	Tanker	29	18.71
	Passenger	3	1.94
	Chemical/Gas	1	0.65
	Training Ship	6	3.87
	Other/s	56	36.13
Body Type	Below Average	1	0.65
	Average	3	1.94
	Above Average	146	94.19

Curriculum Mapping Results

Curriculum mapping in this study begins with the description of the Physical Education Programs with the general learning objectives and intended learning outcomes for each level as presented in Table 2,

followed by the Physical Training Program that is uniquely offered in the participant-school intended to supplement the regular PE program (Table 3). Then, Table 4 presents the cross tabulation of Maritime Education Outcomes/ Competencies and PE activities as basis for deriving indicators of alignment (and possible gaps).

In Table 2, it is presented that Physical Education 1 (PE1) focuses on basic swimming which includes topics on basic swimming techniques, freestyle, back stroke, and breaststroke. The objective of the program is to promote physical fitness, develop good health and give utmost relaxation and enjoyment. It covers the history, philosophy, facilities, equipment and proper attire used in swimming. It introduces the activities and drills on the fundamentals and techniques in swimming and discusses the importance of water safety and corresponding precautionary measures. The intended learning outcome of the program is for the students to demonstrate strong knowledge and understanding of scientific swimming, apply correctly the different basic swimming skills, strokes and drills, explain the importance of water safety and corresponding precautionary measures, and perform rhythmic breathing exercises and floating.

Physical Education 2 (PE2) focuses on advance swimming which includes topics on scientific method in swimming and survival swimming, different basic skills/drills/strokes in breaststroke/sidestroke/treading and sculling, and assessment of water safety. The objective is to promote physical fitness, develop good health and give the utmost form of relation and enjoyment. It introduces the advance and scientific method in swimming, the techniques of survival swimming and the advance water safety drills and activities. The intended learning outcome includes students practice scientific method in breaststroke, demonstrate the different skills, frills, and stroke in breaststroke/water treading.

Physical Education 3 (PE3) focuses on individual and/or dual sports such as table tennis and badminton. The discussion covers the historical background of the sport, equipment, game rules and strategies, scoring, footwork, positions and stance, and phases and stages of the game.

Table 2. The Physical Education Programs

Curriculum		General Learning Objectives	Intended Learning Outcome
PE1	Basic Swimming	To promote physical fitness, develop good health and give the utmost relaxation and enjoyment. It covers the history, philosophy, facilities, equipment and proper attire used in swimming. It introduces the activities and drills on the fundamentals and techniques in swimming and discusses the importance of water safety and corresponding precautionary measures.	Demonstrate strong knowledge and understanding of scientific swimming. Apply correctly the different basic swimming skills, strokes, and drills. Explain the importance of water safety and corresponding precautionary measures. Perform rhythmic breathing and floating.
PE2	Advanced Swimming	To promote physical fitness, develop good health, and give the utmost form of relaxation and enjoyment. It covers the history, philosophy, facilities, equipment and proper attire used in swimming. It introduces the advance and scientific method in swimming, the techniques of survival swimming, and advance water safety drills and activities.	Practice scientific method in breaststroke. Demonstrate the different skills, frills, and stroke in breaststroke/water threading.

PE3	Individual/ Dual Sport	To develop, improve, and maintain the highest level of physical fitness through physical education activities. Provide fundamental knowledge and skills in such activities. Realize the value of physical fitness and fundamental skills needed in participating such games and sports.	Describe the background of the game. Identify the equipment of the game/sports. Employ different strokes and styles of the play. Perform skills.
PE4	Team Sports	Comprehend the basic knowledge and skills in team sports and game. Develop and improve skills in team sports. Realize the value of physical fitness, and health and its life-long benefits.	Demonstrate fundamental knowledge of the sports. Identify the equipment of sports and know how to use it. Understand and employ the rules and regulations of the game/sports. Demonstrate skills and follow the proper execution of the game/sports.

Meanwhile, Physical Education 4 (PE4) focuses on individual sports specifically volleyball and basketball. The semester provides meaningful discussion on fundamental concepts and principles of the sport, historical background, facility and equipment, terminologies, fundamental skills, simplified rules, and regulations, etc. Time is allotted to motivate the students to appreciate and understand volleyball and basketball through drills and exercises. The general learning objective of this program is also to develop, improve, and maintain the highest level of physical fitness through physical education activities; provide fundamental knowledge and skills in such activities; and realize the value of physical fitness and fundamental skills needed in participating such games and sports. Learning outcomes include describing the background of the game, identifying the equipment of the game/sports, employing the different strokes and styles of the play and performing the skills.

In general, the physical education curriculum provides the students the fundamental knowledge and skills in the chosen sport. The objective is to comprehend the basic knowledge and skills in different sports, to develop and to improve skills in team sports and to realize the value of physical fitness, and health and its life-long benefits. The intended learning outcomes include demonstrating the fundamental knowledge of the sports through class participation, identifying and utilizing equipment of a particular sport and employing the rules and regulations of the game/sports, and demonstrate the skills and follow proper execution of the game/sports.

The Physical Training Program. The uniqueness of this maritime school and being a quasi-military institution led to the development of the **physical training programs** for the aspiring marine officers of the institution in addition to the PE curriculum. This training program includes the cadets' daily calisthenics. Daily road run activities are also strictly monitored among them, especially those cadets who need to undergo such activity and exercise. (See Table 3).

Daily calisthenics includes pull-ups, push-ups, chin-ups, squats, lunges, sit-ups, leg-raise, shoulder-push-ups, and others. Also, it includes brisk walking, jogging, jogging in place, running, basic lifting, swimming, group exercise such as aerobics, and other individual exercises. These activities are also regularly monitored.

The daily calisthenics and daily road activities are conducted alternately. In addition, cadets undergo the so-called hard works/hard jobs during their stay in the academy. These jobs include gardening, forestry, among others.

Table 3. The Physical Training Program

Training	Activities Involved	Duration	Schedule
Daily Road Run	Reveille	25-30 minutes	Between 4:30-6:00 Mondays to Fridays
Daily Calisthenics	Pull-ups	5 minutes	
	Push-ups	15 minutes	
	Chin-ups	5	
	Squats	10	
	Lunges	5	
	Sit-ups	5	
	Leg-raise	10	
Hard Works/Jobs	Shoulder push-ups	10	8:00-5:00 Saturdays and Sundays
	Gardening	8 hours	
	Forestry	8 hours	

Curriculum Mapping: Comparing outcomes/competencies with PE activities. This subsection of the Curriculum Mapping results shows the Physical Education activities with the course objectives of the BS Marine Transportation and BS Marine Engineering courses. Table 4 presents a cross tabulation of the maritime education outcomes/ competencies with the physical activities provided. *It could be quickly noted that overall, the physical education subjects have a moderate contribution in the attainment of the competencies required of the maritime education curriculum as shown in the checked and unchecked competencies.*

It can also be noted that as to the preparation of students in their skills as seafarers, the PE course in the participant-institution has to be supplemented with the physical training program in order to align activities to the demands of the development of higher-level physical skills needed in the maritime work. At an early stage, students have to be familiar with survival and self- defense in the water which the general PE programs do not seem to sufficiently provide for.

Table 4. Curriculum Mapping: Cross Tabulation of Maritime Education Outcomes/ Competencies and PE Activities

Maritime Outcomes/Competencies	PE 1 Activities					
	Discussion of the History of Swimming	Orientation of facilities and equipment	Body floats	Water safety	Freestyle	Backstroke
1. Demonstrate the ability to perform at the operational level, the task& responsibilities posted in Column 1 of table III/under section A-III/1 (STCW).	/	/	/	/	/	/
2. Apply knowledge in Mathematics, Science & Technology in solving problems related to the profession and the workplace.						

3. Work in a multi-cultural and/or multi-disciplinary team.				/		
4. Understand professional & ethical responsibilities.				/		

Table 4 continued

Maritime Outcomes/Competencies	Discussion of the History of Swimming	Orientati on of facilities and equipmen t	Body floats	Water safety	Freestyle	Backstro ke	
5. Communicate effectively, oral or written, in the English language.	/	/					
6. Understand the impact and implications of various contemporary issues in the global and social context of the profession.	/	/		/			
7.Engage in lifelong learning and to keep current on the development in the field of specialization/or profession.			/	/	/	/	
8. Use appropriate techniques, skills & modern tools in the practice of the profession in order to remain globally competitive.			/		/	/	
9. Conduct research using appropriate research methodologies.	/						
PE 2 Activities							
Outcomes/Competencies	Breastro ke	Water treadin g	Dog Paddl e	Down proofi ng	Eggbeat er	Eggbeat er	Sculling
1. Demonstrate the ability to perform at the operational level, the task& responsibilities posted in Column 1 of table	/	/	/	/	/	/	/

III/under section A-III/1 (STCW).							
2. Apply knowledge in Mathematics, Science & Technology in solving problems related to the profession and the workplace.							
3. Work in a multi-cultural and/or multi-disciplinary team.	/	/	/	/	/	/	/
4. Understand professional & ethical responsibilities.							
5. Communicate effectively, oral or written, in the English language.							
6. Understand the impact and implications of various contemporary issues in the global and social context of the profession.							

Table 4 continued

PE 2 Activities							
Outcomes/Competencies	Breastroke	Water treading	Dog Paddle	Down proofing	Eggbeater	Eggbeater	Sculling
7. Engage in lifelong learning and to keep current on the development in the field of specialization/or profession.	/	/	/	/	/	/	/
8. Use appropriate techniques, skills & modern tools in the practice of the profession in order to remain globally competitive.	/	/	/	/	/	/	/
9. Conduct research using appropriate research methodologies.							

PE 3 Activities								
Outcomes/Competencies	Discussion of the History, facility & equipment in Dual sports	Safety measures	Game rules	Racket handling and footwork	Basic skills	Strategies and techniques	Drills	Mock games
1. Demonstrate the ability to perform at the operational level, the task & responsibilities posted in Column 1 of table III/under section A-III/1 (STCW).	/	/	/	/	/	/	/	/
2. Apply knowledge in Mathematics, Science & Technology in solving problems related to the profession and the workplace.								
3. Work in a multi-cultural and/or multi-disciplinary team.		/	/		/	/	/	/
4. Understand professional & ethical responsibilities.		/	/					
5. Communicate effectively, oral or written, in the English language.	/	/	/					
6. Understand the impact and implications of various contemporary issues in the global and social context of the profession.	/	/	/					
7. Engage in lifelong learning and to keep current on the development in the field of specialization/or profession.		/	/	/	/	/	/	/

Table 4 continued

PE 3 Activities								
Outcomes/Competencies	Discussion of the History, facility & equipment	Safety measures	Game rules	Racket handling and footwork	Basic skills	Strategies and techniques	Drills	Mock games

	t in Dual sports							
8. Use appropriate techniques, skills & modern tools in the practice of the profession in order to remain globally competitive.			/	/	/	/	/	/
9. Conduct research using appropriate research methodologies.	/							

PE 4 Activities

Outcomes/ Competencies	Discussion of the History, facility & equipment in Dual sports	Safety measures	Game rules	Basic skills	Strategies and techniques	Drills	Mock games
1. Demonstrate the ability to perform at the operational level, the task & responsibilities posted in Column 1 of table III/under section A-III/1 (STCW).	/	/	/	/	/	/	/
2. Apply knowledge in Mathematics, Science & Technology in solving problems related to the profession and the workplace.							
3. Work in a multi-cultural and/or multi-disciplinary team.		/	/	/	/	/	/
4. Understand professional & ethical responsibilities.		/	/				
5. Communicate effectively, oral or written, in the English language.	/	/	/		/	/	
6. Understand the impact and implications of various contemporary issues in the global and social context of the profession.	/	/	/				
7. Engage in lifelong learning and to keep current on the development in the field of	/	/	/	/	/	/	/

specialization/or profession.							
-------------------------------	--	--	--	--	--	--	--

Table 4 continued

PE 4 Activities							
Outcomes/ Competencies	Discussion of the History, facility & equipment in Dual sports	Safety measures	Game rules	Basic skills	Strategies and techniques	Drills	Mock games
8. Use appropriate techniques, skills & modern tools in the practice of the profession in order to remain globally competitive.	/	/	/	/	/	/	/
9. Conduct research using appropriate research methodologies.	/	/	/	/	/	/	/

Respondent’s Perceptions on the Physical Education Programs and Physical Training in terms of Curriculum and Instruction, Faculty and Training Officers’ Competency and Facilities and Equipment

Data in Tables 5, 6, and 7 show the perceptions of the respondents towards the participant-institution’s Physical Education and Physical Training Programs in terms of curriculum and instruction (Table 5), faculty and training competency (Table 6), and facilities and equipment (Table 7). At the close of this subsection, Table 8 summarizes data on students’ perceptions.

Table 5 shows the weighted mean, standard deviation, and verbal interpretation of the respondents’ perception of participant-institution’s Physical Education programs and physical training in terms of curriculum and instruction. The overall weighted mean obtained is 4.34 which corresponds to Highly Regarded. The high regard of the respondents is manifested in their belief that the physical education and training program curriculum provides meaningful physical health awareness among the students, the indicator with the highest mean of 4.37 and standard deviation of .685.

Respondents rated all indicators *highly regarded* which attests to their satisfaction with the relevance of the physical education and training programs curriculum to the course, the enhancement of the skills necessary for the shipboard training of students as well as their physical health. Among the indicators, the curriculum’s alignment with the goals and objectives of the course was rated lowest at 4.35.

The provision of meaningful health awareness of the physical education programs and physical training curriculum among respondents shows that the participant-institution’s PE curriculum and instruction gives an avenue and outlet to better equip the students with knowledge on the importance of health awareness in maritime education and training. The standardization of the BSMT and BS marine Engineering had contributed to the harmonization of the program in the IMO. The CMO no.20, series of 2016 provides how the programs would operate considering the STCW Manila 2010 Amendment.

Table 5. Respondents' Perceptions on the Physical Education Programs and Physical Training in terms of Curriculum and Instruction

Curriculum and Instruction	Weighted Mean	Std. Deviation	Verbal Interpretation
The physical education and training programs curriculum is relevant to the course.	4.35	.708	Highly Regarded
The physical education and training programs curriculum is aligned with the goals and objectives of the course.	4.28	.719	Highly Regarded
The physical education and training programs curriculum enhances the skills necessary for the shipboard training of students.	4.33	.704	Highly Regarded
The physical education and training programs curriculum enhances the overall physical health of the students.	4.35	.680	Highly Regarded
The physical education and training programs curriculum provides meaningful physical health awareness among the students.	4.37	.685	Highly Regarded
Overall Weighted Mean	4.34		Highly Regarded

Table 6 shows the weighted mean, standard deviation, and verbal interpretation of the respondents' perception of physical education programs and physical training in terms of faculty and training officers' competency.

The indicator with the highest weighted mean of 4.25 pertains to the capability and effectiveness of the teachers/training officers in teaching the different physical education activities and training. The lowest weighted mean obtained, however, is 4.15 with reference to the supportiveness of the teachers/training officers in facilitating the proper performance of the physical education activities and training programs. The latter indicator's mean is interpreted as more regarded.

Table 6. Respondents' Perceptions of Physical Education Programs and Physical Training in terms of Faculty and Training Officers' Competency

Faculty and Training Officers' Competency	Weighted Mean	Std. Deviation	Verbal Interpretation
Teachers/training officers are capable and effective in teaching the different physical education activities and training.	4.25	.767	Highly Regarded
The teachers/training officers are supportive in facilitating the proper performance of physical education activities and training programs.	4.15	.757	More Regarded
Teachers/training officers are innovative in teaching physical education activities and training programs.	4.22	.732	Highly Regarded
Teachers/training officers are diligent in students' opinion and comment re physical education activities and training programs and entertained students' suggestions.	4.21	.798	Highly Regarded
Teachers/training officers attend to the needs of students with regards to the physical education activities and training programs.	4.21	.868	Highly Regarded
Overall Weighted Mean	4.21		Highly Regarded

Table 7 presents the results on the respondents' perceptions of the physical education programs and physical training in terms of facilities and equipment. Overall, a weighted mean of 3.98 was obtained interpreted as more regarded. Except for one, all indicators obtained ratings that corresponded to being more regarded. This expressed the students' giving importance to facilities and equipment available in the school. Being more regarded instead of highly regarded, this implies that the respondents perceive facilities and equipment as important but not the most important.

The highest rated aspect was "facilities and equipment provided effective physical learning venue" with a weighted mean of 4.03 and standard deviation of .949 followed closely by "facilities and equipment enhanced the physical skills of the students" with a weighted mean of 4.02 and standard deviation of .936.

The respondents *more regarded* that facilities and equipment helped them attain the physical education and training programs' curricular goals and objectives with a weighted mean of 3.98 and a standard deviation of .950.

The respondents *more regarded* that the facilities and equipment aligned and supported the physical education activities and training programs with a weighted mean 3.95 and standard deviation of .935.

The respondents *regarded* that the facilities and equipment were enough to cater the needs of students in their physical activities with a weighted mean of 3.94 and standard deviation of .941.

Table 7. Respondents' Perceptions of Physical Education Programs and Physical Training in terms of Facilities and Equipment

Facilities and Equipment	Mean	Std. Deviation	Verbal Interpretation
Facilities and equipment are enough to cater to the needs of students in their physical activities.	3.94	.941	More Regarded
Facilities and equipment aligned and supported the physical education activities and training programs.	3.95	.935	More Regarded
Facilities and equipment helped attain the physical education and training programs curriculum's goals and objectives.	3.98	.950	More Regarded
Facilities and equipment enhanced the physical skills of the students.	4.02	.936	More Regarded
Facilities and equipment provide effective physical learning venue.	4.03	.949	More Regarded
Overall Weighted Mean	3.98		More Regarded

Summary of data on perceptions. Table 8 shows the summary of respondents' perceptions on Physical Education Programs and Physical Training provided among the cadets. Among the indicators, curriculum and instruction rank 1 as the most highly regarded (4.34) followed by faculty and training officers' competency (4.21). The facilities and equipment perceived as more regarded (3.98) by the respondents.

Table 8. Summary of Respondents’ Perceptions of Physical Education Programs and Physical Training

Indicator	Overall Weighted Mean	Verbal Interpretation	Rank
Curriculum and Instruction	4.34	Highly Regarded	1
Faculty and Training Officers' Competency	4.21	Highly Regarded	2
Facilities and Equipment	3.98	More Regarded	3

DISCUSSION

The study was conducted to have a closer look at the programs of physical education and physical training through curriculum mapping and survey of students’ perspectives on the effectiveness of the programs. This is done to come up with inputs which may be offered to improve the PE programs, and the physical training program which is uniquely provided to the maritime students, and to address emerging gap between the *intended outcomes/ competencies for development* and the *activities provided in the PE programs as well as in the special Physical Training Program*.

As to the respondents’ profile, results of the study show that respondent-cadets of the maritime institution are mostly between the age of 21-24, and their mean age is 21.29. The academy is obviously male-dominated as manifested in the 94.8 percent male respondents. This is probably because the nature of the curricular programs provided by the institution are naturally appealing for men (being highly physical) and that the character of the institution is quasi-military. The respondents randomly selected are officially enrolled under BSMT (56.1%) and BSMarE (43.9%) programs. The majority of the respondents aboard on cargo (38.7%) and bulk (37.5%) ships and the majority of them are naturally fit in terms of physical or body type.

Meanwhile, related to the noted dominance of male in the maritime programs and the seeming connection to sex roles, it may be interesting to look back at previous studies among the students enrolled in human kinetics that suggest that the males had a more favorable attitude toward the risk-taking and thrill aspects of physical activities when compared to females—giving a possible explanation why in the maritime programs, more males are enrolled than their female counterpart. On the other hand, studies determined that females had a more favorable attitude toward the aesthetic nature of physical activities. But beyond these found differences, the overall results suggest that the students involved in the daily physical activity education programs were more active than the students in non-daily physical education programs, regardless of sex. It may be that the students involved in the daily physical education program became conditioned to participate more in physical activities because of their regular physical education classes. In other words, physical activity became habitual for them and possibly because of their regular involvement, they recognize the value, and benefits of physical activity to a greater degree (Hunt, 2005).

Continuing with the findings of the present study, the Physical Education program includes swimming, advanced swimming, individual and teams sports. Physical Education 1 and 2 enhance the swimming skills of the students in preparation for their life at sea. Physical Education 3 and 4 enhance their physical abilities to their chosen and preferred individual and team sports. Their Physical Training program includes daily calisthenics. Daily road run activities are also strictly monitored among them, especially those students who need to undergo such activity and exercise. The school’s goals of integration of meaningful and appropriate physical education programs were aligned with the study of Allison (2012) which states that quality education is founded on the students’ opportunity to learn, meaningful content, appropriate instruction, and student and program assessment. Allison also suggests that lessons which help develop the physical competence are a must for excellent physical education programs which the school highly regard by training the future seafarers’ swimming abilities. Curriculum mapping however, shows that the Physical Education programs have no direct contribution to the attainment and acquisition

of the competencies required by the maritime education curriculum, which may be read as one emerging need for the re-thinking of the activities provided in the PE curriculum.

Meanwhile, based on the results, the respondents regard highly the maritime institution's physical education and physical training programs in terms of curriculum and instruction. Findings confirmed the institution's provision of meaningful health awareness of the physical education programs and physical training curriculum among respondents. This means that the curriculum and instruction, as the students perceive, provide for equipping the students with knowledge on the importance of health awareness in maritime education and training. This was aligned with the study of Allison (2012) which states that physical education programs stem from or be anchored on strong foundation on the development of awareness on health concerns among the youth. Furthermore, the integration of health and wellness programs in physical education has been increasingly trending at the present time since the goal of new physical education is to motivate learners with fun and healthy life-long fitness curriculum.

In addition to the overall wellness and fun derived from PE classes, previous research on physical education attests to the influence of PE in students' academic results as it does in their physical development. Perceptions show that the teachers and students believe that physical education has not only provided physical benefits for students, but also a positive influence on students mentally, emotionally, and socially. The social aspect of physical education is perceived to be either positive or negative for students depending on how the teacher manages the class. Many students and teachers perceived physical education to be enjoyable for students and beneficial to their development. Likewise, PE has the potential to impact students on a spiritual level although the degree to which this occurs is difficult to determine. Finally, how physical education is timetabled and taught can have an impact on the way students and teachers perceive this curriculum area (Taylor, 2012). Hence, for the objective of the current study, it may be added for the inputs that curriculum as delivered through the actual instruction may also be reviewed in order to maximize the benefits that students get from their Physical Education programs. The review of the PE curriculum and instruction in the maritime school may include both the lined-up activities per level, the direct alignment of such objectives to the primary competencies necessary for seafarers, and how instruction is scheduled and delivered by the teachers with the availability of required space, facilities and equipment. The maritime school's provision of an added physical training program to supplement PE could be a practice worth-emulating.

As to the faculty and training instructors, the respondents of the current research regard highly the faculty and training officers' competence in the delivery of its physical education and physical training program. The respondents, through the results, confirmed that the teachers/training officers were capable and effective in teaching the different physical education activities and training. Students documented that if the activity is enjoyable, then their motivation and participation are also high. The strong emphasis on individual sports, cooperative learning groups, and differentiated instruction help to engage students at multiple levels. Allison (2012) confirmed that teachers' integration of joy-focused and play-oriented activities made the physical education learning fun and exciting among the students. Additionally, teachers using mind maps, competitive learning activities and problem-solving challenges to engage students in the class are highly regarded.

The respondent-students also attested to the provision of the facilities and equipment to aid the teaching and learning process of this maritime institution's physical education and physical training programs. The respondents agree that the facilities and equipment provided effective physical learning venue. The finding agreed with the previous researchers' claims as cited in Allison (2012), which states that schools continue to become problematic with regard to physical education facilities and which SUCs in the Philippines also experience due to budget constraint.

Physical education and physical training are indeed very important to the life of a seafarer. This is because their line of work is relatively physical. Lifting and carrying in difficult positions, sitting in uncertain positions, crawling with heavy tools, frequently squatting, dragging chains and hawsers or tightening belts are some of the common physical activities of a seafarer on board which causes an

increased risk of injury among them. Also, the physical activities which require stamina for untrained muscles stressed the joints and muscles. This could thus mean that apart from physical activities for the development of muscular strength, safety precautions and stress management may be infused in the curriculum.

With the school's suitable physical education and well-grounded physical training programs, they continuously produce highly competent mariners of the world who are physically fit and strong to face and conduct the rigid physical activities onboard vessels.

The study also shows that the Physical Education curriculum is different in such a way that the first two semesters is intended to establish knowledge and skills on basic and advanced swimming among the students. This intended to prepare the students for life at sea. The Physical Education program includes swimming, advanced swimming, individual and team sports. The Physical Education 1 and 2 enhance the swimming skills of the students in preparation for their life at sea. Physical Education 3 and 4 enhance the physical abilities of the students to their chosen and preferred individual and team sports. These physical education curricula provide the students with the fundamental knowledge and skills in the chosen sport, develop, improve, and maintain the highest physical level of physical fitness through physical education sports and activities, realize the value of physical fitness and fundamental skills needed in participating in such games and sports, appreciate games and sports, and develop good values and healthy lifestyle.

One strong feature found of the special physical training program of the participant- school is the inclusion of daily calisthenics which cover daily road run activities that are strictly monitored, especially with those students who need to undergo such activity and exercise. Daily calisthenics includes pull-ups, push-ups, chin-ups, squats, lunges, sit-ups, leg-raise, shoulder-push-ups, and others. Also, it includes brisk walking, stationary jogging, jogging in place, running, basic lifting, swimming, group exercise such as aerobics, and other individual exercise that are proven to be beneficial for the overall health. These activities are also found to be regularly monitored. Cadets/ cadettes also undergo the so-called hard works/hard jobs during their stay in the institution. These jobs include gardening and forestry, among others.

The curriculum mapping indicates that the subjects have a moderate contribution to the students' mastery of skills regarding the maritime profession in the future. Although swimming activities scored higher than the other subjects, the school may need to still provide the necessary activities which will hone the students' skills in their profession by integrating activities on water survival and life- saving.

In the assessment of the physical education and physical training programs provided by the maritime school in terms of curriculum and instruction, the respondents *confirmed* the following: (1) that the physical education and training program curriculum provided meaningful physical health awareness among the students; (2) that the physical education and training programs curriculum as relevant to the course and the physical education and training programs curriculum enhanced the overall physical health of the students; and (3) that the physical education and training programs curriculum enhanced the skills necessary for the shipboard training of students; and (4) that students *strongly agree* that the physical education and training programs curricula were aligned with the goals and objectives of the course. The overall weighted mean of the respondents' perception on physical education programs and physical training in terms of curriculum and instruction is 4.34 interpreted as *highly regarded*.

In the assessment of the physical education and physical training programs provided by the maritime school in terms of faculty and training officers' competency, the respondent-students *confirmed* that the (1) teachers/training officers were capable and effective in teaching the different physical education activities and training; (2) teachers/training officers were innovative in teaching physical education activities and training programs; (3) teachers/training officers were supportive in facilitating the proper performance of the physical education activities and training; and (4) teachers/training officers were diligent as per students' opinion and comments regarding physical and training program. They are open

to students' suggestions and that the teachers/training officers attended to the needs of students with regards to the physical education and activities and training program. The overall weighted mean of the respondents' perception of physical education programs and physical training in terms of faculty and training officers' competency is 4.21 interpreted as *highly regarded*.

The space for the further improvement of the school's PE curriculum for future seafarers is still seen to be much open. New developments and demands keep coming as educational eras and societal changes happen especially in terms of health and wellness. For instance, the new generation's emphasis for increased personal and national wellness is a renewed focus on opportunities for children and adults to become more physically active (U.S. Department of Health and Human Services, 2008). This interest provides many opportunities for physical education teachers to become involved in promoting physical activity as part of larger community and school health initiatives. It is also a challenge for them to obtain professional competencies learned in teacher education programs that are vital to these public health initiatives. Additionally, teachers will need to expand their competencies beyond teaching sports and games to embrace pedagogical competencies associated with the health-related physical education (Ribeiro et al., 2010)

Additionally, in the assessment of the physical education and physical training programs provided by the school in terms of facilities and equipment, the respondents confirmed to a certain extent that (1) the facilities and equipment provided effective physical learning venue; that facilities and equipment enhanced their physical skills; (2) facilities and equipment helped them attain the physical education and training programs curriculum's goals and objectives; (3) facilities and equipment are aligned to the demands of the programs and supported the physical education activities and training programs; and (4) facilities and equipment were enough to cater to the needs of students in their physical activities. The overall weighted mean of the respondents' perception of physical education programs and physical training in terms of facilities and equipment is 3.98 interpreted as *more regarded*.

It is generally ideal to provide state-of-the art learning facilities for any program. But schools with lesser means to supply or provide all of the necessary facilities may resort to maximizing available ones. Studies have ventured into how different schools respond to the needs of their respective programs. Buswell (2008), for example, profiled some PE classrooms for leading the way to give PE a new reputation. These schools are using swimming pools for canoeing, kayaking and water aerobics. They are also utilizing a small fitness club that accommodates weight training and cardiovascular endurance equipment and has put a space for technology programs like dance revolution and fitness gram. Through these provisions, PE curriculum becomes more interesting to teach and learn.

In the present study, statistics show that there is a significant difference in the respondents' perceptions of the school's physical education and physical training programs in terms of curriculum and instruction, and facilities and equipment when grouped according to course. There is a *very strong positive relationship* between the school's physical education programs and physical training in terms of curriculum and instruction and faculty and training officers' competency, and between faculty and training officers' competency and facilities and equipment. There is a *strong positive relationship* between the perceptions on curriculum and instruction and facilities and equipment, which means, statistically, the students' perceptions of the curriculum and instruction go in the same direction as their perceptions in the facilities and equipment; their positive outlook of the PE instruction and curriculum goes with their optimistic view of the value of the available learning equipment.

While the respondent-students generally view the PE programs and the physical training they undergo to, the present study finds it still necessary to recommend that participant-institution may continuously improve the school's Physical Education and physical training programs provided to the midshipmen / women since changes in the seafarers' physical life are possible to take place in matter of few years. Conventional curricular and instructional approaches may need to be adjusted to fit students' changing learning needs. Based on the reviewed literature, years before the present study has been done,

curriculum experts have not stopped looking for ways to fine-tune exiting curricula with the emerging societal concerns.

Fine-tuning PE curricula with existing physical facilities may also be extra-challenging for schools as there are impediments, more so with attempts to operate an instructional program beyond the usual trend. For example, in Jenkinson and Benson (2010), the findings show that the implementation of the physical education program which operates outside the traditional classroom, are impeded by barriers that are largely institutional. Some of these barriers can be planned for and overcome, but others require considerable negotiation, lobbying, and strong leadership: in particular, to gain access to and funding for equipment, facilities, teaching spaces and curriculum positioning. It is evident that many barriers to providing quality physical education programs have not changed over time: they have merely evolved and become more complex in their own context, in both primary and secondary settings. A focus on addressing institutional barriers alone is no longer possible, particularly as teachers report that students are increasingly responsible for their own educational and physical activity choices and, consequently, their participation or non-participation in physical education.

Overall, this study also concludes that survey results show the respondent-students affirming the overall relevance of their Physical Education and Training programs in their development as future seafarers. They also favorably acknowledged the competence of the faculty and training officers but perceived a lower affirmation on the adequacy of the available facilities and equipment. Meanwhile, after curriculum mapping, it is estimated that overall, the existing physical education activities offered contribute to a moderate extent in the development of the competencies required of maritime students, revealing the need to reassess the PE program and introduce more relevant and useful activities to maximize achievement of set curricular targets.

In addition, despite odds, great importance may be given to the improvement of facilities and equipment including spaces used to conduct physical education and physical training programs. The administration needs to purchase additional equipment for physical education and training programs. It is also recommended to provide additional structure intended for physical activities only to simultaneously cater to the vigorous physical activities of the students. It is also recommended to review physical education programs aligned with the competencies required by the profession at the international level, regularly assess the physical education and physical training programs of the school, and conduct future studies on the physical activities of students in relation to their work. Another study may also be accomplished on the physical wellness of the midshipmen/women during their shipboard training to determine the factors which may affect their physical well-being. In the future, the factors that may influence the implementation of Physical Education Program as to time, space, student interest, and other school-related factors may be considered for further research.

Summary of the possible inputs for the curricular enrichment of the PE programs in maritime schools. In sum, this study offers the following as possible doable steps for this purpose: (1) continuing regular systematic curricular evaluation to elicit valid inputs for upgrading the physical education instructional quality and relevance and alignment to the emerging standards of the maritime programs in the international level; (2) regular checking of the overall well-being, wellness and competencies of both the teachers/ trainers and students; (3) regular checking and upgrading of the facilities and equipment necessary for the conduct of physical activities and training programs; and (4) continuing equipping of both teachers/ trainers and students of the skills on physical safety in seafaring, life-saving and other lifelong learning competencies and soft skills necessary for both male and female individuals.

REFERENCES

Allison M.K. (2012). *A physical education curriculum study: A comparison of traditional views and the introduction of new PE*. University of Wisconsin-Stout. USA

Brubaker, K. (2011). *The importance of physical education in today's schools*. Ashland University

Buswell, N. (2008). Physical education reinvented. *Current Health*, 34(8)

Di Lauro, L. (2008). Gym's benefits fade as student get older. *New York Amsterdam News*, 99 (25)

Fogelholm, M., Lindholm, H., Lusa, Miilunpalo, S., Moilanen, J., Paronen, O., Saarinen, K. (2007). Healthy movement - of health good practices in occupational health care. *Helsinki: Finnish Institute of Occupational Health*

Gould, D. & Voelker, D. K. (2010). Youth sports leadership development: Leveraging the sports capacity experience. *Journal of Sport in action*, 1(1). Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21520704.2010.497695>

Happonen, V. (2014). Promoting physical exercise among seafarers. A study on the exercise habits, experienced health and attitudes towards exercise interventions among Godby Shipping seagoing personnel. Novia. University of Applied Sciences

Huit, W. (2011). Motivation to learn: An overview. *Educational Psychology Interactive*.

Hunt, J.D. (2005). The impact of a daily physical education program on students attitudes towards and participation in, physical activity. University of British Columbia. Vancouver

ISF Seafarer (2007). *Journal of 9th International Symposium on Maritime Health* 3-6 June 2007.

Jenkinson, K. A. & Benson, A.C.. 2010. Barriers to Providing Physical Education and Physical Activity in Victorian State Secondary Schools. *Australian Journal of Teacher Education*, 35(8). <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2010v35n8.1>

Kretchmar, R.S. (2008). The increasing utility of elementary school physical education: A mixed blessings and unique challenge. *Elementary School Journal*, 108 (3), 161-170

Monahan, T. (2010). An empathetic approach to physical education teacher education. *Master's theses, dissertations, and graduate research overview*. Paper 29. Retrieved from <http://digitalcommons.ric.edu/etd/29>

National Association of Sport and Physical Education (2004). *Standards based-teaching in physical education*. Appalachian State University. Retrieved from <http://teachingpe.appstate.edu/naspe->

content-standards

Nurminen, E. (2000). Workplace Effectiveness of physical exercise pursuits, physical function , musculoskeletal symptoms , perceived work ability as well as cost - benefit physically moderate as employees in women. Systematic review of the literature and a randomized comparative study . Helsinki: *Finnish Institute of Occupational Health*

Seafarers' Pension Fund (2013). Occupational well-being. Retrieved from <http://www.seafarerspensionfund.fi/en/Frontpage/Occupational-wellbeing/Pages/default.aspx>

Ravizza, M. (2005). Students' perceptions of physical educations teachers' caring. Retrieved from scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-05202005.../DRavizzaetd.pdf

Ribeiro, I.C., Parra, D.C., Hoehner, C.M., Soares, J., Torres, A., Pratt, M., Legetic, B., Malta, D.C., Matsudo, V., Ramso, L.R., Simoes, E.J., & Brownson, R. C. (2010). School-based physical education programs: Evidence-based physical activity interventions for youth in Latin America. *Global Health Promotion*, 17(5), 5-15 DOI: 10.1177/175797591036523

Taylor, J. (2012). Students' and teachers' perceptions of physical education. Avondale College. Retrieved from http://research.avondale.edu.au/these_bachelor_honours

U.S. Department of Health and Human Services. Physical Activity Guidelines for Americans. Washington, DC: 2008. Retrieved from <http://www.health.gov/PAGuidelines>

APPENDIX A

**REVISITING THE PHYSICAL EDUCATION PROGRAM AND PHYSICAL TRAINING PROGRAMS OF A MARITIME INSTITUTION:
INPUT FOR CURRICULAR ENRICHMENT**

QUESTIONNAIRE

Part I. Profile of the Cadet/Cadette

Fill up the information requested and put a check mark (/) on the boxes provided for each item that corresponds to your answer.

Age: 18 and below   22-24
                               19-21   25-27

Gender: Male   Female

Course: BSMT   BSME

Type of Vessel:
 Cargo   Tanker
 Passenger   Chemical/Gas
 Training Ship   Other/s

Part II. Cadet/Cadette’s Perception on Physical Education Programs and Physical Training in terms Curriculum and Instruction, Faculty and Training Officers’ Competency, and Facilities and Equipment

On the items below, put a check mark (/) on the boxes provided for each item that corresponds to your perception on the physical education programs and physical training in terms of curriculum and instruction, faculty and training officers’ competency and facilities and equipment. Please do not leave any unanswered question. The following legend is given as basis for your answers:

Legend: 5   Strongly Agree
                                  4   Agree
                                  3   Moderately Agree
                                  2   Disagree
                                  1   Strongly Disagree

Curriculum and Instruction	5	4	3	2	1
1. The physical education and training programs curriculum are relevant to the course.					
2. The physical education and training programs curriculum are aligned with the goals and objectives of the course.					
3. The physical education and training programs curriculum enhance the skills necessary for the shipboard training.					
4. The physical education and training programs curriculum enhance the overall physical health of the students.					
5. The physical education and training programs curriculum provide meaningful physical health awareness among the students.					
Faculty and Training Officers' Competency	5	4	3	2	1
1. Faculty/training officers are capable and effective in teaching the different physical education activities and training programs.					
2. Faculty/training officers are supportive in facilitating the proper performance of the physical education activities and training programs.					
3. Faculty/training officers are innovative in teaching physical education activities and training programs.					
4. Faculty/training officers are diligent in students' opinion and comment re physical education activities and training programs and entertained students suggestions and queries.					
5. Faculty/training officers attend the needs of students with regards to the physical education activities and training programs.					
Facilities and Equipment	5	4	3	2	1
1. Facilities and equipment are enough to cater physical needs of students.					
2. Facilities and equipment are aligned and supported the physical education activities and training programs.					
3. Facilities and equipment help attain the physical education and training programs curriculum's goals and objectives.					

4. Facilities and equipment enhance the physical skills of the students.

--	--	--	--	--

DIFICULTIES IN MATHEMATICS I OF THE PMMA COLLEGE OF MARINE ENGINEERING FOURTH CLASS MIDSHIPMEN

Jackson C. TALOSIG

Dr., Philippine Merchant Marine Academy, San Narciso, Zambales

ORCID ID: 0000-0002-6386-3116

ABSTRACT

The main objective of the study was to identify the difficulties encountered in Mathematics

1 of the Fourth-Class Midshipmen/Women of the College of Engineering of the Philippine Merchant Marine Academy. Difficulties encountered in Mathematics 1 topics include algebraic expressions, algebraic fractions, exponents, and radicals, linear, equations, and systems of linear equations. Additionally, the study identified factors which affect the difficulties of the respondents towards the topics. The respondents were composed of 50 students currently enrolled during the school year 2013-2014. The main instrument of the study is the diagnostic test. Survey questionnaires were also used to gather perceptions on the factors which affect the respondents' difficulties and were identified through the analysis of the number of the correct answer obtained in each topic in the diagnostic test.

Among the topics, algebraic expressions algebraic fractions, and linear of equations were

easy while exponents and radicals, quadratic equations, and system of linear equations were moderately difficult for respondents. Overall Mathematics 1 is moderately difficult for the respondents. Respondents agreed that teacher-related, student-related, and other factors affect the difficulties in Mathematics 1. Respondents believed that to solve the difficulties in Mathematics 1, students should be given more exercises on quadratic equations, be trained in solving systems of equations, develop good study habits, and set their minds towards learning mathematics. Teachers should provide more exercises in the radicals and derivation of formulas, should give simple to complex problems, should sustain the interest and attention of students in learning mathematics, eliminate the students' negative notion towards the subject, keep themselves abreast with the innovations in teaching mathematics and establish a good relationship among the students. The hypotheses "There is a significant relationship between the performance of the student-respondents in diagnostic test and performance in the annual entrance test"; "There is significant relationship between the performance of the student-respondents in diagnostic test and their level of interest"; and "There is significant relationship between the performance of the student-respondents in diagnostic test and their level of motivation" are rejected. Finally, there is a significant relationship between the student respondents' performance in the test and their perception on the factors which the difficulties in Mathematics 1.

From the foregoing findings, the researcher strongly recommended that the academic

department should provide training and seminars in teaching methodologies among the mathematics teachers; a constant evaluation of the teaching-learning process should be implemented in order to determine instantly the problems and difficulties encountered by the students; use of textbooks in Mathematics subject should be encouraged to facilitate learning effectively; factors which aggravate the difficulties of students in Mathematics should be deliberately discussed and acted upon, and measures and suggestions to solve the difficulties of students in Mathematics 1 as perceived by the students should be given attention.

Keywords: Mathematics, difficulties, diagnostic test, students' performance, perception

INTRODUCTION

Teachers of Mathematics are now faced with the problem of students' low achievement in Mathematics. Despite the assertion of progressive outlook and number of innovations in teaching Mathematics, there are still incidences of low achievement and failures. Students encounter mathematical deficiencies in their learning process, and they find it difficult to understand mathematics.

Several learning difficulties, however, came from unfortunate learning experiences, lack of learning readiness, and innocent habits and attitudes. Many teachers in elementary and secondary levels fail to recognize the skills, knowledge, attitudes, and techniques necessary in teaching Mathematics. It is the task of the Mathematics teachers to guide the students towards optimum achievement. They should face the challenge of being able to gather essential information about their students so that at any time, they can determine whether or not each student is progressing according to expectations. Unfortunately, teachers, in general, are ordinarily at a loss when it comes to the assessment of their students' progress in terms of factors that predict students' achievement and learning difficulties in Mathematics. Because of this, most teachers fail to provide their intellectual needs; they teach the content of the curriculum without knowing the level of achievement that should be expected from each students. (Serion)

In other words, students' poor achievement in mathematics usually generated mixed reactions among the people concerned that often end in blaming one another. Needless to say, teachers, students, principals, supervisors and even parents do play significant roles in establishing an educational setting which promotes optimum students' performance. However, teachers are the main targets of criticisms whenever the school system fails to meet the objectives of education.

Teaching is something that takes place only when something is learned by the students. No matter what the teacher is doing in his class, if his students is not learning something significant, then he is not teaching. When students fail, the teacher fails more. For this reason, the teaching of Mathematics is considered to be a great challenge on then part of the teacher. Although, Mathematics can be mate interestingly and easy to learn if teachers handling it are efficient, competent, well-trained and interested, but still some students do not find learning as a rewarding experience, for they encounter a lot of difficulties in studying and will develop negative attitudes towards the subject.

Thus, it is the task of the teacher to understand the causes of the students' difficulties in Mathematics. The teacher must first determine the students' level of achievement. Knowing the achievement level of the students is fundamental to the remediation and its prevention.

It is along this premise that the researcher, being a Mathematics teacher, felt the importance of conducting this study to identify the difficulties in Mathematics of the College of Marine Engineering Students of the Philippine Merchant marine Academy. Along with this, the study will also gather possible remedies and alternatives that could be undertaken to appease the effects of the difficulties in Mathematics.

RESEARCH OBJECTIVES

The main objective of the study was to identify the difficulties encountered in Mathematics

1 of the Fourth-Class Midshipmen/Women of the College of Engineering of the Philippine Merchant Marine Academy. Difficulties encountered in Mathematics 1 topics include algebraic expressions, algebraic fractions, exponents, and radicals, linear, equations, and systems of linear equations. Additionally, the study identified factors which affect the difficulties of the respondents towards the topics

SIGNIFICANCE OF THE STUDY

Realizing the need to improve the mathematical abilities of the learners, this study was conducted for the benefit of the following:

Mathematics Teacher/s. They would be completely aware of the difficulties of the students in Mathematics subject. This study would also help teachers in making adjustments and redirecting teaching strategies to effectively increase the students' achievement in mathematics.

Students. They would be provided with different alternatives and remedies to possibly ease the difficulties encountered in Mathematics 1. These alternatives and remedies would help them to continuously grow and learn mathematics interestingly.

PMMA Instruction/Academics. They would be provided with information and data on what hinders the students' intellectual growth and achievement in Mathematics 1. This study would also serve as the basis for diagnostic assessments of other subjects.

The discovery and identification of difficulties of students in Mathematics 1, would eventually help other educators, learning institutions, future Mathematics teachers, parents, and the community in building and ensuring that society will sustain the supply of mathematically-equipped individuals who are ready and competent to face the challenges of globalization.

THEORETICAL FRAMEWORK

In Education, diagnosis assumes different meanings and is frequently approached from different perspectives. Considerable variability exists with respect to the definition of diagnosis in education. From a clinical perspective, diagnosis may assume a medical definition in which assessment results are used to determine the likelihood of specific conditions. For example, in special education, a school psychologist or other licensed and qualified practitioner evaluates standardized educational and psychological assessments to classify a student as having a learning disability.

Alternatively, diagnosis may assume an instructional definition in which assessment results provided information about students' mastery of relevant prior knowledge and skills within the domain as well as preconceptions or misconceptions about the material. Teachers use this information to adjust instruction by identifying which areas students have and have not mastered. This results in varied instructional plans that are responsive to students' needs. (Fuchs, Hosp, and Hamlett)

Diagnosis is an integral part of instructional decision making. It provides valuable information about students' persistent misconceptions in the targeted domain serving as the bridge between identification of students who may be at-risk for failure and delivery of carefully designed supplemental interventions. In this paper, the researcher discussed diagnostic assessment in mathematics as an emerging solution for providing detailed and precise information about students' thinking that is needed to provide appropriate educational opportunities for students who are struggling in Mathematics.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

The following approach as shown below was used in the study. The study used diagnostic assessment embedded in an I-P-O (Input-Process-Output) approach.

The first box (input) shows the dependent variables of the study. These include the students-respondent's performance in the annual entrance examination of PMMA, the level of interest in Mathematics subjects, the level of motivation in Mathematics subject, the difficulties of the students-respondents in Mathematics 1, the study-respondents perception on the factors which affects the difficulties in

Mathematics 1 and the possible remedies and alternatives to appease the difficulties encountered by the student-respondents in Mathematics.

STATEMENT OF THE PROBLEM

The primary goal of this study was to identify the difficulties encountered by the Fourth-Class Midshipmen/women in Mathematics I of the College of Marine Engineering at the Philippine Merchant Marine Academy with the aid of diagnostic assessment.

Specifically, this study sought to answer the following questions:

1. What is the profile of the students-respondents in terms of:
  - 1.1. Performance in annual entrance examination in Mathematics;
  - 1.2. Level of interest in Mathematics subject; and
  - 1.3. Level of motivation in Mathematics subject?

2. What is the performance of the student-respondents in the diagnostics test?

3. What is the performance of the students-respondents in the following areas:
  - 3.1. Algebraic Expressions;
  - 3.2. Algebraic Fractions;
  - 3.3. Exponents and Radicals;
  - 3.4. Linear Equations;
  - 3.5. Quadratic Equations; and
  - 3.6. System of Equations?

4. How do the student-respondents perceive the factors of difficulties in Mathematics I in terms of:
  - 4.1. Student-related factor;
  - 4.2. Teacher-related factor; and
  - 4.3. Other related factor?

5. How can the identified difficulties be remedied through measures based from the other factors?

6. Is there a significant relationship between the:
  - 6.1. Performance in the diagnostic test and performances in annual entrance examination of the student-respondents;
  - 6.2. Performance in the diagnostic test and student-respondents' level of interest in Mathematics;
  - 6.3. Performance in the diagnostic test and student-respondents' level of motivation in Mathematics; and
  - 6.4. Performance in the diagnostic test and student-respondents' perception on the factors which affect the difficulties in mathematics1?

RESEARCH DESIGN

Taking into account about the objectives and problems to resolve, the researcher used the descriptive method of research. This method was employed in order to describe the nature of the situation as it exists at the time of the study and to explore the cause of a particular phenomenon.

A descriptive study is method which information is collected without changing the environment (i.e., nothing is manipulated). Sometimes these are referred to as “correlational” or “observational” studies. The Office of Human Research Protections (OHRP, 2014) defines a descriptive study as “any study is not truly experimental”. In human research, a descriptive study can provide information about the naturally accruing health status, behavior, attitudes or other characteristics of a particular group. Descriptive studies are also conducted to demonstrate associations or relationship between things in the world.

Aside from identifying the difficulties encountered in mathematics I of the Fourth Class Midshipmen/Women of the College of Marine Engineering at PMMA, the descriptive approach was utilized to determine factors which affects these difficulties. At the same time, it acknowledged possible measures and remedies which the students believed that can lessen the difficulties.

The instrument was in a form of a Summative test. Mathematics books were used as references to formulate the items. The first part determine the profile background of the of the respondents, while the second part covers the questions on the following areas: Algebraic Expressions; Algebraic Fractions; Exponents and Radicals; Linear Equations; Quadratic Equations; and System of Equations. The questions were designed to identify the difficulties encountered in Mathematics I of the Fourth Class Midshipmen/Women of the College of Marine Engineering at the Philippine Merchant Marine Academy.

INSTRUMENTATION

To draw pertinent data and information needed for the study, the researcher utilized the following data gathering instruments and methods:

1. *Diagnostic Test.* A diagnostic test was constructed by the researcher for the purpose of the study since there is no locally-made test yet intended to determine the respondents’ difficulties in Mathematics 1.
2. *Survey Questionnaire.* A questionnaire checklist was constructed to gather information and data on the factors that affect the difficulties of students in Mathematics 1. The survey questionnaire was designed for the students to identify the extent of effects of each factor.
3. *Unstructured Interviews.* Prior to the conduct of the study, the researcher employed unstructured interview in the construction of the diagnostic examination and survey questionnaire. This unstructured interview helped the researcher to come up with an instrument that will measure other information and gather supplemental data which the diagnostic examination cannot provide.
4. *Observation.* The observation method was utilized throughout the study. Other issues and concerns were answered through the use of this method.

VALIDATION OF THE INSTRUMENT

After correcting the revision of draft instrument based on the suggestions given by the Department of Research and Development, a dry run was given to a group of Fourth Class Midshipmen/Women of the College of Marine Transportation for validation purposes. The students employed in the validation of instrument were not a part the actual respondents who were the subjects of the study.

The survey instrument which covered the factors that affect the difficulties of the students in Mathematics were classified as teacher-related, student-related, and other related factors. It was validated through unstructured interviews conducted with other Mathematics teachers and students who were currently involved in the Academy within the duration of the study. The assumptions were collectively tabulated and grouped to come up with the factors. “Teacher-related factors” were gathered from the teachers, “student-related factors” were gathered from the students who were randomly interviewed prior to the study; and “other-related factors” were created through brainstorming conducted by the researcher and his colleagues.

DATA GATHERING PROCEDURE

After the validation of instrument and reproduction of copies, a permission to administer the diagnostic test was secured from the office of the College Dean. Upon approval, the researcher administered the test to the respondents with the help of Mathematics Instructors. Each respondents was given mimeographed test and another sheet of paper was given for the answer sheet. The administration of the test was conducted very smoothly, and the respondents finished the test at exactly one hour.

After the diagnostic test, the survey questionnaire was administered to the same respondents. The researcher explained the need to gather trustworthy and reliable data and information and asked the respondents to cooperatively do so. The survey questionnaire was accomplished within 15 minutes.

The diagnostic test was carefully checked by the researcher, taking note the weaknesses and strengths of the respondents in the diagnostic test. Scores were tabulated, classified according to topics and analyzed. The survey questionnaires were tallied through the assistance of other students. Results were summarized and arrange for future use.

SUMMARY OF THE FINDINGS

The mean score of the student-respondents’ performance in the annual entrance examination is 18.74. The median and modal score is 28. The distribution scores is ($sk=0.61$) and score were spread around the mean ($kurt=1.23$)

Level of Interest in Mathematics Subject

Nine (9) or 18 percent of the student-respondents were *very interested* in Mathematics, twenty (20) or 40 percent were *usually not interested* and twenty-one (21) or 42 percent were *interested*.

Level of Motivation in Mathematics

Fifteen (15) or 30 percent of the student-respondents were *very motivated* in Mathematics, twenty-six (26) or 52 percent were *motivated* and nine (9) or 18 percent were *usually not motivated*.

Performance of the Students in the Diagnostic Test

The mean score of the student-respondents' performance in annual entrance examination is 26.96. The median and modal score is 28. The distribution of the scores was negative ($sk=-0.30$) and scores were flatter than normal ($kurt = -0.66$)

Based from the performance of the student-respondents in the diagnostic examination, the research also evidently showed the following:

Algebraic Expressions, Algebraic Fractions and Linear Equations were *easy* for the student-respondents.

Exponents and Radicals, Quadratic Equations, and Systems of Linear Equations were *moderately difficult* for the student-respondents.

Overall, the topics in Mathematics I, as presented by the test items and test scores of the students in the diagnostic test, are *moderately difficult*.

Performance of the Students in the Diagnostic Test According to Area/Topic

Algebraic Expressions

Of the 9 items under algebraic expressions, the average correct answer is 35 or 70 percent of the student-respondents got the correct answer. Overall, algebraic expressions were interpreted as *easy*.

Algebraic Fractions

Of the 8 items under algebraic fractions, the average correct answer is 39 or 70 percent of the students got the correct answer. Based from the data, the algebraic fractions was *easy* for the students.

Exponents and Radicals

The table shows that average of correct answer is 27 or 54 percent of the students got the correct answer in exponents and radicals which is interpreted as *moderately difficult*.

Linear Equations

It has been observed that the computed average of the correct answer of the 8 item-test in linear equations is 31 or 62 percent of the students got the correct answer and it was found to be *easy*.

Quadratic Equations

In the 8-item test on quadratic equations, the computed average score is 21, that is 42 percent of the student-respondents got the correct answer and were found to be *moderately difficult* for the student-respondents.

Systems of Linear Equations

There were 8 problems under this area, and the computed average score is 24 or 48 percent of the student-respondents got the correct answer and considered to be *moderately difficult*.

Perception of the Students on the Factors of the Difficulties in Mathematics I

Student-related Factor

The student-respondents agreed (with a weighted mean of 2.40) that student-related factors affect the difficulties in Mathematics I.

Teacher-related Factors

The student-respondents agreed (with a weighted mean of 2.43) that teacher-related factors affect the difficulties in Mathematics I.

Other Related Factor

The student-respondents agreed (with a weighted mean of 2.20) that other-related factors affect the difficulties in Mathematics I.

Measures and Remedies to Solve the Difficulties of the Students in Mathematics I

The following are the different measures and remedies to be considered based on the findings of the diagnostic test and survey questionnaire on the identified factors which affect the difficulties of the students in learning Mathematics I.

1. Students should be given more exercises on quadratic equations especially in factoring and completing the square.
2. Students should be trained very well in solving systems of equations using the elimination method.
3. Teachers should give more exercises on simplifying radicals and the derivation of formulas in preparation for higher Mathematics subjects.
4. Mathematical problems should be given from the simplest to the most complicated areas.
5. Good study habits should be developed among the students.
6. Teachers should work hard to eliminate the negative notion of the students towards the subject.
7. Mathematics teachers should keep themselves abreast with the innovations in teaching Mathematics.
8. A good working relationship should exist between the teachers and the students.
9. Mathematics teachers should sustain the interest and attention of their students.
10. Each student should set his mind towards learning the subject.

Significant Relationship of the Variables of the Study

Significant Relationship Between the Performance of the Student-Respondents in Diagnostic Test and Performance in Annual Entrance Examination

The null hypothesis which states that there is no significant relationship between the performance in diagnostic examination and performance in the annual entrance examination of the student-respondents was rejected.

Significant Relationship Between the Performance of the Student-Respondents in Diagnostic Test and their Level of Interest in Mathematics

The null hypothesis which states that there is no significant relationship between the performance in diagnostic examination and the level of interest of the student-respondents was rejected.

Significant Relationship Between the Performance of the Student-Respondents in Diagnostic Test and their Level of Motivation in Mathematics

The null hypothesis which states that there is no significant relationship between the performance in diagnostic examination and the level of motivation of the student-respondents was rejected.

Significant Relationship Between the Diagnostic Test and Student-respondents' Perception on the Factors which Affects the Difficulties in Mathematics I

There was a significant relationship between the student-respondents' performance in the diagnostic examination and the student-respondents' perception on the factors which affect the difficulties in Mathematics I. The significant relationship is indicated by the computed F-value (599.71) which is greater than the critical F-value (3.94) level of significance.

CONCLUSIONS

1. The mean, median and mode of the performance of the student-respondents in annual entrance examination manifested a normal distribution of scores and the scores were concentrated around the means. The distribution is *positively skewed*.

The student-respondents' level of interest in Mathematics was interested to *usually not interested*.

The student-respondents' level of motivation in Mathematics was motivated to *very motivated*.

2. The mean score of student-respondents' performance in annual entrance examination is lower than the median and the mode. The distribution was *negatively skewed*.

3. Among the topics/areas, the algebraic expressions, algebraic fractions, and linear equations were *easy* for the students. Exponents and radicals, quadratic equations, and systems of linear equations were *moderately difficult* for the student-respondents. Overall, the topics in Mathematics I were *moderately difficult* for the student-respondents.

4. Student-respondents *agreed* that teacher-related, student-related, and other related factors affected their difficulties in Mathematics I.

5. The student-respondents believed that to solve the difficulties in Mathematics I, students should be given more exercises on quadratic equations; develop good study habits; and set their minds towards

learning Mathematics. Teacher should provide more exercises in radicals and derivation of formulas; should give simple to complex problems; should sustain the interest and attention of students in learning Mathematics.; should eliminate the students' negative notion towards then subject; keep themselves abreast with the innovations in teaching Mathematics and establish a good relationship among students.

6. There is no significant relationship between the performance in diagnostic examination and performance in the annual entrance examination of the students.

There is no significant relationship between the performance in diagnostic examination and level of interest of the students.

There is no significant relationship between the student-respondents' students' performance in the diagnostic examination and their perception on the factors which affect the difficulties in Mathematics I.

RECOMMENDATIONS

1. The academic department should provide trainings and seminars in teaching methodologies among Mathematics teachers.
2. The constant evaluation of the teaching-learning process should be implemented in order to instantly determine the problems and difficulties encountered by the students.
3. The use of textbooks in mathematics subject is encouraged to facilitate effective learning.
4. Factors which aggravate the difficulties of students in Mathematics should be deliberately discussed and acted upon.
5. Mathematics teachers should give remedial teaching to individual students who lack the skill in analyzing word problems.
6. Measures and remedies to solve the difficulties of students in Mathematics I as perceived by the students should be given attention.

FERDİ SPORLARLA İLGİLENEN SPOR FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN MOTİVASYON DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI

INVESTIGATION OF LEISURE MOTIVATION LEVELS OF STUDENTS WHO ARE INTERESTED IN INDIVIDUAL SPORTS STUDENTS

Dilara KUMRU

Ondokuz Mayıs University, Sports Science Faculty, Physical Education and Teaching

ORCID ID: 0009-0003-0115-2807

Erol DOĞAN

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs University, Sports Science Faculty, Physical Education and Teaching

ORCID ID: 0000-0001-9986-0366

Osman İMAMOĞLU

Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Sports Science Faculty, Sports Management

ORCID ID: 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ferdi sporlarla ilgilenen spor fakültesi öğrencilerinin boş zaman motivasyon düzeylerinin araştırılmasıdır. Spor fakültesinde okuyan ve ferdi sporlarla ilgilenen 170 erkek ve 80 kadın öğrenci dahil edilmiştir. İstatistiksel işlemlerde t- testi, tek yönlü varyans analizi ve LSD testleri kullanılmıştır. Cinsiyete göre ferdi sporlarla ilgilenen öğrencilerin boş zaman motivasyon alt ölçeklerinde motivasyonsuzluk, uyarıcı yaşam, bilgi ve başarı, özdeşim ve dışsal düzenleme arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Erkeklerin motivasyonsuzluk puanları kadınlardan daha yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin yaptıkları spor branşına göre boş zaman motivasyon alt ölçeklerinde motivasyonsuzluk, bilgi ve başarı, uyarıcı yaşam, özdeşim ve dışsal düzenleme arasında anlamlı farklılık tespit edilirken ($p < 0,05$). Dışsal düzenleme alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Sonuç: Ferdi sporlarla ilgilenen spor fakültesi öğrencilerinin boş zaman motivasyonları cinsiyete ve aktif olarak ilgilendikleri spor branşlarına göre değiştiği tespit edilmiştir. Spor fakültesinde öğrenim gören ve ferdi sporlarda yarışan öğrenciler ile takım sporlarında yarışan öğrencilerin boş zaman motivasyonları karşılaştırılması önerilir. Ayrıca Öğrenim gören sporcuların milli sporcu olup olmama durumları veya spor yaşlarına göre karşılaştırmalar yapılabilir.

Anahtar kelimeler: Spor Fakültesi, Ferdi spor, Boş zaman Motivasyonu, Cinsiyet

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the leisure time motivation levels of sports faculty students who are interested in individual sports. 170 male and 80 female students studying at the faculty of sports and dealing with individual sports were included. t-test, one-way analysis of variance and LSD tests were used in statistical procedures. A significant difference was found between amotivation, stimulus experience, knowing and achieving, identification and external regulation in the leisure time motivation subscales of students who are interested in individual sports according to gender ($p < 0.05$). Men's amotivation scores were higher than women According to the sports branch of the students, a significant difference was found between amotivation, knowing and achieving, stimulus, identification and external regulation in the subscales of leisure motivation ($p < 0.05$). There was no significant difference in external regulation sub-dimension ($p > 0.05$).

Conclusion: It has been determined that the leisure motivations of the sports faculty students who are interested in individual sports vary according to gender and the sports branches they are actively interested in. It is recommended to compare the leisure time motivations of students studying in sports faculty and competing in individual sports and students competing in team sports. In addition, comparisons can be made according to the status of national athletes or their sports ages.

Keywords: Faculty of Sports, Individual sports, Leisure Motivation, Gender

GİRİŞ VE AMAÇ

İnsanı belirli davranışlara sürükleyen içsel durumların tümüne motivasyon denir. Motivasyon, insanları belirli durumlarda belirli davranışa yönelten etkenlerin hepsidir (Konter,1998; Güney, 2000). Motivasyon hem kelime hem de akademik bir tanım olarak, kişinin davranışı, arzuları ve ihtiyaçlarını açıklamada kullanılan bir terimdir (Seker, 2015). Motivasyon kişinin bir işi başarmak için yapılacak olanları içten ve istikle gerçekleştirmesi olarak tanımlanabilir (Yaman, 2017).

Motivasyon insanların başarı göstermeleri, kişisel tatmine ulaşmaları gibi konularda yardımcı olmak olarak yer alır (Coleman ve Barries, 2000). Motivasyon süreci bireyler için öğrenmeyi kolaylaştıran ve başarmayı etkileyen özellikleri neticesi ile büyük bir önem taşır (Demir ve Budak, 2017). Kişiyi başarıya götüren birçok faktör den biri de motivasyondur. Genel ve özel spor motivasyonu vardır. Genel spor motivasyonu spor güdülenmesinin temelinde yatan ruhsal ve toplumsal ihtiyaçları gösterir (Doğan, 2005). İçsel motivasyon, herhangi bir hareketin yalnızca hoş giden olması veya kişiyi memnun edici olması sebebiyle yapılmasını sağlayan bir motivasyon çeşididir (Şad ve Gürbüzürk, 2009). Dışsal motivasyon, diğer insanlardan gelen olumlu ve olumsuz etkilerde bulunabilen, davranışın tekrarlanma ihtimalini arttırıp azaltabilen maddi ve manevi değerler taşıyan kuvvetlendirmedir. (Konter,1995) İçsel motivasyon kendi içerisinde, bilmek, başarmak, uyaran yaşama motivasyon türlerine ayrılır. Dışsal motivasyon, dışsal düzenleme, içe atma ve tanımlama(özdeşim) olarak tanımlanır (Deci ve Ryan, 1985).

Özel spor motivasyonu tümüyle biyolojik içerikli olup, hareket ederek rahatlama, yüksek koordinasyona özelliği kazanma, güçlü olma güdülerinden kaynaklanmaktadır (Bora, 2013). Oyun sporu, sağlık sporu ve performans sporu gibi ihtiyaçlar, özel spor motivasyonun amaçlarındandır (Hosseinipour, 2015). Sporcunun ulaşmak istediği ve hedeflediği başarı motivasyon gücüyle doğru orantılıdır (Azeez, 2016). Yetersiz motivasyon, sporcunun motivasyon seviyesinin çok düşük olmasıdır. Yetersiz motivasyonda sporcunun motivasyon düzeyi düşüktür (Yalçın, 2015).

Yeterli motivasyonda kişinin fizyolojik ve psikolojik açıdan yarışmaya hazır olması durumu iyidir. Mücadele için ihtiyaç duyulan enerji vardır ve stresini yönetebilir (Hosseinipour, 2015). Mücadele bilinçlidir ve olayları takip eder. Taktik planlanan ile uyumlu olup, yüksek teknik gerektiren hareketleri hatasız veya az hata ile yapar. (Dirmen, 2014) Bu çalışmanın amacı spor fakültesi ferdi sporlarla ilgilenen öğrencilerin boş zaman motivasyon düzeylerinin araştırılmasıdır.

YÖNTEM

Katılımcılar: Çalışmaya Üniversite de spor eğitimi alan mücadele sporu ile uğraşan 170 erkek ve 80 kadın öğrenci dahil edilmiştir. Öğrencilerin doldurmuş olduğu boş zaman motivasyon ölçeği değerlendirilmiştir. Ölçeklerin uygulanmasında gönüllü katılım ilkesi benimsenmiştir. Ölçekler öğrencilere derslerde izin alınarak uygulanmıştır.

UYGULANAN ÖLÇEK

Boş Zaman Motivasyon Ölçeği: Ölçek Mutlu (2008) tarafından Türkçe 'ye uyarlanmıştır. Ölçek toplam 22 maddeden ve alt boyutlardan oluşur. Ölçek; motivasyonsuzluk (2,8 ve 15 madde), bilmek ve başarmak (3,5,9,12,16 ve 21. Madde), uyaran yaşama (7,14 ve 20. Madde), özdeşim/ içe atım (6,10,13,17,19 ve 22. Madde) ve dışsal düzenleme (1,4,11 ve 18. Madde) olarak 5 alt boyutu ihtiva eder. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı ise 0.77 olmuştur. Ölçeği oluşturan cümleler “Kesinlikle Katılmıyorum (1)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde 5’li Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmiştir. Puanlama motivasyonsuzluk için en yüksek 15, bilme ve başarma için 30, uyaran yaşama için 15, içe atım için 30 ve dışsal düzenleme için 20 puan olarak hesaplanır. Motivasyonsuzluk

negatif bir kavram olduğundan düşük olan motivasyonsuzluk puanı olan fertlerin daha yüksek motivasyona sahip olmaları beklenir (Ağduman,2014).

İstatistiksel İşlemler: İstatistiksel işlemlerde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel işlemlerde t- testi, tek yönlü varyans analizi ve LSD testleri kullanılmıştır. Boş zaman motivasyon ölçeği motivasyonsuzluk 0,72 iken bilmek ve başarmak 0,62 bulunurken uyarın yaşama 0,71'dur. Yine özdeşim/içe atım 0,61 iken dışsal düzenleme 0,64 ve toplam Cronbach 'alfa katsayısı 0,72 bulunmuştur.

BULGULAR

Tablo 1. Ferdi Sporcuların Cinsiyete Göre Boş Zaman Motivasyon alt boyut ölçek puanları karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	Ortalama	Standart sapma	t-test	p
Motivasyonsuzluk	Erkek	170	6,55	2,86	2,30	0,013*
	Kadın	80	7,62	1,88		
Bilme- başarma	Erkek	170	24,17	3,21	4,29	0,001**
	Kadın	80	21,05	3,17		
Uyarın yaşama	Erkek	170	12,64	2,15	5,39	0,000**
	Kadın	80	10,37	2,88		
Özdeşim	Erkek	170	23,48	3,67	3,04	0,003*
	Kadın	80	21,16	3,81		
Dışsal düzenleme	Erkek	170	12,23	3,38	2,74	0,025*
	Kadın	80	10,02	2,69		

*p<0,05

Tablo 2. Öğrencilerin yaptıkları spor branşına göre boş zaman motivasyon ölçek puanları karşılaştırılması

Alt boyutlar	Branş	n	Ortalama	Standart sapma	F/LSD	p
Motivasyonsuzluk	Atletizm (1)	27	7,88	2,85	2,96 2,3,7,8<1,4 ,5,6	0,025*
	Boks (2)	32	6,55	1,96		
	Güreş (3)	35	6,43	2,64		
	Judo (4)	39	7,86	2,53		

	Karate (5)	26	7,84	2,16		
	Tekvando (6)	31	7,58	1,99		
	Tenis (7)	33	6,26	2,14		
	Yüzme (8)	27	6,28	2,13		
	Toplam	250	7,09	2,58		
Bilme- başarıma	Atletizm (1)	27	25,04	4,80	4,60 1,2,3,>4,5, 6,7,8	0,022*
	Boks (2)	32	25,03	4,91		
	Güreş (3)	35	25,01	4,64		
	Judo (4)	39	22,02	4,53		
	Karate (5)	26	21,15	4,23		
	Tekvando (6)	31	21,32	4,99		
	Tenis (7)	33	21,12	4,14		
	Yüzme (8)	27	20,23	4,13		
	Toplam	250	22,62	4,50		
Uyaran yaşama	Atletizm (1)	27	11,23	2,25	5,64* 2,3>1,4,5,6 ,7,8	0,012*
	Boks (2)	32	12,58	2,92		
	Güreş (3)	35	12,57	2,34		
	Judo (4)	39	11,73	2,53		
	Karate (5)	26	11,60	2,16		
	Tekvando (6)	31	11,01	2,90		
	Tenis (7)	33	11,03	2,10		
	Yüzme (8)	27	10,98	1,13		
	Toplam	250	11,59	2,53		
Özdeşim	Atletizm (1)	27	21,05	3,81	4,88 2,3,7,8>1,4 ,5,6	0,036*
	Boks (2)	32	24,03	3,90		
	Güreş (3)	35	24,02	3,60		

	Judo (4)	39	21,08	3,53		
	Karate (5)	26	21,06	3,16		
	Tekvando (6)	31	21,06	3,99		
	Tenis (7)	33	23,11	3,14		
	Yüzme (8)	27	23,12	3,13		
	Toplam	250	22,32	3,54		
Dışsal düzenleme	Atletizm (1)	27	10,21	3,80	1,09	0,087
	Boks (2)	32	12,52	2,99		
	Güreş (3)	35	12,42	3,62		
	Judo (4)	39	11,26	3,57		
	Karate (5)	26	10,93	3,10		
	Tekvando (6)	31	10,96	2,99		
	Tenis (7)	33	10,62	3,19		
	Yüzme (8)	27	10,03	3,13		
	Toplam	250	11,12	3,56		

*p<0,05

TARTIŞMA

Bazı araştırmalarda sporcuların motivasyonları arasında cinsiyet faktörünün etkili olduğu bulunmuştur (Aktop ve Erman,2006; Engür, 2002; Güney,2022; Soyer ve ark., 2010; ,2015). Cinsiyet değişkenin göre başarı motivasyonunda anlamlı farklılık bulunmayan çalışmalarda vardır (Aydoğdu ve ar.,2018; Erman ve ark., 2004). Bu çalışmada cinsiyete göre ferdi sporlarla ilgilenen öğrencilerin boş zaman motivasyon alt ölçeklerinde motivasyonsuzluk, uyarıcı yaşama, bilme ve başarıya, özdeşim ve dışsal düzenleme arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05). Erkek öğrencilerin motivasyonsuzluk puanları kadın öğrencilerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur.

İslamoğlu ve ark., (2019) çalışmalarında Milli güreşçilerin boş zaman motivasyonu alt ölçeklerinde farklılık bulunmamıştır. Güney (2022) çalışmasında mücadele sporcularında boş zaman motivasyon alt ölçeklerinde motivasyonsuzluk, bilme ve başarıya, uyarıcı yaşama, özdeşim arasında anlamlı olan farklılık olduğunu belirtmiştir. Tazegül (2013) çalışmasında Boksörlerin motivasyon düzeylerinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada öğrencilerin yaptıkları spor branşına göre boş zaman motivasyon alt ölçeklerinde motivasyonsuzluk, bilme ve başarıya, uyarıcı yaşama, özdeşim ve dışsal düzenleme arasında anlamlı olan farklılık tespit edilirken (p<0,05). Dışsal düzenleme alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Boks, Güreş, tenis ve yüzme sporcularının motivasyonsuzluk

puanları atletizm, judo, karate ve tekvando branşı sporcularına göre daha düşük bulunmuştur. Atletizm, Boks ve güreş sporcularının Bilme- başarıma puanları judo, karate, tekvando, tenis ve yüzme sporcularına göre daha yüksek bulunmuştur. Uyarın yaşama puanları ise boksör ve güreşçilerin diğerlerinden yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin Özdeşim puanlarında ise boks, güreş, tekvando ve yüzme sporcularının diğerlerinden yüksek bulunmuştur (Tablo 2). Yapılan spor türlerine göre bulunan bazı farklılıklar öğrencilerin yarışma branşı dışında yarışma seviyeleri ve kültürel özelliklerine bağlı olarak değişebilir. Yapılan bir çalışmada Sporcularda psiko-sosyal gelişim ve Antrenörün psiko-sosyal yeteneği okçuların motivasyonunu etkileyen en önemli parametreler olarak görülmüştür (Yamaner ve İmamoğlu;2019). Yine sporcuların antrenörün kişilik yapısı, antrenör sporcu, sporcu antrenör ilişkisi, antrenörün spor psikolojisi bilgisi, takım kadrosunun başarı isteği, tecrübe, başarı, sporcunun tatmin duygusu, antrenör ve yardımcıların gelir durumu, başarı kazanmaktan duyduğum zevk, basında çıkan haberler, takımın mevcut başarısı, antrenman için gerekli ekipman ve malzeme ve iklim şartları sporcuların motivasyonunu etkileyebilir (Şahan;2010).

SONUÇ

Ferdi sporlarla ilgilenen spor fakültesi öğrencilerinin boş zaman motivasyonları cinsiyete ve aktif olarak ilgilendikleri spor branşlarına göre değiştiği tespit edilmiştir. Spor fakültesinde öğrenim gören ve ferdi sporlarda yarışan öğrenciler ile takım sporlarında yarışan öğrencilerin boş zaman motivasyonları karşılaştırılması önerilir. Ayrıca Öğrenim gören sporcuların milli sporcu olup olmama durumları veya spor yaşlarına göre karşılaştırmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

Ağduman F. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Motivasyon ve Tatminlerinin İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Aktop, A. ve Erman, K.A. (2006). Relationship between achievement motivation, trait anxiety and self-esteem. *Biology of Sport*, 23(2),127-141.

Aydoğdu C., Şahan A. & Erman K.A. (2018). Genç tenisçilerde spora özgü başarı motivasyon düzeylerinin müsabaka performansı üzerine etkisinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 655-666.

Azeez, A.O. (2016). *14 -16 Yaş Grubu Iraklı ve Türk Erkek Çocukların Spora Özgü Başarı Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Bora, M.V. (2013). *Beden Eğitimi Öğretmeni ve Sporcu Öğrenciler Arasındaki İletişimin Sportif Başarı Motivasyonu ile İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Harran üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa.

Coleman, R. ve Barries, G. (2000) *Yöneticinin Kılavuzu*, (Çev: Harmancı M.) Remzi Kitabevi, İstanbul

Deci, E. L., Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-determination in Human Behavior*, Plenum Press, New York.

Demir, M.K. ve Budak, H. (2017). “İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Öz Düzenleme, Motivasyon, Biliş Üstü Becerileri ile Matematik Dersi Başarılarının Arasındaki İlişki”. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 30-41.

Dirmen, A. (2014). *Farklı Liglerde Oynayan Kadın Futbol Takımı Oyuncularının Başarı Motivasyon Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Engür, M. (2002). *Elit Sporcularda Başarı Motivasyonunun, Durumluk Kaygı Düzeyleri Üzerine Etkisi*, Yayınlanmış, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Güney G. (2022). Mücadele Sporlarında Sporcuların Boş Zaman Motivasyon Düzeylerinin Araştırılması, *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı 2, sh.1080-1091

Güney, S. (2000). *Davranış Bilimlerinin*, Nobel, Ankara

Hosseinipour, F. (2015). *Üniversiteli Sporcu Öğrencilerin Sporda, Motivasyon Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Yöntemlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İslamoğlu İ. Çebi M., Eliöz M., İmamoğlu O., Yamak B. (2019). Farklı Kategorideki Milli Takım Güreşçilerinin Motivasyon Düzeyleri, Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları VIII, (Editör: Cengiz Buyar, Mehmet Türkmen, Nurdin Useev), ISBN: 978-605-4996-79-7, Kahramanmaraş: 521-528

Konter, E. (1995). *Sporda Motivasyon*. Saray Tıp Kitapevi: İzmir.

Konter, E. (1998). Sporda Psikolojik Güç ve Performans, 5.Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Özetleri, Ankara.

Mutlu, İ. (2008). Egzersiz Yapan Kişilerin Boş Zamanlarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma (Kayseri İli Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Seker, S.E. (2015). “Motivasyon Teorisi (Motivation Theory)”. *Yönetim Bilişim Sistemleri Ansiklopedisi*, 2(1), 22-26.

Soyer, F., Can, Y., Güven, H., Hergüner, G., Bayansalduz, M. Ve Tetik, B. (2010). Sporculardaki başarı motivasyonu ile takım birlikteliği arasındaki ilişkinin incelenmesi, *International journal of human science*, 7 (1), 226-239.

Tazegül Ü. (2013). Boksörlerin Motivasyonyönelimleri ve Narsisizm Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 5, p. 679-691,

Şahan T. (2010). Takım ve Bireysel Sporlarda Motivasyonu Etkileyen Faktörler, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi, Kayseri

Yaman, A. (2017). *Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları ile İş gören Motivasyonunun İş Tatmini Üzerine Etkilerinin İncelenmesi: Bir Devlet Hastanesinde Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yalçın, İ. (2015). *İşitme Engelli Futbol Sporcularının Başarı Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Yamaner F. İmamoğlu O. (2019). Okçuların Motivasyonlarına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi, V Uluslararası İnsan Toplum ve Spor Bilimleri Sempozyumu, 23-25 Mart, Antalya Türkiye

ENGELLİ KADINLARIN YAZILI BASINDAKİ YERİ İZMİR YEREL GAZETELERİ ÖRNEĞİ

THE PLACE OF DISABLED WOMEN IN PRINTED PRESS EXAMPLE OF IZMIR LOCAL NEWSPAPERS

İrem DİNÇLER

*Y. Mimar, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Programı,
İzmir, Türkiye*

Mercan EFE GÜNEY

*Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir,
Türkiye*

ÖZET

Yazılı basın, hakkında bilgi sahibi olunmak istenen ve/veya bilgisi/algısı yaygınlaştırılmak istenen konuları iletmede etkili bir araçtır. Bu aracın ayrıntıları incelendiğinde Türkiye’de dezavantajlı gruplardan biri olan engelli kadın bireylerin temsiliyetinin yeterli olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle, engelli kadınların gerek özel gerekse kamusal alanda karşılaştıkları problemlerin anlaşılması, açığa çıkarılması ve buna yönelik çözüm önerilerinin getirilmesi açısından ilgili haberlerin ve çalışmaların azlığı, sınırlılığı dikkat çekicidir ve yazılı basında bu duruma yer verilmemektedir. Dolayısıyla soruna gerektiğince yer verilmemesi, çözümün önemsenmemesine ve dillendirilmemesine neden olmaktadır. Bu çalışma, konuya ilişkin durumu İzmir ili özelinde ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda engelli kadınların şehir planlamayla ilişkili bireysel sorunları ve temsil gücü İzmir yerel gazeteleri (Yeni Asır, Ege’de Sonsöz, Ege Postası, Yeni Bakış, Ege Telgraf, Dokuz Eylül, İlkes, Ege Metropol, Büyük Torbalı, Aliğa Ekspres, Ege Olay, Haber Ekspres, Karşıyaka Haber, Bornova Bizim Gazete, Ege’de Yedigün, Ege’nin Sesi, Kuzey Ege, Ege Haber Ajansı, Özgür Ses, Gazete Demokrat, İzmirtime35, Politik, Küçük Menderes, Ege’de İzmir, Yeni Vizyon, Kazete, Günaydın Ege, Seferihisar, Duruş, Dost, Yeni Haber, Menemen Postası, Büyük Tire, Kent, Hakimiyet Ege, İz gazete, Nifhaber, Menemen’in Sesi) üzerinden incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada zaman aralığı olarak engelli kadınlara ilişkin haber yapılması gereken ve yapıldığı varsayılan 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü ve bugünün bir hafta öncesi (18-24 Kasım), 26 Kasım-2 Aralık haftası, 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ile 10 Aralık haftası, 10-16 Mayıs 2022 Dünya Engelliler Haftası seçilmiştir. Çalışma, bu zaman aralığındaki haberleri kronolojik olarak inceleyerek engelli kadınlara yönelik haberleri söylem ve niteliği açısından tartışmaya açmaktadır. Bu sayede çalışma engelli kadınlara yönelik akademik literatüre katkı koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Engelli kadın, İzmir, toplumsal cinsiyet eşitliği, yazılı basın, yerel gazete.

Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programındayken alan PLN 6020 Ötekiler ve Fiziksel Planlama Dersi kapsamında 2022-2023 öğretim yılı bahar döneminde yapılan çalışmalardan üretilmiştir.

ABSTRACT

Written media is an effective tool in conveying the topics about which one wants to be informed and/or whose knowledge/perception is wanted to be disseminated. When the details of this tool are examined, it is seen that the representation of disabled women, one of the disadvantaged groups in Turkey, is not sufficient. In other words, the scarcity and limitedness of the relevant news and studies in terms of understanding and revealing the problems faced by women with disabilities in both the private and public spheres and offering solutions for this is striking, and this situation is not included in the printed media. Therefore, not giving enough space to the problem causes the solution to be ignored and not expressed. This study has been prepared in order to reveal the situation related to the subject in the province of İzmir. In this context, the individual problems of disabled women related to urban planning and their representation power are published in İzmir local newspapers (Yeni Asır, Ege’de Sonsöz, Ege Postası, Yeni Bakış, Ege Telgraf, Dokuz Eylül, İlkes, Ege Metropol, Büyük Torbalı, Aliğa Ekspres,

Ege Olay, Haber Ekspres, Karşıyaka Haber, Bornova Bizim Gazete, Ege'de Yedigün, Ege'nin Sesi, Kuzey Ege, Ege Haber Ajansı, Özgür Ses, Gazete Demokrat, İzmirtime 35, Politik, Küçük Menderes, Ege'de İzmir, Yeni Vizyon, Kazete, Günaydın Ege, Seferihisar, Duruş, Dost, Yeni Haber, Menemen Postası, Büyük Tire, Kent, Hakimiyet Ege, İz gazete, Nifhaber, Menemen'in Sesi) were examined and evaluated. In the study, 10-16 May 2022 World Week of Persons with Disabilities was chosen as the time interval that should be covered and supposed to be made about women with disabilities. The study examines the news in this time period chronologically and discusses the news about women with disabilities in terms of discourse and quality. In this way, the study contributes to the academic literature on women with disabilities.

Keywords: Disabled women, İzmir, gender equality, print media, local newspaper.

GİRİŞ

Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar, cinsiyet temelli ayrışma üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin (Kılınç, 2016) ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin pekişmesine neden olmuştur. Bu eşitsizlik nedeniyle kadın toplumda dezavantajlı konumdadır. Oysaki vatandaşlık hakları temelinde kadın, kent ve toplumun her alanında eşittir (Efe Güney, Tezcan ve Ağın, 2020). Kadının eşitsizlik durumu, konu engellilik olduğunda daha büyük sorunları içermektedir. Çünkü burada hem kadın olmanın hem de engelli olmanın getirdiği iki dezavantajın sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu durum kesişimsellik kavramı ile özetlenebilir. Kesişimsellik toplumsal cinsiyet, yaş, engellilik, ırk ve etnik köken gibi farklı dezavantajlı alanlardan biri, birkaçı ya da hepsinin etkileşimi ile var olan çoklu dezavantaja sahip olma durumudur (Kahraman Güloğlu, 2017). Bir diğer deyişle kadın, engelli ve/veya yaşlı da olabilir. Kesişimselliklerin göz önünde bulundurulması kadının toplumdaki yerinin ve güvenliğinin sağlanmasında önemli bir unsur (Whitzman, Legacy, Andrew, Klodawsky, Shaw ve Viswanath, 2013'ten aktaran; Efe Güney, Tezcan ve Ağın, 2020) olup toplumsal farklılıkları ve bu farklılıkların içinde barındırdığı kesişimleri göz ardı etmemek gerekir (Efe Güney ve Kahraman, 2018). Bu noktada medya önemli bir kitle iletişim aracı olarak öne çıkmaktadır. Çünkü medya, ülke ya da dünya hakkında bilgi edinilmesini, insanlar, doğa ya da olaylar hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır (Dökmen, 2010) ve bu yönüyle konuları belirginleştirmede ve bu konulara odaklanılmasında önemli bir araçtır.

Ancak medyanın kadın ve engelli konusunda duyarlı olduğunu söylemek zordur. Çünkü, Türkiye'de konu ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde medyanın araçlarından biri olan yazılı basın-engelli arakesitinde yapılmış yalnızca iki çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalardan biri, engellilere yönelik haber söyleminin niteliğini ortaya koymak amacıyla, 10-16 Mayıs 2019 tarih aralığında Dünya Engelliler Haftası kapsamında yayınlanan Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazetelerinin analizini kapsamaktadır (Bkz.Yavalar, 2020). Diğeri ise, farklı ideolojilere sahip olan ve 20 yıl boyunca devamlı olarak haber üreten Cumhuriyet, Yeni Şafak ve Hürriyet gazetelerine odaklanmış ve 2-3-4 Aralık günlerinde, 2000-2019 yılları arasında 3 Aralık Dünya Engelliler Günü başta olmak üzere bugünün bir gün öncesi ve bir gün sonrasında engelliler ile ilgili yazılan haberleri içerik analizi yöntemiyle incelemiştir (Bkz.Vardar, 2020). Bu metin, kesişimsellik temelinde engelli kadınların temsil edilme biçiminin sınırlılığını problem alanı olarak almış ve engelli kadın bireylerin yazılı basındaki yerini İzmir yerel gazeteleri üzerinden irdelemeyi amaçlamıştır.

YÖNTEM

Çalışmada yazılı basında engelli kadına yer verilebileceği düşünülen önemli gün ve tarihlerde kesişimsellik bağlamında medyanın engelli kadın bireyleri temsil etme gücü İzmir yerel gazeteleri üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın kapsamına giren tarih aralıkları son bir yılı (2022) kapsamaktadır. İncelenen tarih aralıkları; 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü ve bugünün bir hafta öncesi (18-24 Kasım) ile bir hafta sonrası (26 Kasım-2 Aralık), 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ile bugünü kapsayan bir haftalık süreç (3-10 Aralık) ve 10-16 Mayıs Dünya Engelliler Haftası'dır. Gazeteler belirlenen tarih aralıkları baz alınarak incelenmiş öne çıkan haber başlıkları ve gazeteler tablolaştırılarak betimsel analiz yöntemiyle açıklanmıştır. Seçilen tarih aralıklarında ön plana çıkan temalar ise şemalarla sunulmuştur. İzmir'in yerel gazetelerinden olan ve veri bulunması hedeflenen gazetelerden Yeni Asır, Ege'nin Sesi, Özgür Ses, Ege'de İzmir, Kazete, Yeni Bakış, Yeni Vizyon, Duruş, Büyük Tire, Bornova Bizim Gazete adlı gazetelerin arşivine ulaşılamadığından; Dost

Gazetesi ise sadece Muğla ve Fethiye özelinde bilgi sunan gazeteler olması sebebiyle kapsam dışı bırakılmıştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

İzmir yerel gazeteleri özelinde, belirlenen tarih aralıklarındaki tüm haberler incelendiğinde toplamda 161 haberin yapılmış olduğu, aynı başlığa ya da içeriğe sahip haberler kapsam dışı bırakıldığında ise bu sayının 93'e düştüğü görülmüştür. Tarihler ve haberler ayrıntılı olarak aşağıda anlatılmıştır.

25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü: Bu kapsamda 18-24 Kasım 25 Kasım ve 26 Kasım-2 Aralık tarih aralıkları incelenmiştir.

- a) 18-24 Kasım haftasındaki tüm haberler tek tek incelendiğinde toplamda 29 haberin yapılmış olduğu; içerik ve başlık bakımından aynı olan haberler çıkarıldığında bu sayının 15'e düştüğü görülmüştür. Haberler Tablo 1'de sıralanmış olup haber içerikleri ayrıca anlatılmıştır.

Tablo 1. 18-24 Kasım aralığında yapılan haberler

Haber Sayısı	Haber Başlığı (18-24 Kasım)	Web Adresi	Gazete
1	Büyükşehir'den Kadına Şiddete Karşı Beş Günlük Program Şiddetsiz bir dünya birlikte mümkün Büyükşehir'de 25 Kasım için beş günlük program	URL-1a URL-1b URL-1c URL-1d	Ege'de Sonsöz Aliagaekspres İzmirtime35 Küçük Menderes
2	Konak, Sınır Tanımayan Kadınlar Sergisi'nde Mirabal'ı Konuk Etti	URL-2a URL-2b	Ege'de Sonsöz Egeolay
3	Konak Kadına Şiddete Karşı Tek Ses	URL-3a URL-3b URL-3c	Ege'de Sonsöz Egemetropol Ege Olay
4	Umutlu Bir Hikâye Filminin Gösterimi Efes Selçuk'ta Yapıldı	URL-8a URL-8b	Ege Telgraf İzmirtime
5	Gaziemir'de 25 Kasım'a Özel Grup Çalışması	URL-16a URL-16b	Yeniğin İzmirtime35
6	Gaziemir'de Kadınlar Güçlüdür	URL-20a URL-20b	Egemetropol İzmirtime35
7	İzmir'de Ayrımcılığa Karşı Sinema Günleri	URL-32	Aliagaekspres
8	İçişleri Bakanlığı'ndan: Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Açıklaması	URL-38	Haber Ekspres
9	Kadem'den Kadına Yönelik Şiddete Karşı Israrlı Takip Suçtur	URL-39	Haber Ekspres
10	Aliaga Polisinden Kadına Şiddete Karşı Pankart	URL-41	Ege'de Yedigün
11	Karabağlar'da Kadın Çemberi	URL-57a URL-57b	İzmirtime35 Yeni Haber
12	Narlıdere'de Kadına Şiddete Karşı Güç Birliği	URL-58a URL-58b URL-58c	İzmirtime35 Küçük Menderes Yeni Haber
13	Narlıdere'de Kadınlar Şiddete Karşı El Ele Verdi	URL-59a URL-59b	İzmirtime35 Yeni Haber
14	Foça Barış Kadınları'ndan Kadın Hakları Paneli	URL-79a URL-79b	Günaydın Ege Ege Hakimiyet
15	CHP İzmir İl Başkanı Seferihisar'da Kadınlarla Buluştu	URL-82	Seferihisar

1. Büyükşehir'den Kadına Şiddete Karşı Beş Günlük Program: Bu haberde, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin (İBŞB) "25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü" kapsamında beş günlük bir program hazırladığı belirtilmiştir. Belediye bu organizasyonu "Şiddetsiz Bir Dünya Birlikte Mümkün" sloganıyla duyurmuştur. Program kapsamında nefret söylemine, ayrımcılığa, toplumsal cinsiyet temelli kadına yönelik şiddete karşı önlem almak ve farkındalık yaratmak amacıyla sinema, tiyatro gösterimi, Konak Meydanı ve Üçyol Metro'da "Kadına Yönelik Şiddet Anketi" şeklinde etkinlikler düzenlenmiştir. Bunlara ek olarak Birleşmiş Milletler'in (BM) öngördüğü farkındalık günlerinde (25 Kasım-10 Aralık) İzmir Saat Kulesi turuncu renkle ışıklandırılmıştır. Habere göre Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Uluslararası Karikatür Yarışması'nda üçüncülük ödülü alan eser, Mural sanatçıları tarafından yorumlanarak ziyaretçilere açılmıştır. Aynı zamanda "Süslü Kadınlar Bisiklet Topluluğu" ile "Şiddete Karşı Pedal Çevir" başlığı altında bisiklet turu düzenlenmiştir.

2. Konak, Sınır Tanımayan Kadınlar Sergisi'nde Mirabal'ı Konuk Etti: Bu haberde 25 Kasım'a yönelik olarak "Sınır Tanımayan Kadınlar 25 Sergisi" düzenlendiği belirtilmiştir. Konak Belediye Başkanı

tarafından kadına yönelik şiddetin önüne geçilmesi amacıyla öncelikli olarak toplumsal zihniyetin (normların) değiştirilmesi; sorunun siyasi ve merkezi olarak ele alınması, kadının da bir birey olduğunun unutulmaması gerektiği vurgulanmıştır.

3. Konak Kadına Şiddete Karşı Tek Ses: “25 Kasım Kadına Şiddetle Mücadele ve Dayanışma Günü” kapsamında yapılan “Demokrasi, İnsan Hakları ve Kapsayıcılık” konulu söyleşi yapıldığı, bu söyleşiye siyasetçi ve aktivist olan Minerva Josefina Tavaréz Mirabal’ın katıldığı ve söyleşide aynı zamanda İstanbul Sözleşmesi’nin önemini vurgulandığı belirtilmiştir. Bu noktada toplumsal cinsiyet ve kadına yönelik şiddet konusuna dikkat çekmek ve konuyu her daim gündemde tutabilmek adına etkinlik, söyleşi, sergi, gösteri gibi aktivitelerin yapıldığı ve bu etkinliklerin siyasi bağlamda yöneticiler tarafından desteklendiği yazılmıştır.

4. Umutlu Bir Hikâye Filminin Gösterimi Efes Selçuk’ta Yapıldı: 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü kapsamında bir film etkinliğinin düzenlendiği belirtilmiştir. Film gösterisi, emekli bir müzik öğretmenin köyüne dönmesini ve köyünde yaşayan 17 kadın ile birlikte “Cumhuriyet Kadınları Korosu’nun” tanıtılmasını anlatmaktadır.

5. Gaziemir’de 25 Kasım’a Özel Grup Çalışması: Gaziemir Belediyesi Kadın Dayanışma Merkezi’nde kadınların şiddete yönelik farkındalığını arttırmak amacıyla 15 kadın ile grup çalışması ve grup terapisi yapıldığı anlatılmıştır.

6. Gaziemir’de Kadınlar Güçlüdür: 25 Kasım’a yönelik hazırlanan etkinliklere yer verilmiştir. Kadınların din, dil, ırk fark etmeksizin ayrımcılığa maruz bırakıldığına dikkat çekilmiş, Gaziemir Belediyesi’nde çalışan tüm kadınların fotoğrafları ile görsel bir çalışma yapılmıştır. “Gaziemir’de kadınlar mutludur, “Gaziemir’de kadınlar umutludur”, “Gaziemir’de kadınlar güçlüdür”, “Gaziemir’de kadınlar yaratıcıdır” ifadelerinin yer aldığı çalışma ilçedeki reklam panolarına asılmıştır. İlçede şiddete uğrayan tüm kadınların ücretsiz bir şekilde sosyal, psikolojik ve hukuki destek alabilecekleri belirtilmiştir.

7. İzmir’de Ayrımcılığa Karşı Sinema Günleri: İBŞB’nin Sosyal Projeler Dairesi Başkanlığı’na bağlı olan Kentel Adalet ve Eşitlik Şube Müdürlüğü, Kadın Çalışmaları Şube Müdürlüğü ile Yaşar Üniversitesi iş birliğinde kentteki her türden ayrımcılığı, ötekileştirmeyi önlemek ve bu durumla mücadele etmek adına ayrımcılığa karşı sinema günleri düzenlediği ve İzmir Sinema Ofisi ile Uçan Süpürge Vakfı’nın bu etkinliğe destek verdiği belirtilmiştir. Ücretsiz olarak hizmete sunulan bu sinemanın herkes için erişilebilir olması hedeflenmiştir.

8. İç İşleri Bakanlığından Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele: Bakanlığın kadına yönelik şiddetle mücadele amaçlı çalışmaları yaptığı aktarılmış, KADES uygulamasının önemine değinilmiş, konu hakkında bilinçlendirme ve farkındalık çalışmalarının yapıldığı belirtilmiştir.

9. Kadem’den Kadına Yönelik Şiddete Karşı Israrlı Takip Suçtur: Kadına şiddetin son bulmasında farkındalık oluşturmanın önemli olduğu, ısrarlı takibin fiziksel bir şiddet ve suç olarak kabul edildiği belirtilmiştir.

10. Aliğa Polisinden Kadına Şiddete Karşı Pankart: Aliğa Petkimspor ile Onvo Büyükçekmece Spor Kulübü arasında basketbol maçı düzenlendiği, Aliğa İlçe Emniyet Müdürlüğü’nün bu kapsamda seyircilere, kadına yönelik şiddet ve KADES ile ilgili broşür dağıttığı belirtilmiştir.

11. Karabağlar’da Kadın Çemberi: Kadınların hem kendilerini hem de çocuklarını koruyabilmeleri için neler yapabilecekleri, iş yeri ya da mahallede kadının kendi güvenliğini nasıl sağlayabileceği hakkında bilgilendirici bir etkinlik yapıldığı ve Kadın Çemberi adlı atölyenin düzenlendiği belirtilmiştir.

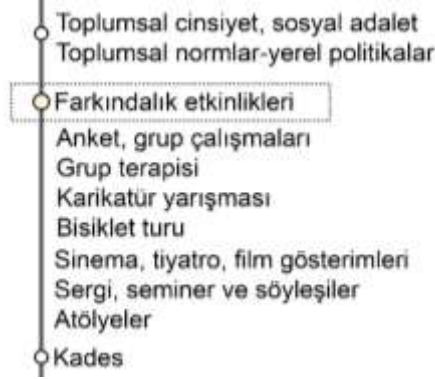
12. Narlıdere’de Kadına Şiddete Karşı Güç Birliği: Kadın erkek eşitliğinin yanı sıra kız çocuklarının öncelik durumuna değinilen bir söyleşi düzenlendiği ve bir tiyatro etkinliği ile şiddete tepki gösterildiği belirtilmiştir.

13. Narlıdere’de Kadınlar Şiddete Karşı El Ele Verdi: Kadın ve çocuklara yönelik şiddetin, genç işsizliğin ve madde kullanımının önüne geçilebilmesi amacıyla çalışmalar yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

14. Foça Barış Kadınlarından Kadın Hakları Paneli: Kadına yönelik şiddetin arttığına değinilmiş ve İstanbul Sözleşmesi’nin önemine vurgu yapılmıştır.

15. CHP İzmir İl Başkanı Seferihisar'da Kadınlarla Buluştu: 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddetle Uluslararası Mücadele Günü hakkında bilgi verilmiş, ilçe özelinde vatandaşların sıkıntılarını gidermeye yönelik saha çalışmaları yapıldığı aktarılmış ve sosyal adalet kavramına vurgu yapılmıştır.

Şekil 1. 18-24 Kasım haftasında haber içeriklerinde öne çıkan konular

- b) 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Mücadele Günü'nde yayımlanan haberler incelendiğinde konu ile ilgili 17 haberin yazılmış olduğu, bu haberlerden aynı başlık ve içeriğe sahip olanlar çıkarıldığında ise bu sayının 11'e düştüğü görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. 25 Kasım tarihinde öne çıkan haber başlıkları ve haberlerin yer aldığı gazeteler

Haber Sayısı	Haber Başlığı (25 Kasım)	Web Adresi	Gazete
1	İzmir'de Avukatlardan 25 Kasım Yürüyüşü	URL-4	Ege Postası
2	İzmir'de CHP'li Kadınlardan 25 Kasım Açıklaması	URL-5	Ege Postası
3	CKD (Cumhuriyet Kadınları Derneği) İzmir'den 25 Kasım Açıklaması: Kadına Yönelik Şiddet Eşitlikle Sona Erecektir	URL-17	Dokuz Eylül
4	Kadına Yönelik Şiddete Dikkat Çekmek İçin Üçyol Metro İstasyonunda Farkındalık Alanı Açıldı	URL-21a, URL-21b	Egemetropol İzmirtime35
5	Çiğli'de 346 Kadın İçin Zeytin Fidanları Toprakla Buluşturuldu	URL-22a URL-22b URL-22c	Egemetropol İzmirtime35 Yeni Haber
6	Bornova'dan Kadına Şiddete Hayır	URL-23a URL-23b URL-23c	Egemetropol İzmirtime35 Kent
7	İzmir'in Kalbinde Kadının Adı Var	URL-35	Ege Olay
8	İzmir Jandarması Mandalına Bahçelerindeki Kadınlarla Buluştu	URL-42	Ege'de Yedigün
9	Efes Selçuklu Kadınlar Şiddete Karşı Yürüdü	URL-60a URL-60b	İzmirtime35 Yenihaber
10	İzmir'de İş Kadınları: Kadınlar Çalışmalı, Üretmeli, Şiddete Boyun Eğmemeli	URL-84	Yenihaber
11	Konak'ta Kadın Öyküleri Ve Şiirleri Ödülle Buluştu	URL-85	Yeni Haber

1. İzmir'de Avukatlardan 25 Kasım Yürüyüşü: Kadına yönelik şiddete karşı etkin, caydırıcı ceza ve politikaların uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

2. İzmir'de CHP'li Kadınlardan 25 Kasım Açıklaması: Kadın cinayetlerinin arttığına, kadınların yaşam haklarının ellerinden alındığına değinilmiştir.

3. CKD (Cumhuriyet Kadınları Derneği) İzmir'den 25 Kasım Açıklaması: Kadına Yönelik Şiddet Eşitlikle Sona Erecektir: Kadına yönelik şiddetin evrensel bir konu olduğu dile getirilmiş, kadına yönelik şiddetin kadın erkek eşitsizliğinin bir sonucu olduğu, şiddetin kadının toplumda varlığının tam olarak kabul edilmesiyle önlenebileceği belirtilmiştir.

4. Kadına Yönelik Şiddete Dikkat Çekmek İçin Üçyol Metro İstasyonunda Farkındalık Alanı Açıldı: Kadına yönelik şiddete dikkat çekmek amacıyla "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" konulu serginin açıldığı belirtilmiş; kadına yönelik şiddetin toplumun düşünce ve inanış şekline kaynaklandığı aktarılmış, konu bağlamında yargı mekanizmalarının mevcut düzeni değiştirmede yetersiz kaldığı açıklanmıştır.

5. Çiğli'de 346 Kadın İçin Zeytin Fidanları Toprakla Buluşturuldu: 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü kapsamında 2022 yılında hayattan koparılan kadınlar için zeytin fidanı dikme etkinliği düzenlendiği yazılmıştır.

6. Bornova'dan Kadına Şiddete Hayır: "Birlikte Başaracağız: Farkındalık Durağı" adlı etkinliğin düzenlendiğinin bilgisi verilmiştir. Kadınların eğitim haklarına önem verilmesine dikkat çekilmiş, siyaset, sivil toplum ve istihdamda kadınların daha fazla görünür olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. İzmir özelinde, çocuk oyun ve aktivite merkezlerinin sayısının artırıldığı, kadınlara ekonomik özgürlük kazandırılması amacıyla başlatılan Altın Bilezik projesiyle birçok kadına istihdam sağlandığı aktarılmıştır. Ek olarak Türkiye'de 81 ilden kadınların gönderdiği el işi motiflerinden oluşan "Türk Kadınının Motif Ormanı" adındaki pankartın Bornova Belediye Hizmet Binasına asıldığı, aynı zamanda 25 Kasım'a özel olarak pankart atölyesi düzenlendiği belirtilmiştir.

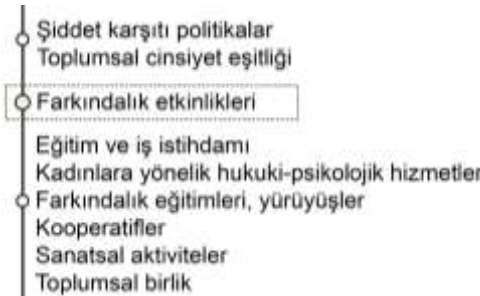
7. İzmir'in Kalbinde Kadının Adı Var: Bayraklı Belediyesi'nin kadınlara hukuki ve psikolojik hizmet verdiği aktarılmış, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Birimi'nin 700 kadına farkındalık eğitimi verdiği belirtilmiştir. Adil ve eşit bir yaşama vurgu yapılan haberde Üretici Kadın Kooperatifi sayesinde kadınların ekonomik anlamda güçlenmesine olanak sağlandığı aktarılmıştır.

8. İzmir Jandarması, Mandalina Bahçelerindeki Kadınlara Buluştu: Kadınlara KADES'in anlatıldığı bilgisi verilmiştir.

9. Efes Selçuklu Kadınlar Şiddete Karşı Yürüdü: 25 Kasım sebebiyle Efes Selçuk Kadın Platformu tarafından farkındalık yaratmak amacıyla yürüyüş düzenlendiği belirtilmiş, kadına yönelik şiddetle mücadelede toplumun birlik olması gerektiği aktarılmıştır.

10. İzmir'de İş Kadınları: Kadınlar Çalışmalı, Üretmeli, Şiddete Boyun Eğmemeli: 25 Kasım günü kapsamında İzmir Ticaret Odası (İZTO) 7 kadın meclis üyesi tarafından kadınların iş hayatında aktif bir rol oynaması gerektiği yazılmıştır.

11. Konakta Kadın Öyküleri ve Şiirleri Ödülle Buluştu: Kadınların toplumdaki yerinin şiir ve öykü aracılığı ile ortaya çıkarılmak istendiğine; kadının özgürleştiği sanatın da özgürleştiğine vurgu yapılmıştır. Kadına yönelik şiddet sorununun yerel uğraşlardan çok yasal düzenlemelerle mümkün olabileceği aktarılmıştır.

Şekil 2. 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü'nde yapılmış haberlerde öne çıkan konular

- c) İzmir yerel gazetelerinde 26 Kasım-2 Aralık tarih aralıkları incelendiğinde konu ile ilgili toplamda 40 haberin yapılmış olduğu, aynı olan başlık ve içerikler çıkarıldığında sayının 22'ye düştüğü görülmüştür (Tablo 3).

Tablo 3. 26 Kasım-2 Aralık haftasında öne çıkan haber başlıkları ve haberlerin yer aldığı gazeteler

Haber Sayısı	Haber Başlığı (26 Kasım-2 Aralık)	Web Adresi	Gazete
1	Çiğli Belediyesi'nden Engelliler Gününe Özel Farkındalık Etkinliği	URL-6a URL-6b URL-6c URL-6d	Ege Postası Ege Olay İzmirtime35 Yeni Haber
2	Buca'da Kadına Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü Etkinlikleri	URL-9	Ege Telgraf
3	Balçovalı Kadınlar Şiddete Dur Dedi	URL-10a URL-10b URL-10c URL-10d	Ege Telgraf İzmirtime35 Ege Olay Yeni Haber
4	İzmirli Kadınlar Şiddete Karşı Farkındalık İçin Pedal Çevirdi	URL-11a URL-11b URL-11c	Ege Telgraf Ege'de Yenigün Yeni Haber
5	Kent Belleğinde Şiddetsiz İletişim Atölyesi Efes Sıkık'ta Şiddetsiz İletişim Atölye Çalışması Gerçekleşti	URL-12a URL-12b URL-12c	Ege Telgraf Küçük Menderes Yeni Haber
6	Çiğli'de Kadınlara Yönelik Şiddetle Mücadele Yolları Anlatıldı	URL-13	Ege Telgraf
7	Çiğli Belediyesi'nin Engelsiz Yaşam Mücadelesi Sürüyor	URL-24a URL-24b URL-24c	Egemetropol Ege Olay Yeni Haber
8	Sanat Engel Tanımadı	URL-25a URL-25b URL-25c URL-25d	Egemetropol Ege Olay İzmirtime35 Yeni Haber
9	Kadın Cinayetleri Politikadır CHP Aliğa Kadın Kolları'ndan Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü Açıklaması	URL-33a URL-33b	Aliğaekspres Ege'deYedigün
10	Engelli Vatandaşlarımızın Sağlık Harcamaları Tümüyle SGK Tarafından Karşılmalı	URL-36	Ege Olay
11	Ege'de Özel Gereksinimli Öğrenciler Sporla Buluştu	URL-52	Ege Haber Ajansı
12	EÜ "Erişilebilir Kampüs" Hedefine Emin Adımlarla İlerliyor	URL-53	Ege Haber Ajansı
13	Konak'ta Engelsiz Yol İçin Yürüdüler	URL-61a URL-61b	İzmirtime35 Yeni Haber
14	25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü'nde	URL-67	Küçük Menderes
15	Beydağ'da Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Gününde İlçe Protokolü Biraraya Geldi	URL-68	Küçük Menderes
16	Şiddetin Her Türüne Karşı Farkındalık Seninle Başlar	URL-69	Küçük Menderes
17	Ödemiş Emniyeti Ve Ödemiş Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nden Bilgilendirme	URL-70	Küçük Menderes
18	CHP Ödemiş Kadın Kolları Başkanlığı'ndan Basım Açıklaması	URL-71a URL-71b	Küçük Menderes Nif Haber
19	Öğrencilerden Engelliler İçin Farkındalık Sergisi	URL-80	Seferihisar
20	Narlıdere Engelsiz Yaşam İçin Yürüdü	URL-86	Yeni Haber
21	Karabağlar'da 3 Aralık Öncesi Anlamli Buluşma	URL-87	Yeni Haber
22	Narlıdere Belediye Başkanı Ali Engin: Narlıderemiz İçin Çalışmaya Üretmeye Devam Edeceğiz	URL-88	Yeni Haber

1. Çiğli Belediyesi'nden Engelliler Gününe Özel Farkındalık Etkinliği: Gençlik ve Spor Müdürlüğü'nün Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı (ZİÇEV) ve Çiğli Halk Eğitim Müdürlüğü ile iş birliğinde görme engellilere özgü bir takım sporu olan Golbol etkinliğini gerçekleştirdiği duyurulmuştur.
2. Buca'da Kadına Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü Etkinlikleri: Cinayetle yaşamını yitiren 15 kadının isim ve hikâyelerine yer verilen; kadın maketleri sergisinin ve şiddete yönelik bilinçlendirme amacıyla "Kadına Yönelik Şiddet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" başlıklı seminerin düzenlendiği belirtilmiştir.
3. Balçovalı Kadınlar Şiddete Dur Dedi: Balçova Belediyesi ve Yaşar Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi öncülüğünde farkındalık eyleminin düzenlendiği duyurulmuştur. Habere göre Balçova Belediye Başkanı, kadınların ekonomik ve siyasal alanda güçlü olması gerektiğini, yerel ölçekte Balçova Belediyesi'nin bu amaca hizmet ettiğini ve 2019 stratejik planına kadın başlığının eklendiğini vurgulamıştır.
4. İzmirli Kadınlar Şiddete Karşı Farkındalık İçin Pedal Çevirdi: İBŞB'nin kadına yönelik şiddete karşı farkındalık oluşturmak amacıyla bisiklet sürme etkinliği düzenlediği ve kadına yönelik şiddetin önüne geçilebilmesinin kadın ve erkeğin birlikte mücadele etmesine bağlı olduğu aktarılmıştır.
5. Kent Belleğinde Şiddetsiz İletişim Atölyesi: 25 Kasım kapsamında Efes Selçuk Kadın Platformu tarafından atölye-sergi düzenlendiği; atölyede şiddetin nedenlerine dair tartışmalar yapıldığı belirtilmiştir.
6. Çiğli'de Kadınlara Yönelik Şiddetle Mücadele Yolları Anlatıldı: Kadına yönelik şiddete karşı uluslararası mücadele günü kapsamında Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü'nün öncülüğünde "Farkındayız, Haklarımız Var" adlı söyleşinin düzenlendiği; söyleşinin, kadınların kendi haklarına karşı bilinçli olmalarını ve haklarını bilmelerini amaçladığı belirtilmiştir.
7. Çiğli Belediyesi'nin 'Engelsiz Yaşam' Mücadelesi Sürüyor: Çiğli Belediyesi'nin engellilerin sağlık, sanat, iş istihdamı gibi konularda yaşamlarını kolaylaştırmak için konuşma ve dil terapisi, kurslar ve spor etkinlikleri şeklinde çalışmalar yaptığı belirtilmiştir. Ek olarak yerel yönetimlerde Hak Temelli Engellilik Politikası Çalıştayı ile engelli bireyler için yapılacak olan hizmetlerde yol haritasının çıkarıldığı yazılmıştır.
8. Sanat Engel Tanımadı: Balçova Belediyesi'nin tiyatro çalışmalarına katılan görme, yürüme ve zihinsel engelli çocukların hazırlamış oldukları oyunu sundukları duyurulmuştur.
9. Kadın Cinayetleri Politikadır: 25 Kasım günü nedeniyle CHP Kadın Kolları tarafından 81 ilde eş zamanlı olarak basın açıklaması yapıldığı ve kadın cinayetlerinin politik olduğu aktarılmıştır.
10. Engelli Vatandaşlarımızın Sağlık Harcamaları Tümüyle SGK Tarafından Karşılmalı: Ekonomik problemlerin engelli vatandaşları olumsuz etkilediğine değinilmiş ve engelli bireylere yapılan desteklemelerin güncellenmesi gerektiği belirtilmiştir.
11. Ege'de Özel Gereksinimli Öğrenciler Sporla Buluştu: "Engelsiz Kampüs: Spor ve Farkındalık Şenliği" düzenlendiği; şenliğe öğretmenlerin, engelli sporcuların ve ailelerinin ve öğrencilerin katıldığı; etkinlik kapsamında özel gereksinimli öğrencilerin satranç, mini voleybol, basketbol, masa tenisi, halat çekme gibi oyunlar oynadığı belirtilmiştir.
12. EÜ Erişilebilir Kampüs Hedefine Emin Adımlarla İlerliyor: Ege Üniversitesi'nin, engelli öğrencilerin yaşadıkları problemlerin çözümlenmesi ve karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılması için erişilebilir kampüs yaratmak hedefinde olduğu; engelli öğrencilerin mekânlara daha kolay erişebilmesini sağlamak adına çalışmalar yapıldığı, yapılan çalışmaların tüm engelli grupları (işitme engelli, görme engelli, bedensel engelli, Otizm spektrum bozukluğu, down sendromu) içereceği aktarılmıştır.
13. Konak'ta Engelsiz Yol İçin Yürüdüler: Konak Belediyesi Zabıta Müdürlüğü ve Konak Kent Konseyi Engelli Meclisi üyelerinin engelli bireylerin yol haklarının korunması için farkındalık oluşturmak amacıyla yürüyüş yaptıkları; Konak'ta pek çok yerde aynı anda yapılan yürüyüşlerde esnaflara engelli

vatandaşlar için ayrılmış olan alanları, kaldırımları işgal etmemeleri gerektiğinin ifade edildiği belirtilmiştir.

14.25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü'nde: Kadın cinayetlerine yerel platformlarda çözüm üretmenin yetersiz kaldığı; siyasi temsillerde kadın erkek eşitliğinin önemsenmesi ve kadınlar ile ilgili konularda karar verme yetkisinin erkeklerin elinde olmaması gerektiği ve toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında eğitimler verilmesi gerektiği aktarılmıştır.

15.Beydağ'da Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü'nde İlçe Protokolü Bir Araya Geldi: Kadına yönelik şiddete karşı toplumsal farkındalığın artırılması gerektiğine değinilmiştir.

16.Şiddetin Her Türüsüne Karşı Farkındalık Seninle Başlar: 25 Kasım kapsamında Ödemiş Belediyesi ile Ödemiş Kent Konseyi Kadın Meclisi öncülüğünde "Farkındalık Seninle Başlar Paneli" yapıldığı duyurulmuştur.

17.Ödemiş Emniyeti ve Ödemiş Sosyal Hizmetler Müdürlüğünden Bilgilendirme: Ödemiş'te bir stantta broşür dağıtıldığı ve konu ile ilgili bilgi verildiği belirtilmiştir.

18.CHP Ödemiş Kadın Kolları Başkanlığından Basın Açıklaması: Direnişin temsili olan Mirabal kardeşlerin hikâyesinin aktarıldığı ve kadın cinayetlerini ve kadına şiddeti önlemede siyasetin, siyasi kişilerin söylemlerinin önemli olduğu yazılmıştır.

19.Öğrencilerden Engelliler İçin Farkındalık Sergisi: Can Arkadaş Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi öğrencileri ile Şehit Öğretmen Mehmet İzdal İlkokulu öğrencilerinin farkındalık projesi yaptıkları ve bu çalışmanın sergileneceği belirtilmiştir.

20.Narlidere Engelsiz Yaşam İçin Yürüdü: Engelli bireylerin yaşamını kolaylaştırma konusuna dikkat çekmek için Narlıdere'de farkındalık yürüyüşü gerçekleştirildiği; ulaşılabilir ve engelsiz bir kentin toplumun her kesiminin konuya duyarlılığı ile mümkün olabileceği aktarılmıştır.

21.Karabağlar'da 3 Aralık Öncesi Anlamlı Buluşma: Karabağlar Kent Konseyi Engelli Meclisi Yürütme Kurulu üyelerinin kamusal alanları ve hizmet noktalarını engelli bireylerin hayatını kolaylaştıracak şekilde AB standartlarına göre düzenlediği belirtilmiştir.

22.Narlidere Belediye Başkanı Ali Engin: Narlıderemiz İçin Çalışmaya Üretmeye Devam Edeceğiz: 3 Aralık Dünya Engelliler günü kapsamında toplantı yapıldığı ve farkındalık mesajları verildiği duyurulmuştur.

Şekil 3. 26 Kasım-2 Aralık tarih aralığında yazılan haberlerde öne çıkan konular

3 Aralık Dünya Engelliler Günü: Bu kapsamda 3-10 Aralık tarihleri arasında yayımlanan haberler incelenmiş ve toplamda 37 haber yapılmış olduğu ve gazetelerde tekrar eden başlık ve içerikler çıkarıldığında bu sayının 24'e düştüğü görülmüştür (Tablo 4).

1. Foça'da Engelliler Günü: Engelli bireylerin yaşadıkları zorluklara dikkat çekmek amacıyla farkındalık yürüyüşü yapıldığı yazılmıştır.
2. Engel Tanımayan Sporculardan Farkındalık Maçı: 3 Aralık Dünya Engelliler Günü kapsamında İzmir Rehabilitasyon Spor Kulübü tarafından engelli bireylerin sosyal hayata katılımını arttırmak amacıyla spor etkinliği düzenlendiği belirtilmiştir.
3. Çiğli Belediyesi'ne Sodev'den Ödül: Çiğli Belediyesi'nin toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında kadın istihdamını destekleyici Mor Akademi Projesi'ne Sosyal Demokrasi Vakfı tarafından Cinsiyet Eşitlikçi Demokrasi ödülü verildiği aktarılmıştır.
4. Karşıyaka'da Engelliler Haftası'na Özel Kutlama: Karşıyaka Belediyesi'nin farkındalık yaratmak ve engellilerin de bir birey olduğunu hatırlatmak amacıyla Kısa Süreli Engelli Dinlenme Merkezi'nde engelli çocuklarla bir etkinlik düzenlediği duyurulmuştur.

Tablo 4. 3-10 Aralık haftasında öne çıkan haber başlıkları ve haberlerin yer aldığı gazeteler

Haber Sayısı	Haber Başlığı (3-10 Aralık)	Web Adresi	Gazete
1	Foça'da Engelliler Günü	URL-7a URL-7b	Ege Postası Yeni Haber
2	Engel Tanımayan Sporculardan Farkındalık Maçı	URL-14a URL-14b URL-14c	Ege Telgraf İzmirtime35 Yeni Haber
3	Çiğli Belediyesi'ne Sodev'den Ödül	URL-15	Ege Telgraf
4	Karşıyaka'da Engelliler Haftası'na Özel Kutlama	URL-18a URL-18b URL-18c	Yeni Gün İzmirtime35 Ege Politik
5	Selçuk'ta 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Nedeniyle Anlamli Etkinlik	URL-19	İlkses Gazetesi
6	Sarnıç Toplum Merkezi Kırmızı Bayrağına Kavuştu	URL-26	Egemetropol
7	Bornova'da Farkındalık Yaratan Maç	URL-27a URL-27b	Egemetropol Yeni Haber
8	Bornova'da Görevimiz Hayatınızı Kolaylaştırmak	URL-28a URL-28b URL-28c	Egemetropol İzmirtime35 Kent
9	Balçovalı Engelli Çocuklar Doğal Yaşam Parkını Gezdi	URL-29	Egemetropol
10	Torbali'nin Engelsiz Okulu	URL-30	Büyük Torbali
11	Engel Olmazsan Engel Kalmaz	URL-34a URL-34b	Aliagaekspres Kuzey Ege Haber Ajansı
12	Rehber Köpekler Toplu Ulaşımında	URL-37a URL-37b URL-37c	Ege Olay Gazete Demokrat Yeni Haber
13	Ak Parti İl Başkanı Kerem Ali Sürekli:Türkiye Yüzyılına İz Bırakacaklar	URL-43a URL-43b	Ege'de Yedigün Küçük Menderes
14	Aliğa'da 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Kutlandı	URL-44	Ege'de Yedigün
15	Eü'de 1. Uluslararası Ege Kadın Sağlığı Ve Hastalıkları Hemşireliği'nde Güncel Konular Sempozyumu	URL-54	Ege Haber Ajansı
16	Erişilebilir Ege Üniversitesi Sempozyumu	URL-55	Ege Haber Ajansı
17	İzmir'de 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Etkinlikleri İzmir'de Eşit Bir Yaşam İçin Farkındalık Günü	URL-56a URL-56b	Küçük Menderes Gazete Demokrat
18	3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde Beydağ Belediyesi Gelişim Destek Merkezi Hizmete Açıldı	URL-64	Ege Politik
19	Dünya Engelliler Günü Tire'de Kutlandı	URL-72	Küçük Menderes
20	Ödemiş'te 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Kutlandı	URL-73	Küçük Menderes
21	Başkan Kırmızı'dan Engelliler Günü Mesajı	URL-74	Küçük Menderes
22	Ödemiş 3 Eylül Mahallesi'nde Engelliler Günü Kutlandı	URL-75	Küçük Menderes
23	Royal Teos Ailesi'nden Engellilere Özel Yemek	URL-81	Seferihisar
24	Karabağlar'da Hedef Yaşamı Kolaylaştırmak	URL-89	Yeni Haber

5. Selçuk'ta 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Nedeniyle Anlamli Etkinlik: Özel öğrencilere yönelik olarak farkındalık, iş birliği ve paylaşım duygularının artırılmasının hedeflendiği "Birlikte Uyguluyoruz ve Sağlıklıyız" başlıklı etkinliğin düzenlendiği belirtilmiştir.

6. Sarnıç Toplum Merkezi Kırmızı Bayrağına Kavuştu: Gaziemir'i fiziki açıdan engelli vatandaşların kullanımına daha uygun hale getiren, dezavantajlı grupların sosyal yaşama aktif bir şekilde katılımını sağlayan Sarnıç Toplum Merkezi'nin Kırmızı bayrak aldığı; engelli bireylerin de katıldığı bir etkinlik düzenlendiği ve bu etkinlikte engelli bireylerin erişebileceği özel boyutlara sahip bistro masaların kullanıldığı vurgulanmıştır.

7. Bornova’da Farkındalık Yaratan Maç: Bornova Belediyesi, Bornova Kaymakamlığı ve Bornova İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nün iş birliğinde engellilere yönelik farkındalık sağlamak amacıyla aralarında engellilerin de bulunduğu basketbol maçı düzenlendiği ve engellilerin istihdam, spor ve sağlık alanında sorunlar yaşadığı yazılmıştır.

8. Bornova’da Görevimiz Hayatınızı Kolaylaştırmak: 3 Aralık Dünya Engelliler Günü kapsamında Kınık Belediye Başkanı’nın İzmir’in Kınık ilçesinde Mert Öztüre Özel Eğitim Meslek Lisesi’nde özel öğrenciler, aileleri ve öğretmenleriyle bir araya geldiği ve programda öğrencilerin hazırladığı resim sergisi, yarışma ve pandomim gösterilerinin sunulduğu duyurulmuştur.

9. Balçovalı Engelli Çocuklar Doğal Yaşam Parkını Gezdi: Engellilik durumunun sosyal hayata katılımı kısıtlamasının önüne geçmek amacıyla Balçovalı engelli çocukların aileleri ile birlikte Sasalı Doğal Yaşam Parkı’na götürüldüğü belirtilmiştir.

10. Torbalı’nın Engelsiz Okulu: Şehit Uzman Onbaşı Mustafa Eser İmam Hatip Ortaokulu’nun engelli rampası, asansörü ve oluşturulan okul kültürü ile örnek oluşturduğuna değinilmiştir.

11.Engel Olmazsan Engel Kalmaz: Aliağa Belediyesi Zabıta Müdürlüğü ekiplerinin 3 Aralık Dünya Engelliler Günü’ne özel olarak yaya geçidi, engelli rampaları ve engelli parklarının amacı dışında kullanılmaması ve işgal edilmemesi için sürücülerini bilgilendirdiği aktarılmıştır.

12.Rehber Köpekler Toplu Ulaşımında: 3 Aralık Dünya Engelliler Günü kapsamında rehber köpeklerle yaşam etkinliği yapıldığı belirtilmiş ve rehber köpeklerin görme engellilerin hayatındaki yeri ve önemi açıklanmıştır. İBŞB’nin “Başka Bir Engelli Politikası Mümkün” sloganı ile yasal düzenlemelere atıfta bulunduğu da yazılmıştır.

13.Ak Parti İzmir İl Başkanı Kerem Ali Sürekli: Türkiye Yüzyılına İz Bırakacaklar: Engelliler günü kapsamında farkındalığın ve dayanışmanın artması gerektiği; kentsel tasarım kararlarının engellilerin sosyal yaşamına olan katkısı ve bu konunun yerel politikalarda önemsenmesi gerektiği aktarılmıştır.

14.Aliağa’da 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Kutlandı: Aliağa Engelliler Rehabilitasyon Derneği tarafından engelliler gününe özel etkinliklerin düzenlendiği ve engelli bireylerin yaşadığı problemlerin sadece bir günde hatırlanmaması gerektiği duyurulmuştur.

15.EÜ’de 1. Uluslararası Ege Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliğinde Güncel Konular Sempozyumu: Kadına yönelik şiddetin özel alanla sınırlı kalmayıp kamusal alanda da yaşandığı ve kadına şiddetin önlenmesi ve şiddet mağdurlarının korunması konusunda hemşirenin rolü aktarılmıştır.

16.Erişilebilir Ege Üniversitesi Sempozyumu: Ege Üniversitesi’nin engelli ve engelsiz tüm öğrencilerine engelsiz bir erişim sağladığı, öğrencilere dijital erişim hizmetinin de sunulduğu belirtilmiş ve mekânsal ve fiziksel erişilebilirliğin yanı sıra psikolojik erişilebilirliğin önemine vurgu yapılmıştır.

17.İzmir’de 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Etkinlikleri: İzmir Büyükşehir Belediyesi Limontepe farkındalık merkezinde ötekileştirmenin önüne geçilmesi için etkinlik düzenlendiği ve engelli bireylerin toplumsal yaşama eşit katılımın sağlanabilmesi için çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir.

18.3 Aralık Dünya Engelliler Gününde Beydağ Belediyesi Gelişim Destek Merkezi Hizmete Açıldı: Özel bireylerin gerek spor gerekse sosyalleşme imkânı bulabilecekleri bir merkezin açıldığı duyurulmuştur.

19.Dünya Engelliler Günü Tire’de Kutlandı: Engellilik durumunun sadece engelli bireyleri değil sosyal ve insani boyutlarıyla tüm insanları ilgilendirdiği aktarılmıştır.

20.Ödemiş’te 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Kutlandı: Haberin içeriğine erişim sağlanamamış ancak haber görselinde engelli kadın ve kız çocuğu kullanıldığı görülmüştür.

21.Başkan Kırmızı’dan Engelliler Günü Mesajı: Engelsiz bir yaşamın dayanışma ve empati ile mümkün olabileceği söylenmiştir.

22.Ödemiş 3 Eylül Mahallesi’nde Engelliler Günü Kutlandı: Engelliler gününün kutlanmaktan çok sorunların paylaşıldığı bir gün olarak görülmesi gerektiği; fiziksel çevreden kaynaklı sorunların yanı sıra istihdam edilmede de sorunlar yaşandığı belirtilmiştir.

23. Royal Teos Ailesinden Engellilere Özel Yemek: Dünya Engelliler Günü kapsamında Royal Teos Resort Otel'in öğrenciler de dahil olmak üzere engelli bireylere bir yemek organizasyonu düzenlediği belirtilmiştir.

24. Karabağlar'da Hedef Yaşamı Kolaylaştırmak: Karabağlar Belediyesi'nin Eğitimde Görme Engelliler konulu bir söyleşi düzenlediği; söyleşi kapsamında görme engelliler bilgisayar kursu laboratuvarının açılışının yapıldığı yazılmıştır.

Şekil 4. 3-10 Aralık tarih aralığında yazılan haberlerde öne çıkan konular

10-16 Mayıs Engelliler Haftası: Bu hafta kapsamında yapılan haberler incelendiğinde konu ile ilgili toplamda 38 haberin yapıldığı; aynı başlık ve içeriğe sahip haberler çıkarıldığında bu sayının 21'e düştüğü görülmüştür (Tablo 5).

1. Ege 5 Özel Eğitim Farkında Olup Farkındalık Yarattı: Ege 5 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi yönetici ve öğrencilerinin farkındalık amacıyla etkinlikler gerçekleştirdiği ve Merkezin müdürünün engelli bireylerin hayatın her alanında olması gerektiğini söylediği belirtilmiştir.
2. Karabağlar'da Engelliler Haftası Söyleşisi: Fiziki düzenlemelerin yanı sıra toplumda engelli bireye bakış açısının değişmesi; engelli ve yaşlı bireylerin veri tabanlarının oluşturulması ve zenginleştirilmesi gerektiğine değinilmiştir.
3. Aliğa'da Onlarca Kişi Engelliler Haftası'nda Farkındalık İçin Yürüdü: İzmir'in Aliğa ilçesinde Engelliler haftası kapsamında farkındalık yürüyüşü yapıldığı yazılmıştır.
4. Soyer: "Yaşadığımız Çağda Doğanın İyileştirici Gücüne Her Zamankinden Daha Çok İhtiyacımız Var: Engelliler Haftası kapsamında İnciraltı Terapi Bahçesi'nin açılışıyla birlikte engellilerle engeli olmayan bireyleri bir araya getiren "Buluşma" temalı etkinlik düzenlendiği; sağlıklı bir kentin önemine vurgu yapıldığı ve sağlıklı bir kent için doğanın gerekli olduğu belirtilmiştir.
5. Aliğa'da Harika Kalpler Uçurtma Etkinliği: İzmir Avcı Ramadan Çocuk Oyun ve Rekreasyon Alanında uçurtma etkinliği düzenlendiği aktarılmıştır.
6. Aliğa'da Özel Öğrencilerin Performansı Alkış Aldı: Aliğa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde özel öğrencilerin gösteri düzenlediği yazılmıştır.
7. Engellilik Alanında Çalışanlar Kitap Oldu: İBŞB'nin Kültürpark'ta 'Yaşayan Kütüphane' etkinliği düzenlediği duyurulmuştur.
8. Anneleri İçin Limonata ve Şerbet Yaptılar: İBŞB ve Köstem Zeytinyağı Müzesi iş birliğinde engelli hizmet merkezinden yararlanan öğrencilerin ve ailelerinin Köstem Zeytinyağı Müzesine konuk olduğu ve Renkler, Tatlar ve Kokular Atölyesi'nde çocukların annelerine limonata yaptığı belirtilmiştir.

9. Hippetarapi Merkezi İçin alışmalar Başladı: Aliağa Belediyesi'nin engelli bireylerin fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması için bünyesinde tek katlı ahır, engelli mutfak atölyesi, fizik tedavi merkezi, grup eğitim odası, otopark, seyir terası, kafeterya, günübirlik dinlenme alanları, tek katlı rehabilitasyon merkezi ve yönetim binası bulunan Hippetarapi Merkezi Projesi için hazırlıklara başladığı belirtilmiştir.

Tablo 5. 10-16 Mayıs haftasında öne çıkan haber başlıkları ve haberlerin yer aldığı gazeteler

Haber Sayısı	Haber Başlığı (10-16 Mayıs)	Web Adresi	Gazete
1	Ege 5 Özel Eğitim Farkında Olup Farkındalık Yarattı	URL-31	Büyük Torbalı
2	Karabağlar'da Engelliler Haftası Söyleşisi	URL-40a URL-40b	Karşıyaka Haber Ege Politik
3	Aliağa'da Onlarca Kişi Engelliler Haftası'nda Farkındalık İçin Yürüdü	URL-45a URL-45b URL-45c	Ege'de Yedigün Günaydın Ege Hakimiyet Ege
4	Soyer: Yaşadığımız ağda Doğanın İyileştirici Gücüne Her Zamankinden Daha Çok İhtiyacımız Var İzmir'de Engelsiz Hayat Mümkün Türkiye'nin İlk Hortikültürel Terapi Bahçesi İzmir'de Açıldı Engelliler Haftası'nda Buluşma Etkinlikleri	URL-46a URL-46b URL-46c URL-46d URL-46e	Ege'de Yedigün İzmirtime35 Küçük Menderes İzmirtime35 Yeni Haber
5	Aliağa'da Harika Kalpler Uçurtma Etkinliği Aliağa'da Engelliler Haftası Kutlaması	URL-47a URL-47b	Ege'de Yedigün Kuzey Ege Haber Ajansı
6	Aliağa'da Özel Öğrencilerin Performansı Alkış Aldı	URL-48	Ege'de Yedigün
7	Engellilik Alanında alışanlar Kitap Oldu	URL-49	Ege'de Yedigün
8	Anneleri İçin Limonata Ve şerbet Yaptılar	URL-50a URL-50b	Ege'de Yedigün İzgazete
9	Hippetarapi Merkezi İçin alışmalar Başladı	URL-51a URL-51b URL-51c	Ege'de Yedigün Kuzey Ege Haber Ajansı Günaydın Ege
10	Pehlivan, Gözlerine Siyah Bant ekti Empati Kurdu Menemen'de Engelliler Haftası Kutlandı:Sevgi İle Her Engel Açılır	URL-62a URL-62b	İzmirtime35 Kent
11	Konak Engelsiz Yaşam Köyü Farkındalık Yarattı	URL-63	İzmirtime35
12	Bergama'da Engelliler Haftası'nda Anlamlı Sergi	URL-65a URL-65b URL-65c URL-65d	Ege Politik Günaydın Ege Kent Hakimiyet Ege
13	Gaziemir Belediyesi'nden Engelliler Haftası İçin Özel alışma Gaziemir Belediyesi'nden Engellilere Destek	URL-66a URL-66b	Ege Politik Yeni Haber
14	Kiraz'da Engelliler Haftası Etkinlikleri Devam Ediyor	URL-76	Küçük Menderes
15	Beydağ'da Engelliler Haftası'nda Kahvaltı	URL-77	Küçük Menderes
16	Türk Telekom'dan Engelliler Haftası'na Özel Sanat Atölyesi	URL-78a URL-78b	Günaydın Ege Hakimiyet Ege
17	Miyase İnceer İlkokulu'ndan Özel Sergi	URL-83	Menemen'inSesi
18	Birlikte Aşıyoruz	URL-90	Yeni Haber
19	Çiğli'de İki Gün Boyunca Balkan Rüzgarları Esti	URL-91	Yeni Haber
20	Engelliler Günü Ne İşe Yarar?	URL-92	Menemen Postası
21	TİP'ten Erişilebilirbir Parti Ve Yaşanabilir Bir Türkiye İçin Mücadele ağrısı	URL-93	İzgazete

10.Pehlivan Gözlerine Siyah Bant ekti Empati Kurdu: Engelliler Haftası nedeniyle düzenlenen Menemen Belediyesi ve Pozitif Ayrımcılık Gerektiren Bireylerle El Ele Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (PAGEB) iş birliğinde gerçekleşen kortejde Menemen belediye başkanının görme engellilerle empati kurabilmek için gözüne bant çekip yürüyüş yaptığı aktarılmıştır.

11.Konak Engelsiz Yaşam Köyü Farkındalık Yarattı: Kıbrıs şehitleri Caddesi'nde engelsiz yürüyüş adında farkındalık yürüyüşü yapıldığı ve Konak Engelsiz Yaşam Köyü öğrencilerinin dans gösterisi sunduğu yazılmıştır.

12.Bergama’da Engelliler Haftası’nda Anlamlı Sergi: Engelle mücadelede kahraman kadınlar konulu karma serginin açılışının yapıldığı belirtilmiştir.

13.Gaziemir Belediyesi’nden Engelliler Haftası İçin Özel Çalışma: Gaziemir Belediyesi’nin engelliler haftası kapsamında hazırlanmış olduğu afiş ve videolarla engelli bireye yönelik sergilenecek tutum ve davranışlar hakkında bilgilendirme yaptığı ve sosyal medya hesaplarından ortopedik engelli, işitme ve görme engelli, down sendromlu olan bireylerin kamusal alanlarda karşılaştıkları problemlere dikkat çektiği vurgulanmıştır.

14.Kiraz’da Engelliler Haftası Etkinlikleri Devam Ediyor: Kiraz Zihinsel ve Bedensel Engelsiz Umudlar Derneği’nin, Engelliler Haftası kapsamında etkinlikler düzenlediği ve farkındalık amacıyla yürüyüş yapıldığı duyurulmuştur.

15.Beydağ’da Engelliler Haftasında Kahvaltı: Beydağ Belediyesi tesisinde engelli vatandaşlar için kahvaltı organizasyonu düzenlendiği duyurulmuştur.

16.Türk Telekom’dan Engelliler Haftası’na Özel Sanat Atölyesi: Az gören çocuklar için hayata geçirilen “Günüşiği” projesi kapsamında sanat ve müzik atölyelerinin düzenlendiği; görme engelli bireylerin yaşamını kolaylaştıran Telefon Kütüphanesi uygulaması ile sesli kitaplar ile belirli sanat eserlerinin sesli betimlemelerine erişimin sağlanabildiği aktarılmıştır.

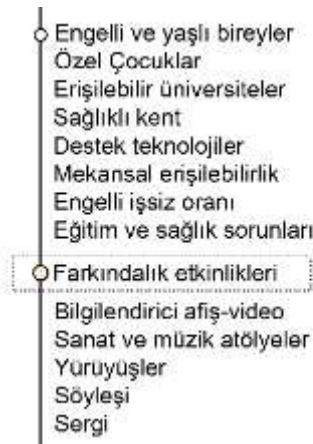
17.Miyase İnceer İlkokulu’ndan Özel Sergi: Hafif düzey otizm sınıfının aileleri ile birlikte sergi düzenledikleri belirtilmiştir.

18.Birlikte Aşıyoruz: Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Engelsiz Dokuz Eylül Koordinatörlüğü iş birliğinde özel gereksinimli çocuklar ve aileleri için etkinlik düzenlendiği; DEÜ’nün erişilebilir üniversiteler kapsamında ikinci olduğu ve Mekânda Erişilebilirlik ve Turuncu Bayrak ve Erişilebilirlikte Yeşil Bayrak ödülü aldığı belirtilmiştir.

19.Çiğli’de İki Gün Boyunca Balkan Rüzgarları Esti: Engelliler Haftası kapsamında Çiğli Kent Konseyi Engelli Meclisi Halk Oyunları Ekibi’nin sahne aldığı yazılmıştır.

20.Engelliler Günü Ne İşe Yarar: Engellilerin sosyal hayat ve iş hayatında geri planda kaldığı; engelli federasyonlarında sadece belirli kurumların değil tüm engelli vatandaşların söz sahibi olması ve engelli konusu hakkında daha fazla bilgilendirmeler yapılması gerektiği; şiddete maruz kalan kadınlar için engelli ilkyardım alarmı ve ilk yardım butonlarının kurulmasının önemi vurgulanmıştır.

21.Engelliler Haftası: Tip’ten Erişilebilir Bir Parti ve Yaşanabilir Bir Türkiye İçin Mücadele Çağrısı: Engelli işsiz oranına dikkat çekilerek engelli bireylerin eğitim ve sağlık alanında sorunlar yaşadığı belirtilmiştir. Engelli bakım rollerinin kadının üzerinde yoğunlaşmasının kadının kamusal alanda bulunma oranını düşürdüğü konusuna dikkat çekilmiştir.

Şekil 5. 10-16 Mayıs Engelliler Haftası kapsamında gazetelerde yazılan haberlerde öne çıkan konular

SONUÇ

Yazılı basın hakkında bilgi sahibi olmak istenilen, gün yüzüne çıkarılması amaçlanan konularda önemli ve aynı zamanda hızlı veriler sunan bir iletişim aracıdır. Bu noktada günümüzde özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal adalet ve keşimsellik bağlamında bir dezavantajlı grubu olan kadın, engelli kadın, yaşlı kadın konuları ile ilgili yapılan çalışmaların, haberlerin medyada görünürlüğünün sorgulanması, mevcut düzendeki eksikliklerin ortaya çıkarılması ve konuya duyarlı bir yaklaşımın medya kapsamında da ele alınması gerektiği açıktır.

Bu kapsamda yapılan çalışmada keşimsellik bağlamında engelli kadınların İzmir yerel gazetelerinde temsil edilme biçimleri araştırılmıştır. Bu amaçla seçilen ve engelli kadınlara yer verilebileceği düşünülen tarih aralıkları incelendiğinde 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü'nün bir hafta öncesi olan 18-24 Kasım tarih aralığında yazılan haberlerin toplumsal cinsiyet başta olmak üzere toplumsal normlar, sosyal adalet ve yerel politikalar çerçevesinde ele alındığı, konunun insan hakları ve demokrasi bağlamında da tartışıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra kadına yönelik şiddeti önlemek amacıyla yapılan farkındalık etkinliklerinin (anketler, grup çalışmaları, sanatsal yarışmalar, bisiklet turu, bilgilendirici tiyatro ve film gösterimleri, sergi ve seminerler) önemsendiğini söylemek mümkündür. Bu tarih aralığında KADES uygulamasının önemine değinildiği ve kadınlara bilgilendirici sunumlar yapıldığı görülmektedir.

25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü kapsamında yapılan haberler incelendiğindeyse haberlerin toplumsal cinsiyet eşitliği ve şiddet karşıtı politikalar üzerinde yoğunlaştığı saptanmıştır. Bu tarih aralığında da yapılan farkındalık etkinlikleri (eğitimler, yürüyüşler, sanatsal aktiviteler) ön plana çıkmış, kadınlara yönelik eğitim ve iş istihdamının artırılması gerektiği vurgulanmış, kadına yönelik şiddetin önlenmesinde toplumsal dayanışma ve birliğin önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır.

26 Kasım-2 Aralık tarih aralığındaki haber başlıklarında ise toplumsal cinsiyet eşitliği, insan ve kadın hakları, engelli çocuk ve kadın, kadının siyasetteki, eğitim, iş, sağlık ve ekonomideki yeri üzerinde durulmuştur. Üniversiteler özelinde yapılan haberlerde erişilebilir kampüs, mekânsal erişim ve engelsiz kent alanında yapılan çalışmaların faydalı sonuçlar verdiği görülmüştür. Ek olarak hafta kapsamında toplumu konuya bilinçli hale getirmek amacıyla farkındalık etkinliklerine (spor etkinlikleri, sergi, seminer, atölye, söyleşi, panel, tiyatro ve farkındalık yürüyüşleri) devam edildiği saptanmıştır.

3-10 Aralık tarih aralığında yazılan haberler incelendiğindeyse benzer şekilde toplumsal cinsiyet eşitliği konusu ön plana çıkmıştır. Bu tarih aralığında kadın istihdamı, engelli çocuk, engelli öğrenci ve engelli hakları gibi konular üzerinde durulduğu ve bu bağlamda haberlerin bir keşimsellik örneği gösterdiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda engelli bireylerin yaşamını önemli ölçüde kolaylaştıran ve onların kamusal yaşama kolay adapte olabilmelerini sağlayan destek teknolojileri, dijital hizmetler ve fiziksel düzenlemeler, üniversiteler kapsamında erişilebilirlik, erişilebilir kampüs, engelsiz erişim gibi konulara ağırlık verildiği saptanmıştır. Bu tarih aralığında da benzer şekilde farkındalık oluşturmak amacıyla etkinlikler (yürüyüş, spor etkinliği, resim sergisi, pandomim gösterisi, yarışmalar) düzenlenmiştir.

10-16 Mayıs Engelliler Haftası'nda yazılan haberler incelendiğinde engelli ve yaşlı bireyler ile özel çocukların ön plana çıktığı, erişilebilir üniversiteler, sağlıklı kent ve destek teknolojiler hakkında çalışmaların olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte engelli işsiz oranına dikkat çekilmiş ve engelli bireylerin eğitim ve iş hayatında yer bulması gerektiğine değinilmiştir. Bu hafta kapsamında da farkındalık etkinlikleri (sanat ve müzik atölyeleri, yürüyüşler, söyleşi ve sergi) yapılmıştır.

İncelemeler sonucunda keşimsellik bağlamında ele alındığında kadın, engelli kız çocuğu, yaşlı kadın, özel bireyler ile ilgili yapılan haberlerin ön plana çıktığı; fakat yazılı basının engelli kadın bireye kısıtlı bir yer verdiği ve konuya duyarlılığının az olduğu görülmüştür. Bu kapsamda engelli kadının hem dezavantajlı/öteki olarak yaşadığı zorlukların hem de toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarının haberlere konu edilmediğini söylemek mümkündür.

Bu çalışma, engelli kadının kentte, kamusal/özel alanlarda, sosyal alanda daha az görünür olması durumunun yazılı basında da benzer olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle kentte/fiziki alanda ve toplumsal yapıdaki dezavantajlar, bilgiyi aktarma ve haberdar etme aracı olan yazılı basında da tekrar etmektedir. Dolayısıyla, kadının ve engelli kadının yazılı basında daha görünür olabilmesini sağlayacak

çalışmaların artırılması ve buna yönelik politikaların üretilmesi gerektiği açıktır. Politikalar, konuya yönelik duyarlılığı ve sorun çözmeyi önceliğine almalıdır. Haberler ise sorunları içerirken çalışmalardan haberdar etmeli, çalışma sayısının artırılmasına vurgu yapmalı ve bilim insanlarının görüşlerinin aktarılmasını da sağlamalıdır.

KAYNAKLAR

- DÖKMEN, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açılımlar*. Remzi Kitabevi.
- EFE GÜNEY, M., ve KAHRAMAN, E. D., (2018). Türkiye’de Ötekileştiren Planlama- Siyaset İlişkisi ve Kadın Temsiliyeti. 2. Uluslararası Kadın Kongresi (International Second Women Congress) (pp.188). İzmir, Türkiye.
- EFE GÜNEY, M., TEZCAN, S. ve AĞIN, C. (2020). Being able to exist in the city in defiance of planning: An examination on a woman-friendly city in İzmir-Konak, *Planlama*, 30(2), 273-293.
- KAHRAMAN GÜLOĞLU, F. (2017). *Kesşimsel yaklaşımla engellilik ve toplumsal cinsiyet (Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye karşılaştırması)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- KILINÇ, A. (2016). Kentsel Alanda Mekânsal Düzenleme ve Kadının Kent Kullanım Hakkı: Hopa Örneği, *Karadeniz Araştırmaları*, 52, 95-117.
- VARDAR, N. (2020). *Türkiye’de Yazılı Basında 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Haberleri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- YAVALAR, D. E. (2020). Yazılı basında engellilerin temsili: Hürriyet, Milliyet, Sabah Gazetesi örneği, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 28(1), 305-323.
- WHITZMAN, C., LEGACY, C., ANDREW, C., KLODAWSKY, F., SHAW, M., & VISWANATH, K. (Eds.), (2013). *Building Inclusive Cities: Women’s Safety And The Right To The City*, New York: Routledge.

İnternet Kaynakları

- URL-1a** Büyükşehir'den kadına şiddete karşı beş günlük program. (2022, 18 Kasım). Ege'de Sönsöz.
<https://www.egedesonsoz.com/haber/buyuksehir-den-kadina-siddete-karsi-bes-gunluk-program/1123164>. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2023
- URL-1b** Şiddetsiz bir dünya birlikte mümkün (2022, 22 Kasım). Alişgöçerpress.
<http://www.alisgoecerpress.com.tr/guncel/21/11/2022/siddetsiz-bir-dunya-birlikte-muimkun> Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-1c** Büyükşehir'den kadına şiddete karşı beş günlük program (2022, 18 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/buyuksehirden-25-kasim-icin-bes-gunluk-program-76600-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-1d** Büyükşehir'den 25 Kasım için beş günlük program (2022, 21 Kasım). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/buyuksehirden-25-kasim-icin-bes-gunluk-program/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-2a** Konak, Sınır Tanımayan Kadınlar Sergisi'nde Mirabal'ı Konuk Etti. (2022, 18 Kasım). Ege'de Sönsöz.
<https://www.egedesonsoz.com/haber/Konak-Sinir-Tanimayan-Kadınlar-sergisinde-Mirabal-i-konuk-etti/1123113>. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2023
- URL-2b** Konak, Sınır Tanımayan Kadınlar Sergisi'nde Mirabal'ı Konuk Etti (2022, 18 Kasım). Egeolay.
<https://www.egoolay.com/konak-sinir-tanimayan-kadınlar-sergisinde-mirabal-i-konuk-etti/149541/> Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-3a** Konak Kadına Şiddete Karşı Tek Ses. (2022, 19 Kasım). Ege'de Sönsöz.
<https://www.egedesonsoz.com/haber/Konak-kadına-siddete-karsi-tek-ses/1123246>. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2023
- URL-3b** Mirabal: Yapacak çok işimiz var (2022, 19 Kasım). Egemetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/mirabal-yapacak-cok-isimiz-var/54717/> Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-3c** Mirabal: yapacak çok işimiz var (2022, 19 Kasım). Egeolay.
<https://www.egoolay.com/mirabal-yapacak-cok-isimiz-var/149558/> Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-4** İzmir'de avukatlardan 25 Kasım Yürüyüşü. (2022, 25 Kasım). Ege Postası.
<https://www.egepostasi.com/izmirde-avukatlardan-25-kasim-yuruyusu>. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2023
- URL-5** İzmir'de CHP'li kadınlardan 25 Kasım Açıklaması. (2022, 25 Kasım). Ege Postası.
<https://www.egepostasi.com/izmirde-chp-li-kadınlarından-25-kasim-aciklamasi>. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2023
- URL-6a** Çiğli Belediyesi'nden Engelliler Günü'ne özel farkındalık etkinliği (2022, 2 Aralık). Ege Postası.
<https://www.egepostasi.com/cigli-belediyesinden-engelliler-gumne-ozel-farkındalık-etkinligi>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-6b** Çiğli Belediyesi'nden Engelliler Günü'ne özel farkındalık etkinliği (2022, 2 Aralık) Egeolay.
<https://www.egoolay.com/cigli-belediyesi-nden-engelliler-gum-ne-ozel-farkındalık-etkinligi/149726/> Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-6c** Çiğli Belediyesi'nden Engelliler Günü'ne özel farkındalık etkinliği (2022, 2 Aralık). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/cigli-belediyesinden-engelliler-gumne-ozel-farkındalık-etkinligi-77075-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-6d** Çiğli Belediyesi'nden Engelliler Günü Etkinliği (2022, 5 Aralık). Yeni Haber
<https://www.yenihaber.com.tr/cigli-belediyesi-nden-engelliler-gum-etkinligi/6190/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-7a** Foça'da Engelliler Günü. (2022, 3 Aralık). Ege Postası.
<https://www.egepostasi.com/focada-engelliler-gum-etkinlikleri>. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2023
- URL-7b** Foça'da engellilere destek (2022, 5 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/foca-da-engellilere-destek/6197/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-8a** Umutlu bir Hikâye filminin gösterimi Efes Selçuk'ta yapıldı (2022, 22 Kasım). Ege Telgraf.
<https://www.egotelgraf.com/haberler/yerel-yonetim-haberleri/umutlu-bir-hikaye-filminin-gosterimi-efes-selcukta-yapildi> Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2023
- URL-8b** Umutlu bir Hikâye filminin gösterimi Efes Selçuk'ta yapıldı (2022, 22 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/efes-selcukta-umutlu-bir-hikaye-76671-haberi>. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-9** Buca'da kadına şiddete karşı uluslararası mücadele günü etkinlikleri (2022, 26 Kasım). Ege Telgraf
<https://www.egotelgraf.com/haberler/yerel-yonetim-haberleri/bucada-kadına-siddete-karsi-uluslararası-mucadele-gum-etkinlikleri>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-10a** Balçovalı kadınlar şiddete dur dedi. (2022, 26 Kasım). Ege Telgraf.
<https://www.egotelgraf.com/haberler/yerel-yonetim-haberleri/balcovali-kadınlar-siddete-dur-dedi>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-10b** Balçovalı kadınlar şiddete dur dedi (2022, 26 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/balcovali-kadınlar-siddete-dur-dedi-76866-haberi> Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-10c** Balçovalı kadınlar şiddete dur dedi (2022, 26 Kasım). Ege olay.
<https://www.egoolay.com/balcovali-kadınlar-siddete-dur-dedi/149631/> Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-10d** Balçovalı kadınlar şiddete dur dedi (2022, 28 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/balcovali-kadınlar-siddete-dur-dedi/6131/> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-11a** İzmirli kadınlar şiddete karşı farkındalık için pedal çevirdi (2022, 26 Kasım). Ege Telgraf.
<https://www.egotelgraf.com/haberler/yerel-yonetim-haberleri/izmirli-kadınlar-siddete-karsi-farkındalık-icin-pedal-cevirdi>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-11b** İzmirli kadınlar şiddete karşı farkındalık için pedal çevirdi (2022, 25 Kasım). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/izmirli-kadınlar-siddete-karsi-farkındalık-icin-pedal-cevirdi/4234/>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-11c** İzmirli kadınlar şiddete karşı farkındalık için pedal çevirdi (2022, 26 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/izmirli-kadınlar-siddete-karsi-farkındalık-icin-pedal-cevirdi/6128/> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-12a** Kent belleğinde şiddetsiz iletişim atölyesi (2022, 27 Kasım). Ege Telgraf.
<https://www.egotelgraf.com/haberler/yerel-yonetim-haberleri/kent-belleğinde-siddetsiz-iletisim-atolyesi>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-12b** Kent belleğinde şiddetsiz iletişim atölyesi (2022, 30 Kasım). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/kent-belleğinde-siddetsiz-iletisim-atolyesi/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-12c** Efes Selçuk'ta Şiddetsiz İletişim Atölye çalışması gerçekleştirildi (2022, 28 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/efes-selcuk-ta-siddetsiz-iletisim-atolye-calismasi-gereklesti/6140/> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-13** Çiğli'de kadınlar yönelik şiddete mücadele yolları anlatıldı (2022, 29 Kasım). Ege Telgraf.
<https://www.egotelgraf.com/haberler/yerel-yonetim-haberleri/cigli-de-kadınlar-yonelik-siddete-mucadele-yolları-anlatildi>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023.
- URL-14a** Engel tanımayan sporculardan farkındalık maçı. (2022, 5 Aralık). Ege Telgraf.
<https://www.egotelgraf.com/haberler/yerel-yonetim-haberleri/engel-tanimayan-sporculardan-farkındalık-maci> Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-14b** Engel tanımayan sporculardan farkındalık maçı. (2022, 5 Aralık). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/karsiyukada-engel-tanimayan-sporculardan-farkındalık-maci-77144-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-14c** Karsiyaka'da engel tanımayan sporculardan maç (2022, 7 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/karsiyuka-da-engel-tanimayan-sporculardan-mac/6209/> Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-15** Çiğli Belediyesi'ne Sodev'den ödül (2022, 5 Aralık). Ege Telgraf.
<https://www.egotelgraf.com/haberler/yerel-yonetim-haberleri/cigli-belediyesine-sodevden-odul> Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-16a** Gaziemir'de 25 Kasım'a özel grup çalışması (2022, 24 Kasım). Yeni Gün Gazetesi.
<https://www.gazeteyenigun.com.tr/gaziemirde-25-kasima-ozel-grup-calismasi>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-16b** Gaziemir'de 25 Kasım'a özel grup çalışması (2022, 24 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/gaziemirde-25-kasima-ozel-grup-calismasi-76755-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-17** CKD (Cumhuriyet Kadınları Derneği) İzmir'den 25 Kasım açıklaması: kadına yönelik şiddet eşitlikle sona erecektir (2022, 25 Kasım). Dokuz Eylül.
<https://www.dokuzeyul.com/ckd-izmirden-25-kasim-aciklamasi-kadına-yonelik-siddet-esiklikle-sona-erecektir> Erişim Tarihi: 1 Haziran 2023
- URL-18a** Karsiyaka'da Engelliler Haftası'na özel kutlama. (2022, 7 Aralık). Dokuz Eylül.
<https://www.dokuzeyul.com/karsiyukada-engelliler-haftasına-ozel-kutlama> Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2023

- URL-18b** Karşıyaka'da Engelliler Haftası'na özel kutlama (2022, 7 Aralık). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/karisyakada-engeleler-haftasina-ozel-kutlama-77219-haberi>. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-18c** Karşıyaka'da Engelliler Haftası'na özel kutlama. (2022, 7 Aralık). Ege Politik.
<https://www.egepolitik.com/karisyaka-da-engeleler-haftasi-na-ozel-kutlama/87877/> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-19** Selçuk'ta 3 Aralık Dünya Engelliler günü nedeniyle anılar etkinlik (2022, 3 Aralık). İkonet.
<https://www.ikonetgazetesi.com/selcukta-3-aralik-dunya-engeleler-gunu-nedenyle-anilar-etkinlik>. Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2023
- URL-20a** Gazimir'de kadınlar güçlendir! (2022, 23 Kasım). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/gazimir-de-kadınlar-guclendir/34755/> Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-20b** Gazimir'de kadınlar güçlendir! (2022, 23 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/gazimirde-kadınlar-guclendir-76708-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-21a** Kadına yönelik şiddete dikkat çekmek için Üçyol metro istasyonunda farkındalık alanı açıldı (2022, 25 Kasım). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/kadina-yonelik-siddete-dikkat-cekerek-icin-ucyol-metro-istasyonu-nda-farkindalik-alani-acildi/34780/> Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2023
- URL-21b** Kadına yönelik şiddete dikkat çekmek için üç yol metro istasyonunda farkındalık alanı açıldı (2022, 25 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/kadina-yonelik-siddete-dikkat-cekerek-icin-ucyol-metro-istasyonu-nda-farkindalik-alani-acildi-76840-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-22a** Çiğli'de 346 kadın için Zeytin Fidanları toprakla buluşturuldu (2022, 25 Kasım). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/cigli-de-346-kadin-icin-zeytin-fidanlari-toprakla-bulusturuldu/34776/> Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-22b** Çiğli'de 346 kadın için Zeytin Fidanları toprakla buluşturuldu (2022, 25 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/cigli-de-346-kadin-icin-zeytin-fidanlari-toprakla-bulusturuldu-76840-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-22c** Çiğli'de 346 kadın için zeytin fidanları toprakla buluşturuldu (2022, 26 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/cigli-de-346-kadin-icin-zeytin-fidanlari-toprakla-bulusturuldu/6126/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-23a** Bornova'da kadına şiddete hayır. (2022, 25 Kasım). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/bornova-da-kadina-siddete-hayir/34766/>. Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-23b** Bornova'da kadına şiddete hayır. (2022, 25 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/bornovada-kadina-siddete-hayir-76807-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-23c** Bornova'da kadına şiddete hayır (2022, 25 Kasım). Kent.
<https://www.izmirkenthaber.com.tr/bornova-da-kadina-siddete-hayir/79256/> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-24a** Çiğli Belediyesi'nin 'engelsiz yaşam' mücadelesi sürüyor (2022, 30 Kasım). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/cigli-belediyesi-nin-engelsiz-yasam-mucadelesi-sureyor/34819/>. Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-24b** Çiğli Belediyesi'nin 'engelsiz yaşam' mücadelesi sürüyor (2022, 30 Kasım). Egeolay.
<https://www.egelay.com/cigli-belediyesi-nin-engelsiz-yasam-mucadelesi-sureyor/149683/> Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2023
- URL-24c** Çiğli'de engelsiz yaşam mücadelesi sürüyor (2022, 1 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/cigli-de-engelsiz-yasam-mucadelesi-sureyor/6165/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-25a** Sanat engel tanınmadı. (2022, 2 Aralık). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/sanat-engel-tanimadi/34841/>. Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-25b** Sanat engel tanınmadı. (2022, 2 Aralık). Egeolay.
<https://www.egelay.com/sanat-engel-tanimadi/149714/> Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-25c** Balçova'da sanat engel tanınmadı (2022, 2 Aralık). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/balcovada-sanat-engel-tanimadi-77056-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-25d** Balçova'da sanat engel tanınmadı (2022, 5 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/balcova-da-sanat-engel-tanimadi/6186/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-26** Sarıyaz Toplum Merkezi kurumu bayrağını kavuştu (2022, 3 Aralık). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/sariyaz-toplum-merkezi-kurumu-bayragini-kavustu/34856/>. Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-27a** Bornova'da farkındalık yaratan tıraş (2022, 3 Aralık). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/bornova-da-farkindalik-yaratan-tiras/34854/>. Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-27b** Bornova'da farkındalık yaratan tıraş. (2022, 5 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/bornova-da-farkindalik-yaratan-tiras/6194/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-28a** Göreviniz hayataşımı kolaylaştırmak. (2022, 5 Aralık). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/baskan-dogruer-goreviniz-hayatinizi-kolaylastirmak/34871/>. Erişim Tarihi: 18 Kasım 2023
- URL-28b** Göreviniz hayataşımı kolaylaştırmak. (2022, 5 Aralık). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/baskan-dogruer-goreviniz-hayatinizi-kolaylastirmak-77123-haberi> Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023
- URL-28c** Dünya Engelliler Günü Kırık Öğretmenevi'nde kutlandı (2022, 5 Aralık). Kent.
<https://www.izmirkenthaber.com.tr/dunya-engeleler-gunu-kirik-ogretmenevi-nde-kutlandi/79529/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-29** Balçovalı engelli çocuklar Doğal Yaşam Parkı'na gitti. (2022, 10 Aralık). EgeMetropol.
<https://www.egemetropolgazetesi.com/balcovali-engelli-cocuklar-dogal-yasam-parkina-gitti/31157/>. Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-30** Torbalı'nın engelsiz okulu. (2022, 3 Aralık). Büyük Torbalı.
<https://www.buyuktorbali.com/torbalinin-engelsiz-okulu/>. Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-31** Ege 5 Özel Eğitim Farkında Olup Farkındalık Yarattı (2022, 17 Mayıs). Büyük Torbalı.
<https://torbaliguncel.com/gundem/dunya-engeleler-farkindalik-haftasina-dev-program-2-1459787.html> Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-32** İzmir'de Ayrımcılığa Karşı Sinema Günleri (2022, 18 Kasım). Alıngacıopres.
<http://www.alingacipopres.com.tr/kultur-sanat/18/11/2022/ayrimciliga-karsi-sinema-gunleri> Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-33a** Kadın cinayetleri politiktir. (2022, 26 Kasım). Alıngacıopres.
<http://www.alingacipopres.com.tr/aysel/26/11/2022/kadin-cinayetleri-politiktir> Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023
- URL-33b** CHP Alıngı Kadın Kolları'nın Kadına Yönelik Şiddete Karşı Ünlülerin Mücadele Günü Açıklaması (2022, 26 Kasım). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/chp-alinga-kadin-kollari-ndan-kadina-yonelik-siddete-karsi-uhulularnisi-mucadele-gunu-aciklamasi/4239/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-34a** Engel olmayan engel kalmaz (2022, 5 Aralık). Alıngacıopres.
<http://www.alingacipopres.com.tr/guncel/05/12/2022/engel-olmayan-engel-kalmaz>. Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-34b** Engel olmayan engel kalmaz (2022, 3 Aralık). Kazay Fige Haber Ajansı.
<https://www.kazayfigehaber.com/2022/12/03/alinga-zabitaisinden-engeleler-gusme-ozel-bilgilendirme-engel-olmayan-engel-kalmaz/>. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023
- URL-35** İzmir'in kalbinde kadın adı var! Başkan Sandal: kanayan yarayı dardıracağız (2022, 25 Kasım). Egeolay.
<https://www.egelay.com/izmir-in-kalbinde-kadın-adi-var-baskan-sandal-kanayan-yarayı-darduracağız/149622/>. Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-36** Engelli vatandaşlarımızı sağlık harcamalarıyla birlikte SGK tarafından karşılanmalı (2022, 2 Aralık). Egeolay.
<https://www.egelay.com/arslan-engelli-yatandlariicin-saglik-harcamaları-ile-beraber-sgk-tarafından-karşılammalı/149717/> Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2023
- URL-37a** Rehber köpekler toplu ulaşımda (2022, 7 Aralık). Egeolay.
<https://www.egelay.com/rehber-kopekler-toplu-ulasimda/149775/>. Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-37b** Rehber köpekler toplu ulaşımda (2022, 7 Aralık). Gazete Demokrat.
<https://www.gazetedemokrat.com/rehber-kopekler-toplu-ulasimda/504683/> Erişim Tarihi: 1 Haziran 2023
- URL-37c** Rehber köpekler toplu ulaşımda (2022, 9 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/rehber-kopekler-toplu-ulasimda/6232/> Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-38** İq işleri bakanlığından kadına yönelik şiddete mücadele (2022, 24 Kasım). Haber Ekspres.
<https://www.haberexpres.com.tr/genc/15/ileri-bakanligindan-kadina-yonelik-siddete-mucadele-1158627.html> Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023

- URL-39** Kadın'den kadına yönelik şiddete karşı sarah takip suçtur (2022, 24 Kasım). Haber Ekspres.
<https://www.haberekspres.com.tr/genel/kadim-den-kadima-yonelik-siddete-karsi-sarah-takip-suuctur-h156590.html> Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023
- URL-40a** Karabağlar'da Engelliler Haftası Söyleşi (2022, 14 Mayıs). Karşıyaka Haber.
<https://www.karsiyakahaber.com/haber/karabağlarda-engelliler-haftasi-soylesisi/31913>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-40b** Karabağlar'da Engelliler Haftası söyleşi (2022, 14 Mayıs). Ege Politik.
<https://www.egepolitik.com/karabağlar-da-engelliler-haftasi-soylesisi/78944/> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-41** Alağa polisinden kadına şiddete karşı pankart (2022, 21 Kasım). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/aliaga-polisinden-kadina-siddete-karsi-pankart/4207/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-42** İzmir jandarması, mandalina bahçelerindeki kadınlarla buluştu (2022, 25 Kasım). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/izmir-jandarmasi-mandalina-bahcelerindeki-kadimlarla-bulusu/4235/> Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-43a** Ak Parti İzmir il başkanı Kerem Ali Süreklî: Türkiye Yüzyılına iz bırakacaklar (2022, 3 Aralık). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/ak-parti-izmir-il-baskani-kerem-ali-surekli-turkiye-yuzyili-na-iz-birakacaklar/4320/> Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-43b** Süreklî Alağa'da engellilerle buluştu (2022, 5 Aralık). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/surekli-aliagada-engellilerle-bulusu/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-44** Alağa'da 3 Aralık Dünya Engelliler Günü kutlandı. (2022, 4 Aralık). Ege'de Yeni Gün.
<https://www.egedeyedigun.com/aliaga-da-3-aralik-dunya-engelliler-gunu-kutlandi/4329/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-45a** Alağa'da onlarca kişi Engelliler Haftası'nda farkındalık için yürüdü (2022, 11 Mayıs). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/aliaga-da-onlarca-kiisi-engelliler-haftasinda-farkindalik-icin-yurudu/2346/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-45b** Alağa'da farkındalık için yürüdüler (2022, 11 Mayıs). Günaydın Ege.
<http://www.gunaydinege.net/aliagada-farkindalik-icin-yuruduler-19876b.htm> Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-45c** Alağa'da farkındalık için yürüdüler (2022, 11 Mayıs). Ege Hakimiyet.
<http://www.egehakimiyet.com/aliagada-farkindalik-icin-yuruduler-20996b.htm> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-46a** Yaşadığımız çağda doğamın iyileştirici gücüne her zamankinden daha çok ihtiyacımız var (2022, 12 Mayıs). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/soyer-yanadigimiz-cagda-dogamin-iyilestirici-gucune-her-zamankinden-daha-da-cok-ihdiyacimiz-var/2348/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-46b** İzmir'de engelsiz hayat mümkün (2022, 9 Mayıs). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/izmirdede-engelsiz-hayat-mumkun-69275-haberi> Erişim Tarihi: 3 Haziran 2023
- URL-46c** Engelliler Haftası'nda buluşma etkinlikleri (2022, 11 Mayıs). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/engelliler-haftasinda-bulusuma-etkinlikleri/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-46d** Türkiye'nin ilk hortikültürel terapi bahçesi İzmir'de açıldı (2022, 11 Mayıs). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/turkiyemizin-ilk-hortikulturel-terapi-bahcesi-izmirdede-acildi-69340-haberi> Erişim Tarihi: 3 Haziran 2023
- URL-46e** Türkiye'nin ilk hortikültürel Terapi Bahçesi İzmir'de açıldı (2022, 11 Mayıs). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/herkes-farkli-herkes-esit/4541/> Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-47a** Alağa'da Harika Kalpler Uçurma Etkinliği (2022, 12 Mayıs). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/aliaga-da-harika-kalpler-ucurma-senligi/2347/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-47b** Alağa'da Engelliler Haftası Kutlaması-“Alağa'da Harika Kalpler Uçurma Etkinliği” (2022, 12 Mayıs) Kuzey Ege Haber Ajansı.
<https://www.kuzeyegehaber.com/2022/05/12/aliaga-da-engelliler-haftasi-kutlamasi/> Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-48** Alağa'da özel öğrencilerin performansı alkış aldı (2022, 13 Mayıs). Ege'de Yeni Gün.
<https://www.egedeyedigun.com/aliaga-da-ozel-ogrencilerin-performansi-alkis-aldi/2368/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-49** Engellilik alanında çalışmalar kitap oldu (2022, 13 Mayıs). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/engellilik-alaminada-calismalar-kitap-oldu/2365/> Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-50a** Anneleri için limonata ve şerbet yaptılar (2022, 14 Mayıs). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/anneleri-icin-limonata-ve-serbet-yaptilar/2377/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-50b** Engelliler haftası etkinlikleri sürüyor. Anneleri için limonata ve şerbet yaptılar (2022, 14 Mayıs). İzzazete.
<https://www.izzazete.net/engelliler-haftasi-etkinlikleri-suriyor-anneleri-icin-limonata-ve-serbet-yaptilar> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-51a** Hipototrapı merkezi için çalışmalar başladı (2022, 16 Mayıs). Ege'de Yedigün.
<https://www.egedeyedigun.com/hipototrapı-merkezi-icin-calismalar-basladi/2390/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-51b** Hipototrapı merkezi için çalışmalar başladı (2022, 16 Mayıs). Kuzey Ege Haber Ajansı.
<https://www.kuzeyegehaber.com/2022/05/16/hipototrapı-merkezi-icin-calismalar-basladi/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-51c** Hipototrapı merkezi için çalışmalar başladı (2022, 17 Mayıs). Günaydın Ege.
<http://www.gunaydinege.net/hipototrapı-merkezi-icin-calismalar-basladi-19900b.htm> Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-52** Ege'de özel gereksinimli öğrenciler sporla buluştu. (2022, 2 Aralık). Ege Haber Ajansı.
<https://www.esgeajans.com/index.php/2022/12/02/egede-ozel-gereksinimli-ogrenciler-sporla-bulusu/>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-53** EÜ Erişilebilir kampüs hedefine emin adımlarla ilerliyor. (2022, 2 Aralık) Ege Haber Ajansı.
<https://www.esgeajans.com/index.php/2022/12/02/eu-erisilebilir-kampus-hedefine-emin-adimlarla-ilerliyor/> Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-54** EÜ'de 1. Uluslararası Ege Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliğinde Güncel Konular Sempozyumu (2022, 5 Aralık). Ege Haber Ajansı.
<https://www.esgeajans.com/index.php/2022/12/05/eude-1-uluslararasi-egede-kadim-sagligi-ve-hastaliklari-hemshireliginde-guncel-konular-sempozyumu/> Erişim Tarihi: 3 Haziran 2023
- URL-55** Erişilebilir Ege Üniversitesi Sempozyumu (2022, 6 Aralık). Ege Haber Ajansı.
<https://www.esgeajans.com/index.php/2022/12/06/vektor-prof-dr-budak-erisilebilir-esit-ve-engelsiz-bir-universite-yasami-sunuyoruz/> Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023
- URL-56a** İzmir'de Dünya Engelliler Günü etkinlikleri-İzmir'de eşit bir yaşam için farkındalık günü etkinlikleri (2022, 7 Aralık). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/izmirdede-esit-bir-yasam-icin-farkindalik-gunu/> Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-56b** İzmir'de eşit bir yaşam için farkındalık günü etkinlikleri (2022, 3 Aralık). Gazete Demokrat.
<https://www.gazetedemokrat.com.tr/izmirdede-3-aralik-dunya-engelliler-gunu-etkinlikleri/504204/> Erişim Tarihi: 3 Haziran 2023
- URL-57a** Karabağlar'da Kadın Çemberi (2022, 24 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/karabağlarda-kadim-emberi-76766-haberi>. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-57b** Karabağlar'da kadın çemberi (2022, 25 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/karabağlar-da-kadim-emberi/6109/> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-58a** Narlıdere'de kadına şiddete karşı güc birliği (2022, 24 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/narlıdere-de-kadima-siddete-karsi-guc-birligi-76760-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-58b** Narlıdere kadına şiddete karşı güc birliği (2022, 26 Kasım). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/narlıdere-de-kadima-siddete-karsi-guc-birligi/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-58c** Narlıdere'de kadına yönelik şiddete karşı güc birliği (2022, 25 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/narlıdere-de-kadim-yonelik-siddete-karsi-guc-birligi/6114/> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-59a** Narlıdere'de kadınlar şiddete karşı el ele verdi (2022, 25 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/narlıdere-de-kadimlar-siddete-karsi-el-ele-verdi-76842-haberi>. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-59b** Narlıdere'de kadınlar şiddete karşı el ele verdi (2022, 26 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/narlıdere-de-kadimlar-siddete-karsi-el-ele-verdi/6127/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-60a** Efes Selekülkü kadınlar şiddete karşı yürüdü (2022, 25 Kasım). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/efes-selekulku-kadimlar-siddete-karsi-yurudu-76837-haberi> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-60b** Efes Selekülkü kadınlar şiddete karşı yürüdü (2022, 26 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/efes-selekulku-kadimlar-siddete-karsi-yurudu/6129/> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023

- URL-61a** Konak'ta engelsiz yol için yürüdüler. (2022, 2 Aralık). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/konakta-engelsiz-yol-icin-yuruduler-77055-haberi>. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-61b** Konak'ta engelsiz yol için yürüdüler (2022, 5 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/konak-ta-engelsiz-yol-icin-yuruduler/6188/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-62a** Pehlivan gözlerine sıyah bastı çektii empati kundu (2022, 12 Mayıs). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/pehlivan-gozlerine-siyah-basti-cektti-empati-kundu-69405-haberi>. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-62b** Menemen'de engelliler haftası kutlandı: sevgi ile her engel aşıldı. (2022, 12 Mayıs). Kent Haber.
<https://www.izmirkenthaber.com.tr/menemen-de-engelliler-haftasi-kutlandi-sevgi-ile-her-engel-asil-di/68948/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-63** Konak Engelsiz Yaşam Köyü farkındalık yaradı (2022, 13 Mayıs). İzmirtime35.
<https://www.izmirtime35.com/konak-engelsiz-yasam-koyu-farkindalik-yaradi-69410-haberi>. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-64** 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde Beydağ Belediyesi Gelişim Destek Merkezi hizmete açıldı (2022, 4 Aralık). Ege Politik.
<https://www.egepolitik.com/3-aralik-dunya-engelliler-gunu-nde-beydag-belediyesi-gelisim-destek-merkezi-hizmete-acildi/87779/>. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
- URL-65a** Bergama'da Engelliler Haftası'nda anlamlı sergi (2022, 10 Mayıs). Ege Politik.
<https://www.egepolitik.com/bergama-da-engelliler-haftasinda-anlami-sergi/78755/>. Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023
- URL-65b** Bergama'da Engelliler Haftası'nda anlamlı sergi (2022, 11 Mayıs). Günaydın Ege.
<https://www.gunaydinege.net/bergamada-engelliler-haftasinda-anlami-sergi-198728.htm>. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023
- URL-65c** Bergama'da engelliler haftasında anlamlı sergi düzenlendi. (2022, 10 Mayıs). Kent.
<https://www.izmirkenthaber.com.tr/bergama-da-engelliler-haftasinda-anlami-sergi-duzenlendi/68897/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-65d** Bergama'da engelliler haftasında anlamlı sergi (2022, 10 Mayıs). Hakimiyet Ege.
<https://www.egehakimiyet.com/bergamada-engelliler-haftasinda-anlami-sergi-205928.htm>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-66a** Gazicemir Belediyesi'nden Engelliler Haftası için özel çalışma (2022, 10 Mayıs). Ege Politik.
<https://www.egepolitik.com/gazicemir-belediyesi-nden-engelliler-haftasi-icin-ozel-calisma/78740/>. Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023
- URL-66b** Gazicemir Belediyesi'nden engellilere destek (2022, 11 Mayıs). Yeni haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/gazicemir-belediyesi-nden-engellilere-destek/4531/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-67** 25 Kasım kadına yönelik şiddete karşı uluslararası mücadele gününde (2022, 1 Aralık). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/25-kasim-kadina-yonelik-siddete-karsi-uluslararasi-mucadele-gununde/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-68** Beydağ'da kadına yönelik şiddete karşı uluslararası mücadele gününde ilçe protokolü bir araya geldi. (2022, 29 Kasım). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/beydagda-kadina-yonelik-siddete-karsi-uluslararasi-mucadele-gununde-ilce-protokolu-bir-araya-geldi/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-69** Şiddetin her türüne karşı farkındalık senalesi başlar (2022, 28 Kasım). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/siddetin-her-turune-karsi-farkindalik-senalesi-baslar/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-70** Ödemiş Emniyeti ve Ödemiş Sosyal Hizmetler Müdürlüğünden Bilgilendirme (2022, 28 Kasım). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/odemis-emniyeti-ve-odemis-sosyal-hizmetler-mudurlugunden-bilgilendirme/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-71a** CHP Ödemiş kadın kolları başkanlığından basın açıklaması (2022, 26 Kasım). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/chp-odemis-kadin-kollari-baskanligindan-basin-aciklamasi/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-71b** CHP'den kadına şiddet konulu basın açıklaması (2022, 25 Kasım). Nif Haber.
<https://www.nifhaber.net/kemalpasu/chpden-kadina-siddet-konulu-basin-aciklamasi/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-72** Dünya Engelliler Günü Tire'de kutlandı (2022, 6 Aralık). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/dunya-engelliler-gunu-tirede-kutlandi/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-73** Ödemiş'te 3 Aralık Dünya Engelliler Günü kutlandı (2022, 9 Aralık). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/odemiste-3-aralik-engelliler-gunu-kutlandi-2-2/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-74** Başkan Kırız'dan Engelliler Günü Mesajı (2022, 3 Aralık). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/baskan-kirizdan-engelliler-gunu-mesaji/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-75** Ödemiş 3 Eylül Mahallesi'nde Engelliler Günü kutlandı (2022, 5 Aralık). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/odemis-uc-eyul-mahallesinde-engelliler-gunu-kutlandi/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-76** Kızırdan Engelliler Haftası etkinlikleri devam ediyor (2022, 13 Mayıs). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/kirazda-engelliler-haftasi-etkinlikleri-devam-ediyor/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-77** Beydağ'da Engelliler Haftası'nda kahvaltısı (2022, 13 Mayıs). Küçük Menderes.
<https://www.kucukmenderes.com.tr/beydagda-engelliler-haftasinda-kahvaltisi/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-78a** Türk Telekom'dan Engelliler Haftası'na özel sanat atölyesi (2022, 12 Mayıs). Günaydın Ege.
<https://www.gunaydinege.net/turk-telekomdan-engelliler-haftasina-ozel-sanat-atolyesi-19878.htm>. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023
- URL-78b** Türk Telekom'dan Engelliler Haftası'na özel sanat atölyesi (2022, 12 Mayıs). Ege Hakimiyet.
<https://www.egehakimiyet.com/turk-telekomdan-engelliler-haftasina-ozel-sanat-atolyesi-205988.htm>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-79a** Foça Barış Kadınları'ndan kadın hakları paneli. (2022, 24 Kasım). Günaydın Ege.
<https://www.gunaydinege.net/foca-baris-kadinarindan-kadin-haklari-paneli-203738.htm>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-79b** Foça Barış Kadınları'ndan kadın hakları paneli (2022, 24 Kasım). Ege Hakimiyet.
<https://www.egehakimiyet.com/foca-baris-kadinarindan-kadin-haklari-paneli-211058.htm>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-80** Öğrencilerden engelliler için farkındalık sergisi (2022, 30 Kasım). Seferihisar.
<https://seferihisar.com/ogrencilerden-engelliler-icin-farkindalik-sergisi/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-81** Royal Tens ailesinden engellilere özel yemek (2022, 7 Aralık). Seferihisar.
<https://seferihisar.com/royal-tens-ailesinden-engellilere-ozel-yemek/>. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023
- URL-82** CHP İzmir il başkanı Seferihisar'da kadınlarla buluştu (2022, 21 Kasım). Seferihisar.
<https://seferihisar.com/chp-izmir-il-baskani-deniz-yucel-seferihisarda-cumhuriyet-halk-partili-kadlarla-kahvaltida-bulustu/>. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023
- URL-83** Miyase İnceer İlikokulundan özel sergi (2022, 10 Mayıs). Menemen'in Sesi.
<https://www.menemenin sesi.com.tr/haber/Miyase-Inceer-Ilkokulundan-Ozel-Sergi/55571>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-84** İzmir'de iş kadınları: Kadınlar çalışmalı, üretmeli, şiddete boyun eğmemeli (2022, 25 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/izmir-de-is-kadinalari-kadinar-calismali-uretmeli-siddete-boyun-egmemeli/6118/>. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2023
- URL-85** Konakta kadın öyküleri ve şiirleri ödülle buluştu (2022, 25 Kasım). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/konak-ta-kadin-oykuleri-ve-siirleri-odulle-bulustu/6110/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-86** Narlıdere engelsiz yaşam için yürüdü (2022, 1 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/narlidere-engelsiz-yasam-icin-yurudu/6159/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-87** Karabağlar'da 3 Aralık öncesi anlamlı buluşma (2022, 3 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/karabaglar-da-3-aralik-oncesi-anlami-bulusma/6168/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-88** Narlıdere belediye başkanı Ali Engin: Narlıderemiz için çalışmaya üretmeye devam edeceğiz (2022, 2 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/narlidere-belediye-baskani-ali-engin-narlidere-miz-icin-calismaya-uretmeye-devam-edecegiz/6173/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-89** Karabağlar'da hedef yaşamı kolaylaştırmak (2022, 5 Aralık). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/karabaglar-da-hedef-yasami-kolaylastirmak/6183/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-90** Birlikte Ağıyoruz. (2022, 14 Mayıs). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/engelleri-birlikte-asiyoruz/4552/>. Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023
- URL-91** Çiğli'de iki gün boyunca balkon rüzgarları estii (2022, 16 Mayıs). Yeni Haber.
<https://www.yenihaber.com.tr/cigli-de-iki-gun-boyunca-balkon-ruzgarlari-estii/4566/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023
- URL-92** Engelliler Günü ne işe yarar? (2022, 12 Mayıs). Menemen Postası.
<https://menemenpostasi.com/engelliler-gunu-ne-ise-yarar/>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023
- URL-93** Engelliler Haftası: Tıp'ten erişilebilir bir parti ve yaşanabilir bir Türkiye için mücadele çağrısı (2022, 16 Mayıs). İgazete.
<https://www.igazete.net/engelliler-haftasi-tipten-erisilebilir-bir-parti-ve-yasanimbilir-bir-turkiye-icin-mucadele-cagrisi>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023

VAN GOGH'UN RUHSAL DURUMUNUN SANATTAKİ YANSIMASI THE REFLECTION OF VAN GOGH'S SPIRITUAL STATE IN ART

Bayram DEDE

Doç. Dr., Adiyaman University, Faculty of Fine Arts, Painting Department, Adiyaman, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-1168-4068

Ahmet Göktuğ KILIÇ

Inönü University, Institute of Educational Sciences, Department of Fine Arts Education, Department of Painting Education, Malatya, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-2831-789X

ÖZET

Van Gogh'un sıra dışı hayatı, yaratıcı güçlerle dolu eserleri ve sıra dışı kişiliği, sanat tarihinde derin anlamlar taşıyabilecek izler bırakmış ve adeta resimle özdeşleşmiştir. Van Gogh, hayatını sanatına bu kadar içten yansıtan ender ressamardan birisidir. O, yaşamı boyunca tek bir resimini satmış, tüm hayatını yoksullukla boğuşarak geçirmiştir. Sanatçı Van Gogh hayatını bir uçurumun kenarında, ruhsal gelgitler arasında, ruhsal tuzaklarının çıkmazına saplanmış olarak yaşamıştır. Hayatı pamuk ipliğine bağlı bir hayat olsa da sanatla büyülenmiş bir dünyaya girme ve sanatta kendine yer edinme arzusunu hep içinde taşımıştır. Resimlerindeki konu çeşitliliği oldukça zengin olmakla birlikte sanatçı özellikle; yoksulların yaşam mücadelesi, çıplak doğa, natüromortlar, portreler, gece manzaraları, gece kahveleri ve genelevler gibi konuları işlemekten yana bir tavır takınmıştır. Sanatçının resimlerinde ve sonrasında benimsediği anlayışta önemli olan, ele aldığı konuların çeşitliliği değil, ruh hallerinin resimlerine yansımalarıdır. Bu anlamda sanatçının resimlerinde ruhsal yaratımlar dikkat çekmiştir. Barbizon okulu ve Empresyonist sanatçılar gibi açık havada çalışan Van Gogh, gerçeği olduğu gibi değil, kendi yorumuyla sentezlemiş ve ifade etmiştir. Van Gogh'un çelişkili yaşam tarzı, sanatının yönünü belirlemede önemli rol oynamıştır. Resimlerinde kullandığı şiddetli fırça darbeleri, dayanılmaz yalnızlığını ve saplantılı tutkusunu ifade ediyor gibidir. Keskin ve sancılı ruh hali, hayatın yükünü taşıyamaz hale gelmesi, içine düştüğü çaresizlik bir çılgınlığa yol açmış, içindeki şiddet aleyhine dönmüştür. Özellikle sağ kulağının bir kısmını kesmesi, bitmeyen depresyonunun kontrol edilemeyen bir sonucudur. Çaresiz hastalığı, onun bitmeyen çalışma aşkını ortadan kaldırmamış, aksine çalışmalarının ivme kazanmasına neden olmuştur. Van Gogh, resimlerini saldırgan bir psikoloji ile tamamlamıştır. Hayatının son döneminde yaptığı "Buğday Tarlası ve Kuzgunlar" adlı eseri, onun ruhsal durumunun sanatta somutlaştığının önemli bir kanıtıdır. Sanat tarihinde önemli bir imaj haline gelen Van Gogh'un izleri silinmez bir etki yaratmıştır.

Anahtar kelimeler: Van Gogh, Sanat, Ruhsallık, Dışavurum.

ABSTRACT

Van Gogh's extraordinary life, works full of creative powers and his extraordinary personality have left traces that can have deep meanings in the history of art and are almost identified with painting. Van Gogh is one of the rare painters who reflects his life so sincerely in his art. He sold only one painting in his lifetime and spent his whole life struggling with poverty. Artist Van Gogh has lived his life on the edge of a cliff, amid spiritual tides, stuck in the stalemate of his spiritual traps. Even though his life is a life that hangs by a thread, he always had the desire to enter a world fascinated with art and to find a place for himself in art. Although the variety of subjects in his paintings is quite rich, the artist especially; He took a stand in favor of dealing with subjects such as the struggle for survival of the poor, naked nature, still lifes, portraits, night landscapes, night cafes and brothels. What is important in the understanding adopted by the artist in his paintings and afterwards is not the diversity of the subjects he

deals with, but the reflection of his moods on his paintings. In this sense, spiritual creations attracted attention in the paintings of the artist. Working outdoors like the Barbizon school and Impressionist artists, Van Gogh synthesized and expressed reality not as it is, but with his own interpretation. Van Gogh's contradictory lifestyle played an important role in determining the direction of his art. The violent brushstrokes he uses in his paintings seem to express his unbearable loneliness and obsessive passion. His sharp and painful mood, his inability to carry the burden of life, the despair he fell into caused a frenzy, and the violence inside him turned against him. Especially the fact that he cut off part of his right ear is an uncontrollable result of his unending depression. His helpless illness did not take away his unending love of work, on the contrary, it accelerated his work. Van Gogh completed his paintings with an aggressive psychology. The work "Wheat Field and Ravens", which he made in the last period of his life, is an important proof that his mental state was embodied in art. The traces of Van Gogh, which has become an important image in the history of art, have created an indelible effect.

Keywords: Van Gogh, Art, Spirituality, Expression.

GİRİŞ

Van Gogh 19. yüzyılın en dikkate değer ve anlaşılmaya çalışılan sanatçılarından birisidir. Bu yüzden sanat tarihinde ismi belleklere kazınmış ruhlarda hiçbir zaman azalmayacak etkileri olmuştur. Van Gogh'un sanata yeni bir soluk getirmiş olmasının nedeni; çalışmalarının ruhsal durumunu birebir yansıtmış olmasından kaynaklanmaktadır. İçine düştüğü manik depresif bataklıktan kurtulmak için yoğun çalışmalara sarılan Van Gogh, coşkusu, acısını, yalnızlığını büyük bir cesaretle dile getirmiş, haklı bir üne kavuşmuştur. Van Gogh'un resimlerinin anlaşılması ancak onu resim yapmaya iten nedenin çok iyi bilinmesi ile mümkündür. Bu yüzden onun psikolojik durumunun tahlil edilmesi gerekmektedir. Van Gogh'un manik depresif yapısı onu aşırı bir coşkuya ve saldırganlığa itmiş, saldırganlığı kendisine yöneltince de psikolojik anlamda intihar etmesine neden olmuştur. Van Gogh'un bir çok sanatçıdan etkilenmiş olması, kendine özgü bir sanat dili yaratmasında engel olmamıştır. Resimlerinde ki her fırça darbesi içinde dizginlenemeyen öfkesinin yada tepkisinin bir ifade biçimi olmuştur. Kendi benliğinin keşfine göre çabası seçtiği konularda aramaya çalışmış ve konularla kendisini özdeşleştirmiştir.

1.Vincent Van Gogh

Vincent Van Gogh (Görsel 1), 1853-1890 yılları arasında varlığını sürdürmüş bir ressamdır. Hayatı boyunca yaptığı işler çok popüler değildi. Ölümünden sonra çalışmaları Ekspresyonist okulun temelini oluşturmuştur. Sanatçının hayatında doğduğundan beri sıkıntılar olmuştur. Çocuk gibi yaşamayacağından, ölen ağabeyinin kendisine ihanet edilmesinden korkar, hayatında izleyeceği zihinsel ıstırapın sebebinin bu olduğuna inanılıyordu. Önce keşiş olma arzusu ve ardından ressam olma kararı, Van Gogh'un kısa ömrünün sonucudur. Resim yapmaya karar verdikten sonra kardeşi Theo'ya da destek olmuştur. Van Gogh, yaratıcılık ve psikopatoloji alanlarında en çok alıntı yapılan ressamdır. Van Gogh'un sıkıntılı ruhsal bozukluğu artık "manik-depresif bozukluk" olarak adlandırılıyordu ve bilinen kaynaklara göre yaşamın son iki yılında bu hastalığın düzenli tedavisi yapılabiliyordu. Manik-depresif bozukluğu (bipolar bozukluk) olan hasta "her ikisi ile karıştırılmıştır" depresyona girebilir ve ayrıca manik dönemler geçirebilir. Manik bozukluk; hayat, hiperaktivite, coşku, öfke, hafıza ve bilinç netliği ile karakterizedir. Bunalımlı dönem ise; düşünce, konuşma ve hareketlerde yavaşlama, durgunluk, değer kaybı, bir kısıtlama hissi, karamsarlık ile karakterizedir. Van Gogh, 1888-1890 yılları arasında hayatının en verimli dönemini yaşadı. Bu süre zarfında bir yıl Arles'te ve bir yıl St. Remy'de. Paul akıl hastanesinde kaldı. Van Gogh, Temmuz 1890'da maninin pençesinde tutuklanması sırasında kendisini hep büyülediği buğday tarlalarında göğsünden vurmuş, iki gün sonra kardeşi Theo'nun kollarında hayatını kaybetmiştir (Kurt, 2009: 96-97). Vincent Van Gogh gençliğini bir sanat şirketinde çalışarak geçirdi. Öğretmenlik ve misyonlardaki kısa bir deneyimden sonra kariyerine 1880'de ressam olarak başladı. Ressam olmadan önce farklı meslekleri denedi. Birleşik Krallık'ta Londra, Paris ve Lahey'de tablo alım satımı, Ramsgate' de ve ayrıca Birleşik Krallık'ta öğretim asistanı olarak çalıştı. Daha sonra Metodist rahibe yardım etti. Daha sonra Amsterdam'daki İlahiyat Okuluna gitti. Fakir bir Belçika Borinage adlı maden kasabasında madenciler arasında yaşarken fakirleri resmetti. 1880'de Beaux Arts

de Bruxelles Academy'e girdi. Rembrandt ve Franz, 1885'te Amsterdam'da 1886 Japon baskısı eserlerini inceledi. Vincent, Rubens'in müzelerde fırça ve boya kullanmasından özellikle etkilendi. Carmen Kırmızısı ve Kobalt Mavisi gibi cesur renk düzeniyle daha fazlası Delacroix'in de ilgilendiği renk teorileriyle uğraştı. 18 Ocak 1886'da Anvers Güzel Sanatlar Akademisi'ne kaydoldu. Burada otoportre yapan İngiliz ressam Horace Levens ile tanıştı. Akademisyenler eğitiminde umduğunu bulamadı. Bir süreliğine Paris'e, Montmartre'a gitti. Fernand Cormon ile çalıştı. Bu arada Emile Bernard, John Russell, Louis Anguetin ve Henri de Toulouse-Lautrec ile görüşme elde etti. Paul Gauguin Camillus Pissarro, Paul Signac ve maiyetiyle ilişkiler kurdu. 1887 Paris'te eserlerinin birçoğu Clauzel'de ki Père Tanquey galerisinde sergilendi. Birinci Gauguin, Lautrec, Bernard ve Anquetin ile "Painters of the Little Boulevard" adıyla açıldı. Ezici bir yoksulluk ortamında gezici bir vaizin sanatsal kişiliğini şekillendirmek Vincent Van Gogh'un ünü büyük ölçüde sıra dışı yaşamı etrafında dönüyordu. Onun işi hakkında yılına ait pek çok yorum ve objektif incelemede, Wincenty "Barbizons" da "Yedi Yıldız" "Açık Hava Grubu"na girdi. Théodore Rousseau, Camille Corot, Jules Dupré, Narcise Diaz de la Pema, Troyon, Rosa Bonheur gibi empresyonist avangardlar tarafından benimsenmiştir (Genç, 2009: 112-116).

Görsel 1: Vincent Van Gogh, 1880-1890

19. yüzyılın en önemli ressamlarından biri Vincent Van Gogh'tur. Sanatçı resimlerinde yalnızlık, hüznün ve melankoli gibi temaları işlemiştir. Hayatı tüm büyük ressamlar gibi ve görüntüleri arasında bir bütünlük vardır. Bununla birlikte, Van Gogh'un çıkış noktası; sanatsal bir duruştan çok varoluşsal bir ihtiyaca dayanmaktadır. Van Gogh için resim insanlara ve şeylere olan derin sevgisini ifade etmenin tek yoludur. İlk çalışmalarında dönüşümlü olarak çiftçilerin ve madencilerin yaşamlarından alıntılar yapmıştır. Gerçek hayatta benzer bir yoksullukla mücadele etmesi, Van Gogh'u eşit derecede güçsüz hissettirmiştir ve fakirleri kendisine yaklaştırmıştır. Sanatçı acı çekmekle ilgileniyordu. Yaşadığı dünyada kendini mutsuz hisseden tüm melankolikler gibi. Kardeşi Teo'ya yazdığı mektuplarda, içinde bulunduğu melankolik durumu ifade ederken; "daha fazla öğrenme ve belirli konuların daha derinlerine inme fırsatlarını nasıl buluyorsunuz? bulabilir miyim? Bak, beni rahatsız eden de bu. Yoksulluk içindeyim ulaşamayacağım bazı şeyler tarafından kuşatılmış hissediyorum. Bazı temel unsurlardan bazı şeylerin uzaklaştırıldığını duyuyorum. Melankoliden kurtulamıyorum. Sebeplerden biri de budur." Şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir (Van Gogh, 1996'dan akt. Kılınç, 2006: 81). Bununla birlikte Van Gogh, zihnini güçlü bir kolektif bilinçaltının yerçekimi alanına bağlamış olabilirdi. Fikri, "bu şey için yarı deliliğin" açıklaması da sayılabilir. Jung, böyle bir deliliğin nesnesinin dışarıdan değil, içeriden geldiğini, her şeyin içeriden geldiğini keşfeder, insanlığı birleştiren evrensel ortak alandan kaynaklandığını savunmaktadır. Kişi içsel doğuşların, insan sınırlarını aşan bir coşku uyandıran yaratıcı ilhamların. evrensel sembol ve değer olduğu bu sınırsız alemde yararlanmaya başladığında bilinçte bir sıçrama yaşandığını belirtir. Van Gogh'un bu konudaki deneyimi kendini aşmanın nihai sonucudur (Yıldırım, 2017: 184). Bilindiği gibi, bir Van Gogh resmi mantıklıdır. Özellikle hiçbir şey söylemiyor

olsa dahi. Bunun sebebi; Van Gogh'un kendi kendini tasviri olduğunu söyleyebiliriz. Sanatçının mektuplarına göre, kendini borçlu hissettiği takıntılı bir ressamdır. Temsil ettiği adam bir faktördür (Taylor, 1962: 35).

Görsel 2: Vincent Van Gogh, Bandajlı Kulaklı Otoportre, 1889

Van Gogh'un şiddete eğilimli yapısı mani-depresif kişiliğinin en somut örneğidir. Yakın arkadaşı olan Gouguin ile olan anlaşmazlığı sonunda bir faciaya dönüşür. Van Gogh bir gece Gouguin'in arkasından giderek elindeki usturayla saldırmış ve boğazını kemeye kalkışmıştır ancak, başarısız olunca şiddeti kendisine yönelterek kulağını kesmiştir. (Görsel 2). Kesik kulağını da genelevde çalışan bir kıza lhediyeye etmiştir (Eroğlu, 2007: 352). Sanatçının "Bandajlı Kulaklı Otoportre" (Görsel 2) tablosu Van Gogh'un onarılması güç psikolojisinin en çarpıcı özelliğidir. Van Gogh sırtına yüklenen ağır psikolojik sorunları bir drama dönüştürmüştür. Van Gogh'un davranışlarındaki tutarsızlık katı gerçeğin sınırlarına sıkışıp kalmak onda şiddetli bir travma yaratmış, iğrenç bir sıkıntı ve yalnızlığın büyük bir ruhsal tahribata yol açtığı görülmüştür.

Görsel 3: Vincent Van Gogh, Kargalarla Buğday Tarlası, 1890

Van Gogh'un "Kargalarla Buğday Tarlası" (Görsel 3) adlı çalışması intiharına yakın bir zamanda yaptığı bir resimdir. Alışılmışın dışına çıkan bu çalışma sanki ölümünü haber verir gibidir. Tabloda gökyüzü kasvetli ve karanlık, buğday tarlası ise şiddetli fırça darbeleriyle dalgalı olarak boyanmıştır. Resim Van Gogh'un şiddetlenen ruhsal sıkıntısını ifade etmektedir. Gökyüzü ile buğday tarlasındaki renklerin kontrastlığı Van Gogh'un yaşamla ve toplumla uyuşamamasının somut bir göstergesi

olmuştur. Kuzgunlardaki dehşet verici kargaşalığı Van Gogh'un ruhsal durumunun her geçen gün kötüye gittiğinin somut bir göstergesi olmuştur.

Van Gogh'un "Yıldızlı Gece" (Görsel 4) adlı tablosu ele alındığında gökyüzü hemen dikkati çekmektedir. Sert ve uzun fırça vuruşları Van Gogh'un ruhsal durumunun önlenemez sıkıntısını açığa vurmaktadır. Fırtınalı bir denizdeki dalgaları anımsatan biçimlerin yanında farklı yönlerde olan birçok akış görülmektedir. Gökyüzü yeterince taşkın, karmaşık aynı zamanda bir plan dahilinde oluşturulmuş benzemektedir. Koyu renk armonilerinin hakim olduğu gökyüzü, parlak yıldızlarla bir tezat oluşturmuştur. Işık dengelerini çok iyi kullanan Van Gogh, tablonun genelinde ışığı kırıntılar halinde resmin her tarafına yaymıştır. Kütlelerin yerleştirilmesine özen gösterilmiş mekan vurgusu belirtilmiş ve servilerin uçları eğri verilmiştir. Sanatını evrensel sınırlara taşımayı başaran Van Gogh, olağanüstü anlatımıyla iç yaşamındaki dalgalı ruhsal durumunu "Yıldızlı Gece" adlı tablosunda nasıl bir şekilde soyutlaştırdığı görülmektedir.

Görsel 4: Vincent Van Gogh, Yıldızlı Gece, 1889

Van Gogh'un hayatı, kendini yok etmeyle başlayan ve intiharla biten bir trajedir. Yüz elliden fazla doktor, manik depresyon, bipolar bozukluk, şizofreni, nörosifiliz, interiktal disfori, hipotermi ve absinthe kaynaklı temporal epilepside akut aralıklı porfirideki erken limbik değişikliklerin şaşırtıcı çeşitliliğini teşhis etmeye çalıştı. Van Gogh'un nihai teşhisi ne olursa olsun, doktoru Dr. Paul Ferdinand Gachet, Van Gogh'un 1889'daki hastalığını reçete etti (Gruener, 2013: 370). Van Gogh'un yapmış olduğu "Dr. Gachet'in Portresi" (Görsel 5) adlı tablosu Gachet'in derin bir düşünceye dalmış ve ruhsal sıkıntıları olduğu yüz ifadesinden anlaşılmaktadır. Gachet bu resimde kendini saklamaya çalışmaz, ruh hali o kadar açıktır ki aksini düşünmek neredeyse imkansızdır. Tinsel bir doyuma ulaşmamış bir kişiliğin ifadesi olarak görülebilir. İçine düştüğü melankoliyle sanki tüm umutlarını yitirmiş gibidir. Yaşamın sınırlarında Gachet isteksiz bir kişilik halini de ifade eder. Bu çalışmada Van Gogh arka fondaki mavi renklere karşı sarı renk bir kontrastlık oluşturur. Bu portrede realist bir anlayışın dışına çıkan Van Gogh kendine uygun bir biçim anlayışı geliştirmiştir.

Görsel 5: Vincent Van Gogh, Dr. Gachet'nin Portresi, 1890

SONUÇ

Van Gogh, sanat tarihine damgasını vurmuş çok önemli bir sanatçıdır. Onun resimlerini farklı kılan ruhsal bozuklukları ve bunu resimlerine yansıtma biçimidir. Kişisel dönüşümleri yaşayan Van Gogh'un eserlerini anlamak için ruhsal yapısının derinlerine inmek gerekmektedir. O ilerleyen acılarla dolu yazgısını dizginleyebilmek amacıyla birçok eser üretmiştir. Van Gogh çalışmalarında kendini ifade etmeyi başarmış, sanatıyla kendini ifade etmeyi başarmış, sanatıyla kendinde koskoca bir umudu yeşertmemiş ama ruhunu teselli edebilmiştir. Ağrılı ve hastalıklı bir yaşamın onda tamir edilemez bir tahribata yol açtığı söylenebilir. Örselenmiş bir ruh durumu da gerçeği kabullenmenin olanaksızlığını gözler önüne serer. Van Gogh ruhsal çöküntüleri sayesinde düş gücünü harekete geçirmiş ve önemli eserler üretmiştir. O öngörülemeden davranışları nedeniyle farklı bir sanat anlayışına ulaşmıştır. Van Gogh'un çalışmalarının arkasındaki gizi çözmek daha kolay olabilmektedir. Van Gogh eleştirel bir bilinç yerine kendini içsel yapısını ifade etmeye çalışmıştır. Sonsuzluğa sığınmak, kendini teselli etmek amacıyla kendini tüketme arzusunu hep içinde taşımış, kişisel vurguyu ön plana çıkaran çalışmalar üretmiştir. Van Gogh'un eserlerine bakıldığında mani-depresif kişiliğinin eserlerine yansıdığı görülmektedir. O "Kargalarla Buğday Tarlası" adlı eserinde dayanılmaz yaşamının sonunu, "Dr. Gachet'nin Portresi" nde melankolinin pençesindeki bir kişinin görüntüsünü, "Yıldızlı Gece" adlı tablosunda fırtınalı ruhsal durumunu, "Bandajlı Kulaklı Otoportre" si ile iç sıkıntısı ve melankolinin kendi bedenine yönelik şiddeti gözler önüne serer. Van Gogh'un çalışmalarında genellikle gerçeklik ve düşsellik arasındaki sınırlar kalkmış, isteklerin ve yaşama karşı olan tutumunu açıkça ifade etmiştir.

KAYNAKLAR

Eroğlu, Ö. (2007). *Sanatın Tarihi*. İstanbul: Kolaj Kitaplığı.

Genç, A. (2009). Vincent Van Gogh'un Trajik Yaşamından Artakalanlar. *Yayın Kurulu*, 3(1), 110-131.

Gruener, A. (2013). Vincent Van Gogh'un Sarı Vizyonu. *İngiliz Genel Uygulama Dergisi*, 63(612), 370-371.

Kurt, A. (2009). *Sanat ve Psikoloji Etkileşiminde İfade Kavramının Sanat Eğitime Etkileri*. (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kılınç, N. (2006). *Melankoli Kavramı Üzerine Resimsel Çözümlemeler*. (Doctoral dissertation, Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin).

Taylor, J. C. (1962). Vincent Van Gogh. *Bulletin Of The Detroit Institute Of Arts*, 42(2), 34-35. doi: <https://doi.org/10.1086/DIA41504329>

Yıldırım, C. (2017). Transandant-Aşkın-İdealizm Deneyiminde Bir Düşünür-Sanatçı Örneği Olarak Vincent Van Gogh. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18(40), 180-198.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: <https://www.wikiart.org/en/vincent-van-gogh>

Görsel 2: <https://www.wikiart.org/en/vincent-van-gogh/self-portrait-with-bandaged-ear-1889>

Görsel 3: <https://www.wikiart.org/en/vincent-van-gogh/wheatfield-with-crows-1890>

Görsel 4: <https://www.wikiart.org/en/vincent-van-gogh/the-starry-night-1889>

Görsel 5: <https://www.wikiart.org/en/vincent-van-gogh/portrait-of-doctor-gachet-1890>

GÖRME ENGELLİ SPORCULARDA PROPRİOSEPTİF DUYU PROPRIOCEPTIVE SENSE IN VISUALLY IMPAIRED ATHLETES

Burak CANPOLAT

*Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi
Bölümü, Malatya, Türkiye*

Cemal GÜNDOĞDU

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Malatya, Türkiye

ÖZET

Görme engelli sporcular, spor faaliyetlerini yerine getirirken bedenlerini kontrol etmede farklı zorluklarla karşılaşabilir. Proprioseptif duyu sistemi ise, bedenin konumunu ve hareketlerini algılama ve kontrol etme yeteneğini sağlayan önemli bir sistemdir. Bu yüzden çalışmanın amacı, görme engelli sporcular için proprioseptif duyu sisteminin önemini ve etkilerini ele almak ve literatürde bu konuda yapılan çalışmalardan alıntılar vermektir. Araştırmanın yöntemi olarak sistematik derleme tekniği belirlenerek Web of Science ve Google Scholar veri tabanlarındaki çalışmalar incelenmiştir. Proprioseptif duyu sisteminin görme engelli sporcular için denge, koordinasyon ve hareket kontrolü gibi temel fonksiyonları üzerine yapılan sonuçların değerlendirilmiş ve raporlanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak, özellikle spor performansı ve rehabilitasyon süreçleri üzerine yapılan çalışmalar mevcuttur. Bulgulara göre proprioseptif duyu sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesi, spor performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Görme engelli sporcular için ise bu sistem, bedenin konumunu ve hareketlerini daha hassas bir şekilde algılamada kritik bir rol oynamaktadır. Proprioseptif duyu sisteminin geliştirilmesi, görme engelli sporcuların spor becerilerini ve performansını artırabilir. Ayrıca Görme engelli sporcular için proprioseptif duyu sistemi, rehabilitasyon süreçlerinde de önemlidir. Yaralanma sonrası veya cerrahi müdahale sonrası proprioseptif duyu sisteminin iyileştirilmesi, hareketin tekrar kazanılması ve spor aktivitelerine dönüş için önemlidir. Bu konuda yapılan çalışmalar, proprioseptif egzersizlerin ve terapilerin görme engelli sporcuların rehabilitasyonunda etkili olabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak görme engelli sporcular için proprioseptif duyu sistemi, spor performansını etkileyen önemli bir faktördür. Proprioseptif duyu sisteminin işlevinin anlaşılması ve geliştirilmesi, görme engelli sporcuların spor aktivitelerinde daha iyi performans göstermelerine ve rehabilitasyon süreçlerinde daha iyi sonuçlar elde etmelerine yardımcı olabilir.

Anahtar kelimeler: Görme Engelli, Sporcu, Proprioseptif Duyu

ABSTRACT

Visually impaired athletes may encounter different difficulties in controlling their bodies while performing sports activities. The proprioceptive sensory system is an important system that provides the ability to perceive and control the position and movements of the body. Therefore, the aim of the study is to discuss the importance and effects of the proprioceptive sensory system for visually impaired athletes and to give citations from studies on this subject in the literature. The systematic compilation technique was determined as the method of the research, and the studies in the Web of Science and Google Scholar databases were examined. The results on the basic functions of the proprioceptive sensory system such as balance, coordination and movement control for visually impaired athletes were evaluated and reported. There are studies on this subject, especially on sports performance and rehabilitation processes. According to the findings, the healthy functioning of the proprioceptive sensory system may have a significant effect on sports performance. For visually impaired athletes, this system plays a critical role in perceiving the position and movements of the body more precisely. Developing the proprioceptive sensory system can improve the sports skills and performance of visually impaired athletes. In addition, the proprioceptive sensory system for visually impaired athletes is also important

in rehabilitation processes. Improving the proprioceptive sensory system after injury or surgery is important for regaining movement and returning to sports activities. Studies on this subject show that proprioceptive exercises and therapies can be effective in the rehabilitation of visually impaired athletes. As a result, proprioceptive sensory system is an important factor affecting sports performance for visually impaired athletes. Understanding and developing the function of the proprioceptive sensory system can help visually impaired athletes perform better in sports activities and achieve better results in rehabilitation processes.

Keywords: Visually Impaired, Athlete, Proprioceptive Sense

GİRİŞ

Proprioseptif duyu sistemi, vücudun konumunu, duruşunu ve hareketlerini algılamak için kullanılan bir duyu sistemidir. Bu sistem, vücuttaki proprioseptör adı verilen özel duyu organları ve sinirler aracılığıyla gerçekleşir. Proprioseptörler, kaslar, eklemler, tendonlar ve bağlarda bulunan özelleşmiş sinir uçlarıdır. Bu uçlar, vücudun pozisyonunu, kas gerilimini, kasların uzunluğunu ve kasların birbirine olan oranını algılar. Bu duyu geribildirim, beyine ve omuriliğe iletilerek vücudun konumunu ve hareketlerini anlamalarını sağlar (Horváth et al. 2020).

Proprioseptif duyu sistemi, bir dizi refleksin ve kas koordinasyonunun düzenlenmesinde önemli bir rol oynar. Vücut hareketleri sırasında, proprioseptörler vücudun konumunu ve hareketlerini izler ve bu bilgiler kasların gerilimini ve kas kasılmasını düzenleyen refleks tepkilerini tetikler. Bu, vücudun dengeyi korumasına, istikrarlı hareketleri gerçekleştirmesine ve kasların birlikte çalışmasını sağlamasına yardımcı olur (Maksimovic and Cressman 2018).

Proprioseptif duyu sistemi, sporcular, dansçılar, cerrahlar ve diğer hassas hareket gerektiren mesleklerde önemli bir role sahiptir. Örneğin, bir futbolcunun topa vururken bacağına ne kadar geri çekmesi gerektiğini hissetmesi veya bir cerrahın hassas bir işlem sırasında elini doğru bir şekilde konumlandırabilmesi için proprioseptif duyu sistemi hayati öneme sahiptir (Kablan et al. 2004). Yani proprioseptif duyu sistemi, vücudun konumunu, duruşunu ve hareketlerini algılayan bir duyu sistemi olarak önemli bir rol oynar. Proprioseptörler aracılığıyla vücuda gelen duyu geribildirimler, beyin ve omurilik tarafından işlenerek vücudun hareketlerini düzenler ve koordine eder (Ljubojevic et al. 2020).

Görme engelliler için proprioseptif duyu sistemi, görsel bilginin eksikliği nedeniyle ortaya çıkan zorlukları hafifletmek veya telafi etmek amacıyla kullanılan yöntemler ve tekniklerin bir kombinasyonunu ifade eder. Bu yaklaşım, görme engellilerin vücutlarını ve çevrelerini algılamalarını, konumlarını ve hareketlerini kontrol etmelerini sağlamak için proprioseptif (vücut konumu ve hareketi algılama) duyu sistemini kullanır.

Görme engelliler, görsel referansları kullanmadıkları için, proprioseptif duyu sistemi onlar için özellikle önemlidir. Bu sistem, vücudun kas, eklem ve tendonlarında yer alan proprioseptörlerin algıladığı duyu bilgileri dayanır. Görme engelliler, özellikle yürürken veya nesnelere etkileşimde bulunurken proprioseptif bilgilere güvenerek vücutlarını yönlendirebilirler.

Görme engelliler için proprioseptif duyu sistemiyle ilgili olarak kullanılan bazı teknikler vardır. Görme engelliler, beyaz bastonları kullanarak yürürken bastonun temas ettiği yüzeyden gelen geribildirimleri alarak çevrelerini algırlar. Bu, onlara önlerindeki engelleri ve yüzey değişikliklerini hissetmelerini sağlar. Ya da görme engelliler, özel olarak eğitilmiş kılavuz köpekleri kullanarak hareketlerini yönlendirebilirler. Kılavuz köpekleri, sahibinin komutlarına uyarak güvenli bir şekilde yürütmesine yardımcı olur ve engelleri, merdivenleri ve diğer potansiyel tehlikeleri tespit edebilir. Ayrıca görme engelliler, dokunma ve hareket algısına dayanarak nesnelere ve çevrelerini tanıyabilirler. Ellerini kullanarak nesnelere keşfederler ve dokunma yoluyla yüzeylerin özelliklerini hissederler. Ayrıca vücutlarının pozisyonunu ve hareketini hissetmek için vücutlarını kullanırlar. Görme engelliler, seslerin yankılanmasından veya nesnelere çıkardığı titreşimlerden yararlanarak uzaktaki nesnelere konumunu da tespit edebilirler. Örneğin, bir sesin yankı süresi ve geliş yönü, bir nesnenin uzaklık ve konumunu tahmin etmelerine yardımcı olabilir. Bu açıdan proprioseptif duyu sistemi, görme engellilerin bağımsızlık ve güvenliklerini artırmaya yardımcı olan önemli bir araçtır. Bu yöntemler, görme

engellilerin çevrelerini keşfetmelerini, günlük aktivitelerini yerine getirmelerini ve bağımsız hareket etmelerini kolaylaştırır (Budilaksono et al. 2020).

Sporcular için, proprioseptif duyu sistemi, performanslarını ve spor yeteneklerini geliştirmek için kritik bir rol oynar. Görme engelli sporcular için ise proprioseptif duyu sisteminin önemini vurgulayan bazı nedenler vardır. Proprioseptif duyu sistemi, görme engelli sporcuların hareket ve denge kontrolünü geliştirir. Spor sırasında vücutlarının konumunu, eklemlerinin açısını ve kaslarının gerilimini doğru bir şekilde algılayarak, istikrarlı ve koordineli hareketleri sağlamalarına yardımcı olur. Bu, performanslarını artırır ve sakatlanma riskini azaltır (Morita and Naito 2022). Proprioseptif duyu sistemi, görme engelli sporcuların hızlı tepki verme yeteneklerini ve koordinasyonlarını geliştirir. Vücutlarının pozisyonunu ve hareketini anlık olarak takip ederek, hızlı ve doğru kararlar almalarını sağlar. Bu, spor müsabakalarında rekabet avantajı sağlar (Ren 2023). Proprioseptif duyu sistemi, görme engelli sporcuların vücut farkındalığını geliştirir. Kasların gerilimini, pozisyonunu ve hareketini doğru bir şekilde algılayarak, bedenlerini daha iyi tanırlar. Bu, spor aktivitelerinde doğru teknikleri uygulamalarına ve daha etkili performans sergilemelerine yardımcı olur (de Vasconcelos, Cini, and Lima 2021). Proprioseptif duyu sistemi, görme engelli sporcuların performansını ve motor becerilerini artırmak için kullanılır. Özel proprioseptif antrenman ve egzersizler, sporcuların vücut kontrollerini, dengelemelerini, güçlerini ve koordinasyonlarını geliştirmelerine yardımcı olur. Bu da daha iyi bir spor performansı ve rekabet avantajı sağlar (Konrad et al. 2009). Son olarak proprioseptif duyu sistemi, görme engelli sporcuların sakatlanma riskini azaltmaya yardımcı olur. Vücutlarının pozisyonunu ve hareketini doğru bir şekilde algılayarak, yanlış duruşları veya hareketleri fark edebilirler. Bu, sakatlanmaları önlemede önemli bir rol oynar (Hoelbling et al. 2021).

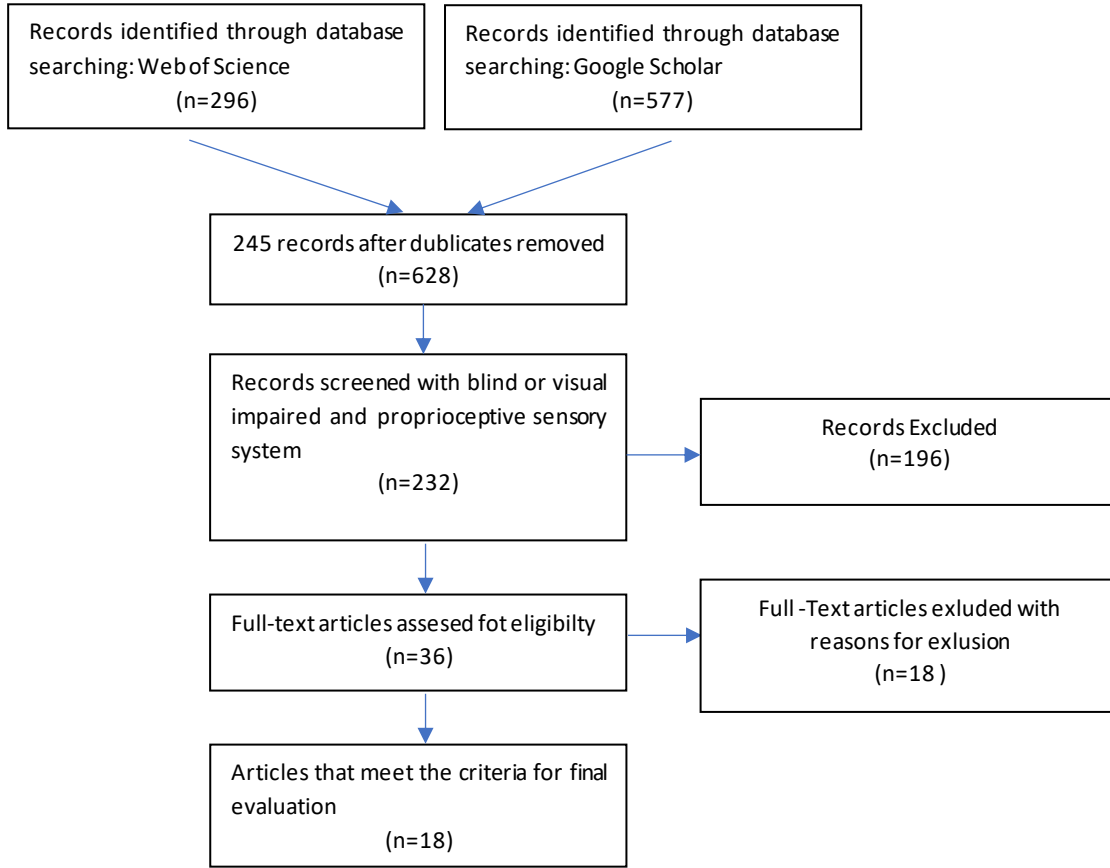
Görme engelli sporcular için proprioseptif duyu sistemi, performanslarını artırmak, tekniklerini geliştirmek, rekabet avantajı elde etmek ve sakatlanma riskini azaltmak için önemli ve üzerinde araştırmalar yapılarak yeni bulguların ortaya çıkarılması gereken bir konudur. Çünkü proprioseptif duyu sistemini hedef alan uygun antrenman ve egzersiz programları, görme engelli sporcuların spor yeteneklerini en üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olabilir. Bu yüzden bu araştırmada görme engelliler için proprioseptif duyu sisteminin etkileri incelenmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırmada sistematik derleme çalışmalarının raporlanmasında kullanılan bir kılavuz olan PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) akış diyagramı ile sistematik derleme yapılmıştır. PRISMA akış diyagramının genel yapısı ilk olarak, başlangıç veritabanı araştırmasıdır. Bu aşamada, ilgili literatürü içeren veritabanlarında sistematik bir arama yapılır. Arama stratejisi oluşturulur ve uygun arama terimleri kullanılır. Sonuçlar elde edilir ve ardından veritabanı araştırması aşaması tamamlanır. Sonraki adım, elde edilen makalelerin taramasıdır. Bu aşamada, araştırma kriterlerine uygun olan ve çalışmanın amacına uygun olabilecek makaleler belirlenir. Başlık ve özetlere göz atılır ve uygun olanlar seçilir. Ardından, tam metinlerin elde edilmesi için gerekli adımlar atılır. Üçüncü adım, uygunluğun değerlendirilmesidir. Bu aşamada, tam metinleri elde edilen makaleler incelenir ve dahil etme ve dışlama kriterlerine göre değerlendirme yapılır. İlgili olan ve çalışmanın amacına uygun olan makaleler belirlenir. Dördüncü adım, veri çıkarma ve veri sentezi sürecidir. Bu aşamada, dahil edilen makalelerden ilgili veriler sistematik bir şekilde çıkarılır. Bu veriler daha sonra analiz ve sentez için kullanılır. Son adım, sonuçların raporlanmasıdır. Bu aşamada, derlemenin bulguları sunulur ve değerlendirilir. Bulguların gücü ve güvenilirliği değerlendirilir ve sonuçlar kapsamlı bir şekilde raporlanır (Rethlefsen and Page 2021).

Tablo 1. Araştırmaya dahil edilecek ve hariç tutulacak kriterler.

Dahil Etme Kriterleri	Hariç Tutma Kriterleri
<ul style="list-style-type: none"> Anahtar kelimeleri içermesi. İngilizce yayınlar olması. Örneklemin görme engelliler olması. Görme engellilerde proprioseptif duyu konusunun yer alması.	<ul style="list-style-type: none"> Görme engellilerde proprioseptif duyu konusunun yer almaması Birbirini tekrar eden araştırma olması. Araştırma makalesinin olmaması. Uygun örneklem grubunun yer almaması.

Şekil. 1. PRISMA yönergelerine göre literatür tarama sürecini gösteren akış şeması (Moher et al. 2009).

BULGULAR

Tablo 2. Görme Engelliler için Proprioseptif Duyu Sistemine Yönelik Yapılan Araştırmalar

Kaynak	Katılımcılar (Yaş aralığı ve teşhis)	N	Uygulama Tanımı	Sonuç
(Ozdemir, Pourmoghadam, and Paloski 2013)	25-58 yaş aralığında 13 gören birey ve 20-65 yaş aralığında 15 görme engelli birey.	28	İzokinetik dinamometre kullanarak ayak bileği eklemi proprioseptif keskinliğini ve plantarfleksiyon ve dorsifleksiyondaki izokinetik kas gücünü ölçümü. Ani duruş bozulmaları olan ve olmayan sessiz iki ayaklı duruş sırasında ve sessiz tek ayaklı duruş sırasındaki postüral kontrol performansını ölçümü.	Görme engelli deneklerin, gören deneklere göre önemli ölçüde daha iyi proprioseptif keskinlik sergilemesine karşın, postüral kontrol performanslarının, gözleri açıkken gören grubunkinden önemli ölçüde daha zayıf olduğunu ve gözleri kapalıyken gören grubunkinden farklı olmadığı görülmüştür. Bu da üstün proprioseptiflerinin keskinliklerinin gelişmiş denge kontrolü anlamına gelmediğini göstermiştir.
(Fiehler, Reuschel, and Rösler 2009)	19-38 yaş aralığında 14 doğuştan görme engelli birey ve 19-27 yaş aralığında 14 gören birey.	28	Hareket algısı, yer, yön ve açılabilir hareketleri algılama testleri.	Doğuştan görme engelli bireylerden küçük yaşlarda hareket eğitimi almış olanların sonuçlarının gören bireylere göre daha iyi olduğu ancak bu eğitimi 12 yaş sonrası alan bireylerde sonuçların daha kötü olduğu görülmüştür.
(Cuppone, Cappagli, and Gori 2019)	Ortalama yaşı 32 olan 7 gören eğitim grubu ve ortalama yaşı 41 olan 9 görme engelli eğitim grubu	16	Kısa işitsel-motor eğitiminin işitsel ve proprioseptif uzamsal algı Testleri	Görme engellilerde işitsel ve proprioseptif uzamsal yeteneklerin, duyu-motor algısını teşvik etmek için tasarlanan uygulamalarla geliştirilebileceği anlaşılmıştır.
(Cappagli, Cocchi, and Gori 2017)	82 Gören yetişkin (ortalama yaş: 33), 10 görme engelli çocuk (ortalama yaş: 12,8), 4 doğuştan görme engelli yetişkin ortalama yaş: 34,5), 3 sonradan görme engelli yetişkin (ortalama yaş: 42,6).	99	İşitsel uyarılarla mesafe ayrımı testi ve proprioseptif dokunsal işaret testi.	Görme engelli çocuklar ve gören yetişkinler için işitsel ve dokunsal test sonuçlarının oldukça zayıf olduğu görülmüştür. İlginç bir şekilde, sonradan görme engeli olan bir yetişkin grubunda bu sonuçların gayet iyi olduğu görülmüştür. Gelişim döneminde görsel ve işitsel uyarı eksikliği bu uyarılara karşı oluşan duyarlılıkta bir eksikliğe sebep olduğu düşünülmüştür.

(Parreira et al. 2020)	18 ila 55 yaşları arasındaki doğuştan ve sonrada görme engelli olan erkek ve kadın bireyler.	NR	Dört farklı gruba dinamik ve statik propriyoseptif egzersizler ile sahte ve aktif Transkraniyal Doğru Akım Uyarımı (tDCS) testlerinin dört farklı kombinasyonu.	Görme engelli bireylerde postürel kontrol için propriyoseptif egzersizlerin tDCS ile uygulanmasının rehabilitasyon etkisinden dolayı faydalı olacağı görülmüştür. Görme engelli bireylerde propriyoseptif keskinlik daha iyi olsa bile postürel kontrolün daha kötü olduğu görülmüştür. Ayrıca görme engelli bireylerin daha fazla düşme korkusu yaşadığı görülmüştür.
(Walicka-Cupryś et al. 2022)	6-20 yaş aralığında 80 birey, ortalama yaş 14.37 (± 4.68), 40 görme engelli birey ve rastgele seçilmiş 40 gören kontrol grubu.	80	Katı yüzey ve köpük üzerinde gözler açık (EO) ve kapalı (EC) olarak yapılan denge testleri.	Sonuçlar görme engellilerin normal bireylere göre daha kötü bir denge skoru göstermediğini fakat köpük üzerinde daha kötü bir denge performansı gösterdiklerini göstermiştir. Bu durum görme engelli bireylerin günlük yaşamda ve eğitimde mümkün olduğunca dışsal uyanları, farklı dokuları ve dengesiz yüzeyleri deneyimlemeleri gerektiğini ortaya çıkarmıştır.
(Rogge et al. 2019)	Doğuştan 7 ve sonradan görme engelli 7 birey. (Ortalama yaş: 47, yaş aralığı: 26-56, 7 Kadın ve 7 erkek)	14	Denge eğitimleri öncesi ön test ve sonrasında son test olarak denge testleri ile T1 ağırlıklı MRI görüntüleri.	Deney grubu kontrol grubuna kıyasla dinamik, statik ve fonksiyonel denge performansında önemli ölçüde iyileşmiştir. Denge performansındaki gelişme, denge eğitiminden sonra aynı yaş ve cinsiyete sahip görüşlü yetişkinlerinkinden farklı değildi. Mevcut veriler, görme engelli yetişkinlerde bozulmuş denge performansının, vestibüler ve propriyoseptif hareket işleme ile ilişkili beyin bölgelerinde plastisiteyi indükleyen bir eğitimle önemli ölçüde iyileştirilebileceğini göstermektedir.
(Vali-Zadeh et al. 2014)	17 görme engelli çocuk (9 kız, 8 erkek) ve 30 işitme engelli çocuk (14 kız, 16 erkek) deney grubu 60 engeli olmayan (30 kız ve 30 erkek) kontrol grubu.	107	Statik denge değerlendirmesi için iki koşulda (gözler açık ve kapalı) tek ayak üzerinde durma ve tandem duruş testleri kullanıldı.	Sonuçlar, denge görevlerinin hiçbirinde görme engelli, işitme engelli ve engeli olmayan kızlar arasında anlamlı bir fark olmadığını gösterdi. Fakat işitme engelli ve normal erkek çocukların denge fonksiyonu, gözler kapalı tandem duruş dışındaki tüm denge görevlerinde görme engelli erkeklerden daha iyi olduğu görülmüştür.
(Sforza et al. 2003)	10 erkek ve 9 kadın görme engelli yetişkin (yaş aralığı: 18-58). 4 doğuştan ve 6 sonradan total görme engelli, 9 gören birey.	19	Baş ve boyun hareket testleri.	Propriyoseptif uyanlara karşı görme engelli bireylerin hareket formunda bozulmalar ortaya çıkmıştır.
(Rashid, Zarandi, and Norashteh 2017)	10 doğuştan ve 10 sonradan görme engelli birey ile on gören birey.	30	İzokinetik dinamometre kullanarak 45° diz fleksiyonunda aktif yeniden konumlandırma yoluyla diz eklemi	Doğuştan görme engelli bireylerin aktif yeniden konumlandırmada diğer gruplara göre en düşük skorlara sahip olduğu ve bu farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Fakat doğuştan görme engelli bireylerin sonradan görme engelli ve gören bireylere göre daha iyi propriyosepsiyon keskinliğe sahip

			propriyoseptif keskinliği ölçümü.	olduğu görülmüştür. Sonuçlar sonradan görme engelli kişilerin propriyosepsiyon ve dengeyi artırmak için mevcut ve sürekli eğitime ihtiyaç duyduğu ifade etmektedir.
(Mohanty, Pradhan, and Nagathna 2014)	10-19 yaşları arasında 28 yoga grubu 26 kontrol grubu.	54	Yoga Egzersizleri	Yoganın genel olarak görme engelli çocuklarda propriyosepsiyonu iyileştirdiği ve müdahale olmadan önemli ölçüde daha iyi performans sergilendiği görülmüştür. Kullanılan yoga modülü, görme engelli çocuklarda propriyoseptif işlevi geliştirmeye yardımcı olabilir.
(Rossetti, Gaunet, and Thinus-Blanc 1996)	5 erken yaşlardan beri görme engelli, 5 gören çocuk.	10	0 ve 8 saniyede iki el parmağının eşleştirme testleri.	Erken yaş görme engeline sahip bireylerin pozisyon eşleştirme sonuçları gözleri kapalı olan gören çocuklara göre daha pozitif sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlar, propriyoseptif olarak tanımlanmış bir hedefi ezberlemenin, gecikmeye ve erken görsel deneyime göre farklı uzamsal temsilleri içerebileceğini düşündürmektedir.
(Röder, Rösler, and Spence 2004)	Doğuştan ve sonradan görme engelli bireyler ile gören bireyler.	NR	İki el ile yapılan pozisyon eşleştirme testleri.	Doğuştan değil, sonradan görme engelli kişilerin performansının elleri çaprazlayarak yapılan testlerde hareket formunun bozulduğu görülmüştür. Ayrıca, doğuştan görme engelli olanlarda dokunsal uyarılar için üstün zamansal karar yargıları için ilk ampirik kanıtlar gözlemlenmiştir. Bu bulgular, gelişim sırasında belirli çapraz modlu bağlantıların ortaya çıkmasından doğabilecek dokunma algısını modüle etmede çocukluk çağındaki görme yetisinin kritik bir rolü olduğunu göstermektedir.
(Gosselin-Kessiby, Kalaska, and Messier 2009)	7 doğuştan 5 sonradan görme engelli (7 kadın, 5 erkek) ortalama yaş 39, yaş aralığı 18 – 62. 18 gören birey (9 kadın, 9 erkek; ortalama yaş 44, yaş aralığı 18 – 64).	30	Farklı pozisyonlarda el ve hedef eşleştirme testi.	Doğuştan ve sonradan görme engelli bireylerin hareket ve pozisyon algısı itibarıyla gören bireylere göre farklı sonuçlar göstermediği görülmüştür.
(Legge et al. 2016)	32 normal görüşe sahip, 16 düşük görme yeteneğine sahip ve 16 total görme kaybı olan birey.	64	Yer yön boyut algısı testleri.	Düşük görme yeteneği durumuna sahip insanlar, normal görüşe sahip insanlar kadar oda boyutlarını doğru bir şekilde değerlendirebilirler. Total görme kaybı olan bireyler sessiz odaların boyutlarını değerlendirmede zorluk yaşayabilir, ancak bazı bilgiler yankılama yoluyla elde edilebilir. Görme durumu, basit uzamsal güncelleme performansı üzerinde az etkiye sahiptir; propriyoseptif ve vestibüler ipuçları yeterlidir.

(Martolini et al. 2022)	20 yıldan fazla süredir görme yeteneği olmayan görme engelli yetişkinler. 3 deney, 3 kontrol grubu.	6	Beden geri bildirimine dayalı ses-motor eğitimleri öncesi ve sonrası çevresel yer yön tespit testleri ile klinik testler.	ABBI cihazıyla yapılan 4 haftalık bir eğitimin, uzun süreli geç görme engelli yetişkinlerde belirli işitsel ve proprioseptif uzamsal yeteneklerde (örneğin, dikey düzlemde ses yer tespiti doğruluğu ve hassasiyeti, el hareketlerinin proprioseptif tekrarı) bir iyileşme sağladığını göstermektedir. Ayrıca, eğitim, bazı karmaşık mekansal bölme becerilerinin temelinde yatan okzipital bölgelerde kortikal bir yeniden düzenlemeye neden olmuştur. Bu nedenle, çoklu duyuusal rehabilitasyon, görsel engelli bireylerin bazı mekansal yeteneklerini ve görme eksikliğinden etkilenen sinirsel ilişkilerini desteklemelerine yardımcı olmaktadır.
(Simone and Galatolo 2020)	Kısmi ve total görme kaybı olan tırmanış sporcuları.	NR	Rehberlerin sözel yönlendirmeleri ile görme engelli tırmanışçıların eğitimi.	Araştırma sonucu rehberli tırmanış eğitimlerinin görme engelli kişilerin katılımını sağlayacak ve artıracak şekilde organize edilebildiğini göstermektedir.
(Sobry et al. 2014)	38 görme engelli ve 36 gören birey.	74	Açık ve kapalı gözlerle sert ve yumuşak zeminde statik denge testi ve yer değişime hızı testi.	Gözler açıkken statik denge görme engelli bireylerde kontrol grubuna göre daha kötüydü. Farklı yüzey tiplerinde ise gözlerini kapatan gören kontrol grubuna benzer yer değiştirme hızı skorları göstermişlerdir.

NR: Not Reported(Belirtilmemiş).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Görme engellili sporcular için proprioseptif duyu sistmine yönelik yapılan araştırmaların çok fazla olmadığı görülse de Web of science ve Google scholar veri tabanlarında görme engelli sporculara etki edebileceği düşünülen makaleler incelendiğinde bazı genel bulgular ortaya çıkmıştır.

Yapılan araştırmalarda görme engelli deneklerin, gören deneklere göre önemli ölçüde daha iyi proprioseptif keskinlik sergilemesine karşın, postüral kontrol performanslarının, gözleri açıkken gören grubunkinden önemli ölçüde daha zayıf olduğunu ve gözleri kapalıyken gören grubunkinden farklı olmadığı görülmüştür. Bu da üstün proprioseptiflerinin keskinliklerinin gelişmiş denge kontrolü anlamına gelmediğini göstermiştir (Ozdemir, Pourmoghaddam, and Paloski 2013; Parreira et al. 2020). Ayrıca hareket formunda bozulmalar olduğu (Sforza et al. 2003), işitme engelliler ve görme engelliler için yapılan denge testinde görme engelli erkeklerin daha zayıf skorlara sahip olduğu (Vali-Zadeh et al. 2014) ve denge kontrolünün dinamik, statik ve fonksiyonel denge eğitimleriyle iyileşebildiği de raporlanmıştır (Rogge et al. 2019; Martolini et al. 2022).

Doğuştan görme engelli bireylerden küçük yaşlarda hareket eğitimi almış olanların sonuçlarının gören bireylere göre daha iyi olduğu ancak bu eğitimi 12 yaş sonrası alan bireylerde sonuçların daha kötü olduğu görülmüştür (Fiehler, Reuschel, and Rösler 2009). Ayrıca görme engellilerde işitsel ve proprioseptif uzamsal yeteneklerin, duyu-motor algısını teşvik etmek için tasarlanan uygulamalarla geliştirilebileceği anlaşılmıştır (Cuppone, Cappagli, and Gori 2019). Görme engelli çocuklar için işitsel ve dokunsal test sonuçlarının oldukça zayıf olduğu ve gelişim döneminde görsel ve işitsel uyaran eksikliğinin bu uyarılara karşı oluşan duyarlılıkta bir eksikliğe sebep olduğu düşünülmüştür (Cappagli, Cocchi, and Gori 2017).

Bazı araştırmalarda görme engellilerin normal bireylere göre daha kötü bir denge skoru göstermediğini fakat yumuşak köpük zemin gibi farklı zeminler üzerinde daha kötü bir denge performansı gösterdiklerini göstermiştir (Walicka-Cupryś et al. 2022; Sobry et al. 2014.). Ayrıca doğuştan görme engelli bireylerin aktif yeniden konumlandırmada diğer gruplara göre en düşük skorlara sahip olduğu ve bu farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Fakat doğuştan görme engelli bireylerin sonradan görme engelli ve gören bireylere göre daha iyi propriyosepsiyon keskinliğe sahip olduğu görülmüştür. Sonuçlar sonradan görme engelli kişilerin propriyosepsiyon ve dengeyi artırmak için mevcut ve sürekli eğitime ihtiyaç duyduğu ifade etmektedir (Rashid, Zarandi, and Norashteh 2017). Yoganın ve tırmanış sporunun ise genel olarak görme engelli bireylerde propriyosepsiyonu iyileştirdiği ve müdahale olmadan önemli ölçüde daha iyi performans sergilendikleri görülmüştür (Mohanty, Pradhan, and Nagathna 2014; Simone and Galatolo 2020).

Doğuştan ve sonradan görme engelli bireylerin hareket ve pozisyon algısı itibariyle gören bireylere göre farklı sonuçlar göstermediği araştırmaların da var olduğu (Gosselin-Kessiby, Kalaska, and Messier 2009) fakat sonradan görme engelli kişilerin yapılan testlerde hareket formunun bozulduğunu gösteren bir diğer çalışma da vardır (Röder, Rösler, and Spence 2004). Ayrıca kısmi görme kaybına sahip insanlar, normal görüşe sahip insanlar kadar mekanların boyutlarını doğru bir şekilde değerlendirir de. Total görme kaybı olan bireyler sessiz odaların boyutlarını değerlendirmede zorluk yaşayabildiği görülmüştür (Legge et al. 2016).

Sonuç olarak Görme engelli sporcular için proprioseptif duyu ile ilgili geniş bir bilgi ağı olmamakla birlikte yapılan çalışmalarda görme engelli bireylere yönelik bazı bulgular dikkat çekmiştir. Görme engelli bireylerde proprioseptif keskinlik iyi olsa bile çevresel algının düşük olmasından kaynaklı denge sorunları yaşanabilir. Farklı zeminlerde görme engelli bireylerin vücut hareketlerini kontrol etmede zorluk yaşadığı görülmüştür. Bu yüzden görme engelli sporcuların farklı zeminlerde yapacağı pratikler olumlu etki edebilir. Görme engelli sporcular için denge yeteneklerini geliştiren egzersizlerin proprioseptif duylarına olumlu etkisi olabilir. Görme engelinin erken çocukluk dönemiyle ilişkisini gösteren çalışmalar olduğundan erken çocukluk döneminde verilecek olan denge ve hareket kontrolü eğitimlerinin görme engelli sporcuların genel hareket performansına olumlu etki edebileceği görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Budilaksono, Sularso et al. 2020. "Designing an Ultrasonic Sensor Stick Prototype for Blind People." *Journal of Physics: Conference Series* 1471(1): 012020. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1471/1/012020>.
- Cappagli, Giulia, Elena Cocchi, and Monica Gori. 2017. "Auditory and Proprioceptive Spatial Impairments in Blind Children and Adults." *Developmental Science* 20(3): e12374. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/desc.12374>.
- Cuppone, Anna Vera, Giulia Cappagli, and Monica Gori. 2019. "Audio-Motor Training Enhances Auditory and Proprioceptive Functions in the Blind Adult." *Frontiers in Neuroscience* 13. <https://www.frontiersin.org/article/10.3389/fnins.2019.01272/full>.
- Fiehler, Katja, Johanna Reuschel, and Frank Rösler. 2009. "Early Non-Visual Experience Influences Proprioceptive-Spatial Discrimination Acuity in Adulthood." *Neuropsychologia* 47(3): 897–906. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0028393208005058>.
- Gosselin-Kessiby, Nadia, John F. Kalaska, and Julie Messier. 2009. "Evidence for a Proprioception-Based Rapid On-Line Error Correction Mechanism for Hand Orientation during Reaching Movements in Blind Subjects." *The Journal of Neuroscience* 29(11): 3485–96. <https://www.jneurosci.org/lookup/doi/10.1523/JNEUROSCI.2374-08.2009>.
- Hoelbling, Dominik et al. 2021. "Acute Response on General and Sport Specific Hip Joint Flexibility to Training with Novel Sport Device." *Sports Biomechanics*: 1–16. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14763141.2021.1922742>.
- Horváth, Áron et al. 2020. "Short-Term Retention of Proprioceptive Information." *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 73(12): 2148–57.

<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1747021820957147>.

- Kablan, Nilüfer et al. 2004. "Factors Affecting the Shoulder Proprioceptive Sense among Male Volleyball Players." *Isokinetics and Exercise Science* 12(3): 193–98. <https://www.medra.org/servlet/aliasResolver?alias=iospress&doi=10.3233/IES-2004-0173>.
- Konrad, G., V. Rössler, P. Kreuz, and N. Südkamp. 2009. "Sportfähigkeit Und Propriozeptive Fähigkeiten Nach Arthroskopischer Kapsel-Labrum-Rekonstruktion Bei Posttraumatischer Schulterinstabilität." *Zeitschrift für Orthopädie und Unfallchirurgie* 147(04): 452–56. <http://www.thieme-connect.de/DOI/DOI?10.1055/s-0029-1185980>.
- Legge, Gordon E., Christina Granquist, Yihwa Baek, and Rachel Gage. 2016. "Indoor Spatial Updating With Impaired Vision." *Investigative Ophthalmology & Visual Science* 57(15): 6757. <http://iovs.arvojournals.org/article.aspx?doi=10.1167/iovs.16-20226>.
- Ljubojevic, Adriana, Boris Popovic, Snezana Bijelic, and Sasa Jovanovic. 2020. "Proprioceptive Training in Dance Sport: Effects of Agility Skills." *Turkish Journal of Kinesiology* 6(3): 109–17. <http://dergipark.org.tr/en/doi/10.31459/turkjin.742359>.
- Maksimovic, Stefan, and Erin K. Cressman. 2018. "Long-Term Retention of Proprioceptive Recalibration." *Neuropsychologia* 114: 65–76. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0028393218301519>.
- Martolini, Chiara et al. 2022. "Effects of Audio-Motor Training on Spatial Representations in Long-Term Late Blindness." *Neuropsychologia* 176: 108391. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0028393222002500>.
- Mohanty, Soubhagyalaxmi, Balam Pradhan, and R Nagathna. 2014. "The Effect of Yoga Practice on Proprioception in Congenitally Blind Students." *British Journal of Visual Impairment* 32(2): 124–35. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0264619614522132>.
- Moher, David, Alessandro Liberati, Jennifer Tetzlaff, and Douglas G. Altman. 2009. "Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement." *PLoS Medicine* 6(7): e1000097. <https://dx.plos.org/10.1371/journal.pmed.1000097>.
- Morita, Tomoyo, and Eiichi Naito. 2022. "Facilitation of Hand Proprioceptive Processing in Paraplegic Individuals with Long-Term Wheelchair Sports Training." *Brain Sciences* 12(10): 1295. <https://www.mdpi.com/2076-3425/12/10/1295>.
- Ozdemir, Recep A., Amir Pourmoghaddam, and William H. Paloski. 2013. "Sensorimotor Posture Control in the Blind: Superior Ankle Proprioceptive Acuity Does Not Compensate for Vision Loss." *Gait & Posture* 38(4): 603–8. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0966636213000982>.
- Parreira, Rodolfo Borges et al. 2020. "The Effects of Transcranial Direct Current Stimulation (TDCS) Combined With Proprioceptive Training for Blind Individuals: The Study Protocol for a Randomized Controlled Clinical Trial." *Frontiers in Neurology* 11. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fneur.2020.592376/full>.
- Rashid, Hossein F., Zinat Zarandi, and Ali A. Norashteh. 2017. "Comparison of Knee Proprioception between Congenitally and Late Blind People." *Medicina dello Sport* 70(1). <https://www.minervamedica.it/index2.php?show=R26Y2017N01A0093>.
- Ren, Hao. 2023. "Impacts Of Proprioceptive Neuromuscular Facilitation On Flexibility In Chinese Boxing Athletes." *Revista Brasileira de Medicina do Esporte* 29. http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1517-86922023000100232&tlng=en.
- Rethlefsen, Melissa L., and Matthew J. Page. 2021. "PRISMA 2020 and PRISMA-S: Common Questions on Tracking Records and the Flow Diagram." *Journal of the Medical Library Association* 110(2). <https://jmla.pitt.edu/ojs/jmla/article/view/1449>.
- Röder, Brigitte, Frank Rösler, and Charles Spence. 2004. "Early Vision Impairs Tactile Perception in the Blind." *Current Biology* 14(2): 121–24.

<https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0960982203009849>.

- Rogge, Ann-Kathrin et al. 2019. "Improved Balance Performance Accompanied by Structural Plasticity in Blind Adults after Training." *Neuropsychologia* 129: 318–30. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S002839321930079X>.
- Rossetti, Yves, Florence Gaunet, and Catherine Thinus-Blanc. 1996. "Early Visual Experience Affects Memorization and Spatial Representation of Proprioceptive Targets." *NeuroReport* 7(6): 1219–23. <http://journals.lww.com/00001756-199604260-00025>.
- Sforza, Chiarella et al. 2003. "Sensorial Afferents, Expectations, and Craniocervical Postural Relations in Adults Who Are Blind and Sighted." *Journal of Visual Impairment & Blindness* 97(1): 17–27. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0145482X0309700103>.
- Simone, Monica, and Renata Galatolo. 2020. "Climbing as a Pair: Instructions and Instructed Body Movements in Indoor Climbing with Visually Impaired Athletes." *Journal of Pragmatics* 155: 286–302. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0378216619306137>.
- Sobry, Vinciane et al. 2014. "Do Visually Impaired People Have a Static Balance as Effective as Sighted People?" *NeuroRehabilitation* 35(4): 851–61. <https://www.medra.org/servlet/aliasResolver?alias=iospress&doi=10.3233/NRE-141181>.
- Vali-Zadeh, Aidin, Farhad Rezazadeh, Shirin A'ali2, and Abbas Mostafa-Zadeh. 2014. "Comparison of Static Balance among Blind, Deaf and Normal Children in Different Conditions." *jrehab* 14(4): 106–12.
- De Vasconcelos, Gabriela Souza, Anelize Cini, and Cláudia Silveira Lima. 2021. "Proprioceptive Training on Dynamic Neuromuscular Control in Fencers: A Clinical Trial." *Journal of Sport Rehabilitation* 30(2): 220–25. <https://journals.humankinetics.com/view/journals/jsr/30/2/article-p220.xml>.
- Walicka-Cupryś, Katarzyna, Maciej Rachwał, Agnieszka Guzik, and Paweł Piwoński. 2022. "Body Balance of Children and Youths with Visual Impairment (Pilot Study)." *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19(17): 11095. <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/17/11095>.

EKOLOJİK AYAK İZİ, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE FİNANSAL GELİŞME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: G-20 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ECOLOGICAL FOOTPRINT, FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND FINANCIAL DEVELOPMENT: THE CASE OF G-20 COUNTRIES

Mustafa UTKU

*Sorumlu Yazar, Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova, Türkiye*

ORCID ID: 0000-0001-6104-2157

Neslihan YILDIZ

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve
Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova, Türkiye*

ORCID ID: 0000-0003-3763-1845

Melih YARMACI

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve
Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova, Türkiye*

ORCID ID: 0000-0003-4054-0143

Sebahat YILDIZ

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve
Finansman Ana Bilim Dalı*

ORCID ID: 0000-0003-3975-5526

Feyyaz ZEREN

*Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman
Bölümü, Yalova, Türkiye*

ORCID ID: 0000-0002-0024-3518

ÖZET

G-20 ülkelerinde 1980-2018 yılları arasındaki dönemin araştırıldığı bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finansal gelişmenin ekolojik ayak izinin etkisinin yönü araştırılmıştır. Çalışma, yabancı sermaye yatırımlarının ve finansal gelişmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini incelemeyi hedeflemektedir. Yabancı sermaye yatırımı, finansal gelişme ve ekolojik ayak izi arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılan ilk yöntem Pesaran Ullah ve Yamagata'ya (2008) ait CDLM yatay kesit bağımlılığı testi olmuştur. Bir sonraki aşamada Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiş ve literatürde delta testi olarak bilinen homojenlik analizi kullanılmıştır. Sonrasında ise serilerdeki durağanlığı belirlemek için Pesaran'ın (2006) CADF panel birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonra farklı seviyelerde durağan olan değişkenler arasındaki ilişkileri saptamak için Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi ile Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testleri yapılmıştır. Son olarak ise FMOLS ile eş bütünleşme katsayı tahmin testi uygulanmıştır. Bu test, değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkiyi hesaplamak için kullanılan bir yöntemdir. Yapılan analizler neticesinde, yabancı sermaye yatırımlarının artmasıyla birlikte ekolojik ayak izinin de arttığını ortaya konmuştur. Bu da yabancı sermaye yatırımlarının çevresel kirlilik ve hava kirliliği gibi olumsuz etkilere yol açtığını göstermektedir. Araştırmada incelenen G-20 ülkelerinde Kirlilik Cenneti hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu politikaların geliştirilmesi ve çevresel faktörlerin yabancı sermaye yatırımlarıyla

ilişkilendirilmesi önemlidir. Yapılan test sonuçlarından da anlaşıldığı üzere yüksek ekolojik ayak izinin doğal kaynakların hızlı tükenmesine ve çevre üzerinde olumsuz etkilere yol açabileceği tespit edilmiştir. Bu nedenle, doğrudan yabancı yatırımların çevre kirliliğini önlemek ve ekolojik ayak izini azaltmak için çeşitli önlemler alınması gerekmektedir. Bunlar arasında çevre yönetmeliklerine uyma zorunluluğu, çevresel yatırımların teşvik edilmesi, çevre dostu teknolojilerin kullanımının teşvik edilmesi ve sürdürülebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesi yer almaktadır. Bu önlemler, yatırımcıların çevreye olan etkilerini sınırlayarak çevre kirliliğini azaltmaya yardımcı olabilir. Politika yapıcıların ülkelerin bu tür politikaları benimsemesi ve uygulaması, doğrudan yabancı yatırımların çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamasını sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Finansal Gelişme, Ekolojik Ayak İzi, Kirlilik Hale Hipotezi, Kirlilik Cenneti Hipotezi

ABSTRACT

The study, which conducted between 1980 and 2018 in G-20 countries, investigates the direction of the impact of foreign direct investment and financial development on the ecological footprint. The research focuses on examining the influence of foreign direct investment and financial development on the ecological footprint. To indicate the presence of cross-sectional dependence between foreign direct investment, financial development, and ecological footprint, the first method developed for this purpose is the CDLM cross section dependency test proposed by Breusch-Pagan (1980). In the subsequent stage, the literature developed by Pesaran and Yamagata (2008) utilizes the homogeneity test known as the delta test. Subsequently, Pesaran's (2006) the CADF panel unit root test was conducted to identify the stationary in time series. The Durbin-Hausman panel cointegration test and the causality test developed by Emirmahmutoğlu and Köse (2011) were also performed. Finally, the Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) cointegration estimator test was applied. This test is a method used to calculate the long-term relationship between variables. The conducted analyses revealed that as foreign direct investment increases, the ecological footprint also increases. This demonstrates that foreign direct investments contribute to negative impacts such as environmental pollution and air pollution. The study found that the Pollution Haven Hypothesis holds true in the examined G-20 countries. As a result, it is important to develop policies that are compatible with sustainable development goals and to associate environmental factors with foreign direct investments. As indicated by the test results, it is evident that a high ecological footprint can lead to the rapid depletion of natural resources and have negative impacts on the environment. Therefore, it is necessary to take various measures to prevent environmental pollution and reduce the ecological footprint caused by foreign direct investments. These measures include the obligation to comply with environmental regulations, promoting environmental investments, encouraging the use of eco-friendly technologies, and preferring sustainable energy sources. These measures can help limit the environmental impact of investors and reduce environmental pollution. It is important for policymakers to adopt and implement such policies in their countries to ensure that foreign direct investments contribute to environmental sustainability.

Keywords: Foreign Direct Investment, Financial Development, Ecological Footprint, Pollution Halo Hypothesis, Pollution Haven Hypothesis

1.GİRİŞ

Ticaretin artmasıyla birlikte yenilenen ve gelişen sanayi faaliyetleri, ekonomiler gibi ülkeler üzerinde küresel ısınma ve karbondioksit (CO₂) miktarının artmasına neden olmaktadır. Ekonomik yapıların küreselleşmesi ve yatırımcıların karbon emisyonu aralarındaki önemli bir bağ oluşmuştur (Güzel ve Okumuş, 2020: 1). Yabancı yatırımcıların ekonomik büyümeyi hızlandırması adına ihracat, istihdam, sanayileşme, bilgi ve teknoloji transferi ve modernleşme alanlarında katkılarının önemli bir yeri bulunmaktadır (Minh,2019: 76). CO₂ emisyon artışı ve çevresel bozulmalar yabancı firmaların iç piyasadaki yatırımlarıyla artmaktadır. CO₂ emisyon artış sağlık ve çevreye büyük zararlar verebilmektedir (Acharyya, 2009: 43). Ülkelerin gelir, enerji tüketimi, fosil yakıtlar, dış ticaret ekonomik

büyüme ve finansal gelişmeleriyle bağlantılı olarak karbon emisyon seviyesinin de artmasına neden olmaktadır (Öztürk ve Acaravcı, 2013: 262).

Ekonomik alanda büyüme ve kalkınmanın sonuçları olarak ülke ekonomilerinin yapı şekli Emek Yoğun endüstriden Sermaye ve Kirlilik yoğun endüstrilere geçmeye başlamıştır. Bu nedenle gelişmiş olan küresel sistemde varlıklarını sürdürbilmeleri için gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş olan ülkeler arasındaki farkı kapatabilmek ve küresel sistem içerisinde egemen bir konuma geçebilmek adına üretim ve tüketim maksimizasyonu yarışına girmişlerdir. Ekonomik büyüme ve kalkınma adına çevresel oluşmuş maliyetleri önemsememişlerdir. (Yaylalı, 2015: 109).

Gelişmiş ülkelere ait üstün bilgi ve çevre uygulamalarını benimsemiş çok uluslu şirketlerin çevre dostu üretim teknolojileri ve yatırımları çevre kalitesini artırmaktadır. Ayrıca, çevre dostu tüketicilerin bu nitelikte üretilen mallara olan talebi çok uluslu firmaların çevre üzerindeki olumlu etkisini artırmada aracı olmaktadır (Zarsky, 1999: 59; Mielnik ve Goldemberg, 2002: 88). Çevre kalitesinde etkili olabilen bir başka unsur finansal gelişmedir. Finansal gelişmenin çevre üzerindeki etkisinin hangi yönde olduğu tartışmalıdır. Çevresel bozulmaya katkıda bulunduğunu savunanlara göre finansal araçlara daha kolay ve ucuz erişim ortamı yatırım ve tüketim faaliyetlerinin artmasına yol açarak çevre üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır. Bir yandan artan tüketim neticesinde üretiminin artması diğer yandan potansiyel yatırım olanaklarının istihdamı artırmak suretiyle gerçekleşmesi daha fazla enerji tüketimine neden olarak çevresel bozulmaya katkıda bulunabilmektedir (Zhang, 2011: 2197; Sadorsky, 2010: 2529).

Buna karşın, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çevre dostu yatırımlara yönlendiği, yenilenebilir enerji sektörünün ekonomik büyümeden ve yabancı sermaye yatırımlarından daha fazla pay aldığı durumlarda finansal gelişme çevresel kaliteyi artırabilmektedir. Bu durumda, finansal açıklık ve ekonomik serbestleşme ile birlikte finansal gelişmenin artırılmasına yönelik politikalar daha yüksek seviyede ar-ge ile ilişkili doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekerek çevresel bozulmayı azaltmaktadır (Tamazian, Chousa ve Vadlamannati, 2009: 248-252). Ayrıca gelişmiş bir finansal sistem, yenilenebilir enerji sektörünü finanse etmede bir fırsat sağlamaktadır.

Finansal gelişmenin sağlandığı ülkelerde düşük finansal maliyetler çevre dostu projelere kredi sunma olanağı sağlayarak enerji tüketiminin azalmasına katkıda bulunmaktadır (Chang, 2015: 28). Çevresel bozulmanın bir göstergesi olarak analizlerde yaygın şekilde karbon emisyonu göstergesi kullanılmaktadır. Fakat son yıllarda karbon emisyonunun yerini ekolojik ayak izi almıştır. Karbon emisyonu ve diğer göstergeler, doğal kaynakların tüketilmesi ile ilgili sonuçları iktisadi olarak ortaya koymada yetersiz kaldığı için ekolojik ayak izi göstergesi geliştirilmiştir (Figge, Oebels ve Offermans, 2017: 867).

Ekolojik ayak izi, mal ve hizmet üretimi ve tüketimi karşısında gerekli yenilenebilir biyolojik kapasiteyi ifade etmektedir (Baloc, Zhang, Iqbal ve Iqbal, 2019: 6200). Ekolojik açık ise, ekolojik ayak izinin biyo kapasiteyi aşması halinde söz konusu olmaktadır. Tüketilen yenilenebilir doğal kaynakları üretme ve karbon emisyonu ve diğer atıkları bertaraf etme kapasitesinin üzerinde ekolojik varlıkların kullanımı ile ekolojik açık oluşmaktadır.

Doğrudan yabancı G-20 yatırım ülkeleri ve çevre kalite standartları arasındaki çelişkili ilişkiyi iki hipotez ile anlatılmaktadır. “Kirlilik Sığınağı Hipotezi” ve “Kirlilik Hale Hipotez” farklı hipotez bulunmaktadır. Çevre kalite standartlarının yönetmeliklerinin daha az olduğu gelişmiş G-20 ülkelerinde üretim yaparak önemli bir avantaj elde etmek isterken, olumsuz çevresel faktörler meydana gelmektedir.

Kirlilik hale hipotezi, uluslararası ticaretin gelişmekte olan G-20 ülkelerinin daha gelişmiş ve yenilenebilir teknoloji ihracına yönlendirdiği ve bu gelişmekte olan ülkelerin yönetim anlayışı ile birlikte bozulan çevre kalite standartlarını azalttığı gözlenmektedir. Kirlilik sığınağı hipotezi, doğrudan yabancı şirketler yatırımlarını gelişmiş G-20 ülkelere daha çok çevre kalite standartların esnek olduğu, hammaddeye ulaşımın kolay olduğu ucuz işgücünün olduğu gelişmekte olan ülkeler yapma eğilimindedir. Doğrudan yabancı G-20 ülkelerinde uluslararası ticaret aracılığıyla kirlilik cenneti haline gelmektedir.

Kirlilik ihracına izin verilmesiyle uluslararası ticaret ve çevre kalite standartları arasında olumsuz sonuç oluşmaktadır. Çevre kalite standartlarının yönetmeliklerinin daha az olduğu gelişmiş G20 ülkelerde üretim yaparak önemli bir avantajı elde ederken, olumsuz çevresel faktörler oluşmaktadır. Kirlilik

cenneti hipotezi yatırım ve çevre kirliliği arasındaki pozitif yönleri savunurken, kirlilik hale hipotezi doğrudan yabancı yatırım şirketleri çevre kirliliğini azaltmakta çevre kalitesini daha üst seviyeye getirmektedir.

G20, 19 ülke ve Avrupa Birliği'nin dâhil olduğu hükümetler arası bir forumdur. 1999'da G7'nin inisiyatifıyla, küresel ekonomide ortaya çıkan sorunların çözümünde koordinasyon sağlanması için kurulmuştu. Başlarda sadece ekonomi bakanlarının ve merkez bankası başkanlarının katıldığı toplantıyken, zamanla devlet başkanlarının katıldığı büyük zirveler haline gelmiştir.

Kurulduğu günden beri Türkiye'nin de olduğu G20 ülkeleri içinde, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Arjantin, Avustralya, Birleşik Krallık, Brezilya, Çin, Endonezya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan ve Avrupa Birliği Komisyonu yer alıyor. G20 ülkeleri küresel ekonominin %85'ini oluştururken, küresel ticaretin de %75'inden fazlasını gerçekleştiriyor.

Bu bağlamda CO2 emisyonları üzerinde de fazlasıyla etkili olduklarını gözlenmektedir. Araştırmada G-20 ülkelerini nominal gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) verileri, büyüme oranları ve doğrudan yabancı yatırım (DYY) verileri ile CO2 emisyonları arasındaki bağlantısını kirlilik sığınağı hipotezi ve kirlilik halesi hipotezi üzerinden, elde edilen ampirik bulgular ile değerlendirilmektedir. Değerlendirme sonucunda hangi hipotezin ne şartlar altında gerçekleştiği ve CO2 emisyonlarını azaltma konusunda ne gibi önlemler alınmalı sorusuna cevap aranmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürlerde finansal gelişim ve ekonomik büyüme ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda farklı ampirik sonuçlar tespit edilmiş olup bu farklı sonuçlara ekonometrik yöntem ve incelenen veri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak finansal gelişmeler yabancı sermaye yatırımları ve çevreyle ilgili ayak izi üzerine etkileri arasındaki ilişkiyi anlatan çalışmalara yer verilmiştir.

Son dönemlerde makroekonomik veriler ve çevre arasındaki yapılan çalışmalarda karbon emisyonundan daha önemli bir göstere olarak çevreyle ilgili ayak izi verileri kullanılarak deneysel araştırmalar yapılmıştır. Ekolojik ayak izi ve ekonomik değişkenler arasındaki bağlantıyı inceleyen çalışmalar aşağıda sunulmuştur. Çalışmanın bu kısmında finansal gelişme, yabancı sermaye yatırımları ve çevre bilimi ile çevreyle ilgili ayak izi arasında yapılmış çalışmalara ve deneye dayalı çalışmalara yer verilmiştir.

Di (2007), araştırmalarında Kirlilik Cenneti hipotezi bulguları doğrulanmıştır. Farklı bir çalışmada Yan hun (2010) tarafından, 1978-2008 tarihinde yapılmıştır. Bu çalışmada ise Kirlilik Cenneti hipotezi üzerine bulunan bulguların doğru olduğu anlaşılmıştır. Kir kulak ve diğerleri (2011), doğrudan yapılan yabancı yatırımların hava kalitesine olan etkilerinin olumsuz olarak etkilediği tespit edilmiştir. Farklı ülkelere göre Çin'in araştırılıp incelendiği birçok çalışmanın literatürde bulunmasının sebebi, Çin'in Dünya karbon emisyonunun da en üst sıralardayere almasından kaynaklıdır.

Lee (2013), 1971-2009 verilerini kullanarak G-20 ülkelerinde yabancı sermaye yatırımlarının enerji kullanımı ve CO₂ emisyonu ile birlikte büyüme arasındaki bağlantıyı ekonometrin yöntemleri kullanılarak araştırmıştır. Sonuç olarak G-20 ülkeleri yabancı sermaye yatırımı ekonomik açıdan büyümeyi hızlandırıp buna karşılık olarak, CO₂ emisyonuna olan etkileri sınırlı olarak tespit edilmiştir.

Zafar, Zaidi, Kirmani, Mirza, Hu ve Khan (2019), Doğrudan yabancı yatırımları, doğal kaynaklar ve beşeri sermayelerin Ekolojik ayak izi üzerlerinde etki ve sonuçlarını ABD 1970-2015 zamanın yıllık verileri incelenerek ARDL yöntemiyle araştırılıp incelenmiştir. Ekonomik büyümenin çevresel sorun ve bozulmalara neden olup arttırdığını ve yabancı sermaye yatırımlarının beşeri sermaye ve doğal kaynaklar üzerinde oluşan çevresel bozulmayı azaltma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımlarda %1'lik bir artış oluşmuştur. Ekolojik ayak izinde ise %0.025'lik azalma oluşarak kirlilik durumu gözlenmektedir.

Sarkodie ve Destek (2019), 1977-2013 dönemine ait yıllık verileriyle Çin, Hindistan, Meksika, Güney Afrika, Malezya, Güney Kore, Türkiye için çevresel Kuznets eğrisinin doğruluğu ve enerji tüketim ve finansal ve ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi heterojen panel verileri

kullanılarak nedensellik yöntemiyle araştırılmış ve incelenmiştir. Buna bağlı olarak Malezya ve Çin verilerinin finansal gelişmede ekonomik ayakzine olumsuz etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Apaydın (2020), Türkiye için 1980-2014 dönemlerine ait veriler baz alınarak ARDL, FMOLS ve DOLS yöntemlerini kullanarak yabancı sermaye yatırımları ve finansal gelişmenin ekolojik ayak izi üzerine yaptığı çalışmada ekonomik büyümenin harcama, maksimum çıktı elde etmek ve dışalımın ekolojik ayak izini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Pata ve Yılcı (2020), 1980-2015 dönemlerinde G-7 ülkelerini esas alarak yaptığı ekonomik gelişme, büyüme ve enerji kullanımını çevreyle ilgili ayak izi ile ilişkilendirmiş ve bu ilişkiyi incelerken eşik eş bütünleşme ve esnek Fourier Toda Yamamoto nedensellik testlerini kullanmıştır. Test sonucuna göre Japonya için değişkenler arasında geçerli bir eş bütünleşme ilişkisinin bulunduğu belirtmiştir. Ekonomik büyümenin Japonya, Fransa da ekolojik ayak izine neden olduğu tespit edilmiştir.

Jermisittiparsert, Sharif, Rafique ve Godil, (2020) 1986-2018 dönemlerinde Türkiye verileri kullanarak ekolojik ayak izi ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi QARDL metodu ile incelenmiştir. Küreselleşmenin ekolojik ayak izine pozitif etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

Karakaş, Özdilek ve Gülmez (2021), G-7 ülkelerinin 1971-2015 verilerine bağlı üretim, enerji ve ticaret alanındaki gelişmelerde çevresel etki ve bozulmaya yönelik uzun dönem sonuç ve etkilerini FMOLS ve DOLS yöntemleriyle araştırılıp incelenmiştir. Gelen verilere bakılarak G-7 ülkelerinde birey başına düşen GSYH'de, enerji tüketim ve ticarî açılıklarda oluşan %1'lik fazlalaşma ekolojik ayak izine sırasıyla %0,24, %0,72, %0,39 oranlarında yükseliş gözlenmiştir.

Ahmed, Zhang ve Cary (2021), Japonya için 1971-2016 döneminde ekonomik büyüme, ekonomik gelişme ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi doğrusal ve doğrusal olmayan ARDL yöntemi ile incelemiştir. ARDL test sonucuna göre ekonomik büyümede yaşanan pozitif ve negatif yöndeki artışlar ekolojik ayak izinin artmasına neden olurken negatif yöndeki artışın matematiksel olarak bir anlam ifade etmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Sonuç olarak Japonya'da yaşanan küreselleşme hem ekonomik büyümeyi hem de ekolojik ayak izini arttırmıştır.

Karasoy (2021), 1980-2016 tarihleri arasında Türkiye'de küreselleşmenin ekolojik ayakzine etkilerini ARDL yöntemiyle analiz ederek uzun dönem verilerinde iki değişken arasındaki olumsuz yönlü bir ilişki olduğunu saptamıştır. Konuya dair yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu küreselleşmenin ekolojik ayak izini fazlalaştırdığı ama bu konu üzerinde bir fikir birliğinin yapılamadığı gözlenmektedir.

Ahmed vd. (2021), Japonya üzerine yaptığı finansal gelişme, küreselleşme ve ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi ilişkisini asimetric ve simetric ARDL yönetimi ile arasındaki incelemiştir. Bu sonuca göre ekonomik büyümenin ve küreselleşmenin uzun dönemde Japonya'daki ekolojik ayak izini arttırdığını ifade etmiştir. Ayrıca asimetric ARDL yönteminden çıkan sonuçlara göre, finansal gelişmedeki pozitif ve negatif değişikliklerin ekolojik ayak izini olumlu yönde etkileyip ekolojik ayak izini azalttığı tespit etmiştir. Küreselleşmedeki pozitif yöndeki değişiklik, daha zayıf etkilere neden olan negatif bir etkiye kıyasla, uzun dönemde daha görünür bir etkiyle ekolojik ayak izini çoğaltmaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre, G-20 ülkelerinde yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi hızlandırdığı tespit edilmiştir. Yabancı sermaye yatırımları, finansal gelişme ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişki anlatan çalışmalara yer verilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği buna bağlı olarak ekolojik ayak izini arttırdığı gelişmekte olan bazı ülkelerde de küreselleşme ile birlikte DYY aracılığı ile çevre dostu teknolojilerinin kullanılması çevre kirliliğini azaltmaktadır.

3. VERİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

3.1. Veri

Çalışma da veri seti olarak G-20 ülkeleri örneklem seçilmiştir. Bu inceleme verilerinde sağlıklı bir şekilde veri elde edilemeyen G-20 ülkeleri içerisinde yer alan Rusya, ABD, Güney Kore ve Avrupa Birliği verilerinin içerik yapısı bakımından birbirlerinden farklılık göstermesi nedeniyle çalışmanın dışarısında bırakılmıştır. Çalışma da yıllık veriler kullanılmış olup, 1980-2018 dönemini kapsamaktadır.

Çalışmanın değişkenlerinden DYY göstergesi olarak (World Bank Development Indicators) Amerikan Doları cinsinden DYY net girişi (net inflow of foreign direct investment in current US\$ Billion) değerleri kullanılmıştır (<https://data.worldbank.org/indicator>) FG göstergesi IMF verilerinden makroekonomik ve finansal verilere erişim sağlanarak FG endeksi veri tabanı üzerinden (<https://data.imf.org>) ve EKO verisi ise <https://data.footprintnetwork.org> web sitesinden temin edilmiştir.

3.2. Durbin Hausman Panel Eş Bütünleşme Testi

Yapılan çalışmalarda yatay kesit bağımlılığı, homojenlik ve birim kök analizlerinden sonraki aşamada değişkenler arasındaki uzun döneme ait bir ilişkinin tespitinin değerlendirilebilmesi için farklı panel eş bütünleşme testlerinin yapılması gerekmektedir. Durbin-Hausman testi ile değişkenlerin farklı yatay kesit bağımlılığı ve durağanlık seviyelerinde olması halinde eş bütünleşmenin tespitinin yapılmasına imkân sağlamaktadır. Bu eş bütünleşme testinde panel verilerinin homojen ve heterojen durumlarına göre iki ayrı formül kullanılmaktadır. Formüller aşağıda sunulmaktadır. Bu formüller *DH_g* veri istatistiği panellerin heterojen bir durumda olması halinde, *DH_p* veri istatistiği ise panellerin homojen bir durumda olmasında kullanılmaktadır. İstatistikler aşağıda verilmiştir.

$$DH_g = \sum_{i=1}^n S_i (\phi_i - \phi_i)^2 \sum_{t=2}^T e_{it-1}^2$$

$$DH_p = S_n (\phi_i - \phi_i)^2 \sum_{t=1}^T \sum_{t=2}^T e_{it-1}^2$$

3.3. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi, yatay kesit bağımlılığını dikkate alıp nedensellik analizleri yapabilmek için kullanılmaktadır. Bu nedensellik testine göre; panellerin durağanlık seviye değerlerinin I[0] ya da I[1] olduğunda, veriler değerleri arasında yatay kesit bağımlılığının var olup var olmaması durumunda, panellerin birbirleri arasında eş bütünleşme ilişki durumlarının olduğu ya da olmadığı tercih edilmektedir. (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011: 870). Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) yapmış oldukları testte, her bir kesit için aşağıda gösterilen modelini kullanmaktadırlar;

$$X_{i,t} = a_{1,i} + \sum_{j=1}^{k_i+d_{maxi}} \beta_{1,ij} X_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d_{maxi}} \delta_{1,ij} Y_{i,t-j} + \varepsilon_{1,it}$$

$$Y_{i,t} = a_{2,i} + \sum_{j=1}^{k_i+d_{maxi}} \beta_{2,ij} X_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d_{maxi}} \delta_{2,ij} Y_{i,t-j} + \varepsilon_{2,it}$$

Nedensizlik hipotezini panel verilerle test etmek için, Fisher test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplama yapılmaktadır.

$$\lambda = -2 + \sum_{i=1}^N \ln(\pi_i)$$

4. AMPİRİK BULGULAR

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

	İstatistik	Olasılık Değeri
EKO	-4.186	0.008*
DYY	-0.436	0.004*
FG	-3.872	0.046**

Not: *, **, ***; sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

$CDLM_{adj}$ testi aracılığı ile elde edilen sonuçlara bakıldığında EKO ve DYY’da anlamlılık değeri 0,1 den düşük olduğu için test sonucu anlamlıdır. Yatay kesit bağımlılığı vardır ve H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca anlamlılık değerleri 0,01 den düşük olduğu için test sonuçları %99 oranında güvenilirdir. $CDLM_{adj}$ testi aracılığı ile elde edilen sonuçlara bakıldığında FG anlamlılık değeri 0,1 den düşük olduğu için yatay kesit bağımlılığı vardır ve H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca anlamlılık değeri 0,046 olduğu için test sonucu %95 güvenilirdir.

4.2. Homojenlik/Heterojenlik Testi

Tablo 2. Homojenlik/Heterojenlik Testi Sonuçları

	İstatistik	Olasılık Değeri
Δ	12.308	0.000***
Δ_{adj}	12.811	0.000***

Not: ***, sırasıyla %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Buna göre EKO, DYY ve FG de çıkan sonuçlara baktığımızda anlamlılık değeri 0,1’den düşük olduğu için H_1 hipotezi kabul edilmiş olup değişkenlerin heterojen yapıya sahip oldukları görülmektedir. Panellerde eş bütünleşme, birim kök ve nedensellik gibi testlerin araştırılıp yapılabilmesi için başka bir ön teste panellerin homojen ve heterojenlerinin belirlenmesidir.

4.3. Birim Kök Testi

Tablo 3. CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzye Değerler	Fark Değerler
EKO	-3.495*	-
DYY	-3.114	-5.174***
FG	-2.651	-4.539**

Not: ***, **, *; sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Çıkan analiz sonuçları incelendiğinde EKO kendi seviye değerinde %90 güvenilirlik oranında durağandır. DYY ve FG değişkenleri seviye değerinde durağan değildir. DYY ve FG değişkenlerinin fark değerleri alınmış olup DYY %99 güvenilirlikle, FG ise %95 güvenilirlik oranında durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.4. Durbin Hausman Panel Eş bütünleşme Testi

Tablodaki verilere göre EKO ile DYY ve FG arasında eş bütünleşme ilişkinin varlığı incelenmiştir. EKO ile DYY ve FG Değişkenlerinin heterojenle gösterdiğinden DH-g istatistiğinin sonuçları ele alınarak değerlendirilmiştir.

Tablo 4. Durbin Hausman Panel Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

	EKO ve DYY	EKO ve FG
DH-grup	212.214(0.000)***	2.787(0.997)
DH-panel	102.198(0.000)***	-1.054(0.146)

Not: ***, sırasıyla %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

EKO ile DYY DH-grup bulguları incelendiğinde aralarında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu, Bu sonuçla, EKO ve DYY arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, EKO ve FG arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı bulgusu elde edilmiştir.

4.5.FMOLS Panel Eşbütünlük Testi

FMOLS ile eş bütünlük tahminci aracılığıyla DYY bağımsız değişken, EKO ise bağımlı değişken olduğu durumda, elde edilen veriler yukarıda gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre ABD, Avrupa Birliği, Güney Kore, Rusya haricinde G-20 ülkelerine ait DYY ile EKO değerleri arasında pozitif yönlü bir etkileşim söz konusudur. DYY 'daki artışla birlikte bu ülkelerde EKO oranları artmaktadır.

Tablo 6. FMOLS Panel Eşbütünlük Testi Sonuçları

EKO-DYY	İstatistik	Olasılık Değeri
	0.008231	0.000***

Not: ***, sırasıyla %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

DYY ile birlikte ülkeler arası etkileşim artmış, ülkelerde gelişmiş ve yenilenebilir teknoloji ihtiyacına yönlendirdiği ve bu gelişmekte olan ülkelerin yönetim anlayışı ile birlikte bozulan çevre kalite standartlarını arttırdığını gözlenmektedir. Bu bulgular araştırmaya konu olan ülkeler için Kirlilik Cenneti hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. DYY arttıkça EKO artmakta ve buna bağlı olarak çevresel kirlilik ve hava kirliliği azalmaktadır.

4.6. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi

Panel verilerine ait sonuçlarda değişkenlerin birbirleri arasında nedensellik ilişkisine olmamasına karşılık (Tablo 1) ülkelere özgü sonuçlara bakıldığında ise bazı ülkelerde değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin bulunduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 5. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi Sonuçları (G-20)

	İstatistik	Olasılık Değeri
EKO→DYY	57.069	0.763
DYY→EKO	70.487	0.975
EKO→FG	28.415	0.961
FG→EKO	24.029	0.879

Not: *, **, ***, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 7. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi Sonuçları (Ülke Bazında)

	EKO→DYY	DYY→EKO	EKO→FG	FG→EKO
Almanya	0.225(0.635)	0.464(0.496)	0.765(0.382)	0.161(0.688)
Arjantin	0.156(0.693)	0.048(0.827)	0.160(0.689)	0.391(0.532)
Avustralya	0.500(0.480)	0.595(0.440)	0.009(0.924)	0.066(0.797)
B. Krallık	4.104(0.043)**	3.527(0.060)*	1.916(0.166)	0.118(0.731)
Brezilya	0.776(0.378)	0.028(0.867)	0.249(0.618)	0.23(0.628)
Çin	0.007(0.933)	1.541(0.214)	1.809(0.179)	1.452(0.228)
Endonezya	25.140(0.000)***	0.004(0.947)	0.012(0.911)	0.011(0.916)
Fransa	0.370(0.543)	7.453(0.006)***	4.638(0.031)**	1.311(0.252)
G. Afrika	0.366(0.545)	13.595(0.000)***	0.683(0.408)	0.114(0.736)
Hindistan	2.146(0.143)	11.860(0.001)***	1.426(0.232)	0.361(0.548)

İtalya	1.449(0.229)	1.128(0.288)	0.756(0.385)	0.163(0.686)
Japonya	0.330(0.566)	2.746(0.098)*	0.262(0.609)	2.850(0.091)*
Kanada	0.035(0.851)	2.225(0.136)	0.008(0.930)	1.824(0.177)
Meksika	0.177(0.674)	0.612(0.434)	0.036(0.849)	0.020(0.887)
Suudi Arabistan	1.789(0.181)	0.459(0.498)	0.149(0.700)	0.809(0.368)
Türkiye	0.650(0.420)	0.774(0.379)	0.615(0.433)	0.297(0.586)

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içerisinde sayılar olasılık değerlerini göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre B. Krallık'ta EKO ve DYY arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Endonezya'da EKO'dan DYY harcamalarına doğru, Fransa, Afrika, Hindistan, Japonya'da DYY'dan EKO'ya doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Öte yandan EKO ve FG arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmemiştir. Fransa'da EKO'dan FG'ye doğru arasında tek yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Japonya'da ise FG'dan EKO'ya doğru tek yönlü bir ilişkisi olduğu elde edilmiştir.

Kirlilik Sığınağı Hipotezi ve Kirlilik Hale Hipotezi sonuçlarına ulaşmak için DYY ve FG, EKO üzerindeki etkilerinin neden olduğu yönündeki bulguların tespit edilmesi gerekmektedir. Eş bütünleşme ilişkisi olduğu durumda değişimlerin hangi yöne etki ettiğini sonucuna ulaşmak gerekmektedir. Çıkan sonuçlara göre EKO, DYY ve FG arasında pozitif yönlü nedensellik sonucuna göre Kirlilik Sığınağı; EKO, DYY ve FG arasında negatif yönlü nedensellik sonucuna göre Kirlilik Cenneti hipotezi kabul edilmektedir.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşmede ekonomik yapıyla beraber son 40 yılda DYY ve FG değerlerinde artış gözlenmektedir. DYY ve FG'lerin EKO üzerinde etkileri incelenen bu çalışmada G-20 ülkelerine ait 1980-2018 yıllarına ait veriler örneklem olarak seçilmiştir. Panel verilerine ait sonuçlarda değişkenlerin birbirleri arasında nedensellik ilişkisi olmamasına karşılık ülkelere özgü sonuçlara bakıldığında ise bazı ülkelerde değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmektedir. EKO ve DYY DH-g verileri incelendiğinde aralarında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu, EKO ve FG DH-g verileri incelendiğinde ise aralarında eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçla, EKO ve DYY arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, EKO ve FG arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı bulgusu elde edilmiştir.

Bu çalışmada DYY, FG ve EKO arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla 1980-2018 tarihli yıllık veri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Ampirik bulguların elde edilmesi için G-20 ülkelerinden eksiksiz bir şekilde verilerine ulaşılabilen 16 tanesi için 1980-2018 yılları arası veriler alınarak; yatay kesit bağımlılığı, homojenlik, birim kök, eş bütünleşme ve nedensellik testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre EKO ve DYY arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, EKO ve FG arasında ise herhangi bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular araştırmaya konu olan ülkeler için Kirlilik Cenneti hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. DYY arttıkça EKO artmakta ve buna bağlı olarak çevresel kirlilik ve hava kirliliği artmaktadır.

Durbin-Hausman eş bütünleşme test sonuçlarına göre, DH-g verileri incelendiğinde EKO ve DYY arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bulgular EKO ile DYY paralel düzeyde hareket ettiğini göstermektedir. Bu bulguların literatürdeki Ahmed, Zhang ve Cary (2021), Apaydın (2020) çalışmaları ile kısmen de olsa benzer olduğu görülmektedir. Bu iki çalışmada diğer değişkenleri ile yapılan test sonuçlarına göre EKO arttığını yönde bulgular tespit edilmiştir. Durbin-Hausman eş bütünleşme test sonuçlarına göre, DH-g verileri incelendiğinde ise EKO ve FG arasında eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik konusunda tespit edilen bulgular, literatürde yer alan diğer sonuçlarla zıt sonuçlar sunmaktadır. Bu eserler literatürdeki Pata ve

Yılcı (2020), Sarkodie ve Destek (2019), Di (2007) şeklinde sayılabilir. Bu çalışmalarda diğer değişkenleri ile yapılan test sonuçlarına göre EKO azalttığı yönde bulgular tespit edilmiştir.

Yüksek EKO, doğal kaynakların hızlı tükenmesine neden olabilir ve bu da çevre üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir. Bu nedenle, EKO'nin düşürülmesi önemlidir. DYY ülkede yarattıkları çevre kirliliğini önlemek ve EKO'yu azaltmak için birçok farklı önlem alınabilir. Çevre yönetmelikleri, yatırımcıların ülkede yarattıkları çevre kirliliğini azaltmak için önlemler almalarını sağlar. Bu yönetmelikler, yatırımcıların ülkede ürettikleri ürünlerin çevreye olan etkisini sınırlandırmak için düzenlemeler içerir. Çevre yönetmeliklerine uymayan yatırımcıların ülkede faaliyetlerine izin verilmemesi, çevre kirliliğini azaltmaya yardımcı olabilir. Bu nedenle, ülkelerin yatırımcıların çevre yönetmeliklerine uymalarını sağlaması önemlidir. Çevresel yatırımlar yaparak, yatırımcılar ülkede yarattıkları çevre kirliliğini azaltmaya yardımcı olabilir. Bu nedenle, ülkelerin yatırımcıların çevresel yatırımlar yapmalarını teşvik etmeleri önemlidir. Çevre dostu teknolojileri desteklemek, yatırımcıların çevre dostu teknolojileri kullanmalarını teşvik edebilir. Bu sayede, yatırımcılar ülkede yarattıkları çevre kirliliğini azaltmaya yardımcı olabilir. Sürdürülebilir enerji kaynaklarını kullanmayı teşvik etmek, yatırımcıların sürdürülebilir enerji kaynaklarını kullanmalarını teşvik edebilir. Bu sayede, yatırımcılar ülkede yarattıkları çevre kirliliğini azaltmaya yardımcı olabilir.

KAYNAKLAR

- Acharyya, Joysri. (2009). FDI, Growth and The Environment: Evidence from India on Emission During The Last Two Decades. *Journal of Economic Development*, 34(1), 43-58.
- Ahmad, Mahmood (2021). Modelling The Dynamic Linkages Between Eco-Innovation, Urbanization, Economic Growth and Ecological Footprints For G7 Countries: Does Financial Globalization Matter?. *Sustainable Cities and Society*, 70, 102881
- Ahmed, Zahoor, Bin Zhang, and Michael Cary. (2021). Linking economic globalization, economic growth, financial development, and ecological footprint: evidence from symmetric and asymmetric ARDL. *Ecological Indicators*, 121, 1-12.
- Apaydın, Ş. (2020). Küreselleşmenin Ekolojik Ayak İzi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5 (1): 23-42.
- Breusch, Trevor S., & Adrian R. Pagan (1980) The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics, *Review of Econometric Studies*, 47 (1), 239-253.
- Dean, Judith M., Mary E. Lovely, and Hua Wang. (2009), Are Foreign Investors Attracted to Weak Environmental Regulations? Evaluating the Evidence from China, *Journal of Development Economics*, 90, 1–13
- Destek, Mehmet Akif, and Samuel Asumadu Sarkodie. (2019). Investigation of environmental Kuznets curve for ecological footprint: the role of energy and financial development. *Science of the Total Environment*, 650(2), 2483-2489.
- Di, Wenhua. (2007), Pollution Abatement Cost Savings and FDI Inflows to Polluting Sectors in China, *Environment and Development Economics*, 12, 06, December, 775-798
- Doytch, Nadia. (2020). The impact of foreign direct investment on the ecological footprints of nations. *Environmental and Sustainability Indicators*, 8, 1-13.
- Emirmahmutoglu, Furkan, ve Nezir Kose (2011) Testing for Granger causality in heterogeneous mixed panels, *Economic Modelling* 28 (2011) 870–876.
- FOODPRINT NETWORK, (2022). Ecological footprint by country. <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?cn=9&type=earth>. (Erişim Tarihi:13.11.2022).
- Godil, Danish Iqbal (2020). The asymmetric effect of tourism, financial development and globalization on ecological footprint in Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 40109–40120.

- Guzel, Arif Eser ve İlyas Okumus (2020). Revisiting the pollution haven hypothesis in ASEAN-5 countries: New insights from panel data analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 18157-18167.
- Gülmez, Ahmet; Elveda Özdilek, & Derya Nur Karakaş (2021). Ekonomik büyüme, ticari açıklık ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izine etkileri: G7 ülkeleri için panel eşbütünlük analizi. *Econder*, 5(2), 329-342. doi: 10.35342/econder.969114.
- IMF, Finansal gelişme endeksi, <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B>. (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Karasoy, Alper. (2021). Küreselleşme, sanayileşme ve şehirleşmenin Türkiye'nin ekolojik ayak izine etkisinin genişletilmiş ARDL yöntemiyle incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 208-231.
- Kirkulak, Berna, Bin Qiu, ve Wei Yin. (2011), The Impact of FDI on Air Quality: Evidence from China, *Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies*, 4, 2, 81-98
- Köksal, Cihat, & Guldener ÇETİN. (2021). Türkiye'de kirlilik yaratan sektörlerin dış ticaretinin analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 257-275.
- Köksal, Cihat, Mehtap Işık, & Salih Katircioğlu. (2020) The role of shadow economies in ecological footprint quality: Empirical evidence from Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 13457-13466.
- Lee, Jung Wan. (2013). The contribution of foreign direct investment to clean energy use, carbon emissions and economic growth. *Energy Policy*, 55, 483-489.
- Liu, Yaping, (2022). Does tourism development, energy consumption, trade openness and economic growth matters for ecological footprint: testing the environmental Kuznets curve and pollution haven hypothesis for Pakistan. *Energy*, 245, 1-11.
- Minh, Ngo Ngoc. (2019). Foreign Direct Investment and Carbon Dioxide Emissions: Evidence from Capital of Vietnam. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(3), 76-83. doi: <https://doi.org/10.32479/ijeeep.9023>
- Öztürk, İlhan, & Ali Acaravci. (2013). "The Long-run and Causal Analysis of Energy, Growth, Openness and Financial Development on Carbon Emissions in Turkey". *Energy Economics*, 36: 262-267.
- Pata, Ugur Korkut, ve Veli Yilanci. (2020). Financial development, globalization and ecological footprint in G7: further evidence from threshold cointegration and fractional frequency causality tests. *Environmental and Ecological Statistics*, 27, 803-825. doi: 10.1007/s10651-020-00467-z.
- Pesaran, M. Hashem (2004) General diagnostic tests for cross section dependence in panels, *CESifo Working Paper Series*, 1229.
- Pesaran, M. H. (2006), A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Crosssection Dependency, *Cambridge Working Papers in Economics*, 0346.
- Pesaran, M. Hashem, Aman Ullah, & Takashi Yamagata (2008) A bias-adjusted LM test of error cross-section independence, *Econometrics Journal* 11, 105-127.
- Pesaran, M. Hashem, ve Takashi Yamagata (2008) Testing slope homogeneity in large panels, *Journal of Econometrics*, 142(1), pp. 50-93.
- THE WORD BANK (2022), Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> (Erişim tarihi: 11.11.2022).
- Westerlund, Joakim (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect, *Journal of Applied Econometrics* 23, 193-233.

- Yanchun, Yi (2010), FDI and China's carbon dioxide emissions: 1978–2008. In *Proceedings of the 7th International Conference on Innovation & Management* 289-293
- Yaylalı, Muammer (2015). Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ile karbondiok-sit emisyonu arasındaki ilişkinin ARDL yaklaşımı ile araştırılması. *Alphanumeric Journal*, 3(2), 107-112.
- Zafar, Muhammad Wasif (2019). The impact of natural resources, human capital, and foreign direct investment on the ecological footprint: the case of the United States. *Resources Policy*, 63, 1-10.
- Zhang, Yue-Jun (2011). The Impact of Financial Development on Carbon Emissions: An Empirical Analysis in China. *Energy Policy*, (39), 2197-2203.

CONSERVATION PROBLEMS OF ARMENIAN CHURCHES OF ELAZIĞ

Ayşe Gülce KARAKAYA

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Gazi University, Ankara, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-7859-609X

Asena SOYLUK

Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Ankara, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-6905-4774

Esra ÖZKAN YAZGAN

Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Ankara, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-2844-3949

ABSTRACT

Cultural heritage is defined as “all kinds of artifacts that are inherited from the past and wanted to be left to the future for different reasons, that exist physically and that are made by people, and the values belonging to a society” (Ministry of Culture and Tourism, 2009:3).

Anatolia is a geography that has hosted various cultures for centuries. There are many cultural heritage sites of these cultures that are worth preserving. Although some of these artifacts have been conserved and transferred to the present day, some of them have not survived, some are under the threat of extinction.

The history of the Elazığ city of Turkey dates back to BC 2000. The city, which was firstly located in the Harput region, has been moved to the present city center since 1834. There are important cultural heritage sites in Elazığ, especially in Harput and the city center. In addition to the First Age Civilizations, various Pre-Ottoman communities, Ottoman and Turkey Republic Period artifacts, Armenians, who had a significant population in the province until the end of the 19th century, also left important cultural heritage artifacts in Elazığ. In this study, historical Armenian churches, were examined and conservation problems have determined. There are 3 Armenian churches in the city center, 1 Armenian church and 1 Assyrian church in the Harput region, and 9 Armenian churches have survived in other districts of Elazığ. According to the information obtained from literature, 8 churches have not reached the today. Most of these churches are under the threat of extinction. The aim of the study is to develop suggestions for the documentation and conservation of these churches. As a result of the study, the Armenian churches have been documented to be passed on to future generations in terms of their architectural and cultural values.

Keywords: Architectural conservation, cultural heritage, Armenian churches, Elazığ.

INTRODUCTION

Cultural heritage should be preserved and transferred to future generations because they provide information about the way of life from the past to the present and because they are historical documents. In the conservation of cultural heritage, it is important to conserve all the values of the historical building or artifact against all threats. Turkey, which has been home to various civilizations for centuries, is also home to very valuable cultural heritage in terms of the works of these civilizations. As of the 19th century, the efforts of UNESCO and the concept of "World Heritage" is an important milestone in the discipline of conservation. In line with the above-mentioned purpose, an international cooperation has been realized under the leadership of UNESCO in order to create awareness to preserve and conserve

the universal values accepted as common heritage, to conserve the values that are in danger of deterioration and extinction, and to transfer them to the future with confidence. At the conference organized by UNESCO in Paris in 1972, the "Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage" was adopted. With this convention, legal and administrative responsibilities were imposed on the states parties to the convention for the documentation, protection and presentation of natural and cultural heritage. In 1983, the Republic of Turkey took its place among the states that are parties to the convention, the number of which has reached 190 today (Bilgili, 2014:1).

In this context, cultural heritage in Turkey needs to be documented and conserved. Elazığ, one of the cities where various civilizations have ruled from past to present, is located in the Upper Fırat basin in the Eastern Anatolia Region. Elazığ, one of the rare cities of Anatolia, which has been inhabited from the Paleolithic Age to the present day, has hosted different civilizations and cultures for centuries and has many cultural assets. The Harput region, located 5 km north of today's city center, was the first settlement center of Elazığ until the city was moved to the current city center in the mid-19th century. The history of Harput dates back to the Middle Bronze Age (2000-1800 BC). The region was under the domination of such states as the Hurrians, Urartians, Romans, Medes, Persians, Parthians, Sassanids, Seleucids, Armenians, Byzantines, Arabs, Cubukoğulları, Artukoğulları, Seljuks, Mongols, Dulkadiroğulları, Akkoyunlular, Safavids and Ottomans. For this reason, cultural heritage is mostly concentrated in the Harput region.

Muslim and non-Muslim people have lived together in Elazığ for years. When the population censuses are analyzed, it is seen that there is a significant non-Muslim population in the region. There are important cultural heritage elements belonging to the non-Muslim people living in the region. These historical heritage items, which are historical documents and have high architectural value, should be documented and preserved and passed on to future generations.

HISTORICAL ARMENIAN CHURCHES IN ELAZIĞ

There are 14 churches that have survived to the present day in Elazığ province. 13 of them are Armenian Churches and 1 of them is Assyrian Church. Three of the churches that have survived to the present day are located in the current provincial center called Mezra, 2 in the Harput region in the provincial center, 3 in Palu district, 3 in Kovancılar district, 1 in Keban district, 1 in Ağın district, 1 in Ağın district, 1 in Baskil district.

Table 1. The existing churches examined within the scope of the thesis according to the districts of Elazığ.

Merkez		Palu	Kovancılar	Keban	Ağın	Baskil	Sivrice	Arıcak	Alacakaya	Karaçoğan	Madene
Mezra	Harput										
Armenian Protestant Church	Harput Ancient Orthodox Virgin Mary Syriac Church	Surp Lusavorich Church	Ekinözü Church	Toma Church	Küşne Church	Muşar Mountain Church					
Surp Simon (Surp Asdv)	Surp Garabed Monastery	Kindik Church	Kovancılar Church								

adsad zin) Churc h	(Red Churc h)										
Surp Kevor k (Surp Hulve nk) Churc h		Surp Bogh os Vank Churc h	Hoşm at- Çakır kaş Churc h								
14 churches have survived to the present day.											

In the Harput region of the city center, 2 churches have survived to the present day. One of them is a Syriac church and the other is an Armenian church. These churches are Harput Ancient Orthodox Virgin Mary Syriac Church and Surp Garabed Monastery (Kızıl Church).

Among the churches that have survived to the present day, Harput Ancient Orthodox Virgin Mary Syriac Church is one of the 2 churches that continue to be used with its original function today in Elazığ province and is the oldest known church in Elazığ. According to the literature studies, it was determined that the church was built in the 6th century A.D. to the east of Harput Castle. The western wall of the church is formed by the rock on which the Harput Castle sits (Figure 1).

Figure 1: Harput Ancient Orthodox Virgin Mary Syriac Church (Source: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/gezilecek yer/meryem-ana-kilisesi>, Access Date: 10.06.2023)

Apart from the Harput Ancient Orthodox Virgin Mary Syriac Church, another church that has partially survived to the present day in the Harput Region is the Surp Garabed Monastery (Red Church). Only the east wall of this church is still standing today. The south and north walls are partially standing. Apart from this, the western wall, the upper cover and the interior fittings are completely destroyed. During the restoration and repair works in the church in 2016, a 165-year-old inscription was found. The repair works were insufficient for this church and the church is in ruins today (Figure 2).

Figure 2: Surp Garabed Church (Source: Author's Archive, 01.02.2023)

In today's city center called Mezra, 3 churches have survived to the present day. These churches are Armenian Protestant Church, Surp Simon Church (Surp Asdvadsadzin Church) and Surp Kevork Church. Of these churches, only the body walls of the Armenian Protestant Church have survived to the present day (Figure 3). The church was built with masonry construction technique using rubble stone and brick materials, and none of the interior fittings such as the upper cover, bell tower, floor stairs have survived to the present day (Figure 4). In the 19th century, this church was registered as Arpacı Flour Factory and owned by a private individual.

Figure 3: Armenian Protestant Church (Source: Author's Archive, 01.11.2021) / **Figure 4:** Armenian Protestant Church in 1900s (Yeğin ve Öztürk, 2022: 709)

Another church located in today's provincial center called Mezra is the Surp Simon Church (Surp Asdvadsadzin Church) in the area called Venk in the village of Yalnız. Although this church has been abandoned for years, it differs from the other churches examined in this study because it preserves its structural integrity except for minor losses in its structural system and upper cover. All its elements such as the roof, load-bearing columns and priest rooms have survived to the present day (Figure 5). The church built with masonry construction technique consists of two sections. There is a rectangular vaulted entrance on the west and a cross-shaped vaulted naos covered with a dome on the east (Figure 6). Although it is thought that the church was built in the 7th century, there is no definite record on the subject.

Figure 5: Interior of Surp Simon Church (Source: Author's Archive, 02.02.2023) / **Figure 6:** Exterior of Surp Simon Church (Source: Author's Archive, 02.02.2023)

Surp Kevork Church (Surp Hulvenk Church), another surviving church in Elazığ city center, is located in Şahinkaya village. Most of the body walls, a part of the upper cover and some of the supporting columns of the church have survived (Figure 7-8-9). The interior is divided into nine sections by pointed arches on four free columns in the center. The central square space was covered with cross vaults. The north and south sides of the central space are covered with three east-west orientated barrel vaults separated by arches. There is no ornamentation in the building.

Figure 7: East Facade of the Church (Source: Author's Archive, 02.02.2023), **Figure 8:** West Facade of the Church (Source: Author's Archive, 02.02.2023), **Figure 9:** Interior of the Church (Source: Author's Archive, 02.02.2023)

In addition to the churches in the city center, there are Armenian churches in different districts that have partially survived to the present day. These churches are Surp Lusavorich Church (Figure 10), Kindik Church and Surp Boghos Vank Church in Palu district, Ekinözü Church, Kovancılar Church and Hoşmat (Çakırkaş) Church in Kovancılar district, Küşne Church in Ağın district, Toma Church in Keban district and Muşar Mountain Church in Baskil district. None of these churches have preserved their structural integrity and all of them are under the threat of extinction.

Figure 10: Palu Surp Lusavorich Church (Source: <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/8422/tas-atmanin-ibadet-sayildiği-kilise-ayaga-kalkiyor>, Access Date: 11.06.2023)

In addition to the churches that have survived to the present day, there are 8 churches that have not survived to the present day but are found in written sources (Table 2). It is seen that these churches are concentrated in Harput, the first settlement area in the city center. These churches are Mar Shamun Church, İğdeli Church, Protestant Church, Syriac Church, Catholic Church, Remains of Church No. 4, Surp Hagop Church (Figure 11) and Surp Nişan Church Remains in Sivrice district.

Table 2. Churches found in written sources but which have not survived to the present day according to the districts of Elazığ.

Merkez		Palu	Kovancılar	Keban	Ağın	Baskil	Sivrice	Arıcak	Alacakaya	Karaçoğan	Madan
Mezra	Harput										
	Surp Hagop Church						The Ruins of Surp Nişan				

							Church				
	Mar Şamun Church										
	İğdeli Church										
	Protestant Kilisesi										
	Syriac Church										
	Catholic Church										
	The Remains of the Church No. 4										

8 churches are mentioned in written sources but have not survived to the present day.

Figure 11. Surp Hagop Church (Source: Veli Sevin-Necla Arslan Sevin-Haydar Kalsen, Ottoman Life in the Castle Neighbourhood of Harput, p. 70)

THREATS OF HISTORICAL ARMENIAN CHURCHES

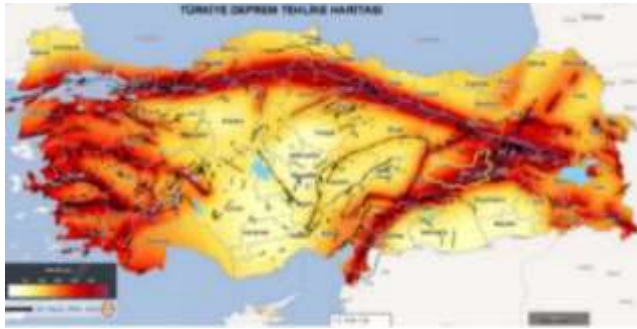
Historical Armenian churches in Elazığ are under the threat of extinction for various reasons. As of the late 19th and early 20th centuries, the use of these churches with their own functions ended. Since these dates, the churches have been used with functions independent of their religious functions and the se functions have damaged the churches. An example of this situation is the Armenian Protestant Church in the city center, which was used as a flour factory, a barn and nowadays as a car park (Figure 12). Similarly, other churches have also been damaged due to changes in function.

Figure 12: Armenian Protestant Church in 2021 (Source: Google Earth Pro, Access Date: 17.01.2022)

In addition to misuse and destruction, another important threat to these historic churches is the seismicity of Elazığ province. Elazığ, whose provincial center and some districts are located in the 2nd degree earthquake risk zone (Figure 13), has been exposed to major earthquakes especially in recent years. In addition, all of the districts of Palu, Arica, Alacakaya, Alacakaya, Maden, Sivrice and parts of Karakoçan, Kovancılar and Baskil districts of Elazığ are located in the 1st degree earthquake risk zone (Figure 14).

Figure 13: Earthquake Risk Map of Türkiye (URL 1)/ **Figure 14:** Seismicity Map of Elazığ (Source: Earthquake Research Department Ankara, Access Date:12.04.2023)

Since ductile behavior, which is the most important feature in the resistance of buildings against earthquakes, is not available in these historical buildings built with masonry construction technique, earthquake poses a great threat of destruction for these buildings. The 6.1 mw earthquake on 08.02.2010, the 5.4 magnitude earthquake on 24.06.2011, the 6.5 mw Elazığ Earthquake on 24.01.2020, the 7.7 mw and 7.6 magnitude Kahramanmaraş-based earthquakes on 06.02.2023 are destructive earthquakes that directly affected these historical churches.

In addition to earthquake risk and misuse, another factor that threatens the historic Armenian churches in Elazığ is vandalism. An example of vandalism is the soot marks on the walls and load-bearing columns of Surp Sumon Church as a result of the fire that was lit inside the church (Figure 15-16).

Figure 15-16: Interior of Surp Simon Church (Source: Author’s Archive, 02.02.2023)

Another vandalism seen in the churches is the spray-painted writings on the body walls of the Armenian Protestant Church (Figure 17).

Figure 17: Vandalism on Armenian Protestant Church Walls (Source: Author’s Archive, 10.11.2021)

Another factor threatening the historical Armenian churches is the climatic characteristics. Especially the heavy rains seen in recent years have caused a lot of damage to these historical buildings due to their openness to external influences. For example, it was stated that Elazığ province had the wettest period of the year in the first quarter of 2019 and the 350 kg of precipitation received in the first four months was the highest amount of precipitation received in the last 20 years (URL 2). In the Surp Hulvenk Church located in the city center of Elazığ, the excessive rainfall in the first four months of 2019 increased the load applied on the structure and partial collapses occurred on the outer wall of the main section and the upper cover on the northwest façade (Gürsul and Yeler, 2023: 33) (Figure 18-19). In addition, deterioration such as cracking, spalling and splitting due to temperature, precipitation, wetting-drying, freezing-thawing and humidity changes are encountered in these buildings.

Figure 18: North-West Wall After Demolition (Gürsul and Yeler, 2023: 33) / **Figure 19:** North-West Wall After Demolition (Gürsul and Yeler, 2023: 34)

CONCLUSION

Historical buildings should be conserved and transferred to future generations due to their architectural values and cultural importance. Turkey has been home to various civilisations for centuries and these civilisations have left a significant cultural heritage in the country.

In this study, historical Armenian churches, which have an important place in the cultural inventory of Elazığ province, and the conservation problems of these churches were investigated. In the researches carried out, it was seen that 14 churches have survived to the present day in Elazığ province and 8 churches have not survived to the present day because they were completely destroyed. One of these churches is Harput Ancient Orthodox Virgin Mary Syriac Church, which continues to be actively used with its own function, and the other is Surp Simon (Surp Asdvadsadzin) Church, which has preserved its structural integrity despite being abandoned today. Apart from these two churches, the other 12 churches have not preserved their structural integrity and are abandoned.

The research churches are under threat of extinction for various reasons. The first of these threats is that these churches have not been used at all for years or are used with wrong functions. The use of the buildings with functions different from their originally planned functions can damage the buildings. Another factor that threatens the historical Armenian churches is the fact that Elazığ is located on active fault lines. Destructive earthquakes, which have occurred frequently in Turkey in recent years, pose a significant threat to masonry churches, which lack ductile behaviour. Other factors that threaten the churches are climate-related threats, vandalism and soil characteristics.

In conclusion, historical Armenian churches, which have a very important place in terms of architectural and cultural values, are under the threat of extinction due to various reasons. It is important that these churches are conserved and safely passed on to future generations.

REFERENCES

- Aksın, A. (1999), 19. Yüzyılda Harput, Elazığ.
- Aytaç, İ. Palu Surp Lusavorich Kilisesi Özet.
- Çakmak, Ş. (2006). Hüzünlü Kent: Harput. Sanat Tarihi Dergisi, 15(2), 137-164.
- Gürsul, B., & Yeler, S. (2023). Tarihi Yapılarda İklim Değişikliğinin Etkisi: Elazığ Khule Surp Kevork Kilisesi Üzerinden Bir Değerlendirme. Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 1(2), 27-36.
- Kurucu, Ö. Ü. M. (2018). Palu'daki Kültürel Mirasın Yerel Yerleşim Dokusu-Modernite-Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi.
- Sevin, V., Sevin, N. A., & Kalsen, H. (2011). *Harput: Kale Mahaltesinde Osmanlı Yaşamı*. Ege Yayınları.
- Tanoğlu, İ. (2013). Harput Süryani Kadim Ortodoks Meryem Ana Kilisesi'nin Dünü Ve Bugünü. Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 776-788.
- Url 1. <https://www.afad.gov.tr/Turkiye-Deprem-Tehlike-Haritasi>, Access Date:10.04.2023
- Url 2. <https://www.haberler.com/Haberler/20-Yilin-En-Yagisli-4-Ayi-Barajlari-Doldurdu-Keban-12056796-Haberi/>
- Uzun, C. (2016). 17. Yüzyılda Harput/Harput İn 17th Century.
- Yeğın, M., & Öztürk, Ş. (2022). Elazığ Ermeni Protestan Kilisesi Restitüsyon Projesi Ve İncelenmesi. Kent Akademisi, 15(2), 707-726.

ESTHÉTIQUE LITTÉRAIRE COMME TECHNIQUE DE COMMUNICATION EN LANGUES AFRICAINES : CAS DES CHANTS HAUSA DANS LA VILLE DE MARADI (NIGER)

Sènakpon Socrate Sosthène TOBADA

Université André Salifou de Zinder, Niger

Adamou SIDDO

Université André Salifou de Zinder, Niger

RÉSUMÉ

Si l'on convient avec (Vaillant, 2003, p. 561) que « la littérature peut se définir comme la formalisation esthétique d'un type particulier de communication langagière », il n'en demeure pas moins vrai que, dans sa quête de séduction du récepteur, elle projette sur celui-ci une image positive de l'émetteur. De la conception d'Aristote (à travers la rhétorique) à celle de l'école de Palo Alto (Grégory Bateson et ses pairs) en passant par Jackson (les fonctions du langage), il est admis que l'esthétique a une part active non seulement dans la réception mais aussi et surtout dans la construction de la compréhension du message. Les langues africaines font-elles exception à cette réalité ? Cette étude tente de répondre à cette interrogation. Elle porte sur la langue Hausa parlée dans la ville de Maradi au Niger. C'est une réflexion à la fois descriptive et analytique. S'appuyant sur un corpus composé d'un chant hausa, elle emprunte des théories littéraires et de la communication interpersonnelle. Les résultats obtenus montrent l'apport du langage esthétique dans la construction d'une image de soi.

Mots-clés : image de soi, hausa parlé à Zinder, langage esthétique, communication, interpersonnelle

ABSTRACT

If we agree with (Vaillant, 2003, p. 561) that "literature can be defined as the aesthetic formalization of a particular type of linguistic communication", it remains no less true that, in its quest for seduction of the receiver, it projects onto him a positive image of the sender. From Aristotle's conception (through rhetoric) to that of the Palo Alto school (Grégory Bateson and his peers) via Jackson (the functions of language), it is accepted that aesthetics has an active part not only in the reception but also and above all in the construction of the understanding of the message. Are African languages an exception to this reality? This study attempts to answer this question. It focuses on the Hausa language spoken in the city of Maradi in Niger. It is both descriptive and analytical. Based on a corpus composed of a Hausa song, it borrows literary theories and interpersonal communication. The results obtained show the contribution of aesthetic language in the construction of a self-image.

Keywords : literary aesthetics, African languages, communication techniques, Hausa, songs

INTRODUCTION

Comme l'ont démontré les travaux de Escarpit, (1948), la littérature est fondée sur trois instances à savoir le lecteur destinataire, l'auteur émetteur et le texte comme message. Mieux, concevoir la littérature comme un acte de communication n'est un phénomène. Jarosla Vfrycer (1977) l'avait fait savoir dans une théorie de la communication mettant en évidence le rapport écrivain-œuvre-électeur qui, selon lui est bien un mode particulier de la communication linguistique, une communication potentielle et unilatérale qui se réalise à trois niveaux : communication volontaire directe, communication volontaire indirecte et communication involontaire.

Cependant, relever le caractère esthétique d'un chant dans une langue africaine comme une technique de communication interpersonnelle reste un enjeu. C'est dans cette perspective que le présent travail

tente de réfléchir sur l'intentionnalité communicationnelle des chants Hausa de la ville de Maradi en empruntant leur caractère esthétique littéraire. Il s'agit notamment de voir si les langues africaines font exception ou non à l'usage de l'esthétique littéraire dans le but d'une technique de communication interpersonnelle. Un chant faisant l'éloge de la ville de Maradi en est l'étude de cas.

1- Cadres théoriques et méthodologique

1.1- Cadre théorique

1.1.1- Problématique du sujet

D'abord, La communication est une discipline transversale. Elle embrasse tous les domaines de la vie. Cependant, les études littéraires l'ont souvent occulté dans leurs différentes interventions. Déjà, Paul Ricœur (cité par Ioana Vultur, 2011) l'a relevé, il souligne la spécificité de la communication littéraire par rapport à la communication non littéraire, en la décrivant comme une communication indirecte.

Ensuite, le retard de l'Afrique sur l'écriture ne doit pas faire perdre de vue le fait les langues africaines remplissent aussi les principes de l'esthétique littéraire. Ces derniers ne manquent également pas d'emprunter les techniques de communication dans les usages quotidiens. Ici, il est important de mettre l'accent sur le caractère littéraire du langage qui est un élément moteur.

Enfin, certains doutent de l'existence de l'esthétique dans les proverbes Hausa. C'est cet ordre d'idées que l'on se demande si le caractère littéraire n'est pas principal dans la technique de communication des proverbes Hausa. Comment s'opère le mécanisme de technique de communication dans les échanges à travers les proverbes avec une construction de l'image de soi ?

Ces différentes questions constituent le fondement de cette étude.

1.1.2- Approches théoriques

Dans le cadre d'analyser les résultats de recherche, nous avons convoqué et fait le couplage des approches théoriques de la sémiotique et de la communication littéraire.

Le cadre théorique convoque alors la sémiotique de l'épopée à partir d'une analyse ancrée dans la rhétorique et la noétique. Pour Gilles Chosson (2000), le texte n'est autre que l'invitation de l'écrivain à son lecteur dans un univers spirituel et humaniste. Voilà pourquoi dans le cadre de ce travail, le texte analyse le chant en tant qu'objet sémiotique sur la base de l'exploitation des signes et leurs significations dans le champ liturgique et surtout panégyrique à travers le chant sur la ville-cité de Maradi.

Nous mettons surtout l'accent sur le son et l'image d'acteur où les valeurs les plus essentielles pour le Hausa sont mises en exergue par l'esprit de la chanson sur la base d'un discours motivé par la construction de soi. En combinant le son et l'image, nous voulons agir sur deux registres pour permettre de construire un discours argumenté sur les chansons en milieu hausa à partir du chant produit sur Maradi.

D'un autre côté, Jaroslav Frycer (1977) conçoit le texte littéraire comme un acte de communication. Le récit étant à la fois un mode de communication linguistique et le point de départ de l'œuvre littéraire, on peut entreprendre une analyse du texte littéraire, en le considérant aussi comme une forme de la communication linguistique, et revoir le rapport auteur - œuvre - lecteur. Cette conception n'est pas différente de celle de Paul Ricœur (cité par Ioana Vultur, 2011) qui conçoit le livre comme un discours comme la littérature et le texte littéraire commune une forme de communication. Pour ce chercheur, le texte est l'incarnation d'un discours, le texte apparaît déjà comme une forme de communication parce que tenir un discours suppose que quelqu'un parle à quelqu'un d'autre pour lui dire quelque chose sur quelque chose. Ricœur fait entrer en jeu à la fois l'auteur qui écrit l'œuvre, le lecteur qui reçoit l'œuvre, tout comme le sens du texte (« dire quelque chose ») et sa référence, donc ce qui est visé par le sens (« sur quelque chose »). Cette forme de communication est notamment mise en avant dans sa réalité par le caractère esthétique.

1.2- Démarche méthodologique

La présente étude s'inscrit dans une démarche à trois dimensions : le son, l'image et la ritualité autour des chants en pays hausa. Pour parvenir à la réalisation, nous avons d'abord choisi de collecter le chant

intitulé "Kirarin Maradi, extrait de l'œuvre, Institutions et évolution politiques de Kasa Maradi (Katsina Nord) au XIXe siècle de Mahamane Addo, CELTHO/UA, « Collection Etude », 2003. Le texte du chant comprend en ce sens, une transcription en Hausa et une traduction en français. Ce texte représente le corpus qui fait l'objet d'analyse dans ce travail.

Nous mettons surtout l'accent sur le son et l'image d'acteur où les valeurs les plus essentielles pour le Hausa sont mises en exergue par l'esprit de la chanson sur la base d'un discours motivé par la construction de soi. En combinant le son et l'image, nous voulons agir sur deux registres pour permettre de construire un discours argumenté sur les chansons en milieu hausa à partir du chant produit sur Maradi. On s'intéresse particulièrement aux chansons adressées à la ville-cité de Maradi. C'est une pratique qui détermine à la fois la réalisation des événements et la participation de toutes les composantes des rites pour célébrer non pas un homme mais une ville.

2- Présentation, analyse et discussion des résultats

2.1- Présentation du corpus

Texte :

1-Maradi gaganan gari	Maradi, l'invincible ville !
2-Kaya garin Danbako	Ville- Epine pour tout étranger impétueux
3-Shiga da rakumi	Ce sont ceux-là qui entrent avec leurs chameaux
4-Hita da akala	Et en sortent avec le seul licou
5-Tsohon gari mai gahiya !	Vieille ville aux rats
6-garjaga ta Jatau !	Invincible ville de Jatau !
7-Ko wafada ki shi kwana !	Quiconque t'implore verra demain
8-Gamma uku (taikobi, garkuwa, na mashi)	Réunir en soi trois armes (épée, bouclier et lance) est très délicat
9-Da wuya sai barde	Sauf pour un grand officier !
10- Kashe mutum kiyi tuba	Tu tues l'adversaire et le dépouilles !
11-In an kashe ki sai dagumma !	Quiconque te tue ne trouve que gris-gris sur toi !
Na ganin ki ka tahi Bauchi !	Tes adversaires préfèrent attaquer Bauchi !

Les monographies faites sur la base des chants font partie intégrante du quotidien des Africains et en particulier le Nigérien. Tous les événements sont des opportunités pour en user. Il y a par exemple, le passage d'âge avec les rites de circoncision et d'excision, les mariages, les naissances. En dehors de leur sens festif, ces chants se dotent d'aspects rituels dont la maîtrise relève d'un maître fortement initié à la culture hausa.

En pays, hausa, à côté de ces cérémonies qui rythment le quotidien, figurent également les chants glorifiant les cités par leur monographie. Ce sont des poèmes qui permettent à la fois de célébrer la ville, les hommes et les dieux du panthéon. Pour le Hausa, le lien qui existe entre l'espace humain est le plus souvent célébré pour en faire à la limite une personne à part entière. Les Hausa désignent de telles chansons sous le vocable de « Kirarin » qui veut dire "appeler, louer ou louer". Dans ces conditions, les acteurs clés des chants sont entre autres : les « Anciens », les maîtres initiatiques, les « Ma-Ilmanta », littéralement « les savants » ou les détenteurs du savoir endogène hausa ».

Pour ce faire, ces chanteurs procèdent à une revalorisation des pratiques panégyriques à partir de la démarche du Hausa afin de trouver des remèdes aux questions de coexistence et du meilleur vivre ensemble. Il s'agit d'étudier alors la pratique sur les monographies en pays hausa à partir de cette chanson dédiée exclusivement à la ville de Maradi.

D'ailleurs, on peut retenir ici :

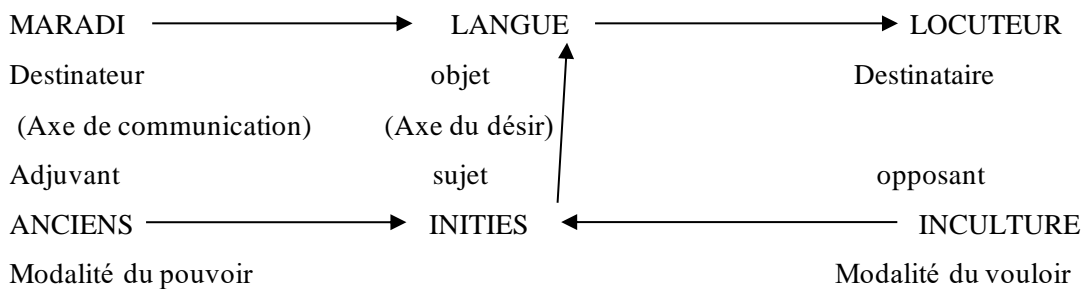
Pour le Négro-africain, l'univers est un Tout animé. Il est vivant. Par conséquent, les "êtres humains visibles" qui le peuplent, principalement, en connivence avec les "êtres vivants invisibles", ne le maîtrisent pas tout à fait. Ils manquent de prise sur la totalité de ses "vérités" intrinsèques. (...). (Lamine NDIAYE, 2008, p.2.)

2.2- Interprétation des résultats

Le présent chant dédié à la ville de Maradi (Sud-Est) du Niger constitue un hommage à la ville, capitale économique du pays. Ici, le chant tout en vantant les mérites de cette cité participe à une personnification. Il y a donc une identification de soi par le langage qui valorise et réhabilite la cité dans sa portion antique. Maradi est en effet, une ville "Konliya", une « belle—ville » aux charmes envoûtants qui saisissent toute personne et la rend amnésique au point de l'amener à oublier son pays. Et où le passant qui n'y prend garde risquerait de ne plus jamais continuer son périple. C'est pourquoi, d'ailleurs, il est dit ainsi aux vers 2, 3, et 4 :

« Kaya garin Danbako   Ville- Epine pour tout étranger impétueux
 -Shiga da rakumi   Ce sont ceux-là qui entrent avec leurs chameaux
 -Hita da akala   Et en sortent avec le seul licou. »

Il est en ce sens possible d'établir le schéma narratif de ce chant afin de dégager les caractéristiques des actants qui composent le discours sur la description de Maradi.

La narration du Kirari ou chant de la ville de Maradi dégage :

- **un Sujet** correspondant, les initiés de la langue ayant une connaissance approfondie de la culture et en ce sens, ils deviennent le héros du discours ;
- **l'Objet** : dans le chant, il correspond à la langue hausa au jeu de calebasse fait pour le bonheur des possédés.
- **le Destinateur** (celui qui fixe la mission, la tâche ou l'action à accomplir) : Maradi qui avec sa description incarne un idéal de vie et consacre un équilibre afin que les initiées arrivent à atteindre le stade de médium et apaisées pour toujours.
- **le Destinataire** (celui qui en recueillera le fruit) : c'est le locuteur qui exécute les différents usages de la langue afin de dégager une identité de soi auprès des autres.
- **l'Opposant** (qui vient entraver l'action du sujet) : c'est à la fois l'inculture et l'abandon des cultures africaines et les crises répétées des agressions qui conduisent à la déstabilisation de l'équilibre psychique des personnes et le désordre social.
- **l'Adjuvant** (qui, au contraire, lui vient en aide au héros) : ce sont les Anciens, ceux-là qui sont d'abord et avant tout les dépositaires de la langue mais aussi les garants de la culture endogène véhiculée par les proverbes contenus dans le chant Hausa

Il faut cependant retenir qu'un même personnage peut être simultanément ou alternativement Destinateur et Destinataire, Objet et Destinateur.

2.3- Discussion : vers une inscription du chant Hausa dans une technique communicationnelle à travers la fonction esthétique

Cette partie discursive du travail entrevoit le chant Hausa dans une dimension communicationnelle multiple.

2.3.1- La communication comme un système d'interactions multiples dans le chant Hausa

L'interactionnisme et le systémisme en communication constituent l'une des approches de Gregory Bateson (de l'école de Palo alto) au 20ème siècle. Ce chercheur revient sur des notions comme d'interaction et de feedback. A l'en croire, dans un échange, pour réajuster le message, les retours constants par la voix, l'attitude ou l'expression sont des éléments importants à prendre en compte. Cette approche est aussi applicable aux chants Hausa. En effet, ce dernier peut être conçu comme un contexte d'échange ou de conversation où le chant porte sur un objet et s'adresse à une cible unique ou plurielle. Ici, faire l'éloge d'une ville comme celle de Maradi (le pôle économique du Niger) n'est pas anodin. La double figure de rhétorique la personnification et la métonymie dans « tu tues l'adversaire et le dépouilles » met en évidence les qualités exceptionnelles de la ville en tant que Héros et les vertus non seulement de la ville mais aussi et surtout celles de ses habitants qui, en réalité, sont le contenu pris pour le contenant (ville), les acteurs des combats souvent soldés par un succès. Les éléments de rétroaction produits par un tel chant dans le cœur de la population de ladite ville peuvent être en contradiction avec ceux produits au sein des ennemis d'hier et d'aujourd'hui de la ville. Or, pour le vivre-ensemble de tous, cela doit être acceptée comme en vue d'une concession réciproque. Cette dernière impose alors une obligation implicite : celle de respecter les contraintes de l'autre avant de faire respecter la sienne. C'est ce que Gregory Bateson appelle la « communication paradoxale » : double lien et double contrainte. L'obligation de l'émetteur peut contenir une interdiction pour le récepteur et vice versa. Cette interdiction représente une injonction paradoxale dans les deux sens. Le chanteur participe donc à un système d'interactions qui relie les autres.

2.3.2- La communication comme un orchestre dans le chant Hausa

En communication interpersonnelle, Paul Watzlawick de l'école de Palo alto a démontré que dans les rapports sociaux se fondent sur deux modes de communication à savoir la communication digitale (le contenu) et celle analogique qui est la manière dont le contenu est transmis (la relation). Il précise à juste titre que la relation domine le contenu, car le même message transmis dans deux contextes différents ne peut jamais avoir le même effet. Il ajoute aussi que les rapports humains se fondent soit sur l'égalité (la communication symétrique), soit sur la différence (la communication complémentaire). Cela montre que dans une interaction chacun cherche une position ou une place à occuper ou à s'attribuer. C'est ainsi du chant sur la ville de Maradi. L'éloge fait de cette-ci la place en position de supériorité par rapport à ses adversaires et même dans certaines circonstances ses non-adversaires. Cela amène Yves Winkin (l'un des héritiers de l'école de Palo alto) à concevoir en 1953 la communication comme un « orchestre au sein duquel chacun participe plutôt qu'il ne contrôle : « La communication est conçue comme un système à multiples canaux auquel l'acteur social participe à tout instant, qu'il le veuille ou non : par ses gestes, son regard, son silence, sinon son absence... ».

Dans le chant objet de la présente réflexion, l'on ne se concentre plus sur le message qu'est l'éloge ou les qualités d'une ville. L'attention est plutôt orientée vers le comportement des acteurs qui étaient en action pour donner une image non seulement à la ville, mais d'abord à eux-mêmes. Ceux-ci doivent à priori s'identifier à travers les forces, les qualités et les vertus attribuées à la ville dans le chant. Pour preuve on peut entendre dans le chant : « Ville- Epine pour tout étranger impétueux ». Le substantif étranger montre que les autochtones sont épargnés des affres. On y note une technique de communication qui fait penser à un orchestre où chacun joue un rôle, une partition invisible.

CONCLUSION

Le chant en langues africaines est complexe. Il est héberge un autre genre de la littérature orale qu'est le proverbe. Et cela invite le chercheur à une observation attentive afin d'en faire une analyse pertinente. La complexité s'intensifie lorsqu'on s'intéresse à l'esthétique littéraire qui s'y trouve. C'est là tout l'enjeu que représente cette étude.

Elle part de l'esthétique du chant pour aboutir à sa technique de communication dans une relation interpersonnelle. A l'analyse l'on remarque alors que l'intentionnalité communicationnelle du chant hausa s'inscrit dans une dimension tout aussi complexe. Elle met dans un premier temps le chant dans une perspective systémique afin d'inscrire chaque acteur dans une relation de double contrainte. Dans un second temps les acteurs participent chacun à un jeu de rôle.

RÉFÉRENCES BIBLIOGRAPHIQUES

- 1- Drengubiak Jan, 2000, « *La communication littéraire Sur un roman de Tassadit Imache* », Presque un frère, Actes Sud ;
- 2- Frycer Jarosla, 1977, « *La littérature comme acte de communication* », in Etudes romanes de Brno, Volume IX ;
- 3- Greimas Algirdas Julien, 1976, *Sémiotique narrative et textuelle*, In Pratiques : linguistique, littérature, didactique, Récit 1.
- 4- Jay Jean-Bernard, 2010, « *Inscrire la relation esthétique dans la langue en écrivant à la place de l'auteur*, communication au 11ème rencontre des chercheurs en didactique des littératures », Genève ;
- 5- Ndiaye Lamine, 2008, « *La place du sacré dans le rituel thérapeutique négro-africain* », Ethiopiques n°81, Littérature, philosophie et art, 2ème semestre ;
- 6- Vultur Ioana, 2014, « *La littérature comme forme de communication* », in Hermès, La Revue (n° 70), CNRS Éditions ;
- 7- Winkin Yves, 2000, in « *La Nouvelle Communication* », Seuil ;

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN YÖNETSEL YETERLİLİK SEVİYESİNİN İNCELENMESİ
EXPERIMENTAL CHANGING THE LEVEL OF MANAGEMENT COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT TEACHERS

Baglan YERMAKHANOV

PhD Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Sport and Art, Department of Physical Education, Turkestan, Kazakhstan

ORCID ID: 0000-0003-1203-2280

Sayat RYSKALİYEV

Senior Lecturer, West Kazakhstan Innovation-Technological University, Department of Physical Education, Uralsk, Kazakhstan

Kazbek TURGANALI

Master's Student, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Sport and Art, Department of Physical Education, Turkestan, Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of this research consists in disclosing of “management, management competence” and exemplary experimental researches on the definition of competency of the future pedagogues of physic culture,

Methodology/Methods: analyze of the main concepts of research philosophical, psychological and pedagogical, sociological, special literature, government documents and analytical materials of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, synthesis and interpretation of scientific data, the experimental assertion.

Main results: To determine the real state of development of managerial competence of students, future specialists used such diagnostic instruments as Methods of assessing the communicative and organizational abilities of the individual (V. Sinyavsky and B. A. Fedorishin.); Test. Motivation for success and fear of failure (A. A. Rean).

The establishing experiment covered two universities: the West Kazakhstan Innovation-Technological University (Uralsk) and the Kazakh Academy of Sport and Tourism (Almaty), students of the specialty "Physical Culture and Sports", for 64 people.

The results of the ascertaining experiment showed that the process of formation of managerial competence in future teachers of physical culture corresponds to a level below the average.

Conclusions. Present study allowed us to draw the following conclusions. The essence of the concepts “management, managerial competence” was determined based on the analysis of scientific, special literature.

Based on the experimental work by definition the level of managerial competence of future teachers of physical culture, methodical recommendations given on the formation of managerial competence of future teachers.

Innovativeness. The authors tried to determine the content of the concepts “management”, “managerial competence” and a first time to identify the real condition of the level of managerial competence of future teachers of physical culture.

Keywords: Sport, Management, Managerial Competence, Future Teacher Of Physical Culture

ÖZET

Araştırmanın amacı: “yönetim” ve “yönetmel yeterlilik” kavramlarını açıklamak ve gelecekteki beden eğitimi öğretmenlerinin yönetmel yeterliliğini tespit etmeye yönelik deneysel araştırma sonuçlarını ortaya koymaktır.

Araştırma yöntemi: araştırmanın temel kavramları felsefi, psikolojik, pedagojik, sosyolojik ve özel kaynaklar, devlet belgeleri ile Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın analitik materyalleri ışığında analiz edilmiş, bilimsel veriler ile deneyler yorumlanarak değerlendirilmiştir.

Temel sonuçlar: Öğrencilerin ve gelecek uzmanların yönetmel yeterliliklerini oluşturmanın gerçek durumunu tespit etmek için şu tanısal araçlar kullanılmıştır: Bireylerin iletişimsel ve düzenleyici becerilerinin değerlendirilmesi yöntemi (Sibyavskiy V. ve Fedorişin B. A.), Test. Başarı motivasyonu ve başarısızlık korkusu (Rean, A. A.). Deney için Batı Kazakistan İnovasyon ve Teknoloji Üniversitesi (Oral şehri) ile Kazak Spor ve Turizm Akademisi'nin (Almatı şehri) “Beden Eğitimi” bölümü öğrencileri seçilmiş olup 64 kişi katılmıştır. Belirleyici deney sonuçları gelecek beden eğitimi öğretmenlerine yönetmel yeterliliğin kazandırılmasının ortalamadan düşük seviyede olduğunu göstermiştir.

Bulgular: Bu çalışma bizim aşağıdaki sonuçlara varmamızı sağlamıştır. “Yönetim” ve “yönetmel yeterlilik” kavramları bilimsel ve özel kaynakların analizine dayalı olarak açıklandı. Gelecek beden eğitimi öğretmenlerinin yönetmel yeterliliğini kazandırma seviyesini tespit etmeye yönelik deneyler sonucunda gelecek öğretmenlerin yönetmel yeterliliklerinin oluşturulmasına ilişkin metodik önerilerde bulunuldu.

Araştırmanın yenilikleri: “Yönetim” ve “yönetmel yeterlilik” kavramlarının anlamı, içeriği ve gelecek beden eğitimi öğretmenlerinin yönetmel yeterliliklerinin gerçek seviyesinin durumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Spor, Yönetim, Yönetmel Yeterlilik, Gelecek Beden Eğitimi Öğretmeni.

INTRODUCTION

Improved training of highly qualified personnel in the field of physical culture and sports is a goal of great social importance. Management training is a particular importance because at the present stage of development, society is in dire need of specialists who are able to make responsible independent decisions, competently organize their professional activities, who are able to lead others, i.e. possessing managerial competence [1].

The modern school is not only capable of interpreting new material and organizing its own labor, as well as teachers who can competently manage the educational and cognitive activities of students he feels the need for "what?". At the same time, the teacher-manager must ensure the guaranteed educational level of students able to provide a new role, that is, within a specified time and resources in advance on the identified costs and the achievement of the projected and diagnosed results is happening [2].

For a long time in scientific circulation, the concept of "management" was associated with prescriptions, directives, orders and Limited are interpreted as administrative activities. In the field of Education Management there was a similar approach. Management staff of educational institutions management of teachers "I don't know," he said [3].

According to the latest research, today most teachers work in a team (team) it is not able to form According to the latest research, today most teachers work in a team (team) it is not able to form, build its work, focusing on obtaining the final result, cannot organize an attractive educational environment, causes of students' behavior this is due to the fact that even a significant part of the younger generation is losing interest in learning brought. A modern teacher is a manager of the educational process. He is always a subject or management acts as an object. However, teachers have the right to develop a culture of performance and management low level, misunderstanding of the measure of responsibility for its end result is not obvious. So, in addition, in our opinion, the solution of this problem is in the process

of training future teachers if we implement it, it will bring results in the formation of a specialist with modern managerial abilities [4].

The purpose of this research is in disclosing the content of the concepts “management”, “managerial competence” and describing the results of an experimental study to determine the level of formation of managerial competence of future teachers of physical culture.

METHODOLOGY/METHODS

analyze of the main concepts of research philosophical, psychological and pedagogical, sociological, special literature, government documents and analytical materials of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, synthesis and interpretation of scientific data, the experimental assertion

MAIN RESULTS

The managerial competence of specialists graduated from higher educational institutions in physical culture is an integral part of their professional competence, because all graduates students act as subjects of management of various links in the physical culture and sports movement and perform the functions of leadership of different scales and in different departments.

A large part of specialists after graduation of physical culture becomes middle managers (senior coaches, etc.) and managers (as directors of the Sports School, chairmen of sports committees, heads of sports clubs, cooperatives, etc.). All of them mainly based on the baggage of managerial competence that they acquired during their studies at the institute. However, the current qualification characteristics, in our opinion, determine the content and organization of the specialist training process, but do not fully reflect this social need.

A special investigation of nature, content and level of managerial competence of existing specialists in physical culture and sport, make it possible to offer to physical education new benchmark and criteria for training future professionals.

Researcher-scientist Pavlova L.N. defines the concept of “pedagogical management” as a purposeful pedagogical impact with the aim of qualitative changes in the student team, which also characterized by the development of the personality of each student. In terms of content, pedagogical management includes goal setting, the design of control actions and their implementation [5]. Thus, pedagogical management is a manifestation of the managerial competence of the teacher.

The most generalized classification of management functions, is given by V.G. Afanasyev, who believes that the main functions arising from the management cycle are the development and adoption of management decisions, organization, regulation, correction, accounting and control. The author clarifies that the function of collecting and transforming information corresponds to all stages without exception, the entire management cycle as a whole [6].

The same algorithm followed by B.F. Lomov, A.L. Zhuravlev. Highlighting the following series of actions in the structure of the manager’s activities, that correspond to the main stages of his activity: long-term, short-term and operational planning, orientation in the situation and its diagnosis (assessment), development and decision making, prediction of expected results, organization of the implementation of a program of adopted decisions, monitoring, evaluation and correction of results [7,8].

The managerial competence of the teacher consists of a functional component, methodological and personal components. Consequently, the content of pedagogical activity determined by professional competencies, i.e. the level of preparedness and implementation of the teacher to the profession; the content of pedagogical management is determined by the components constituting the competence. It follows that the content of the pedagogical activity is conditionally constant component of the profession; the content of pedagogical management determined by the set of components of managerial competence, which can be found in different dependencies on each other and on different levels of demand in the implementation of this competence [9,10].

To determine the real state of development of managerial competence of students, future specialists used such diagnostic instruments as Methods for assessing the communicative and organizational skills of the individual (V. Sinyavsky and B. A. Fedorishin.); Test. Motivation for success and fear of failure (A. A. Rean) and others.

However, in this research, we would like to show the results of the CAV Methodology, intended to research communication and organizational tendencies. The basic research method is testing. Interpretation of results conducted in accordance with the key for evaluation and processing of research data.

Table 1. The rating scale of communicative inclinations

K		Demonstrative level of communicative inclinations
0,10 – 0,45	1	low
0,45 – 0,55	2	below average
0,56 – 0,65	3	average
0,66 – 0,75	4	high
0,75 – 1,0	5	very high

Table 2. The rating scale of organizational inclinations

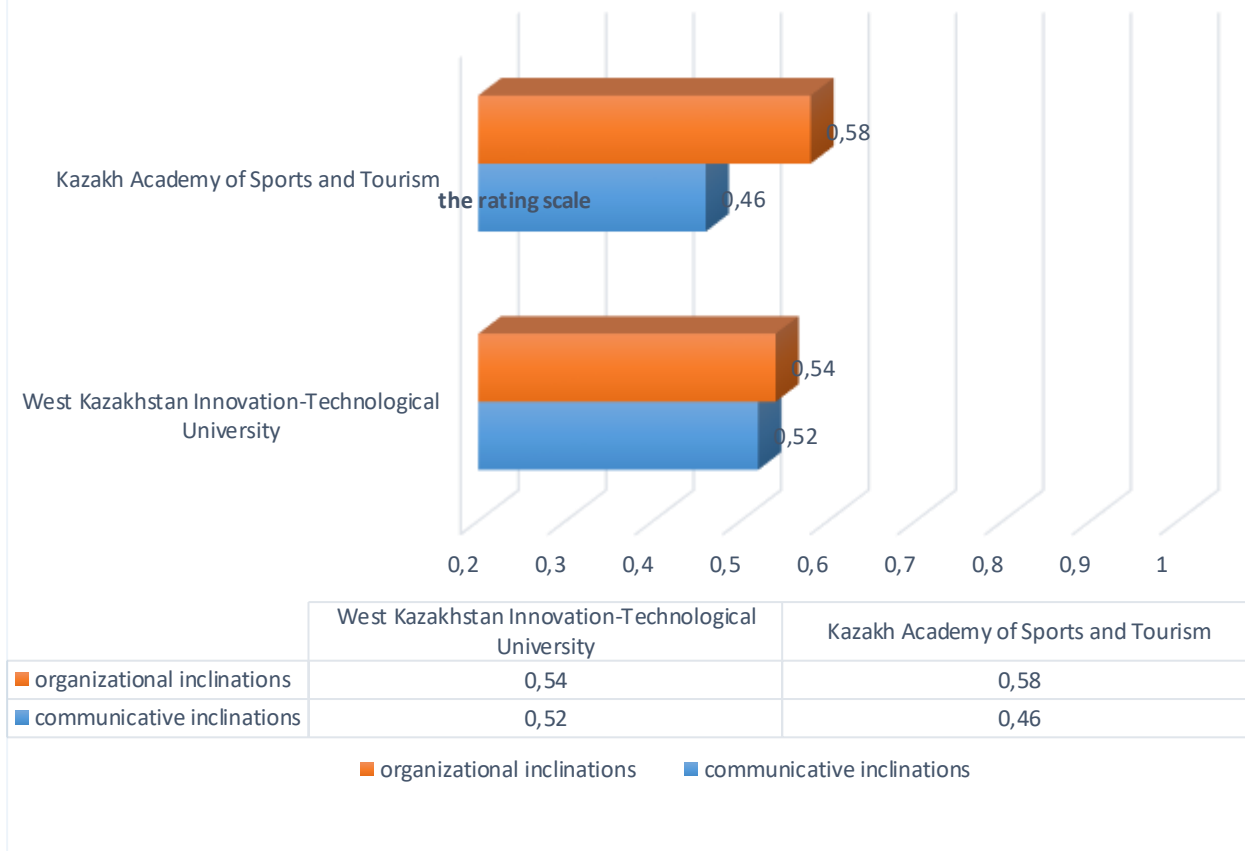
K		Demonstrative level of organizational inclinations
0,20 – 0,55	1	low
0,56 – 0,65	2	below average
0,66 – 0,70	3	average
0,71 – 0,80	4	high
0,81 – 1,0	5	very high

The establishing experiment covered two universities: the West Kazakhstan Innovation-Technological University (Uralsk) and the Kazakh Academy of Sport and Tourism (Almaty), students of the specialty "Physical Culture and Sports", for 64 people.

Assesment methodology of communicative and organizational capabilities

Fig.1. The results of the CAV method

As shown in figure 1, the West Kazakhstan Innovation-Technological University has the following indicators: the rating scale of communicative inclinations – 0, 52; the rating scale of organizational inclinations – 0, 54.

The rating scale of Kazakh Academy of sports and tourism of communicative inclinations – 0, 58; organizational inclinations – 0, 46.

From figure should be conclusion that lot of pledge paddle showed the level from 0, 48 to 0, 58, i.e. among such students who have received a rating of "2" (Q = 2), the development of communicative and organizational inclinations is at the level below the average. They do not seek to communicate, reportedly fell constrained by feelings of shame in new company, team prefer to spend time with themselves, confided their acquaintance, have difficulty in establishing contacts with people and speaking to an audience, are not well oriented in an unfamiliar situation, do not defend their opinion, hard grievances. Initiative in social activities extremely undervalued, in many cases they prefer to avoid making independent decisions.

CONCLUSIONS

The study showed that in the managerial competence of specialists in physical culture and sports, the special significance takes communicative aspects. The success of communicative activity determined by the chosen style of leadership and the correct understanding of the criteria for the effectiveness of communicative and educational activities. The experiment showed that the process of formation of managerial competence in future teachers of physical culture corresponds to a level below the average. According to shown results, it is obvious that a certain systematic work carried out on the formation of managerial competence among future specialists.

Conclusion. Therefore in summary can be suggest the following methodological recommendations:

- In order to improve managerial competence students – future teachers, systematically use diagnostic methods to determine the level of their managerial competence and its dynamics in the last courses of study and promptly adjust the educational process, based on data received.

- It is necessary to deepen interdisciplinary integration in the process of teaching students, both between the theoretical disciplines of the curriculum and between the theoretical and practical courses. This can be facilitate by interdisciplinary special courses, such as socio-psychological issues of management, management philosophy, pedagogical management, etc.

- To increase professional and pedagogical focus of students, should be redraft available and introduce new elective courses on professional and pedagogical competence, basic management, and professional self-education.

REFERENCES

1. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / Народное образование. - 2003. -№ 2. - С. 58-64

2. Якушева С.Д. Педагогический имидж современного преподавателя высшей школы // Актуальные проблемы педагогики и психологии: материалы международной заочной научно-практической конференции. -Ч. I. – 136 Новосибирск: «Сибирская ассоциация консультантов», 2011. – 112 б. – б. 71- 82

3. Колодезникова С.И. Научно-методические основы формирования управленческой компетентности будущего специалиста по физической культуре и спорту//Сибирский педагогический журнал, №2, 2013-С.107-111.

4. Ананьев Б.Г. Развитие профессиональной компетентности профессорско-преподавательского состава в условиях реформирования высшего образования / Б. Г. Ананьев, В. А. Бардовский, И. С. Батракова // Человек и образование. - 2009. -№ 3. - ББ. 44-49.

5. Pavlova L.N. “Theory and practice of pedagogical management of the development of school children’s collective”: monograph. Chelyabinsk: Publication «Education». 2008

6. Afanas'yev V.G. “About systems approach in social cognition” // Philosophical issues. - 1973. -№ 6. – P. 98-111.

7. Lomov B.F., Kitov A.I., Rubahin V.F. “Current problems of psychology management”. М., 1977.

8. Zhuravlev A.L. “On the current state of home-grown psychology governance in the context of its history”// “Contemporary problems of psychology management” . - М.: IPRAN, 2002. - P. 6-17.

9. Ryskaliyev S.N. “Specifies of management competence of the future teacher of physical culture”// Materials of the IV International Scientific and Practical Conference «Global science and innovations 2019: central Asia», Astana, January 21, 2019.

INTERACTIVE MULTIMEDIA-BASED ENGLISH LEARNING MEDIA IN JUNIOR HIGH SCHOOLS

Sri Restu NINGSIH

Metamedia University, Padang, Indonesia

Fitria LONANDA

Metamedia University, Padang, Indonesia

Ade Irma SURYANI

Metamedia University, Padang, Indonesia

ABSTRACT

This study aims to facilitate the online English learning process in junior high schools, to increase the efficiency of teachers and students in understanding and evaluating lessons and to make it easier for teachers and students to give and distribute assignments. The method used in this study is SDLC using the Waterfall method, using the PHP programming language and MySQL database. The problem being faced at this school is that the process of teaching and learning activities still uses conventional methods, namely using WhatsApp as a courageous learning medium, and the teacher asks students to submit assignments to be delivered to school. The results of this study are e-learning applications as interactive multimedia-based English learning media that are able to provide benefits for teachers and students in the process of learning English and submitting assignments at the school.

Keywords: learning media, english, interactive multimedia, PHP, MySQL

1. INTRODUCTION

The development of information technology makes it easy to communicate, exchange information so that it is timely, and distance is no longer an obstacle to getting information. The use of technology as a learning medium in the teaching and learning process can facilitate teaching methods in communicating and interacting with students both in class and outside the classroom (Ningsih et al., 2022). The need for technology to form a conducive and innovative learning. Advances in the field of computers and information technology also have a positive impact in all fields, one of which is education.

Learning media is one of the factors that support the success of the learning process in schools because it can help the process of conveying information from teachers to students Creative use of learning media can expedite and increase the efficiency of the learning process so that the learning process will be achieved. Learning media that are well designed really help students digest and understand the subject matter. Learning media is used as something that can be used to convey messages and can stimulate students' thoughts, feelings, attention and abilities to learn (Yasir & Rusmala, 2021).

Multimedia-based learning is a learning activity that utilizes computers to create and combine text, graphics, audio, moving images (animation) by combining links and tools that allow users to navigate, interact, create and communicate from various forms of learning media. The grouping of media and learning resources can also be viewed from their types, namely audio media, visual media, audio-visual media and various media (Wajdi et al., 2022).

In contrast to the traditional learning environment, which is tied to location and presence of instructors and students, takes place in real-time, is controlled by the instructor, applies the linear teaching method [10], online environment is unrestricted and dynamic using evolving information and communication technologies, asynchronous communication and real-time information, enabling a variety of pedagogical practices, active learning, and a student-centered attitude (Jamalova, 2022).

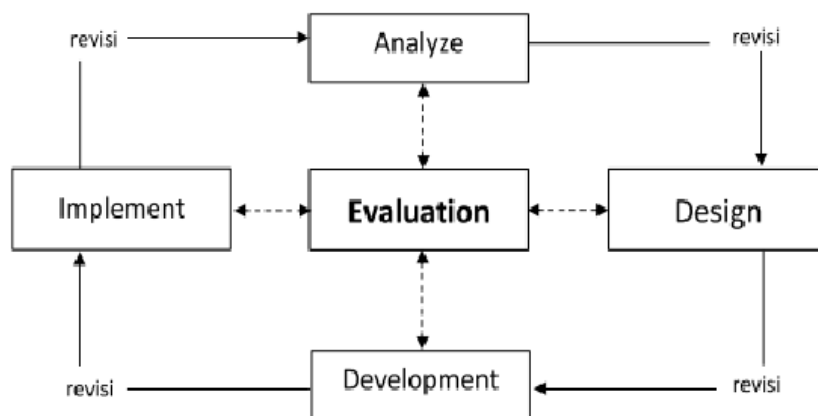

Junior High Schools still use a lot of conventional learning processes, meaning face-to-face learning processes. The learning process now requires teachers and students to interact directly in class (Ningsih et al., 2019). It is felt less effective. Currently teachers and students still use WhatsApp as an online learning medium in the teaching and learning process. All learning activities will be explained and explained there, for example when giving assignments each student will submit assignments by taking a photo and then sending them to the class group or the teacher's private chat room. As a result, many teachers complained that the storage media on their cellphones ran out because all the students they taught sent all assignments in the form of photos as their learning reports, but there were some teachers asking students to turn in the assignments given to be delivered to school and collected based on their respective classes, things it is also less effective.

The existence of interactive multimedia-based learning media can help and facilitate schools in carrying out online learning processes that attract students' interest in participating in learning, and multimedia-based learning media is learning media that combines text, graphics, audio, moving images (animation) and allows users to interact and communicate remotely.

2. METHOD

This interactive multimedia-based learning media application is a learning model aimed at junior high school students for English lessons. With this learning application, students are expected to be competent in the learning process using existing technology in their learning media. The method for developing this learning model uses the ADDIE model whose steps can be seen in Figure 1 below:

Figure 1. The ADDIE model

Source : (Hidayat & Nizar, 2021)

The development of the ADDIE model consists of 5 development steps, namely:

- a. Analysis. At the analysis stage, identification of the problems contained in learning and learning objectives is carried out, analyzing the needs of teachers and students in the learning process.
- b. Design. This stage verifies problem solving and designs learning model applications needed to solve problems that occur in the learning process.
- c. Development. At this development stage build and produce and validate the application of the learning model that has been designed. This process takes a long time and is complicated, because after the learning application is built, the application will be reviewed in terms of preparation and product development. The development of this learning media is an important factor in improving the quality of the resulting learning model, so that at this stage complex competencies and expertise are required.
- d. Implementation. At this stage, the application of interactive multimedia-based learning media that has been built and developed is carried out. The application of this learning model is applied to students as millennials in tertiary institutions in all subjects.

- e. Evaluation. At this evaluation stage, the process of assessing the quality of product development is carried out before or after the application of the developed learning media, whether there are still weaknesses or deficiencies that need to be corrected. This evaluation stage is directed at gathering information about how successful this learning media can work in achieving the learning objectives that have been set in the learning process.

3. RESULTS AND DISCUSSION

Media can also be interpreted as a tool that can achieve learning objectives. Learning media is a component of learning resources that contains instructional material in the student's environment that motivates students to learn (Chetty et al., 2019). Interactive multimedia-based learning is a learning activity that utilizes computers to create and combine text, graphics, audio, moving images (animation) by combining links and tools that allow users to navigate, interact, create and communicate from various forms of learning media.

Global designs can also make it easier for users to learn about and use system-generated applications. This study uses the basic concept of the ADDIE Model and is described by a system design tool in the form of modeling used, namely the Unified Modeling Language (UML) which includes Use Case Diagrams, Activity Diagrams, Sequence Diagrams and Class Diagrams. System design tool that uses the Unified Modeling Language (UML). UML is a standard language that is widely used in the industrial world to define requirements, make analysis & design, and describe architecture in object-oriented programming. Some system design tools can be seen in Figure 2.

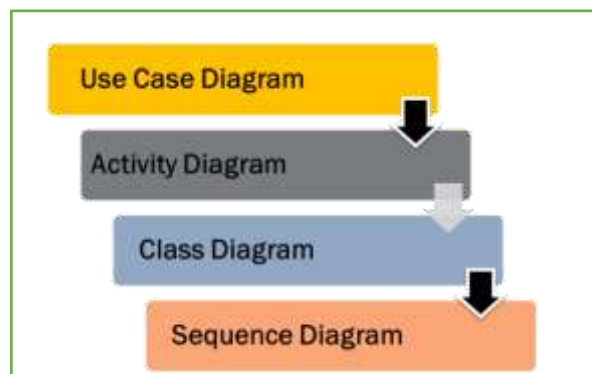
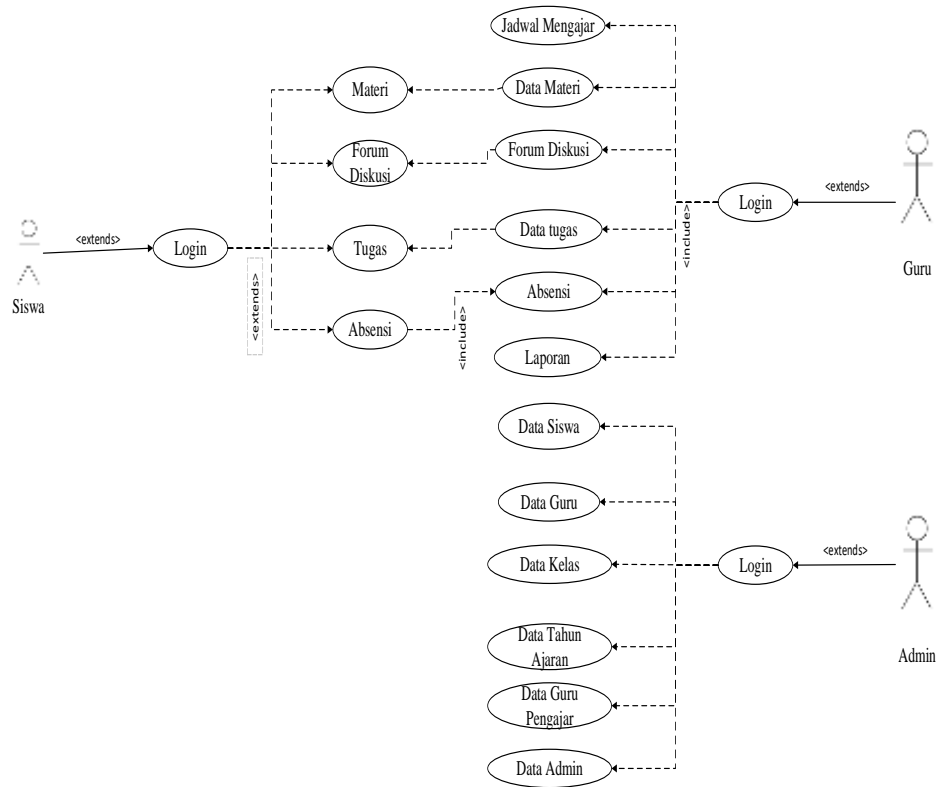

Figure 2. System Design Tools

3.1. Use Case Diagram

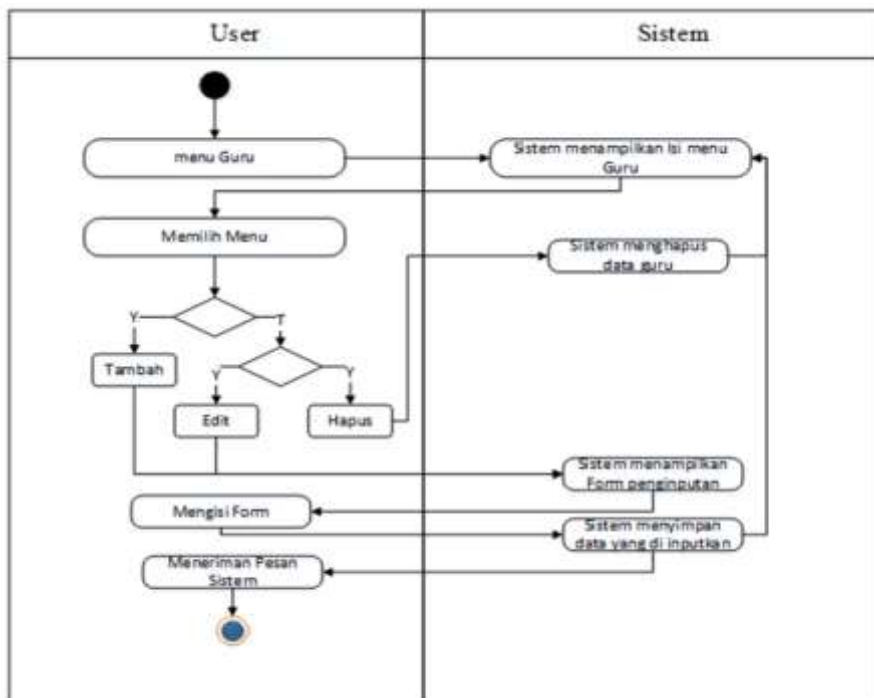
Use case diagrams explain the benefits of an application when viewed from the point of view of people who are outside the system (actors) (Series & Science, 2018). This diagram shows the functionality of a system or class how the system integrates with the outside world (Ningsih et al., 2020). Use case diagrams can be used during the process of analyzing requirements or requests to the system and to understand how the system should work. The actors who play a role in the application of learning media in English courses in junior high school are students, teachers and admins, which can be seen in Figure 3.

Figure 3. Use Case Diagram

3.2. Activity Diagram of Teachers

Activity diagrams of lecturers illustrate the flow of activities or work flow carried out on the system. In this case the lecturers in the system carry out the activities described in Figure 4.

Figure 4. Activity Diagram of Teachers

3.3. Sequence Diagram Login

The login sequence diagram describes the scenario of how to login to the admin page. The explanation or scenario can be seen in Figure 5.

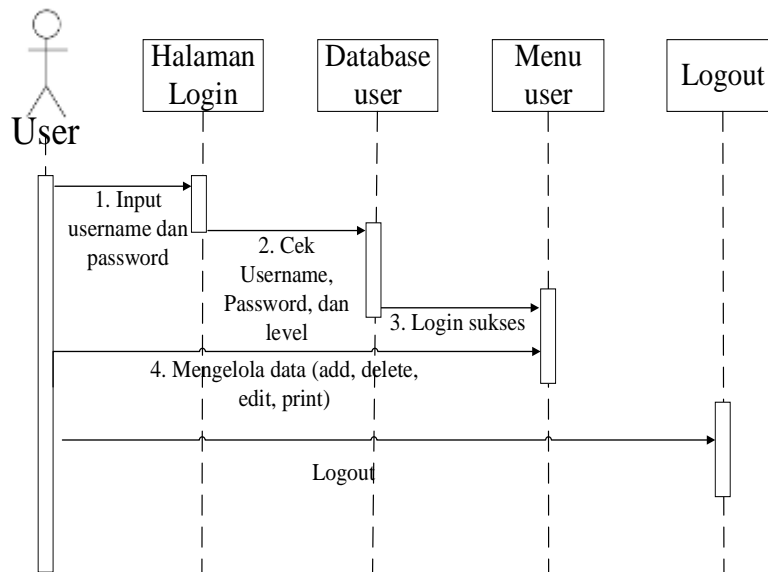
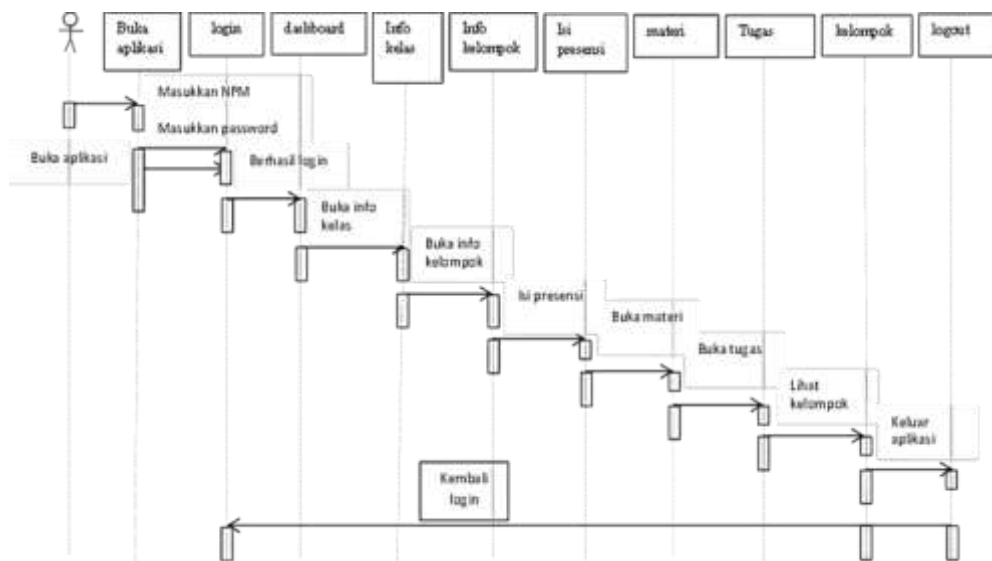

Figure 5. Sequence Diagram Login

3.4. Sequence Diagram of Student

Sequence diagrams in students illustrate that the interactions between objects around the system, interactions when students visit the system. The sequence diagram of the application of learning media in English courses in junior high school, can be seen in Figure 6.

Gambar 6. Sequence Diagram Student

3.5. Class Diagram

The class diagram abstracts the elements of the system being built and designed. Class diagram application of interactive multimedia-based learning media in English lessons, can be seen in Figure 7.

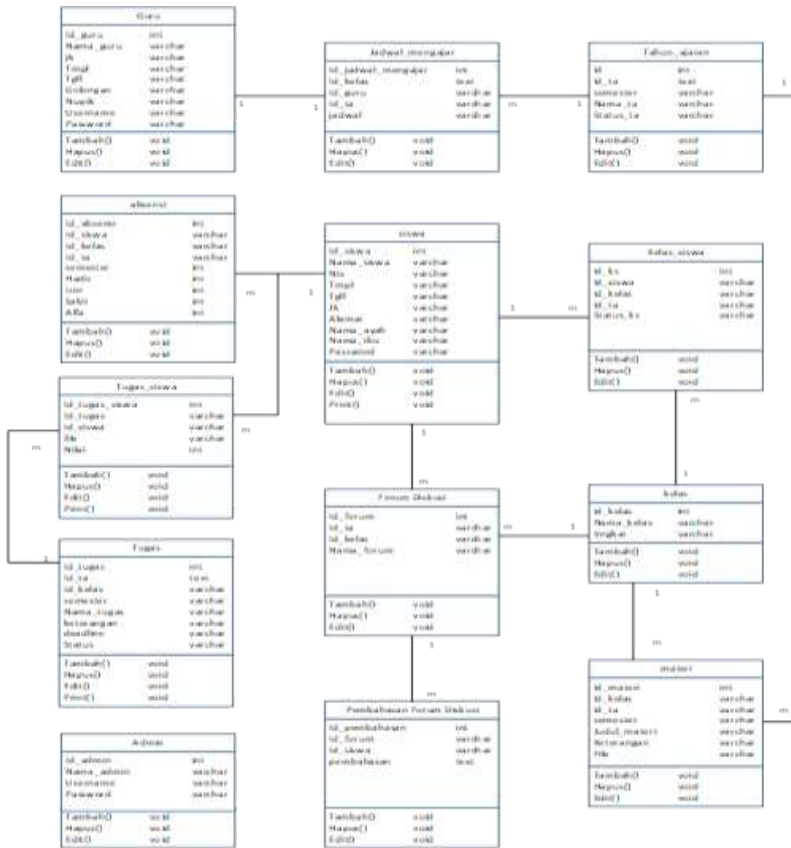

Figure 7. Class Diagram

The goal of the implementation phase is to finalize the approved system design, test and document the necessary system programs and procedures, ensure that the users involved can operate the new system and ensure proper conversion from the old system to the new system. The following is the implementation of the interactive multimedia-based learning media application interface in junior high schools.

3.6. RESULT

1) Interactive Multimedia-Based Learning Media Application Interface for English Lessons in Middle School. Application Login Page for interactive multimedia-based learning media can be seen in Figure 8.

Figure 8. Login Page

This login page is intended as a form that will be used by admins, teachers and students to enter interactive multimedia-based learning media applications in English lessons in junior high schools.

2) Student Data Input

The student data input form has a save button which is useful for storing student data that the admin has inputted into the database, which has attributes such as no.bp, student name, place of birth, date of birth, gender, address, no.hp, local, email, passwords, and photos. This form can be seen in Figure 9.

Figure 9. Student Data Input

3) Class Value Report Page

The grade report page is a display used by teachers and admins who can see a recap of the progress of student assignment scores. The appearance can be seen in Figure 10.

No	Tugas	Kemungkinan	Deadline
1	Tugas	0/0	2022-01-02

No	NIS	Nama	Data Tugas	Total Nilai	Rata-rata
1	0072	ANISA PUTRI AYVA ADA	0	0	0
2	0074	AUMAZAH INDI PUTRI	0	0	0
3	0071	AZIZULLAH HAQI PUTRI	0	0	0
4	0075	AZKA MUSLIMAH YESHI	0	0	0
5	0076	END PRANASTI	0	0	0

Figure 10. Discussion Forum Input Form

In Figure 10, the teacher inputs all student assignment scores, and students can see the assignment scores given by the teacher.

4. CONCLUSION

Based on the analysis and discussion that has been carried out in the discussion above, it can be concluded that the English learning process in junior high schools already uses Interactive Multimedia-Based Learning Media which can make it easier for students and teachers to carry out the learning process without having to face to face and can be done anywhere, anywhere and anytime. This interactive multimedia-based learning media is structured and efficient to use. The task submission system already uses interactive multimedia-based learning media, where assignment submission can be done online anywhere and anytime.

5. REFERENCE

- Chetty, N. D. S., Handayani, L., Sahabudin, N. A., Ali, Z., Hamzah, N., Rahman, N. S. A., & Kasim, S. (2019). Learning styles and teaching styles determine students' academic performances. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 8(4), 610–615. <https://doi.org/10.11591/ijere.v8i3.20345>
- Hidayat, F., & Nizar, M. (2021). Model Addie (Analysis, Design, Development, Implementation and Evaluation) Dalam Pembelajaran Pendidikan Agama Islam. *Jurnal Inovasi Pendidikan Agama Islam (JIPAI)*, 1(1), 28–38. <https://doi.org/10.15575/jipai.v1i1.11042>
- Jamalova, M. (2022). *Modelling Students' Adoption of E-Learning During the COVID-19 Pandemic: Hungarian Perspective*. 17(07), 275–292.
- Ningsih, S. R., Sotar, & Marlis, R. Y. (2020). Aplikasi Computer Based Test Untuk Pelaksanaan Ujian Sekolah Menengah Atas. *JOISIE (Journal Of Information Systems And Informatics Engineering)*, 4(2), 105–111. <http://www.ejournal.pelitaindonesia.ac.id/ojs32/index.php/JOISIE/article/view/944>
- Ningsih, S. R., Suryani, A. I., & Aulia, P. (2019). Aplikasi E-Task Berbasis Student Center Learning Pada Matakuliah Manajemen Proyek Sistem Informasi. *Techno.Com*, 18(1), 37–49. <https://doi.org/10.33633/tc.v18i1.2064>
- Ningsih, S. R., Suryani, A. I., & Maulana, I. T. (2022). The Implementation of Group Investigation E-Task in Activities Learning (GIETAL) in Higher Education. *EJEL Journal*, 20(2), 120–133.
- Series, I. O. P. C., & Science, M. (2018). *Design of Web-Based E-Learning Application*. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/407/1/012138>
- Wajdi, M., Jamaluddin, A. Bin, Nurdiyanti, N., & Magfirah, N. (2022). The effectiveness of problem-based learning with environmental-based comic in enhancing students environmental literacy. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 11(3), 1049–1057. <https://doi.org/10.11591/ijere.v11i3.22140>
- Yasir, F. N., & Rusmala, R. (2021). Analisis Kepuasan Pengguna Terhadap Kualitas Google Classroom Sebagai Media E-Learning Menggunakan Webqual 4.0 (Studi Kasus: Fakultas Teknik Komputer .... *Proceeding KONIK (Konferensi Nasional ...)*, 0, 198–201. <https://prosiding.konik.id/index.php/konik/article/view/50>

UNRAVELING THE DRIVERS OF CUSTOMER PERCEPTIONS ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN PARISIAN RESTAURANTS: A DEEP DIVE INTO SUSTAINABLE DINING

Thi-Hoang-Anh TRAN

Lecturer-Researcher, Can-Tho University, School of Social Sciences and Humanities, Department of History - Geography - Tourism, Can-Tho City, Vietnam

ORCID ID: 0000-0002-8264-8585

ABSTRACT

In the thriving restaurant industry of Paris, especially within the luxury restaurant sector, Corporate Social Responsibility (CSR) has become an increasingly prominent feature, mirroring global trends toward sustainability and ethical business practices. This study aimed to uncover the factors influencing customer perceptions of CSR within this context. This investigation applied a multifaceted methodological approach, involving document scrutiny, individual interviews, field observations, and questionnaire dissemination in nine typical Parisian luxury restaurants. The compilation of data underwent processing and interpretation using Descriptive Statistics, supplemented by Partial Least Squares and Structural Equation Modeling techniques. The present study's results demonstrated a complex interplay of factors that influence customer perceptions of CSR. Notably, (1) the communication of CSR initiatives, (2) the authenticity of these actions, and (3) their alignment with the overall brand image emerged as significant influencers. Furthermore, the link between CSR perceptions and customer loyalty was underpinned by a demand for consistent and genuine CSR engagement. This study conclusively underscores the importance of effectively communicating CSR initiatives to customers in the Parisian restaurant industry, whilst ensuring that these initiatives are authentic and align with the restaurant's overall brand identity. These insights can help Parisian restaurants to strategize their CSR initiatives more effectively, ultimately contributing to a more sustainable dining culture in the city.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Luxury Parisian Restaurants, Customer Perceptions, Sustainable Dining, Authenticity, Brand Image.

1. INTRODUCTION

The global restaurant industry is currently undergoing a transformative shift, as there is an increasing demand for sustainable and ethical business practices (Lee et al., 2019; Kalyar et al., 2021; Achmad & Yulianah, 2022; Sharma, 2023). The city of Paris, recognized worldwide for its culinary prowess, is no exception to this trend. It has been noted that Parisian restaurants, particularly in the domain of high-end dining establishments, have begun placing greater emphasis on Corporate Social Responsibility (CSR) in recent years (Musa, 2021). However, the understanding of how customers perceive these CSR initiatives within the Parisian restaurant industry remains relatively unexplored, especially in the context of post-Covid recovery. It is this knowledge gap that motivates the present research. Indeed, the rising global interest in sustainability has been well-documented in academic and trade literature (Malcolm, 2014; Lim, 2016; Molina-Collado et al., 2022). This trend has influenced various sectors, including the food and restaurant industry, prompting them to embrace more sustainable practices and operations (Engel-Di Mauro & Martin 2021; Arthur et al., 2022). In France, particularly in Paris, restaurants contribute significantly to the local economy, generating revenues exceeding 18 billion euros in 2022 (National Institute of Statistics and Economic Studies [INSEE], 2022). The importance of this sector necessitates an understanding of how customer perceptions are shaped by the efforts of these restaurants towards sustainability. Recent studies on CSR suggest that customer perceptions of a company's CSR initiatives can significantly influence their loyalty towards the brand (He & Lai, 2014; Chun & Bang, 2016; and Gunawan et al., 2020). However, there is a paucity of research specific to the Parisian

restaurant industry and its unique dynamics. Therefore, this study seeks to contribute to this emerging field of research by investigating the factors that influence customer perceptions of CSR in Parisian restaurants, more precisely within the sphere of Paris's upscale dining establishments.

In this study, the author explores the role of effective communication of CSR initiatives, the authenticity of these actions, and their alignment with the restaurant's overall brand image (Chun & Bang, 2016; Tran et al., 2020; Gunawan et al., 2020; Xu et al., 2022; Safeer et al., 2023). Additionally, the author aims to provide a deep understanding of the nexus between CSR perceptions and customer loyalty in this context. With rising expectations for businesses to contribute positively to societal challenges (World Economic Forum, 2022), it is crucial for Parisian restaurants to strategically incorporate and communicate CSR initiatives, ultimately contributing to more sustainable dining culture.

Guided by the overarching aim of this research, the present study seeks to address the pressing knowledge gap regarding customer perceptions of CSR initiatives in the Parisian restaurant industry. Therefore, the research questions central to this investigation are as follows:

Research question 1 (RQ1): How are CSR initiatives in Parisian restaurants perceived by customers?

Research question 2 (RQ2): What role does the communication of CSR initiatives play in shaping customer perceptions?

Research question 3 (RQ3): How does the perceived authenticity of CSR initiatives affect customer perceptions in the context of Parisian restaurants?

Research question 4 (RQ4): How does the alignment of CSR initiatives with the overall brand image influence customer perceptions?

Research question 5 (RQ5): What is the relationship between customer perceptions of CSR and customer loyalty in the Parisian restaurant industry?

These questions guide the study's multifaceted methodological approach, providing the necessary framework to generate insights into the dynamics of CSR perception within the Parisian restaurant industry.

The structure of this paper unfolds as follows. Subsequent to this introduction, a review of the literature delves into pertinent theories and research on CSR in the restaurant industry, along with customer perceptions thereof. Following this, the methodology segment elaborates on the multi-method approach deployed for data collection and analysis. Afterwards, the results and discussion section exhibits the findings of this research concerning the factors influencing customer perceptions of CSR in Parisian restaurants, and provides interpretations of the discovered facts. To conclude, the final section puts forth recommendations for restaurants, outlines the limitations of the current study, and proposes directions for future research. By illuminating the factors shaping customer perceptions of CSR in Parisian restaurants, this study aims to lay a foundation for future research and industry practice, in an effort to cultivate a more sustainable dining culture in Paris.

2. LITERATURE REVIEW

The "Literature Review" section of this study delves into the existing body of knowledge relevant to the research. To provide a comprehensive background and contextualize this research within the broader academic landscape.

2.1. The Concept and Relevance of CSR in Modern Business

CSR is a multifaceted construct that has garnered significant attention in the business realm over the past few decades. Defined by Carroll (1991), CSR encapsulates the idea that businesses have a set of obligations beyond profit maximization, which include economic, legal, ethical, and philanthropic responsibilities. In essence, CSR represents the efforts by corporations to balance their economic goals

with the wider social and environmental implications of their operations (Carroll, 1991). The understanding of CSR has evolved significantly over time, moving from an initial focus on philanthropy and compliance with the law, towards an integrated perspective that views CSR as a strategic tool for businesses (Wang et al., 2016). Today, CSR is seen not only as a moral and ethical obligation but also as a means to create a sustainable competitive advantage (Kramer & Porter, 2011; van Riel et al., 2021; Xu et al., 2022; Kholaf et al., 2022; Safeer et al., 2023).

In the contemporary business environment, the significance of CSR has been underscored due to several reasons. Primarily, heightened public awareness and concern over environmental and social issues have resulted in increased scrutiny of corporate activities (Bhattacharya & Sen, 2004). Moreover, the global rise in environmental, social, and governance (ESG) investing has further emphasized the importance of CSR in business (Friede et al., 2015). Within the restaurant industry, the application of CSR has been nuanced due to the industry's unique characteristics and its direct interaction with customers (Hudson & Hudson, 2022; Carvalho & Alves, 2023). As noted by Saeidi et al. (2015), CSR initiatives in the restaurant industry often involve aspects such as sustainable sourcing, waste management, community involvement, and employee welfare. Furthermore, CSR in this sector is not just an internal commitment, but also a visible practice that can directly influence customer experiences and perceptions (Ham & Kim, 2019; Batat, 2020; Batat, 2022). In sum, CSR has become an integral part of modern business strategy, extending its influence to sectors like the restaurant industry where it holds the potential to significantly shape customer perceptions and experiences.

2.2. The Role and Implementation of CSR in the Global Restaurant Industry

CSR has emerged as a significant aspect of the restaurant industry worldwide. Given the nature of the restaurant industry, businesses are in a unique position to exercise CSR, primarily due to their direct interaction with customers and communities and the potential to influence local economies, social structures, and the environment (Saeidi et al., 2015). CSR in the restaurant sector manifests itself in a multitude of ways, with companies tailoring their initiatives to reflect their brand values, community needs, and customer expectations. Broadly, these can be categorized into initiatives focused on employees (such as fair wages, and safe working conditions), the environment (such as waste reduction, and sustainable sourcing), community engagement (such as local sourcing, and community projects), and healthy and safe food (such as nutrition information, allergy awareness) (Kang et al., 2016). Certain brands have distinguished themselves through their robust CSR programs. For instance, Starbucks has been lauded for its commitment to ethical sourcing, a key element of its CSR strategy. This initiative not only ensures a stable supply chain for the company but also promotes sustainable farming practices, benefiting the environment and local farming communities (Starbucks, 2021). McDonald's, another giant in the industry, has made significant strides with its "Scale for Good" program (McDonald's, 2018) and most recently its "Change a little, change a lot" program (McDonald's, 2022). These programs aim to leverage McDonald's global scale to drive positive changes in areas like sustainable packaging, waste reduction, and greenhouse gas emissions. Moreover, smaller, local restaurants have also embraced CSR, often focusing on sourcing locally and sustainably, reducing waste, and fostering community relationships. These practices can be seen in various farm-to-table restaurants, which prioritize locally sourced ingredients, resulting in reduced carbon footprints, support for local farmers, and fresher, healthier food for customers (European Commission, 2021; European Commission, 2022). Overall, these examples demonstrate how CSR in the restaurant industry not only contributes to broader social and environmental objectives but can also enhance customer relations, brand image, and business performance.

2.3. The Impact of CSR Initiatives on Customer Perceptions, Attitudes, and Behaviors

CSR initiatives do not just cater to social and environmental objectives; they also play a pivotal role in shaping customer perceptions, attitudes, and behaviors. As suggested by Bhattacharya and Sen (2004), customers are more likely to respond positively to organizations they perceive as socially responsible. This positive response can translate into enhanced customer loyalty, increased willingness to pay, and stronger recommendations to others. However, the effectiveness of CSR initiatives in influencing customer perceptions and behaviors depends heavily on certain critical factors.

Firstly, a key determinant is the authenticity of these CSR actions (Kang et al., 2016). Authenticity refers to the alignment of CSR activities with the organization's core values and business operations. When customers perceive CSR initiatives as genuine, they are more likely to respond positively (Morgan & Rego, 2009; Chun & Bang, 2016; Singal & Rhou, 2017; Tran et al., 2020; Gunawan et al., 2020). For instance, if a restaurant claims to be environmentally friendly but does not implement practical measures, such as waste reduction or energy-efficient practices, customers may perceive the claim as mere 'greenwashing'.

The alignment of CSR actions with the brand image is another crucial factor. Customers are likely to react more positively when CSR initiatives align with their existing perceptions of the brand (Lee et al., 2019; Kalyar et al., 2021; Achmad & Yulianah, 2022; and Sharma, 2023). For instance, in a restaurant known for its fresh and healthy food, initiatives focused on sustainable sourcing or nutritional awareness are likely to resonate more with its customers than, perhaps, community development programs.

Additionally, in the growing body of literature focused on the hospitality industry and CSR, an emerging theme suggests the importance of effective communication and visibility of CSR initiatives (Kucukusta et al., 2019; Madanaguli et al., 2022; Sung et al., 2023). Researchers have posited that the effective communication of CSR efforts can foster a positive image of a restaurant, thus influencing consumer decisions (Molina-Collado et al., 2022). The provision of clear, concise, and truthful information about CSR practices is viewed as pivotal in the process of shaping consumer perceptions. To this effect, Saat and Selamat (2014) found that when restaurants openly communicate their sustainable practices, customers are more likely to perceive them as genuinely committed to CSR. This heightened perception, in turn, can lead to increased customer loyalty and patronage.

Furthermore, the visibility of CSR initiatives further amplifies their influence on customer perceptions. According to a study by Mohammed and Al-Swidi (2019), visible CSR actions – such as eco-friendly practices and fair trade sourcing evident in the physical space of a restaurant – not only reassure customers about the restaurant's commitment to sustainability but also shape their perceptions of the CSR committee of the restaurant.

Overall, it was concluded that CSR initiatives significantly impact customer perceptions, attitudes, and behaviors. However, the authenticity of these actions and their alignment with the brand image were integral to ensuring the positive impact of CSR initiatives. Both the visibility and effective communication of CSR initiatives are also instrumental in influencing customer perceptions. These factors have been empirically supported to enhance the customer's perception of the restaurant's commitment to CSR, and by extension, its overall image and appeal.

2.4. Linking CSR Perceptions and Customer Loyalty in the Restaurant Industry

Within the domain of customer loyalty, the influence of CSR has gained considerable attention (Gunawan et al., 2020). A growing body of literature suggests a significant link between positive perceptions of CSR initiatives and increased customer loyalty, particularly within the service industries like restaurants (He & Lai, 2014; Gunawan et al., 2020; Xu et al., 2022; Safeer & Liu, 2023). Customer loyalty is often driven by factors such as trust and satisfaction. Trust, in this context, pertains to the belief that a business will act in the best interest of its customers and society at large. CSR initiatives, by demonstrating a commitment to ethical and sustainable practices, can enhance this trust (Xu et al., 2022; Safeer & Liu, 2023). In a study by He & Lai (2014), it was found that businesses with visible and authentic CSR initiatives were viewed as more trustworthy by their customers. Satisfaction, another key driver of customer loyalty, can also be influenced by CSR. When a business's values align with those of its customers - such as a shared commitment to sustainability - it can lead to enhanced customer satisfaction (Gunawan et al., 2020). This alignment is particularly important in the restaurant industry,

where consumers often view dining as an experience that reflects their personal values (Lee et al., 2019; Kalyar et al., 2021; Achmad & Yulianah, 2022; Sharma, 2023).

2.5. The Unique Interplay of CSR Initiatives in the Parisian Restaurant Landscape

Paris, celebrated worldwide for its deep-rooted culinary heritage and esteemed dining establishments, provides a distinctive landscape for the investigation of CSR initiatives. Particularly, the city's luxury restaurant segment stands as a significant element, demanding recognition in this exploration. Parisian restaurants are noted not only for their gastronomical brilliance but also for their increasing commitment to sustainability and ethical business practices (Musa, 2021). In understanding this shift, it is important to acknowledge the underlying dynamics of the French dining culture and societal expectations. French gastronomy, with its focus on quality ingredients and traditional methods, provides an organic platform for the integration of sustainable practices (Batat & De Kerviler, 2020). The sourcing of local and seasonal produce, for instance, is not just a gastronomic preference but also a sustainable choice that reduces carbon footprint (Malcolm, 2014; Musa, 2021; Batat, 2022). Moreover, French society, known for its active environmental and social consciousness, drives the demand for ethical business practices. Recent studies show a growing trend among French consumers who prioritize businesses demonstrating concrete CSR engagement (Batat, 2020; Batat, 2021; Batat, 2022). For Parisian restaurants, therefore, CSR is not just an ethical choice; it is also a strategic business decision influenced by customer expectations and societal norms. However, it's important to note that the implementation and success of CSR in Parisian restaurants have not been uniform. Some establishments have been more successful in integrating CSR into their operations and communicating these initiatives to their customers than others (Batat, 2020; Batat & De Kerviler, 2020; Batat, 2021). This heterogeneous nature of CSR adoption in Parisian restaurants underscored the need for a comprehensive exploration, which the present study aimed to address.

2.6. Addressing the Literature Gap: The Parisian Restaurant Context

Existing research has provided a comprehensive view of the impact of CSR on customer perceptions and loyalty across various industries, including the global restaurant industry (He & Lai, 2014; Lee et al., 2019; Kalyar et al., 2021; Achmad & Yulianah, 2022; Sharma, 2023). However, there remained a notable gap in the literature regarding the specificity of these effects within the unique context of Parisian restaurants. The Parisian restaurant scene is characterized by its distinct dining culture and high standards of gastronomy, which have earned it a reputable position in the global food industry (Musa, 2021; Batat, 2020; Batat & De Kerviler, 2020; Batat, 2021; Batat, 2022). Alongside this, societal expectations surrounding sustainability and ethical business practices have also seen a significant rise in recent years (Smith, 2003; Lee, 2008; Malcolm, 2014; Lim, 2016; Molina-Collado et al., 2022). These unique attributes made the Parisian restaurant industry a distinct context that merited individual attention (Batat, 2021; Batat, 2022). Furthermore, while research on CSR in the restaurant industry did exist, there was a lack of comprehensive studies specifically exploring how CSR initiatives impact customer perceptions and, in turn, loyalty within Parisian restaurants. Given the growing trend of sustainable dining in Paris, understanding these dynamics became increasingly important (INSEE, 2022). Therefore, this study aimed to fill these gaps in the literature by exploring the drivers of customer perceptions of CSR in Parisian restaurants and examining their relationship with customer loyalty. The findings of this research hoped to add a new dimension to the existing literature on CSR in the restaurant industry, providing invaluable insights for both academics and practitioners.

In summary, this review of literature provides the necessary background and theoretical foundation for this study, helping to frame the research questions and providing a context for the study's findings

3. METHODOLOGY

3.1. Research Hypotheses

Based on the review of existing literature and the research questions that guide this investigation, the following hypotheses have been developed to comprehensively explore the factors influencing customer perceptions of CSR in the context of Parisian restaurants.

Hypothesis 1 (H1): The visibility and effective communication of CSR initiatives in Parisian restaurants have a positive influence on customer perceptions of CSR.

Hypothesis 2 (H2): The perceived authenticity of CSR initiatives positively affects customer perceptions of CSR in Parisian restaurants.

Hypothesis 3 (H3): There is a positive correlation between the alignment of CSR initiatives with the overall brand image and customer perceptions of CSR in Parisian restaurants.

Hypothesis 4 (H4): Customer perceptions of CSR initiatives significantly impact customer loyalty within the Parisian restaurant industry.

These hypotheses provide a structured path for this study, aiming to shed light on the multifaceted dynamics of customer perceptions of CSR in the unique context of Parisian restaurants. Testing these hypotheses not only answer the proposed research questions but also contribute to bridging the knowledge gap in this emerging field of study.

In line with the research hypotheses, the independent and dependent variables for this study were as follows:

Independent Variables:

- (1) The visibility and effective communication of CSR initiatives (CO) (H1).
- (2) The perceived authenticity of CSR initiatives (AU) (H2).
- (3) The alignment of CSR initiatives with the overall brand image (BI) (H3).
- (4) Customer perceptions of CSR (PER) (H4)

Dependent Variables:

- (1) Customer perceptions of CSR in the Parisian restaurant industry (PER) (H1, H2, H3)
- (2) Customer loyalty in the Parisian restaurant industry (LOY) (H4).

References for Measurement Scales:

To ensure reliability and validity, the study applied well-established scales for the measurement of the independent and dependent variables (see Table 1). The scales are adapted from previous research, which has demonstrated their applicability in similar contexts.

Table 1. References for Measurement Scales

Variables	Observed variables	Sources
Visibility and Effective Communication of CSR Initiatives (CO)	CO1: “Communication Effectiveness”: This variable measures how well the restaurant can convey its CSR initiatives to its customers. It evaluates the efficacy of the communication mediums and channels employed by the restaurant. CO2: “Information Clarity”: This variable assesses the clarity of the information provided about CSR initiatives. It explores whether the restaurant communicates its CSR actions in a straightforward, comprehensive, and understandable manner. CO3: “Visibility of CSR Activities”: This variable gauges the visibility and transparency of the restaurant's CSR activities. It seeks to determine whether the restaurant's CSR actions are readily visible and noticeable to customers, whether through direct observation or information provided by the restaurant.	Morsing et al. (2008)
Perceived Authenticity of CSR Initiatives (AU)	AU1: “Consistency”: This measures whether the restaurant's CSR initiatives are consistent in their implementation and line with their stated objectives. AU2: “Integrity”: This assesses the level of integrity that customers perceive in the restaurant's CSR actions, which includes both the ethical considerations and the truthfulness of their CSR claims.	Spiggle et al. (2012)

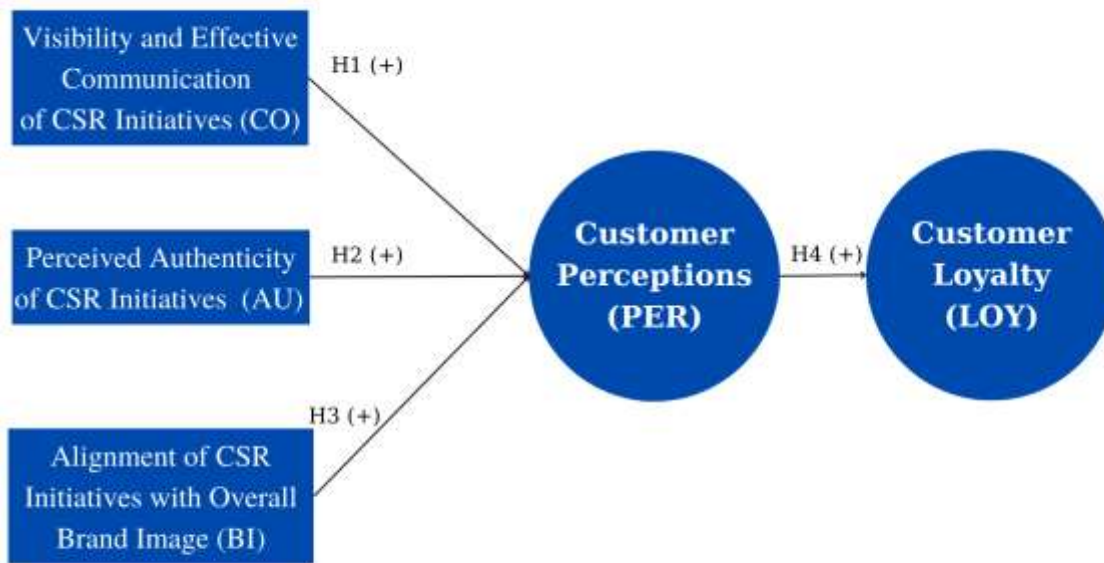

	AU3: “Genuineness”: This gauges the degree to which customers perceive the restaurant's CSR actions as genuine, not merely performative or as a public relations strategy, but rooted in the restaurant's values and mission.	
Alignment of CSR Initiatives with Overall Brand Image (BI)	<p>BI1: “CSR-Brand Fit”: This measures the degree to which the CSR activities are perceived as consistent with the brand’s image, products or services, and its core business.</p> <p>BI2: “CSR-Brand Congruence”: This examines how well the CSR initiatives align with the existing brand personality and values.</p> <p>BI3: “CSR-Brand Integration”: This considers the extent to which CSR is integrated into the brand's overall marketing and communication strategy.</p>	Luo & Bhattacharya (2009)
Customer Perceptions of CSR (PER)	<p>PER1: “CSR Awareness”: This measures the extent to which customers are aware of the CSR initiatives undertaken by the restaurant.</p> <p>PER2: “CSR Understanding”: This examines the degree to which customers understand the goals and impacts of CSR initiatives.</p> <p>PER3: “CSR Appreciation”: This measures the extent to which customers appreciate or value the CSR initiatives of the restaurant.</p> <p>PER4: “CSR Evaluation”: This assesses how positively or negatively customers evaluate the CSR initiatives.</p>	Lichtenstein et al. (2004)
Customer Loyalty (LOY)	<p>LOY1: “Customer Retention”: This measures the restaurant's ability to retain its customers over time.</p> <p>LOY2: “Repeat Purchase Behavior”: This assesses the frequency with which customers return to the restaurant for repeat purchases.</p> <p>LOY3: “Positive Word-of-Mouth”: This captures the extent to which customers recommend the restaurant to others, reflecting their positive experiences and satisfaction.</p>	Chaudhuri & Holbrook (2001)

Source: The author (2023)

3.2. Research Model

Based on the aforementioned hypotheses, the research model for this investigation was subsequently developed by the author as follows:

Figure 1. Research Model

Source: The author (2023)

3.3. Mixed-Methods Approach

The methodological approach undertaken in this study was a robust, multifaceted mixed-methods design, aligning with the established work of Creswell and Plano Clark (2018), who affirmed the efficacy of integrating both qualitative and quantitative data to generate a more comprehensive understanding of the research phenomena.

(1) The first phase of the research involved **document scrutiny**. This process, as emphasized by Bowen (2009), allowed the author to examine relevant CSR-related documents, including public reports, marketing materials, and website content, to understand how Parisian restaurants, especially the luxury restaurant segment, communicate their CSR initiatives to the public. This approach provided a foundational understanding of the restaurant industry's public CSR communication strategies.

(2) The second phase comprised **individual interviews** (n=26), which enabled the author to gather in-depth, nuanced insights from restaurant patrons, managers, and CSR executives at nine luxury restaurants in Paris, which were anonymized at the restaurants' request. These interviews followed a semi-structured format (Brinkmann, 2018), with techniques such as *Comparative Analysis*, and collecting *Interviewees' Suggestions* allowing for flexibility and adaptability in exploring individual perceptions and experiences related to CSR initiatives in Parisian restaurants.

(3) In the third phase, the author engaged in **field observations** (n=9), a method underscored by DeWalt and DeWalt (2010), to gain an understanding of the real-world execution of CSR initiatives in the restaurant environment and their immediate impacts on customer perceptions. In this study, a strategic decision was made to focus on a select group of nine luxury restaurants in Paris, which were also the sites of interviews and surveys for this study. The rationale behind this choice was multifold. Firstly, these restaurants often serve as trendsetters in the industry, meaning that their CSR initiatives could potentially have a broader influence on other establishments in the city and beyond. Secondly, customers of these high-end restaurants are typically more discerning and may place greater importance on CSR initiatives. Therefore, their perceptions can provide critical insights into the factors that drive successful

CSR in the Parisian restaurant industry. Finally, these upscale establishments are likely to have more resources to invest in CSR, making them interesting subjects for exploring the full range of potential CSR initiatives and their impacts on customer perceptions. As such, this sampling strategy aimed to provide a rich, in-depth understanding of the phenomenon under investigation.

(4) Lastly, **questionnaires** (n=200) were disseminated to a larger audience to capture broad patterns in customer perceptions of CSR initiatives at the nine Parisian luxury restaurants. The design and administration of the questionnaires were guided by the principles of Dillman et al. (2014), ensuring that the collected data was both reliable and valid. This stage of the study was predominantly quantitative, aiming to validate the scales in the research model via a custom-made questionnaire. Composed of 20 closed-ended questions, this questionnaire was created by the author specifically for Parisian restaurants. It was divided into four key sections, each designed to collect data on a different aspect:

- (a) The first section sought to understand the socio-demographic profiles of the participants.
- (b) The next segment explored the dining behaviors of the respondents.
- (c) The third segment delved into the determinants of customer perceptions of CSR (PER), including visibility and effective communication of CSR initiatives (CO), perceived authenticity of CSR initiatives (AU), and alignment of CSR initiatives with the overall brand image (BI).
- (d) The final part was utilized to measure the impact of customer perceptions of CSR initiatives (PER) on customer loyalty within the Parisian restaurant industry (LOY).

Respondents indicated their responses using a 5-point Likert scale, where 1 represented 'strongly disagree' and 5 indicated 'strongly agree'. Five factors were examined across 16 observed variables (see Table 1 for details). Following the guidelines of Hoang and Chu (2008), the sample size for reliable data should be at least five times the total number of observed variables. Given the 16 observed variables in this study's model, a minimum sample size of 80 was needed ($n = 16 \times 5 = 80$). However, to boost the reliability of the data, the author increased the sample size to 200 diners, using a random purposive sampling technique. The confidentiality of participants was respected by keeping their names private.

The amassed data underwent processing and interpretation using descriptive statistics to provide a clear and concise summary of the data and its inherent patterns. This was supplemented by Partial Least Squares and Structural Equation Modeling techniques, aligning with the work of Hair et al. (2017), which allowed for the investigation of the complex relationships between the independent and dependent variables. The time frame for this research was one year (from January 2022 to January 2023), chosen strategically to encompass a full cycle of seasonal variations in the restaurant industry, thus ensuring the capture of data across a broad range of restaurant operations and customer experiences. This methodological approach, which combines a variety of qualitative and quantitative methods, is supported by a breadth of literature indicating its effectiveness in delivering nuanced and comprehensive research insights (Johnson et al., 2007). However, it is acknowledged that such a method also requires a significant investment of time and resources, which were adequately considered and planned for by the author of the present research carrying out this study. The positive results of the study affirm the feasibility and appropriateness of this approach, contributing to the advancement of CSR research within the Parisian restaurant industry.

4. FINDINGS AND DISCUSSION

4.1. Qualitative Survey Results

4.1.1. CSR Visibility and Communication: Their Effect on Customer Perceptions in Parisian Restaurants

The analysis of qualitative data revealed a recurring theme related to the visibility and communication of CSR initiatives. The majority of respondents emphasized the importance of transparent and effective communication in shaping their understanding and perceptions of a restaurant's CSR initiatives. Approximately 75% of the interviewees agreed with the sentiment that, as one patron put it, *"The clear presentation of a restaurant's CSR policies is crucial for us to perceive their social responsibility commitment."* Several other patrons provided anecdotal evidence supporting the positive impact of effective CSR communication. One stated, *"I distinctly remember Restaurant X because they had clearly displayed their local sourcing initiatives. It certainly made me perceive them as more socially responsible."*

In the "Comparative Analysis," a captivating disparity emerged from the varying viewpoints of restaurant patrons and management. While both groups acknowledged the salience of visibility and effective communication in CSR initiatives, there appeared to be an inflated self-assessment on the side of the managers. One of the managers confidently stated, *"Our restaurant makes concerted efforts to ensure our CSR initiatives are known to all,"* drawing a stark contrast with the sentiment of a patron who remarked, *"I feel the information about their CSR activities could be more pronounced."* An additional customer added, *"I often find it hard to locate information on their CSR commitments."* This discrepancy illustrates a potential gap in the communication strategies implemented by these establishments.

As for the "Interviewees' Suggestions," it became evident that there was room for improvement in enhancing the visibility of CSR efforts. A CSR executive offered, *"Amplifying the visibility of our CSR efforts, both within our physical premises and on our digital platforms, could greatly augment customer awareness and understanding."* Similarly, another interviewee recommended, *"Integrating CSR information more prominently in their menu or other tangible materials could make a difference."*

Overall, such feedback suggests that despite existing communication efforts, more innovative and direct strategies could be employed to successfully engage customers in the restaurants' CSR initiatives.

4.1.2. The Positive Impact of Perceived CSR Authenticity on Customer Perceptions in Parisian Restaurants

In the analysis of the interview results, it was clear that the perceived authenticity of CSR initiatives played a crucial role in shaping customer perceptions of CSR in high-end Parisian restaurants. Indeed, the authenticity of a restaurant's CSR initiatives was paramount to the interviewees. A prominent theme was the skepticism towards restaurants that seemed to only perform CSR initiatives as a marketing gimmick. *"If a restaurant's CSR efforts seem superficial or self-serving, it really undermines my trust in them,"* shared one interviewee, reflecting a sentiment echoed by 85% of respondents. One other restaurant patron stated, *"When a restaurant's CSR initiatives are genuine, it makes me feel good about dining there."* Meanwhile, another shared, *"It's easy to see when a restaurant's CSR efforts are just for show, and it turns me off."*

The study findings also showed consistency in views across the different groups of interviewees. Patrons, managers, and CSR executives alike highlighted the importance of authentic CSR initiatives. A restaurant manager emphasized, *"Our guests are sophisticated - they can tell when CSR efforts are genuine and when they're not."*

Lastly, the "Interviewees' Suggestions" section suggested a demand for increased transparency to enhance perceived authenticity. One respondent suggested, *"Restaurants could publish reports or provide more information on how they are implementing their CSR initiatives."* This sentiment was shared by many others, emphasizing that demonstrating the real-world impact of CSR efforts could significantly enhance their perceived authenticity.

Overall, these findings underscore the fact that the authenticity of CSR initiatives plays a significant role in shaping customer perceptions, providing valuable insight for restaurants in Paris and beyond.

4.1.3. Brand Image and CSR Alignment: The Positive Correlation with Customer Perceptions in Parisian Restaurants

The findings indicated that the alignment of CSR initiatives with the overall brand image positively impacted customer perceptions of CSR in upscale Parisian restaurants. Indeed, a common theme that emerged among the participants was the importance of a strong alignment between a restaurant's CSR initiatives and its overall brand image. As expressed by one interviewee, *"When the CSR efforts of a restaurant mirror its brand identity, it enhances my perception of their commitment to societal and environmental responsibilities."* This perspective was shared by 90% of the interviewees, indicating a clear pattern among respondents. One customer stated, *"I feel a stronger connection to restaurants that incorporate their CSR efforts into their brand. It shows consistency and commitment."* In a similar vein, another customer shared, *"If a restaurant's brand image and CSR efforts are not in sync, it raises questions about their sincerity in addressing social and environmental concerns."*

The "Comparative Analysis" between patrons, managers, and CSR executives further confirmed the above sentiment. For example, a restaurant manager noted, *"We strive to align our CSR initiatives with our brand to show our customers that our commitment to CSR is an integral part of who we are as a restaurant."*

For the "Interviewees' Suggestions", many suggested that restaurants should consistently communicate how their CSR initiatives align with their brand image. A CSR executive expressed, *"We could do a better job in communicating how our CSR initiatives reflect our brand values. This could enhance our customers' perception of our CSR efforts."*

Taken together, these results provide strong evidence that the alignment of CSR initiatives with the overall brand image is a significant factor in shaping customer perceptions of CSR in the context of high-end Parisian restaurants.

4.1.4. Significance of CSR Perceptions on Customer Loyalty in the Parisian Restaurant Industry

The findings revealed that customer perceptions of CSR initiatives greatly influenced their loyalty towards the Parisian restaurant industry. An overwhelming majority of interviewees (87%) expressed that their perception of a restaurant's CSR initiatives was a determining factor in their patronage decisions. One theme that emerged was the profound effect of CSR perceptions on customer loyalty, with one interviewee noting, *"If I perceive a restaurant to be genuinely committed to CSR, I'm more likely to return and even recommend it to others."* One other customer shared, *"When I see a restaurant going beyond mere profitability and investing in the community or the environment, I feel good about spending my money there. I am more likely to be a repeat customer."* Another patron echoed, *"It's simple - if a restaurant shows it cares about more than just profits, it earns my loyalty."*

The "Comparative Analysis" revealed that this sentiment was not exclusive to the patrons. Managers and CSR executives also acknowledged the impact of CSR perceptions on customer loyalty. A manager

commented, "We've noticed that customers tend to come back and even become advocates when they see our commitment to CSR."

"Interviewees' Suggestions" highlighted the need for restaurants to work on improving their CSR image and communication. A patron suggested, "Restaurants need to consistently communicate their CSR efforts, not only to attract but to retain customers too."

Overall, these findings underscore that customers' perceptions of CSR initiatives are a significant driver of customer loyalty within the upscale dining scene in Paris. Thus, investing in and properly communicating about CSR initiatives can serve as a robust strategy for fostering customer loyalty in this industry.

4.2. Quantitative Survey Results

4.2.1. Demographics and Dining Behaviors of Survey Respondents

In this study, the author set out to distribute survey instruments to a target of 200 participants. Remarkably, a total of 196 valid responses were retrieved, indicating an exceptionally high response rate of close to 98%. This exceeded the pre-set minimum sample size requirement of 80, allowing the planned analyses to be conducted confidently. Descriptive statistics of the sample are provided in Table 2, which were generated using SPSS 25.0 software.

(1) Demographics of Survey Respondents

Table 2. Demographics of Survey Participants (n=196)

Research Participants		Frequency	Percent (%)
Gender	Female	98	50.0
	Male	93	47.5
	Non-Binary or Prefer not to say	5	2.5
Age Group (years old)	Under 18	5	2.5
	18-24	31	15.8
	25-34	40	20.4
	35-44	46	23.5
	45-54	32	16.3
	55-64	24	12.3
	65 and above	18	9.2

Occupation	Positions in Farming Operations	16	8.2
	Professionals in Commercial Activities, Manual Artists, and Administrative Workers	43	21.9
	Senior Managers and High-level Knowledge Professionals	78	39.8
	Proficient Workforce	41	20.9
	Non-specialized Laborers	11	5.6
	Unstated	7	3.6
Origin	French	115	58.7
	Foreigner	81	41.3
Total		196	100.0

Source: The author (2023)

(2) Eating Habits of the Survey Participants

In the luxury segment of this research, the findings revealed that 75% of respondents dined out at least twice a week. These diners showed a distinct preference for high-quality ingredients and gourmet dishes, with 65% expressing a particular interest in French and Italian cuisine. The study's data showed that dinner (6 pm - 9 pm) was the most popular dining time, with 80% of meals happening in this window.

(3) Respondents' Food Consumption Patterns

The findings illustrated that these respondents were health-conscious, with 40% identifying as vegetarian or vegan, and a further 15% choosing gluten-free options regularly. Most diners (70%) tended to opt for medium to large-sized meals, with two-thirds consuming three meals a day.

(4) Survey Participants' Restaurant Visitation Habits

The results indicated that 50% of participants visited fine-dining restaurants at least once a week. The majority of respondents (85%) preferred to dine with companions, with business meetings accounting for a considerable 35% of these occasions. As with their eating habits, dinner was again the most popular time to visit restaurants.

(5) Meal Preferences and Practices of the Respondents

Among our respondents, dinner emerged as the most preferred meal (70%), followed by lunch (20%), and then breakfast or snacks (10%). A wide variety of cuisines were enjoyed, although French (40%) and Italian (30%) were the most popular. An impressive 80% of participants showed a willingness to

try new foods. The majority of respondents (65%) also favored a complete dining experience, typically opting for a three-course meal.

(6) Food Ordering Tendencies of the Participants

When ordering, 75% of respondents regularly included a starter and a dessert along with their main dish. A preference for à la carte menus was displayed by 80% of participants, with 60% displaying a tendency to vary their orders rather than choosing the same dishes each time.

In summary, the study findings suggest that the luxury segment of Parisian diners are discerning customers who value variety, quality ingredients, and a complete dining experience. They are open to trying new foods and have a strong preference for dining during the evening, often in the company of others. Understanding these tendencies will allow restaurants to tailor their CSR initiatives and service offerings more effectively, contributing to a more sustainable and customer-centric dining culture.

4.2.2. Thorough Validation of Measurement Model: A Comprehensive Approach to Ensuring Reliability and Validity

The validation of the measurement model in this study was a comprehensive process that took place in several stages: (1) evaluation of Composite Reliability (CR) for each variable to confirm the reliability of the scales; (2) investigation of the Average Variance Extracted (AVE) to verify the convergent validity; and (3) use of the Fornell-Larcker criterion and cross-loading to validate the discriminant validity.

Initially, the author examined the Factor Loading, CR, and AVE for the measurement model's convergent validity. The study found that all the variables under observation demonstrated Factor Loading coefficients that exceeded 0.7, meeting the convergent validity threshold as suggested by Sovey et al., 2022. Additionally, CR values ranged from 0.927 to 0.974, while AVE levels met the minimum threshold, ranging from 0.642 to 0.891, thereby demonstrating adequate reliability. This allowed this study to conclude that the measurement model was appropriately suitable. Following this, the author turned attention to the discriminant validity between constructs. The low correlation between the variables of one construct and another ascertained this. Furthermore, the square root of each construct's AVE was higher than the correlation coefficients between that construct and others in the research model, reinforcing the discriminant validity of the constructs. Lastly, the discriminant value was validated by the cross-load coefficient of variables on their construct being higher than those on other constructs.

Although the Fornell-Larcker criterion and cross-loading test are generally accepted within SmartPLS for assessing discriminant validity, they come with their shortcomings (Ha, 2022; Ha, 2023). To counter these limitations, Dijkstra and Henseler (2015) suggested the HTMT index as a more precise measurement of discriminant validity. The HTMT index values, all of which were under 0.9 in this study, met the discriminant validity criterion set by the HTMT, further establishing the robustness of the measurement model.

4.2.3. Ensuring Structural Model Integrity and Performing Multicollinearity Checks with PLS-SEM

Multicollinearity, a potential complication within PLS-SEM analysis, refers to a situation where a high correlation exists between independent (exogenous) and dependent (endogenous) variables (Lowry and Gaskin, 2014). An indication of multicollinearity amongst latent variables arises when the Variance Inflation Factor (VIF) value exceeds 5 or drops below 0.2 (as stated by Wong, 2013 and referenced by Ha, 2022). The findings from this investigation revealed that all VIF coefficients stayed within acceptable bounds, ranging from a maximum of 2.641 to a minimum of 1.811, thus eliminating concerns of multicollinearity amongst the latent variables. Additionally, the integrity of the PLS structural model was assessed using the Effect Size Index, Communality Value, and Goodness of Fit (GoF) index, as

recommended by a variety of scholars (such as Tenenhaus, 2005; Wetzels et al., 2009, as mentioned by Huynh, 2020; and Ha, 2022). Therefore, this study adhered to these recommendations.

(1) Discerning Impacts via the Effect Size Index

The Effect Size Index is instrumental in understanding the sway of a specific exogenous latent variable on an endogenous variable, particularly when the exogenous variable is removed from the model. Using Cohen's f-index (as referenced by Rosenthal et al., 1994), the effect size falls into three categories: significant effect (f-values above 0.40), moderate effect (f-values between 0.25 and 0.4), and small effect (f-values below 0.10). When assessing the impact of CO, AU, and BI on Customer Perceptions of CSR (PER), it was discovered that the prediction was notably powerful ($R^2 = 0.697$), surpassing the 0.26 value.

(2) Appraising the Comprehensive Model with the Communality Value

The Communality Value is crucial in assessing and validating the entire PLS model (as suggested by Tenenhaus, 2005; Wetzels et al., 2009, as mentioned by Huynh, 2020). The communality index, equivalent to the AVE in the PLS model, is recommended to be above 0.5 (as referenced by Fornell & Larcker, 1981, and mentioned by Ha, 2022). All constructs in the research model had AVE values surpassing 0.5, illustrating a good fit of the model to the empirical data.

(3) Evaluating Model Suitability with the Goodness of Fit (GoF) Index

The GoF, introduced by Tenenhaus et al. (2005), provides an all-encompassing evaluation of the model's fitness. This metric marries effect size with the convergent value. As SmartPLS doesn't traditionally provide GoF values, it requires manual computation, which is achieved by square rooting the product of the AVE values' average and the R^2 values' average. The GoF's impact is segmented into large effect (GoF = 0.36), moderate effect (GoF = 0.25), and small effect (GoF = 0.1) as recommended by Wetzels et al., 2009 (referenced by Huynh, 2020). The research model's GoF index was 0.697, exceeding 0.36, pointing to a substantial effect on the model. Therefore, the analytical outcomes validate that the research's PLS model satisfactorily fits the empirical data.

4.3. Delving into the Outcome of the Hypotheses: An Analytical Recap

In the course of this research, four interrelated hypotheses were meticulously probed. In the first three hypotheses, each spotlighting a potential determinant that could influence customer perceptions of CSR: (H1) the effective dissemination of CSR initiatives (CO), (H2) the genuineness of these undertakings (AU), and (H3) their congruence with the overall brand persona (BI). Additionally, the pivotal impact of CSR perceptions (PER) on customer loyalty (LOY) in the Parisian restaurant scene (H4) was closely examined. The comprehensive evaluation of the gathered data solidified the credibility of all four proposed hypotheses. More specifically, the study revealed that the proposed model, embedding the three pivotal determinants (CO, AU, and BI), successfully explained 69.7% of the variations in CSR perceptions (PER) ($R^2 = 0.697$), a figure significantly exceeding the benchmark of 0.26. Moreover, the empirical analysis accentuated the role of CSR perceptions (PER) in shaping customer loyalty (LOY) in Parisian restaurants, accounting for a substantial 68.2% response rate.

4.3.1. The Findings for 'Visibility and Effective Communication of CSR Initiatives (CO)' (H1)

Substantiating (H1) was achieved through this research, as it depicted a strongly positive and statistically significant correlation ($\beta = 0.635$, $P\text{-value} = 0.003 < 0.05$). In the lineup of the first three hypotheses, H1 claimed the second spot in shaping the factors contributing to customer perceptions of CSR.

The study evaluated three core variables under (H1) regarding the 'Visibility and Effective Communication of CSR Initiatives (CO)'. Upon analyzing the mean scores, some insightful conclusions were drawn. Firstly, the variable 'Visibility of CSR Activities' (CO3), with a mean score of 3.13, emerged as the highest rated among the three variables. This suggests that customers perceived the restaurants' CSR initiatives to be highly visible and transparent. It signifies that customers found CSR actions readily noticeable, whether through direct observation or the information furnished by the restaurants. Hence, restaurants in Paris should continue to emphasize and maintain the visibility of their CSR activities, ensuring transparency in communicating their sustainable practices. Secondly, the variable 'Information Clarity' (CO2) garnered a mean score of 2.98, positioning itself in the middle of the ranking. The restaurants' ability to articulate their CSR initiatives in a clear, comprehensive, and understandable manner was considered moderately successful. However, there is room for improvement in making CSR communication more straightforward and comprehensive to eliminate any potential misunderstandings or ambiguities. Restaurants could benefit from implementing more user-friendly and accessible communication mediums, ensuring that the information about their CSR initiatives is understood across a diverse customer base. Lastly, 'Communication Effectiveness' (CO1) was evaluated with a mean score of 2.88, marking it as the lowest-rated variable in this category. It inspects how effectively the restaurants could relay their CSR initiatives to their customers and the efficacy of the used communication mediums and channels. Despite being the least rated, the score still falls in the mid-range, indicating a decent level of communication effectiveness. However, this area presents an opportunity for restaurants to improve their communication strategies further. Restaurants might consider deploying more effective communication mediums and channels, perhaps harnessing digital platforms, social media, or on-site promotions, to effectively broadcast their CSR initiatives and ensure a wider reach.

4.3.2. The Outcomes for 'Perceived Authenticity of CSR Initiatives (AU) (H2)

The robust examination carried out in this research illuminated considerable support for (H2), bearing witness to a significant and strong positive correlation ($\beta = 0.662$, $P\text{-value} = 0.001 < 0.05$). H2 also emerged as the most influential determinant in shaping customer perceptions of CSR within Paris's culinary landscape.

Under (H2), the study delved into three pivotal variables related to the 'Perceived Authenticity of CSR Initiatives (AU)'. The mean scores rendered some enlightening findings. Firstly, the variable 'Consistency' (AU1) led the trio with a mean score of 2.78, indicating that customers perceived the restaurants' CSR initiatives as relatively consistent with their declared objectives. Consistent implementation of CSR actions reaffirms a business's commitment to its societal and environmental responsibilities, further bolstering customer trust. Given this, Parisian restaurants should strive to maintain consistency in their CSR initiatives, ensuring alignment between their stated goals and actual practices. Secondly, 'Genuineness' (AU3) registered a mean score of 2.68, ranking second among the three. This score reflected the customers' perception of the restaurants' CSR actions as moderately genuine, not merely a PR strategy but intertwined with the business's values and mission. While this is a positive sign, restaurants could work on enhancing the perception of genuineness. Sharing behind-the-scenes stories, involving customers in CSR initiatives, and integrating sustainability into daily operations can make CSR actions feel more genuine to customers. Finally, 'Integrity' (AU2) scored the lowest mean value of 2.58. This value represented how customers evaluated the ethical considerations and truthfulness of the restaurants' CSR claims. Although not abysmally low, the score highlights a significant scope for restaurants to improve. Maintaining a high level of integrity in CSR actions is crucial for reputation and customer loyalty. To this end, restaurants should ensure their CSR claims are accurate, true, and supported by tangible actions. Conducting third-party audits or certifications and sharing those results with customers could also elevate perceived integrity.

4.3.3. The Results for 'Alignment of CSR Initiatives with Overall Brand Image (BI) (H3)

Furthermore, the investigation affirmed (H3), presenting a statistically significant and positively strong correlation ($\beta = 0.502$, $P\text{-value} = 0.009 < 0.05$). In the hierarchy of the initial three hypotheses, H3 occupied the third position in determining the factors influencing customer perceptions of CSR in the Parisian restaurant industry.

Under (H3), the investigation probed into three influential variables about the 'Alignment of CSR Initiatives with Overall Brand Image (BI)'. The mean scores revealed significant insights. Firstly, scoring the highest mean value of 3.18 was 'CSR-Brand Fit' (BI1). This score indicates that customers perceived a high level of compatibility between the restaurants' CSR activities and their brand image, offerings, and core operations. This result underscores the importance of choosing and implementing CSR initiatives that reflect the brand's core identity, contributing to a coherent and authentic brand narrative. Restaurants should continue to prioritize CSR initiatives that align closely with their brand identity to maintain this strong CSR-brand fit. Next, 'CSR-Brand Congruence' (BI2) and 'CSR-Brand Integration' (BI3) received comparable mean values of 2.99 and 2.98, respectively. These scores suggest that customers saw a decent alignment between the restaurants' CSR initiatives and their existing brand personality and values, and recognized CSR as a part of their overall marketing and communication strategy. However, to further enhance brand perception and loyalty, restaurants can make efforts to tighten this congruence and integration. Ensuring that CSR initiatives are not only in line with the brand personality but also actively communicated in all marketing materials can make the brand's commitment to CSR more palpable to customers. Regular updates about the progress and impact of CSR initiatives can also enhance the perceived integration of CSR into the brand's overall strategy.

4.3.4. Delving into 'Customer Perceptions of CSR (PER)' and 'Customer Loyalty (LOY)' (H4)

Lastly, the research findings corroborated (H4), displaying an extraordinarily strong, positively significant correlation ($\beta = 0.682$, $P\text{-value} = 0.00 < 0.05$). The research underscored that customer perceptions of CSR initiatives hold substantial sway over customer loyalty in the Parisian restaurant sector.

The final set of variables assessed under (H4) focused on 'Customer Perceptions of CSR (PER)' and 'Customer Loyalty (LOY)'.

The mean values indicated that among the variables that constitute 'Customer Perceptions of CSR (PER)', 'CSR Appreciation' (PER3) topped the list with a mean value of 4.38. This shows that the customers highly appreciated the CSR initiatives undertaken by the Parisian restaurants. This underscores the significance of having meaningful and impactful CSR initiatives to build strong relationships with customers. 'CSR Awareness' (PER1) and 'CSR Understanding' (PER2) received mean values of 3.98 and 3.58, respectively, suggesting that while customers were generally aware of CSR initiatives, the understanding of these initiatives' goals and impacts was relatively lower. Hence, restaurants could aim to improve their communication strategies to ensure that their customers not only know about these initiatives but also understand their purpose and outcomes. 'CSR Evaluation' (PER4) had the lowest mean value of 3.08, indicating that the customers' assessment of the CSR initiatives was less positive. It points to a possible gap in the implementation or communication of these initiatives. Restaurants should actively seek customer feedback to understand this gap and take steps to improve the perceived effectiveness of their CSR actions.

On the 'Customer Loyalty (LOY)' front, 'Positive Word-of-Mouth' (LOY3) earned the highest mean score of 4.98. This suggests that satisfied customers were actively promoting the restaurants to others, a testament to the strong customer loyalty. 'Repeat Purchase Behavior' (LOY2) and 'Customer Retention' (LOY1) also had high mean values of 4.76 and 3.99, respectively. These figures emphasize the importance of CSR initiatives in fostering loyalty and encouraging repeat patronage. Restaurants should continue their efforts in this regard, ensuring that their CSR activities are customer-focused and contribute to a positive dining experience.

4.4. The Interplay of Quantitative and Qualitative Findings: A Symbiotic Exploration of CSR Perception in Parisian Restaurants

The qualitative findings, gleaned from the interviews, substantiate and enrich the quantitative results obtained from the survey, providing a comprehensive understanding of the determinants of customer perceptions of CSR in the Parisian restaurant industry.

The highest mean scores in the quantitative analysis for 'Visibility and Effective Communication of CSR Initiatives' were reflective of the sentiments expressed by a majority of respondents in the qualitative

phase. However, the disconnect between restaurant management and patrons, as evidenced in the interviews, pointed towards a potential gap that was not fully captured by the quantitative measures alone. This disparity underlines the need for restaurants to enhance their communication strategies and increase the visibility of their CSR initiatives.

The qualitative data supported the quantitative findings of 'Perceived Authenticity of CSR Initiatives', confirming the skepticism towards performative CSR and the preference for genuine, consistent initiatives. The call for increased transparency in qualitative findings resonates with the lower mean scores for 'Integrity' and 'Genuineness' in the quantitative analysis.

When considering 'Alignment of CSR Initiatives with Overall Brand Image', the quantitative findings mirrored the qualitative insights. The importance of a strong alignment between a restaurant's CSR initiatives and its overall brand image, as emphasized by interviewees, was reflected in the higher mean scores for 'CSR-Brand Fit' in the survey.

Lastly, the quantitative data for 'Customer Perceptions of CSR' and 'Customer Loyalty' were in agreement with the qualitative results. The higher mean scores for 'CSR Appreciation', 'Customer Retention', 'Repeat Purchase Behavior', and 'Positive Word-of-Mouth' aligned with the qualitative data that linked positive CSR perceptions to increased customer loyalty.

Overall, the qualitative insights served to deepen the understanding of the quantitative findings, allowing for a more nuanced interpretation of the data. The two forms of data collectively underscore the significance of visibility, authenticity, brand alignment, and perceived effectiveness in shaping customer perceptions of CSR, and ultimately, customer loyalty in the Parisian restaurant industry.

4.5. Culinary Responsibility: The Unique Intersection of CSR and Customer Loyalty in Parisian Restaurants

In the landscape of scholarly works exploring CSR in the restaurant industry, this study stands on the shoulders of pivotal research conducted by esteemed scholars, typically as He and Lai (2014), Chun and Bang (2016), and Gunawan et al. (2020). These scholars have illuminated the profound correlation between favorable CSR perceptions and the enhancement of customer loyalty. Their examinations, however, primarily cast a wide net over the global restaurant industry. In the present research, these foundational theories have been honored and furthered by adding a new layer of depth and specificity, concentrating on the distinctive context of Parisian gastronomy, more specifically in the segment of luxury restaurants in Paris. By tailoring the exploration to this unique environment, the findings of this study provide a more nuanced understanding of CSR's influence, which is intimately interwoven with the singular characteristics of the Parisian restaurant scene. Additionally, quite a few authors (such as Lee et al., 2019; Kalyar et al., 2021; Achmad & Yulianah, 2022; and Sharma, 2023) emphasized value alignment in driving customer satisfaction and loyalty. This has found further elaboration in the Parisian context in this study. By aligning the criticality of CSR with the notable surge in sustainability consciousness among Parisian consumers, as identified by Malcolm (2014), Batat & De Kerviler (2020), Batat (2020), Batat (2021), Musa (2021), and Batat (2022). The present research unravels the potential for Parisian restaurants to harness this effect strategically. Consequently, this study doesn't merely resonate with the established literature but also contributes to it by shedding light on a unique interaction of CSR initiatives and customer loyalty within the specific cultural milieu of Paris.

5. CONCLUSION

5.1. Achieving Research Objectives and Addressing Research Questions

This research has successfully provided comprehensive answers to the set research questions, enriching our understanding of CSR in the luxury Parisian restaurant landscape. To summarize:

RQ1: The study revealed that customers perceive CSR initiatives in Parisian restaurants positively, especially when they align with their personal values and societal norms.

RQ2: Effective communication of CSR initiatives was found to be key in shaping these perceptions, emphasizing the importance of transparent and proactive CSR reporting in the industry.

RQ3: Authenticity in implementing CSR initiatives was identified as a crucial determinant of positive customer perceptions. When CSR actions were aligned with business operations and core values, customers' reactions were notably more positive.

RQ4: This research also highlighted that the alignment of CSR initiatives with a restaurant's brand image significantly influences customer perceptions.

RQ5: Lastly, a strong positive relationship was observed between customer perceptions of CSR and customer loyalty, demonstrating the strategic relevance of CSR in the Parisian restaurant industry.

5.2. Limitations and Future Research

While this research has contributed valuable insights into CSR in the Parisian restaurant industry, there were a few limitations. Firstly, the scope of the study was confined to Parisian restaurants, specifically within the realm of Paris's luxury dining establishments, limiting the generalizability of the findings to broader restaurant landscapes. Moreover, the research largely depended on customer perceptions, which can be subjective and influenced by various individual factors. Future research can seek to overcome these limitations by extending the geographical scope of the study, perhaps exploring CSR practices in restaurant industries of other cultural or business contexts. In addition, future work could include more objective measures, like assessing the actual implementation and impacts of CSR initiatives in restaurants, and not just relying on customer perceptions. Also, investigating other factors influencing customer loyalty in the restaurant industry, beyond CSR, could provide a more holistic understanding of customer behavior in this context.

REFERENCES

- Achmad, W., & Yulianah, Y. (2022). Corporate social responsibility of the hospitality industry in realizing sustainable tourism development. *Enrichment: Journal of Management*, *12*(2), 1610-1616.
- Arthur, H., Sanderson, D., Tranter, P., & Thornton, A. (2022). A review of theoretical frameworks of food system governance, and the search for food system sustainability. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, *46*(8), 1277-1300.
- Batat, W. (2021). The role of luxury gastronomy in culinary tourism: An ethnographic study of Michelin-Starred restaurants in France. *International Journal of Tourism Research*, *23*(2), 150-163.
- Batat, W. (2020). Pillars of sustainable food experiences in the luxury gastronomy sector: A qualitative exploration of Michelin-starred chefs' motivations. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *57*, 102255.
- Batat, W. (2022). Consumers' perceptions of food ethics in luxury dining. *Journal of Services Marketing*, *36*(5), 754-766.
- Batat, W., & De Kerviler, G. (2020). How can the art of living (art de vivre) make the French luxury industry unique and competitive? *Marché & Organisations*, *37*, 17–34.
- Bhattacharya, C. B., & Sen, S. (2004). Doing better at doing good: When, why, and how consumers respond to corporate social initiatives. *California management review*, *47*(1), 9-24.
- Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business horizons*, *34*(4), 39-48.
- Chaudhuri, A., & Holbrook, M. B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: The role of brand loyalty. *Journal of Marketing*, *65*(2), 81-93.
- Carvalho, P., & Alves, H. (2023). Customer value co-creation in the hospitality and tourism industry: a systematic literature review. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *35*(1), 250-273.

Chun, K., & Bang, W. (2016). Effect of CSR on customer loyalty: Moderating effect of authenticity. *International Journal of u-and e-Service, Science and Technology*, 9(5), 135-142.

Dijkstra, T. K., & Henseler, J. (2015). Consistent partial least squares path modeling. *MIS quarterly*, 39(2), 297-316.

European Commission. (2022). Farm to Fork strategy. Retrieved from https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en on June 1, 2022.

European Commission. (2021). Farm to Fork 2021 Conference – Innovations to drive sustainability transitions in food systems from farm to fork. Retrieved from https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/farm-fork-2021-conference-innovations-drive-sustainability-transitions-food-systems-farm-fork-2021-10-12_en on June 1, 2022.

Engel-Di Mauro, S., & Martin, G. (2021). Urban food production for ecosocialism: Cultivating the CITY. Routledge.

Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233.

Gunawan, S., Budiarsi, S. Y., & Hartini, S. (2020). Authenticity as a corporate social responsibility platform for building customer loyalty. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1775023.

Hudson, S., & Hudson, L. (2022). Customer service for hospitality and tourism. *Goodfellow Publishers Ltd.*

He, Y., & Lai, K. K. (2014). The effect of corporate social responsibility on brand loyalty: the mediating role of brand image. *Total Quality Management & Business Excellence*, 25(3-4), 249-263.

Ham, C. D., & Kim, J. (2019). The role of CSR in crises: Integration of situational crisis communication theory and the persuasion knowledge model. *Journal of Business Ethics*, 158, 353-372.

Ha, N. K. G. (2022). Influence of destination image and emotional value on tourist satisfaction in An Giang province. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4123744>

Ha, N. K. G. (2023). Impact of service quality, reasonable prices and restaurant environment on customer loyalty in the culinary industry in Ho Chi Minh City after the Covid-19 pandemic. *Journal of Science Ho Chi Minh City Open University, Economics and Business Administration*, (18)5.

Huynh, Q. T. (2020). Analyzing the relationship between destination image, satisfaction and electronic word-of-mouth behavior of domestic tourists towards Sa Dec flower village. *Dalat University Journal of Science*, 118-140.

Hoang, T., & Chu, M. N. (2008). Research data analysis with SPSS, Hong Duc Publishing House, Ho Chi Minh City.

Kramer, M. R., & Porter, M. (2011). *Creating shared value* (Vol. 17). Boston, MA, USA: FSG.

Kalyar, M. N., Ali, F., & Shafique, I. (2021). Green mindfulness and green creativity nexus in hospitality industry: examining the effects of green process engagement and CSR. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(8), 2653-2675.

Kang, C., Germann, F., & Grewal, R. (2016). Washing away your sins? Corporate social responsibility, corporate social irresponsibility, and firm performance. *Journal of Marketing*, 80(2), 59-79.

Kholaif, M. M. N. H. K., Ming, X., & Getele, G. K. (2022). Post COVID-19's opportunities for customer-centric green supply chain management and customers' resilience; the moderate effect of corporate social responsibility. *International Journal of Emerging Markets*, (ahead-of-print).

Kucukusta, D., Perelygina, M., & Lam, W. S. (2019). CSR communication strategies and stakeholder engagement of upscale hotels in social media. *International journal of contemporary hospitality management*, 31(5), 2129-2148.

Kante, M., Chepken, C., & Oboko, R. (2018). Partial least square structural equation modelling uses information systems: an updated guideline in exploratory settings.

Lowry, P. B., & Gaskin, J. (2014). Partial least squares (PLS) structural equation modeling (SEM) for building and testing behavioral causal theory: When to choose it and how to use it. *IEEE transactions on professional communication*, 57(2), 123-146.

Lee, S., Ham, S., & Koh, Y. (2019). Special issue on economic implications of corporate social responsibility and sustainability in tourism and hospitality. *Tourism Economics*, 25(4), 495-499.

Luo, X., & Bhattacharya, C. B. (2009). The debate over doing good: Corporate social performance, strategic marketing levers, and firm-idiosyncratic risk. *Journal of Marketing*, 73(6), 198-213.

Lichtenstein, D. R., Drumwright, M. E., & Braig, B. M. (2004). The effect of corporate social responsibility on customer donations to corporate-supported nonprofits. *Journal of marketing*, 68(4), 16-32.

Lim, W. M. (2016). Creativity and sustainability in hospitality and tourism. *Tourism Management Perspectives*, 18, 161-167.

Lee, M. D. P. (2008). A review of the theories of corporate social responsibility: Its evolutionary path and the road ahead. *International journal of management reviews*, 10(1), 53-73.

Musa, I. (2021). La durabilité de la gastronomie française (Doctoral dissertation, University of Rijeka. Faculty of Tourism and Hospitality Management).

Morgan, N. A., & Rego, L. L. (2009). Brand portfolio strategy and firm performance. *Journal of marketing*, 73(1), 59-74.

McDonald's (2018). McDonald's: Using our Scale For Good to take Climate Action. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=7p4Ki4B_1H4 on May 1, 2022.

McDonald's (2022). Change a little, change a lot | McDonald's UK. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=wrIjvo_xrrk on December 30, 2022.

Morsing, M., Schultz, M., & Nielsen, K. U. (2008). The 'Catch 22' of communicating CSR: Findings from a Danish study. *Journal of marketing communications*, 14(2), 97-111.

Malcolm, H. (2014). The Future of Food: How our eating habits will change. *USA Today, ed.*

Molina-Collado, A., Santos-Vijande, M. L., Gómez-Rico, M., & Madera, J. M. (2022). Sustainability in hospitality and tourism: a review of key research topics from 1994 to 2020. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*.

Medina, C. A. G., Martínez-Fiestas, M., Aranda, L. A. C., & Sánchez-Fernández, J. (2021). Is it an error to communicate CSR Strategies? Neural differences among consumers when processing CSR messages. *Journal of Business Research*, 126, 99-112.

Mohammed, A., & Al-Swidi, A. (2019). The influence of CSR on perceived value, social media and loyalty in the hotel industry. *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, 23(3), 373-396.

Madanaguli, A., Srivastava, S., Ferraris, A., & Dhir, A. (2022). Corporate social responsibility and sustainability in the tourism sector: A systematic literature review and future outlook. *Sustainable Development*, 30(3), 447-461.

National Institute of Statistics and Economic Studies. (2022). Key figures for the restaurant industry in France. Retrieved from <https://www.insee.fr/en/> on February 10, 2023.

Pérez, A., & De Los, M. D. M. G. (2023). CSR communication and media channel choice in the hospitality and tourism industry. *Tourism Management Perspectives*, 45, 101066.

Rosenthal, R., Cooper, H., & Hedges, L. (1994). Parametric measures of effect size. *The handbook of research synthesis*, 621(2), 231-244.

Sovey, S., Osman, K., & Mohd-Matore, M. E. (2022). Exploratory and confirmatory factor analysis for disposition levels of computational thinking instruments among secondary school students. *European Journal of Educational Research, 11*(2), 639-652.

Saeidi, S. P., Sofian, S., Saeidi, P., Saeidi, S. P., & Saeidi, S. A. (2015). How does corporate social responsibility contribute to firm financial performance? The mediating role of competitive advantage, reputation, and customer satisfaction. *Journal of business research, 68*(2), 341-350.

Sharma, R. (2023). Hospitality sustainable practices, a global perspective. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes.*

Saeidi, S. P., Sofian, S., Saeidi, P., Saeidi, S. P., & Saeidi, S. A. (2015). How does corporate social responsibility contribute to firm financial performance? The mediating role of competitive advantage, reputation, and customer satisfaction. *Journal of business research, 68*(2), 341-350.

Safeer, A. A., & Liu, H. (2023). Role of corporate social responsibility authenticity in developing perceived brand loyalty: a consumer perceptions paradigm. *Journal of Product & Brand Management, 32*(2), 330-342.

Singal, M., & Rhou, Y. (2017). Corporate social responsibility in the hospitality sector. *Boston hospitality review, 5*(1), 1-16.

Spiggle, S., Nguyen, H. T., & Caravella, M. (2012). More than fit: Brand extension authenticity. *Journal of Marketing Research, 49*(6), 967-983.

Starbucks. (2021). 2020 Starbucks Global Environmental and Social Impact Report. Retrieved from <https://stories.starbucks.com/stories/2021/starbucks-global-environmental-and-social-impact-report-2020/> on February 10, 2022.

Smith, N. C. (2003). Corporate social responsibility: whether or how? *California management review, 45*(4), 52-76.

Sung, K. S., Tao, C. W., & Slevitch, L. (2023). Do strategy and content matter? restaurant firms' corporate social responsibility communication on twitter: a social network theory perspective. *Tourism and Hospitality Research, 23*(2), 200-212.

Saat, R. M., & Selamat, M. H. (2014). An examination of consumer's attitude towards corporate social responsibility (CSR) web communication using media richness theory. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 155*, 392-397.

Tenenhaus, M. (2005). La régression logistique PLS. J.-J. Droesbeke, M. Lejeune, and G.

Tran, V. D., Vo, T. N. L., & Dinh, T. Q. (2020). The relationship between brand authenticity, brand equity and customer satisfaction. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business, 7*(4), 213-221.

van Riel, A. C., Andreassen, T. W., Lervik-Olsen, L., Zhang, L., Mithas, S., & Heinonen, K. (2021). A customer-centric five actor model for sustainability and service innovation. *Journal of Business Research, 136*, 389-401.

Wang, H., Tong, L., Takeuchi, R., & George, G. (2016). Corporate social responsibility: An overview and new research directions: Thematic issue on corporate social responsibility. *Academy of Management journal, 59*(2), 534-544.

World Economic Forum. (2022). The Global Risks Report 2022. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022> on February 12, 2022.

Xu, J. B., Prayag, G., & Song, H. (2022). The effects of consumer brand authenticity, brand image, and age on brand loyalty in time-honored restaurants: Findings from SEM and fsQCA. *International Journal of Hospitality Management, 107*, 103340.

GÖÇ ALAN BÖLGELERDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ MOTİVASYONLARINA İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR İNCELEME

A CONCEPTUAL EXAMINATION OF PROFESSIONAL MOTIVATION AMONG TEACHERS WORKING IN IMMIGRATION-AFFECTED AREAS

Serap DEMİR

*Yüksel Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Ana Bilim
Dalı, İzmir, Türkiye*

ORCID ID: 0000-0001-9430-3771

ÖZET

Bireylerin pek çok yönden sağlıklı bir şekilde gelişip hayata hazırlanmalarında ve toplumsal değerlerin olumlu yönde evrilmesinde en büyük rolü olan öğretmenlerin mesleki motivasyonları oldukça önemlidir. Özellikle yoğun göç bölgelerindeki öğretmenler yalnızca o bölge açısından değil; toplumun tümüne yayılan bir etki alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı; özellikle yoğun dış göç alan okullarda çalışan öğretmenlerin mesleki motivasyonlarını etkileyen faktörleri tespit etmek ve kavramsal olarak incelemektir. Konuya ilişkin derin bir literatür taraması yapılarak hazırlanan çalışma sonucunda; göç bölgelerindeki öğretmenlerin özellikle sınıf mevcutlarının kalabalık olmasından kaynaklı sorunlarla karşılaştıkları, mülteci öğrenci eğitimiyle ilgili yeterli eğitim alamamaları sebebiyle öğrencilerle ve velilerle birtakım iletişim sıkıntıları yaşadıkları, bu öğrencilere Türkçe öğreten öğretmenlerin konuşma becerilerine ilişkin yöntem ve teknikleri kullanmakta zorlandıkları görülmektedir. Bu bağlamda, göç alan bölgelerde çalışan öğretmenlerin mesleki motivasyonlarına ilişkin olarak özellikle okul içi faktörlerin ve mesleki gelişim faktörlerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu veriler ışığında; öğretmen motivasyonunun düşmesi sınıf içi performanslarını da etkileyeceğinden özellikle okuldaki eğitim yöneticilerinin demokratik liderlik anlayışıyla öğretmenlere yaklaşması, okuldaki tüm öğretmen ve öğrencilerin sosyal ve fiziksel gereksinimlerinin farkında olmaları gerekmektedir. Özellikle göç bölgelerindeki öğrencilerin akademik başarılarının düşük olması öğretmenlerin güdülenmelerini olumsuz yönde etkilediğinden, öğrencilerin yaş gruplarına uygun olarak dil eğitimi almaları ve tüm öğretmen, öğrenci ve velilere çok kültürlü eğitim anlayışına ilişkin eğitimlerin düzenlenmesi büyük önem arz etmektedir. Böylece, göç unsuruyla ilgili olarak bireylerde kültürel zeka farkındalığı oluşturularak motivasyon düzeylerinin anlamlı şekilde arttırılabileceği ve buna bağlı olarak eğitim kalitesinin de yükseltilebileceği öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: mesleki motivasyon, göç, eğitim, öğretmen

ABSTRACT

The professional motivation of teachers is highly important in facilitating individuals' healthy development and preparation for life, as well as fostering positive evolution of societal values. Especially, teachers working in immigration-affected areas have a significant impact not only on these specific areas but also on society as a whole. The aim of this study is to conceptually examine and explore the influencing factors of professional motivation among teachers predominantly working in immigration affected areas. Through an extensive literature review, it has been found out that teachers in immigration-affected areas face challenges such as large class sizes and communication difficulties with students and their families because of insufficient training on teaching refugee students. Moreover, teachers teaching Turkish to refugee students encounter difficulties in using methods and techniques related to speaking skills. Therefore, it is crucial to focus on enhancing intramural factors and professional development to improve the professional motivation of teachers working in immigration-affected areas. In light of this data, particularly considering that a decrease in teacher motivation can also affect their classroom performance, it's crucial for educational administrators in schools to adopt a democratic leadership approach and approach teachers with awareness. They also need to be mindful of

the social and physical needs of all teachers and students. Given that academic success is low among refugee students, which impacts teachers 'motivation negatively, it's of great importance for students to receive language education suitable for their age groups. Additionally, organizing training programs on multicultural education for all teachers, students and parents is highly important. Thus, it is anticipated that by fostering cultural intelligence awareness among individuals in terms of migration, motivation levels can be significantly increased, which leads to an improvement in the quality of education.

Keywords: professional motivation, immigration, education, teacher

GİRİŞ

Bireylerin çeşitli yönlerden sağlıklı bir şekilde gelişmeleri ve toplumsal değerlerin olumlu yönde ilerlemesinde büyük rolü olan öğretmenlerin mesleki motivasyon düzeyleri son derece önemlidir. Motivasyon düzeyi yüksek öğretmenlerin eğitim faaliyetlerini etkin olarak sürdürmeleri, sınıfta etkili öğrenme ortamı oluşturmaya katkıları ve öğrenciler arasında güçlü bir iletişim ortamı yaratma becerilerini arttırma durumlarından dolayı öğrenme-öğretme süreci çok daha aktif bir duruma gelmektedir. Özellikle yoğun göç bölgelerindeki öğretmenler başta olmak üzere öğretmenler, eğitim sürecinde birtakım sorunlarla karşılaşmakta ve karşılaştıkları bu sorunlar onların mesleki motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediği için bu durumdan eğitimin kalitesi de etkilenmektedir.

Yoğun dış göç alan bölgelerde çalışan öğretmenler, yalnızca okul içerisindeki öğretmenlerle değil; okul dışında veliler ve genel olarak okul kültürünü direkt etkileyen çevresel faktörlerle de ilişki içerisindeyler. Bu sebeple, öğretmenler göçten kaynaklı sosyal yapılanmaların neden olduğu sorunlarla daha çok mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Göçün yansımalarını mesleki yaşamlarında direkt olarak deneyimleyen öğretmenlerin, karşılaştıkları motivasyon düşürücü durumları irdeleyip kendilerini gerçekleştirme farkındalığını benimsemeleri, mesleki güdülenme yolunda önemli bir adımdır. Bu çalışmanın amacı; özellikle yoğun dış göç alan okullarda çalışan öğretmenlerin mesleki motivasyonlarını etkileyen faktörleri tespit etmek ve kavramsal olarak incelemektir.

Yaşadığımız toplumda karşılaşılan sorunların pek çoğunun çözümü için eğitime ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Bu sebeple, sorunların çözümünün temeli eğitimde aranmalı ve özellikle öğretmenlerin sorunları çözülmeye çalışılmalıdır. Öğretmenler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de pek çok sorunla karşı karşıyadır (Kıran, 2022). Özellikle dezavantajlı, yoğun göç alan bölgelerde çalışan öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar çok daha fazla ve derin bir yer teşkil etmektedir.

Göç olgusu, bireylerin özel yaşamlarında olduğu kadar toplumsal hayatlarında da sağlık, barınma, ulaşım, beslenme gibi pek çok alanda problemlere sebep olabilmektedir. Eğitim bu alanların bir parçasıdır ve göç olgusu eğitimde; dil ve sosyal sınıf problemi, öğrencileri çalışmaya teşvik etme problemi, bazı velilerin okula karşı ilgisizliği problemi, eğitim harcamalarının düşüklüğü gibi ana etkilere sahiptir (Kaştan, 2015). Tüm bu problemler, öğretmenlerin iş doyum düzeylerini etkileyerek eğitim alanında verilen hizmetlerin niteliğini değiştirmektedir.

GÖÇ OLGUSU

Göç, insanlık tarihi boyunca çeşitli sebeplerle tüm toplumlarda varlığını sürdüren bir olgudur. Ancak oluş sebebi, şekli, işleyişi ve sonuçları itibarıyla toplumlarda farklılıklar göstermektedir. Genel olarak göç; ekonomik, siyasi, ekolojik, güvenlik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli, geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004: 13). Göç, tarihi bir kavram olmasına rağmen; sanayileşme, küreselleşme, toplumsal karışıklıklar ve savaşlar sebebiyle aynı zamanda güncel olarak da giderek artan bir olgu haline gelmektedir.

Göç, bireylerin kimliklerini, algılarını ve psikolojilerini etkilemekte ve bireyler yeni bir kültür ve topluma adapte olurken benlik ve kültür algıları yeniden şekillenmektedir (Maffesoli, 2011: 146).

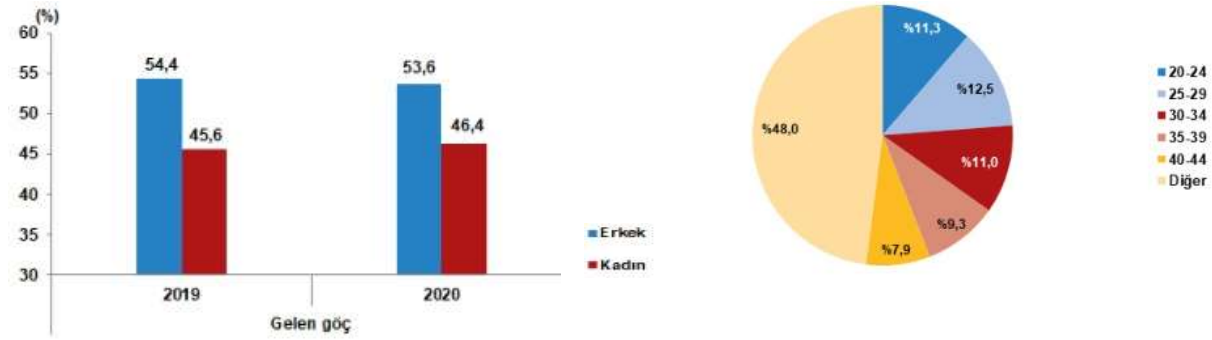
Ravenstein tarafından göç yasaları (The Laws of Migration) isimli ampirik çalışmalar, göç konusunda yapılan ilk teorik çalışmadır. Ravenstein çalışmasında, mesafe ve ekonomik unsurların göçü etkileyen ana faktörler olduğunu ifade etmektedir. Elverişsiz iklim şartları, baskılar, yüksek vergiler göçe neden olan etkenler olmasına rağmen; göçe sebep olan en önemli faktör ekonomik olarak iyi olma isteği ve

sanayileşme sonucunda artan ücretli emek talepleridir. (Ravenstein, 1885). Literatürde özellikle 1970’li yıllardan sonra göç üzerine yapılan araştırmalarda artış görülmektedir. Bu yıllarda ikinci dalga feminizmin yaygınlaşmasıyla özellikle göçmen kadınların yaşadıkları tecrübelerle ilgili akademik çalışmalarda artış gözlenmiştir. Bu dönem, aile ilişkilerinin ve toplumsal cinsiyet normlarının sorgulandığı, güç dengelerinin yeniden inşa edilmeye başlandığı dönemdir (Reysoo 2008).

Göç literatürüne bakıldığında; iç göç ve dış göç olarak iki şekilde tanımlanmaktadır. İç göç; bireylerin belirli bir zamanda kendi iradeleriyle kendi lokasyonlarından başka bir yere mobilizasyonlarını ifade ederken; dış göç kitlelerin başka bir ülkeye barınmak, yaşamak ya da çalışmak için yaptıkları hareketliliklerdir. Kişilerin iradesi açısından ise göç kavramı; gönüllü olarak yapılan ya da zorunlu göç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gönüllülük esasına dayanan göç; bireylerin bir şehir ya da bölgeden diğerine özgür iradeleriyle birtakım beklentilerle göç etmesi durumudur. Zorunlu göç ise; bireylerin iradesi ve isteği dışında doğal, yaşamı tehdit eden felaketlerden, sistemli baskı ve zulümden ya da herhangi başka bir sebepten dolayı buldukları yerden ayrılmalarıdır. Bu sınıflandırmalardan yola çıkarak Suriye’de 2011 yılından sonra şiddeti artan iç savaşın ardından Türkiye’ye yapılan göç zorunlu dış göç olarak adlandırılmaktadır (Tösten, Toprak ve Kayan, 2017). Özellikle 2000 yılından sonra Türkiye’ye göç eden yabancı uyruklu göçmen sayısında artışlar gözlenmiştir. 2. Körfez Savaşı, Suriye krizi gibi çatışmalardan dolayı göçmen sayısındaki artışların yüksek seviyede olduğu öne sürülmektedir (Arslan ve Ergül, 2022).

TUIK, Uluslararası göç istatistikleri 2020 verilerine göre yurt dışından Türkiye’ye göç edenlerin cinsiyete göre dağılımı aşağıdaki grafiklerde sunulmuştur.

Grafik 1. Türkiye’ye gelen göçün cinsiyete göre , **Grafik 2.** Türkiye’ye gelen göçün en fazla olduğu ilk 5 yaş grubu, 2020.

2019,2020.

Grafik 1’de görüldüğü üzere, göç eden nüfusun %53,6’sını erkekler, %46,4’ünü ise kadınlar oluşturmaktadır. Yurt dışından gelen nüfusun 98 bin 349’unu Türk vatandaşları, 242 bin 496’sını ise yabancı uyruklu oluşturmaktadır.

Grafik 2’de Türkiye’ye 2020 yılında göç edenlerin yaş grubu incelendiğinde, en fazla göç edenlerin %12,5 ile 25-29 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bu yaş grubunu %11,3 ile 20-24 ve %11 ile 30-34 yaş grubu izlemektedir.

TÜİK verilerine göre, göç eden kişilerin ikamet ettikleri yerler incelendiğinde en fazla göç alan illerin İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa ve İzmir olduğu görülmektedir (TUIK, 2020). Bu verilerden yola çıkılarak Türkiye’nin çok sayıda göç alan bir ülke olduğu ve göçmenlerin en çok metropol kentleri tercih ettikleri sonucuna varılmaktadır.

UNICEF verilerine göre Türkiye’deki mültecilerin 1.718.477’sini çocuklar oluşturmaktadır (UNICEF, 2020). Mülteci çocuklar, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda ya da Geçici Eğitim Merkezlerinde eğitimlerine devam etmektedirler (Arslan ve Ergün, 2022). Eğitim sürecinde mülteci öğrenciler ve bu öğrencilere eğitim-öğretim hizmeti sunan öğretmenler birtakım sorunlarla karşılaşmakta ve bu sorunlar onların motivasyon düzeylerini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle öğretmenlerin mesleki tatmin ve güdülenme düzeylerinin öğrencilerin motivasyonu üzerinde de çok önemli rolü olabileceği düşünüldüğünden yoğun göç alan bölgelerde çalışan öğretmenlerin mesleki motivasyonları eğitimin kalitesi açısından çok önemlidir.

MOTİVASYON

Motivasyon, bireylerin gerek iş gerekse gündelik hayatlarında başarılı olabilmeleri için gerekli en önemli kavramlardan birisidir. Kişilerin herhangi bir konuda bir hedefe yönelik hareket etmelerini sağlamakla kalmayıp, hedeflerine ulaştıktan sonraki süreçte de çaba göstermelerine yardımcı olur.

Motivasyon kavramı, psikolojide güdülenme ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Güdü kavramı Latince hareket etmek manasındaki “movere” sözcüğünden türetilmiştir (Keser, 2019: 4). Güdülenme, bireyleri belirli hedeflere ya da amaçlara doğru sürekli olarak harekete geçirmek için sarf edilen çabaların toplamıdır (Eren, 2004; akt. Küçüközkan, 2015). Evrim teorisi, öğrenme üzerine yapılan çalışmalar ve zihinsel rahatsızlıklara yönelik psikoanalitik çalışmalara göre; motivasyon davranışların temel sebebidir. Örneğin açlık durumunda, yiyecek bulma, yemek yeme davranışları harekete geçer. Ancak, kavram üzerine yapılan çalışmalar, motivasyonun davranışın birçok sebebinden yalnızca biri olabileceği durumunu göstermektedir (Gollwitzer ve Oettingen, 2001).

Güdülenme içsel ve dışsal motivasyon olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. İçsel motivasyon, genel olarak kişilerin ilgili oldukları ya da yapmaktan keyif aldıkları için bir amaca ya da hedefe yönelmeleridir. Dışsal motivasyon, davranışın kendisinden bağımsız olarak bir sonuç elde etmeye yönelik olan güdülenmedir. (Ryan ve Deci, 2011).

ÖĞRETMEN MOTİVASYONU

Motivasyon, okullardaki öğrencilerin tutum ve davranışlarının yönünü belirleyen ve istenilen hedeflere ulaşmayı sağlayan faktörlerin başında gelmektedir. Okullardaki disiplin sorunları ya da öğrenmede yaşanan güçlüklerin önemli bir kısmı motivasyon ile ilgilidir (Akbaba, 2006). Bu bakımdan eğitimde özellikle öğretmen motivasyonu çok önemlidir. Güdülenmesi düşük olan bir öğretmenin öğrencilerinde öğrenme arzusu ve kalıcı öğrenmeler sağlaması oldukça zor olduğundan bireyin amaçlarına ulaşabilmesi için motivasyonu artırıcı etmenlere odaklanması gerekmektedir.

Öğretmen motivasyonunun, öğrenci motivasyonu üzerinde çok önemli bir etkisi olduğundan bu konu özellikle eğitim yöneticileri ve okul müdürleri tarafından bir hayli önem taşımaktadır. Öğretmenlerin genel olarak mustarip oldukları konulardan bir tanesi; öğrencilerin sınıf içerisindeki öğrenme heveslerini canlı tutmakta yaşadıkları zorluklardır. Öğretmen olarak kendilerinin güdülenmemeleri ise bundan çok daha zordur. Öğretmen motivasyonu ayrıca eğitimdeki yeniliklerin artması ve ilerlemesi açısından da oldukça önemlidir. Güdülenmiş öğretmenler, eğitimdeki gelişmeler için daha fazla çalışma eğilimindedirler, ayrıca motivasyonu yüksek öğretmenler çıkarılan eğitim yasalarını uygulama konusunda daha titiz davranmaktadırlar. Öğretmen motivasyonu, öğretmenlerin mesleki tatmini ve kendilerini gerçekleştirmeleri bakımından son derece önem arz etmektedir. Öznel iyilik hali gibi kişisel durumların ötesinde mesleki tatmin duygularının yüksekliği, daha düşük düzeyde çalışan sirkülasyonu ya da iş devamsızlığına zemin hazırlamaktadır (Jesus ve Lens, 2005).

Özetle, öğretmen motivasyonu uygulanan eğitim politikaları ve eğitim süresince yararlanılan uygulamalarla çok yakından ilişkisi olan ve öğrenci güdülenmesini etkileyen temel faktörlerden birisi olan son derece elzem bir konudur. Motivasyonu yüksek olan sınıfların başarı oranlarının da daha yüksek olması beklendiğinden, öğretmenin güdülenmesiyle olumlu ve başarılı sınıf ortamı sağlanması beklenmektedir.

YOĞUN GÖÇ ALAN BÖLGELERDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Literatürde öğretmen motivasyonuna ilişkin çalışmalar incelendiğinde, öğretmen motivasyonunun okul içi, okul dışı faktörler, fiziki imkanlar, mesleki gelişim ve saygınlık olmak üzere dört alt boyutta değerlendirilebileceği görülmektedir. Okul içi faktörler; öğretmenlerin okul içerisinde öğrencilerle, meslektaşlarıyla ve yöneticileriyle kurdukları iletişim ve öğrenci başarısı gibi faktörleri kapsamaktadır. Okul dışı faktörler; iş yükü, eğitim programı, ücret, eğitim politikaları gibi unsurlardan oluşmaktadır. Fiziki imkanlar; okulların fiziksel ortamlarının niteliği, okullara sağlanan sosyal destek, araç ve gereçleri kapsamaktadır. Mesleki gelişim ve saygınlık; öğretmenlerin gelişime açıklığı, meslek sevgileri gibi unsurları kapsamaktadır (Köse, Karataş, vd., 2021).

Konuya ilişkin derin bir literatür taraması yapılarak hazırlanan çalışma sonucunda; göç bölgelerindeki öğretmenlerin özellikle sınıf mevcutlarının kalabalık olmasından kaynaklı sorunlarla karşılaştıkları, mülteci öğrenci eğitimiyle ilgili yeterli eğitim alamamaları sebebiyle öğrencilerle ve velilerle birtakım iletişim sıkıntıları yaşadıkları, bu öğrencilere Türkçe öğreten öğretmenlerin konuşma becerilerine ilişkin yöntem ve teknikleri kullanmakta zorlandıkları görülmektedir. Ayrıca bu bölgelerdeki öğretmenlerin, göç alan bölgelerin genellikle sosyo ekonomik ve eğitim seviyelerinin düşüklüğünden kaynaklı genel sorunlar ve okulların fiziksel donanımından kaynaklı sıkıntılar (Oyun alanları, spor sahaları ve sınıfların fiziki donanımı konusunda sıkıntılar, kütüphanelerdeki kitapların yetersizliği vb gibi sorunlar), yaşadıkları düşünülmektedir.

KONU YA İLİŞKİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

Literatürde öğretmen motivasyonuna ilişkin çalışmalar tarandığında, öğretmen motivasyonunu çeşitli değişkenler üzerinde inceleyen araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir.

West ve Ring tarafından, Cezayir ve Etyopya’da mülteci çocuklarla çalışan öğretmenlerin motivasyon düzeylerini araştırmaya yönelik yapılan çalışmada, konuya ilişkin kapsamlı bir literatür taramasının ardından Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ülkelerinden nitel ve nicel veriler toplanmış ve akademik uzmanlar ve B.M. ajansları ile sivil toplum kuruluşlarından toplanan verilere göre tüm dünyada öğretmen idamesi (retention) için 7 ana alan belirlenmiştir: 1. öğretmen işe alımı, seçimi ve yerleştirilmesi, 2. öğretme ortamı, 3. Onaylama(sertifikasyon), 4. profesyonel gelişim, 5. teşvikler, 6. yönetim yapıları, 7. statü ve sosyal tanınırlık. Araştırma bulgularında belirlenen 7 alanın incelenmesiyle; öğretmenlerin motivasyonu, memnuniyeti ve idamesine ilişkin zorlukları azaltıcı bir çerçevede oluşturduğu görülmüştür (West ve Ring, 2015).

Ekin ve Yetkin tarafından 2021 yılında, farklı branşlardan 95 öğretmenin Suriyeli öğrencilere karşı tutumlarını araştırmak amacıyla nicel ve betimsel analiz yöntemlerini içeren karma yöntemle yapılan çalışmada, öğretmenlerin öğrencilerde özellikle dil yetersizliğinden kaynaklı adaptasyon sorunlarının çözümüne yardım etmek konusunda çok istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, öğretmenlerin lisans eğitimlerinde mültecilerin eğitimine ilişkin yeterli eğitim ve deneyime sahip olmasalar da bu öğrencilerle etkin biçimde iletişim kurmaya yönelik olumlu tutumlar sergiledikleri gözlenmiştir. Öz yeterlik inançları yüksek olan öğretmenlerin sınıflarındaki mülteci öğrencilere karşı daha iyi tutumlar sergiledikleri gözlenmiştir (Ekin ve Yetkin, 2021).

Kıran tarafından 2022 yılında Ümraniye İlçesinde dezavantajlı bölgelerdeki okullarda görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları sorunlara ilişkin 19 öğretmenle yapılan çalışmada öğretmenlerin dezavantajlı bölgelerde çeşitli maddi yetersizlikler, öğrencilerin dil problemlerinden kaynaklanan akademik yetersizlikleri, okul-veli ilişkilerindeki aksaklıklar, sosyo-ekonomik nedenler kaynaklı devamsızlık problemleri yaşadıkları ve bu sorunlardan kaynaklı motivasyon düzeylerinin etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Kıran, 2022).

Tösten, Toprak ve Kayan tarafından 2017 yılında Türkiye’de devlet okullarındaki Suriyeli mülteci çocukların yaşadıkları deneyim ve tecrübeleri araştırmak amacıyla 28 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle yapılan çalışmada öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğuna maruz kaldıkları; sınıftaki ders içeriklerini anlama ve iletişim kurma konularında zorluk çektikleri; sınıf mevcutlarının kalabalık olmasından kaynaklı sorunlar yaşandığı; bu öğrencilere ilişkin karar alma süreçlerine öğretmenlerin dahil olmadığı; öğretmenlerin bu öğrencilerle daha verimli olarak ilgilenebilmeleri için becerilerini geliştirici herhangi bir çalışmanın olmadığı ve mülteci çocuklarla ilgili olarak öğretmenlerin yeterince bilgilendirilmedikleri bilgilerine ulaşılmıştır (Tösten, Toprak ve Kayan, 2017).

Bozkırlı ve Er tarafından 2018 yılında, Suriyeli öğrencilere Türkçe öğreten 43 öğretmenle yapılan çalışmada çoğu öğretmenin konuşmaya yönelik belirlenen amaçlar ve ulaşılan hedeflerle ilgili sorunlar yaşadığı, konuşma aktivitelerini nadiren kullanabildikleri, konuşma becerilerine ilişkin yöntem ve tekniklerle ilgili olarak yeterli derecede bilgi sahibi olmadıkları için bu yöntem ve teknikleri kullanamadıkları bilgilerine ulaşılmıştır (Bozkırlı ve Er, 2018).

Bolat tarafından 2021 yılında sınıflarında Suriyeli öğrenci bulunan ilköğretim öğretmenlerinin bu öğrencilere ilişkin Türkçe ve Matematik becerileri hakkındaki görüşleri ve sınıf içerisinde karşılaştıkları zorlukları araştırmak amacıyla yapılan çalışmada Suriyeli öğrencilerin Türkçe bilgisi eksikliği nedeniyle

okuma, okuduğunu anlama ve problem çözme becerilerinin yeterince gelişmediği gözlenmiştir. Ayrıca, Suriyeli öğrencilerin arkadaş seçimini ve başarılarını etkileyen dil engeli sebebiyle öğrenciler ve aileleriyle iletişim sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Diğer bir araştırma bulgusu da Suriyeli öğrencilerin Matematik gibi sözel bilgi gerektirmeyen derslerde makul düzeyde başarılı olduklarını göstermiştir. Velilerin öğrencilerin derslerine ilgisiz oldukları ve ödevlerine yardım etmedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Bolat, 2021).

Calkins, Wiens ve Tschinkel tarafından öğretmen motivasyonu ve öz yeterlik üzerine Amerika'da çalışan altı ya da daha fazla yıllık tecrübesi olan 1933 öğretmen ile yapılan çalışmada; öğretmenliğe yönelik daha özgecil ya da içsel motivasyon düzeylerinin öğretmenlerin sınıf yönetimi, eğitim, öğrenci katılımı ve çok kültürlü sınıflara yönelik öz yeterliği arasında olumlu bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Çalışmaya göre; öğretmen motivasyonu ve öz yeterliği arasındaki en yüksek ilişkinin çok kültürlü sınıflarda olduğu tespit edilirken; iki değişken arasındaki en düşük ilişkinin sınıf yönetimine ilişkin olduğu belirtilmektedir. Dışsal motivasyon faktörleri ile öz yeterlik arasında sınırlı bir ilişki olduğu ifade edilmektedir (Calkins, Wiens ve Tschinkel, 2023).

Özellikle 1990'lardan itibaren hareket kazanan öğretmen motivasyonuna ilişkin çalışmalar son zamanlarda daha da artsa da motivasyon kavramının farklı değişkenlerle ilişkisi literatürde sürekli olarak araştırılmaya devam edilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak; göç alan bölgelerde çalışan öğretmenlerin mesleki motivasyonlarına ilişkin olarak özellikle okul içi faktörlerin ve mesleki gelişim faktörlerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu veriler ışığında; öğretmen motivasyonunun düşmesi sınıf içi performanslarını da etkileyeceğinden özellikle okuldaki eğitim yöneticilerinin demokratik liderlik anlayışıyla öğretmenlere yaklaşması, okuldaki tüm öğretmen ve öğrencilerin sosyal ve fiziksel gereksinimlerinin farkında olmaları gerekmektedir. Özellikle göç bölgelerindeki öğrencilerin akademik başarılarının düşük olması öğretmenlerin güdülenmelerini olumsuz yönde etkilediğinden, öğrencilerin yaş gruplarına uygun olarak dil eğitimi almaları ve tüm öğretmen, öğrenci ve velilere çok kültürlü eğitim anlayışına ilişkin eğitimlerin düzenlenmesi büyük önem arz etmektedir. Böylece, göç unsuruyla ilgili olarak bireylerde kültürel zeka farkındalığı oluşturularak motivasyon düzeylerinin anlamlı şekilde arttırılabileceği ve buna bağlı olarak eğitim kalitesinin de yükseltilebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 343-361.
- Arslan, Ü., & Ergül, M. (2022). Mülteci öğrencilerin eğitimlerinde yaşadıkları sorunlar: öğretmenlerin perspektifinden bir delphi çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (54), 1-31, doi: 10.9779.pauefd.820780.
- Bolat, Y. (2021). Primary school teachers' views on Syrian students' Turkish and math skills and the confronted challenges. *International Journal of Modern Education Studies*, 5(1), 92-117.
- Bozkırlı, K. Ç., & Er, O. (2018). Investigating teacher views on improving the speaking skills of Syrian students. *European Journal of Education Studies*, 4(6), 66-79.
- Ekin S., & Yetkin, R. (2021). Teachers' attitudes to Syrian refugee students in Turkey. *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 7(1), 383-396.
- Gollwitzer, P., M., & Oettingen, G. (2001). Motivation: History of the concept, *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences /eds. -in-Chief Neil J. Smelser, Paul, B., Baltes*. (15), 10109-10112.
- Jesus, S., N., & Lens, W. (2005). An Integrated model for the study of teacher motivation, *Applied Psychology An International Review*, 54 (1), 119-134.
- Karabağ Köse, E., Karataş, E., Küçükçene, M., & Taş, A. (2021). Öğretmen mesleki motivasyonu ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması: çevrimiçi ve kâğıt kalem uygulamalarının karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 479- 498. doi:10.9779.pauefd.707619

- Kaştan, Y. (2015). Türkiye’de göç yaşamış çocukların eğitim sürecinde karşılaşılan problemler. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 216-229.
- Kıran, C. (2022). *Ümraniye İlçesinde dezavantajlı bölgelerdeki okullarda görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları eğitim sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Programı, İstanbul.
- Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve motivasyon teorileri: kuramsal bir çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 86-115.
- Maffesoli, M., (2011), Göçebelik üzerine inisiyatif boşluk, (Çev.) Mahir Ender Keskin, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration”, *Journal of the Statistical Society of London*, 48 (2), 167-235. <https://www.jstor.org/stable/2979181> adresinden erişilmiştir.
- Reysoo F. (2008), 13 Ambivalent Developments of Female Migration, *Global Migration and Development*, 15, 253.
- Ryan, R., M., Deci, E., L. (2011). A self-determination theory perspective on social, institutional, cultural, and economic supports for autonomy and their importance for well-being, V.I. Chirkov et al. (eds.), *Human Autonomy in Cross-Cultural Context, Cross-Cultural Advancements in Positive Psychology* 1, DOI 10.1007/978-90-481-9667-8_3, 45-63.
- Tösten, R., Toprak, M., & Kayan, M. S. (2017). An Investigation of forcibly migrated Syrian refugee Students at Turkish Public Schools. *Universal Journal of Educational Research*, 5(7), 1149-1160.
- TÜİK, (2022). Uluslararası Göç İstatistikleri,2020, Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Haber Bülteni, 09.06.2023, Ankara.
- West, A. R., & Ring, H. R. (2015). Underresourced, undervalued, and underutilized: Making the case for teachers in refugee and emergency contexts. *International Education Journal: Comparative Perspectives*, 14(3), 150-164.
- Yalçın, C. (2004). Göç sosyolojisi. Anı Yayıncılık. Ankara.

ÇAĞDAŞ SANAT AKIMLARININ SUNUŞ YOLUYLA ÖĞRETİM YAKLAŞIMI İLE AMBLEM-LOGO TASARIMI UYGULAMALARINA ETKİSİ

THE EFFECT OF CONTEMPORARY ART MOVEMENTS ON EMBLEM-LOGO DESIGN PRACTICES WITH EXPOSITORY TEACHING APPROACH

Muhammet İNCEAĞAÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Kastamonu

ORCID ID: 0000-0001-6175-367X

Emine Betül SARIUSTA

Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Tasarımı Ana Sanat Dalı, Kastamonu.

ORCID ID: 0000-0002-9682-5554

ÖZET

Amblem-logo tasarımının, kolay algılanabilmesi ve hatırlanabilmesi açısından basit ve sade olmasının tercih edildiği bilinmektedir. Diğer bir deyişle, amblem-logo tasarımlarında akılda kalıcılığı kolaylaştıran, sade ve anlaşılabilir nitelikte tasarımlar meydana getirilmelidir. Amblem-logo, herhangi bir şeyi görsel olarak ifade eden bir sembol tasarımı olarak tanımlanabilir. Araştırma, Çağdaş Sanat akımları ve sanatçılarına yönelik özelliklerin, öğrencilerin amblem-logo tasarımı uygulaması kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yaratıcılık, özgünlük, tasarım ilke ve elemanlarının kullanılabilmesi vb. açılardan, disiplinlerarası bakış açısıyla öğrencilerin amblem-logo tasarımı uygulamaları ile Çağdaş Sanat içerisinde yer alan sanatçılara atfen yapılan amblem-logo tasarımlarına uyarlanıp uyarlanmadığı ölçülmek istenmiştir. Ayrıca nitel araştırma kapsamında bu araştırmaya yönelik olarak, öğrencilerden uygulama sonrasında görüşme soruları aracılığıyla görüş alınmıştır. Araştırmada Çağdaş Sanat akımları ve sanatçılarına yönelik amblem-logo tasarımları uygulanmıştır. Öğrenciler Çağdaş Sanat akımlarına yönelik tercihleri konusunda serbest bırakılmışlardır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden 'Eylem Araştırması' yöntemi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örnek oluşturması açısından 12 öğrenci çalışmasına yer verilmiş olup, örnek çalışmalar betimsel olarak analiz edilmiştir. Ayrıca araştırma, gönüllülük esasına dayalı olarak 14 öğrenci kapsamında gerçekleştirilmiştir. Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılı güz döneminde Kastamonu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Ana Sanat Dalında öğrenim gören 4. sınıf 'Tasarım Atölye V' dersini alan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada sunuş yoluyla öğretim yaklaşımı yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın öğrenci görüşlerinden elde edilen sonuçları doğrultusunda, sunuş yoluyla öğretim stratejisinin yaratıcı düşünme becerisini geliştirdiği, konunun uygulamaya aktarılması açısından faydalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Çağdaş Sanat disiplininin, tasarım uygulamalarına katkı sağladığı, tasarım ilke ve elemanlarının kullanımına olanak sağladığı ve bu uygulamanın öğrencilerin motivasyonu üzerinde olumlu yönde etki bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın uygulamaya dayalı sonucunda ise öğrencilerin, Çağdaş Sanat akımlarına yönelik sanatçıların sanatsal kimliklerini grafik tasarım açısından amblem-logo tasarımlarına dönüştürebildikleri ve sanatçılara atfen amblem-logo tasarımına uygun tasarımlar meydana getirebildikleri gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Disiplinlerarası Sanat Eğitimi, Çağdaş Sanat, Grafik Tasarım, Amblem-Logo Tasarımı.

ABSTRACT

It is known that the emblem-logo design is preferred to be simple and plain in terms of being easy to perceived and remembered. In other words, simple and understandable designs should be created that facilitate catchiness in emblem-logo designs. Emblem-logo can be defined as a symbol design that visually expresses anything. The research was carried out within the scope of the students' emblem-logo design study of the characteristics of Contemporary Art movements and artists. Creativity, originality, ability to use design principles and elements in the study, etc. from the point of view, it was wanted to measure whether the students could adapt to the emblem-logo designs made with reference to the artists involved in Contemporary Art with emblem-logo design studies from an interdisciplinary point of view. In addition, within the scope of the qualitative research, opinions were obtained from the students through interview questions after the application for this research. In the research, emblem-logo designs for Contemporary art movements and artists were studied. Students were released about their

preferences for Contemporary Art movements. The research is 'Action Research' which is one of the qualitative research methods. In the research, 12 student studies were included in order to set an example, and the sample studies were analysed descriptively. In addition, the research was carried out within the content of 14 students on a voluntary basis. The research was carried out in the autumn term of the 2022-2023 academic year with the 4th grade students taking the 'Design Workshop V' course at Kastamonu University Faculty of Fine Arts and Design, Department of Graphic Design. The method of expository teaching approach has been used in this research. According to the results of the research obtained from the student's opinions, it was concluded that the teaching strategy through presentation improves creative thinking skills and is useful for transferring the subject to practice. In addition, it has been concluded that the discipline of Contemporary Art contributes to design practices, allows the use of design principles and elements, and this practice has a positive impact on the motivation of students. As a result of the application-based research, it was observed that students were able to transform the artistic identities of artists for Contemporary Art movements into emblem-logo designs in terms of graphic design and create designs appropriate to emblem-logo design with reference to artists.

Keywords: Education, Interdisciplinary Art Education, Contemporary Art, Graphic Design, Emblem-Logo Design.

GİRİŞ

Grafik tasarım geniş bir tasarım dünyasını içermektedir. Sembol, simge, amblem, logo, logotype vb. tasarımlar, grafik tasarım alanının birkaç ürününden biri olarak söylenebilir. Yaşam içerisinde semboller, simgeler, amblem ve logo tasarımlarıyla karşılaşmak mümkündür. Günlük hayatta kullandığımız ürünlerin tümünde, o ürünleri tanıtan amblem ve logolar, ürünlerin içeriğini ifade eden sembol veya simgeler örnek olarak gösterilebilir. Marka algısı oluşturulmuş tüm tasarım ürünlerinde amblem ve logo mutlaka vardır. Web sayfalarından günlük hayattaki alışverişe kadar her üründe sembol, simge, amblem ve logolara yer verilmiştir. Günlük hayatta kendini tanıtmayan hiçbir ürün yoktur. Yani marka değeri olan bir amblem ve logo tasarımı olmayan hiçbir ürün yoktur da denilebilir. O nedenle hayatın her alanında bir markalaşma ya da kurumsallaşma, marka değeri taşıma söz konusudur.

Grafik tasarımı semboller sanatı olarak niteleyen Uçar (2004)'a göre grafik tasarımcı kısa sürede yoğun ve kavramsal bir iletiyi iletme işlevini görsel bir yapıda tasarlarken, sembolik yaklaşımlardan faydalanır. Sembolik yaklaşım aynı zamanda evrensel bir niteliğe sahiptir, kültürlerarası etkileşimler oluşturabilir, akılda kalıcı ve daha kolay hatırlanabilir.

Bir sembolün ifade ettiği şeyle hiçbir mantıksal bağlantısı olmadığını belirten Ambrose ve Aono-Billson (2013), nesne ile gösterge arasındaki ilişkinin bu temsili anlayabilmek için öğrenilmiş olma ihtimalini vurgulayarak, ulusal bayraklar veya bir kuruluş veya şirketi temsil eden logoların sembol örnekleri olduğunu ifade etmektedir. Becer (2014)'e göre, sembol kullanımı çeşitli ve çok işlevli amaçlara dayanmaktadır ve bir sembol, marka önerisini çok güçlü biçimde aktarabilir. Ambrose ve Harris (2013), sembollerin bizimle gerçekte ne oldukları yerine, neyi temsil ettikleri yoluyla konuştuğunu belirtir.

Amblem, logo ve ticari markaların simgeleme özellikleri, işlevleriyle doğru orantılıdır. Simgesel olan, sözel olana göre daha az şartlandırıcıdır. Kısa sürede algılanan, ama uzun süre akılda kalan simgelere geniş anlamlar yüklenebilir (Becer, 2013, s.196). Amblemin ortak tanımının, bir fikri, bir hareketi, bir inancı, bir birliği ya da bunların biçimlendirdiği bir kurumu, kuruluşu simgeleyen form/biçim olarak yapmanın mümkün olabileceğini ifade eden Tepecik (2002), amblemin tarihi sürecinin, insanın var oluşu kadar eski olduğunu ve sesli iletişimle birlikte bir takım sembolik iletişime de ihtiyaç duyan insanın, doğadaki nesnelere düşünce süzgecinden geçirip ayıklayarak görsel kimliklere büründürmüş olduğunu belirtir.

Kurumun temel fikrini yani kimliğini yansıtan araçlar olan logolar, kurumların görsel kimliğinin oluşturulmasında güçlü unsurlardır (Uzoğlu Bayçu ve Ustaoglu, 2015). Ambleme logo da denildiğini belirten Tepecik (2002)'e göre logo, üç dilde anlamsal açıdan amblemin karşılığıdır ve logotype ise tasarım olarak özgün yazılardan oluşan çalışmalara verilen isimdir. Logotype Sarıkavak (1997)'a göre, genel olarak logoyu belirtir. Bir ticari marka ya da şirket belirteci olarak biraraya getirilmiş olan iki ya da daha çok harf karakteri olarak tanımlanmaktadır.

Amblem ve logoları, grafik tasarım sürecinin temel unsurları olarak belirten Yaman ve Yaman (2022), bu unsurların kişinin ya da kurumun dış dünyayla olan ilk temas noktası olduğunu, ortaya çıkarılan markanın kişiliği, vizyonunu, değeri gibi konular hakkında bilgi vermeyi amaçladığını ifade etmektedir.

Marka değeri sadece ürünlerle de sınırlı değildir, kurum ya da kişiler de marka değeri taşıyabilir. Dolayısıyla bir kurumun ya da kişinin tanıtımı için de söz konusu olan amblem, logo vb. grafik tasarım ürünleri kullanılabilir. Bu çalışmada amblem ve logo tasarımı birlikte ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmanın başlığında amblem-logo tasarımı şeklinde yer verilmiştir. Bu çalışmada söz konusu olan uygulama, disiplinlerarası sanat eğitimi bağlamında Çağdaş Sanat akımlarına öncülük etmiş tüm dünyanın bildiği sanatçıların isimlerine özgü amblem-logo tasarımlarını

çermektedir. Bu araştırmanın amacı, Çağdaş Sanat akımları içerisinde yer alan tanınmış sanatçıların, öğrencilerin amblem-logo tasarımı çalışmalarında nasıl yorumlandığını ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışma literatür taramasına ve uygulama çalışması sonucunda elde edilen verilerin betimsel açıdan yorumlanmasına dayanmaktadır. Araştırmadaki veriler öğrencilerin yapmış olduğu amblem-logo tasarımlarıdır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden 'Eylem Araştırması' yöntemi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Eylem araştırması uygulamada ortaya çıkan sorunların anlaşılmasına ve çözülmesine yönelik olarak, uygulayıcıların tek başlarına ya da bir araştırmacı ile birlikte uygulama sürecini çalışmalarını içerir. Araştırma ile uygulamayı bir araya getiren ve araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılmasını kolaylaştıran bir araştırma yaklaşımıdır. Eylem araştırmalarında esnek bir yaklaşım söz konusudur. Araştırmacının veriye yakın olması, süreci yakından tanınması ve yaşaması önemlidir. Nitel araştırmada vurgulanan 'araştırmacının katılımcı rolü ve aynı zamanda veri toplama aracı olması' durumu bu yaklaşımda tam anlamıyla kendini gösterir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.74).

Araştırmada Sunuş yoluyla öğretim stratejisi kullanmıştır. 'Sunuş yoluyla öğretim stratejisi, açıklayıcı, yorumlayıcı bir yaklaşımla kavram ve genellemelerin öğretildiği bir yoldur. Bu stratejide, etkinliklerin merkezinde 'öğretmen' yer almaktadır. Öğretmen bilgiyi sağlayan, ilke, genelleme ve kavramları sunan, açıklayıcı örnekler veren kişidir' (Erciyeş, 2007, s.173). Çağdaş Sanat akımları dahilindeki sanatçılara yönelik öğrencilerin uyguladıkları amblem-logo tasarımları ele alınarak betimsel açıdan incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim öğretim yılı güz döneminde, Kastamonu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü 4. sınıf 'Tasarım Atölye V' dersinde öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında her bir öğrenciye üç çalışma yaptırılmıştır. Araştırma gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirildiği, tamamlanmayan çalışmalar olduğu ve Çağdaş Sanat dışındaki dönemlere yönelik sanatçılara ait çalışmalar yapıldığı için bazı çalışmalar araştırma kapsamının dışında tutulmuştur. Dolayısıyla araştırma kapsamında 14 öğrencinin çalışmalarına yer verilmiştir.

Uygulama Süreci

Uygulama sürecinin başlangıcında; birinci aşamada (1. hafta), öğrencilere sunuş yoluyla anlatım yöntemiyle Çağdaş Sanat ve amblem-logo tasarımları ile ilgili teorik bilgi verilmiştir. Çalışma, bir ders saati süresi 45 dakika olmak üzere, haftalık dört ders saatini kapsamaktadır. İlk haftanın diğer derslerinde ise öğrencilerden seçtikleri Çağdaş Sanat akımlarında yer alan sanatçıların isimlerinin yer aldığı amblem-logo tasarımları yapmaları istenmiştir. İkinci aşamada (2. hafta), öğrencilerden seçtikleri Çağdaş Sanat akımlarında yer alan sanatçıların isimlerinin yer aldığı yeni bir amblem-logo tasarımları yapmaları istenmiştir. Araştırmanın üçüncü aşamasında ise (3. hafta) öğrencilerden, üçüncü amblem-logo tasarımlarını meydana getirmeleri istenmiştir. Uygulama çalışmasında, amblem-logo tasarımlarının genel amacı doğrultusunda, Çağdaş Sanat akımlarına yönelik sanatçı isimlerinin, tipografik olarak logotype şeklinde amblem-logo tasarımlarının içerisinde verilmesi istenmiştir. Uygulamanın sonunda ise, uygulamaya dayalı hazırlanan sorulara yönelik öğrencilerden görüş alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Uygulamanın sonunda değerlendirme yapılması için öğrencilerden yapmış oldukları amblem-logo çalışmaları ve uygulamayla ilgili görüşleri toplanmıştır. Beyhan (2013)'a göre, eylem araştırmaları nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak da kabul edilmektedir. Eylem araştırmaları, günlük yaşamda karşılaşılan sorunların çözümüne odaklanması, küçük gruplar üzerinde uygulanabilmesi ve sorunu yaşayanın araştırmacı olabilmesi gibi nedenlerden dolayı, başta öğretmenler olmak üzere birçok eğitim çalışanın kullanabileceği özel bir araştırma yöntemidir (s.66).

Uygulamaya dayalı toplanan veriler doğrultusunda çalışmaların tamamına yer verilmesinin mümkün olmaması sebebiyle, araştırmanın amacına etkili bir şekilde ulaşılmış olan örnek çalışmalara yer verilmiştir. Bu kapsamda, tasarım ilkelerine uygunluk, özgünlük ve araştırma konusuyla bağdaşık olan çalışmalar ele alınmıştır. Bu araştırma eylem araştırmasına yönelik bir çalışma olduğu için, örnek olarak verilen öğrenci çalışmaları nitel olarak betimlenmiştir. Bu araştırmanın veri toplama araçlarını, öğrencilerin yapmış olduğu amblem-logo tasarımı çalışmaları ve uygulamayla ilgili görüşleri oluşturmaktadır. Etik sorumluluk kapsamında, uygulamada yer almak için gönüllü rıza onam formunu dolduran öğrencilerin araştırmaya örnek teşkil eden çalışmaları ham veri olarak araştırmada sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Uygulama sonucunda, öğrencilerin amblem-logo tasarımı çalışmaları nitel olarak betimsel açıdan yorumlanmıştır. Ayrıca öğrencilerden elde edilen görüşler nitel araştırma kapsamında çalışmanın bulgular kısmında verilmiştir. Eylem araştırmasına yönelik yapılan çalışma, öğrencilerin tasarımlarının betimsel bir biçimde yorumlanması şeklinde ele alınmıştır. Her bir öğrencinin üç ayrı amblem-logo tasarlaması ve çalışmaların tümünün görsel olarak sunulmasının mümkün olmaması sebebiyle, çalışma içerisinde araştırmaya uygunluk açısından, konuyla bağdaşan ve tasarım açısından uygunluğunu en iyi şekilde ifade eden 12 çalışmaya yer verilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bulgular ve yorum başlığı altında sırasıyla öğrencilerin Çağdaş Sanat akımlarına yönelik çalışmalarının sayı dağılımları, öğrencilerin yapmış olduğu uygulamaya ait örnek çalışmalarıyla beraber betimsel analizleri ve öğrencilerin uygulamaya yönelik görüşlerine ait bulgular ve yorumu yer almaktadır. Araştırma kapsamında öğrencilerin amblem-logo tasarımı çalışmalarının dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çağdaş Sanat Akımlarına Yönelik Amblem-Logo Tasarımı Çalışma Sayıları

Çağdaş Sanat Akımları	Çalışma Sayısı
Empresyonizm	7
Ekspresyonizm	3
Fovizm	2
Fütürizm	2
Kübizm	10
Sürrealizm	11
Soyut Sanat	5
Pop Art	2
Toplam	42

Tablo 1 incelendiğinde toplam 42 öğrenci çalışması olduğu görülmektedir. Öğrencilerin en çok tercih ettiği Çağdaş Sanat akımları; 11 çalışma sayısı ile Sürrealizm ve 10 çalışma sayısı ile Kübizm akımlarıdır. Öğrencilerin en az çalışmış olduğu sanat akımları ise 2 çalışma sayısı ile Fovizm, Fütürizm ve Pop Art akımlarıdır. Öğrencilerin seçmiş olduğu Post Empresyonizm akımı Empresyonizm kapsamında ele alınmıştır. De Stijl, Art Nouveau vb. sanat hareketleri Soyut Sanat akımı kapsamında ele alınmıştır. Öğrencilerin tercih ettiği Çağdaş Sanat akımları ve sanatçıların amblem-logo tasarımlarına detaylı bir şekilde aşağıda yer verilmiştir.

Çalışma 1. Gustav Klimt amblem-logo çalışması

Çalışma 1’de Gustav Klimt’e ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Klimt’e ait ‘Hayat Ağacı’ adlı tablosundaki ağaç dallarının kıvrımları sembolleştirilerek, sanatçının kendine has kullandığı renk tonlarından esinlenilerek tasarım yapıldığı görülmektedir. Tasarımda sanatçının eserindeki helezonik şekilde spirale ağaç dallarının hareketleri stilize edilerek ifade edilmeye çalışılmıştır. Tipografik unsurlar çerçeve dışında

alt ve üst kısma konumlandırılmıştır. Tasarımda kullanılan imge dikdörtgen şeklindeki çerçeve içerisinde verilmiştir. Tasarımda tek renk turuncu kullanılmıştır. Ayrıca açık ve koyu değerde tonlama yapılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında dikdörtgen bir alanı kapladığı görülmektedir.

Çalışma 2. Salvador Dalí amblem-logo çalışması

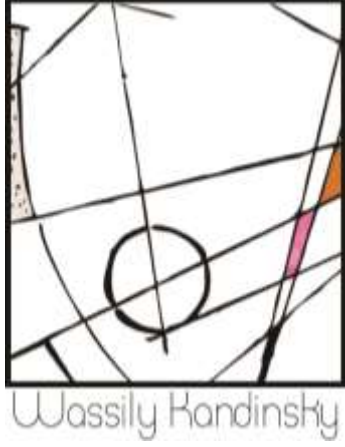
Çalışma 2’de Salvador Dalí’ye ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Dalí’ye ait ‘Filler’ adlı tablosundaki fil figürü kullanılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Tasarımda yazı fontu ile fil figürünün ayaklarının birleşimi, sanatçının tablolarında kullanmış olduğu tarzda yapıldığı görülmektedir. Tipografik unsurlar figür ile istifleterek konumlandırılmıştır. Tasarımda sarı, turuncu ve siyah renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında çerçevesiz olarak dikdörtgen bir alanı kapladığı görülmektedir.

Çalışma 3. Pablo Picasso amblem-logo çalışması

Çalışma 3’de Pablo Picasso’ya ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında tasarım, Picasso’nun eserlerinde yer alan portre tasarımlarından yola çıkılarak ve geometrik şekillerle sembolleştirilerek özgün bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Tasarımda yazı fontu ile silüet biçimindeki yüz imgesinin sanatçının tablolarındaki portrelerinin tarzında yapıldığı görülmektedir. Tipografik unsurlar ve portre bir bütün olarak konumlandırılmıştır. Tasarımda kırmızı ve siyah renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında çerçevesiz olarak dikdörtgen bir alanı kapladığı görülmektedir.

Çalışma 4. Wassily Kandinsky amblem-logo çalışması

Çalışma 4'te Wassily Kandinsky'e ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Kandinsky'nin eserlerinde yer alan geometrik şekillerin tasarımlarından yola çıkılarak, sanatçının tarzı sembolik bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Tipografik unsurlar çerçeve dışında tasarımın alt kısmına konumlandırılmıştır. Tasarımda turuncu, pembe, açık gri ve siyah renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında dikdörtgen bir alanı kapladığı görülmektedir.

Çalışma 5. Pablo Picasso amblem-logo çalışması

Çalışma 5'de Pablo Picasso'ya ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Picasso'nun eserlerinde yer alan figürlerdeki tasarımlardan yola çıkılarak ve figürün, geometrik şekillerle sembolleştirilerek özgün bir şekilde ifade edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tasarımda yazı fontu ile figür, sanatçının tablolarındaki figürlerin hareket ifadesi tarzında yapıldığı görülmektedir. Tipografik unsurlar çerçeve içerisinde figür tasarımının alt kısmına konumlandırılmıştır. Tasarımda bordo ve siyah renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında dikdörtgen çerçeve içerisinde bir alan kapladığı görülmektedir.

Çalışma 6. Henri Matisse amblem-logo çalışması

Çalışma 6'da Henri Matisse'e ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Matisse'e ait 'Madame Matisse'nin Portresi' olarak bilinen 'Yeşil Şerit' tablosu, sitleze edilerek ve üç ayrı çizgisel fırça efekti ile özgün bir yorum katılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Tasarımda yazı fontu ile portre ve çizgilerin birleşimi bir bütün olarak ifade edilmiştir. Tipografik unsurlar portre ile istiflenerek konumlandırılmıştır. Tasarımda yeşil ve tonu, turuncu, pembe ve siyah renkler kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında çerçevesiz olarak kare bir alanı kapladığı görülmektedir.

Çalışma 7. Pablo Picasso amblem-logo çalışması

Çalışma 7'de Pablo Picasso'ya ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında tasarımdaki portrenin, Picasso'nun eserlerinde yer alan portrelerdeki tasarımlardan yola çıkılarak, geometrik şekillerle sembolleştirilerek, özgün bir şekilde ifade edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tasarımda yazı fontu ile portrenin, sanatçının tablolarındaki portre tarzında yapıldığı görülmektedir. Tasarımda yazı fontu, portre ve geometrik oval şekillerin birleşimi bir bütün olarak ifade edilmiştir. Tipografik unsurlar portre ile istiflenerek konumlandırılmıştır. Tasarımda koyu lacivert, yeşil ve tonu, kahverengi, kırmızı, sarı, siyah ve beyaz renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında çerçevesiz olarak oval şekilde bir alan kapladığı görülmektedir.

Çalışma 8. Henri Matisse amblem-logo çalışması

Çalışma 8’de Henri Matisse’e ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Matisse’e ait ‘Kırmızı Oda’ olarak bilinen tablosundaki kadın figürü, sivilize edilerek, tablodaki figürün aslının simetrisi çerçeve içine yerleştirilerek ve sanatçının tarzına uygun, kendi imzasını niteleyen tipografik unsurlarla, özgün bir yorum katılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Tasarımda yazı fontu, portre ve çerçeve birleşimi bir bütün olarak ifade edilmiştir. Tipografik unsurlar çerçevenin sağ ve üst kısmına istiflenerek konumlandırılmıştır. Tasarımda lacivert renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında çerçeveli olarak kare bir alanı kapladığı görülmektedir.

Çalışma 9. Pablo Picasso amblem-logo çalışması

Çalışma 9’da Pablo Picasso’ya ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Picasso’nun portre eserlerinden iki kadın figürü, sivilize edilerek, sanatçının tarzına uygun, kendi imzasını niteleyen tipografik unsurla anlatılmaya çalışılmıştır. Tasarımda yazı fontu ile figürlerin, sanatçının tablosundaki portrelerin tarzında yapıldığı görülmektedir. Tipografik unsur yatay dikdörtgen tasarımın alt kısmına konumlandırılmıştır. Tasarımda siyah renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında çerçevesiz olarak dikey dikdörtgen bir alanı kapladığı görülmektedir.

Çalışma 10. Vincent van Gogh amblem-logo çalışması

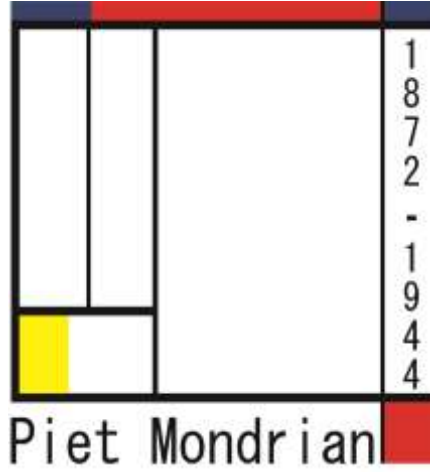
Çalışma 10'da Vincent van Gogh'a ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Van Gogh'a ait 'Yıldızlı Gece' adlı eserinde yer alan hilal şeklindeki ay ve ayın etrafındaki metaforik hareket etkisinin, geometrik şekillerle sembolleştirilerek, özgün olarak ifade edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tasarımda yazı fontu ile geometrik şekillerin, sanatçının tablosundaki tarzda yapıldığı görülmektedir. Tasarımda yazı fontu ile geometrik oval şekillerin birleşimi bir bütün olarak ifade edilmiştir. Tipografik unsurlar oval şeklin alt orta kısmına konumlandırılmıştır. Tasarımda lacivert, mavi ve tonları, sarı ve beyaz renkler kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında çerçevesiz olarak oval şekilde bir alan kapladığı görülmektedir.

Çalışma 11. Salvador Dalí amblem-logo çalışması

Çalışma 11'de Salvador Dalí'ye ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında tasarım, Dalí'ye ait 'Filler' adlı tablosundaki fil figürü kullanılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Tasarımda yazı fontu ile fil figürünün ayaklarına tipografik unsurların sanatçının tarzına uygun bir şekilde yerleştirildiği görülmektedir. Tipografik unsurlar figürün bir parçası olarak tasarlanmıştır. Tasarımda turuncu, sarı ve siyah renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında dikdörtgen çerçeve içerisinde bir alan kapladığı görülmektedir.

Çalışma 12. Piet Mondrian amblem-logo çalışması

Çalışma 12’de Piet Mondrian’a ait amblem-logo çalışması görülmektedir. Amblem-logo çalışmasında, Mondrian’ın eserlerinde yer alan geometrik şekillerin tasarımlarından yola çıkılarak, sanatçının tarzı sembolik bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Tipografik unsurlar çerçeve içerisinde tasarımın iç sağ yan ve sol alt kısımlarına konumlandırılmıştır. Tasarımda lacivert, kırmızı, sarı ve siyah renk kullanılmıştır. Tasarımın bütününe bakıldığında dikdörtgen bir alanı kapladığı görülmektedir.

Çağdaş Sanat akımlarının sunuş yoluyla öğretim yaklaşımı ile öğrencilerin amblem-logo tasarım uygulamalarına etkisi başlıklı çalışmaya katılımlarına yönelik öğrenci görüşleri aşağıda verilmiştir.

Soru1: ‘Çağdaş Sanat akımlarından yararlanarak amblem-logo tasarımı yapmanın yaratıcı düşünme becerisi açısından yararlı bir uygulama olduğunu düşünüyor musunuz?’ sorusuna, 20 öğrenciden 19’unun ‘evet düşünüyorum, farklı açılardan görmeyi ve katkı sağladığını düşünüyorum’ cevabını verdiği, 1 öğrencinin ise ‘kısmen düşünüyorum’ cevabını verdiği görülmektedir.

Öğrencilerin 1. soruya yönelik verdikleri bazı cevapların örnekleri aşağıda verilmiştir;

1. Öğrenci soruya: Evet düşünüyorum, çünkü birçok tasarım örneği ve yetenekli sanatçıların bakış açılarını, tasarımda kullandıkları ilkeleri görüp etkileniyorum.

2. Öğrenci soruya: Evet düşünüyorum, Çağdaş Sanat akımı sanatçıların daha yakından incelemiş ve sanatçıların eserlerini daha detaylı görmemizi sağlamıştır.

3. Öğrenci soruya: Kısmen düşünüyorum çünkü, tek bir konu altında bunları yapmak tek başına yeterli değildir.

Şeklinde yanıt vermiş oldukları görülmektedir.

Soru 2: ‘Sunuş yoluyla öğretim stratejisinin konuyu öğrenme ve konunun uygulamaya aktarılması açısından faydalı olduğunu düşünüyor musunuz?’ sorusuna, 20 öğrenciden 17’sinin ‘evet düşünüyorum, etkili ve açıklayıcı bir uygulama’ cevabını verdiği, 3 öğrencinin ise ‘hayır yeterli olduğunu düşünmüyorum’ cevabını verdiği görülmektedir.

Öğrencilerin 2. soruya yönelik verdikleri bazı cevapların örnekleri aşağıda verilmiştir;

1. Öğrenci soruya: Evet düşünüyorum, öncelikle bir sunum yapılması tasarıma başlamadan önce oldukça etkili oldu ve yaratıcılık kapsamında öğrenmemizi oldukça etkiledi.

2. Öğrenci soruya: Evet, oldukça açıklayıcı ve tasarım açısından bana fikir verdiğini düşünüyorum.

3. Öğrenci soruya: Hayır düşünmüyorum, herkesin farklı yönde öğrenme becerisi vardır.

Şeklinde yanıt vermiş oldukları görülmektedir.

Soru 3: ‘Çağdaş Sanat disiplininin tasarım uygulamalarınıza olumlu yönde katkı sağladığını düşünüyor musunuz?’ sorusuna, 20 öğrenciden 20’sinin de ‘evet katkı sağladığını düşünüyorum’ cevabını verdiği görülmektedir.

Öğrencilerin 3. soruya yönelik verdikleri bazı cevapların örnekleri aşağıda verilmiştir;

1. Öğrenci soruya: Çağdaş Sanat akımları konusu ile çalışmak bana sanatçıların en vurgulayıcı eserlerini ve fiziksel özelliklerini kullanarak sanatsal çalışmalar yapabilmeyi öğretti.

2. Öğrenci soruya: Evet düşünüyorum, yapmış olduğumuz logo tasarımları farklı ve daha etkili bir çalışma olmuştur.

3. Öğrenci soruya: Çağdaş Sanat hakkında daha çok bilgi sahibi oldum, tasarımlarımda yer verebileceğim şeyler öğrendim.

Şeklinde yanıt vermiş oldukları görülmektedir.

Soru 4: ‘Çağdaş Sanat akımları ve sanatçılarına yönelik uygulanan amblem-logo tasarım çalışmalarının, tasarım ilke ve elamanlarının kullanılmasına olanak sağladığını düşünüyor musunuz?’ sorusuna, 20 öğrenciden 18'inin ‘evet düşünüyorum, etkili ve açıklayıcı’ cevabını verdiği, 2 öğrencinin ise ‘hayır düşünmüyorum’ cevabını verdiği görülmektedir.

Öğrencilerin 4. soruya yönelik verdikleri bazı cevapların örnekleri aşağıda verilmiştir;

1. Öğrenci soruya: Evet düşünüyorum, tasarımlarda denge, uyum sağlayarak etkileyici, açıklayıcı ve farklı çalışmalar oluşturmada yardımcı olmuştur.

2. Öğrenci soruya: Hayır düşünmüyorum, çünkü konuya göre değişiklik sağladığımı düşünmüyorum.

3. Öğrenci soruya: Evet tasarım ilke ve elamanlarının kullanımında kolay kavradım. Bana fikir açısından bir olanak sağladı.

Şeklinde yanıt vermiş oldukları görülmektedir.

Soru 5: ‘Bu araştırma çalışmasının sizi motive ettiğini düşünüyor musunuz?’ sorusuna, 20 öğrenciden 20'sinin ‘evet düşünüyorum’ cevabını verdiği görülmektedir.

Öğrencilerin 5. soruya yönelik verdikleri bazı cevapların örnekleri aşağıda verilmiştir;

1. Öğrenci soruya: Evet farklı bir bakış açısı sağlamıştır. Hem eğlenceli ve keyifli hem de sanatçıların eserlerinden faydalanmak ilham ve haz verici olmuştur.

2. Öğrenci soruya: Çalışmanın beni motive ettiğini düşünüyorum, yaratıcılık anlamında ve çalışma bağlamında farklı düşünce ve görüşler katma konusunda öncelik sağladığımı düşünüyorum.

3. Öğrenci soruya: Evet oldukça keyifli ve eğlenceli geçti, farklı disiplinlerdeki sanatçıları ve eserlerini öğrenmek oldukça keyifliydi.

Şeklinde yanıt vermiş oldukları görülmektedir.

SONUÇ

Çalışmanın uygulamaya dayalı sonucunda; öğrencilerin Çağdaş Sanat akımlarından Empresyonizm, Ekspresyonizm, Fovizm, Fütürizm, Kübizm, Sürrealizm, Soyut Sanat ve Pop Art sanat akımlarını tercih ettikleri görülmektedir. En çok tercih edilen sanat akımları Sürrealizm ve Kübizm olduğu görülmektedir. Fovizm, Fütürizm ve Pop Art sanat akımları ise en az tercih edilen sanat akımları olmuştur. Değerlendirmeye dahil edilen çalışmaların tamamında, çalışmaların başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği gözlenmiştir.

Çalışmaların geneli incelendiğinde:

Çalışma 3, 5 ve 7 örneğinde amblem-logo çalışmalarının özgün nitelikte olduğu görülmektedir. Çalışma 1, 4, 8, 9 ve 12 örneğinde amblem-logo çalışmalarında eserin doğrudan kullanıldığı, sanatçının üslubuna ve akımın felsefesine uygun bir şekilde tasarlanmış olduğu görülmektedir. Çalışma 2, 6, 10 ve 11 örneğinde amblem-logo çalışmalarının bazılarının eserden bir kesit alınarak meydana geldiği görülmektedir.

Araştırma sonucunda, Çağdaş Sanattan yararlanılarak yapılan amblem-logo tasarımlarının, disiplinlerarası bağlamda yaratıcı ve özgün bir nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. Çağdaş Sanat akımları kullanılarak, farklı grafiksel çalışmaların konu olarak ele alınabileceği ve özgün bir tarz oluşturulabileceği yönünden olumlu bir uygulama çalışması olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın nitel araştırma kapsamında öğrenci görüşlerine dayalı olarak, Çağdaş Sanat akımlarının sunuş yoluyla öğretim yaklaşımı ile öğrencilerin amblem-logo tasarım uygulamalarına etkisi başlıklı çalışmaya katılımlarına yönelik öğrenci görüşleri sonucunda;

Öğrencilerin tamamına yakınının, Çağdaş Sanat akımlarından yararlanarak amblem-logo tasarımı yapmanın yaratıcı düşünme becerisi açısından yararlı bir uygulama düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin çoğunluğunun, sunuş yoluyla öğretim stratejisinin konuyu öğrenme ve konunun uygulamaya aktarılması açısından faydalı olduğu düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin tamamının, Çağdaş Sanat disiplininin tasarım uygulamalarına olumlu yönde katkı sağladığı düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin tamamına yakınının, Çağdaş Sanat akımları ve sanatçılarına yönelik uygulanan amblem-logo tasarım çalışmalarının, tasarım ilke ve elamanlarının kullanılmasına olanak sağladığı düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin tamamının, bu araştırma çalışmasının onları motive ettiği düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına göre bu çalışmanın uygulanabilirlik açısından oldukça etkili bir yönetime sahip olduğu söylenebilir. Öğrencilere farklı disiplinleri bir araya getirerek öğrenmeye yönelik uygulamalar yapılması, öğrencilerin yaratıcılıklarının artmasına ve çok yönlü düşünme becerisi kazanmasına yardımcı olabilir.

Bir tasarımcının, daha önce yapılanı öğrenebilmesi, yapılmamış olanı deneyebilmesi ve nitelikli eserler ortaya koyabilmesi için iyi bir sanat tarihi bilgisine sahip olması gerekir (İnceağaç, 2016). Öğrencilerin teorik olarak Çağdaş Sanat akımlarına hakim olmasının ve bu tür teorik disiplinlerden edindiği bilgileri özgün bir şekilde tasarımlara uyarlayabilmesinin etkili bir yöntem olduğu düşünülebilir.

KAYNAKLAR

Ambrose, G. & Aono-Billson, N. (2013). Grafik Tasarımda Dil ve Yaklaşım. (Çeviren: Melike Taşçıoğlu), İstanbul: Literatür Yayınları.

Ambrose, G. & Harris, P. (2013). Yaratıcı Tasarımın Temelleri. (Çeviren: Adnan Tepecik & Murat Devrim Atılgan), İstanbul: Literatür Yayınları.

Becer, E. (2013). İletişim ve Grafik Tasarım. 9. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Becer, E. (2014). Ambalaj Tasarımı. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Beyhan, A. (2013). Eğitim Örgütlerinde Eylem Araştırması. Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1(2), 65-89.

Erciyeş, G. (2007). Öğretim Yöntem ve Teknikleri (Ünite 6) içinde, Şeref Tan (Editör) Öğretim İlke ve Yöntemleri, 2.Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, (s.167-254).

İnceağaç, M. (2016), Meslek Yüksekokulu Tasarım Bölümü Grafik Tasarım Programı Öğrencilerinin Sanat Tarihi Dersi Hakkında Öğrenci Görüşleri. (s.234-246). Cumhuriyetin Işığında Yükseköğretimde Sanat Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 23-25 Kasım 2016, Sempozyum bildiri kitabı Haziran 2017'de yayınlanmıştır. ISBN: 978-975-507-285-2 Web: <https://gef-guzelsanatlar-resimis.gazi.edu.tr/view/page/183813>

Sarıkavak, N. K. (1997). Tipografinin Temelleri. Ankara: Doruk Yayıncılık.

Tepecik, A. (2002). Grafik Sanatlar, tarih-tasarım-teknoloji. Ankara: Detay & Sistem Ofset Yayıncılık.

Uçar, T. F. (2004). Görsel İletişim ve Grafik Tasarım. 6. Baskı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayıncılık.

Uzoğlu Bayçu, S. & Ustaoglu, F. D. (2015). Kurum Kimliği: Logo ve Rengin Çağrışımları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 27-40.

Yaman, H. & Yaman, Ş. (2022). The Effect of Gestalt Theory on Emblem and Logo Design. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 5 (5), 307-321.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

THE EFFECTS OF TECHNOLOGY AND DIGITALIZATION ON FINANCIAL INCLUSION

Mahmut Kadir İŞGÜVEN

PhD, Assistant Professor, Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Department of Business Administration, Bursa, Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-9496-6452

Ayberk ŞEKER

PhD, Associate Professor, Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Department of International Trade and Logistics, Bursa, Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-7750-6286

ABSTRACT

Financial inclusion, defined as the availability of financial products and services to both individuals and businesses by the World Bank, has been a main tool to reduce poverty. One way of making financial tools available to all is by capitalizing on the technological developments and digitalization. The phenomenon of financial technologies, shortened as FinTech, has been in the terminology greatly in recent years to describe the developments in financial industry. It not only focuses on reducing the poverty, but also to accelerate the use of financial tools among the future generations along the lines of Industry 4.0 and Society 5.0.

Conventional financial solutions lack the accessibility to most people. They also fell behind the needs of modern society. Developments in financial technologies can find solutions to individual needs in a more tailored way. These developments can also reduce the need of human interactions for basic financial decision or a physical presence. Increasing use of artificial intelligence, online banking systems, cloud services has improved the systems for automated decisions. Nevertheless, adaptation to new solutions may differ due to resistance to change, concerns about security or privacy and ease of use. For this reason, research on financial inclusion under the influence of financial technologies came into prominence.

Indicators of financial inclusion can be categorized as access to mobility and internet, number of bank accounts, activity of the accounts and use of financial tools, use of lending options, income levels, comprehension of financial terms and/or financial literacy, use of debit and credit cards and use of digital payment methods. Although, some of the categories has been included in everyday activities for a long time, they represent different results among demographic variables. Thus, this study aims to explore the effects of technological developments and digitalization on financial inclusion. Our analyses try to reveal different behaviors on financial activities and habits among varying demographic groups by comparison with FinTech investments in the transforming industry.

Keywords: Financial Technologies, FinTech, Digitalization, Financial Inclusion.

INTRODUCTION

Digital transformations can be defined as adaptation to information technologies and use of these technologies to change the cultural environment via business models, business processes and data from conventional applications to modern digitalized businesses (KPMG, 2021; p.53). The cultural change is the key factor in digital era since the adaptation to technology is both important for businesses and their partners.

Industries we face have gone through several changes. The first industrial revolution considered to start with the steam power becoming widespread. Whereas, use of mass production techniques marks the

beginning of Industry 2.0. Digitalization and use of information technologies were the beginning of Industry 3.0. The last revolution involves premises such as cloud computing, big data applications, blockchain technologies, internet of things, artificial intelligence, virtual reality and augmented reality. Historical development can be seen on Figure 1.

Industry 1.0	Industry 2.0	Industry 3.0	Industry 4.0
<ul style="list-style-type: none"> • Steam Power 	<ul style="list-style-type: none"> • Mass Production 	<ul style="list-style-type: none"> • Digital Revolution • IT 	<ul style="list-style-type: none"> • Cloud Computing • Big Data • Blockchain • IoT • AI • VR/AR • 3D Printers

Industrial revolutions have also made their way in the financial sectors. With the development in both financial sectors and technology, these revolutions are the shortened form of Fin(ancial)-Tech(nologies). Starting with the first transatlantic cable and telegraph, new communication technologies altered the financial tools and approaches we were used to. The era from the first ATM to use of information technologies in our financial decisions is considered as FinTech 2.0. The famous article on blockchain marks the beginning of the last era (Consumers International, 2017). Historical development can be seen on Figure 2.

Figure 1. Historical Development of Industrial Revolutions

FinTech 1.0 1866-1967	FinTech 2.0 1967-2008	Fintech 3.0 2008-Present
<ul style="list-style-type: none"> • Transatlantic Cable • Telegraph 	<ul style="list-style-type: none"> • ATM • Online Banking • IT 	<ul style="list-style-type: none"> • Focus on Individuals • Improved Services

Figure 2. Historical Development of FinTech Industries

Source: Consumers International, 2017.

One of the most important factors for FinTech Industry to grow is that conventional financial solutions lack the accessibility to most people. They also fell behind the needs of modern society. Developments in financial technologies can find solutions to individual needs in a more tailored way. These developments can also reduce the need of human interactions for basic financial decision or a physical presence. Increasing use of artificial intelligence, online banking systems, cloud services has improved the systems for automated decisions. Nevertheless, adaptation to new solutions may differ due to resistance to change, concerns about security or privacy and ease of use. For this reason, research on financial inclusion under the influence of financial technologies came into prominence.

Indicators of financial inclusion can be categorized as access to mobility and internet, number of bank accounts, activity of the accounts and use of financial tools, use of lending options, income levels, comprehension of financial terms and/or financial literacy, use of debit and credit cards and use of digital payment methods. Although, some of the categories has been included in everyday activities for a long time, they represent different results among demographic variables. Thus, this study aims to explore the effects of technological developments and digitalization on financial inclusion.

LITERATURE REVIEW

Several studies have tried to explore the relationship between financial technologies or digitalization and financial inclusion. Since the use of new technologies is a must in modern day financial inclusion, we consider the following literature as a part of this study. Table 1 summarizes the literature below.

Rahayu et al. (2023) discusses the effects of digital financial inclusion for MSMEs in Indonesia. In their study conducted with qualitative analysis; they suggest that authorities can encourage financial inclusion for MSMEs to increase business efficiency. Kouladoum et al. (2022), explores the factors effecting financial inclusion on 43 Sub-Saharan Countries via GMM. They state that mobile telephone usage and internet usage has positive effect on financial inclusion. Similar study by Pandey et al. (2022), conducts a partial least squares structural equation modeling on North India. They suggest usage, digitalization, and FinTech are significant in financial inclusion levels. Arner et al. (2021), explore the relationship between FinTech, financial inclusion, and sustainability. They state that Digital ID, electronic payment systems, electronic government, and financial market infrastructure are important for financial inclusion.

Yang (2021) focuses on the relationship between FinTech and financial inclusion for APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation) Countries and suggest that integration of FinTech factors is related to financial inclusion. Kabakova and Plaksenkov (2018) focus on factors affecting financial inclusion in 43 developing countries and suggest that high socio-demographic and political factors are necessary when economic development is lacking.

Ahmad et al. (2021), use a panel data analysis in China to investigate the impact of human capital and financial inclusion on economic growth. They state that improving human capital and digital financial inclusion is a way of achieving higher economic growth. A second study by Fang and Zang (2021) in China, analyzes the effects of digital financial inclusion on agricultural supply chain via Gravity Model. Fang and Zang's results suggest a 1% increase in the digital financial inclusion increases agricultural trade by 1.6%. Zhu and Li (2021), uses data envelopment analysis to investigate technological developments of agricultural enterprises with financial inclusion in China. They state that digital financial inclusion has a positive effect on business models and business mechanisms. Kaur (2015) analyzes the the relationship between financial inclusion and the project "Digital India". The study suggests that digitalization of services will affect financial inclusion positively.

In their study of 2023, Gigauri et al. analyzes the relationship between financial inclusion, poverty, digitalization, and sustainable development. The study follows a panel data analysis for Balkan countries and states that digitalization has a positive effect on financial inclusion. Metawa (2023) focuses on digitalization and credit risk via structural equation modeling in Egypt. The results suggest that financial inclusion is affected either directly or indirectly by the digitalization of National Bank. Naumenkova (2019), investigates the relationship between economic digitalization and financial inclusion in Ukraine and states that applications of fundamental principles of financial inclusion is a key to regulate institutions.

Table 1. Literature Review

Author	Year	Subject	Methodology	Sample	Results
Rahayu et al.	2023	The effects of digital financial inclusion for MSMEs	Qualitative Analysis	Indonesia	Authorities can encourage financial inclusion for MSMEs to increase business efficiency
Gigauri et al.	2023	The relationship between financial inclusion, poverty, digitalization, and	Panel Data Analysis	Balkan Countries	Digitalization positively affects financial inclusion

		sustainable development			
Metawa	2023	Digitalization and credit risk	SEM (structural equation modeling)	Egypt	National Bank's digitalization effects financial inclusion either directly or indirectly
Kouladoum et al.	2022	Factors effecting financial inclusion	GMM	43 Sub-Saharan Economies	Mobile telephone usage and internet usage has positive effect on financial inclusion
Pandey et al.	2022	Financial inclusion drivers	PLS-SEM (Partial least squares structural equation modeling)	North India	Usage, digitalization and FinTech are significant in financial inclusion
Ahmad et al.	2021	The impact of human capital and financial inclusion on economic growth	Panel Data Analysis	China	Improving human capital and digital financial inclusion is a way of achieving higher economic growth
Fang and Zhang	2021	The effects of digital financial inclusion on agricultural supply chain	Gravity Model	China	1% increase in the digital financial inclusion increases agricultural trade by 1.6%
Zhu and Li	2021	Technological developments of agricultural enterprises with financial inclusion	Data Envelopment Analysis	China	Digital financial inclusion has a positive effect on business models and business mechanisms
Arner et al.	2020	FinTech, financial inclusion, and sustainability	Qualitative Analysis	-	Digital ID, Electronic Payment Systems, Electronic Government, Financial Market Infrastructure
Naumenkova	2019	The relationship between economic digitalization and financial inclusion	Qualitative Analysis	Ukraine	Applications of fundamental principles of financial inclusion is a key to regulate institutions

Yang	2019	FinTech and financial inclusion	Qualitative Analysis	APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation) Countries	Integration of FinTech factors is related to financial inclusion
Kabakova and Plaksenkov	2018	Factors affecting financial inclusion	Fuzzy-set Qualitative Comparative Analysis	43 Developing countries	High socio-demographic and political factors are necessary when economic development is lacking
Kaur	2015	The relationship between financial inclusion and the project "Digital India"	Secondary Data	India	Digitalization of services will affect financial inclusion positively

METHODOLOGY

Since this study aims to explore the effects of technological developments and digitalization on financial inclusion, our analyses try to reveal different behaviors on financial activities and habits among varying demographic groups. The data was collected from WorldBank Database with the consideration of G20 Financial Inclusion Indicators. In this manner, account holders, borrowing habits, digital payments, government payments, private wage, usage of a mobile phone or the internet, utility payments, savings, usage of a debit or credit card, access to a mobile phone and internet for adults are investigated. Countries are divided into 4 income level groups as high income, upper middle income, lower middle income, and low income. 5 countries are selected from each group by the highest percentage of having a bank account. Türkiye was later added to conclude the list. The data on financial inclusion were reported on 2011, 2014, 2017, and 2021.

We begin our analyzes with the commonly accepted financial inclusion indicator of having a bank account at a financial institution. Table 2 shows the percentages of account holders from each selected country. Denmark is outstanding with a 100% level and followed by Germany for high income countries. Thailand and Mauritius have the two highest percentages of upper middle income level whereas Mongolia and Iran are the highest for lower middle income level. Uganda and Togo have the highest percentages in their level. Considering the different income levels, having a bank account shows a similarity.

Table 2. Percentage of Accounts Holders

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	100.00	99.92	100.00	99.74
	Germany	99.98	99.14	98.76	98.13
	Austria	99.95	98.16	96.73	97.08
	United Kingdom	99.76	96.37	98.93	97.20
	Netherlands	99.73	99.64	99.30	98.66
Upper Middle	Thailand	95.58	81.59	78.14	72.67

	Mauritius	90.53	89.84	82.21	80.12
	Russian Federation	89.72	75.76	67.38	48.18
	Serbia	89.42	83.09	71.44	62.22
	China	88.71	79.53	78.93	63.82
	Türkiye	74.09	68.59	57.60	56.68
Lower Middle Income	Mongolia	98.46	92.97	91.82	77.72
	Iran, Islamic Rep.	93.98	92.28	89.98	73.68
	Sri Lanka	89.27	82.69	73.65	68.53
	Ukraine	83.56	62.90	52.71	41.27
	Kenya	81.57	79.20	74.66	42.34
Low Income	Uganda	65.91	59.20	44.45	20.46
	Togo	49.61	45.29	18.25	10.19
	Mali	43.50	35.42	20.08	8.21
	Malawi	42.71	33.71	18.09	16.54
	Burkina Faso	36.11	43.16	14.36	13.35

Borrowing habits from a financial institution are shown on Table 3. We see a difference from the account holders' percentages. For instance, Austria has a higher percentage of borrowing from Denmark. Türkiye also surpasses the other selected countries except China within its group. For low income level countries, borrowing habits can be higher than the other levels, such as Uganda.

Table 3. Percentage of Borrowing from Financial Institution

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	53.16	46.31	41.22	18.80
	Germany	54.67	54.63	45.78	12.55
	Austria	56.52	47.32	42.12	8.25
	United Kingdom	54.97	64.75	62.36	11.85
	Netherlands	34.44	37.37	34.78	12.56
Upper Middle Income	Thailand	30.36	20.40	17.95	19.40
	Mauritius	20.28	22.88	25.15	14.27
	Russian Federation	30.78	23.03	21.90	7.69

	Serbia	20.65	19.73	19.70	12.25
	China	39.18	21.67	20.23	7.26
	Türkiye	38.03	42.84	45.53	35.92
Lower Middle Income	Mongolia	35.48	30.37	36.21	24.79
	Iran, Islamic Rep.	25.56	27.81	37.81	30.65
	Sri Lanka	21.51	17.37	19.73	17.74
	Ukraine	34.12	21.76	21.75	8.15
	Kenya	39.69	19.24	15.96	9.74
Low Income	Uganda	65.91	59.20	44.45	20.46
	Togo	49.61	45.29	18.25	10.19
	Mali	43.50	35.42	20.08	8.21
	Malawi	42.71	33.71	18.09	16.54
	Burkina Faso	36.11	43.16	14.36	13.35

Digital payment habits are shown on Table 4. We see a similarity to the account holders percentages. For instance, Denmark has the highest percentage, and the rest follows a similar trend. Mongolia outstands with the percentage level of 97.41.

Table 4. Made or received digital payments

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	100.00	99.39	99.69	-
	Germany	99.48	97.76	95.80	-
	Austria	99.30	96.12	93.63	-
	United Kingdom	99.17	95.61	97.12	-
	Netherlands	98.79	97.66	97.85	-
Upper Middle Income	Thailand	92.03	62.27	36.77	-
	Mauritius	80.11	68.51	53.20	-
	Russian Federation	87.42	70.52	57.72	-
	Serbia	87.49	63.66	66.11	-
	China	86.19	66.59	49.28	-
	Türkiye	67.63	63.76	-	49.55

Lower Middle Income	Mongolia	97.41	85.27	72.27	-
	Iran, Islamic Rep.	84.49	89.77	86.73	-
	Sri Lanka	55.06	47.16	25.24	-
	Ukraine	81.34	60.72	48.32	-
	Kenya	77.56	78.96	69.44	-
Low Income	Uganda	62.58	54.69	40.47	-
	Togo	43.65	31.33	6.99	-
	Mali	38.14	30.97	15.20	-
	Malawi	40.31	27.61	11.44	-
	Burkina Faso	33.29	38.92	8.49	-

Receiving government payments are shown on Table 5. We see a mixed results from the previous percentages. For instance, Thailand has a higher percentage than high income countries and the rest follows a similar trend. Mongolia also outstands here with the percentage level of 88.11.

Table 5. Received government payments

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	52.04	57.31	59.76	-
	Germany	31.18	28.68	21.46	-
	Austria	35.67	37.35	25.08	-
	United Kingdom	54.05	40.11	28.32	-
	Netherlands	41.84	41.23	42.24	-
Upper Middle Income	Thailand	73.84	27.93	11.55	-
	Mauritius	34.78	30.02	18.70	-
	Russian Federation	50.24	33.38	24.91	-
	Serbia	78.13	15.53	34.92	-
	China	10.82	12.84	12.06	-
	Türkiye	25.98	22.06	-	8.98
Lower Middle Income	Mongolia	88.11	26.97	31.20	-
	Iran, Islamic Rep.	43.72	60.97	62.77	-
	Sri Lanka	13.80	13.01	8.34	-

	Ukraine	40.47	34.29	24.07	-
	Kenya	12.60	14.72	10.54	-
Low Income	Uganda	8.07	7.35	-	-
	Togo	7.11	6.47	-	-
	Mali	9.43	5.76	-	-
	Malawi	3.61	4.44	-	-
	Burkina Faso	-	7.76	-	-

Receiving private wages are shown on Table 6. Where Denmark has the highest percentage within the selected countries, Togo has the lowest one. Receiving private wages shows a similarity to Table 2.

Table 6. Received private wage

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	49.42	40.04	38.88	-
	Germany	35.71	50.51	35.41	-
	Austria	32.14	44.93	43.76	-
	United Kingdom	20.71	44.93	38.49	-
	Netherlands	45.23	49.43	47.13	-
Upper Middle Income	Thailand	32.73	12.03	4.58	-
	Mauritius	32.15	22.19	19.97	-
	Russian Federation	28.85	25.68	24.98	-
	Serbia	32.54	21.66	20.58	-
	China	36.03	18.01	14.77	-
	Türkiye	20.20	26.85	-	12.82
Lower Middle Income	Mongolia	35.61	26.94	18.66	-
	Iran, Islamic Rep.	15.50	15.30	11.04	-
	Sri Lanka	12.29	4.94	4.08	-
	Ukraine	19.59	20.74	17.75	-
	Kenya	18.24	17.19	13.04	-
Low Income	Uganda	10.28	7.88	3.09	-

	Togo	3.82	3.58	-	-
	Mali	7.13	3.12	-	-
	Malawi	6.79	4.93	1.18	-
	Burkina Faso	3.70	5.99	-	-

Usage of mobile phone or the internet to check the bank accounts are shown on Table 7. Where Denmark has the highest percentage within the selected countries, Burkina Faso has the lowest one. Usage of mobile phone or the internet shows a similarity to account holders' percentage.

Table 7. Usage of a mobile phone or the internet

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	95.53	85.34	-	-
	Germany	62.43	51.02	-	-
	Austria	64.02	48.05	-	-
	United Kingdom	71.56	61.87	-	-
	Netherlands	88.16	83.15	-	-
Upper Middle Income	Thailand	61.96	19.26	-	-
	Mauritius	45.89	24.06	-	-
	Russian Federation	67.47	45.38	-	-
	Serbia	40.81	-	19.24	-
	China	64.17	37.61	-	-
	Türkiye	44.51	27.27	-	-
Lower Middle Income	Mongolia	75.58	46.26	-	-
	Iran, Islamic Rep.	52.59	38.22	-	-
	Sri Lanka	19.99	6.66	-	-
	Ukraine	57.63	25.43	-	-
	Kenya	26.49	36.16	-	-
Low Income	Uganda	14.87	12.70	-	-
	Togo	5.58	6.30	-	-
	Mali	9.22	2.80	-	-
	Malawi	6.62	7.45	-	-

	Burkina Faso	5.57	4.68	-	-
--	--------------	------	------	---	---

Making utility payments are shown on Table 8. Where Germany has the highest percentage within the selected countries, Burkina Faso has the lowest one. Making utility payments is similar to Table 2 data.

Table 8. Made a utility payment: using an account

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	71.66	75.93	82.41	-
	Germany	86.73	80.94	72.76	-
	Austria	78.62	73.32	74.76	-
	United Kingdom	67.87	73.71	71.55	-
	Netherlands	65.86	67.15	63.38	-
Upper Middle Income	Thailand	31.22	11.13	2.52	-
	Mauritius	16.39	11.76	3.44	-
	Russian Federation	51.63	27.86	12.18	-
	Serbia	25.89	6.20	25.64	-
	China	22.47	24.46	15.14	-
	Türkiye	34.77	28.07	-	18.71
Lower Middle Income	Mongolia	44.22	49.03	7.17	-
	Iran, Islamic Rep.	38.95	50.02	43.65	-
	Sri Lanka	20.28	21.42	1.21	-
	Ukraine	42.14	19.97	5.61	-
	Kenya	31.47	38.54	20.69	-
Low Income	Uganda	21.36	11.71	6.67	-
	Togo	7.16	7.31	0.71	-
	Mali	8.20	5.30	-	-
	Malawi	9.16	5.06	-	-
	Burkina Faso	6.61	3.81	-	-

Savings are shown on Table 9. Where Austria has the highest percentage within the selected countries, Türkiye has the lowest one for 2021. Savings at a financial institution are showing mixed results.

Table 9. Saved at a financial institution

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	67.29	63.11	64.69	56.51
	Germany	57.14	55.38	57.90	55.90
	Austria	66.67	55.80	60.37	51.59
	United Kingdom	60.98	63.68	52.30	43.80
	Netherlands	65.73	59.35	58.93	57.81
Upper Middle Income	Thailand	54.23	38.80	40.60	42.80
	Mauritius	29.16	24.36	35.53	30.83
	Russian Federation	18.82	13.52	15.46	10.88
	Serbia	18.93	8.72	11.98	3.17
	China	44.69	33.81	41.15	32.09
	Türkiye	9.78	22.88	4.17	9.11
Lower Middle Income	Mongolia	29.17	19.34	33.21	23.18
	Iran, Islamic Rep.	24.10	26.22	21.63	19.71
	Sri Lanka	33.91	28.79	30.86	28.09
	Ukraine	10.54	12.92	7.84	5.41
	Kenya	45.01	26.78	30.18	23.28
Low Income	Uganda	38.63	12.70	16.78	16.33
	Togo	18.41	11.78	6.67	3.63
	Mali	18.65	6.07	2.89	4.48
	Malawi	21.26	8.70	7.05	8.24
	Burkina Faso	15.93	12.07	8.66	7.91

Use of debit or credit cards are shown on Table 10 where Denmark has the highest percentage within the selected countries. Use of debit or credit cards shows a similarity to percentage of account holders.

Table 10. Use of a debit or credit card

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	98.56	93.77	93.10	-
	Germany	90.70	86.74	82.08	-

	Austria	93.07	83.82	73.09	-
	United Kingdom	93.34	89.19	93.24	-
	Netherlands	93.90	93.72	94.05	-
Upper Middle Income	Thailand	35.27	21.28	9.90	-
	Mauritius	57.04	48.29	36.01	-
	Russian Federation	58.19	45.64	40.65	-
	Serbia	47.40	39.07	39.36	-
	China	55.23	40.35	23.19	-
	Türkiye	45.65	47.55	-	37.03
Lower Middle Income	Mongolia	80.44	60.81	36.71	-
	Iran, Islamic Rep.	72.48	64.77	56.87	-
	Sri Lanka	26.27	16.57	10.85	-
	Ukraine	56.52	39.13	34.98	-
	Kenya	11.13	12.68	12.16	-
Low Income	Uganda	6.11	5.37	7.07	-
	Togo	-	5.33	-	-
	Mali	6.91	4.75	-	-
	Malawi	-	1.98	5.00	-
	Burkina Faso	-	3.76	-	-

Access to a mobile phone is shown on Table 11 where Denmark has the highest percentage within the selected countries for 2017. This indicator shows a similarity to percentage of account holders.

Table 11. Access to a mobile phone

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	-	96.03	-	-
	Germany	-	89.84	-	-
	Austria	-	93.71	-	-
	United Kingdom	-	93.45	-	-
	Netherlands	-	90.08	-	-

Upper Middle Income	Thailand	-	92.29	-	-
	Mauritius	-	83.57	-	-
	Russian Federation	-	96.58	-	-
	Serbia	-	-	88.28	-
	China	-	93.44	-	-
	Türkiye	-	92.16	-	-
Lower Middle Income	Mongolia	98.10	98.36	-	-
	Iran, Islamic Rep.	-	87.13	-	-
	Sri Lanka	-	72.18	-	-
	Ukraine	-	89.75	-	-
	Kenya	85.02	86.06	-	-
Low Income	Uganda	73.47	64.47	-	-
	Togo	71.57	64.37	-	-
	Mali	72.60	69.20	-	-
	Malawi	63.62	50.44	-	-
	Burkina Faso	77.47	70.75	-	-

Access to internet is shown on Table 12 where Denmark has the highest percentage within the selected countries. This indicator shows a similarity to percentage of account holders.

Table 12. Access to internet

	Country	2021	2017	2014	2011
High Income	Denmark	99.12	93.55	-	-
	Germany	89.01	89.36	-	-
	Austria	91.63	89.22	-	-
	United Kingdom	92.26	88.75	-	-
	Netherlands	95.27	92.86	-	-
Upper Middle Income	Thailand	86.11	54.10	-	-
	Mauritius	80.09	63.90	-	-
	Russian Federation	92.25	75.84	-	-

	Serbia	84.91	-	69.08	-
	China	87.40	64.91	-	-
	Türkiye	76.67	69.27	-	-
Lower Middle Income	Mongolia	83.98	68.10	-	-
	Iran, Islamic Rep.	68.70	67.86	-	-
	Sri Lanka	59.23	27.23	-	-
	Ukraine	91.30	62.81	-	-
	Kenya	49.87	48.96	-	-
Low Income	Uganda	42.54	29.73	-	-
	Togo	27.28	18.66	-	-
	Mali	26.58	18.91	-	-
	Malawi	24.54	17.36	-	-
	Burkina Faso	25.08	16.79	-	-

CONCLUSION

Reducing the poverty has been a major goal for all world. Financial inclusion provides help to overcome this challenge. In this manner, capitalization of technological and digital tools is playing a key role. FinTech industry has been growing and providing more ways of financial inclusion. Hence, this study has tried to focus on the financial inclusion indicators on a fundamental level. Different cultures and income levels plays a significant role in the use of financial tools.

Generally accepted factor of a financial inclusion is considered to have a bank account. This is a gate to other financial tools. In general, the higher the income the more people are included. Borrowing habits differ from having a bank account and shows mixed results. This can be explained by the cultural differences, economic environment, or another factor and should be analyzed by further research. On the other hand, digital payment habits follow a similar path to having a bank account. It can be referred that having a higher income result in a higher level of digitalization.

Government payments do not follow a pattern among the different levels of income. This might be explained by the lack of government ambition or legal basis. It can be a subject to further research. Private wages, unlike government payments, show a similarity to having a bank account. Thus, this can be explained by the private sectors willingness to newer financial tools.

Considering the level of income, use of mobile phones or the internet to check the bank accounts is higher on the top of the list. People are also willing to make utility payments using these tools. This also reveals itself on using a debit or credit card. So, on an individual level, people are more suitable to changes on the financial industry.

The other half of the indicators are access to a mobile phone and internet. It is expected that the higher the percentages on these indicators the higher the financial inclusion. Our results are supporting this statement. Hence, it can be referred that the mobility and the internet usage are key factors of financial inclusion on a digitalized financial industry and have been gaining more importance.

Policy makers should consider the fact that the digital era has digital needs. Individuals and private sectors are inclined to adapt to new changes and regulations as well as newer ways in the financial

industry. Whether it is WorldBank by Financial Inclusion Indicators, OECD by Financial Literacy Surveys, IMF by Financial Access Surveys, or any other organization by any other reports, they all have been publishing reports and working on reducing the poverty for a better world. Making the adaptation processes easier and faster for the governmental side may result on a higher financial inclusion level.

REFERENCES

Yang, H. (2019). Fintech as a Strategy of Financial Inclusion in the Age of Digitalization. *Journal of APEC Studies*, 11(2), 93-106.

Ahmad, M., Majeed, A., Khan, M. A., Sohaib, M., & Shehzad, K. (2021). Digital financial inclusion and economic growth: Provincial data analysis of China. *China Economic Journal*, 14(3), 291-310.

Kaur, G. (2015). Financial inclusion and digital India. *International Journal of Business Management*, ISSN, (2349-3402), 1251-1258.

Chu, Y., Ye, S., Li, H., Strauss, J., & Zhao, C. (2023). Can Digitalization Foster Sustainable Financial Inclusion? Opportunities for Both Banks and Vulnerable Groups. *Sustainability*, 15(8), 6727.

Fang, D., & Zhang, X. (2021). The protective effect of digital financial inclusion on agricultural supply chain during the covid-19 pandemic: Evidence from china. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 16(7), 3202-3217.

Metawa, N., Itani, R., Metawa, S., & Elgayar, A. (2023). The impact of digitalization on credit risk: the mediating role of financial inclusion (National Bank of Egypt (NBE) case study). *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 36(2), 2178018.

Kurnia Rahayu, S., Budiarti, I., Waluya Firdaus, D., & Onegina, V. (2023). Digitalization and informal MSME: Digital financial inclusion for MSME development in the formal economy. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 10(1).

Arner, D. W., Buckley, R. P., Zetsche, D. A., & Veidt, R. (2020). Sustainability, FinTech and financial inclusion. *European Business Organization Law Review*, 21, 7-35.

Kouladoum, J. C., Wirajing, M. A. K., & Nchofoung, T. N. (2022). Digital technologies and financial inclusion in Sub-Saharan Africa. *Telecommunications Policy*, 46(9), 102387.

Kabakova, O., & Plaksenkov, E. (2018). Analysis of factors affecting financial inclusion: Ecosystem view. *Journal of business Research*, 89, 198-205.

Zhu, J., & Li, Z. (2021). Can digital financial inclusion effectively stimulate technological Innovation of agricultural enterprises?—A case study on China, *Natl. Account. Rev*, 3, 398-421.

Naumenkova, S., Mishchenko, S., & Dorofeiev, D. (2019). Digital financial inclusion: Evidence from Ukraine. *Investment Management & Financial Innovations*, 16(3), 194.

Pandey, A., Kiran, R., & Sharma, R. K. (2022). Investigating the impact of financial inclusion drivers, financial literacy and financial initiatives in fostering sustainable growth in North India. *Sustainability*, 14(17), 11061.

Gigauri, I., Janjua, L. R., Panait, M., & Guillen, F. P. (2023). Exploring The Nexus Between Financial Inclusion, Poverty, Digitalization And Sustainable Development Goal. *LUMEN Proceedings*, 19, 63-81.

KPMG (2021). Dijitalleşme Yolunda Türkiye Raporu.

Consumer International (2017). <https://www.consumersinternational.org/media/154710/banking-on-the-future-full-report.pdf>. Access Date: 10.06.2023.

IMF Financial Access Survey: <https://data.imf.org/?sk=E5DCAB7E-A5CA-4892-A6EA-598B5463A34C>.

OECD International Survey of Adult Financial Literacy:
<https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf>.

<https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/G20-OECD-INFE-report-adult-financial-literacy-in-G20-countries.pdf>.

World Bank Global Enterprise Survey: <https://www.enterprisesurveys.org/en/enterprisesurveys>.

World Bank Global Findex: <https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex>

World Bank Global Payments Systems Survey <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/brief/gpss>.

World Bank ID4D Findex Database: <https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0040787>

İŞYERİ ZORBALIĞININ İŞTEN AYRILMA NİYETİNDE YAŞIN ETKİSİ: BİR KAMU KURUMU ÖRNEĞİ*

THE EFFECT OF AGE ON WORKPLACE BULLYING ON THE INTENTION TO LEAVE: AN EXAMPLE OF A PUBLIC INSTITUTION

Selçuk KARAYEL

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5757-4844

Hatice BÜTÜN

Necmettin Erbakan Üniversite, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-1575-8354

ÖZET

Amaç: Çalışmanın amacı, işyerinde yaşanan zorbalık olaylarının çalışanlarda işten ayrılma niyetine etkisinin analiz edilmesi ve demografik değişkenlerden ‘yaş’ olgusunun bu iki değişkenin görülmesinde farklılık olup olmadığının tespit edilmesidir.

Yöntem: Çalışmanın katılımcılarını 423 kamu çalışanı oluşturmuştur. Anket tekniği ile toplanan veriler, geçerlilik ve normallik testlerinden sonra regresyon ve Anova testleri ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Analiz sonucunda işten ayrılma niyetinde zorbalığın pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu, genç çalışanların daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları ve işten ayrılma niyetlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: İşyeri zorbalığı, işten ayrılma niyeti, yaş olgusu.

ABSTRACT

Objective: The aim of the study is to analyze the effect of bullying incidents in the workplace on the intention of leaving the job in the employees and to determine whether there is a difference in the occurrence of 'age' from demographic variables in the occurrence of these two variables.

Methods: The participants of the study consisted of 423 public employees. The data collected by the questionnaire technique were analyzed by regression and Anova tests after validity and normality tests.

Results: As a result of the analysis, it was concluded that bullying had a positive and significant effect on the intention to leave the job, young employees were exposed to more bullying and their intention to leave the job was higher.

Keywords: Workplace bullying, intention to leave, age phenomenon.

* Bu çalışma, “İşyerinde Zorbalık ve Ayrılma Niyeti: Algılanan Örgütsel Desteğin Moderatörlük Etkisi” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Artan rekabet koşulları, ekonomik istikrarsızlık gibi nedenlerle örgütlerde yaşanan zorbalık olaylarının oldukça yaygınlaşması, zorbalık olaylarının bireylere ve örgüte zarar verdiğinin anlaşılmasıyla birlikte konunun ne kadar ciddi bir olgu olduğu, çalışanların işyeri zorbalığına maruz kalıp kalmadığı konusunda araştırma yapılması gerektiği görülmüştür. Bu nedenle araştırmada işyeri zorbalığının işten ayrılma

niyetini etkileyip etkilemediği, eğer etkiliyorsa ne ölçüde etkilediği ve aralarındaki ilişkinin yönü, işgören yaşının bu ilişkiadaki rolünün ortaya konması, çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Örgütsel performansı negatif etkileyen zorbalık, kurbanların örgütsel tatminini ve bağlılığını azaltır. İşgören işinde psikolojik olarak şiddete ve zorbalığa maruz kaldığında bu durum işgörende, sağlık sorunlarına, anksiyete, sinirlilik, korku gibi psikomatik rahatsızlıklara, tükenmişliğe, düşük verime, düşük iş kalitesine, yaratıcılık kaybına, işe olan sadakat ve bağlılığın azalmasına ve en önemlisi işten ayrılma niyetinin oluşmasına neden olmaktadır (Akgeyik vd., 2009: 138). Zorbalığa maruz kalan çalışan örgütün hedef ve çıkarlarını düşünmek yerine kendi yaşadığı olumsuzluklara odaklanarak kendini işe veremez (Baykal, 2005: 205). Bu nedenle zorbalık örgütlerin başarılarını etkileyen, işletmelerin güçlenmesini engelleyen, düzeltilmesi zor ve zaman alan, kalıcı sorunlara neden olan bir örgütsel sorundur (Tınaz, 2011: 163). Dünyada, zorbalık konusunda ilk çalışmaları yapan Heinz Leymann'a göre işyerleri, artık bireylerin egemenlik duygularını gerçekleştirdiği ve kendilerini ispat etmeye çalıştıkları birer savaş alanına dönüşmüştür (Çukur, 2016: 16).

İşyerlerinde görülen zorbalık olgusunu, her gün örgütlerde yaşanan çatışmalardan, rekabet kavgalarından ve güç gösterilerinden ayıran özellik; sürekli ve tekrarlanıyor olmasıdır (Kuşçu, 2011: 19). Zorbalık davranışını uygulayan kişinin, zorbalığa maruz bıraktığı çalışana olumsuz, ciddi sağlık sorunları yaşatarak en sonunda çalışanın işten ayrılmasına sebep olma niyeti taşıması gerekir (Yamada vd., 2018: 17). Üst yönetim çoğu zaman işyerinde yaşanan zorbalığı görmezden gelmekte, çalışanlar arasında yaşanan kişisel bir problem olarak görmektedir. Bu durum kurbanların çekinmesine ve zorbalığı karşı koyamamasına sebep olmaktadır (Kuşçu, 2011: 70). Halbuki, zorbalık çoğunlukla gizli yapılır, olumsuz davranışların sıklığı giderek artan periyottadır, kurbanın kişiliğine ve performansına yönelik olumsuz saldırıları önceden kestirmek zordur mantık dışı ve haksız bir uygulamadır (Chappell ve Di Martino, 2006: 20). Bir örgütte işyeri zorbalığının miktarının artması ve iş görenin psikolojik olarak çökmesine neden olursa çalışanın verimi, motivasyonu ve işiyle olan bağı azalacaktır (Sökmen ve Mete, 2015: 277; Baykal, 2005: 205). Olumsuz eylemler, kasıtlı olarak bir amaca yönelik yapılır. Zorbalık eyleminde amaç; kurbanı sindirmek, pasif hale getirerek yıldırım, suçlu konumuna iterek kişiyi çalışamaz hale getirerek en sonunda işten ayrılmasını sağlamaktır.

İşten ayrılma niyeti, işletmelerin üzerinde durması gereken önemli bir konudur. İşletmelerin beşeri sermayesi olan insan kaynağının başarılı ve sağlıklı bir şekilde işletmede kalmalarını sağlamak günümüz rekabet ortamında oldukça önemlidir (Yenihan vd., 2014: 40). Çünkü nitelikli insan kaynağı, verimliliği ve kârlılığı böylece finansal yapıyı doğrudan etkileyerek işletmeleri başarılı kılacaktır (Acar, 2017: 14). Aslında ayrılma niyeti, örgütsel bağlamda geliştirilen çoklu taahhütlerin bir kombinasyonudur (Karayel, 2020: 1882). Çalışmada işten ayrılma niyetinde işyerinde yaşanan zorbalığın etkisi tek bağımsız değişken olarak alınmıştır.

İŞYERİNDE ZORBALIK

1972 yılında İsveçli bilim insanı Peter Paul Heinemann tarafından benzer yaştaki çocukların tek ve güçsüz bir çocuğa karşı zarar verici davranışlarını (Çukur, 2016: 3) tanımlamada kullanılan zorbalık kavramını 1992 yılında bugünkü anlamında kullanan Andrea Adams zorbalık kelimesini “sürekli kusur bulma” ve “bireyleri küçük düşürme” olarak tanımlamıştır (Tutar, 2004: 104).

Zorbalık, güçlü bir kişi veya grup tarafından, daha zayıf kişi veya gruplara, her alanda uygulanan sürekli psikolojik ve fiziksel baskıdır (Tutar, 2004: 102). İşyerinde zorbalık davranışları genellikle kurban seçilen çalışanın fiziksel varlığının görmezden gelinerek kararların ve olayların dışında tutulması ile başlar. Aşırı iş yükü verilir, çalışma arkadaşları tarafından küçümsenir. Sonuçta bu davranışlara katlanamayan kurban işten ayrılır veya ayrılmaya zorlanır (Yıldız, 2007: 42).

Alman endüstri psikoloğu Heinz Leymann zorbalık kavramını tanımlarken “etik dışı iletişim kurmak ve psikolojik terör” eylemlerini de dâhil eder (Leymann, 1996: 165). Nitekim Avrupa Parlamentosunun “Workplace Bullying” adlı çalışmasında zorbalık; çalışanın işyerinden dışlanması ve işten ayrılması ile sonuçlanabilecek, çalışana karşı direkt saldırgan, zalimce, sürekli tekrarlanan suçlamalar ve negatif davranışlar şeklinde tanımlanmıştır (Lorho ve Hilp, 2001: 6; Yamada vd., 2018: 5).

Zorbalık bir işveren veya süpervizör tarafından astlara uygulanan, aynı seviyede olan astların astlara uyguladığı ve sık olmamakla birlikte astların üstlere uyguladığı (Einarsen, 2000: 384; Turanlı, 2010:

191) sistematik bir şekilde tehdit, aşağılama, şiddet gibi unsurları içeren kötü muamele ve davranışlardır (Tınaz, 2006: 13; Tınaz ve Karatuna, 2010). Zorbalık, şiddet içerir, ancak; şiddet ve saldırganlık sistematik olmamasına rağmen, zorbalık sistemli ve süreklidir. Zorbalığı diğer şiddet türlerinden ayıran unsur sistematik, tekrarlı ve düzenli olarak gerçekleşmesidir (Chappell ve Di Martino, 2006: 21). Ayda birkaç kez gerçekleşmesi gerekmektedir (Tutar, 2015: 117). Leymann, kurbanlar ile yaptığı görüşmeler sonucunda zorbalığı tetikleyen unsurları (Yıldız, 2007: 51); iş süreçlerinin tasarımındaki eksiklikler, liderlik davranışlarındaki eksiklikler, kurbanın sosyal konumu, kurbanın bulunduğu birimde moral düşüklüğü, olarak belirtmiştir.

Zapf, zorbalığın tek bir değişkene bağlı olmadığını, birçok etmenin etkileşimi sonucu yaşanabileceğini belirtmektedir (Zapf, 1999: 81). Bunlar, zorba ve kurban kişiliğiyle alakalı özellikler, örgütün hiyerarşik yapısı, kötü yönetim, kötü liderlik, kötü iletişim kanalları, iş tanımı ve rollerin belirsiz oluşu, kıskançlık, çevresel unsurlar, aşırı rekabet, ekonomik daralma ve ekonomik politikalar şeklinde sıralanabilir (Kuşçu, 2011: 62).

ILO'nun 2006 yılında yayınlanan "İşyerinde Zorbalık" adlı raporunda zorbalık davranışlarının içerdiği olumsuz davranışlardan bazıları şu şekilde sıralanmıştır: (1) Zorba, işini diğerinden daha iyi yapma potansiyeline sahip kişiler için hayatı zorlaştırma, (2) Mağdura önemsiz görevler vermek, (3) Yetki vermeyi reddetme, (4) Terfileri engelleyerek kişileri yerlerinde tutmak, (5) Aşırı iş yüklemek ve yaptıkları işte başarısız olacaklarını ummak, (6) Başkalarının mesleki veya sosyal yeteneklerini kıskanmak, bu nedenle onları yetersiz göstermek veya hayatlarını perişan etmek, işten attırmak veya istifa ettirmek (Chappell ve Di Martino, 2006: 21).

Bir davranışın zorbalık olarak adlandırılabilmesi için, kurban tarafından nasıl algılandığı da önemlidir. Bu davranışların baskıcı davranışlar olarak, haksız, küçük düşürücü, zayıflatıcı, tehdit edici, savunulması zor ve insan haklarını ihlal ediyor olarak algılanması gereklidir (Djurkovic vd., 2008: 405).

Birçok araştırmacıya göre işyeri zorbalığı zaman içinde birbiri içine geçmiş bir takım aşamalardan oluşmaktadır (Gök, 2017: 22). Leyman bu aşamaları beş başlık altında toplamıştır (Leymann, 1996: 171-172). (1) İşyerinde taraflar arasında çatışmaya sebep olan kritik bir olayın yaşanması, (2) Çatışmanın artması sonucunda saldırgan davranışların ortaya çıkması, (3) Örgütün yaşanan zorbalık olaylarına müdahale etmemesi, görmezden gelerek olaylara katılması, (4) Kurbanın örgütten yardım talep etmesi, yanlış yakıştırmaların yapılması, (5) Kurbanın işine son verilmesi veya işinden ayrılması. Leymann'ın zorbalığın kaynağı olarak gördüğü çatışma ve yönetimin bu çatışma ortamını yönetme becerisi göstermemesidir. Genellikle rakibi olabilecek kişileri kontrol altında tutmayı amaçlayan zorbalılar, saldırgan tipli, işyerinde oluşan çatışma ortamını kollayan, çatışmanın artarak devam etmesi için kızıştıran, suçluluk duygusu bulunmayan, suçu başkalarının üstüne atan ve bütün bu negatif davranışların yaratacağı olumsuz durumdan haz alan kişilerdir (Tınaz, 2011: 68). Zorba kişiliğe sahip olan insanlar, genel olarak ilgi yoksunu, zayıf kişilikli, bencil insanlardır. Düşmanlık ve husumet duygularının güçlü olması nedeniyle insanlara olan güvensizlik duyguları fazladır. Ahlaki değerleri ve özgüvenleri düşüktür. Kurban olarak seçtikleri çalışanlarda sürekli kusur ve hata arayan, bu kusur ve hataları abartan kişilik tipleridir (Tutar, 2015: 184). Buna karşılık araştırmalar kurbanların daha duyarlı, zeki, yaratıcı, kendini işine adanmış, dürüst çalışkan ve başarılı kimseler olduğu ancak maruz kaldığı zorbalık davranışına karşılık veremeyecek, kendini savunamayacak durumda olan kişiler arasında olduğunu göstermektedir (Sokullu vd., 2011: 46).

İŞTEN AYRILMA NİYETİ

İşten ayrılma davranışı literatürde genel olarak fiili çalışan devir hızı ve çalışanın örgütten ayrılma niyeti olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmektedir (Karayel, 2020: 1882). İşletmelerdeki çalışanların işten ayrılma niyetlerinin artması ve işten ayrılmaları, işyerinde çalışan personelin sürekliliğini ölçmede kullanılan işgücü devir hızının artmasına da sebep olmaktadır (Zincirkiran vd., 2015: 61). İşten ayrılma niyeti; iş görenlerin, işyerindeki koşullardan tatminsizliği nedeniyle oluşan bir durumdur (Ergeneli vd., 2019: 1372). İşten ayrılma niyeti, çalışanın işinden ayrılma düşüncesine sahip olması ve ayrılmak için plan yapması olarak tanımlanmaktadır (Yenihan vd., 2014: 40). Bu durumda işten ayrılma niyeti, bilinçli bir eylemdir (Sabuncuoğlu, 2007: 617).

Mobley, işten ayrılma niyetini ilk ele alan araştırmacılarıdır. Mobley, işten ayrılma niyetini dört temel aşamadan oluşan bir süreç olarak değerlendirmiştir. Bu süreçlerden ilki kişiyi işten ayrılmaya ya da aynı

işte kalmaya mecbur kılan demografik özellikler, ikincisi; çalışanı zihinsel olarak etkileyen iş tatmini, üçüncüsü; işle ilgili çevresel unsurlar ve sonuncusu ise kendi isteği ile işten ayrılmasıdır (Seyfullahoğulları, 2018: 54).

Çalışanların işten ayrılma niyetini etkileyen faktörlerden cinsiyet, yaş, evlenme, ölüm, sağlık, doğum yapma, ikamet değişikliği, eğitim ve hizmet süresi bireysel faktörleri (Metin, 2021: 33; Acar, 2017: 16; Zincirkiran vd., 2015: 61); ücretler, sosyal haklar, çalışma koşulları örgütsel faktörleri ve alternatif iş olanakları, işsizlik gibi faktörler ise çevresel faktörleri oluşturan maddelerden bir kaçıdır (Metin, 2021: 33). Çalışan kayıplarını önlemek için işten ayrılma niyetine neden olan unsurların tespit edilerek bunların oluşmasını tetikleyici koşulların yok edilmesi gerekmektedir (Kale, 2019: 58).

İŞTEN AYRILMA NİYETİ VE İŞYERİ ZORBALIĞI İLİŞKİSİ

İşyerinde sistematik olarak uygulanan zorbalık olaylarının şiddetinin ve sıklığının artması, kurbanda işten ayrılma niyetinin oluşmasına ve kurbanın fiili olarak işten ayrılmasına sebep olduğu görülmüştür (Einarsen, 2000: 388; Leymann, 1996: 174). Leymann'ın işyerinde yaşanan zorbalık sürecine ilişkin beş aşamalı modelinde çatışma ortamı ile fitili ateşlenen ve şiddeti giderek artan zorbalık süreci, mağdurun fiziksel ve psikolojik sağlığının bozulması ve işten ayrılmasıyla son bulmaktadır (Leymann, 1996: 171-172). Withey ve Cooper'ın (1989) yılında yaptıkları çalışmada, çalışanların sistematik zorbalık nedeniyle iş tatminlerinin düşmesi durumunda dört şekilde tepki verecekleri belirtilmiştir. Bu tepkilerin; işten ayrılma, sorunu dile getirme, örgüte bağlı kalma ve olanları göz ardı etme şeklinde olacağını bildirilmiştir (Withey ve Cooper, 1989: 252). Bu kapsamda oluşturulan hipotez aşağıdaki gibidir:

H₁=İşyerinde yaşanan zorbalığın işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır.

Zorba ve kurbanın sahip oldukları kişilik özelliklerinin, zorbalığı uygulama ve zorbalığa maruz kalmaya neden olduğu belirtilmektedir (Akgeyik vd., 2009: 110). Ayrıca kişilik özellikleri, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, işyeri kıdemi gibi değişkenler ile kişisel tutum ve alışkanlıklar zorbalığa etki eden bireysel faktörlerdir (Akgeyik vd., 2009: 118). Yaş değişkenine göre yaşlı çalışanların, gençlere göre daha fazla zorbalık olaylarını yaşadıkları ve bu nedenle erken emeklilik oranlarının arttığı görülmüştür (Kök, 2006: 438). Literatür taraması sonucunda, yapılan benzer çalışmalarda genç çalışanların diğer çalışanlara göre zorbalığa maruz kalma açısından daha riskli grupta olduğu belirtilmiştir (Öcal, 2014: 265-266). Leymann'ın İsveç'teki çalışmasında genç yaşta olan çalışanların daha fazla zorbalık mağduru olduklarını belirtmiştir (Sokullu vd., 2011: 170). Yaş, cinsiyet, iş sektörü, meslek türü gibi farklılıkların zorbalığa maruz kalma durumunu artırdığı düşünülmektedir (Tmaz, 2006: 18). Çalışanların işten ayrılma niyetinin oluşmasında yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılığın olduğu yapılan literatür taramasında görülmüştür. Yaş arttıkça işten ayrılma niyetinde azalma olmaktadır (Üzüm ve Özdemir, 2017: 396). Bu kapsamda oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₂= Çalışanların işyerinde zorbalık olaylarına maruz kalma durumu yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H₃= Çalışanların işten ayrılma niyetleri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

VERİ VE ANALİZ METHODU

Anakütle ve Örneklem

Konya ilinde hizmet sektöründe yaygın işyeri ağı ile hizmet vermekte olan kamu kurumunun Konya'nın merkez ve ilçelerinde bulunan müdürlükleri ile şubeleri dâhil olmak üzere kadrolu, kadrosuz daimi taşeron firma personeli, idari hizmet personeli, memur, gişe ve büro görevlisi, veznedar, şef, temizlik ve güvenlik görevlileri gibi farklı kadrolarda çalışan toplam 889 personel çalışmanın evrenini temsil etmektedir. Pilot çalışma kapsamında 61 adet anket yapılmış, soruların anlaşılması ve cevaplama süresi değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırma konusu hakkında çalışması olan akademisyenler ve uzman kişilerle sorular ile ilgili görüş alışverişinde bulunarak anket sorularına nihai şekli verilmiştir. Anketler kurumun resmi personel giriş ekranından ulaştırılmıştır. %48 geri dönüş oranı ile analiz için uygun 423 adet anket elde edilmiştir. Anket uygulaması Haziran-Ağustos 2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların 127 (%30)'sinin kadın, 296 (%70)'sının ise erkek olduğu; 18-29 yaş aralığında 68 (%16,1) kişi olduğu, 30-39 yaş aralığında 200 (%47,3), 40-49 aralığında 113 (%26,7) ve 50 yaş üstünde

42 (%9,9) kişinin olduğu görülmüştür. Eğitim durumu frekans dağılımına bakıldığında katılımcılardan 7 (%1,7)'sinin ilkökul, 141 (%33,3)'inin lise mezunu, 51 (%12,1)'nin önlisans mezunu, 192 (%45,4)'sinin lisans mezunu ve 32 (%7,6) katılımcının lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları ve Ölçüm

Anket verilerin toplanabilmesi için Necmettin Erbakan Üniversitesi etik kurulundan gerekli izin alınmıştır. Analiz için oluşturulan anketin birinci bölümü; demografik bilgiler 9 soru, ikinci bölümü; işyeri zorbalık ölçeği 22 soru, üçüncü bölümü; algılanan örgütsel destek ölçeği 10 soru ve dördüncü bölümü ise işten ayrılma niyeti ölçeği; 8 sorudan oluşmaktadır. Katılımcılara demografik sorular ile birlikte toplamda 49 soru yöneltilmiştir.

Çalışmada kullanılan işyerinde zorbalık ölçeği, Einarsen tarafından Olumsuz Davranışlar Anketi (NAQ) adıyla geliştirilen ve Türkçe uyarlaması yapılarak güvenilirliği Karahmet ve diğerleri tarafından 2013 yılında test edilen, 22 maddeden oluşan bir ölçektir.

İşten ayrılma niyeti ölçeği, Reyachav ve Weisberg tarafından 2009 yılında geliştirilmiştir. Büyükbeşe, tarafından Türkçe uyarlaması yapılarak doktora çalışmasında kullanılan ve özünde beş maddeden oluşan bir ölçektir. 2016 yılında Aslantaş (Aslantaş, 2016: 141; Büyükbeşe, 2012: 68) tarafından literatür taraması sonucu ve uzmanların görüşleri doğrultusunda 8 maddelik bir ölçek olarak yeniden düzenlenmiştir (Varışlı, 2019: 128).

Çalışma kapsamında kullanılan ölçeklere ait güvenilirlik testlerinden elde edilen Cronbach's Alpha katsayıları, Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı	Değerlendirme
İşyerinde Zorbalık	0,963	22	0,963 > 0,90 çok yüksek güvenilirlikte
İşten Ayrılma Niyeti	0,927	8	0,927 > 0,90 çok yüksek güvenilirlikte

Cronbach's Alpha katsayısı, 0 ile 1 arası değerler alır ve kabul edilebilir kritik değer en az 0,70 olması istenir (Büyüköztürk, 2020: 183). Tablo 1'de ölçeklerin iç tutarlılık katsayısının 0,90'dan büyük olması, ölçeklerin araştırma için uygun ve güvenilir olduğunu, maddelerin birbirleri ile homojen, tutarlı ve aynı özelliği ölçen maddelerden oluştuğunu göstermektedir.

Çalışmada kullanılan işyerinde zorbalık ölçeği ve işten ayrılma niyeti ölçeklerine yönelik yapılan normallik analizi sonucu elde edilen değerler, Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. İşyerinde Zorbalık ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçekleri Normallik Testi

	İşyerinde Zorbalık		İşten Ayrılma Niyeti	
	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata
Ortalama	1,775	0,042	2,784	0,053
Medyan	1,5		2,75	
Varyans	0,744		1,192	
Standart Sapma	0,862		1,092	
Minimum	1		1	
Maximum	5		5	
Çarpıklık	1,756	0,119	0,106	0,119
Basıklık	2,867	0,237	-0,981	0,237

Kalaycı (2010)'ya göre çarpıklık ve basıklık katsayılarının -3 ile +3 arasında bir değer alması durumunda verilerin normal dağıldığı kabul edilmektedir (Gügercin ve Ünal, 2017: 62). İşyerinde

zorbalık ölçek verilerine yapılan normallik analizi sonuçlarının verildiği Tablo 2 'de görüleceği üzere çarpıklık ve basıklık katsayı değerlerinin belirtilen referans değer aralığında bulunması nedeniyle verilerin normal dağıldığı görülmüştür.

İşten ayrılma niyeti ölçek verilerine yapılan normallik analizi sonuçlarının verildiği Tablo 2'de görüleceği üzere çarpıklık ve basıklık katsayı değerlerinin belirtilen referans değer aralığında bulunması ve büyük bir evrenden seçilecek olan örneklemin yeterince büyük olması halinde, seçilen örneklemin ortalamaları ve dağılımları, ana kütleinin ortalaması ve dağılımına yaklaşık bir değer göstereceğinden dolayı verilerin normal dağıldığı kabul edilmiş olup veri analizi için parametrik testlerin kullanılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

İşten Ayrılma Niyetinde İşyeri Zorbalığının Etkisi

İşyeri zorbalığının işten ayrılma niyetine etkisinin tespit edilmesi amacıyla değişkenler arasında regresyon analizi yapılmıştır. İşyerinde zorbalık davranışlarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine ilişkin basit regresyon analizine ait bulgular, Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. İşyerinde Zorbalık, İşten Ayrılma Niyetine Etkisi Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Standart Hata	Beta	t	p	R	R ²	F (1-422)	P
Sabit	1,499	0,100		15,017	0,000	0,572	0,327	204,797	0,000
İşyerinde Zorbalık	0,724	0,051	0,572	14,311	0,000				

$P < 0,05$

Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti

Bağımsız Değişken: İşyerinde Zorbalık

İşyerinde zorbalığın işten ayrılma niyetine etkisine yönelik yapılan regresyon analizi sonucuna göre; $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde Anova testi neticesinde F testindeki p değerinin anlamlı çıkması ile birlikte geçerliliği kabul edildiğinden kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir [$F_{(1-422)} = 204,797$; $p=0,000$]. İşyerinde zorbalığın işten ayrılma niyetine pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Sonuçta "**H₁=İşyerinde yaşanan zorbalığın işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır**" hipotezi kabul edilmiştir.

İşyeri Zorbalığının Yaş Değişkenine Göre Analiz Edilmesi

Çalışanların işyerinde zorbalık ve işten ayrılma niyetinin yaş değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Ölçüm verilerinin anlamlılık düzeylerine ilişkin çoklu mukayese testinin seçimi için varyans homojenlik testlerinden Levene testi yapılmıştır.

Tablo 4 . Varyans Homejenlik Testi

	Levene Statistic	df1	df2	P
İşyerinde Zorbalık	10,767	3	419	0,000*
İşten Ayrılma Niyeti	5,234	3	419	0,001*

* $p > 0,05$ anlamlılık seviyesinde dağılım homojendir.

Tablo 4. incelendiğinde; performans düzeyleri ölçüm verilerinden işyerinde zorbalık ve işten ayrılma niyeti verileri için varyansların homojen dağılmadığı görülmektedir. Varyans homojenliğinin işyerinde zorbalık ve işten ayrılma niyeti ölçek ortalamalarında sağlanmadığından Pos Hoc (çoklu mukayese testleri) seçimi buna göre yapılacaktır.

Çalışanların işyerinde zorbalığa maruz kalma durumlarının yaşa göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Zorbalık Ölçeği Puanlarının Yaşa Göre ANOVA Test Sonuçları

Grup	N	$\bar{x}$	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlılık
18-29(1)	68	2,06	1,163	Gruplar arası	13.058	4.353	6,063	0,00	1-3
30-39(2)	200	1,83	0,81	Grup içi	300.802	718			2-3
40-49(3)	113	1,54	0,661	Toplam	313.859				
50+ (4)	42	1,65	0,864						
Total	423	1,77	0,862						

$P < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Tablo 5. incelendiğinde çalışanların işyerinde zorbalık davranışlarına maruz kalma durumlarında yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür ($F=6.063$; $p=0,000 < 0,05$).

Sonuçta “ $H_2 = \text{Çalışanların işyerinde zorbalık olaylarına maruz kalma durumu yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır}$ ” hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışanların hangi yaş grupları arasında daha fazla zorbalığa maruz kaldığı, hangi yaş gruplarında farklılıkların görüldüğünü belirlemek amacıyla post-hoc analizi olarak Tamhane's T2 testi yapılmıştır.

Tablo 6. İşyeri Zorbalık Ortalamasının Yaş Değişken Gruplarına İlişkin Tamhane's T2 Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalama Farkları (I-J)	S.Hata	p	
İşyerinde Zorbalık	18-29	40-49	0,520*	0,154	0,007	
	30-49	40-49	0,293*	0,085	0,004	
	40-49	18-29	-0,520*	0,154	0,007	
		30-39	-0,293*	0,085	0,004	

* $P < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere 40-49 yaş aralığında bulunan katılımcılar ile 18-29 yaş ve 30-39 yaş aralığında bulunan katılımcılar arasında zorbalığın yaşanma sıklığı bakımından anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak 18-29 yaş aralığında bulunan genç çalışanların zorbalık algılarının daha yüksek olduğu ve zorbalık olayları ile daha sık karşılaştığını söylemek mümkündür.

İşten ayrılma niyetinin yaş değişkenine göre analiz edilmesi

Çalışanların işten ayrılma niyetinin yaşa göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği Puanlarının Yaşa Göre ANOVA Test Sonuçları

Grup	N	$\bar{x}$	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlılık
18-29(1)	68	3,00	1,147	Gruplar arası	47,161	15,72	14,453	0,000	1-3
30-39(2)	200	3,02	1,106	Grup içi	455,755	1,0888			1-4
40-49(3)	113	2,52	0,889	Toplam	502,916				2-3
50+ (4)	42	2,02	0,935						2-4
Total	423	2,78	1,092						

*P<0,05 anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Tablo 7. incelendiğinde çalışanların işten ayrılma niyetinin oluşmasında yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür (F=14,453; p=0,000<0,05). Sonuçta; “**H₃= Çalışanların işten ayrılma niyetleri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır**” hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışanların işten ayrılma niyetinin hangi yaş grupları arasında farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla post-hoc analizi olarak Tamhane's T2 testi sonucu Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. İşten Ayrılma Niyetinin Yaş Değişken Gruplarına İlişkin Tamhane's T2 Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalama Farkları (I-J)	S.Hata	p
İşten Ayrılma Niyeti	18-29	40-49	0,478*	0,162	0,023
		50+	0,978*	0,200	0,000
	30-39	40-49	0,505*	0,114	0,000
		50+	1,006*	0,164	0,000
	40-49	18-29	-0,478*	0,162	0,023
		30-39	-0,505*	0,114	0,000
		50+	0,501*	0,167	0,022
	50+	18-29	-0,978*	0,200	0,000
		30-39	-1,006*	0,164	0,000
		40-49	-0,501*	0,167	0,022

*P<0,05 anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Tablo 8. sonucuna göre 18-29 yaş aralığında bulunan katılımcıların 40-49 ve 50+ yaş grubunda bulunan katılımcılara göre işten ayrılma niyetlerinin 0,478 ve 0,978 daha fazla olduğu görülmektedir. 30-39 yaş aralığında bulunan katılımcıların ise 40-49 ve 50+ yaş grubuna göre daha fazla işten ayrılma niyetine sahip olduğu görülmektedir. Sonuç olarak genç çalışanların işten ayrılma niyetinin diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle “**H₃= Çalışanların işten ayrılma niyetleri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır**” hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

İşyeri zorbalığının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi yapılan analiz sonucunda ortaya konmuştur. Çalışma sonucu, literatürde bu konuda yapılan çalışmaları destekler niteliktedir. Yaş değişkeninin hem işyerinde zorbalığa maruz kalan personel üzerinde hem de işten ayrılma niyetinde farklılık gösterdiği araştırmanın diğer sonuçlarıdır. Genç çalışanların nispeten daha yaşlı çalışanlardan daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları ve bunun sonucunda da işten ayrılma niyetini çok daha yoğun hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum genç çalışanların daha kolay iş bulabilme imkânlarının olması, yaşlı çalışanların ise iş değiştirmelerinin ve yeni bir iş bulmalarının daha zor olmasından, yaş itibarıyla yeni bir işe alışmanın verdiği psikolojik baskının etkisinden dolayı işten ayrılmayı daha az düşünmelerinden kaynaklanabileceği sonucuna varmak mümkündür.

İşverenlere Öneriler

Özellikle kalifiye personellerin kaybı işletmelerin üretim süreç ve çıktı kalitesini etkileyecektir. Beşeri sermaye olarak adlandırılan yetişmiş insan gücünü kaybetmek, kurum hafızasını kaybetmek demektir. İşten ayrılma sonucunda örgütlerde “bilgi aşınması” yaşanır, know-how kaybolur. Bilgi aşınması, örgütteki bilgi birikiminin ayrılan personel nedeniyle kaybedilmesidir (Utkun ve Çınar, 2022: 63; Baykal, 2005: 206). Ayrıca işyerinde yaşadığı zorbalık sonucunda işten ayrılmak zorunda kalan veya işten kovulan çalışan düzenli gelirden mahrum kalarak ekonomik sıkıntı yaşayacaktır. İşten ayrılan kurbanın yeni iş bulabilmesi ve yaşadığı travmadan kurtulabilmesi zaman alacaktır, en verimli olduğu dönemleri belki de işsiz olarak geçirecektir (Çobanoğlu, 2005: 101) Zorbalığın bireye sosyal açıdan getirdiği sonuçlarına bakıldığında ise; dışlanmış, mesleki kimliğini kaybetmiş, sosyal imajı zarar görmüş bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır (Tınaz, 2011: 158). Leymann’ın araştırmalarında bahsettiği “Dalga Etkisi” nedeniyle zorbalık sadece kurbanı değil, kurbanın ailesini, arkadaşlarını hatta işyerinde olmayan kişileri de etkilemektedir (Sokullu vd., 2011: 87).

Zorbalığın çalışan üzerindeki olduğu kadar örgüt üzerindeki yıkıcı etkileri vardır. İşletmeler açısından ilk etki kuşkusuz ekonomik boyutta olacaktır (Tınaz, 2011: 161). Zorbalık nedeniyle maliyetler yükselir, sağlık giderleri, tazminat giderleri, düşük verimlilik kısaca yol açtığı fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar nedeniyle işe devamsızlık gibi giderleri artar (Tutar, 2015: 157; Yıldız ve Yıldız, 2009: 134). Zorbalık, kurbanda yarattığı olumsuz duygulanım nedeniyle, kurbanların işten ayrılma niyetini artırarak (Djurkovic vd., 2008: 406; Sokullu vd., 2011: 57) çalışanın istifa etmesine sebep olur (Yıldız ve Yıldız, 2009: 134). Böylelikle örgütler yaşanan zorbalık olayları nedeniyle yetenekli ve başarılı işgücünü kaybederler (Yıldız, 2007: 104). Örgüt için kilit konumdaki çalışanlar ileride zorbalığa maruz kalacakları korkusu ile böyle bir işyerinde çalışmak istemeyerek işten ayrılırlar. İşgücü devir oranları artar, yeni personel alma, eğitim ve adaptasyon gibi süreçler işletme maliyetlerini artırır (Sokullu vd., 2011: 57-58). İşyeri zorbalığının örgütlerde güvensizlik ortamı oluşması, çalışanlar arası çatışmaların artması, olumsuz örgüt iklimi, örgüt kültürünün yok olması, saygı duygularının azalması, çalışanlarda isteksizlik gibi psikolojik maliyetleri vardır (Tınaz, 2011: 164). Ayrıca işyerinde yaşanan zorbalığın, hastalık izinlerinin artması, takım çalışmasının bozulmasına, çalışanlarda performans düşüklüğü, iş kalitesinde yaşanan azalış, tazminat maliyetlerinde artış, mahkeme masraflarında artış, erken emeklilik ödemelerinde artış gibi ekonomik maliyetlere de sebep olduğu görülmektedir (Tınaz, 2011: 164; Tutar, 2015: 158).

İşverenlerin bireyde, örgütte ve toplumda çok ciddi sonuçlar doğuracağı açık olan zorbalık olaylarına karşı daha hassas davranması, zorbalığı ortaya çıkaracak çatışma ortamlarının yıkıcı sonuçlara varmadan etkin bir şekilde yönetmesi önemlidir.

KAYNAKLAR

ACAR, Hande. (2017). Örgütsel Bağlılık Türleri İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

AKGEYİK, Tekin ve Meltem Güngör ve Şelale Uşen ve Umut Omay. (2009). (İşyerinde Psikolojik Taciz Olgusu: Niteliği, Yaygınlığı Ve Mücadele Stratejisi), Journal of Social Policy Conferences, (56), 91-150.

ASLANTAŞ, Miraç. (2016). Yetenek Yönetiminin İşe Adanma, Performans Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Bankacılık Sektörü Örneği, Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

- BAYKAL, Adnan Nur. (2005). Yutucu Rekabet Kanuni Devrindeki Mobbing'den Günümüze,1 Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- BÜYÜKBEŞE, Tuba. (2012). Güçlendirici Liderliğin Çalışan Performansı Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Bir Model Önerisi, Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi . Kahramanmaraş.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2020). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik,Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum, 28.Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- CHAPPELL, Duncan ve Vittorio Di Martino. (2006). Violence at work, 3.Baskı, Geneva: International Labour Organization.
- ÇOBANOĞLU, Şaban. (2005). Mobbing: İşyerinde Duygusal Saldırı ve Mücadele Yöntemleri, 1.Baskı,İstanbul:Timaş Yayınları.
- ÇUKUR, Cengiz. (2016). Türk Hukuku ve Karşılaştırmalı Hukukta İşyerinde Psikolojik Taciz, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.
- DJURKOVIC, Nikola ve Darcy McCormack ve Gian Casimir. (2008). (Workplace Bullying And Intention To Leave:The Moderating Effect Of PerceivedOrganisational Support), Human Resource Management Journal, 18(4), 405-422.
- EİNARSEN, Ståle. (2000). (Harassment And Bullying At Work: A Review Of The Scandinavian Approach), Aggression and Violent Behavior, 5(4), 379-401.
- ERGENELİ, Azize ve Nazlı İpek Er ve Anıl Boz Semerci. (2019). (Duygusal Zekanın İşten Ayrılma Niyeti ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi), 18.Uluslararası İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı,1369-1381
- GÖK, Sibel. (2017). İşyerinde Psikolojik Taciz(Mobbing) ve Kadın In Gülay Akgül Yılmaz ve Yasemin Özerker ve İrem Konca (Eds.), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Kadın. Şenyıldız Matbacılık: Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- GÜĞERCİN, Utku ve Ay Ünal. (2017). (Etik Konum Ölçeği'nin Faktör Analitik Yapısı: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma), Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35(4), 53-78.
- KALAYCI, Şeref (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 5.Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- KALE, Anıl. (2019). Otel Çalışanlarının Hizmet Verme Yatkınlıklarının İş Tatminlerine Ve İşten Ayrılma Niyetlerine Etkisi: Mersin İli Örneği, Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- KARAYEL, Selçuk. (2020). (How Knowledge Inertia Influences Intent to Leave at Managerial Level in Organizations: Moderating Role of Tenure), Journal of Business Research, 12(2), 1878-1894.
- KÖK, Sabahat. (2006). İş Yaşamında Psiko-Şiddet Sarmalı Olarak Yıldırma Olgusu Ve Nedenleri), 14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kitabı, 434-448.
- KUŞÇU, Pınar Çağlar. (2011). Örgüt Kültürü ve İş Yeri Zorbalığı: İşkur ve Ors Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- LEYMANN, Heinz. (1996). (The Content And Development Of Mobbing At Work), European Journal Of Work And Organizational Psychology, 5(2), 165- 184.
- LORHO, Frank ve Ulrick Hılıp. (2001). Bullying At Work. In European Parliament Directorate-General For Research, Luxembourg: European Parliament.
- METİN, Furkan. (2021). İşten Ayrılma Niyeti Ve Psikolojik Güçlendirme: Bilişim Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- ÖCAL, Tuba. (2014). Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.

SABUNCUOĞLU, Ebru Tolay. (2007). (Eğitim, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi), Ege Akademik Bakış, 7(2), 613- 628.

SEYFULLAHOĞULLARI, Ayhan. (2018). İşten Ayrılma Niyeti. İstanbul:Türkmen Kitabevi.

SOKULLU, Füsun ve Bayram Nuran ve Serpil Aytac ve Nazan Bilgel ve Veysel Bozkurt ve Selver Yıldız (Eds.). (2011). İşyerinde Şiddet, 1.Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.

SÖKMEN, Alev ve Edip Sabahattin Mete. (2015). (Bezdirinin İş Performansı, İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Ankara'da Bir Araştırma), Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3),271-295.

TINAZ , Pınar. (2006). (İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)). Çalışma ve Toplum Dergisi, 4, 13-28.

TINAZ, Pınar. (2011). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), 3.Baskı, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

TINAZ , Pınar ve Işıl Karatuna. (2010). (İşyerinde Psikolojik Taciz Sağlık Sektöründe Kesitsel Bir Araştırma), Türk-İş Yayınları, Ankara: Ziraat Gurup Matbaacılık.

TURANLI, Merve. (2010). (Türk Hukuku'nda Yeni Bir Kurum: Mobbing), Suç ve Ceza, 187-198.

TUTAR, Hasan. (2004). (İşyerinde Psikolojik Şiddet Sarmalı: Nedenleri ve Sonuçları). Journal of Administration Sciences, 2(2) 101-128.

TUTAR, Hasan. (2015). Mobbing, 1.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

UTKUN, Serap ve Ömer Çınar (2022). Duygusal Sermayenin İşten Ayrılma Niyeti Ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Bağlılığın Aracılık Etkisi. Hiper yayım.

ÜZÜM, Burcu ve Yasemin Özdemir (2017). (Demografik Değişkenlerin Psikolojik Sözleşme ile İşten Ayrılma Niyeti Ve Kariyer Yönetimi Üzerine Etkisi (Bir Banka Örneği)), International Journal of Academic Value Studies, 3(16), 391-403.

VARIŞLI, Nuran. (2019). Örgütsel Bağlılık Ve İş Tatmininin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Ankara İlindeki Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama,Doktora Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

WITHEY, Michael J. ve William H. Cooper. (1989). (Predicting Exit, Voice, Loyalty, and Neglect), Administrative Science Quarterly, 34(4), 521-539.

YAMADA, David C ve Maureen Duffy ve Peggy Ann Berry. (2018). (Workplace Bullying And Mobbing: Definitions, Terms, And When They Matter), Workplace Bullying and Mobbing in the United States, 2- 1.,1-23

YENİHAN, Bora ve Mert Öner ve Kemal Çiftiyıldız. (2014). (İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Otomotiv İşletmesinde Bir Araştırma), Çalışma İlişkileri Dergisi, 5(1), 38-49.

YILDIZ, Selver. (2007). İşyerinde İstismar Davranışlarının Psiko-Sosyal Boyutu ve Bir Uygulama,Yayımlanmış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

YILDIZ, Sebahaattin ve Elish Sevdâ Yıldız. (2009). (Bullying ve Depresyon Arasındaki İlişki: Kars İlindeki Sağlık Çalışanlarında Bir Araştırma), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15), 133-150.

ZAPF, Dieter. (1999). (Organisational, Work Group Related And Personal Causes Of Mobbing/Bullying At Work), International Journal Of Manpower, 20, 70- 85.

ZİNCİRKIRAN, Mustafa ve Gaye Çelik ve A. Kemal Ceylan ve A. Rahim Emhan. (2015). (İşgörenlerin Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti, İş stresi ve İş Tatmininin Örgütsel Performans Üzerindeki Etkisi: Enerji Sektöründe Bir Araştırma), Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 52, 59-72.

ÜRETİM İŞLETMELERİNİN KALİTE MALİYETLERİ YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ali APALI

*Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik
Yüksekokulu, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü*

ORCID ID: 0000-0002-3521-0150

Gülşah ÜZEN

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve
Finansman A.B.D. Burdur*

ORCID ID: 0000-0001-5716-6077

ÖZET

Kalite maliyetinin bir işletme için en önemli kısmı kaliteli mamul ve kâr artışının sağlanmasıdır. Bu bağlamda üretim işletmelerinde kalite maliyeti de önem kazanmaktadır. Burdur ilindeki üretim işletmelerinden toplanan verilerin kalite maliyeti konusuna yönelik yaklaşımları nelerdir, kalite maliyetini ne kadar önemsiyorlar, ayrı bir departmanları var mı, personele eğitim veriyorlar mı, kalite maliyetinin toplam maliyetleri içerisindeki payı nedir, karlılığa ve satışa etkisi bulunuyor mu, gibi soruların yanıtlarının aranması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada Burdur ilinde faaliyet gösteren, 75 işletmeye gönüllülük esasına göre yapılan anketlerin sonuçları SPSS 20 programında analiz edilmiş ve frekanslarının dağılımları ortaya konulmuştur.

Çalışma sonucunda, Burdur ilinde faaliyet gösteren üretim işletmelerinin kalite maliyeti konusunu önemsedikleri ve bu yaklaşım sonucunda hem satışlarının hem de karlarının arttığı anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Üretim İşletmeleri, Kalite Maliyetleri, Burdur.

ABSTRACT

The most important part of the quality cost for a business is the provision of high-quality finished products and an increase in profit. In this context, the cost of quality is also gaining importance in production enterprises. The purpose of the study is to search for answers to questions such as what are the approaches of the data collected from production enterprises in Burdur to the issue of quality cost, how much do they care about quality cost, do they have a separate department, do they provide training to personnel, what is the share of quality cost in total costs, does it have an impact on profitability and sales. In the study, the results of the surveys conducted on a voluntary basis to 75 enterprises operating in Burdur province were analyzed in the SPSS 20 program and the distributions of their frequencies were revealed.

As a result of the study, it was understood that production enterprises operating in Burdur province attach importance to the issue of quality cost, and as a result of this approach, both their sales and profits have increased.

Keywords: Production Enterprises, Quality Costs, Burdur.

GİRİŞ

Kalite maliyeti, işletmeler için maddi bir külfet gibi görünse de işletmelerin karını maksimize etmek için katlanmaları gereken bir maliyettir. İşletmelerde bu maliyetler hem karlılığı artıracığı, hem de daha kaliteli ürün ve hizmet sunacakları önemli bir yöntem olarak yaklaşılmalıdır. Gerek hizmet gerekse de üretim işletmelerinde müşteri memnuniyeti için kalite maliyetini kullanmalılardır.

Kalite maliyeti denildiğinde ilk akla gelen kar maksimizasyonudur. İşletmelerin devamlılığı için kar önemli bir role sahiptir. Bütün işletmeler gelişip büyüebilmek için karını maksimize etmeyi istemektedir. Bunun ilk adımı üretimden geçmektedir. Üretim ne kadar kaliteli ve ne kadar az kayıp ortaya çıkarırsa minimum maliyete kar maksimizasyonunun önünü açacaktır.

İşletmelerin modern amaçları arasında yer alan kar maksimizasyonu göz önüne alındığında kalite maliyetinin ne kadar önem arz ettiğini ve kalite maliyetinin bir işletmenin sürekliliği için önemini ortaya koymaktadır. İyi bir ürün ortaya çıkması için kaliteli bir üretimin olması, kaliteli bir üretim de iyi bir ürünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Çalışmada öncelikle araştırma konusuna yakın olan literatür analizi ile ilgili tespit edilen çalışmalardan bahsedilmiş, devam eden kısımda ise uygulamaya esas olan verilerin sonuçları üzerinde bilgi aktarılmıştır.

1. Literatür Özeti

Literatürde kalite maliyeti kapsamında hem derleme hem de araştırma çalışmalarına ulaşmak mümkündür. Bu çalışmaların tamamını bu kısımda incelemek çalışmanın kapsamını aşacağı için konu ile en yakın ilişki içerisinde olan çalışmalardan örnekler aşağıda sunulmuştur.

Akgül (2005), “kalite maliyetlerinin faaliyet tabanlı maliyetleme sistemine entegrasyonu, kalite maliyet sistemi”, eleştirel bir gözle modern yöntemleri uygun bir şekilde düzenleyebilmeyi amaçlamıştır. Çalışmada faaliyet tabanlı maliyet sistemine, yönetim ve süreci hakkında literatüre katkı sağlanmıştır.

Çabuk (2005), “kalite maliyetleri ve kalite maliyetlerini ölçmede kullanılan yöntemler”, adlı çalışmasında kalitenin evrensel bir boyutta incelenmesidir. İşletmelerde kalite maliyetinin artması işletmede doğrudan belirlenen bir maliyettir. Araştırmada kalite maliyetinin ölçüm yöntemleri araştırılmış ve yöntemin eksik kalan kısımlarını bulmak amaçlanmıştır. FTM (Faaliyet tabanlı maliyetleme) sistemlerin, FDY (Faaliyete dayalı maliyet) ile kalite maliyet/TKY (Toplam kalite maliyeti) maliyetlerinin ve faaliyetlere ilişkin bilgi akışını sağladığı görülmüştür.

Yıldıztekin (2005), “kalite maliyetleri ölçümlerinde belirlenen fırsat maliyetleri”, ilgili araştırmasında kalite, yöneticiler tarafından ve mamul girdileri satıcı ve alıcıların memnun kalması ve sürecin devamlılığını sağlanması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda kalite maliyet verilerinde bazı ürünlerin gerçek maliyetleri yansıtmadığını tespit etmiştir.

Yumuk ve Oğuzhan (2005), “İşletmelerde kalite maliyet sistemleri: bir uygulama”, başlıklı araştırmasında, aynı tür işletmelerin üretiminde defolu ürünlerin işletmeye ek bir maliyete katlanarak bu maliyetin ortadan kaldırılmasına yönelik bir amaç ortaya koymuştur. Çalışmada üretim işletmeleri ele alınmış ve neden sonuç ilişkilerine bakılarak model tahmini ile literatüre katkı sağlanmıştır.

Akkoyun ve Ankara (2007), “Kalite maliyet modelleri ve mermer fabrikaları için bir uygulama adlı” araştırmasında kalite maliyeti açısından, klasik muhasebe sistemi yerine modern muhasebe sisteminin farklılıklarını görmeyi amaçlamıştır. Başarısızlık maliyeti, içsel ve dışsal maliyetler ele alınmıştır. Bir işletmeye uygulandığı için maliyet esaslarının hepsi tek tek incelenmiştir. Sonuç olarak önleme maliyetine bağlı koşullar altında değerlendirme ve başarısızlık maliyetinde değişiklik görülmüştür.

Dönmez ve Utku (2009), “küçük ve orta ölçekli işletmelerde kalite maliyetleri üzerine bir araştırma: Antalya örneği”, çalışmalarında, işletmeler için kalite maliyetini ölçmenin önemini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Antalya ilinde faaliyet gösteren, 105 işletmeye anket uygulaması yapılmıştır. Kalite maliyetini izlemeye başladıktan sonra hem kalitenin hem de karlılığın artış gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Alpa, Ertaş ve Güney (2021), “Sağlık işletmelerinde kalite maliyet analizi: Atatürk Üniversitesi araştırma hastanesinde bir uygulama” başlıklı çalışmalarında kalitenin önemi ve kalite maliyetinin artması yeni bölümlerin açılması, PAV (Prevention AppraisalFailure) model ile inceleme amaçlanmıştır. Erzurum ilindeki Atatürk Üniversitesi araştırma hastanesi araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmanın sonucunda içsel başarısızlık maliyet için bir araştırma yapılması gerekli olduğu ifade edilmiştir.

Bu çalışmaları arttırmak mümkündür. Gerçekleştirilen literatür araştırmasında Burdur ilinde üretim işletmeleri üzerine kalite maliyetleri konusunda bir çalışma tespit edilmemiştir. Üretim işletmeleri örnekleminde kalite maliyetleri konusuna yönelik araştırmadan elde edilen tespitler devam eden başlıkta sunulmaktadır.

UYGULAMA

Bu başlık altında araştırmanın konusu, amacı, veri toplama ve analiz teknikleri, kapsam ve sınırlılıkları ile araştırmanın evren ve örneklemini hakkında bilgi verilecektir.

1. Araştırmanın Konusu

Kalite maliyetlerini işletmelerin toplam kaliteye giden yolda ortaya çıkan maliyetlerinin uygunluğu olarak ifade edilebilir. Kalite maliyetlerinin istenilen seviyede olmaması toplam kaliteden uzaklaşılmasının yanında işletmenin imaj ve satış olanaklarını dolayısı ile piyasadaki gücünün azalmasına neden olacaktır. Bu durum işletmelerin hem geleceklerini hem de ürün yaşam eğrisinin kısa olmasına yol açacaktır. İşletmelerin var olmak ile olmamak arasındaki durumunu önemli derecede etkileyen kalite maliyetleri araştırmaya konu olarak belirlenmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın konusu doğrultusunda kalite maliyetleri ile bazı sorular ortaya çıkmıştır. Bu soruların başında, işletmelerin kalite maliyetleri ile ilgili girişimleri bulunuyor mu? (Ayrı bir departmanları var mı? Konu ile ilgili personel eğitim alıyor mu? vb.), eğer kalite maliyetleri uygulanıyorsa bunun satışlara bir yansımaları oldu mu? Bu durum karlılığa bir artışa neden oluyor mu? Gibi soruların yanıtlarının aranması araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

3. Araştırmanın Evren ve Örneklemini

Araştırma amacına uygun olarak literatür taraması gerçekleştirildiğinde üretim işletmelerinde Batı Akdeniz Bölümü'nde araştırma tespit edilmemiştir. Bu gerekçeye dayanarak zaman ve maliyet unsurları dikkate alınarak Burdur ili araştırmanın örneklemini olarak belirlenmiştir.

4. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Burdur'da tesadüfi örneklem ile tespit edilen üretim işletmeleri ziyaret edilmiş ve bu işletmelerden 89'u bizzat ziyaret edilerek yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak işletme temsilcilerinin zaman sorunu, ilgisizlik, yapmak istememesi gibi nedenlerden dolayı sadece 75 işletme temsilcisi ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket 13 sorudan oluşmaktadır. Bu soruların bazıları evet/hayır, bazıları açık uçlu, bazıları ise çoktan seçmeli şeklinde hazırlanmıştır. Araştırma amacına uygun olarak toplanan veriler frekans dağılımına tabi tutularak ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır.

5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamı üç başlık ile belirlenmiş ve araştırma gerçekleştirilirken bazı sınırlılıklar getirilmiştir. Öncelikle araştırma verilerinin toplanacağı il olarak Burdur belirlendiği için diğer Batı Akdeniz Bölümü'nde yer alan iller yer bakımından kapsam dışı bırakılmıştır. Veriler 2023 yılı ilk üç ayda elde edildiği için bu zaman dilimi araştırmanın zaman sınırını oluşturmuştur. Ayrıca işletme maliyetlerini ve yaşam seyrini etkileyen diğer konular araştırma kapsamı dışında bırakılarak sadece üretim işletmelerinin kalite maliyetleri konusu araştırılmış ve bu hususta konu sınırı olarak belirlenmiştir.

6. Araştırmanın Verilerinin Frekans Dağılımları

Üretim işletmelerinin tanımlayıcı bilgilerinden birincisi işletmelerin yıllık üretim kapasitesinin tespit edilmesidir. İşletmelerin üretim kapasite kullanım oranlarına ait veriler tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. İşletmelerin Yıllık Kapasite Kullanım Oranları

Yıllık Kapasite Kullanımı	Firma Sayısı	Yüzde (%)	Kümülatif (%)
20%	1	0,01	0,01
%20-%40	2	0,02	0,03

%41-%60	12	0,16	0,19
%61-%80	30	0,40	0,59
%81-%100	27	0,36	0,96
Boş Bırakılan	3	0,04	0,04
Toplam	75	100	100

Araştırma katılımcılarından elde edilen verilere göre, işletmelerin kapasite kullanım oranlarında en yüksek oran %61-%80 ile 30 işletmeye aittir. En az kapasite kullanımı ait %20 ile 1 işletmeye aittir. Ayrıca %81-%100 arasındaki orana sahip işletme sayısı 27 iken, %41-%60 kapasite kullanımına sahip işletme sayısı 12 ve %20-%40 kullanıma sahip işletme sayısı ise 2 olmuştur. İşletme temsilcilerinden 3 kişi bu soruya yanıt vermemişler ve soruyu boş bırakmışlardır.

Araştırmaya katılan işletmelerin kalite departmanlarının olup olmadığının yanıtının arandığı sorudan elde edilen veriler tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. İşletmelerin Kalite Kontrol Departmanı Bulunması

İşletmenin Kalite Kontrol Departmanı	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif (%)
Evet	50	66,7	66,70
Hayır	25	33,3	100,00
Toplam	75	100,0	

Araştırmaya dahil edilen üretim işletmelerinden kalite kontrol departmanına sahip olup olunmamasına yönelik soruya 50 işletme olumlu yanıt verirken 25 işletme ise olumsuz yanıt vermiştir. Dolayısı ile araştırmaya katılan her üç işletmeden birinde, ayrı bir kalite kontrol departmanının varlığı tespit edilmiştir. İşletmelerin ayrı bir kalite departmanı olmasa bile kalite konusunda eğitim alıp almadıklarının tespit edilmesi için sorulan sorunun yanıtı tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. İşletme Çalışanlarının Kalite Kontrol Konusunda Eğitim Alma Sonuçları

Çalışanların Kalite Kontrol Konusunda Eğitim Alıyor mu?	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Evet	66	88	88,00
Hayır	9	12	100,00
Toplam	75	100	

Tablo 3'e göre işletmelerden 66 adedi yani %88'i kalite konusunda eğitim verdiklerini bildirmişlerdir. Geri kalan 9 işletme ise %12'lik bir payla çalışanlarına herhangi bir eğitim vermediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısı ile bir önceki tabloda (tablo 2) ayrı bir kalite departmanları olmasa bile bazı işletmelerin personele eğitim verdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum da aslında üretim işletmelerinde kalite kontrolün öneminin anlaşıldığına işaret eder. İşletmelerin ürettikleri ürünlere ait garanti belgesi verilmesine yönelik frekans dağılımı tablo 4'da gösterilmiştir.

Tablo 4. İşletme Çalışanlarının Kalite Maliyetleri Konusunda Eğitim Alma Sonuçları

Kalite Maliyetleri Konusunda Çalışanlarınızı Eğitiyor Musunuz?	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Evet	55	73,3	73,3
Hayır	16	21,3	94,6
Toplam	71	94,7	
Boş	4	5,4	100
Genel toplam	75	100,0	

Tablo 4'te işletmelerin kalite maliyetleri konusunda çalışanlara eğitim verip verilmediği sorulduğunda 55 işletmenin %73,3'ü çalışanlarına eğitim verdiğini beyan etmişlerdir. Kalite maliyetleri hakkında 16 işletme, %21,3'ü herhangi bir eğitim vermediğini ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra 4 işletmenin ise bu soruyu yanıtlamadığı görülmektedir.

Tablo 5. İşletmelerin Ürünlerine Ait Garanti Belgesi Verilmesi

Mamullerimize Garanti Belgesi Veriyor Musunuz?	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Evet	40	53,3	54,80
Hayır	33	44,0	100,0
Toplam	73	97,3	
Boş	2	2,7	
Genel Toplam	75	100,0	

Araştırmaya katılan işletmelerin %53,3'ü yani 40 adedi ürettikleri mamullere yönelik garanti belgesi verdiklerini beyan etmişlerdir. İşletmelerin %44'ü yani 33'ü ise garanti belgesi vermediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca 2 işletme bu soruyu boş bırakmıştır. Bu durum aslında işletmelerin yarından fazlasının ürünlerine kalite yönünden güvendiklerinin bir göstergesi olmaktadır.

Tablo 6. İşletmelerin Ürünlerine Verdikleri Garanti Belgesi Süreleri

Garanti Belgesine Ne Kadar Süre Veriyorsunuz	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
1-3 ay	7	17,5	17,5
3-6 ay	5	12,5	30,0
6-9 ay	5	12,5	42,5
9-12	5	12,5	55,0
1 yıldan fazla	18	45,0	100,0
Toplam	40	62,7	
Boş	35	37,3	
Genel toplam	75	100,0	

Tablo 6'da işletmelerin ürünlerine yönelik garanti belgesi verme sürelerinin frekans dağılımları gösterilmiştir. İşletmelerin garanti belgesi süresinde en fazla %45'lik bir dağılım ve 18 işletme ile 1 yıldan uzun süreli garanti verdikleri, %12,5'lik bir payla 3-6 ay, 6-9 ay ve 9-12 ay arasındaki zaman dilimlerinde ise 5'er işletmenin olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların %17,5'i ise 7 işletme ile 1-3 ay arasında garanti belgesi verdikleri ifade etmişlerdir. Tablo 5'ten de anlaşılacağı gibi bir önceki soruya hayır yanıtını verenler ile boş bırakanlar bu soruyu boş bırakmışlardır.

Tablo 7. İşletmelerde Kalite Güvence Sistemi

İşletmenizde ISO 9000 Kalite Güvence Sistemlerinden Birini (9001, 9002 vb.) Uyguluyor musunuz?	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Evet	43	57,3	58,9
Hayır	30	40,0	100,0
Toplam	73	97,3	
Boş	2	2,7	
Genel Toplam	75	100,0	

Tablo 7'da işletmelerin ISO 9000 kalite güvence sistemlerinden herhangi birini kullanıp kullanmadıklarının sonuçları gösterilmiştir. Buna göre kalite güvence sistemlerinden herhangi birini kullanan işletmelerin sayısı 43 olup, bunun toplam içerisindeki payı %57'dir. Olumsuz yanıt verenlerin oranı %40 ile 30 işletmedir. Çalışmaya katılanların %2,7'si, 2 işletme bu soruyu boş bırakmıştır.

Tablo 8. Kalite Maliyetlerinin İzlenmesi

Kalite Maliyetlerini İzliyor musunuz?	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Evet	52	69,3	69,3
Hayır	23	30,7	100,0
Toplam	75	100,0	

Tablo 8’de işletmelerin kalite maliyetlerini izleyip izlemedikleri sorulmuştur. Buna göre işletmelerden 52’si %69,3’ü izlediklerini, 23’ü yani %30,7’si izlemediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum yine işletmelerin kalite maliyetlerini önemsediklerinin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Tablo 9. Kalite Maliyetlerinin İzlenme Zamanı

Kalite Maliyetlerini Ne Zamandır İzliyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Kuruluştan Beri İzliyoruz	51	68,0	68,9
Kurulduktan Sonra İzlemeye Başlanması	23	30,7	100,0
Toplam	74	98,7	
Boş	1	1,3	
Toplam	75	100,0	

Tablo 9’da işletmelerin kalite maliyetlerin izlenme zamanına ait frekans dağılımına ait sonuçlar gösterilmiştir. Buna göre 51 işletme, %68’lik bir oranla kuruluştan beri izlediklerini beyan etmişlerdir. 23 işletme ise %30,7’lik bir payla kurulduktan sonra önemi anlaşılacak izlenmeye başladığı ifade edilmiştir. Ayrıca 1 işletme bu soruya yanıt vermemiş ve boş bırakmıştır.

Tablo 10. Kalite Maliyetlerinin Mamul Kalitesine Etkisi

Kalite Maliyetlerini İzlemeye Başladıktan Sonra Mamullerinizin Kalitesi Hakkındaki Şikâyetlerde Bir Artış veya Azalış Oldu Mu? (Lütfen Oranını Belirtiniz)		Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Azalış Oldu	5’den az	12	16,0	16,0
	5-10 Arası	4	5,3	21,3
	10-15 Arası	1	1,3	22,6
	15-20 Arası	1	1,3	23,9
	20-25 Arası	2	2,7	26,6
	25’den Arası	4	5,3	31,9
	Azalış Toplamı	24	31,9	
Artış Oldu	5’den Az	3	4,0	35,9
	5-10 Arası	5	6,7	42,6
	10-15 Arası	0	0	
	15-20 Arası	0	0	
	20-25 Arası	4	5,3	47,9
	25’den Fazla	7	9,3	57,2
	Artış Toplamı	19	25,3	
Boş Bırakılan	32	42,8	100,0	
Genel Toplam	75	100		

Tablo 10’da üretim işletmelerine kalite maliyetleri izlendikten sonra mamullerle ilgili şikâyetlerin artması ile ilgili veriler incelendiğinde 24 işletme ve %31,9’luk bir payla azalış olduğu, 19 işletmenin, %25,3’lük bir payla artış olduğu beyan edilmiştir. Azalış olduğunu ifade edenlerin 12’si %5’in altında bir azalış olduğunu ifade etmişler iken, 4 işletme %25’ten daha fazla bir azalış olduğunu ifade etmişlerdir. Artış olduğunu belirten katılımcılardan 7’si %25 ve daha fazla artış olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca 5’i ise %5-10 arasında bir artış olduğu ortaya çıkmıştır. Kalite maliyetlerinin, kaliteye bağlı olarak şikâyetleri azaltması beklenmesine rağmen bazı işletme sahiplerinin şikâyetlerin arttığını ifade etmeleri beklenenin tersi bir yönde olmuştur. Bu durumun sebeplerinin ayrıca araştırılması gerekmekte olup bu artışların başka faktörlerden mi yoksa kalite maliyetine dayalı müşteri beklentilerinin artmasına bağlıdır? İncelenmesi gerekmektedir. Bu soruya işletmelerden 32’si kalite maliyetleri ile ilgili artış ya da azalış ile ilgili bir durumda soruyu boş bırakmışlardır. Bu da bu tespiti yapmadıklarına yönelik bir algı oluşmasına neden olmaktadır.

Tablo 11. Kalite Maliyetlerinin Satışlara Etkisi

Kalite Maliyetlerini İzlemeye Başladıktan Sonra Satışlarınızda Bir Artış Veya Azalış Oldu Mu? (Lütfen Oranını Belirtiniz)		Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Azalış Oldu	5’den Az	4	5,3	5,3

	5-10 Arası	3	4,0	9,3
	10-15 Arası	1	1,3	10,6
	15-20 Arası	0	0	
	20-25 Arası	0	0	
	25'den Arası	3	4,0	14,6
	Azalış Toplamı	11	14,7	
Artış Oldu	5'den Az	11	14,7	29,2
	5-10 Arası	8	10,7	39,9
	10-15 Arası	2	2,7	42,6
	15-20 Arası	2	2,7	45,3
	20-25 Arası	4	5,3	50,6
	25'den Fazla	14	18,7	69,3
	Artış Toplamı	41	54,7	
Boş Bırakılan/Bilinmiyor	23	30,7	100,0	
Genel Toplam	75	100		

Tablo 11'da üretim işletmelerinde kalite maliyetlerinin izleme başladıktan sonra satışları artması ile ilgili veriler incelendiğinde 11 işletmenin, %14,7'sinin satışlarında bir azalış olduğu, 41 işletmenin, %54,7'lük bir payla satışlarında artış olduğunu beyan etmişlerdir. Azalış olduğunu ifade eden 4 işletmenin yüzde % 5 ve altında bir azalış olduğunu ifade etmiş iken 3 işletme ise %25'ten daha fazla bir azalış olduğunu ifade etmiştir. Artış olduğunu belirten işletmelerden 11 işletmenin %5'ten fazla olduğu belirlenmiştir. Kalite maliyetlerinin, kaliteye bağlı olarak satışların arttığı görülmektedir. Bu soruya, işletmelerden 23'ü boş bırakmışlardır. Bu da bu tespiti yapmadıklarına yönelik bir algı oluşmasına neden olmaktadır.

Tablo 12. Kalite Maliyetlerinin Karın Artmasına Yönelik Etkisi

Kalite Maliyetlerinizi İzlemeye Başladıktan Sonra Kârınızda Artış Veya Azalış Oldu Mu? Lütfen Oranını Belirtiniz?		Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
Azalış Oldu	5'den Az	6	8,0	8,0
	5-10 Arası	3	4,0	12,0
	10-15 Arası	0	0	
	15-20 Arası	1	1,3	13,3
	20-25 Arası	0	0	
	25'den Arası	3	4,0	17,3
	Azalış Toplamı	13	17,3	
Artış Oldu	5'den Az	10	13,3	30,6
	5-10 Arası	8	10,7	41,3
	10-15 Arası	7	9,3	50,6
	15-20 Arası	2	2,7	53,3
	20-25 Arası	4	5,3	58,6
	25'den Fazla	5	6,7	65,3
	Artış Toplamı	36	48,0	
Boş Bırakılan/Bilinmiyor	26	34,7	100,0	
Genel Toplam	75	100		

Tablo 12'de üretim işletmelerinde kalite maliyetlerinizi izlemeye başladıktan sonra kâr ile ilgili veriler analiz yapıldığında 13 işletmenin %17,3'ünün azalış olduğu bilgisi verilirken 36 işletmenin %48,0 bir oranla artış olduğu bilgisi elde edilmektedir. Azalış olduğunu söyleyen 6 işletmenin %5'ten az olduğu, 3 işletme %25'ten fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Artış olduğu görülen 10'unun %5'den az bir artış olduğu söylenirken 2 işletmenin ise %15-20 aralığında artış olduğu anlaşılmaktadır. Kalite maliyetlerinin kârlılığında önemli bir artış görüldüğü tespit edilmektedir. Anketlerde bu soruyu 26 işletme boş bırakmıştır.

Tablo 13. Kalite Maliyetlerinin Toplam Maliyet İçerisindeki Payı.

İşletmenizde Kalite Maliyetlerinin Toplamı, Toplam Maliyetlerin % Kaçını Oluşturmaktadır?	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif %
5'den Az	18	24,0	24,0
5-10 Arası	8	10,7	34,7
10-15 Arası	2	2,7	37,4
15-20 Arası	1	1,3	38,7
20-25 Arası	7	9,3	48,0
25'den Fazla	5	6,7	54,7
Maliyet Toplamı	41	54,7	
Boş Bırakılan/Bilinmiyor	34	45,3	100
Genel Toplam	75	100,0	

Tablo 13'te üretim işletmelerinde kalite maliyetinin toplamının toplam maliyete yüzde kaçını oluşturduğuna bakıldığında, 18 işletmeden %24'lük kısmının kalite maliyetinin toplam maliyetlerinin önemli bir rol oynadığını, 1 işletmenin ise %1,3'lük bir oranla 15-20 arasına isabet ettiğini ifade etmişlerdir. Bu soruya yanıt vermeyen 34 işletme olmuştur. İşletmelerin bu yönde bir tespitinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Araştırmaya konu olan kalite maliyeti konusunun araştırıldığı çalışma Burdur ilinde faaliyette olan 75 üretim işletmesi özelinde gerçekleştirilmiştir. Anket yöntemi ile elde edilen veriler analiz edildiğinde üretim işletmelerinden 50 işletmenin kalite kontrol departmanı bulunmaktadır. İşletmeler mamullerine garanti belgesi veriyor mu ifadesine 40 işletmenin %53,3'ü garanti verdiğini beyan ettiği ortaya çıkmıştır. Garanti kapsamında en yaygın olan 1 yıldan daha az %14,7 garanti belgesi verdiği görülmektedir. İşletmelerin ISO9000 kalite güvence sistemi var mı ifadesine göre 43 işletmenin %57,3'lük kısmı ISO9000 belgesini verdiği bilinmektedir. Kalite maliyetlerini izlenmesi sonrasında mamullerin kalitesi hakkındaki şikâyetlerde bir artış veya azalış oldu mu ifadesine göre 24 işletmenin %31,9'lük payın azalış gösterdiği dikkat çekmektedir. Kalite maliyetleri izlenmesi sonrasında satışların bir artış veya azalış oldu mu ifadesine göre 41 işletmenin %54,7'lik bir payın artış olduğu dikkat çekmektedir. Kalite maliyetleri izlenmesi başlamasıyla kar payında bir artış veya azalış oldu mu ifadesine göre 36 işletmenin %48'lik payın artış olduğu görülmektedir. İşletmelerde kalite maliyetlerinin toplam, satışlarınızın yüzde kaçını oluşturulduğu ifadeye göre 16 işletmenin %21,3'lük bir kısmının olumlu bir şekilde görülmektedir. İşletmelerde kalite maliyetlerinin toplam maliyetlerinin yüzde kaçını oluşturulduğu ifadesine göre 18 işletmenin %24,0'lik bir kısmının toplam maliyetlerinin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Kalite maliyetleri konusunda çalışanlarınızı eğitiliyor mu ifadesinde 55 işletmenin %73,3'lük bir kısmının olduğu beyan edilmiştir. Kalite maliyetlerini, 52 işletmenin %69,3'lük kısmının izlediği beyan edilmiştir.

Araştırma sonucunda Burdur ilinde kalite maliyetlerini izlemeye başladıktan sonra işletmelerin mamullerinde önemli bir artış olduğu görülmüştür. Bu da kalite maliyetinin ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Genel olarak incelendiğinde karlılık oranında artış olduğu da tespit edilmiştir.

Araştırmada literatür taranmış ve daha çok işletmeye ulaşarak yapılabilir. Araştırma farklı bir şehirde ve daha büyük bir ölçekte yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akkoyun, Ö. ve Ankara, H. (2007). Kalite Maliyet Modelleri ve Mermer Fabrikaları İçin Bir Uygulama. Bilimsel Madencilik Dergisi, 46(1), 3-14.

Akgün, M. (2005). Kalite Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemine Entegrasyonu. Muhasebe Ve Denetime Bakış, (15), 31-48.

Alpa, K., Ertaş, F. C., ve Güney, G. Sağlık İşletmelerinde Kalite Maliyet Analizi: Atatürk Üniversitesi Araştırma Hastanesinde Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (89), 27-44.

Çabuk, Y. (2005). Kalite Maliyetleri ve Kalite Maliyetlerini Ölçmede Kullanılan Yöntemler. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 7(7), 1-8.

Dönmez, A. ve Utku, B. D. (2009). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kalite Maliyetleri Üzerine Bir Araştırma: Antalya Örneği. Akdeniz İibf Dergisi, 9(18), 30-50.

Yıldıztekin, İ. (2005). Kalite Maliyetleri Ölçümlerinde Belirlenen Fırsat Maliyetleri. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 19(1), 401-422.

Yumuk, G., & Oğuzhan, A. (2005). İşletmelerde Kalite Maliyet Sistemleri: Bir Uygulama. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 1-12.

NIZAMI GENCEVİ VE HACU KİRMANİNİN ESERLERİNDE ABDAL (DERVİŞ) KARAKTERİ

THE CHARACTER OF ABDAL (DERVİŞ) IN THE WORKS OF NIZAMI GANJAVI AND KHAJU KIRMANI

Zehra ALLAHVERDİYEVA

*Assoc. Dr., Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Literature in the Name of Nizami
Ganjavi*

ORCID ID: 0000-0002-8697-0395

ÖZET

Abdal- ابدال - derviş, qalandar - Allah'a yakın, Allah tarafından sevilen bir grup kul olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Tasavvuf literatüründe bu tabir (Allah dostu, veli) kemal mertebesine yükselmiş mutasavvıfları ifade eder.

Abdallar (Eftalitler) İslam'dan önce Türk şamanizminde vardı. Bazı tarihçilerin belirttiği gibi, Abdallar veya "Ak Hunlar", 5.-6. yüzyıllarda Orta Asya'daki en eski Türk devletlerinden birini kurmuştur.

Bilimsel literatürde abdal dervişler ile ilgili bazı çalışmalar bulunmaktadır. Manevi kemale erme yolları İslam'dan önce de araştırılmıştır. Nizami Gencevi "Hüsrev ve Şirin" adlı eserinde Kafkasya'da eski bir abdal yerleşiminin varlığına işaret etmiştir. Antik Cirram dağı, İnhiraq dağı, Buğra meydanı ve Rumkale çölünden bahseden Nizami, Türklerin eski yerleşim yerlerine işaret ediyor ve eski Abdal inançları hakkında bilgi veriyor.

14. yüzyılda Nizami Gencevi'nin "Hamse" temaları ve fikirlerini devam ettiren İranlı şair Khaju Kirmani'nin eserinde abdal karakteri modern simgelerle yeniden canlandırılır.

Makalede her iki şairin İslam-tasavvuf dünya görüşünün tanıtılmasında metaforik bir rol oynayan abdal-derviş imgeleri araştırmaya dahil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nizami Gencevi, Khaju Kirmani, "Hamsa", abdallar

ABSTRACT

It is known that Abdal- ابدال - dervish, qalandar - is a group of servants close to Allah, loved by Allah. In Sufism literature, this term (friend of God, saint) refers to Sufis who have risen to the level of perfection.

Abdals (Ephthalites) existed in Turkish shamanism before Islam. As some historians have noted, the Abdals, or "White Huns", created one of the oldest Turkic states in Central Asia in the 5th-6th centuries.

There are certain studies in the scientific literature about abdals. The ways of spiritual perfection were explored even before Islam. Nizami Ganjavi in his work "Khosrov and Shirin" indicated the existence of an ancient abdal settlement in the Caucasus. Speaking of the ancient Cirram mountain, İnhiraq mountain, Bugra square and Rumkala desert, Nizami points to the ancient settlements of the Turks and provides information about the ancient abdal beliefs.

In the work of Iranian poet Khaju Kirmani, who continued Nizami Ganjavi's "Khamse" ideas in the 14th century, the image of abdal is revived with modern symbols.

In the article, the images of abdal-dervish, which play a metaphorical role in promoting the Islamic-Sufi worldview of both poets, are involved in the research.

Keywords: Nizami Ganjavi, Khaju Kirmani, "Khamse", abdals

Abdalların - ابدال - derviş, kalender - Allah'a yakın, Allah tarafından sevilen bir insanlar olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Tasavvuf literatüründe bu tabir (Allah dostu, veli) kemal mertebesine yükselmiş mutasavvıfları ifade eder. İslam ansiklopedisinde "Abdal kelimesinin Arapça – badil, yani " seçenek " kelimesinden geldiği belirtilmektedir. (Süleyman Uludağ,1988)

Abdallar (Eftalitler) İslam'dan önce Türk şamanizminde vardı. Bazı tarihçilerin belirttiği gibi, Abdallar veya "Ak Hunlar" M.S 5.-6. yüzyıllarda Orta Asya'daki en eski Türk devletlerinden birini kurmuştur. "Bu devletin sınırları doğudan batıya: Hotan'dan (Doğu Türkistan) İran sınırlarına ve kuzeyden güneye: bugünkü Kazakistan bozkırlarından kuzeybatı Hindistan'a, yani Orta Asya'nın çoğuna kadardır. Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Çin'in bir kısmı (Doğu Türkistan') birçok vahayi kapsamaktadır. Ancak, o zamanın diğer göçebe imparatorlukları gibi, Eftalit devleti de uzun süre dayanamadı ve kıyasıya bir rekabet içinde diğer imparatorluklara yenik düştü. Eftalit kültürünün izleri, Afganistan'da 2001'de yıkılan Bamyan Buda heykelleriydi"(Айдогды Курбанов, 2006)

Bazı İranlı alimler, İskitlerin İran dili konuştuğunu düşünür ve tarihsel gerçekleri göz ardı ederek asılsız iddialarda bulunurlar. Azerbaycanlı ünlü etnograf-bilim adamı Gıyaseddin Geibullayev haklı olarak şunları yazmıştır: "İranologlar, Ak Hunlardan oluşan Orta Asya Heptalitlerinin - Abdalların İranca konuştuğunu ve 5. yüzyılın başında Orta Asya'dan geldiklerini her şekilde kanıtlamaya çalışıyorlar! Fakat aynı zamanda Oğuz boylarının Aral yöresinde Hun-Eftalist boylar temelinde ortaya çıktığını da yazarlar. Böylece alıntı işaretleri ile "mucizeler" yaratırlar: "Türk-Oğuzlar İranca konuşan kavimlerden doğmuştur!" Bu kesinlikle bir anakronizmdir. (Г. А.Гейбуллаев, 1991).

Şimdi bile Azerbaycan'da Abdal Gulabli, Abdal dağı, Abdalanlı, Abdallar, Abdallı ve diğer yer, dağ ve nehir adlarını gösteren yer adları mevcuttur.

Abdalizm, ahlak ve manevi mükemmellik, dürüstlük üzerine İslam öncesi felsefi bir bakıştır. Abdal - iyi niyetli, iyi huylu, maneviyatı temiz, cömert, azla yetinen, Allah'tan her zaman razı, başına gelen musibetleri Allah'ın yazdığı bir kader olarak kabul eden, sabırlı olan ve hikmet sahibi bir zattır.

Dahi Azerbaycanlı şair Nizami Gencevi "Hüsrev ve Şirin" adlı eserinde Azerbaycan'da eski bir abdal yerleşiminin varlığına işaret etmiştir. Şair bu eserinde Türklerin eski yerleşim yerlerini sıralamış ve kadim Abdal inançları hakkında bilgi vermiş, antik Cırram dağı, İnhirag dağı, Buğra meydanı ve Rumkale çölünden konuşmuştur. Şair, Şapur'un abdal tapınağına gelişini anlatır:

در آن محراب کورکن عراق است
کمر بند ستون انشراق است
ز خارا بود دیری سال کرده
کشیشیانی بدو در سالخورده
فرود آمد بدان دیر کهن سال
بر آن آیین که باشد رسم ابدال
(Nezami,1960)

Irak'ın desteği olan o mihrapta,

Kuşağı bağlayan İnhirak direğidir.

Taştan (inşa edilmiş) eski bir manastır vardı,

Orada yaşlı rahipler vardı.

Abdal kuralının ritüel ayini ile

O, eski manastıra yaklaştı.

Bilge Abdal Şapur'a yakındaki bir mağaradaki kutsal taşı ve her yıl Rumkale çölünden buraya döllemek için gelen atı anlatır. Bu efsane Türklerin inanç ve kültürleriyle ilgili bir konudur.

Abdal'm karakterinin özelliklerini açıklığa kavuşturmak için, bu felsefi öğretinin kaynaklarının ve farklı dönemlerdeki tarihsel gelişiminin izini sürmek ilginçtir. Abdalizm eski köklere sahiptir. İslam öncesi

Zerdüşť öğretlerinde olduğu gibi Hıristiyan Türklerin inançlarında da yer alması dikkat çekicidir. Her şeyden önce, Zerdüşťlüğün, yani "Avesta" nın Azerbaycan'da yaratılması, tüm Türkistan'a yayılması ve daha sonra işgalciler tarafından bu anıtın çevrildiğini ve diğerk ülkelere yayıldığını, ortaçağ kaynaklarının belirttiğı gibi ve daha sonra birçok bilim adamı tarafından onaylanmıştır.

20. yüzyılın başında ünlü bilim adamı I. Purdavud'a göre, "Zarodusht, Yunan kaynaklarında Gazaka, Araplarda Canza ve modern zamanlarda Takhti Süleyman olarak adlandırılan bir yerde doğdu. Bu yüzden Urmiye Gölü Suyu o dönemde kutsal kabul ediliyordu. Gazaka türbeleri arasında Azergushnasp tapınağı çok popülerdi" (İ. Purdavud, 1927).

Maalesef ki, K. Geldner, Darmstetter, Ch. Bartolome, S. Sokolov gibi bilim adamları "Avesta"nın kaynağını İran menşeli bir yere bağlamışlar, orijinal metninin o dönemde tercüme edildiğini dikkate almamışlar ve eserin lügat özelliklerine rağmen eski bir Farsça kaynak eser olarak kabul etmişlerdir. Bu iddiaların aksine, 20. yüzyılda Mısır ve Asur kültürlerinin incelenmesi de dahil olmak üzere eski Doğu tarihi alanında önde gelen bir Oryantalist bilim adamı olan Struve, "Avesta" nın Azerbaycan topraklarında yazıldığını doğrular ve bu eski dini inançın kaynağının Azerbaycan ve Hazar bölgeleri olduğunu yazar (B.B. Cтpыbe, 1948).

"Avesta" üzerine uzun süreli araştırmalardan sonra bir diğerk ünlü Oryantalist bilgin V. I. Abayev "Avesta" da ne Persiya, ne de Midia'dan bahsedilmediğı sonucuna varılmıştır. Avesta'da yalnızca eski İskitler, yani Türkler olan Tur halkı ve Turlardan bahsedilmektedir. Ayrıca Avesta'nın metninde Kharazm, Sogdiana (Orta Asya), Arachosia (Kandahar), Drangiana (Zaranj) topraklarının ve şehirlerinin adları zikredilmektedir (B.И. Абаев, 2016).

Nizami Gencevi "Yeddi Gözel" adlı eserinde ocakta yanan ateşi anlatırken benzetmesinde Zerdüşť'ün kimliğini çok ince bir şekilde ima etmiştir:

ترکی از اصل رومیان نسبش
قره‌العین هندوان لقبش
مشعل یونس و چراغ کلیم
بزم عیسی و باغ ابراهیم
(Nezami, 1987)

Rum kökenli bir Türk'tür.

Hintliler ona "Gürrel-eyn" adını verdiler.

Yunus'un meşalesi ve Kəlimin çırağıdır.

İsa'nın bezmi ve İbrahim'in bağıdır.

Abdal kelimesi, tasavvuf lügatlarında yedi kat gökte oturan yedi peygamber için de kullanılır:

"...Abdal yedidir, ne artar, ne eksilirler. Allah Teala yedi iklimi bunlarla korur. Her biri bir iklimde bulunur. Her biri gücünü yedi semanın birinde bulunan peygamberden alır ki, bunlardan birincisi Halil (İbrâhîm) s.a. dir. Birinci iklim onundur. Ve onların yedinci iklimin sâhibine kadar sıralamada en büyük olanıdır. İkincisi Kelîm (Mûsa) ə.s., üçüncüsü Hârûn (ə.s.) dördüncüsü İdris (ə.s.), beşincisi Yusuf (ə.s.), altıncısı İsa (ə.s.), yedincisi Âdem'dir. Onların her biri ilahi bilgiyle yıldızlar ve onların takdir edildikleri yörüngelerindeki hareketleri hakkındaki bazı sırları bilirler" (Metinlerle tasavvuf terimleri sözlüğü, 2006).

İslami dönem tasavvuf felsefesinde abdalizm teriminin yerine derviş teriminin geçmesi dikkat çekmektedir. Nizami'nin "dervişliğin mayası buradadır" dediğı "Mahzenü'l-esrar"ından başlayarak tüm eserlerinde insanın yaşam biçimini riyazete dayandırması tesadüf değildir. Şaire göre bu yolla bir kişi yüksek bir seviyeye ulaşabilir. Nizami, "Haft Peykar" ("Yedi Güzel") adlı eserinde Allah'a hitaben şöyle yazar:

راز گویم به خلق خوار شوم

با تو گویم بزرگوار شوم
ای نظامی پناهپرور تو
به در کس مرانش از در تو
سر بلندی ده از خداوندی
همتش را به تاج خرسندی
تا به وقتی که عرض کار بود
گرچه درویش تاجدار بود

(Nezami, 1987)

Sırrı insanlara anlattıysam, fakir olurum,
Sana söylersem yükselirim.
Nizami'yi besleyen Tanrı sensin! Onu,
Kendi kapından başka kimseye koyma!
İlâhî kudretinle, (onu) yukarı kaldır!
Cesaretini mutluluk tacı yap!
İşini gösterdiğinde,
Derviş de olsa tacidar olsun!

Tasavvufun "gönül zenginliği", "azla yetinme", "kalbin yüceliği" gibi konuları Nizami Gencevi'nin yarattığı derviş ya da zühd imgesiyle ön plana çıkarılmıştır. Nizami'nin "Leyli ile Mecnun" adlı eserinde anlattığı bir hikâye dikkat çeker: "Bir gün padişah bir münzevinin evinin önünden geçmiştir. Padişah zahidi görmüş ve yanındakilere sormuş, bu şahıs kimdir? Söylemişler: "Ünlü bir zâhiddir, dünyadan ve insanlardan çekilmiş, aç ve uykusuz kalan kişidir". Padişah doğru yola girmiş ve hacıbını (baş vezirini) zâhide götürmüştür. Hacib, mağrur bir şekilde padişahın yanında durdu ve Zâhide dedi ki: "Bu ıssız yerde ne yapıyorsun ve ne yiyorsun?" Münzevi elindeki otu gösterdi ve otu yediğini söyledi. Hacib yine dedi: "Bize hizmet etmeyi kabul edersen ot yemezsin." Zahid dedi: "Bu ot benim için şekerdir!" Bu otu yersen, kimseye muhtaç olmazsın", dedi. Zühdün bu sözlerini işiten Şah atından indi, gelip zâhidin elini öptü ve ona sevgi gösterdi." Elbette bu hikâye Nizami'nin sembol ve mucizelerinden biridir ve şair, hikâyenin sonunda yazar. "Kanaat öyle yüksek bir kattır ki, şu kata kalkan insan her zaman değerlidir" (Nezami, 1965).

14. yüzyılda Nizami Gencevi'nin "Hamsa" fikirlerini devam ettiren İranlı şair Khaju Kirmani'nin eserlerinde abdal, modern karakter ile yeniden canlandırılmıştır. Khaju'nun konusunu Türk folklorundan alan "Gül ve Nevruz" adlı eserinde abdal tapmağının kutsallığı tarif edildi:

در آنجا معتکف پیری ز ابدال
چو قطب خلوت گردون کهن سال
به معنی معبد او بیش معمور
به صورت خاک پایش سرمه حور
Orası yaşlı bir abdal vardı.
Eski dünyada kutub gibi halvet idi.
Ma`nada onun tapınakı çok güzeldi .
Suretde ayağının toprağı (Huri) gözünün sürmesidi.

(Xacu, h. 1370)

Böylece Abdalizm felsefi inancı, İslam öncesi ve sonrası Türk Doğusunda önemli bir rol oynamış, yüzyıllarca şiirin ana temasını ve düşüncesini etkilemiştir.

BIBLIOQRAFIYA

- Abdal. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. I cild. Bakı: Şərq-Qərb. 2007. səh. 8.
- Айдогды Курбанов. Эфталиты: (очерки истории) Европейский Лом, 2006, 165 pages.
- Əhməd Əsgər. Abdallar haqqında bəzi mülahizələr. Elmi xəbərlər jurnalı, Lənkəran Dövlət Universiteti, 2019, №1, s. 8-21.
- İbrahim Purdavud. Qatha, Bombay, 1927, səh 120 – 130.
- Orhan F. Köprülü. Edebiyat. Abdal - الأبدال İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfi: 1988, s. 60-62.
- Xacu-ye Kirmani. Gül o Nouruz, Tehran, hicri 1370, s.119.
- Metinlerle tasavvuf terimleri sözlüğü, Kalem Yayınevi, İstanbul, 2006, s.42.
- M. Fuad Köprülü, “Abdal”, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, I, 23-27.
- Nizami Gəncəvi. Xosrov o Şirin. Mətn-e elmi vo enteqadi: L.Xetaqurov, Bakı,1960, s.103-104.
- Nezami Gəncəvi. “Leyli vo Məcnun”, Mətn-e elmi vo enteqadi be səy-e vo ehtemam Əjdər Əli oğlu Əliəsğərzadə və F.Babayev.-Mosku: “Edare-ye Enteqarat-e Daneş”.-1965.-288.
- Nezami Gəncəvi. Həft peykər. Mətn-e elmi vo enteqadi Tahir Məhərrəmov, Mosku,1987, s.41.
- Süleyman Uludağ. Tasavvüf. Abdal - الأبدال İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfi, 1988, s.58-60.
- Струве В.В. Родина зороастризма, стр.31. Советское Востоковедение, V, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1948, Ленинград, стр.5-34.

**İZNİK MÜZESİ VE İZNİK NİLÜFER HATUN İMARETİ TÜRK İSLAM EL SANATLARI
MÜZESİ KOLEKSİYONUNDAKİ SAAT KESELERİ
WATCH POCKETS IN THE İZNİK MUSEUM AND İZNİK NİLÜFER HATUN İMARETİ
TURKISH ISLAMIC HANDICRAFTS MUSEUM COLLECTION**

Meryem YILDIZ

*Uzm. Sanat Tarihçisi, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Koruma Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü,
Denizli*

Ayşegül KOYUNCU OKCA

*Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü,
Denizli*

ÖZET

El sanatları; ortak kimlik ve aidiyet duygusu gibi özellikleri ile kendisini gösteren kültürel miras ve bu mirasın kodlarıyla oluşan kültürel belleğin bir unsurudur. Halkın; doğumdan ölüme hayatın her aşamasında gerçekleştirdiği doğa şartlarına bağlı olarak oluşan; kültürel değerlerin ve toplumsal törenlerin vazgeçilmez eşyaları ve kendi elleri ile ürettikleri estetik değerleri yansıtan ürünlerdir. Özellikle hayatın geçiş ve evrilme dönemleri olarak adlandırılan; doğum, evlenme ve ölüm gibi kültürel değerler için yapılan törenler ve ritüeller (uygulamalar, adetler, gelenekler ve pratikler) içerisinde el sanatları ürünleri bahsi geçen toplumsal uygulamalara farklı bir anlam katmaktadır. Bu ürünler geleneksel yaşamın bir parçası olarak günümüzde çeşitli müzelerde sergilenerek gelecek kuşakların tanınmasına, sevmesine ve korumasına olanak sağlamaktadır.

Keseler, kullanıldıkları çağ ile ilgili bilgiler veren ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde üretimi neredeyse durma noktasına gelmiş olan keseler, bir kültür mirası olarak değerlendirildiğinde sosyo-kültürel açıdan el sanatları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca yaşamın her alanında kullanılan ve insanların vazgeçilmez birer parçası olarak karşımıza çıkan keseler birçok müze ve özel koleksiyonda yer almaktadır.

İznic Müzesi ve İznic Nilüfer Hatun İmaretİ Türk İslam Eserleri Müze'si koleksiyonunda yer alan altmış altı kese örneği arasından seçilen saat keseleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada İznic Müzesi ve İznic Nilüfer Hatun İmaretİ Türk İslam Eserleri Müze'si koleksiyonunda yer alan ve çalışmanın konusunu oluşturan saat keselerinin ayrıntılı olarak teknik ve desen özellikleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. El sanatları içerisinde; saat keselerinin yeri ve önemine dikkat çekilerek, keselerin çeşitlilik gösteren form özelliklerinden bahsedilerek, müzedeki durumları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın gerçekleşmesi için literatür taraması yapılmış, İznic Müze Müdürlüğünden gerekli izinler alınarak müzelerin koleksiyonunda yer alan keseler fotoğflanarak belgelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kültür, Kültürel Miras, El Sanatları, Kese, İznic

ABSTRACT

Handicrafts; It is an element of cultural heritage, which manifests itself with features such as common identity and sense of belonging, and the cultural memory formed by the codes of this heritage. Of the people; formed depending on the natural conditions realized at every stage of life from birth to death; They are indispensable items of cultural values and social ceremonies and products that reflect the aesthetic values they produce with their own hands. Especially called the transition and evolution periods of life; Within the ceremonies and rituals (practices, customs, traditions and practices) for cultural values such as birth, marriage and death, handicraft products add a different meaning to the

mentioned social practices. As a part of traditional life, these products are exhibited in various museums today, allowing future generations to recognize, love and protect them.

Pouches appear as products that provide information about the era in which they are used. The pouches, whose production has almost come to a standstill today, have an important place in handicrafts in socio-cultural terms when considered as a cultural heritage. The pouches, which have been used in all areas of life throughout history and are an indispensable part of people, are in many museums and private collections.

The watch pouches selected from among sixty-six pouch samples in the collection of the İznik Museum and the İznik Nilüfer Hatun Imaret Turkish-Islamic Arts Museum constitute the subject of this study. In this study, it is aimed to examine the watch pouches in the collection of the İznik Museum and the İznik Nilüfer Hatun Imaret Turkish-Islamic Arts Museum in detail in terms of technical and pattern features. By drawing attention to the place and importance of watch pouches in handicrafts, the various forms of the pouches were mentioned and general information was given about their status in the museum. For the realization of the study, a literature review was made, the necessary permissions were obtained from the Iznik Museum Directorate, and the pouches in the collections of the museums were photographed and documented.

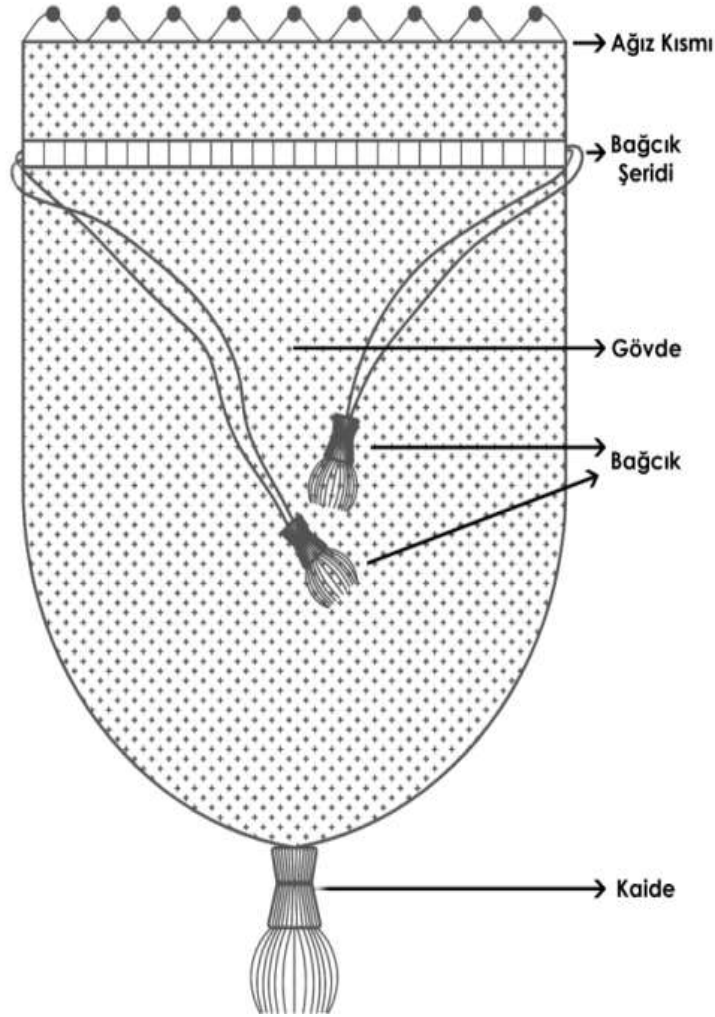
Keywords: Culture, CulturalHeritage, Handicrafts, Pouch, Iznik

GİRİŞ

Kültür; bir milletin, tarih boyunca elde etmiş olduğu, maddi ve manevi değerlerin tümüdür. Bir toplumun kültürü; o toplumun tarihi geçmişini, bireylerin hayatını, çeşitli zamanlardaki eylemlerini, geçinme ile ilgili ekonomik faaliyetlerini, dinlenme, eğlence ve dini hayata ayrılan kısımları içermektedir. Bu nedenle, ulusların geçmişlerini geleceğine bağlayan en önemli köprülerden birisi de kültür varlıklarıdır. Kültür varlıkları içerisinde el sanatlarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Çeşitlilik gösteren el sanatları ve bunlara bağlı olarak üretilen kültür ürünleri doğrudan doğruya insan ile ilgili olduğundan, insanın yaşama biçimini belirten göstergelerden birisidir (Sarıkaya Hünerel ve Er, 2012: 180). Kültür, hayatın maddi ve manevi değerlerini kapsamaktadır. İnsanoğlunun hayat karşısında ortaya koyduğu; bakış, duruş, yol ve yöntemler ile sosyal çevre ve şartlara göre toplumsal yaşamı anlamaya ve biçim olarak toplumların kendilerine has özellikleri olan; gelenek, görenek ve adetleri oluşturur (Arioğlu ve Aydoğdu Atasoy, 2015: 112). Çeşitli bilim alanlarınca birçok tanımı yapılan kültür kısaca; bir millete kimlik kazandıran, milletler arasındaki benzer ve benzemezlikleri belirleyen, tarihsel süreç içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılan ve insanoğlunun doğada yapıp ettiği her şey olarak tanımlanmaktadır (Koyuncu Okca, 2015: 657). Kültürel miras ise insanlığın geçmişten günümüze tüm zamanlarda yaşamın içinde kullandığı, geliştirdiği, biriktirerek yeniden kullanıma bıraktığı, zenginleştirerek süreklilik kazanmasını istediği, kendinden sonra gelen nesillere aktarmaya çalıştığı veriler bütünüdür (Koyuncu Okca, 2019: 405).

El sanatları; ortak kimlik, duygu ve aidiyet duygusu gibi özellikleri ile kendisini gösteren kültürel miras ve bu mirasın kodlarıyla oluşan kültürel belleğin bir unsurudur. Halkın; doğumdan ölüme hayatın her aşamasında gerçekleştirdiği doğa şartlarına bağlı olarak oluşan; kültürel değerlerin ve toplumsal törenlerin vazgeçilmez eşyaları ve kendi elleri ile ürettikleri estetik değerleri yansıtan ürünlerdir. Özellikle hayatın geçiş ve evrilme dönemleri olarak adlandırılan; doğum, evlenme ve ölüm gibi kültürel değerler için yapılan törenler ve ritüeller (uygulamalar, adetler, gelenekler ve pratikler) içerisinde el sanatları ürünleri bahsi geçen toplumsal uygulamalara farklı bir anlam katmaktadır. Bu ürünler geleneksel yaşamın bir parçası olarak günümüzde çeşitli müzelerde sergilenerek gelecek kuşakların tanınmasına, sevmesine ve korumasına olanak sağlamaktadır. Müzeler de yer alan bu ürünlere örnek olarak ahşap beşikler, şerbet takımları, nazarlıklar, işlemeli havlular, yatak örtüleri, oyuncaklar, tahta kaşık ve eşyalar, yastıklar, yorganlar, bakır eşyalar ve tabaklar, küpeler, bilezikler, sobalar, çeyizler, müzik aletleri ve çalgıları, halılar, kilimler, keçe ve dokumalar, cam süslemeleri, kıyafetler, para ve saat keseleri, çiniler, hatlar, seccadeler, siniler, güğümler ve bunlar gibi pek çok geleneksel tarafı olan eşyalar, araçlar ve gereçler verilebilir. Bu ürünlerin hepsi ayrı ayrı hayata anlam katmakta ve yaşanılan anı renklendirmektedir (Arioğlu ve Aydoğdu Atasoy, 2015: 113).

Keseler, kullanılacak eşyaya uygun boyutta ve biçimde üretilip; daire, üçgen, kare, dikdörtgen vb. geometrik form alırlar ve yapıldığı teknik ile kullanılan malzemeye göre isimlendirilirler (Yıldız vd., 2022: 61). Genel anlamı ile keseler beş kısımdan (ağız kısmı, bağcık şeridi, bağcık, gövde ve kaide) oluşmaktadır (Bkz. Çizim: 1).

Çizim 1. Keselerin Bölümleri (Yıldız vd., 2022: 61)

Keseler genellikle içinde muhafaza edilen eşyanın ismi ile anılırlar. Bunlara örnek olarak para kesesi, saat kesesi, tarak kesesi, kaşık kesesi, cüz kesesi ve hamam kesesi verilebilir (Bkz. Fotoğraf: 1-2-3). Kullanıldıkları yere göre sınıflandırıldıklarında ise beş farklı tür ortaya çıkmaktadır. Giysiler ile beraber kullanılan, kemere, bele takılan ve lüzumlu eşyaların saklandığı keseler, mutfaktaki çeşitli eşyaların içine konulduğu keseler, hamam geleneğine bağlı olarak çeşitli temizlik işlemlerinde kullanılan keseler, sadak gibi savaş malzemelerinin içine konulduğu keseler, kitap ve yazı yazmaya mahsus malzemelerin içine konulduğu keselerdir. (Aytaç, 2009: 14-15)

Fotoğraf 1-2-3. Çeşitli Amaçlar İçin Kullanılan Keseler-Koleksiyoner Emine Semra Erkan Koleksiyonu (Ayşegül Koyuncu Okca Arşivi, 2023)

Ağız büzmeli küçük torbalar olan keseler; kullanılacak eşyaya uygun boyutta daire, üçgen, kare, dikdörtgen biçimlerinde üretilmişlerdir. Para, saat, tütün, mühür gibi kişisel eşyaların içinde korunduğu keseler; iplik, deri, kumaş, boncuk gibi gereçlerden yapılırlar. Bazı yörelerdeki geleneklerde damada hediye olarak çeyizde para, saat ve mühürden oluşan üçlü takım veya tütün kesesi de eklenerek dörtlü takımlar halinde söz ve nişan bohçalarında keseler oldukça fazla yerini almıştır (Sarioğlu ve Kayadibi, 2003:16). Erkek cep saatleri, koyunda ve kuşak içinde taşınmaktadır. Değerli bir saat erkeğin süs eşyasıdır o yüzden saat keseleri de bazen altın ve gümüş teller ile işlenmiştir (Koçu,1996: 156).

Keseler, kullanıldıkları çağ ile ilgili bilgiler veren ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde üretimi neredeyse durma noktasına gelmiş olan keseler, bir kültür mirası olarak değerlendirildiğinde sosyo-kültürel açıdan el sanatları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca yaşamın her alanında kullanılan ve insanların vazgeçilmez birer parçası olarak karşımıza çıkan keseler birçok müze ve özel koleksiyonda yer almaktadır. İznik Müzesi ve İznik Nilüfer Hatun İmareti Türk İslam Eserleri Müze'si koleksiyonunda yer alan altmış altı kese örneği arasından seçilen saat keseleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada İznik Müzesi ve İznik Nilüfer Hatun İmareti Türk İslam Eserleri Müze'si koleksiyonunda yer alan ve çalışmanın konusunu oluşturan saat keselerinin ayrıntılı olarak teknik ve desen özellikleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. El sanatları içinde saat keselerinin yeri ve önemine dikkat çekilerek, keselerin çeşitlilik gösteren form özelliklerinden bahsedilerek, müzedeki durumları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın gerçekleşmesi için literatür taraması yapılmış, İznik Müze Müdürlüğünden gerekli izinler alınarak müzelerin koleksiyonunda yer alan keseler fotoğflanarak belgelenmiştir.

İznik Müzesi ve İznik Nilüfer Hatun İmareti Türk İslam Eserleri Müze'si Koleksiyonundaki Saat Keseleri

Efsanelere konu olan İznik, Antik Çağ'dan itibaren Nikaia olarak anılmıştır. Yunanca "Eis Ten Nikaieon" (Nikaia'ya) anlamına gelen kelime grubunun "Eis" ve "Nik" kısımlarının "Eisnik" "İsnik" olarak telaffuz edilmesinden kaynaklanarak günümüze geldiği anlaşılmaktadır (Ekici ve Bali, 2011:3). İznik'in planı Helenistik Çağ'dan beri aynen korunmuştur. İznik'in sokak ve caddeleri Hippadamos planı, grid planı, ızgara planı veya dama tahtası denilen tarzdadır. Bu planda cadde ve sokaklar birbirini dik olarak keser. Yolları birbirinden ayıran alanlar ise kare veya dikdörtgen şeklindedir. İlkçağ'dan itibaren surlarla çevrilen İznik'e dört kapı vasıtasıyla girilir. Şehrin birbirini dik olarak kesen iki ana caddesi vardır. Bu caddelerden biri İstanbul kapısı ile Yenişehir kapısı arasında uzanarak bu iki kapıyı birbirine bağlar. İkinci ana cadde ise Gökkapı ile Lefke kapı bağlantısını yapar. Bu yolların çevresinde bulunan diğer yollar bu caddelere paralel veya dik olarak uzanırlar. İznik ilkçağ'dan itibaren yerleşilmiş; Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi kültürünün örnekleri ile donanmış olup, tarihi önemi

yanında doğal güzellikleri ile de dikkat çeken bir şehirdir. Anadolu Medeniyetleri için önemli hazinelere sahip olan İznik, tarihte bu alanda kurulan pek çok devlete merkez olmuştur (Altun, 2012: 352-362).

İznik'in dört ana kapısının aslında birer zafer takı olduğu, bunların duvarlar ile birbirine bağlanarak surların oluşturulduğu anlaşılmaktadır. İznik, Helenistik Çağdan kalma ızgara planlı kent yerleşimi, Roma, Bizans ve Osmanlı Döneminden kalan anıtsal yapıları ile tarihi kent dokusunu bütün canlılığı ile korumaktadır. Bugün Türk İslam Eserleri Müze'si olarak kullanılan İznik Nilüfer Hatun İmaretı (Bkz. Fotoğraf: 4) 1388 yılında I.Murat tarafından annesi Nilüfer Hatun anısına inşa ettirilmiştir. Osmanlı Dönemi mimarisinde ilk kez ters T planlı olarak yapılmış imarettir. 19. yüzyılın sonlarına kadar imaret işlerini sürdüren yapı, Kurtuluş Savaşı'nda Yunan işgali sırasında büyük ölçüde tahrip olmuştur. 1960 yılında restore edilen Nilüfer Hatun İmaretı aynı yılın sonunda müze olarak halkın ziyaretine açılmıştır. Müzede; İznik ve çevresinde bulunan arkeolojik buluntular ile Ilıpınar, tiyatro ve İznik çini fırınları kazılarında çıkarılan eserler sergilenmektedir. Müze bahçesinde Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemi eserleri yer almaktadır. Bu eserler sütun başlıkları, lahitler, kabartmalar, korkuluk levhaları, ambonlar, steller, yazıtlar, çörtenler sütun tamburları, vaftiz havuzları, pişmiş toprak levhaları ve İslami mezar taşlarından oluşmaktadır. Müzenin içinde ana bölümde; prehistorik seramik, Yunan-Roma-Bizans çağı seramiği, taş eserler, cam malzeme, sikkeler, ziynet eşyası, kandiller ve madeni eserler sergilenmektedir. Ana bölüme açılan sağ yandaki odada Bizans ve Osmanlı Dönemi seramikleri, fırın malzemeleri, el yazmaları, tütün, para, saat keseleri, tabanca ve tüfekler, süs eşyaları mutfak malzemeleri, etnografik malzeme ve İslami sikkeler sergilenmektedir (Ekici ve Bali, 2011: 17-4-7).

Fotoğraf 4. İznik Nilüfer Hatun İmaretı Türk İslam Eserleri Müzesi (Meryem Yıldız Arşivi, 2023)

İznik Müze'sinin yapımına 2020 yılında başlanılmış olup, 2022 yılının sonlarında tamamlanmıştır. Müze; 2023 yılının ocak ayında ziyarete açılmıştır. Müzede; ilk çağlardan Osmanlı Dönemi'ne uzanan, İznik'i temsil eden ve İznik tarihinde önemli bir yere sahip olan eserler sergilenmektedir. Giriş kısmından itibaren ilk çağlara ait taş eserler, kullanım eşyaları ve ilk çağlara ait yaşam tarzlarını gözler önüne seren dioramalar yer almaktadır. Daha sonra kronolojik olarak devam eden bir sergileme düzeni ile eserler yerleştirilmiş olup, müzede cam ve seramik eserlere de yer verilmiştir. Müzede Roma Dönemine ait lahitler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ise Akhilleus, Antigonos, tanrılar ve anne-kız lahitleridir. Ayrıca tanrı ve önemli kişilerin heykelleri ve heykel başları da müzede sergilenmekte olup, Roma Dönemine ait oyun tablası da bulunmaktadır. İznik Gölü Bazilika Kilisesi maketi de müzede sergilenmektedir. Türk kültürüne ait mezar taşları, silah ve kılıçlar ile arkeolojik kazılardan çıkarılan çini örnekleri kronolojik olarak sıralanmış olup, müzedeki yerlerini almıştır (Bkz. Fotoğraf:5). Çalışma

kapsamında incelemesi yapılan altmış altı tane keseden dokuz tanesi İznik Nilüfer Hatun İmaretı Türk İslam Eserleri Müze'sinde sergilenmekte olup, elli yedi tanesi ise İznik Müze'sinin deposunda uygun koşullarda muhafaza edilerek korunmaktadır.

Fotoğraf 5. İznik Müzesi (<https://www.aa.com.tr/tr/kultur/medeniyetler-sehri-iznikin-8-bin-500-yillik-tarihi-muzeyle-gelecege-tasiniyor/2793507>, Erişim Tarihi: 10.06.2023)

Çalışmanın konusunu oluşturan saat keseleri iki şekilde yapılır. Biri daire diğeri ovale yakın bir şekildir. Daire şeklinde olanların kenarlarında saatin girmesine müsait bir boşluk bırakılmıştır. İki parçadan dikilmiş ya da örülmüştür. Genellikle her iki yüze de aynı motif ya da işlem yapılmıştır (Köylüoğlu,1988: 51).

Bahsi geçen özellikleri bünyesinde barındıran ve koruma altına alınmış, günümüzde neredeyse üretimi durma noktasına gelmiş olan bu eserler çevresel koşullara karşı hassastır. İznik Nilüfer Hatun İmaretı Türk İslam Eserleri Müzesi teşhirinde buluna keseler, özel oluşturulmuş niş içerisinde sergilenmektedir (Bkz. Fotoğraf: 6-7). Keselerin sergilendiği niş alanı özel bir cam ile kapatılmıştır. Geriye kalan ve içerisinde saat keselerinin de olduğu elli yedi tane kese ise İznik Müzesi deposunda muhafaza edilmektedir. Nem, rutubet, hava kirliliği, haşere ve tozlara maruz kalmaması için keseler; İznik Müze deposunda yer alan özel dolaplarda katlanmadan yatay şekilde muhafaza edilerek korunmaktadır. Keselerin düzenli periyodik bakımları yapılarak, oluşabilecek olumsuz durumların (kopma, çürüme, bozulma vb. gibi) önüne geçilmektedir.

Fotoğraf 6-7. İznik Nilüfer Hatun İmaretı Türk İslam Eserleri Müze'sinde Niş İçerisinde Sergilenen Keseler (Meryem Yıldız Arşivi, 2023)

Fotoğraf 8-9'da ön ve arka yüzeyi görülen kese; İznik Müzesi envanter kayıtlarına göre Emin Altınölçek'ten 31.01.1966 tarihinde satın alınmıştır. Saat kesesi olarak adlandırılmış olan kesenin, eni 5,8 cm, boyu 6,8 cm ölçülerindedir. Kese su damlası formunda mavi kadife kumaştan üretilmiştir. Kumaşın merkezine altın renkli iplik ile sarma tekniğinde bulut motifi, iç kısım kenarlarına ise yine altın renkli iplik ile sarma tekniğinde yarım bulut motifi şerit halinde işlenmiştir. Kesenin dıştan çevresi ise altın renkli iplik ile zincir işi tekniğinde tek sıra örülerek çevrelenmiştir. Kesede bağcık ipi bulunmamaktadır. Merkeze yerleştirilmiş bulut motifinin üst kısmında çıtçıtılı düğme detayı bulunmaktadır. Çıtçıtılı düğme detayından kesenin ağız kısmının damla formun uç kısmında olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Fotoğraf: 8-9).

Fotoğraf 8-9. Saat Kesesi (Meryem Yıldız Arşivi, 2023)

Fotoğraf 10-11'de ön ve arka yüzeyi görülen kese İznik Müzesi envanter kayıtlarına göre; Antikacı İbrahim Suna tarafından 28.09.1964 tarihinde hediye edilmiştir. Saat kesesi olarak adlandırılmış olan

kesenin, çapı 7 cm ölçülerindedir. Kese, iğne oyası tekniğinde yuvarlak formda yeşil renkli iplik ile üretilmiştir. Dört tane bağcığı bulunmakta olup, bağcık uçları püsküllü şekilde süslenmiştir. Bağcık uçlarının konumlarından da anlaşılacağı üzere yuvarlak formu gövdenin üst tarafı, ağız kısmı olarak şekillendirilmiştir (Bkz. Fotoğraf: 10-11).

Fotoğraf 10-11. Saat Kesesi (Meryem Yıldız Arşivi, 2023)

Fotoğraf 12-13'de ön ve arka yüzeyi görülen kese; İznik Müzesi envanter kayıtlarına göre Ankara Etnografya Müze'sinden devredilmiştir. Saat kesesi olarak adlandırılmış olan kesenin, çapı 5 cm ölçülerindedir. Kese, su damlası formunda simli ve mavi renkli iplikler ile üretilmiştir. Göbek kısmı simli iplik ile sık iğne tekniğinde örülmüş ve çevresi mavi renkli iplik ile yine sık iğne tekniğinde çevrelenmiş olup, son olarak su damlası şeklini verebilmek için simli iplik ile kafes tekniğinde iki sıra örülerek tamamlanmıştır. Daha sonra mavi renkli iplik ile kesenin gövde kısmının tamamı örülmüş olup, son sıraya yaklaşıldığında simli ipliğe geçilerek trabzan tekniğinde iki sıra daha örülmeye devam edilmiştir. Çevresi mavi renkli iplik ile çiçek formunda örülerek kese yapımı sonlandırılmıştır. Su damlası formundaki gövde, simli iplikler ile Y harfi şeklinde altı parçaya ayrılarak hareketli bir görünüm elde etmiştir. Kesede bağcık ipi bulunmamaktadır (Bkz. Fotoğraf: 12-13).

Fotoğraf 12-13. Saat Kesesi (Meryem Yıldız Arşivi, 2023)

Fotoğraf 14-15'de ön ve arka yüzeyi görülen kese; İznik Müzesi envanter kayıtlarına göre M. Altınöğlek'ten 17.04.1975 tarihinde satın alınmıştır. Saat kesesi olarak adlandırılmış olan kesenin; eni 6 cm, boyu 6,3 cm ölçülerindedir. Kese, yuvarlak formda altın renkli simli iplik ile örülmüştür. Bağcık ipi bulunmamaktadır. Kesenin göbek kısmı sık iğne tekniği ile örülmüş olup, ardından örümcek ağı modeli devam etmiştir. Daha sonra yine sık iğne tekniğinde ve ardından örümcek ağı modeli

tekrarlanmış olup, son çember ise sık iğne tekniğinde örülerek kese tamamlanmıştır. Kesenin çevresi çiçek şeklinde örülmüştür. Kesede bağcık ipi bulunmamaktadır. (Bkz. Fotoğraf: 14-15).

Fotoğraf 14-15. Saat Kesesi (Meryem Yıldız Arşivi, 2023)

Fotoğraf 16-17'de ön ve arka yüzeyi görülen kese; İznik Müzesi envanter kayıtlarına göre M. Altınölçek'ten 04.05.1977 tarihinde satın alınmıştır. Saat kesesi olarak adlandırılmış olan kesenin; eni 6 cm, boyu 7,5 cm ölçülerindedir. Kese, su damlası formunda simli iplikler ile trabzan tekniğinde örülerek üretilmiştir. Kese ön yüzeyinde iki farklı renk tonunda simli iplik (açık-koyu) kullanılmış arka yüzeyinin tamamında ise tek renk (açık) simli iplik kullanılmıştır. Kesenin çevresi, simli altın renkli iplik ile çiçek şeklinde örülerek süslenmiştir. Su damlası formun uç kısmı bağcık şeridi olarak tasarlanmış olup, bu durum günümüze ulaşabilmiş tek bağcık ipi ve ucundan anlaşılmaktadır (Bkz. Fotoğraf:16-17).

Fotoğraf 16-17. Saat Kesesi Ön ve Arka Yüzeyi (Meryem Yıldız Arşivi, 2023)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüzde müze koleksiyonunda yer alan keseler; sergilenerek, geleneksel el sanatlarına vurgu yapmakta ve tarihsel önemini gözler önüne sermektedir. Keselerin tığ ile örülmüş olanlarına sıklıkla rastlanmakta olup, iğne örgülerine nazaran tığ ile örülen keselerin daha sağlam, motif ve desen konusunda daha zengin ve elverişli bir tekniğe sahip olduğu görülmektedir (Somçağ, 2018: 351). Bu durum İznik Müze'si ve İznik Nilüfer Hatun İmaretü Türk İslam Eserleri Müze'sinde incelenen saat keselerinde de aynen görülmektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan saat keseleri detaylı olarak incelemeye tabi tutulmuş ve elde edilen sonuçlar paylaşılmıştır. Tek renkle üretilen saat kesesinin yanı sıra birçok rengin uyumlu şekilde birlikte kullanıldığı örneklerde bulunmakta olup, kullanılan malzemeye göre de farklılık göstermektedir. Ayrıca farklı formlarda tasarlanan saat keseleri; kumaştan, pamuk ipliğinden ve simli iplikten üretilerek çeşitli kullanım alanları bulmuştur. İncelenen saat keseleri genel olarak; ağız, bağcık şeridi ve gövde kısmından oluşmaktadır. İncelenen örneklerden de anlaşılacağı üzere kese bölümleri; keselerin kullanım alan ve amaçlarına göre de farklılıklar göstermek olup, kese formları da kese bölümlerinin oluşmasında etkili olmuştur.

Saat keseleri şekil olarak incelendiğinde; üç tanesinin su damlası, iki tanesinin ise yuvarlak formda tasarlanmış olduğu görülmektedir. Su damlası formunda tasarlanan keseler, genel olarak ağız kısımlarından uç kısımlarına doğru genişletilerek biçimlendirilmiştir. Yeşil renkli iplik ile örülen kesede püsküllü bağcık uçları görülürken simli iplik ile örülen su damlası formundaki kesenin tek bağcık ucunun günümüze ulaştığı anlaşılmakta olup, diğer örneklerde bağcık uçlarına rastlanılmamıştır. Mavi kadife kumaştan tasarlanan su damlası formundaki kesede ise çitçit detayı görülmektedir. Saat keselerinin üretim malzemesi ve süslememe özelliklerine bakıldığında ise bir tanesi kumaştan diğer dört tanesi ise iplik ile örülerek üretildiği görülmektedir. Kumaş ile üretilen saat kesesinde kumaş üzerine işleme yapılarak süslediği görülmektedir. Yuvarlak ve su damlası formunda tasarlanan iki saat kesesi simli iplik ile örülmüştür. Simli iplik ile örülen su damlası formundaki kese tamamen süsten arındırılmış olup, sık iğne tekniği kullanılarak örülmüştür. Simli iplik ile örülen yuvarlak formu saat kesesi ise kullanılan farklı örgü teknikleri ile daha süslü bir görünüm elde etmiştir. Bahsi geçen aynı özellik, yeşil renkli iplik ile örülen yuvarlak formu para kesesinde de görülmektedir. Mavi renkli iplik ile su damlası formunda tasarlanan keseye ise simli iplik ile geçişler yapılarak, daha hareketli ve süslü bir görünüm verilmiştir.

İzmir Müze ve İzmir Nilüfer Hatun İmaretli Türk İslam Eserleri Müze'si koleksiyonunda yer alan ve ayrıntılı incelemesi gerçekleştirilen saat keselerinin el sanatları içerisinde çok önemli bir yere sahip olduğu ve üretildiği dönemin modasını yansıtan ve kökleri çok eskilere dayanan ender eserlerden olduğu bilinmektedir. Türk toplum ve kültüründe kılık kıyafetlerin vazgeçilmez parçalarından biri olan keseler için kıyafetlerin iç kısımlarında özel yerleşim bölümleri oluşturulmuş olup, bunun yanı sıra kemer veya kuşaklara takılarak-tutturularak aksesuar özelliği gösteren örnekler de bulunmaktadır. Saat keseleri; çabuk yıprandıkları ve bozuldukları için ayrıca dayanıksız eserler olmalarından dolayı koruma altına alınması gerekmektedir. Tarihsel ve sanatsal öneme sahip olan ve günümüzde yapılan çalışmalar sonucunda ulaşabildiğimiz bu eserler, koleksiyoncuların elinde veya müze koleksiyonlarında yer almaktadır. Ancak bu küçük eserlerin büyük bir çoğunluğu ise çeyiz sandıklarında veya kullanılmayan dolap ve raflarda çürümeye ve bozulmaya terk edilmiş durumdadır. Saat kesesi ve benzeri kültürel değerlerin yok olup gitmemesi için ülke genelinde daha fazla bilgilendirme yapılmalı ve korunmaları ile ilgili farkındalık yaratacak çalışmalar devlet kanalı ile desteklenerek ortaya çıkarılmalıdır. Bunun yanı sıra zaman içerisinde yıpranan ve deformasyona uğrayan saat keseleri de dâhil olmak üzere geleneksel sanatlar içerisinde önemli bir yere sahip olan bu küçük eserler ile ilgili konservatörler yetiştirilmeli ve bu meslek alanına daha fazla önem verilmelidir. Ayrıca koruma ve onarım çalışmaları için uzman kişilere gerekli laboratuvar ve çalışma alanları oluşturulmalıdır. Bahsi geçen eserlerin korunması için nem, kirli hava, haşere, aşırı sıcaklık gibi unsurları kontrol altına alacak sistematik depo alanları oluşturulmalıdır. Bahsi geçen eserlerin korunması için gerekli imkânlar (konservatörler, uzmanlar, laboratuvarlar, onarımı sırasında gerekli ekipmanlar, akıllı ve sistematik depolar, sergileme alanları vb.) sağlandıktan sonra ülke genelinde bilinçli yapılacak çalışmalar (seminer, konferans, kamu spotu adı altında reklamlar, yarışmalar, sergi ve şenlikler gibi) ile farkındalıklar yaratılacaktır. Yapılan çalışmalar ışığında bahsi geçen eserlerin günümüzde önemi kavranacak ve gelecek kuşaklara aktarımı sağlıklı bir şekilde gerçekleşecektir.

KAYNAKLAR

Arıoğlu, İ. E. ve Aydoğdu A. Ö. (2015). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel ElSanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı- Within The Context of Intangible Cultural Heritage Traditional Craftsman shipand Ministry of Cultureand Tourism, Turkish Studies International Periodical forthe Languages, Literatureand History of Turkishor Turkic, Volume:10, Number:16, s. 109-126.

Altun N. (2012). "Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri", Coğrafya Dergisi (6), s. 345-366.

Aytaç, G. (2009). "Türk Kültüründe Keseler", Sanat ve İnsan Dergisi-Journal of Art and Human, Cilt: 1, Sayı: 2, s.13-21.

Ekici C. ve Bali A. (2011). İznik, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtım Genel Müdürlüğü Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hiz. Ltd. Şti.

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur/medeniyetler-sehri-iznikin-8-bin-500-yillik-tarihi-muzeyle-gelecege-tasiniyor/2793507>, Erişim Tarihi: 10.06.2023.

Hünerel S. Z. ve Er B. (2012). "Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri ve Önemi", Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 176-190.

Sarıoğlu H. ve Kayadibi P. (2003). "Bursa Türk İslam Eserleri Müzesinde Bulunan İğne Örgüsü Keseler", Motif, Sayı: 34, s. 16-19.

Somçağ, H. (2018). "Gerede Örgü Keseleri", Kalemşi, Cilt: 6, Sayı: 12, s. 347-361.

Koçu R. E. (1996). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

Koyuncu Okca A. (2015). "Kültürel Bir Kimlik Olarak Geleneksel Dokumalar-Traditional Weaving As A Cultural Identity", I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (04-05 Mayıs 2015 Saraybosna), s. 657-668.

Koyuncu Okca A. (2019). "Yerel Yönetimlerin Kent Belleğine Katkısı: Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi-Contribution of Local Administration to The Urban Memory: Odemiş Municipality Yıldız Urban Archive And Museum", SDÜ Art-e Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, Cilt:12, Sayı: 24, s. 405-425.

Köylüoğlu, N. (1988). "Edirne Müzesinde Bulunan Keseler", Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 68, s. 59-108.

Yıldız M. Meriç G. ve Koyuncu Okca A. (2022). "Bursa Kent Müzesi Koleksiyonundaki Para Keseleri-Money Bag in Bursa City Museum Collection", Latin America 4th International Conference on Scientific Researches Conference Book (03-06 November 2022 Mexico City), s. 58-71.

KAYNAK KİŞİ KÜNYESİ

- Emine Semra Erkan, 1942 Doğumlu, Lise Mezunu, Tercüman-Rehber-Koleksiyoner, İstanbul.

THE IMPORTANCE OF NATIONAL IDENTITY IN SOCIO-CULTURAL UNITY OF THE NATION

Kadirova Khalima BUVABAEVNA

TDPU named after Nizomi, associate professor

ABSTRACT

in this article, considering any science as a special field of scientific knowledge, it is necessary to recognize that there are topics, functions, concepts, laws, categories specific to this science. Viewing axiology as a special field of socio-philosophical knowledge is no exception. It is also possible to observe all the features typical of the sciences in the field.

Value science is a system of knowledge about values based on axiological consciousness, sense of appreciation, axiological knowledge, humanity and others. It is true that our knowledge has not yet been fully described as a scientific system that has reached the level of a certain science, and no special manuals or textbooks have been published based on them. But this does not change the essence of the matter. In addition, it was not long before such knowledge products as "Cultural Studies" and "Political Studies" were recognized as sciences, and the field took its place in the system of social sciences in the field of security. The phrase axiology is now familiar to many people, the knowledge in this field has increased much more than before.

Since ethnicity embodies ethnocultural components, it is theoretically more difficult to separate it or build a separate group. It is possible to determine the dynamics of relations in families with problems related to continuing ethnocultural characteristics.

"Ethnogeneity" means material (fortress, city, labor tools, etc.) and immaterial values, household, social assistance, models of ethics, etc.) during a certain historical period, creating examples, tasks, movement and social - mastering can be lowered. It is necessary to control their implementation from generation to generation, the expression and improvement of the spiritual and educational complex that exists as an example of the way of life. In order to ensure human perfection, more precisely, in the system of social relations, it is necessary to imagine ethnicity realistically, so that conflicts and conflicts of interests do not arise. Only then, the new content (element) of support to the system of relations can perform an educational task in the development of national characteristics. This content requires paying special attention to the issue of family enlightenment in the practice of preparing our young people for independent life. For this purpose, the educational facilities (centers) under the jurisdiction of the Ministry of Neighborhood and Family Support should have a number of components, such as fatherhood, motherhood, bride, son-in-law, in order to develop social competence in our youth. "Ethnogeneity" means material (fortress, city, labor tools, etc.) and immaterial values, household, social assistance, models of ethics, etc.) during a certain historical period, creating examples, tasks, movement and social - mastering can be lowered. It is necessary to control their implementation from generation to generation, the expression and improvement of the spiritual and educational complex that exists as an example of the way of life. In order to ensure human perfection, more precisely, in the system of social relations, it is necessary to imagine ethnicity realistically, so that conflicts and conflicts of interests do not arise. Only then, the new content (element) of support to the system of relations can perform an educational task in the development of national characteristics. This content requires paying special attention to the issue of family enlightenment in the practice of preparing our young people for independent life. For this purpose, the educational facilities (centers) under the jurisdiction of the Ministry of Neighborhood and Family Support should have a number of components, such as fatherhood, motherhood, bride, son-in-law, in order to develop social competence in our youth.

Keywords: team, person, behavior, character, axiological consciousness, appreciation, human, value, knowledge, youth, scientific, group, role, member, collection, strong, unique, qualities, stable, categories.

Identity is the qualities, beliefs, personality traits, appearance, and expressions that characterize an individual or group.

In sociology, the focus is on collective identity, where an individual's identity is strongly linked to the role, behavior, or set of group members that define them. According to Peter Burke, "Identities tell us who we are and announce to others who we are." Identity then guides behavior and makes "fathers" behave like "fathers" and "nurses" like " leads to behaving like "nurses".[1]

In psychology, the term "identity" is often used to describe personal identity, or the specific qualities or characteristics that make an individual unique. Personality is strongly related to self-awareness, self-concept (a person's mental model of themselves), self-esteem, and individuality. Despite their fluid nature, identities often feel like stable categories that define a person because they are based on a sense of personal identity (a constant sense of being oneself).

Although the history of the philosophy of values is long, this type of science was formed in the middle of the last century. This term belongs to the field of scientific knowledge in the second half of the last century by the German axiologist E. Hartmann and the French scientist P. Lapi. Axiology can be called a science or direct value science. Just like the basic concepts that give each science its name, the concept of value also plays the role of the basis for the term value science. In the West, this term comes from the Greek words "Axio" (value) and "Togos" (science, teaching).

Considering any science as a special field of scientific knowledge, it is necessary to recognize that there are topics, functions, concepts, laws, and categories specific to this science. Viewing axiology as a special field of socio-philosophical knowledge is no exception. It is also possible to observe all the features typical of the sciences in the field.

Value science is a system of knowledge about values based on axiological consciousness, sense of appreciation, axiological knowledge, humanity and others. It is true that our knowledge has not yet been fully described as a scientific system that has reached the level of a certain science, and no special manuals or textbooks have been published based on them. But this does not change the essence of the matter. In addition, it was not long before such knowledge products as "Cultural Studies" and "Political Studies" were recognized as sciences, and the field took its place in the system of social sciences in the field of security. The phrase axiology is now familiar to many people, the knowledge in this field has increased much more than before.

Since ethnicity embodies ethnocultural components, it is theoretically more difficult to separate it or build a separate group. It is possible to determine the dynamics of relations in families with problems related to continuing ethnocultural characteristics.

"Ethnogeneity" means material (fortress, city, working tools, etc.) and immaterial values, household, social assistance, models of ethics, etc.) during a certain historical period, creating examples, tasks, movement and social - mastering can be lowered. It is necessary to control their implementation from generation to generation, the expression and improvement of the spiritual-educational complex that exists as an example of the way of life. In order to ensure human maturity, more precisely, in the system of social relations, it is necessary to imagine ethnicity realistically, so that conflicts and conflicts of interests do not arise. Only then, the new content (element) of support to the system of relations can perform an educational task in the development of national characteristics. This content requires paying special attention to the issue of family enlightenment in the practice of preparing our young people for independent life. For this purpose, the educational facilities (centers) under the jurisdiction of the Ministry of Neighborhood and Family Support should have a number of components, such as fatherhood, motherhood, bride, son-in-law, in order to develop social competence in our youth.

Although ethnologists have shown its various components, in our opinion, the main components of ethnicity are:

- origin of ethnos (genesis);
- anthropological structure of ethnos;

- the form, content and manner of relations of a separate ethnic group;
- the formation of the natural language of the ethnic group and its active expression;
- ensuring the balance of modernized and traditional culture;
- Expression of ethnic self-awareness;
- inter-ethnic relations;
- organizes such as the existence of collective functioning and happening in this process.

The nation is a long-lasting social, economic, political and ethno-cultural process, political and

One of the factors that unites the nation in terms of language, territory and ethno-culture is the economic basis. On the basis of economic unity of the nation, language, territory and ethno-cultural unity emerge. The economic and political unification of the nation leads to the emergence of a single national literary language based on the convergence of the dialects and dialects of the written literary language of the peoples and the spoken language of the people. Dialects are replaced by the national language. Its rise to the status of a state language is a symbol of the independence of the state named after the nation.

A nation is a symbol of an independent state. Its solid foundation - the stability of the state's economic policy depends on the level of formation of the nation and the level of awareness of the identity of its citizens. The Uzbek nation is no exception.

In short, value is manifested in a certain form, in various forms of reality, which manifests a certain effect on the subject, appearances, things, events, processes, relationships, various qualities, characteristics, morals and values. For the criteria of spirituality and others, the subject is a general archaeological category that expresses its social significance and value. Different aspects form opposite sides of any value. Good and evil, truth and injustice, happiness and sorrow, evolutionary and revolutionary progress and decline, existence and non-being, which seem to be diametrically opposed in their positivity and weakness, in their value and importance. Views such as qlik represent opposite and closely related aspects of life.

LIST OF REFERENCES

1. Кадилова Х. Б. ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ //Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-. – 2016. – С. 59.
2. BUVABAEVNA K. Y. LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA: LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA //Journal of Information Computational Science. – 2021. – №. 1 Pp.35-42
3. Kadirova Ya. B. YOSHLARDA FUKAROLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH ORQALI VATANPARVARLIK VA BAYNALMINALLIK TUYG'ULARINI, RIVOJLANTIRISH// Vol. 6 No. 2 (2023): JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH .197-202
4. Ibrohimov A., Sultonov X., Jo'rayev X., Vatan tuyg'usi, T., 1996; Jabborov I., O'zbek xalqi etnografiyasi, T., 1994.
5. Marramao G. The Passage west. Philosophy and Globalisation. L.; N. Y: Verso, 2012. – P. 27.
6. Y Kadirova, K Kadirova SOCIAL ACTIVITY OF PEDAGOGUE IN SOCIO-POLITICAL LIFE OF SOCIETY//Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B3. – Pp. 417-421
7. Кадилова Х. Б. Нравственное воспитание //ФЭн-наука. – 2015. – №. 5. – С. 41-42.

KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ SÖMÜRGELİKTEN GÜNÜMÜZE SİYASAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİMİ

Bosse Omar NDHATWA

Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası ilişkiler bölümü, Kocaeli, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-7647-0952

ÖZET

Kongo Cumhuriyeti sömürge döneminden beri içyapısının ve kültürünün büyük bir değişikliğe uğradığı görünmektedir, ülkenin kültürel değerleri başta siyaset olmak üzere sosyal alanına kadar çok olumsuz gerçekler karşı karşıya gelmiştir. Bu araştırmanın sorusuna bakıldığından Kongo yönetimi bağımsızlıktan sonra ülkenin kültürel gelişmesine yönelik nasıl bir çaba gösterdiğini ve bu konuda izlediği politikayı incelemektir. Bu çalışmanın amacı Kongo Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana yaşanan siyasal kültür ve değişim analiz edilerek gelişmeler ve hükümet yapıları incelenecektir. Makalede ulaşılan sonuçlara göre, birinci hükümet kurulması ile beraber Kongo kültüre bir iyileştirme politika izlediğini fakat kısa müddet içerisinde iktidar değişikliği ile beraber doğan yeni hükümet sistemi ülkenin kültürel değişiminin önemi devre dışı bırakıldığını göstermektedir. Kongo Cumhuriyeti'ndeki siyasal yapılar ve gelişimler incelenirken iktidara gelen cumhurbaşkanlarının izlediği politikalar ve ülkenin yapısı nasıl bir değişim yarattığı da makalede değinilen konular arasındadır. Bu çalışmada hem betimsel hem de tarihsel modelleri kullanmıştır, veriler en çok doküman taramasından dayandı için nitel araştırma metodu uygulandı.

Anahtar kelimeler: Sömürgecilik, KDC Kültürü, Bağımsızlık, Siyasal Kültürü, Yönetim sistemi.

1. GİRİŞ

Küresel standartta, kültür bir ülkenin en önemli zenginliklerinden biridir. Bir ülkenin refahı ve sosyal yapısını olumlu etkileyerek şekil vermektedir. Kültür bir ülkenin Sınıflandırılmasını ve değerini kanıtlayan bir unsurdur. Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC), sömürge dönemlerinden kaynaklanan kültürel değişikliklerle uzun bir dönem sıkıntı çekmiştir. Sömürge ile bozulan kültürel değerleri, Kongolular için büyük bir kayıp yaratmıştır. Britannica verilerine göre, krallık döneminde Orta Afrika bölgesinde en güçlü ve hâkimiyet sahibi krallık Kongo krallığıydı (Britannica., 2022). KDC bölgesine dışarıdan bir gücün nüfuzu genel durumu değiştirmişti. Ulusal barış kültürünü yıkarak ülke yapısına ve egemenliğine zarar vermişti. EISA'ya göre 1908 ile 1960 yılları arasında KDC doğrudan sömürgecilik gücü ile kontrol altına alınmıştır (EISA, 2022). Çalışmalara göre sömürge döneminin zaman çizelgesi, Belçika'nın faaliyetlerinin bölgede çok olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Bu dönemde KDC insanların öldürülmesinin yanı sıra ulusal kültürün de kökenlerinin yok edildiğini savunmaktadır. Sera Lowes ve Eduardo Montero 'nun savunmalarına göre Belçika'nın sömürgeciliği, KDC insanların refahını reform eden, yaşamlarını ve toplumsal yapılarını tüm yönleriyle değiştirilen bir süreçtir (Lowes & Montero, 2022).

Kral II. Leopold, 1885 yılından Kongo'ya intikal ettikten sonra, ülkedeki bütün kontrolü kendi eline geçirdi, Kongo'yu özgür devlet olarak ilan edip sömürmeye başlamıştır. Bu dönemde Kongo'nun ve Kongo topraklarının tek sahibi olarak tanındı (National Geographic, 2022). Bu tarihten itibaren Kongo'nun tüm refahı kralın kontrolü altında geçmesi ile birlikte bir dizi değişiklik başlatmıştır. Kralın kuralının gerçekliği eylemlerle zıt bir şekilde yürümekteydi, Kongo nüfusunu arttırmak için bir planı ve görüşleri olduğunu gösteren Kral aksine yönetimi sırasında birçok Kongolu insanın varlığını ortadan kaldırmıştır. Birçok araştırmacının onayladığı gibi kral yönetimi Kongoluların yaşamlarını ve yapısından değişiklik yaratırken ülkenin kültürel değerleri yok etmiştir. (Britannica, 2022). Belçika kolonizasyonundan Kongo kültürü ve ülkenin yapısı içerisinde birçok olumsuz durumlar yaratmıştır. Bu çalışmada odak noktamız, Belçika'nın sömürgeciliği sırasında ve sonrasında KDC'deki kültürel değişiklikleri yeniden değerlendirmek ve Kongo hükümeti tarafından bu durum için izlenen politika ve

elde ettiği sonuçları analiz ederek güncel siyasal kültürü değerlendirmektedir. Bu çalışmanın sorusu KDC'de sömürgecilik döneminden bu yana siyasal ve kültürel alanlarda nasıl bir değişiklik yaşandığıdır. Bu çalışmanın amacına bakıldığında KDC'de gelişen politikaların incelenmesi ve Türkçe literatürüne bu yönde bir katkı sunmanın temel hedef olduğu görülür. Bunun yanı sıra, KDC'nin siyasal kültürünü tanıtarak, ülkenin bölgesel konumuna geçişte koloni döneminde ve sonrasındaki değişimleri incelemek de çalışmanın hedefleri arasında yer almaktadır. Kongo'daki kültürel değişimi incelerken Belçika hükümetinin geliştirdiği politikalar ve Kongo liderlerinin uyguladığı reformlar ele alınacaktır. Bu çalışmanın verileri nitel araştırma yöntemi ile elde edilmiş ve belge inceleme yaparak soruya yanıt vermek amaçlanmıştır. Çalışmada KDC'nin dünya kültürü içerisindeki yeri değerlendirilip, sömürge döneminden günümüze kadar değişen kültürel değerlerinin üzerinde durulacaktır.

1.1. Kültürel ve Yönetim Değişiklikler

KDC çok kültürlü bir ülkedir, etnik çeşitliği ülkenin kültürünün zengin olmasına bağlanmaktadır. Kongo güçlü bir geleneğe sahiptir çünkü Kongo krallıktan cumhuriyete kadar bölgesel bir güç olmuştur. Sömürge döneminden önce, Kongo kültürü, sadece Afrika özgünlüğü olan bir toplumdaki oluşmaktaydı fakat Belçika'nın uyguladığı politikalar Kongo kültürünün varlığını zedelemiştir. Kongoluların çoğuna Belçikalılar tarafından köle muamelesi yapıldığı görülmektedir. Belçikalılar ülkeye intikal ettikten sonra Kongo'da bütün önemli varlıkların önemini yok etmişler ve halkın geleceğini engellemişlerdir (Johnson, 2014). KDC'de dekolonizasyon döneminde, ülke lideri kültürleri yeniden inşa etmeye başladı, kültürel zenginliği reform etme mücadelesi gösterildi. Fakat kaynak yetersizliği ve yanlış politika kullanılmasından dolayı bu reform başarısız oldu.

Bölgedeki insanlar geleneklerini yaşamaktan mutlular, devletin katkısı ile kültür sektörünü iyileştirilmesi için mücadele göstermişlerdir. Her ne kadar başarılı bir hareket olmasa da denemeye devam edilmiştir, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yerel halkın iyiliğine bakılarak sosyal faaliyetlerin önemi artırılmıştır ve kültürel faaliyet, teknoloji gibi alanlar devlet tarafından revize edilmiştir (N'Gambwa, 2011). Ülkedeki tüm insanlar, esas olarak kültüre saygı duymaktadır. Kongo geleneğini yaşatan temel vatandaşlar kültüre daha fazla bağlıdır. Hükümet biçiminde bile geleneksel kuralın bazı referansları vardır. Küreselleşmenin gücüyle ulusal kültür yerini kaybetmeye yol açmıştır, ancak KDC küreselleşmenin bir yönünü takip ediyor olsa bile ulusal kültür en üst düzeydedir, müzik, edebiyat ve dans müreffeh kültürel saygıdır (World Atlas, 2022).

Ülke yapısından birden fazla kültür bulunmaktadır ve siyasal kültür ülkede iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Birinci sınıf: Sömürgecilik öncesi ve sırasında: Bu dönemde, Kongo kral egemenliğine geçmiştir ve sömürge gücü ana aktör olmuştur. Leopold II'nin egemenliğinden önce, Kongo hükümeti Kongo krallığıydı. Kral II. Leopold'un ortaya çıkışı ülkenin yönetimini değiştirmiştir ve Kongo'nun kültürel zenginliklerinin ve yapısının ortadan kaldırılmakla sonuçlanmıştır. İkinci sınıf: 1960'dan sonra (Bağımsızlık): Sömürge döneminden sonra Kongo da gelişen siyasal politika değişimleri aşağıda sıralanmaktadır: Diktatörlük: Mobutu döneminde, Hanedan (Konsensüs gücü): Babadan oğula geçen, Demokrasi: 2006 yılından bu yana olan dönemdir. KDC'nin hükümet sistemi, Yarı Başkanlık yönetim sistemine sahip bir cumhuriyettir (Land Portal, 2022); 2006 yılında yapılan demokratik seçim sonucunda ülkede siyasal yapı değişimi ana semboldür. Bu dönemde iktidara gelen Joseph Kabila demokrasi ile ilk defa seçilmiş ve demokrasi ile desteklenen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. (DFID, 2022).

1.2. Sömürgecilik Döneminde KDC'nin Kültürü

Sömürge dönemi boyunca, Kongo'nun güzelliği, iktidardaki güç tarafından temizlenmiştir. Bu dönemde Kongo halkı var olan kültür veya kültürle ilgili hiçbir şeyden faydalanamamışlardır. Geleneksel dansların yapıldığı partilere katılmak, müzik, Kongo yemekleri ve giyim Kolonizasyon yönetimi tarafından yıkılan kültürel zenginlerindendir; insanlar çok daha sömürgecilikle bağlantılıydı ve dilsel ilişki ve diğer demografik yönlerin kolonyal değişiklikleri ise bölgede dayanan zorluklardır (Countries and Their Cultures, 2022). Ülkenin değerleri uzun zaman kontrol altında olmasından dolayı başta etnik yapısı ve geride kalan bütün değerlerin bozulmasına neden olmuştur. Leopoldville kuralının düzenlenmesi üzerinde Ruanda Burundi şimdiki Ruanda cumhuriyeti ve Burundi cumhuriyeti, Belçika'nın fethinin bir birleşimine mâl oldu ve Kongo'nun altıncı bölgesini oluşturdu (KERKEN, 1953).

1.2.1. Kral II. Leopld Döneminde Kültürel Değişiklikler

1.2.1.1. Dil

Ülkede, iletişim kurmak için ulusal ve yerel dili kullanırken Belçika Kralı'nın Kongo'ya nüfuz etmesi ile birlikte yeni bir dilin etkisi artmıştır. Bu durum yerel halk için büyük bir sıkıntı yaratmıştır. Yeni bir dil öğrenme ve kullanma geleneği bozmuş ve halkın özgürlüklerini yok edecek hamle olmuştur. Yerli halk Kralın ihtiyacını karşılama, iletişim kurma ve görevlerini yerine getirmek için Fransızca öğrenmek mecburiyetindeydiler (Yates, 1980). Doğrudan Belçika'dan gelen Fransızca, koloniden sonuçlanan birçok dil bölgeye nüfuz etti. Ruanda ve Burundi kralın egemenliğinde katılımıyla, bu iki ülkede konuşulan dil doğrudan bölgede bütünleşmiştir.

1.2.1.2. Gizli Soykırım

Kültürel değerler, egemenliğin hüküm sürdüğü dönemlerde genellikle insanların varlığıyla korunur. Kongo'daki Leopld II, kültürdeki ana değişikliklerden biri insanların ortadan kaldırılmasıydı (Lumen Candela, 2022). Kral tarafından uygulanan politika sadece doğal kaynaklar üzerinde olumsuz bir etki yaratmadı aynı zamanda kültürel değerleri ve Kongoluların yıkılmasına neden olmuştur. Bu dönemde gençler sömürge yönetiminin kontrolü altında olan olumsuzluklarla karşı karşıya kalan ve genel olarak nüfusun küçüldüğü bir politikada mağdur kalmışlar, Klanın kendi menfaatini korumak için ve Ülkenin geleceğini engellemek için gençler ve çocuklar üzerinde bir sakatlama stratejisi uygulanmıştır (Barcelona Cultura, 2022). Bölgesel gerçeklik, o dönemde toplu katliamların ve sakatlamaların sıklıkla kullanıldığını gösteriyordu, kral II. Leopld ve yönetimi Kongo'nun geleceğini ortadan kaldırmada büyük bir rol oynamıştır. Çok sayıda genç öldürülmüş, öldürülmeyenler de zorla çalıştırılmıştır. Küçük yaşta çocuklar tarlalarda köle olarak çalıştırılmış ve koloniye ya da orduya katılmak zorunda kalmıştır (World Council of Church, 2022). Kral II. Leopld dönemi incelenirken Kongo halkın için herhangi bir olumlu faaliyet gelişmemiş fakat ülke zenginliği çalmak haricinde yerel halkın ve geleceğin yok etmek için büyük strateji geliştirilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın modeli hem betimsel hem de tarihsel modeller kullanmıştır, çalışmanın geçmiş siyasi tarihi dayanırken sonuca bağlanmak için günümüzdeki gelişmeler ele alınmıştır. Bitimsel¹ tarama durumu inceleme ve ortada gelişen durumlar fark yaratmak için karşılatırmalı modeli kullanılmıştır. Geçmişte oluşan değişiklikleri incelemek için tarihsel² taramaya önem verilmiştir. Bu kapsamdan problemin geçmişle olan ilişki yönünde incelenmesi yer almıştır (Orak, 2022). Bu çalışmada en çok literatür taramasından dayanılmaktadır, elektronik kaynakları basta kitap olmak üzere, yayınlanmış makale ve raporlar ele alınmıştır. Nitel araştırma yoluyla, araştırmacının sosyal veya kültürel bir olgu anlamasını sağlamak için büyük ölçüde bir anlatı, açıklama oluşturmayı amaçlamaktadır (KUMAR , 2013). Ayrıca bu araştırma, bireyin kendi yaşam deneyimi bağlamından öznel olarak yorumlanmasına dayanan nitel araştırma yöntemiyle yürütülmektedir (Evivie, 2009). Sömürgecilikten günümüze DKC'deki kültürel değişimlere odaklanarak, Kongo hükümeti ve diğer sivil toplum kuruluşlarının koleksiyonu tarafından uygulanmış olan yasal araçları üzerinden analiz yapılmıştır. Bu bağlamda Kerlinger'in önerdiği içerik analiz yöntemi kullanılmaktadır. "İçerik analizi gözlem ve doküman analizinin ara yüzünde yer almaktadır", bu nedenle bir gözlem yöntemi olarak tanımlanır (Kerlinger, 1973).

¹ Betimsel tarama: Betimsel tarama, geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olayla ilgili görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/330419#:~:text=Betimsel%20tarama%2C%20geniş%20gruplar%20üzerinde,Karakaya%2C%202012%3A59>).

² Tarihsel tarama: Bilimsel araştırma yöntemlerinin tamamına yakın bir kısmı olay olgu ve subjelerin günümüz durumlarındaki özellikleri ve davranışlarıyla ilgilendir. https://www.academia.edu/41897895/Tarihsel_Araştırma_Yöntemi

3. BULGULAR

KDC'nde ki değişimler sömürgecilik bitmesi ile ortaya çıkmaya başladığını görünmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, başta yerel kültür olmak üzere siyasal alanına kadar büyük bir değişim gerçekleştirmiş olduğunu ispatlamıştır. Sömürgecilik bitmesine ve iktidar yerel haklın elinde geçmesi ire birlikte, ülkenin bütün kültürel değerleri yeniden hayata geçtiğini savunmaktadır.

3.1. Bağımsızlıktan Sonra KDC Kültür Değişimi

Sömürgecilik döneminden sonra, ülkede tüm görüşler değişmişti. Siyasal ve sosyal yapıları yerel halin yönetimine geçmiştir ve Kongo sosyal kültürün sembolü olan geleneksel dans ve müzik yeniden inşa edilmiştir. Bu dönemdeki değişimi ispatlayan geleneksel Kongo müzik Lingala dilinde çalınmıştır (Lipanda Cha-Cha şarkı) ve bu şarkı bağımsızlık anlamı ortaya getirmiştir (Youtube, 2020). Kongo kültürünün müzik ve edebiyat değerine sahip olduğu gibi, 30 Haziran 1960'ta bağımsızlık şarkısı Lingala'dan Fransızcaya çevrilmiştir (PAM, 2022). Kongolular kendi ülkesine yönetmek ile beraber tarih boyu çeşitli gelişmeler olmasına neden oldu, her ne kadar geç olsa da sömürgecilikten sonra ilk değişenlerden yeni hükümet ve ülkenin siyasal politikası girişirmiştir (EISA, 2022), bu dönemde, siyasette ve hükümette gelişen reformlar ülkenin statüsün değişimini sağlayan en önemli unsurlardandır.

3.1.1. Siyasal Kültürün Değişimi

Bu bölümde siyasi kültürdeki değişiklikler, bölgede gelişen farklılıklar ve güçler altında analiz edilerek elde edilen sonuçlara göre, KDC üç siyasi kültür değişikliğinden geçmiştir. Belçika kolonizasyonundan sonra, ülkede başta diktatörlük olmak üzere, Konsensüs gücü (Hanedan) ve demokrasi sistemleri uygulandı. KDC'de bağımsızlığından günümüze kadar 6 hükümet altında 5 cumhurbaşkanı tarafından yönetildiğini ispatlamıştır (World Atlas, 2022).

3.1.1.1. Joseph Kasavubu Dönemindeki Kültürel gelişme

Joseph Kasavubu, dekolonizasyon hemen sonra ilk cumhurbaşkanı olarak görev başlamış, 1960-1965 yılları arasında ülkeyi yönetmiştir. Onun döneminde bağımsız mahramanı olan Emery Patrice Lumumbayla başladı ve Kongo halkı için ana güdü olmuştur (Burdick, 2018). 30 Haziran 1960'ta bağımsızlığın ilan edilmesinden hemen sonra Kasavubu seçilmiştir ve ilk cumhuriyetin başkanı olarak görev yapmıştır. 1960'dan 1965 darbesine kadar ülkeyi yönetmiştir (François & Scott Bobb, 2010). Bu yönetimde bölgede etnik varlığı çok daha fazla teşvik etmişti. Kasavubu'nun yönetimi, ABAKO adlı siyasi partinin altındaydı gerçekleşmiştir (Association des Bakongo). Kasavubu ABAKO'dan gelen başkan, bağımsızlığı elde edilmesinde önemli rol oynadı ve ülkede etik bir vatandaşlığı teşvik etti (Covington-Ward, 2012). Kasavubu çabası ile ABAKO ilk kültür ve siyaset merkezi kurmuş ve ulusal kimlik değerini kazandırmıştır (Covington-Ward, 2012). Mücadeleci lider olan Kasavubu iktidarda uzun bir süre kalmamış, bir Burundi atasözüyle bağlantı kurarken "Intore ntiziramba" iyi insanlar üzün ömürlü yaşayamaz değişi ile bilinmiştir (REMESHA, 2009), tüm bu farkındalıkla Kongo'nun ilk cumhurbaşkanı 1965'te Mobutu tarafından gerçekleştirilen darbe sonucunda yönetimi sona ermiştir (YOO, 2009).

3.1.1.2. Joseph Desire Mobutu döneminde Kültürel ve Siyasi Değişiklikler

Kongo'nun kolonizasyonundan beş yıl sonra Mobutu gücünü zorladı ve iktidarı almıştır. O dönemde ordunun başkanı olarak görevde olduğu için güçlü bir askeri koalisyona sahipti ve 1965 yılında askeri darbe ile Mobutu birinci hükümetin gücünü değiştirdi ve ikinci cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Acemoğlu ve diğerleri tarafından tartışıldığı gibi ikinci hükümet kurulması ile beraber ülkenin siyasal yapısı değişmiş ve diktatörlük kuralı başlamıştır (Acemoglu, Verdier, & Robinson, 2004). Mobutu'nun yönetimi, çeşitli politika ve kültür değişiklikleri altında sergilenmiş, Kongo hükümeti, seçim biçimini bir diktatörlük biçimine dönüştürdü (RENO, 1997). 1965'ten 1997'ye kadar Mobutu, ülkedeki her türlü rekabeti ortadan kaldırmıştır. Kongo üzerinde kontrol gücüne sahip tek kişi olmuş. İktidarda bir yıl sonra Kongo'nun başkentinin adını değiştirdi ve ülke Leopoldville 'den Kinshasa'ya yeni adaylık kazandı ve o tarihte Kongo resmen Kongo-Kinşasa olmuş (Britannica, 2022).

Mobutu, Afrika'daki cumhurbaşkanları arasında en uzun süre yöneten cumhurbaşkanıdır. Kongo'da 1965'ten 1997'ye kadar tek patron olmuştur. Mobutu ülkenin yapısını değiştirdi, milliyetçilik baştan olmak üzere ülkenin siyasal yapısı diktatörlük olmuştur. Mobutu uygulandığı milliyetçi politika ile

baştan kendi adını değiştirerek Joseph Desire Mobutu yerine Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu wa Zabanga'ya dönüştü (Black Past, 2009), bütün vatandaşlara Fransızca adlarını değiştirme emri verirken ülkenin ismini bile değiştirmiştir. Mobutu'nun diktatörlüğü sırasında ülke bütünden değişmiştir ve Kongo halkına yakışacak bir milliyetçilik siyaseti izlemeye başlamıştır. 1971 yılında ülkenin adı Kongo'dan Zaire olmuştur ve Kongoluların isimlerini yerel dillerin adlarına çevirmek için teşvik edilmiştir (Lisbdnet, 2021). Mareşal Mobutu'nun kuralı ülkeyi ve insanlarını değiştirir; tüm zenginlik kendi ve ailesinin eline geçmiştir. Bu dönemde ülkede Zaire kültürü gelişti ve ülkede diktatörlük kültürü yayılmıştır (Mputubwele, 2003). 32 yıl uzayan bu süreçte ülkede sadece Mobutu'nun ve kendi ek siyasi partisinin istediği olmuştur. 1997 yılında Kabila gücü ile Mobutu'nun yönetimi sonra erdi ve 4 hükümet sistemi başlamış oldu (Trautman, 2013).

3.1.1.3. Laurent Desire Kabila dönemi

Desire Kabila'nın isyancı hareketi gücü artırdı ve sonuna Mobutu kuralı sona erdirmiş, Bu dönemde Kongo halkı ulusal reform yapma gücünü kazanmış. Kabila baba iktidara gelmesi ile birlikte siyasi strateji ve çok partili siyaset bölgede resmen başlatılmış. Kabila asker grupları ve Mobutu müttefikleri arasındaki savaş sonucunda Kabila Kinşasa'yı işgal ederek kendisini cumhuriyetin başkanı olarak ilan etti 29 Mayıs 1997 (Oxyford University Press, 2022). Desire Kabila'nın yönetiminde uzun bir süre geçirmemiş, komşu devletlerin gösterdiği çabalı ilgisizliği göstermesi sonucunda kısa bir zaman içerisinde iktidardan düşmüştür. Background Paper'ın paylaştığı bilgilere göre Kabila'nın iktidara gelebilmesi için Uganda ve Rwanda devlet başkanları büyük bir destek sağladılar (International Crisis Group, 1999). 2001'deki Kabila suikastı sonucunda ülkenin siyasal politikasında yeni bir sistem başlamıştır, babadan oğula hanedan yönetimi uygulandı ve Kabila'nın oğlu göreve geçmiştir (The Africa Report, 2022).

3.1.1.4. Joseph Kabila dönemi

Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki siyasi trafik, Desire Kabila'nın öldürülmesiyle başlamış ve bu durum Kabila'nın oğlunu iktidara gelmeye zorlamış. 2001'de KDC'nin siyasi kültürü görüşleri değişti ve yeni konsepti bünyesine katılmıştır. Joseph Kabila Kabange'nin yönetimiyle (JKK), KDC'nin siyasi kültürü başka yollar izlemeye başlamış, siyasal performanslar muhalefet ve sivil toplumlar tarafından çok etkileyici olmaya başlamış. 1996 yılında Ülkede başlayan iç savaşlar uzun bir zaman sürdü, JKK'nın iktidara gelmesi ile birlikte JKK bölgede barışıl ve refah artırmaya çabalamıştır. 2003 yılında başlatılan politika 2006 yılında olumlu bir sonuç vererek ülkenin ilk demokratik seçime gitmesine yol açmıştır. Bu dönemdeki gelişmelerden biri olan insan hakları ve ülkenin kalkınması önem veren JKK vatandaşların ihtiyaçların karşılamaya önem göstermiştir (United States Institute of Peace, 2008). JKK iktidarından önce olduğu gibi, 2006 seçimlerinden sonra Kongo siyasetinde FDR ve ADF/NALU isyancı gruplarının varlığından kaynaklanan güçlü bir bölgesel savaş yaşanmış. Bu hükümetin dış politikası etkinliğini değiştirdi ve Kongo ulusal ordusu müdahale etti. UNFPA ve WHO tarafından edilen raporla göre KDC'nin doğusundaki isyancı gruplarla insan hakları ihlalleri ve kadın şiddet eylemler yapmaktaymışlar (OCHA, 2022).

3.1.1.4.1. Demokrasi, reform ve istikrarsızlığa karşı mücadele

2006'nın demokratik seçimi, JKK yönetiminde demokrasinin bir simgesidir. Bu dönemde insanlar devletin yaşama alanındaki reformlar ve ülkenin yeniden inşası edilmesi gibi beklentiler içindeydiler. DW tarafından rapor edilmiş gibi barış ve ulusal ilişkiler kurumak için JKK yönetiminde dini temsilciler, sosyal gruplar ve ticari sektör başkanları ile toplantı gerçekleştirmiştir (DW, 2022). JKK'nın yönetim sırasında, çeşitli gelişme politikası başlamıştı ve Ülkenin kalkınma yapıları gelişmişti, fakat JKK 2016 yılında demokrasiyi kenara koyarak ülke kendi istediği yönetim sistemini öne sürerek beklenmeyen protesto ve iç savaşlar başlamasına neden olmuş (DW, 2022). Bu durum ülkenin refah seviyesini indirmiş ve büyük oranda sivil hayatına kaybetmiştir. Afrika Stratejik Araştırma Merkezi DAS verilerine göre 1998 ile 2003 yılları arasında yaşanan Kongo iç savaşı haricinden en çok ölüm getiren süreçlerinden biridir (Nantulya, 2018). JKK'nın iktidar süresi 2016'da yılında bitecekken kullanılan yanlış politika ile 2019 yılında kadar iktidara kalmıştır. Aralık 2018 seçim sonucunda yeni bir cumhurbaşkanı seçilmiş ve 2019'da resmen iktidar değişmiştir (Al Jazeera, 2022).

3.1.1.5. Felix Tshisekedi dönemi ve Mevcut Siyasi Kültürü

Şu anki Başkanı ve Uluslararası konuların adamı Felix, Aralık 2018 demokratik seçimi sonucu yeni bir hükümet süreci başladı ve JKK yönetimi sona erdi, Resmi olarak Ocak 2019 KDC yeni bir başkan iktidara gelmiş oldu (The Conversation, 2021). Beşinci KDC cumhurbaşkanı olan (Felix Tshisekedi) bir dizi bölgesel sorunla karşı karşıyadır. Güvensizlik sorunu ilki olurken, hükümet içi istikrarsızlıklardan ülkenin gelişimini olumsuz bir durumu yaratmaktadır. Bölgede yaşana güvenlik sorunları yeni hükümet için büyük bir anormalliktir, Kongo ordusu her ne kadar çabalar gösterse de genellikle doğu bölgelerinde devam eden iç savaşlar büyük bir hızla yükselmektedir. Onun başlangıcından beri Kongo'da doğu bölgesinde isyancılarından kaynaklanan zor bir dönemden geçmiştir. Kongolu amiri barışı geri getirmek için çok çalışıyor fakat doğu Kongo bölgelerindeki güvensizlik ve savaş nedeni ile barışı kurma konusundan başarısız olduğunu göstermiştir (DW, 2022).

Felix Tshisekedi'nin yönetimi, Kongo siyasetini teşvik ederek uluslararası çapında ulaştırmış. Yönetime gelir gelmez ülkede siyasi kültürün uluslararası düzenine ulaştırmak için çabalamaya başlamış. Ülkesi tanıtmak dışından diplomatik yoluyla yeni ilişki kurup ülkesinin kalkınması ve reform edilmesi için mücadele etmektedir (Tayebi, 2022). Tayebi'nin çalışmasında belirtildiği gibi, Kongo'nun siyasi kültürü geliştirmeyi amaçlayarak ve ülkenin küresel politikasından iyi bir yer sahip olabilmesi için, Kongo hükümeti bölgesel ve uluslararası iş birlikleri kurmayı mücadele etmektedir (Tayebi, 2022). Felix yönetimi KDC küresel siyasete karşı makul davranışla hareket ederek, küresel değerlerde sosyal ve ekonomik entegrasyonun ihtiyaç duyulan yönünü ele almıştır.

SONUÇ

Kongo veya mevcut KDC, çeşitli hükümet biçimlerini ve ardından ülke tarihinin etkisiyle geçmiştir. Ülkenin siyasi kültürü, kolonizasyondan kalma birçok değişiklik ve zorluk üstlendi. Sömürge döneminde Kongo'daki siyasi kültür ve ülkenin kontrolü sömürge yönetimine altında kalmıştı. Kral II. Leopold yönetiminde Kongo'nun varlığı ve geleceği üzerinde hiçbir olumlu etkisi olmadı; dünyadaki görüşlerini değiştirme ve ülkede en kötü tarihi kaydetme önceliği verdi. 1885'ten 1908'e kadar uzun bir süre Kongo, Belçika kralın mirası olarak kaldı, koskoca bir ülke bir kişinin miras denilecek utanç verici bu değiş olurken kral için bir perestisi. Sömürgecilik dönemi Kongo deki kültürel değerleri yok eden bir dönemdir. Kongo Belçika'nın sömürüsü altındayken kaydedilen olumsuzluklar olumlu olaylardan daha fazladır. Kral dönemi ve Belçika yönetim her ne kadar bir değişiklik oluşsa da ülkedeki zenginlik kendi çıkarlarına için kullanırken yerel halkın düşük bir pay bıraktı.

Katolik misyonerlerle yürüttüğü işler Kongolu halk için eğitim fırsatları sunmuş fakat işin içerisinde kendi amaçlarına ulaşmak uygulanan bir yöntem olarak görünmektedir. Çalışma 'da ulaşılan sonuçlara göre, Belçikalıların Kongo'da yaptığı bütün faaliyetlerin kazancı kendileri için ve Kongo kalkına karşı bir oyun sergileniyordu. Gelişme içerisinde bir sürü olumsuz faaliyet de yapılmıştır. (insan öldürmek, sakatlama, köleye dönüştürme, çocukları orduya gönderme vb.). Bu anlamda ülkenin bağımsızlığını kabul etmek en pozitif faaliyetlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. 1960 yılından itibaren Kongo bağımsızlığını ilan ederek ilk hükümetini kurdu, iktidara gelen ilk cumhurbaşkanı ülkedeki kültürel politika değiştirmeye başarıyor fakat 5 yıllık oluşan bir dönem içerisinde Mobutu karşı gerçekleşen darbe sonucunda ilk iktidar sona ermesi neden olmuş ve kendi siyasi kültüre oluşturmuş. Bu dönemdeki değişimler yerel halk için büyük bir olumsuzluk yaratacak ve ülke içerisinde diktatörlük yapı oluşturmuş. Mobutu döneminde Kongolular için ikinci bir sömürgecilik olarak adlandırılabilir, ülkedeki bütün varlıkların tek sahibi Mobutu ve ailesi oldu ve ülkeyi tekel gücü ile yönetmiştir. Mobutu gücünü ispatlamak için 1971 yılında ülkenin adı değiştirdi ve bütün halkın Kongo dillilerden kaynaklayan isimleri kullanmaya empoze etmiştir. Ülkenin adı Zaire olurken kendisi de Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu wa Zabanga adını almıştır.

Mücadele içerisinde 1997 yılında Desire Kabila'nın gücüyle hükümet değişikliği ile doğrudan diktatörlük kalktı ve çok partili bir rejim başladı. KDC tarihinde hükümet değişiminin ve iktidar incelmesinde Kabila ülkeyi an az yöneten cumhurbaşkanı olarak göze çarpmaktadır. 1997 yılında dış güç yardımı ile iktidara gelen Desire Kabila 2001 yılında suikastla öldürülmüş ve oğlunun iktidara gelmesine sebep olmuştur. 2001 ile 2018 yılları arasında iktidarda kalan Joseph Kabila Kabange ülkenin yapısı başta iyi orta kötü ve sonuna demokratik yoluyla ayrılmış. İktidara gelmesi ile birlikte ülkedeki sorunlar kısa bir müddet içinde çözülmüş fakat 2016 yılında kullanılan yanlış politika ülkedeki durumu

değiştirdi ve binlerce sivil hayatı kaybetti. Kongo tarihine göre 2. Kongo savaşı dışında en çok insan yok edilen olay 2016 protestoları ve iç savaşlardır. Aralık 2018’de yapılan demokratik cumhurbaşkanlık seçimi sonucunda JKK’nin iktidarı sona erdi ve Felix başlangıç oldu. Ocak 2019 görev başlayan Felix ülkesinin yapısı ve siyasal kültürünü geliştirmek için dış aktörlerle iş birliği kurma politika geliştirildi. Felix ‘in stratejisi ile KDC uluslararası politikasında yer alan ve ülkesin kalkınma ve reform için ileri politikalar geliştirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Acemoglu, D., Verdier, T., & Robinson, J. A. (2004). ALFRED MARSHALL LECTURE KLEPTOCRACY AND DIVIDE-AND-RULE: A MODEL OF PERSONAL RULE. *Journal of the European Economic Association*, 162-192.
- Al Jazeera. (2022, 4 25). *DRC President Joseph Kabila will not seek third term: PM*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2018/6/12/drc-president-joseph-kabila-will-not-seek-third-term-pm>
- Barcelona Cultura. (2022, 4 15). *The Free State of the Congo, a hidden history of genocide*. Retrieved from <https://ajuntament.barcelona.cat/gabinetpostal/lestat-lliure-del-congo-un-genocidi-a-lombra/?lang=en>
- Black Past. (2009, 8 11). *JOSEPH-DÉSIRÉ/ MOBUTU, SESE SEKO KUKU WAZA BANGA MOBUTU (1930-1997)*. Retrieved from <https://www.blackpast.org/global-african-history/mobutu-joseph-desire-mobutu-sese-seko-kuku-waza-banga-1930-1997/>
- Britannica. (2022, 4 24). *Kinshasa national capital, Democratic Republic of the Congo*. Retrieved from <https://www.britannica.com/place/Kinshasa>
- Britannica. (2022, 4 14). *Leopold II king of Belgium*. Retrieved from <https://www.britannica.com/biography/Leopold-II-king-of-Belgium>
- Britannica. (2022, 4 15). *Kongo historical kingdom, Africa*. Retrieved from <https://www.britannica.com/place/Democratic-Republic-of-the-Congo>
- Burdick, B. (2018, 9 1). *Modern Congolese Iconography of Patrice Lumumba in A Congo Chronicle*. Montreal, Quebec, Canada.
- Countries and Their Cultures. (2022, 4 15). *Culture of Democratic Republic of the Congo forum*. Retrieved from Culture Name: <https://www.everyculture.com/Bo-Co/Democratic-Republic-of-the-Congo.html>
- Covington-Ward, Y. (2012). *Joseph Kasa-Vubu, ABAKO, and Performances of Kongo Nationalism in the Independence of Congo*. *Journal of Black Studies*, 72-94.
- DFID. (2022, 4 14). *Elections in the Democratic Republic of Congo in 2006*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/67652/elections-cd-2006.pdf
- DW. (2022, 4 22). *DRC President Joseph Kabila: Reformer or corrupt authoritarian*. Retrieved from <https://www.dw.com/en/drc-president-joseph-kabila-reformer-or-corrupt-authoritarian/a-36935441>
- DW. (2022, 4 25). *Renewed fighting flares in eastern Congo*. Retrieved from <https://www.dw.com/en/renewed-fighting-flares-in-eastern-congo/a-59789397>
- EISA. (2022, 4 15). *DRC: Belgian colonialism: 1908 - 1960*. Retrieved from <https://www.eisa.org/wep/drcoverview8.htm>
- EISA. (2022, 4 18). *DRC: First Republic: 1960 - 1965*. Retrieved from <https://www.eisa.org/wep/drcoverview3.htm>

- Evivie, L. G. (2009). *Challenges faced by African international students at a metropolitan research university: A phenomenological case study*. Calorina: Semantic Scholar.
- François, E. K., & Scott Bobb, F. (2010). *Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo*. Plymouth: The Scarecrow Press.
- International Crisis Group. (1999). *HOW KABILA LOST HIS WAY: The performance of Laurent Désiré Kabila's government*. Brussels: ICG.
- Johnson, S. (2014). *King Leopold II's Exploitation of the Congo From 1885 to 1908*. Florida: University of Central Florida Libraries.
- KERKEN, G. (1953). Belgian Congo and Ruanda-Urundi. *JSTOR*, 139-154.
- Kerlinger, F. N. (1973). *Foundations of Behavioral Research. Pedagogical and Psychological Research*. Dehli 7: SS Chgabra .
- KUMAR , P. A. (2013). Qualitative Research Designs: A Conceptual Framework. Madurai Kamaraj University. *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research* ., 118-124.
- Land Portal. (2022, 4 12). *Government of Democratic Republic of the Congo*. Retrieved from <https://landportal.org/nl/organization/government-democratic-republic-congo>
- Lisbdnet. (2021, 11 29). *why did zaire change its name*. Retrieved from <https://lisbdnet.com/why-did-zaire-change-its-name/#:~:text=In%201971%2C%20under%20the%20dictatorship,of%20the%20Congo%20in%201997>.
- Lowes, S., & Montero, E. (2022, 4 14). *Lasting effects of colonial-era resource exploitation in Congo: Concessions, violence, and indirect rule*. Retrieved from <https://voxdev.org/topic/institutions-political-economy/lasting-effects-colonial-era-resource-exploitation-congo-concessions-violence-and-indirect>
- Lumen Candela. (2022, 4 15). *The Belgian Congo*. Retrieved from <https://courses.lumenlearning.com/boundless-worldhistory/chapter/the-belgian-congo/>
- Mputubwele, M. M. (2003). The Zairian Language Policy and Its Effect on the Literatures in National Languages. *Journal of Black Studies*, 272-292.
- N'Gambwa, K. (2011). Leadership, Peace, Stability, and Prosperity in the DRC. *United States Institute of Peace*, 3-12.
- Nantulya, P. (2018, 11 28). *Stability in the Democratic Republic of the Congo beyond the Elections*. <https://www.printfriendly.com/p/g/aZq7GG> adresinden alındı
- National Geographic. (2022, 4 15). *Feb 5, 1885 CE: Belgian King Establishes Congo Free State*. Retrieved from <https://www.nationalgeographic.org/thisday/feb5/belgian-king-establishes-congo-free-state/#:~:text=Background%20Info%20Vocabulary-,On%20February%205%2C%201885%2C%20Belgian%20King%20Leopold%20II%20established%20the,Leopold%20privately%20owned%20the%20regio>
- OCHA. (2022, 4 23). *Humanitarian Situation in DRC Jan 2006*. Retrieved from <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/356EC41D6128B93AC125712D004E6DF4-ocha-cod-31jan2.pdf>
- Orak, F. (2022, 12 13). *Tarihsel Araştırma Yöntemi*. https://www.academia.edu/41897895/Tarihsel_Araştırma_Yöntemi adresinden alındı
- Oxyford University Press. (2022, 4 25). *Laurent-Désiré Kabila*. Retrieved from <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100028126>
- PAM. (2022, 4 15). *30 juin 1960 : quand l'indépendance du Congo s'écrit en musique*. Récupéré sur <https://pan-african-music.com/congro-freedom-intro-30-juin-1960-quand-lindependance-du-congo-secrit-en-musique/>

- REMESHA, A. (2009). *Imyibutsa yo mu Kirundi = Methali za Burundi = Proverbes burundais = Burundian proverbs*. Bujumbura: Association REMESHA.
- RENO, W. (1997). Sovereignty and Personal Rule in Zaire. *African Studies Quarterly*, 40-64.
- Tayebi, O. (2022). The Democratic Republic of Congo's foreign policy under President Tshisekedi: between ambition for reform and diplomatic drive. *Policy Centre for the New South*, 2-22.
- The Africa Report. (2022, 4 24). *DRC: Laurent Kabila, killed with a bullet to the head*. Retrieved from <https://www.theafricareport.com/145703/drc-laurent-kabila-killed-with-a-bullet-to-the-head/>
- The Conversation. (2021, 10 27). *DRC's Tshisekedi has secured his power base: now it's time to deliver*. Retrieved from <https://theconversation.com/drcs-tshisekedi-has-secured-his-power-base-now-its-time-to-deliver-170282>
- Trautman, A. Z. (2013, 1 22). *From Zaire to the DRC: A Case Study of State Failure*. florida, canada: University of South Florida.
- United States Institute of Peace. (2008). *Elections in the DRC*. Washington: United States Institute of Peace.
- World Atlas. (2022, 4 20). *Presidents Of The Democratic Republic Of The Congo*. Retrieved from <https://www.worldatlas.com/articles/presidents-of-the-democratic-republic-of-the-congo-congo-kinshasa.html>
- World Atlas. (2022, 4 15). *The Culture Of The Democratic Republic Of The Congo*. Retrieved from <https://www.worldatlas.com/articles/the-culture-of-the-democratic-republic-of-the-congo.html>
- World Council of Church. (2022, 12 15). *Massacres committed in Africa during colonial times*. Retrieved from <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2021-08/Booklet%20-%20Massacres%20in%20Africa.pdf>
- Yates, B. A. (1980). The Origins of Language Policy in Zaire. *The Journal of Modern African Studies*, 257-279.
- YOO, J. A. (2009, 8 24). *JOSEPH KASAVUBU (CA. 1910-1969)*. Retrieved from <https://www.blackpast.org/global-african-history/kasavubu-joseph-ca-1910-1969/>
- Youtube. (2020, 4 12). *Grand Kalle - Independance Cha Cha.mp4*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=RxkZ95PYcrM>

MINORS AS A SUBJECT OF CRIMINAL LAW ALBANIAN LEGISLATION

Mirela KAPO

PhD, Lecturer, Criminal and Criminal Procedure Law, "New York University of Tirana", Albanian

ABSTRACT

The present article aims to highlight the significance of minors as a subject of Juvenil justice. The method implied in the present work is desk research that will combine the Albanian Procedural and criminal Law in terms of the Protection of their rights and obligations.

Through hermeneutical research, the present work will bring a depth comprehension of the phenomenon from a Juridical Defense viewpoint and the way the Juridical and Normal Law protects this subject not only in terms of punishment for the offender but, also in terms of protection because of their age. In the end, the author recommends some areas of intervention that would improve the minors in conflict with the law and sense of safety.

Keywords: juvenile justice; punishment; rights and obligations; Criminal Law and Protection.

INTRODUCTION

In the study of the criminal justice system, an important place is occupied by the study of criminal, procedural, criminological issues related to juvenile justice. The younger generation in Albania, as in any developing country, suffers from social problems, education, crime, which are problems specific to this population. This generation is getting used to stricter criminal laws and legal procedures.

Prevention of juvenile delinquency is an essential part of reducing crime in society. Engaging in lawful and socially beneficial activities and demonstrating a humanistic attitude and outlook on society and life can help young people develop non-criminogenic attitudes. To prevent youth crime, it is essential that the whole society works together to support the healthy development of adolescents from early on.

The juvenile justice system in the country should provide procedural and criminal guarantees which will be extensively studied during this study. The main focus of this thesis is juvenile delinquency in Albania over the past three decades, compared to other periods of time and other countries. Some problematic and negative realities have been observed in Albania specifically with regards to juvenile delinquency.

Juvenile delinquency increases. Data from institutions covering criminal activity suggests that juvenile offenders, 14-18 years old are committing more crimes.

There has been an increase in the number of juvenile offenders being imprisoned. The Ministry of Justice and the courts have seen an increase in the number of cases in which minors have been sentenced to imprisonment for their criminal activity. The question is whether the juvenile sentencing practices we have in place are effective in preventing juvenile offenders from committing crimes.

The prosecutor and non-specialized courts often provide inadequate treatment for defendants. The case data show that the review was done by prosecutors and judges who are not specialized in juvenile cases, or by juvenile sections that have non-specialized prosecutors and judges. In judging this category, we took into account the quality of the product as well as the user's satisfaction. Are juvenile children's criminal trials assisted by their treatment and trial by the prosecutor and ordinary courts?

Until the adoption of the Juvenile Criminal Code, the legal system did not differentiate between juveniles and adults in terms of punishment. The legal framework surrounding juvenile delinquency is not well defined, and is only vaguely outlined in terms of when a child becomes criminally responsible, the severity of punishment they may receive, and which court should handle the case. The treatment of juvenile delinquency is based on a number of laws and acts.

1.LEGAL FRAMEWORK, JUDICIAL SYSTEM AND CRIME IN ALBANIA.

1.1 DEFINING THE CRIMINAL LEGAL TERMS

The criminal law for juveniles is designed to punish juvenile offenders as harshly as possible. The juvenile criminal law norms serve as a guarantee for the weakest and most vulnerable members of society, and without them, these individuals would not have protection. Respect for juvenile rights is necessary to ensure that these legal protections work properly. Juvenile law should be based on the findings and conclusions of criminology, and reflect the findings of other social sciences. The sciences that study crime and its prevention, detection, and punishment use historical methods to understand how these phenomena have evolved.

According to criminology studies, criminality generally increases as people reach puberty, peaking in the 20-25 age range. The tendency to remain unchanged until around 40 years old then decreases significantly after 60 years old. Adolphe Quetelet's studies (*A. Quetelet, A., Research on the propensity for crime at different ages, F. Sylvester, Trans., Cincinnati, OH: Anderson, 1984*) in the early 1800-s clearly showed that crime is directly related to age. This trend aims to increase the speed at which people reach their maximum lifespan around the age of 25 years. The authors believe that there is a universal link between age and crime, but that it varies depending on the particular society.

A juvenile defendant has a more specific definition in the criminal justice system - one that reflects his need for guidance and supervision. This means he needs care and education to keep him from returning to criminal behavior. It is the combination of the juvenile's needs at a certain level of equilibrium that determines the way or the extent to which the juvenile justice system responds to juveniles in conflict with the law at a certain time and in a certain state.

“1. Children, the young, pregnant women and new mothers have the right to special protection by the state.

2. Children born out of wedlock have rights equal to those born within marriage.

3. Every child has the right to be protected from violence, ill treatment, exploitation and from performing any work, especially under the minimum age for child labor, which could damage his health and morals or endanger his life or normal development (Article 54 Albanian Constitution)”. Article 27 (No one's liberty may be taken away except in the cases and according to the procedures provided by law) of the Constitution states that individuals' liberty may not be restricted, except for the supervision of a minor for educational purposes or for accompanying him to the competent body. The Constitution does not define the term "child" or "minor". However, it does protect these individuals from certain types of harm. Albanian law defines a child or minor as a person under the age of 18. Thus, article 54 of the Criminal Code of the Republic of Albania provides that in relation to minors who at the time of the commission of a criminal offense were under 18 years of age, the punishment may not exceed half the term of punishment provided for by the law on the crime committed. The juvenile justice code provides specific rules for sentencing a juvenile. This provision allows individuals who have not reached the age of 18 years to be considered minors. The Juvenile Criminal Justice Code provides for special provisions relating to the criminal liability of juveniles, procedural norms relating to the investigation, prosecution, trial, execution of a criminal sentence, rehabilitation or any other measure involving a minor in conflict with the law, but also adjustments for young people aged 18-21, according to the provisions of its separate articles. The Juvenile Justice Code defines "juvenile" as any person under 18 years of age (Article 3/3 Juvenile Criminal Justice Code).

The criminal responsibility of juveniles is divided into two categories: those who are criminally irresponsible and those who are considered criminally responsible. The criminal responsibility of juveniles differs depending on the type of criminal offense. For criminal offenses of the “crime” type, a juvenile has criminal responsibility if he or she has reached the age of fourteen at the time of the commission of the criminal offense. If a juvenile has committed a criminal offense when he is 16 or older, he is responsible for the crime. It is important to note that the distinction between criminal offenses is made in the special provisions of the Criminal Code for each case. By these definitions, the only way we can determine if we are dealing with a crime or a misdemeanor is to refer to the relevant criminal provisions in a special part of the criminal law.

Regarding the legal system for juveniles in Albania, the legislator sets an absolute ban on attributing criminal responsibility to juveniles up to the age of 14, for both crimes and misdemeanors, while for juveniles aged 14 to at 18 years old, the legislator imposes a presumption of responsibility, respectively for crimes from the age of 14 onwards and for minor offenses from the age of 16 onwards. The division of criminal offenses into crimes and misdemeanors is a label for legislators, and is actually not related to the importance of understanding and being able to understand criminal offenses, whether it is more appropriate for children between the ages of 14 and 18 to determine responsibility, that is, juvenile understanding. The significance and consequences of criminal capacity, are determined by the court on a case-by-case basis than initially and abstractly, presumably apply to this group of minors.

Under Albanian criminal law, juvenile delinquency means committing criminal offenses, either crimes or misdemeanors, by a person who is not yet 18 years old. This definition is consistent with the United Nations Rules for the Protection of Minors Deprived of their Liberty, which were adopted by the United Nations General Assembly (Resolution 45/113, dated 14 December 1990). The age at which a person can be deprived of liberty will be determined by law. This provision of Albanian law is in full compliance with the Convention on the Rights of the Child, according to which children are understood to mean any human being under the age of 18, except when the age of majority is reached earlier, in accordance with the legislation to which he is subject (Article 1 of the Convention on the Rights of the Child, Adopted by the General Assembly of the United Nations on 20 November 1989.)

Albanian society has expectations for different ages, with different behaviors being expected from minors, adults, and older people. The maladaptation of the juvenile in the society where he lives leads to many problems, which can often lead to criminal behavior. In order to analyze juvenile delinquency and youth and their maladaptive phenomena, we must rely on and take into account all the factors and dimensions in which they operate. Albania has taken special care to address juvenile delinquency, and has put in place a strong legal framework and judiciary system to deal with this issue. The model of criminal policy in Albania can be considered to be based on the Beijing Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, adopted by the United Nations General Assembly (Resolution No. 40/33, dated 29 November 1985). This model can be viewed with a more explicit commitment to the needs and demands of the juvenile than the needs to protect the community from juvenile delinquency. While the Council of Europe (Recommendation No. 20/2003) has done a good job of protecting juveniles from criminal activity, it has weakened its guarantee approach by including prevention of juvenile delinquency as well as the victim's needs and interests.

There are many theories about juvenile delinquency, which attempt to explain it from a psychological perspective. One part of the doctrine considers juvenile delinquency as an emotionally unbalanced behavior. Another part of the faith regards juvenile delinquency, as an ongoing anti-social action, or deviant behavior in relation to community norms. Delinquency in children can be understood as a result of a deviation from the norm. The juvenile is trying to avoid following social and legal norms by taking on a certain role and identity in society. This has led to them becoming more popular and attracting attention even in violation of the law.

Juvenile delinquency is a legal term that is determined by the court on the basis of domestic legislation, based on the evidence and data collected. Juvenile delinquency is often evidenced by criminal behavior involving theft, theft in collaboration, robbery with violence, illegal possession of weapons, wounding, production of narcotics, and sexual relations with minors.

In terms of causes, it can be said that there are many studies dealing with the interpretation of statistics and data on juvenile delinquency.

There are a number of economic reasons why a juvenile might turn to crime, stemming from the difficulties family members are facing. This can isolate and marginalize the juvenile, pushing him towards criminal activity. Statistics show that isolating and segregating juvenile offenders from their communities can lead to an increase in crime in those areas. They are small because of the difficulties they face being accepted as they are in society.

Conflicts can arise between minors and society when there are problematic family situations present. This could include things like family separation, abuse, death or disaster. In general, the family is the main hearth from which future juvenile delinquents can be born, since the distraction of parents

preoccupied with their many and daily problems, too strict control or excessive freedom can provoke violent and uncontrolled reactions both inside and outside the family environment.

1.2 JUVENILE DELINQUENCY AND INTERNATIONAL ACTS.

For juvenile offenders, there is a special legal regulation that distinguishes their treatment, in order to protect them throughout the criminal justice process, from the start of the investigation through the trial and, finally, their sentence. In addition, there are special rules for those who are called to trial as victims or witnesses.

Various international bodies formed by states have adopted various acts that set minimum standards and recommend special measures for the prevention of juvenile delinquency, as well as their treatment during and after criminal proceedings. Both the United Nations and the Council of Europe have issued treaties, conventions, resolutions, and other documents. Occasionally, these documents are accompanied by additional protocols. And, later, recommendations and declarations are issued as a result. Some international instruments related to juvenile delinquency have a strong binding effect. In some other countries, the binding character of laws (the so-called "soft law") is less apparent. Legal rules are binding while recommendations are "weaker" (Unicef, *Juvenile Justice in Albania*, Tirana, 2008, pg. 12).

The main international acts that clearly provide for the attention and care of juveniles prosecuted are:

1. Convention on the Rights of the Child (Adopted by the United Nations General Assembly in November 1989).

The binding international act ratified by the Republic of Albania (February 27, 1992), provides a series of measures to protect the interests of young people, as well as measures for the protection of minors in conflict with the law.

2. Minimum Standard Rules for the Administration of Juvenile Justice known as the (Beijing Rules," No. 40/33, dated November 29, 1985, adopted by the United Nations General Assembly Resolution).

This document provides more detail on the rights outlined in the Convention on the Rights of the Child, including rules related to criminal proceedings, detention, investigation, trial, and treatment in educational institutions. The Act recommends the establishment of state and police structures specifically designed for young people. This document addresses the rights of children who are involved in criminal proceedings, in conflict with the law, as well as their treatment in re-education institutions. All law enforcement agencies are required to review their work practices with minors to ensure they are vigilant and taking appropriate steps to protect the public.

3. Rules for the protection of young people deprived of their liberty (No. 45/113, dated 14 December 1990, adopted by the Resolution of the United Nations General Assembly).

This document sets out important principles for the fairness and equality of defense in criminal proceedings for juveniles. The report recommends taking appropriate security measures for juveniles, conducting the investigation quickly, avoiding abuse, and pursuing a trial as quickly as possible. This act is designed to protect young people and to use detention and punishment as a last resort when it is necessary.

There are other international instruments such as: Standard Rules for Non-Precautionary Measures; World Labor Organization (ILO) Conventions 138 and 182; and the European Union Network for Crime Prevention.

1.3 TREATMENT OF JUVENILES BEFORE THE 2017 REFORM

Based on a general overview, it is apparent that the Albanian legislation has taken into account the need to protect and care for juveniles in a variety of ways. The Constitution of the Republic of Albania recognizes the principles and norms of international laws protecting children and minors. Throughout the 1990s and 2000s, juvenile justice systems were in the midst of a continuous reform process. Albanian juvenile legislation appears to be oriented towards recognizing the needs of juveniles, but

implementation has been problematic. For example, even though there are few alternatives for juvenile offenders, the legislation may not have had the desired effect. This is why the Albanian legislator approved the Criminal Justice Code for Juveniles in 2017, as part of a larger reform effort. Prior to this reform, the main laws in force provided for special rules for the protection of minors (such rules are provided in the Constitution of the Republic of Albania; Criminal Code; Criminal Procedure Code, etc.).

Prior to the 2017 reform, the Criminal Code and the Criminal Procedure Code contain a series of provisions intended to protect defendants in criminal proceedings. These provisions will be discussed below. The Criminal Code, enacted by law no.7885, is a set of rules that govern criminal behavior. This law, (Law no. 7885, dated January 27, 1995) provides for a number of different criminal offenses that can be committed against juveniles, as well as sets forth different rules for punishing juveniles accused of committing crimes. The Code of Criminal Procedure, has defined the rules for investigation, trial, sentencing and serving a sentence for juveniles prosecuted.

1.4 TREATMENT OF JUVENILES AFTER THE 2017 REFORM

The Albanian legislator, together with the reform of the Code of Criminal Procedure, has approved in 2017 the ‘Code of Juvenile Justice’ (Law No. 37/2007).

According to the purpose of the legislator, the Juvenile Justice Code is the protection of the best interests of the child, their social integration, rehabilitation of children in conflict with the law, prevention of second victimization or re-victimization, preventing the commission of a criminal offense and ensuring public order during the administration of justice.

This Code is designed to provide an all-encompassing approach to addressing juvenile behavior. With the adoption of the Juvenile Criminal Justice Code, Albania has made a positive change in how it treats juveniles, moving closer to a balanced approach that meets their needs. According to the accompanying report of this Code, it is clear that Albania has made positive strides in bringing its national laws in line with international standards. There are deficiencies in the law that protect the rights of children who are in conflict with the law, and more needs to be done to help them reintegrate into society. In addition to the directions followed by the Albanian legal system regarding the treatment of juveniles, the need and difference in the treatment of juveniles in the criminal process was emphasized, which ensures a more complete and independent criminal justice system for juveniles, and increased the need for specialization of judges who deal with cases in conflict with the law.

Article 27 (Juvenile Criminal Justice Code) states that juvenile delinquency cases are tried by juvenile sections, which are established in district courts according to the provisions of the legislation in force for the organization of the judiciary in Albania. The 2017 reform seems to have concentrated on the need to provide for the specialization of judges who will try juvenile offenders.

For the effective and full implementation of the new juvenile criminal justice system, it would be necessary to establish separate courts empowered to deal with juvenile delinquency. This would ensure the respect and effectiveness of the implementation of all children's rights in the Albanian justice system at the highest possible level.

This Code applies to the administration of justice for juveniles who are in conflict with the law, as well as for juvenile victims and witnesses of criminal offenses. For the purposes of criminal responsibility for an offence, the Juvenile Criminal Justice Code considers a person who is at least 14 years old but under 18 years old at the time of the crime as a juvenile. Whereas, for the purposes of criminal responsibility, a person who is at least 16 years of age but under 18 years of age at the time of the crime is considered a minor (Article 7 of the Juvenile Criminal Justice Code). This Code provides for the first time a set of general principles of justice for children (Deprivation of liberty as a last resort of punishment; the right of the child to participate; deadline for completion of the procedure; the right to privacy; procedural rights; mandatory protection care with a psychologist; protection and possession of a trusted person; Individual assessment of the minor etc).

According to the provisions of this Code, the interests of a child are a principle that should guide the decision-making of bodies dealing with criminal justice for juveniles. This principle is intended to be applied first of all in criminal law. Juveniles in the criminal justice system are a vulnerable category, so

their protection is one of the most important obligations of criminal justice reform. how it is analyzed and how the best interests of the minor will be safeguarded.

1.5 SPECIAL RULES FOR THE SENTENCING OF JUVENILES

With the legal reform of 2017, the legislature has clearly stated the importance of the purpose of punishment for juveniles. The punishment for these individuals is aimed at helping them reintegrate into society, help them recover from their criminal behavior, and prevent them from committing further crimes. When determining the youth penalty, the legislature has a number of principles such as the child's well-being, the principle of individual expert opinion, guaranteeing the well-being of juveniles; the circumstances and the degree of danger of the offence, the age of the juvenile and his individual circumstances, and the special needs of the juvenile. Promote the reintegration of the young person and their commitment to play a useful role in society in the future; Developing and planning an individualized recovery plan for the juvenile, the appropriateness of the sanction to enable the recovery of the juvenile. As in the case of precautionary measures, the 2017 legislator established a number of special types of punishments that were provided in order to better adapt them to the needs and peculiarities of juvenile punishment; provide the types of punishment and their function mainly or supplementary, such as imprisonment, non-custodial penalties as well as suspension of appearance i imprisonment and probation. Non-imprisonment sentences include the main sentences such as confinement, fines. The legal provisions of the Juvenile Criminal Justice Code (Article 96 can be done by applying:

a) only one main sentence, b) a main sentence and an additional sentence, c) a main or additional punishment and one or several alternative measures of avoidance, d) only an additional punishment, such as for example the performance of a work of public interest), contain additional punishments, such as staying at home, performing a work of public interest, prohibition to perform an activity, and fulfilling certain obligations. These punishments are a novelty of these legal provisions.

The Juvenile Criminal Justice Code sets out a number of important factors the court must consider when sentencing a juvenile to imprisonment. Based on which sentence criteria, the sentence of imprisonment with seven years must be met. The court must first assess whether the type of imprisonment is the only means that will achieve the purpose, i.e. education and rehabilitation of the juvenile condemned by the court. If, after a thorough examination, it turns out that the type of imprisonment is the last and only means that can achieve the goal, the court will assess fulfillment. The following criteria, such as the presence of grounds on the basis of which, punishment is necessary due to the nature and high social risk of the crime and the degree of guilt. The court should always take into account that a juvenile may be sentenced to imprisonment up to 1/2 of the custodial sentence provided for the offense and in any case the amount of imprisonment juveniles should not be older than 12 years. Even when applying the main sentence of the fine, the court must first assess the juvenile's or his family's ability to pay. Second, fines should be assessed based on the severity of the offense committed, rather than the age of the offender. This will help to ensure that the punishment fits the crime and helps to correct the juvenile's behavior. The criteria for sentencing with restriction of liberty are provided. It is possible to place a juvenile in a designated institution under supervision for the purpose of education and rehabilitation, for a period not longer than three years.

1.6 ORGANIZATION OF JUVENILE CRIMINAL JUSTICE

Juvenile justice systems have special sections within district prosecutors' offices that are responsible for prosecuting juvenile delinquency. According to Article 2 (Law No. 97/2016, "On the organization and functioning of the Prosecution in the Republic of Albania), a special section for juveniles is set up in the prosecutor's offices in any case where a section is established by law. This is relevant to the trial of minors.

Article 9 (Law No. 97/2016, "On the organization and functioning of the Prosecution in the Republic of Albania), titled, "confidentiality of data" provides that the prosecution body is not allowed to make public or provide third parties with information that violates the rights of minors. Under Article 27 of the Juvenile Criminal Justice Code, juveniles who are in conflict with the law are tried in juvenile sections, set up in district courts according to the legislation in force for the organization of the judiciary in Albania.

The High Judicial Council has decided on specialized judges. With this decision (Decision No. 79, dated 30.05.2019, "On the appointment of judges to adjudicate juvenile justice cases), the highest governing body of the judicial system directed that at least three judges should be appointed in the court of first instance and the court of appeal with general jurisdiction to hear criminal cases involving minors or minor victims of the law. Criminal offenses, if due to the number of judges in these courts, there are at least 6 judges in specialized divisions.

2. CRIMINAL LIABILITY IN ALBANIA

2.1 LEGAL FRAMEWORK AND HISTORICAL OVERVIEW

Criminal responsibility is the subjective or psychological factor of criminal offenses. This is a narrow concept of criminal liability. Criminal law theory also recognizes the broad or objective-subjective meaning of criminal responsibility (Codice Penale, Libro II. Milano. dott Giuffrè, editore 2000). According to this understanding, criminal responsibility includes criminal offense as objective element and responsibility and guilt as subjective element. A person is considered responsible if he or she can mentally understand or recognize the importance and consequences of what he or she is doing and control his or her behavior.

So, responsibility consists of two components: the intellectual component or the intellectual (mental) ability that constitutes the cognitive component and the volitional component or the desire component. Accountability is the cornerstone of guilt. Without it, someone cannot be considered guilty of a crime. In fact, our criminal code defines irresponsible behavior as when someone is not responsible for their actions.

An analysis of the management of the juvenile justice system is important because juvenile delinquency is not only a legal issue, but also a very critical issue from a social point of view that affects the quality of life in the future. Under these conditions, juvenile delinquency must be subject to interdisciplinary study, such as criminologists, sociologists, psychologists, physicians, biologists, teachers, lawyers, etc. have their undeniable share in contributing to the effectiveness of the system, its achievements and values.

The rights of minors are an integral part of the justice system, and respect for these rights is a "sine qua non" for the progress of this justice system, although respecting the rights of minors in conflict with the law has its problems and challenges that must be addressed with due attention by all institutions, because it pertains to the rights of a very sensitive class. Although the term "juvenile in violation of the law" was introduced into the criminal law of juveniles, in the past the juvenile had a distinct system in terms of its treatment.

Albanian criminal codes have set different ages of criminal responsibility for different types of criminal offenses. In the Albanian Criminal Code of 1924 (Criminal Code of the Ottoman Empire. Tirana, 1924. Pages 8-13), article 40 dealt with the age for criminal responsibility where the legislator stated that "... those who have not reached the age of thirteen in committing a crime, are called without trial, and are not responsible for the guilt that they do, but with the decision of the court of delinquents, they are handed over to their parents or guardians, or they are sent to an educational shelter to be stopped and trained, for a while their old age".

Historical developments in Albania continued with changes in the form of government and in the criminal legislation in general and in that towards juveniles in particular. Specifically, the Criminal Code of the People's Republic of Albania (During the communist era during the years 1977 with law No. 5591, dated 15.06.1977), Article 7, provided that the age for criminal responsibility was 14 years, both for crimes and criminal offenses.

Regarding the sentence, this Code (Article 21) provided that a juvenile who had not reached the age of 18 was sentenced to no more than half of the sentence of imprisonment. The Criminal Code of the Republic of Albania of 1995 sets the age at which someone is considered criminally responsible as being 14 years of age, while the age at which someone is considered criminally liable for criminal offenses is set at 16 years. Furthermore, the Criminal Justice Code for Juveniles (which entered into force on January 1, 2018), is based on the principles sanctioned in the ARC, in the UN Convention on the Rights

of the Child, in international acts and rules recognized internationally, regarding the administration of juvenile criminal justice.

The Juvenile Criminal Law Code has also been prepared with the assistance and support of the best EU experts and beyond. This law, together with the Criminal Code and the Criminal Procedure Code, implement the most modern concepts for the treatment of juvenile delinquents. As defined in this Code, its provisions may not be interpreted or applied in excess of international legal provisions, thus limiting the minimum guarantees and standard rules relating to juvenile criminal justice, as well as the rights expressed in international acts, which our country has ratified, acceded to or signed. According to this code and the criminal code, "The minimum age of criminal responsibility is 14 years old in cases of a crime and 16 years old in the case of a criminal offense provided by the Criminal Code."

Among the international acts in the field of juvenile justice we mention: the UN Convention on the Rights of the Child (1989), ratified by the Parliament on 27 February 1992 and its Additional Protocol, dated 18 January 2002, On the Sale, child prostitution and child pornography, the Universal Declaration of Human Rights (UDHR1948), and the Declaration of the Rights of the Child.

In Article 1, the definition of the term "child" is given, which states that every human being, under the age of 18, is a child, unless the domestic law decides otherwise. The age of criminal responsibility for juveniles varies from country to country, and this creates a wide age group under this definition, from 7 to 18 years old.

2.2 INTELLECTUAL AND VOLITIONAL SKILLS RELATED TO CRIMINAL RESPONSIBILITY AND JUVENILE MATURITY

"No one shall be held criminally liable if there is no causal connection between his action or omission and the actual consequences or probability of their emergence (Article 13 of the Criminal Code, Causal Connection)"

If we make a detailed analysis of the provision, it defines the cumulative elements "*conditio sine qua non*" for criminal liability which are the intellectual element and the volitional element, in short is criminally responsible the person who at the time of the commission of the criminal offense the ability to understand equals the ability to wish with product the coming of consequences.

The cognitive ability lies in the ability to perceive correctly whether or not the social behavior undertaken is socially dangerous, the ability to control one's own impulses, and the ability to self-determine. Cognitive ability and volitional momentum despite not being clearly defined by the legislator are considered to exclude the criminal responsibility of an adult (Article 17§1 CC: "No one shall be held criminally liable who at the time of committing the offence suffered from psychic or neuropsychiatric disorders ruining his mental balance entirely and, consequently, was unable either to control his actions or omissions, or to be aware of committing a criminal offence.").

A differentiated treatment that does not lead to the exclusion of criminal responsibility is noted in the second part of Article 17 (A person, at the time of committing the criminal offence, suffering from psychic or neuropsychiatric disorders, having lowered his mental capacity to be aware and fully control his actions or omissions, shall be liable, however, this circumstance shall be considered by the court in determining the extent and the kind of punishment) of the Criminal Code dealing with the reduction of the balance between volitional and cognitive abilities that may be due to different factors as stated in the article. In case of crimes the age remains over sixteen years old. The second age group considered by the legislator is the age of fourteen (Article 12/1 of the CC: "A person shall be held criminally liable if, at the time of committing the crime, he has reached the age of fourteen.").

Seen from a comprehensive point of view, it turns out that the legislator has provided absolute impunity (excluding from criminal liability) persons under the age of fourteen as the latter are unable to understand and desire the consequences. But the law stipulates that in the case of a juvenile under the age of fourteen who is suspected of having committed or has committed a crime, measures must be taken to neutralize the risk as this age cannot be prosecuted but still remains socially dangerous. The third age that is considered by the legislator is the age between fourteen and eighteen years old, the age which carries the obligation of criminal responsibility (Depending on the criminal offense committed as long as the legislature distinguishes between crimes and criminal offenses).

As this is a "delicate" age, the legislator has provided that these be subject to juvenile courts. The latter are assisted by psychologists and psychiatrists, sociological experts, etc. For this reason, special institutes are provided for juveniles that dictate their needs. Precisely for this reason the legislator has determined that the juvenile regardless of his procedural position should always be assisted by a psychologist and the individual assessment report should be done by a psychologist different from the person assisting him during all stages.

The prosecutor has the obligation to refer a case to the child protection officer when they find that a child has not reached the age of criminal liability and is involved in an illegal act. The prosecutor sends the case along with the decision to refuse to initiate proceedings. For educational purposes, children under the age of criminal responsibility, who are suspected or in conflict with the law, are provided with appropriate protection and treatment by the child protection structures of the municipality or administrative department in which the child is located at the direction of the prosecutor and / or police officer.

Regarding the age of criminal responsibility, one of the important actors recognized by the law in this process is the municipality, which supports the development of rehabilitation and integration programs for children under the age of criminal responsibility who are suspected of or have committed a criminal offence. Cooperate and communicate with public or private entities regarding the obligations imposed on such child protection employees by this decision. Also in the spirit of the law, the Ministry of Justice has signed a memorandum of cooperation with all municipalities in the country,

The legal problem of juvenile delinquency is brought back to attention above all nowadays when there are some criminal offenses committed by juveniles.

Micro-criminality such as theft, opposition of public order employees are a daily object of the "Black" chronicles. Various studies have focused on the fact that "Adolescence is the journey of the juvenile to the formation of an adult personality, and the commission of a criminal offense by the juvenile is a manifestation of psychic suffering, mature during life between adolescence and adulthood. (*www.drejtesia.gov.al-drejtesia for minors, cooperation agreements*)"

The current legal framework in our country related to juvenile delinquency aims at the rehabilitation and re-education of juveniles. Not only that, but our constitution offers a special protection for juveniles especially in the criminal field.

Recent changes in the legal framework, including the juvenile code, have provided for the security measure "Prison arrest" as an extreme measure that is taken only in cases provided by law (Article 15 of the Juvenile Criminal Code.)

As a result of the combination of constitutional norms and provisions of the juvenile code, the functions and limits of *jus puniendi* in the field of juveniles are defined. At the international level, the Convention on the Rights of the Child, approved by the UN (ratified by the Albanian state on 28.02.1992), provides for a special protection for minors to be avoided until a confrontation with the system of criminal sanctions is possible, as otherwise it would scare the life of a minor.

The situation of minors at the stage of development and maturity requires special treatment by society and legislators. This is one of the reasons why lawmakers from different countries have always linked criminal liability to age factors. From experience, human physical and mental formation, which is nearly zero at birth, is a progressive phenomenon that slowly develops until humans reach intellectual maturity.

Criminal liability means the application of the requirements which are related firstly to the procedure of taking criminal responsibility provided by the criminal procedural legislation, secondly, the review and investigation of the case during the trial, thirdly, the taking of a court decision, fourthly, the suffering of the sentence given by the court, fifth, the other restrictions set out in the court decision against the person taken as a defendant for the commission of a criminal offense (Elezi., S. Kaçupi., M. Haxhia., "Commentary on the Criminal Code of the Republic of Albania", Tiranë 2009, Fq.87).

The educational measures provided for in Article 46 (Medical measures can be given by the court to irresponsible persons who have committed a criminal offense, while educational measures can be given to minors who are exempt from punishment or who due to age have no criminal responsibility), CC

may be imposed by a court on juveniles who are exempt from punishment or who, due to their age, have no criminal responsibility. Educational measures are concerned with the placement of a minor in an educational institution. Due to the situation, it turns out that this provision does not apply in practice. In these conditions, the creation of institutions that would aim at the re-education of juveniles was seen as an immediate need, as their absence often causes the court not to apply such a provision just because this decision cannot be executed. Currently the Ministry of Justice and UNICEF in Tirana are dealing with the Kavaja prison which consists of a low security prison but also for the execution of educational measures for juveniles who have no criminal responsibility. According to Article 49 of the Criminal Code, the court must take into account other circumstances as long as it deems them to justify the mitigation of the sentence, regardless of the mitigating circumstances mentioned in Article 48 of the Criminal Code, but even here it is not listed as age.

3. CRIMINAL PUNISHMENT IN ALBANIA

3.1 THE CONCEPT OF CRIME IN GENERAL AND THAT OF JUVENILES IN PARTICULAR

The science that deals with the study of crime is criminology, which got its name from the union of two words in two different languages (Crimen - crime (in Latin) and Logos - Science (in ancient Greek). Crime is defined in different ways depending on the discipline represented by its researchers, such as legal, social, etc.

“According to one definition, criminality represents the group of all actions that endanger and / or damage the basic human values (protected by law). Those basic values can be individual (human life, physical or bodily integrity, freedom, wealth, security, etc.), or collective - common values (social regulation, state / institution security, economic or social system of the state, etc.)”

There are two main forms of defining crime in the literature:

First, the “legal” definition of criminality, which includes criminal offenses and other conduct expressly provided by law as unlawful and;

Second, the "sociological" definition of crime, which includes immoral and antisocial behaviors that harm society.

A special form of crime is juvenile delinquency. In a narrow legal sense, juveniles involved in criminal behavior are analogues of adult criminals. Juvenile delinquency in modern societies, according to statistics, has been growing, developing and evolving, especially in countries with higher socio-economic development. According to studies, juveniles involved in criminal behavior are more likely to continue their involvement in criminal offenses. Children in conflict with the law are 2 to 3 times more likely to be involved in serious, violent, and chronic offenses than individuals involved in adult offenses.

For this reason, taking into account the factors related to the age, mental, sociological and psychological development of the juvenile, it is necessary that juvenile delinquency be treated separately from juvenile delinquency. Identification of specific factors affecting juvenile delinquency, special treatment of juveniles in the substantive and procedural criminal law.

3.2 THE LEGAL FRAMEWORK OF THE JUVENILE CRIMINAL PROCESS IN CONFLICT WITH THE LAW AND INTERNATIONAL STANDARDS IN THE FIELD OF JUVENILE JUSTICE AND THE RELATIONSHIP WITH THE NATIONAL LAW

After the 1990s, our country has had a different approach to respecting human rights in general, part of which have been the protection of children's rights. Minors in conflict with the law constitute a vulnerable category in society and therefore the legal system must provide fast, effective and quality legal procedures in fulfilling their rights.

In the field of juvenile criminal justice, there are international standards for the treatment of juveniles in conflict with the law. These rules set the minimum standards that must be met by criminal legislation, from the beginning of the criminal investigation against persons considered minors under the legislation of these countries, providing a set of guidelines for reforming criminal procedure systems in this area. Specifically, in the international aspect are:

“United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Defendants (Beijing Rules)”

“United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (Riyadh Rules)”

“United Nations Rules "On the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havana Rules)”
Guidelines "On actions with children in the criminal justice system".

In fulfillment of international obligations, our country has ratified some of the international conventions in this field.

On February 28, 1992, the Republic of Albania ratified the UN Convention on the Rights of the Child, which provides specific rules for the investigation, trial and sentencing of juvenile defendants. Law No. 86/2013 also ratified the 3rd Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, which is an international grievance mechanism against violations of the Convention. Through this protocol, children and their representatives are given the opportunity to file their complaints individually with the (UN) Committee on the Rights of the Child, when their rights recognized by the Convention have been violated and all domestic remedies have been exhausted.

The basic principles that should guide the interpretation of the articles of the Convention on the Rights of the Child are four:

The principle of non-discrimination. Children should be protected from all forms of discrimination or punishment on the grounds of gender, race, skin color, sexual orientation, ethnicity, etc. In practice, poverty is considered a common cause of child discrimination. The Committee on the Rights of the Child has emphasized that the implementation of this principle should not depend on budgetary constraints.

The principle of the highest interest of the child. In all decisions related to children, the best interests of the child should be a priority, not only in legislation, but also in practical activity. If a conflict arises with different national laws, this principle should be used as a guide for interpretation.

The right to life, survival and development (Article 6, Convention on the Rights of the Child). This right includes not only the physical health of the child but also his right to develop morally, mentally and socially. In any democratic society, this right is respected that with the conception of the child in the mother's womb, its birth, protection and guarantee of life and survival in childhood until the minor gains the ability to act freely and independently of the family his. An important place in this principle is occupied by the implementation of laws governing safe pregnancy, protection and state support of children and their mothers through social, health, educational and cultural programs.

The right to respect for the opinion of the child. Every child who is able to express his thoughts should be listened to. Decision-making bodies need to be adapted for minors to participate in them. The Committee has set a minimum of requirements for the effective fulfillment of this right (These requirements have been drafted with reference to the provisions of Articles 12, 37, 40 of the Convention on the Rights of the Child).

After 2016, the protection and guarantee of the rights of juveniles in conflict with the law is considered as one of the priorities of the Albanian state, where in 2017 there are significant changes in juvenile criminal justice. The reform of the justice system aimed at achieving effective procedural protection of the juvenile and strengthening the restorative justice system.

The Law on the Rights and Protection of the Child (Law No. 18/2017 "On the rights and protection of the child", approved on 23.02.2017) defines the rights, the protection that every child enjoys and the provision of special care for children. It provides for the establishment of mechanisms and institutional authorities at the central and local level, which effectively guarantee the exercise, respect and promotion of these rights.

The Code of Juvenile Justice (Progress Report of the European Commission for Albania 2018, chapter 24) has realized the compliance of the Albanian legislation with the international standards of juvenile justice (Approved by law No. 37, dated 30.03.2017, entered into force on 01.01.2018).

This law aims to “guarantee a legal framework on juvenile criminal justice that is in line with the United Nations Convention on the Rights of the Child and other mandatory international standards and norms, aimed at protecting the juveniles and the effective protection of the best interests of the juvenile (Article 2 of the Juvenile Criminal Justice Code)”. Through it, the Albanian legislation has been approximated with the standards and rules for juvenile justice at the level of the UN, the Council of Europe and the European Union (The Code has approximated the Albanian legislation with the directive 2011/93 / EU dated 13.12.2011, published in the Official Gazette No.335, dated 17.12. 2011)

3.3 SPECIFICS OF JUVENILE CRIMINAL PROCEEDINGS IN CONFLICT WITH THE LAW (ACCORDING TO DOMESTIC LEGISLATION)

In the prosecution of juveniles in conflict with the law, special rules must be applied in their investigation, trial, sentencing and reeducation. With regard to criminal proceedings against minors in conflict with the law, the Juvenile Justice Act currently reflects the minimum standards set by the Convention on the Rights of the Child and other international acts in this area. The juvenile has a right to special protection and proceedings at all stages of the juvenile criminal justice process (Article 19 of the Juvenile Criminal Justice Code).

3.4. INVESTIGATION - TRIAL PHASE

The definition of "juvenile in conflict with the law (A juvenile in conflict with the law is considered any person who has reached the age of criminal responsibility up to the age of 18 and against whom there is a reasonable suspicion that he has committed a criminal offense, has been taken as a defendant and / or has been convicted by a court decision. final for the commission of a criminal offense.) is noted to include the quality of a juvenile who, at the stage when he is a person under investigation, is a defendant, even when the juvenile is convicted. Procedural guarantees granted to juveniles in criminal proceedings are applied from the moment there is a reasonable suspicion that the juvenile has committed a criminal offense until after the final decision. According to the Albanian legislation, juvenile criminal justice is guided by some specific principles in comparison with the criminal proceedings of adults, which are:

The principle of the highest interest of the child (Article 10 of the Juvenile Criminal Justice Code). According to this principle, everybody that makes decisions regarding the juvenile in conflict with the law must specifically argue the child's developmental needs, the child's opinion; the history of the child, the ability of the persons who will take care of the well-being of the child as well as the continuity of the personal relations of the child. In any case, the highest interest of the child should be a priority .

Juvenile participation in the process (Article 17 of the Juvenile Criminal Justice Code). The minor has the right to participate in any decision-making process related to it, and should be heard and express his / her opinions according to his / her level of development. The competent bodies have the obligation to create appropriate conditions for the participation of the juvenile in the process, to encourage the juvenile to participate in the criminal proceedings against him and not to aggravate his position in case of non-participation. In this context, the European Court of Justice has stated that a juvenile charged with a crime should be treated on the basis of his or her level of maturity and age. The process must be adapted to provide the opportunity to understand and participate in the process (Criminal Case 60958/00 T v. The United Kingdom).

Review without delay and with priority . All decisions and actions related to the juvenile in conflict with the law, from the beginning of the criminal process until the execution of the court decision, are carried out quickly, with priority and without unjustified delays. As emphasized above, the whole procedure of investigation and trial of a juvenile in conflict with the law is provided to last no more than 9 months.

Mandatory legal and psychological assistance (Article 17 of the Juvenile Criminal Justice Code). At any stage of criminal proceedings with a juvenile in conflict with the law, the presence of a psychologist and a qualified legal assistant is mandatory and this fact is not linked by law to the juvenile's discretion. A juvenile in conflict with the law has the right to request the presence of a parent or a trusted person during the process. Specialized legal aid and psychological assistance are provided free of charge, in order to efficiently realize the juvenile's access to justice.

The principle of protection against discrimination (Article 11 of the Juvenile Criminal Justice Code). The rights provided in the Code should be applied in the same way for every juvenile in the criminal process, regardless of race, color, sexual orientation, social origin, religious affiliation, etc.

The right to harmonious development of the minor and the principle of proportionality (Articles 12 and 13 of the Juvenile Criminal Justice Code.)

These two principles are interrelated. In every procedure that is decided in relation to the juvenile in conflict with the law, his right to physical, mental, spiritual, moral and social development is taken into consideration. The measures taken against the juvenile must be proportionate to: a) the juvenile's right to development and b) the significance or circumstances of the offense.

Restriction or deprivation of liberty as a last resort as well as the priority of alternative measures (Articles 14 and 15 of the Juvenile Criminal Justice Code). In order to realize the best interests of the child, the realization of his right to harmonious development, the competent body (prosecutor, court), in all cases must consider the application to the juvenile of alternative measures to avoid criminal proceedings. Even in cases when the competent body takes the decision on the criminal proceedings of the juvenile (does not apply the measures of avoidance), the restriction of liberty should be considered as a last resort and should be applied for as short a time as possible.

Respect for privacy throughout all stages of the judicial process (Article 21 of the Juvenile Criminal Justice Code). Competent institutions that make decisions about a juvenile in conflict with the law should keep in mind that they cannot make public any information that leads to the identification of a juvenile offender. The trial should be conducted behind closed doors and the identification data of the juvenile should not be published in the decision. On the contrary, there is a risk of stigmatization and deterioration of opportunities for education, work, housing and security, thus minimizing the opportunities for reintegration into the society of minors in conflict with the law. The protection of the personal data of the juvenile is also guaranteed by the criminal legislation, which specifically protects the publication of identification and personal data.

The trial of juveniles in conflict with the law should be conducted by juvenile sections as well as by judges and prosecutors specializing in the field of protection of children's rights (Law No. 8136, dated 31.7.1996 "On the School of Magistrates of the Republic of Albania", amended by law No. 9414, dated 20.5.2005 defines the School as the institution that ensures the professional training of magistrates (judges, prosecutors). Vocational training includes the program of initial training of candidates for magistrates and continuous training of judges and prosecutors in office). Competent bodies working with juveniles should take all appropriate measures to ensure stability in the position as well as the specialization of persons in the juvenile criminal justice process (Article 25 of the Juvenile Criminal Justice Code)

The trial of juveniles in conflict with the law should be done by the juvenile sections established in the district courts. By decree of the President of the Republic No. 5351, dated June 11, 2007, special sections were established for juveniles in 6 courts of judicial districts, namely Tirana, Durrës, Vlora, Shkodra, Gjirokastra and Korca. Currently, the decision of the High Judicial Council regulates the appointment of judges in juvenile sections for district courts which have a limited number of judges. In line with international and domestic law standards, persons working with minors must specialize and be trained in the field of child protection.

In practice, until the issuance of the instruction No. 79, dated 30.05.2019 of the High Judicial Council, a confusing situation was created regarding the territorial competence of reviewing cases with juveniles. After the amendments with the law No. 35/2017 of the Code of Criminal Procedure, in the competence of the juvenile sections would be included the criminal offenses where the juvenile was a victim. For this reason, the prosecutions and courts of first instance declared incompetence for criminal proceedings where the injured party was a juvenile, and sent the acts to the juvenile sections in the 6 district courts according to the Presidential Decree No. 5351, dated 11.06.2007. This situation, along with procedural confusion, made it possible for the parties to evoke the principle that "a delayed justice is a denied right".

3.5 PUNISHMENT PHASE

The criminal sanction is an integral part of the legal norm, which determines the behavior of the person who violates its enacting clause, as a direct consequence of the consumption of the criminal offense. Sanction is a criminal measure taken by the state in case of illegal behavior, in order to protect society from crime. The criminal sanctions applied have changed substantially over time. Some types of punishment, which were initially considered common, are not acceptable in modern societies, such as corporal punishment, death penalty, stoning to death, forced labor, deportation, etc. In Albania, with the ratification of protocols 6 and 13 of the European Convention on Human Rights, the death penalty was abolished.

The purposes of sentencing vary in different legislations, depending on the approach they have. There are two main schools in this field. The neo-classical school considers punishment as a punishment for the illegal act committed and serves two main purposes, a) punishment and b) general prevention. According to the social school, the purpose of punishment is to treat and re-socialize the offender. The International Covenant on Civil and Political Rights has the same approach, where part of the punishment system should be the treatment of the prisoner according to the essential purpose, which has to do with his social reform and rehabilitation (Article 5 of the Constitution stipulates that the Republic of Albania applies the international law binding on it). The current juvenile criminal justice legislation is closer to the spirit of the social school, as the purpose of sentencing a juvenile is to re-associate, reintegrate, rehabilitate and prevent the commission of a criminal offense by providing juveniles with care, assistance and supervision (Article 93 of the Juvenile Criminal Justice Code).

In conclusion, the criminal punishment is considered as a mandatory measure, provided by the criminal law, which contains the restriction of the rights to the person that the court declares guilty of a criminal offense. The Criminal Code defines the figures of criminal offenses, sentences and other measures taken against their perpetrators. The main types of punishment for a juvenile under the Criminal Code are imprisonment and a fine. A person who was under 18 years of age at the time of the commission of the criminal offense may not be sentenced to life imprisonment (Article 31 of Criminal Code of Republic of Albania). For the above, for both misdemeanors and crimes, the main types of punishment are imprisonment and fines.

The Code of Juvenile Justice provides as the main punishment "restriction of liberty", which has to do with the placement of a juvenile in a certain institution under supervision without being isolated from society and the community.

The Criminal Code of the Republic of Albania stipulates that for a juvenile the sentence may not be more than half of the sentence provided by law for the criminal offense committed. Thus, the criminal sanction will be calculated as half of the sentence of imprisonment or a fine provided by concrete provisions. The court may also exclude the juvenile from the sentence, taking into account the low risk of the criminal offense, the circumstances of its commission and the juvenile's previous conduct. In these cases, it is decided to send the juvenile to an institution.

3.6 REHABILITATION PHASE

Re-education of the perpetrator is one of the main challenges of the justice system. For years it was believed that the punishment and severity of the criminal sanction would be sufficient for the realization of special prevention and general prevention. In Albania, it has been found that despite the severity of sentences against juveniles, it has resulted that 90% of juveniles turn into recidivists (Convention on European Integration, Assessments and Recommendations 2015–2016, European Movement in Albania "Judiciary and Fundamental Rights", chapter 23, p. 27–29)

The UN Convention on the Rights of the Child provides that every child has the right to life and development (Article 6 of the Convention on the Rights of the Child). This principle implies that minors in conflict with the law have the right to early development. In this context, in determining the policies of punishment and re-education of the juvenile perpetrator of the criminal offense, should be taken into account the fact that the juvenile even during the period of punishment and re-education must continue to develop physically, morally, spiritually, mentally and socially.

Juvenile justice must prioritize the well-being of the juvenile and must ensure that any action taken against the juvenile is proportionate to both the juvenile's rights in conflict with the law and the victim's rights (Article 5 of the Beijing Rules). In this context, there are two objectives that a juvenile justice system must meet. First, the promotion of the well-being of the juvenile, which is realized by taking into account the measures taken without separating the juvenile from the family and society. Second, the principle of proportionality, which must maintain a balance between punishment and the importance of the offense.

Naturally, the question arises as to which is the most effective method to be followed by criminal policy for juveniles in conflict with the law, punitive approach (through imprisonment) or the application of educational measures. Various scholars accept the view that imprisonment is not the all-powerful tool for combating crime (ismet Elezi, "Prevention, criminal justice and restorative justice", Study articles, Tirana, page 44). The concept of punishment as punishment has failed along with the concept of rehabilitation that "*prison is the best school*" (Ricardi, C "Italian system of mediation in the criminal field, National Conference on Mediation, Tirana 2005, p. 62).

In this regard, we must take into account the negative effects of isolation as well as the lack of effective infrastructure and mechanisms in institutions serving prison sentences, for the realization of the rights provided by law. Isolation of juveniles in particular has consequences on their personality, accompanied by the lack of specialized staff in these institutions for the treatment of juveniles, may result in the lack of reintegration of juveniles in society. "The world's most advanced legislation, which oversees the juvenile justice system, as well as all international conventions and rules in this area, such as the UN Convention on the Rights of the Child, or the Riyadh and Beijing Rules, aim to welfare, upbringing, continuation of education of minors, considering that this process is not over yet (Dritan Peka, "The juvenile in the criminal process as the perpetrator of the criminal offense", University of Tirana, Faculty of Law, Tirana 2018, page 74.)". According to these rules, the internal systems should aim at mitigating the severity of the security measures "arrest in prison" of the juvenile perpetrator of the criminal offense or the measures of imprisonment. Domestic legislation for juveniles should aim at the application of educational measures instead of deprivation of liberty.

The National Agenda for the Rights of the Child (National Agenda for Children's Rights for 2017-2020) states: "The justice system in Albania still has a punitive approach to juveniles in conflict with the law." To a large extent it fails to take into account their needs for protection, in respect of their human rights and dignity, although there have been some improvements in recent years." In the legal framework, our country has made significant progress by providing for the avoidance of criminal prosecution and sentencing of juveniles in conflict with the law, through alternative measures (Article 55 point 3 a of the Juvenile Criminal Justice Code).

Avoiding criminal proceedings does not ban the role of criminal punishment, but rather paves the way for justice and normalization of the victim-perpetrator relationship of crime, with restorative justice and mediation being one of the most effective methods. Restorative justice aims at restoring the previous situation to the crime victim, focusing on two main directions. The first step in repairing the relationship between a juvenile offender in conflict with the law and the victim is to identify and understand the conflict. Second, in compensating for the damage caused to the victim.

The European Commission's progress report on Albania reflects concerns about the high level of recidivism of juvenile delinquency. The reasons for the failure of special prevention are the lack of opportunities for providing re-education, where it should be noted that currently re-education institutions are insufficient (there is only one in Kavaja) and in general juveniles serve sentences in special sections and do not receive the services provided by law for their integration into the community. Another reason is considered the lack of coordination between justice and juvenile protection systems arising from the justice system. In fulfillment of the obligations provided by the Code, steps have been taken for the establishment and functioning of the Juvenile and Youth Crimes Prevention Center, which aims to supervise and protect the juvenile after serving his sentence. This center, of special importance, has not yet been put into operation.

Regarding the above, the reintegration and social inclusion of juvenile offenders is a comprehensive process. For the rehabilitation of minors, a pro-active interaction and cooperation between various state

institutions is necessary, especially for those whose field of activity is the protection of children's rights. The objective of juvenile rehabilitation is to develop and encourage the juvenile with a sense of respect for the law; as well as sound mental, physical, moral, spiritual and social development to prepare the juvenile to return to society. The family, the community and the social environment have a crucial role in achieving this goal. For this reason, in the reintegration programs of the juvenile in conflict with the law, his / her family should be included, encouraged to cooperate on the treatment that will be given to their child.

4. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

4.1 CONCLUSIONS

Albania is increasingly adapting its juvenile legislation to the advanced legislation of European countries, but like any European judicial system, our system fails to meet 100% of the special needs of juveniles in conflict with the law.

The most frequent criminal offenses committed by juveniles in Albania are crimes against property and specifically the criminal offense of theft, but based on statistical data it is evident that in recent years the involvement of juveniles in serious criminal offenses, such as injuries, murders, trade in narcotics, etc.

Studies conducted by the Council of Europe show that the rights of children to be heard, informed, protected and not discriminated against are not always guaranteed in the Albanian legal system when it comes to investigating, trial and serving a sentence.

The deprivation of liberty by measures of extreme personal security (detention, imprisonment, house arrest) as well as the imprisonment of minors in Albania, contrary to the requirements of international conventions on the rights of the child, is considered not only as the last extreme measure taken for the shortest possible time, but also as a normal measure for investigation and trial. Detention of juveniles and deprivation of their liberty constitute serious obstacles to the realization of their civil rights which are fortunately sanctioned on paper.

The case law of the European Court of Human Rights, the Constitutional Court, the Supreme Court, the case law of ordinary courts, the media and social networks report numerous situations of violations of children's rights that are also violations of the European Convention on Human Rights. Human Rights in the case, referring to Article 8 (right to respect for private and family life), Article 9, Article 14 (prohibition of discrimination) etc.

There is a lack of specialization among key actors dealing with criminal justice against juvenile delinquents, as well as a lack of psychologists and specialized social workers who work specifically with convicted children, as psychologists are general in their interviews and do not address the child's specific need.

4.2 RECOMMENDATIONS

The implementation of the reform of the juvenile justice system contrary to the law in our country should be achieved by strengthening the system of restorative justice and effective procedural protection.

One of the key priorities for Albanian law enforcement agencies should be protecting and guaranteeing the rights of minors. The recommendations serve as a guide to promote the independence and accountability of the judiciary in order to encourage more effective, efficient and fair enforcement of the legal provisions in the field under study. a step towards strengthening juvenile justice.

Like the integrated European countries, Albania must take concrete steps for child-friendly justice for all minors. In accordance with the United Nations Convention on the Rights of the Child, minors must:

The juvenile is heard in all proceedings and is provided with the opportunity to ensure independent administrative / judicial appeal and impartiality proceedings in the event of infringement of rights.

Recognize the right of every child in conflict with the law to be treated in accordance with their dignity, taking into account the child's age and society's primary goal, which should be their social reintegration. The best interests of the child should be a primary consideration in any action concerning minors carried

out by any competent public or private social affairs institution, court, administrative authority or legislative body.

In cooperation with the Council of Europe, Albania should enhance the implementation of the Juvenile Justice Guidelines by enhancing the access, treatment and participation of juveniles in civil, administrative and criminal proceedings. This will result in a series of actions by the European Commission for Legal Cooperation, a human rights education program for legal professionals and other relevant bodies. . To this end, measures must be taken to implement the Third Optional Protocol to the United Nations Convention on the Rights of the Child in the communications procedure.

All law enforcement agencies in Albania should be aware of protecting children from deprivation of liberty. According to the United Nations Convention on the Rights of the Child, deprivation of liberty should be used as an extreme measure and for the most limited period of time possible.

Juvenile imprisonment should be avoided for offenses with low social risk. Competent agencies should take into account that minors are in the process of development, and make decisions that are not conducive to minors should be oriented to realize the best interests of minors. In this case, for crimes with low social risk, within the scope stipulated by law, prosecutors and judges should apply alternative measures to avoid prosecution and punishment.

To ensure that juveniles in detention receive the necessary material conditions in compliance with European standards, the detention and regime must be improved. This term is often used to describe something that is inhuman or degrading.

The best interest of the child is an important principle, which must be applied first in criminal law, but also in administrative and civil law. From this point of view, it is advisable to increase the age of criminal responsibility for crimes for which the victim is the "state" and not the individual, for "micro-crimes" making him eighteen years old. But these individuals should be "supervised and advised" as socially dangerous minors.

The People's Advocate Institution, the prosecution, various NGOs should continue to control the detention institutions in relation to the protection of juveniles deprived of liberty from ill-treatment and violence, through periodic and surprise inspections and preparation of practical guidelines for monitoring places of deprivation of liberty.

The most effective protection of rights and needs in judicial proceedings and alternatives to these proceedings, for delinquent juveniles, victims, witnesses to crime, juveniles to be prosecuted and juveniles participating in processes, judicial, mainly criminal, through the implementation of national and international standards of the children rights.

A mechanism independent of internal mechanisms should exist for constant monitoring of progress in achieving the objectives, the effect of these measures should be monitored and the initial plan should be regularly updated. This strategy should be implemented and monitored by an independent body.

Re-socialization, reintegration and rehabilitation of juveniles in contact or conflict through the social inclusion of juvenile offenders and their effective inclusion in the community. This process is not necessarily related to the time after the criminal conviction, but should be a comprehensive process from the first moments when the child is in conflict with the law. For the realization of this strategic objective it is necessary and foreseen interaction and proactive cooperation between different state institutions, especially of those who have in their field of activity the protection of children's rights; Cooperation and coordination between the bodies of the justice system and state institutions: Ministry of Justice, Probation Service, Police, Prosecution, local self-government bodies and child protection units, Social Service, educational institutions, health and other influential actors in the community.

Crime prevention by concretizing it with activities related to the establishment of the Center for the Prevention of Child and Youth Crime at the Ministry of Justice, crime assessment for juveniles under 14 years, identification of groups at risk, and staffing infrastructure for the implementation of prevention programs. This will be realized through the functioning of the Center for the Prevention of Juvenile and Youth Crimes at the Ministry of Justice.

REFERENCES

- "Universal Declaration of Human Rights" adopted by the UN General Assembly (10.12.1948).
- "The set of minimum standard rules relating to juvenile justice", "The Beijing Rules", adopted on 29.11.1985 by the General Assembly of the United Nations with resolution 40/33.
- "Declaration of the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power" United Nations General Assembly, A / RES / 40/34, 29.11.1985.
- "United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures (The Tokyo Rules) Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990.
- Convention on the Rights of the Child (UNCRC) of the United Nations (adopted on November 20, 1989), Ratified by the Republic of Albania on 27.02.1992.
- "Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment" acceded to Law No. 7727, dated 30.06.1993.
- Hague Convention on the Protection of Children and Cooperation on Adoption Abroad ", ratified by Law No. 8624, dated 15.06.2000.
- Convention of the Council of Europe "On the suppression of terrorism", ratified by law No. 8642, dated 13.07.2000.
- Convention of the Council of Europe "On mutual legal assistance in the criminal field" and its additional protocol, approved by law No. 8498, dated 10.06.1999.
- "European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", and its additional protocols, approved by Law No. 8137, dated 31.07.1996.
- Convention 182 of the International Labor Organization (ILO) "On the worst forms of child labor" and Recommendation No. 190, "Worst forms of child labor", ratified by Law No. 87774, dated 23.04.2001.
- Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, ratified by Law No. 10071, dated 09.02.2009.
- Council of Europe Convention "On the Exercise of the Rights of the Child" ratified by Law No. 10425, dated 02.06.2011.
- Criminal Codes of the Republic (People's / Socialist) of Albania, 1952, 1977, 1995 (amended over the years).
- Codes of Criminal Procedure of the Republic (People's / Socialist) of Albania of 1953, 1977, 1995 (amended over the years).
- Family Code starting from the one approved by law No. 6599, dated 29.06.1982 until now.
- Juvenile Criminal Justice Code, approved by law No. 37/2017,
- Law No. 9834, dated 22.11.2007 "On the accession of the Republic of Albania to the Optional Protocol to the UN" On the Rights of the Child, "On the Sale of Children, Prostitution and Child Pornography"
- Law No. 9833, dated 22.11.2007 "On the accession of the Republic of Albania to the Optional UN Protocol" On the Rights of the Child "" On the Involvement of Children in Armed Conflict "
- Law No. 10347, dated 04.11.2010 "On the protection of the rights of the child."
- V.K.M No. 384, dated 20.05.1996, "On the protection of minors at work".
- V.K.M No. 368, dated 31.05.2005 "On the approval of the national strategy for children"
- V.K.M No. 480, dated 06.05.2009 "On the special Personal Protection, of the family and property of judges and on the security of their life and property"
- V.K.M No. 541, dated 19.09.2018 "On the approval of the Juvenile Justice Strategy and the action plan 2018-2021.

ATÂYÎ 'NİN “HEFT-HVÂN” ESERİNDE ATA SÖZLERİ PROVERBS IN ATAYI'S “HAFT KHAN”

Lale Hidâyet Kızı PAŞAYEVA

Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi, Nizâmî Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü, Nizâmîşunaslık bölümü, genç araştırmacı, Bakü

ORCID ID: 0000-0001-6706-180X

ÖZET

Azerbaycan'ın büyük söz ustası Nizâmî Gencevi'nin edebiyata getirmiş olduğu “Hamsa” birçok şairin büyük ilgisini kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, büyük şairden sonra birçok “Hamsa”lar meydana gelmiştir. Türk dünyasında mütefekkirin ünü geniş kitlelere yayılmıştır. Bu nedenle birçok Osmanlı şairi de Nizâmî Gencevi'nin eserlerinden yararlanarak nazireler yazmıştır. Bu dizide 17. yüzyıl Osmanlı edebiyatının yetenekli şairlerinden olan Nev’î-zâde Atâyî de yer almaktadır.

Şairler, veznin ve klasik dönemin taleplerine uygun olarak, eserlerini diğer Doğu ülkelerinde daha yaygın hale getirmek için ya Farsça ve Arapça yazmışlar ya da bu dillerden olan kelimelerden kullanarak kafiyeler oluşturmuşlar. Nev’î-zâde Atâyî de Arapça ve Farsçayı mükemmel bildiği için “Heft-Hvân” adlı eserinde bu üslubu kullanarak mesnevisini geniş çapta yaymış ve Türk ruhunu muhafaza etmiştir. Şöyle ki şairin dil üslubunun zorluğu ile birlikte söz konusu eserin en önemli yönlerinden biri de Türk halklarına ait atasözleri ve deyimlere yer verilmesidir.

Bunlardan birine örnek olarak “Heft-Hvân”daki “Âşığm destanının bitmesi ve sadık sevgiliye vasıl olması” bölümüne bakalım.:

Taşmasa ab bahrı bulmaz imiş

Su bulanmayıcak turulmaz imiş

(Eğer su taşmaz ise denizi bulamaz, bulamaz ise durgun olamaz.)

Örneğin burada şair, Arapça ve Farsçadaki ab-su ve bahr-deniz kelimeleri ile mısrasına başlar ve Türk dünyasına ait atasözleri ile beyitini bitirir.

Türk dünyasında halk arasında sıklıkla kullanılan bu atasözünün gerçek anlamı, bir olaya çözüm bulmak için önce dalgalanmak, taşları hareket ettirmek gerektiğidir.

Atâyînin “Haft han” eseri Türk diline ve halkına ait çok sayıda bu tür ifadeleri içermektedir.

Anahtar kelimeler: Nev’î-zâde Atâyî, “Haft han”, atasözleri ve deyimler, dil üslubu

ABSTRACT

“Khamasa”, which was brought to literature by Azerbaijan's great master of words, Nizami Ganjavi, has gained the attention of many poets. From this point of view, many “Khamasa”s have occurred after the great poet. The reputation of the thinker in the Turkish world has spread to large masses. For this reason, many Ottoman poets wrote nazires using the works of Nizami Ganjavi. Navizade Atayi, one of the talented poets of the 17th century Ottoman literature, also takes part in this series.

In accordance with the demands of the meter and the classical period, the poets either wrote in Persian and Arabic or formed rhymes using words from these languages in order to make their works more common in other Eastern countries. Since Navizade Atayi knew Arabic and Persian perfectly, he used this style in his work “Haft khan”, spread his masnavi widely and preserved the Turkish spirit. Namely,

one of the most important aspects of the work in question, along with the difficulty of the poet's language style, is to include the proverbs and idioms of the Turkish peoples.

As an example of one of them, let's take a look at “The end of the epic and the lover's reunion with his lover” in “Haft khan”.

Taşmasa ab bahrı bulmaz imiş
Su bulanmayıcak turulmaz imiş

(If the water does not overflow, it cannot find the sea, if it cannot find it, it cannot be stagnant.)

For example, here the poet begins his verse with the words ab-water and bahr-sea in Arabic and Persian and ends his couplet with proverbs of the Turkish world

The real meaning of this proverb, which is frequently used among the people in the Turkish world, is that in order to find a solution to an event, it is necessary to wave first and move the stones.

Atayi's “Haft khan” work contains many such expressions belonging to the Turkish language and its people.

Keywords: Navizade Atayi, “Haft khan”, proverbs and idioms, language style

GİRİŞ

Atalarımızın yüzyıllar boyunca çeşitli imtihanlardan ustalıkla geçtiği ve gelecek nesillere sade ve anlaşılabilir bir dille aktardıkları hikmetli kelimeler Atasözleridir. Halkın yaşamlarındaki deneyimlere dayanan tavsiye edilir fikirleri büyük ahlaki ve terbiyevi anlamı olan atasözleri hem gerçek hem de mecaz olarak kullanılır.

Sözlü halk edebiyatının behresi olmasına rağmen yazılı edebiyattaki yerini hep korumuştur. Şairler eserlerinde hep atasözleri ve deyimlere yer vermişler. 12. yüzyıl Azerbaycan'ının Farsça yazan dahi şairi Nizami Gencevi'nin eserlerinin hemen hemen her bölümünde folklorla rastlıyoruz. Bunu birçok şairin eserlerinde de görebiliriz. Bilindiği üzere Nizami'nin dehası öyle bir yol açmıştır ki, Doğu Dünyası Nizami'nin sanatından, üslubundan, düşüncelerinden yeterince yararlanmışlardır. Nizami'nin yaratıcılığını sözlü halk edebiyatı ile ilişkilendiren yönlerden biri de şairin ana konularını folklorlardan almasıdır.

Dünyaca ünlü şairin dördüncü mesnevisi “Yedi Güzel”e Türk edebiyatında çok sayıda nazire yazılmıştır. Bunlar arasında Nizami'yi kendisine üstat seçen 17. yüzyıl Osmanlı şairi Nevizade Atayi de vardır. Şair, eserlerinde Nizami'nin yolunu tutmuştur. Nizami'nin sanatı onun eserlerinde vazgeçilmez bir rol oynamıştır. Makalede, “Heft Peyker”e nazire olarak 1627 yılında tamamladığı “Heft Han” adlı eserinde yer alan atasözleri ve deyimleri ele alınacaktır. Aralarında beş asır olmasına rağmen “Heft Peyker” mesnevisi fikir, anlam ve poetik özellikleri bakımından “Heft Han” eserine benzemektedir. Eserler arasında bir takım benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır.

NASİHATLAR

Ansiklopedik bir şahsiyyet olan Nizami, eserlerinde ahlaki ve terbiyevi nüanslara değinerek, mümkün olduğunca halk tabirleri ve deyimlerinden kullanmaya çalışmıştır. Şairin halefi olan Nevizade Atayi de “Heft Han” adlı eserinde atasözü ve deyimlere yeterince yer vermiştir. Eserde bazen kendi düşüncelerini, bazen de karakterlerin dilinden sık sık öğüt verme konusundaki fikirleri dile getiriyor. Aşağıdaki beyitler buna bir örnektir.

Dinlemezse eger nasihatımız

Toknur tünd-bad-ı savletimiz

(Turgut Karacan, 1974)

(Eğer nasihatımız dinlemezse savletimizin (saldırımızın) sert rüzgarı ona dokunur.)

Şu nasihat ki etdüm idi sana

Oldı ayine gibi aks-nüma

(*Turgut Karacan, 1974*)

(Sana verdiğim şu tavsiye bir ayna gibi yansıdı.)

Bazı düşünceler vardır ki, yüzyıllar geçmesine rağmen bugünkü günde de güncelliğini korumaktadır. Atayi'nin “Heft Han” adlı eserindeki atasözleri ve deyimleri incelerken şairin yaşam koşullarına, hayat tarzına, tarihine, etnografisine, örf ve adetlerine, ayrıca günümüzde de alaka düzeyini koruyan atasözleri ve deyimlere değinmeye çalıştım.

Atayi eserlerinde yöresel özelliklere geniş yer vermiştir. Şairin yaşadığı dönemde klâsik Türk edebiyatı, Arapça ve Farsçadan çok sayıda geçen kelimeler ile zenginleştirilmiş ve yüksek bir mertebeye ulaşmıştır. Yeni düşünceler ve fikirler oluşuyordu ve bu nedenle şair “Heft Han” adlı eserindeki özdeyişlerde, hikmetli sözlerde zamana ve vezine göre değişiklikler yapmıştır. Şair, eserinde yer alan atasözleri ve deyimleri bazen asıl manasını koruyarak vezine ve beyite göre değiştirir, bazen de olduğu gibi verir. Atasözlerinin ne anlama geldiğini bilmeden doğru bir görüş belirtmek mümkün değildir çünkü onlar o gelenekleri ve yaşanmışlıkları dile getirirler.

HİKAYELERDE GEÇEN ATA SÖZLERİ VE DEYİMLER

Öncelikle Allah'ın büyüklüğüne ve duasına adanmış münacatta bir beyite bakalım:

Niçe efkar olur namazumda

El namazında ben niyazumda

(*Turgut Karacan, 1974*)

(Namazımda türlü-türlü fikirlere dalarım, başkaları namaz kılar ben ise içimden istekler kurarım)

Hayatı 9. ve 10. yüzyıllara denk gelen Fars asıllı ünlü sufi şairi Hallac-ı Mansur ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Sufi şair “En El Hakk!” sözüne göre idam edildi.

Farklı yaklaşımlarla insanları kendine çekmeyi başaran şair, her zaman gösteriş için değil, Allah'a gizlice niyaz ettiğini söylerdi. Zamanla halkın dilinde yerini bulmuş ve bir aforizma olarak şekillenmiş yani herkesle aynı fikirde olmayan, kendi düşünce tarzını ortaya koyan ve kendi doğrularıyla yaşayan insanlara söylenecek söz haline gelmiştir.

Bildiğimiz üzere Gazneli devletinin en güçlü ve tanınmış hükümdarlarından biri olan Mahmud Şah ile Ayaz hakkında sözlü ve yazılı edebiyatta çok sayıda hikaye vardır. Atayi de bu konuya değinmekten çekinmedi. Şair, eserinde bu hikayeyi ustaca işlemiştir.

Zümrüt renkli sema altında anlatılan “Destani-siyahi-şeyda” adlı üçüncü hikayede Atayi'nin nasihat karakterli bazı deyimlere rastlarız. Bu hikayeden alınan bazı beyitlere bakalım:

Bebre benzer rakib-i fitne-gere

Ki ne kendi yiye ne hod yedire

(*Turgut Karacan, 1974*)

(Bebr fitne edici rakibe benzerdi. Ne kendi yer ne de yedirir.)

Bu beyitin ikinci mısrası, ne kendisi yer ne de kimseyi yedirir. Burada açgözlü ve kıskanç insanlardan bahsediyor. Bu tür insanlar, kimsenin onlardan faydalanmasını istemezler ve kendileri de faydalanmazlar. Aptal ve açgözlü insan ne kendisine ne de başkalarına hayrı vardır. Hatta bu konuyla ilgili halk hikayeleri de mevcuttur. Elverişli tekliften yararlanmayan ve başkalarının da yararlanmasına izin vermeyen açgözlü insanlar hakkında bir ifadedir. Dilden dile aktarılan atasözlerinin her birinin derin bir anlamı vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda popüler olan bu atasözlerinin birçoğu Azerbaycan folklorunda kendine yer bulmuştur. Cimrilik ve açgözlük ile ilgili beyite karşılık gelen bir atasözü vardır: “İt çimende uyur; ne yer ne de yiyene verir. (Atalar sözü, 2004)

Aynı hikayeden diğer bir atasözü ile başka bir beyite bakalım:

Taleb etsem feda ederler can

Koç yiğit gibi olmağa kurban

(Turgut Karacan, 1974)

(İstesem koç yiğit gibi kurban olmağa canlarını feda ederler.)

Gördüğümüz gibi şair vezine göre şekil değiştirmiş ama anlamı olduğu gibi korumuştur. Kurbanlık özelliği taşıyan bu atasözünün “Erkek kuzu kurban için”, “Koç yiğit kurban içindir” (Türk islam edebiyatında hac ve kurban motifleri (şair sultanlar örneği), yüksek lisans tezi, 2007) gibi farklı versiyonları halk arasında popülerdir. Şair bunu ustalıkla kullanmıştır.

Mavi gökyüzünün altında Sahabi isimli bir arkadaşın anlattığı son hikayeye dikkat edersek burada çok sayıda atasözü ve deyimlerin sıklıkla kullanıldığını görürüz. Hatta birbirini takip eden beyitlerde bile atasözü ve özdeyişler vardır. Atayı bazen hikmetli sözleri sanatsal ifadelerle süsler. Hatta eserde bizzat Atayı'nin yaratmış olduğu nasihat amaçlı atasözleri ve deyimlere de rastlıyoruz. Bunlar zamanla sözlü halk edebiyatının ayrılmaz bir parçası haline geldiler. O hikayenin giriş bölümünde verilen atasözüne bakalım:

Umma kaçmak bu zar u giryandan

Islanan gam çeker mi barandan

(Turgut Karacan, 1974)

(Bu zevallı ağlayan insanın kaçacağını unma, ıslanmış kimse hiç yağmurdan gam çekermi)

“İslanmışın yağmurdan korkusu olmaz” atasözünün orijinal halidir. Daha önce sıkıntı yaşayan bir kişinin, aynı sıkıntıya yeniden düşmesi durumunda başına bir şey geleceğinden korkmaması anlamında kullanılmaktadır. Atayı, atasözlerini o kadar ustalıkla cilaladı ki, vezini eşleştirmek için Türkçe kelimeleri Farsça baran (باران) ve geryan (گریان) kelimeleri ile değiştirdi.

Sahabi isimli bir arkadaşın anlattığı hikayedeki diğer atasözlerine de bir göz atalım:

Mağz-ı badam kim zarifekdür

İki dirhemle bir çekirdekdür

(Turgut Karacan, 1974)

(Zarif badem içleri iki dirhemle bir çekirdekdir)

Günümüze kadar gelen ve Osmanlı döneminde çok yaygın olan bir halk atasözüdür. Bence bunlardan en ilginç olanı iki dirhem bir çekirdeğin anlamıdır. Bu ifadenin kökeni, Osmanlı İmparatorluğu'nda 15.-17. yüzyıllarda kullanılan ölçü birimine dayanmaktadır. O dönemin talebine göre en değerli altının toplam ağırlığı bu hesap türü ile ölçülüyordu. Bu değerli ölçü birimi zamanla halkın dilinde de yayılmıştır. Bu nedenle bir atasözü veya deyim olarak kullanılan “İki dirhem bir çekirdek” çok şık, pahalı, zarif giyinen şahıslara iltifat olarak kullanılır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ortaya çıkan ve kullanılan pek çok deyimler, halen günlük hayatta da sıklıkla kullanılmaktadır.

Her keniz oldı kuçede dair

Çıkdı bazara ipliği ahir

(Turgut Karacan, 1974)

(Cariyelerin her biri pazarda dolaşır oldu, nihayet bunların ipliği pazara çıktı)

Bu deyim kökü Osmanlı döneminde beceri ve yeteneği ön plana çıkarmak anlamında kullanılmıştır. Bildiğimiz gibi, teknolojinin gelişmediği Orta Çağ Osmanlı İmparatorluğu döneminde, el emeği büyük bir güç olarak görülüyordu. O zamanın genç kızları ve kadınları yün ve pamuktan iplik yapıp halk pazarına çıkarırlardı. Bunu başarmak basit ve kolay bir iş değildi. Bu nedenle piyasaya sürülen ipliklerin halk tarafından kabul görmesi ve beğenilmesi büyük bir beceri gerektiriyordu. İpliğinizi piyasaya çıkarmak ve adını her yere yaymak çok gurur verici bir olay olsa da, zamanla bu olay iyi anlamını yitirerek kötü niyetlerin ve günaha ortaklığın teşhirine dönüştü. Atayı burada hem gerçek anlamı hem de sonradan oluşan anlamı aynı anda okuyucuya aktarır.

Türk ve İslam dünyasında su, hayatın simgesi olarak görüldüğü için her zaman önem verilmiştir. Bu konuda su ile ilgili birçok atasözü ve deyimler bulunmaktadır.

Gün doğumunda sarı renkli gökyüzü altında Haver isimli arkadaşın anlattığı bir hikaye ile ilgili atasözüne bakalım:

Ağlayu ağlayu sehab gibi

Başın alub giderdi ab gibi

(Turgut Karacan, 1974)

(Bulut gibi ağlaya-ağlaya su gibi başın alıp giderdi)

Su gibi akmak farklı anlamlar vermektedir. Örneğin zamanın hızlı akıp geçmesi, bol para harcamak, gereğinden fazla kullanarak boşa akıtmak vb. bunlar arasında sayılabilir. Hiçbir olaya veya duruma engel olamamak, suyun akıp gitmesine benzetilir. Akan su yosun tutmaz, akan su yolunu bulur gibi başka anlamları da vardır. Bazı deyimler iyi ve kötü olmak üzere iki şekilde kullanılabilir.

Bu fikir Atayı'den önceye aittir. Aynı deyim Nizami'nin “Hüsrev ile Şirin” mesnevisinde “Hüsrev'in Şirin'in kalesinden dönüşü” bölümünde de rastlıyoruz.

ندارد جاودان طالع یکی خوی

نماند آب دایم در یکی جوی

(<https://ganjoor.net/nezami/5ganj/khosro-shirin/sh78>)

(Kader her zaman aynı değildir, su bir yerde durmaz, akıp gider.)

Yukarıda rastladığımız gibi şairlere ait çok sayıda beyit bulmak mümkündür. Nizami'yi kendisine hoca olarak seçen Atayi, eserlerinde onun geleneğini sürdürmüştür.

“Tetümme-i dasitan-ı aşık ve vasıl şoden-i an muhibb-i sadık”, yani “âşığın sadık mahbubuna ulaşan” kısmı ile ilgili bir parçaya bakalım:

Taşmasa ab bahrı bulmaz imiş

Su bulanmayıcak turulmaz imiş

(Turgut Karacan, 1974)

(Taşmayan su denizi bulamazmış, bulanmayan su durulmaz imiş)

Burada taşmayan su denizi bulamaz, yani insan kendini ne kadar geliştirirse, cılız düşünmeyi bırakarak kabuğunu kırar ve büyük adımlara ve fikirlere doğru ilerlerse o kişi daha yüksek bir konuma ulaşır.

Beyitin ikinci kısmı, bir konunun çeşitli çatışmalardan sonra netlik kazanması ve yoluna girmesi demektir. Dikkat edilirse şair bu beyitte Arapça ve Farsça kelimeler kullanmıştır. Su-ab (آب), deniz-behr (البحر) kelimeleri değiştirilerek ustaca uyarlanmıştır. Atayi'nin şiirinde bulanmak ve durulmak gibi içerik olarak birbiriyile çelişen sanatsal zıtlıklar görmekteyiz.

Suya bu kadar önem verilmesinin sebepleri insan vücudunun ve dünyamızın büyük bir kısmının sudan oluşmasıdır. Su olmadan hayat olmaz.

SONUÇ

Nevizade Atayi Nizami Gencevi eserlerine yaptığı nazirelerde, sadece konu ve isim benzerliği açısından değil, aynı şekilde Nizami'nin geleneklerini de ustalıkla sürdürdü.

Atayi'nin sadece “Heft Han” eserinde değil, diğer eserlerinde de hikmetli sözler, özdeyiş, atasözü ve deyimler sıklıkla bulunur. Atayi'nin “Heft Han” adlı eserinin hemen hemen her yerinde bazı değişiklikler yaparak devrinin nasihatlarını beyitlerde belirttiğini görmekteyiz. Atayın'ın halktan aldığı ifadeleri ve kelimeleri saymakla bitiremeyiz. Makalede belirttiğimiz kısımlardan şairin halk edebiyatı konusunda derin bir birikime sahip olduğu anlaşılmaktadır.

REFERENCES

1. Agah Sırrı, L. (2014), Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: “Dergah” yayınları,
2. “Atalar sözləri” (2004), Bakı, “Öndər” nəşriyyatı
3. Sadettin Nüzhet, E. (1936) Türk Şairleri, İstanbul: “Suhulet Basımevi”
4. Kortantamer, T. (1997), Nev'î-zâde Atâyî ve Hamsesi, İzmir: “Ege Üniversitesi Yay”
5. Karacan, T. (1974), Nev'î-zâde Atâyî, Heft-Hvân Mesnevisi: İnceleme-Metin, Ankara: “Sevinç” matbaası
6. Yaşaroğlu, M. (1940-1941), Nevizade Atai Heft han mesnevisinin istinsah izah ve tehlihi, İstanbul: “İstanbul Üniversitesi”
7. Araslı H. (1998) “Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri”, Bakı: “Gənclik”
8. Araslı, N. (1980), Nizami və Türk ədəbiyyatı, Bakı: “Elm”
9. Araslı, N. (2004), Nizaminin poetikası, Bakı: “Elm”
10. Orhan Fuad Köprülü (1980), Türk edebiyatı tarihi, Ötüken neşriyat, Kültür serisi
11. Türk islam edebiyatında hac ve kurban motifleri (şair sultanlar örneği), yüksek lisans tezi, Şerife Uzun, Konya (2007)

12. “Yeddi gözəl”, (1983), “Yazıçılar” nəşriyyatı, Bakı (Tərcümə- Məmməd Rahim)

13. Н. Араслы. Низами Гянджеви и турецкая литература. Баку: Элм ве тахсил, 2021

14. <https://ganjoor.net/nezami/5ganj/khosro-shirin/sh78>

LEARNING/ TEACHING READING : CASE OF FRENCH IN ALGERIA

Fatima Zohra BELKACEM -ZERHOUNI

Dr., Higher School of Economics of Oran Algeria

ÖZET

İlkokullarda Fransızca öğretiminin yenilenmesi, sadece öğretmenler arasında değil, aynı zamanda ulusal düzeyde d'ateşli tartışmalara konu olmuştur ve olmaya devam etmektedir, nüfusun daha geniş bölgelerinde. Aslında, bakanlık organı, nedenleri bilerek, ilkokullarda Fransızca öğretmenin amaçlarını, amaçlarını, içeriğini ve geleneksel yöntemlerini yeniden gözden geçirerek, bir yandan, şu anda çocuğun psikolojisini ve çağdaş yaşamın sosyal, ekonomik, politik koşullarını sağladığı bilgilere, diğer yandan bulgulara, dil araştırmalarının dilin içeriği, yapıları, evrimi ile ilgili olarak keşfettiği veriler. Okuma, ilkokuldan ilkeye münhasır iş değildir. Öte yandan, öğrencinin güçleri ve zenginlikleri ile diğer yandan önerilen kültürel biçimlerle iki kat ilgili bir eylemdir; yani tüm eğitimi kendi imkanlarıyla ve amaçlarıyla meşgul eder.

Son olarak, başarı sadece basit deneylere, dikkatli gelişime ve pedagojik animasyon, öğretmenlerin başlangıç ve sürekli eğitimdeki azim ve bağlantılı çabalara bağlı olabilir. Pedagojik, dilsel ve psikolinguistik ilkeler arasında bir anlaşma yeri arayışının ihmal edilmesi durumunda sözlü ve yazılı dilin fethi esastır. Bu tür araştırmalar kendiliğindenliği ve disiplini, özgürlüğü ve titizliği uyumlu hale getirmeli ya da özellikle dil öğrenmedeki kısıtlamaların düzenli bir şekilde keşfedilmesiyle kendiliğindenlik ve özgürlüğe yeni bakış açıları açmalıdır.

Anahtar kelimeler: öğrenme; öğrenerek; eğitim; okuma; yöntem

ABSTRACT

The renovation of French teaching in primary schools has been and remains the subject of heated controversy, not only among teachers but also, nationally, in broader sections of the population. In fact, the ministerial body acted, with full knowledge of the causes, to reconsider the aims, objectives, content and traditional methods of teaching French at primary level, by relating on the one hand to the information, currently provided by the child's psychology and social conditions, economic and political conditions of contemporary life, on the other hand, to the findings and data that linguistic research discovers in relation to content, to structures, to the evolution of the language itself. Reading is not the exclusive business of elementary to primary. It is an act which is doubly related to the powers and riches of the learner, on the one hand, and to the proposed cultural forms, on the other hand; that is to say that he engages all education, in its means and its purposes. Finally, success can only depend on simple experimentation, on careful development, and on persevering and linked efforts in pedagogical animation, initial and continuing training of teachers. The conquest of the oral and written language is essential if the search for a place of agreement between pedagogical, linguistic and psycholinguistic principles is to be neglected. Such research must harmonize spontaneity and discipline, freedom and rigour, or in particular open new perspectives to spontaneity and freedom through the orderly discovery of constraints in language learning.

Keywords: Learning; learner; teaching; reading; method.

INTRODUCTION

In Algeria, the teaching/learning of French presents one of the primary concerns in the education system. French is more important than other languages; in fact, French is always present in educational curricula. The learning of French has progressed in a concern for renovation and efficiency, having as essential objective ideal learning of the learner.

Thus, in developing methods and strategies to achieve the desired objectives, we highlight key principles:

- Firstly, to allow the child's spontaneous expression in the use of his or her language at the level of his or her own development, without, however, having him or her acquire regularly the mastery of the spoken and written language;
- Consider the language as a first access, in the global form at the median from which the child apprehends it conveniently;
- To offer the learner language activities through situations of communication and oral and written expressions, in order to satisfy these requirements of freedom on the one hand, of constraint and mastery on the other, while opening up the possibilities of overcoming the dichotomy, and on the other hand, to reach a difficult goal, certainly, but affordable that of individual creativity;
- To consolidate the acquisition of grammar and spelling which are the foundation of the French language and writing is the result of this learning.

In reflecting on these problems, this research will make a contribution in all respects, from psychology to linguistics and pedagogy.

In order to identify the phenomenon of learning difficulties, we have chosen a single theme as an example; reading. We will try to distinguish the methods of learning French that the primary school deploys in the structure and stabilization of teaching, especially that of reading, therefore:

- What methods are used to teach reading?
- What are the reading difficulties and problems that prevent learners from reading easily and fluently?

The Algerian school attaches considerable importance to teaching and learning French. Moreover, a series of educational reforms have been acclimatized to capture learning difficulties. This raises the concern of experts in this regard to explore the source of this difficulty and how to remedy it.

Learning methods are the cognitive processes of the mind), enabling the learner to acquire, assimilate and fill the knowledge learned in a distinct way. Teachers say that there are as many learners as there are methods of learning. Good learners, in fact, are learners who have learned better learning strategies. In the teaching of languages, this notion is part of a relatively psycholinguistic perspective since it is a matter of explaining and analyzing the strategy of which the learner receives a foreign language while participating in his own learning.

Dictionaries define strategies as "the art of directing certain operations for a specific purpose" (Auzou, 2005: 1896).

On this topic, Cornaire states that "today, we agree that learning strategies are conscious steps taken by the learner to facilitate the acquisition, storage and recovery or reconstruction of information." (Cornaire, 1998: 54).

The article we are presenting is a reflection on the teaching-learning of French in Algeria; we took as an example the teaching of reading and specifically the primary learners. The objective is to show the reality of learning French as a foreign language in primary school, the challenges of studying reading and the difficulties experienced by learners of this foreign language that a renovation could be a source of motivation for learners.

For too long we have tended to see in the problems of reading only those of initial learning. The quarrel of global, synthetic methods has too often polarized pedagogical reflection. The era of mass communications, audio-visual and drawing has brought to the fore recent difficulties which the educator can no longer ignore if he continues to think that reading remains a concept of imperative culture.

1. THE AIMS OF PRIMARY SCHOOL EDUCATION: READING

The objective of teaching French in primary school is to develop the learner's communication skills for oral and written interference in didactic conjunctions adapted to his cognitive evolution. This teaching must immediately lead the learner to use the oral and written language to express himself. Consequently,

learning this foreign language contributes to the training of the learner by admitting him access to information and openness to the universe. The curriculum is structured for each level of the cycle in oral and written skills.

Similarly, we distinguish between the objectives of teaching and the reading to be achieved. The teaching of reading delineates three purposes: Understanding, fluidity, and motivation.

Understanding is the ability to extract the message from a text, reflect on it and draw conclusions from it. Fluency is the ability to recognize words and read the text quickly, accurately and with expression, which promotes understanding. Motivation and a set of attitudes that result in the student's commitment to the reading activities proposed to them." (Ontario1, 2003:14).

At present, reading and writing are part of everyday life, so much so that being illiterate in the third millennium is a serious obstacle that educational organizations try to fight by all means, indeed, learning to read has become an obligation, a requirement, an imperative for professional, cultural, social and personal needs, reading is considered a weapon, and a formidable means by which the individual is indocile and able to get out of any situation.

Thus, through reading, the individual will be socially integrated because he will know his rights and duties.

In fact, the real objective in learning to read is the ability to perform the act of reading as well confirmed in the circular of 29 April 1977 cited by A.M.Chartier, J. Hebrard: "The primary goal of teaching French is to give all children and adolescents the ability to communicate fluently and clearly, orally and in writing, in today's language." (Chartier. Hebrard, 2000:276).

In addition, A.M.Chartier and J. Hebrard point out that "learning to read is an illusory benefit or a dangerous gift if you do not make your students able to understand and enjoy reading." (Chartier. Hebrard, 2000: 276).

Indeed, how to reach the goal of understanding a sentence or a text if the child does not have the first elements of vocabulary, of grammatical structure that it will be able to acquire only during language sessions that are often omitted by teachers due to lack of time or class overload or any other reason.

2. DEVELOPMENT OF A TEACHING STRATEGY INCLUDING READING

Adopting a teaching method now means developing a set of typical teaching strategies and mechanisms that will be used to achieve the learning objectives defined by a given discipline, at a given pedagogical level and for specific learners.

Some basic concepts for building a learning strategy:

- A learning method must be considered after a careful study of the pedagogical context and before it.
- A similar teaching strategy cannot fit all domains, disciplines, goals and learning content.
- Each strategy should find ways to respect individual learning differences.

In all cases, the method of learning the language must be based on the student's curiosity and interest in his own language:

- [... it is curiosity, interest, thoughtful attention to awaken and maintain, qualities of mind to recognize and develop, habits and methods of work to be practiced daily and in all school activities, so that they become an integral part of the personality of the students and the guarantee of their success (Marie-France Bishop, 2008:15).

It is out of the question to review all the practical problems of learning to read in particular. That is why we shall limit ourselves to a few indications on specific points

2.1. Notion of reading

Reading is a complex skill, the result of perceptive-motor learning. It is the vehicle of language. Contemporary data from the psychology of learning and genetic psychology, and from linguistics are indispensable to grasp the choice of a strategy and the possible failures of learning.

- So, what are the safest and most modern teaching techniques for reading? What are the conditions for good reading? What are the psychological aspects of learning to read?

Dictionaries define reading as follows:

“The act of reading, deciphering any kind of notation, reading a text”, “The act of knowing how to read, decipher and understand what is written”, and “The act of reading a text aloud in front of other people”. (Larousse dictionary, www.larousse.fr).

Jose Morais (Morais, 1994:13):“Reading is an activity of understanding written information. The latter is generally a representation of language in the form of symbols identifiable by sight or touch (Braille) ». From this activity we jointly require knowledge and spiritual skill. The teaching of foreign languages is becoming increasingly interested in the learning process of reading.

2.2. Learning to read with the confrontation of two worlds: Oral/ Written

The learning of reading will meet two distinct linguistic universes: that of the spoken and heard word which conveys thoughts directly and without intermediary, and that of the written words, strange messages that must be deciphered patiently to deliver hidden meanings. A reorganization of all linguistic experience is necessary to move from the first world to the second, but this reorganization is not accomplished without complications.

If on a psychological level, many factors are involved (spiritual motors, perceptible), a preliminary discovery seems capital; that of equivalence, to the focus of meaning, between a spoken form and a written form.

Thus, at a time when the learner has neither the desire to read nor the desire to write, this is the sign of a missed initiation to the written language; a screen remains between the world of the oral and that of the written; such a break to risk all the school destiny. Afterwards, in order for us to encourage him, he hopes to express himself in writing; writing is accommodating because we take the time it takes to fix the words trotting in the head, in this case, writing allows him to communicate with all those who are not within reach of the voice; the written text, when successful, can finally be carefully saved.

2.3. Conditions for a good reading

The learner is led to read properly, easily; this is the condition of all learning. Most pupils, especially in primary school, do not know how to read conveniently and therefore do not reach a good level of reading.

However, poor reading is a significant barrier that will weigh heavily on undergraduate education in particular.

So, according to our personal experiences, a good reading requires above all and initially a silent reading because reading is first to perceive. One might think that the eyes constantly sweep the written line, letting nothing escape; the terms seen would thus be scanned, recognized, inserted in the preceding; the sentence finally scanned would deliver its meaning by a sum of the accumulated unfinished thoughts. Simple experiments reveal a discontinuity of ocular displacement and a more subtle interplay of intelligence.

Learning is effective when the teacher:

- Allows learners to experience all reading situations: shared reading, guided reading and autonomous reading.
- Offers children the challenges they need.
- Ensure that these students have previous knowledge or personal experiences related to the topic.
- Gives learners opportunities to develop their reading skills with the help of adults (explicit teaching of reading strategies), with their peers (teaching reading in dyads to develop fluency) and the autonomous way.
- Offers learners diverse, authentic and meaningful texts with a degree of difficulty that suits them.

- Ensure that these learners acquire, at the median of appropriate methods, the vocabulary essential to understanding a written document.

Learning to read requires the learner to grasp and master the alphabetical code both orally and in writing. According to Villars, “a good fluent expressive reading at the same time as correct.” (Villars, 1973: 299).

To ensure a good reading of other substances intervene: A perfect articulation is necessary. It is then necessary to avoid reading at too fast rate which causes a faulty articulation problem.

For a better articulation, L. Dubroca points out three conditions: the first being that of the pronunciation of letters, the second the enunciation of syllables and the third that of words». (Dubroca, 1825:30).

Such an act of reading requires relatively related to the powers and mental riches of the child, on the one hand, and on the other, to the cultural forms proposed by education, in its purposes and opportunities.

Thus, the psychological conditions of reading hold an insignificant place. For this, we wanted teachers to be able to estimate the complexity of this behavior, which seems so simple, once the first obstacles have been overcome; however, they should not see it as a single information concern. In fact, the pedagogical choice must be established on the basis of sufficient learning; moreover, a certain psychological competence seems indispensable for the observation of children and the interpretation of the obstacles encountered.

3. READING LEARNING METHODS

The school has an appreciable, very obvious mission: to give reading mechanisms of sufficient quality to prevent any regression or failure and to approve progress in the direction of diversification of reading skills. Thus, this mission is to prepare the future reader for all his tasks, giving him the ability to adapt his reading to several types of texts, to his concerns in the circumstances.

In other words, a question of choice of texts and pedagogical method arises. It is important to determine the objectives of reading beforehand: What is the actual state of this learning? Are the strategies used effective or ineffective in achieving this task? “A method of teaching reading is a set of principles that organize the orientation and implementation of reading teaching” (Report No. 2005:123). Despite the multiplicity of denominations of methods of learning to read, we have focused on those that seem to us the most effective, namely:

For Bentolila and B, Germain: «a method of reading can therefore be based more on an educational ideology and policy than on the objectivity alone of the work on learning» (Bentolila, Germain, 2005).

Indeed, we will mention three essential methods:

3.1. The synthetic method

This method is based on the discovery of the fundamental units of the language, then on the learner's awareness of the communications that unite the formal components of the oral language (phonemes and their completion in sounds), which he uses impulsively but without knowing them explicitly, and the units of the written language (graphemes and their graphs in letters and groups of letters), which are always foreign to him. Thus, learning commits the learner to subdivide the spoken string into words, syllables and finally sounds and discern the minimum units of the oral language, in order to reach an acceptable level of phonological cognition. The learner must be able to explicitly break down the spoken string into identified sounds. In general, the progression is as follows: first the vowels with distinction of the phonetic values of the accent: e, é, è, ê). Then the syllables formed by the anteposition of the most common consonants (l, p, t, s, m, etc.), then the composed vowels (or, eu, ei, oi), the double consonants, then the so-called "inverse" sounds formed by the consonant's post-position (ar, or, eur...) etc.

According to Carole Tisset, “the syllabic method considers the teaching of reading as the teaching of letters or sounds, then syllables and finally words that make it possible to compose sentences.” (Tisset, 2005).

So, once the learner reaches the end of his syllabary, he will be able to read anything and to translate phonetically in an exact way the graphics he perceives visually; he is in possession of the combinatorics of the French language.

3.2. The global method

It was the Belgian neurologist Ovide Decroly, who propagated it at the beginning of the 20th century. He stresses: "It's about learning integral words. Its followers start from a base that a learner learns more from terms or sentences that have a meaning, conversely to syllables." Often opposed to the syllabic method, the global method goes from the text to the letter, indeed, in this method, the reading is done to the recognition of words in whole, simple and familiar, or even entire sentences, and the word is photographed as is. In addition Decroly defines the global method as follows: "We need to start from motivating activities and everyday life situations...students first learn to recognize the statements globally before doing analytical activities because it is the meaning, the understanding that is the priority." O. Decroly defines reading as: "an ideovical activity that, at the very least, is free of oral language and can therefore be a powerful lever of development for children with serious language difficulties (his interest for the deaf-mute is directly related to this hypothesis)". (Chartier, A.M. & Hebard J. 2006: 117).

3.3. The mixed method

Also called the semi-global method, it tries to combine the advantages of the syllabic method and the global method, the words learned by the analytical being used to discover the syllables and sonorities, thus allowing the deciphering of many words. In practice, it usually starts by making learn by heart a certain number of words, to continue by combining with a syllabic analysis. It is based on various rules advocated by global and syllabic methods. The learner acquires certain words before moving to syllabic transcription. This process, which is now widely used, also has various limitations: memorization is not accessible to the learner. Sometimes learners can guess words without being able to decipher them.

From the first lesson, the analysis in syllables and letters begins with a rigorous process of detachment and constantly the same; phrases read, we put aside a few words that have a syllable in common; this syllable is isolated; then from the syllable a letter or sound is detached. This analytical path is certainly better than a synthetic one, but it is too hastily taken; the learner cannot grasp the graphic value of the element so early, without being familiar with the written language. As soon as certain factors are frequent, the stage of synthesis begins, with rigidity similar to that of syllabaries; thus, the completed progress is thin, and for the child, the difficulty of learning is in no way diminished.

4. ANALYSIS OF THE CORPUS

The difficulties encountered are essentially based on two parameters, namely the nature of the difficulties and the main reasons. This led us to conduct a survey in the field, through a test (through an observation grid) and a questionnaire addressed to the four teachers of the 4th and 5th within a primary school: Chabni GHOUTI located in Akid Lotfi, Oran.

4.1. nalysis of the questionnaire

The questionnaire is intended for teachers in the fourth and fifth grade of the wilaya of Oran. We took stock of the situation in the field, namely that the majority of primary school students do not know how to read, so we drew up a questionnaire for teachers to confirm or refute our hypothesis; here are some questions asked since the questionnaire was long and we cannot discuss everything in this article; it requires a whole chapter:

a. Do you think your learners are interested in reading?

Answers: We observe in the responses received that 60% of teachers think that their students are more motivated at the reading session even though they are not able to read fluently.

However, they strive and mobilize to read and understand their reading.

b. What do you think will be the right method of teaching your learners to read?

Answer: On this question, all teachers agree that the best method to teach reading is the synthetic

(syllabic) method, which requires learning the alphabet, which is fundamental to all learning. Thus, it aims to learn to read letters and then syllables from words to sentences.

Indeed, in the reading session, when a learner encounters a difficult word, teachers have the choice between making the meaning of the word to the student or searching for it in a dictionary, but in any case, it is the student himself who will have to make efforts to try to find him alone, for our part, we would opt more for the search for the word in the dictionary, because the student will be on the one hand obliged to learn the alphabet in order to be able to search for the word in question, and on the other hand he will learn new words that will enrich his linguistic knowledge.

c. Do social and cultural settings affect your students' learning to read? The answer was directly: Certainly, yes. Answer:

Clearly, the influence of social and cultural environments on students' learning to read is apparent; the culture and intellectual level of the parents and their way of life mainly influence the learner's thinking as well as the development and acquisition of various skills. In addition, the level of education of those around him, particularly his parents, influences the learning of the learners.

Moreover, the social environment has a considerable impact on the acquisition of a foreign language. In our society, for example in rural areas, children spend more time outside the home, which is possible to have an impact on their language and behavior. Thus, a low level of training for parents, the prohibition of all means of access to French, poverty, less use of technological means, lack of practice of French...).

On the other hand, students from an urban area benefit from good language practices, both spoken (pronunciation, construction of statements, etc.), and written. Because this environment encourages them to learn the French language, prepare them to speak it better (in terms of accent, choice of words, etc.), as well as to write it better.

Finally, the impact of the family side on the learning of the reading activity, plays a crucial role not only in the process of learning to read but in any academic and social success, and therefore we can conclude that the act of reading is the contribution of all collaborators, such as: the learner, the teacher and the environment.

4.2. Outcome of the investigation

The survey we conducted leads to the following conclusion: our learners have all kinds of difficulties in learning to read at the primary level. This study shows that learning to read is a skill to be acquired in and outside school and allows the learner to express himself with others.

CONCLUSION

The conquest of the oral and written language is essential if the search for a place of agreement between pedagogical, linguistic and psycholinguistic principles is to be neglected. Such research must harmonize spontaneity and discipline, freedom and rigour, or in particular open new perspectives to spontaneity and freedom through the orderly discovery of constraints in language learning.

In other words, it is a preparation to welcome and exploit the new. Training helps to develop the ability to cope with and control unknown situations, to find the most varied, the most rapid and the most relevant means with regard to the results to be achieved which are determined at the same time, in a kind of mutual questioning: new situation and new objectives.

Reading is not the exclusive business of elementary to primary. It is an act that is doubly related to the powers and riches of the learner, on the one hand, and to the proposed cultural forms, on the other hand; that is to say that he engages all education, in its means and its purposes.

Finally, success can only depend on simple experimentation, on careful development, and on persevering and linked efforts in pedagogical animation, initial and continuing training of teachers.

Therefore, choosing a method of reading by teachers must promote the following acquisitions:

- Enter the alphabetical basis.

- Know the concordance of grapheme phonemes, starting with the most elementary and developing regularly to the most complex.
- Agile and involuntary discernment of written words.

At the end of this work, we can consider that this research could be the subject of many other studies. The task is not over and there are still many questions that other researchers can answer about the Algerian education system and the challenges it will have to face to improve the quality of teaching.

BIBLIOGRAPHY

Dictionaries

Auzou .P. (2005). Encyclopedic Dictionary. Paris: Editions P. Auzou.

Definitions: Reading - French Dictionary, Larousse www.larousse.fr French dictionaries reading.

Dictionary of Education. (2003). Hachette.

Microsoft Encarta Junior (2008).

Books

Barlow, M. (1999). The profession of Teacher, Definition Test, Paris, Economica.

Bentolila, A et Germain, B. (2018). Learning to read, Nathan Editions.

Chartier, A.M., Hébrard, J. (2000). Speech on reading (1880-2000), Public Information Library, BPI/Fayard.

Cornaire. C, Germain C. (1998). Oral Comprehension, Ed. key International, Paris.

Dubroca, L. (1825). The art of reading aloud, A.Johanneau, Bookseller and publisher, Paris. The art of reading aloud, followed by the application of its ... – Gallica gallica.bnf.fr ark

Ecalte, J. Magnan, A. (2010). Learning to read and its difficulties. Paris, Editions Dunod.

Morais, J. (1994). The art of reading. Odile Jacob, Paris.

Maisonneuve. (2003). Learning to read, methods and manuals, Volume 1: Learning to read and methods of reading. Paris, Editions the Harmattan.

Tisset Carole: [http://www.ma.classe.com/Fichier-PDF-apprentissage de la lecture : méthode syllabique](http://www.ma.classe.com/Fichier-PDF-apprentissage_de_la_lecture:_methode_syllabique).

ARTICLES

Anne-Marie Chartier, Jean Hébrard. (2006). «History of teaching: syllabic method and global method». Some: historical clarifications», *Le français aujourd'hui*, Armand Colin | /2 n° 153 |, pages 113 à 123. <https://parents-enfants-connectes.com/wp-content/uploads/2022/01/syllabique-globale.pdf>, consulted the 22/02/23.

Bishop, M-F. (2008). «A complex and controversial reform: the renovation of French in elementary school from 1963 to 1972, in *Telemachus 2*». N° 34, pp. 59 -72. <https://www.cairn.info/revue-le-telemaque-2008-2-page-59.htm>, consulted the 20/02/23.

Groux, D. (2003). “For Early Language Learning”, *French in the World* n°330, Nov-Dec.

<https://www.aplv-languesmodernes.org/spip.php?article483>, early language learning - FDLM: <https://www.aplv-languesmodernes.org/spip.php?article483>, consulted the 03/03/23.

National Programs Commission. (2008). “Methodological guide to curriculum development adapted to the Education Policy Act”.

Ontario. (2003). “Effective Teaching Guide to Reading”, https://assets.ctfassets.net/cfektv4t16rw/1DcvddPPDNNx5q6TChkSZ9/77ccf9c82e1333eb8f324c155144896d/GEE_LECTURE-AODA.pdf, consulted the 30/03/23. Terry, J., & Kottman, M. (1995).

Working with families. Guidance and counseling in the elementary and middle schools. Brown and Benchmark Publishers, (Pp: 254-281).

Vannoy, D., & Philliber, W.W. (1992). Wife's employment and quality of marriage. *Journal of Marriage and Family*, 54 (2), 387-398.

Veenhoven, R. (2012). Happiness, also known as “Life satisfaction” and “Subjective well-being” (Chapter 3) In Land, K. C, Michalos, A. C. and Sirgy, M. J. (Eds.) *Handcook of social indicators and quality of life research*. New York: Springer Press, (Pp: 63-77).

PIRITUAL COMPETENCE - A SOURCE OF SOCIAL DEVELOPMENT

Jabborova Saodat SATTOROVNA

Turon Zarmed University, Socio-Economical Faculty, History Department, Bukhara, Uzbekistan

ORCID ID: 0000-0001-5598-560X

ANNOTATION

In this article, along with social, economic, and political factors, the content and essence of the reforms implemented on the spiritual and educational fronts are highlighted in the current development of New Uzbekistan.

Keywords: New Uzbekistan, spiritual potential, development strategy, knowledge, humanity, spirituality, economics.

The independence of Uzbekistan marked the beginning of a completely new era in the political and economic, cultural spheres. The long historical culture of our people has shown that in the formation of our spirituality, many lessons can be learned from history, and these lessons are undoubtedly useful for the future. Consequently, a nation that does not know its history, has no future that has forgotten yesterday. This fact has proven itself many times in the history of personality.

First of all, a real spiritual uplift was necessary for cultural progress to have our people an independent state, free from the strain of dependence. A nation that has lived dependent cannot achieve spiritual freedom or progress. Because he is deprived of his own, his own spiritual power.

Taking our destiny into our own hands and relying on our long-standing values, and at the same time taking into account the experience of the developing countries, it is with such noble aspirations that our people are building a free, free and prosperous life that we have been looking forward to for centuries, the achievements that we achieve along the way are recognized by the international community - Spirituality and values are interrelated concepts, that is, "Spirituality and value are actually divine, articulated through the values and spirituality of family, generations, neighborhood, nation, state and era". The acquisition of values indicates to what extent a person has become a spiritual person, giving him inner strength, and faith. Doctor of philosophical sciences, professor, and famous philosopher-scientist M.Imamnazarov, on the other hand, considers it a "divine light" and does not seek to reveal the meaning of the concept. "Spirituality is the divine light in the human soul. Being the light of the Supreme Truth, for this reason, our great-grandfathers called the human soul "the gaijin of the century of truth." (Ganjina-treasure, wealth, treasure owner or unequal, priceless – S.S.Jabborova). And the truthful is such a magic talisman that it will not be the power of a human being to take it to an end." However, in our opinion, spirituality – inherent only in a person. It is not a divine or supernatural phenomenon, but it is a social phenomenon associated with human activity.

Any activity of a person, any act is to bring about a certain relationship, to carry out a certain connection, interaction, either with nature, with society, with family members, or with other KSHIS. Therefore, the conscious activity of a person is assessed primarily from the point of view of morality and law, and, moreover, spirituality in general. Human productive activity also has not only economic but also its own spiritual aspects. Giving the same great importance to the economy and spirituality, Society provides the ground for its sustainable progress without harmonious major social conflicts and contradictions.

The relationship of the economy with spirituality is very complex. The economy creates material conditions for the development of spirituality. The needs, and requirements of the economy serve as a "customer" in relation to spirituality.

President Of The Republic Of Uzbekistan Sh.Mirziyoev: "If the body of the life of society is the economy, its soul and soul are spirituality. As long as we have decided to build a new Uzbekistan, we will rely on two solid pillars. The first is a strong economy based on market principles. The second was a strong spirituality based on the rich heritage of our ancestors and national values, " and, continuing

with his word, persistently said that no matter what difficulties and tests we face, we will consistently continue all the reforms we have begun, the programs we have adopted.

Indeed," in the development of society, the economy and spirituality are two wings of an intact bird " - described I. Karimov. Indeed, this is a very appropriate analogy, with extremely thoughtful philosophical content. After all, just as two wings must act in proportion to it in order for the bird to fly, the economy and spirituality are just as necessary for society to progress harmoniously. An economically backward country cannot liberate folk education, science, literature and art, culture.

Indeed, we know that spirituality is such a powerful force that it is the flag that unites the nation toward great and glorious goals. Spirituality is the main factor that determines the progress of society, the maturity of the nation, and the perfection of the individual. Because only when spirituality develops does economic and socio-political stability arise in society, and the country and the nation progress. This in turn serves as the basis for the perfection of the individual and the necessary for his development.

Spirituality is a concept that represents the human spiritual and mental world. It includes philosophical, legal, scientific, artistic, moral, and religious visions of people. It is known that a person has an external and internal world. His outer world includes boy-basti, appearance, dress, and Hatti-movement, while his inner world includes his purpose, reasoning, aspirations, aspirations, and feelings from living. This inner world of man is spirituality. When food gives a person physical strength, spirituality gives him spiritual food and kudrat. It is intertwined with spirituality, enlightenment, and culture. Spirituality does not arise in people ready-made. It is achieved only through constant reading, learning, and gaining experience. After all, spirituality is an incomparable force that encourages a person to be spiritually purified, to grow up in a heart, to make a person's inner world, his will energetic, his faith and faith whole, to awaken his conscience, the criterion of all his views. In this definition, all spiritual aspects of human activity are covered, which we will henceforth rely on as a methodological basis when we talk about spirituality.

First of all, when we think about the main features that determine the basis and meaning of spirituality, about the spiritual purification of a person in the first time and the growth of a soul, of course, there are many people in this world who consider honest and pure living as a vital belief, a higher goal for themselves. It is thanks to such people and their noble deeds that spirituality always remains stable in this light. Spirituality is also instilled in the blood-blood, bone-bone of a person for years with breast milk, family upbringing, ancestor's agitation, a sense of the Motherland, and the sometimes bitter, sometimes joyful lessons of this life in qatra-qatra. In particular, closeness to nature, to people, to live constantly thinking about the good, to work honestly, to enjoy the unequal blessings and beauties of the world, to feed spirituality, to strengthen it even more.

Consequently, at the present stage of development of the new Uzbekistan, which we are building, along with social, economic, and political factors, reforms on the spiritual and educational fronts are also important.

It is worth noting that the establishment of a new Uzbekistan is not just a desire, a subjective phenomenon, but an objective necessity that has a fundamental historical basis that dictates the existing political-legal, socio-economic, and spiritual-educational situation in our country itself, corresponds to the centuries-old aspirations of our people, meets its national interests.

Along this path, we must harness the knowledge and potential, strength and capabilities of the members of our society, the main driving force of our reforms, and our all-out enthusiasm. Only then does our country become a prosperous and prosperous state in all respects, dreamed of by our people, with strong potential in the world arena, and a decent reputation.

Indeed, the establishment of a new Uzbekistan is our main goal - to continue our independent national path of development at a new stage, relying on years, studying in more depth our recent and distant history, unique and unique cultural assets.

Like all mankind, every nation and nation in the world strives for its progress. The more beautiful and attractive the appearance of the sun, a great phenomenon of nature, to the world in the early morning, the more pleasant and refreshing the beginning of the new dawn in the development of peoples and states around the world. "Never in the world is the same Dawn"

From this point of view, there are periods of fundamental renewal in the history of people, during which the genius of a particular nation seeks to show its potential, and the activity of creativity rises to the highest heights. It should be noted that in the new conditions, we should strive to strengthen spiritual and educational work and build a solid foundation for today's and future development. That is, we need to build a new Uzbekistan, study and rely more deeply on our recent and distant history, unique and unique cultural assets, and continue our independent path of national development at a new stage.

It is worth noting that in the past historically short period, the political role, prestige, and prestige of our country in the Central Asian region and on the world, scale increased very sharply. As the president of the Republic of Uzbekistan noted, "In the world, the spirit of confidence in the new Uzbekistan and the principles of striving for cooperation with our country have strengthened."

Today we are persistently striving to build a spiritual space, an enlightened society in our country, where a person lives ERK and comfortably. No matter what difficulties and tests we face, we are consistently continuing all the reforms we have started for this purpose, the programs we have adopted. At this point, we found it permissible to cite the comments of our countryman about spirituality: "In my eyes, there is a great illuminator of the human world - the lamp of spirituality. The difference between this lamp and others is that it illuminates human consciousness and thinking, Awakens the heart and conscience, and enhances the feeling of humanity.

As long as we have begun to create a new renaissance of Uzbekistan, it is necessary that in the heart and mind of each of our compatriots such a spirit of spirituality shine, and that it encourages us to do good deeds and to live with a high sense of responsibility."

It is necessary to create all the necessary conditions for our young people, in whose veins the blood of our great-grandfathers flows, to become worthy successors of our great-grandfathers, to strive for such ambitious goals as them, and achieve high heights. We will do everything possible for the young people of New Uzbekistan to rise to such high levels

Indeed, in the opinion of our great-grandfathers, they repeated and reiterated that knowledge, education, and upbringing have been of decisive importance in the life of mankind for centuries. In the process of creating the foundation of the new renaissance, it is natural that the need to form a free-minded, modern, and innovative spiritual space, which meets the demand of the most developed societies, becomes an important issue. There is no exaggeration to say that in our opinion, an enlightened society, where the spiritual image of the new Uzbekistan is clearly reflected, our people strive and our country happily lives.

Consequently, in order for common sense, and healthy power to be a priority in our society in the process of globalization today, we need to regularly think about raising our spiritual life, protecting the population, first of all, our youth from various harmful influences, educating them as mature people in every possible way, to actively work. As a continuation of the work carried out in this area, the head of state declared 2023 to the Supreme Assembly of December 20, 2022, as the year of "human attention and quality education". "Improving the quality of education is the only correct way of development of New Uzbekistan." the head of the country noted.

President Of the Republic of Uzbekistan Sh. In his work entitled "New Uzbekistan-development strategy", Mirziyoev said: "In our development strategy, the upbringing of young men and girls with harmoniously developed, free-thinking, loyal to the motherland, strict life views is established as one of our top priorities."

Indeed, the full realization of the talent, ability, knowledge, spirituality, and noble aspirations of our young people today, increasing their social activity, and creating every opportunity for them to occupy a worthy place in the future - is the main goal of our society. The new Uzbekistan development strategy will begin a new stage of our national development and become a holistic spiritual foundation and criterion that will unite our people in the direction of common goals.

As we put an end to our thinking, we believe that our young people will be worthy successors of our greatness, will live towards higher goals like our ancestors, and will definitely achieve higher heights. We are proud to provide all the opportunities we can for the young people of New Uzbekistan to rise to the highest heights.

BIBLIOGRAPHY

1. Sh. Mirziyoev. New Uzbekistan development strategy. T. 2022.
2. Sh. Address of Mirziyoev to the Supreme Assembly of December 20, 2022, and to the people of Uzbekistan. The. 21 December 2022.
3. I. Karimov. High spirituality is an invincible force. T. 2008.
4. New Uzbekistan is becoming a country of democratic changes, wide opportunities, and practical work. T. 2021.
5. A. Erkaev. Spirituality and progress. T. 2009.
6. Zikrillaev. Spirituality is the product of reason. - Newspaper "trust", 1995., July 28.
7. M. Imomnazarov. Evolutionary immortals of our national spirituality. T. 1996.
8. Saodat Sattorovna, Jabborova (2022) *Analysis of the Idea of Freedom in Eastern and Western Philosophical Views*. International Journal on Integrated Education, 5 (12). pp. 307-309. ISSN 2620-3502
9. Sattorovna, J. S. (2023). The Role of Spirituality in the Education of a Perfect Generation. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(5), 296-299. Retrieved from. <https://cajipc.centralasianstudies.org/index.php/CAJLPC/article/view/874>.

DEPICTION OF THE MOTIF OF “LONGING” IN ENGLISH AND UZBEK BILDUNGSROMANS

Safarova Zilola TOLIBOVNA

PhD, Senior teacher, Bukhara State University, Foreign languages faculty, English literature studies department, Bukhara, Bzbekistan

ORCID ID: 0000-0002-3561-8965

ABSTRACT

English and Uzbek Bildungsromans are characterized with their realistic-artistic depiction of the life of orphan children and their education. Therefore, in most of the Bildungsromans which are the part of the children’s literature, the similar motives are visible in the depiction of the image of orphan heroes. For instance, in almost all Bildungsromans of the world literature, the writer tries to show how the orphan hero suffered from *hunger, loneliness and longing* for their family. Especially, the works of English writers Charles Dickens and Charlotte Bronte, uzbek writers Khudoyberdi Tukhtaboyev and Erkin Malik provide the realistic depiction of orphan’s life using the above mentioned motives. It is enough to remember the life of Oliver in “Oliver Twist”, Florence “Domby and Son”, Jeyn in “Jeyn Eyre”, Rahmonberdi in “Jannati odamlar” (“The paradise people”), Orifjon and his brothers in “Besh bolali yigitcha” (“A boy with five children”), the boy in the “Bolalik va o’smirlik ko‘chalari” – all of them were orphan heroes, who experienced those sufferings.

In English and Uzbek literature, the image of an orphan, a realistic expression of the way of life used by writers is clearly manifested through the motif of *longing* for their family, in particular for their parents. As mentioned above, these kind of novels are distinguished by the rich depiction of orphans’ real experiences and sincere feelings. With the help of these descriptions, the authors achieved to show the real appearance of the society and conditions of their time that make the reader clearly imagine and feel the hardships of abandoned and lonely children.

Keywords: Uzbek literature, English literature, Bildungsroman, motif, novel, orphan hero.

INTRODUCTION

The motives of loneliness and longing is very convenient for illuminating the inner experiences of the characters of Bildungsromans. Because the heroes of such novels are orphans separated from their loved ones and families, and the life full of sufferings that is depicted through above-mentioned motives are common for all of them no matter what nationality they are. This article analyses the similar features in the depiction of orphans’ life in some of the English and Uzbek Bildungsromans.

For example, many literary critics admit that Oliver, the hero of Dickens, is an ideal image reflecting the life and mentality of homeless, neglected orphan of the time when the writer lived. In particular, Lydia Murdoch expresses the followings: “... *the depiction of Oliver became the standard image of a child which lasted for the entire century, and thus to a great extent influenced society’s perception of orphans*”.¹

In fact, as L.Murdoch noted, the prototype of Oliver depicted not only the life, difficulties, and sufferings of one hero, but also the experience of thousands of helpless children, it has been illustrated as a life tragedy. In the process of highlighting injustice in society, the author expresses the attitude of cruel people to the weak and helpless through the following sentences addressed to Oliver:

¹ Murdoch, Lydia. *Imagined Orphans: Poor Families, Child Welfare, and Contested Citizenship in London*. I. – New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2006. – P. 6.

“Mind what I told you, you young rascal!”² or:

“... idle young dog and didn't deserve anything ... ”

Similar humiliating insults and provocations are frequent throughout the work: “ ... dreadful creatures that are born to be murderers and robbers from their very cradle ”³

Dickens carefully instills in the reader the fact that the cold treatment caused a deep wound in the hero's heart and had a negative impact in orphan's physical condition. This impact is clearly shown in the following description of the author:

“... one kind word or look had never lighted the gloom of his infant years ... .” or:

“ ... sense of his loneliness in the great wide world sank into the child's heart ... ”.⁴

These offensive words serve to highlight how much the child suffers from loneliness and grows up being depressed.

MAIN PART

These kind of illustrations can be seen on other works written by Ch. Dickens like, “Great expectations”, “Nickolas Nickleby”, “Dombey and Son” and etc. Florence, the heroine of “Dombey and Son” written by Ch. Dickens, is also a character condemned to absolute loneliness. After her mother Mrs. Dombey dies while giving birth to the long-awaited child, the baby boy is taken care of by nannies, and Florence spends her days in solitude, she has been forbidden even to visit her brother. If the servants had told Mr. Dombey that Florence was too lonely, and would enjoy playing with her brother, Mr. Dombey would not have agreed at all. Therefore, a wise and kind nanny finds a way to persuade him using a trick. Only when Mr. Dombey is told that it would be beneficial for his son to play with other children, he allows Florence to spend time with her brother. Only this nanny felt the girl's sufferings and tried to be kind to her. However, she was powerless to cure the pain in the heart of a girl who grew up expecting love and care from her father.

Ch. Bronte also reflects the image of lonely heroine in her novel “Jane Eyre” When Jane lost her parents and became an orphan, her uncle was the only relative she could spend time with, but after his death, her uncle's unkind, cruel wife, Mrs. Reed, always humiliated her and isolated her from other members of the family. It can be seen in the following description: “I was a discord in Gateshead Hall: I was like nobody there; I had nothing in harmony with Mrs. Reed or her children, or her chosen vassalage. If they did not love me, in fact, as little did I love them. They were not bound to regard with affection a thing that could not sympathise with one amongst them; ... ”.⁵ From these sentences, it becomes clear how lonely Jane is, that no one cares about her. In particular, Mrs. Reed's son, John, had made a habit of teasing Jane and playing with her feelings. Jane's words about John Reed can justify our opinion: “He bullied and punished me, not once or twice a day, but continually. Every nerve in my body feared him, and the flesh on my bones shrank when he came near. There were times when my terror of him became too much for me, but I could go to no one for help”.⁶

The experiences of the girl, who was heartbroken by John's constant torments and humiliation, were skillfully revealed by the author. It can be seen that Jane's childhood was spent in suffering both physically and emotionally from the cruel treatment of her relatives. Having no parents and no protector, Jane could find her place in society only by her strength and intelligence. Mrs. Reed directly confronts Jane with the fact that her daughters are superior to Jane in terms of both external beauty and physical state. Jane is called “nasty Jane Eyre”. She even tells her children: “Don't talk to me about her, John: I told you not to go near her; she is not worthy of notice; I do not choose that either you or your sisters should associate with her”.⁷

² Dickens Ch. Oliver Twist. – M.: Foreign Languages Publishing House, 1955. – P. 50.

³ The same source. – P. 80.

⁴ The same source. – P. 37.

⁵ Charlotte Bronte. Jane Eyre. Smith, Elder and Co., Cornhill, Third Edition, 1857. – P. 16.

⁶ The same source. – P. 9.

⁷ The same source. – P. 30.

In this passage, Mrs. Reed points out to her son that Jane does not even deserve attention, that she does not want her children to communicate with her, and that they should not talk about her at all. The writer expresses young Jane's inability to tolerate such unfair treatment and humiliation, through the anger that rises in her heart bursts out through her firm thoughts: "...I cried out suddenly, and without at all deliberating on my words – They are not fit to associate with me".

After the unpleasant incident with John Reed, Jane was sent to the Lowood boarding school, where she was humiliated and punished no less than she was at Gateshead Hall. Jane expresses her first days at school with these words: "As yet I had spoken to no one, nor did anybody seem to take notice of me; I stood lonely enough: but to that feeling of isolation I was accustomed".⁸ As it can be seen, although Jane had been living in the school for several days, no one spoke to her or even noticed her. Jane remembers this situation as a loneliness that was not alien to her. Here, too, it is hinted that the hero always felt alone. Thus, Jane resides in Lowood for eight years. During this period, no one remembers her and does not come to see her.

The motif of longing has been skillfully used by Uzbek writer Erkin Malik in his novel "Years of Childhood and Adolescence" ("Bolalik va o'smirlik ko'chalari"). The hero loses his mother in the beginning of the novel and till the end suffers missing her. In the image of Sister Mujgan, the child seems to find his lost mother. Because he did not see love at home, when sister Mujgan kissed him on the face and eyes and patted on his shoulder, he impulsively hugged her by the neck and did not want to release. The inner feelings of the excited boy, comes out to the surface from this unexpected care. The smell of Sister Mujgan also reminds the child of his mother, at such times he cries and asks his father to find his mother.

In the work "A boy with five children", Khudoyberdi Tokhtaboyev vividly showed the sufferings of children who are forced to miss their loved ones due to war. Although one hundred and seven children living in the orphanage have different characters, they are united by one dream, one wish and one pain. This pain is "longing" for parents. In the part entitled "The night lament of the orphans" ("Yetimlarning tungi nolishi"⁹) the writer clearly depicts this. At night all the children came to the hole that was on the ceiling and adjured to the God telling the name of their parents or other family members. They believed that their lamentations would reach God and their loved ones who had gone to war would return.

With such descriptions, the author reveals how pure the hearts of children are, and how their unfortunate fate forced them to become bullies. This situation in the orphanage is depicted so skillfully that the children's cry reaches the depths of any heart. "... Yotoqxonamizdagi ellik uch bolaning hammasi cho'kka tushib olib, qiblaga qarab qo'llarini yozgancha nolish qilyapti... Mehribon kishisining bir og'iz shirin so'zi, suyub erkalatishi, bag'riga bosishi xumor qilgandi ularni. Mehrga, muhabbatga tashna qalblar faryod chekardi hozir".¹⁰ ("... All the fifty-three children in our dormitory are kneeling down, pointing their hands towards the QIBLA, and are moaning... All they wanted was to have one sweet word of a kind man, a kind patting on their head, a loving embrace. Hearts thirsty for love and affection were crying now.") Children imagined themselves sitting on their father's and mother's lap. Unfortunately, it was only in the imagination. In fact, someone's mother, someone's father was already dead and would never come back. Admitting this is very difficult for these young hearts.

In "Paradise People", the writer skillfully highlights the sufferings of a young hero who was separated from his mother. The reader feels this for the first time when Rahmonberdi expresses his feelings of longing to his grandmother (he called his mother as grandmother) who came to see him: "Menam sog'indim, mana shu ko'zlarim bilan sog'indim. Kechasiyam sog'inaman, o'ynayotganimdayam sog'inaman, har kuni ko'rgim keladi. Keyin enamga bildirmay yig'lab-yig'lab olaman. Endi ketmaysizmi?"¹¹ ("I miss you, I miss you with these eyes. I miss you at night, I miss it when I'm playing, I want to see you every day. Then I cry without showing my grandma. You won't leave again, will you?")

⁸ The same source. – P. 53.

⁹ To'xtaboyev X. Besh bolali yigitcha. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – B. 109.

¹⁰ The same source. – P. 113.

¹¹ To'xtaboyev X. Jannati odamlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – B. 83.

These three lines illustrate that a young hero spent his days missing his mother. The reader can vividly imagine and feel the pain that was hidden under his capricious actions and words.

The inner feeling of the hero has also been shown by the depiction of his happiness when his mother came to see him and he slept with her under the same blanket. The dreams of this innocent child, who was deprived of his mother's love, show how great is the pain that is gnawing at his heart: “*Ko ‘rpaqa kirishim bilan buvimni mahkam achomlab oldim. Oh, qanday yaxshi-ya, qanday mazza-ya, qani endi, ming yil shunday qilib yotsam, hech ham tong otmasa, bomdod namozigayam turmasak, keyin ikkovimiz qo‘shilib bitta bo‘lib qolsak, hech kim ajratmasa.....*”¹² (“As soon as I got into the bed, I hugged my grandmother tightly. Oh, how good it is, how fun it is, I wish I could sleep like this for a thousand years, may it never dawn, may we don't even get up for the morning prayer, and then we both become one, and no one separates us...”)

CONCLUSION

Throughout their historical development in all periods the works created in English and Uzbek literature showed common features in the selection of genres, themes and motives. The analysis of Bildungsromans also show that “longing” is one of the common motives that is used to show the inner feelings and real sufferings of young heroes. By these descriptions, the writers try to awaken a sense of affection in the hearts of people. They want the readers to understand that orphans need more care and love, and it's the duty of grown-ups to think about the fate of those children.

It should be admitted that the feelings, dreams and pains of orphan children are depicted in the same way in both English and Uzbek literature.

LIST OF USED LITERATURE

1. Murdoch, Lydia. *Imagined Orphans: Poor Families, Child Welfare, and Contested Citizenship in London*. I. – New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2006. – P. 647-648.
2. Safarova, Z. (2022). J.K.Roulingning “Garry Potter va Afsonaviy tosh” asarida yetim obrazlar tasviri. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 14(14). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6682
3. Safarova, Z. (2021). The theme of orphanhood in the poetry of Uzbek and English literature. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 3(3). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/1587
4. Safarova, Z. (2022). G'afur G'ulom asarlarida yetim bola hayoti va yetimlikka munosabatning yoritilishi. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 22(22). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8018
5. Dickens Ch. *Oliver Twist*. – M.: Foreign Languages Publishing House, 1955. – P. 551.
6. Charlotte Bronte. *Jane Eyre*. Smith, Elder and Co., Cornhill, Third Edition, 1857. – P. 539.
7. To‘xtaboyev X. *Besh bolali yigitcha*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – B. 284.
8. To‘xtaboyev X. *Jannati odamlar*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – B. 265.

¹² The same source. – P. 85.

YÖNETİŞİM SÜRECİNDE BİR ARAÇ OLARAK MCDM VE GİS MCDM AND GIS AS A TOOL IN THE GOVERNANCE PROCESS

Emrah FİRİDİN

*Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi
Bölümü, Ortahisar, Trabzon*

ORCID ID: 0000-0002-4602-7036

ÖZET

Postmodernizm 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren etkisini kamu yönetimi alanında da göstermiştir. Kamu yönetimi alanında postmodern uygulamalardan biri de yönetişimdir. Yönetişim, devlet merkezli ve tek taraflı karar verme süreçleri yerine, çok merkezli ve çok aktörlü karar verme süreçlerine önem vermektedir. Yönetişim sürecinde ise belirli araçlar, yöntemler ve ölçütler kullanılmalıdır. Çünkü yönetişim ile amaç, devletten vatandaşa kadar toplumdaki aktörlerin kararlara katılımının sağlanmasıdır. Bu aktörlerin kararlara nasıl katılacağı, neden katılması gerektiği gibi soruların cevabı, karar alma sürecine katılan aktörler tarafından bilinmeli ve belirtilmelidir. Böylelikle, karar verme sürecinde bulunana aktörlerin dikkat etmesi gereken hususlar belirlenecek ve yönetişimin amaçlarından biri olan toplumsal kabullenmeye ve memnuniyete katkı sunulacaktır. Dolayısıyla, yapılacak yatırımdan ya da faaliyetten etkilenecek aktörlerin istemlerinin ve çekincelerinin neler olduğuna ulaşabilmemize imkân verecek birtakım araçlara ihtiyacımız vardır. Bu konuda, Çok Kriterli Karar Verme (MCDM) ve Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) yöntemlerinden faydalanabiliriz. MCDM yönetişim sürecine; yapılacak faaliyetlerle alakalı olarak atılacak adımları, kamu kurumlarının, özek sektör temsilcilerinin, vatandaşların ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin istem, çekince, hedef ve kamu politikaları bağlamında ele alarak, mümkün olan en uygun kararın alınabilmesini sağlamaya yönelik bir karar verme analizi aracıdır. MCDM sürecinde bir konu hakkında karar alınırken uygulanan ölçütler; çok aktörlü katılım, toplumsal etki, ekonomik değer, aktörlerin farklı istemleri, hedefleri ve bağlı hususların belirlenmesi ve sürdürülebilirliktir. GIS ise daha çok özel sektör veya devlet kurumları tarafından faaliyet yapılacak alanındaki halkın öncelik ve taleplerinin dikkate alınarak, ilgili yatırıma veya kamu politikasına yön verilmesidir. Halkın gündelik ihtiyaçları, ekonomik durumu, istihdam ve yaşam kalitesi gibi göstergeler hazırlanacak plan ya da politikaya yansıtılarak, halkın katılımı ile gerçekleştirilecek karar verme sürecinden önce hazırlanmış olur. Bu sayede yönetişim süreci ne istediğini ve ne yapması gerektiğini bilen aktörler tarafından yürütülerek, yönetişime getirilen zaman kaybı ve formaliteye yönelik olması yönündeki eleştirilerinin de önüne geçilebilecektir.

Anahtar kelimeler: Yönetişim, MCDM, GIS, Katılım.

ABSTRACT

Postmodernism has also shown its effect in the field of public administration since the second half of the 20th century. Governance is one of the postmodern approaches in the field of public administration. Governance places emphasis on multi-centre and multi-actor decision-making processes rather than state-centered and unilateral decision-making processes. In the governance process, certain tools, methods and criteria should be used. Because the aim with governance is to ensure the participation of

the actors in the society, from the state to the citizen, in the decisions. The answers to questions such as how these actors will participate in the decisions and why they should participate should be known and specified by the actors participating in the decision-making process. In this way, the issues that should be paid attention to by the actors in the decision-making process will be determined and it will contribute to social acceptance and satisfaction, which is one of the goals of governance. herefore, we need a set of tools that will allow us to reach the demands and reservations of the actors who will be affected by the investment or activity to be made. In this regard, we can benefit from Multi-Criteria Decision Making (MCDM) and Geographic Information System (GIS) methods. MCDM, the steps to be taken in relation to the activities to be carried out in the governance process; It is a decision-making analysis tool aimed at ensuring that the most appropriate decision can be taken by considering public institutions, private sector representatives, citizens and representatives of non-governmental organizations in the context of requests, reservations, targets and public policies. The criteria applied while making a decision on a subject in the MCDM process; multi-actor participation, social impact, economic value, determination of different demands, goals and related issues of actors, and sustainability. GIS, on the other hand, is the direction of the relevant investment or public policy by the private sector or government institutions, taking into account the priorities and demands of the people in the area where they will operate. Indicators such as the daily needs, economic situation, employment and quality of life of the people are reflected in the plan or policy to be prepared, and are prepared before the decision-making process to be carried out with the participation of the public. In this way, the governance process can be carried out by actors who know what they want and what to do, and criticism of the time-wasting and formality brought to governance can be avoided.

Keywords: Governance, MCDM, GIS, Participation.

GİRİŞ

Son yarım yüzyıl kamu yönetimi alanını da etkileyen, ekonomiden siyasete birçok değişimin yaşandığı bir dönemdir. Kamu yönetiminde yaşanan değişimlerden biri de yönetim yaklaşımıdır. Yönetişim, devletin ve toplumdaki aktörlerin görevlerinin yeniden tanımlandığı, sorumlulukların ve yetkilerin tekrar belirlendiği bir karar alma sürecidir. Bu süreç; devlet, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar ve özel sektör temsilcileri belirli bir konuda, aralarında hiyerarşik bir ilişki olmadan bir araya gelerek yönetim süreci içerisinde karar alırlar. Yönetişim süreci farklı türleri bulunsu da genel olarak iyi yönetim ilkeleri dâhilinde üretilen bir süreçtir. İyi yönetim ilkelerini aynı zamanda MCDM yöntemi ve GIS yöntemi için bir yol gösterici araç olarak da düşünebiliriz. MCDM çok boyutlu bir bakış açısıyla, ilgili konuyla alakalı olarak farklı karar analizle barındıran bir yöntemdir. Öne sürmüş olduğu seçenekler; karar alıcı aktörlere uzlaşa ile seçme şansı vermektedir. Aynı zamanda karar alıcı aktörler farklı seçenekler arasında SWOT analizi yapma imkânı da bulacaktır. GIS ise daha önceden sahadan alınan verileri ve edinilen tecrübeleri istemli ve kullanılabilir hale getirerek, karar alıcıların konuyla ilgili çevresel, toplumsal ve ekonomik etkileri öğrenebilme imkânı sunacaktır. GIS ve MCDM'nin ilgili aktörlerce etkin bir şekilde uygulanacağı yöntem ise yönetim yaklaşımıdır.

YÖNTEM

Çalışmada postmodern kamu yönetimi anlayışının yansımalarından biri olarak kabul edilen yönetim yaklaşımı, literatürdeki analiz ve tartışmalar dâhilinde ele alınmıştır. Yönetişim türleri, yönetişimin kamu yönetimine katkıları ve yönetişime getirilen eleştiriler incelendikten sonra, Çok Kriterli Karar Verme süreçleri ve Coğrafi Bilgi Sistemi uygulamalarının; yönetişimin, karar verme sürecine katılan aktörler arasında daha etkin olması konusundaki işlerliği ele alınmıştır.

YÖNETİŞİM

Yönetim, geleneksel yönetim fonksiyonlarının kurallarıyla yerine getirilen tek taraflı bir olgu iken, bu durum yeni çok katmanlı ve birlikte yapılarak karakterize edilen yönetişim faaliyetinden çok farklıdır (Lockwood, 2010: 754). Yönetişim kavramının akademik çalışmalara konu olması ise yönetim olgusunda bir değişime gidilmesi konusunda farkındalığı artırmıştır (Aguilera & Cazorra, 2009: 376). Bazı yazarlarca kökenlerinin 16. yy'a kadar dayandığı ifade edilse de (Gaudin, 1998: 47); günümüz anlamında yönetişim ilk kez, her ne kadar kavram olarak olmasa da yönetsel olarak Dünya Bankası'nın Sahraaltı Afrika Ülkeleri'nin krizlerden ve yoksulluktan kurtulmaları için hazırladığı 1989 tarihli Sub-Saharan Afrika: From Crisis to Sustainable Growth Raporu'nda yer almıştır. Daha sonra yönetişim İngiltere'de ve ABD'de yazın ve uygulama alanında çokça rastlanır bir kavram olarak, gelişmiş ülkelerde kabul gördüğü gibi gelişmekte olan ülkelere ve diğer uluslararası kuruluşlarca da benimsenerek, dünyanın geneline yayılmıştır (Stoker, 1998: 18).

Yönetim tek taraflı iletişim kanallarının kullanıldığı, hiyerarşik bir örgütlenmeyi ifade ederken; yönetişim ise çok yönlü iletişim olanaklarının olduğu, karar verme süreçlerinde farklı aktörlerin yer aldığı bir süreci ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise, yönetişim sürecinde STK, özel sektör ve devlet temsilcileri arasında sürekli olarak açık ve demokratik diyalog kanalları görünür şekilde olmalıdır (Mercer, 2003: 745). Yönetişim devletin geleneksel yapısına karşı çıkmaktadır. 1980'lerden sonra ortaya çıkan küreselleşme ve beraberinde yerellik olguları, yönetimin tek bir aktör olarak merkezi otoritelerin tek eline bırakılamayacağına işaret eder (Rosenau, 1992: 3). Yönetişim anlayışına göre devlet, yeni kamu yönetimi anlayışının bir gereği olarak kürek çeken değil dümen tutan bir vasfa haiz olmalıdır. Burada devlet faaliyetleri yüklenici bir rolde değildir. Devletin görevi toplumdaki aktörleri; özel şirketler, vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları (STK) ve diğer paydaşları bir konu üzerinde bir araya getirerek, onlar arasında eşgüdümü sağlamaktır. Bu eş güdüm sadece toplumsal aktörler arasında sağlanması gereken bir düzeyle sınırlı kalmamaktadır. Yönetişim postmodernizm ürünü olan birçok türde ve farklılıkta alanlarla ve olgularla da ilişkilidir. Çünkü yönetişimi açıklamak için birçok kavram ve disiplinden faydalanılması gerekmektedir (Doğan, 2017: 36). Dolayısıyla yönetişim bu olgu ve kavramlar arasında da eşgüdüm sağlayarak aralarında bağ kurabilecektir. Bu durum onu postmodern kamu yönetimini en önemli yönetim aracı haline getirmiştir (Aliyev, 2023: 71).

Yönetimin bir süreç olarak ve birlikte-işteş bir anlayışla gerçekleşmesi anlamına gelen yönetişim; kamu, özel sektör ve STK'lar yerel ve ulusal sorunların çözümü noktasında, beraber çalışacakları yeni bir yönetim anlayışını ifade etmektedir (Kooiman, 1999: 68). Yönetişimden bahsetmek için demokrasinin gereklerinin benimsenmesi, sürdürülebilir kalkınma, insan haklarının önceliği ve piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik yapının varlığı gibi olguların bulunması gerekmektedir (Grindle, 2004: 527). Bu nedenle yönetişim STK, devlet ve piyasanın, arasındaki sınırların ve ilişkilerin yeniden tanımlandığı bir olgu olarak da görülebilir (Kooiman & Vilet, 1993: 64). Yönetişim, yeni bir yönetsel araç ortaya koymanın daha ötesindedir, o kamu hizmetlerinin en iyi şekilde yerine getirilmesi anlamına gelir (Stoker, 1998: 18). Nitekim yönetişim süreci karşımıza dört farklı düzeyde çıkabilir: kamu düzeyinde, özel sektör düzeyinde, STK düzeyinde ve kişisel düzeydedir (Yılmaz, 2010: 84).

Yönetişim yaklaşımının savunucularına göre yönetişim; vatandaşların taleplerini ve çekincelerini yöneticilere ve toplumdaki diğer aktörlere ulaştırabilmeleri konusunda önemli bir araçtır. Bu sayede toplumdaki aktörler arasında etkileşim artacak ve toplumsal memnuniyete ve toplumsal mutabakata daha yakın olunacaktır. Dolayısıyla yönetişim, toplumsal aktörler arasındaki güven ve duygudaşlık duygusunu besleyen bir araç haline gelebilecektir. Böylelikle demokratik değerlerinde gelişime katkı sağlanabilecektir. Nitekim tüm aktörlerin samimi bir katılımı ile gerçekleştirilecek yönetişim süreçlerinin çıktıları, kamusal değerlerin korunmasında ve güçlendirilmesinde rol oynayabilecektir.

Yönetim gücün ve otoritenin dağıtılması anlamına gelmektedir. Burada devletin sahip olduğu geleneksel gücün, yönetişim süreçleri içerisinde hangi biçimlerde karşımıza çıkabileceği sorusu akla gelmektedir. Parlak'a göre (2013: 290) yönetişimin siyasal, sistemsel ve yönetsel olmak üzere üç boyutu vardır: Sistemsel boyutuyla yönetişim; devletteki gücün yerel yönetimler, STK'lar ve özel sektöre aktarıldığı bir süreci ifade etmektedir. Siyasal boyutuyla yönetişim; vatandaşların her alanda ve şekilde karar alma süreçlerine katıldığı, demokratik meşruluğun sağlandığı bir süreci ifade etmektedir. Yönetsel olarak

yönetişimde ise, iyi yönetim ilkeleri tarafından belirlenen koşullar dâhilinde sağlanan ve denetlenebilen bir süreçten bahsedilmektedir.

Yönetişim Türleri

Yönetişim farklılıkları yansıtan bir kavramdır. Yönetişimin temelleri bu farklıların anlaşılabilmesi ve uzlaştırılabilmesi düşüncesiyle atılmıştır. Dolayısıyla yönetişimin kendi de farklı yöntem ve türlere sahip olan süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetişimin uygulama alanı ve süreçleri farklılık gösteren birçok türü vardır. Bu yönetim türleri genel olarak yatay birliktelik, açık iletişim kanalları ve süreç odaklı bir süreç içerisinde karar alma amacı gütmektedirler. Çalışma kapsamında genel olarak; iyi yönetim, ağ yönetimi, kurumsal yönetim, çevresel yönetim ve yerel yönetim olarak sayabiliriz. Çevresel yönetim günümüzde başta iklim değişikliğinin neden olduğu çevresel sorunların etkisini azaltmak için ortaya konmak istenen yerel ve küresel çabanın, yönetim alanındaki uzantısıdır. Kurumsal yönetim, kurumun paydaşları arasındaki ilişkiyi rıza, kabul ve karşılıklı güven ortamında sürdürmek için kullanılan bir yöntemdir. Ağ yönetimi, farklı alanlarda faaliyet gösteren birimlerin, kuruluşların ve toplulukların, bir konunun kendilerini ilgilendiren her bir yönü etrafında çalışmalar yaparak, eşgüdüm ilkesi dâhilinde gerçekleştirdikleri yönetim sürecidir. 1845 tarihli Osmanlı Devletindeki İmar Meclisleri Ağ yönetimi uygulamalarını anımsatan bir örnek olarak gösterilebilir. Yerel yönetim ise kısaca, yereldeki aktörlerin daha yaşanılabilir bir kent oluşturma ve daha demokratik uygulamalarla yönetilen bir yerel yönetimi tesis etmek için yapılması gereken faaliyetleri, ilkeleri ve yeni kurumları belirlemeye odaklanmaktadır. Çalışmanın odağındaki yönetim türü olması hasebiyle, sadece iyi yönetimden bahsedeceğiz.

İyi Yönetişim:

İyi yönetim, yönetim sürecinde uygulanacak veya yönetim sürecinde dikkat edilmesi gereken ilkeleri içermektedir. Bir yol haritası ya da yönetişimin kullanım kılavuzu gibi olduğunu ifade edebiliriz. Fakat iyi yönetim sadece etkin bir yönetim sürecinin nasıl sağlanacağı ile ilgili ilkeler getirmekle kalmaz, aynı zamanda yönetim sürecinin etkili olabilmesini sağlayacak ve iyi yönetim ilkelerinin uygulanabilirliğini mümkün kılacak mekanizmaların da oluşturulması gerekliliğine vurgu yapar. Tüm bu sürecin iyi yönetim dâhilinde işleyebilmesi için; hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, cevap verebilirlik, şeffaflık ve katılım gibi iyi yönetim ilkelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Hukukun üstünlüğü; hukukun üstünlüğü (the rule of law) kavramı etkin olduğunda devletin, toplum ve hukuk üzerindeki vesayeti ortadan kalkmakta; hukuk araçsal öneminden sıyrılmakta ve tek amaç, bağımsız bir hukuk aracılığıyla adaleti tesis etmek olmaktadır (Göksu, 2007: 62). Hukukun üstünlüğü anlayışının sağlanması için birtakım şartların bulunması gerekmektedir. Biçimsel yaklaşıma göre hukukun üstünlüğünün üç şartı bulunmaktadır (Kurtulmuş, 2021: 664): Birinci şart; yasaların, devlet görevlileri ve siyasi erk sahipleri de dâhil olmak üzere, tüm toplum için geçerli olması, herkesin kanunlar önünde eşit olmasıdır. İkinci şart; kanun değişikliklerinin toplumla paylaşılması ve kanunların sürekli değişmemesi gerekmekte, kanunların toplumsal ve siyasal hayatı düzenlemek ve bireylerin davranışlarını yönlendirmek için gerekli özelliklere sahip olmasıdır. Üçüncü şart; kanunların tarafsızca ve titizlikle uygulanması ve herkesin kanunlara tabi olmasını sağlamak için gereken kurumsal çerçevenin tesis edilmesidir.

Hesap verebilirlik; hesap verebilirlik (accountability) literatürde hesap verebilirliğin üç temel özelliğine dikkat çekilmektedir (Eryılmaz & Biricikoğlu, 2011: 22; Mulgan, 2000: 555): Birinci olarak hesap verebilirlik, dışsal bir olgu olarak kişinin dışındaki başka bir kişi ya da otoriteye açıklamada bulunması anlamına gelir. İkinci olarak hesap verebilirlik, sosyal etkileşim ve karşılıklılık içeren hesap verebilirlik, açıklamada bulunmayı, cevapları araştırmayı, sorgulamayı ve yapılan hataları düzeltmeyi ve sonuçta uygulanacak yaptırımları kabul etmeyi gerektirmektedir. Üçüncü olarak ise hesap verebilirlik ilişkisinde hesap soranın, hesap sorabilme hakları kabul edilmekte ve bu normal bir durum olarak görülmektedir.

Cevap verebilirlik; iyi yönetişimin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen cevap verebilirlik (responsiveness), vatandaşların ve STK'ların devlet kurumlarınca dinlenilerek, onlar tarafından sorularının cevaplandırılması anlamına gelmektedir (Acar, 2003: 51). Cevap verebilirlik sayesinde, mantıklı-makul bir zaman dilimi içerisinde, taraflara bu süreç hakkında bilgilendirmeler yapılmalıdır. STK'lar cevap verebilirlik mekanizmasının daha hızlı çalışmasını sağlama yönünde aktif rol oynayabilmektedirler (Emini, 2013: 43). Cevap verebilirlik, klasik kamu kamu yönetimde olduğu gibi

astın üste karşı bir sorumluluğu değil, yetki ve sorumluluğu olan kurumların topluma karşı bir görevi niteliğindedir.

Şeffaflık; şeffaflık (transparency), devletin, hedeflerini, bu hedeflere ulaşmak için uyguladığı politikaları ve bu politikaların yarattığı sonuçları izlemek için gerekli olan bilgiyi düzenli, anlaşılabilir, tutarlı ve güvenilir bir biçimde sunmasıdır (Kalkan & Arslan, 2009: 27). Şeffaflığın sağlanabilmesi için vatandaşlar ve diğer aktörler tarafından resmi makamların bilgilerine ulaşılabilir olunması ve bu bilgilerin kişi ve gurupların ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde şeffaf olmaları gerekmektedir (Johnston, 2015: 5). Şeffaflık ve açıklık, iyi yönetişimin uygulanmasına yönelik mekanizmalardan biridir. Her ikisi de vatandaşların hükümetin onlar adına aldığı kararları değerlendirmeleri için uygun koşullar yaratmaya yardımcı olur. (Mumladze, 2023: 317). Çünkü şeffaflık yönetim aktörleri tarafından hizmetin her aşamasının görülmesi anlamına geleceği için bir değerlendirme aracı haline gelebilecektir.

Katılım; katılım (participation) katılım hem yönetişim sürecindeki ilkelerden biridir hem de yönetişim sürecinde aktörlerin iletişime ve etkileşime geçebileceği ortamı oluşturan başlıca bir süreçtir. Dolayısıyla katılımın olmadığı bir süreçte vatandaş ve STK'lar işlevsiz kalacaklardır (Armsstrong, 2002: 104). Katılım demokrasinin gereklerinden biridir. İyi yönetişim sürecinde katılım ast üst ilişkisi çerçevesinde gerçekleşmemektedir. İyi yönetişim sürecinde aktörler arasında yatay bir iletişim ve ilişki söz konusudur. Dolayısıyla aktörler eşit söz hakkına sahiptirler. Yönetişimini kurguladığı katılım ve karar verme süreçlerinde, yaşam alanlarının korunması esas alınarak, özel sektör, devlet ve kâr amacı gütmeyen STK'ların (Non-Profit NGO) yer aldığı bir yapı yer almaktadır (Lindhjem & Zandersen, 2015: 117).

Yönetişime Getirilen Eleştiriler

Yönetişim öncelikle uygulama konusunda eleştirilmektedir. Çünkü yönetişim aktörlerinden biri olan devlet vatandaşların tamamına karşı sorumlu olarak, sorumluluğu üzerine alan tek aktördür. Nitekim bu özelliğinden dolayı devlet reel politik ve ülkedeki dengeleri de göz önünde bulunduracaktır. Yönetişim sürecindeki diğer aktörler ve STK'lar bu konuda daha az sorumluluğa sahiptir. Diğer taraftan vatandaşlar yönetişim süreçleri içerisinde yer almak konusunda istekli olmayabilirler. Bu isteksizlik özel sektör ve devlet kurumları içinde geçerlidir. Yönetişim sürecindeki aktörler, bir araya gelmelerine sebep olan konuları birbirlerine karşı ideolojik ya da siyasi üstünlük kurma aracı olarak da kullanabilir.

Yönetişim sürecine getirilen bir eleştirilerden bir diğeri de yönetişim sürecinin sonuçlardan çok süreçlere odaklandığı yönündedir. Süreçlerle çok fazla zaman kaybetmenin kamusal faydaya zarar vereceği düşünülmektedir. Bununla beraber, yönetişim sürecinde izlenecek yollardan bizi olan iyi yönetişim ilkelerinin her birinin başlı başına bir uygulama sorunu içerisinde olduğu da düşünülmektedir. Diğer taraftan yönetişimin piyasa modelinin başarısızlıklarını perdelemek için kullanılan bir araçtan başka bir işlevinin olmadığını düşünenlerde vardır.

MULI CRITERIA DECİSİON MAKING

Çok kriterli karar verme yöntemleri, ölçülebilen ve ölçülemeyen stratejik ve operasyonel faktörleri aynı anda değerlendirme imkânı sağlayan, karar verme sürecine çok sayıda kişiyi dâhil edebilen analitik yöntemlerdir (Çelikten, 2019: 582). Multi Criteria Decision Making (Çok Kriterli Karar Verme-MCDM) içerisinde VIKOR, MAUT, PROMETHEE, TOPSİS ve AHS gibi toplumsal ve yönetsel analiz, analitik, istatistik teknik ve yöntemlerini bulduran bir karar verme aracıdır. Bu yöntem ve teknikler karar alıcılara nesnel birtakım kriterler verebileceği gibi; ondan öznel çıkarım yapabilmelerini sağlar ve alternatifler sunar (Özen & Orçanlı, 2013: 292). Bazı kaynaklarda MCDM-MCDA (Multi Criteria Decision Analysis) ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. MCDM, karar alma süreçlerinde farklı kriterleri sınıflandırarak en etkili kararı vermeyi amaçlamaktadır. Yönetişim sürecinde MCDM'nin uygulanabilmesi için yönetişim kültürü, kararlara katılım araçları ve mekanizmaları ve sürece uygun çıkarılan kanunlara ihtiyaç vardır (Wasis ve diğerleri, 2023). Norveç örneğinde olduğu gibi, MCDM uygulanarak, projelerin ekonomik getirilerinin hesaplanmasının yanında, toplumsal ve çevresel etkilerinin de hesaplanabileceği bir çalışma yürütülmektedir (Lindhjem & Zandersen, 2015: 119-120). MCDM, ekonomik ya da kamusal bir yatırımda çevresel, teknik, ekonomik ve siyasi kriterlerin göz önüne alınacağı bir sürecin, işletilebilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Terrados ve diğerleri, 2009: 2024). MCDM, çevreyi, insan hayatını ve ekonomiyi ilgilendiren yatırımların inşası

sürecinde, vatandaşın karar alma süreçlerine katılımını, sürdürülebilir bir yatırım yapılması adına gerekli olarak görmektedir (Phokar & Ramanchandran, 2004: 366). Bu yöntemle yapılacak yatırımların SWOT analizi de gerçekleştirilmiş olacaktır.

Thomas L. Saaty (1980) tarafından 1977 yılında karmaşık problemlerin çözümü için geliştirilen ve birçok alanda uygulanan bir MCDM yöntemidir (Özbek, 2014: 212). MCDM mümkün olan en çok aktörün karar verme süreçlerine katılarak; birçok veriyi toplamayı, analiz etmeyi ve bir değer haline getirmeyi amaçlar. MCDM farklı paydaş değerlerini kullanarak kriter oluşturur. MCDM finansal olmayan sorunlara yönelik alternatifler üretmektedir (Huang vd., 2011: 3582). Bu yöntem, çelişen ve ölçülemeyen (farklı birimlere sahip öznitelikler) kriterlere sahip MCDM problemlerini çözmek için geliştirilmiştir, uzlaşmanın çatışma için kabul edilebilir olduğunu varsaymak, çözüm ve karar verici bir çözüm istediğinde ideal çözüme en yakın olan alternatifler ise şunlar olabilir: belirlenen tüm kriterlere göre değerlendirme yapmak (Kabir & Tesfamariam, 2013: 1178). MCDM kriterleri ise; erişilebilir, ayırt edilebilir, soyutlanabilir, anlaşılabilir, doğrulanabilir, ölçülebilir, rafine edilebilir ve kullanılabilir olmalıdır (Brugha, 2004: 1156).

GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM

Geographic Information System (Coğrafi Bilgi Sistemi-GIS) bir yönetim ve karar verme süreci aracı olarak, yatırımların ya da faaliyetlerin yapılacağı bölgedeki halkın ihtiyaçları ve talepleri başta olmak üzere, bölgesel değerleri de göz önüne alarak hazırlanmış raporlardır. MCDM vatandaşların, özel sektör temsilcilerinin, devlet yetkililerinin ve yerel birliklerin katılımıyla oluşan daha teknik bir süreci ifade ederken, GIS çevresel meselelerde, halkın değerleri, çekinceleri ve tercihlerini dikkate alan bir yöntemdir (Higgs ve diğerleri, 2008: 596). GIS, mekânsal bilginin verimli bir şekilde depolanması, analizi ve yönetimi için kullanılabilen, hızla gelişen bir teknolojidir; çünkü çevresel veya doğal kaynak yönetimi kararları neredeyse her zaman mekânsal bilgilerin analizini gerektirir (Tkach & Simonovic, 1997: 27). Diğer taraftan GIS, endemik türlerin yaşam alanlarındaki faaliyetlere yönelik karşılaştırmalı analiz ve alternatifler de sunmaktadır. Dolayısıyla GIS, geri döndürülmesi zor ya da imkânsız zararların ortaya çıkmasını önlemede kullanılabilir.

ABD'deki bazı eyaletlerde, projeler her açıdan usulüne uygun hazırlansa dahi, o bölgede yaşayan vatandaşlara rahatsızlık vereceği düşüncesinden yola çıkılarak yöre sakinlerine "Host Fee" (ev sahibi ücreti) ödemektedirler (Cossu, 2009: 2616). Burada dikkat edilmesi gereken husus, bölge halkına yapılan aynı ve nakdi ödemelerin bir "sus payı" olarak görülmemesidir. GIS, mekânsal bilgi ile analitik yeteneklerine dayalı olarak karar verme sürecini kolaylaştırırken; birçoğu, ele alınan problemde yer alan mekânsal bilgiyi karar vericinin kavramasını artıran bir grafiksel kullanıcı ara yüzü ile donatılmıştır (Tkach & Simonovic, 1997: 27). Birleşik Krallık'ta radyoaktif atıkların bertarafı için uygun sahalardan aranmasında çok kriterli değerlendirme tekniklerinin GIS ile entegrasyonunun önemi vurgulanmıştır (Carver, 1991: 322).

GIS farklı politikalar ve stratejiler için de kullanılan bir yöntemdir. İngiltere "Heart and Mind" olarak sistematik hale getirdiği yöntem ile Kuzey İrlanda'daki olayları bastırmayı amaçlamıştır. İngiltere'nin 1970'li yıllarda Kuzey İrlanda ile arasındaki olayları önleme konusunda edinmiş olduğu tecrübeler, isyan çıkaran ya da protesto eden halkın karşısına mümkün olduğunca az "güç" ile çıkmak olmuştur (Dixon, 2009: 457). Bu sayede sahadan elde edilen bilgiler ve tecrübeler sistematik hale getirilerek, karar verme süreçlerinde azami dikkat edilen bir veri haline gelmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yönetişim günümüzün yönetim anlayışında yer edinmiş bir kavramdır. Demokrasinin karar verme süreçlerindeki yansımaları ya da meşruluk aracıdır. İyi yönetim ilkeleri ise bu meşruluğu sağlayacak ilkeleri temsil etmektedir. Aslında tüm iyi yönetim ilkeleri birer MCDM kriteri olarak görülebilir. Çünkü katılımdan şeffaflığa kadar tüm iyi yönetim ilkeleri bir olgu olarak, belli bir durumu ya da değeri temsil etmektedir. Yönetişim sürecinde yer alan aktörler iyi yönetim ilkelerinden yararlanarak; karar verme aşamasında kullanacakları MCDM ve GIS yöntemlerinin ana hatlarını oluşturabilirler.

"Farklı durumlar farklı yönetilmelidir" deyişi GIS ve MCDM'nin uygulanması hususunda bizi teşvik edecektir. Her ne kadar yönetim ilke ve süreçleri aktörlerin katılımına ve karar verme süreçlerinde çoğulculuğa önem verse de her konunun çözümü ve konunun muhatapları ile iletişim kurabilmek için

farklı kriterlerin ve ilkelerin olabileceğini unutmamak lazım. Bu konuda MCDM ve GIS yöntemlerinden faydalanmak, olası faaliyet ya da yatırımların topluma, devlete ve özel sektöre kazanımları anlamında olumlu yansıtacaktır. Bu kriter ve ilkelerin oluşumu için ise çok aktörün katılımı ile sağlanacak yönetim süreçlerine gereksinim bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Acar, P. (2003). Cevap verebilirlik ve iyi yönetim. İyi Yönetişimin Temel Unsurları, www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/iyi%20yönetim/cevap%20verebilirlik.pdf.

Aguilera, R. V. & Cazurra, A. C. (2009). Codes of good governance. *Corporate Governance: An International Review*, 17 (5), (P.p. 376-387).

Aliyev, E. (2023). Yönetişim türleri ile sürdürülebilir kalkınma amaçları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6 (1), (Pp. 70-80).

Armstrong, K. A. (2002). Rediscovering civil society: the european union and the white paper on governance. *European Law Journal*, 8 (1), (P.p. 102-132).

Brugha, C. M. (2014). Structure of multi-criteria decision-making. *Journal of Operational Research Society*, 55 (11), (Pp. 1156-1168).

Carver, S.J. (1991). Integrating multi-criteria evaluation with geographical information systems. *International Journal of Geographical Information Systems*, 5, (Pp. 321-339).

Cossu, R. (2009). The economics of municipal solid waste management. *Waste Management*, 29, (P.p. 2615-2617).

Çelikten, M., Gılıç, F., Çelikten, Y. & Yıldırım, A. (2019). Örgütlerde karar verme süreci: bitmeyen bir tartışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (2), (Pp. 581-592).

Dixon, P. (2009). Hearts and minds ? british counter-insurgency strategy northern ireland. *Journal of Strategic Studies*, 32 (3), (P.p. 445-474).

Doğan, K. D. (2017). Postmodern kamu yönetiminin kavramsal temeller çerçevesinde yönetim yaklaşımı: literatür taraması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10 (1), (Pp. 27-45).

Emini, F. T. (2013). Sivil toplum kuruluşlarının politika belirleme sürecindeki rolü: TÜSİAD örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, (P.p. 43-56).

Eryılmaz, B. & Bircikoğlu, H. (2011). Kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4 (7), (P.p. 19-45).

Gaudin, J. P. (1998). Modern governance, yesterday and today: some clarification to be gaining from french government policies, *International Social Science Journal*, 155, (P.p. 47-55).

Göksu, H. T. (2007). Kanun devletinden hukukun üstünlüğüne. *Sayıştay Dergisi*, 64, (Pp. 59-68).

Grindle, M. S. (2004). Good enough governance: reduction and reform in developing countries. *Administration and Institutions*, 17 (4), (P.p. 525-543).

Higgs, G., Berry, R., Kidner, D. & Langford, M. (2008). Using IT approaches to promote public participation in renewable energy planning: prospects and challenges. *Land Use Policy*, 25, (P.p. 596-607).

Huang, I.B., Keisler, J., & Linkov, I. (2011). Multi-criteria decision analysis in environmental sciences: Ten years of applications and trends. *Science of the Total Environment*, 409 (19), (Pp.3578–3594).

Johnston, M. (2015). Good governance: rule of law, transparency, and accountability. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/ddocuments/un/unpan010193.pdf>.

Kabir, G., Sadiq, R. & Tesfamariam, S. (2014). A review of multi criteria decision making method for infrastructure management. *Structure and Infrastructure Engineering*, 10 (9), (Pp. 1176-1210).

Kalkan, A. & Alparslan, A. M. (2009). Şeffaflık, iletişim ve hesap verebilirliğin yerel yönetim başarılarına etkileri, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1 (1), (Pp. 25-40).

Kooiman, J. (1999). Social political governance. *Public Management: An International Journal and Theory*, 1, (P.p. 67-92).

Kooiman, J. & Vilet, V. M. (1993). *Governance and Public management managing public organization*. London: Sage Publication

Kurtulmuş, F. (2021). Prosedürel demokrasi ve hukukun üstünlüğü. *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 23 (2), (Pp. 661-667).

Lindhjem, H. & Zandersen, M. (2015). Landscap experience as a cultural ecosystem in nordic context: concepts, values and decision making. *Nordic Council of Minister*, ISBN: 978-92-893-4239-1.

Lockwood, M. (2010). Good governance for terrestrial areas: a framework. *Journal of Environmental Management*, 91 (3), (P.p.754-766).

Mumladze G.(2023). Open governance, based on the principles of accountability and transparency, as the foundation of a democratic society on the example of the public sector of georgia. *ESI Preprints*, 15, (Pp. 317-324).

Mercer, C. (2003). Performing Partnership: civil society and the illusions of good governance in tanzania, *Political Geogrephy*, 22, (P.p. 741-763).

Mulgan, R. (2000). Accountability: an ever-expanding concept?. *Public Administration*, 78 (3), (Pp. 555-573).

Özbek, A. (2014). Yöneticilerin çok kriterli karar verme yöntemi ile belirlenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 24, (Pp. 209-225).

Özen, Ü. & Orçanlı, K. (2013). Çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHS ve TOPSİS'in e-kitap okuyucu seçiminde uygulanması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (3), (Pp. 282-311).

Parlak, B. (2013). *Yönetim bilimi ve çağdaş yönetim teknikleri*, 2. Baskı, Ankara: Beta Basım A.Ş.

Phokar, S. D. & Ramachandran, M. (2004). Application of multi criteria decision making to sustainable energy planning: a review. *Birla Institute of Technology and Science, Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 8, (P.p. 365-381).

Rosenau, J. N. (1992). *Governance: order and change in world politics*. James N. Rosenau ve Ernst Otto Czempiel (Ed.), içinde (1-29), *Governance Without Government: Order and Challenge in World Politics*, Cambridge University Press.

Stoker, G. (1998). Governance as theory: five positions, *International Social Science Journal*, 50 (1), (P.p. 17-28).

Terrados, J., Almonacid, G. & Higuera, P. P. (2009). Proposal a combined methodology for renewable energy planning: application to a spain region. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (13), (P.p. 2022-2030).

Tkach, R. J. & Simonovic, S. P. (1997). A new approach to multi-criteria decision making in water resources. *Journal of Geograhic Information and Decision Analysis*, 1 (1), (Pp. 25-44).

Wasis, W., Suparji, S., Kusnanik, N. W. & Kartini, U. T. (2023). Optimazition with fuzzy multiple criteria decision making for integration governance, and management study programs. *Indonesian Journal of Multidiciplinary Research*, 3 (2).

Yılmaz, M. (2010). Yönetimden yönetişime: trabzon ilçe belediyeleri üzerine bir inceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3 (5), (P.p. 83-100).

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ ƏMƏKDAŞLIĞI
AZERBAIJAN-TÜRKIYE İŞBİRLİĞİ
AZERBAIJAN-TÜRKIYE COOPERATION

Nəsirli NURLANA

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti, doktorant

ORCID ID: 0009-0000-2036-4459

XÜLASƏ

Ötən əsrin sonlarından başlayaraq bütün dünyanı təhdid edən münaqişələrin baş verməsi, onların dondurulmasına edilən cəhdlər və həllinə törədilən əngəllər müasir dövrdə daha böyük təhlükələrin meydana çıxmasına zəmin yaratdı. Bütün dövrlərdə böyük dövlətlərin maraqlarının toqquşduğu Anadolu və Qafqazda isə hazırda tamamilə fərqli bir mənzərənin şahidi olmaqdaşıq.

Ulu öndər Mustafa Kamal Atatürkün "Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kəderimizdir", Ümümmilli Lider Heydər Əliyevin "Bir millət, iki dövlət" ideyaları əsasında Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin qurulması Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin çox mühüm tərkib hissəsi olmuşdur.

Azərbaycanla Türkiyə arasında uğurla inkişaf edərək strateji müttəfiqlik səviyyəsinə yüksəlmiş əlaqələr regionun sülh, sabitlik və əməkdaşlıq məkanına çevrilməsində mühüm rol oynayır və hazırda bölgəmiz bütün dünyada ikitərəfli və çoxşaxəli münasibətlərdə nümunəyə çevrilib. 27 sentyabr 2020-ci il tarixində işğalçı Ermənistanın növbəti hərbi təxribatları nəticəsində başlayıb 44 gün davam edən İkinci Qarabağ müharibəsində Türkiyə dövlətin, onun hökumətinin və xalqının Azərbaycana göstərdiyi siyasi mənəvi dəstək yalnız işğal altındakı torpaqlarımızın azadlığının deyil, eyni zamanda, Türkiyənin qətiyyətli mövqeyinin təntənəsi oldu. Bütün dünya, eləcə də bölgəmizdə strateji maraqları olan bütün tərəflər bir daha əmin oldular ki, mövzu vətənin təhlükəsizliyi, torpaqların bütövlüyü, qardaş hüququnun qorunması olanda, belə məsələlər Türkiyədə müzakirə olunmur, yalnız qətiyyətli qərarlar qəbul edilir. Bəli, Qarabağ Zəfəri iki qardaş dövlətin və xalqın birlik təntənəsidir. Bu Zəfər qardaş dövlətlərimizin tarixi səhifələrinə işıq saçır.

Açar sözlər: əməkdaşlıq, xalq, KİV, münaqişə, zəfər, diplomatik əlaqələr, strateji.

ÖZET

Geçən yüzüylün sonundan itibaren tüm dünyayı tehdit eden çatışma olaylarının artması, bazı güçlerin bunları dondurma girişimleri ve çözümlerini imkansız kılmak için suni olarak yaratılan engeller, modern çağda daha büyük sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bugünlerde büyük güçlerin çıkarlarının ebediyen çatıştığı Anadolu'da ve Kafkasya'da bambaşka bir tabloya tanık oluyoruz.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin Mustafa Kemal Atatürk'ün "Azerbaycan'ın sevinci bizim sevincimiz, kederi bizim kederimizdir" sözü ve milli lider Haydar Aliyev'in "Bir millet, iki devlet" fikri temelinde kurulması Azerbaycan'ın dış politikasında ayrılmaz bir unsur olmuştur.

Stratejik bir ittifaka dönüşmeyi başaran Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkiler, bölgemizin barış, istikrar ve işbirliği ortamına dönüşmesinde önemli rol oynamış ve şu anda ikili ve çok taraflı ilişkilerde tüm dünyaya örnek teşkil etmektedir.

27 Eylül 2020'de işgalci Ermenistan'ın müteakip askeri provokasyonları sonucunda başlayan ve 44 gün süren 2. Karabağ savaşında Türk hükümeti ve halkının Azerbaycan'a verdiği siyasi ve manevi destek, sadece Azerbaycan'ın değil, işgal altındaki topraklarımızın özgürlüğü ve aynı zamanda Türkiye'nin belirleyici konumunun kutlamasıydı. Tüm dünya ve bölgemizde stratejik çıkarları olan tüm taraflar, mesele kardeş devletin güvenliği, bütünlüğü ve haklarının korunması ise, bu konuların Türkiye'de

tartışılmadığı, sadece belirleyici kararlar alındığı konusunda bir kez daha ikna oldu. Evet, Karabağ Zaferi iki kardeş devletin ve halkın birliğinin kutlamasıdır. Bu Zafer kardeş devletlerimizin tarihi sayfalarına ışık tutmaktadır.

Anahtar kelimeler: işbirliği, insanlar, medya, çatışma, Zafer, diplomatik ilişkiler, stratejik.

ABSTRACT

Since the end of the last century, the rise of conflict episodes threatening the whole world, the attempts of some powers to freeze them and the obstacles artificially created to make their solutions impossible laid the groundwork for the occurrence of greater challenges in the modern era. Nowadays, we are witnessing a completely different scene in the Anatolia and in the Caucasus where the interests of great powers eternally collide.

The establishment of Turkish-Azerbaijani relations on basis of the Mustafa Kemal Atatürk's "Azerbaijan's joy is our joy, its sorrow is our sorrow" quote and on the national leader Haydar Aliyev 's "One nation, two states" idea served as the integral component of the foreign policy of Azerbaijan.

The relations between Azerbaijan and Türkiye which successfully developed to a strategic alliance played an important role in the transformation of our region to a place of peace, stability and cooperation and currently it has become to be an example for the whole world in terms of bilateral and multilateral relations .

The political and moral support of the Turkish government and its people to Azerbaijan in the second Karabakh war, which started as the result of the following military provocations of invader Armenia from September 27, 2020 and lasting for 44 days was a celebration of not only the freedom of our occupied lands, and at the same time, it was the celebration of Türkiye's decisive position. The whole world, as well as, all parties involved with strategic interests in our region were once again convinced that if the matter is the security, integrity and the protection of the rights of brother state, such issues are not discussed in Turkey, only decisive decisions are made. Yes, Karabakh Victory is the celebration of the unity of two brother states and peoples. This Victory sheds light on the historical pages of our brother states.

Keywords: cooperation, people, mass media, conflict, Victory, diplomatic relations, strategic.

İkinci Qarabağ müharibəsində qazanılan qürurverici qələbə Türkiyə ictimaiyyətində Azərbaycan sevgini dahada yüksəklərə qaldıraraq İstər KİV-lərdə, istərsə də elmi araşdırmalarda Qarabağda qazanılan qələbənin Çanaqqala Zəfəri, Sakarya zabitlər döyüşü, Qafqaz İslam Ordusu ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti silahlı qüvvələrinin birgə mübarizəsi nəticəsində Bakının qurtuluşu, Osmanlı Şərq Ordusunun Naxçıvanda həyata keçirdiyi milli qurtuluş hərəkatı kimi tarixi hadisələrlə eyni səviyyədə tutulur. Əlbəttə ki, bütün bu qürurverici tarixi anlar xatırlanarkən hazırda Türkiyənin gücünə güc qatan qüdrətli Azərbaycanın memarı ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi inkişaf və tərəqqi strategiyası qürurla xatırlanır [6].

Türkiyə 9 noyabr 1991-ci ildə Azərbaycanın ikinci dəfə əldə edilmiş müstəqilliyini tanıyan ilk dövlətdir. Türkiyəyə və Azərbaycan arasında diplomatik münasibətlər 14 yanvar 1992-ci ildə qurulub. Ulu öndər Heydər Əliyevin Prezidentlik dövründə Türkiyə ilə münasibətlərin ən yüksək səviyyəyə çatdırılması daim diqqət mərkəzində olmuşdur, Bu dövrdə həyata keçirilən yüksək səviyyəli qarşılıqlı səfərlər, aparılan müzakirələr sayəsində dərin tarixə malik qardaşlıq bağları daha da möhkəmləndirildi.

Azərbaycan-Türkiyə diplomatik münasibətləri 1918-ci il mayın 28-də dövlət müstəqilliyini əldə edən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ilk müqaviləsinin bir həftə sonra - iyunun 4-də Osmanlı dövləti ilə imzalanması ilə başlamışdır. Bununla da Azərbaycanın müstəqilliyini ilk olaraq məhz Osmanlı dövləti tanımışdır. Həmin müqavilənin 4-cü bəndini əsas tutaraq Osmanlı hökumətindən yardım istənilmiş və köməyə gələn Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycanın erməni-bolşevik işğalından azad olunmasında fəal iştirak etmişdir.

Müstəqilliyin elan edilməsi ərəfəsində yaradılan Müsəlman korpusunun bölmələri bolşevik-daşnak qoşunlarının və Stepan Şaumyanın dəstəklədiyi Andronikin qoşunlarının müqavimətini qırmaq üçün kifayət qədər hərbi gücə malik olmadığından Azərbaycan hökuməti yardım üçün Osmanlı dövlətinə müraciət etdi, daşnaq-bolşeviklər tərəfindən soyqırma məruz qalmış Azərbaycan xalqının köməyinə gəlmiş türk hərbi hissələri ilə milli tərkibli qoşun hissələrinin əsasında Qafqaz İslam Ordusu yaradıldı və komandan olaraq Nuru paşa təyin edildi. Məhz həmin ordunun bilavasitə iştirakı ilə Bakı və ətraf ərazilər daşnak-bolşevik dəstələrindən qorundu.

Azərbaycan sovet hakimiyyətinin ilk illərində Türkiyə ilə diplomatik münasibətləri davam etdirməyə maraq göstərmişdir. 1921-ci ilin oktyabrında Azərbaycan SSR-in Türkiyədə səfirliyi açılmış, daha sonar isə Azərbaycan SSR-in Qarsda konsulluğu, Türkiyə Böyük Millət Məclisinin diplomatik nümayəndəliyi Bakıda fəaliyyət göstərmişdi. Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri özünü tarixi Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan tərəfindən ilhaq edilməsinin qarşısının alınmasında da göstərib. Sovet rəhbərliyi Azərbaycanın Zəngəzur və Naxçıvan əyalətlərini, habelə Qarabağı Ermənistana birləşdirməyə, Azərbaycan ərazisi hesabına ermənilərin “Böyük Ermənistan” xəyallarını gerçəkləşdirmək məqsədilə 1920-ci ildə Zəngəzurun Ermənistana verilməsindən sonra Naxçıvanın Ermənistana birləşdirilməsi istiqamətində iş aparıldığı vaxtda Türkiyə sovet rəhbərliyi ilə danışıqlar aparmaqla bu məsələnin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində birdəfəlik həllində müstəsna rol oynadı. 1921-ci ildə Moskva və Qars danışıqlarında Türkiyənin yardımını ilə imzalanmış müvafiq müqavilələrdə Naxçıvana Azərbaycanın tərkibində Muxtar Respublika statusu verilməsi haqqında qərar verilmişdir.

Azərbaycan Osmanlı dövləti münasibətləri İstər Balkan müharibələri, istər Birinci Dünya müharibəsi, istərsə də Milli Mücadilə dövründə Osmanlı ordusuna qoşulan könüllülərdən başqa, Azərbaycandan Türkiyəyə müxtəlif yardımlar da göndərilib. O zaman Çar Rusiyasının tərkibinə daxil olan Azərbaycan xalqı Rusiya hakimiyyət orqanlarının ciddi nəzarətinə baxmayaraq Osmanlı dövlətinin yanında oldu və ona yardımlar göstərdi. Nargin adasındakı türk əsirlərinə yardım edilməsi, onların qaçırılmasının təşkili ilə bağlı arxivlərdə yüzlərlə sənəd var. Bütün bu tarixi faktlar Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığının dərin köklərə malik olduğunu və 1918-ci ildə təşkil edilən Qafqaz İslam Ordusunun da bu möhkəm mənəvi özlülər üzərində qurulduğunu ortaya qoyur [2]. Çanaqqaladakı məğlubiyyət nəticəsində Antanta dövlətləri müttəfiqləri olan çar Rusiyasına yardım edə bilmədilər. Bu da Rusiyada hökm sürən sosial, siyasi və digər sahələrdəki ziddiyyətləri kəskinləşdirdi və nəticədə 1917-ci ilin Fevral inqilabı baş verdi. Fevral inqilabından sonra Azərbaycan milli hərəkatı keyfiyyətcə özünün ən yüksək mərhələsinə daxil oldu və 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Cümhuriyyətinin yaranması ilə nəticələndi.

25 may 1991-ci ildə Sovetlər birliyinin dağılması və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etməsi ərəfəsində Türkiyənin Bakıda Baş konsulluğu fəaliyyətə başlamışdır.

1991-ci il oktyabrın 18-də dövlət müstəqilliyini bərpa edəndən sonra, Azərbaycan noyabrın 1-də ölkənin müstəqilliyinin tanınması ilə bağlı təklifini Türkiyəyə rəsmi olaraq çatdırmış və Türkiyə Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1991-ci il noyabrın 9-da keçirilən iclasında Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi Türkiyə tərəfindən tanındı.

1992-ci ilin fevral ayında Azərbaycan və Türkiyə Respublikaları xarici işlər nazirlikləri arasında əməkdaşlıq və iki dövlət arasında vizasız gediş-gəlişə dair müqavilə imzalanmışdır. Qurulmuş münasibətlər əsasında Azərbaycanın Türkiyədən ilk gözləntisi qarşılıqlı şəkildə səfirliklərin açılması və digər dövlətlər tərəfindən Azərbaycanın müstəqilliyinin tanınması üçün Türkiyənin köməklik göstərməsi idi.

1-3 may 1992-ci il tarixli səfər zamanı Türkiyə Prezidenti Turqut Özalla imzalanmış bəyanat Azərbaycan-Türkiyə strateji əməkdaşlığının əsasını qoydu, qarşılıqlı əlaqələrin əsas prinsiplərini və inkişaf istiqamətlərini müəyyən etdi. Türkiyə müstəqil dövlət quruculuğu yolunda addım atan Azərbaycanın səy və təşəbbüslərinə tərəfdar çıxaraq, hərtərəfli əlaqələrin inkişafına köməklik göstərməyə başladı. Həmin ilin avqust ayında Azərbaycanın Türkiyədə Səfirliyi, 1993-cü ilin yanvar ayında İstanbulda, 12 aprel 2004-cü il tarixində isə Qarsda Baş konsulluğu təsis edildi. Eyni zamanda, Türkiyənin Bakıda Səfirliyi və Naxçıvan və Gəncə şəhərlərində Baş Konsulluqları fəaliyyət göstərməyə başladı.

1992-ci ilin noyabr ayında Türkiyə və Azərbaycan arasında kiçik və orta həcmli sənaye müəssisələrini inkişaf etdirmək, ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq, investisiyaların təşviqi və qorunması, kredit sazişi və digər

sənədlər imzalandı. Bununla da qarşılıqlı münasibətlərin hüquqi normativ bazasının yaradılması sahəsində mühüm addımlar atıldı.

44 günlük ikinci Qarabağ müharibəsinin ilk günlərindən Türkiyə Azərbaycanın haqlı tələblərini ardıcıl müdafiə etmiş, respublikamızın ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin təmin olunması üçün səylər göstərmişdir. Türkiyə 1993-cü ilin aprelində Kəlbəcər rayonunun işğalından sonra Ermənistanla sərhədləri bağlayaraq ona qarşı sanksiya tətbiq edən yeganə region dövləti olmuş və eyni zamanda Azərbaycan Ordusunun qələbəsi üçün aktiv dəstək vermişdir.

1990-cı illərin əvvəllərində Türkiyə - Azərbaycan münasibətlərində Naxçıvan xüsusi yer tuturdu. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyev qarşılıqlı diplomatik əlaqələrin saxlanmasına üstünlük verirdi. 1992-ci ilin mart ayının 22-24-də Türkiyə Respublikasında səfərdə olan Ulu Öndər Heydər Əliyev iki ölkə arasında iqtisadi, sosial və mədəni əlaqələrin inkişafına təkan verdi. 1992-ci ildə Ermənistan Respublikası silahlı qüvvələrinin Naxçıvanın sərhəd bölgələrinə hücumlar təşkil etdiyi zaman Türkiyə Respublikası may ayının 18-də Ermənistanın hərbi təcavüzünü pisləyən bəyanat verdi. Bəyanata 57 dövlət qoşuldu [1]. Azərbaycanın beynəlxalq aləmlə inteqrasiyasına, regional təhlükəsizliyin qorunmasına və ümumiyyətlə, ölkəmizin siyasi, iqtisadi, elmi, mədəni maraqlarının reallaşmasına, Türkiyə ilə hərtərəfli əməkdaşlığın genişlənməsinə xüsusi əhəmiyyət verən Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra bu istiqamətdəki fəaliyyətin inkişafını təmin etdi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyəyə 1994-cü il fevralın 8-dən 11-dək davam edən ilk rəsmi səfəri ikitərəfli əlaqələrin inkişafına yeni təkan verdi. Ankarada aparılan danışıqlardan sonra fevralın 9-da Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında protokol, elmi, texniki, mədəni və iqtisadi sahələrdə əməkdaşlıq haqqında saziş, dostluq və hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafı barədə müqavilə, siyasi məsləhətləşmələr barədə saziş, investisiyaların qarşılıqlı təşviqi və qorunması haqqında saziş və digər mühüm sənədlər imzalandı.

5 may 1997-ci ildə Prezident Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə Türkiyəyə rəsmi səfərə gedən Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında sənədlərin imzalanması mərasimində iştirak etdi. Prezidentlər ölkələr arasında strateji əməkdaşlığın dərinləşməsi və genişlənməsi barədə bəyannamə imzaladı. Dövlət və hökumət rəhbərlərinin qarşılıqlı səfərləri, imzalanmış əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq sənədləri ölkələrimiz arasında sıx strateji əlaqələr yaradılmasına imkan yaratdı.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin ilk günlərindən Türkiyə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun Azərbaycanın haqlı tələblərini ardıcıl müdafiə etmiş, respublikamızın ərazi bütövlüyünün və suveren hüquqlarının təmin olunması üçün böyük səylər göstərmişdir. Türkiyə 1993-cü ilin aprelində Kəlbəcər rayonunun işğalından sonra Ermənistanla sərhədləri bağlayaraq ona qarşı sanksiya tətbiq edən yeganə region dövləti olmuş və eyni zamanda Azərbaycan Ordusunun güclənməsinə aktiv dəstək vermişdir. Azərbaycan-Türkiyə hərbi əməkdaşlığı ildən-ilə genişlənərək, Azərbaycan ordusu üçün zabit kadrlarının hazırlanmasında, hərbi təlimlərin keçirilməsində, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsində və ordumuzun NATO standartları səviyyəsində qurulmasında mühüm rol oynamışdır.

İki ölkə arasında əlaqələrinin inkişafında Prezident İlham Əliyevin 2004-cü il aprel 13-15-də Türkiyəyə rəsmi səfəri mühüm rol oynadı. Səfər zamanı Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında birgə bəyanat, mülki aviasiya və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığa dair protokollar və s. sənədlər imzalandı [3].

Azərbaycan və Türkiyə arasında strateji ortaqlığa gedən yolda Xəzər dənizi enerji resurslarının dünya bazarlarına çıxarılmasını nəzərdə tutan layihələrinin reallaşdırılması mühüm addım olmuşdur. Ölkələrimiz arasında bütün sahələrdə əlaqələrin dinamik şəkildə inkişafının göstəricisi olan global iqtisadi layihələr 13 iyul 2006-cı il tarixində Aralıq dənizinin Türkiyə sahilindəki Ceyhan terminalında Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft ixracı boru kəməri, 2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri reallaşdırılıb istismara verilib. Bu layihələrin həyata keçirilməsi Azərbaycan və Türkiyənin sosial-iqtisadi inkişafında, regional təhlükəsizliyin möhkəmlənməsində, qarşılıqlı əlaqələrin güclənməsində və ölkələrimizin dünya birliyinə hərtərəfli inteqrasiyasında yeni bir səhifə açmışdır. 16 avqust 2010-cu il tarixində "Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında Yüksək

Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması haqqında Birgə Bəyannamə” imzalanmışdır. 30 oktyabr 2017-ci ildə Bakı şəhərində Azərbaycan və Türkiyə Respublikalarının iştirakı ilə baş tutmuş “Yeni İpək Yolu” nəqliyyat dəhlizinin önəmli hissəsini təşkil edən Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsi xalqlarımızın rifah halının yaxşılaşdırılması baxımından da böyük əhəmiyyətə malikdir. Birgə əməkdaşlıq və təşəbbüs ilə inşa etdirilən və XXI Əsrin layihəsi adlandırılan Cənub Qaz Dəhlizinin əsas hissəsi olan Trans-Anadolu Qaz Boru Kəməri – TANAP 2018-ci ildə Əskişəhərdə istifadəyə verilib. Trans-Adriatik Boru Kəməri – TAP isə 2021-ci ildən etibarən Azərbaycan qazını Avropaya nəql edir. Bu layihələrin reallaşması Türkiyə və Azərbaycan arasında səmimi dostluq və faydalı tərəfdaşlığının növbəti nümunəsidir. Bu ölkələrin regional gücünü artıraraq qlobal mövqelərini möhkəmləndirməyə xidmət edir.

Azərbaycan xalqı 2020-ci ildə Ermənistanın təcavüzünə son qoyulmasında, işğal olunmuş torpaqların azad olunmasında, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsində Türkiyə Respublikasının diplomatik və mənəvi-siyasi dəstəyini yüksək qiymətləndirir. Prezident İlham Əliyev 9 oktyabr 2020-ci ildə “CNN International” televiziya kanalına verdiyi müsahibəsində demişdi: “Türkiyə bizə dəstək göstərir, lakin bu, siyasi dəstəkdir, diplomatik dəstəkdir. Türkiyə Prezidentinin “Azərbaycan tək deyil, Türkiyə Azərbaycanın yanındadır” ifadəsi ilə bu çox açıq mövqe olmasaydı, çox güman ki, bu gün Ermənistan öz məqsədinə nail olmuş olardı.” [3].

Azərbaycan və Türkiyə Respublikaları arasında 10 dekabr 2020-ci il tarixində imzalanmış "Media sahəsində strateji əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu"na əsasən iki ölkənin müvafiq qurumları arasında informasiya, kommunikasiya və ictimai diplomatiya sahələrində əməkdaşlıq daha da genişləndirilir və bu istiqamətdə davamlı olaraq informasiya üzrə məsləhətləşmələr və mübadilələr aparılır.

İkinci Qarabağ müharibəsində qazanılan Qələbə əməkdaşlıq və faydalı münasibətlər baxımından Azərbaycana və Türkiyəyə olan geosiyasi ehtiyacı əhəmiyyətli dərəcədə artırdı. Qələbədən sonra beynəlxalq platformalarda münaqişədən deyil, əməkdaşlıq və inkişafdan danışılır ki, bu istiqamətdə Zəngəzur dəhlizi aktualıq kəsb edir. Azərbaycan və İran arasında İran ərazisindən keçməklə Azərbaycanın Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası (MR) arasında yeni kommunikasiya xətlərinin yaradılması haqqında Anlaşma Memorandumu da imzalandı. Zəngəzur dəhlizi Avrasiyada məkanında bütün tərəflərə rahat və qısa, təhlükəsiz daşımalar, inkişaf və tərəqqi, turizm və çoxmədəniyyətli qarşılıqlı əlaqələr imkanı yaradır. Bu dəhlizin açılmasında Azərbaycan və Türkiyə arasında əməkdaşlıq münasibətləri çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Şuşa şəhərində 15 iyun 2021-ci il tarixində “Türkiyə Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasındakı müttəfiqlik münasibətləri haqqında” imzalanan bəyannamə ilə Azərbaycan və Türkiyə Respublikaları müstəqillik, suverenlik, ərazi bütövlüyü, beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı, dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq prinsiplərini rəhbər tutduqları təsdiqini tapır. Azərbaycanın etibarlı strateji tərəfdaşı olan Türkiyə ilə münasibətlərin möhkəmləndirilib daha da dərinləşdirilməsi Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin çox mühüm tərkib hissəsidir. Türkiyə ilə Azərbaycan arasında yüksək səviyyədə əlaqələrin mövcud olması təkcə bu iki dövlətin mənafeyinə xidmət etmir, həm də regional və beynəlxalq sülhə və regionda yaşayan xalqların rifahının yüksəlməsinə imkanlar yaradır. Azərbaycan və Türkiyə arasında dil, din birliyi, oxşar mədəniyyət, adət və ənənələr bu əlaqələri möhkəmləndirən əsas amillərdəndir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın siyasi-iqtisadi və elmi-mədəni maraqlarının reallaşmasında, beynəlxalq aləmlə inteqrasiyasında, regional təhlükəsizliyin qorunmasında Türkiyə ilə hərtərəfli əməkdaşlığın genişlənməsinə xüsusi əhəmiyyət verən Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra bu istiqamətdə kursun yüksələn xətt üzrə inkişafını təmin edilməsində böyük rol oynadı. Heydər Əliyevin Yeni Əsr və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciətində qeyd etdiyi kimi: “1993-cü ilin yayından başlayaraq, Türkiyəyə münasibətdə də xarici siyasət kursunda ciddi dəyişikliklər edildi və Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində keyfiyyətə yeni bir mərhələ başlandı. Bu gün Türkiyə Azərbaycanın ən etibarlı siyasi müttəfiqi, bərabər hüquqlu iqtisadi tərəf-müqabilidir. İki qardaş dövlətin başçılarının qarşılıqlı rəsmi səfərləri zamanı hərtərəfli əməkdaşlığımızı əhatə edən bir sıra mühüm sənədlər imzalanmışdır. Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri iki qardaş xalqın mənafələrinə

xidmət etməklə yanaşı, dünyada və bölgədə sülhün və əmin-amanlığın bərqərar olması işinə də öz töhfəsini verir.” [4].

Türkiyə və Azərbaycan qarşılıqlı maraq doğuran beynəlxalq məsələlər üzrə həmrəylik və qarşılıqlı dəstək nümayiş etdirərək eyni mövqedən çıxış etməklə ikitərəfli əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi ilə yanaşı, BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı daxil olmaqla, beynəlxalq və regional qurumlar çərçivəsində də bir-birinə qarşılıqlı dəstək verirlər.

Şuşa Bəyannaməsində qardaş dövlətlərin Silahlı Qüvvələrinin müasir tələblərə uyğun olaraq yenidən formalaşdırılması və modernləşdirilməsi istiqamətində birgə səylərin göstərilməsi, müdafiə qabiliyyətinin və hərbi təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinə yönələn tədbirlərin həyata keçirilməsi, iki ölkənin silahlı qüvvələrinin birlikdə fəaliyyət qabiliyyətinin artırılması, müasir texnologiyalara əsaslanan silah-sursatın idarə olunmasında sıx əməkdaşlığı və bu məqsədlə səlahiyyətli struktur və qurumların əlaqəli fəaliyyətinin təmin edilməsi, Zəngəzur dəhlizinin açılması, regionda nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin bərpa edilməsi, beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı məsələlərinin xüsusi yer alması uğurlu gələcəkdən xəbər verir [5].

Tarixin müxtəlif dövrlərində ideoloji aşınmalara, siyasi rejimlərin basqısına məruz qalan Azərbaycan xalqı mənən məğlub olmamış, öz etnik-mədəni sistemini qoruyub saxlamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. <https://nuhcixan.az/news/cemiyet/70945-azerbaycan-turkiye-elaqeleri-tarixde-ve-bu-gun>
2. <https://ordu.az/az/news/148039/azerbaycanlilarin-osmanli-turkiyesine-yardimi-canaqqalazeferi>.
3. <https://files.preslib.az/projects/azerturk/a1.pdf>
4. <https://lib.aliyev-heritage.org/az/4610295.html>
5. <https://modern.az/azerbaycan-turkiye-munasibetleri-susa-beyannamesi-ile-zirve-merhelesine-qedem-qoydu/294666>
6. <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turk-dunyasi/2022/05/16/turkiy-az-rbaycan-munasib-til-rinin-tarixi-v-inkisaf-yolu-1827437>

RESTRICTION OF DIVORCE UNDER VIETNAMESE LAW

Nguyen Huy HOANG

Tra Vinh University – School of Economics and Law

ORCID ID: 0000-0003-1662-4371

ABSTRACT

Divorce means termination of the husband and wife relation under a court's legally effective judgment or decision. Divorce is an individual's moral right that is exercised when a husband or wife no longer wants to maintain the marital relationship. However, in certain cases, Vietnamese law has limited the right of individuals to divorce, in order to ensure the rights of related subjects. The article presents and analyzes the legal issues of restriction of divorce according to the provisions of Vietnamese law such as grounds for divorce restriction, subjects subject to divorce restriction, and time of divorce restriction... On the basis of analyzing the legal provisions on the issue of divorce restriction, the article presents some inadequacies and limitations in the provisions of Vietnamese law on divorce restriction. Since then, the article presents a number of recommendations to improve the provisions of Vietnamese law on divorce restriction.

Keywords: Divorce; divorce restriction; grounds for divorce.

1. INTRODUCTION

Limiting the right to divorce is an issue that has long been regulated in Vietnamese law. In restricting the right to divorce, there are many legal issues such as subjects with restricted divorce rights, grounds for restricting divorce... The article analyzes the provisions of Vietnamese law on divorce restriction, thereby presenting a number of shortcomings and recommendations to improve the provisions of Vietnamese law on divorce restriction.

2. PROBLEM ANALYSIS

Divorce is the termination of the husband and wife relationship according to a legally effective judgment or decision of a court¹. Divorce is an individual's civil right enshrined in the 2013 Constitution of Vietnam "Men and women have the right to marry and divorce..."² and is "protected by the State on marriage and family"³. However, an individual's right to divorce may be limited in certain cases in order to protect vulnerable subjects in the marriage relationship in the circumstances provided for by law.

2.1. Brief history of formation and development of legal regulations on divorce restriction in Vietnam from 1945 to present

Since 1945, the Democratic Republic of Vietnam, now the Socialist Republic of Vietnam, has issued the Law on Marriage and Family four times, in 1959, 1986, 2000 and 2014 respectively.

Legal provisions on restriction of divorce according to the Law on Marriage and Family of Vietnam 1959

Article 27 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 1959 stipulates on the issue of divorce restriction as follows: "In case the wife is pregnant, the husband can only apply for a divorce after the wife has given birth for one year. This restriction does not apply to the wife's application for divorce. The above regulation mentioned two basic issues of divorce restriction: (1) Restricted subject: the subject of divorce restriction is the husband, this means that the wife can still apply for a divorce if she

¹ Clause 14, Article 3 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014.

² Clause 1, Article 36 of the 2013 Constitution of Vietnam.

³ Clause 2, Article 36 of the 2013 Constitution of Vietnam.

wants to; and (2) restricted divorce cases: the husband will be restricted from divorce if (a) the wife is pregnant; or (b) the wife gave birth less than a year ago.

Legal provisions on restriction of divorce according to the Law on Marriage and Family of Vietnam 1986

Article 41 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 1986 stipulates on the issue of divorce restriction as follows: “In case the wife is pregnant, the husband can only apply for a divorce after the wife has given birth for one year. This restriction does not apply to the wife’s application for divorce. Basically, the provisions on restriction of divorce in the Law on Marriage and Family 1986 are similar to those in the Law on Marriage and Family 1959, when it stipulates that the subject of restricted divorce rights is the husband and the grounds for limiting the divorce. The case for divorce is still the wife is pregnant or has given birth to a child less than a year.

Legal provisions on restriction of divorce according to the Law on Marriage and Family of Vietnam 2000

Article 85 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2000 stipulates on the issue of divorce restriction as follows: “In case the wife is pregnant or is raising a child under twelve months of age, the husband has no right to request a divorce”. The Law on Marriage and Family of Vietnam 2000 continues to maintain the stipulation that the subject of restricted divorce rights is the husband, and the basis for restricting the divorce is the wife who is pregnant or raising a child under twelve months of age. Compared with the provisions of the two Laws on Marriage and Family 1959 and 1986, the above regulation has changed the grounds for restricting divorce from a wife who has given birth to a child less than a year old to “bringing a child under twelve months old”. This change is appropriate, because it predicts more clearly and appropriately that the reason for the restriction of divorce is that of raising a child under twelve months of age, compared with the basis after the wife has given birth a year. There may be cases where the wife gives birth to a child after a very short time (for example, 3 months), then unfortunately the child dies, then it is not necessary to limit the husband's right to divorce. The husband should be restricted from divorce only when the wife is raising a child under twelve months of age.

Legal provisions on restriction of divorce according to the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014

In Clause 3, Article 51 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014 stipulates on the issue of divorce restriction as follows: “A husband has no right to request a divorce when his wife is pregnant, gives birth or is nursing an under-12-month child”. Basically, this provision is similar to the regulation on divorce restriction in the Law on Marriage and Family of Vietnam 2000, with the addition of the additional grounds for restricting divorce as the wife “gives birth”. There is an opinion that this change is completely appropriate to protect the wife when she is giving birth and the husband requests a divorce. However, practice shows that the period when the wife is determined to give birth is usually a fairly short time, as fast as a few hours, as long as no more than 1 week. At the same time, it is also rare for the husband to ask for a divorce at this sensitive time. Therefore, the above addition is absolutely necessary, theoretically guaranteed, but has little practical significance⁴. Another opinion is that “the intention of the legislator when adding this case is to limit the right to request a divorce for the husband in case the wife performs surrogacy”⁵.

2.2. Current Vietnamese law on divorce restriction

As mentioned above, according to current Vietnamese law, the divorce restriction is regulated as follows: “A husband has no right to request a divorce when his wife is pregnant, gives birth or is nursing an under-12-month child”. When presenting and analyzing the restriction on the right to divorce in the

⁴ Hoang Thi Hai Yen (2016), Some opinions on limiting husband's right to request divorce under the Law on Marriage and Family 2014, *Democracy & Law Review*, No. 9(294) – 2016, p. 15.

⁵ Nguyen Thi Le Huyen, Nguyen Son Hai (2022), codifying marriage and family law with relevant documents on surrogacy regulations and recommendations for improvement, *Proceedings of international conferences: France Codifying civil law in Asia: Achievements and challenges – University of Law – Hanoi National University, University of Law – Hue University, Trung Nam University of Economics and Law.*

current Vietnamese law, it is necessary to mention the following two basic contents: (1) Subjects with restricted divorce rights; and (2) Grounds for restriction of the right to divorce.

Firstly, subject has limited right to divorce: From the Law on Marriage and Family 1959 up to now, Vietnamese law stipulates that only the husband's right to divorce is limited, while the wife's right is not restricted. This. Because the wife (women) is a vulnerable subject as defined in international and national human rights law, this subject should be protected by not allowing her husband to divorce under certain circumstances. However, if the wife is the one who wants a divorce, this right will not be restricted.

Secondly, the grounds for restricting the right to divorce: The grounds for restricting divorce in current Vietnamese law include: the wife is pregnant, giving birth and raising a child under 12 months old.

Currently, Vietnamese law has accepted the case of surrogacy for humanitarian purposes, the problem is how to limit divorce in the surrogacy relationship for humanitarian purposes. In the surrogacy relationship for humanitarian purposes, it is necessary to consider limiting divorce in two basic cases: (a) in the relationship between the spouses requesting surrogacy; and (b) in the conjugal relationship of the requested surrogacy party.

(a) Limiting divorce in the relationship of the spouses requesting surrogacy: It is suggested that the provision “Husbands do not have the right to request divorce in cases where the wife is pregnant, giving birth or raising children under 12 months old” in Clause 3, Article 51 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014 does not apply to the husband in the couple asking for surrogacy when the surrogate woman is pregnant⁶. Because, according to the provisions of Clause 2, Article 98 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014 stipulating, “The rights and obligations of the party requesting surrogacy for humanitarian purposes for the child arise from the time the child is born out”, so during the time the surrogate woman is pregnant, the husband in the surrogate couple is not subject to restriction of his right to divorce his wife. Although, the husband in this relationship is not restricted in his right to divorce when the surrogate woman is pregnant, but the husband will have his right to limited divorce when the spouse asking for the surrogacy receives the child because at the time of surrogacy. In this case, the wife who asks for surrogacy will fall into the situation of “bringing a child under 12 months old”. However, the question is that from the time the surrogate woman gives birth to before the time the gestational surrogacy couple receives the child, does the husband in the surrogacy couple have limited divorce rights? or not? The current Vietnamese law does not have a really clear answer in this case. In our opinion, from the time the gestational surrogacy woman gives birth, the husband will have limited divorce rights, because the rights and obligations of the party requesting surrogacy for humanitarian purposes for the child arise. from the moment the child is born.

(b) Restrictions on divorce in the relationship of the spouses of the spouses who are asked for surrogacy: When a woman who is asked for surrogacy has a husband, will this woman's husband be restricted from divorce during the period of his wife's divorce? Are we surrogacy or not? And if it is restricted, when will it be restricted? It is time to hand over the child to the surrogate couple or to the end of the maternity leave of the surrogate wife. According to the provisions of Clause 1, Article 97 of the Law on Marriage and Family of Vietnam, “the husband of the surrogate mother has the same rights and obligations as parents in taking care of reproductive health and taking care of and raising children until the time of birth. point of handing over the child to the party asking for surrogacy”. Besides, at Point d, Clause 3, Article 95 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014 stipulates that “In case a surrogate woman has a husband, the husband's written consent is required”. With the above two provisions, it can be seen that the husband of the surrogacy partner is still limited in his right to divorce when his wife is surrogate for the surrogacy couple. However, Vietnamese law does not specify the time limit for the husband's right to divorce in this case, until handing over the baby to the gestational surrogacy party or until the time expires maternity leave of the gestational surrogacy wife or in case the surrogacy

⁶ Nguyen Thi Le Huyen, Nguyen Son Hai (2022), codifying marriage and family law with relevant documents on surrogacy regulations and recommendations for improvement, Proceedings of international conferences: France Codifying civil law in Asia: Achievements and challenges – University of Law – Hanoi National University, University of Law – Hue University, Trung Nam University of Economics and Law.

requesting spouse refuses to accept the child, the surrogacy woman's husband will be restricted from divorce until then.

A next issue that needs to be raised in limiting the right to divorce is whether the husband and wife adopt a child under 12 months old, whether the husband has the right to divorce or not. The provisions of Clause 3, Article 51 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014 on restriction of divorce do not stipulate a distinction in the case of husband and wife adopting children, so the husband will have his right to divorce if the spouse wife is raising a child under 12 months old.

2.3. Some shortcomings and limitations in the provisions of Vietnamese law on divorce restriction

Through the presentation and analysis of the provisions of Vietnamese law on divorce restrictions, it can be seen that this provision still has some shortcomings and limitations as follows:

Firstly, there are no regulations restricting the divorce rights of the couple requesting surrogacy when the person being asked for surrogacy is pregnant. In the case where the couple asking for surrogacy is being asked by the other party to get pregnant, it is thought that the couple using surrogacy should have limited divorce rights. Because, if the couple asked for surrogacy in this case, it will greatly affect the psychology of the surrogacy woman about the responsibility of the couple asking for surrogacy during the remaining pregnancy. and the responsibility to receive the baby after it is born... Therefore, in order to ensure the interests of the woman who is asked for surrogacy as well as to avoid adverse effects on the fetus, the law should limit the right to divorce. marriage of both husband and wife of the surrogacy requesting party when the woman on the requested surrogacy party is pregnant.

Secondly, there are no specific regulations or guidelines on the limitation period for a husband's right to divorce in case the wife is surrogacy for another person: When the wife in the couple is asked to carry out surrogacy according to the Under Vietnamese law, the husband's right to divorce is still limited. However, the law has not specified how long the husband will be limited in his right to divorce. Because, according to the law, after giving birth, the party asked for surrogacy will have to hand over the child to the party asking for surrogacy, at this time the woman asked for surrogacy will not be in a The situation is raising children under 12 months old, so there is no basis to determine the limited period of the husband in this case until the wife raises the child until he is full 12 months old.

2.4. Some recommendations to improve the provisions of Vietnamese law on divorce restriction

On the basis of some shortcomings in the provisions of Vietnamese law on divorce restriction mentioned above, the article proposes some recommendations to improve the legal provisions on marriage conditions as follows:

Firstly, Vietnamese law needs to supplement regulations restricting the divorce rights of the spouses of the pregnancy requesting party while the woman on the gestational carrier is pregnant, in order to ensure the interests of the pregnant woman. households and fetuses.

Secondly, the competent authority should soon issue a document guiding the time limit for the husband's right to divorce in the couple being asked for surrogacy. It is thought that the time limit for restricting the husband's right to divorce in this case should be determined from the time the wife in the surrogate couple becomes pregnant until the end of 60 days from the time the woman is asked to become pregnant. birth midwife. Because, according to current Vietnamese law, the surrogate woman is entitled to 60 days of maternity leave to recover her health, so it is necessary to limit the divorce rights of the surrogacy husband within this period in order to avoid adverse effects on the psychology and health of the surrogate mother.

3. CONCLUSION

The provisions of Vietnamese law on divorce restriction are basically consistent with the requirements of practice. However, the provisions on divorce restriction in Vietnamese law still reveal some shortcomings related to the restriction of divorce in the case of surrogacy for humanitarian purposes. Some inadequacies can be mentioned such as not restricting the husband's right to divorce in the surrogacy requesting couple when the requested surrogacy party is pregnant. The law has not yet provided guidance on the limitation period for divorce of husbands in couples who are asked for

surrogacy. The above problems need to be remedied soon so that the application of the law is unified and the legitimate rights and interests of relevant entities are guaranteed.

REFERENCES

Vietnam's Constitution 2013;

Law on Marriage and Family of Vietnam 1959;

Law on Marriage and Family of Vietnam 1986;

Law on Marriage and Family of Vietnam 2000

Law on Marriage and Family of Vietnam 2014;

Hoang Thi Hai Yen (2016), Some opinions on limiting the husband's right to request divorce under the Law on Marriage and Family 2014, *Democracy & Law Review*, No. 9(294) – 2016;

Nguyen Thi Le Huyen, Nguyen Son Hai (2022), codifying marriage and family law with relevant documents on surrogacy regulations and recommendations for improvement, *Proceedings of international conferences: France Codifying civil law in Asia: Achievements and challenges – University of Law – Hanoi National University, University of Law – Hue University, Trung Nam University of Economics and Law.*

GROUNDS FOR DIVORCE FROM THE PERSPECTIVE OF PRACTICE OF VIETNAMESE COURTS

Nguyen Huy HOANG

Tra Vinh University – School of Economics and Law

ORCID ID: 0000-0003-1662-4371

ABSTRACT

Vietnamese law stipulates two divorce cases: consent divorce and divorce at the request of one party. Each divorce case will have different grounds for divorce and only when the grounds for divorce are satisfied will the husband and wife be resolved by the court for divorce. The article analyzes the provisions of Vietnamese law on the grounds for divorce, and analyzes a number of court judgments on determining the grounds for divorce. On the basis of analyzing the provisions of Vietnamese law and the trial practice of Vietnamese courts on the grounds for divorce, the article presents some shortcomings and limitations in the provisions of Vietnamese law on divorce grounds. get divorced. On the basis of presenting inadequacies and limitations in the provisions of Vietnamese law on divorce grounds, the article presents a number of recommendations to improve the provisions of Vietnamese law on divorce grounds.

Keywords: Divorce grounds; Divorce; Divorce at the request of one spouse; Divorce by mutual consent.

1. INTRODUCTION

Grounds for divorce are important issues to exercise the right to divorce of individuals and were soon stipulated in Vietnamese law. Grounds for divorce have many cases such as grounds for consent to divorce, grounds for divorce at the request of one party, grounds for divorce at the request of parents or other relatives, grounds for divorce when the wife, Her husband was declared missing. The article analyzes the provisions of Vietnamese law on the grounds for divorce and analyzes some judgments of Vietnamese courts in determining the grounds for divorce, thereby presenting some shortcomings and recommendations to complete the divorce improve the provisions of Vietnamese law on grounds for divorce.

2. PROBLEM ANALYSIS

2.1. Regulations of Vietnamese law on grounds for divorce

Divorce is an individual's civil right enshrined in the 2013 Constitution of Vietnam and in the Law on Marriage and Family of Vietnam. However, in order to get a divorce, the grounds for divorce must be satisfied.

Grounds for divorce according to the provisions of the Law on Marriage and Family of Vietnam 1959

Vietnam's Marriage and Family Law 1959 provides for two divorce cases: consent divorce and divorce at the request of one party. In each divorce case, there are different grounds for divorce.

First, consent to divorce: the grounds for consent to divorce are specified in Article 25 as follows “When both spouses apply for a divorce, after investigation, if it is true that both parties voluntarily apply for divorce, the People's Court will recognize the consent to divorce”. When the divorce is consented, the court will recognize the consent of the divorce as the basis of the husband and wife's voluntariness.

Second, divorce at the request of one party: the grounds for divorce at the request of a party are specified in Article 26 as follows “If the situation is serious, cohabitation cannot be prolonged, and the purpose of marriage is not achieved, the People's Court will grant a divorce”. Grounds for divorce in the case of

consensual divorce is that the marital situation has become serious, leading to an unsustainable cohabitation and the unfulfilled purpose of marriage.

Grounds for divorce according to the provisions of the Law on Marriage and Family of Vietnam 1986

First, consent to divorce: the grounds for uncontested divorce are specified in Article 40 as follows “If it is true that the two parties really voluntarily divorce, then the People's Court will accept the divorce by consent”. The grounds for divorce in the case of consent to divorce of the Vietnamese Marriage and Family Law 1959 are still based on the husband and wife's voluntary divorce.

Second, divorce at the request of one party: the grounds for divorce at the request of a party are specified in Article 40 as follows: “If it is deemed that the situation is serious, the cohabitation cannot be prolonged, and the purpose of the marriage cannot be achieved, the People's Court shall grant the divorce”. In case of divorce at the request of one party, the ground is that the situation is serious, the common life cannot be prolonged, the marriage purpose cannot be achieved.

The grounds for divorce in the provisions of the Law on Marriage and Family of Vietnam 1986 are fully inherited from the Law on Marriage and Family of Vietnam 1959.

Grounds for divorce according to the provisions of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2000

First, consent to divorce: the grounds for consent to divorce are specified in Article 90 as follows “If deeming that the two parties really voluntarily divorce and have reached an agreement on the division of property, the custody, rearing, care and education of the children, the Court shall recognize the divorce agreement and the agreement on property. and children on the basis of ensuring the legitimate interests of the wife and children”. Compared with the previous marriage and family laws of Vietnam, this document provides more specific and reasonable provisions on the grounds for consensual divorce. Specifically, in addition to the stipulation that the grounds for consent to divorce are voluntary, this document has additional content “If the Court has agreed on the division of property, the care, rearing, care and education of children, the Court shall recognize the divorce agreement and the agreement on property and children on the basis of ensuring the legitimate interests of the wife and child”. This content addition is convincing to better protect the interests of the wife and children.

Second, divorce at the request of one party: the grounds for divorce at the request of a party are specified in Article 91 as follows: “If deeming that the situation is serious, the cohabitation cannot be prolonged, and the purpose of the marriage is not achieved, the Court shall decide to divorce”. This divorce ground is basically inherited entirely from the Law on Marriage and Family of Vietnam 1986 and 1959. However, there are additional cases “If the wife or husband of the person declared missing by the Court applies for a divorce, the Court will grant the divorce”. Thus, in case a wife or husband is declared missing, the other husband or wife still has the right to divorce. This addition creates a clearer mechanism about the right to divorce, when one spouse is declared missing but the other wants a divorce.

Grounds for divorce according to the provisions of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014

First, consent to divorce: the grounds for consent to divorce are specified in Article 55 as follows “a court shall recognize the divorce by mutual consent if seeing that the two are really willing to divorce and have agreed upon the property division, looking after, raising, care for and education of their children on the basis of ensuring the legitimate interests of the wife and children”. The basis for marriage in the case of consent to divorce in the document is basically completely inherited from the Law on Marriage and Family of Vietnam 2000 without any change. In order for a divorce to be amicable, the husband and wife must have voluntary consent and have reached an agreement on property and issues of looking after, raising, caring for and educating children. The agreement of the husband and wife must ensure the legitimate interests of the wife and children to have enough grounds for the Court to recognize the consent of the divorce.

Second, divorce at the request of one party: the grounds for divorce at the request of a party are specified in Article 56 as follows: “1. When a spouse requests a divorce and the conciliation at a court fails, the

court shall permit the divorce if it has grounds to believe that a spouse commits domestic violence or seriously infringes upon the rights and obligations of the husband or wife, which seriously deteriorates the marriage and makes their common life no longer impossible and the marriage purposes unachievable. 2. When the spouse of a person who is declared missing by a court requests a divorce, the court shall permit the divorce. 3. For request for a divorce under Clause 2, Article 51 of this Law, a court shall permit the divorce if it has grounds to believe that the domestic violence committed by one spouse seriously harms the life, health or spirit of the other". This basis is inherited from the previous marriage and family laws of Vietnam; (ii) The second basis is that in case a spouse is declared missing and the other wants a divorce, the court will still grant the divorce. In this case, the divorce petition needs to be accompanied by the Court's decision declaring the wife or husband declared missing; (iii) The third case is divorce at the request of the father, mother or other relatives. This is the new divorce grounds prescribed by the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014. Parents or other relatives are only entitled to request a divorce when one of the spouses, due to mental illness or other diseases, is unable to perceive and control his/her behavior and is also a victim of violence. Family force caused by their husbands or wives seriously affects their lives, health and spirit (Clause 2, Article 51), and the Court will only grant divorce if there are grounds for the divorce. husband or wife commit acts of domestic violence, seriously affecting the life, health and spirit of the other.

2.2. The trial practice of Vietnamese courts on determining grounds for divorce

Determining grounds for divorce in case of consent to divorce in the trial practice of Vietnamese courts

Case No. 1: Decision No: 40/2017/QDST-HNGĐ dated July 25, 2017 of the People's Court of District H, Quang Ninh Province: "On the recognition of consent to divorce and the agreement of the parties".

Content of the decision: The consent to divorce and the agreement of the parties recorded in the record of voluntary divorce and reconciliation on July 17, 2017 is completely voluntary and does not violate the prohibition. of the law, not against social morality. After the expiration of 07 days, from the date of making the record of voluntary divorce and the successful conciliation, no involved parties have changed their opinion on that agreement.

Decision:

Recognition of consensual divorce between: Mr. Nguyen Duy T - born in 1993; Ms. Dinh Thi M - bom in 1995. To recognize the agreement of the involved parties specifically as follows:

About the common child: Ms. Dinh Thi M directly raised the common child, Nguyen

Gia B - born on February 6, 2016 to the age of majority (full 18 years old). Mr. Nguyen Duy T grade

The amount of common child support per month is 1,500,000 (One million five hundred thousand) VND from July 17, 2017 until the joint child turns 18 years old. Mr. Nguyen Duy T who does not directly raise the joint child has the right to visit the common child without anyone obstructing.

Regarding common property: The involved parties do not request the Court to settle

Comment: It can be seen that in the case of an amicable divorce, the Court shall settle it on the principle of the agreement of the husband and wife. As in the above case, between Mr. T and Ms. M, there was an agreement on issues ranging from the voluntary termination of marriage to the determination of the person directly raising the children, the responsibility to support the children and issues related to the marriage asset. Therefore, the Court has decided to recognize the consent of the divorce and the agreement of the involved parties.

Determination of grounds for divorce in case of divorce at the request of a party in the trial practice of Vietnamese courts

Case No. 2: Judgment No. 45/2018/HNGĐ-PT, dated: October 9, 2018 of the People's Court of Ca Mau Province: "About applying for divorce"

Case content:

Mr. Nguyen Van G presented: Mr. and Mrs. Le Thi G voluntarily lived together as husband and wife since 1977, without marriage registration. The cause of the conflict is due to the husband and wife disagreeing, often arguing, the marital status of the husband and wife is not happy. So he asked for a divorce from Ms. Le Thi G. Regarding their common children, Mr. and Mrs. G had 04 children, including: Nguyen Thi N, born in 1977; Nguyen Thi Q, born in 1982; Nguyen Van K, born in 1986 and Nguyen Thuy A, born in 1992. Their children are grown up, in normal health, he and his wife have no obligation to support them. Regarding joint assets and debts: Self-agreement, not asking the court to settle.

Ms. Le Thi G presented: Agreed with Mr. G's presentation on time, marriage conditions, common children, common property and common debt. As for the cause of family conflict, Mr. G recently had a romantic relationship with another woman and then returned to his family to cause conflict, and asked for a divorce. In court, she did not accept Mr. G's request for divorce

Judgment of the Court

Court of first instance: Accepting Mr. Nguyen Van G's request to get a divorce from Ms. Le Thi G.

The Court of Appeal: The first instance court held that the marriage relationship of Mr. G and Mrs. G was in a state of serious contradictions and that their common life could not be prolonged. Mr. G divorced Ms. G. At the appellate court hearing, Ms. G provided a record of Mr. G's administrative violation due to an improper relationship with another woman, apart from this in the case file. Mr. G failed to prove any other reason to show the conflict in the marriage relationship between Mr. G and Mrs. G. G seriously had to divorce. Mr. G and Mrs. G have been married for more than 40 years and have four grown-up children, proving that their marriage relationship is stable. The reason Mr. G asked for a divorce was because he had a romantic relationship with another person, so the recognition for Mr. G's divorce in this case is indirectly acknowledging Mr. G's illegal emotional relationship as mentioned above. On the other hand, Mr. G and Mrs. G belong to the elderly category, in a family of grandparents, maintaining the marriage relationship of grandparents is necessary in order to maintain the family background, in accordance with social ethics. From the above statement, amending the first-instance judgment, not allowing Mr. G to divorce from Mrs. G.

Comment: In the same divorce case at the request of one party, the first instance court and the appellate court had opposing views and rulings. Specifically, the first instance level said that the marriage between Mr. G and Mrs. G had fallen into a serious state, the common life could not be prolonged, the purpose of the marriage was not achieved, so it accepted Mr. G's request for divorce. However, the Court of Appeal said that Mr. G could not prove any other reasons to show the conflict in the marriage relationship between Mr. G and Mrs. G. G seriously had to divorce. In addition, the Court also argued that "The reason Mr. G requested a divorce was because he had a romantic relationship with another person, so the recognition for Mr. G's divorce in this case is indirectly admitting the illegal relationship. Mr. G's law as mentioned above". In addition, the Court of Appeal also considered the traditional ethical factor when arguing that "Mr G and Mrs G belong to the elderly category, in the family of grandparents, maintaining the marriage relationship of grandparents is necessary. necessary to maintain the family foundation, in accordance with social morality". Since then, showing that the arguments and rulings of the Court of Appeal are completely appropriate and convincing, the judgment of the Court of First Instance has not properly assessed the nature of the case, so it has issued a judgment inconclusive.

Case No. 3: Judgment No. 05/2018/HNGĐ-ST dated June 26, 2018 People's Court of Binh Gia District, Lang Son Province: "Regarding the divorce with the missing person"

Contents of the case: At the divorce application on May 14, 2018, the self-declaration on May 18, 2018 and at the trial, Mr. Hoang Van H presented: In 1982, Mr. and Mrs. Hoang Thi T were able to find out for themselves. , voluntarily married and has a marriage registration at the People's Committee of commune B, district C, Lang Son province, the hometown of Ms. Hoang Thi T.

After marriage, the couple lives happily in village N, commune H, district B and has 4 children together. But in 2007 Mrs. Hoang Thi T suddenly left her family, unknown address, he searched everywhere, including at the house of Ms. Hoang Thi T in village M, commune B, district C, Lang Son province as well no news. To ensure his rights and interests, on September 22, 2017, Mr. Hoang Van H asked the

People's Court of Binh Gia district to declare Ms. Hoang Thi T missing. In Decision No. 01/2018/QDDDS-ST dated March 16, 2018 of the People's Court of Binh Gia District, Ms. Hoang Thi T was declared missing. Now, Mr. Hoang Van H proposes to the Court to get a divorce from the missing person, Ms. Hoang Thi T, in accordance with the law.

Regarding common children, there are 4 children together: Ms. Hoang Thi H was born on April 24, 1984, Ms. Hoang Thi H1 was born on July 3, 1989, Mr. Hoang Van H was born on April 24, 1991 and Mr. Hoang Van H1 was born on April 3, 1989. On August 8, 1994, now that their children are grown up, Mr. Hoang Van H did not ask the Court to consider and settle.

Regarding common assets and common debts: Mr. Hoang Van H presented no common assets and pledged to have no common debts.

On the defendant's side: Ms. Hoang Thi T has been declared missing by the Court since March 2018. According to Official Dispatch No. 34/CV-UBND dated May 17, 2018 of the People's Committee of Commune H, District B, confirming Ms. Hoang Thi T has registered permanent residence in village N, commune H, district B, registered at Mr. Hoang Van H's household, but Ms. Hoang Thi T has left the locality since 2007, when she left without notice. let local authorities know. Up to this time, Ms. Hoang Thi T is still absent. The Court accepted the case and posted the Notice of Acceptance of the case at the People's Committee of Commune H on May 18, 2018. And on June 4, 2018, a meeting was held to hand over, access and publicize Mr. Hoang Van H's evidence and list it in accordance with regulations. But on the date of opening the trial on June 26, 2018, Ms. Hoang Thi T was still absent, and there was no evidence to show that there was another address of Ms. Hoang Thi T. Therefore, there were no documents, evidence, or self-declaration. of the defendant. The Court shall base on documents and evidences provided by the plaintiff and legal grounds for consideration and settlement.

At this marriage trial, Mr. Hoang Van H still kept his request for a divorce from Ms. Hoang Thi Thuy according to the law.

Arguments and rulings of the Court:

Argument of the Court

Regarding marital relations: Mr. Hoang Van H and Ms. Hoang Thi T have lived together as husband and wife, registered their marriage in 1982 at the People's Committee of commune B, district C, Lang Son province, so the husband and wife relationship recognized by law. The reason Mr. Hoang Van H asked for a divorce was because Ms. Hoang Thi T was declared missing by the Court. Pursuant to Decision No. 01/2018/QDDDS-ST dated March 16, 2018 of the People's Court of Binh Gia District declaring Ms. Hoang Thi T missing, this decision has taken legal effect and until the Court Opening the trial, Ms. Hoang Thi T was still absent. Therefore, based on Clause 2, Article 56 of the Law on Marriage and Family, for Mr. Hoang Van H to be divorced from Ms. Hoang Thi T, there is a legal basis.

About common children: Determine that the couple has 4 children in common, namely Hoang Thi H born in 1984, Hoang Thi H1 born in 1989, Hoang Van H born in 1991 and Hoang Van H1 born in 1994. Seeing that their common children have grown up. should not consider the joint responsibility of raising children for Mr. Hoang Van H.

Regarding common assets and common debts: Mr. Hoang Van H stated that there is no common property; committed to have no common debt, so the Trial Panel did not consider it.

Court's decision: Accepting the petition for divorce of plaintiff Mr. Hoang Van H. Judgment for Mr. Hoang Van H to get a divorce from the person who was declared missing, Ms. Hoang Thi T.

Comments on the case: In divorce cases with the person declared missing, the basis for the divorce is the effective decision on declaring the missing person. In the above case, Ms. Hoang Thi T was declared missing by the Court under Decision No. 01/2018/QDDDS-ST dated March 16, 2018 of the People's Court of Binh Gia District and this decision has taken effect. law. The time when Mr. Hoang Van H applied for a divorce from Ms. T was on May 14, 2018, that is, after the time when the decision to declare Ms. T missing took effect, the Court accepted Mr. H's divorce request. is absolutely correct.

The above are three cases related to three different divorce cases: consensual divorce, divorce at the request of one party, and divorce when a spouse is declared missing. In addition, there is another divorce case that is rarely seen in court practice, which is the case of divorce at the request of parents or other relatives.

2.3. Some inadequacies and recommendations to improve the provisions of Vietnamese law on grounds for divorce

Based on the study of the legal provisions and the trial practice of the Vietnamese courts on the grounds for divorce, we found that there exist some shortcomings and limitations in the provisions of Vietnamese law on the grounds for divorce. Like this:

Firstly, there is no specific document guiding how the marital status has become "serious" in the case of divorce at the request of one party. Previously, in the Resolution No. 02/2000/NQ-HDTP of the Council of Judges of the Supreme People's Court dated February 23, 2000, there were instructions on what is a serious marital situation. However, this document is the guiding document for the Vietnam Law on Marriage and Family 2000, which has expired. The failure to issue a document guiding the grounds for divorce in this case may lead to inconsistent interpretations of how the marital situation has deteriorated, which may lead to conflicting judgments. in the same case.

Secondly, there is no specific guidance on grounds for divorce at the request of parents or other relatives in Clause 3, Article 56 of the Law on Marriage and Family of Vietnam 2014. Specifically, grounds for divorce in this case is defined as when there are "grounds that a husband or wife commits domestic violence acts, seriously affecting the life, health and spirit of the other". In this case, it is necessary to understand what is a "serious" effect on life, health, and spirit. The lack of guidance on how to have such a serious effect as mentioned above will cause inconsistent understandings and legal science as well as trial practice, leading to inconsistent application of the law in different jurisdictions. Court level.

On the basis of the shortcomings and limitations presented above, we propose some recommendations as follows:

Firstly, the Supreme People's Court of Vietnam needs to issue a document detailing what is meant by "marriage in a serious situation" in Clause 1, Article 56 of Vietnam's Law on Marriage and Family 2014. In order to create a unified understanding of the grounds for divorce in this case.

Secondly, the competent state agency should soon issue a document guiding what is "seriously affecting life, health and spirit" in the grounds of separation at the request of a parent or adult. other relatives, in order to have a clear understanding of this basis. To create awareness and uniform adjudication in the Vietnamese court system.

3. CONCLUSION

Determination of grounds for divorce is the basis for divorce settlement at the request of the subject. Vietnamese law has provisions on the grounds for divorce at the request of one party and the grounds for consent to divorce. Basically, these regulations have met the adjustment needs in divorce cases. However, the provisions of Vietnamese law on the grounds for divorce still have some shortcomings such as there are no documents guiding how the marriage is in a serious situation in the divorce grounds at the request of the Government. one side. There are no detailed instructions on how to seriously affect life, health and spirit in the case of divorce at the request of parents or other relatives. These inadequacies and limitations need to be overcome soon to create a unified awareness to improve the effectiveness of the law.

REFERENCES

- Vietnam's Constitution 2013;
- Vietnam's Law on Marriage and Family 1959;
- Vietnam's Marriage and Family Law 1986;
- Law on Marriage and Family of Vietnam 2000
- Law on Marriage and Family of Vietnam 2014;

Resolution No. 02/2000/NQ-HDTP of the Council of Judges of the Supreme People's Court

Decision No. 40 /2017/QDST-HNGD dated July 25, 2017 of the People's Court of District H, Quang Ninh province: “On the recognition of consent to divorce and the agreement of the parties”;

Judgment No: 45/2018/HNGĐ-PT, dated: October 9, 2018 of the People's Court of Ca Mau province: “About applying for divorce”;

Judgment No. 05/2018/HNGĐ-ST dated June 26, 2018 People's Court of Binh Gia District, Lang Son Province: “Regarding the divorce with the missing person”.

İŞ KAZALARININ SOSYAL SİGORTA VE KAYIP İŞ GÜNÜ MALİYETLERİ PERSPEKTİFİNDE ANALİZİ

ANALYSIS OF OCCUPATIONAL ACCIDENTS IN TERMS OF SOCIAL INSURANCE AND LOSS OF WORKDAY COSTS PERSPECTIVE

Okan ÖZBAKIR

Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-8997-9451

Özgür CENGİZ

Doktora Öğrencisi, Iğdır Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-5427-6086

ÖZET

Globalleşmeyle birlikte, sanayileşmenin getirdiği tehlikeler ve riskler, gelişmekte olan ülkelerde giderek artmaktadır. İş kazaları ve meslek hastalıkları sonucunda yaşanan ölüm ve iş göremezlik durumları, iş günü kayıpları ve bunların neden olduğu maddi kayıplar, sadece çalışanlar değil aynı zamanda toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren önemli bir konu haline gelmiştir. 2013 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu işyerleri için mevcut riskleri azaltarak hem çalışanların güvenliğini sağlamayı hem de işletmelerin verimliliğini artırmayı hedeflemiştir. Günümüzde işyerleri maliyetleri azaltırken aynı zamanda verimliliği artırmak amacıyla iş kazalarının neden olduğu maddi kayıplar da dikkate alınarak iş sağlığı ve güvenliği konusuna yeterli önem verilmeye başlamıştır. Bu çalışmada, Türkiye'de 2007-2022 yılları arasında meydana gelen iş kazalarının ve meslek hastalıklarının maliyetleri ele alınmıştır. Hem doğrudan (maddi tazminatlar, sağlık harcamaları vb.) hem de dolaylı (üretim azalması, fazla mesai ücretleri, yeni alınacak çalışanların eğitim giderleri vb.) olarak ortaya çıkan bu maliyetler oldukça ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Ülkemizde son 15 yılda meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıkları sayısı oldukça yüksektir. Toplamda 3.473.699 iş kazası gerçekleşmiş ve bunun sonucunda 19.546 çalışan hayatını kaybetmiştir. İş kazalarının ve meslek hastalıklarının neden olduğu ölüm oranları oldukça endişe verici seviyededir. Ayrıca, iş kazaları ve meslek hastalıkları neticesinde kaybedilen iş göremezlik gün sayısı da oldukça yüksektir. 2007-2022 yılları arasında 1.782.597 gün sürekli, 39.276.279 gün geçici olmak üzere toplam 41.048.876 iş göremezlik gün kaybı yaşanmıştır. Mesleki kazalar ve hastalıkların mali boyutları, gelişmiş ülkelerde bile milli gelirlerinin önemli bir bölümünü kaybetmesine neden olmaktadır. Bu durum da ülke ekonomisine ciddi bir yük getirmektedir.

Anahtar kelimeler: İş Kazası, iş göremezlik, sosyal sigortalar, meslek hastalıkları

ABSTRACT

With the globalization, the hazards and risks brought by industrialization have increasingly become a significant issue in developing countries. The deaths and disabilities resulting from occupational accidents and diseases, workday losses, and the financial losses they cause concern not only employees but all segments of society. The Occupational Health and Safety Law No. 6331, which came into effect in 2013, aims to reduce existing risks for workplaces by ensuring both employee safety and increasing business efficiency. Recently, businesses are starting to give adequate importance to occupational health and safety in order to reduce costs and increase productivity while considering the financial losses caused by work accidents. In this study, the financial costs of work accidents and occupational diseases

occurring in Turkey between 2007-2022 were discussed. These costs, which arise directly (compensation payments, health expenditures, etc.) or indirectly (production decrease, overtime payments, the education expenses of newly employed workers, etc.), reach quite serious dimensions. The number of work accidents and occupational diseases that have occurred in our country in the last 15 years is quite high. A total of 3.473.699 work accidents have occurred, and as a result, 19.546 employees lost their lives. The death rates caused by work accidents and occupational diseases are at alarming levels. In addition, the number of workdays lost due to work accidents and occupational diseases is also very high. Between 2007-2022, a total of 41.048.876 workday losses occurred, consisting of 1.782.597 continuous days and 39.276.279 temporary days. The financial dimensions of occupational accidents and illnesses cause even developed countries to lose a significant portion of their gross domestic product. This situation also imposes a significant burden on the country's economy.

Keywords: Occupational Accident, incapacity, social insurance, occupational diseases

GİRİŞ

Küresel ticaretin ve ekonomik serbestleşmenin artması, teknolojik ilerlemelerin de bir sonucu olarak, gelişmekte olan pek çok ülkede iş kazaları ve meslek hastalıkları sayılarının arttığı gözlemlenmektedir. Her yıl, dünya genelinde 1,2 milyonun üzerinde işçi, işle ilgili kaza ve meslek hastalıkları sebebiyle hayatını kaybetmektedir. Bunun yanı sıra, tahmini olarak 250 milyon iş kazası ve 160 milyon işle ilgili hastalık meydana gelmektedir. Bu kazalar ve hastalıkların neden olduğu ekonomik kaybın, dünya gayri safi milli hasılasının %4'üne kadar ulaştığı tahmin edilmektedir (Yurtseven, 2021).

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, son dönemde işçileri etkileyen önemli bir olgudur. Bu durumun iş dünyasına ve dolayısıyla iş sağlığı ve güvenliği alanına olumlu veya olumsuz etkileri olabilir. Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, hızlı teknolojik gelişmeler, taşıma ve iletişim sektöründeki ilerlemeler, istihdam kalıplarındaki değişimler, iş organizasyonu uygulamalarındaki farklılıklar, kadın ve erkeklerin farklı istihdam modelleri, işletme büyüklükleri, yapısı ve yaşam döngüsü gibi etkenler yeni tür ve desenlerde riskler, tehlikeler ve maruziyetlere neden olabilir (Gözüak ve Ceylan, 2021). Demografik değişimler, nüfus hareketleri ve küresel çevreye yönelik baskılar da iş sağlığı ve güvenliği açısından etkili olabilir.

İş kazaları ve mesleki yaralanmalar, aslında önlenabilir faktörlerin uygulanmasıyla ortadan kaldırılabilecek potansiyel risklere bağlı olarak meydana gelmektedir. Birçok sanayi ülkesinde yaygın olarak kullanılan iş sağlığı ve güvenliği (İSG) yönetimi sistemleri, sürekli olarak azalan kaza oranları ile sonuçlanmıştır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde mesleki yaralanma oranları giderek artmaktadır. Örneğin, Pakistan'da bir fabrikada çalışan bir işçinin iş yerinde hayatını kaybetme olasılığı, Fransa'daki bir fabrika işçisine göre sekiz kat daha fazladır (Alli, 2008). Mesleki risklere karşı koruma seviyesi, ülkeye bağlı olarak değil, aynı zamanda ekonomik sektöre ve işletmenin büyüklüğüne göre değişebilmektedir. Tarım, ormancılık, madencilik ve inşaat sektörleri genellikle en yüksek iş kazası oranlarına sahipken, küçük işletmelerin güvenlik sicili büyük işletmelerden daha kötüdür.

İşletmelerde iş kazaları ve meslek hastalıkları, ülkemizde sosyal politika konularından biri olarak uzun yıllardır tartışılmaktadır. SGK tarafından yapılan istatistikler göstermektedir ki, 2007-2021 yılları arasında iş kazaları sonucu 19.547 kişi hayatını kaybetmiştir. Meslek hastalıkları nedeniyle ise yalnızca 63 ölüm meydana gelmiştir. Bu ölümler toplam 3.3 milyon iş kazası içerisinde gerçekleşmiştir ve 9.476 meslek hastalığı teşhisi konulmuştur. SGK'nın verileri, iş kazalarının 2008-2021 yılları arasında 58 bin ile 511 bin arasında değiştiğini ortaya koymaktadır. Aynı dönemde kaza sonucu ölümler 865'den 1.380'e kadar çıkmıştır. Kaza sonucu sürekli iş göremezlik gün sayıları ise 1.847'den 4.745'e kadar artmıştır. İstihdam rakamları ise aynı dönemde 8.802'den 16.169'a yükselmiştir. SGK kayıtlarına göre sigortalı çalışan sayısı ise bu dönemde %90 artmıştır. Bu verilere göre çalışan sayısı iki kat artarken kaza sayısı dokuz kat artmıştır.

İstihdam rakamlarında kaydedilen artışa rağmen, iş kazalarının büyük bir kısmının önlenemez durumda olduğu düşünüldüğünde, teknik, organizasyonel ve çalışma düzeni açısından gerekli önlemlerin yeterli düzeyde alınmadığı söylenebilir. Bu durumun yanı sıra, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yayınlanan kaza rakamlarının sadece bildirim yapılan kazaları içerdiği, kayıt dışılık ve meslek hastalıklarının büyük bir kısmına tanı konulamaması nedeniyle kaza ve hastalık sayılarının kayıtlara geçmediği belirtilmelidir. Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu'nun son olarak 2013 yılında yayınladığı İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Sorunları Araştırması'na göre, istihdam edilen kişi sayısı dikkate alındığında gerçek rakamların açıklanan rakamlardan 3 ila 4 kat daha fazla olabileceği ortaya çıkmaktadır. İş kazalarının işletme ve ülke ekonomilerinde büyük maddi kayıplara neden olduğu düşünüldüğünde, çalışma hayatında iş güvenliği ile ilgili sorunların hala önemini koruduğu, çalışan sağlığı ve güvenliği ile ilgili çalışmaların aralıksız devam etmesinin gerektiği açıktır (Ceylan, 2011).

Avrupa Birliği üyesi ülkeler, iş sağlığı ve güvenliği konusunda "önleyici yaklaşım" prensibini benimsemiştir. Bu yaklaşımın temeli, 1989 yılında kabul edilen "391 sayılı Çerçeve Direktif"e dayanmaktadır. Son yıllarda, bu yaklaşımın sonuçları görülmeye başlanmış ve Birlik ülkelerinde iş kazası rakamlarında tedrici bir azalma gözlenmiştir. Ancak modern iş sağlığı ve güvenliği yaklaşımı, sadece mevzuat, denetim ve yaptırımlardan oluşmamaktadır. Öncelikle, işyerlerindeki risklerin tespit edilmesi ve önlem alınması için organizasyonlar yapılması gerekmektedir. İşyeri düzeyinde gerçekleştirilen risk analizleri ve önleyici faaliyetler, iş sağlığı ve güvenliği konusunda etkili bir yaklaşımın anahtarını oluşturmaktadır. Bu nedenle, işyerlerindeki yöneticilerin ve çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konusunda bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi büyük önem taşımaktadır. İşyerlerinde risklerin tespiti, değerlendirilmesi ve önlemler alınması sürecinde işyeri hekimleri, iş güvenliği uzmanları ve çalışan temsilcilerinin de aktif rol almaları gerekmektedir. Sonuç olarak, modern iş sağlığı ve güvenliği yaklaşımı, işyeri düzeyinde gerçekleştirilen önceden tedbirlerin önemini vurgulamaktadır (Yılmaz, 2015).

Son yıllarda, ülkemizde hukuk sistemi ve iş sağlığı güvenliği konularında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler arasında risk değerlendirmesi, iş sağlığı ve güvenliği birimi kurma, iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve çalışan temsilcisi görevlendirme gibi yeni kavramların kullanımı yer almaktadır. Bunun yanı sıra, 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu gibi mevzuatlar ile uluslararası sözleşmeler de imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu gelişmeler sayesinde istatistik verilerinin daha gerçekçi ve doğru şekilde kaydedildiği ve iş sağlığı güvenliği konusuna daha hassasiyetle yaklaşıldığı görülmektedir. Tüm bu uygulamalar ve düzenlemeler, bilimsel temellere dayalı olarak yapılmaktadır ve Türkiye'deki iş sağlığı güvenliği standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde, iş sağlığı ve güvenliği konusunda ulusal ve uluslararası düzenlemelerin mevcudiyeti, çalışanların sağlıklı ve güvenli çalışma ortamlarının temini için yapılan yeni mevzuatların oluşturulmasına yol açmıştır. Devletler, bu hakların korunması için yasal çerçeveler oluşturmakta ve önleyici hizmetler sunmaktadır. Modern sosyal devlet ilkesi, çalışanların sağlıklı ve güvenli çalışma ortamlarının sağlanmasının sürdürülebilirliğinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, devletler bu alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşları organize etmekte, denetlemekte ve yönlendirmektedir (Yılmaz, 2015). Çalışanların sağlığı ve güvenliği için gerekli olan tüm tedbirlerin alınması, modern sosyal devlet ilkesinin öncelikleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki iş kazaları ve meslek hastalıkları verileri incelenerek, bu durumların ülke ekonomisine yarattığı kayıp işgünü sayısı ve buna bağlı olarak oluşan ekonomik kayıplar hesaplanmıştır. Bu hesaplama sürecinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2007-2022 yılları arasında yayınladığı istatistikler, ilgili kurulların raporları, iş kollarının sektör bazdaki raporları ve sivil toplum kuruluşlarının değerlendirmeleri kullanılmıştır. Amacımız, iş kazaları ve meslek hastalıklarının önemini vurgulayarak, bu konuda alınacak önlemlerin hem çalışanların sağlığı hem de ekonomik açıdan fayda sağlaması gerektiğini açıklamaktır.

MATERYAL VE METOD

Türkiye'deki iş kazaları ve meslek hastalıklarının eğilimleri ile bu durumların ülke ekonomisine olan ekonomik yükü hesaplanmıştır. Bu hesaplama sürecinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2007-2022 yılları arasında yayımladığı istatistiklerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Ülke ekonomisine olan maliyetin hesaplanmasında ise, iş göremezlik süreleri (geçici ve sürekli), ölüm sayıları ile ortalama günlük işçi kazancının çarpılması yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle oluşan maliyet, iş kazaları ve meslek hastalıklarının ülke ekonomisi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

İş kazaları ve meslek hastalıklarından kaynaklanan maliyetler genellikle "doğrudan maliyetler" ve "dolaylı maliyetler" olarak iki gruba ayrılmaktadır. Doğrudan maliyetler, kaza anında yapılan ilk yardım masrafları, iş göremezlik ödenekleri, tazminatlar, mahkeme giderleri gibi açık bir şekilde ifade edilebilen maliyetleri içermektedir. Dolaylı maliyetler ise, işgücü kaybı, üretim kaybı, siparişlerin zamanında karşılanamamasından doğan kayıplar gibi dolaylı maliyetleri içermektedir.

Yapılan araştırmalar, iş kazaları ve meslek hastalıklarından kaynaklanan dolaylı maliyetlerin doğrudan maliyetlere göre 4-10 kat daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, sadece doğrudan maliyetleri değil, dolaylı maliyetleri de göz önünde bulundurarak iş sağlığı ve güvenliğine yönelik önlemler alınması gerekmektedir. Çünkü dolaylı maliyetler, para ile tam olarak ölçülemeyen ancak uzun vadede şirket ve ekonomi üzerinde ciddi etkileri olan maliyetlerdir. Bu bağlamda, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması hem çalışanların sağlığı hem de ekonomik açıdan fayda sağlayacaktır.

İş kazaları veya meslek hastalıkları sonucunda ortaya çıkan farklı durumlarda geçici iş göremezlik süresi, sürekli tam iş göremezlik süresi ve ölüm sonucu yitirilen gün sayısı hesaplanmıştır. Geçici iş göremezlik süresi, tedavi ile kaybedilen süreleri ifade ederken, sürekli tam iş göremezlik süresi %40'tan fazla kayba uğrayan kişilerin sayısı ile 8000 gün sayısının çarpımı ile elde edilmiştir. Ölüm sonucunda yitirilen gün sayısı ise iş kazası veya meslek hastalığı sonucunda ölen kişi sayısı ile 8000 gün sayısının çarpımı ile hesaplanmaktadır. Bu hesaplama işleminde bazı kaynaklarda 7500 gün üzerinden de hesaplama yapılabilmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında, ölüm sonucunda yitirilen gün sayısı için hesaplama işlemi 8000 gün üzerinden yapılmıştır. Amacımız, iş kazaları ve meslek hastalıklarının ülke ekonomisi üzerindeki etkisini daha doğru bir şekilde ortaya koymak için standart bir hesaplama yöntemi kullanmaktır.

BULGULAR

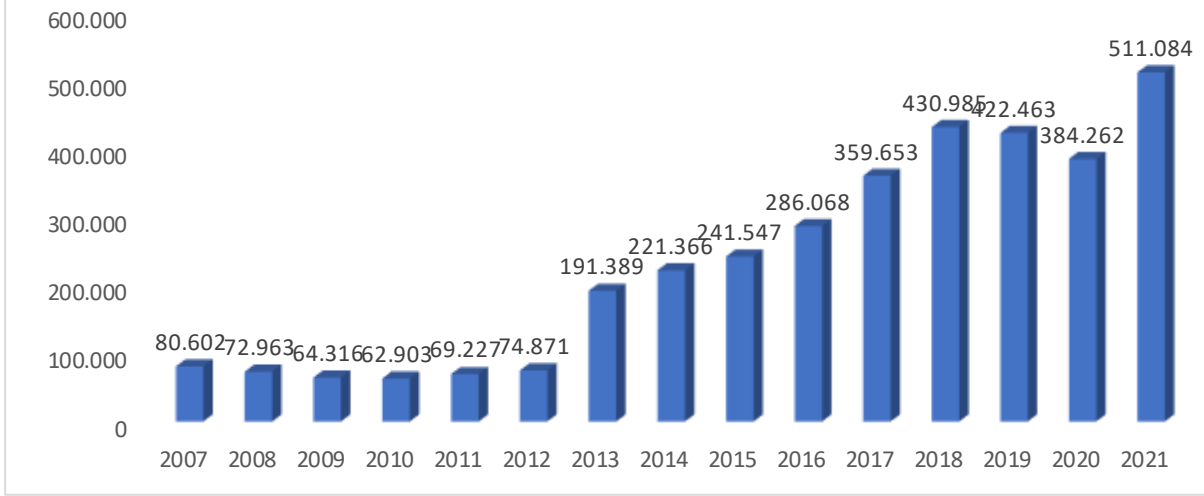
Türkiye'de 2007 yılında 1.116.638 olan işyeri sayısı 2021 yılına kadar artarak devam etmiş ve 2021 yılında 2.066.000'a yükselmiştir. İşyerlerinde 2007 yılında 8.505.390 sigortalı çalışırken, 2021 yılına kadar işyeri sayılarındaki artışa paralel olarak artış gözlenmiş ve 16.169.679 çalışana yükselmiştir (SGK verileri, 2007-2021).

İş Kazası Sayıları

İş kazalarının yıllık değişim miktarına bakıldığı zaman, 2007 yılından itibaren büyük bir artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 2012 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte iş kazalarında belirgin bir şekilde artış görülmüştür. Bunun sebebinin ise söz konusu kanunla birlikte bilinçlenme, denetlenme ve kayıt altına alınma durumu olduğu değerlendirilmektedir. Şekil 1.de her ne kadar iş kazalarındaki sayısal veriler verilmiş olsa da tam olarak yıl içerisinde meydana gelen iş kazalarının sayısını bilmek çok zordur. İşverenden kaynaklı veya çalışanlardan kaynaklı olarak iş kazalarının kayıt altına alınmasında birtakım zorluklar yaşanmaktadır. 2007 yılında 80.602 olan iş kazası sayısı 2021 yılında 511.084'e çıkmıştır. Bu veriler tek başına bir sonuç çıkarmak için yeterli değildir. Çünkü yıllara bağlı olarak iş yeri sayısı, çalışan sayısı artmakta ve iş kazalarının kayıt altına alınması konusunda bilinç oluşmaktadır.

İŞ KAZASI SAYISI

Şekil 1. 2007-2022 yılları arasındaki iş kazası sayısı.

İş Kazası Sonucu Ölüm Sayıları

İş kazalarından kaynaklanan ölüm oranlarıyla ilgili olarak yapılan inceleme neticesinde; yıllık olarak ortalama 1200-1500 arasında kişinin hayatını kaybettiği görülmektedir (Şekil 2.). Ancak bu sayı sadece kayıt altına alınan sayıdır. Gerçekte ise bu sayının çok daha fazla olduğu değerlendirilebilir. AB ülkelerinde ise bu oran oldukça düşüktür. 2014 yılında Türkiye’de iş kazası sonucunda ölen çalışan sayısı 1.626 iken, Fransa’da 589, Almanya 500, İngiltere 239, Portekiz 160, Hollanda 45 kişi olduğu görülmektedir (Şen ve ark., 2018). Söz konusu ülkelerden ülkemize nüfus, büyüklük, çalışan sayısı vb. kriterler açısından en yakın olanı Almanya ve Fransa’dır. Buna göre ülkemizde iş kazaları sonucu hayatını kaybeden sayısı Almanya ve Fransa’nın nerdeyse üç katı civarındadır. Bu oran oldukça yüksek bir orandır. Yukarıdaki iş kazaları sayısının tek başına yeterli bir değerlendirme olmamakla birlikte iş kazaları sonucu meydana gelen ölüm sayısı da tek başına bir kriter değildir.

Şekil 2. 2007-2022 yılları arasındaki iş kazası sonucu ölüm sayısı.

İş Kazası Sıklığı

İş kazası sıklık hızı, tam gün çalışan her 100 kişi arasında kaç kaza olduğunu gösteren bir kavramdır (Tablo 1). İş kazalarının sayısına ve ölüm oranlarına bakarak bir yorum yapmaktan ziyade, iş kazalarının sıklık hızına bakmak daha faydalı olacaktır. Çünkü iş yeri sayısının artması, çalışanların sayısının artması iş kazalarının artmasına sebep olabilir, dolayısıyla iş kazalarının sıklık hızı daha aydınlatıcı sonucu verecektir. Ülkemizde iş kazalarının sıklık hızına baktığımız zaman, 2007 yılında % 0,81 2008 yılında % 0,69, 2009 yılında % 0,62, 2010 yılında % 0,55, 2011 yılında % 0,55, 2012 yılında % 0,54, 2013 yılında % 1,32, 2014 yılında % 1,46, 2015 yılında % 1,52, 2016 yılında % 1,77, 2017 yılında % 2,23, 2018 yılında % 2,42, 2019 yılında % 2,42, 2020 yılında % 2,44, 2021 yılında % 2,76 olduğu görülmektedir.

1.000.000 iş saati kavramı ise, bir yıl içinde tüm çalışanların, çalışılan 1.000.000 iş saatine karşılık kaç kaza olduğunu gösteren bir kavramdır. Örneğin; 2021 yılında 1.000.000 iş saatine karşılık 12.271 kaza olduğunu söyleyebiliriz.

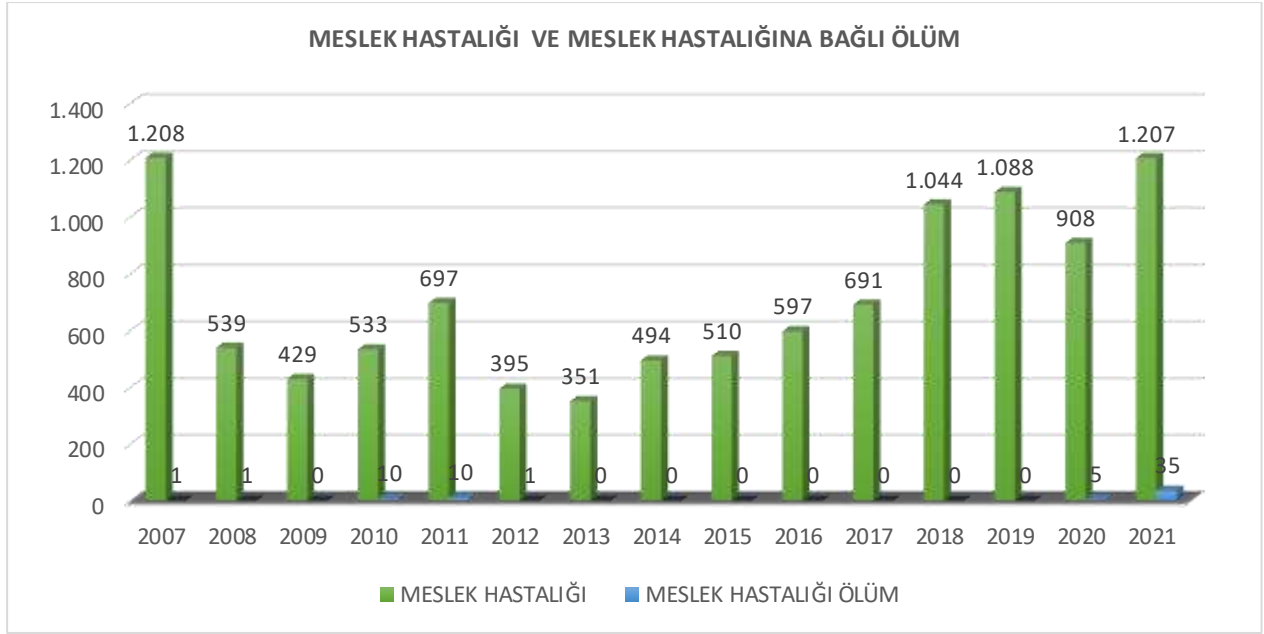

Tablo 1. İş Kazası Sıklık Hızı

Yıllar	1.000.000 İş Saati	100 Kişide
2007	3.607	0.811
2008	3.096	0.696
2009	2.757	0.620
2010	2.464	0.554
2011	2.449	0.551
2012	2.427	0.546
2013	5.878	1.322
2014	6.513	1.465
2015	6.767	1.522
2016	7.903	1.778
2017	9.936	2.235
2018	10.761	2.421
2019	10.761	2.421
2020	10.852	2.441
2021	12.271	2.761

Meslek Hastalığı ve Meslek Hastalığı Sonucu Ölüm Sayıları

İş kazalarından kaynaklanan meslek hastalığı ve meslek hastalığı sonucunda meydana gelen ölüm oranı yıllara bağlı olarak belli bir oranda gerçekleşmektedir. Meslek hastalığı sonucu ölüm sayısını tespit etmek oldukça zordur. Çünkü tüm çalışanların sağlık taramaları belli bir rutin içerisinde yapılmamakta ve kayıt altına alınmamaktadır. Dolayısıyla meslek hastalığına bağlı bir ölüm doğal ölüm gibi işlem görebilmektedir. Şekil 3. de ise, 2007-2022 yılları arasındaki meslek hastalığı ve meslek hastalığı sonucu ölüm oranları gösterilmektedir.

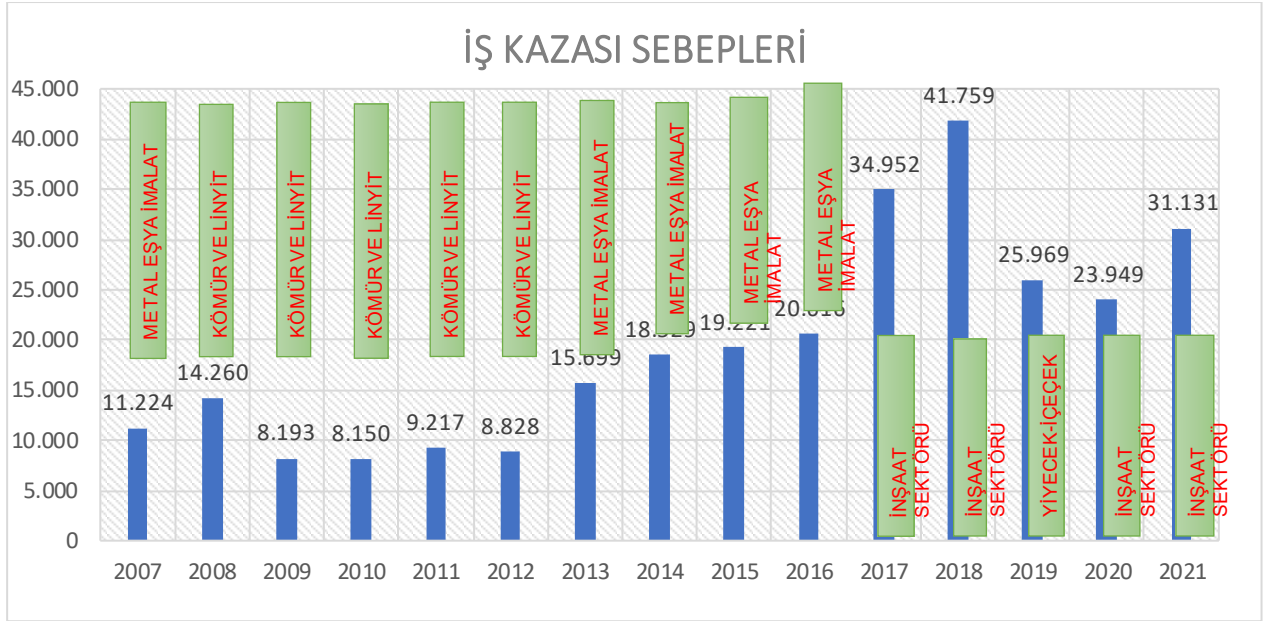
Şekil-3. 2007-2022 yılları arasında meslek hastalığı ve meslek hastalığına bağlı ölüm sayısı

İş Kazalarının Sektörlere Göre Dağılımı

İş kazaları, 2007-2022 yılları arasında yapılan incelemeler neticesinde en çok Kömür ve Linyit Çıkarma faaliyet alanında karşımıza çıkarken, son zamanlarda ise özellikle İnşaat Sektörü, iş kazalarının meydana geldiği sektörlerdendir. Şekil 4.de yıl içerisinde en çok iş kazasının meydana geldiği sektörler ve kaza sayıları verilmiştir. Buna göre; 2007 yılında en çok Metal Eşya İmalatı sektöründe (11.224) (toplam iş kazasının % 14'ü), 2008 yılında en çok Kömür ve Linyit Çıkarma (14.260) (toplam iş kazasının % 19'u), 2009 yılında en çok Kömür ve Linyit Çıkarma (8.193) (toplam iş kazasının % 13'ü), 2010 yılında en çok Kömür ve Linyit Çıkarma (8.150) (toplam iş kazasının % 13'ü), 2011 yılında en çok Kömür ve Linyit Çıkarma (9.127) (toplam iş kazasının % 13'ü), 2012 yılında en çok Kömür ve Linyit Çıkarma (8.828) (toplam iş kazasının % 12'si), 2013 yılında en çok Metal Ürün İmalatı (18.699) (toplam iş kazasının % 9'u), 2014 yılında en çok Metal Ürün İmalatı (18.529) (toplam iş kazasının % 8'i), 2015 yılında en çok Metal Ürün İmalatı (19.221) (toplam iş kazasının % 8'i), 2016 yılında en çok Metal Ürün İmalatı (20.616) (toplam iş kazasının % 7'si), 2017 yılında en çok İnşaat Sektörü (34.952) (toplam iş kazasının % 9'u), 2018 yılında en çok İnşaat Sektörü (41.759) (toplam iş kazasının % 9'u), 2019 yılında en çok Yiyecek ve İçecek Hizmetleri (25.969) (toplam iş kazasının % 6'sı), 2020 yılında en çok İnşaat Sektörü (23.949) (toplam iş kazasının % 6'sı), 2021 yılında en çok İnşaat Sektörü (31.131) (toplam iş kazasının % 6'sı), alanlarında iş kazası meydana gelmiştir.

İş kazalarının en çok meydana geldiği illere bakıldığında ise, İstanbul öne çıkmaktadır. Gerek iş sahalarında çalışan nüfusu gerekse iş kollarının çeşitliliği açısından birçok işletme ve sanayi tesisinin bulunması İstanbul'u öne çıkarmaktadır. Zira aynı durum büyükşehirlerde de geçerlidir. Özellikle sanayi şehirleri kırsal kesimlere göre iş kazalarının daha çok yaşandığı yerlerdir.

Şekil-4. 2007-2022 yılları arasındaki iş kazalarına en çok sebep olan sektörler.

İş Kazasının Meydana Geldiği Saat Aralığı

İş kazalarının meydana geldiği saat aralıkları incelendiğinde karşımıza, 11.00-12.00 saatleri arası öne çıkmaktadır. Ülkemiz koşullarında çalışma aralığı büyük oranda 08.00-18.00 saatleri aralığında olmaktadır. Öğlen arası ise faaliyet alanına bağlı olarak 12.00-14.00 aralığında verilmektedir. İş başlama saatinden öğlen arasına kadar çalışanlar üzerindeki yorgunluk, dalgınlık, açlık vb. sebeplerin artmasından dolayı iş kazalarının çoğunlukla 11.00-12.00 saatleri arasında meydana geldiği değerlendirilmektedir. Yıllara bağlı olarak sonuçları incelediğimizde, en çok iş kazasının olduğu saatler şu şekildedir; 2007 yılında 14-15 saatleri arasında 7.891 kişi (toplam iş kazasının % 9'u), 2008 yılında 08-09 saatleri arasında 7.335 kişi (toplam iş kazasının % 10'u), 2009 yılında 15-16 saatleri arasında 6.975 kişi (toplam iş kazasının % 11'i), 2010 yılında 11-12 saatleri arasında 5.552 kişi (toplam iş kazasının %8'i), 2011 yılında 10-11 saatleri arasında 6.545 kişi (toplam iş kazasının %9'u), 2012 yılında 11-12 saatleri arasında 6.924 kişi (toplam iş kazasının %9'u), 2013 yılında 11-12 saatleri arasında 18.762 kişi (toplam iş kazasının % 10'u), 2014 yılında 11-12 saatleri arasında 21.817 (toplam iş kazasının % 10'u), 2015 yılında 11-12 saatleri arasında 24.180 kişi (toplam iş kazasının %10'u), 2016 yılında 11-12 saatleri arasında 28.960 kişi (toplam iş kazasının % 10'u), 2017 yılında 11-12 saatleri arasında 36.348 kişi (toplam iş kazasının % 10'u), 2018 yılında 11-12 saatleri arasında 43.370 kişi (toplam iş kazasının % 10'u), 2019 yılında 11-12 saatleri arasında 41.370 kişi (toplam iş kazasının % 10'u), 2020 yılında 11-12 saatleri arasında 37.375 kişi (toplam iş kazasının % 10'u), 2021 yılında 11-12 saatleri arasında 49.296 kişi (toplam iş kazasının % 10'u) olduğu görülmektedir.

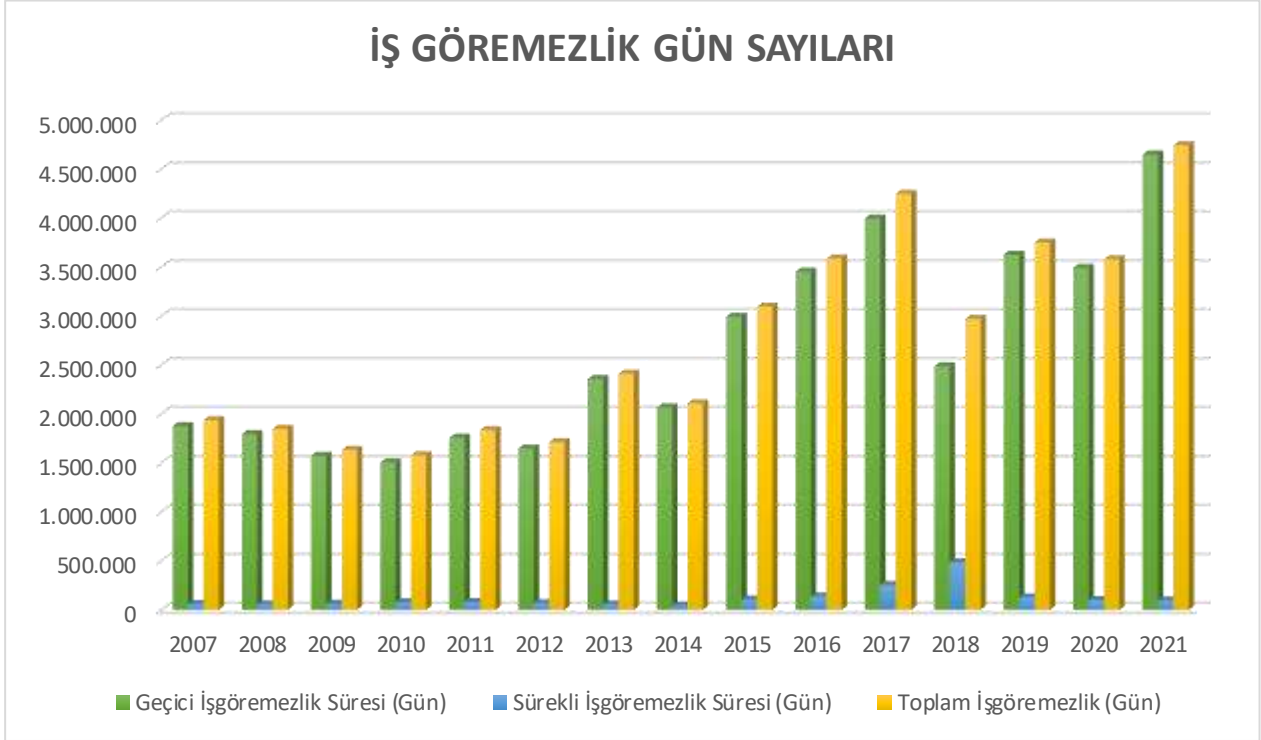
Meslek Hastalıklarının Sektörlere Göre Dağılımı

Meslek Hastalığının sektörlere göre dağılımı incelendiğinde sırayla Kömür ve Linyit Çıkarma, Madencilik İşlemleri, Metalik Olmayan Mineral Ürünler, Taşıtların İmalatı faaliyetleri karşımıza çıkmaktadır. Özellikle inhalasyon hasarına sebep olan maddelerin meslek hastalığı kapsamında öne çıktığı görülmektedir. Meslek hastalığına sebep olan en temel faktörün ise korucuyu teçhizat kullanımının yeteri yaygınlığa sahip olmamasıdır. İş kazalarından kaynaklanan mesleki hastalıkların en çok görüldüğü iller ise, kömür ve linyit çıkarma, madencilik ve imalat sektörlerinin bulunduğu iller karşımıza çıkmaktadır.

İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Oluşan Kayıp İş Günü

Şekil 5.'te 2007-2022 yılları arasında geçici ve sürekli iş göremezlik süreleri gösterilmektedir. Özellikle 2015 yılından itibaren bu sürelerde bir artış olduğu görülmektedir. Bunun artışın başlıca sebeplerinin ise, iş kazalarının kayıt altına alınmasında bilincin oluştuğu, çalışanların iş kazası geçirdiğinde haklarını arama konusunda kararlı olduğu, denetim ve kontrol mekanizmalarının daha aktif olarak çalıştığı dönemdir.

Şekil-5. 2007-2022 yılları arasındaki geçici ve sürekli iş göremezlik süreleri.

İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Oluşan Kayıp İş Günü Maliyeti

İş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu oluşan kayıp iş günü maliyetleri açısından yapılacak değerlendirme yıllık toplam iş göremezlik günü, yıllık ortalama asgari ücret, yıllık ortalama dolar kuru baz alınarak hesap yapılmıştır. Örneğin; 2016 yılında 3.588.105 olan toplam iş göremezlik gününü, günlük ortalama çalışma saati olan 7,5 ile çarpımında 26.910.787,50 saat iş göremezlik saati elde edildiği görülmektedir. Aynı yıl için ortalama asgari ücret 1.159,96 TL, ortalama dolar kuru olan 3,02342 TL ve ortalama aylık asgari ücret 383,658 dolardır. Yılın ortalama asgari ücretini (dolar olarak), aylık ortalama çalışma saati olan 180'e (ayda 24 gün ve günlük 7,5 saat çalışma) bölümünde, ortalama asgari ücret bazında saatlik ücret 2,131 dolar bulunur. Bunu da yıllık toplam iş göremezlik çalışma saati ile çarparsak 57.346.888,16 dolar (18.970.191,25 TL) yıllık iş göremezlik maliyeti bulunmuş olur (Tablo 2.).

Tablo 2. İş Göremezlik Süreleri ve Maliyetler

Yıllar	Toplam İş göremezlik (Gün)	Toplam İş göremezlik (Saat)	Yıllık Ortalama Asgari Ücret (TL)	Yıllık Ortalama Dolar Satış Fiyatı	Yıllık Ortalama Asgari Ücret (₺)	Yıllık Ortalama Asgari Ücret Bazında Saatlik Ücret (₺)	Yıllık İş göremezlik Saat'inin (TL) Bazında Karşılığı	Yıllık İş göremezlik Saat'inin Dolar Bazında Karşılığı
2007	1.935.981	14.519.857	411,09	1,307	314.529	1.747	19.407.950,30	25.366.191
2008	1.847.731	13.857.982	446,78	1,29915	343,901	1,91	20.376.248,32	26.468.746
2009	1.633.406	12.250.545	486,85	1,55453	313,181	1,739	13.708.943,21	21.303.697
2010	1.578.704	11.840.280	533,17	1,5076	353,654	1,964	15.430.862,58	23.254.309
2011	1.835.476	13.766.070	584,71	1,67806	348,444	1,935	15.874.460,93	26.637.345
2012	1.713.166	12.848.745	653,97	1,80114	363,086	2,017	14.389.738,28	25.915.918
2013	2.410.330	18.077.475	714,94	1,90543	375,211	2,084	19.776.093,38	37.673.457
2014	2.108.819	15.816.142	787,17	2,19232	359,057	1,994	14.387.494,58	31.537.388
2015	3.095.903	23.219.272	882,11	2,72515	323,692	1,798	15.348.622,04	41.748.251
2016	3.588.105	26.910.787	1.159,96	3,02342	383,658	2,131	18.970.191,25	57.346.888
2017	4.249.789	31.873.417	1.249,37	3,65007	342,286	1,901	16.600.374,42	60.591.366
2018	2.972.792	22.29.594	1.426,32	4,82025	295,901	1,643	7.600.048,34	36.632.233
2019	3.751.557	28.136.678	1.795,29	5,68111	316,01	1,755	8.692.108,83	49.379.870

2020	3.581.44 4	26.935.83 3	2.070,57	7,0182 3	295,027	1,639	6.290.657,0 8	44.147.83 1
2021	4.745.67 2	35.592.54 0	2.505,54	8,8773 4	282,239	1,567	6.282.923,3 0	55.773.51 0

İş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu oluşan maliyetler ülke ekonomisine de olumsuz anlamda yansımaktadır. Maliyetlerin maddi boyutu olduğu kadar manevi boyutunda mevcuttur. Ülkemizde, 2007 yılında ortalama 19.4 milyon TL (25.3 milyon dolar), 2008 yılında ortalama 20.3 milyon TL (26.4 milyon dolar), 2009 yılında ortalama 13.7 milyon TL (21.3 milyon dolar), 2010 yılında ortalama 15.4 milyon TL (23.2 milyon dolar), 2011 yılında ortalama 15.8 milyon TL (26.6 milyon dolar), 2012 yılında ortalama 14.3 milyon TL (25.9 milyon dolar), 2013 yılında ortalama 19.7 milyon TL (37.6 milyon dolar), 2014 yılında ortalama 14.3 milyon TL (31.5 milyon dolar), 2015 yılında ortalama 15.3 milyon TL (41.7 milyon dolar), 2016 yılında ortalama 18.9 milyon TL (57.3 milyon dolar), 2017 yılında ortalama 16.6 milyon TL (60.5 milyon dolar), 2018 yılında ortalama 7.6 milyon TL (36.6 milyon dolar), 2019 yılında ortalama 8.6 milyon TL (49.3 milyon dolar), 2020 yılında ortalama 6.2 milyon TL (44.1 milyon dolar), 2021 yılında ortalama 6.2 milyon TL (55.7 milyon dolar) yıllık iş göremezlik maliyetinin oluştuğu görülmektedir (Tablo 2.).

Tablo 3. İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Meydan Gelen Ölüm Maliyetleri

Yıllar	İş kazası sonucu ölüm sayısı	Meslek hastalığı sonucu ölüm sayısı	Toplam Ölüm Sayısı	Yılın Ortalama Asgari Ücreti (TL)	Günlük Ortalama Asgari Ücret (TL)	Yılın Ortalama Asgari Ücreti (Dolar)	Günlük Ortalama Asgari Ücret (Dolar)	Ölüm Sonucunda Meydana Gelen Maliyet (TL)	Ölüm Sonucunda Meydana Gelen Maliyet (Dolar)
2007	1.043	1	1.044	411,09	13,703	314,529	10,484	114.447.456	87.562.368
2008	865	1	866	446,78	14,892	343,901	11,463	103.171.776	79.415.664
2009	1.171	0	1.171	486,85	16,228	313,181	10,439	152.023.904	97.605.192
2010	1.444	10	1.454	533,17	17,772	353,654	11,788	206.723.904	137.118.016
2011	1.700	10	1.710	584,71	19,490	348,444	11,614	266.623.200	158.879.520
2012	744	1	745	653,97	21,799	363,086	12,102	129.922.040	72.127.920
2013	1.360	0	1.360	714,94	23,831	375,211	12,507	259.281.280	136.076.160
2014	1.626	0	1.626	787,17	26,239	359,057	11,968	341.316.912	155.679.744
2015	1.252	0	1.252	882,11	29,403	323,692	10,789	294.500.448	108.062.624
2016	1.405	0	1.405	1.159,96	38,665	383,658	12,788	434.594.600	143.737.120
2017	1.636	0	1.636	1.249,37	41,645	342,286	11,409	545.049760	149.320.992

2018	1.541	0	1.541	1.426,32	47,544	295,901	9,863	586.122.432	121.591.064
2019	1.147	0	1.147	1.795,29	59,843	316,01	10,533	549.119.368	96.650.808
2020	1.231	5	1236	2.070,57	69,019	295,027	9,834	682.459.872	97.238.592
2021	1.382	35	1.417	2.505,54	83,518	282,239	9,407	946.760.048	106.637.752

İş kazaları ve meslek hastalığı kapsamında kayıp iş günü maliyeti hesaplanmasında geçici iş göremezlik gün sayısı ve sürekli iş göremezlik gün sayısının toplamı dışında, iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucunda hayatını kaybeden çalışanların sayısının kayıp iş günü de hesaplanmalıdır.

Tablo 1’de toplam iş göremezlik günü kapsamında kayıp iş günü maliyeti hesaplanmıştır. Tablo 3.’de de iş kazası ve meslek hastalığı nedeniyle ölen çalışanların kayıp iş günü maliyeti hesaplanmıştır. Buna göre; toplam hayatını kaybeden çalışanların sayısını günlük ortalama asgari ücret ile 8000 gün ile çarpımı sonucunda oluşan kayıp iş günü maliyeti hesaplanmıştır. Aynı esaslarla dolar cinsinden de hesaplama yapılmıştır (Tablo 4.). Örneğin; 2020 yılında hayatını kaybeden toplam çalışan sayısı 1.236 kişidir. 2020 yılı için ortalama aylık asgari ücret 2070,57 TL, günlük ortalama asgari ücret 69,019 hesaplanmıştır. Buna göre 2020 yılı için hayatını kaybeden çalışanların, $1.236 \times 69,019 \times 8000 = 682.458.872$ TL kayıp iş günü maliyeti hesaplanmıştır.

Tablo 4. Toplam Kayıp İş günü Maliyeti

Yıllar	Yıllık İş göremezlik Saat’inin (TL) Bazında Karşılığı	Ölüm Sonucunda Meydana Gelen Maliyet (TL)	Toplam Kayıp İş günü Maliyeti (TL)	Yıllık İş göremezlik Saat’inin Dolar Bazında Karşılığı	Ölüm Sonucunda Meydana Gelen Maliyet (Dolar)	Toplam Kayıp İş günü Maliyeti (Dolar)
2007	19.407.950,30	114.447.456	133.855.406,3	25.366.191,05	87.562.368	112.928.590,5
2008	20.376.248,32	103.171.776	123.548.024,32	26.468.746,57	79.415.664	105.884.410,57
2009	13.708.943,21	152.023.904	165.732.847,21	21.303.697,75	97.605.192	118.908.889,75
2010	15.430.862,58	206.723.904	222.154.766,58	23.254.309,92	137.118.016	160.372.325,92
2011	15.874.460,93	266.623.200	282.497.660,93	26.637.345,45	158.879.520	185.516.865,45
2012	14.389.738,28	129.922.040	144.311.778,28	25.915.918,66	72.127.920	98.043.838,66
2013	19.776.093,38	259.281.280	279.057.373,38	37.673.457,90	136.076.160	174.749.617,90

2014	14.387.494,58	341.316.912	355.704.406,58	31.537.388,14	155.679.744	187.217.132,14
2015	15.348.622,04	294.500.448	309.849.070,04	41.748.251,95	108.062.624	149.810.875,95
2016	18.970.191,25	434.594.600	453.564.791,25	57.346.888,16	143.737.120	201.084.008,16
2017	16.600.374,42	545.049.760	561.650.134,42	60.591.366,66	149.320.992	209.912.358,66
2018	7.600.048,34	586.122.432	593.722.480,34	36.632.233	121.591.064	158.223.297
2019	8.692.108,83	549.119.368	557.811.476,83	49.379.870,32	96.650.808	146.030.678,32
2020	6.290.657,08	682.459.872	688.750.529,08	44.147.831,40	97.238.592	141.386.423,40
2021	6.282.923,30	946.760.048	953.042.970,30	55.773.510,18	106.637.752	162.411.262,18

SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye’de 2007-2022 yılları arasında toplam 3.473.699 iş kazası meydana gelmiştir. Bu iş kazalarında 19.546 kişi hayatını kaybetmiştir. Söz konusu yıllar arasında 10.691 kişi meslek hastalığına yakalanmış ve bunlardan 63 kişi hayatını kaybetmiştir. Ülkemizde 2007-2022 yılları arasındaki iş kazaları incelendiğinde hem iş kazalarının meydana gelmesi ve iş kazaları sonucu ölümlerin ağırlıklı olarak, Kömür ve Linyit işlerinde çalışanlar ve İnşaat Sektöründe çalışanların olduğu görülmektedir. İş kazalarının gerçekleştiği ve iş kazaları sonucu ölümlerin olduğu illere bakıldığında İstanbul gerek nüfusu gerekse çalışma alanlarının genişliği sebebiyle birinci sırada olduğu görülmektedir. Aynı şekilde iş kazalarının meydana geldiği saat aralığının ise 11.00-12.00 arasında olduğu görülmektedir. Bu oran iş kazalarının ortalama % 10’unun söz konusu saatler arasında olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile iş kazalarının ortalama %10’u 11.00-12.00 arasında meydana gelmektedir. Bunun sebebinin ise, öğlen arasına gelmeden çalışanların yorgunluğu, açlığı ve dikkatsizliği olduğu değerlendirilmektedir.

İş kazalarının ve meslek hastalıklarının analizi yapılırken birçok kriteri aynı anda yapmak faydalı olacaktır. Tek başına iş kazası veya meslek hastalığı sayısı veya iş kazası veya meslek hastalığında dolayı meydana gelen ölüm sayısı gerçek bir değerlendirme olmayacaktır. Çalışan sayısı, işyeri sayısı ve bunlara bağlı olarak iş kazası sıklık hızı da dikkate alınmalıdır. İş kazası sıklık hızı daha doğru analiz yapmamızı sağlayacaktır.

Ülkemizde iş kazaları ve meslek hastalıkları AB ülkelerine göre oldukça fazladır. Bunun başta eğitim, denetim, kayıt altına alma, koruyucu teçhizat kullanım eksikliği, ciddiyet gibi birçok sebebi olduğu vardır. Bu sebeplere ilave olarak mevzuat anlamında da eksikliklerimiz giderilmelidir.

İş kazaları ve meslek hastalığından dolayı oluşan iş günü kayıpları neticesinde maliyetler ülkemizde oldukça yüksektir. İş sağlığı ve güvenliği kapsamında alınması gereken önlemler tam ve zamanında alınmadığında karşımıza ciddi boyutta iş kazası ve meslek hastalığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla buna bağlı olarak da maliyetler de artmaktadır. Yukarıda çıkarılan maliyetler sadece bilinen ve

hesaplanan maliyetlerdir. Ayrıca bu maliyetlere ilave olarak manevi maliyetlerde eklendiğinde karşımıza çok dramatik bir tablo çıkmaktadır. Bu verilere göre yaklaşık olarak 2007 yılında 133,8 milyon TL, 2008 yılında 123,5 milyon TL, 2009 yılında 165,7 milyon TL, 2010 yılında 222,1 milyon TL, 2011 yılında 282,4 milyon TL, 2012 yılında 144,3 milyon TL, 2013 yılında 279 milyon TL, 2014 yılında 355,7 milyon TL, 2015 yılında 309,8 milyon TL, 2016 yılında 453,5 milyon TL, 2017 yılında 561,6 milyon TL, 2018 yılında 593,7 milyon TL, 2019 yılında 557,8 milyon TL, 2020 yılında 688,7 milyon TL, 2021 yılında 953 milyon TL görünür kayıp işgünü maliyeti ortaya çıkmaktadır. Görünmeyen işgünü kaybı ise, görünen maliyetin yaklaşık ortalama 8 katı olduğu düşünüldüğünde maliyetin büyüklüğü hiç de az değildir.

İş kazaları ve meslek hastalıkları ile ilgili olarak SGK kayıtlarından faydalanılmıştır. Ancak bu sayıların sadece kayıt altına alınan sayılar olduğu düşünüldüğünde, iş kazaları ve özellikle meslek hastalığındaki sayıların (ölüm, yaralanma, meslek hastalığı vb.) oldukça fazla olduğu değerlendirilmektedir.

Yukarıda yaptığımız değerlendirmeler ilgili kurum ve kuruluşların kayıt altına aldığı rakamları göstermektedir. Ancak bu rakamların bizlere tam ve doğru rakamları verdiği konusu tartışmalıdır. Şöyle ki işveren veya çalışanlar çok çeşitli sebeplerden dolayı iş kazalarının ve özellikle meslek hastalığının kayıt altına alınmasında gerçekçi davranmadığı değerlendirilmektedir. İşverenin gerek maddi (tazminat, iş yerinin adını kötü çıkması vb.) gerekse manevi (tazminat, işçilerin moral ve motivasyonu vb.) sebepleri ile çalışanların tutumları (iş kaybetme korkusu, baskı vb.) dolayısıyla iş kazalarının kayıt altına alınması çok zordur. Meslek hastalığı ile ilgili olarak ise, periyodik sağlık kontrolleri kayıt altına alınmadığı için meslek hastalığının tespiti de bir o kadar zordur.

2012 yılında 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte İş Sağlığı ve Güvenliği alanında hatırı sayılır derecede bir ilerleme kaydedilmiştir. Ancak bu yeterli değildir. AB ülkelerindeki standartlara, iş kazaları sonucu meydana gelen ölüm ve meslek hastalıkları oranlarına ulaşmak için öncelikle mevzuat anlamında düzenlemeler tamamlanmalı, iş sahasında denetim ve kontroller artırılmalı ve eğitim eksikliği giderilmelidir.

KAYNAKLAR

- Balcı, B. , Taçkın, E. , Balcı, E. Ö. & Yerden, A. (2013). İş Kazalarında Mali Kayıplar. İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi , (6) , 66-83.
- Bekar, İ. , Oruç, D. & Bekar, E. (2017). İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Maliyeti (2005-2014). Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi , 3 (3) , 479-489 .
- Şen, M., Dursun, S., Murat, G., (2018). Türkiye'de İş Kazaları: Avrupa Birliği Ülkeleri Bağlamında Bir Değerlendirme. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 9 (16), 1167-1190.
- Ünal, H.G., Yaman, K., Gök, A. (2008). Türkiye'de Tarımsal İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarının Maliyeti Üzerine Bir Araştırma. Tarım Bilimleri Dergisi, 14 (4), 428-435.
- Yurtseven C. N. (2021). Spor Profesyonellerinde İş sağlığı ve Güvenliği, Gazi Kitabevi, 158s, Ankara.
- Gözüak, M. H., & Ceylan, H. (2021). Türkiye'de inşaat sektöründe meydana gelen iş kazalarının iş sağlığı ve güvenliği bağlamında analizi: Güncel eğilimlere genel bir bakış. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(2), 133-143.
- Ceylan, H. (2011). Türkiye'deki iş kazalarının genel görünümü ve gelişmiş ülkelerle kıyaslanması. *International Journal of Engineering Research and Development*, 3(2), 18-24.
- Alli, B. O. (2008). Fundamental principles of occupational health and safety Second edition. Geneva, International Labour Organization, 15, 2008.
- Yılmaz, F. (2015). Türkiye'de İş Sağlığı Ve Güvenliği Teftişlerinin İstatistiksel Açıdan Değerlendirilmesi. *Is, Guc: The Journal Of Industrial Relations & Human Resources*, 17(2).

<https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Yillik/> (E.T.17.04.2023)

<https://tr.euronews.com> (E.T. 15.05.2023)

<https://brutmaas.net/asgari-ucret/2007/tablo> (E.T. 10.04.2023)

<https://www.isigmeclisi.org/> (E.T. 14.05.2023)

OUTCOMES-BASED TEACHING AND LEARNING PRACTICES OF INSTRUCTORS IN THE MARITIME SCHOOLS IN REGION III

Wilma DAVID PARAS

DR., Professor, Philippine Merchant Marine Academy, San Narciso, Zambales, Philippines

ORCID ID : 0009-0001-5769-3333

ABSTRACT

This study assessed the extent to which the maritime instructors teaching in College in Central Luzon, Region III put into actual practice the Outcomes-Based Teaching and Learning approach in teaching College courses.

This study utilized the descriptive-comparative design of research. It involved maritime instructors teaching in college from four (4) maritime schools in Central Luzon. The researcher gathered data using a researcher-made survey questionnaire, observation, and interviews. The data gathered were analyzed using Average, Percentage, Weighted Mean, Rank and Analysis of Variance.

The top six problems most met by respondents are students' behavioral problem, lack of knowledge related to OBE approach, lack of internet access by the students, lack of training on methods and techniques in the implementation, lack of training on assessment strategies and lack of instructional materials. In terms of level of awareness on Program outcomes, it was found out that there are significant variations on the level of awareness on Program Outcomes among maritime instructors in Central Luzon. There are significant variations in the level of awareness on program outcomes among instructors across schools. The level of awareness on Program outcomes are different among teachers coming from different schools.

There is no significant variation in the assessment of the instructors as to the extent of OBTL implementation.

In terms of OBTL Practices across schools, there is no significant variation on the assessment of the instructors as to the extent of OBTL implementation as to assessment across schools. On the other hand, the null hypothesis is rejected variation on the assessment of the instructors as to the extent of OBTL implementation in terms of syllabi preparation and on approaches, methods and techniques used. Along with these two areas, the instructors from the different schools do not seem to agree on practices.

Keywords: Maritime, outcomes-based, teaching, learning, practices, instructors, development, programs, Marine Engineering, Marine Transportation, Central Luzon

INTRODUCTION

"A good quality education is one that provides all learners with capabilities they require to become economically productive, develop sustainable livelihoods, contribute to peaceful and democratic societies and enhance individual well-being. *The learning outcomes that are required vary according to context but at the end of the basic education cycle must include threshold levels of literacy and numeracy, basic scientific knowledge and life skills including awareness and prevention of disease. Capacity development to improve the quality of teachers and other education stakeholders is crucial throughout this process.*

"Quality education today is measured not only by effectiveness, efficiency and sustainability but also by relevance. Relevance in education means that the needs of students and employees are addressed, and the future graduates would have been provided with a curriculum that is comparable with international standard. Relevant education also means that our graduates could compete globally with the graduates of other countries. It also means that it can meet the needs of the industry effectively (CMO 37, Series of 2012).

These policies, standards and guidelines were developed in pursuit of the educational reforms that include the enhanced basic education curriculum through K to 12, the New General Education Curriculum, and the ongoing quality assurance system for the development, recognition, and award of qualification of the BSMT and BSMarE graduates based on the Philippine Qualifications Framework (PQF) Level 6 and International Standards.

Further, these aligned policies serve the purpose of making the BSMT and or BSMarE programs responsive to the needs of the industry and ensure the global competitiveness of the BSMT and BSMarE graduates.

In addition, based on the Guidelines for the Implementation of CMO No. 46, S. 2012, that advocates the shift to learning competency-based policies, standards, and guidelines in higher education programs as well as outcomes-based education. It specifies the core competencies expected of Bachelor of Science in Marine Transportation (BSMT) and Bachelor of Science in Marine Engineering (BSMarE) graduates regardless of the type of HEI they graduate from. However, in recognition of the spirit of outcomes-based education and of the typology of HEIs,” this PSG also provides “ample space for HEIs to innovate in the curriculum in line with the assessment of how best to achieve learning outcomes in their particular contexts and their respective missions...”

Outcomes-based Teaching and Learning embodies the idea that the best way to learn is to determine and establish the end goal (outcome) to be achieved. Once the end goal (outcome) has been determined, curriculum, instruction, and methodologies are designed and aligned to move the student to the outcomes- what students should know and should be able to do as end product of their schooling.

Outcomes based education (OBE) is a process that involves the restructuring of curriculum, assessment and reporting practices in education to reflect the achievement of high order learning and mastery rather than the accumulation of course credits (Tucker, 2004).

As embodied in the CMO No. 46, Series of 2012, all PHEIs (Philippine Higher Education Institution) with an existing BSMT and BSMarE program/s are required to shift to an outcomes-based approach based on this PSG and must secure approval for such a shift. State Universities and Colleges (SUCs) and local colleges and Universities (LCUs) should likewise strictly adhere to the provisions in these policies and standards, “Policy-Standard to Enhance Quality Assurance (QA) in Philippine Higher Education.

RESEARCH METHODOLOGY

This study dealt with current classroom practices of maritime instructors in Central Luzon teaching maritime courses in higher education institutions. The researcher used the Input – Process – Output model of research. The input includes the profile of the maritime instructors in the higher education institutions in terms of gender, highest educational attainment, specialization, number of years in teaching maritime courses, trainings attended in relation to outcomes-based education; implementation of outcomes-based education in the classroom; and problems met by the teachers. The process involved gathering of data through a questionnaire documentary analysis and analysis of the data. The output is a faculty development program design.

This study assessed the extent to which the instructors of Maritime schools, teaching in Region III put into actual practice the Outcomes-based Teaching and Learning approach in teaching College courses.

Research Design

This study utilized the descriptive - comparative design of research that employs the process of discipline of Inquiry through the gathering and analysis of empirical data (Sevilla, 1993). Descriptive study is valuable on fact-finding on which scientific judgement may be used. It provides essential knowledge about the nature of object or persons under investigation (Calmorin, et.al. (2007).

It was also cited that the principal aims in employing the descriptive methods are to describe the nature of a situation as it exists at the time of the study and to explore the causes of phenomena (Sevilla, 2002).

Calderon and Minaya-Rowe (2000) further mentioned that descriptive research design is a fact-finding study with adequate and accurate interpretation. It is used to collect demographic data about people’s

behavior, practices, intentions, perceptions and the like and then such data were to be analyzed and interpreted.

Scope and Delimitation

The investigation focused on the assessment of the current practices of maritime instructors in Central Luzon, vis-à-vis the OBTL.

Respondents were maritime instructors in Central Luzon.

However, this study is delimited only on the analysis of the profile of the faculty teaching maritime courses; the extent to which they practice OBTL in the actual classroom teaching in terms of syllabi preparation, approaches, methods and techniques of instruction and assessment; and the problems met by the instructors.

Table 1. Distribution of the Respondents

Name of Maritime Schools	No. of Respondents	Percentage
BMA	27	18.75
CELTEC	10	69.44
MAAP	82	56.94
PMMA	25	17.36
TOTAL	144	100%

Instrument

The study used a questionnaire as the main instrument in gathering data. The contents of the questionnaire include items designed to seek information on the faculty profile in terms of their gender, educational attainment, specialization, number of years in teaching maritime courses, and trainings attended related to outcomes-based education.

Part I of the instrument involves the assessment on the practices of the teachers in teaching: Syllabi preparation, Approaches, Methods and Techniques and Assessment.

Part II seeks to elicit the problems met by the teachers in relation to their implementation of OBTL or Outcomes-Based Teaching and Learning.

Validation of Instrument

The completed outline of the questionnaire was pilot tested to the faculty members teaching technical subjects at the Philippine Merchant Marine Academy, San Narciso, Zambales.

Data Gathering Procedure

As part of the preparation for the gathering of data, the researcher secured permission from the CHED III Regional Director. Prepared letter to the Vice-Presidents for Academic Affairs of the maritime schools in Region III requesting for the conduct of the research. They or their official representatives then endorsed the questionnaire to the Deans of the College of Arts/Sciences who later endorsed the activity to the Chair before the distribution and retrieval of the instrument was personally done by the researcher.

Treatment of Data

The data gathered through the responses indicated in the questionnaire were organized, tabulated and analyzed.

1. **Percentage.** This was used to determine the proportion of the instructors belonging to specific categories relative to their profile.

$$\text{Formula: } \% = \frac{F}{N} \times 100$$

- Where:**
- = Percentage
  - F** = Frequency
  - N** = Total Number of Respondents
  - 100** = Constant Value

2. **Mean.** This was utilized to determine the final weight of each item in the instructors' awareness of the program outcomes mandated by CHED relative to teaching English and the instructors' practices in the implementation of OBTL.

$$\text{Formula: } \bar{X} = \frac{\sum FX}{N}$$

- Where:**
- X** = Mean
  - Σ = Summation Symbol
  - F** = Frequency
  - X** = Midpoint
  - N** = Number of Cases

The mean score has the following descriptive rating:

Numerical Equivalent	Descriptive Rating
4.20 - 5.00	Strongly Agree
3.40 - 4.19	Agree
2.60 - 3.39	Moderately Agree
1.80 - 2.59	Disagree
1.00 - 1.79	Strongly Disagree

3. **ANOVA or Analysis of Variance.** This was utilized to determine the level of awareness on program outcomes among instructors and the significant variations in the extent of the implementation of OBTL across schools.

Formula:

$$F = \frac{MST}{MSE}$$

- Where:**
- F** = ANOVA Coefficient
  - MST** = Mean sum of squares due to treatment
  - MSE** = Mean sum of squares due to error

1. Profile of Respondents

Table 1 shows the profile of the respondents in terms of gender. It can be gleaned from the table that one hundred one (101) or 70.14 % among the respondents are male and forty-three (43) or 29.86 % are female. This means that majority of the instructors teaching in maritime schools in Central Luzon are male.

Table 1. Distribution of Respondents by Gender

Gender	Maritime Schools/Frequency					%
	A	B	C	D	TOTAL	
Male	17	7	61	16	101	70.14
Female	10	3	21	9	43	29.86
Total					144	100

Table 2. Distribution of Respondents by Educational Attainment

Educational Attainment	Maritime Schools/Frequency					Total	%
	A	B	C	D			
Ed.D./Ph.D.	2	2	9	4	17	11.80	
MA/MAT	4	2	15	9	30	20.83	
BS	13	5	50	7	75	52.08	
With Ph.D. units	0	0	2	1	3	2.08	
With MA units	5	1	3	2	11	7.64	
With MS units	2	0	2	2	6	4.17	
No Answer	1	0	1	0	2	1.39	
Total					144	100	

Table 2 shows the profile of the respondents in terms of their highest educational attainment. Table 2 shows that seventy five (75) or 52.08 % are baccalaureate degree holders, thirty (30) or 20.83 % of the respondents are masterate degree holders, seventeen (17) or 11.80 % are doctorate degree holders, eleven (11) or 7.64 % with MA units, six (6) or 4.17 % with MS units, three (3) or 2.08 % with Ph.D. units, while two (2) or 1.39 % did not write his degree.

Table 3 shows the profile of the respondents in terms of specialization. There are twenty five (25) or 9.03 % of the respondents specialized in English/Linguistics, twenty one (21) or 14.58 % in Mathematics, seventeen (17) or 11.81 % specialized in Seamanship/Trim and Stability, seventeen (17) or 11.81 % in Science , sixteen (16) or 11.11 % in Deck watch and Navigation, thirteen (13) or 9.03 % in Computer/IT, ten (10) or 6.94 % in Filipino, nine (9) or 6.25% specialized in Educational Administration/Management/Supervision, seven (7) or 4.86 % in Social Science, five (5) or 3.47 % in Broadcasting, two (2) or 1.39% in Research, and two (2) or 1.39% have no specialization. .

Table 4 shows the number of the respondents' years of their teaching in college. It can be seen from the table that sixty-two (62) or 43.06 % have been teaching from one to five years, forty-five (45) or most of the instructors teaching in maritime schools are either English/Linguistic and Mathematics specialists.

Table 3. Distribution of Respondents by Specialization

Specialization						
	A	B	C	D	Total	%
English/ Linguistics	4	0	16	5	25	17.36
Educational Administration/ Management and Supervision	1	0	7	1	9	6.25
Seamanship/Trim and Stability	3	1	11	2	17	11.81
Deck watch and Navigation	2	4	7	3	16	11.11
Science	4	1	7	5	17	11.81
Broadcasting	2	0	3	0	5	3.47
Filipino	3	0	5	2	10	6.94
Mathematics	4	2	11	4	21	14.58
Research	0	0	2	0	2	1.39
Computer/IT	3	1	8	1	13	9.03
Social Science	1	1	3	2	7	4.86
No Specialization	0	0	2	0	2	1.39
Total					144	100

Table 4. Distribution of Respondents by Years of Teaching in College

Years of Teaching in College						
	A	B	C	D	Total	%
11 and above	4	1	37	3	45	31.25
6 to 10 years	11	3	15	8	37	25.69
1 to 5 years	12	6	30	14	62	43.06

Total					144	100
--------------	--	--	--	--	------------	------------

Table 4 shows the number of the respondents' years of their teaching in college. It can be seen from the table that sixty-two (62) or 43.06 % have been teaching from one to five years, forty-five (45) or 31.25 % have been teaching in college for more than ten years, and thirty-seven (37) or 25.69 % have been teaching for six up to ten years. This means that most of the instructors teaching in maritime schools have been teaching in college from one to five years.

Table 5 shows the profile of the respondents in terms of their training related to OBTL. It can be seen from the table that sixty-seven (67) or 46.53 % of the respondents have trainings related to OBE, fifty-four (54) or 37.50% have no trainings related to OBE and twenty-three (23) or 15.97 % left the blank unanswered.

Table 5. Distribution of Respondents by Trainings Related to OBTL

	Frequency					
	A	B	C	D	Total	%
With Training	7	3	44	13	67	46.53
Without Training	13	6	26	9	54	37.50
No Answer	7	1	12	3	23	15.97
Total					144	100

2. Awareness of Faculty on Program Outcomes

Table 6 shows the level of awareness of the respondents on the Program Outcomes. The table shows the respondents' awareness of the Program Outcomes. It has an over-all weighted mean of 4.47 with a descriptive rating of strongly agree. Specifically, the respondents strongly agree that they are aware that the students in college are expected to acquire the ability to engage in lifelong learning and an understanding of the need to keep current developments with a weighted mean of 4.53. Second to the highest among the program outcomes are: the recognition of professional, social, and ethical responsibility and the ability to effectively communicate orally and in writing using the English language which both got a weighted mean of 4.48. Third, the lowest among the program outcomes is the item on understanding of the effects of solutions in a comprehensive context having an average mean of 4.44. The lowest among the program outcomes that the respondents are aware of is the knowledge of contemporary issues with a weighted mean of 4.40 with a descriptive rating of strongly agree.

3. Implementation of OBTL

Table 7 shows the respondents' degree of implementation of OBTL in terms of practices on syllabi preparation. It can be gleaned from the table that the respondents strongly agree that in preparing the syllabus, the topic is considered most with a weighted mean of 4.57. Second to be considered in the syllabi preparation is the assessment which got a weighted mean of 4.55, along with the teaching activities, learning activities and expected outcomes of the course were all considered with a weighted mean of 4.54. Likewise, the respondents strongly agree that in preparing the syllabus, expected outcomes must be aligned to the CHED program outcomes and reflect higher order thinking skills which both got a weighted mean of 4.52.

Table 6. Distribution of Respondents' Level of Awareness on OBTL

Program Outcomes	WX					
	A	B	C	D	WX	DR
1.An ability to work effectively in multi-disciplinary and multi-cultural teams.	4.48	4.50	4.56	4.35	4.47	SA
2.Recognition of professional, social and ethical responsibility.	4.44	4.60	4.44	4.44	4.48	SA
3.An ability to effectively communicate orally and in writing using the English Language.	4.44	4.50	4.48	4.49	4.48	SA
4.An understanding of the effects of solutions in a comprehensive context.	4.52	4.50	4.48	4.27	4.44	SA
5.An ability to engage in lifelong learning and an understanding of the need to keep current developments.	4.74	4.60	4.76	4.02	4.53	SA
6.A knowledge of contemporary issues.	4.52	4.50	4.32	4.26	4.40	SA
Overall					4.47	SA

Table 7. Distribution of Respondents' Degree of Implementation of OBTL in Terms of Practices on Syllabi Preparation

Syllabi Preparation	WX					
	A	B	C	D	WX	DR
1. Expected Outcomes are determined prior to the preparation of the syllabi	4.63	4.60	4.04	4.50	4.44	SA
2.Expected outcomes are aligned to the institution's vision, mission and goals.	4.41	4.50	4.56	4.34	4.45	SA
3.Expected outcomes are aligned to the CHED program outcomes.	4.48	4.60	4.64	4.37	4.52	SA
4.Expected outcomes reflect higher order thinking skills	4.59	4.80	4.48	4.20	4.52	SA

5.Expected outcomes are determined before the learning activities	4.63	4.50	4.52	4.37	4.51	SA
6.Expected outcomes are determined before the topic	4.56	4.60	4.48	4.33	4.49	SA
7. Syllabi contains the following:	4.59	4.70	4.48	4.37	4.54	SA
a. Expected outcome of the course						
b. time frame	4.59	4.50	4.52	4.38	4.50	SA
c. topic	4.63	4.60	4.56	4.49	4.57	SA
d. teaching activity	4.67	4.50	4.56	4.44	4.54	SA
e. learning activity	4.63	4.50	4.60	4.44	4.54	SA
f. assessment	4.67	4.50	4.60	4.43	4.55	SA
Overall	4.59	4.58	4.50	4.39	4.52	SA

Table 8 shows the degree of respondent's implementation of OBTL in terms of approaches, methods and techniques used. It can be gleaned from the table that generally; the respondents strongly agree. That they implement the OBTL in terms of approaches, methods, and techniques used with an overall weighted mean of 4.58. Specifically, they strongly agree that they provided their students with variety of learning activities which has a weighted mean of 4.70.

Secondly, they strongly agree that they encourage their students to explain their ideas and encourage their students to ask questions having a weighted mean of 4.68 and 4.65. Third, they strongly agree that wide variety of learning resources are used which has a weighted mean of 4.62 and students are encouraged to explore and find answers having a weighted mean of 4.61. Also, respondents' strongly agree that the teacher should explain the purpose of an activity and its relationship with another part of the lesson which has a weighted mean of 4.60 and expected outcomes are communicated to the students at the start of the lesson, varied exercises for practice is provided which both got a weighted mean of 4.59. Lastly, they also strongly agree that opportunities are provided for students to interact and to collaborate which got a weighted mean of 4.58.

On the other hand, the respondents' lowest weighted mean score of 4.45 is in item that prior knowledge, perceptions, and experiences about a topic is activated. The second to the lowest falls under the item that the use of a website is encouraged with a weighted mean of 4.47. The third to the lowest items are: remedial instruction is provided, and the lesson is paced according to students' interest, understanding and performance with both items having a weighted mean of 4.47 and 4.53. The last three other lowest items fall under item that the students are encouraged to revise and improve their work, students are asked to relate new knowledge to real life situations, and students are made accountable to their own learning which all got a weighted mean of 4.55.

Table 8. Distribution of Practices of the Respondents on the Implementation of OBTL in Terms of Approaches, Methods and Techniques Used

Approaches/ Methods and Techniques	WX					
	A	B	C	D	WX	DR

1.Expected outcomes are communicated to the students at the start of the lesson	4.74	4.40	4.84	4.38	4.59	SA
2.Prior knowledge, perceptions and experiences about a topic is activated	4.48	4.50	4.44	4.39	4.45	SA
3.Students are encouraged to explain their ideas	4.78	4.70	4.80	4.43	4.68	SA
4.Students are encouraged to ask questions	4.70	4.70	4.72	4.48	4.65	SA
5.A variety of learning activities are provided	4.81	4.70	4.84	4.43	4.70	SA
6.Wide variety of learning resources are used	4.74	4.50	4.80	4.45	4.62	SA
7.Opportunities are provided for students to interact and to collaborate	4.56	4.80	4.64	4.37	4.58	SA
8.The students are encouraged to explore and find answers	4.56	4.70	4.72	4.44	4.61	SA
9.Varied exercises for practice is provided	4.63	4.60	4.76	4.37	4.59	SA
10.The use of a website is encouraged	4.56	4.20	4.64	4.48	4.47	SA
11.The students are encourage to revise and improve their work	4.48	4.40	4.92	4.38	4.55	SA
12.The students are asked to relate new knowledge to real life situations	4.52	4.70	4.64	4.34	4.55	SA
13.The lesson is paced according to students' interest, understanding and performance	4.63	4.60	4.60	4.29	4.53	SA
14.Remedial instruction is provided	4.56	4.60	4.72	4.23	4.53	SA
15.The teacher explains the purpose of an activity and its relationship with another part of the lesson	4.63	4.70	4.64	4.44	4.60	SA
16.Students are made accountable to their own learning	4.63	4.50	4.64	4.42	4.55	SA
Overall	4.63	4.58	4.71	4.40	4.58	SA

Table 9 shows the practices of instructors teaching in the maritime schools in Central Luzon. It can be gleaned from the table that the respondents strongly agree that they implemented the Outcomes-based Teaching and learning in terms of assessment with an over-all weighted mean of 4.41. Specifically, they strongly agree that rubrics are developed to assess students' works/projects with a weighted mean of 4.66. Second, they strongly agree that students are required to deliver a speech or report orally in class for the result of their research with a weighted mean of 4.45, and third, they strongly agree that students are required to write paragraphs or research paper with a weighted mean of 4.42.

On the other hand, the practice that is lowest in the weighted average is authentic/alternative assessment strategies are used which got a weighted average mean of 4.27. Second to the lowest in the weighted average are: quizzes are bases for intervention and portfolio assessment is used which both got a weighted mean of 4.34. Third to the lowest in the weighted average is the multiple assessment strategies are used with a weighted average of 4.40.

Table 9. Respondents' Degree of Implementation of OBTL in Terms of Assessment

Assessment	WX					
	A	B	C	D	WX	DR
1. Rubrics are developed to assess students' works/projects	4.70	4.80	4.64	4.49	4.66	SA
2. Students are required to write paragraphs/research paper	4.44	4.50	4.32	4.42	4.42	SA
3. Students are required to deliver a speech in class/report orally in class the result of research	4.44	4.60	4.32	4.45	4.45	SA
4. Quizzes are bases for intervention	4.26	4.40	4.24	4.46	4.34	SA
5. Multiple assessment strategies are used	4.30	4.50	4.36	4.42	4.40	SA
6. Portfolio assessment is used	4.41	4.20	4.44	4.29	4.34	SA
7. Authentic/Alternative assessment strategies are used	4.19	4.40	4.04	4.43	4.27	SA
Overall	4.39	4.49	4.34	4.42	4.41	SA

4. Problems Met in the Implementation of OBTL

Table 10 shows the problems met by the instructors teaching in selected maritime schools in Central Luzon. It can be gleaned from the table that lack of knowledge related to OBTL approach was met by ninety-three (93) instructors/professors. Students' behavioral problems were met by sixty-eight (68) instructors. The lack of internet access by the students was met by fifty-six (56) instructors, lack of training on methods and techniques in the implementation was met by fifty-two (52) instructors.

The lack of training on assessment strategies and lack of instructional materials were met by forty-eight (48) instructors each. Classroom management and lack of access to the internet by the teacher were met by forty-four (44) instructors each.

On the other hand, lack of support from the school administration was met by nine (9) instructors, and parents' negative feedback of non-acceptance of the approach was met by 33 instructors and other problems met was checked and filled out by eight (8) instructors/professors.

Table 10. Distribution of Problems Met by the Respondents in Relation to the Implementation of OBTL

Problems Met	Frequency					Rank
	A	B	C	D	Total	
1.Lack of knowledge related to OBTL approach	17	6	56	14	93	1 st
2.Lack of training on methods and technique in the implementation.	16	7	12	17	52	4 th
3.Lack of training on assessment strategies	13	5	15	12	45	6 th
4.Student's behavior problems	19	7	31	11	68	2 nd
5.Classroom Management	12	4	23	5	44	7 th
6.Parents' negative feedback of non-acceptance of the approach	8	9	10	6	33	10 th
7.Lack of instructional materials	14	7	19	8	48	5 th
8. Lack of internet access by the teacher	12	5	17	6	40	8 th
9.Lack of internet access by the students	14	3	16	23	56	3 rd
10.Lack of support from the administration	13	4	9	10	36	9 th
11. Others	1	1	4	2	8	11 th

Table 11. ANOVA Table for the Significant Variations in the Level of Awareness on Program Outcomes Among

Instructors across Schools

Level of Awareness	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	.212	3	.071	4.386	.016
Within Groups	.323	20	.016		
Total	.535	23			

Reject Ho (Significant at $\alpha = 0.05$)
 There are significant variations on the level of awareness on Program outcomes among respondents across schools.

5. Significant Variation on the OBTL Practice

Table 11 shows the computed F-values for the test of significant variations on the level of awareness on program outcomes among respondents across schools. The computed F-value of 4.386 is significant at 0.05 level with P-value of 0.016, thus the null hypothesis is rejected. There are significant variations on the level of awareness on program outcomes among instructors across schools. This means that the level of awareness on program outcomes is different among teachers coming from different schools.

Table 12. ANOVA Table for the Significant Variations in the Extent of Implementation of OBTL across Schools

Syllabi Preparation	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.	Decision ($\alpha = 0.05$)
Between Groups	0.260	3	0.087	7.158	0.001	Reject Ho (Significant)
Within Groups	0.485	40	0.012			
Total	0.746	43				
Approaches, Methods and Techniques of Instruction	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.	Decision
Between Groups	0.851	3	0.284	21.309	0.000	Reject Ho (Significant)
Within Groups	0.799	60	0.013			
Total	1.650	63				
Assessment	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.	Decision
Between Groups	0.081	3	0.027	1.077	0.378	Accept Ho (Not Significant)
Within Groups	0.601	24	0.025			
Total	0.681	27				

Reflected in Table 12 is the Analysis of Variance result for the test of significant variations in the extent of Outcomes Based Teaching-Learning when grouped across schools.

It can be gleaned from the table that there is no significant variation on the assessment of the instructors as to the extent of OBTL implementation as to assessment across schools with a computed F-value of 1.077 with P-value of 0.378. The null hypothesis is accepted at 95% confidence level.

On the other hand, the null hypothesis is rejected variation on the assessment of the instructors as to the extent of OBTL implementation.

in terms of syllabi preparation and on approaches, methods and techniques used in instruction with computed F-values of 7.158

and 21.309, respectively. These values are significant at 0.05 level. Along these two areas, the instructors from the different schools do not seem to agree on practices.

6. Proposed Faculty Training Plan

Based on the findings of the study, the researcher was able to propose a faculty training plan for better implementation of the Outcomes Based Teaching and Learning Practices. Suggested activities are to conduct training needs among faculty in the level of awareness of OBTL and conduct seminars/trainings on strategies/approaches/methods/techniques in OBTL. The objective of this is to address the problems of faculty on OBTL strategies/approaches/methods/techniques in the implementation of OBTL.

RESULTS/DISCUSSION (Findings):

1. Profile of the Respondents

The profile of the respondents is based on their gender, educational attainment, specialization, and trainings attended related to OBE.

Forty-three (43) of the respondents are female and one hundred one (101) are males. Thirty (30) of them are master's degree holders, nine (9) are Ph.D. holders, eight (8) are Ed.D. graduates, seventy-five (75) are baccalaureate degree holders, three (3) had Ph.D. requirements, eleven (11) had MA Units, six (6) had MS units and two (2) did not write their highest educational attainment.

Among the 144 respondents, 25 specializes in English/Linguistics, 21 in Mathematics, 17 in Seamanship/Trim and Stability, 17 in Science, 16 in Deck watch and Navigation, 13 in Computer /IT, 10 in Filipino, 9 in Educational Administration, Management and Supervision, 7 in Social Science, 5 in Broadcasting, 2 in Research, , and 2 have no specialization.

In terms of training attended by the respondents, sixty-seven (67) of the respondents have trainings related to OBE, fifty-four (54) have no trainings and twenty-three (23) left it blank.

2. Extent of Awareness on the Program Outcomes of College Students

The respondents strongly agree that they are aware of the program's outcomes. The top three program outcomes that the respondents are most aware of are that the students are expected to acquire the ability to engage in life-long learning and an understanding of the need to keep current developments, recognition of professional, social and ethical responsibility and ability to effectively communicate orally and in writing using the English language.

3. EXTENT OF IMPLEMENTATION OF OBTL

3.1 Syllabi Preparation

The respondents strongly agree that in preparation of the syllabi, the top three items - the topic, the assessment and teaching and learning activities are included.

However, the following are least considered: Expected outcomes are determined prior to the preparation of the syllabi and aligned to the institution's vision, mission and goals. This means that in preparation of the syllabus, the respondents consider the topics, assessment, and teaching-learning activities before the expected outcomes.

3.2 Approaches, Methods, and Techniques

The respondents strongly agree that in the implementation of OBTL, they provided their students with a variety of learning activities, students are encouraged to explain their ideas, and wide variety of learning resources are used. Respondents also strongly agree that the students are encouraged to explore and find answers and the teacher should explain the purpose of an activity and its relationship with another part of the lesson.

On the other hand, the lowest four items which respondents said are that prior knowledge, perceptions and experiences about a topic is activated, the use of website is encouraged, the lesson is paced according to students' interest, understanding and performance and remedial instruction is provided.

3.3 Assessment

The respondents strongly agree that they implemented the Outcomes-based education in terms of assessment. Specifically, they strongly agree that rubrics are developed to assess student's works or projects. Second, they strongly agree that students are required to deliver a speech or report orally in class because of their research. Third, they strongly agree that students are required to write paragraphs or research paper and fourth, multiple assessment strategies are used.

On the other hand, the three practices that were lowest in the weighted average are: authentic alternative assessment strategies are used, portfolio assessment is used, and quizzes are bases for intervention.

4. PROBLEMS MET

The top five problems met most by the teachers teaching in selected maritime schools in Central Luzon are: lack of knowledge related to OBTL approach, students' behavioral problem, lack of internet access by the students, lack of training on methods and techniques in the implementation, and lack of training on assessment strategies and lack of instructional materials were met by 48 instructors each.

5. LEVEL OF AWARENESS ON PROGRAM OUTCOMES

The Analysis of Variance or ANOVA was used for the results of the test of significant variations on the level of awareness on program outcomes among instructors. The computed F-values for the test of significant variations on the level of awareness on Program outcomes among respondents across schools is as follows: The computed F-value of 4.386 is significant at 0.05 level with P-value of 0.016, thus the null hypothesis is rejected. There are significant variations on the level of awareness on Program Outcomes among maritime instructors in Central Luzon.

6. OBTL PRACTICES ACROSS SCHOOLS

The Analysis of Variance or ANOVA was used for the results of the test of significant variations on the extent of Outcomes Based Teaching-Learning practices when grouped across schools.

There is no significant variation in the assessment of the instructors as to the extent of OBTL implementation as to assessment across schools with a computed F-value of 1.077 with P-value of 0.378. The null hypothesis is accepted at 95% confidence level.

On the other hand, the null hypothesis is rejected variation on the assessment of the instructors as to the extent of OBTL implementation in terms of syllabi preparation and on approaches, methods and techniques used in instruction with computed F-values of 7.158

and 21.309, respectively. These values are significant at 0.05 level. Along these two areas, the instructors from the different schools do not seem to agree on practices.

7. FACULTY TRAINING PROGRAM

The proposed faculty training program to maritime schools should be conducted in the implementation of OBTL and for instructors/professors' professional growth and development.

CONCLUSIONS

Based on the salient finding presented, the following are the conclusions made:

1. Profile of the respondents

Majority of the instructors teaching in selected maritime schools in Region III are male. Most of them are holders of a baccalaureate degree. Thirty are Masterate degree holders with specialization in English/Linguistics, Educational Administration Management/Supervision, Seamanship/Trim and Stability, Deck watch and Navigation, Broadcasting, Mathematics, Filipino, Science, Social Science, Computer/IT and Research. Seventeen are Doctorate degree holders, with specialization in English/Linguistics, Educational Administration, Deck watch and Navigation and Seamanship.

2. Extent of awareness on the Program Outcomes

A number of the respondents are fully aware of the program outcomes especially of three program outcomes like: the students are expected to acquire the ability to engage in lifelong learning and an understanding of the need to keep current developments, effectively communicate orally and in writing using the English language, and recognition of professional, social and ethical responsibility.

3. Extent of Implementation of OBTL

3.1 Syllabi Preparation

Most of the respondents implement the Outcomes-Based Teaching and Learning in the preparation of the syllabi wherein the topic, the assessment and teaching activity and the learning activities are included. However, they considered least the authentic alternative assessment strategies, portfolio assessment and quizzes which are bases for intervention.

3.2 Approaches, Methods and Techniques

Most of the respondents implement OBTL in their classroom instructions. They provided their students with varied exercises for practice and encouraged them to ask questions and to explain their ideas. Teachers explained the purpose of an activity and its relationship with another part of the lesson.

Hence, most of the respondents do not recommend or encouraged prior knowledge, perceptions, and experiences about a topic. The use of websites is encouraged less. The lesson is paced according to students' interest, understanding and performance and remedial instruction is less provided.

3.3 Assessment

A number of the respondents implemented the outcomes-based teaching and learning in terms of assessment. They developed rubrics to assess student's works or projects, they require students to deliver a speech/report in class as a result of their research and paragraph writing or research paper.

Practices that they do less are the use of authentic alternative assessment strategies, the use of portfolio assessment and quizzes are bases for intervention.

4. Problems Met

Lack of knowledge related to OBTL approach, students' behavioral problem, lack of internet access by the students, lack of training on methods and techniques in the implementation, lack of training on assessment strategies and lack of instructional materials are the top five problems most met by instructors/professors teaching in selected maritime schools in Central Luzon are.

Problems on support from the school administration and parents' negative feedback of non-acceptance of the approach, mindset of both instructors/students are still on conventional type of learning and assessment; slow internet; lack of seminar workshop in the implementation of OBTL framework and students' conflict of schedules are the least met.

5. Level of Awareness on Program Outcomes

There are significant variations on the level of awareness on Program Outcomes among maritime instructors in Region III.

6. Faculty Training Program

The proposed faculty training program to maritime schools needs to be conducted in the implementation of OBTL and for instructors/professors' professional growth and development.

REFERENCES

- Agreements covering tertiary qualifications in engineering.
<http://www.washingtonaccord.org/colleges>. Retrieved January 11, 2013
- Aquino, Gaudencio V. (1992) *Fundamentals of Research*. Manila: National Book Store, Inc.
- Bloom, B. S. (1973). *Every kid can: Learning for mastery*. Washington, DC: College/University Press
- Brandt, R. (1998). An Overview of Outcome-Based Education
[http://www.ascd.org/publications/curriculum_handbook/413/chapters/ An Overview of Outcomes-Based _Education.aspx](http://www.ascd.org/publications/curriculum_handbook/413/chapters/An_Overview_of_Outcomes-Based_Education.aspx). Retrieved January 9, 2013.
- CHED Memorandum Order No. 2, Series of 2011
- CHED Memorandum Order No. 37, Series of 2012

CHED Memorandum Order No. 46, Series of 2012 – Typology

CHED Memorandum Order No. 20, Series of 2015

CHED Memorandum Order No. 67, Series of 2017

Closson, D. (1993). Outcomes - Based Education.

<http://www.probe.org/site/c.fdKEI>. Retrieved January 9, 2013.

Cruz, I. (2009). The new curriculum. [http:// www.philstar.com/ education-and home/48055/new curriculum](http://www.philstar.com/education-and-home/48055/new-curriculum). Retrieved January

11, 2013.

Gay, L .R. (1976) Educational Research._ Ohio: Charles E. Merrill Publishing Company.

Hartel and Gardner (2009) Guide Book for Food Service Programs. Virginia, USA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Hughes, J. (2011). Outcomes-based Education: What is it?

[http://www. phoenix. Edu/colleges_ divisions/education/articles/2011/04/outcomes-based-education-what-is-it.html](http://www.phoenix.Edu/colleges_divisions/education/articles/2011/04/outcomes-based-education-what-is-it.html). Retrieved November 25, 2012.

Impact of the ASEAN Economic Community 2015.<http://www.nuffic.nl/en/news/latest-news/impact-of-the-asean-economic-community-2015>. Retrieved January 9, 2013.

Killen, R. Outcomes-based Education: Principles and Possibilities. uplrk@newcastle.educ.au. Retrieved December 27, 2012.

Killen, R. (1998). *Effective teaching strategies: Lessons from research and practice. 2nd edition*. Wentworth Falls, Australia: Social Science Press.

Mager, R. F. (1962). *Preparing instructional objectives*. San Francisco: Fearon

Meyer, Marius (2000) Outcomes-Based Education: Back to the Basics or a new paradigm for training staff?, SANDF Bulletin for Educational Technology, Vol. 24

OUTCOMES - BASED EDUCATION (OBE) GURU PRAISES MAPUA[http://mapua.edu.ph/News/Default.aspx?newsID-613 & Month =2&Year=1012&aspxAutoDetectCookieSupport=1](http://mapua.edu.ph/News/Default.aspx?newsID-613&Month =2&Year=1012&aspxAutoDetectCookieSupport=1). Retrieved January 9, 2013.

R.A. No. 7722 – Higher Education Act of 1994

Shaftel and Shaftel (2007) Studies in Accreditation and Assessment of Outcomes-Based Education. [http://www.phoenix. Edu/colleges_ divisions/education/articles/2011/04/outcomes-based-education-what-is-it.html](http://www.phoenix.Edu/colleges_divisions/education/articles/2011/04/outcomes-based-education-what-is-it.html). Retrieved November 25, 2015.

- Spady, W.G. & Marshall, K.J. (1991). Beyond Traditional outcomes-based education. *Educational Leadership*, 49(2), 67-72.
- Spady, W.G. (1988). Organizing for results: The basis of authentic restructuring and reform. *Educational Leadership*, 46 (2), 4-7.
- Stuter, L. (1996). What is Outcome-based Education. http://www.lear-usa.com/education_transformation/er001.htm. Retrieved January 7, 2013.
- “THE PHILIPPINES SHOULD PREPARE FOR ASEAN 2015.” <http://www.senate.gov.ph/press-release/2012/0906-angara1.asp>. Retrieved January 11, 2013.
- Washington State’s Performance-Based Education Act of 1993. (1993). Washington, DC: College/University Press
- Wiggins, Grant and Jay Mc Tighe (2005). *Understanding by Design* (Expanded 2nd Ed.). Virginia, USA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Wood, P. (2012). What Were They Thinking? <http://chronicle.com/blogs/innovations/what-were-they-thinking/33367>. Retrieved January 9, 2013.

BREAKING DOWN AUDIT MISCONCEPTIONS

Etleva PETA

Eqrem Çabej University, Faculty of Economics, Department of Finance and Accounting, Gjirokaster, Albania

Fjoralba PETA

²Boston University, Faculty of Business, Department of Business and Accounting, Boston, MA, United States of America

ABSTRACT

Auditors are often viewed with hostility and considered as their only job is to uncover mistakes by employees. This paper aims to help people understand the true core values of audit beyond the common misperceptions. It investigates two of the biggest misconceptions of the audit industry, in particular its importance in the economy as well as the role of Artificial Intelligence in the future of audit. Audit, which is required in every industry, is often considered as one of the least entertaining professions in the world, however it is one of the most important in promoting economic growth. Citing Financial Times, audit plays an essential role in the wider economy, particularly supporting the effective functioning of lending, underpinning trust in capital markets and attracting inward investments. With audit quality having risen continuously since the Enron scandal, so have standards, expectations and the complexity of accounts. Audit is also often referred to as one of the professions that are going to be eventually replaced by Artificial Intelligence. Softwares can perform so many tasks without the manual work of an auditor, however they cannot have a skeptical mindset, which is the basis of audit. People often forget that audit is more than just compiling data, it is also analyzing, reaching conclusions and making suggestions that impact a business and therefore the economy. Technology is certainly reshaping audit, making it more efficient, however it is not replacing it.

Keywords: audit, misconceptions, economy, technology

INTRODUCTION

Assurance services form the backbone of every economic system. Audit encourages people into making decisions – Investors can buy stock knowing that the price they are paying is based on materially correct audited financial statements. Companies can hire other companies knowing that the services they provide are safe. Companies can merge with other companies knowing that the assets they acquire are correctly valued in the financial statements and so on. This clearly shows the impact that audit can have in the economic peace of mind, yet it is often seen as one of the least entertaining professions in the world.

Audit is one of the many, if not all professions in the world that has been affected by technology. Artificial Intelligence is now incorporated in every audit step from planning, assessing risk, execution to audit findings and conclusions making each stage more efficient. As such, there is a common misconception that audit is going to be eventually replaced by technology.

RESEARCH AND LITERATURE

Audit and accounting standards are interdependent and are always evolving in an effort to catch up with economic growth of adopting countries. Audit in its basic form, has been around since the 18th century when people would double-check public spending in Ancient Egypt and the Roman Empire (Economy). Audit evolved into what it is today with globalization and modern civilization. Larson and Kenny conducted a research in 1996 that examines the link between the International Accounting standards and economic growth in developing countries. The study analyses growth in GDP and GDP per capita across a five year period, for a sample of 35 African countries and finds that ‘the rate of economic growth is

significantly higher (statistically) for those countries that adopt and modify International Accounting Standards Committee (IASC) as compared with those countries that do not adopt IASC' standards or that adopt them without modification. The study supports the case for the adoption and modification of international standards to promote economic growth (Larson and Kenny).

In order to add some more information to this debate, Deloitte Global conducted a survey regarding the importance of audit and how the impact of technology is perceived by the main audit stakeholders, which was published by Forbes. Deloitte surveyed 351 C-suite, finance and audit committee executives, investors, shareholders, and board members across nine countries from a board spectrum of companies. The survey, conducted in April/May 2020, at the beginning of COVID-19 global pandemic, showed that 98% of the respondents agree that the audited financial statements of a company allows them to trust and rely on them to some degree. This is a very high percentage considering the fact that the survey took place at the beginning of a new unknown economic area. 94% of participants said they are more confident in the financial statement audit process compared to five years ago due to the technological modernization of audit. Furthermore, the majority of executives surveyed, more specifically 65% of them, expected more transparency around market changes, reporting and the audit process as whole due to the technological disruption (Mickeler, Forbes). This suggests how technology is increasing the audit needs of corporations. Businesses are requesting for more insight from auditors. Technology is helping auditors drill down into more details surrounding not only their client's numeric financials, but also the environment they operate in. Technology is making some of the audit methodologies easier and is definitely opening doors to new audit methodologies and services that will help the economy grow.

Another survey conducted by KPMG in collaboration with Forbes Insight of 250 executives in the U.S in May and June 2021. 98% of them agree that their external audit firm uses advanced technology, which enhances the quality of their audit by increasing data coverage. 94% of them also believe that technology enhances the client experience itself. This same survey was done in 2018 as well. The comparison of the results shows that 61% of the executives think that artificial intelligence is a must-have for external auditors compared to 26% of them in 2018. 74% of their external auditors used advanced technology in 2018, compared to 98% in 2021. Both comparisons show how the use of technology for external auditors has increased. This increase has also shifted the top concerns that executives have when it comes to the use of technology in financial reporting. If insufficient amounts of data and reliance on third parties was their top concern in 2018, data privacy and unauthorized access to organization's data are the executives' two of the main concerns in 2021 (KPMG).

With respect to numbers in the audit industry, 2019 trend reports are showing a declining rate in accounting students and Certified Public Accountants (CPA). The American Institute of CPA (AICPA) most recent trend has showed that the total projected accounting enrollments were down 4%, master enrollments were down by 6% and accounting graduates decreased by 4%, and more importantly CPA examination candidates have dropped by 7% (Heller, Forbes). Less people want to get into accounting and audit.

In an effort to understand the reasons behind these trends and reports, we conducted focus groups with auditors and asked them on their thoughts on audit misconceptions.

METHODOLOGY

We organized a focus with auditors working in the Big Four auditing firms in the Boston Area and Albania between February and March 2023. The participants of both focus groups were 10 Assurance employees that have been auditing for 1 to 3 years. Participants were raised in different countries, representing different cultures for the purpose of tracking down how audit is perceived in different countries. 7 of them have a license as Certified Public Accountant. We wanted to make sure to ask them not only general questions about these misconceptions, but also their thoughts on the surveys and studies mentioned above.

KEY FINDINGS

All employees were excited to take advantage of the wide array of clients that they were assigned on during the year. When asked why they chose to work in auditing, the most common answer was that it allows to gain highly transferable skills, that can be used across different various roles and industries

throughout their working life. The majority of the participants agreed that they were hesitant to choose accounting as a college concentration of study fearing that the common misconceptions about it being a “boring” area to study were true. However, each accounting class they took taught them a new dimension of accounting, which included not only numbers, but also lots of storytelling.

Most of the participants admitted of having people asking if they truly like what they do and they always felt some sort of judgement when talking about their profession. Sometimes they felt the need to justify themselves about being auditors. When we asked the same question about how they truly feel towards their job, they said that it had its ups and downs like every other profession. The one thing that they all loved the most is that they get to work on different client and every client is different, which allows them to learn and work on new things every day. They get to learn new things not only about accounting, but also day to day operations of different firms, which is a unique experience that not a lot of professions offer. They also mentioned that they had the pleasure to work with companies that had a big impact in the economy. From their answers, audit is viewed in the same way in the countries where they were raised.

We asked if they had seen a decline in people joining audit citing the declining rate in accounting students and Certified Public Accountants. They were not very surprised to hear the trend given the fact that technology has opened up new whole new industries that people decide to pursue, however they have not noticed a sharp decline in the numbers of audit professionals joining their respective firms every year. There are always new people joining as well as others that decide to part ways and use the skills they learnt in audit in other accounting industries. As such, the remaining auditors have to step up, take more responsibility and put longer hour during busy season, but are able to take advantage of the downtime during the summer. The participants of the focus group mentioned that most people in the big fours decide to pursue Certified Public Accounting (CPA). The participants expressed that they haven’t noticed any changes in the number of people that pursue CPA within the first years at being with a big four company.

We then asked about their thoughts on technology in audit. They all agreed that they are learning about new software being incorporated every few months. They admitted it might take them a few days to get used to the new technology and the new way of doing things, however it becomes efficient in the long run. Clients also notice the efficiency of new software and are always curious to learn about them and they also express the desire to incorporate the software that auditors use in their day-to-day operations. When asked if they see technology as a threat, the participants said that technology helps them do certain things faster, such as improve accuracy, discover trends, process data, but does not replace their responsibility of making decisions that affect the audit process directly. None of them was scared of their job being replaced by technology. The clients also prefer to have human interactions with auditors and trust their judgement.

Something they all said wish they did before becoming an auditor is interacting with auditors more and hearing about their personal experience with audit. The audit firms are organizing more internships and college events where they give the students the opportunity to experience the auditing world.

RESULTS

The focus group conducted presented an opportunity to comprehend what auditors think of the common misconceptions that surround audit and how they deal with them. Their answers and observations were very similar to one another, which shows that many these misconceptions auditors feel the same way about audit misconceptions. Unfortunately, auditors often find themselves defending their profession from people that are quick to judge it, which shows the importance of talking about these misconceptions and making people aware of how colorful audit world can be, rather than black and white as many think. The focus group also highlighted the opportunities that audit provides, the diversity of skills and experience that it has to offer are unparalleled.

The focus group showed that auditors are not apprehensive of the developing audit technology. Quite the contrary, they see technology as an opportunity to grow and offer professional excellence.

The participants of the focus group suggested that recruiters and audit professionals talk to future audit professionals and share their personal experience in audit as much as possible. This is the first step into breaking down audit conceptions, which can be a long process, but not endless.

CONCLUSION

In conclusion, this research paper shows some valuable insight about the impact that audit has in economy. It increases transparency and confidence even during uncertain times such as COVID-19. It enables collaboration between different people and/or businesses based on informed decisions. Audit encourages the development of new accounting standards that help companies adhere to laws, which promotes economic growth.

Audit, as everything else in the modern world, is deeply impacted by technology. Technology however is a threat for this industry, but an opportunity. Advanced technologies offer a great deal of data for an auditor to use in decision-making. When it comes to detecting correlations between data sets or variables, technology is a game changer, but understanding the context behind the result and the causality of the output in relation to the inputs supplied requires human insight and experience. The auditors own the ability to exercise skeptical mindset, something that software cannot do. For these reasons, artificial intelligence cannot replace auditors.

As a matter of fact, neither technology, nor anything else can replace auditors. They might be facing a lot of misconceptions, however they add an extraordinary value to businesses that is fundamental to them and the economy in general.

REFERENCES

McFarlane, J. (2018, December 20). *Audit has essential role in the wider economy*. Financial Times.

The history of auditing — Economy. (2022, March 9). Economy.

Larson, R. K., & Kenny, S. Y. (1996). Accounting Standard-Setting Strategies and Theories of Economic Development: Implications for the Adoption of International Accounting Standards. *Advances in International Accounting*, 9, 1-20.

Mickeler, J.-M. (2021, June 14). *The Importance Of Audit In The Evolving Financial Reporting Ecosystem*. Forbes.

Forbes Insight in association with KPMG. (2022). *Future-Proofed: How Technology Is Driving Change In Finance And Audit. Insights from the 2021 KPMG Finance and Audit Technology Survey* (pp. 1–6). KPMG.

Heller, I. (2022, August 22). *Why CPAs Are Getting Rarer And Technology Is Not The Enemy*. Forbes.

POST MODERNİZMİN DÜŞÜNCE YAPISI MINDSET OF POSTMODERNISM

Anıl COŞGUN

Iğdır University Faculty of Theology, Department, of Philosophy and Religious Studies, Philosophy of Religion Master Student Iğdır, Türkiye

ORCID ID: 0009-0009-4640-8857

Kazım YILDIRIM

Iğdır University Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, Faculty Member of the Department of Philosophy and Religious Studies, Iğdır, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-4281-6449

ÖZET

Postmodernizm kimine göre özgürleşme tasarısı, kimi için kültür hareketi, bazılarına göre geç dönem kapitalizmin yeni düzene karşı baskı aracı, bazısına göre batının yeni idrak arayışı, bazen devrimsellik algılanan, kimi zaman vurdumduymazlık olarak gururla ifade edilen, kişiselliğin merkeze alınmasına karşı, çoğulcu, fikirleri tekdüze kabul etmeyen, vazgeçilmez kanunlardan uzak olmayı seçen, kültürlerin karşısında olarak değerlendirilen Postmodernizm, bize göre ise "Çağlar sonucu oluşan aklın üzerinde akıl kabul etmek, var olan akım ve akıllara üstünlüğü benimsenen, akılların üzerinde bir akıl vardır o da bizde mevcut" anlayışına sahip bir sistem gibi gözükmektedir. Tabiki postmodernizm hakkında kesin bir ifade kullanılamamaktadır. Nitekim bu konuyla ilgili birçok görüş sunulup ifade edilmiş nesnel olarak kabul edilir, denecek bir tanım söz konusu değildir. Yazımızda Postmodernizm kavramı tanıtılmaya çalışıldıktan sonra, postmodernizmin çıkışı hakkında başlık açılmış, devamında, konu hakkında görüşlerini belirtmiş yazarların düşüncelerine yer verilmiştir. Postmodernizmin, anlaşılmasının kolaylaşması bakımından ayrı başlıklar altında örneklendirilmiştir. Örneğin; Felsefede postmodernizm, postmodernizmde iletişim, postmodernizmde hakimiyet gibi Sonuç bölümünde ise postmodernizm sentezlenmeye çalışılmıştır. Tarafımızca konunun anlaşılması açısından, ifade ediyoruz ki: Bu makale, çeşitliliği ana tema olarak alan "postmodernist bir tavırla" yazılmıştır. Bu makale ile ilgili, olumlu olumsuz bütün görüşleriniz isabetlidir.

Anahtar kelimeler: Postmodernizm, Belirsizlik, Çağ ötesi, Kurallardan Uzak

ABSTRACT

Postmodernism is the idea of liberation according to some, the movement of others, the pressure tool of the late period cultural economy against the new order, according to some, the search for new understanding of the west, sometimes perceived as revolutionary, sometimes proudly expressed as indifference, against the centering of the individual, pluralist, monotonous acceptance. A system that does not accept the idea of "accepting rationality over the mind formed as a result of the ages, adopting the existing trend and the dominance of the mind, there is a mind above minds and we have it" in our opinion. looks like. Of course, a definite statement about postmodernism cannot be used. In fact, many opinions about this view are presented and expressed and accepted as objective, there is no definition to be called. After trying to introduce the concept of Postmodernism in our article, a title was opened about the emergence of postmodernism, and then the content of the authors who gave explanations about the subject was given. Postmodernism's groups of facilitating conservation are exemplified under separate headings. for example; Postmodernism in philosophy, communication in postmodernism, dominance in postmodernism, etc. In the Conclusion part, postmodernism has been tried to be synthesized. Evaluating the evaluations we will make, we state that: This article has been written with a "postmodernist attitude" that takes the point of view as the main theme. The whole positive point of view on this article is correct.

Keywords: Postmodernism, Uncertainty, Beyond the Ages, Far From The Rules

GİRİŞ

Postmodernizm günümüzde tanımlaması yapılmaya çalışılan, muhtelif yapısı son derece farkında olunsa da üzerine hep bir sonuca varmaya çaba sarf edilen, kayıtsız bir akım olarak karşımızda durmaktadır. Kimi tarafından modernlik ötesi , kimileri tarafından modernlikten ayrı değerlendirilen sonuca ulaşamaz gibi duran bu akım, düşünce yapısının ürünüdür. Bu tartışmalar ve tanımlama çalışmaları arasında biz de yerimizi almak isteyip üzerine eklemeler yaptık. Bu konunun muhtelif yapısının farkında, çeşitliliği önceleyen perspektifine dayanarak çeşitli tanımlamalar, fikirler, düşünceler üzerine bizler de katkıda bulunmayı amaçladık. Bunun üzerine yapmış olduğumuz değerlendirmeler, çeşitli yönler baz alınarak oluşturulmuştur.

İkinci Dünya savaşı sonrası oluşturulan toplumsal fikir anlayışı, modernliğin üzerinde anlayışı benimsemiş, her yönden veya her tarzdan fikir, Akım, millet, olgu önemli görülmüştür. Belli bir fikir birliği oluşturulamama üzerine ortada duran postmodernizm , tarafımızca bir üst sentez yapılarak tanımlanıp, " Postmodernizm" in teması olan çeşitlilik ve farklılık anlayışı çerçevesi içerisinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazımız da anlam ve muhteva olarak farklı sentezi ortaya koymaya çalışırken , postmodernizm anlayışında olduğu gibi biçimsel olarak da farklılaştırılması amaçlanmış, yeni ve farklı anlam veya bir üst anlam üzerine farklı sunumu vurgulanmıştır. Postmodernizmin genel yapısı göz önünde bulundurulduğunda ve üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde net bir tanımlama görülememektedir. Bunun üzerine, ifade ettiklerimizin, İsabetli olup olmadığına dair görüşler, postmodernizm' in daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak adına, postmodernist tema ve tavır ile diyoruz ki: Olumlu veya olumsuz son derece isabetli görüşlerdir.

1: Postmodernizm Ve Tanımlanması

Postmodernizm kavramına geçiş yapmadan önce "Post" kelimesinin neyi ifade ettiğini ve "Modernizm" kavramının neyi kast ettiğini belirtmemiz de fayda görüyoruz. "Post" Sonra anlamı taşıyan bir ifadedir. "Modernizm" : Çağa uyum, "Çağcılık" anlamı taşır. "Post modernizm" ise modernlikten uzaklık, modernizm sonrasındır (Latife Kırbaşoğlu Kılıç, 2014, 369) . Modernizm ile post modernizm arası fark nedir dersek ? Birisi bir olgu hakkında detay bilgilere yönelirken ki bu Modernizm, Postmodernizm, o yapı ile ilgili bilinmez, septik, absürt konulara eğilim gösterir. (Emre, 2006,30)Postmodernizm nedir? Sorusuna karşı verilecek olan en iyi cevabın "Şüphecilik" olduğu vurgulanır. Doğru bilginin olmayacağı, yanlış bilginin de yanlışlığının kesinliğine şüpheyle bakan Postmodernizm, normlaşmış bütün kurallara septik bir tavırla ile bakar. Dünyayı daha çoğulcu gözlemleyen, doğru olan ve kabul edilenlerin veya kabullerin şüphesi üzerine dayanan, yaşadığımız evreni daha farklı bakış açılarından algılamayı düstur edinen bu akım, Modernistlere ihanet eden bir furya gibide algılanmaktadır (Özsevgeç, 2017,136).

Modernizmin kabul edilmezliği veya uygun görülmediği temelinde biçimlenen akım; modernizmle ulaşılan bilimselliğe, akılcılığa , uyarıcı ve uyarıcılara, modernliğe bağlı kalınma ve mecbur bırakılmaya, insanı kendi emri altına alıp, mekanikleştiren veya robotlaştıran bütün anlayışlara karşı durmaktadır (Özsevgeç, 2017,137).Uygulamalarda "Postmodern" kavramı tartışmalıdır. Edebiyat, Teoloji, Resim, Müzik v. b. çeşitli disiplinler arasında, ortak bir anlayış yoktur. Bu sebepten ötürü "Virüs" kavramı diye de bahsedilmektedir (Soykan, 1993, 116) . Postmodernizm anlam karmaşası yoğundur. Anlam karmaşası yoğun olan bu akımın içerisinde belli başlı, bazı terimler kullanılmaktadır. Bu terimler : Modernlik, Modernleşme gibi... Modernlik: Rönesansla beraber ortaya çıkar ve 18 yy. civarında batıda gelişen toplumsal, ekonomik ve siyasi sistemler bütünüdür.Modernleşme ise Bilimsel ve teknolojik icat ve yenilikler, sanayi alanındaki gelişmeler, nüfus hareketlenmeleri, ulus- devletle beliren sosyal ve ekonomik değişimlerin hepsidir (Yıldız, 2015, 3).

Postmodernlik kavramı üzerine, ifade edilen görüşlerde herhangi bir uygunluk olmadığı gözükmemektedir. Yazarlar arası postmodernizm için genel bir uzlaşma ifadesi görmek isteyen biri ancak modernliğe tepki olarak durduğunu görebilir. Haricinde söyleyebileceğimiz herhangi bir net tanımlama gözükmemektedir. Postmodernlikle alakalı çok söz söylenebileceğinin de vurgusunu yaptıktan sonra,

onun kendisini gösterdiği anahtar ifadelerden bahsederek, konunun daha derinlerine doğru inmeye çalışalım: Postmodernlik kavramı literatürde, kişilerin algı dünyasını da bu kapsama dahil ederek şu anahtar kelimelerle anlamlandırılıyor. : “Kuralların bozumu, İroni, ben algısının yok olması , melezleşme, karnavallaşma, geleceğe dönüş, her şeyin kurallarının bozulabileceği söylemleri, belirsizlik, bilinmezlik, süreksizlik gibi kelimelere veya ifadelere dayandırılır. Düzen, kural anlamlarına dayandırılan Modernizm’ den farklı olarak tanımlanmaktadır. Bu ifadelerin ortaya çıkarılmasından dolayı, modernliğe bir öteleme yapılmaktadır. Aslında kuralların karşısında duran bir otorite anlayışıdır. Bu algılayışların şüphesiz öncülerinden biri Nietche gözükmektedir. Görüşlerini beyan ederken otoritelerle alay etmektedir. Hiçbir şeyin kalıcı olmadığını söylemi sıkça anlayışlarında zikredilir ve “Her şey gider “ sloganı ile postmodernizm de kuralların kabul edilmeyeceği, herhangi bir gerçekliğinde mevcut olmadığı, yaşamın her türlü ifade ve uygulamaya açık olduğunu vurgular. Aslında daha da kolay anlaşılması için söyleyelim ki : Postmodernlerin buyruklardan nefret ettiği vurgulanır (Murphy, 1995, 130). Buyruklardan nefret ettiklerini ifade etmişken, postmodernlerin buyruk üretenlere veya buyrukla yönetenlere karşı yapılarına dikkat çekip, konuya daha çok odaklanabilmek amacıyla devam edelim: Postmodernistler yönetilmeyi de sevmezler. Kendi istekleri üzerine veya istedikleri üzerine oluşturulmuş otoritelere karşı ılımlı bakarlar, kendilerinin oluşturmadığı otoriteler¹, içine bu görüşlere karşı tavır alarak, güçlü toplum veya belli kesimlerin varlığını, dilini, kısaca kültürünü yok saymakta olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre; otoriteye mutlak itaat kavramının son derece tehlikeli olup sakıncalıdır. Güçlü dil, hakim dil, yanlışlanamaz otorite ve otoriteler dememek lazımdır. Bunun yerine bireylerin ihtiyaçlarının önemsendiği “Ben ve Sen” kavramı tercih edilmelidir (Murphy, 1995, 130).

Postmodernler için farklı tekniklerle veya farklı herhangi bir yöntemlerle de gerçeklik kavranamaz. Aslında tam bir gerçekten veya doğrudan da söz edilememektedir. Burada da şüpheci temayı görmekteyiz. Postmodernizm, in tanımlanması konusunda, söyleyebileceğimiz çok şey varken ama net bir şey yokken, konuyu daha farklı açılardan ele almadan önce şu ifadeler ile iktifa edelim , modern sonrası dönemi ve bu dönem içerisindeki mantığı barındırmakla beraber, ortak bir tanımlama söz konusu olamamıştır. Bundaki sebep, çoğulculuğu önceleyen postmodernizmin yapısıdır. Bunun sonucunda olağan bir durum gerçekleşmiş ve birden çok tanımlamalar yapılmıştır. Hiçbirinin de yanlışlığını iddia edememekteyiz. (Özhan, 2022, 5). Literatür incelendiğinde postmodernizmle alakalı çok sayıda görüş, çalışma olmasına karşın tam anlamıyla bir tanımlamadan söz edilemeyeceği “Featherstone”² den çok kapsayıcı ve isabetli şekilde aktarılır: “*Postmodernistlerin sayısı kadar postmodern tanım vardır.*” ifadesi bu konuda tam bir tanımlama yapılamadığına dair güzel bir örnektir (Hatipler, 2017,35). Çok değişken bir yapıya sahip olan postmodernizm’ in genişçe bir anlam dünyasına sahip olduğunu ısrarla ifade edilen çeşitli tanımlamalardan anlıyoruz (Yıldız, 2015, 11).

Postmodernizm, modernizm kadar yaygın ve tanınır olmamıştır. Ancak ne olursa olsun, modernliğin açıklarını ortaya koyması veya hakimiyetini kabul etmemesi açısından da olsa bir şekilde kabul edilmekte, modernizm hayat görüşü içerisinde bizi sıyrıp, modernizmin eksiklerini dıştan bir gözle bize veya kendi felsefesine göstermesiyle de son derece önemli olmaktadır. (Emre, 2006,30) Özetle, post modernizm anlaşıldığı gibi modernizmin bir parçası değil, ondan ayrı ve farklı bir düşünsel sistemdir. Eski düşüncelerle modern dünya arasında ne kadar düşünce farkı varsa modernizm ve postmodernizm arası da o kadar ayrılık görülebilmektedir. Çünkü postmodernizm döneminde özne kutsallaşmaz, öznenin yıkımı söz konusudur. Bireye zaman içerisinde fazla değer verilmiş, değersizleşmesi etrafındaki simülasyonların yok olmasıyla ortaya çıkacaktır. (Emre, 2006,129) Konuyla ilgili ihtilafli görüş son derece zengindir. Bizim ifade edebileceğimiz şekliyle: “ Postmodernizm “ bütün yaşanan akımlara³ üstünlük kurmuşcasına ortaya atılmış adeta “akıl üstünde akıl vardır” işte o akıl bizdedir. Yaşanılan dünyanın, şu anın, içerisindeki mevcut bilgilerin daha üstün, bu zamanın insanının zihin yapısının üstünlüğünü ifade eden, bir bakıma anı yaşayan insanın “Aklını yüceltme algısı” olarak görüyoruz. Ancak unutulmamalıdır ki: Tam anlamıyla tanımla veya açıklama

¹ Devlet, Cemiyet v.b kurum ve kuruluşlar

² Londra Üniversitesi, Teori, Kültür, ve Toplum Merkezi direktörü, İngiliz Sosyolog.

³ Naturalizm, Sembolizm Romantizm v.b.

yapılamazken, yapılan tanımlamalar için, bizimki de içerisinde olmak üzere, şu veya bu doğrudur diyemeyiz.

1.2. Postmodernizm' in Çıkışı

Postmodernizm terimi ilk olarak 1917 senesinde Rudolf Pannwitz tarafından batı kültüründe "Nihilizm" i anlatmak için kullanılmıştı (Dervişcemaloğlu, 2022, 190). Devamında "Federico de Onis" tarafından modernizm' e tepki şeklinde 1930 'lu yıllarda kullanılıyor. 1960 ' lı yıllarda ileri modernizm'in ötesindeki hareketi anlamak adına New York'ta popülerlik kazanmıştır. 1970 ve 1980 ' li yıllarda müzik, mimari, görsel sanatlarda ve sahnelerde kullanımı yaygınlaşır. Bu akım ilgi gördükçe popülerliği artacaktır. Kendi kabından taşır, her yere yayılacaktır (Koçak, 2012, 67).

Postmodernizm hakkında birebir modernizmden türediğini ifade eden, modernizmin farklı parametrelerinden ortaya çıktığını, kimileri için modernliğin ilerisi veya modernlikten kopuş olarak görülse de, modernliği aşan kavram gibi iddialarda bulunulsa da, yazarların bütününe ortak görüşü olarak diyebiliriz ki: " Postmodernizm" Modern düşüncenin temelinde veya onunla bağı üzerinde konuşulmuştur. Yani nasıl bir değerlendirme yapılırsa yapılsın; "Postmodern" anlayışın temelinde "modernizm" in etkisinin yadsınmaz bir gerçek olduğunu görebiliyoruz (Aksoy, 2001, 4). Postmodernizm, modernliğin devamı olarak görüldüğü kadar, modernlikten ayrışarak değerlendirilmiştir.

Postmodernizm' in çıkış noktası olarak görebileceğimiz, hala net bir şey söyleyememekle beraber, II. Dünya Savaşı sonrası dönem olarak duruyor (Hatipler,2017,34). 1950 ' den sonra savaşın etkilerinin ortadan kalkması ile insancıl veya insani bir anlayış dünya üzerinde etkinleşmiştir. Birçok devlet ve milleti etkileyen bu küresel ve dramatik olayın bitiminde, insan bütün sınırları ortadan kaldırmak, düşüncesi ve amacıyla "Postmodernizm " kavramı ardına düşmüş gibi duruyor. Bu bir ideolojidir. İsmi de "Postmodernizm...17. yy." dan beri modernizm etkileri ile yoğrulan batı dünyası, bu akımın dışına taşır, yeni arayışlar içerisine girmiş gibi de görünür.

1.3. Postmodernizm Üzerine olan Muhtelif Görüş ve Düşünceler

Postmodernizm' i modernizmin geçerliliğini yitirip, daha ileri seviyesi olduğunu kabul edenler mevcut olduğu gibi, "Tarihin Sonu" diye ifade edenler de olmuştur. Post modernizm' i sanayi sonrası toplumun, bütün kargaşa ve belirsizliğini içeren bir hareket, akım veya yapıya dönüşmüş bir düşünce dalgası olarak görebiliyoruz (Hatipler, 2017, 34). Postmodernizm hakkında hiç sınırlanamayacak biçimde ve sayıda görüşler mevcuttur. Bazılarından, geniş anlam muhtevası içeren özet başlıklarımız gibi örneklendirelim:

François Lyotard⁴ : Postmodernizmi " Özgürleşme Tasarısı" olarak ifade etmiştir.

Ihab Hassan⁵ : Postmodernizm'in "Estetik" boyutuyla ilgilenmiş, bu kavram üzerine yorumlar yapmıştır.

Andreas Huyssen⁶: " Kültür Hareketi" olarak değerlendirmiştir.

Frederic Jameson⁷ : Yeni bir sistem veya düzenden başka, geç dönem kapitalizmin⁸ baskı aracı olarak ifade eder. Akımın siyasi yönüne vurgu yapar.

Jürgen Habermas⁹ : " Postmodernizm içerisindeki modernist kavramlar" ı öne çıkarmaktadır (Aksoy, 2001, 4).

⁴Fransız Filozof, Edebiyat Teorisini, postmodernizmin ve postmodern felsefenin öncülerindendir.

⁵ Ihab Habib Hassan, Amerikalı Edebiyat Teorisini

⁶ Columbia Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat, Toplum Enstitüsü kurucusu.

⁷ Marksist Edebiyat Teorisini, Yazar, Filozof.

⁸ Kar amacı olan ekonomik sistemdir.

⁹ Alman Filozof ve Sosyolog.

Gülseli inal bir yazısında “ **Zygmunt Bouman**¹⁰ ” in postmodernizm hakkında fikrini şöyle yorumlamıştır. Mealen, postmodernizmi ifade etmek, açıklamak zordur, çünkü kolay anlatılacak bir tarafı yok, herkese göre muhtelif bir yapısı, vücudiyeti olabiliyor (Timur, 2017, 3).

Hasan Bülent Kahraman¹¹, Postmodernizm için ‘ *Batı’nın mevcut durumunun toplumsal değişkenler, ortaya çıkan yeni idrak anlayışı ile eleştirdiği tahlil edildiği kuramdır* ’ diye ifade eder (Kahraman, 1992, 12).

Nail Bezel¹² , Postmodernizmin, modernizmin devamı ancak bilinen modernizmden yapı olarak ve şeklen ayrılmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasını kapsamaktadır. Postmodernizm bir devrimcilik ifadesi olarak karşımıza çıkıyor. Kalıpsal bir “Vurdumduymazlık” ifadesini içermekte gibi gözüküyor (Bezel, 1992, 262,263).

Mehmet Ergüven¹³, Postmodernizmi popülerlik kazandıran yeni bir akım, üzerine konuşup tartışmaz ve fikir yürütmezsek çağ dışı olarak adlandırılabiliriz düşünceleri ile değerlendirdikten sonra, bu akıma dair kayıtsız bir tavır takınırsak yerli gazeteler tarafından bu akımı ortaya atanlardan önce, dışlanabilirizin ironisini yapar (Ergüven, 1990, 5). Postmodernizm hakkında ihtilafli görüşlerin bazı örneklerine söylemsel olarak yer verdikten sonra, başlığı toplama ve bilgiyi bütünselleştirme açısından Postmodernizm üzerine çeşitli görüşlere metinsel olarak devam edelim: Postmodernizm kişiselliğin merkeze alındığı apaçık bir şekilde gözükür, özgür ve özgün düşünceye veya çoğulcu düşünmeye de önem verebilen, doğruların, kültürlerin, anlayışların, fikirlerin bir olmadığı ve olamayacağı, olsa bile vazgeçilmez bir kanun gibi algılanmaması hakikatine önem verir (Latife Kırbaşoğlu Kılıç, 2014, 370).

Postmodernizm, herkese göre farklı anlamaştırılan bir kavram olduğu gözüküyor. Dolayısıyla postmodernizm konusunda yazıp çizmiş bilim insanları, düşünürlerin kaynaklarında postmodernizm’ in net bir tanımı veya açıklamasının daha ilerisi ortak bir görüşün olmadığı görülmektedir (Timur, 2017, 9). Postmodernizm üzerine ihtilafli görüşler hala devam etmektedir. Postmodernizm için şudur diyebilmek , görünen o ki zordur. Postmodernizm insanın var olma çabası olarak görülebilir. İnsanlığın sonu geldiğinde üzerine yapılacak tartışmalar sona erebilir gözüküyor (Timur, 2017, 2).

1.4. Felsefe’ de Postmodernizm

Belli alanlarda çokça tartışma konusu olan postmodernizm : Felsefe’ de ‘‘Üst Anlatıların Sonu’’ olarak 1979 yılında Lyotard tarafından ‘‘La Condition Postmoderne’’ adlı eserde geçmektedir (Soykan, 1993, 125).

En önemli temsilcisi olan ‘‘Jean Francois Lyotard’’, tesadüfi olarak yazdığını belirttiği ‘‘ Postmodern durum’’ adlı eserini uzman olarak değil de düşünür olarak yazdığını belirtir (Lyotard, 1990, 8).

Ona göre ulus devletler kudretini, bilim ve bilgi ile muhafaza edecektir. Gelişmiş olan devletle, gelişmemiş olan devlet arası uçurumlar daha da yükselecektir. Bunların felsefesini yaparken gerçek güce ulaştırmanın, üretimi artıran faktöründe ‘‘bilgi’’ olduğunu ekleyecektir (Lyotard, 1990, 11).

Rekabet unsuru olan bilginin, ülkeler arası savaşları dahi etkileyebileceğini, bilgide ve üretiminde devletlerin rolünün azalacağını, uluslararası şirketler gruplarının devlet gibi büyük bir otoritenin varlığını tehlikeye sokacağını bildirir (Lyotard, 1990, 12).

Lyotard , postmodernizmin hakim olduğu bu çağda, teknolojinin bilgi hakimiyetinde büyük devrim yapacağını, hakimiyet kavramını ortadan kaldıracağını veya tam zıddının da gerçekleşerek daha da yaygınlaşabileceğini tartışır. Bu tartışmayı yaparken ‘‘Büyük anlatı’’ ve ‘‘ Küçük anlatı’’ olarak ikiye ayırır. ‘‘ Büyük anlatılar’’ için devletin yani otoritenin ortaya koyduklarını vurgular ve güvenilmez olduğunu ifade eder. Lyotard burada: Otoritelerin bilgiyi kendi anlayış ve menfaatlerini düşünerek, pragmatist¹⁴ olarak ortaya çıkardığını düşünüyor olabilir. Buna karşın ‘‘Küçük anlatılar’’ ı halk tarafından herhangi bir menfaat amacı gütmeyen oluşturulduğu için son derece güvenilir olarak

¹⁰ Polonyalı Filozof ve Sosyolog

¹¹ Türk Akademisyen, Yazar, Sanat Eleştirmeni.

¹² İngiliz Edebiyatı Profesörü.

¹³ Eleştiri ve Deneme Yazarı

¹⁴ Faydacı bir anlayışa dayanan felsefi akımdır.

görmektedir. Kısaca “Büyük anlatılar” için kötü, “Küçük anlatılar” için iyi demektir (Sarup, 1997, 174). Aslına bakılırsa Lyotard’ a göre postmodernizm modernliğin son evresi gibidir. Daha üstü de gözükmemektedir. Anlatıların sonu ifadesi de bize bütün ideolojilerin bittiği mesajını vermektedir (Hatipler, 2017,34). Postmodernlik üzerine, görüşleri bakımından popülerlik dairesi içerisine girmiş olan, “Jean Baudrillard¹⁵” Marksizm’in üretim perspektifine eleştiri mahiyetinde görüşlerde bulunduktan sonra, Postmodernliği üç evrede işler ve bunları : “Erken Modernlik, Modernlik, Post Modernlik” olarak katmanlaştırır (Sarup, 1997, 193).

1.5. Postmodernizm’ de İletişim

İletişim kavramının dünya üzerindeki herkesi ilgilendirdiğini iddia etmek yanlış olmaz. Eskiden dil ile başlayan bu süreç, insanlık tarihinin süreçlerinin devamında daha da gelişmiş, insan bu konuda ihtiyaç sahibi olduğu için konuya fazlaca önem vermiş üzerine kolaylaştırıcı yöntemler bulmuş veya araçlar icat etmiştir. İletişimin önemi ve gerekliliği üzerine fikir birliği mevcut olduğundan daha fazla konuşmaya gerek olmadığını düşünerek konumuza geçiyoruz.

Günümüz insanların iletişim vasıtaları arttığı için yeni bir çılgın açılmış, reklamlar kişilere ait yönleri gizem olmaktan çıkarmıştır. Bireyler diğerleri tarafından bilinmez ve bilinemez değildir. Yaşanılan evrenin içerisinden bizi çıkarıp atan medya ise “ Ana” ait olan bütün algımızı değiştirebilmiş, olanı değil de verileni hakikat olarak algılamaktayız. (Sarup, 1997, 195).

Postmodernizm çağında medya araçlarının önemi hiç şüphesiz ortadadır. Bununla ilgili olarak postyapısalcı ve postmodernizm üzerine isim yapmış “Jean Baudrillard ”görüşlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Ona göre “Tv”, savaşların gerekçesini mantıklı bir muhtevaya oturma yolunda kullanılan çok önemli bir araçtır. Bu araç vasıtası ile “Enformasyon” kavramına değinir, bu araç üzerinden ertesi gün unutulacak bilgilerin paylaşıldığı, detaysız bir şekilde aktarımlar da bulunulduğu, anlamsızlıklar silsilesi ile kollektif yapıların, etkilendiğini paylaşır. Bu noktada birbirini tamamlayan kollektif yapılar ve medya ayrılmaz bir bütündür. Birisi olmadığında bir diğerinin de olmayacağını düşünür ve aktarır (Yıldız, 2015, 10).

Postmodern kavramı ile ilgili olarak önemli medya aracı olarak görülen “Tv” hala etkisini sürdürürken yerini hızla daha çeşitli kitle iletişim araçlarına¹⁶ bırakıp, global¹⁷ dünya anlayışı geliştirmeye başlamıştır. Bu anlayış bilinmez, bilinemez hiçbir yerin, ülkenin topluluğun kalmaması olarak ifade edilebilir (Yıldız, 2015, 10). Görüldüğü ve bilindiği üzere Postmodernist çağda iletişim bir hayli güçlenmiş doğal olarak bilinmezlik veya gizem kavramı ortadan kalkmıştır. Burada yine postmodernist çağa karşı üst düzey çağ vurgusu vardır. Bilinmez veya gizem kavramı kalmadığı için çağın kendini üst olarak göstermesi veya taraflarınca vurgulanması anlaşılmaktadır.

1.6. Postmodernizm’ de Hakimiyet

Postmodernistlere göre önemli bir kavram olarak hakimiyet veya vücut bulmuş hali yönetim kavramı için diyebiliriz ki gerçekçi furyanın gözden kaçırmış olduğu veya kasıtlı görmezden geldiği her şeyi kapsar. Farklılığın ve çeşitlerin olması postmodernistlerin ana temasıdır. Postmodernizme tabi olan toplum özgürlüktür. Farklı olanın yaşamına fırsat verir. Postmodernizm çeşit ve farklılığı ön gören bir anlayışa sahip olduğu için tam bir hakimiyet şekli de yoktur. Bu ara da anarşizm¹⁸ ide desteklemek işi değildir. Bir lider olamsı gerektiğini de normal görürken, devletçiliğe ve liberalizme de olumlu bakmamaktadır hatta reddeder. Bu gibi düşüncelerin toplum kontrolünü sağlamaya çalıştığını düşünürler (Murphy, 1995, 238,243).

Hasan Yıldız “Mouffe” den aktarır: Postmodernistlere göre hakim olan yapılar, otorite, fitri olarak var olmamıştır. İnsanlık onları kendi başlarına tayin etmiştir. Bu anlayıştan hareketle otoritenin oluşu demokrasiye zarar da vermemektedir. Çünkü onlara göre insanların kendi istekleri üzerine otoriteler

¹⁵ Post yapısalcı Fransız düşünür, sosyolog.

¹⁶ Sinema, dergi, gazete, Telefon, internet yayınları, Sosyal medya platformları

¹⁷ Tüm dünyayı ve insanlığı etkileyen olgular

¹⁸ Kural tanımazlık olarak anlaşılabilir.

oluşturmuştur. O zaman çeşitli insan grubundan oluşan toplum, otoriteye nüfuz etmiş olur ve postmodernliğin en önemli algısı olan çeşitlilik yerini konumunu sabitleştirir (Yıldız, 2015, 12).

Postmodernist yaklaşımların kuralcılıktan veya kurallardan uzak yapısı göz önünde bulundurularak ifade edilen fikirler irdelenip, incelendiğinde anlaşılacağı üzere en üst hakimiyet yapısı olarak bilinen veya kabul edilen devletlerin, kurumların veya kabul edilen otoritelerin varlığı, tehlikeye girerek tartışılmış veya şahsi istem iddiası ile şahıslara veya kişilere bağlanarak temellendirilmiştir. Postmodernizmin topluluk kararına saygı duyabiliyorken, bireyselliğe verdiği önemde gözlerden kaçmamaktadır.

SONUÇ

Değişken tanımlamalarla açıklanmaya çalışılan ve her şeyden şüphe ile bahseden Postmodernizm, eleştirel bir akım olarak görülebilmektedir. Hem eleştiren, hem eleştirilen, bütünsellikten bahsedilemeyen, çoğulculuktan yana olurken bireylere de odaklanan, ana teması "septik" anlayış olarak gözüken, tanımlanamaz bir kuram olarak kabul edilebilir. Tabi ki çok muhtelif yapısı ve tanımlamaları olan postmodernizmi, bu şekilde sınırlar içerisine alıp bitirmekte doğru değildir.

Sınırları olmayan, kuralcılıktan uzak, tek düzeliğe karşı tepki olarak duran, tanımlanamazlığı dillendirilen postmodernizm, bir çeşit aykırılık gibi durmaktadır. Bu aykırılık daha önceden de ifade edildiği üzere kural tanımazlık anlamına gelen anarşizm demek değildir. Yeni neslin modernizmden ileri götürdüğü veya kopardığı bir anlayıştır. Muhalif bir yapısı aşık gözükmektedir. Onaylayan yapısı da görmezden gelinememektedir. Hem itiraz eden hem de onaylayandır. İnsan psikolojisinin bir isyanı gibi gözükmektedir. Mutlak bir otoriteden yana olmamaktır. Sorgulamak, düşünmek, eleştirmektir. Septik anlayışın kabuller üzerinde ki hakimiyetidir. Bir nevi karmaşa olarakta durmaktadır.

Herhangi bir milete üstünlük, hakirlik veya ayrıcalık vermemek, kurallar silsilesine uymamak en manasız bir şeye dahi yaşam alanı tanımaktır. Kendi kendine muhalefet olarakta algılanabilen Postmodernizm , hem eleştiren, heme eleştirilendir. Dogmalardan uzak kalıp, yeniliklere açılmaktır. Kutsalları veya çok fazla değer verilenleri normalleştirmektir.

Modernlik bilim odaklı insanların ihtiyaçlarının bilimle karşılanması, geliştirilmesi olarakta görülürken postmodernizm her şekilde gelişmeye, ilerlemeye şüpheyle bakmaktadır. Modernizm sistemselik ön görürken postmodernizm sisteme karşı durmaktadır. Sistemselik ve normlara alaycı bir bakış açısındadır.

Postmodernizm farklı olmayı , farklılıkları önemsemektedir. Tüm değerleri sorgulamaktadır. Problemler içerisinde var olduğumuz dünya da problemi ortaya sunup, çözümü için çalışmamayı da postmodernizm olarak görebiliriz. Bu onun için bir yeniliktir.

Sonuçta postmodernist tavırla bakacak olur ve bu yazıyı sonlandırırız (Çünkü net bir sonuca yine ulaşamayacak gibi gözükyor) Postmodernizm: İnsanlık tarihi boyunca ardına kapılıp gidilen düşünce akımlarına bir üstünlük kuruyormuşçasına algılanmış, akıllardan üstün akıl olabileceği ve o aklın yeni kuşakta olduğunu gösteren, ima eden bir nevi, ana hakim olan insanın kendi algılayışlarını, özgür, kuralsız veya kurallı tamamen özgürlükçü ve bireysel yüceltmesi, "Şu anın aklının yüceltme olgusu" olarakta ifade edebileceğimiz çok muhtelif bir yapısı olan akımdır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, N. (2001). Postmodernizm ve Çok Kültürlülük. *Studien Zur Deutschen Sprache Literatur*, 13, 3-10.
- Bezel, N. (1992). Modernizm ve Postmodernizm . *Littera Edebiyat Yazıları* , 3.
- Dervişcemaloğlu, B. (2022). Postmodern Kurmacanın Sınırsızlığı: Sahir Örneği. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*(17), 188,202.
- Ergüven, M. (1990). Postmodernizm Yaşadığımız Hayata Tıpatıp Uyuyor. *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*(10).
- Hatıpler, M. (2017). Postmodernizm, tüketim, popüler kültür ve medya. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*,(1), 32,50.

- İnal, G. (1992). Türk Edebiyatında Gelenek ve Kopma. *Littera Edebiyat Yazuları*, 3, 218.
- Kahraman, H. B. (1992). Postmodernizm . *Varlık Dergisi*.
- Koçak, D. Ö. (2012). Sinemada Postmodernizm. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(5), 65,87.
- Latife Kırbaşoğlu Kılıç, B. B. (2014). Postmodernizm ve Eğitim. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), 368,376.
- Lyotard, J. F. (1990). *Postmodern durum*. (A. Çiğdem, Çev.) İstanbul: Arı Yayınları
- Murphy, J. W. (1995). *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Eti Yayınları.
- Özhan, S. (2022). Postmodernizmin Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimine Etkileri. 1,97. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özsevgeç, Y. (2017). Postmodernizm Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54).
- Sarup, M. (1997). *Posyt-Yapısalcılık ve Postmodernizm* . (A. Güçlü, Çev.) Ankara: Ark Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiyeden Felsefe Manzaraları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Timur, K. (2017). Kural Tanımayan bir İdeoloji Postmodernizm. *Hikmet ve Akademik Edebiyat Dergisi*(3), 1,9
- Yıldız, H. (2015, 06 20). Postmodernizm Nedir ? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(13)
- Emre, İ. (2006). *Postmodernizm ve Edebiyat*. Anı Yayıncılık.

YÜCE ANA ARKETİPİ: U MAY

THE GREAT MOTHER ARCHETYPE: U MAY

Reyhan DEĞİRMENÇİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları, İzmir, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-4888-7571

ÖZET

Arketipler, kökeni bilinmeyen herhangi bir zaman ve yerde aynı türe özgü ve tekrarlayan deneyimlerin sembolik imgelerle ifade edildiği ortak yapılardır. Aynı türe özgü oldukları için ilk imgeler olarak tanımlanan arketipler, atalarımızın zafer ve felaketlerini, umut ve korkularını, sevinç ve üzüntülerini içeren kolektif bilinçdışı bileşenleridir. Persona, gölge, anima, animus, yaşlı bilge adam, kahraman, benlik ve anne, en yaygın arketiplerdir. Anne arketipinin özellikleri “annelik” ile ilişkilidir. Doğuran, besleyen ve büyüten olarak öz anne, üvey anne, büyük anne ve süt anne, vb. olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitolojik Ana olarak ise anne arketipinin olumlu ve olumsuz ortak özellikleri söz konusudur. Tüm mitolojilerde hem doğuran, besleyen ve yaşatan olarak olumlu hem de yutan ve yok eden anlamında olumsuz özellikler temelinde anne arketipi yaratılış ile bağlantılıdır. Anne arketipinin sayısız türevlerinden en kapsamlı olanı ise “yüce ana” imgesidir. Türk mitolojisinde “yüce ana” imgesini Umay karşılamaktadır. Bununla birlikte başta Anadolu sahası olmak üzere bütün Türk coğrafyasında Umay, olumlu özelliklere sahip Ak Ene, Ayısıt, Ak Kızlar, Ana Maygıl, vb. ile olumsuz özellikler içeren Albastı, Alkarısı, Kara Kızlar, Yalmavuz ve Kara Umay, vb. olarak da görülmektedir. Makalede öncelikle “arketip” ve “yüce ana” kavramları açıklanmıştır. Türk mitolojisinde “yüce ana” imgesi olarak Umay’ın hem aydınlık hem de karanlık yönü ile olumlu ve olumsuz özellikleri mitolojik sistem bütünlüğünde ele alınmıştır. Ayrıca dünya mitolojilerinde karşımıza çıkan The Great Mother ile özdeşleştirilen Türk mitolojisinde ki Umay arasında farklar söz konusudur. Bu bildiride Umay, “yüce ana” arketipi çerçevesinde incelenerek benzerlik ve farklılıklar analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Anne arketipi, Yüce Ana, Türk mitolojisi, Umay, Albastı, The Great Mother

ABSTRACT

At any time or in any part of the world without known its origin archetypes are collective structures that are specific to the same type and repetitive experiences are stated by symbolic images. Since belonging to the same type, archetypes are described as promordial images. They themselves are the components of the collective unconscious the content of our ancestors’ triumphs and disasters, hopes and fears, joys and sorrows. The persona, the shadow, the anima, the animus, the old wise man, the hero, the self and the mother are the most common archetypes. The features of mother archetype are linked with “motherhood”. As giving birth, nourishing and bringing up the birth mother, the step mother, the grand mother and the foster mother, etc. appear. As for the mythological mother there are positive and negative common features of the mother archetype. It is connected with creation on the basis of both positive features as giving birth, nourishing and sustaining and negative ones as swallowing and destroying. Of the numerous variants of the mother archetype the most comprehensive one is the image of “The Great Mother”. Umay represents the image of “The Great Mother” in Turkish mythology. Apart from the Anatolian field, in the entire Turkish geography Umay is also known as Ak Ene, Ayısıt, Ak Kızlar, Ana Maygıl in positive perspectives and in negative sense as Albastı, Alkarısı, Kara Kızlar, Yalmavuz ve Kara Umay. Initially, the terms of “archetype” and “the Great Mother” have been defined in the article. The light and dark sides of Umay with its positive and negative features have been stated in the integrity of the mythological system. Except from similarities there are some differences between The Great Mother and Umay. In this paper Umay is examined within the framework of “The Great Mother” archetype so that similarities and differences between them will be analyzed.

Keywords: Mother Archetype, The Great Mother, Turkish mythology, Umay, Albasti

GİRİŞ

İnsan yaşama yetersizlikle başka bir şekilde söylemek gerekirse varlık olarak eksiklik duygusu ile başlar. Varlıksal eksiklik aynı zamanda insanın kendini, dünyayı bilme, anlama ve anlamlandırma konusunda kuşku duyma halini de içerir. İnsanın varlığını sürdürmesi, gelişimini tamamlaması ve kendini ve dünyayı anlama ve anlamlandırma konusunda emin olması için neden, nasıl sorularının yanıtını, bir şeyin öncesinde-yanında-karşısında ve sonrasında ne olduğunu bilmek ve anlamak istemesi ise içgüdüsel bir durumdur. (Saydam 2019:10-11).

İnsan, zaman ve mekân içinde kendi konumunu belirleme çabasıyla evrende gözüyle gördüğü veya görmediği ancak, hissettiği herşeyi, her olgu ve oluşumu doğada ki benzer veya eş görüntüleri kullanarak sembollerle anlatmıştır (Ateş, 2001:11). Anlatım şemalarında her bir parçanın anlamı ayrı ayrı önemlidir ancak insan zihni parça-anlam arasında bağlantılar kurmaya ve parçaları bütünleştirmeye meyillidir. Bu durum zihinsel bir süreçtir. Parça-anlam birbirine uyumlu bağlanmaz ve bütünleşmez ise insan zihninde boşluklar meydana gelir. Boşluk, zihinde ki uyumsuzluk, bilme ve anlamada eksiklik ve yetersizlik halidir dolayısıyla boşluk, karanlık ile eşdeğerdir ve kaotiktir.

Zihinle ilgili süreçleri açıklamak için Jung, bilinç ve bilinçdışı kavramlarını kullanmıştır. “Bilinç, büyük bir okyanusun üzerinde yüzen, görünen küçük bir tabakadır.” Diğer bir anlatımla, bilinç, kişinin farkında olduğu ve tanıdığı bir zihin parçasıdır yani bilmek ve anlamaktır. Bilinçdışında ise içgüdüsel işlevlerin varlığı söz konusudur. Jung’a göre, bilinçdışı, bilinçten önce gelir ve psişenin en derin katmanlarında yer alan karanlık alandır. “Bilinçdışı, ataların mitos ülkesidir” çünkü atalarımızla ortak yapı üzerinden bağ kurarız dolayısıyla bilinçdışı, imgeler, mitler, evrensel sembollerle bütünleşmiş bir yapıdır.

İmge zihnin ve bilinçdışının bir yaratımıdır. Gücünü düşlerden alan imge, hem hareketli hem de hareketsiz doğa olay veya olgularının bilinçdışının derinliklerinden çıkıp gelen bir yansımasıdır ve her zaman fikirlerden önce gelir. İmge, başka bir şeye benzeyendir. Başka bir anlatımla imge benzerlik sürecini kullanarak kendisinden başka bir şeyi çağrıştırmaktır (Bachelard, 2006:204). Mitler, imgeler ve semboller aracılığı ile insanın dünya ve kendi varoluşu üzerine neden ve nasıl yanıtlarını öğrendiği başlangıçta, kutsal zamanda ki ataların bilgeliklerini anlatır (Fromm, 1992:210) dolayısıyla mitik imgeler ve semboller bilinçdışı ile bütünleşmiş bir yapıdır.

Jung, bilinçdışı üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde bilinçdışını kişisel ve kolektif (ortak) bilinçdışı olarak ikiye ayırır. Kişisel bilinçdışı tamamen bireyin yaşamı boyunca biriktirdiği kişisel deneyimleri, deneyimlerle ilişkilendirilen bastırılmış anılar, duygular ve algılardan oluşmaktadır. Kolektif (ortak) bilinçdışı ise insan beyninin tarihini yansıtan tüm insanlığa ait mitolojik karakterli arketiplerden oluşmaktadır (Jung, 1976:196-202). Arketipler bilinçlenme sürecinde anlam arayışına yön veren ana şemalardır. Arketipler, aynı türe özgü oldukları için ilk imgelerdir. Ortak bilinçdışını oluşturan imgeler varoluş, dünyayı algılama ve düşünme biçimimizi etkiler (Aktulum, 2021: 257). Fedakâr, insanın varoluş sürecini; ortak bilinçdışını oluşturan imgelerden biri de “anne arketipi”dir. “Anne”, insanın varoluş sürecindeki önemli etkisi nedeniyle bir model oluşturmuştur. Bu nedenle “anne (yüce ana) arketipi” mitolojide yaratılış ve varoluşu açıklama işlevindedir” şeklinde açıklamaktadır (Fedakâr,2014:6).

Bu makalede öncelikle “arketip” ve “anne (yüce ana) arketipi” kavramları açıklanmıştır. Türk mitolojisinde “yüce ana” imgesi olarak Umay’ın hem aydınlık hem de karanlık yönü ile olumlu ve olumsuz özellikleri tespit edilmiştir. Dünya mitolojilerinde karşımıza çıkan The Great Mother/ Ana Tanrıça ile özdeşleştirilen Türk mitolojisinde ki Umay, “anne” arketipi çerçevesinde incelenerek benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

ARKETİP

Jung, arketiplerin insanlığın başlangıcından beri bilinçdışı psişede var olduklarına ve psişenin tümünü temsil ettiğine inanmaktadır. Bilinçdışımız geçmişe ilişkin kalıntı ve anıların yuvalandığı bir depodur. Tüm bu geçmişin kalıntılarının bilinçdışından bilinç düzeyine somut bir unsura dayanarak ortaya çıkması söz konusudur ve sayısız tezahürleri olan arketipler, toplumun ortak kültürel ürünleri ve ortak

bilinçdışının yansıması olan mitler, masallar, destanlar, vb. gibi halk bilgisi ürünlerinin yanısıra rüyalarda ve sanat ürünlerinde de karşımıza çıkmaktadır çünkü insan zihninin bilinçli olarak anlayamadığı şeyleri sembollerle ifade etme eğilimi vardır ve semboller insanın hayatını anlamlandırır ve insanın evrendeki yerini bulmasını sağlar dolayısıyla “ortak (kolektif) bilinçdışının yansıması olan halk bilgisi ürünleri ait olduğu topluluğun bireye sunduğu, yıllar boyunca yaşanmış, sınanmış zihin modellerini sahneleyerek” (Jung 1998:7,55) somutlaşmış görüntü şemaları olarak ortaya çıkmaktadır.

Arketipi bilinçdışı psişenin değişmez ana-kalıbı (şema) olarak tanımlayan Aktulum, bilincin göremediği kimi verilerini temsil eden arketipin bütün insanlar için benzer olma ve aynı türün özelliklerini kendinde toplaması nedeniyle tüm ötekilere model oluşturma özelliğini vurgulamaktadır (Aktulum, 2021:117). Model olma özelliğinden dolayı arketiplerin sınırsız ya da yeryüzündeki olay, nesne ve olgular kadar çok olduğunu söylemek mümkündür. Ancak en yaygın arketipler persona, anima, animus, gölge, benlik, yaşlı bilge adam, kahraman ve anne arketipleridir. Özet olarak, arketip insanın uzak geçmişinin, diğer bir ifade ile başlangıç zamanının izlerini taşıyan, değişmeden yinelenerek model olan, kendini simgesel imgeler aracılığı ile rüyalarda, mitlerde, masallarda, sanatta, vb. gibi ürünlerde gösteren kişisel olmayan ve atalardan miras alınan sayısız kolektif (ortak) bilinçdışı bir içeriktir.

ANNE (YÜCE ANA) ARKETİPİ

“Anne arketipi” nin özellikleri ‘annelik’ ile ilgilidir. Henüz kendi varoluş ve gelişimini tamamlamamış, yetersiz ve eksiklik duygusuyla bütünlüğünü diğer bir anlatımla bedensel ve çevresel eylemliliklerin karmaşıklığından doğan kaosun düzenlenmesi ve kopuk parçaların bir bütünde bağlantılanması, anlamlandırılması sağlanmamış bebek için anneden beklenen yavrusunu koruma, kollama, taşıma, esirgeme, sarma, ısıtma, besleme, yatıştırma ve uyutma (Saydam,1997:54) Winnicott’un tabiriyle “yeterince-iyi-annelik” (good-enough mothering) özellikleridir (Winnicott, 1965). “Çocuk” için ilk(sel) olan “anne” dir. Ancak psiko-sosyal gelişim sürecinde “edilgen/çaresiz/bekleyen çocuk”, “etken/arayan-bulan/yapan erişkin” e dönüşür. Dolayısıyla koruyan, kollayan, taşıyan, esirgeyen, saran, ısıtan, besleyen, yatıştıran ve uyutan iyi anne; yutan, sıkın, hapseden, parçalayan, eriten (rahmine gerisin geriye tıkan, çocuklaştıran) kötü anneye dönüşür.

Sembolik olarak anne (dişil ilke) ise bilinçdışını, ya da bilinç öncesini diğer bir anlatımla kozmos öncesi kaosu ifade eden tüm insan ve evren varoluşunun anlamının kendisine yüklendiği temel arketiptir. “Dişinin sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; gizli, saklı, karanlıkta olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran, zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan” (Jung 2017a: 22) gibi nitelikler anne arketipinde yer almaktadır. Anne arketipi Jung’un deyimiyle, seven anne ve korkunç anne biçimlerinde ortaya çıkabilir. Anne arketipinin bu iki yönü, aynı zamanda kendi içinde bir dönüşüme de işaret etmektedir” (Fedakâr, 2014: 9).

Anne arketipinin bir türevi olan yüce ana imgesi ise dini-mitolojik alanda Kutsal Dişi-Mitolojik Ana paradigmasında ana tanrıça kültü ile ilişkilidir. Bu imge çok özel koşullar altında karşımıza çıkar fakat yüce ana imgesinin arka planını psikolojik açıdan incelememizin temelinde, çok daha kapsamlı olan anne arketipini oturtmak zorundayız. (Saydam, 2009:17)

Kısaca, insanın anlama, anlamlandırma ve varoluş sürecinde en temel olan anne arketipi bilinçli yaşanmayan bilinçdışı, arkaik dönemin izlerini yansıtmaktadır. Jung’un seven ve korkunç anne tanımları aracılığı ile anne arketipinin olumlu-olumsuz, iyi-kötü özelliklerini tespit etmek mümkündür.

TÜRK MİTOLOJİSİNDE U MAY

Umay adına Türk tarihi kaynaklarında ilk defa Gök Türk yazıtlarında rastlanır. Kültegin yazıtında (I D 31) Bilge Hakan, “Kangım kagan uçdukda inim Köl Tigin yiti yaşda kaltı Umay teg ögüm katun kutınga inim Köl Tigin er at boltı” (Babam hakan öldüğü vakit küçük kardeşim Kül Tegin yedi yaşında idi. Umay gibi anam hatun sayesinde küçük kardeşim Kül Tegin er - kahraman adını aldı) cümlesiyle; Tunyukuk Yazıtında (I B 38): “Tengri, Umay, iduk yir-sub basa berti erinç” (Tanrı, Umay, kutsal yer, sular (bizim için onlara gaflet) verdi) sözünde geçmektedir (Tekin, 1990). Bilge Hakan, anasını çocukları koruyan diş tanrı Umay'a benzetmiştir. Tonyukuk yazıtında da tanrı Umay sözü geçmektedir. Abdülkadir İnan, bu meseleyi: Gök Türk ve ilk Uygur hakanlığı devrinde maddî bir varlık tasavvur edilen “gök” ile onun sahibi olan ruh birbirinden ayırt edilmemiş olsa gerektir, şeklinde

yorumlamaktadır. Urga (Ulan Batur) çevresinde bulunan bir kiremitte “Köğmen Yer - su ve Umay hatun” sözleri mevcuttur. Ayrıca koruyucu dişi ruh olarak kabul edilen Umay adının eski Türkler tarafından çocuklarına ad olarak verildiği Al-tun göl yanında bulunan bir yazıttan öğrenilmektedir. Bu yazıtta “bu atımız Umay beg” ibaresi vardır (İnan, 1986:26).

Türk - islâm bilgini Mahmut Kâşgâri ise Umay sözcüğünü şöyle açıklamaktadır: “Umay - kadın doğurduktan sonra çıkan son'dur. Kadınlar, Umaya tapılırsa oğul olur derlermiş” (Divan-ü Lûgati't - Türk, I, s. III; B. Atalay tercümesi, s. 217).

Hüseyin Namık Orkun ise Umay'ı; “malum olduğu gibi çocukları himaye eden bir ilahenin adıdır. Bu ilahe Orta Asya Türklerinde bugün dahi vardır. Kelimenin aslını benim zannımca Sanskritçede aramak gerekir. Uma, Sanskritçede bir ilahe olarak geçmektedir” şeklinde tanımlamıştır (Orkun, 1938, s. 75). Altaylılara göre Umay çocukları ve hayvan yavrularını koruyan dişi; Yakutların inançlarına göre Umay, “çocuk İmı'sı” demektir. Bu “İmı” bir kuş şeklinde çocuğun başı üzerinde öter ve bununla çocuğun neslinin bereketli olacağını haber verir”. Pekarski'nin izahına göre “İmı”. kelimesinin başka bir anlamı da "korunma silâhı, tılsım, muska”. demektir (Yakut sözlüğü, s. 3794, akt. İnan). Eski Umay'ın yerini Yakutlarda, Ayısıt, Altaylılarda ise Ana Maygıl ve Akene (Ak ana) almıştır. Ayısıt - yaratıcı, bereket ve refah sağlayıcı dişi ruhlar zümresine denir. Bunlardan kimi insan yavrularını ve kadınları, kimi de hayvan yavrularını ve dişi hayvanları korurlar. Akene'nin bugünkü hayatta rolü yoktur. Akene'nin adı Verbitskiy'in derlediği Yaratılış anlatmasında geçmektedir.

“Bir Ak-Ana (Ak-Ene) var idi, yaşardı su içinde,

Ülgen'e şöyle dedi, göründü su yüzünde,

__ Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,

Yaratıcı olarak şu kutsal sözü öğren!

De ki hep, “Yaptım oldu!” Başka bir şey söyleme!

Hele yaratır iken, “Yaptım olmadı!” deme!

Ak-Ana bunu dedi, sonra kayboluverdi, (Ögel, 2010, s.433).

Tanrı Ülgen'e yaratma kudretini ve ilhamını veren anne arketipinin ilk imgesi Akene' dir. Tanrı Ülgen'in dokuz kızı vardır bu kızlar özel adlar taşımazlar; hepsine birden “Ak kızlar” yahut “Ak Kıyan” lar denir. Bu kızlar yaratılış anlatısında ki Ak Ene'nin işlevi ile benzerlik göstermektedirler. Ak kızlar şamanın ilham perileridir; âyin sırasında şamanın “ay gibi kulağına kişi olup söylerler” (İnan 1976:23). Mitik tasavvurda insan yaratılışında temel maddelerden biri olan toprağın, anne gibi insanı doğurduğu kabul edilmektedir. Toprak ana ve yer kavramının Türk mitolojisinde “ıduk yer sub, kutsal toprak ve su” terimiyle de bütünleştiği görülmektedir. “Orhun Yazıtları'nda genel adıyla ‘ıduk yer-sub’ olarak geçen ve aslında nehir, orman, dağ, yağmur vb gibi tabiatın koruyucuları olan ruhlardır. Yakutlarda bu ruhtar “iççi”; Altaylarda “ezi”; Orta Asya, Azerbaycan ve Anadolu'da “iye” olarak adlandırılır ” (Bayat, 2007:137). Türk mitolojisinde toprak iyesi Ana Maygıl, ulusu koruyan bir dişi ruhtur; buna “ulus anası” da denir. Toprak gibi ateş de varlığı koruyan temel elementlerdendir. “Eski Türk tasavvuruna göre ateş, kadın şeklinde olup ‘od-ana’ olarak adlandırılır. Umay'ın kadın ve çocukları korumasından dolayı, aile ocağını da koruduğu, bu nedenle ateş iyesi ile ilişkilendirilmektedir. Bundan dolayı Kırgızlarda Umay kültü, ateş kültü ile birleştirilmiş; Hakaslarda Od idje (Ateş ana) ile Umay İdje (Umay ana) kız kardeş kabul edilmiştir” (Bayat 2007:70). Her şeye hayat veren güneşin de sarı rengi nedeniyle Türk boylarında Umay'a Sarı Kız da denir. Güneşin ısı vermesi nedeniyle Umay, ateş ve ocak kültürleriyle de ilişkilendirilebilir (Çoruhlu 2002:41).

Buraya kadar yapılan tespitlere göre, Umay Türk milletleri arasında tarih öncesi dönemlerden beri “Ayısıt”, “Ana Maygıl”, “Akene (Ak ana)”, “Ak Kızlar”, “Od Ana”, “Sarı Kız” olarak da bilinen dişil ilke ile bağlantılı bereket simgesi, doğmuş ve henüz doğmamış çocuklar ile hayvan yavrularının koruyucusudur. Eski Türk inancında tengri'nin yanında adı geçen en önemli iye diğer bir ifade ile koruyucu ruhtur.

Arketiplerin ortak bilinçdışındaki yansımaları, olumlu ve olumsuz özellikler gösterir. Jung, bu özelliği şöyle açıklamaktadır: “Tüm arketiplerin olumlu, yararlı, aydınlık, yukarıya işaret eden bir yanı olduğu

gibi, aşağıya işaret eden, kısmen olumsuz ve düşmanca, kısmen de yeraltına özgü tarafları vardır” (Jung 2009:95) Bu bağlamda Türk mitolojisinde koruyucu ruhlar, olumlu özelliklere sahipken kızdırıldıklarında veya saygısızlık gösterildiğinde zarar verebilen kötü ruhlara dönüşürler. Kısacası, iyeler bazen insanları koruyan ve onlara zarar veren ruhlar olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bu bağlamda iyeleri de iyi ve kötü veya kara iyeler olarak sınıflandırmak mümkündür. Kara iyeler, zamanla demonik özellik alarak eski fonksiyonlarını kaybetmişlerdir Bizden yeyler (kara iyeler) veya demonik varlıklar ki, bunlar da genel olarak hortlak, al ve bas kategorisi bağlamında değerlendirilmektedir (Bayat, 2007:139). “Albastı”, “Albıs”, “Alpas”, “Yalmavuz”, “Kara Umay”, “Kara Kızlar” vb. gibi loğusalara ve kısraklara musallat olan yeni doğan çocukların ciğerlerini yiyerek beslenen korkunç bir ruhtur.

Yukarıda ki ifadeden de görüldüğü gibi anne arketipinin yansıması olan tipler olumlu temel özellikler gösterirken zamanla dönüşerek demonik varlıklar olarak olumsuz özelliklere sahip olmaktadır.

Mitolojik sistemler, özellikle de Yunan-Roma, Mısır, Sümer, Hitit vb. eski dünya halklarında, tıpkı insan topluluklarında olduğu gibi cinsiyet ayrımı yaparak tanrı ve tanrıça kavramlarını oluşturmuştur. Tanrı, tanrıça kavramı da mitolojiye veya dinler tarihine çoktanrıçılıktan gelmez. Türk mitolojisinde belirgin erkek ve kadın tanrılarla karşılaşmak mümkün olmadığından - ki, Türk dini-mitolojik sistemi tek tanrı tanımaktadır- kutsal dışı kurgusu Mitolojik Ana adı altında toplanmaktadır (Bayat, 2007:12). Dolayısıyla Türk mitolojisinde “anne arketipi” Umay tanrıça olarak değil iye diğer bir terimle koruyucu ruh bağlamında değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Jung’un deyimiyle kolektif bilinçdışında ortaya çıkan arketipler atalarımızın tarihinde tekrar tekrar yinelenmiş zafer ve felaketlerinin, umut ve korkularının, sevinç ve üzüntülerinin kalıntılarıdır. Sayısız arketiplerden insanın varoluş ve gelişim sürecinde en temel olan anne arketipidir. Anne arketipinin özelliği annelik işlevi ile ilgilidir. Bebeklik dönemi henüz dış dünyanın kavramsal ve duygusal olarak varolmadığı bilinçdışı bir dönemdir, varoluşu ve psiko-sosyal gelişimi tamamlayabilmek için insan onu koruyan, kollayan, taşıyan, esirgeyen, saran, ısıtan ve besleyen anneye bağımlıdır. Annenin bu yönü anne arketipinin temel özelliğini göstermektedir. Koruma ve besleyerek varlığı sürdürme işlevinde olan anne arketipinin olumlu ve olumsuz iki kutbu vardır. Erich Neumann, “The Great Mother (Yüce Ana)” adlı çalışmasında Jung’un çalışmalarından yola çıkarak anne arketipine bağlı tipleri, bilhassa tanrıçaları “temel” ve “dönüşebilir” olarak iki gruba ayırır. Temel tipler; olumlu ve olumsuz özelliklere sahiptir. Temel tiplerin olumlu özellikleri, toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi, vb. değişimine bağlı olarak olumsuz özelliklere sahip tiplere dönüşebilmekte yani anne arketipinin temel yapısı bir anlamda ayrışabilmektedir (Neumann 1991:xii-xiii).

Türk mitolojisinde başta Anadolu sahası olmak üzere bütün Türk dünyasında bilinen bakıp, büyüten, koruyan, yaşatan ve ilham veren Umay, Ak Ene, Ak kızlar, Od Ene ve Ana Maygıl ile korkutan, yutan, hasta eden ve yok eden Alkarısı, Albıs, Alpas, Yalmavuz, Kara kızlar, Kara Umay, vb. anne arketipinin bütünlüğünde iki zıt parçasını oluşturur. Dünya mitolojilerinde yer alan ana tanrıça inancı çoktanrıçılık sonucudur. Oysa Türk dini sisteminde tek tanrı inancı söz konusu olduğu için Umay, koruyucu ruh veya ilahe olarak düşünülmektedir. Bu nedenle bazı yazıtlarda ve eserlerde Umay adının tanrıça olarak ifade edilmesi yapılan çeviri hatasından kaynaklanmış olması muhtemeldir.

KAYNAKLAR

Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller-İncelemeler), 3.Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1986. s. 26-41.

Abdülkadir İnan,, “Umay İlahesi Hakkında.” Makaleler ve İncelemeler I. Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1998.

Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 23.

Bahaddin Ögel, Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar), 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, ss.571

Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi I, 2010, s.433.

Carl Gustav Jung, Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri (Konferanslar), çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul, 1998, s.13.29.

Carl Gustav Jung, Anılar, Düşler, Düşünceler, çev. İris Kantemir, 4. Basım, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s.13.29.

Carl Gustav Jung, Din ve Psikoloji, çev. C. Şişman, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 7.

Carl Gustav Jung .Dört Arketip. çev. Z. Aksu Yilmazer, Sunuş:Bilgin Saydam, İstanbul:Metis Yayınları., 2009,s.17.

Collected Works of CG Jung, Semboller ve rüyaların yorumu. 2. Bilinçdışının işlevleri Vol. 18. Princeton University Press, 1976, ss. 196-202.

Erich Fromm, Rüyalar, Masallar. Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi), çev. Aydan Arıtan ve Kaan E. Ökten. 2. Baskı, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 210.

Erich Neumann, The Great Mother, Princeton University Press, N.Y, 1991

Fuzuli Bayat, Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji). Cilt: 2, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007. ss. 12-139.

Gaston Bachelard, Su ve Düşler: Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme, çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 204.

Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, C. I, Ankara 1938, s. 76.

Kubilay Aktulum, İmgelem Çözümlemesine Giriş, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2021: 257.

M. Bilgin, Saydam/Hakan Kızıltan, Psikomitoloji: İnsanı Öykülerinde Aramak 1, 3. Baskı, İttihaki Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 10-11.

M. Bilgin Saydam, Deli Dumrul'un Bilinci, Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s. 54.

Mehmet Ateş, Mitolojiler ve Semboller: Ana Tanrıça ve Doğurganlık, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2001, s. 11.

Pınar Fedakâr, Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri, Milli Folklor, 2014, Yıl 26, Sayı.103, ss. 6.9.

Saadettin Yağmur Gömeç, Umay Ana Üzerine Düşünceler, 4. Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 2018, s.702.

Sigmund Freud, Günlük hayatın Psikopatolojisi, çev. Erdem Öndoğan, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 84.

Talat Tekin, Orhun Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, 2. Baskı, Simurg Yayınevi, İstanbul, 1990.

Winnicott, D. W., The Maturation Processes and the Facilitating Environment, International Universities Press, New York (1965).

IMPLEMENTATION OF RIGHTS TO LIBERTY AND SECURITY IN TURKIYE

Bosse Omar NDAHETWA

Kocaeli University / Department of International Relations

ORCID ID : 0000-0002-7647-0952

ABSTRACT

The implementation of right to liberty and security is one of the most important political issues in the Republic of Turkiye after the coup attempt in 2016. The Republic of Turkey played party in the assignation of the European Convention on Human right (ECHR) and argued the rule of European Court of Human Right. This study focus on analyzing how Turkish law works in dealing with the European Convention on Human Rights and demonstrating the protection and promotion of right to liberty and security in the Constitution of the Republic of Turkey (CRT). This research has followed qualitative method with a delimitation of eventual aspects of Turkiye from the assignation to present. The study found that, Turkiye is ranking between the first countries holding many cases of violation on human rights in general while comparing with the applicants cases to the European Court of Human Rights, but on the issues of liberty and security it size has changes just after the coup attempt of 2016. Turkey has worked in changing his law in order and marked divergence ameliorations in order to achieve it target of being at the need size by the ECHR.

Keywords: Right to liberty and security, ECHR, Turkey, Turkish Law, CRT.

INTRODUCTION

Rights to liberty and security are remarkable form of rights designed in all aspect of human being. National as international instruments of human rights encouraged its existence and implementation as defined in the human rights law. As accepted by all human kinds that all *people have right to life and liberty* (Coman, Maftai, & Negrut, 2014) also the right of liberty and security is one of the principal right of humans. With the rule of power in different corner of the globe, the necessity of giving priority the right to liberty and security seem to do not touch its priority and in some case right to liberty and security have been forgotten in national application.

Right to liberty and security are underlined in the list of fundamental right in the European Convention on Human Rights (ECHR) as its fifth article and applied in the European Court of Human Rights (ECHR) (Council of Europe, 2022). Out of the international documents on the implementation of those rights, the Constitution of the Republic of Turkey (CRT) gives place on the rights to liberty and security in its second chapter *Rights to Duties of the Individual* article 19th that states, "Everyone has the right to personal liberty and security" (TBMM, 2022). It was affirmed by the US State Department that the Republic of Turkey is one of the most active actor in Middle East in dealing with the right to liberty and security; it was report in 2020 Country Report on Human Rights (CRHR) (US State Departement, 2022).

In accordance with the report of Media Defence in 2020, it demonstrated that in liaison with the reality of temptation of coup exercised in 2016, the European Court (EU) has found Turkey violated Cumhuriyet Journalist's right to Liberty and Security (Media Defence, 2020). In connection with the report of Amnesty International on the view of Ahmed Altan and Nazlı Ilıcak' s case, it affirm that they have been violated in accordance with the right to freedom of expression and liberty and security (Amnesty International, 2022). This study's main question is how Turkish law work in accordance with human right regulation? Moreover, how the CRT deal with the 5th article of the ECHR?. This study has the aims of analyzing and demonstrating how Turkish law work in dealing with the implementation of the 5th article of the ECHR and it use in the CRT as stated in the second chapter article 19 of the CRT. The research suggest that national law could be at the main point of implementing human rights in accordance with the ECHR and use it power of sovereignty as applying all kinds of regulation.

This study was design under a qualitative data collection and analyses methodology where books, articles are fist resources, official website and electronic libraries, reports was used as second resources. This study started by giving an introducing information of the topic that was followed by explaining the right to Liberty and Security in ECHR, CRT.

1.1. LIBERTY AND SECURITY CONCEPT

In both International and National Law, the use of Liberty and Security in one concept has an important meaning while analyzing the reality of its application. In all aspect of life, people have right to life that connect the existence of liberty and security of his wellbeing. The use of his words is not separable in accordance with it interconnection and complementarity. According to ECHR, right to liberty and security are not employed separately but alongside (ŞAHBAZ, 2004).

There is one accepted and applied definition of Liberty and Security but it has several definition deepening on the context of the user and rule marker. The European Commission (EC) defined the right to Liberty and Security under a meaning of being "*protected from unlawful or arbitrary arrest or detention*" (European Commission, 2022). The concept Liberty in Human Rights (HR) is a capability of acting in freedom, absence of political subjection, incarceration or slavery (Britannica, 2022). The HR defined Security as the concept of protecting human's freedom (Inter-American Institute of Human Rights, 2022).

According to the second chapter (freedoms), Article number 6, nominated (Right to Liberty and Security) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union established in 2000, it states, "*Everyone has the tight to liberty and security of person*" (European Commission, 2022). According to Boukalas, the concept Liberty has a negative meaning in the rule of power while states do not have place of getting involve in individual issues (*freedom from*) and it positive meaning is that it give guaranty full capability of people's participation in political and social activities (*freedom to*) (BOUKALAS, 2014). He also underlined that Security is the main condition of enjoining liberty, Moreover he concluded that Liberty promotes much more social-freedom while Security pushes it safety (BOUKALAS, 2014).

Brief timeline of the use of right to Liberty and Security in National and International documents; seem to date from long, as it was one of the fundamental rights. Taking party from international documents, the United Nations Universal Declaration of Human Rights (UNUDHR) established in 1948, in its 3rd articles states the "*Everyone has the right to life, liberty and security of person*" and 9th article states that "*No one shall be subjected to arbitrary arrest, detention or exile.*" (United Nation, 2022). The American Declaration of the Rights and Duties of Man (ADRDM) adopted in 1948 states in its 16th article the Rights of social security and its 26th states that Rights of protection from arbitrary arrest (OAS, 2022). The 6th article of the African Charter on Human and Peoples' Rights (ACHR) adopted in 1981 states the same preoccupation (ACHPR, 2022), while the European Convention on Human Rights (ECHR) established in 1950 states it in its 5th article (ECHR, 2022). In the 19th article of the CRT, the statement is available in accordance with the one of ECHR (TBMM, 2022).

1.1.1. Personal Liberty

In social life freedom is one of the most import concept that push people to act in dependences of his will and believe. According to Merriam, liberty is the "freedom of individual to do as pleasures limited only by authority" (Merriam-Webster, 2022). According to Bhagya, Liberty (freedom) is a reference of every single act that do not injury to other (Bhagya, 2019). Liberty defined, as the one of the principle right of human, is an important concept of individual life and social class construction. Depending on its importance in life there, is no any rights giving access on its imitation or baring. According to International and National Instruments of Human rights, the limitation of liberty are allowed in some of specific reason as states in the European Convention on Human Rights (ECHR) article 5th¹.

¹ Everyone has the right to liberty and security of person. *No one shall be deprived of his liberty save in the following cases and in accordance with a procedure prescribed by law: (a) the lawful detention of a person after conviction by a competent court; (b) the lawful arrest or detention of a person for noncompliance with the lawful order of a court or in order to secure the fulfilment of any obligation*

1.1.2. Personal security

Personal Security started with the French Declaration of 1789 in its article 7, 8 and 9 (Conseil-Constitutionnel, 2022). Personal security is a concept that promote individual freedom and the use of liberty. In the contest of a country's law, personal security is a major dilemma to deal with in the aims of maintaining people stability and wellbeing. All documents describing human rights underlined the right of security in connection with liberty that demonstrated how the two concept works in collaboration of setting durability and stability of freedom in use. There is no explicative meaning of security without liberty that why, in the 5th article of the ECHR used the two words in one to give out formal meaning and its form of use. As it is states in the 5th article of the ECHR, not only liberty but also security of person is limited only by the rule of power. Argued in Şahbaz's study entitled "*Avrupa İnsan Haklari Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*" in Turkish, with the meaning of "Liberty and Security of Person in the European Convention on Human Rights" (NİŞANCI, 2021).

2. RIGHTS TO LIBERTY AND SECURITY IN THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

Right to liberty and security are underlined in the ECHR's 5th article, according to this article everyone has right to liberty and security and there is no other reason of deprivation of liberty and security out the counted in that article. The 5th article of ECHR, promote much more individual freedom and security and design some of reasons in which liberty and security of a person could be ruin followed by the right of people deprived from liberty. As confirmed and demonstrated in the 5th article of ECHR, out the nominated reasons of deprivation of liberty, any other reasons or kinds that ruin liberty is considered as violation of human rights (ŞAHBAZ, 2004).

2.1. REASONS FOR DEPRIVATION OF LIBERTY

According to the ECHR 5th articles, reasons for deprivation of liberty are arranged ender format of ECGR art. 5/1a to 5/1f, other reason out of there are not legal in the form of deprivation of liberty in ECHR and other IIHR (Macovei, 2002).

ECHR art. 5/1.a: Imprisonment of the Convict "*The lawful detention of a person after conviction by a competent court*". According to the guide on Article 5 of the ECHR, the imprisonment of the convict must follow some of designed path as below: Availability of convection, sufficient court, the follow of dentation after conviction and influence of appellate activities (ECHR, 2022).

ECHR art. 5/1.b: Detention Due to Liability "*The lawful arrest or detention of a person for non-compliance with the lawful order of a court or in order to secure the fulfilment of any obligation prescribed by law*". In this article, the guide of ECHR demonstrated that whenever there is non-conformity with the obligation of the court and realization of an assignment imposed by law the use of article 5/1.b took place (idem).

---

prescribed by law; (c) the lawful arrest or detention of a person effected for the purpose of bringing him before the competent legal authority on reasonable suspicion of having committed an offence or when it is reasonably considered necessary to prevent his committing an offence or fleeing after having done so; (d) the detention of a minor by lawful order for the purpose of educational supervision or his lawful detention for the purpose of bringing him before the competent legal authority; (e) the lawful detention of persons for the prevention of the spreading of infectious diseases, of persons of unsound mind, alcoholics or drug addicts or vagrants; (f) the lawful arrest or detention of a person to prevent his effecting an unauthorised entry into the country or of a person against whom action is being taken with a view to deportation or extradition. 2. Everyone who is arrested shall be informed promptly, in a language, which he understands, of the reasons for his arrest and of any charge against him. 3. Everyone arrested or detained in accordance with the provisions of paragraph 1 (c) of this Article shall be brought promptly before a judge or other officer authorised by law to exercise judicial power and shall be entitled to trial within a reasonable time or to release pending trial. Release may be conditioned by guarantees to appear for trial. 4. Everyone who is deprived of his liberty by arrest or detention shall be entitled to take proceedings by which the lawfulness of his detention shall be decided speedily by a court and his release ordered if the detention is not lawful. 5. Everyone who has been the victim of arrest or detention in contravention of the provisions of this Article shall have an enforceable right to compensation.

ECHR art. 5/1.c: Detention of Suspect of Crime "*The lawful arrest or detention of a person effected for the purpose of bringing him before the competent legal authority on reasonable suspicion of having committed an offence or when it is reasonably considered necessary to prevent his committing an offence or fleeing after having done so*". A case of suspected to crime has go on with the justification of captivity or apprehension, a sensible suspicion and determination of term offence (idem).

ECHR art. 5/1.d: Detention of Minors "*The detention of a minor by lawful order for the purpose of educational supervision or his lawful detention for the purpose of bringing him before the competent legal authority*". A detention of minor must be under a specific case, go along with educational supervision and need an adequate legal authority (idem).

ECHR art. 5/1.e: Detention of Sick, Dependent or Vagrants "*The lawful detention of persons for the prevention of the spreading of infectious diseases, of persons of unsound mind, alcoholics or drug addicts or vagrants*". This article gives priority on the limitation of the spread of diseases; people who are faced with it are at those with infectious diseases, it refer on preventing invidious and the spread of infectious illness, finally right of detention of sick too place in the group of people of "*unsound mind*", persons addicted on alcohols and drugs and "*vagrants*" (idem).

ECHR art. 5/1.f: Detention for Deportation or Extradition "*The lawful arrest or detention of a person to prevent his effecting an unauthorised entry into the country or of a person against whom action is being taken with a view to deportation or extradition*". This law works in defining the prevention of non-allowed entrance in a state and banishment of people, the use of 5/1f is applied with the interest of making legal norm of border and intern security (idem).

2.2. RIGHTS OF PERSONS DEPRIVED OF LIBERTY

Rights of person deprived of liberty are cited in ECHR art 5/2 to 5/5. In accordance with ECHR art.5/1, anyone deprived of liberty with confirmation of the above-cited reasons must be informed immediately and the communication must be in the language in that the person understand (European Court of Human Rights, 2022).

ECHR art. 5/2: The Right to be informed of the Reasons for Detention "*Everyone who is arrested shall be informed promptly, in a language which he or she understands, of the reasons for his arrest and of any charge against hi*". The guide an implementation of article 5 of the ECHR demonstrates that, persons faced by the ECHR art 5/2 has right of getting information of the case and use the language of his facility. Out that has also the right to guidance and explanation of how law must be applied and followed (ECHR, 2022).

ECHR art. 5/3: Right to be brought before a judge immediately "*Everyone arrested or detained in accordance with the provisions of paragraph 1 (c) of this article shall be brought promptly before a judge or other officer authorised by law to exercise judicial power and shall be entitled to trial within a reasonable time or to release pending trial. Release may be conditioned by guarantees to appear for trial*". A deprived of liberty has rights of prior judgment, being under judicial control, to get support from lawyer, living his indecency, facilities of procedures and material necessities (idem).

ECHR art. 5/4: Right of Person who's Freedom has been deprived to apply to Court "*Everyone who is deprived of his liberty by arrest or detention shall be entitled to take proceedings by which the lawfulness of his detention shall be decided speedily by a court and his release ordered if the detention is not lawful*". This article states that people under this situation still have right to priority of consideration, being treated as innocent until the condemnation, getting report during his long of detention and the reason it (idem).

ECHR art. 5/5: Right to Claim Compensation "*Everyone who has been the victim of arrest or detention in contravention of the provisions of this article shall have an enforceable right to compensation*". In case of illegal detention, people right to compensation and legal remedy (idem).

3. RIGHTS TO LIBERTY AND SECURITY IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

3.1. Implementation

The application of the right to liberty and security in the European court of Human Rights is taking references from the established articles of the European Convention on Human Rights. In the implementation of law, the ECHR act in concordance with the law of ECHR and it has a main role of making sure that human rights are respected and make guaranty of that there is any case of its violation. Its realization is based on examining all applied cases from individual, organization and states (European Court of Human Rights, 2022).

Some of rights that took propriety in the ECHR are; “the right to life; “the right to a fair hearing in civil and criminal matters; “the right to respect for private and family life” (idem), even if the ECHR works in control of ECHR’s established laws the above cited are much more connect with its particularity of actions. In accordance with the Ministry of Foreign Affair of Turkey (MFAT), the ECHR work in aims of putting accent on the protection of Human Rights and Fundamental Freedom under a policy of founding global peace and justice (RT MFA, 2022). The control of the ongoing cases of human right violation in the ECHR is directed on the member states who have signed the ECHR under an updated number of 46 states after the UK’s cast aside (Council of Europe, 2022). In accordance with the aims of the court, applied cases seems to be analyses with dignity of body under stuffiest staff of judges from each member country, as the body is represented or formed by judges from member states their work is not connected with national issues but all focus are form the ECHR’s application and indication (ECHR, 2022).

3.2. Cases in Violation of Liberty and Security

Case of GUSINKYIY v. RUSSIA under No: 70276/01

In June 13.200 Mr. Gusinskiy had been arrested on suspicion of fraud in commercial activity, the case was saying that he had transferred broadcasting from Russian Video. Due on that crime he was subject from detention in reason of not living the country. While applying to the ECHR he had complained that the captivity was unlawful and arbitrary, and in particular, no reasonable impression demonstrated that he had committed a crime. The judgment of his case held on 19 may 2004 and the court held that there had been a violation article 5/1 of ECHR (ECHR, 2004).

Case of TYMOSHENKO v. UKRAINE under No: 49872/11

In April 2011 the criminal process were in use inapposite of applicant who was leader of one political party in the term and former primer ministry, the trial court had given an obligation of her detention and later convicted to the offence and had been sent to prison. Applicant claimed that she was arbitrary detained and there no legal remedy or compensation applied to her and she argue that the power blocked her from her political life and demolishing her move toward election of October 28 2011. The judgement held on 30 April 2013 on this case demonstrated that there had been "violation of Art. 5/1 (*right to liberty and security*); a violation of Art. 5/4 (*right to a speedy review of the lawfulness of detention*); a violation of Art. 5/4 (*right to compensation for unlawful detention*); and Art.18 (*limitation on use of restrictions on rights*) in concomitance with Art.5" (idem). No compensation was payed due on that the candidate did not claim any.

Case of IBRAHIMOV and MOMMADOV v. AZERBEIJAN under N: 63571/16, 2890/17, 39571/17, 74143/16, 2883/17, 39527/17

Two member of civil society had been arrested and detained on the crime of currying drugs, after they application they alleged that were not correct and the main reason of the detention was connected of the paint of former president of a status. They demonstrated that the court was inadequate in providing reasonable reason before detention. The judgment held on 13 February 2020 underlined that, there had been violation of Art. 5/1, Art. 5/4, Art. 18 in accordance with Art.5 and violation of Art.10 stating the freedom of expression (ECHR, 2020). The ECHR held that Azerbaijan is subjected to pay for every single candidate 30,000 Euro for respecting "non-pecuniary" compensation and 6,000 Euro for respecting "cost and expenses" (idem).

Case of AZIZOV and NOVUZLU v. AZERBEIJAN under No: 65583/13 and 70106/13

This case is of arbitrary arrest and detention of human rights defender and civil society activist; they had been detained from protest against government. After their application and analyses of the case, it was proven that the government aimed to make them under silent of activity and eliminated the fight in opposite of the government's violation of human rights. The judgement of the ECHR held that there had been violation of Art.5/3 and Art.18. The second candidate has claimed 124,000 Euro as pecuniary damage, in addition, the first applicant claimed 25,000 Euro and the second 10,000 Euro as Non-pecuniary damage followed by 2,000 Euro for the first and 10,000 for the second in respect of the costs and expenses (ECHR, 2021).

Case of WITOLD LITWA v. POLAND under No: 26629/95

A detention and arrest exercised on Wiltold Litwa in crime of alcohol user was held in by the in April 2000 and the court proclaimed that there have been a violation of Art 5/1 a-f of the ECHR. The blind man was subject of wrong motif from the police officer working at the post station as an alcoholic and had been detained for more than six hours. The analytical process of the applicant on his argument demonstrated that his detention had not any connection with Poland national law and there had been an arbitrary during his detention. It was found by the court that there had been a violation of the Art 5 of the ECHR. The applicant claimed a "pecuniary damage of 1,900 new zlotys (PLN)" and 600,000 USD as moral suffering and distress compensation, authors the court finds that the candidate surely distress non-pecuniary damage and award to the applicant 8,000 PLN (ECHR, 2000).

4. RIGHT TO LIBERTY AND SECURITY IN THE TURKISH LAW

4.1. TURKISH LAW AND ECHR

The Republic of Turkey has pushed its process of ameliorating the respect of human rights and promoted its views with the acting a head on the assignation of the European Convention on Human right in 1950 as it was one of European Convention (EC) from 1948 (Council of Europe, 2022). Turkey had putted in action the assigned agreement in 1954. Aimed to make sure that rights established in the convention are followed by member states the ECHR took foundation as the main body of analyzing cases and give judgment to all activities in relation with the violation of human rights. All member states and peoples got that right of applying to the body established in 1959 and all member states have been directly connected with it (McKee, 2020). Turkish law has adopted the personal application in 1987 depended on national political changes and instability in the rule of law, and it accepted the compulsory jurisdiction in 1990 (The Constitutional Court of the Republic of Turkey, 2022). The change in the CRT exercised in 2004 and 2010 give priority of making concordance with the law of ECHR and other international documents on the protection of human rights in general.

4.2. CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TURKEY

From the percolation of the republic of Turkey in 1921 to the present, Turkey had changed its constitution more than two times. Starting from the established in 1924 followed by the one of 1961 and 1982 (Grand National Assembly of Turkey, 2022). The CTR established in 1982 still the ongoing in present but it has many changes resulted from national changes and policy toward European Union. Right to liberty and security in the CRT classed on the article 19th of CTR, the article states, "*Everyone has the right to personal liberty and security*" (TBMM, 2022). The CTR constitution confirm the 5th article of ECHR, on this article it is demonstrated that no one has right to deprive right of and individual out of prescription of law. Turkish law had pushed some change in the constitution in order to apprehend the need of completing necessity of the ECHR, from 2001 to 2017 several amendment had been applied in order to promote much more clarity and use of ECHR. Some of underlined amendment are; October 3, 2001 with Act number 4709, person faced a "*damages shall be compensated by state in accordance*" and immediate information shall be send to the member of the arrested person (idem).

4.3. LAWSUITS AND RESULTS

Case of Mehmet Hassan Altan v. TURKEY under No: 13237/17

Police officer had arrested Mr. Altan at his home on September 10, 2016 and had taken him into police control under suspicion of being one of FETO/PDY movements and "*linked media wing*" of this

organization. After his individual application to the ECHR the judgement held on 20 March 2018 denounced that, there had been: Violation of article 5/1 (rights to liberty and security), violation of article 10 (freedom of expression), and no violation of article 5/4 (right to a speedy review of the lawfulness of detention) (ECHR, 2018).

Case of Baş v. TURKEY under No: 66448/17

In 2016, Mr. Bas had been arrested under suspicion of being member of FETO/PDY group and the 1st Kocaeli magistrate court decide to put him in pre detention on the suspected issue. The applicant denied the convict and demonstrated that his is not a member of the group cited before. This application to ECHR and followed judgment held that there have been violation of article 5/1 (rights to liberty and security) and 5/4 (right to a speedy review of the lawfulness of detention) (ECHR, 2020).

Case of Ahmet Hüsrev Altan v. TURKEY under No: 13252/17

In 2016, Mr. Altan was arrested under suspicion of being member of Fetullah Gülen movement, with the connection of early-published article about planed military coups. National law judged him for more than 10 years of imprisonment. His application to the ECHR and the result held after of judgement demonstrated that; there had been violation of art.5/1 rights to livery and security, violation of art.5/4 (right to a speedy review of the lawfulness of detention) and violation of article10 (freedom of expression) (ECHR, 2021).

Case of Selahattin Demirtaş v. TURKEY (no.2) under No: 14305/17

Indicial application lodged by Demirtaş against Turkey was linked from his arrest of 2016. According to the national court, the detention of the up cited had been realized under "reasonable suspicion". The applicant had been attested under commitment of criminal offence and acting in relation with terrorist groups. In term of his trial he had argued to do not committing any criminal offence moreover, he had been blocked from expressing his political activities. The chamber's judgment held that there had been violation of article 5/1 (rights to liberty and security), violation of article 5/3 (right to be brought promptly before judge), violation of article 5/4 (right to a speedy review of the lawfulness of detention). Violation of article 3 of protocol no.1 (right to free elections) and violation of article 18 (limitation on use of restriction on right) in concordance with art.5/3 of the ECHR (ECHR, 2018).

Case of Öcalan v. TURKEY under No: 46221/99

The applicant he had been accused of founding an armed group aimed to change the rule of power and break out of terrorist. After his application to ECHR the result founded him victim, the Grand Chamber judgment held that there had been violation article number 5/3-4, article 6/1 (right to a fair trial), and article 6/3 (b) (right to adequate time and facilities for preparation of defence and (c) (right to legal assistance) (ECHR, 2005).

CONCLUSION

Turkiye exercised several updates toward the ECHR, from it assignation to present many changes had been achieved aimed to fill the need of the convention in the implementation of rights and protection. Taking reference from the current CRT the right to liberty and security is taking place on article 19th and act in accordance with the ECHR (TBMM, 2022). Right to liberty and security is dating from long in in conformance with the law of protecting slaves (Conseil-Constitutionnel, 2022). Pointed from the Universal Declaration on human Rights, all global instruments in the protection of human right classified the right to liberty and security in the list of fundamental rights.

Since the European Court of Human Rights have been established, many people from member states have been gaining from its implementation and encouraged the application and the respect of human rights. According to the ECHR in 2021, the number of applicant in concern with Turkey was of 6,221 in which 5,654 struck out and 567 (concerning application) and 78 judgment delivered (ECHR, 2022). As demonstrated in the object of the convention, promoting democracy, applicable law and protecting human rights are principal act of the convention but in some cases the application deposed to the ECHR are directly rejected depending on a missing or uncomplimentary. This politic work in advantage of country in action and people who applicant generally stay in incapability.

The organ is one of most active in the implementation and protection of human rights but the modality of its work seems to be very long in dependence from the case of the applicant. The Turkish law designed successful modality of applying law to all, in accordance with the research many of human right violation in Turkey has been remarked after the attempt coup in 2016 (Human Rights Association, 2017). During this period away from violation of right to liberty and security right to fear trial and freedom of speech seems to be the most remarket in the country. Turkey is on countries advanced in promoting security of person and guaranty of liberty. Out of specific situations remarked in the ECHR on the violation of right to liberty and security of people, Turkey acted with the reform of its national law and established much more strategies of guaranty powerful democracy, unifying the regulation of law and total respect of Fundamental liberty (RTMFA, 2022).

REFERENCES

- ACHPR. (2022, 5 10). *African Commission on Human and Peoples' Rights*. Retrieved from <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49#:~:text=The%20African%20Charter%20on%20Human, freedoms%20in%20the%20African%20continent>.
- Amnesty International. (2022, 5 4). *TURKEY 2021*. Retrieved from <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/turkey/report-turkey/>
- Bhagya. (2019, 7 25). *NCERT Solutions for Class 11 Political Science Chapter 2 Freedom*. Retrieved from <https://www.learnbse.in/ncert-solutions-for-class-11-political-science-chapter-2-part-b/>
- BOUKALAS, C. (2014). LIBERTY AND SECURITY by CONOR GEARTY. *Journal of Law and Society*, 477-483.
- Britannica. (2022, 5 10). *liberty*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/liberty-human-rights>
- Coman, V., Maftai, J., & Negrut, V. (2014). The Right to Life. *European Integration - Realities and Perspectives*, 239-243.
- Conseil-Constitutionnel. (2022, 5 11). *DECLARATION OF HUMAN AND CIVIC RIGHTS OF 26 AUGUST 1789*. Retrieved from https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf
- Council of Europe. (2022, 5 5). *European Convention on Human Rights*. Retrieved from https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
- Council of Europe. (2022, 5 14). *Map & Members*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/tbilisi/the-coe/objectives-and-missions#:~:text=It%20now%20has%2046%20member,%2C%20the%20Czech%20Republic%2C%20Slovakia%2C>
- Council of Europe. (2022, 5 25). *Map & Members*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/tbilisi/the-coe/objectives-and-missions>
- ECHR. (2000, 4 4). *CASE OF WITOLD LITWA v. POLAND*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58537%22%7D>
- ECHR. (2004, 5 19). *CHAMBER JUDGMENT IN THE CASE OF GUSINSKIY v. RUSSIA*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22003-1002190-1035313%22%7D>
- ECHR. (2020, 2 13). *Azerbaijan authorities prosecuted two civil society activists on drugs charges in retaliation for political graffiti on statue*. Retrieved from <file:///C:/Users/bosso/Downloads/Judgment%20Ibrahimov%20and%20Mammadov%20v.%20Azerbaijan%20-%20ill-treatment%20after%20arrest%20of%20students%20who%20painted%20graffiti%20on%20statue%20of%20former%20president.pdf>

ECHR. (2021, 5 18). *CASE OF AZIZOV AND NOVUZLU v. AZERBAIJAN*. Retrieved from file:///C:/Users/bosso/Downloads/CASE%20OF%20AZIZOV%20AND%20NOVUZLU%20v.%20AZERBAIJAN.pdf

ECHR. (2022, 5 10). *European Convention on Human Rights (ECHR)*. Retrieved from https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

ECHR. (2022, 5 10). *Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights: Right to liberty and security*. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2432020134639Guide_Art_5_ENG.pdf

ECHR. (2022, 5 13). *The ECHR in 50 questions*. Retrieved from file:///D:/Y%20LISANS/2.%20Dönem/6.%20Türkiye%20ve%20Avrupa%20İnsan%20Hakları%20Ma hkemesi/kaynak/50Questions_ENG.pdf

European Commission. (2022, 5 10). *CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION*. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

European Commission. (2022, 5 10). *Right to liberty and security*. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/know-your-rights/freedoms/right-liberty-and-security_en#:~:text=Everyone%20has%20the%20right%20to,the%20Charter%20of%20Fundamental%20Rights.

European Court of Human Rights. (2022, 5 11). *Restrictions on the right to liberty and security for reasons other than those prescribed by the European Convention on Human Rights*. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Article_18_Restrictions_Liberty_ENG.pdf

European Court of Human Rights. (2022, 5 12). *European Court of Human Rights Questions & Answers*. Retrieved from https://www.echr.coe.int/documents/questions_answers_eng.pdf

Grand National Assembly of Turkey. (2022, 5 20). *History*. Retrieved from <https://global.tbmm.gov.tr/index.php/EN/yd/icerik/12>

Inter-American Institute of Human Rights. (2022, 5 10). *What is Human Security?* Retrieved from https://www.iidh.ed.cr/multic/default_12.aspx?contentid=ea75e2b1-9265-4296-9d8c-3391de83fb42&Portal=IIDHSeguridadEN#:~:text=Human%20security%20means%20protecting%20fundamental,and%20the%20freedom%20from%20indignity.

Macovei, M. (2002). *The right to liberty and security of the person*. Germany: Directorate General of Human Rights Council of Europe.

McKee, M. (2020, 4 8). *The Populist Assault on the Rule of Law, Civil Society and George Soros*. Retrieved from <https://www.jurist.org/commentary/2020/04/mark-ellis-populist-assault-on-the-rule-of-law/>

Media Defence. (2020, 11 11). *European Court Finds Turkey Violated Cumhuriyet Journalists' Rights to Liberty and Security, Freedom of Expression, Detained in the Crackdown Following July 2016 Coup*. Retrieved from <https://www.mediadefence.org/news/european-court-finds-turkey-violated-cumhuriyet-journalists-rights-to-liberty-and-security-freedom-of-expression-detained-in-the-crackdown-following-july-2016-coup/>

Merriam-Webster. (2022, 5 10). *personal liberty*. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/personal%20liberty#:~:text=Definition%20of%20personal%20liberty,of%20other%20recognized%20social%20interests>

NİŞANCI, D. (2021). AİHM KARARLARI IŞIĞINDA ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK HAKKI (AİHS m. 5) VE BU HAKKIN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ (AİHS m. 10) İLE AMAÇTA SAPTIRMA YASAĞI (AİHS m. 18) AÇISINDAN İRDELENMESİ. *DÜHFD*, 37-74.

OAS. (2022, 5 10). *The American Declaration of the Rights and Duties of Man*. Retrieved from https://www.oas.org/dil/access_to_information_human_right_American_Declaration_of_the_Rights_and_Duties_of_Man.pdf

RT MFA. (2022, 5 12). *The European Convention on Human Rights*. Retrieved from <https://www.mfa.gov.tr/the-european-convention-on-human-rights.en.mfa#:~:text=any%20service%20exacted%20in%20case,part%20of%20normal%20civic%20obligations.&text=Everyone%20has%20the%20right%20to%20liberty%20and%20security%20of%20person>.

ŞAHBAZ, İ. (2004). AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE KİŞİ ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİĞİ. *TBB Dergisi*, 201-225.

TBMM. (2022, 5 22). *CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TURKEY* . Retrieved from https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf

TBMM. (2022, 05 05). *CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TURKEY*. Retrieved from https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf

The Constitutional Court of the Republic of Turkey. (2022, 5 20). *INDIVIDUAL APPLICATION*. Retrieved from <https://www.anayasa.gov.tr/en/individual-application>

United Nation. (2022, 5 10). *United Nations Universal Declaration of Human Rights*. Retrieved from https://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf

US State Departement. (2022, 5 1). *2020 Country Reports on Human Rights Practices: Turkey*. Retrieved from <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/turkey/>

FAHRİ VE ŞEYH'İNİN "HÜSREV VE ŞİRİN" ÇEVİRİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Samira Amiraslan Kızı ALİYEVA

Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi, Nizâmî Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü, Nizâmîşunasluk bölümü, genç araştırmacı, Bakü

ORCID ID: 0000-0002-9102-8169

Nizami Gencevi'nin dünyaca ünlü eseri olan "Hüsrev ve Şirin" dönemin gereklerine göre Farsça yazılmıştır. Türkçe konuşan halklar arasında şiiri anadilinde okuma isteği gün geçtikçe artmaktaydı. Bu nedenle eser 14. yüzyıldan itibaren Türkçeye çevrilmeye başladı. Bazı şairler şiirin bazı kısımlarını tam olarak tercüme etmişler, bazı kısımlarını kısaltmışlar ve bazen de eklemeler yapmışlar.

Nizami'nin şiirleri ortaçağ Türk edebiyatında başlıca olarak iki şekilde kısmen ve tamamen tercüme olunarak yayıldı. Şairin eserlerinin kısmi çevirileri Türk edebiyatında Nizami konularının yazıldığı dönemden itibaren yapılmaya başlanmıştır [1.s.11]¹.

1341 yılında Kutb, Türk edebiyatında yer alan "Hüsrev ve Şirin" adlı eseri ilk kez Kıpçak lehçesiyle Türkçeye çevirerek Altınordu hükümdarı Tini Beke'ye takdim etmiştir.

İkinci çeviriyi ise 14. yüzyılda yaşamış ve yaratmış olan Fahri 1367 yılında Hicri takvimine göre 768 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. Eser tek nüsha olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Aydınoglu, İsa Bey'e sunmak üzere Nizami Gencevi'nin "Hüsrev ve Şirin" ve Firdovsi'nin "Şahname"sinden yararlanarak ve kendi eklediği bazı motiflerle çeviriyi daha da zenginleştirmiştir.

Anadolu'da bu mesneviyi Türkçeye çeviren ilk şairin Fahri olduğunu söyleyebiliriz. Ana konulardan biri Türkçe kelimeleri kullanması ve yaşadığı dönemin dil özelliklerini göstermesidir. Bu eser, hem Türk dili ve hem de edebiyatı ile şairin kendisi hakkında bilgi veren tek zengin kaynaklardan biridir.

Fahri'nin mefailun mefailun failün vezniyle "Hüsrev ve Şirin" in tercümesini yaptığı eser 4683 beyitten oluşmaktadır. Profesör Barbara Flemming Karl Süsseim'in kitapları arasında bulmuş ve araştırma yapmıştır. Şairin değerli ve eşsiz el yazması Marburg kütüphanesinde saklanmaktadır.

Şeyhin'in "Hüsrev ve Şirin" adlı eseri, 15. yüzyılda eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış bir manzum eserdir. Tezkirelerin anlatımına göre II. Murad, Nizami'nin Hamse'sini sınav için Şeyhi'ye vermiş, şiirdeki gücünü göstermek için bu eseri seçmiş ve Türkçeye çevirmiştir [2.s.263]². Eser üzerine ilk araştırma 1963 yılında Faruk Kadri Timurtaş tarafından yapılmış, İstanbul'da olan sekiz nüshasını kullanarak doktora tezini yazmıştır. Şeyhi'nin "Hüsrev ve Şirin" tercümesinin yaklaşık 50 nüsha olduğunu da belirtmek gerekir [3.s.1]³.

15. yüzyıl şairlerinden biri olan Şeyhi Germiyanlıdır ve aynı zamanda hekim olması nedeniyle Doktor Sinan adıyla ün kazanmıştır. Adı bazı kaynaklarda Yusuf, bazı kaynaklarda Sinan olarak geçen Şeyhi, kendisini Yusuf Sinan olarak tanıtır. Latifi'nin tezkirelerinde "Murad Han-ı Gazi devrinde geldiği" şeklindeki kayıtlardan ve ünlü bir doktor olarak 1415/h. 818 Çelebi'nin Sultan Mehmed'i tedavi ettiği zaman 40-45 yaşlarında olması ihtimalinden 1371-1376 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir.[4.s.94]⁴

Şeyhi, eğitimine dönemin kültür merkezlerinden biri olan Kütahya'da başlamış, burada Ahmedî'den ders almıştır, ardından İran'a giderek başta tıp olmak üzere dönemin diğer temel bilimlerini okumuştur. Sehi

¹ Araslı.N. Nizami ve Türk Edebiyatı. Bakü 1980. S. 208

² Abdullah.F. Nizami-Şeyhi Husrev u Şirin mükayesesi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.1950.Cilt1. Sayı 2. S.263-282

³ Şan.Funda. Şeyhinin "Husrev ü Şirin"i (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin/Sözlük. İstanbul 2017. S.1280.

⁴ Timurtaş.F. Şeyhinin hayatı ve şahsiyeti. Türk dili ve edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1953. Cilt 5. Sayı 5. s. 92-120

Bey, Şeyhi'nin İran'daki eğitimi sırasında Seyyid-Şerif-i Cürcani'nin yanında olduğunu belirtmiştir [5.s.61-62]⁵.

Şeyhi Karaman ziyareti sırasında Ankara'da hastalanan Çelebi Sultan Mehmed'i tedavi etmesi için çağrılmış ve başarılı olunca da Tokuzlu köyüne hediye edilerek padişahın özel tabibi olarak atanmıştır. Kaynaklarda Şeyhi hakkında verilen bilgiler arasında "Harname"nin Tokuzlu köyüne giderken köyün eski sahipleri tarafından soyulduktan sonra kaleme alınarak padişaha takdim edildiği belirtilmektedir [5.s.70].

Şeyhi'nin son yıllarını nerede geçirdiği ve ne zaman öldüğü hakkında bir bilgi yok. Ancak Germiyan'ın oğlu Yakup'a yazdığı ağıttan hareketle şairin bu tarihten sonra öldüğünü söyleyebiliriz.

Şeyhi gibi Fahri'nin de doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bir bilgi yok. Şair eserin sonunda sadece çeviriyi elli yaşından sonra yazdığı hakkında bilgi vermektedir:

çün elli geçti açılmadı gözün
bu beş günde ne hasil ede özün
sen oğlanlık zamanın çün geçürdün
yigitlik karvanın çün göçürdün
tolunun qara iken şöylekim qır
qarışdı qaraya aq oldun oş pir [6.s.485]⁶

Aşağıdaki beyitte Aydınogulları sülalesinden olan İsa Bey'in sarayda özel bir konumu olan şaire ilgi ve özen gösterdiğinden bahseder:

çu amiken edindi ben qulın haşş
bes andan vacib oldı ba zid ihlas
ki emrine muti olam hemişe
edinem qulluğın iş ü pişe [6.s.264]

14. ve 15. yüzyıllarda Nizami Gencevi'nin "Hüsrev ve Şirin" adlı eserinin Türkçeye çevrilmesine büyük ihtiyaç duyulmuştur. Hem Fahri'nin hem de Şeyhi'nin tercümesi, dünyaca ünlü bu eseri ana dilinde okumak isteyenler için büyük armağan oldu. "Hüsrev ve Şirin" eserinin Türkçeye tercümesi, o devirde Türk milletinin ilim ve edebiyata ne kadar değer verdiğini bir kez daha ispatlamaktadır. Her iki şairin tercüme ettiği eserler arasındaki benzerlik ve farklılıklara bir göz atalım.

Fahri çalışmasına 13 beyitlik bir girişle başlar. Allah'ın adıyla başlayan bu mukaddimede (girişte) Allah'a hamdeder ve O'nun çeşitli isimlerini zikreder ve Nizami'nin ilk yedi beyitini tercüme eder. 35 beyitten oluşan mukaddimenin başında Şeyhi, Allah'ı tesbih eden iki beyit yazarak ve peygamberlere salât ve selâm vererek esere başlar:

Fahri	Şeyhi
1. Hüdavenda çu bismillah diyüben Söze başlarvanın şükrün diyüben	Bi-hamdil- vahidil-ahadil-kadimi Va bismillahi zil-mannil azımı
2. Sana hamd u sena ögüş qıluram Ki fazlun bi-nihayetdür bilürem	Salamullahi ya hayral anamı Alayka va alan nabiiyil kirani
3. Hüdaya padişaha kirdigara Kerima munima perverdegara	Hudaya bize tevfikı refik et Makamı hakka tahkıkı tarık et
[6.s.255]	[3.s.96]

⁵ Timurtaş. F. Şeyhi ve "Hüsrev ü Şirin"i (İnceleme Metin). İstanbul Üniversitesi Yayınları. 1980. s.499

⁶ Barbara Flemming. Fahris Husrev u Şirin. Eine Türkische Dichtung Von 1367. Wiesbaden 1974. 487s

Fahri'nin tercümesinde tevhid kısma rastlamıyoruz. Belki de sayfalar zamanımıza ulaşmadan yırtılmış ve kaybolmuştur. Çünkü 14. beyitten sonra gelen egerçili beyitin başı, sayfanın kaybolduğu sonucuna varmak için sebep vermektedir.

Nizami'de olduğu gibi Şeyhi tevhidi 35. beyitten 89. beyite kadar "Ender tevhid-i Bari Taala celle celaluhu adi" ile yazar. 90. beyit "Kaside der Tevhid-i Bari Taala" kasideyi ile başlar ve 217. beyite kadar tevhidin çeşitli aşamalarından bahseder.

çü bi-smillahdur her gence miftah
fütuh ebvabın açar dense fettah
bu feth oldı çü Hak tevhidine rah
zihi hoş fatiha al-hamdulillah
sipas u şükr ü minnet evvel ahir
ana ki oldur kamu penhan u zahir [3.s.98]

Yukarıda belirttiğimiz sebeple Fahri dünyanın menşei hakkında herhangi bir başlık bırakmadan 23. beyitten başlamış, Şeyhi ise "Kelime-yi çend be-tarik-i hikmet der hadis-i aferiniş" (217-324)) başlıkla dünyanın kökeninin antikliği hakkında bilgece düşünceler ileri sürmüştür:

Fahri	Şeyhi
egerçi od u yel ü topraq u su	egerçi od u su vü yel ü topraq
biri birine qılmaz qahr u qısu	gehi ma'den bezerler gah yaprak
ki andan gelmeyince emr ü ferman	vegerçi encüm ü eflaka adet
genez sanma ki gire gövdeye can	olur gahi nuhuset geh sa'adet
[6.s.256]	[3.s.114]

Fahri'nin tercümesinde 26. beyitten 91. beyite kadar herhangi bir başlık olmaksızın Allah'tan kendisini bağışlamasını dilemiş, Şeyhi'de ise "Ender-Münacat-ı Bari Ta'ala" başlığı altında 100 beyitlik bir münacat (325-424) yazmıştır:

Fahri	Şeyhi
hudaya balçuğumuz çun yoğurdun	Hudaya çünki düzdün kayınatı
bize hüccet verüp qulluq buyurdun	bize kulluğa yazdun bir beratı
gendü qulluğuni farz eyledün sen	olundı gerçi yokdur istita`at
dedün kim müzdi borç olsun vereem ben	kusuru aczıla ol hükme ita`at
.....alnuqlıqla qasd ederüz	çü biz bu za`fila dil-hasta vüzar
Gücümüz degül qulluğun edevüz	dilerüz hizmet etmek çar u naçar
[6.s.256]	[3.s.118-119]

Fahri yine de başlık bırakmadan 36 beyitlik (92-127) bir naat yazıyor. Naat bölümüne Nizami Gencevi'de olmayan 4 beyit ile başlar ve Nizami'de olan beyitlerin tercümesini yaparak eklemeler yapmaya devam eder. Şeyhi ise 76 beyitlik, ardından da 50 beyitlik 2 naat yazar:

Fahri	Şeyhi
felekde qıldı ayun hırqasın çak	tozı alem gözinün tutiyası
onun ışqına yaradıldı eflak	dili adem gilinün kimyası
Muhammed Ahmed Mahmud ona ad	Muhammed kim Çalapdandur müebbed
onun ümmetleridür otdan azad	müebbed dini vü şer'i muhalled

[6.s.260]

[3.s.126]

Fahri, eserin yazılma nedenini 128. beyitten başlayarak verir, Aydınogulları sülalesinden olan İsa Bey, Farsça yazılan ünlü "Hüsrev ve Şirin" eserini Türkçeye çevirmesini sipariş eder. Şair, Nizami Gencevi'den sonra böylesine zor bir işe girişmekten ilk başta çekinir, ancak hükümdar Sultan Mahmud ve "Şahname" eserini örnek göstererek onu ikna etmeyi başarır. 213. beyitten 278. beyite kadar "Madh-e Fahreddin" başlıklı bölümde Şah'ı övmektedir. Şeyhi ise naattan sonra 519. beyitten itibaren eserin yazılma sebebini daha sonra ise "Dar madh-i sultanu'l a`zam Murad bin Muhammed Han hullida mulkuhu" başlıklı bölümde Sultan Murad'ı överek en sonunda nasihatlerde bulunmaktadır:

Fahri

Şeyhi

şeh-i ferhunde fahr-i devlet ü dün

ne sultan afitab-ı heft kişver

mükerrem İsa bin Mehmed bin Aydın

hümayun tal`at u ferhunde-ahter

ki mislin görmedi gerdun-i gerdan

Ferdun-ferr ü Dara-y u Cem-cam

saadet vermiş ana pak Yezdan

felek-taht u cüvan-baht u cihan-kam

Çalapdan cümle maqsudi müyesser

elif ülfetden aldı ra-ı rahmet

onat düşdi işi cümle seraser

ki ola şeh mım-i milk ü dal-ı devlet

hüdavend-i cihan şahı keem-azar

bu dördü dört rükn iken cihana

ana uyan kişi yoldan kim azar

bir ad olmuşdır ol han-ı zamane

[6.s.268]

[3.s.137-138]

Fahri'nin "Hüsrev ve Şirin"inde Kutb'un tercümesindeki başlıklar tamamen Türkçe iken, Şeyhi eserinde Farsça başlıklar kullanmıştır:

Şeyxi-Qorihent-i Husrev ez-havf Hürmüz ve residen-i o be-Şirin der çeşnesar. [7.s.228]

Fahri'nin eserinde Türkçe kullanımı Şeyh'inkinden daha fazladır. Bu durum Şeyhin'in önce Germiyan Beyliği'nde daha sonra Osmanlı Devleti'nde yer alması ve Fahri'nin Aydınogulları şairi olmasıyla açıklanabilir:

Fahri- Yolunuz olmayalar liken anlar, el içinde uralar dastanlar

Şeyhi- Bu şartla ki olmaya yolunuz, cemaat bile ola gece gündüz

Fahri-Güneş tanla çökürdi yüce başım ayırdı gün teninden gece başım

Şeyhi- Sehergah kim bu şemi alem-efruz sipehri-i pür-çerağı kıldı pür-süz [6.s.229]

Fahri, Hüsrev ve Şirin arasındaki aşk hikayesini Nizami Gencevi'de olduğu gibi ikiye ayırır. Hüsrev ve Şirin'in aşkının başladığı ilk bölüme "Şavur u Şirin", ikinci bölüme "Şirin u Ferhad" adını vermiştir:

çu Şapur u Şirin kısasını dün

isitdün dinle bir hoş kıssa bugün

dolu derd ü figan dur bu ne kıssa

ki her harfi olupdur zarf-i ğussa

bunu oqıyan isterkim duta yad

ki bunun adı dur Şirin u Ferhad [6.s.399]

Fahri'nin tercümesinde birinci kısım 2642 beyit, ikinci kısım 1732 beyittir. Şeyhi'de ise beyit sayısı 6956'dır. Bunlar elimizdeki beyitlerdir. Belki de bazı sayfalar zamanımıza ulaşmadan kaybolmuştur.

Şeyhi'de eksik olan kısım Şiruya kısmıdır [7.s.25]⁷. Fahri'nin tercümesinde ise o kısım Nizami'nin "Hüsrev ve Şirin" adlı eserinde olduğu gibi herhangi bir başlık eklenmeden verilmiştir:

şehun yasduğına çun geldi ol şum
elinde hanceri vü tiz yanar mum
şehun bağrını yırtup şemi derhal
söyündürdi vefasuz div-i qattal
şu resme urdı şehun bağrına tiğ
döküldi qan döker gibi suyi miğ
dolu aydan çu bir güneş ayırdı
ne yandı içi ne gönli qayurdu [6.s. 477]

Nizami'den farklı olarak Behram Çubin konusuna hem Fahri'nin hem de Şeyh'in eserlerinde geniş yer verilmiştir. Taberi'nin tarihine ve Şehname'ye atıfta bulunularak oluşturulan bu bölüm, Hürmüz ile ilgili siyasi mücadeleleri yansıttığı için bir aşk hikayesi olan eserde bu kadar yer verilmemeliydi. [7.s.26]. Ayrıca Hüsrev'in Bahram'dan kaçıışı, Kayser-i Rum`ın yardımıyla nasıl asker topladığı ve tahtını nasıl kurtardığı kısmı her iki şairde de daha geniş olarak verilmiştir.

Nizami'de eserin sonunda Hüsrev rüyasında peygamberi görmüş, peygamberden gelen mektubu yırtmış ve peygamberin miracı parçaları Şeyhi'de yoktur [7.s.25]. Fahri, Şeyhi'den farklı olarak "Name nüvisten-i Peyğamber be Husrev" başlıklı bölümde Hz. Peygamber'in Hüsrev'e yazdığı mektuptan bahsetmiştir. "Peygamberin miracı"nı tercüme etmemiştir:

Necaşi naqşi çun kim buldı itmam
buyurdu name Husrev adına nam
dutar ol cümle mahluqatun işin
cihanun yaz u yayın güz ü qışın
düni gün eyler ü günü dün eyler
dügüni yas u yası dügün eyler [6.s.483]

Şeyh öldüğü için eseri tamamlayamadı. Cemali adlı bir akrabasından "Vefat kerden-i mü`ellif-i kitab tamam kerden-i Bayezid bin Mustafa" ve "Ender hame vü zikr sultan Murad bin Muhammed Han hallada mulkahu" adlı başlıklarını yazarak eseri tamamlar. Fahri ise eseri "Hatm-i kitab" başlığıyla sonlandırır. Bu bölümde erkek çocuklarını zamansız kaybetmesinden ve kitabı bitirdiği tarihten bahsediyor:

alem urmuş-ıdı kim bitdi bu defter
hak`a minnet komadı bunı ebter
on ikinci günü azer-mahun
temam itdüm du`asın padişahun
dürişdümetdüm kim yazam nazmını mevzun
başarsam eyleyeydüm dürri meknun
şükür yüz bin Çalaba hamd bi-had
ki degdi issine işbu mücelled [6.s.486]

⁷ Timurtaş.F. Şeyhi ve Nizaminin Hüsrev ü Şirinlerinin konu bakımından mükayisesi. Türk dili ve Edebiyatı Dergisi. 1960. Cilt:10. S.25-34

bilün ey bilü camın nüş edenler
bu hikmet dürlerini güş edenler
deyeyin size bir göynüklü kıssa
ki erer ol kıssadan her şahsa hisse
eşitdük -kim netedür bu rivayet
ki çün bu araya erdi hikayet
heman-dem erdi ferman-ı İlahi
kaza-yı Haq vü emr-i padişahi [3.s.546]

Hem Fahri hem de Şeyhi tarafından "Hüsrev ve Şirin" in Türkçe tercümeleri büyük tarihi öneme sahiptir. 14. ve 15. yüzyıllarda Türk halklarının Farsça yazılmış bu ünlü eseri okuyup anlamada müstesna bir rol oynamışlardır. Eserin Türkçeye tercümesinin yapılması Türk halklarının bilime ve kültüre ne kadar değer verdiğini bir kez daha ispatlamaktadır.

SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİ HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİNİN YENİ NESİL BİRİM KÖK TESTLERİ İLE İNCELENMESİ: GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

INVESTIGATION OF THE VALIDITY OF THE PURCHASING POWER PARITY HYPOTHESIS WITH NEW GENERATION UNIT ROOT TESTS: COMPARISON OF DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES

Mustafa UTKU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova, Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-6104-2157

Neslihan YILDIZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-3763-1845

Melih YARMACI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, Yalova, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-4054-0143

Feyyaz ZEREN

Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Yalova, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-0024-3518

ÖZET

Satın Alma Gücü Paritesi (SGP), uluslararası kalkınma karşılaştırmalarında önemli bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Kullanılan bu ölçüt, döviz piyasalarında "Tek Fiyat Kanunu'na dayanır ve ülkeler arasındaki fiyat düzeylerindeki farklılıkları ortadan kaldırarak farklı ülke para birimlerinin satın alma güçlerini eşitlemeyi amaçlamaktadır. SGP hipotezi, bir ülkenin ekonomik performansının ve rekabet gücünün değerlendirilmesinde yapısal uyum, finansal istikrar ve ekonomik reform programlarının önemli bir göstergedir. Bu yönüyle SGP hipotezi kapsamında, reel döviz kurlarının (RDK) uzun dönemde durağan olup olmadığının test edilip belirlenmesi ekonomi politikaları açısından önem teşkil etmektedir. Fiyat istikrarsızlıkları ve dış açık sorunlarıyla karşı karşıya olan ülkelerin uluslararası gelişmişlik ölçütü olarak kullandığı SGP hipotezine olan ilgi artmaktadır. Bu artan ilgiyle birlikte, farklı ülkeler ve ülke grupları için çeşitli dönemlerde güncel analiz yöntemleri kullanılarak SGP hipotezinin geçerliliği test edilmektedir. SGP hipotezinin geçerli sayılabilmesi için genellikle RDK'nın durağanlığı üzerinden testler yapılmaktadır. Bu çalışmada gelişmiş ülkeler (Yunanistan, Avustralya, Kanada, Fransa, Japonya, İtalya, İspanya, S. Arabistan ve Almanya) ve gelişmekte olan ülkeler (Bulgaristan, Arjantin, Kolombiya, Brezilya, Çin, Rusya, Meksika, Türkiye ve Peru) için 1994:1-2023:1 dönem aralığını kapsayan aylık veriler kullanılarak SGP'nin geçerliliği ile ilgili sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmadaki veriler, ülkelerin erişilebilen en uzun veri aralıklarına göre seçilmiştir. Bu işlemin yapılmasının nedeni, örneklem boyutunun ekonometrik analizlerdeki testlere olan etkisini göstermektedir. Geniş veri aralığı kullanmak, örneklemin gücü arttırmaktadır. Ayrıca, örneklemin zaman aralığı kısaysa daha sık frekanstaki gözlemlerin kullanılması tahmin gücünü arttırmaktadır. Bu sebeple, oluşturulan veri setinin olabildiğince uzun olması amaçlanmıştır. Bu kapsamda geleneksel ADF birim kök, Fourier ADF birim kök ve RALS-ADF birim kök testleri ile incelenmiş ve RDK

durağanlığının, yapısal kırılmalar ve normal dağılım gösterme durumu da gözetilerek araştırılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre RALS-ADF birim kök test sonuçlarının ADF test sonuçlarından daha güçlü bulgular sunduğu görülmekte olup gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 6 tanesi için (Bulgaristan, Rusya, Meksika, Peru, Avustralya, Japonya) RDK'nın durağan olduğu, dolayısıyla bu ülkelerde SGP hipotezinin geçerli olduğu desteklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Satın Alma Gücü Paritesi, Yeni Nesil Birim Kök Testleri, Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkeler

ABSTRACT

Purchasing Power Parity (PPP) is an important criterion used in international development comparisons. This criterion is based on the "Law of One Price" in foreign exchange markets and aims to equalize the purchasing power of different country currencies by eliminating differences in price levels between countries. The PPP hypothesis is a significant indicator in evaluating a country's economic performance and competitiveness within the scope of structural adjustment, financial stability, and economic reform programs. Therefore, testing whether real exchange rates (RER) are stationary in the long run is crucial for economic policies within the PPP hypothesis. The interest in the PPP hypothesis, which is used as an international development measure for countries facing price instability and current account deficits, has been increasing. With this growing interest, various current analysis methods are being used to test the validity of the PPP hypothesis for different countries and country groups at different periods. Generally, tests are conducted on the stationarity of RER to determine the validity of the PPP hypothesis. In this study, using monthly data covering the period of 1994:1-2023:1 for developed countries (Greece, Australia, Canada, France, Japan, Italy, Spain, Saudi Arabia, and Germany) and developing countries (Bulgaria, Argentina, Colombia, Brazil, China, Russia, Mexico, Turkey, and Peru), the results regarding the validity of PPP were obtained. The data used in the study were selected based on the longest available data intervals for the countries. The reason for this process is to demonstrate the effect of sample size on econometric analyses. Using a wider data interval increases the power of the sample (Choi, 1992). In addition, using observations with more frequent frequency if the sample time interval is short increases the estimation power (Stock, 1994: 2776). Therefore, it was aimed to make the generated dataset as long as possible. The traditional ADF unit root test, Fourier ADF, and RALS-ADF unit root tests were used to investigate the stationarity of RER while considering structural break and normal distribution behavior. The findings indicate that RALS-ADF test results provide stronger evidence than ADF test results, and for six out of twelve countries (Bulgaria, Russia, Mexico, Peru, Australia, and Japan), RER is stationary, therefore supporting the validity of the PPP hypothesis in these countries.

Keywords: Purchasing Power Parity, New Generation Unit Root Tests, Developed and Developing Countries.

1. GİRİŞ

SGP, açık ekonomilerde makroekonomik model teorileri ile uluslararası ekonomi teorilerinin alt yapısını oluşturan hipotezlerden biridir. Bu nedenle araştırmacıların yanı sıra politika yapıcılarının, ülkelerdeki önemli ekonomik kurum, kuruluşlar ve birçok uluslararası firma tarafından da merak edilen bir konu haline gelmiştir. SGP, iki ülkenin döviz kur oranı ile fiyat düzeyleri oranı arasındaki eşit olma durumunu göstermektedir. (Akgül, 1995). İlk olarak Salamanca Üniversitesindeki araştırmacılar tarafından SGP yaklaşımı ile ilgili olarak araştırma yapılmıştır. 15. ve 16. yüzyılda yazdıkları bu yazılar teorinin geçmişine dair önemli kaynaklar arasında yer almaktadır (Taylor, 2003). Cassel (1918), ilk kez döviz kuru hesaplamaları için kullanılan SGP terimini literatüre kazandıran ilk iktisatçıdır.

SGP'nin temel dayanağı olarak tek fiyat kanunu (TFK) gösterilmektedir. TFK, tam rekabetin geçerli olduğu bir pazarda, ürünün her yerde aynı fiyatta olması gerektiğini savunur. SGP'yi TFK'nin bir genellemesi olarak gördüğümüzde; "iki ülkenin SGP'si aynı ise, bu ülkelerin para birimleri arasındaki değişim oranı dengededir" olarak ifade edilebilir (Sarno ve Taylor, 2003). SGP'nin geçerlilik analizlerinin yapılması sadece ulusal para ekonomisi değil, uluslararası ve iç politika içinde çok büyük bir önem teşkil etmektedir. SGP hipotezi, döviz kuru paritesi ve bu politikalarının oluşturulmasında

direkt etkili olduğu için, ekonomik reform programları, finansal istikrar planları ve yapısal uyum politikaları için çok önemlidir (Destek ve Okumuş, 2016). Döviz kuru açısından değerlendirme yapmak için SGP yalnızca bir ölçüt olabilir, fakat diğer faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Baharumshah ve diğerleri (2010) SGP'nin para politikası oluşturmada para, döviz kuru ve enflasyon oranları seçimini belirlemede; mal ve hizmet ürünlerinin ortalama maliyet fiyatlarının karşılaştırma yapılmasında kullanılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca SGP, ülkeler arasında gerçekleştirilen ticari uyum derecelerini ve ticaretin serbestleşmesini ifade eden bir ölçüt olarak da kullanılmaktadır (Liew, 2009). Enflasyon farkları iki ülke arasındaki nominal faiz oranlarını etkilemesi bakımından SGP hipotezi uluslararası Fisher hipoteziyle benzerlik göstermektedir (Akinboade ve Makina, 2006).

SGP hipotezi ile ilgili önceki paragraflarda incelediğimiz nedenlerden dolayı politika yapıcılar ve iktisatçılar tarafından her zaman merak konusu olmuştur. SGP hipotezi, sabit trendli olma veya ortalamalara geri gelme eğilimi gösteren bir RDK düzeyine gereksinim duymaktadır. Bu nedenle, RDK hareketleri araştırılıp SGP hipotezinin geçerliliği değerlendirilmektedir. Yüksek dalgalanmalar yaşanan RDK, SGP hipotezi ile uyumsuzdur. SGP hipotezinin uzun dönem aralığında geçerli sayılabilmesi adına RDK verilerinin durağan olup ve sabit bir ortalama seviyeye dönmesi gerekmektedir. RDK verilerinin uzun dönemde durağanlık göstermeyen yani birim kök olması durumunda kurun ortalamadan sapmalar kalıcı olacaktır. Böyle bir durumda SGP hipotezi geçersiz sayılacaktır.

Yapılan bu çalışmada gelişmekte olan ve gelişmiş ülke grupları için SGP'nin geçerliliği 1994-2023 dönemi için ADF birim kök testi ve bu testin Fourier ve RALS formlarını ele alan birim kök testleri ile araştırılmıştır. Çalışmanın mevcut literatürlerde kullanılmış olan yöntemlere katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Araştırmanın diğer kısmında SGP bağlantılı literatürler incelenmiş olup, üçüncü kısımda ise kullanılan veri ve yöntemlere yer verilmiştir. Dördüncü kısımda ise ampirik uygulama sonuçlarına yer verilmiş olup politika ile ilgili öneriler ve genel olarak değerlendirme önerileri ile sonuç kısmı ile son verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde SGP'nin geçerliliği hakkında birçok çalışma yer almaktadır. Hipotezin geçerliliğini araştırmak adına birçok birim kök testleri yapılmıştır. Sabit bir ortalamaya dönüş yapan RDK, SGP ile uyum sağlarken, hareketli bir RDK durumunda SGP geçersiz sayılmaktadır. RDK sabit halde ise denge değerinden uzun dönemde farklılaşmamakta ve SGP hipotezi geçerli sayılmaktadır (Sarno ve Taylor, 2003). SGP'nin geçersiz sayılması halinde, RDK'daki şok durumları kalıcı sayılmakta, nominal döviz kurları ile görece fiyat seviyeleri uzun dönemde bir değişimin olması halinde bu değişimi bulabilmek adına başka bir para politikasından yararlanmak olası değildir (Yılancı ve Eriş, 2013). Uygulamalı çalışmalarda hipotezin geçerli olup olmadığı hakkında sonuçlara ulaşılamamaktadır. Çalışmalarda kullanılan veri aralığı ve farklı ekonometrik yöntemler birbirlerinden değişik sonuçlar ortaya koymaktadır. SGP'nin uzun dönemde geçerli olup olmadığını belirlemek adına eş bütünleşme testleri de yapılmaktadır. Elde edilen test sonuçlarında nominal döviz kuru ile yurtiçi ve yurtdışı fiyatları arasındaki eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığına bakılmaktadır. İlişkinin varlığı durumunda SGP'nin geçerli olduğu sayılmaktadır. Aşağıda son zamanlarda yapılan ve güncel ekonometrik teknikler uygulanmış çalışmalara yer verilmiştir.

Benassy ve diğerleri (2005), G-20 ülkelerinin, 1980 ile 2001 yılları arasındaki yıllık RDK verileriyle yapılan panel eş bütünleşme ve panel birim kök testleri sonucunda, RDK verilerinde önemli ölçüde sapmalar tespit edilmiş ve SGP'nin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sayyan (2005) Türkiye için, 1982 ve 2004 yılları arasındaki aylık verilere dayanarak yapılan çalışmada, eş bütünleşme ve vektör hata düzeltme modeli kullanılmış ve SGP'nin geçerli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tatoğlu (2009), 25 OECD ülkesinin, 1977 ile 2004 arasındaki RDK'larının incelendiği çalışmada; yapısal kırılma göz ardı edildiğinde 10, yapısal kırılma dikkate alındığında ise 25 ülkede de SGP'nin geçerli olduğu sonucuna panel durağanlık testleri ile bulunmuştur.

Lau (2009), 1950 ile 1995 yılları arasındaki Danimarka, Norveç, Hollanda ve İspanya'nın RDK verilerine IPS birim kök testi uygulandığında, SGP hipotezinin geçersizliği sonucu saptanmıştır.

Bozoklu ve Yıllancı (2010), Meksika Brezilya, Rusya Çin, Endonezya, Hindistan ve Türkiye'nin de aralarında olduğu ülkelerin, 1995 ile 2009 yılları arasındaki RDK verileriyle yapısal kırılmalı birim kök testi yapılmıştır. Yapılan bu testlerin sonucunda, Çin ve Meksika'da SGP'nin geçerli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Chang ve diğerleri (2011), G-7 ülkelerinin, 1994 ile 2010 yılları arasındaki aylık verilerin kullanıldığı çalışmada, zaman serisindeki asimetrik uyuma izin veren eşik eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda, Kanada dışındaki ülkelerde SGP'nin geçerli olduğuna ve uyum mekanizmasının asimetrik olduğu verilerine ulaşılmıştır.

Yıldırım ve Yıldırım (2012) Türkiye için, 1990 ile 2009 yılları arasındaki verilerle yapılan birim kök testleri sonucunda SGP'nin geçersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Snaith (2012), çalışmasında SGP testinin geçerliliğini 15 OECD için incelemiştir. İncelemesinde yeni panel birim kök testi olan CSD testi ile analiz yapmıştır. CSD testi çoklu yapısal kırılmaları ele alabilen düzey ve eğilim kırılmalarına olanak sağlayan bir testtir. Bu test verilerine göre yapısal kırılmaların para birimi endeksi ile fiyat endeksi durumları üzerinde etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Özcan (2012), 1980-2010 yıllarında G7 ülkeleri için SGP hipotezinin geçerliliğini analiz etmiştir. Bu incelemeyi yaparken PANKPSS testini kullanmıştır. Bu test yatay kesit bağımlılığı ile çoklu yapısal kırılmaları ele alarak incelemektedir. Bu test sonucuna göre G7 ülkeleri için SGP hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.

Yıldırım ve diğerleri (2013), 1960-2012 yıllarında Türkiye'de SGP hipotezinin geçerliliğini çeşitli yöntemler kullanarak test etmiştir. Kullanılan testler yapısal kırılmalarını ele almayan genişletilmiş ADF ve PP birim kök testleri ve yapısal kırılmaları ele alarak analiz eden Lee ve Strazicich (2003) ve Carrion-i-Silvestre (2009) testleridir. Yapılan testler neticesinde Türkiye'de SGP'nin geçersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, SGP hipotezinin geçerliliği panel CADF testi kullanılarak AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri için analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre SGP hipotezi bu ülke grupları için geçerli olduğu saptanmıştır.

Yıldırım ve diğerleri (2013) Türkiye'ye ait 1960 ile 2012, AB-15 ve G-8'e ülkelere ait 1975 ile 2012 ve OECD'ye ait 1980 ile 2012 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada, zaman serisi ve panel veri testleri uygulanmıştır. Bu çalışmada, AB-15 ve G-8 ülkelerinde SGP hipotezinin geçerli olduğu görülürken, Türkiye'de ise SGP hipotezi geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

He ve diğerleri (2014), SGP geçerliliğini Aralık 1994- Şubat 2010 yıllarını kapsayan 15 Latin Amerika ülkesi için incelemiştir. Bu çalışmasında Fourier Panel SURKSS testini kullanmıştır. Testin sonucuna göre Honduras ülkesinde SGP hipotezi geçersizken diğer Latin Amerika ülkelerinde SGP hipotezinin geçerliliği bulunmuştur.

Bahmani-Oskooee ve diğerleri (2014), 1994-2012 dönemi arasında MIST ve BRICS ülkeleri kapsamında aylık bazda reel efektif döviz kuru oranları dikkate alınarak SGP hipotezinin geçerliliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu test sonucuna ulaşmak için Fourier panel KSS birim kök testine ardışık panel yöntemi tercih edilmiştir. Bu çıkan sonuca göre BRICS ve MIST ülkeleri döviz kurlarının ortalamaya geri dönme eğiliminde bulunduğu tespit edilmiştir.

Jiang ve diğerleri (2015), Ocak 1994 ile Ağustos 2013 dönemi arasında 34 OECD ülkesi için keskin kırılmalı (sharp breaks) ve yumuşak değişmeli (smooth shift) panel birim kök testi ile reel efektif döviz kuru oranlarını bulmak amacıyla testler yapılmış ve sonuç olarak 34 OECD ülkesinin yarsında SGP'nin geçerliliği saptanmıştır.

Akçay ve Erataş (2015), G7 ülkelerine yönelik gerçekleştirdikleri analizlerinde 1995 ve 2012 dönemi verilerini kullanarak SGP kuramını panel veri analizi ve panel birim kök testleri ile inceleyen araştırmacılar, elde ettikleri bulgular neticesinde SGP hipotezinin G7 ülkelerinde geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Gürüş ve diğerleri (2016), 1992 ve 2015 yılları arasındaki aylık veriler kullanılarak Türkiye ekonomisi hakkında birim kök testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlara göre, SGP kuramının Türkiye ekonomisinde geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Kaya ve Çelik (2018), 2002:10 - 2017:12 dönemine ait veriler kullanılarak yapılan çalışmada, SGP kuramının Türkiye için geçerliliği bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar, ilgili dönemde Türkiye için SGP'nin geçerli olduğu saptanmıştır.

Guzman, Ocampo ve Stiglitz (2018), yapmış oldukları çalışmada, istikrarlı ve rekabetçi bir RDK'nun, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek teknolojik içerikli faaliyetleri teşvik ederek ekonomik farklılığı ve yapısal değişimi artırabileceğini savunmuşlardır

SGP'nin geçerliliği, birçok farklı ekonometrik teknik ile yapılabilmektedir. Kullanılan bu yöntemlere göre, çalışmalardaki bulguların farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki genel kanı, RDK serilerinin doğrusal olmadığı yönündedir. Dünya ekonomisindeki 1970'lerden sonra yaşanan yapısal karakteristik şoklar neticesinde, makroekonomik zaman serilerinin birçoğunda doğrusal olmayan davranışların sergilenebileceği öngörülmektedir. Serilerdeki bu davranışlar, iktisat alanında politika yapıcılar tarafından oldukça önemlidir. 1970'li yıllardan sonra piyasadaki fiyat istikrarı ve bu hedeflerinin daha önemli olduğu anlaşılmış olup günümüzde de bu konu daha da ilgi çekmeye başlamıştır.

3. VERİ SETİ

Çalışma da veri seti olarak gelişmiş ülkeler (Yunanistan, Avusturalya, Kanada, Fransa, Japonya, İtalya, İspanya, S. Arabistan ve Almanya) ve gelişmekte olan ülkelerin (Bulgaristan, Arjantin, Kolombiya, Brezilya, Çin, Rusya, Meksika, Türkiye ve Peru) reel geniş efektif döviz kurlarından yararlanılmıştır. Çalışmadaki veriler, ülkelerin erişilebilen en uzun veri aralıklarına göre seçilmiştir. Bu işlemin yapılmasının nedeni, örneklem boyutunun ekonometrik analizlerdeki testlere olan etkisini göstermektedir. Geniş veri aralığı kullanmak, örneklemin gücü arttırmaktadır (Choi, 1992). Ayrıca, örneklemin zaman aralığı kısa olması durumunda sık frekanstaki gözlemlerin kullanılması tahmin gücünü arttırmaktadır (Stock, 1994: 2776). Bu sebeple, oluşturulan veri setinin olabildiğince uzun olması amaçlanmıştır. Analizlerde 1994:1-2023:1 dönemini kapsayan aylık verilerden faydalanırken, bu veriler Federal Reserve Bank of St. Louis istatistiki veri tabanından elde edilmiştir (FRED, 2023). Bu verilere ilişkin zaman çizelgesi grafikleri Ek 1 ve Ek 2'de sunulmuştur.

4. YÖNTEM

Geçtiğimiz yıllarda SGP hipotezinin doğruluğunu inceleyen araştırmalarda, RDK'nın doğrusal olmayan bir formda olduğu beklendiği için, genellikle doğrusal ve doğrusal olmayan sonuçlar veren birim kök testlerinden yararlanılmakta olup test verileri karşılaştırılmaktadır. Birim kök analizleri kullanılarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde SGP hipotezinin geçerliliği araştırılacaktır. Bu noktada kritik olan durum, veri setini en iyi ele alan ve açıklayan birim kök testlerinin tespit edilmesidir.

Bu yönde ilk önce karşılaştırma yapabilmek adına ADF (Genişletilmiş Dickey&Fuller) (1979) klasik birim kök testi kullanılarak çıkan sonuçlar tespit edilmiştir. Sonrasında serilerdeki normal dağılımın gösterilmemesi nedeniyle Fourier kırılmaları, Fourier-ADF (2012) testleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. En son olarak, SGP hipotezinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerliliğine bakmak amacıyla, RALS-ADF (Kalıntılarla Genişletilmiş En Küçük Kareler ADF) (2014) birim kök testi uygulanmıştır.

Dickey ve Fuller (1979) (DF) testi zaman serisi birim kök analizlerinin başlangıç noktası olarak kabul edilebilecek olan, modelde otokorelasyon ve değişen varyansın olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Ancak, otokorelasyon ve/veya değişen varyansın mevcudiyeti oluşması durumunda, DF testi yanıltıcı sonuçlar üretebilmektedir. Dickey ve Fuller (1981), bu sorunu çözmek adına ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) testini önermiştir. Bu test, Dickey ve Fuller (1979) temel DF modelini bağımlı değişkenin gecikmeleri için genişleterek, olası otokorelasyon ve/veya değişen varyans durumunu test etmektedir. ADF testinin temel modeli 1 numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$\mu + \delta t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Yukarıda Y_t bağımlı değişkeni, Y_{t-1} , bağımlı değişkeninin bir dönem önceki gecikmelerini, sabit terimi ve t trend değişkenini belirtmektedir. δ trend katsayısıdır. ε_t , hata terimini ifade etmekte olup

$\varepsilon_t \sim i.i.d. (0, \sigma^2)$ 'dir. q gecikme boyutunu gösteren parametredir. β gecikme katsayısıdır. $\alpha = 1 - \rho$ 'dir. ADF testi H_0 hipotezinde birim kökün varlığını, alternatif hipotez durağanlığına karşı test etmektedir.

Zaman serisinde yapısal kırılmanın varlığı, ihmal edilmesi durumunda 2. tip hata (yanlış varsayılan bir boş hipotezin hatalı bir şekilde kabul edilmesi) yapma ihtimalini yükseltmektedir (Perron, 1989). Bu nedenle, yapısal kırılmaların modelde ele alınması testin gücünü arttırmaktadır. Makroekonomik değişkenler belli olmayan sayı, süre ve formda çok çeşitli yapısal kırılmalar göstermektedir. Fourier fonksiyonları sinüs ve kosinüs fonksiyonlarının bir kombinasyonu olup yapısal kırılmaların bu bilinmeyen formlarını uygun bir şekilde modele dahil edilmektedir. Fourier fonksiyonları ile yapısal kırılmalar bu test ile modellenmiştir. Enders ve Lee (2012), sert ve yumuşak yapısal kırılmaların ele alınması için Fourier kırılmalarını içeren Fourier-ADF birim kök testini ortaya çıkarmıştır. Bu test, yapısal kırılmanın yapısı, sayısı ve formu hakkında önceden bilgiye ihtiyaç duymadan her türlü yapısal kırılmayı yakalayabilmektedir. Fourier-ADF testinin temel modeli 2 numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$\Delta y_t = \mu + \delta t + \theta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \theta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \alpha y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Yukarıda T , gözlem adetini k , fourier frekans adetini göstermektedir. Optimal frekans adeti kalıntı kareleri minimum yağın frekans adetidir (Davis, 1987). Fourier-ADF testi yapısal kırılmalar altında H_0 hipotezinde birim kökün oluştuğunu, alternatif hipotez durağanlığa karşı test etmektedir.

RALS-ADF testi, ADF testinin genişletilmiş halidir ve normal dağılım göstermeyen verilerin dikkate alınması için RALS yöntemi kullanılmıştır. RALS prosedürü, hatalar normal durum halinden herhangi bir sapmada bulunduğu, hataların daha yüksek momentlerindeki bilgileri ele almaktadır. Bu bilgiler normal olmamanın doğasına ilişkin bilgileri göstermektedir. Bu testte, normal dağılmayan hatalar durumunda daha güçlü test sonuçlarını bulmak nedeniyle RALS tahmincileri kullanılmıştır. Im KS, Lee J ve Tieslau MA (2014) RALS yönteminin kullanımının testin gücünü arttırdığını belirtmişlerdir. Bu yöntemde, modeldeki hataların küçültülmesi ve normale yakın bir dağılım elde etmek için kalıntılarla genişletilmiş en küçük kareler yöntemi kullanılmaktadır. RALS-ADF testine ilişkin temel model 3 numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$\Delta Y_t = \mu + \delta t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{j=1}^q \beta_j \Delta Y_{t-j} + \varphi \widehat{w}_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

Yukarıda $\widehat{w}_t$, hataların normal dağılım içermemesi durumunun ele alınmasında kullanılan RALS terimidir. $\widehat{w}_t = h(\widehat{\varepsilon}_t) - \bar{K} - \widehat{\varepsilon}_t \widehat{D}_2$ 'dir. $\widehat{w}_t$ 'nın hesaplanmasında kullanılan $\bar{K} = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T h(\widehat{\varepsilon}_t)$ ve $\widehat{D}_2 = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T h'(\widehat{\varepsilon}_t)$ şeklinde ifade edilmektedir. $h(\widehat{\varepsilon}_t) = [\widehat{\varepsilon}_t^2, \widehat{\varepsilon}_t^3]$ şeklinde hesaplanmaktadır. RALS-ADF testi verilerin normal dağılım göstermediği varsayımı altında H_0 hipotezinde birim kökün varlığı, alternatif hipotez durağanlığa karşı test etmektedir.

5. AMPİRİK BULGULAR

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için SGP'nin geçerliliğinin değerlendirilmesi sürecinde geleneksel birim kök testleri ve modern tekniklerin kullanımından yararlanılmıştır. SGP'nin geçerliliğinin değerlendirilmesi sürecinde, serilerin durağanlığı çeşitli değişim türleri altında, örneğin doğrusal, oransal ve üssel değişimleri ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında SGP'nin geçerliliği değerlendirilirken RDK'nın durağanlığı geleneksel ADF birim kök testi, bu testin Fourier ve RALS formunu araştıran birim kök testleri ile incelenmiştir. RDK'nın durağanlığı kurun ortalamaya dönme eğiliminde olacağını ve bu durumun da SGP'nin geçerli olacağına, RDK'nın birim kök olması durumunda kurda oluşacak şokların kalıcı olacağını ve bu durumda da SGP'nin geçerli olmadığını ifade etmektedir.

Tablo 1. ADF, Fourier ADF ve RALS ADF Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Gelişmekte Olan Ülkeler	ADF	FADF	RALS-ADF
Bulgaristan	-277 (0.20)	-5.33 (1)	-3.038 (0.372) **
Arjantin	-233 (0.41)	-3.01 (1)	-0.405 (0.112)
Kolombiya	-221 (0.47)	-3.89 (1)	-1.525 (0.843)
Brezilya	-227 (0.44)	-3.56 (1)	-2.151 (0.843)
Çin	-249 (0.32)	-3.37 (2)	-2.116 (0.961)
Rusya	-343 (0.04) **	-3.99 (2) *	-2.653 (0.554) *
Meksika	-279 (0.20)	-4.76 (1) **	-4.680 (0.645) ***
Türkiye	-222 (0.47)	-6.57 (1) ***	-2.006 (0.788)
Peru	-312 (0.10)	-4.26 (1) *	-3.324 (0.938) *
Gelişmiş Olan Ülkeler	ADF	FADF	RALS-ADF
Yunanistan	-229 (0.43)	-4.08 (1) *	-2.496 (0.971)
Avustralya	-216 (0.50)	-2.94 (2)	-3.208 (0.918) *
Kanada	-168 (0.75)	-2.91 (1)	-1.750 (0.863)
Fransa	-238 (0.38)	-3.12 (2)	-2.289 (0.970)
Japonya	-366 (0.02) **	-4.41 (3) ***	-3.437 (0.887) **
İtalya	-286 (0.17)	-4.21 (1) *	-1.924 (0.712)
İspanya	-201 (0.59)	-3.31 (1)	-1.968 (0.979)
Suudi Arabistan	-185 (0.67)	-2.93 (1)	-1.930 (0.918)
Almanya	-260 (0.28)	-3.82 (2) *	-3.013 (0.899)

Not: *, **, ***; sırasıyla %90, %95 ve %99 güvenirlilik düzeylerini göstermektedir. ADF testinde parantez içindeki değerler olasılığı gösterirken, Fourier ADF testinde ise parantez içindeki değerlere uygun Fourier sayısını göstermektedir. RALS-ADF testinde parantez içerisinde yer alan değerler p^2 değerini göstermektedir.

Son dönemlerde SGP hipotezinin geçerliliğinin incelendiği çalışmalarda RDK'nın doğrusal olmayan formda oluşmasının tahmin edilen bir durum olması sebebiyle genellikle doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testlerinden yararlanılmakta ve çıkan sonuçlarla karşılaştırılma yapılmaktadır. Bu sebeple çalışmada ilk olarak ADF birim kök testlerinden yararlanılmış sonrasında da Fourier modellemeleri test edilmiştir.

Tablo 1'de ADF birim kök testinin bulgu ve sonuçları sunulmaktadır. ADF birim kök testi sonuçlarına göre RDK, Rusya ve Japonya'da durağan olup SGP hipotezi geçerli iken; diğer bütün ülkeler birim kök içermekte ve SGP hipotezi geçersiz sayılmaktadır. SGP hipotezi ekonomik politikaların belirlenmesinde

önemli bir rol oynamaktadır. Bu hipotez, enflasyon hedeflemesi gibi para politikası araçlarının kullanımını desteklemektedir. Aynı zamanda, ülkelerin refah düzeylerinin karşılaştırılmasında da kullanılabilir. Bunun yanı sıra, SGP hipotezi ekonomik büyüme modellerinin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

ADF birim kök testi yapısal kırılmaları ele almadığı için birçok ülkede SGP hipotezinin geçerliliği doğru bir şekilde test edilememiştir. Sonrasında da yapısal kırılmaları esas alan Fourier testi dikkate alınarak inceleme yapılmıştır. FADF birim kök testine göre, Rusya, Meksika, Türkiye, Peru, Yunanistan, Japonya, İtalya ve Almanya ülkelerinde RDK'ların durağan olduğu ve bu durumda SGP hipotezinin geçerli sayıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Test sonuçları değerlendirildiğinde, ADF ve FADF birim kök testi sonuçları neticesinde Bulgaristan, Arjantin, Kolombiya, Brezilya, Çin, Avusturalya, Kanada, Fransa, İspanya ve S. Arabistan için RDK'ların durağan olmadığı ve ortalamalara geri dönme eğiliminde bulunmadığı için SGP hipotezinin bu ülkelerde geçerli sayılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Balassa-Samuelson etkisi, RDK'nın birim köke sahip olduğu ülkelerde gözlemlenebilir bir olgudur. Bu etki, ülkeler arasındaki verimlilik farklılıklarından kaynaklanır ve üretkenliği yüksek olan sektörlerde fiyat artışlarının daha yüksek olması nedeniyle, bu sektörlerin diğer sektörlerle göre daha yüksek reel ücretler ödemesi gerektiği anlamına gelir. Bu da ülkeler arasındaki verimlilik farklılıklarının, ticaretteki RDK değişimlerine yansması ve SGP'de kalıcı sapmalara neden olması anlamına gelmektedir. RDK'da doğrusal olmayan hareketlerin sebebi olarak işlem maliyetleri, vergi uygulamaları, ticaret kısıtlamaları ve sübvansiyonlar gibi faktörler ile ifade edilebilir. Kilian ve Taylor (2003) ile Yılcı ve Eriş (2013) çalışmalarında heterojen piyasa katılımcılarının döviz piyasalarındaki etkileşimlerinin RDK'ların doğrusal olmayan hareketlere yol açabileceği belirtilmektedir.

Fourier ADF birim kök testi ile yapısal kırılmalar hesaba katılmış olmakla birlikte hataların normal dağılmama ihtimali hesaba katılmamaktadır. Bu bağlamda hata terimlerdeki sapmaları hesaba katarak analiz yapabilen RALS-ADF birim kök testi sonuçlarına göre, Arjantin, Kolombiya, Brezilya, Çin, Türkiye, Yunanistan, Kanada, Fransa, İtalya, İspanya, Suudi Arabistan ve Almanya ülkeleri için RDK değişkenlerinde birim kök içerdiği yani durağan olmadığı ve bu nedenle SGP hipotezinin geçersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Farkı alınmış olan RDK değişkenlerine RALS-ADF birim kök testi uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre Bulgaristan, Rusya, Meksika, Peru, Avusturalya ve Japonya ülkelerinde RDK değişkenlerinin birim kök içermediği yani durağan olduğu ve SGP hipotezinin geçerli olduğu sonucu tespit edilmiştir.

Ülkelerde SGP hipotezinin geçersiz olduğu durumlarda, merkez bankaları bağımsız para politikası uygulama imkânını elde edemezler. Bu ülkelerin ayrıca henüz enflasyon hedeflemesi rejimini benimsememiş olmaları da dikkat çekicidir. Bu nedenle döviz kurlarındaki dalgalanmalar, kalıcı hasarlara yol açabilir. RDK serileri bu ülkelerde ortalamaya dönme eğilimi göstermez. Bu nedenle ülkelerde SGP kullanarak refah karşılaştırması yapmak uygun değildir. SGP hipotezinin geçerli olduğu ülkelerde ise seriler durağandır ve ortalamaya dönme eğilimi gösterir. Durağanlık özelliğinin olduğu ülkelerde merkez bankaları, döviz kuru istikrarını sağlama baskısı altında değillerdir ve bu sebeple bağımsız para politikası uygulama imkânına sahiptirler.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası ekonominin en köklü ve en fazla tercih edilen teorilerinden biri olan SGP hipotezi, döviz kurlarındaki değişimleri açıklamada tercih edilmektedir. SGP hipotezi birçok ülke ve ülke grupları için fiyat düzeyi farklılık oranlarını ortadan kaldırarak ülkelerin para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen değişim oranı şeklinde tanımlanmakta olup birçok ülke ve ülke grubu için inceleme konusu olmuştur. Yapılan çalışmada SGP hipotezinin geçerliliği incelenirken örneklem olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için 1994-2023 dönemi ele alınmıştır. Uluslararası iktisatçılar tarafından SGP hipotezinin geçerliliği ampirik araştırmalarla uzun bir süre araştırılma konusu olmuştur. Çünkü SGP'yi sağlayan RDK oranları ülkelerin dış ticaret politikalarının belirlenmesinde ve döviz kurunun optimal düzeyinin tespit edilmesinde politika yapıcılar adına önemli bir yol göstericidir. Bu sebeple RDK serilerinin durağanlığı analiz edilmesi önemli bir hale gelmekte ve birim kök testleri durağanlık analizlerinde tercih edilmektedir.

Bu çalışmada SGP hipotezinin geçerliliğinin araştırılması amacıyla 1994-2023 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Ampirik bulguların belirlenmesi için gelişmiş ülkeler (Yunanistan, Avusturya, Kanada, Fransa, Japonya, İtalya, İspanya, S. Arabistan ve Almanya) ve gelişmekte olan ülkeler (Bulgaristan, Arjantin, Kolombiya, Brezilya, Çin, Rusya, Meksika, Türkiye ve Peru) verileri ele alınarak ilk olarak karşılaştırma yapabilmek için ADF (Genişletilmiş Dickey Fuller) (1979) klasik birim kök testi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, serilerdeki yapısal değişimleri hesaba katmak amacıyla Fourier ADF (2012) birim kök testi dikkate alınarak değerlendirilmiştir. En son olarak, SGP hipotezinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerliliğine bakmak amacıyla, hataların normal dağılmaması durumunda da doğru sonuçlar sunabilen RALS-ADF birim kök testi (2014) uygulanmıştır. Yapılan analizlere göre ADF birim kök testinin sonucunda RDK, Rusya ve Japonya'da durağan olup SGP hipotezi geçerli iken; diğer bütün ülkeler birim kök içermekte olup SGP hipotezi geçersiz sayılmaktadır. Sonrasında da yapısal kırılmaları esas alan Fourier testi yapılmıştır. Sonuç olarak Rusya, Meksika, Türkiye, Peru, Yunanistan, Japonya, İtalya ve Almanya ülkelerinde RDK'ların durağan olduğu ve bu durumda SGP hipotezinin geçerli sayıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer ülkelerde ise SGP Hipotezi geçersizdir. RDK değişkenlerine RALS-ADF birim kök testi uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre Bulgaristan, Rusya, Meksika, Peru, Avusturya ve Japonya ülkelerinde RDK değişkenlerinin birim kök içermediği yani durağan olduğu ve SGP hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer ülkelerde ise SGP Hipotezi geçersiz olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda, inceleme döneminde RDK'da meydana gelen yapısal kırılmaların etkilerinin dikkate alınıp alınmamasına göre uzun dönemde SGP teorisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerindeki geçerliliğinin önemli derece farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, RDK'daki yapısal kırılmaları dikkate almayan ADF Birim Kök Testi sonuçlarına göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sadece iki ülkede (Rusya ve Japonya'da) uzun dönemde SGP teorisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık, normal dağılım göstermeyen verilerin dikkate alan ve RDK'daki sert ve yumuşak yapısal kırılmaları ele alan FADF ve RALS-ADF birim kök testi sonuçlarına göre ise (Bulgaristan, Rusya, Meksika, Türkiye, Peru, Yunanistan, Japonya, Avustralya, İtalya, Almanya) ülkelerde uzun dönemde SGP teorisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar Sayyan (2005), Tatoğlu (2009), Bozoklu ve Yılcı (2010), Chang ve diğerleri (2012), Özcan (2012), Yıldırım ve diğerleri (2013), Bahmani-Oskooee ve diğerleri (2014), Jiang ve diğerleri (2015) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak, gelecekte ülkelerin ekonomi politikaları yürütücüleri, RDK'nın durağanlığı ve finansal istikrar politikalarının güvenilirliği üzerindeki önemine dikkat etmelidirler. Bu noktada, RDK'nın birim köke sahip olduğu ülkelerde, döviz kuru istikrarı hedeflenmeli ve SGP'ye göre dış ticaret stratejileri belirlenmelidir. Ayrıca, ulusal paranın değerinin de korunması için para politikaları, döviz kurunun optimal seviyesine karar vererek uygulanmalıdır. Yasa yapıcılar, RDK'nın önemine dair farkındalıklarını artırarak bu yönde politikalar üretebilirler.

KAYNAKLAR

- Akçay, Aslı Önay, & Filiz Erataş. (2015). Satın alma gücü paritesi teorisinin geçerliliği: G7 örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 81-100.
- Akgül, Işıl. (1995). Satınalma gücü paritesi: uzun dönem yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi Ekonometri Dergisi*, 61-100.
- Akinboade, Ölüde Akinloye ve Daniel Makina. (2006). Mean reversion and structural breaks in real exchange rates: South African evidence. *Applied financial economics*, 16(4), 347-358.
- Baharumşah, Ahmet Zübeydievan Lau & Mudziviri T. Nziramasanga. (2010). Purchasing power parity in African countries: evidence from panel SURADF test. *South African journal of economics*, 78(1), 40-56.
- Bahmani-Oskooee, Mohsen, Tsangyao Chang & Kuei-Chiu Lee. (2014). Purchasing Power Parity in the BRICS and the MIST Countries: Sequential Panel Selection Method. *Review of Economics & Finance*. 1-12.

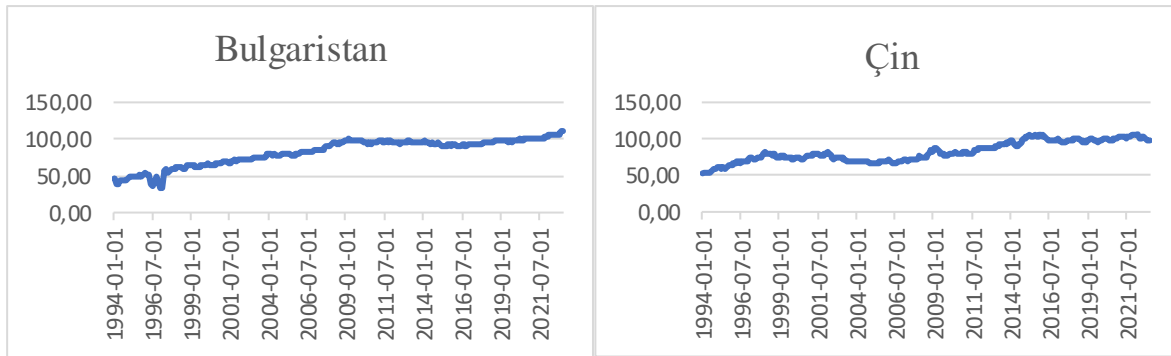

- Bénassy-Quéré, Agnès, et al. (2005), Real Equilibrium Exchange Rates: A G20 Panel Co-integration Approach, *Thema working paper*.
- Bozoklu, Şeref, & Veli Yılcı. (2010). Reel döviz kurlarının durağanlığı: E7 ülkeleri için ampirik bir inceleme. *Maliye Dergisi*, 158, 587-606.
- Leş-i Silvestre, Josep Lluís, Dukpa Kim & Pierre Perron. (2009). GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks under Both the Null and the Alternative Hypotheses. *Econometric Theory*, 25(6), 1754-1792.
- Cassel, Gustav. (1918). Abnormal deviations in international exchanges. *The Economic Journal*, 28(112), 413-415.
- Chang, Tsangyao, et al. (2011). Revisiting long-run purchasing power parity with asymmetric adjustment for G-7 countries. *Japan and the World Economy*, 23(4), 259-264.
- Chang, Tsangyao, Chia-Hao Lee, & Wen-Chi Liu. (2012). Nonlinear adjustment to purchasing power parity for ASEAN countries. *Japan and the World Economy*, 24(4), 325-331.
- Choi, In. (1992). Effects of data aggregation on the power of tests for a unit root: a simulation study. *Economics Letters*, 40(4), 397-401.
- Davis, Eric P. (1987). A stock-flow consistent macro-econometric model of the UK economy -part I. *Journal of Applied Econometrics*, 2(2), 111-132.
- Destek, Mehmet Akif, & İlyas Okumuş. (2016). Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testleri ile İncelenmesi: OECD Ülkeleri Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(1), 73-87
- Enders, Walter & Junsoo Lee. (2012). A unit root test using a Fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599.
- FRED, (2023) Federal Reserve Bank of St. Louis İstatistiki Veri Tabanı, Erişim Tarihi: 22.02.2023
- Guzman, Martin, Jose Antonio Ocampo & Joseph E. Stiglitz. (2018). Real exchange rate policies for economic development. *World Development*, 110, 51-62.
- Güriş, Burak, Yıldırım Tıraşoğlu, Burcu, & Tıraşoğlu, Muhammed. (2016). Türkiye’de satın alma gücü paritesi geçerli mi?: doğrusal olmayan birim kök testleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(4), 30-42.
- O, Huizhen, Ming Che Chou & Tsangyao Chang. (2014) Purchasing power parity for 15 Latin American countries: Panel SURKSS Test with a Fourier function, *Economic Modelling*, 36, 37-43
- Im, Kyung So, Junsoo Lee, & Margie A. (2014). *More Powerful Unit Root Tests With Non-Normal Errors*. In *Festschrift in Honor of Peter Schmidt* (pp. 315-342), Springer, New York.
- Jiang, Chun, Mohsen Bahmani-Oskooee, & Tsangyao Chang. (2015). Revisiting purchasing power parity in OECD. *Applied Economics*, 47(40), 4323-4334.
- Kaya, Harun, & İsmail Çelik. (2018) Türkiye’de satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliği: Uzun hafıza testlerinden kanıtlar. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 351-365.
- Kilian, Lutz & Mark P. Taylor. (2003). Why is it So Difficult to Beat the Random Walk Forecast of Exchange Rates? *Journal of International Economics*, 60(1): 85- 107.
- Lau, Chi Keung Marco. (2009). A more powerful panel unit root test with an application to PPP. *Applied Economics Letters*, 16(1), 75-80.
- Lee, Junsoo & Mark C. Strazicich. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of economics and statistics*, 85(4), 1082-1089.

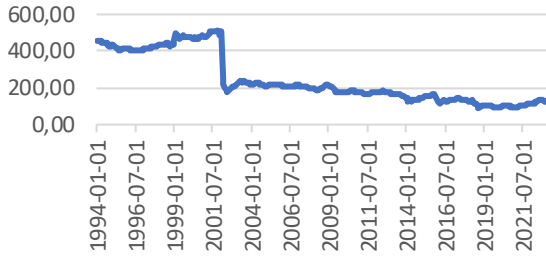
- Liew, Venus Khim-Sen, Hock-Ann Lee, & Kian-Ping Lim. (2009). Purchasing power parity in Asian economies: further evidence from rank tests for cointegration. *Applied Economics Letters*, 16(1), 51-54.
- Özcan, Burcu. (2012). Satın alma gücü paritesi G7 ülkeleri için geçerli mi? *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 137-161.
- Sarno, Lucio, & Mark P. Taylor. (2003). *The economics of exchange rates*. Cambridge university press.
- Sayyan, Hülya. (2005). Satınalma Gücü Paritesi: vektör hata giderme modeli yaklaşımı. *Iktisat İşletme ve Finans*, 20(232), 96-104.
- Snaith, Stuart. (2012). The PPP debate: multiple breaks and cross-sectional dependence. *Economics Letters*, 115(3), 342-344.
- Stock, James H. (1994). Unit roots, structural breaks and trends. *Handbook of Econometrics*, 4, 2739–2841.
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen. (2009). Reel efektif döviz kurunun durağanlığının yapısal kırılmalı panel birim kök testleri kullanılarak sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 310-323.
- Taylor, Mark P. (2003). Purchasing power parity. *Review of International Economics*, 11, 436-452.
- Yılcı, Veli, & Zehra Ayca Eriş. (2013). Purchasing Power Parity in African Countries: Further Evidence From Forier Unit Root Tests Based on Linear And Nonlinear Models. *South African Journal of Economics*. 81(1), 20-34
- Yıldırım, Kemal, Mehmet Mercan, & Fatih Kostakoğlu. (2013). *Satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin test edilmesi: zaman serisi ve panel veri analizi*.
- Yıldırım, Selim, & Zekeriya Yıldırım. (2012). Reel efektif döviz kuru üzerinde kırılmalı birim kök testleri ile Türkiye için SAGP gücü paritesi hipotezinin geçerliliğinin sınanması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 221-238.

EK 1. Serilerin Zaman Grafikleri (Gelişmekte Olan Ülkeler)

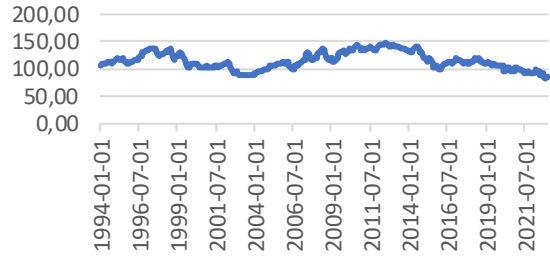

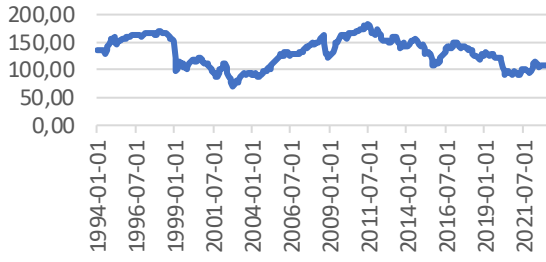
Arjantin

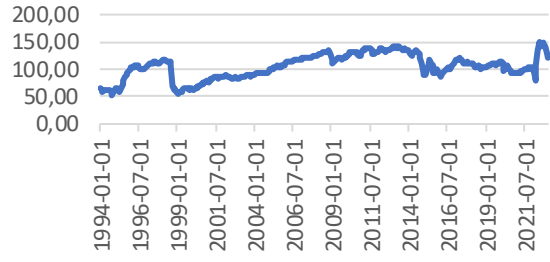
Kolombiya

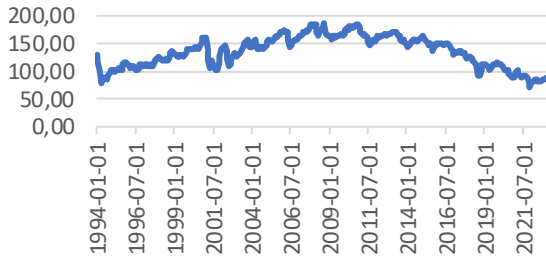
Brezilya

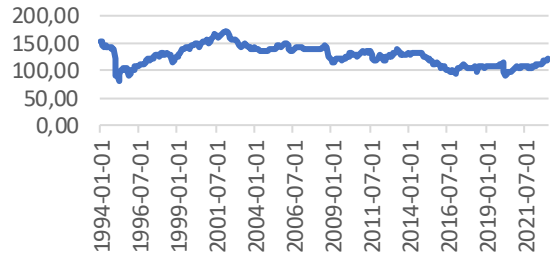
Rusya

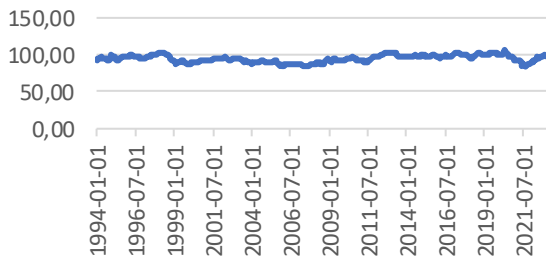
Türkiye

Meksika

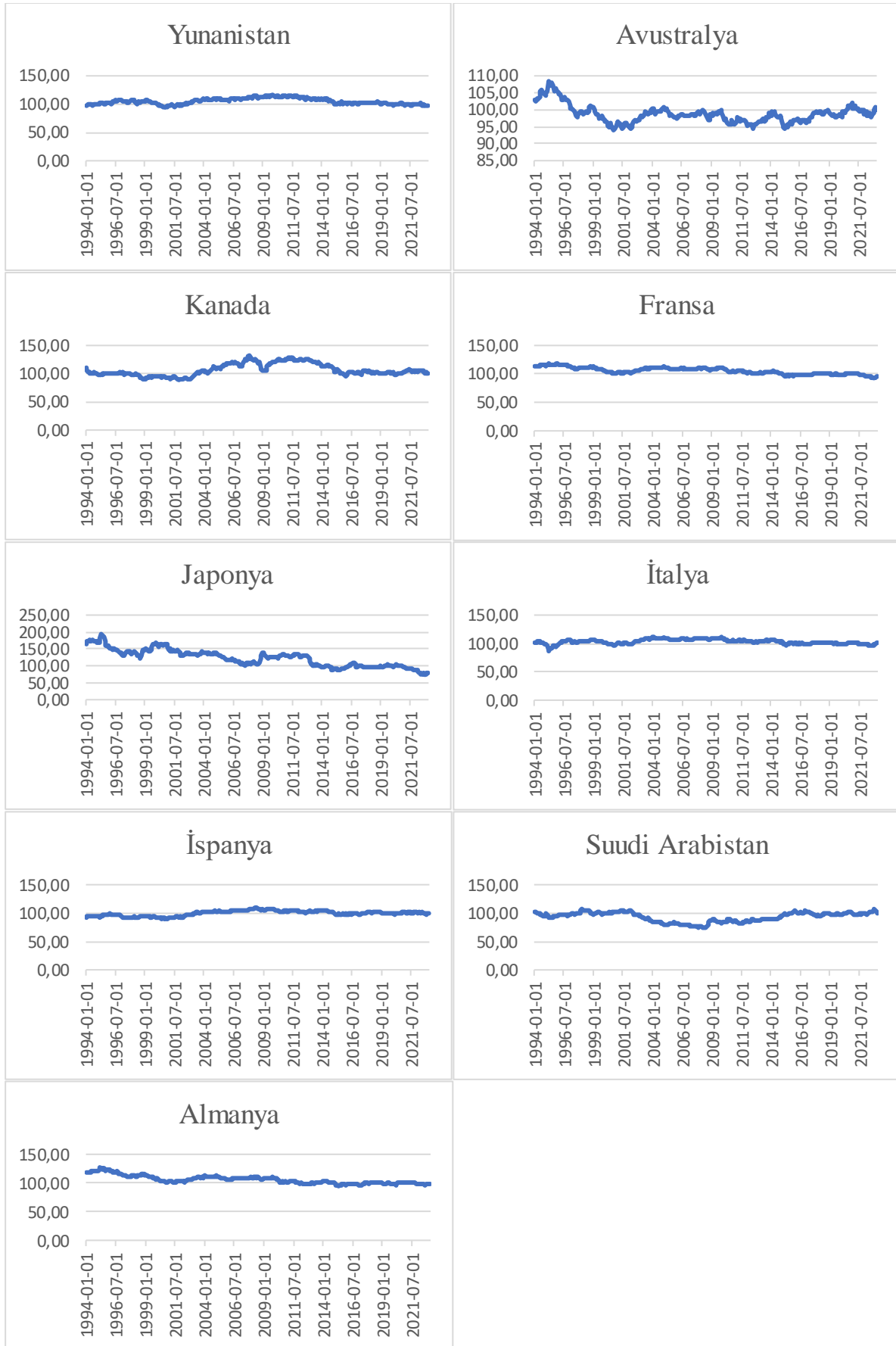
Peru

EK 2. Serilerin Zaman Grafikleri (Gelişmiş Ülkeler)

EUROPEAN UNION'S COUNTERING TERRORISM AND MIGRATION POLICY IN THE FRAME OF SECURITIZATION THEORY

Eda ÜNAL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, AB Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Programı, Isparta, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-1886-2058

Selim KANAT

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-2663-3757

ABSTRACT

In preparation process of the research, it has been seen that the case studies based on the securitization theory in the fields of International Relations and European Union (EU) Studies have been inadequate. Therefore, it has been aimed to make up the deficiencies in these academic fields and present more comprehensive study with the research. For that purpose, the hypothesis of our study is to prove that with the securitization process of the countering terrorism and migration topics, as a case study, 'European Union' has been trying to form more integrated European Union and raise European awareness. Firstly, the security notion focusing on the evolution and the development of the security studies in International Relations from Cold War period to Copenhagen School theory has been studied in the research chronologically. Then, Copenhagen School and securitization have been searched and given theoretic knowledge in detail. Securitization theory asserted by Copenhagen School, which is claimer of the idea that security does not arise from by itself, has been executed by the discourses and perceptions created. From this point of view, in the research that has primarily been studied the theoretical back story of the securitization approach. As searching whether there is a security threat or not, is contradictory with the theory itself, the EU's discourses and the policies which are considered as the results of the securitization process have been searched, instead. Especially it has been studied whether the European Union has used the convincing power of the security notion as a policy tool in countering terrorism and preventing irregular migration or not. Concordantly, the consequences of the analysed discourses have shown that the EU has wanted to form more integrated supra-national structure by the securitization process of the countering terrorism and migration. Additionally, it has been seen that the EU has broadened all the present security policies' extent with the securitization process binding the terrorism and migration and has used the securitization as a force power for the new policy studies.

Keywords: Copenhagen School, Securitization, European Union, Countering Terrorism, CFSP.

ÖZET

Araştırmanın hazırlık sürecinde Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Çalışmaları alanlarında güvenlikleştirme teorisine dayalı vaka çalışmalarının yetersiz olduğu görülmüştür. Dolayısıyla araştırma ile bu akademik alanlardaki eksikliklerin giderilmesi ve daha kapsamlı bir çalışma ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu amaçla çalışmamızın hipotezi, terörle mücadele ve göç konularının güvenlikleştirilmesi süreci ile 'Avrupa Birliği'nin daha bütünleşmiş bir Avrupa Birliği oluşturmaya ve Avrupa farkındalığını artırmaya çalıştığını örnek olay olarak ortaya koymaktır. Araştırmada ilk olarak, Soğuk Savaş döneminden Kopenhag Okulu teorisine kadar Uluslararası İlişkiler 'de güvenlik çalışmalarının evrimi ve gelişimine odaklanan güvenlik kavramı kronolojik olarak incelenmiştir. Daha sonra Kopenhag Okulu ve güvenlikleştirme detaylı bir şekilde araştırılmış ve teorik bilgi verilmiştir. Güvenliğin kendiliğinden oluşmadığı fikrinin savunucusu olan Kopenhag Okulu tarafından ortaya atılan güvenlikleştirme teorisi, oluşturulan söylemler ve algılar üzerinden yürütülmüştür. Bu noktadan

hareketle, araştırmada öncelikle güvenlikleştirme yaklaşımının teorik arka planı incelenmiştir. Güvenlik tehdidinin olup olmadığının araştırılması tezinin kendisiyle çeliştiğinden, bunun yerine AB'nin söylemleri ve güvenlikleştirme sürecinin sonuçları olarak kabul edilen politikaları araştırılmıştır. Özellikle Avrupa Birliği'nin terörizmle mücadelede ve düzensiz göçün önlenmesinde güvenlik kavramının ikna edici gücünü bir politika aracı olarak kullanıp kullanmadığı incelenmiştir. Buna paralel olarak, analiz edilen söylemlerin sonuçları, AB'nin terörizmle mücadele ve göçün güvenlikleştirilmesi süreciyle daha bütünleşmiş bir ulus-üstü yapı oluşturmak istediğini göstermiştir. Ayrıca, AB'nin terörizm ve göçü bağlayan güvenlikleştirme süreci ile mevcut tüm güvenlik politikalarının kapsamını genişlettiği ve güvenlikleştirmeyi yeni politika çalışmaları için bir güç olarak kullandığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme, Avrupa Birliği, Terörizmle Mücadele, ODGP.

INTRODUCTION

Security, like terrorism, is a concept of which the definition cannot be agreed upon. Security, which was dealt with very narrowly in the pre-Cold War period, has been reflected in security studies in a multidimensional way, especially in the post-Cold War period. In this period, security studies have also increased. One of these studies, the Copenhagen School's securitization approach, which reveals how security is constructed, can be used as a foreign policy tool.

In this study, the question "Does the European Union (EU) pursue a policy of creating a more integrated supranational structure by securitizing the fight against terrorism and migration issues?" has been addressed. At this point, the hypothesis of our research is whether the EU addresses counterterrorism and migration policies from the perspective of the securitization approach. In particular, the existing studies in the discipline of EU Studies and International Relations, which were examined during the preparation phase of the research, were found to be insufficient in terms of case studies within the framework of the securitization approach. Therefore, this research aims to fill the gaps in the discipline and to provide a more comprehensive study.

First of all the definition of the concept of security is emphasized in the study. At this point, while analysing the development of security studies within the discipline of international relations and the change in the concept of security, Cold War-oriented research was aimed to be conducted. The change in the concept of security in the Cold War period and its aftermath has been analysed within the framework of different security approaches until the Copenhagen School approach. At this point, it has been investigated what these approaches are and why such a change has occurred. To reach the main principles of this concept as expressed by security approaches and theorists, all information obtained from primary sources has been handled in a chronological order.

Secondly, under the heading of Copenhagen School and securitization, it is intended to provide information, especially theoretically. Immediately afterwards, this title seeks to answer the questions of how the Copenhagen School approach addresses security and how securitization takes place. At this point, the works of important figures of the Copenhagen School approach such as Barry Buzan and Ole Wæver were accessed and the main elements of this approach on security were examined from primary sources.

Under the third and final heading, the European Union's counterterrorism and migration policies are examined within the framework of the Copenhagen School's securitization approach. At this point, in addition to the relationship between terrorism and migration, the main questions of the research were what kind of securitization method was determined and which elements of securitization were used while examining the policies. However, instead of investigating whether there is a real threat behind these policies, the main objective is to examine the securitized issues. In this respect firstly, the meaning of the concept of security should be emphasized.

CONCEPT OF SECURITY

Although security, in its most general definition, means being away from dangers and being protected, it is often used when it comes to perceptions of insecurity. The reason for this is that the measures, policies, or practices taken to ensure security may vary according to the place, time, forms of threats,

the perception of these threats, individuals, cultures and even the period in which they live. In this respect, security is a multidimensional concept. Even within itself, security can be divided into sub-headings such as classical security, human security, and social security (Çelebi, 2014: 65).

In the discipline of international relations, the most important concept that defines and complements security is threats. It is difficult to define security without defining what threats are. Because security can only be realized by eliminating threats (Birdiqli, 2016: 22). In this respect, the simplest form of the concept of security can only be made meaningful with what the threats are (Fierke, 2015: 15). At this point, it is necessary to consider the concept of security in the historical context within the context of the evolution of security studies. Because security is a multidimensional concept, it is seen that security studies are interested in a different dimension of security in each period and analyse it from a different perspective (Açıkmeşe, 2014: 243)

Although the first security studies in the discipline of international relations were conducted after World War II, security studies in this study are evaluated as the Cold War period and its aftermath, since security was considered and limited only in military terms at that time. It is possible to divide the Cold War period into realist security approaches and the post-Cold War period into social constructionist security approaches. In general, the Cold War period was shaped according to the assumptions of classical realism, which has an important place in the discipline of international relations (Açıkmeşe: 2014: 246). Due to the basic assumption of classical realism, which likens the anarchic nature of human nature to states, realists define international relations as inter-state relations and see the most fundamental element of this relationship as power (Çelebi, 2014: 67). At this point, according to realists, power means security. People are selfish actors in the struggle for power. Therefore, conflict cannot be prevented but can be managed. This is also the case for states in the international system where anarchy prevails. Because there is no global government to provide security. Therefore, states must struggle for power for security. In other words, each state provides its own security. Therefore, military capacity becomes an important element (Fierke, 2015: 19). However, each state's attempt for its own security poses a threat to the other. This leads to John Herz's security dilemma. When the relationship between power and security is analysed, a state X that increases its power for its own security will create a threat perception for the other state Y, while it will cause the state Y, which wants to maintain its own security, to take action and a situation of insecurity, that is, a security dilemma, will emerge (Aktaş, 2017: 35). Therefore, the more powerful a state is, the more it will feel that it faces security threats, and the more threats it feels, the more it will engage in security efforts (Birdiqli, 2016: 38).

In this case, according to classical realism, two outcomes may arise: first, the security dilemma may result in a balance of power, which may prevent conflict. Second, this dilemma may threaten the sovereignty of the states in the system and lead to war (Fierke, 2015: 19). At this point, it is seen that the pursuit of security in classical realism leads to insecurity. Because, according to classical realism, security refers to the absence of a constant state of doubt. In other words, insecurity is the state of threat perception caused by uncertainties that cause constant suspicion of each other (Balzacq, 2016: 496).

Depending on these assumptions of classical realism, which played a dominant role in security studies from the 1930s to the mid-1980s, states associated the concept of security with power projection and military use of force (Açıkmeşe, 2014: 246-247). Especially with the introduction of new technologies such as nuclear weapons and ballistic missiles in the mid-1970s, the importance of military power has become more emphasized in security studies (Fierke, 2015:20).

Since the mid-1980s, unlike the early years of the Cold War, the concept of security has ceased to be a backward and oppositional concept identified with the realist, strategic, military side of political and academic struggles. It has come to be accepted and used by old and new critics of security studies. This means that the concept of security has become much more open to debate than before (Buzan and Hansen, 2013:13-14). By the last decade of the Cold War, the concept of security was no longer defined in terms of force projection and the use of force, but in economic, environmental, political, social, or technological terms. In short, the notion of security as solely state-centred has been questioned (Açıkmeşe, 2014: 246-247).

In addition, the late 1980s marked a transition from national security studies to international security studies (Freedman, 1998: 52-53). In this period, as the nuclear tension between the superpowers of the

Cold War decreased, the understanding that non-military problems such as poverty, economic instability, disease, migration, etc. could also threaten security began to emerge. Therefore, to understand how these problems could threaten a state, the need to conceptualize security emerged. As a result, the 1990s was a period in which security was tried to be defined beyond its military dimension and security theories began to develop (Açıkmeşe, 2014: 242-243).

In the post-Cold War period, security became a concept where all previously opposed perspectives could be discussed and even brought together (Buzan and Hansen, 2013: 13-14). In addition, with the end of the Cold War, the traditional approaches to the concept of security remained very narrow in scope, and as a criticism to this, the expansionist, and deepening approaches, which are concerned with the expansion and deepening of the concept of security, emerged. The fact that security threatens not only states but also individuals and societies has begun to be used to express the deepening of security, while civil war, terrorism, transnational crime, globalization, and diseases such as HIV/AIDS have begun to be used to express the broadening of security as they are considered as new security threats (Krahmann, 2005: 5).

The enlargement-deepening security studies of the 1990s and 2000s gave rise to the social constructionist approach, which was later divided into traditional and critical (Buzan and Hansen, 2013: 188). According to social constructionists, the world is not an objective event discovered through empirical observation. In other words, the world is not given in a ready-made way, but is constructed by people and even through their interaction with each other. For example, a piece of wood can become a house, a musical instrument, or a rifle only through the construction of people. In short, to be meaningful is to be constructed (Fierke, 2015: 15). According to another example, money, which is a piece of paper, gains meaning through the value people attach to it. This implies that entities do not exist as materials but with the meaning and value attributed to them (Rumelili, 2014: 154). In this respect, social constructionism is a method of analysis rather than a theory. It states that social life is constructed, not directly emerged. At this point, it looks for the issue of security within social structures (Birdişi, 2016: 84).

According to the social constructionist approach, the basic concept that determines the preferences and behaviours of states in international relations is identity. While this identity determines each state's interests, it also shapes its threat perceptions. Therefore, with the meaning attributed to identity, the perception of us or the other expresses security or insecurity (Rumelili, 2014: 159). However, although all constructivists put identity at the centre of the construction of security, they approach the relationship between identity and security differently (Hopf, 1998: 184)

Traditional constructivists have argued that the social construction of identity is a cognitive process rather than speech and language acts, that is, they are more interested in how these expressions are perceived rather than the expressions themselves. Critical constructionists, on the other hand, argued that this construction process takes place through language. At this point, critical constructionists have investigated how discourses construct identities (Rumelili, 2014: 164-165). In other words, critical constructionists emphasize the importance of the way of describing the 'real' world while constructing it.

For traditional constructivists, the most important point in terms of the relationship between security and identity is that national identity, together with historical experience and cultural context, can determine a country's interests and how it will act in global politics. At this point, identity is something that is discovered through analysis. In other words, according to this view, as in the positivist theory of knowledge, they hold a mirror to the world from the outside through analysis. In short, they emphasize that it can be viewed from different perspectives. In other words, they claim that an objective portrayal of the world is possible (McDonald, 2008: 62).

The distinction between critical and traditional constructivists is about how they understand identity. Traditional constructionists want to investigate what identities are, how they are constructed within the social structure, and then how these identities are transformed into a certain action. But critical constructionists have a different aim. They only examine what identities are, they are not interested in articulating their effects. In other words, while traditional constructionists want to treat identities as the

possible cause of any action, critical constructionists aim to show that it is wrong to mythologize the process of identity formation (Hopf, 1998: 183-184).

Looking at post-Cold War security approaches, the Copenhagen School is like social constructionism in terms of arguing that security problems are constructed within the social structure and attributing meaning to identities and values (Birdişli, 2016: 97). However, the Copenhagen School is closer to the perspective of critical constructionism than traditional constructionism (Açıkmeşe, 2011: 43-73). This is because, like critical constructionism, the Copenhagen School argues that identity construction is realized through language. Also, like critical constructionism, the Copenhagen School tries to explain how discourses take part in the construction process (Tüysüzoğlu, 2015: 200-201). However, although constructionists state that security is socially constructed, they have not yet been able to clearly explain how security works or how the construction of security can be studied (McDonald, 2008: 67). In this respect, the Copenhagen School is examined as a separate topic in this study to provide a more in-depth analysis, as it takes security studies a little further and seeks answers to such questions.

COPENHAGEN SCHOOL AND THE SECURITIZATION APPROACH

At the Copenhagen Peace and Research Institute (COPRI), the work of many researchers such as Barry Buzan and Olea Wæver, who conducted research on peace and security issues at the international level in general, is considered as the Copenhagen School (Birdişli, 2016: 93). The Copenhagen School is one of the important examples of the post-Cold War period's approach to security in terms of criticizing the state-centeredness, military security-oriented character and closed structure of this concept in order to make the concept of security universal and multidimensional (Tüysüzoğlu, 2015: 187-188). This is because, according to the Copenhagen School, a state protecting itself against external military attacks is a narrow interpretation of security. Security should be interpreted with an approach that includes non-military threats in addition to military threats and includes the expansion and deepening of security (Emmers, 2016: 169).

In their 1998 book, Buzan, Wæver and Jaap de Wilde comprehensively discuss security studies, where Buzan analyses social security and Wæver analyses the securitization approach (Buzan, 1998). However, from a theoretical perspective, the securitization approach is a more important concept (Mutimer, 2016:93). This is because securitization explains how an issue emerges from the political process and builds a security agenda (Emmers, 2016: 168).

At this point, Wæver first focuses on the definition of security. Because, according to him, since security started to be expressed as international after the Cold War, there must be a reason for this. The answer to the question of what makes an issue a matter of international security can be found in the traditional understanding of security as military and political. In this context, security means 'survival'. Moreover, for a state to talk about security means that there is an emergency for that state, while at the same time giving it the right to do whatever is necessary to prevent the threat from growing. The nature of security threats therefore legitimizes the use of extraordinary measures by states to combat them (Buzan, 1998: 21). In this respect, Buzan and Wæver argue that securitization is a powerful argument (Buzan, 1998: 177). Therefore, according to the Copenhagen School's securitization approach, security is a speech act. Doing something means saying it first. In this respect, the Copenhagen School argues that the expression of a promise means the initiation of securitization (Tüysüzoğlu, 2015: 203). According to this approach, the concepts of promising or threatening are not just labels; rather, they are actions that can become meaningful through interaction. However, just as a promise loses its meaning if it is broken and repeated, the concept of threat loses its credibility when it is constantly used for situations where threats do not exist. In this respect, for security to be understood as a real threat, it is necessary to construct a real threat when speaking the concept of security (Fierke, 2015: 111).

According to the Copenhagen School, even a seemingly insignificant issue can be moved to the centre of the political sphere and then to the security sphere. In this respect, after determining which issue is to be made a security issue, its verbal expression as a security problem means the realization of securitization (Tüysüzoğlu, 2015: 201). However, the Copenhagen School does not find it appropriate to turn every issue into a security problem (Birdişli, 2016: 97). In other words, the Copenhagen School sees securitization as an approach that should be avoided. Because, sometimes the securitization of problems is used as a weapon where democracies are shelved and solutions become impossible

(Tüysüzoğlu, 2015: 203). In other words, since the securitization of an issue can sometimes become problematic for democracies, there may be situations that need to be brought back from the security sphere to the political sphere immediately (Miş, 2011: 348). In this respect, according to the securitization approach, for an issue to be transformed into a security problem, it must be a threat that requires serious urgent measures and at the same time the political process is insufficient (Açıkmeşe, 2014: 251).

According to Buzan, Wæver and Wilde, security is a movement that takes politics beyond the rules of the game, either framing politics or creating an issue beyond it. Securitization, on the other hand, can be seen as a movement that goes far beyond politicization (Buzan, 1998: 24). Built on the premises of the constructionist approach, securitization attempts to explain how a certain situation becomes or is made a security problem (Tüysüzoğlu, 2015: 201).

According to the Copenhagen School, the securitization approach has four critical components. These are security, reference objects, security actors and policies. In other words, it should first be determined what these four components are (Sperling, 2019: 237-238). The most important and difficult to distinguish between these components are reference objects and security actors. Reference objects usually refer to a state or nation under threat. Security actors, on the other hand, are actors who securitize issues, indicating that an object of reference is under threat. That is, securitization actors can construct anything as a reference actor (Buzan, 1998: 36).

Then, securitization can take place in two stages. The first is to make projected threats politically visible. The second is the persuasion of public opinion in this direction. At this point, for democratic governments, the persuasion process is much more successful and advantageous since they are elected to office (Birdişi, 2016: 98-99). This is because there are auxiliary elements for a state in terms of securitization. These are the concepts of nation, sovereignty, and identity (Miş, 2011: 367). In addition, the securitization approach is addressed in five sectors: military, economic, environmental, social, and political (Açıkmeşe, 2014: 251). At this point, according to Buzan, the main claim of the securitization approach is to explain how something is turned into a security issue in international relations. However, it is a known fact that securitization is strongest in regional security dynamics, including in the economic and environmental sectors. In environmental issues, securitization is most successful at the local level (Buzan, 1998: 21). However, after the securitization analysis, it is seen that security sectors cannot be considered separately from each other in the securitization process. However, since security means priority, if an issue cannot be put to one side and become the centre of attention completely, then it means that securitization has not taken place. Therefore, these five sectors cannot be separated when it comes to securitization, but they compete for first place (Buzan, 1998: 175-176).

According to Buzan, security is a concept that should be approached from a holistic perspective, linking individuals, states, and the international system. However, these three categories individually do not make sense for the concept of security. However, when these concepts interact with each other, they make the rich content of the concept of security comprehensible. For example, a concept such as terrorism, which is a core security issue, cannot be fully understood unless its sources, effects and dynamics are considered within the scope of all three categories. Therefore, whatever the security problem is, it must be analysed primarily within these three categories. This is because a national security problem can become a systemic issue in which individuals, states and the entire system come into play. In this respect, it is necessary to analyse securitization from a holistic perspective (Buzan, 1983: 245-246). Therefore, the analysis of the EU's counterterrorism and migration policy within the framework of the securitization approach, which is discussed in the next section of the study, will also be conducted with this holistic perspective. At this point, examples of the securitization approach in the EU's policies will be analysed through discourses.

AN ANALYSIS OF THE EUROPEAN UNION'S COMBATING TERRORISM AND MIGRATION POLICY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SECURITIZATION THEORY

When a case study is conducted within the framework of the securitization approach, the aim is certainly not to investigate whether the issue that has been turned into a security problem exists or to discuss the appropriateness of the threat perception of those who choose the securitization path. Instead, what needs to be done is to question how the securitized threats and the policies implemented against these threats

are constructed, and to analyse the discourses of those who choose the securitization approach (Açıkmeşe, 2014: 252).

Securitization is related to rhetoric. In other words, it should not be considered as a method separate from discourse analysis. According to Buzan and Wæver, the basic element of the securitization approach is the use of discourse analysis to examine when and how something constructed as a security threat is posed. The only thing that discourses analysis reveals are discourses (Buzan, 1998: 177).

The exact definition of securitization or what its criteria are can only be understood when studied directly. It is discourse analysis that supports securitization studies (Buzan, 1998: 25). Before examining the securitization approach and the European Union's counterterrorism and migration policy, it is necessary to touch upon the issues of terrorism and migration. Although the concepts of terrorism and migration are different from each other, they are seen as the most important security threats in democracies. One of the most important reasons for this is the internationalization of the concept of terrorism after the Cold War and the association between terrorism and migration after the September 11 attacks. Therefore, the September 11 attacks should not be ignored. Because, the fact that the European Union countries, especially the United States of America (USA), have repeatedly stated that terrorists reach Europe and America through migration is the main reason for the relationship between migration and terrorism (Ihlamur Öner, 2019: 196).

However, another reason for putting migration on the security agenda is the concern that the concept of identity may be harmed. According to Wæver, migration can be seen as the invasion of one country by another. This poses a threat as it may cause changes in the population structure. In addition to migration, Wæver also mentioned two other issues, horizontal and vertical competition, and explained why they represent a threat. In horizontal competition, he cited the influence of one country on other countries in terms of language and culture. In vertical competition, he stated that people would leave their own identities and either take part in an integration project such as the European Union or in a regional separatist project such as Catalonia or Quebec. When the issue of migration is evaluated within the scope of these issues, according to Wæver, vertical and horizontal competition as a foreign policy tool can be one of the reasons that lead to migration. Therefore, migration should be securitized due to the threat to identity (Wæver, 2008: 158)

Migration is increasingly associated with terrorism, especially in the European Union. Governments, media, and elites discursively construct migration as a threat to national security, economic stability and national identity (Jaskulowski, 2019: 711). Today, the rising far right in the EU, through securitization, feeds the perception that migration flows will pose a threat if they are not stopped through fear, takes security measures and thus adopts more restrictive immigration policies. In doing so, it presents surveys showing the relationship between migration and terrorism to the public by using the power of the media (Ihlamur Öner, 2019: 197).

In this study, in which we want to evaluate whether the European Union is trying to create a more integrated supranational structure by securitizing its counterterrorism and migration policies, we first examined the EU's counterterrorism agendas. At this point, it is seen that there has been a securitization against terrorist attacks in the EU, especially since 2001. One of the reasons for this is that while countries such as Spain, Italy, France, (West) Germany and the United Kingdom were struggling with terrorist attacks, other countries experienced relatively fewer terrorist incidents, and thus, before 2001, EU countries considered the fight against terrorism as a domestic policy and did not perceive terrorism as a threat that requires a common struggle. However, after the September 11 attacks, the EU pursued a policy of accelerating the securitization of terrorism. This is not to say that the subsequent terrorist incidents in Paris, Brussels and Madrid had no impact on the counter-terrorism policy. On the contrary, the securitization approach has become a routine process with these events (Kaunert, 2019: 261-277). At this point, to examine what the EU has done within the scope of the securitization approach in its counterterrorism efforts and migration policies, it is necessary to first look at the discourses of the actors in the policy-making process. For instance, Jean Claude Juncker, the President of the European Commission in 2014, stated that terrorism and migration are the most important security issues that need to be tackled within Europe's borders (Juncker, 2014). At this point, using migration and terrorism with the concept of security and at the same time expressing them as the 'most important' issues are elements

of securitization. However, he also stated that "Europeans should feel safe wherever they are in Europe, their freedom and security are very well protected" (Juncker, 2014). When we examine this discourse of Juncker with the securitization approach, the fact that he primarily refers to the citizens of the EU member states, which he refers to as 'Europeans', in the same identity can be interpreted as wanting to gain the advantage of a democratic state. In addition, the persuasive aspect of securitization is revealed with the concepts of freedom and security.

Speaking in September 2015 in Strasbourg, Juncker, and Vice-President Frans Timmermans, in the context of securitization, first evaluated the situation regarding migrants and even stated that the migrant crisis was a result of instability and terrorism in neighbouring countries (Juncker, 2015). With this discourse, while terrorism and migration are securitized, instability and terrorism in neighbouring countries are emphasized, and neighbouring countries are marginalized against the EU identity. Another example where the importance and urgency of an issue, which is one of the elements of the securitization approach, is emphasized is again seen in Juncker's discourse. Saying that it is time to make fundamental changes in migration and asylum policy, Juncker stated that "we need more Europe, more Union for this policy" (Juncker, 2015). Here again, while the urgency and importance of the issue, which has been securitized in the background of migration policy, has been emphasized, the necessity of integration has also been underlined.

In 2016, it is seen that the fight against terrorism and migration are again prioritized as policy areas in the discourse. While Juncker emphasized that the fight against terrorism is a priority security policy area, he gave the number of terrorist incidents in Europe since 2004. The numbers given here were used as the power of persuasion necessary for securitization to be successful. In addition, with the words "let our response to them be unity in the fight against terrorism, as we must stand shoulder to shoulder together in grief", terrorism was intended to be shown as the security issue of the whole EU (Juncker, 2016). Therefore, it was seen that securitization was used as a tool of integration in these discourses.

In March 2016, one month after the terrorist attacks in Brussels, the European Parliament held a debate in which the discourses of Juncker and the Dutch Defense Minister Jeanine Hennis-Plaesschaert were dominant in the meeting where the necessary measures and existing tools to combat terrorism were evaluated. Immediately after these efforts, the European Counter Terrorism Center (ECTC) was established in Brussels under the leadership of Europol and EU law enforcement officials. A year later, the Counter-Terrorism Directive was adopted. All these developments took place on the discourse that minimum criteria should be set for a definition of terrorism that would prosecute terrorism criminals as well as assistance to victims of terrorism (Kaunert and Leonard, 2019: 262-263). When we look at Juncker's discourses in 2017, "Security is the number one concern of Europeans", "The European Union must be stronger in the fight against terrorism (Juncker, 2017)." Again, his discourses show that terrorism is securitized as a security threat and that it is wanted to be used as a persuasive power in integration.

When we look at Juncker's speech in 2018, his speech, in which integration is emphasized, consists of elements of the securitization approach. Namely, Juncker emphasized that only an integrated Europe can protect citizens against a threat such as terrorism (Juncker, 2018). Here, if we are not united, terrorism threatens our security more; terrorism should be fought against under the roof of the EU; terrorism is weak against the EU, otherwise it will be much more destructive. In addition, while talking about the proposal to expand the duties of the European Public Prosecutor's Office (EPPO), which is an important step in the fight against terrorism, the issue of terrorism was again securitized with the discourses of "terrorists know no borders", "we need more coordination", "Europeans expect the Union to protect them", "terrorists do the greatest harm (Juncker, 2018)". At this point, it should be noted that although the EPPO is independent and autonomous, it has limited powers in the fight against terrorism. That is, national authorities are authorized to prosecute and investigate criminals. In this respect, the proposal to expand the powers of EPPO, which is expected to become fully operational in 2020, was presented during Juncker's speech. With the proposal, the EPPO will combine the national laws of the member states with the EU laws on combating terrorism and will manage all member states from a single center (Ünal Sakallı, 2019: 104). Therefore, it is observed that Juncker tried to create the perception that EPPO is necessary in a sense by securitizing terrorism.

At a 2018 meeting in Salzburg, EU Commissioner for Migration, Home Affairs and Citizenship Avramopoulos stated that the security of citizens is becoming more and more of a priority in the EU every day and emphasized the need to increase the security of the EU's external borders (Avramopoulos, 2018). Here, too, the issue of migration is securitized as it is prioritized within the scope of security. However, speaking at the same meeting, EU Commissioner for Security Julian King stated that Europe is under threat more than ever before, from chemical weapons to state-sponsored cyber-attacks, and that the EU needs to address this critically important issue as soon as possible in the fight against terrorism. He also underlined that only by working together will the fight be stronger (King, 2018). When we look at the words used, the fact that terrorism is stated as a critically important issue and a threat factor shows that the discourse is made within the framework of the securitization approach, and it is also used as an element that supports the integration of the EU.

In February 2019, speaking at the Security Union meeting to expand the scope of an agreement on the prevention of terrorist financing, Avramopoulos stated that if terrorists are to be caught, their money must also be traced. In this respect, he said that the new rules agreed upon will ensure this (Avramopoulos, 2019). Therefore, the securitization of terrorism and its financing formed the background of another policy study. Julian King underlined that these new rules would make it easier for law enforcement authorities to prevent the financing of terrorism. He also emphasized unity by thanking the EU Parliament and the Council of Ministers for working on such an important issue for a safer Europe (King, 2019). Speaking on the same day, EU Commissioner for Justice, Consumers and Gender Equality, Věra Jourová stated that suspicious money transfers are a harbinger of terrorist attacks (Jourova, 2019). At this point, money transfers have been securitized by associating them with terrorism. She also stated that the only way for the Financial Intelligence Unit and EU law enforcement authorities to be faster and more effective on money transfers is through cooperation and a strong communication network (Jourova, 2019). In this respect, it is possible to say that the EU's counterterrorism efforts are in parallel with the securitization approach.

In March, Federica Mogherini, the High Representative of the EU for Foreign Affairs and Security Policy, emphasized that security threats are changing every day and have become much more destructive than before. At this point, it was stated that one of the changing security threats is terrorism and that security and defence policy should now go far beyond traditional methods of struggle (Mogherini and Federica, 2019). In this respect, it is seen that a discourse is made on the magnitude of the threat with the securitization approach to make security and defence policy more comprehensive. In other words, it can be said that terrorism is securitized to make the security and defence policy more comprehensive, and security threats are expressed as more destructive, thus building fear on the changing nature of threats. It is also seen that this securitization is used as a persuasive force for new policies.

On the same dates, Junker, speaking on the Day of Remembrance for the Victims of Terrorism, which has been organized every year since 2005, underlined that there should be unity in the fight against terrorism and that it would only be successful if fought together. However, he tried to build a perception of unity and solidarity with the words "we will never allow terrorism to divide us (Junker, 2019)." Another speaker at the commemoration day, First Vice President of the EU Commission Timmermans, securitized terrorism by saying "we should not give an opportunity to terrorism that threatens the security of Europeans", while emphasizing the seriousness and urgency of this threat with the words "we must immediately take some actions at the operational level (Timmermans, 2019)." He built the perception necessary for the successful realization of securitization in the minds of the audience.

Another securitization speech was delivered by Dombrovskis, EU Vice President for Euro, and Social Dialogue. He stated that the continuation of policy efforts to prevent the funding of terrorism is a matter of vital importance to preserve the integrity of the European financial system. He even emphasized that this issue should be resolved soon (Dombrovskis, 2019). Perhaps the basic concepts necessary for a state or a supranational structure such as the EU to securitize terrorism or any other issue can be seen in Dombrovskis' discourse. Because for securitization to be successful, the importance of the securitized issue must first be established in the minds of the reference objects.

Speaking at the Security Union meeting on improvised explosive devices and counterterrorism in June of the same year, Avramopoulos stated that the Security Union was successful in the fight against

terrorism and that terrorists had difficulty in finding dangerous chemicals to make improvised explosive devices (Avramopoulos, 2019). When we examine Avramopoulos' discourse here, the message he gives is that the securitized terrorism and the materials used have decreased with the policies implemented. Moreover, considering the two new policies to be adopted at the meeting on improvised explosive devices and the prevention of financing terrorism, we can say that Avramopoulos is building a perception for future policies by reflecting the unifying effect of the concept of security in his discourse. In other words, the initiation of a policy through securitization contributes to the integration of the Union when a positive outcome is achieved. Emphasizing success and unity against the securitized concept reinforces existing relations.

At the same meeting, Věra Jourová stated that increasing the scope of existing work is a necessary step to increase the security of European citizens against terrorism (Jourová, 2019). In this respect, the securitization of terrorism forms the background of the EU's policy work in the fight against terrorism. Another speaker at the meeting, Julian King, described the adoption of these two new policies as an important step to eliminate the loophole that allows terrorists to use chemicals and improvised explosive devices. He also stated that member states should work as fast as possible to implement these policies as soon as possible (King, 2019). Therefore, it is seen that the importance and urgency of the issue, which is one of the elements of the securitization approach, is emphasized. In these discourses, we can also state that member states are also constructed as the object of reference for the faster implementation of policy work by securitizing terrorism.

In the October 2019 EU Internet Forum, Avramopoulos, speaking on the topic of combating terrorism online, emphasized that the Internet Forum, which is one of the policies in the fight against terrorism, is getting stronger day by day, and emphasized the importance of combating terrorism on online platforms. Terrorism was cited as the reason for the securitization of policies in this regard as well. At this point, Avramopoulos' statement that "we need to work faster, more effectively and in a more coordinated manner to prevent the spread of terrorism (Avramopoulos, 2019)." once again shows that there is a securitization approach behind the scenes of anti-terrorism policies. Speaking at the same Forum, Julian King's securitization of terrorism can be seen in the following statements: "Online terrorist attacks are spreading on a massive scale, even if we say we have responded quickly, we are not fast enough (King, 2019)." When we look at this discourse, we can say that the perception of panic, which is necessary for securitization to be particularly successful, is tried to be built.

When we examine another speech made by Juncker in October 2019, while stating that the migrant crisis is one of the most serious problems they face, he emphasized that a real European resistance is shown with solidarity within the Union (Juncker 2019). If we look at these discourses from a securitization approach, on the one hand, while the issue of migration is securitized as a serious problem, it is intended to build a more integrated EU perception by using the concepts of solidarity and Europe together. However, in the rest of the speech, he also made sentences that can be associated with EU integration. Namely, he emphasized that the fight against migration will never end, but that the Union members cannot carry out this struggle on their own (Juncker, 2019). Here again, it is seen that the issue of migration, which is handled in the context of the securitization approach, is used as an integration policy.

The November 2019 speech of Ursula von der Leyen, who replaced Juncker in 2019, also shows that when analysed from the securitization approach, the situation of migrants is expressed with security concerns (Von der Leyen, 2019). In this respect, von der Leyen emphasized Europe's values and stated that she believed that this problem could be tackled in unity and solidarity (Von der Leyen, 2019). In short, after the issue of migration was securitized, it was used as an element of integration. It was intended to build the perception among EU citizens that migration is a common security problem, and therefore it should be tackled in solidarity under the umbrella of the Union. Speaking at the annual meeting of the European Defence Agency (EDA) in November of the same year, Claudio Graziano, the President of the EU Military Committee, said at the Berlin meeting, where the need to tackle the roots of terrorism was discussed, that he invited member states to contribute substantially to the policies made under the Common Security and Defence Policy (CSDP) (Graziano, 2019). At this point, as Wæver states in his discourse analysis of the EU, if the word security is expressed specifically in the context of the common foreign and security policy, but also calls for cooperation in the fight against terrorism, migration, or any crime, it means 'we have to do this because it is about security' (Buzan, 1998: 180).

Therefore, it is possible to understand from these discourses that EU integration is supported by policies and behind these policies there is securitization.

In the handover speech of Donald Tusk, President of the Council of Ministers of the European Union, while evaluating the issues of migration and terrorism within the borders of the EU as crises that have existed since 2015, it was stated to the incoming President Charles Michel that these crises could only be resolved with the values and unity of Europe (Tusk, 2019). It is evident that while many of the discourses on the EU emphasize unity and integration, the issues of terrorism and migration are also securitized.

In January 2020, Graziano gave another speech in which we can see all the elements of securitization. In his speech, he stated that new threats have been added to old threats, many of them coming from southern countries such as Libya, and that these threats, which require urgent intervention, have become an infamous triangle that combines with increasing irregular migration waves, renewed international terrorism and a region lacking security (Graziano, 2020). If we look at the elements of securitization here, the use of the concepts of migration, terrorism, a region without security, as well as the words emergency intervention and threat in the same sentence was enough to securitize the issue to the extent that it could convince the listeners. In this sense, we can say that there was a successful securitization. However, in our study, which analysed the discourses of people involved in the policy-making process from the European Union as a supranational organization, it was seen that the issue of terrorism and migration is securitized. In addition, the securitization approach is used as a foreign policy method in the formulation of counterterrorism and migration policies. Moreover, the discourses analysed within the scope of our hypothesis show that the EU is trying to create a more integrated supranational structure by securitizing the fight against terrorism and migration.

CONCLUSION

Security is a multidimensional concept that cannot be defined precisely as its complementary and defining elements are constantly changing. Security, which has been associated with a different concept in almost every period, has gained meaning under the influence of other concepts as well as its own development. At this point, threats are also of great importance. Since what is expressed or perceived as a threat may vary depending on the person, state and time, security has become defined in different ways. Consequently, security studies have dealt with a different dimension of security in each period. While some security studies have dealt with the military dimension of security, others have dealt with its political or environmental dimension. However, it has been observed that the security studies that started to address the development and multidimensionality of the concept of security have been realized especially in the Cold War and the post-Cold War period, and more limited studies were conducted before. Therefore, this detail is emphasized in the first part of the study. However, when the Cold War and post-Cold War security studies are analysed, traditional security studies and deepening/expansionist security studies are encountered. It has been observed that traditional security approaches are shaped based on the assumptions of classical realism. When the deepening/expansionist period is analysed, it is seen that the constructionist approach was dominant in the security studies of that period.

Depending on the assumptions of classical realism in Cold War-era security studies, it has been observed that security is associated with power, more specifically military power. At this point, there was a period in which security was not a concept that was discussed much, that is, in political and academic struggles, it was handled as a realist, strategic and military concept, closed to discussion, as an oppositional concept, and not questioned.

The post-Cold War period, on the other hand, was a period in which security began to be addressed internationally rather than in national security studies and was tried to be defined beyond its military dimension. This was a period when it was realized that security could also be threatened by problems such as migration, disease and economy. In this respect, security studies have had the opportunity to deepen and expand from its narrow scope.

In this period, security studies started to be addressed with the analysis methods of the constructionist approach. The constructionist approach put the concept of identity into the construction of security and security started to be sought within social structures. At this point, the Copenhagen School is an important actor of security studies in the post-Cold War period in terms of the meaning it attributes to identity. The meaning that the Copenhagen School attributes to security discourses reveals its similarity to the Critical Constructionism approach.

In the second part of the study, under the title of Copenhagen School and securitization, theoretical information is provided. In this respect, it has been observed that the Copenhagen School approaches security in a multidimensional manner and criticizes the Cold War-era approaches focused on military security. According to the Copenhagen School, securitization takes place in two stages. First, it should become visible what the anticipated threats are. Then, the public must be convinced of the existence of these threats. This is constructed through discourses. At this point, democratic states are much more advantageous. This is because stating that concepts such as nation, nationhood, freedom, and independence are threatened is a serious persuasive factor in securitization.

Under the third and final heading, to conduct a case study analysis within the framework of the Copenhagen School's securitization approach, some specific counterterrorism policies are examined. At this point, what happened in the background of the policies, i.e., the discourses of the people involved in the policy-making process, are discussed in the context of the securitization approach. The main point to be emphasized is the answer to the question of how the securitization of counter terrorism and migration issues affects EU integration, rather than whether such a threat exists or not. The conclusion reached in this context is that the EU wants to create a more integrated supranational structure by securitizing counterterrorism and migration issues. In this respect, it is seen that the EU has expanded the scope of its existing policies with the securitization approach by linking migration and terrorism in almost all security issues and has used securitization as a driving force for new policy efforts.

REFERENCES

- AÇIKMEŞE, Sinem A., “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 30, 2011, s. 43-73.
- AÇIKMEŞE, Sinem A., “Güvenlik Çalışmaları ve Güvenleştirme”, **Küresel Siyasete Giriş**, (Ed. Evren Balta) İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 243.
- AKTAŞ, Fatih, “Güvenlik Teorileri Bağlamında AB Sınır Yönetim Sistemi”, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s.35
- AVRAMOPOULOS, Dimitris, “A Europe that Protects: Commission Calls for Decisive Action on Security”, Brussels, 10 October 2018, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_18_6064 (Erişim Tarihi:26.02.2020)
- AVRAMOPOULOS, Dimitris, “Fighting Terrorism Online: EU Internet Forum Committed to an U-wide Crisis Protocol”, Brussels, 7 October 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6009 (Erişim Tarihi: 26.02.2020)
- AVRAMOPOULOS, Dimitris, “Security Union: Commission Welcomes the Agreement on Enhanced Rules to Fight Terrorist Financing”, Brussels, 12 February 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_1049 (Erişim Tarihi: 28.02.2020)
- AVRAMOPOULOS, Dimitris, “Security Union: The EU Strengthens Rules on Home-Made Explosives and Fight Against Terrorist Financing”, Brussels, 14 June 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_3003 (Erişim Tarihi: 27.02.2020)
- BALZACQ, Thierry, “‘Securitization’ Revisited: Theory and Cases”, *The Institute for Strategic Research-SAGE*, 2016, Vol. 30(4) 494-531, s. 496.
- BİRDİŞLİ, Fikret, “Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik: Kavram, Teori ve Uygulama”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 22.
- BUZAN, Barry vd., “Security- A New Framework for Analysis”, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, s. 24.
- BUZAN, Barry, “The National Security Problem in International Relations”, **People, States and Fear**, Wheatsheaf Books Ltd, Brighton, 1983, s. 245.
- BUZAN, Barry, HANSEN, Lene, “The Evolution of International Relations”, Cambridge University Press, New York, 2013, s. 13-14.
- ÇELEBİ, Özlem, “Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler”, (Ed. Haydar Çakmak), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 65.

- DOMBROVSKIS, Valdis, “Fight Against Money Laundering and Terrorist Financing: Commission Assesses Risks and Calls for Better Implementation of the Rules”, Brussels, 24 July 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_4452 (Erişim Tarihi: 26.02.2020)
- DOMBROVSKIS, Valdis, “Fight Against Money Laundering and Terrorist Financing: Commission Assesses Risks and Calls for Better Implementation of the Rules”, Brussels, 24 July 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_4452 (Erişim Tarihi: 26.02.2020)
- EMMERS, Ralf, “Securitization”, **Contemporary Security Studies**, (Ed. Alan Collins) Oxford University Press, 2016, s. 168.
- FIERKE, Karin. M., “Critical Approaches to International Security”, Polity Press, Cambridge, 2015, s. 15.
- FREEDMAN, Lawrence, “International Security: Changing Targets”, *Foreign Policy*, 1998, No:110, s. 52-53.
- GRAZIANO, Claudio, “EDA Annual Conference: Taking European Defence Cooperation to the Next Level”, 28 November 2019, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20191128_ceumc_speech_at_eda_conference_final.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2020)
- GRAZIANO, Claudio, “Security and Defence Sub Committee”, 23 January 2020, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20200123_-_ceumc_speech_at_sede_web.pdf (01.03.2020)
- HOPF, Ted, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, Vol. 23, No:1, 1998, s. 184.
- IHLAMUR ÖNER, S. Gülfer, “Delinking the Migration-Terrorism Nexus: Strategies for the De-Securitization of Migration”, *Perceptions*, 2019, Vol. XXIV, No: 2-3, s. 196.
- JASKULOWSKI, Krzysztof, “The Securitisation of Migration: Its limits and Consequences”, *International Political Science Review*, 2019, Vol. 40(5), s. 711.
- JOUROVÁ, Věra, “Security Union: Commission Welcomes the Agreement on Enhanced Rules to Fight Terrorist Financing”, Brussels, 12 February 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_1049 (Erişim Tarihi: 28.02.2020)
- JOUROVÁ, Věra, “Security Union: The EU Strengthens Rules on Home-Made Explosives and Fight Against Terrorist Financing”, Brussels, 14 June 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_3003 (Erişim Tarihi: 27.02.2020)
- JUNCKER, Jean Claude, “A reinforced European Public Prosecutor’s Office to Fight Terrorist Crimes”, State of the Union, 13 September 2017, https://ec.europa.eu/commission/priorities/state-union-speeches/state-union-2018_en (Erişim Tarihi: 24.02.2020)
- JUNCKER, Jean Claude, “European Remembrance Day for Victims of Terrorism: European Commission Statement”, Brussels, 11 March 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_19_1610 (Erişim Tarihi: 26.02.2020)
- JUNCKER, Jean Claude, “Progress on the European Commission’s 10 Priorities”, Political Guidelines, 15 July 2014, https://ec.europa.eu/commission/publications/progress-10-priorities_en (Erişim Tarihi:24.02.2020)
- JUNCKER, Jean Claude, “Speech by President Juncker at the European Policy Centre Thought Leadership Forum”, European Commission, 24 October 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_6163 (Erişim Tarihi: 24.02.2020)

- JUNCKER, Jean Claude, “The Hour of European Sovereignty”, 2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/soteu2018-speech_en_0.pdf (Erişim Tarihi: 25.02.2020)
- JUNCKER, Jean Claude, “Transcript of the Speech Delivered Before the European Parliament”, State of the Union 2016, 14 September 2016, https://ec.europa.eu/commission/priorities/state-union-speeches/state-union-2016_en (Erişim Tarihi: 24.02.2020)
- JUNCKER, Jean Claude, TIMMERMANS, Frans, “State of the Union 2015-by European Commission President Jean- Claude Juncker” European Commission, Strasbourg, 9 September 2015, https://ec.europa.eu/commission/priorities/state-union-speeches/state-union-2015_en (Erişim Tarihi: 23.02.2020)
- KAUNERT, Christian, LEONARD, Sarah, “The Collective Securitization of Terrorism in the European Union”, West European Politics, Routledge, 2019, Vol. 42, No:2, s. 262-263.
- KING, Julian, “A Europe that Protects: Commission Calls for Decisive Action on Security”, Brussels, 10 October 2018, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_18_6064 (Erişim Tarihi:26.02.2020)
- KING, Julian, “Security Union: Commission Welcomes the Agreement on Enhanced Rules to Fight Terrorist Financing”, Brussels, 12 February 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_1049 (Erişim Tarihi: 28.02.2020)
- KING, Julian, “Security Union: The EU Strengthens Rules on Home-Made Explosives and Fight Against Terrorist Financing”, Brussels, 14 June 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_3003 (Erişim Tarihi: 27.02.2020)
- KRAHMANN, Elke, “From State to Non-State Actors: The Emergence of Security Governance”, Palgrave Macmillian, 2005, s.5.
- MCDONALD, Matt, “Constructivism”, **Security Studies: An Introduction**, (Ed. Paul D. Williams), Routledge, New York, 2008, s. 62.
- MİŞ, Nebi, “Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi”, Dergi Park, 2011, Cilt 6, Sayı 2, s.367.
- MOGHERINI, FEDERICA, “Speech by High Representative/Vice President Federica Mogherini at Munich Security Conference”, 15 February 2019, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/58232/speech-high-representativevice-president-federica-mogherini-munich-security-conference_en (Erişim Tarihi: 25.02.2020)
- MUTIMER, David, “Critical Security Studies: A Schismatic History”, **Contemporary Security Studies**, (Ed. Alan Collins) Oxford University Press, 2016, s. 93.
- RUMELİLİ, Bahar, “İnşacılık/Konstrüktivizm”, **Küresel Siyasete Giriş- Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, (Ed. Evren Balta) İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s 154.
- SPERLING, James, WEBBER, Mark, “The European Union: Security Governance and Collective Securitisation”, West European Politics, Routledge, 2019, Vol. 42, No:2, s.237-238.
- TIMMERMANS, Frans, “Fight Against Money Laundering and Terrorist Financing: Commission Assesses Risks and Calls for Better Implementation of the Rules”, Brussels, 24 July 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_4452 (Erişim Tarihi: 26.02.2020)
- TUSK, Donald, “Speech by European Council President Donald Tusk at the Handover Ceremony with the Incoming President Charles Michel”, 29 November 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/11/29/speech-by-european-council-president-donald-tusk-at-the-handover-ceremony-with-the-incoming-president-charles-michel/pdf> (Erişim Tarihi: 25.02.2020)

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, “Toplumsal Güvenikleştirme Yaklaşımının Siyasal Statü, Tartışmalarına Etkisi: Kırım Örneği”, **Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel**, (Ed. Sibel Turan-Nergiz Köroğlu), Dora Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa, 2015, s. 200-201.

ÜNAL SAKALLI, Eda, “Uluslararası Terörizmle Mücadele Bağlamında Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019,

VON DER LEYEN, Ursula, “Speech by President-Elect von der Leyen in the European Parliament Plenary on the Occasion of the Presentation of her College of Commissioners and Their Programme”, Strasbourg, 27 November 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_6408 (Erişim Tarihi:24.02.2020)

WÆVER, Ole, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, (Çev. Birgül Demirtaş Coşkun), Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18, 2008.

SEÇİM MÜLAKATLARINDA ANKSİYETE ÖLÇEĞİ (MASI)'NİN TÜRKÇE' YEUYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

MEASURE OF ANXIETY IN SELECTION INTERVIEWS (MASI): TURKISH ADAPTATION, VALIDATION AND RELIABILITY STUDY

Dilara TURGUT

Arş. Gör., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, Şahinbey, Gaziantep, Türkiye

Demet Vural YÜZBAŞI

Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Çiğli, İzmir, Türkiye

Burcu GÜLER

Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Çiğli, İzmir, Türkiye

ÖZET

Seçim mülakatları son yüz yıldır en çok tercih edilen işe alım yöntemi olmuştur. Seçim mülakatları bir değerlendirme içerdiğinden, kaygılı hissetmek işe aday olan kişiler için yaygın bir durumdur. Bu nedenle mülakat kaygısını kültürler arası değerlendirebilmek için kültürel olarak geçerli ve güvenilir bir ölçeğe ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki bir örneklem grubunda MASI'nin (Measure of Anxiety in Selection Interviews) psikometrik özelliklerini belirlemektir. Araştırma sonucunda toplam 790 katılımcıya ulaşılmıştır. Anket sorularının %5 veya daha fazlasını boş bırakan katılımcılar (n=176) ve daha önce staj/iş görüşmesi deneyimi olmayan katılımcılar (n=164) analiz dışı bırakılmıştır. Nihai örneklem, yaşları 18 ile 63 arasında değişen (M = 29.08, SD = 10.05) 450 katılımcıdan (253 kadın, 197 erkek) oluşmaktadır. Katılımcılara Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği, Kişisel İletişim Kaygısı Raporu (PRCA-24) ve Seçim Mülakatlarında Kaygı Ölçeği (MASI) ölçeği uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliği Doğrulayıcı Faktör Analizi ile belirlenmiş ve model beş faktörlü bir çözüm için yeterli uyum göstermiştir (CFI = .91, NFI = .87, GFI = .86, IFI = .91, TLI = .91, ve RMSEA = .058). Ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliğine göre diğer iki ölçek ile yüksek düzeyde korelasyon bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Her kaygı boyutu için iç tutarlılık katsayıları şu şekildedir: iletişim = .81, görünüş = .84, sosyal = .87, performans = .89 ve davranış = .85. Ayrıca bulgular, kadınların ve şu anda bir işte çalışmayan bireylerin tüm kaygı boyutlarında erkeklerle ve halen çalışmakta olan katılımcılara göre daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, Seçim Mülakatlarında Anksiyete Ölçeği'nin (MASI) Türkçe versiyonunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: seçim mülakatları, mülakat kaygısı, ölçme, psikometri, uyum

ABSTRACT

Selection interviews have been the most preferred method of recruitment for the past century. As selection interviews involve an evaluation, feeling anxious is a common condition for individuals who are candidates for a job. Therefore, there is a need for a culturally valid and reliable scale to assess interview anxiety across cultures. The main aim of this study is to determine the psychometric properties of the Measure of Anxiety in Selection Interviews (MASI) in a sample group in Turkey. The study reached a total of 790 participants. Participants who left 5% or more of the survey questions blank (n=176) and participants who had no previous internship/job interview experience (n=164) were excluded from the analysis. The final sample consisted of 450 participants (253 females, 197 males)

with ages ranging from 18 to 63 ($M = 29.08, SD = 10.05$). The Liebowitz Social Anxiety Scale, Personal Report of Communication Apprehension-24 (PRCA-24), and Measure of Anxiety in Selection Interviews (MASI) scales were administered to the participants. The construct validity of the scale was determined through Confirmatory Factor Analysis, and the model demonstrated adequate fit for a five-factor solution ($CFI = .91, NFI = .87, GFI = .86, IFI = .91, TLI = .91, \text{ and } RMSEA = .058$). According to the criterion-related validity of the scale, a high level of correlation was found with the other two scales. The internal consistency coefficient of the scale was found to be .95. The internal consistency coefficients for each anxiety dimension were as follows: communication = .81, appearance = .84, social = .87, performance = .89, and behavior = .85. Furthermore, the findings indicate that women and individuals who are currently unemployed have higher levels of anxiety in all anxiety dimensions compared to men and participants who are currently employed. These results demonstrate that the Measure of Anxiety in Selection Interviews (MASI) Turkish version is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: selection interviews, interview anxiety, measurement, psychometrics, adaptation

GİRİŞ

Seçim mülakatları, işe başvuran adayları değerlendirmek için en yaygın kullanılan yöntemlerden biridir (Moscato, 2000). Bu mülakatlar, işe alım sürecinde önemli bir rol oynadığı ve sosyal bir değerlendirme içerdiğinden, seçim mülakatları özellikle aday için kaygı uyandırıcı olabilmektedir (McCarthy ve Goffin, 2004). Seçim mülakatlarının adayda bir dereceye kadar kaygı ve rahatsızlık uyandırmasının birkaç sebebi bulunmaktadır. Buna göre, mülakat, adayın potansiyel işvereni ile ilk tanıştığı andır. Ayrıca, adayın katılım gösterdiği mülakat, gelecek kariyeri için önem arz etmektedir (Langer ve ark., 2016). Seçim mülakatlarında çok sayıda aday arasında kısıtlı sayıda işe alım yapılacağından, mülakatlar rekabetçi bir yapıdadır ve bu da adayda kaygı uyandırmaktadır. Yanı sıra, yapılan çalışmalar, kişilerin bir yabancı ile ilk kez karşılaştığı anlarda daha kaygılı hissettiğini göstermiştir (McCarthy ve Goffin, 2004). Bu anlamda, iş görüşmecisinin yabancı bir insan olması da adayda kaygıya neden oluyor olabilir. Son olarak, seçim mülakatlarında kontrol iş görüşmecisine aittir. Bu ise, adayın kendini daha belirsiz ve kontroldışı bir durumda hissetmesine neden olmaktadır (Jones ve Pinkney, 1989). Tüm bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde, seçim mülakatlarının adaylar için çoğu zaman kaygı uyandırması beklenen bir durumdur.

İşe alım mülakatlarının temel amacı, iş-birey uyumunu isabetli bir biçimde tahmin ederek hem örgütün verimliliğini hem de çalışanın refahını sağlamaktır. Bununla birlikte, dikkate değer bir nokta, seçim mülakatlarındaki kaygının, adayın gerçek performansını sergilemesinde olumsuz etki etmesidir (Arvey ve ark., 1990, Schmit ve Ryan, 1992; Feiler ve Powell, 2016). Bir diğer deyişle, kaygılı hisseden aday, sahip olduğundan daha olumsuz bir performans sergilemekte, bu ise işe alım mülakatlarının yordayıcı doğasını sekteye uğratmaktadır.

Mülakat kaygısının performansı olumsuz yönde etkilemesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Seçim mülakatı, aynı zamanda sosyal bir durumdur (iş görüşmecisi ile etkileşim) ve en nihayetinde bir diğer kişinin yargılarına maruz kalınan (iş görüşmecisinin değerlendirmesi) bilişsel olarak zorlayıcı (mülakat sorularına yanıt verme) bir görevdir. Kaygı ise, bilişsel görevlerdeki ve sosyal etkileşimlerdeki performansı etkileyebilir; ayrıca diğerlerinin algı ve yargılarını da etkileyebilir. Bilişsel performansa yönelik Eysenck ve ark. (2007), kaygının dikkat kontrolü teorisini ortaya atmıştır. Teori, olumsuz öz-düşüncelerin bilişsel olarak zorlu görevlerde performansa nasıl zarar verebileceğini açıklar. Eysenck ve ark. (2007) endişeli bireylerin dikkat kaynaklarını tercihen içsel (örneğin, endişe verici düşünceler) veya dışsal (örneğin, tehdit edici görevle ilgili çeldiriciler) tehditle ilgili uyarılara tahsis ettiğini, bunun ise kişiyi görevinden, yani görüşmede etkili bir performans sergileme hedefinden uzaklaştırdığını öne sürmüştür (Powell ve ark., 2018). Yanı sıra, kaygı, sosyal davranışı etkileyebilmektedir. Mülakat gibi sosyal iletişim içeren durumlara yönelik kaygılı hissetmek kişinin görevinden ziyade kendisine odaklanmasına neden olabilir (Carver ve Scheier, 1981). Bu olumsuz öz düşünceler, kaygı sürecine katkı sağlıyor olabilir.

Mülakat esnasında kaygı hisseden adaylar, görüşmeci tarafından daha az güvenilir, daha az görev odaklı algılanmakta ve işe daha az uygun oldukları düşünülmektedir (Ayres ve ark., 1998; Powell ve ark., 2018). Bununla birlikte, seçim mülakatlarında kaygılı olan adayların iş için daha az uygun olduğuna dair bilimsel bir kanıt yoktur. Bu durum; örgütlerin, seçim mülakatlarında kaygılı olan fakat aslında işe uygun bazı adayları reddetmelerine neden olarak, örgütlerin de verimini ve başarısını etkilemektedir (Feiler ve Powell, 2016).

Seçim mülakatlarına yönelik kaygıyı diğer kaygı türlerinden ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır. Buna göre, seçim mülakatlarında kaygı, görüşme boyunca devam etmektedir. Bu sebeple topluluk önünde konuşma gibi durumlarda var olan ve genellikle başlangıçta ortaya çıkan; bununla birlikte performans boyunca azalan sosyal olaylardaki diğer kaygı türlerinden farklıdır (Young ve ark., 2004). Bu nedenle, işe alım mülakatlarına özgü kaygıya yönelik teorilerin ve ölçme araçlarının geliştirilmesi elzemdir. Mülakatlara yönelik kaygının temellendirilmesinde teorik altyapının yoksunluğunda McCarthy ve Goffin (2004) Seçim Mülakatlarında Kaygı Ölçeği'ni (MASI) oluşturmak için genel kaygı, sınava girme kaygısı ve etkileşim kaygısı üzerine önceki araştırmalardan referans almıştır. Yazarlar bir iş görüşmesinde ortaya çıkan kaygının beş boyuttan oluştuğunu tespit etmiştir: İletişim (sözlü ve sözlü olmayan iletişim ve dinleme yeterlilikleri konusunda sınırlılık); Görünüm (fiziksel görünümle ilgili endişe); Sosyal (sevilme arzusu nedeniyle sosyal davranışsal uygunluk konusunda sınırlılık); Performans (başarısızlık korkusu gibi sonuç kaygısı); ve Davranışsal (huzursuzluk veya kıpırdanma gibi kaygının otonom uyarılmasının ifadesi) (McCarthy ve Goffin, 2004). Ölçek, Banki ve Latham (2010) tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. Ancak yazarlar ölçüm için bir doğrulama yapmamış, yalnızca iç güvenirlik sonuçlarını bildirmiştir. Santos ve ark. (2021) ise ölçeği Portekizce'ye uyarlamış ve MASI'nin beş faktörlü yapısı Portekizce'de doğrulanmıştır. Bu çalışma ise, MASI'nin Türkçe geçerliği ve güvenirliğini tespit ederek, kısıtlı sayıda var olan seçim mülakatlarında kaygıya yönelik literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan ve geçmişte bir staj/iş mülakatı tecrübesi bulunan 18-65 yaş arası bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu ise, Türkiye'de yaşayan ve geçmişte staj/iş mülakatı tecrübesi bulunan 18-65 yaş arasındaki 450 kişiden oluşmaktadır.

Çalışmada kolayda örnekleme (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yönteminde, örneklemin erişilmesi kolay ve uygulama yapılabilir olması söz konusudur (Galloway, 2005). Kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 790 kişi gönüllülük esasına dayalı olarak çevrimiçi form üzerinden çalışmaya katılmıştır. Ankette yer alan soruların %5'i veya daha fazlasını boş bırakan (n=176) ve daha önce staj/iş mülakatı deneyimi bulunmayan (n=164) katılımcı analiz dışında bırakılmıştır.

Bu nedenle çalışmanın nihai örneklem grubunu 18-63 yaş aralığındaki (ort= 29,08, ss= 10,05) 450 katılımcı oluşturmaktadır. Örneklemin %56,2'si kadın (n=253), %43,8'i ise erkek (n=183)'tir. Katılımcıların %65,6'sı (n=295) olmak üzere çoğunluğu üniversite mezunu olup, bu oranı %20,7 (n=93) ile yüksek lisans, %10,7 (n=48) ile lise, %2,0 (n=9) ile doktora ve %1,1 (n=5) ile ortaokul mezunu katılımcılar izlemektedir. Katılımcıların %53,1'i (n=239) şu an herhangi bir işte çalışmamaktadır. Katılımcıların son iş/staj görüşmesindeki performansını 100 üzerinden değerlendirdiği soruya ilişkin yanıt ortalaması 81,65 olarak bulunmuştur (ss=14,93). Katılımcılara ilişkin demografik veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler

Değişken	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	253	56,2
	Erkek	197	43,8

Eğitim Seviyesi	Ortaokul Lise Lisans Yüksek Lisans Doktora	5 48 295 93 9	1.1 10.7 65.6 20.7 2.0
Çalışma Durumu	Şu an bir işte çalışıyorum Şu an bir işte çalışmıyorum	211 239	46,9 53,1
Değişken	Min-Max	Ortalama (X)	Standart Sapma
Yaş	18-63	29,08	10,05
Son Stajdaki Öznel Performans Değerlendirmesi	6-100	82,02	13.52

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Veri Formu

Sosyodemografik veriler, katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim seviyesi, çalışma durumu ve son staj/iş mülakatına yönelik öznel performans puanı (100 üzerinden) bilgilerini içermektedir.

Seçim Mülakatlarında Kaygı Ölçeği (MASI)

Seçim Mülakatlarında Anksiyete Ölçeği [Measure of Anxiety in Selection Interviews (MASI)] ölçeği McCharty ve Goffin (2004) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte toplam 30 soru ve 5 alt boyut bulunmaktadır. Boyutlar, iletişim anksiyetesi (örn madde: iş görüşmelerinde o kadar endişelenirim ki düşüncelerimi açıkça ifade edemem), görünüş anksiyetesi (örn madde: bir iş görüşmesinde en iyi şekilde görünmüyorsam rahat hissetmekte çok zorlanırım), sosyal anksiyete (örn madde: iş görüşmecileri üzerinde ne tür bir kişisel izlenim bıraktığımdan korkarım), performans anksiyetesi (örn madde: iş görüşmesi performansımın diğer adaylardan daha düşük olacağından endişelenirim) ve davranışsal anksiyete (örn madde: İş görüşmeleri sırasında kalbim normalden daha hızlı atar) olarak kavramsallaştırılmıştır.

Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği

Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği Heimberg ve ark. (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin amacı sosyal etkileşim ve performans içeren koşullarda sosyal kaygı bozukluğu bulunan bireylerin kaçınma ve korku seviyelerini belirlemek olup sağlıklı toplumda da uygulanmaktadır. Ölçek toplam 24 maddeden oluşmaktadır ve dördümlük likert tipidir. Ölçekte kaygı ve kaçınma olmak üzere iki alt boyut bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Soykan ve ark. (2003) tarafından gerçekleştirilmiştir ve .96 gibi yüksek bir güvenilirlik oranı bulunmuştur.

İletişim Kaygısı Ölçeği

Kişisel İletişim Kaygısı Raporu [Personal Report of Communication Apprehension (PRCA-24)], McCroskey ve ark. (1982) tarafından geliştirilmiş olup ölçeğin güvenilirlik çalışmasında Cronbach alfa katsayısı 0,94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Çakmak (2018) tarafından yapılmıştır ve ölçek "İletişim Kaygısı Ölçeği" olarak adlandırılmıştır. Toplam 24 maddeden oluşan ölçek, "kesinlikle katılıyorum"dan, "kesinlikle katılmıyorum"a olmak üzere 5'li likert tipidir. Ölçekteki soruların boyutlara göre ayrımına bakıldığında, 1-6. sorular grup iletişim kaygısı (örn madde: grup tartışmalarına katılırken kendimi genellikle rahat hissederim), 7-12. sorular toplantı iletişim kaygısı (örn madde: toplantılarda kendimi ifade etmekten korkarım), 13-18 sorular bireylerarası iletişim kaygısı (örn madde: diyalog kurma esnasında genellikle sakin ve rahattım) 19-24. genel iletişim kaygısı (örn madde: konuşma yaparken aklım karışır ve düşüncelerim karmakarışık olur).

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Verilerin toplanması aşamasına geçilmeden önce İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul'undan etik izin alınmıştır. Ölçek uyarlama sürecinde çeviri-tersine çeviri metodu kullanılmıştır. Orijinal ölçekte bulunan maddeler araştırmacılar tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, ardından bir uzman tarafından çeviri incelenmiş ve geri çeviri gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar araştırmacı tarafından sosyal platformlarda (WhatsApp, Facebook, LinkedIn vb.) paylaşılan bir link aracılığıyla QuestionPro sitesi üzerinden çevrimiçi olarak çalışmaya katılmışlardır. Çalışmaya başlamadan önce katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu sunulmuştur. Onayın ardından, sırasıyla, Seçim Mülakatlarında Anksiyete Ölçeği, Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği ve İletişim Kaygısı Ölçeği verilmiştir. Katılımcıların anketi tamamlanması yaklaşık 15 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Seçim Mülakatlarında Anksiyete Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerliğini test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yürütülmüştür. Analizde elde edilen değerler, alanyazında belirtilen uyum indeksleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir (Çokluk ve ark., 2012). Ayrıca, MASI ile diğer ölçekler arasındaki korelasyon katsayıları belirlenerek ölçüt bağımlı geçerliğe ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Son olarak ölçeğe ve alt ölçeklere yönelik güvenilirlik analizleri iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alfa) ile hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizleri için AMOS programı, diğer analizler için ise SPSS 25 paket programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

İşe Alımda Anksiyete Ölçeği'nin faktör yapısını doğrulamak ve geçerliğini incelemek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yürütülmüştür. Yürütülen analizlerde, ki-kare değeri 1053,46 ve serbestlik derecesi 371 olarak hesaplanmıştır ($p < .001$). Ki-kare değeri ile serbestlik derecesi oranı incelendiğinde ise bu değer ($\chi^2/sd = 2,83$) beşin (5) altında olduğu görülmüştür. Bu değer kabul edilebilir bir değer olduğu görülmektedir. Uyum iyiliği değerlerine bakıldığında CFI değerinin .90, NNFI değerinin .85, GFI değerinin .84, AGFI değerinin .82 ve IFI değerinin .90 olduğu görülmektedir. Modele ilişkin hata indekslerine bakıldığında modelin standartlaştırılmış hatalarına ilişkin model uyumunu veren RMSEA değerinin .06 olduğu belirlenmiştir. Bu değer verinin modele kabul edilebilir düzeyde uyum verdiğini göstermektedir.

Ölçüt Bağımlı Geçerliğe İlişkin Bulgular

Seçim Mülakatlarında Anksiyete Ölçeği'nin geçerliğinin incelenmesi amacıyla hem kendi alt boyutları arasındaki hem de diğer ölçekler ile aralarındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Bulgular Tablo 2'de sunulmuştur. MASI'nın alt faktörleri arasında orta ve yüksek düzeyde ve pozitif yönde olmak üzere $p < .01$ düzeyinde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca alt boyutların hepsinin, MASI ile yüksek düzeyde ve pozitif yönde ilişkili olduğu bulgulanmıştır ($p < .01$). Bu bulgular, iletişim, sosyal görünüm, davranışsal ve performans anksiyetesi alt boyutlarının mülakat anksiyetesi ve birbirleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir. MASI ve alt boyutlarının çeşitli ölçüm araçlarıyla ilişkisi incelendiğinde ise İletişim Kaygısı-24 Ölçeği ve tüm alt boyutları ve Sosyal Kaygı Ölçeği ile orta ve yüksek düzeyde pozitif ilişkili olduğu görülmüştür ($p < .01$).

Tablo 2. MASI Ölçeği'nin Ölçüt Bağlantılı Geçerliğine İlişkin Analiz Bulguları

	ort	ss	MASI	İletişim	Görünüm	Sosyal	Performans	Davranış	İK-24	Grup	Toplantı	Bireylerarası	Genel	Sosyal Kaygı
MASI	78.99	22.29	-											
İletişim	15.27	3.49	.753**	-										
Görünüm	16.40	5.35	.820**	.519**	-									
Sosyal	15.39	5.35	.901**	.668**	.714**	-								
Performans	17.23	5.78	.875**	.593**	.630**	.739**	-							
Davranış	16.07	5.46	.837**	.567**	.597**	.670**	.667**	-						
İK-24	63.57	15.38	.689**	.612**	.469**	.613**	.575**	.604**	-					
Grup	16.98	4.67	.396**	.363**	.251**	.345**	.316**	.378**	.730**	-				
Toplantı	16.72	4.98	.646**	.540**	.458**	.561**	.553**	.566**	.887**	.530**	-			
Bireylerarası	14.24	4.07	.545**	.523**	.382**	.515**	.418**	.454**	.778**	.397**	.583**	-		
Genel	15.62	4.98	.663**	.581**	.441**	.586**	.584**	.573**	.879**	.462**	.765**	.628**	-	
Sosyal Kaygı	45.26	12.83	.693**	.559**	.556**	.616**	.586**	.603**	.641**	.402**	.548**	.571**	.588**	-

Güvenirlilik Analizleri

MASI'nin ve alt boyutlarının iç tutarlık güvenirliğine ilişkin bilgi Cronbach alfa değeri hesaplanarak elde edilmiştir. Bulgular Tablo 2'de sunulmuştur. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlara ilişkin katsayılar ise negatif eğilim için .72, negatif etkinlik için .77, pozitif eğilim için .80 ve pozitif etkinlik için .82 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Güvenirlik Analizi Bulguları

Ölçek	ort	ss	Cronbach Alpha değeri
MASI			
İletişim Kaygısı	11,82	3,89	,803
Görünüm Kaygısı	16,41	5,35	,844
Sosyal Kaygı	15,40	5,35	,873
Performans Kaygısı	17,23	5,78	,890
Davranış Kaygısı	16,08	5,46	,851
MASI Toplam	78,99	22,29	,952
Sosyal Kaygı Ölçeği	45,59	12,929	,925
İK-24			
Grup iletişim	18,97	4,649	,793
Toplantı iletişim	19,25	5,002	,856
Bireylerarası İletişim	21,71	4,091	,764
Genel İletişim	20,33	5,008	,857
İK-24 Toplam	80,25	15,371	,921

Seçim Mülakatlarında Kaygı'nın Demografik Değişkenlere Göre Analizi

Seçim mülakatlarında kaygının demografik değişkenlere göre değişip değişmediğini tespit etmek için T-Testi analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Seçim Mülakatlarında Kaygıya Yönelik T-Testi Analizi

Ölçekler	Gruplar	N	Ort	Ss	T	Sd	p
MASI Toplam	Kadın	253	83,87	21,89	5,427	448	.00*
	Erkek	197	72,72	21,25			
İletişim Kaygısı	Kadın	253	15,66	3,54	2,664	448	.08*
	Erkek	197	14,78	3,36			
Görünüm Kaygısı	Kadın	253	17,52	5,21	5,158	448	.00*
	Erkek	197	14,97	5,19			
Sosyal Kaygı	Kadın	253	16,20	5,40	3,695	448	.00*
	Erkek	197	14,35	5,11			
Performans Kaygısı	Kadın	253	18,64	5,67	6,110	448	.00*
	Erkek	197	15,41	5,40			
Davranışsal Kaygı	Kadın	253	17,08	5,39	4,528	448	.00*
	Erkek	197	14,78	5,28			

Cinsiyete göre seçim mülakatlarında kaygının farklılaşp farklılaşmadığını test etmek amacıyla yapılan t-testi analizi bulguları Tablo 4'te yer almaktadır. Yapılan analiz neticesinde iletişim kaygısı ($t=2,664$; $p<.05$), görünüm kaygısı ($t=5,158$; $p<.05$), sosyal kaygı ($t=3,695$; $p<.05$), performans kaygısı ($t=6,110$; $p<.05$) ve davranışsal kaygı ($t=4,528$; $p<.05$) olmak üzere tüm kaygı boyutlarında kadınların erkeklere göre daha yüksek puan aldığı görülmüştür.

Tablo 5. Çalışma Durumuna Göre Seçim Mülakatlarında Kaygıya Yönelik T-Testi Analizi

Ölçekler	Gruplar	N	Ort	Ss	T	Sd	p
MASI Toplam	Şu an bir işte çalışıyorum	211	75,50	22,44	-3,148	448	.002*
	Şu an bir işte çalışmıyorum	239	82,07	21,74			
İletişim Kaygısı	Şu an bir işte çalışıyorum	211	14,82	3,52	-2,562	448	.011*
	Şu an bir işte çalışmıyorum	239	15,66	3,42			
Görünüm Kaygısı	Şu an bir işte çalışıyorum	211	15,64	5,51	-2,851	448	.005*
	Şu an bir işte çalışmıyorum	239	17,07	5,12			
Sosyal Kaygı	Şu an bir işte çalışıyorum	211	15,00	5,61	-1,483	448	.139
	Şu an bir işte çalışmıyorum	239	15,74	5,09			
Performans Kaygısı	Şu an bir işte çalışıyorum	211	16,24	5,80	-3,453	448	.001*
	Şu an bir işte çalışmıyorum	239	18,10	5,63			
Davranışsal Kaygı	Şu an bir işte çalışıyorum	211	15,34	5,22	-2,698	448	.007*
	Şu an bir işte çalışmıyorum	239	16,72	5,59			

Hali hazırda bir işte çalışma durumuna göre seçim mülakatlarında kaygının farklılaşp farklılaşmadığını test etmek amacıyla yapılan t-testi analizi bulguları Tablo 5'te yer almaktadır. Yapılan analiz neticesinde iletişim kaygısı ($t=-2,562$; $p<.05$), görünüm kaygısı ($t=-2,851$; $p<.05$), performans kaygısı ($t=-3,453$; $p<.05$), davranışsal kaygı ($t=-2,698$; $p<.05$) ve MASI Toplam'da ($t=-3,148$; $p<.05$) şu an bir işte çalışmayanların, halihazırda bir işte çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek kaygı puanı aldığı görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki bir katılımcı örneğinde MASI'nin psikometrik özelliklerini analiz etmektir. Elde edilen bulgular, Türkçe MASI'nin beş faktörlü yapısının genel olarak kabul edilebilir bir uyum sağladığını göstermiştir. Yanı sıra, Türkçe Seçim Mülakatlarında Kaygı Ölçeği, iyi bir iç güvenirlik değeri göstermiştir. Son olarak, MASI'nin, İletişim Kaygısı Ölçeği ve Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği ile yapılan eşzamanlı analizi, beş boyutun her birinin ve toplam puanın diğer ölçekler ile orta düzeyde korelasyon gösterdiğini bildirmiştir.

Seçim mülakatlarında kaygı, sosyal kaygısı yüksek olan katılımcılarda daha yüksektir. Bu sonuçlar, bir iş görüşmesinin aday potansiyel tehdit altına sokan sosyal değerlendirme durumu temel özelliğini doğrular ve sonuç olarak aday, kaçınma davranışları sergiler (Beltzer ve ark., 2014; Clark ve Wells, 1995).

Öz-bildirim ölçümlerinin birbiriyle yalnızca orta derecede ilişkili olduğu göz önüne alındığında, bu durum, genel sosyal kaygı ile seçim mülakatlarında yaşanan kaygının doğası arasındaki farklılık olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, seçim mülakatlarında kaygıya yönelik özel bir kavramsallaştırma, teori ve ölçüm araçları geliştirmenin önemli olduğu söylenebilir.

Bu çalışma neticesinde elde edilen cinsiyet farklılıkları önceki araştırma bulguları ile de uyumludur (Allen ve ark, 2017; Feeney ve ark, 2015; Sieverding, 2009), kadınların iş görüşmelerinde erkeklere göre daha fazla endişe bildirdiği görülmüştür. Bununla birlikte, literatür tarafından da desteklenen

kadınların karşılaştığı daha güçlü kaygı seviyelerine rağmen, kaygı, işe alma bağlamında erkeklerin performansına aslında daha zararlı olabilir. Bu ilginç paradoks, cinsiyete bağlı kaygıyla başa çıkma teorisi olarak adlandırılan teorinin gelişmesine yol açmıştır (McCarthy ve Goffin, 2005). Bu teori, seçim kaygısının (örneğin, görüşme kaygısı, sınava girme kaygısı) kadınları erkeklerle aynı şekilde bozmayabileceğini, çünkü kadınların daha uyumlu başa çıkma stratejilerine girme eğiliminde olduğunu öne sürüyor. Bu anlamda, gelecek çalışmalar, kaygının cinsiyete göre nasıl farklılaştığını ele alırken performans üzerindeki etkisini de incelemelidir.

Bu çalışmada, katılımcılar arasında görüşmede performanslarını daha iyi algılayanların kaygı puanları da daha düşüktür. Bu bulgular iş görüşmesi eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarla uyumludur (Langer ve ark., 2016; Macan, 2009; Smith ve ark., 2017).

Yapılan çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, örneklemin temsil edici olmaması, bulguların genelleştirilmesi kapsamını sınırlayabilir. İkincisi, çalışma yalnızca kişisel bildirim ölçümlerine dayanmaktadır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar, MASI'nin fiziksel kaygı belirtileri (örn hormonal değişimler, kalp atış hızı vb) ile ne derece ilişkili olduğunu ölçebilir.

Yanı sıra, seçim mülakatlarında performansın önemli olduğu ve mülakat esnasında kaygılı hissetmenin performans üzerindeki olumsuz etkisinin bilinmesine rağmen, bu çalışmada performans ölçümleri yer almamıştır. Bu nedenle, gelecekteki çalışmalar, seçim mülakatlarında kaygıya ve etkilerine yönelik kavrayışımızı güçlendirmek için bu ilişkiyi ele almalıdır.

Son olarak, teknolojik ilerlemeler ile birlikte seçim mülakatları farklı ortamlara taşınmıştır. Covid-19 salgınının etkisiyle çevrim içi iş görüşmelerine (Novkovska ve Milenkovska, 2020) ve zaman-mekân sınırını ortadan kaldırmasıyla asenkron mülakatlara artan ilgi (Lukacik ve ark., 2022) kaygı bağlamında değerlendirilebilir.

Mevcut çalışma, Türkçe konuşan bir örneklem grubunda seçim mülakatları kaygısını değerlendirmek için güvenilir ve geçerli bir araç sunmuştur. Seçim mülakatlarında kaygıya yönelik çalışmaların henüz emekleme aşamasında olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'de böyle bir çalışmanın yapılmış olması önemlidir. İstihdam bağlamında kaygının oldukça yaygın olduğu göz önüne alındığında, aynı önlemlerin farklı ülkelerde kullanılması kültürler arası karşılaştırmayı geliştirecek ve olgunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Allen, A. P., Kennedy, P. J., Dockray, S., Cryan, J. F., Dinan, T. G., & Clarke, G. (2017). The trier social stress test: Principles and practice. *Neurobiology of Stress*, 6, 113–126
- Arvey, R. D., Strickland, W., Drauden, G., Martin, C. (1990). Motivational components of test taking. *Personnel Psychology*, 43(4), 695-716.
- Ayres, J. W., Lalande, F., Chaudhry, Z., & Rogers, C. A. (1998). Qualitative impedance-based health monitoring of civil infrastructures. *Smart Materials and Structures*, 7(5), 599.
- Beltzer, M. L., Nock, M. K., Peters, B. J., & Jamieson, J. P. (2014). Rethinking butterflies: the affective, physiological, and performance effects of reappraising arousal during social evaluation. *Emotion*, 14(4), 761.
- Carless, S. A., & Imber, A. (2007). The influence of perceived interviewer and job and organizational characteristics on applicant attraction and job choice intentions: The role of applicant anxiety. *International Journal of Selection and Assessment*, 15(4), 359-371.
- Clark, D. M. Wells, A. (1995). A cognitive model of social phobia. In R. G. Heimberg, M. Liebowitz, D. Hope and F. Scheier (Eds.), *Social Phobia: diagnosis, assessment, and treatment* (pp. 69–93). New York: Guilford.
- Çakmak, V. (2018). İletişim kaygısı ve sosyal medya. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları (Vol. 2). Ankara: Pegem Akademi.

- Dipboye, R. L., Macan, T., & Shahani-Denning, C. (2012). The selection interview from the interviewer and applicant perspectives: Can't have one without the other. *The Oxford handbook of personnel assessment and selection*, 323-352.
- Eysenck, M. W., Derakshan, N., Santos, R., & Calvo, M. G. (2007). Anxiety and cognitive performance: attentional control theory. *Emotion*, 7(2), 336.
- Feeney, J. R., McCarthy, J. M., & Goffin, R. (2015). Applicant anxiety: Examining the sex-linked anxiety coping theory in job interview contexts. *International Journal of Selection and Assessment*, 23(3), 295–305. <https://doi.org/10.1111/ijsa.12115>
- Feiler, A. R., & Powell, D. M. (2016). Behavioral expression of job interview anxiety. *Journal of Business and Psychology*, 31, 155-171.
- Galloway, A. (2005). Non-Probability Sampling. *Encyclopedia of Social Measurement*, 859–864. doi:10.1016/b0-12-369398-5/00382-0
- Heimberg, R. G., Horner, K. J., Juster, H. R., Safren, S. A., Brown, E. J., Schneier, F. R., & Liebowitz, M. R. (1999). Psychometric properties of the Liebowitz social anxiety scale. *Psychological medicine*, 29(1), 199-212.
- Jones, C. (2020). Qualitative interviewing. In *Handbook for research students in the social sciences* (pp. 203-214). Routledge.
- Langer, M., König, C. J., Gebhard, P., & André, E. (2016). Dear computer, teach me manners: Testing virtual employment interview training. *International Journal of Selection and Assessment*, 24(4), 312–323. <https://doi.org/10.1111/ijsa.12150>
- Lukacik, E. R., Bourdage, J. S., & Roulin, N. (2022). Into the void: A conceptual model and research agenda for the design and use of asynchronous video interviews. *Human Resource Management Review*, 32(1), 100789.
- Macan, T. (2009). The employment interview: A review of current studies and directions for future research. *Human Resource Management Review*, 19(3), 203–218
- McCarthy, J., & Goffin, R. (2004). Measuring job interview anxiety: Beyond weak knees and sweaty palms. *Personnel Psychology*, 57(3), 607-637.
- McCarthy, J., Goffin, R. (2004). Measuring job interview anxiety: Beyond weak knees and sweaty palms, *Personnel Psychology*, 57(3), 607-637.
- McCroskey, J. C. (1982). *An introduction to rhetorical communication* (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Moscato, S. (2000). Selection interview: A review of validity evidence, adverse impact and applicant reactions. *International Journal of Selection and Assessment*, 8(4), 237-247.
- Powell, D. M., Stanley, D. J., & Brown, K. N. (2018). Meta-analysis of the relation between interview anxiety and interview performance. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 50(4), 195.
- Powell, D. M., Stanley, D. J., & Brown, K. N. (2018). Meta-analysis of the relation between interview anxiety and interview performance. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, 50(4), 195–207.
- Schmit, M. J., & Ryan, A. M. (1992). Test-taking dispositions: A missing link? *Journal of Applied Psychology*, 77(5), 629.
- Sieverding, M. (2009). 'Be Cool!': Emotional costs of hiding feelings in a job interview. *International Journal of Selection and Assessment*, 17(4), 391-401.
- Smith, M. J., Smith, J. D., Fleming, M. F., Jordan, N., Brown, C. H., Humm, L., Olsen, D., & Bell, M. D. (2017). Mechanism of action for obtaining job offers with virtual reality job interview training. *Psychiatric Services*, 68(7), 747–750. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.201600217>

- Soykan, C., Özgüven, H. D., & Gençöz, T. (2003). Liebowitz Social Anxiety Scale: The Turkish version. *Psychological Reports*, 93(3 Pt 2), 1059-1069.
- Young, M. J., Behnke, R. R., & Mann, Y. M. (2004). Anxiety patterns in employment interviews. *International Journal of Phytoremediation*, 21(1), 49–57.
- Novkovska, B., & Milenkovska, V. (2020). How to build robust on-line job interview resistant to health–risk generated crises. *UTMS Journal of Economics*, 11(2), 243–250.

THE SIGNIFICANCE OF IRONY IN UZBEK LITERATURE

Mavlonova Ugiloy KHAMDAMOVNA

Associate Professor, Doctor of Philosophy in Philology, Head of Languages Department

TURON ZARMED UNIVERSITY, Uzbekistan

ABSTRACT

Introduction. In world literature, a number of scientific investigations are being conducted on the classification of irony, its artistic manifestations, parody, paradox, grotesque and image. The role of irony and image in the structure of the work of art in the world literary science, in which the coverage and identification of the individual skills of the writer remains one of the urgent tasks.

In modern Uzbek literature, there is an approach based on various research methods of world literature in the analysis of works of art, the coverage of the poetic skills of the author.

Research methods. At the same time, as poetry and prose of the 1970s and 1980s emerged from ideological stereotypes, literary criticism seemed to lag behind. That is why determining the place of irony in the system of aesthetic categories, to determine its status in the Uzbek prose, to determine its place in the structure of the creative and literary work, its influence on the transformation of the romantic worldview, the receptive features of the satirical work, identification of national-psychological factors of satirical attitude to reality is one of the urgent tasks of modern Uzbek literature.

Results and discussions. This article identifies the methodological basis for the study of irony in modern national fiction for Uzbek literature; in the late 19th and early 20th centuries a holistic conceptual picture of the development of Uzbek prose was developed; the study of ghazals and poems by the great poet Muqimi and the Hero of Uzbekistan and the famous poet Erkin Vahidov has expanded the possibilities of analyzing modern Uzbek prose; the satires analyzed in the article have been found to serve as a valuable and rich source for future sociological, psychological, and philosophical research.

Conclusion. The irony expresses the subject's point of view based on the acquisition of ignorance. Irony means in the narrow sense of the word antiphrasis, in the broadest sense, an ideological-emotional response to reality. Irony is a special type of comic in which a positive attitude is expressed on the surface and a negative attitude in essence, or vice versa. Irony varies with the leadership of a subjective beginning from humor and satire, and sarcasm is the highest stage of irony. The irony is not limited to capture the essence of reality as in satire and humor, but it also examines the principles of reality assessment itself.

Keywords: Uzbek literature, Uzbek satire, ghazals, Muqimi's lyrics, comics, satires of 1970s and 1980s.

INTRODUCTION

The most lively, the most sensitive children of our century are stricken with a disease unfamiliar to bodily and spiritual physicians. This disease is akin to mental ailments and can be called "irony". Its manifestations are bouts of exhausting laughter, which begins with a devilishly mocking, provocative smile, and ends with violence and blasphemy.

I know people who are ready to choke with laughter, reporting that their mother is dying, that they are dying of hunger that the bride has changed. The man laughs - and you do not know, he will drink now, after parting with me, vinegar essence, will I see him again? And I myself find it funny that this very man, tormented by laughter, who tells that he has been humiliated by everyone and abandoned by everyone, is, as it were, absent; as if I'm not talking to him, as if this person is not there, only his mouth laughs in front of me. I want to shake him by the shoulders, grab his hands, scream so that he stops laughing at what is dearer to him than life - and I can't. The demon of laughter breaks me myself; and I

myself am no longer. Both of us are gone. Each of us is only laughter; both of us are only insolently laughing mouths.

This is not fiction. Many of you, having delved into yourself without false shame and guilt, will discover the signs of the same disease in yourself.

The epidemic is raging; whoever is not sick with this disease is sick with the opposite: he does not know how to smile at all, nothing is funny to him. And, in today's times, it is no less scary, no less painful; Are there not many phenomena in life now that cannot be treated otherwise than with a smile?

How much do we know and see examples of constructive, "sonorous" laughter, about which Vladimir Solovyev spoke, alas! - Himself who, apparently, did not know how to laugh with "ringing laughter", himself infected with the disease of insane laughter? No, we see always and everywhere - either faces, shackled with seriousness, unable to smile, now faces - convulsively twitching from inner laughter, which is ready to flood the whole human soul, all its good impulses, sweep a person away, destroy him; we see people possessed by a decomposing laughter in which they drown, like in vodka, their joy and their despair, themselves and their loved ones, their creativity, their life and, finally, their death.

Shout in their ears, shake them by the shoulders, call them a dear name - nothing will help. In the face of damned irony, it is all the same for them: good and evil, a clear sky and a stinking pit, Beatrice Dante and Nedotykomka Sologub. Everything is mixed, as in a tavern and darkness. Wine truth, "in vine Veritas" - is revealed to the world, everything is one, one - is the world; I'm drunk; ergo - I want - I will "accept" the whole world, fall on my knees before Nedotykomka, seduce Beatrice; floundering in a ditch, I will believe that I am soaring in the sky; if I want - "I will not accept" the world: I will prove that Beatrice and Nedotzhomka are one and the same. It pleases me so, for I am drunk. And what is asked a drunken person? Drunk with irony, laughter like vodka; just as everything is impersonal, everything is "dishonored", everything is all the same.

What kind of life, what kind of creativity, what kind of work can arise among people who are sick with "irony", an ancient disease, more and more contagious? Without knowing it, a person becomes infected with it; it's like a ghouls bite; a person himself becomes a bloodsucker, his lips swell and bloodshot, his face turns white, and his fangs grow back.

This is how the "irony" disease manifests itself. And how can we not be infected with it when we have just lived through the terrifying nineteenth century...

As noted by our President, "Literature, the art of speech have always been the expression of the people's heart, the herald of truth and justice." Therefore, during the years of independence, our country has paid more attention to literature and spirituality. This can be seen in the work being done in our country to develop literature, which is a very important and integral part of our spirituality, to appreciate and encourage the noble work of our poets and writers. Most importantly, our fiction is becoming more diverse, both in terms of topics and genres. Works are being created that can be considered as masterpieces of world literature.

The selfless work of today's poets, writers and playwrights, the creative potential of today's generations, the spiritual world of our contemporaries, the pure aspirations of our young people entering life and becoming a decisive force are delighting our people with their new works.

In other words, the works of Uzbek literature smell with the breath of time. Uzbek literature is becoming the most vibrant and influential, advanced, sharp, highly artistic literature. Undoubtedly, satirical works also play an important role in this.

Illusive perceptions in the works of M.Muhammad Dost, A.Azam and E.Azam, ideals and ideological-emotional relations detached from reality have become the object of irony. The generation of Uzbek literature of the 70s felt the need to update the socio-philosophical, artistic and aesthetic views, and under the influence of this need began the process of changing the concept of the world and man in the work of young writers. In this, the ironic attitude to reality played a special role.

It is well known that satire makes a significant contribution in exposing and combating all evils, shortcomings and defects, as well as in glorifying the good.

Materials and methods. In turn, the roots of Uzbek satire go back to the distant past. The first examples of satire and humor in the Uzbek people appeared in folklore, and later developed and came into the written literature. Thus, satire was created and developed in the works of Navoi, Turdi, Makhmur, Gulkhani, Haziq, Muqimi and Zavqi, passing through folklore, the first literary heritage.

Now let's discuss Muqimi's rubais and ghazals expressed in the genre of satire.

He traveled to Tashkent several times (1887-88, 1892) and got acquainted with the news in Tashkent. He studied the cultural and literary life of Tashkent. Muqimi collaborated with progressive artists such as Nodim, Almai.

The literary life of the period in which Muqimi lived and worked was complex. This environment strongly influenced Muqimi's work. In the first period of his work, there is a partial devotion to the elements of form and artistic tendencies. But he quickly abandoned these traditions and became critical of the evils of society and antiquated beliefs. He learned from Navoi, Jami, Nizami and Fuzuli, who wrote mukhammas to their ghazals. He considered Jami as his mentor, and continued the traditions of Uzbek and Persian classical poets. The emergence and formation of a democratic trend in Uzbek literature is associated with the name of Muqimi.

As a leading poet Muqimi with Furkat, Zavqiy, Avaz, Kamil opened a new page in the history of Uzbek literature. Muqimi's lyrics are imbued with deep optimism, and vitality is one of the main and leading features of this lyric. Muqimi sang real love, man. The essence of his poems is human experiences, joys and sorrows, desires and aspirations, struggles. They glorified friendship, loyalty, sincerity, patience and perseverance, through which the poet sought to cultivate good qualities in people. He dreamed of a just and happy time, he believed that such days would come («Kelur oxir seni ham yo'qlag'udek bir zamon yaxshi»-"It will be a good time to see you finally" and so on). His poems, which are full of grief, grievances and protests, also reflect his dreams of confidence in the future and a prosperous life. The contradiction between his stable worldview and aspirations and the environment has created a critical trend in his work. It's more reflected in his comic works. His comic works are divided into satire and humor. His satires such as ("Land surveyors" - "Tanobchilar", etc.), "Saylov" ("Election"), "Dar Mazammati Zamona" ("Evils of the Time") explored the intrigues of tsarist officials, some of the local rich and other capitalist and immoral relations entering the country and their consequences.

Sometimes, following the prevailing views of the time, he wrote comics about Dukchi Eshan ("Hajvi Khalifa Mingtepa"- "Comic about Mingtepa Caliph"). He created about 30 comics on topics such as horses, carts, mud, mosquitoes, malaria. In those comics, the poet laughed at the backwardness and ugliness of life, the shortcomings of social consciousness, he described the pain of colonialism, poverty with causticity ("Devonamen"- "I am Dotty", "Ko'samen"- "I am Beardless", "Hayron qildi loy"- "The Mud Surprised me", "Pashshalar"- "Flies", "Shikoyati bezak"- "Complaint of ornament" and others). A number of other comedies reflect a new approach to changes in society ("Ta'rifi pech"- "Definition of the oven", "Aroba qursin"- "Let the Cart Disappear", "Loy"- "Mud", etc.). Muqimi introduced the theme of workers into Uzbek literature and created a gallery of types ("Maskovchi boy ta'rifida"- "The Muscovite Rich Description", "Voqeai Viktor"- "The Story of Victor", etc.). Based on his impressions of his travels to different cities and villages, he wrote a 4-part work "Sayohatnoma" ("Travelogue"). The work is written in a light, playful weight and consists of 4 lines. It realistically depicts the hardships of people's lives, the destruction of villages. The poet praised the good, eulogized the beauty, laughed at the shortcomings, rebuked, and criticized the evil and various vices. Muqimi's letters in prose and poetry are an example of epistolary literature. His 10 poetic and about 20 prose letters have been preserved. His poems survived in manuscripts, collection of poems (bayoz), books published in lithography in the early twentieth century, and in periodicals published in Tashkent and St. Petersburg have reached us.

RESULTS

The peculiarities of irony as a comic appearance are related to its subjective nature, which Aristotle also drew attention to in his time. The predominance of irony in reality in world literature during the twentieth century has created a need for researchers to study irony and its essence, functions, means and methods of expression.

The transformation of irony into a structure-defining type of relationship in modernist and postmodernist literature and through this the need arose to reveal the essence of the achievements of recent world literature.

In the late 70s and early 80s of the last century such an intermediate situation has arisen in the life of our society. The waking representatives of the intelligentsia began to realize that the foundations on which the existing system was based were incompatible with communist ideas. As it turns out, serving the existing policy is not to serve at the same time to society as a whole, but to serve the strata of society concerned with social injustice. Realizing this raises the question of redefining one's social position. It is a privilege for the intelligentsia of this period to rise to the highest levels of the social hierarchy by serving the system and politics; on the contrary, if he does not want to contribute to social injustice, he will be left in the farthest corners of social life. Choosing the second path in terms of sticking to values is a matter of conscience. Therefore inactivity was preferred rather than activity that contributes to social injustice. But it soon became clear that this path was wrong, that narrowing the choice was nothing more than justifying one's inaction. This case led the young intelligentsia to an understanding of the limited aspects of their position and self-deprecating attitudes.

During the years of independence, the opportunity to objectively evaluate our national literature, to study it from the point of view of true art, laid the foundation for the scientific and theoretical study of modern Uzbek prose in accordance with the standards of world literature. At the same time in the twentieth century of Uzbek Literature there was an opportunity to clarify the innovations, in particular, in artistic thinking of Uzbek prose in the 70s and 80s, the roots and poetic functions of the satirical attitude to reality in the prose of the period.

Creators such as Hamza, S. Ayni, A. Qodiri, G. Gulyam such as Gulom, A. Qahhor, Sufizoda, A. Majidi, Said Ahmad, Kh. Tukhtaboyev started a new stage in Uzbek satire.

Satire can't be denied. Abdullah Qahhor wrote of those who denied satire: "A person, who is caught in the fire of satire, if he has a conscience, cannot look at people's faces, if he does not have a conscience, foaming at the mouth he runs after the writer with an ax". However, people love satire, read, enjoy, relax and laugh at real satirical works. There are probably no people who do not want to read satirical stories, feuilletons, parables and parodies and satirical novels. Hamza's "Maysaraning ishi" ("Maysara's Work"), G. Gulom's "Tirilgan murda" ("A Resurrected Corpse"), "Shum bola" ("A Mischievous Child"), E. Vahidov's "Oltin devor" ("A Golden Wall"), H. Tokhtaboyev's "Sariq devning o'limi" ("The Death of the Yellow Giant") are among such works.

DISCUSSIONS

Usually, not only the whole work of great and talented artists, but each work is studied in detail by dozens and hundreds of scientists. When they come together, a wonderful way of thinking is born. Each flower in it, which is completely different from each other, calms the heart with its color and freshness, and becomes a quality that reflects the diversity of the creator's flower garden. For example, the work of the great Alisher Navoi has been studied for 500 years and will continue to be studied. This does not mean that there is no opinion left about Navoi's work. On the contrary, as the saying goes, a thought evokes thoughts, new aspects of the creator's skill and style will open, because the creative legacy of a truly talented artist is like an ocean. The diver who dives into it will pick up the pearls according to his share, and they will never run out. The work of the talented contemporary poet Erkin Vahidov is also one of such oceans. If we take into account that the first articles about the poet's work have been published in the press for more than half a century, it is clear that it is still difficult to reach the account of the treasure trove of jewelry collected from this ocean. Since then, there has not been a single Uzbek literary critic who has not mentioned the name of Erkin Vahidov in his research work, at least once, and has not discovered a new quality in the poet's work! However, there are still many undiscovered layers of this artist's work. I also wanted to dive into the depths of these layers with all my strength and breath and think about some of the qualities of Erkin Vahidov's poetry that I have learned.

The Hero of Uzbekistan, the well-known poet Erkin Vahidov is one of the artists who has created great examples in the field of satire and made people laugh. Let's take, for example, the series of poems "Donishqishloq latifalari" ("Anecdotes of Donishqishloq") and "Kulgi mushoiralari" ("Poems of

Laughter”), written inspired by people’s plot and examples of folklore. These poems are distinguished by their deep meaning, wide observation, and richness of life wisdom and laughter.

It’s easy to laugh; it’s hard to understand the meaning of laughter. Nasriddin Afandi took the mirror lying on the ground and saw his reflection. "Hey, is this yours?" He said, putting it back in its place. Most of us laugh at Afandi’s simplicity. In fact, very few people realize that at the root of this there is a great tragedy, in which the sad state of a person who has lost his identity and lives without recognizing himself is described.

Erkin Vahidov in his work paid special attention to satire because the poet could never remain indifferent to the shortcomings encountered in life. This can be seen in his poem “Ko‘chaman” (“I am a Street”) in the series “Kulgi mushoiralari” (“Poems of Laughter”). The poem is written in the language of a neglected street where people and traffic are difficult. In the poem, such flaws as the Soviet-style indifference are strongly criticized.

Unfortunately, there is no one in charge of this street, which is “dusting the eyes of many” and “pulling the shoes of many”. Because this street located between the two districts, has been neglected due to neglect of well-being. The poet regrets this and writes in the language of street:

Har ko‘cha obod, hamon men Turfa vayron ko‘chamen.
(Every street is flourishing, but I am still a ruined street.)
Yozda changiston-u qishda Balchig‘iston ko‘chamen.
(In summer I am dusty and in winter I am a mud street.)
Ko‘chamen der bo‘lsam, e-voh, Ko‘plar aylar ishtiboh,
(If I say I am a street, oh, many people think that it is a simile.)
Bilmadim, rost ko‘chadurmen, Yoki yolg‘on ko‘chamen.
(I don’t know, whether I am really a street or not.)
Qanchalarning ko‘zlariga Chang-g‘uborim to‘ldirib,
(I am a street which filled the eyes of many people with my dust,)
Qanchalarning etigini Tortib olg‘on ko‘chamen.
(and pulled the shoes of many people.)
Bir tomonim u tumandur, Bir tomonim bu tuman,
(One of my side is that district and the other is this one.)
Boshlig‘im ko‘p, ko‘p arosat – Ichra qolg‘on ko‘chamen.
(There are many of my chiefs, I am a street who is among purgatory.)
Ayladi jarrohi gorgaz, Vohki, ko‘ksim chok-chok,
(The surgeon of gas cut my soul to pieces,)
Kim qachon tikkay bu zahmim, Mangu hayron ko‘chamen.
(Who will sew my these pain, I am always wondering.)
Ikki boshliqdin men endi Kimga faryod aylayin?
(To whom of the two chiefs, shall I now cry?)
Yo u tomon ko‘chgum endi, Yo bu tomon ko‘chamen.
(Or I will move to that side, or I am a street of this side.)

The poet pays special attention to the behavior of young people. He sharply criticizes those who have forgotten their nationality imitating European culture. E.Vahidov's satirical poem "Boshindadur" ("In a Head") is a proof of our opinion. The poem begins with the following lines:

O'n sakkiz ming olam oshubi Padar boshindadir,
 (The father has columns of eighteen thousand worlds in his head,)
 Ne ajab, chun o'g'li oning O'n sakkiz yoshindadir.
 (Surprisingly, because his son is 18 years old.)
 Nay misol shim kiygan ul Sandiqdayin tuflil bilan,
 (He wore trousers like a flute with shoes like chest,)
 Hurpayib turgan savatdek Soch aning boshindadir.
 (He has hair like a crumbling basket in his head.)

The poet then laughs at the casual fashion victim, who "wore trousers like a flute", with shoes like chest, and who had hair "like a crumbling basket". A father who once laughed at the children of others is now bowed and ashamed of his son's actions. The father, who heard the taunts instead of thanks, doesn't know to tell about his pain to anybody.

The poet concludes that:

No wonder, when he was young, his father honored and loved him and put him on his head, and he is still on his head.

Do you really think that there are no such naughty and obscene young people who are ridiculed as European culture, who have forgotten their identity, who have not acted in a way that is typical of our nation? It all depends on family upbringing. Hence our people say, "A bird does what it sees in its nest", "If a mother pampers her child, he will be torn (spoiled)". That is why E. Vahidov focuses his satire on such flaws and urges parents to be vigilant.

E.Vahidov's poems such as "Nasihah" ("Admonition"), "Manfaat falsafasi" ("Philosophy of Interest"), "Eski hammom, eski tos" ("Old Bath, Old Pan"), "Keksalik gashti" ("The Period of Old Age") are also masterpieces of Uzbek comic poetry due to the urgency of the subject.

Erkin Vahidov's series "Donishqishloq latifalari" ("Anecdotes of Donishqishloq" (Wise Village)) is also notable for its relevance and richness of humor. Matmusa from Donishqishloq is quick-witted and at the same time very cunning. E. Vahidov writes about this series: "Everyone laughs when they read "Donishqishloq latifalari". However, I wrote them with pain. It is not a secret that our irrational actions are causing trouble for the people! Are there few water wheels constructed with opposite bowls? Aren't there times when we wear our own molds like ovens and go looking at the sky without seeing the way?"

If we read "Anecdotes of Donishqishloq" and think broadly, we are all like thousands of Matmusas of the great Donishqishloq. Matmusa's Village, Matmusa's Hat, Matmusa's Interest in Painting, so no matter which poem in the "Anecdotes of Donishqishloq" series, you will see that each of them has a very relevant theme.

The poet describes the village of Matmusa as follows:

Donishqishloq degan joy Bordir bizning tomonda.
 (There is a place called Donishqishloq on our side.)
 O'sha qishloq ahlidek Dono xalq yo'q jahonda.
 (There are no wiser people in the world than the people of that village.)
 Jo'yak tortib tomiga Makka ekan o'shalar.
 (They are the ones who made furrows and planted corn on the roof.)

Kalishini perronga yechib ketgan o'shalar.

(The ones who put off and left their shoes on the platform.)

Qop ganchni bir yo'la Suvga qorgan u yerlik.

(The ones who stirred a sack of alabaster with water at once.)

Echkini sartaroshga Olib borgan u yerlik.

(The ones who took a goat to a barber.)

Ko'rib minoralarni O'sha yerlik ulug'lar.

(When the great people of that village saw the towers)

Degan: "Bular teskari Turib qolgan quduqlar".

(Said: "These are inverted standing wells")

Tomdan boshlab uy qurmoq bo'lib tikkan havoza,

(To build houses they restored scaffolds to begin from the roof,)

Devori yo'q hovliga O'rnatgan ham darvoza.

(They also installed the gate in the house where no walls.)

Oyga chiqmoq yo'li bor, Juda oson degan ham,

(They told there was a way to go to the moon and it was very easy.)

Temir yo'lni ko'tarsa, Tayyor narvon degan ham.

(They told if you raised the railway, it would be a ready ladder.)

Mashinasi bor turib Minib yurgan xachirga,

(Though they had own cars, they rode the mules,)

Xizmat qilgan «Volga»si Eshakka yem tashirga...

(Their "Volga" served to carry feed for mules...)

CONCLUSION

All in all, in each of the poems in the series "Donishqishloq latifalari" ("Anecdotes of Donishqishloq"), which is based on a popular plot and humor, serious problems

hearts of readers not only with his priceless lyrics, gut dramas such as "Golden Wall", but also with his satirical poems, and with his humorous works he is actively fighting against the evils of our society.

The predominance of irony in the development of world artistic thought in the next hundred years, its leadership in postmodernist literary works, had a significant impact on Uzbek literature. As a result, in the 70s and 80s, Uzbek prose was entrusted with very complex and controversial ideological tasks, and it became an important feature of the literature of the period.

Scholar M. Sheraliyeva points out that the reason for the increase in the tendency to satire in Uzbek prose in the 70s and 80s was the social conditions of the time, i.e. the objective factor and the subjective factors, which are personalized by our creators. Thus, there was a need to study irony from a scientific and theoretical point of view and to study irony in Uzbek prose of the 70s and 80s. However, despite this, this problem still remains relevant in our literature. Although irony has been widely studied in the world, especially in Russian literature, by the twentieth century, this problem has not been sufficiently studied in Uzbek literature. Today, in the fields of literature, linguistics, philosophy, sociology and aesthetics, the problem of irony is being studied extensively and a number of researches are being created. It should be noted that the recognition and study of irony as a special scientific phenomenon in

world science is mainly taking place at the end of the last century and the beginning of the new century closely related to the process of globalization.

Observations show that studying irony hard was determined only in the latter stages from levels of classical (Socrates), Romanticism, Modernism, and Postmodernism, if the interpretation is permissible an area of irony emerged. According to V. Pigulevsky, irony in the general sense means deception (fraud), slander or insult. One of the features of irony is that it consists of expositions double, in contrast to the usual and deceptive: affirmative and negative. Irony as sham is ambiguous, it is considered an insult in the form of praise or blame in the form of flattery: blame-by-praise and praise-by-blame (Knox N.).

The essence of irony is aesthetic - it is the opposite method of expression, the logical paradox and emotional evaluation are combined. The aesthetic scope of irony is wide enough. It covers the state of the subject and the attitude to the object. The irony is not only comical or tragic, but also draws towards humor, so rude humor, or sad nonsense. Irony with an interest in life replacing the tone with cheerfulness from curiosity to aggression and rebellion conveys a light humor to satire and sarcasm.

REFERENCES

1. Blok A.A. Ironiya // Rech, 1908. 7 dekabrya.
2. Sheraliyeva Mashhura Ikromjonovna. Hozirgi o'zbek nasrida kinoya (ijtimoiy-psixologik omillari, poetik tizimdagi o'rni). 10.00.02 – O'zbek adabiyoti, Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, Toshkent – 2017.
3. Лосев А.Ф. Ирония античная и романтическая // В кн.: Эстетика и искусство. – М., 1966. – С. 63.
4. Shofiyev Obidjon Vaxtiyorovich. Erkin A'zam nasri badiiyati (kinoya va obraz). 10.00.02 – O'zbek adabiyoti, Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, Samarqand – 2018.
5. Пивоев В.М. Ирония как эстетическая категория // Философские науки. – 1982, № 4, с.59. 6. Кононенко Е.И. Эстетический диапазон иронии // Проблемы эстетической культуры и искусства. – М., 1982. – с. 114.
7. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/yo-ldosh-solijonov-ruhiyatni-yoritgan-she-riyat>
8. <http://ferlibrary.uz/f/9matmusa.pdf>
9. http://www.urgu.info/urguinfofiles/sites/pigulevsky-ironiya/01_glava_1.htm#1.1-Общий_смысл_иронии
10. <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/satira-sehri/>

ULUSLARARASI TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ENDEKSLERİNE GÖRE TÜRKİYE’NİN DURUMU VE ÖNERİLER

Esra ŞIRKI

Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programı, İzmir, Türkiye

Mercan EFE GÜNEY

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye

ÖZET

Toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsiyet konusunda biyolojik özelliklerden çok, kadının ve erkeğin toplumsal rollerine ve bu rolleri oluşturan ve/veya pekiştiren kültürel yapıya vurgu yapmaktadır. Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların cinsiyetine bağlı olarak sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alandaki temel hak ve özgürlüklerini engelleyen ve kısıtlayan unsurların tamamını içerir ve tamamının sonucudur. Bu engeller ve kısıtlar nedeniyle kadınların kamusal hayata katılımları erkeklerden düşüktür ve özel hayatları belirlenmiş kurallara dayalıdır. Dolayısıyla Anayasada kadınlar ve erkekler eşit olarak tanımlanmış olsa da günlük pratikler eşitliği yansıtmamaktadır. Oysaki toplumsal cinsiyet eşitliği ile sürdürülebilir kalkınma birbirleri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu kapsamda bir devletin sürdürülebilir kalkınmayı sağlaması toplumsal cinsiyet eşitliğini amaç edinmesine ve bu amaçla toplumsal cinsiyet eşitliğini bir araç olarak kullanmasına bağlıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve bu alanda somut adımlar atılabilmesi için eşitliğin veya eşitsizliklerin belirli kriterlere göre ölçülmesi gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ölçen ulusal ve uluslararası birçok kuruluş bulunmaktadır ve her kuruluş kendi özgün kriterlerini belirlemiştir. Uluslararası düzeyde kabul gören endeksler Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı tarafından hazırlanan Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi; Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi; Sosyal İzleme (Social Watch) Örgütü tarafından hazırlanan Toplumsal Cinsiyet Adaleti Endeksi; Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından hazırlanan Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi’dir. Bu çalışma, öncelikle bu endekslerin kriterlerindeki ortaklık ve farklılıklara değinecek ve ardından bu endekslere göre Türkiye’nin zaman içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki durumunu ve değişimini saptayacaktır. Bu sayede çalışmada, endekslerde öne çıkan kriterlere bakılarak Türkiye’nin hangi alanlarda iyileştirme yapması gerektiği ortaya konacaktır. Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamasına yönelik önerilerde bulunurken toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önde gelen ülkeler olan İsveç, İzlanda ve Norveç’in uygulamalarından da yararlanılacaktır. Çalışma, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki akademik çalışmalara somut öneriler sunması ile katkıya bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği endeksleri, kriterler, Türkiye.

Bu bildiri Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programında yürütülmekte olan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kapsamında Türkiye’de Planlama Mesleğinin Değerlendirilmesi ve Kadın İçin Yeni Bir Planlama Sistemi Önerisi” adlı tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

ABSTRACT

Gender equality emphasizes the social roles of women and men and the cultural structure that creates and reinforces these roles rather than biological characteristics. In other words, gender equality includes and results from all the factors that prevent and restrict women’s fundamental rights and freedoms in the social, political, economic, and cultural spheres depending on their gender. Due to these barriers and constraints, women’s participation in public life is lower than men’s, and their private lives are based on set rules. Therefore, although the Constitution defines women and men as equal, daily practices do not reflect equality.

Gender equality and sustainable development are directly linked to each other. In that sense, a State’s achievement of sustainable development depends on whether it aims for gender equality and uses gender

equality as a tool for this purpose. In order to achieve gender equality and to take concrete steps in this field, equality or inequalities should be measured according to certain criteria. Many national and international organizations measure gender equality, and each has determined its criteria. Internationally recognized indices are the Gender Development Index and Gender Inequality Index, prepared by the United Nations (UN) Development Programme; the Global Gender Gap Index prepared by the World Economic Forum; the Gender Justice Index prepared by Social Watch; and the Social Institutions, and Gender Index prepared by the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). This study will first address the commonalities and differences in the criteria of these indices and then determine Turkey's status and changes in gender equality over time according to these indices. In this way, the study will reveal which areas Turkey needs to improve by looking at the prominent criteria in the indices. While making recommendations for Turkey to achieve gender equality, the practices of Sweden, Iceland, and Norway, leading countries in gender equality, will also be utilized. The study contributes to academic studies on gender equality in Turkey by providing concrete recommendations.

Keywords: Gender equality, gender equality indices, criteria, Turkey.

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ilk olarak 1968 yılında yayımlanan "Sex and Gender" adlı eserde Robert Stoller tarafından kullanılmıştır. Bu eserde toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik özelliklerden çok kültürel ve psikolojik bir kavram olarak açıklanmıştır (Polat, 2018). Toplumların erkek ve kadınlara bakış açısındaki farklılıklar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağıdır. Kadınların günlük yaşamda, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda hukuki hak ve özgürlüklerini kısıtlayan her türlü ayrımcılık toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak kabul edilir (Demirgöz ve Bal, 2014). Sonuç olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlayabilmek için aynı faydaya sahip olabilmek adına kadın ve erkekler arasındaki sarf edilmesi gereken çaba ve fedakarlık farkına bakılması gerekmektedir. Bu eşitsizlikler günlük yaşamın her alanına olduğu gibi uluslararası ve ulusal politikalara da etki etmektedir (Bardakçı ve Oğlak, 2022).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ile sürdürülebilir kalkınma kriterleri çoğunlukla benzerlik göstermektedir. Yani sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması önemli bir araç olarak kullanılabilir. İşgücünün yarısı kadınlardan olduğundan, kadınların bilgi ve becerileri ile tam kapasite çalışabilir seviyeye gelmesi, ekonomik verimliliğe de önemli ölçüde etki etmektedir (Word Bank, 2011). Gelişmiş ülkelerde bile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda eksiklikler olduğundan bu eşitliği tam olarak sağlayabilen bir ülke yoktur (UNDP, 2016). Ancak bu konuda önemli bir adımın kadınların istihdama katılımının artırılması olduğu bilinmektedir. Kadınların istihdama katılımı toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmenin yanı sıra ülke refahına da katkı koymaktadır (Efe Güney ve Ayhan Selçuk, 2019).

Devletler, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948) kapsamında herkesin, yiyecek, giyecek, konut, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahına uygun bir yaşam düzeyinde yaşamasını ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminde olmayan koşullarda geçim olanaklarından yoksunluk durumunda güvenliğe sahip olmasını garanti altına almayı kabul etmiştir. Dünya Bankası da bu konuda vatandaşları korumanın ve insanlara yatırım yapmanın dirençli ve kapsayıcı kalkınmanın merkezinde yer aldığına vurgu yapmıştır. Bu gibi bağlayıcı anlaşmalarla, yaklaşık yüzyıldır ekonomik, sosyal ve kültürel haklar dahil olmak üzere insan hakları ihlallerine karşı herkesin adalet ve etkin bir hak arama yoluna erişmesinin sağlanması sorumluluğu birçok devlet tarafından üstlenilmiştir. Bu hukuki eşitliği kabul ederek, Birleşmiş Milletler'in (BM) kalkınma kuruluşları, tüm dünyada fiili toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için küresel amaçlar ve standartları hedeflemiş ve izlemiştir. Bu kapsamda BM 2030 Kalkınma Gündeminde, devletler kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak amacıyla insana yakışır iş yaratılmasını desteklemeyi ve gençler ve engelliler dahil olmak üzere tüm kadın ve erkekler için tam ve verimli istihdamı ve insana yakışır iş ve eşit değerde işe eşit ücreti sağlamayı taahhüt etmiştir (Kızılırmak ve Ark. 2022).

BM bünyesinde yer alan temel insan hakları sözleşmelerinden biri olan "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" (CEDAW), ayrımcılığın tanımını yapan ilk uluslararası belgedir. Bu sözleşmede kadınların yaşamını etkileyen siyaset, ekonomi, sosyal ve kültürel yaşam,

hukuk, sağlık ve aile gibi alanlarda kadınların rollerine ve yerlerine dair sorunlar kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. CEDAW, Türkiye’de 1979 yılında kabul edilmiş ve 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye taraf devletler, kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini yasaklayıp bu amaçla politika üretmeyi kabul etmiştir. Son anayasalarda, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan gerekli mevzuatın çıkarılması ve gerektiğinde yaptırım uygulanması; kadınlara karşı ayrımcılık içeren mevcut kanun, yasal düzenleme, gelenek ve uygulamaların değiştirilmesi veya kaldırılması gibi hükümler içeren bu sözleşmenin etkileri daha belirgindir (Eroğlu, 2012).

Bu çalışmada amaç, Türkiye’nin taraf olduğu cinsiyet eşitliğini içeren sözleşmeler kapsamında Türkiye’deki mevcut durumu, uluslararası kuruluşlarca hazırlanan ve kabul gören cinsiyet eşitliği endeksleri aracılığı ile saptamaktır. Bu saptama, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalarını ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik yeni adımlarını belirlemesi için önemlidir. Çalışma, farklı cinsiyet eşitliği endekslerine göre Türkiye’nin cinsiyet eşitliğinin geçmişten günümüze değişimini göstermesi ve eşit(siz)lik ölçüm parametreleri doğrultusunda iyileştirilmesi gereken alanları saptaması ile literatüre katkı koymaktadır. Bu amaçla 6 farklı cinsiyet eşit(siz)liği endeksi, bu endekslerin ölçüm parametreleri, Türkiye’nin puanı ve sıralama durumu incelenmiş ve yapılması gerekenlere yönelik öneriler geliştirilmiştir.

ARAŞTIRMA ve BULGULAR

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri

Toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmaları hem temel insan haklarına yönelik çalışmaların önemli bir ayağıdır hem de ulusların sosyo-ekonomik gelişimine hizmet eden bir alandır. Ülkelerin cinsiyet eşitliği konusundaki eşitlik ve eşitsizliklerini tespit emesi ve uluslararası durumunu belirlemesi, bu alanda yapılabilecek uygulamalarına karar vermesi açısından önemlidir. Bunun yapılabilmesi için ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından farklı kriterlere göre belirlenen cinsiyet eşitliğini ölçmeye yarayan endeksler oluşturulmuştur. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ölçülmesinde tek ve kesin bir yöntem olmamakla birlikte, araştırmaların kapsamına bağlı olarak veri, gösterge ve tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmaktadır (Aslanpay Özdemir, E. 2020).

Bu çalışma kapsamında, uluslararası düzeyde kabul gören ve Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında farklı konularda diğer ülkelerle karşılaştırabileceği 6 endeks incelenmiştir. Karşılaştırmada bu endekslerin seçilmesinin nedenleri bu endekslerin uluslararası bağımsız kuruluşlarca yapılıyor olmaları, farklı gelişmişlik seviyesindeki ülkelerden veri toplamaları ve Türkiye’yi uzun yıllardır endeks ölçümlerine dâhil etmeleridir. Seçilen üç endeks (Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanmaktadır. Bu program kapsamında özellikle gelişmekte olan ülkelerde eşitsizlik, yoksulluk ve dışlanma gibi sorunları azaltma veya ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bunun yanı sıra sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda politika, ortaklık ve kurumsal kapasite oluşturma konusunda da birçok ülkeye destek sağlanmaktadır. 1986’dan bu yana UNDP ile Türkiye ortaklığında çalışmalar gerçekleştirilmektedir (URL-1). Endekslerden dördüncüsü (Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi) Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yapılmaktadır. WEF, kâr amacı gütmeyen, bağımsız, tarafsız ve 1971 yılından bu güne faaliyet gösteren kamu-özel işbirliği örgütüdür. Tüm dünyada refah seviyesini yükseltmeyi amaçlar ve buna yönelik işbirliği ortamları yaratır (URL-2). Beşinci endeks (Gender Equality Endex) Social Watch örgütü tarafından yapılmıştır. Bu örgütü önemli kılan özellik, dünyanın birçok farklı ülkesinden yerel sivil toplum örgütleri ile ortaklıklar yoluyla ağ kurmasıdır. Örgütün amacı, yoksulluğu ve yoksulluğun nedenlerini ortadan kaldırmak, her türlü ayrımcılığa ve ırkçılığa son vermek, zenginliğin adil bir şekilde dağıtılmasını ve insan haklarının gerçekleştirilmesini sağlamaktır (URL-3). Sonuncu endeks (Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından yapılmaktadır. OECD’nin amacı, herkes için refahı, eşitliği, fırsatı ve refahı teşvik eden politikalar oluşturmaktır. Örgüt, bu amaca yönelik standartlar belirlemekte ve çalışmalar yapmaktadır (URL-4). İncelenen endeksler ve Türkiye’nin durumunu gösteren bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

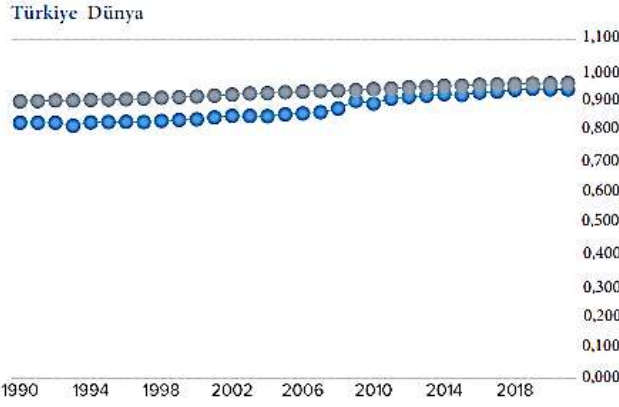
Tablo 1. Dünya’da kabul gören toplumsal cinsiyet eşitliği endeksleri

Endeks Adı	Endeksi Hazırlayan Kuruluş	Endekse Konu Ölçütler	Türkiye'nin Dünya Sıralaması
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (TCDGE)	UNDP	Sağlık, eğitim ve ekonomik kaynaklar	162 ülke arasında 68. Sıradadır.
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index)	UNDP	Üreme sağlığı (anne ölüm oranı ve doğurganlık oranı), güçlendirme (yönetimde görev alma oranları ve eğitim düzeyleri) ve işgücü piyasası	156 ülke arasında 133. Sıradır.
Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi (Gender Development Index)	UNDP	Sağlık (doğumda beklenen yaşam süresi); eğitim (ortalama okullaşma süresi, beklenen okullaşma süresi); yaşam standardı (kişi başına düşen yurtiçi gelir)	Dünya ortalaması 0,956 iken Türkiye 0,909 ile dünya ortalamasının altındadır.
Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index)	Dünya Ekonomik Forumu	Ekonomiye katılım ve fırsat; eğitime katılım; sağlık ve sağ kalım ve siyasi güçlenme	146 Ülke arasından 124. Sıradadır.
Toplumsal Cinsiyet Adaleti Endeksi (Gender Equity Index)	Social Watch Örgütü	Eğitim, ekonomik katılım ve güçlendirme	168 ülke arasından 130. Sıradadır (Son endeks tarihi 2012)
Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index)	OECD	Aile içi ayrımcılık, kısıtlanmış fiziksel bütünlük, üretken ve finansal kaynaklara kısıtlı erişim, kısıtlanmış sivil özgürlükler	0-100 arası puanlamada 0 ayrımcılık yok, 100 mutlak ayrımcılığı ifade etmektedir. Türkiye'nin puanı 24.7'dir. Dünya ortalaması 30, OECD ülkelerinin ortalaması 16.5'dir.

Tablo 1, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında birçok farklı endekse göre dünya ortalamasının altında olduğunu göstermektedir. İncelenen endekslere ilişkin temel bilgiler ve Türkiye'nin durumu aşağıda özetle sunulmuştur.

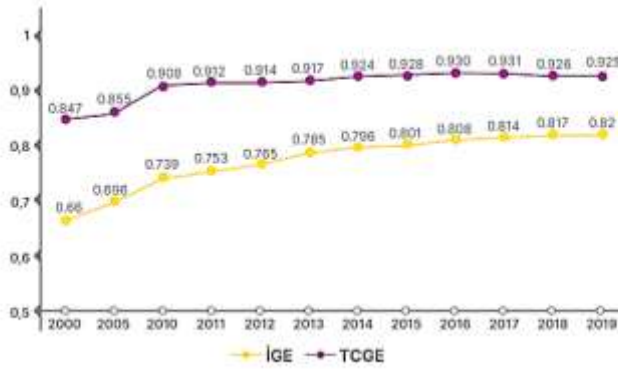
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (TCDGE): Bu endeks, 1990 yılından beri uygulanmaktadır ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan, insani gelişmenin üç temel boyutundaki (sağlık, bilgi ve yaşam) performanslara göre toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ölçmeyi hedefleyen endekstir. Sağlık performansı kadın ve erkeklerin doğuştan beklenen ortalama yaşam süresiyle, bilgi performansı kız ve erkek çocukları için beklenen öğrenim süresiyle, yaşam standardı performansı ise kadın ve erkeklerde kişi başına tahmini Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile ölçülmektedir. 2022 yılı itibarıyla 191 ülke bu endeks ölçümüne dahil edilmiştir. Ölçülen ülke sayısı o yıl elde edilebilecek verilere göre değişiklik göstermektedir (URL-5).

Şekil 1. 1990-2021 yılları arasında TCDGE karşılaştırması (URL-5)

Şekil 1, Türkiye'nin 1990lardan günümüze kadar dünya ortalamasının altında kaldığını ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ilerleme kaydedemediğini göstermektedir.

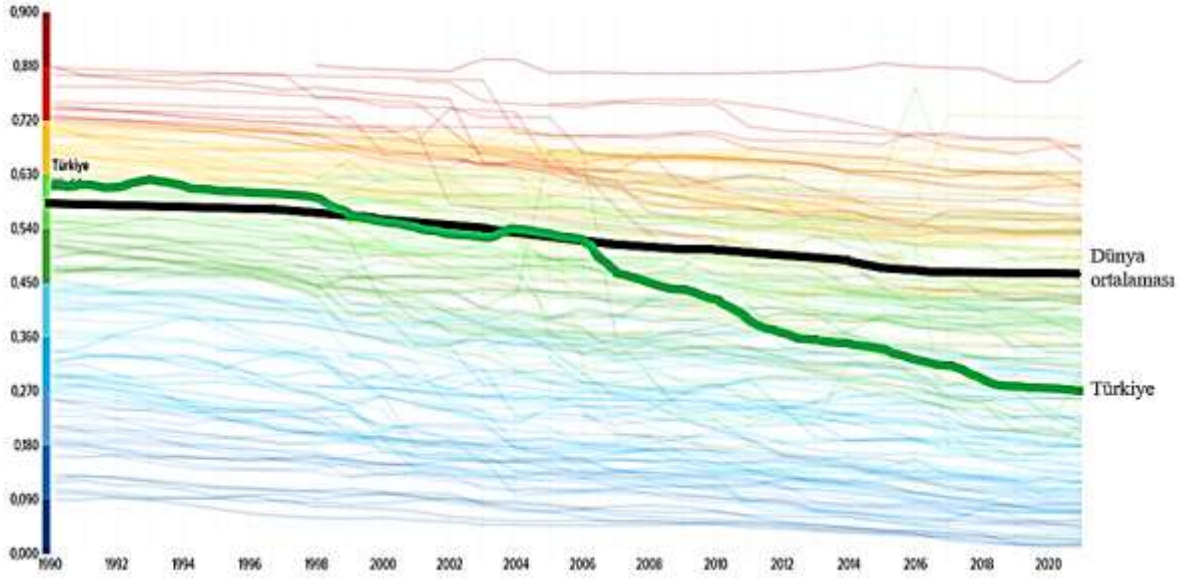
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın cinsiyete dayalı tüm endeksleri insani gelişim endekslerini (İGE) geliştirmek ve ilerletmek amacıyla daha sonra oluşturulmuştur. Şekil 2'nin gösterdiği gibi Türkiye'de insani gelişim endeksleri toplumsal cinsiyet eşitliği endekslerine göre her zaman daha iyi durumdadır. Bu da sosyal ve politik kalkınma araçlarının cinsiyete dayalı gelişim aracına dönüştürülmesi için önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin İnsani gelişim ve toplumsal cinsiyete dayalı gelişim endekslerine göre durumu karşılaştırmalı olarak Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. İGE ve TCDGE karşılaştırması (URL-5)

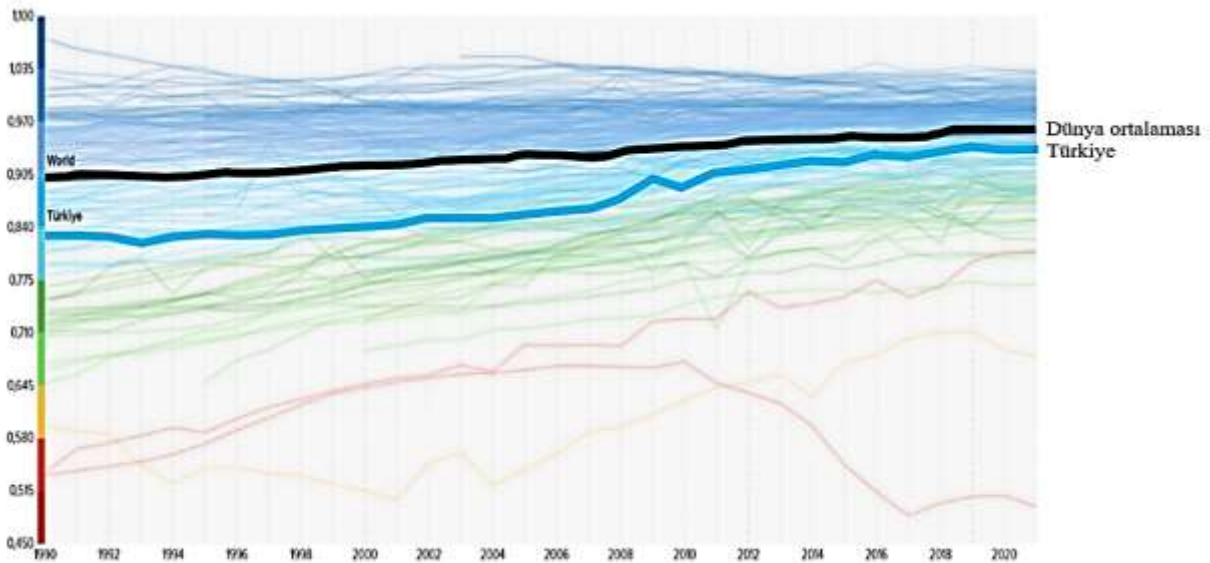
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII): UNDP'nin hazırladığı, makul seviyede veri elde edilebilen ülkelerin dahil edildiği, üç alandaki (üreme sağlığı, güçlenme ve iş gücü pazarı) performans ölçümleri ile cinsiyete dayalı dezavantajları yansıtan endekstir. Bu performans göstergeleriyle kadın ve erkek başarıları arasındaki eşitsizlik nedeniyle potansiyel insan gelişimindeki kayıp ölçülmektedir. Değerleri, kadın ve erkeklerin eşit olduğu 0 ile en eşitsiz durumda olduğu 1 arasında değişmektedir. GII değerleri, endeks kriterlerinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Aynı ayrı kadınlar ve erkekler için hesaplanan ortalamalar, cinsiyetler arasında harmonik ortalama kullanılarak birleştirilmektedir. 2022 yılı itibariyle farklı gelişmişlik seviyesine sahip 191 ülke bu endeks ile ölçülmüştür. Ölçülen ülke sayısı o yıl elde edilebilecek makul kabul edilen verilere göre değişiklik göstermektedir. Endeks, ilk olarak UNDP tarafından 2010 İnsani Gelişim Raporu'nda tanıtılmıştır. Buna rağmen raporlar geriye dönük verilere bakarak 1990 yılını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır (Url-6). Şekil 3, Türkiye'nin 1990'larda dünya ortalamasının gerisinde iken günümüzde ortalamayı geçerek düzenli bir ilerleme kaydettiğini göstermektedir.

Şekil 3. 1990-2021 yılları arası GII karşılaştırması (URL-6)

Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi (GDI): UNDP tarafından hazırlanan bu endeks, insan gelişiminin üç temel boyutunda cinsiyet eşitsizliklerini ölçmektedir. 1995 yılında tanımlanan endeks, tıpkı GII gibi 1990 yılı verilerini değerlendirilerek geriye dönük veri sağlayabilmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinden farklı kalkınmışlık seviyesine sahip 191 ülke bu endeks ile sağlık, eğitim ve ekonomik kaynaklara hükmetme konularında ölçülmektedir. Sağlık, doğumda kadın ve erkek yaşam süresiyle; eğitim, çocuklar için beklenen kadın ve erkek okul yılları ile yetişkinlerin (25 yaş ve üstü) kadın ve erkek ortalama okul yıllarıyla ve ekonomik kaynaklara hükmetme, kadın ve erkeğin tahmini geliriyle ölçülen temel ölçme konularıdır. GDI, kadın İnsani Gelişim Endeksi'nin erkek İnsani Gelişim Endeksi'ne olan oranıdır. Değerler 0 ve 1 arasındadır. 0 kadın ve erkeklerin eşit olduğu durumu; 1 kadın ve erkeğin en eşitsiz olduğu durumu tanımlamaktadır. Hesaplama, İnsani Gelişim Endeksi önce kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı hesaplanır. Göstergeleri sıfır ile bir arasında bir ölçüğe dönüştürmek için İnsani Gelişim Endeksi hedef değerleri kullanılır. Tek istisna doğumda beklenen yaşam süresidir. Burada hedef değerler, kadınların genel olarak erkeklere biyolojik olarak üstünlük sağladığı ve yaklaşık 5 yıl daha uzun yaşadığı deneysel bulguları yansıtmak üzere ayarlanır (URL-7). Şekil 4'te görüldüğü gibi Türkiye bu endekste olumlu yönde ilerleme kaydetmiş olsa da dünya ortalamasının gerisindedir.

Şekil 4. 1990-2021 yılları arası GDI karşılaştırması (URL-7)

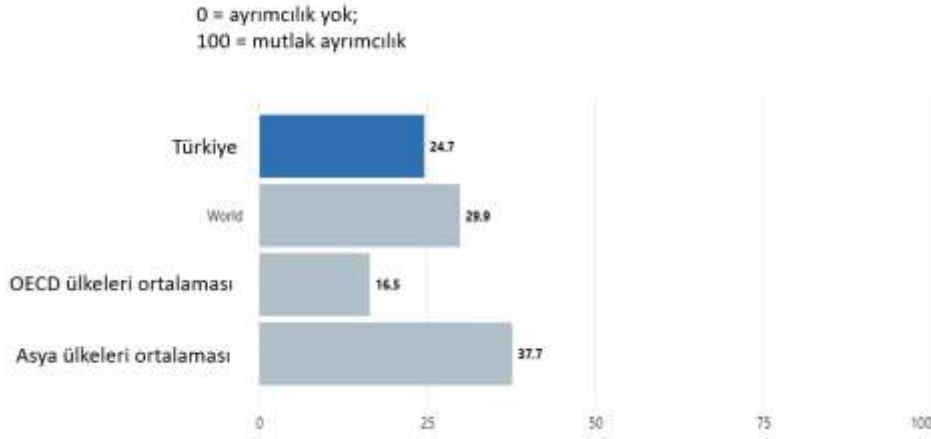
Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi (GGGI): Dünya Ekonomik Forumu tarafından ilk kez 2006 yılında hazırlanan endeks, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği boyutlandırarak görünür kılan ve ülkeleri ortak kriterlerle sıralayan popüler bir ölçüm aracı haline gelmiştir. Endeksle ölçülen ülke sayısı o sene elde edilebilecek sağlıklı verilere göre değişmektedir. Ölçüm değerleri 0 ile 1 arasında değişmektedir: 0 cinsiyet uçurumunun en çok olduğu durumları, 1 ise cinsiyet eşitliğinin olduğu durumları ifade etmektedir. 2022 yılında 146 ülke bu endekse göre sıralanmıştır (URL-8). Şekil 5'te son yayımlanan 2022 yılı raporuna göre Türkiye'nin dünya ortalamasına göre durumu gösterilmektedir. Buna göre Türkiye, eğitim, sağlık ve hayatta kalma sürelerine göre dünya ortalamasıyla benzer bir durumda iken ekonomik katılım ve politik güçlendirme konusunda dünya ortalamasının gerisindedir.

Şekil 5. Türkiye 2022 GGGI durumu (URL-8'den düzenlenmiştir)

Cinsiyet Eşitliği Endeksi (GEI): Social Watch örgütü, ilk kez 2007'de cinsiyet eşitsizliklerini daha görünür kılmak ve dünyanın farklı ülkelerindeki gelişimi izlemek için bu endeksi geliştirmiştir. GEI, uluslararası olarak karşılaştırılabilecek mevcut bilgilere dayanmaktadır. Bu endeks, ülkeleri eğitim, ekonomik katılım ve güçlendirme olmak üzere üç boyuttaki cinsiyet eşitsizliği göstergelerine göre sınıflandırmayı ve sıralamayı mümkün kılmaktadır. Sağlıklı veri elde edilebilen farklı ekonomik düzeydeki 157 ülke bu endeks ile ölçülmüştür. GEI'nin hesaplanma şekli, kadınların aleyhine olan tüm durumların saptanmasına dayanmaktadır. Endeks sonuç değerleri 0 ve 1 arasında değişmektedir. 0 cinsiyet eşitliğinin en az; 1 cinsiyet eşitliğinin en çok olduğu durumları temsil etmektedir. Endeks raporları son olarak 2012 yılında yayımlanmıştır. Türkiye, eğitimde 0,83, ekonomik aktivitede 0,34 ve kadınların güçlenmesinde 0,19 puana sahiptir ve toplam endeks puanı 0,45'tir. Aynı endekste birinci sırada olan Norveç 0,89; son sırada olan Afganistan 0,15 puana sahiptir (URL-9). Görüldüğü gibi, Norveç'in durumu gözetildiğinde Türkiye ortalama bir değere sahiptir.

Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi (SIGI): OECD tarafından hazırlanan, 179 ülkede sosyal kurumlarda kadınlara yönelik ayrımcılığı ölçmeyi hedefleyen endekstir. SIGI, kadınların ve kız çocuklarının haklarını ve güçlendirme fırsat ve kaynaklarına erişimini kısıtlayan yasaları, sosyal normları ve uygulamaları dikkate alarak, cinsiyet eşitsizliğinin altında yatan etkenleri tespit etmektedir. SIGI, politika yapıcılara ve karar vericilere, uzmanlara ve araştırmacılara, uluslararası kuruluşlara ve toplumun tümüne gerekli verileri sağlayarak politika oluşturma sürecini desteklemeyi amaçlamaktadır. Veri elde edilebilen 140 ülke endekse dahil edilmiştir. Bu endeks ve raporlamalar 2009 yılından 2023 yılına kadar her iki yılda bir yayımlanmaktadır. Bu endekse göre 100 mutlak cinsiyet ayrımcılığını, 0 ise cinsiyet eşitliğinin tamamen sağlandığını ifade etmektedir (URL-10). Şekil 6'da görüldüğü gibi Türkiye'nin puanı 24,7 iken, OECD ülkelerinin puanı 16,5; dünya ortalaması 29,9; Asya ülkelerinin ortalaması 37,7'dir. Buna göre Türkiye dünya ortalamasının altında kalmaktadır

Şekil 6. 2023 SIGI'ye göre Türkiye'nin diğer ülkelerle karşılaştırılması (URL-10)

Dünyada toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmeye dayalı kabul gören ve incelenen altı endeksin ortak ve farklı ölçme kriterleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Toplumsal cinsiyet eşitliği endekslerinin ölçüm kriterleri

Endeksler	Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi	Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi	Toplumsal Cinsiyet Adaleti Endeksi	Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi
Ölçütler	Sağlık	x		x	x	
	Eğitim	x	x	x	x	x
	Ekonomi	x	x	x	x	x
	Üreme Sağlığı		x			
	Güçlendirme		x		x	x
	İşgücü Piyasası		x			
	Yaşam Standardı			x		
	Aile İçi Ayrımcılık					x
	Kısıtlanmış Fiziksel Bütünlük					x
	Kısıtlanmış Sivil Özgürlükler					x

Ölçüm kriterleri incelendiğinde, tüm endekslerde ekonomi, ortak bir cinsiyet eşitliği ölçüm kriteri olarak dikkat çekmektedir. Eğitim de 6 endeksten 5'inde yer alan önemli bir kriter olarak görülmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi kadının ekonomiye katılımının eğitime; eğitime katılımın da ekonomiye katkısı arasında güçlü ilişkiler olduğunu göstermektedir (Efe Güney ve Ayhan Selçuk, 2019; Ekşioğlu Çetintahra ve Efe Güney, 2019). Sağlık ve güçlendirme de endekslerin üçünde yer alarak önemli birer kriter olarak öne çıkmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Dünyada Önde Gelen Ülkeler

Kadın ve erkeklere sağlık, hastalık ve işsizlik sigortası, ebeveyn izni ve makul fiyatlı çocuk ve yaşlı bakımı haklarına erişim sağlama gibi toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik uygulamalarda İskandinav ülkeleri, öncü ülkeler olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma kapsamında İsveç, Norveç ve İzlanda incelenmiştir.

İsveç: Endekslere göre toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda dünyadaki en iyi 5 ülkeden biridir. Ülkenin 1970'lerdeki vizyonu, kadın-erkek eşitliğine dayalı iş bölümüyle şekillenen bir toplumdur. Bunun anlamı, ücretsiz işten kadın ve erkeklerin eşit derecede sorumlu olmasıdır. Ülkede Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Heyeti kurularak toplumsal cinsiyet eşitliği kurumsallaştırılmış ve siyasallaştırılmıştır. Kadın örgütleri ve feminist sosyal aktivistlerin hem sınıf hem de toplumsal cinsiyet eşitliği talepleri bu adımların atılmasında öncü olmuştur (Moberg, 2003). Yapılan reformlar toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların özerkliğini desteklemiş, doğum izninin yerini ebeveyn izni almış ve sosyal haklar için yeni ilkeler geliştirilmiştir. 1980'lere geldiğinde resmi yollarla erkeklere ücretsiz ev işlerine katılma çağrısı yapılmıştır. Bu durum 1990larda cinsiyetler arasındaki eşitsiz işbölümünün ve gücün ortadan kaldırıldığı ve toplumun tüm alanlarında neredeyse eşit cinsiyet dağılımının var olduğu bir gelecek hedefi olarak hükümet programlarına yansımıştır. Geçim kaynağı sağlayan işlere erişim, her iki cinsiyetin de toplumsal meselelere eşit şekilde dâhil olabileceği ortamların yaratılması bu programın temel hedefleri olmuştur. Toplumda kaynakların orantılı dağılımını sağlamanın en önemli araçları, ücretli ve ücretsiz emeğin kadınlar ve erkekler arasında daha adil bir şekilde dağıtılmasını amaçlayan eylemler olmuştur (Prop, 1987). 1995 yılında 'yeni babalık' teşvik etmek ve babaları çocukları için daha fazla sorumluluk almaya teşvik etmek için 'baba-ay' tanıtılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen günümüze geldiğinde, kadın dostu refah devleti olarak tanımlanan İsveç, kadınlar arasındaki farklılıkları dikkate almadığı için eleştirilmektedir. Eleştirmenlere göre İsveç'te toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, ağırlıklı olarak beyaz, heteroseksüel, çalışan anneler için eşitlik anlamına gelmektedir (Lane & Jondersson, 2020).

İzlanda: Endekslere göre toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu ülkelerin başında gelen İzlanda'da kadın hakları hareketi cinsiyet eşitliğini sağlamada itici güç olmuştur. İzlanda Anayasası, kadınlarla erkekler arasındaki eşitliği açıkça belirterek, kadınlar ve erkeklerin her bakımdan eşit haklara sahip olacaklarını ifade etmiştir. İzlanda'da cinsiyet eşitliği yasasının temelleri 1975 yılında atılmıştır ve en son yasa (Kadın ve Erkeklerin Eşit Statü ve Eşit Hakları Kanunu) 2008'de yürürlüğe girmiştir. İzlanda'nın kuzeyinde bulunan Cinsiyet Eşitliği Merkezi (Jafnréttisstofa), 2000 yılından bugüne yasanın uygulanması ve denetlenmesinden sorumludur. Merkez, Sosyal İşler ve Sosyal Güvenlik Bakanı'nın kontrolü altındadır. Merkez ayrıca hükümete, belediye yetkililerine, kurumlara, şirketlere, bireylere ve sivil toplum kuruluşlarına cinsiyet eşitliği alanında danışmanlık ve eğitim hizmeti sunmaktadır. Bugün, İzlanda'nın cinsiyet politikalarındaki özel profili, 2000 yılından beri kabul edilen ve babalık izni sağlayan ebeveyn izni politikalarıyla yansıtılmaktadır. İskandinav ülkeleri arasında en uzun babalık izni İzlanda'dadır. Şirket yönetim kurullarında cinsiyet kotalarına ilişkin yeni yasal düzenlemeler, kadınların ekonomik yaşamdaki karar alma gücünü artırmayı amaçlamaktadır (Einarsdóttir, 2010). İzlanda'da Cinsiyet Eşitliği Politikası sonucunda, 2018 yılında tüm dünyaya örnek oluşturacak bir yasal değişiklik ile kamu ve özel sektörde 25 ya da daha fazla çalışana sahip işyerlerine cinsiyetler arası ücret eşitliği şartı getirilmiştir. Yasal değişiklik sadece cinsiyetler arasında değil, engellilik durumu, cinsel yönelim ve yaş farklarına göre de düzenlenmiştir (Ceylan Ataman, 2019). Toplumsal yaşamdaki bu dönüşümler politikayı ve siyaseti de şekillendirmiştir. İzlanda son seçim olan 2021'de 63 parlamenterden 30'unu kadınlar oluşturmaktadır (URL-11).

Norveç: Endekslere göre toplumsal cinsiyet eşitliği açısından en iyi üç ülkeden biri Norveç'tir. Norveç'te kadınlar 1980'lerden beri başbakanlık, yüksek mahkeme yargıcı ve savunma bakanlığı da dahil olmak üzere üst düzey görevlerde bulunmaktadır. Ayrıca parlamento üyelerinin yüzde 30'dan fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Norveç'in yüzde 78'lik kadın işgücü piyasasına katılım oranı (%87'lik bir erkek katılım oranıyla karşılaştırıldığında) dünyanın en yüksekleri arasındadır (Richardson & Traavik, 2004). Norveç, işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika çabalarını sürdürmeye devam etmektedir. Bunların çoğu zorunlu olarak işgücü piyasasındaki yatay ayrışmayı azaltmak için eğitim ve öğretim fırsatlarını genişletmeye, çocuk ve yaşlı bakımına yönelik hizmetleri genişletmeye ve ücretli ebeveyn izni hükümlerini eşitlemeye odaklanırken, politika çabaları aynı zamanda işgücünün üst kesimlerinde kadınların temsilini artırmaya yönelik faaliyetleri de içermektedir. Norveç'te 1981'de ilk kadın başbakan, Gro Harlem Brundtland seçilmiştir. Aynı dönemde önemli toplumsal cinsiyet eşitliği yasalarını ve politikalarını, özellikle de toplumsal cinsiyet eşitliği rolünü belirleyen Cinsiyet Eşitliği Yasası, 1978'de yürürlüğe girmiştir ve yasa ile cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır. Cinsiyet Eşitliği Yasası, hem kamu hem de özel sektör dahil olmak üzere toplumun tüm alanlarını kapsamaktadır. Özellikle eğitim ve istihdamda cinsiyet eşitliğine yönelik bir

kota sistemi kullanılmaktadır. Brundtland 1990'larda yeniden başbakan olmuş ve onun hükümeti altında Norveç, hem kamu hem de özel sektör yönetim kurullarındaki kadın ve erkeklerin en az % 40'ına ulaşmak şeklinde bir politika hedefi belirlemiştir (Teigen & Wängnerud, 2009).

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal refah ve gelişmenin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple gelişmiş ekonomilerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin yüksek olması kaçınılmazdır. Toplumda herkesin eşit yaşam haklarına sahip olması için öncelikle eşitsizliklerin ön plana çıkarılması gerekir. Böylece bu eşitsizliklere yönelik müdahale planları oluşturulabilir. Dolayısıyla uluslararası düzeyde kabul gören toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği endeksleri, takip ve analiz edilmesi gereken ölçütler olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada incelenen endeksler, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hedeflenen ilerlemelerin kaydedilemediğini göstermektedir. En eski veri kaynağı olan UNDP tarafından 1990'lı yıllardan itibaren düzenlenen verilere göre, Türkiye 30 yılı aşkın süredir toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda gelişme göstermektedir ancak insani hak ve özgürlüklerin geliştiği oranda cinsiyete dayalı hak ve özgürlükler gelişim gösterememiştir. İncelenen endekslerde gösterildiği gibi, Türkiye'de eğitim ve sağlık konusunda toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda gelişmeler sağlanmış; çoğu endekste dünya ortalaması yakalanmış veya ortalamanın üzerine çıkmıştır. Ancak Türkiye güçlendirme, ekonomi ve siyasete katılım konularında geridedir ve dolayısıyla iyileştirmeler yapılması zorunludur.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu dünya ülkeleri örneklerine bakıldığında, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun, ulusal bir politika haline getirildiği ve yasalarla ve kurumlarca garanti altına alındığı görülmektedir. Türkiye, bazı uluslararası kuruluşların sözleşmelerine taraf olsa da iç politikada kalıcı, kapsayıcı, uyumlu yasalar üretememiştir. Endeks göstergelerinden anlaşıldığı gibi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önde gelen ülkelerin de gösterdiği gibi politikada atılan adımlar cinsiyet eşitliği uçurumlarının azalması için olumlu sonuçlar vermektedir. Örneğin Türkiye'de zorunlu eğitim süresinin uzatılması, eğitimde cinsiyet eşitliği konusunda dünya ortalamasının geçilmesini sağlamıştır. Fakat ekonomi ve politik katılım konusunda net politika ve adımlar mevcut değildir. Eşitsizliğin az olduğu dünya ülkelerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesinde kadın hareketleri ve sosyal örgütlenme, günlük hayat ve politikadaki değişime öncülük etmiştir. Türkiye'de çok güçlü bir sivil örgütlenme olmaması da eşitsizliklerin süregelmesinde etkili olmuştur. İsveç ve Norveç'te olduğu gibi kadın örgütlenmelerinin Türkiye'de daha aktif olması ve politikaya etki edebilmesi gerekmektedir. İzlanda örneğinde olduğu gibi topluma öncü olabilecek toplumsal cinsiyet eşitliği merkezi kurulmalı; bu merkez sivil örgütlere, yerel ve merkezi yönetimlere ve okullara toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik eğitim vermeli ve öneriler geliştirmelidir. Norveç model alınarak Türkiye'de belli çalışan sayısını aşan iş yerlerinde kadın çalışanlara yönelik kotalar belirlenmelidir. Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltabilmesi için toplumun her alanında kadınların güçlendirilmesine yönelik yeni politika ve kanunlar üretilmelidir. Bunun için ise gelişmiş dünya ülkelerinde yürütülen politika ve yapılan uygulamalar örnek alınarak Türkiye koşullarına uyarlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Aslanpay Özdemir, E (2020). Kamu Politikaları Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ve Kalkınma İlişkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Programı Doktora Tezi. İzmir

Bardakçı, Ş., & Oğlak, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye. Toplumsal Politika Dergisi, 3(1), 71-90.

Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, KASHED, 1(1), 15-28.

Durgun C., ve Oğuz Gök G. (2017). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında BRICS ve G7 Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 20-32.

Dünya Bankası, (2011). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma, Dünya Kalkınma Raporu 2012 Genel Bakış, 64665 V1, Washington DC.

Efe Güney, M., & Ayhan Selçuk, İ., (2019). Representation of Women in Politics: Political Parties and Independents (Siyasette Kadın Temsiliyeti: Siyasi Partiler ve Bağımsızlar) . CUDES 2019: 9. International Congress on Current Debates in Social Science (pp.44). Lefkoşa, Cyprus (Kkctc)

Einarsdóttir, T. (2010). The Policy on gender equality in Iceland.

Einarsdóttir, T. (2010). İzlanda'da Cinsiyet Eşitliği Politikası.

Ekşioğlu Çetintahra, G., & Efe Güney, M., (2019). *Comparison of Women-Friendly Cities and İzmir in Terms of Representation in Turkey (Türkiye'de Temsiliyet Açısından Kadın Dostu Kentler ve İzmir Karşılaştırması)* . CUDES 2019: 9. International Congress on Current Debates in Social Science (pp.43). Lefkoşa, Cyprus (Kkctc)

Eroğlu F. (2012). Yakın Dönem Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler Arjantin, Güney Afrika, Kenya, Kolombiya, Paraguay, Ruanda, Uganda. TBMM Araştırma Merkezi. Ankara

Kızılırmak, B., Memiş, E., & Toksöz, G. (2022). Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Performansı 2000-2019: 2000-2019 UNDP Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri Analizi.

Kızılırmak, B., Memiş, E., & Toksöz, G. (2022). Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Performansı 2000-2019: 2000-2019 UNDP Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri Analizi.

Lane, L., & Jordansson, B. (2020). How gender equal is Sweden? An analysis of the shift in focus under neoliberalism. *Social Change*, 50(1), 28-43.

Moberg, E. (2003). Kvinnans villkorliga frivilning. *Prima materia*. Texter i urval. Stockholm: Ordfront.

Polat, S. (2018). Bir Eşitsizlik Nosyonu Olarak Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Akraba Evliliğinde Kadının Konumu, Karadeniz Teknik Üniversitesi 2. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkileri Kongresi Tam Metin Kitabı, 255-256, Trabzon.

Regeringens proposition 1987 /88: 105. Om jämställdhetspolitiken inför 90-talet [Government Proposition 1987/88:105 On Gender Equality for the 1990s].

Richardson, AM ve Traavik, L. (2004) Norveç'te yönetimde kadınlar .R. Burke ve MM Davidson'da (editörler). *Dünya Çapında Yönetimde Kadınlar: Gerçekler, Rakamlar ve Analiz* , s. 115 – 27 . Burlington, VT: Ashgate.

Stoller, R. J. (1968). Sex and Gender. London: Hogarth Press

Teigen, M. ve Wängnerud, L. (2009). Cinsiyet eşitliği kültürlerinin izini sürmek: Norveç ve İsveç'te cinsiyet eşitliğine ilişkin seçkin algılar. *Politika ve Cinsiyet* , 5 (1), 21-44.

UNDP, United Nations Development Programme (2016). Sıkça Sorulan Sorular: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi. http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_gii-TR_ece%20FU.pdf

United Nations. General Assembly. (1949). *Universal declaration of human rights* (Vol. 3381). Department of State, United States of America.

World Bank. (2021). *Investing in Human Capital for a Resilient Recovery: The Role of Public Finance*. World Bank.

İnternet Kaynakları:

URL - 1 https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-programi-_undp_-.tr.mfa (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 2 <https://www.weforum.org/about/world-economic-forum> (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 3 <https://www.socialwatch.org/node/63> (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 4 <https://www.oecd.org/stories/gender/social-norms-and-gender-discrimination/sigi?country> (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 5 <https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/undp-raporuna-gore-turkiyenin-toplumsal-cinsiyet-esitligi-performansi-ulkenin-insani-gelismede-kaydetti-ilerlemelerin> (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 6 <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII> (son erişim tarihi 09.06.2023) (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 7 <https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI> (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 8 https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 9 <https://www.socialwatch.org/node/14365> (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 10 <https://www.oecd.org/stories/gender/social-norms-and-gender-discrimination/sigi?country=TUR> (son erişim tarihi 09.06.2023)

URL - 11 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58697190> (son erişim tarihi 09.06.2023)

THE ASPECTS RELATED TO STYLIZATION AND TRANSLATION OF WELL- WISHES AND BLESSINGS IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE

Niyazova Mokhichekhra KHAYATOVNA

Bukhara State University, Foreign language faculty, Department of English literature, Bukhara, Uzbekistan

ORCID ID: 0000-0002-5146-4839

ABSTRACT

The article dealt with some common features of English and Uzbek blessings and well-wishes. First of all, it addresses the issue of the genesis of the word blessings and well-wishes in English and Uzbek literature. At the same time, categorized the blessings in groups in folklore and entry into the written literature. As we know, blessings and well-wishes take place in the folklore of world literature, attracts our attention with its historicity and tradition, as well as general folklore properties. Revealing the role of blessings and well-wishes in artistic creation, their aesthetic significance is important in the study of the historical development of poetic thinking. Their place of performance can be further subdivided into subtypes, depending on the purpose of performance. Therefore, when a person meets another person, regardless of whether they know each other or not, they should wish each other well, bless their children with white blessings, and ask for health and well-being before asking each other. In this article we can see the well-wishes and blessings which have their own place, function and artistic character. Daily household well-wishes are closely related to social life and attracts attention with its content, covering almost all aspects of human activity. Also can be acquainted with the similarities between the Uzbek and the English people blessings and well-wishes which have long historical significance in both English and Uzbek literature. We would like to emphasize that the English literature created great masterpieces of mystery about blessings in the Uzbek folklore.

Keywords: well-wishes, blessings, folklore, stylization, literature.

In the traditional culture of every nation, well-wishes are a mental form that reflects the national landscape of the world in the language of this people, one of the types of communication tools associated with speech etiquette. They are closely connected with the ethnographic way of life, the national culture of the people to which they belong and reflect the moral norms of the people. It consists of a number of lexical units reflecting the national and cultural specifics of each national language. They vividly reflect the relationship between thought and speech, the art of speech, the skill of the speaker and the possibilities of language.

Well-wishes also reflect the truth of history and the wisdom of folk art. Often in the language of well-wishes there are elements of dialect, traditions of folk etiquette. Therefore, observation of the wish language is also important for studying the history of that language in a particular language space. In particular, some archaic (old) and new words are used in the language of wishes. Well-wishes are given depending on various speech situations and situations. They are found in the structural-semantic and communicative-pragmatic aspects. Well-wishes to a greater extent describe the characteristics of well-wishes, which in themselves reflect the way of life, labor activity of each people. Therefore, they can be calculated as factors that serve speech etiquette (speech acts). At the same time, they differ from each other in terms of linguistic and stylistic features of expression. When studying well-wishes by types of meanings, their structural and functional features in the language become even clearer. In the language of well-wishes national-linguistic symbols are distinguished.

Recognized as a separate literary genre in the oral art of many peoples well-wishes are one of the active pragmatic factors in the process of live speech communication in language and speech. The linguacultural and pragmatic interpretation of well-wishes in oral and written literature is one of the issues requiring special attention. Variability is not constantly observed in them, but the gender feature

attracts special attention. They often found in the language as a product of colloquial speech, and sometimes as a product of artistic creativity. Of course, this is reflected in their artistic structure, semantic and structure, functional and methodological features. Their syntactic structure also reflects the attitude to language norms, responsibility in the use of words, caution, modality, lingocognitive, national and cultural characteristics: [Khayatovna N. M. Commonalities 2022, 5: 406]

Each language shows the artistic and semantic structure of wishes, formal and semantic modeling. In particular, these are often simple speech samples in which they logically necessary combination of words is observed. Well-wishes are basically a light speech formula used in everyday communication due to a certain benevolent attitude. For them, the interpretation of benevolence, which connects spiritual and material values with the spiritual world, has become an integral part of the life of all peoples, as one of the ethnic components.

According to B. Kh. Bgajnikova, "well-wishes exist among all people, they arise on the basis of ritual formulas and serve to create psychological comfort in communication."

In English and Uzbek, as in all other countries, the words and phrases associated with "greeting" express the best wishes. Although they are even depicted in speech as full lexical equivalents, they are sometimes synonymous.

Well-wishes as a form of communicative means of speech etiquette can be studied widely and deeply from the point of view of the subject, lingo-poetic structure, prose or poetic structure, to whom or what it is addressed to.

As O. Safarov notes, the important poetic signs of well-wishes are formal compactness, a consistent orientation in content to a specific goal. Rhyming prose and alliteration (the repetition of sounds) are the most commonly used means of expression in well wishes.

Well-wishes are pronounced either in a monologue or in a dialogic form. In well-wishing texts, various artistic means serve to compactly and figuratively express thoughts, to quickly awaken emotionally in the soul of the listener. In this regard, the phenomena of triple synonymy and antonym in them also attract attention. Well-wishes are neither of the lyrical nor of the epic type, although there are both poetic and prose forms:[Niyazova 2020, 2.]

For this reason they are also included in the paremic type such as figurative expressions. A special place in the emergence of figurative well-wishes is occupied by a metaphor, a poetic role and the meaning of a type of force based on similarity. Therefore, in the language of the majority, well-wishes occupy a large place as a metaphor. Gradonymy is also clearly seen in the well wishes. That is, by developing thought in them, the meaning of one sentence is enhanced by the meaning of another. For example: "God bless you, help you, ease your problems and lead to your goal!":[Imomov K., Mirzaev 1990,23:1]

Well-wishes, as in proverbs, go from judgment to experience. In the text of well-wishes there is not a single superfluous word or element used without any purpose.

The ability of the creators to use well-wishes to improve the artistic skill of the work or to individualize the speech of the characters is demonstrated. Auspicious wishes used in works of art can be described as simple folklore. Because well-wishes in the work are very noticeable. The correct and effective use of wishes by the creator testifies to his talent. Thus, the features of the artist's use of folklore traditions are revealed.

Since they have a compact form, they can be used in works of both large and small genres. For example, the honored lyric poet Mirtemir, who made a significant contribution to the development of Uzbek literature of the 20th century, in his poem "The Garden" addresses the youth: "Live, grow, be simple-hearted!", In the poem "I call for a wedding", "Let happiness replace happiness, and will cast its shadow on your head. Let the wedding replace the wedding, may you be one hundred and one years old", he lined up the lines in the spirit of well-wishes.

At Uzbek weddings the expression "Let the wedding brings the happiness" is pronounced with the aim of well-wishes. Mirtemir also conveyed his heartfelt excitement to the reader in the form of well-wishes, since he was well versed in folk rituals. And in the poem of the poet "Farewell", the form and content

of well-wishes are used, associated with the motive of farewell before the trip, which is often observed in Uzbek folk epics.

Interestingly, the use of well-wishing in artistic creativity can also be traced in the aesthetic experience of other peoples. For example, in the poem of the English poet Robert Burns "I am the king of the heart of my beloved", translated by Begoyim Kholboyeva, the phrase "Be healthy" means, firstly, the farewell of a young man and a girl, and secondly, before this situation, the guy expressed well-wishes associated with the wish good health girl. [Mirtemir. Works 1971,3:152]

In the poem "Not my unfaithful heart" by the English poetess Emily Bronte (1820-1848), translated by Kandilat Yusupova, Anna Bronte's poem "Lord, let me love you" traces the use of well-wishes. Mourning well-wishes were widely used by poets, as a rule, in elegy and funeral verses. Even in works describing mourning rituals and the process of mourning, well wishes that wish peace of mind to the deceased are used as analytical folklorism.

This is found not only in Uzbek, but also in English literature. For example, this aspect attracts the attention of well-wishes in the work of S. Richardson "Clarissa"¹ ("God rest his soul", "May God rest his soul"), in the work of S. Bronte "Jane Eyre", "Wish you to die tranquil", "I wish you a calm death" and "May you rest in peace", "Rest in peace" : [Richardson S. Clarissa 2006,643]

Wedding wishes are also especially noticeable in works depicting wedding scenes, for example, in Jane Austen's *Pride and Prejudice*, the well-wish "Wish you equal felicity in marriage" (I wish you equal happiness in marriage) is dedicated to the bride and groom : [Richardson S. Clarissa 2006,646.

Well-wishes used in works of art, the effect of contamination is sometimes observed, which leads to a violation of the traditional form of well-wishes, during which either the word of one component of the initial well-wish is dropped, or its composition is expanded by other words and combinations. Sometimes when pronouncing well-wishes, the phenomenon of ellipsis is observed, in which the word is omitted.

In conclusion, it should be noted that the poetry and prose of the two states are characterized by a number of different themes: a noble intention in the spirit of well-wishes thoughts associated with blessings are also clothed in the form of a certain poetic expression. But they performed skillfully, in accordance with more modern realities. Translation of well-wishes from one language to another is an extremely complex process. But identifying their similarities is an important factor facilitating this process. Thus, in the process of translation, even if the structure of wishes undergoes lexical and grammatical changes, its semantics (meaning-content) is preserved.

REFERENCES

Khayatovna N. M. Commonalities of English and Uzbek blessings //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 5. – С. 406-410.

Niyazova M. The origin of word folklore and blessings in English literature //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.

Niyazova, M. K., & Temirova, M. (2023). Semantic analysis of old english phraseological units. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 12(3), 35-39.

Khayatovna, N. M. UDC: 398.93 ENGLISH AND UZBEK BLESSINGS WHICH FORMED BY THE BELIEF OF MAGIC WORDS. *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY*, 72.

Khayatovna, Niyazova Mokhichekhra. "UDC: 82-91 (= 512.133= 111): 177.7 INTERPRETATION OF BLESSINGS IN THE GENRES OF UZBEK AND ENGLISH FOLKLORE." *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY*: 211.

Imomov K., Mirzaev T., Sarimsokov B., Safarov O. *Poetics of Uzbek oral folk art. Textbook.* - T.: Teacher, - S. 1990.

Mirtemir. Works. 3 vol. 1- vol. - T .: Publishing house of literature and art named after G. Gulyam, 1971. - P.152.

<https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/robert-byorns-qoshiq-va-balladalar.html>.

Richerdson S. Clarissa. – Copyright: Objective system Pty ltd ACN, 2006. – P.643.

Charlotte Bronte. Jane Eyre. – Smith, Elder & Co., Cornhill, Third Edition, 1857. – P.1033.

Jane Austen. Pride and prejudice. Copyright © 2009 by Penguin Group (USA). – P.205.

METHODS AND EQUIPMENT FOR THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF SCIENCE EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Khusan ZULFQOROV

Tashkent State Pedagogical University, 1 st year master, Tashkent, Uzbekistan

Gulnara SHAKHMUROVA

Tashkent State Pedagogical University, Faculty of Natural Sciences, Department of Zoology and Anatomy, Tashkent, Uzbekistan

ORCID ID: 0000-0001-6582-8261

ABSTRACT

This article examines the prospects for the development of teaching in modern society in the field of "Exact and Natural Sciences". The relevance of this topic is due to the rapid development of scientific discoveries and technologies, which require updating approaches to teaching and teaching students in this area. The article analyzes the main problems faced by teachers in teaching "Exact and Natural Sciences". Among them: insufficient motivation of students, insufficient understanding of fundamental principles, and complexity of material, inconsistency of curricula with modern requirements and limitations of educational institutions. The article proposes possible solutions to these problems. One of them is active and problem-oriented learning, which allows students to apply acquired knowledge in practice and develop critical thinking. The importance of using modern information technologies, interactive materials and virtual environments for visualization and experimentation is also considered. Another solution is the development of cooperation between educational institutions, scientific institutes and industrial enterprises. This makes it possible to create joint training programs, exchange experiences, and develop curricula that meet the current requirements of the labor market. The article concludes by emphasizing the need to constantly update curricula and teaching methods in "Exact and Natural Sciences" to adapt to the rapidly changing scientific environment. All the proposed solutions are aimed at improving the quality of education, stimulating students' interest in science, and preparing qualified specialists capable of solving modern challenges and problems in the field of "Exact and Natural Sciences".

Keywords: methods, equipment, training, distance technologies, natural sciences, higher educational institutions.

INTRODUCTION

Considering modern educational technologies and equipment that promote more effective science learning. These include computer simulations and simulations, virtual laboratories, interactive whiteboards, and multimedia materials. These tools allow students to interact with materials, conduct experiments and observations, and analyze data using advanced tools [3,6,9]. Research shows that effective organization of science teaching requires a combination of different methods and the use of modern equipment [1]. The introduction of innovative approaches and technologies in the educational process contributes to a deeper and more practical learning of the material, increasing students' interest in science and developing their professional skills [4,5].

Felder, R. M., & Brent, R. (2016) offer strategies and tips for creating effective curricula and developing active learning methods in their work. And Wieman, C., & Perkins, K. (2005), describe the transformation of physical education and the implementation of new teaching methods to enhance learning in the classroom.

The purpose of this article is to investigate and analyze methods and equipment that contribute to effective science instruction in higher education institutions. Based on the goal set, the following objectives are proposed:

- To review existing methods of instruction in science: To examine the various methods of instruction used in higher education institutions to teach science to students. Include passive methods (lectures, readings, demonstrations) and active methods (group work, labs, projects) in the review and evaluate their effectiveness.

- Analysis of current equipment and technology: Examine the current equipment available for teaching science, such as laboratory equipment, computer programs, and simulators. Evaluate the advantages and disadvantages of each type of equipment and their impact on learning and understanding of science concepts.

- Investigate the effects of methods and equipment on learning and achievement: Analyze research that examines the effects of various methods and equipment on students' academic performance in science. Evaluate which methods and equipment promote better learning, develop science skills, and increase student motivation.

- Identify the most effective methods and equipment: Based on an analysis of research and data, identify the most effective methods and equipment for effective science instruction in higher education institutions. To consider practical examples of successful implementation of these methods and equipment.

- To develop recommendations and practical solutions: To formulate recommendations for teachers and administrators of higher education institutions on the selection and use of optimal methods and equipment for effective organization of science teaching. To provide practical solutions and recommendations for the implementation of new methods and equipment, as well as training teachers in their use.

The aim of the article will be achieved by fulfilling these tasks, which will provide comprehensive information and recommendations on methods and equipment for effective organization of science teaching in higher educational institutions.

CHAPTERS:

Methods that can be used to effectively organize science instruction at institutions of higher education:

- Problem-based learning: This method invites students to solve real-world problems related to the sciences. Students work in groups, researching a problem, analyzing data, and developing solutions. This method promotes critical thinking, problem solving, and teamwork.

- Cooperative learning: This method involves students working collaboratively and cooperatively in small groups. Students work together to achieve common goals and share knowledge and ideas. Cooperative learning promotes student participation, communication skills, and motivation.

- Project Based Learning: In this approach, students work on long-term projects that require the application of science knowledge and skills to specific problems. Projects can be individual or group projects and may include research, design experiments, create models, and present results. Project-based learning promotes the practical application of knowledge and the development of student autonomy.

- Laboratory Classes: Laboratory classes provide students with hands-on experiments and investigations to explore basic science concepts. Laboratory activities develop skills in observation, data collection and analysis, and an understanding of scientific methods and processes.

- Use of Modern Technology: The use of modern technology, such as computer simulations, virtual labs, interactive tutorials, and online platforms, allows for interactive and hands-on environments for science learning. Such technologies can facilitate access to materials, provide opportunities for independent study, and enhance understanding of complex concepts.

- Active Learning: Active learning methods such as discussions, role plays, group projects and presentations encourage student participation. Active learning enhances students' understanding, communication skills, and critical thinking.

- Interdisciplinary: Employing an interdisciplinary approach to science teaching allows students to link knowledge and methods from different disciplines to solve complex problems. This method

promotes flexible thinking, creativity, and the application of scientific knowledge in a variety of contexts.

These methods can be used in combination or adapted depending on the specific needs and goals of science education in higher education institutions.

DISCUSSION

The use of particular methods to improve the quality of university lessons does not always lead to fully desirable results, for several reasons:

- Different students and their needs: Students at universities have different preferences, learning styles, and individual needs. One method may be effective for one student, but not so for another. Given the diversity of students, it is difficult to find a one-size-fits-all approach that works for everyone.

- Resources and Constraints: Institutions can face resource constraints, both financial and technical. Some methods and equipment require a significant investment that is not always available to institutions. This can limit the feasibility of certain methods and affect the achievement of the full desired outcome.

- Teacher Training: Effective implementation of teaching methods requires teacher training and education. Teachers need to be familiar with new methods, be able to apply them, and adapt them to their own curricula. However, there is not always sufficient time and resources available to train teachers, which can affect the effectiveness of the methods.

- Context and culture of learning: Universities have their own specific culture and learning contexts that can affect the use of methods. Some methods may be inconsistent or difficult to apply in a particular environment, which may take time and effort to adapt to.

- External Factors: The success of university instruction may also depend on external factors, including student motivation and background, support from the administration, and public perception of education. These factors can influence the implementation of methods and equipment and have an impact on the desired outcome.

In general, the use of methods to improve the quality of lessons at universities requires a comprehensive approach, taking into account individual student needs, available resources, and teacher training. However, despite some limitations, continuous research and improvement in teaching methods can lead to more desirable results.

CONCLUSION

Organizing effective science instruction in higher education institutions is a complex task that requires a thorough understanding of different methods and equipment. Although the use of certain methods can improve the quality of lessons, it does not always lead to fully desirable results. Research findings point to several factors that can influence the effectiveness of instruction. It is important to consider the diversity of students and their individual needs, resource constraints, and available learning opportunities. In addition, teacher training and adaptation of methods to the specific environment are also significant factors.

It must be borne in mind that successful learning at universities depends on many factors, including student motivation, administrative support, and public perception of education. The influence of these factors can have a significant impact on the application of methods and the achievement of the desired results.

In light of these factors and limitations, continued research on methods and equipment for effective science education in higher education institutions is needed. Developing innovative approaches, adapting methods to specific contexts, and providing support for faculty and students will help move toward more desirable science learning outcomes.

Continuing the discussion, it is important to note that improving the effectiveness of science education in higher education institutions is an important strategic direction. Although fully desirable outcomes may be difficult to achieve, continued efforts in this area are essential.

Further development of methods and equipment should focus on the specifics of students, faculty, and learning contexts. Individualization of the educational process, consideration of different learning styles and student preferences, and the development of interactive and hands-on methods can contribute to more effective science instruction.

At the same time, infrastructure and access to modern equipment, technology and laboratory facilities must be developed. The use of virtual and augmented realities, modern laboratory complexes and hardware can significantly enrich the educational process and increase the practical relevance of the studied sciences.

In addition, it is important to pay attention to the development of students' skills, not only in the field of scientific knowledge, but also in critical thinking, problem solving, communication and cooperation. These skills play an important role in students' professional preparation and their successful adaptation in today's world.

Finally, it is important to continue to research and share experiences in the field. Regular scientific conferences, publications, and discussions of research results will enrich knowledge and experience, and contribute to the continuous improvement of methods and equipment for the effective organization of science education in higher education institutions.

All these efforts will be aimed at achieving a better quality of education in the field of natural sciences, building a deep understanding of the subject among students and preparing qualified specialists capable of effectively applying their knowledge and skills in practical activities and scientific research.

REFERENCES

1. Abdullaeyvna, S. G. (2022). A formation of creative thinking in students under solving exercises and tasks on biology. *International Journal of Health Sciences*, 6(S5), 3492–3496. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6nS5.9399>
2. Abdullaeyvna, S. G., & Sergeevna, K. N. (2022). An education of ecological culture of students in the conditions of professional training. *Восточно-европейский научный журнал*, (1-2 (77)), 11-15.
3. Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410-8415
4. Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223-231
5. Handelsman, J., Ebert-May, D., Beichner, R., Bruns, P., Chang, A., DeHaan, R., ... & Wood, W. B. (2004). Scientific teaching. *Science*, 304(5670), 521-522.
6. Tanner, K. D. (2013). Structure matters: twenty-one teaching strategies to promote student engagement and cultivate classroom equity. *CBE—Life Sciences Education*, 12(3), 322-331.
7. Felder, R. M., & Brent, R. (2016). *Teaching and learning STEM: A practical guide*. John Wiley & Sons.
8. Wieman, C., & Perkins, K. (2005). Transforming physics education. *Physics Today*, 58(11), 36-41.
9. Hake, R. R. (1998). Interactive-engagement versus traditional methods: A six-thousand-student survey of mechanics test data for introductory physics courses. *American Journal of Physics*, 66(1), 64-74.
10. Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (2000). *How people learn: Brain, mind, experience, and school*. National Academy Press.

A STUDY OF ABULQASIM QUSHAIRI'S WORKS

Kodirov Davronbek HOSHIMOVICH

The Doctor (PhD) of the Bukhara State University, M. Ikbol, 11, Bukhara, Uzbekistan

ABSTRACT

The article analyzes the works of the famous Sufi and thinker Abulqasim Abdulkarim Qushayri, the information about their research by researchers.

Keywords: social and political environment, cultural life, Sufism, understanding, state, Islam, thinking, Shafiism, Asharism, Hanafism.

When studying the history of Sufism, the first necessary step is to research this issue from a historical and philosophical point of view. After all, historical analysis helps to understand the extent to which the subject under study has been researched in foreign and domestic science, and also provides the necessary primary data for future research.

The encyclopedic information about Abulqasim Qushayri and his scientific heritage gives a general idea of the fact that this topic has been developed in addition to special studies devoted to the study of Sufism. In this sense, it is appropriate to distinguish between Western and Arabic and Persian language sources on Islamic thought, especially Sufism philosophy.

Due to the lack of specific research on the life and legacy of the thinker, it is necessary to use the works of Qushayri themselves and the comments, articles and information written on them for the historical-philosophical analysis. Therefore, in the research of Qushayri's life, the period in which he lived, and his scientific-philosophical heritage, it is important to distinguish the sources as follows.

Information and articles about Abul Qasim Qushayri are available mainly in special encyclopedias devoted to Islam, which provide very shallow information.

There is no separate article about Qushayri in the Russian religious dictionary ("Entsiklopediya po religii") under the editorship of M. Eliade. In the Islamic encyclopedias of Russian researchers A. Ali-zade, A. D. Knish, as well as in French and English encyclopedias edited by S. Schmidke, A. R. Badavi, N. Sims-Williams, little information about Qushayri is given. [1, B. 445]

Most of these sources have short articles on Abul Qasim Qushayri, and the list of his works includes the Qur'anic Commentaries "Subtle Reflections on the Qur'an" and "Risalai Qushayriyya". In Western encyclopedias, Qushayri is shown not only as a theoretician of Sufism, but also as the author of the concept of the science of truth, which is certainly an achievement of European orientalists.

In the description of his work on the commentary of the Qur'an, four levels of understanding of the holy book are distinguished:

1. A phrase is a rational interpretation, which is considered knowledge intended for public reading;
2. Sign - a symbolic interpretation intended for the intellectual elite (characters);
3. Latoif (subtle aspects) - the meanings of the Qur'an were understood only by the saints;
4. Haqaiq - Qur'anic knowledge intended for prophets.

Qushayri is also said to be a famous Sufi who tried to harmonize the teachings of Sufism with the basic principles of Ash'ari theology in the "Treatise". The most complete information about him is given in "The Encyclopaedia of Islam", where Qushayri is described as a great Ash'ari theologian and scholar of Shafi'i school of jurisprudence, then a famous mystic and the author of a famous treatise on Sufism. [2, B. 527] The article contains biographical information about the main stages of Qushayri's life and work, as well as a detailed bibliography containing the published works of the thinker, the works of his

contemporaries and followers.

Another Islamic encyclopedia, E.J. Brill's First Encyclopaedia of Islam 1913-1936, has a shorter article on Qushayri than the Encyclopaedia of Islam. [3, B. 1054] It provides brief biographical information about Abul Qasim Qusayri and also highlights his main services as a Sufism theoretician and theological scholar. At the same time, two works of the thinker - "Risola fit-Tasawwuf" and "Shikayat ahli-s-Sunna" (complaint about the misfortune that befell the Sunnis) were mentioned as the main works of the thinker. However, the second work was not a specific religious work, but a treatise expressing the views of the Khorasan Ash'ari who fought against the existing authorities of that time. This treatise was written in 1045 to defend the views of the Ash'arites and was sent to Muslim scholars in different regions of the caliphate.

According to many orientalists, Qushayri's main contribution was his "Treatise", which entered Sufism philosophy as a textbook with the most scientific approach to Sufism.

A. J. Arberry in his "Sufism. In his work "Islamic Mystics", he emphasizes the classification of statuses described by Abulqasim Qushayri and their explanation. According to him, the most valuable aspect of the "Treatise" is that the author clearly answers questions about the meaning of each mystical term. According to Arberry, Qushayri's analysis is "clear and lucid, perhaps the highest level of Sufism theory on this matter." [4, B. 127]

R. Nicolson in his work "Islamic Mystics" cites Qushayri's thoughts on the essence of guardianship and exemplifies the thinker's point of view that the saint shows grace consciously. [5, B. 126]

A. M. Schimmel also mentions Qushayri in his work on Sufism, shows him as a famous scholar who systematized Sufism, the author of a great treatise on Sufism, and also points out that he defined a number of Sufism terms in his work. [6, B. 76]

A.D. Knish in his work "Muslim Mysticism" gives some information from the biography of the mystic, and also shows that he was a teacher of Khurasan Sufis and the main stages of his creative activity.

One of the main sources of information on the biography of Abulqasim Qushayri is Tajiddin Subki's work "The Greatest Degrees of the Shafi'is". [7, B. 162]

Also, in studying the complete biography of the thinker, Jamal al-Din Asnavi's "Levels of the Shafi'is" and Abu Bakr al-Baghdadi's "History of Baghdad or the Prosperous City" are of great importance. Khatib al-Baghdadi speaks highly of Qusayri, although he is not typical of Sufis as a scholar of traditional Sunni theology.

REFERENCES

1. Ali-zade A. A. Kushayri Abd al-Karim // Islamskiy ensiklopedicheskiy slovar. – Moskva: Ansar, 2007. -S. 445.
2. The Encyclopaedia of Islam. Ed R Krammer and others. – Leiden, 1986. – P 526-527.
3. E.J.Brill's First Encyclopaedia of Islam 1913-1936. –Leiden-NY-Koebenhavn-Koeln, 1987. -P .1054.
4. Arberri A.Dj. Sufizm. Mistiki islama. – Moskva, 2002. - S. 126-127.
5. Nicholson R. A. The Mystics of Islam. – London, 1914. - P.126.
6. Shimmel A. Mir islamskogo mistitsizma. - Moskva, 2000. - S.75-76.
7. Кныш A.D. Musulmanskiy mistitsizm. - Moskva, 2004. - S. 146-149.
8. Tojuddin as-Subkiy. Tabaqot ush-shofi'at il-kubro. Qohira, 1967.
9. Ibrohim Basyuniy. Imom al-Qushayriy. Al-Qohira, 1972.
10. Hartmann R. Al-Kuschairis Darstellung des Sufitums Mit Uebersetzungs. Beilage und Indices. - B., 1914.
11. Al-Kushayri, Abu al-Kasim Abdal-Karim b Xavazin. Kushayriev o poslanie o

sufiyskoy nauke / Per Knsha A D // Stupeni. –Sankt-Peterburg, 1992. -№ 2 (5).

12. Khoshimovich, K. D. (2021). The Philosophical Foundations of Ghazali's Mystical Views. *International Journal of Culture and Modernity*, 6, 38–41. Retrieved from <https://ijcm.academicjournal.io/index.php/ijcm/article/view/49>

13. Kodirov Davronbek Hoshimovich. (2021). SPIRITUAL-MENTAL RESEARCHES OF ABU HAMID GHAZALI. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 2(2), 73-75. Retrieved from <https://scholarzest.com/index.php/ejrd/article/view/272>

14. Qodirov D.H. THE PERIOD IN WHICH GHAZALI LIVED: THE SOCIO-POLITICAL SITUATION AND THE SPIRITUAL ENVIRONMENT // *International Journal on Integrated Education*. – 2020. – T. 3. – №. 9. – S. 108-111.

15. K,ODIROV, Davronbek Xrshimovich (2020) "GHAZALI AND DESCARTES: MODERN PHILOSOPHICAL DEVELOPMENT OF THINKING," *Scientific Bulletin of Namangan State University*: Vol. 2: Iss. 10, Article 38. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss10/38>

16. Qodirov D.H. GHAZALI AND DESCARTES: MODERN PHILOSOPHICAL DEVELOPMENT OF THINKING // *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2020. - №. 10., p. 256-260.

17. Kadirov D.H “AL-MAVAHIB US-SARMADIA” AND THE SOURCES GIVEN IN IT CONCERNING THE NAKSHBANDI TARIKAH // *The Light of Islam*: Vol. 2020 : Iss. 1 , Article 3., p.18-26.

18. Kodirov Davronbek Hoshimovich. THE PROBLEM OF SELF-KNOWLEDGE IN ABU HAMID GHAZALI // *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2021. - №. 9., p. 244-252.

19. Hoshimovich, K. D. . (2021). IBN Khaldun's Legacy and Views. "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 75–77. Retrieved from <http://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/view/596>

20. Davronbek K. THEORY OF KNOWLEDGE IN THE TRETISE OF AL-GAZALI “AL-KISTASU-LMUSTAKIM”(RIGHT SCALES) //*The Light of Islam*. – 2021. – T. 2021. – №. 3. – C. 15-22.

21. Kodirov, Davronbek Hoshimovich (2023) Scientific and Philosophical Heritage of Abulkasim Qushayri. *International Journal on Integrated Education*, 6 (1). pp. 92-97. ISSN 2620-3502 <https://journals.researchparks.org/index.php/IJIE/>

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN CİNSİYET VE ÖĞRENİM GÖRDÜKLERİ BÖLÜMLERİNE GÖRE OPTİMAL PERFORMANS DURUMLARININ ARAŞTIRILMASI

Gamze ÇELİK

Lisansüstü Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı , Samsun , Türkiye

Erol DOĞAN

Docent, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği, Samsun , Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-9986-0366

Osman İMAMOĞLU

Prof.Dr , Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi , Spor Yöneticiliği, Samsun , Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin cinsiyet ve öğrenim gördükleri bölümlere göre optimal performans duygu durumlarının araştırılmasıdır. Araştırmaya 310 üniversite öğrencisi katılmıştır. İstatistiksel işlemlerde t- testi, tek yönlü varyans analizi ve LSD testleri kullanılmıştır. Optimal performans duygu durum ölçeği alt boyutları ve toplam ölçek puanlarında cinsiyete anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Bu çalışmada odaklanma alt boyutları ve toplam ölçek puanlamasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$ ve $p<0,001$). Öğrencilerin okudukları bölümlere göre eylem farkındalık birleşimi, belirli geri bildirim, kontrol duygusu, kendi farkındalığını azalması, zamanın dönüşümü ve amaca ulaşma deneyimi alt boyutlarında ise benzerlik vardır ($p>0,05$). Sonuç: Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin optimal performans duygu durumları cinsiyete göre benzer iken öğrenim gördükleri bölümlere göre ise farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca spor bilimleri fakültesi değişik bölümlerinde okuyan öğrencilerin optimal performans duygu durumları iyi olduğu söylenebilir. Öğrencilerin etkin uğraştıkları Spor branşlarına veya milli olup olmalarına göre optimal performans duygu durumları incelenebilir.

Anahtar kelimeler: Sporcu fakültesi, Duygu durumu, Optimal performans, Bölüm

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the optimal performance mood of the students of the faculty of sports sciences according to their gender and departments. 310 university students participated in the study. T-test, one-way analysis of variance and LSD tests were used in statistical operations. No significant difference was found between the sub-dimensions of the optimal performance mood scale and the total scale scores ($p>0.05$). In this study, a significant difference was found in the task difficulty/skill balance, clear goals, task focus sub-dimensions and total scale scoring according to the departments students studied ($p<0.05$ and $p<0.001$). There is a similarity in the sub-dimensions of action-awareness combination, specific feedback, sense of control, decrease in self-awareness, transformation of time and experience of reaching the goal, according to the departments students read ($p>0.05$). Conclusion: It was concluded that while the optimal performance mood of the Faculty of Sport Sciences students is similar according to gender, it differs according to the departments they study. In addition, it can be said that the optimal performance mood of the students studying in different departments of the faculty of sports sciences is good. Optimal performance emotional states can be

examined according to the sports branches in which the students are actively engaged or whether they are national or not.

Keywords: Athlete faculty, Mood state, Optimal performance, Department

GİRİŞ

Optimal performans duygusu spor ve fiziksel aktivite ortamında, bireylerin fiziksel aktivite sırasında sergiledikleri becerileri ile o anda algılanan durum, gereklilikler veya mücadele arasında kurdukları denge sonucunda oluşan optimal zihinsel durumdur (Aşçı ve ark., 2007; Csikszentmihalyi,1990). Optimal performans duygusu durumunun tanımına bakıldığında, bireyin yapmış olduğu görevin içinde kaybolması, görev üzerinde bilişsel yeterliği ve kontrolü olduğunu hissetmesi ve yaptığı aktiviteden almış olduğu yüksek derecede içsel haz ve zevk olarak tanımlandığı görülür (Moneta, 2004; Deci ve Ryan, 1985).

Sporcular yüksek performans ve yüksek beceri düzeyine sahip ise verilen görevin zor olması durumunda, optimal performans deneyimini yaşamakta ve optimal performans duygusu durum düzeyine ulaşmaktadır (Altıntaş ve ark.,2010). Optimal performans duygusu durumunu belirlemenin, öğrencinin aktiviteye katılımını arttırdığını, aktiviteye katılımında süreklilik sağlanmasına yardımcı olduğunu, yeterlik algısını arttırdığını ve ders ortamının (atmosferinin) görev içerikli olarak algılanmasına da yardımcı olduğunu ortaya koymuştur (Ada ve ark.,2012). Optimal performans duygusu durumu, bireyin yüksek düzeyde mücadele ve zorluk gerektiren görevleri başarabilecek ve bu görevler üzerinde kontrol sağlayabilecek beceriye sahip olması durumunda oluşmaktadır (Moneta, 2004). Performans kalitesine katkıda bulunabilecek psikolojik süreçlerin ne olabileceğini anlamak için optimal performans ile ilişkili psikolojik yapıları incelemek araştırmacıların ilgi odağı olmuştur (Yıldız ve ark.,2015). Bu çalışmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin cinsiyet ve öğrenim gördükleri bölümlere göre optimal performans duygusu durumlarının araştırılması amaçlanmıştır.

METOT

Katılımcılar: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesinde Üniversite eğitimi alan 180 erkek ve 140 kadın olmak üzere toplam 310 öğrencinin doldurduğu Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Ölçeği değerlendirilmiştir. Katılımcı öğrencilerin yaşları 17-28 arasında değişmektedir.

Veri Toplama Aracı:

Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Ölçeği-2: Ölçeğin, Türkçeye uyarlama çalışması Aşçı ve ark.,(2007) tarafından yapılmıştır. Bu ölçek Optimal performans duygusu durumunun aktiviteye katılan birey üzerindeki genel durumu ifade eder. Bedensel aktivite ile spora katılımındaki optimal performans deneyim sıklığını değerlendirmeyi hedefler. Ölçek 36 madde ve 9 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu alt ölçekler Görev Zorluğu/ Beceri Dengesi (1,10,19 ve 28. maddeler), Eylem-Farkındalık Birleşimi (2,11,20 ve 29. maddeler), Açık (net) Hedefler (3,12,21ve 30. maddeler), Belirli Geri Bildirim (4,13,22,31 maddeler), Göreve Odaklanma (5,14,23 ve 32. maddeler), Kontrol Duygusu (6,15,24 ve 33. maddeler), Kendilik Farkındalığının Azalması (7,16,25 ve 34. maddeler), Zamanın Dönüşümü (8,17,26 ve 35. maddeler), Amaca Ulaşma Deneyimi'dir (9,18,27 ve 36. maddeler). Ölçekte yer alan her madde "Hiçbir Zaman (1)" ile "Her Zaman (5)" arasında değişen 5'li Likert ölçek üzerinde cevaplandırılmaktadır.

İstatistiksel işlemler:

Verilerin analizinde 25.00 SPSS paket programı kullanılmıştır. Veriler değerlendirilirken "Kolmogorov Smirnov Testi" ile normal dağılıma uygunluğu araştırılmış ve tüm verilerin normal dağılıma uyduğu tespit edilmiştir. Karşılaştırmalarda t- testi, tek yönlü varyans analizi ve LSD testleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyete göre optimal performans duygu durum ölçeği alt boyutları karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Ortalama	St. sapma	t-test
Görev zorluğu/Beceri dengesi	Erkek	170	3,94	0,10	-1,02
	Kadın	140	4,04	0,19	
Eylem farkındalık birleşimi	Erkek	170	3,90	0,25	-0,87
	Kadın	140	4,00	0,12	
Açık hedefler	Erkek	170	3,93	0,23	-1,23
	Kadın	140	4,08	0,21	
Belirli geri bildirim	Erkek	170	3,98	0,22	-0,04
	Kadın	140	3,98	0,11	
Göreve odaklanma	Erkek	170	3,92	0,22	-0,60
	Kadın	140	3,96	0,23	
Kontrol duygusu	Erkek	170	3,98	0,12	0,14
	Kadın	140	3,96	0,26	
Kendi farkındalığını Azalması	Erkek	170	3,80	0,23	-0,56
	Kadın	140	3,90	0,21	
Zamanın dönüşümü	Erkek	170	3,85	0,24	-1,03
	Kadın	140	4,03	0,20	
Amaca ulaşma deneyimi	Erkek	170	4,07	0,19	-0,54
	Kadın	140	4,12	0,19	

Tablo 2. Bölümlere göre optimal performans duygu durum ölçeği alt boyutları karşılaştırılması

	Bölümler	N	Ortalama	St. sapma	F/LSD	p
Görev zorluğu/Beceri dengesi	Spor Öğretmenliği (1)	94	4,16	0,10	4,90 1,2>3,4	0,006*
	Antrenörlük (2)	85	4,15	0,19		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,85	0,25		
	Rekreasyon (4)	55	3,78	0,12		
Eylem farkındalık birleşimi	Spor Öğretmenliği (1)	94	4,02	0,23	1,03	0,362
	Antrenörlük (2)	85	4,00	0,21		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,90	0,22		
	Rekreasyon (4)	55	3,89	0,11		
Açık hedefler	Spor Öğretmenliği (1)	94	4,19	0,22	4,98 1,2>3,4	0,004*
	Antrenörlük (2)	85	4,18	0,23		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,83	0,12		
	Rekreasyon (4)	55	3,82	0,26		
Belirli geri bildirim	Spor Öğretmenliği (1)	94	3,99	0,23	1,01	0,542
	Antrenörlük (2)	85	3,98	0,21		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,97	0,10		
	Rekreasyon (4)	55	3,96	0,19		
Göreve odaklanma	Spor Öğretmenliği (1)	94	4,10	0,25	5,018 1,2>3,4	0,001**
	Antrenörlük (2)	85	4,12	0,12		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,79	0,23		
	Rekreasyon (4)	55	3,76	0,21		
Kontrol duygusu	Spor Öğretmenliği (1)	94	3,99	0,22	0,96	0,652
	Antrenörlük (2)	85	3,97	0,11		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,96	0,22		

	Rekreasyon (4)	55	3,95	0,23		
Kendi farkındalığını Azalması	Spor Öğretmenliği (1)	94	3,86	0,12	0,54	0,745
	Antrenörlük (2)	85	3,85	0,26		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,84	0,23		
	Rekreasyon (4)	55	3,83	0,21		
Zamanın dönüşümü	Spor Öğretmenliği (1)	94	3,97	0,10	1,00	0,578
	Antrenörlük (2)	85	3,95	0,19		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,93	0,25		
	Rekreasyon (4)	55	3,92	0,12		
Amaca ulaşma deneyimi	Spor Öğretmenliği (1)	94	4,13	0,23	0,59	0,648
	Antrenörlük (2)	85	4,12	0,21		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	4,09	0,22		
	Rekreasyon (4)	55	4,07	0,11		
Toplam ölçek puan	Spor Öğretmenliği (1)	94	4,05	0,22	4,02	0,009*
	Antrenörlük (2)	85	4,04	0,23		
	Spor Yöneticiliği (3)	76	3,91	0,12	1,2>3,4	
	Rekreasyon (4)	55	3,89	0,26		

*p<0,05 ve **p<0,001

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yıldız ve ark. (2015) ve Ersöz (2011), çalışmalarında optimal performans duygu durumlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Bu farklılık sonucunda erkek sporcuların kadın sporculara oranla daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları belirtilmiştir. Bayköse (2014) tarafından yapılan araştırmada da yalnızca optimal performans duygu durumunun alt boyutu olan kendilik farkındalığının azalması alt boyutunda farklılık vardır. Bazı çalışmalarda ise optimal performans duygu durumu cinsiyete göre değişmediği belirtilmiştir (İmamoğlu ve ark., 2019; Karaağaç ve Şahan, 2021; Koehn,2007; Murcia ve ark., 2008; Sharp ve ark., 2007; Yamaner ve ark.,2020). Bu çalışmada optimal performans duygu durum ölçeği alt boyutları ve toplam ölçek puanlarında cinsiyete anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (p>0,05). Kadın ve erkek spor fakültesi öğrencilerinin performans duygu durumlarının benzer olduğu söylenebilir.

İmamoğlu ve ark., (2019) çalışmalarında takım ve ferdi spor yapmaya göre optimal performans duygu durum ölçeği alt boyutları karşılaştırılmasında alt boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İri ve Şengür (2022) çalışmalarında optimal performans duygu durumu ve görev zorluğu-beceri dengesi, açık hedefler, belirli geri bildirim, göreve odaklanma alt boyutlarının bölüm değişkenine göre karşılaştırılmasında anlamlı fark olduğu farkın antrenörlük eğitimi bölümü lehine olduğu tespit edilmiştir. Eylem farkındalık bileşimi, kontrol duygusu, kendilik farkındalığın azalması, zaman dönüşümü alt boyutlarında ise bölüm değişkenine göre karşılaştırılmasında fark bulunmamıştır. Bu çalışmada öğrencilerin okudukları bölümlere göre görev zorluğu/beceri dengesi, açık hedefler, göreve odaklanma alt boyutları ve toplam ölçek puanlamasında anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05 ve p<0,001). Öğrencilerin okudukları bölümlere göre eylem farkındalık birleşimi, belirli geri bildirim, kontrol duygusu, kendi farkındalığını azalması, zamanın dönüşümü ve amaca ulaşma deneyimi alt boyutlarında ise benzerlik vardır (p>0,05). Spor öğretmenliği ve Antrenörlük bölümlerinde okuyan öğrencilerin ölçek puanlarının spor yöneticiliği ve rekreasyon bölümlerinde okuyan öğrencilerden yüksek olması öğretmenlik ve antrenörlük bölümlerinde okuyan öğrenim gören öğrencilerinin içsel motivasyon, adaptasyon ve hırs gibi özellikleri kullanarak performanslarını üst seviyeye taşıyacak hem takım sporlarında hem de bireysel sporlarla ilgilenmelerinin optimal performans duygu durumlarının yüksek olmasına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Demlikoğlu (2020), basketbolcuların optimal performans duygu durumlarının ortalamasının üstünde olduğunu belirtmiştir. İmamoğlu ve ark.(2019), çalışmalarında sporcu öğrencilerde optimal performans duygu durumunun iyi olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada da öğrencilerin optimal performans duygu durumları iyi olduğu söylenebilir.

Sonuç: Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin optimal performans duygu durumları cinsiyete göre benzerken öğrenim gördükleri bölümlere göre ise farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca spor bilimleri fakültesi değişik bölümlerinde okuyan öğrencilerin optimal performans duygu durumları iyi olduğu söylenebilir. Öğrencilerin etkin uğraştıkları Spor branşlarına veya milli olup olmalarına göre optimal performans duygu durumları incelenebilir.

KAYNAKLAR

Ada E.N.D.,Aşçı H.,Çetinkalp F.Z.K. Altıparmak M.E.(2012). Sürekli Optimal Performans Duygu Durum-2 (SOPDD-2) Ölçeğinin Beden Eğitimi Dersi İçin Değerlendirilmesi, *Hacettepe J. of Sport Sciences*, 23 (2), 43–49

Altıntaş,A., Aşçı F.H., Çağlar E.(2010). Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Ve Egzersiz Davranışı, *Hacettepe J. of Sport Sciences*, 21 (2), 71–78

Aşçı FH, Çağlar E, Eklund RC, Altıntaş A, Jackson S. (2007). Durumluk ve sürekli optimal performans duygu durum-2 ölçeklerinin uyarlama çalışması. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 18 (4), 182-196.

Bayköse N. (2014). Sporcularda kendinle konuşma ve imgeleme düzeyinin optimal performans duygu durumunu belirlemedeki rolü, Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, <http://hdl.handle.net/123456789/7451>

Csikszentmihalyi M. (1990). *The psychology of optimal experience*. (M. Csikszentmihalyi ed.). Newyork: Harper Perennial.

Deci EL, Ryan RM. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-determination in Human Behavior*. New York:Plenum Press.

Demlikoğlu, A. (2020). Yıldız ve genç erkek basketbolcularda beslenme durumu ile optimal performans duygu durumunun değerlendirilmesi. Trakya Üniversitesi Yüksek lisans tezi, Edirne.

Ersöz. G., Egzersize Katılım Güdüsü, Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeyinin Egzersiz Davranış Basamağına ve Fiziksel Aktivite Düzeyine Göre İrdelenmesi, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sporda Psiko Sosyal Alanlar Ana Bilim Dalı, İzmir, 2011

İmamoğlu O. Yamaner F, Yamaner E. (2019). Üniversite Spor Eğitimi Öğrencilerde Optimal Performans Duygu Durumunun Araştırılması, 5. Uluslararası İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Sempozyumu, (Editörler: Faruk Yamaner - Sami Baskın), 3. Cilt, sh. 16771682,Antalya, : <http://www.ishss.org>

İri R., Şengür E. (2022). Comparison of Physical Activity Levels and Flow State in terms of Some Variables, *CBU Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 17(2), 369-379.

Koehn S. (2007). Openness And Attainment Of Flow State, Victoria University, School Of Human Movement Recreation And Performance, Faculty Of Human Development, Doctorate Thesis

Moneta GB. (2004). The flow experience across cultures. *Journal of Happiness Studies*, 5, 2, 115-121.

Murcia JAM, Gimeno EC, Coll DGC. (2008). Relationship among goal orientations, motivational climate and flow in adolescents athletes: Differences by gender. *The Spanish Journal of Psychology*, 11, 1, 181-191.

Sharp EH, Coastsworth JD, Darling N, Cumsille P , Ranieri S. (2007). Gender differences in the self-defining activities and identity experiences of adolescents and emerging adults. *Journal of Adolescence*, 30, 251-269.

Yamaner, F., ıplak E., ve İmamoğlu, O. (2020). Sporcu ğrencilerde optimal performans duygu durumunun araştırılması, *Turkish Studies*, 15(2), 1515-1522. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41771>

Yıldız B. A.,Gölşen D.B.A. Yılmaz B. (2015). Sporcuların Optimal Performans Duygu Durumunun Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi, *Niçe University Journal of Physical Education And Sport Sciences*, Vol 9:55-61

ŞUŞA–MİLLİ-MƏNƏVİ İRSİMİZ

SHUSHA—OUR NATIONAL-SPIRITUAL HERITAGE

Vusala KARIMOVA-ORUJOVA

Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Folklore The department of "The collection and systematization of folklore" Baku, "İçəri Şəhər", 8th Small Fortress, 31

ORCID ID: 0000-0003-2332-1205

Azərbaycan mədəniyyətinin incisi Şuşa, mühüm tarixi-strateji şəhər və bütövlükdə böyük bir mədəniyyət mərkəzidir. Tarixi dövrlərdə bir çox amansız təziqlərə məruz qalan Şuşa, buna baxmayaraq öz əzmkarlığını və özünün milli-mədəni, mənəvi potensialını qoruyub saxlamışdır. Xüsusi memarlıq üslublu tarixi abidələrin, məscidlərin, musiqi məktəbləri, mədəniyyət evləri, hamamlar, muzeylər, kitabxanalar və neçə-neçə nadir sənət incilərinin məkanı olan bu tarixi şəhər bütövlükdə Azərbaycan mədəniyyətinin özəyini təşkil edir. Maddi olaraq bilinən bu sərvətlərlə yanaşı, Şuşa həmçinin mənəvi sərvətlərin banisi olan şəhərdir. Azərbaycan və dünya musiqisinə böyük töhvə vermiş Üzeyir bəy Hacıbəyov, Xan qızı Natəvan, musiqiçi və rəssam Mir Möhsün Nəvvab, Bülbül və digər neçə-neçə dahilər məhz, Şuşa mühitində yetişmişdilər. Qafqazda yeganə şərq musiqi alətləri fabriki yalnız Şuşada olmuşdur. 1992-ci il mayın 8-də böyük mədəniyyət mərkəzi Şuşa erməni vandalları tərəfindən işğal olundu. İşğal nəticəsində Şuşa böyük insan itkisi ilə yanaşı, maddi-mənəvi itkilərə də məruz qaldı. Erməni qəsbkarları şəhərin bir çox tarixi məkanlarını qarət edib talan etdilər. Bu talançılıq, vandallıq, təkcə Azərbaycan mədəniyyətinə deyil, həm də dünya mədəni irsinə qarşı törədilən bir cinayətdir. Erməni vandalları hətta heykəlləri güllələdilər. Beləki, Xan qızı Natəvanın, Üzeyir Bəy Hacıbəyovun, Bülbülün heykəllərini güllələyərək İrəvana, ondan sonra isə Gürcüstana apardılar. Gürcüstanda Yaşayan Azərbaycanlıların məlumatına əsasən heykəllər aşkarlanmış, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin səyi ilə 1993-cü ildə Bakı şəhərinə gətirilmişdir. 8 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycan Ordusunun şücaəti və Ali baş Komandan İlham Əliyevin böyük siyasi səyi ilə Şuşa erməni vandallarından azad olundu. Maddi-mənəvi sərvətimiz olan güllələnmiş heykəllər Cənab Prezidentin təşəbbüsü ilə öz doğma şəhərinə qaytarılaraq əvvəlki yerlərinə qoyuldu. Lakin bütün bunlara baxmayaraq ermənilər maddi-mədəni abidələrin məskəni olan Şuşada tarixin izlərini silə bilmədilər. Şuşanın simvolu, "Cıdır Düzü", tarixi məhəllələr, Şuşanın Qala divarları, özünə məxsus daş küçələri, "Xarı bülbül"-ü bu gün də maddi, milli-mənəvi dəyər kimi Şuşanı- Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzi, sərvəti kimi dünyaya tanıtdırır. Şuşada keçirilən ən-ənəvi "Xarı Bülbül" festivali bərpa olundu. "Azərbaycan Musiqisinin beşiyi", "Şərqi Konservatoriyası" adlandırılan Şuşa Azərbaycan tarixində xüsusi strateji şəhər, mənəvi və milli-mədəni mərkəzdir. **Açar sözlər: Azərbaycan, Şuşa, Cıdır Düzü, "Xarı Bülbül", mədəniyyət.**

Shusha, the pearl of Azerbaijani culture, is an important historical and strategic city and a great cultural center. Shusha, which has been subjected to many cruel pressures in historical periods, nevertheless maintained its determination and its national-cultural and spiritual potential. This historical city, which is a place of historical monuments with special architectural style, mosques, music schools, houses of culture, baths, museums, libraries and several rare pearls of art is the core of Azerbaijani culture as a whole. In addition to these materially known riches, Shusha is also a city that is the founder of spiritual riches. Uzeyir bey Hajibeyov, Khan gizi Natavan, musician and artist Mir Mohsun Navvab, Bulbul and several other geniuses who made a great contribution to Azerbaijani and world music grew up in Shusha. The only factory of oriental musical instruments in the Caucasus was only in Shusha. On May 8, 1992, the great cultural center Shusha was occupied by Armenian vandals. As a result of the occupation, Shusha suffered not only great human losses, but also material and moral losses. Armenian invaders looted many historical sites of the city. This looting and vandalism is a crime committed not only against the Azerbaijani culture, but also against the world cultural heritage. Armenian vandals even shot the statues. Thus, the statues of Khan gizi Natavan, Uzeyir Bey Hajibeyov, Bulbul were shot and taken to

Yerevan, and then to Georgia. According to Azerbaijanis living in Georgia, the statues were discovered and brought to Baku in 1993 by the efforts of National Leader Heydar Aliyev. On November 8, 2020, Shusha was liberated from Armenian vandals due to the bravery of the Azerbaijani Army and the great political efforts of Supreme Commander-in-Chief Ilham Aliyev. At the initiative of Mr. President, the shot statues, which are our material and spiritual wealth, were returned to their hometowns and put in their previous places. However, despite all this, the Armenians could not erase the traces of history in Shusha, the home of material and cultural monuments. The symbol of Shusha, the Jidir Duzu (Horse Plain), historical neighborhoods, Shusha Fortress walls, its own stone streets, Khari Bulbul (Foreign Nightingale) today introduces Shusha as a material, national and spiritual value to the world as a cultural center and wealth of Azerbaijan. The traditional "Foreign Nightingale" festival held in Shusha has been restored. Shusha is called the "Cradle of Azerbaijani Music" and "Conservatory of the East" and it is a special strategic city, spiritual and national-cultural center in the history of Azerbaijan. **Keywords: Azerbaijan, Shusha, Jidir Duzu, "Khari Bulbul", culture.**

Şuşa Azərbaycan mədəniyyətinin paytaxtıdır. Bu əbəs yerə belə deyilməmişdir. Şuşa Azərbaycan mədəniyyətinə, tarixinə böyük töhvələr vermiş bir çox dahilərin, tarixi şəxsiyyətlərin vətənidir. Dahi Üzeyir Hacıbəyov, ecazkar səslə Bülbül, Xan qızı Natəvan, Firidun Bəy Köçərli, Əhməd Ağa oğlu, Xan Şuşinski, Seyid Şuşinski, Sadiqcan, Süleyman Ələsgərov və digər neçə-neçə məşhur simalar Şuşa torpağının yetirməsi olmuşlar. Hər zaman xalqın mədəniyyətinə, tarixinə böyük diqqət və qayğı ilə yanaşan fenomen şəxsiyyət Heydər Əliyev Şuşa haqqında belə demişdir:

“ Şuşa təkcə şuşalılar üçün yox, bütün azərbaycanlılar üçün, vətəninini, millətini sevən hər bir vətəndaşımız üçün əziz bir şəhərdir, əziz bir torpaqdır, əziz bir qaladır, əziz bir abidədir ” Heydər Əliyev Ümummilli Lider. www.azerbaijan-news.az/view-188966/susa-tarixi-medeni-ve-straeji-ehemiyete-malik-seher

1748-ci ildə Qarabağ Xanlığının əsası qoyuldu. Qarabağ Xanı Pənahəli Xan Cavanşirin təşəbbüsü ilə 1752- cildə Şuşa şəhərinin inşasına başlandı və bu möhtəşəm şəhərin inşası 1756- 1757 cillərdə başa çatdı. Pənahəli Xan Cavanşir Şuşanı Qarabağ Xanlığının paytaxtı elan elədi. Şəhər Pənahəli Xanın şərəfinə Pənahabad adlandırıldı. Sonralar, bir müddət “Qala”, daha sonralar isə, Şuşa adlanmağa başlandı.

Pənahəli Xanın oğlu İbrahimxəlil Xan öz hakimiyyəti illərində(1763- 1806) Şuşanın ətrafına böyük strateji əhəmiyyətə malik qala divarlarını çəkdi.

İbrahimxəlil Xanın dövründə Şuşa özünün sürətli inkişaf dövrünü keçirmişdir. Qala divarlarının içində divanxana, iki böyük imarət və yardımçı binalar inşa olunmuşdur. Şuşanın ən qədim məhəlləsi olan “Yuxarı məhəllə” Pənahəli Xanın dövründə, “Aşağı məhəllə” adlanan məhəlləsi isə İbrahimxəlil Xanın dövründə salınmışdır.

1805-ci ildə İbrahimxəlil Xanla rus generalı Sisyanov arasında “Kürəkçay” müqaviləsi imzalandı və Qarabağ Xanlığı Rusyanın tərkibinə daxil edildi. Bununlada, Qarabağda çarizmin mövqeyi genişlənməklə ermənilərin Qarabağa köçürülməsi başlandı.

Əslində İbrahimxəlil Xanın Qarabağ Xanlığını, öz hakimiyyətini müdafiə məqsədi ilə imzaladığı bu müqavilə onun və ailə üzvlərinin həyatı bahasına başa gəldi. Hər zaman ikiüzlü siyasət oynayan, riyakar rus hakimiyyəti bu dəfə də ənənəsinə sadıq qaldı.

12 İyun 1806-ci uildə İbrahim Xan 17 nəfər ailə üzvləri ilə birlikdə Şuşanın “Xan Bağı” adlanan ərazisində, rus generalı Lisaneviçin başçılığı ilə faciəvi şəkildə qətlə yetirildi.

Şuşa həm maddi, həm də mənəvi sərvətlər məkanıdır. Şuşanın ipəyi, Şuşa xalçası, Şuşanın çini qabları bütün dünyada şöhrət qazanmışdır. Bu maddi sərvətlər öz maddilik dairəsindən çıxaraq Azərbaycan mədəniyyətinin, mənəviyyatının, mənəvi dəyərləri aspektindən qiymətli incilərdir.

Şuşa tacirləri dünyanın bir çox şəhərləri: Tehran, Təbriz, Səmərqənd, Bağdad, Marsel şəhərləri ilə geniş ticari iləqələr saxlamışlar. Bu da Şuşanın maddi, həm mənəvi nümunələrinin dünyada tanınmasına səbəb olmuşdur.

1992-ci ildə erməni vandallarının Şuşanı işğalı nəticəsində bu gözəl tarixi şəhər böyük insan tələfatı ilə yanaşı, tarixi əhəmiyyətli böyük maddi və mənəvi itkilərə də məruz qaldı.

“1992-ci il mayın 8-də Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində Şuşanın 25 məktəbi, 31 kitabxanası, 17 klubu, 8 mədəniyyət evi, 4 texnikumu, 2 İnstitut filialı, 7 uşaq bağçası, 4 kinoteatrı, 5 mədəniyyət və istirahət parkı, 2 sanatoriya-turist bazası, 2 mehmanxana, Azərbaycan Xalçası Dövlət Muzeyinin filialı, Şuşa Dövlət Dram Teatrı, Şuşa Televiziyası, Şərq musiqi alətləri fabriki, Dövlət Rəsm Qalereyası, Uşaq sağlamlıq məktəbi talan edilmiş, yandırılmış və dağıdılmışdır.”

Şuşada 17 məhəllə vardır. “Çuxur”, “Köçərli”, Qurdların”, “Quyuluq”, “Hacı Yusifli”, “Dəmirçilər”, “Saaatlı”, Culfalar”, “Hacılı”, “Merdinli”, “Hamamqabağı”, “Ağadədəli”, “Mamayi”, “Çuxur məhəllə” “Keştazlı”, “Təbrizli”, “Qazançılı”, “Əylisli”və “Çöl qala”məhəlləsi.

Şuşanın hər bir məhəlləsi tarixi baxımdan böyük maddi və mənəvi abidədir.

Məhəllələr yuxarı və aşağı məhəllələr olmaqla bir-birindən fərqlənir.”Burada düzənlik ərazilər, məhəllə meydanları, məcidlər daha geniş olmaları ilə memarlıq üslubu ilə başqalarından fərqlənirdi. Qalanın qalanın aşağı ərazisində isə, su quyuları , çarhovuzlar, çeşmələr, kəhrizlər çoxluq təşkil edirdi. Küçələrin və məhəllə meydanlarının genişliyi, yaşayış binalarının, xana, xanın övladlarına , tacirlərə, din xadimlərinə məxsus olan binalar dahada artırıldı. Yuxarı məhəllələrdə isə əsasən ziyalılar və sənətkarlar yaşayırdılar. “ www.yeniazərbaycan.com/Sosial_e68618_az.html

Şuşa, hər bir məhəlləsi, daş döşənmiş küçələri, saf bulaqları, tanınmış ziyalıları ilə bütövlükdə Azərbaycanın maddi-mənəvi isidir. Şuşa, Xurşid Banu Natəvan, Üzeyir Bəy Hacıbəyov, Firudin Bəy Köçərli, Əhməd Ağaoğlu, Sadiqcan, Xan Şuşinski, Seyid Şuşinski, Cabbar Qaryağdıoğlu, Bülbül, Fikrət Əmirov, Rəşid Behbudov, Süleyman Ələsgərov və digər neçə-neçə, dünya musiqisinə, elminə, dünya siyasi-ədəbi fikir tarixinə öz töhvəsini vermiş şəxsiyyətlər yurdudur.

“Şuşa Azərbaycanın unikal mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Təbii gözəllikləri ilə seçilən bu şəhər memarlığımızın və orta əsrlər şəhərsalma sənətinin qiymətli abidəsidir. Milli-mənəvi dəyərlərimizi və musiqi ənənələrimizi daim yaşadan Şuşa mühüm iqtisadi, siyasi və mədəni əhəmiyyətə malik şəhər kimi təşəkkül tapanadək zəngin yol keçmiş, Qarabağ xanlığının mərkəzi olmaqla xaqamızın həyatında özünə məxsus rol oynamışdır. Qasımbəy Zakir, Xurşidbanu Natəvan, Mir Möhsün Nəvvab, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Yusif Vəzir Cəmənşəminli, Firidun bəy Köçərli, Əhməd bəy Ağaoğlu və digər görkəmli şəxsiyyətləri ilə tarixə düşən bu şəhər dünyada Azərbaycan muğamının beşiyi olaraq tanınır

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti” (4) Səh. 4

Bu ecazkar tarixi şəhər zaman-zaman mənfur ermənilərin diqqət və marağında olmuşdur. Xislətində nəyisə qapmaq, tez özünküləşdirmək xisləti olan bu vandallar 1988-ci illərin əvvəlindən başlayan siyasi ixtişaşların nəticəsi olaraq 1992-ci ildə Qala şəhər Şuşanı işğal etdilər. Şəhəri raket atəşinə tutdular. Şuşanın işğalı zamanı Ermənilər yanaşı olaraq digər şəhərləri də raket atəşinə tutdular. Nəticədə mülki əhali arasında böyük, qanlı faciələr yaşandı. Beləki, 1992-ci ildə may ayının səkkizində Ağdam ərazisində yerləşən erməni birləşmələri ağdam şəhərini raket atəşinə tutmuş və atılan raket fərdi yaşayış evinə düşmüşdür. Nəticədə evin sakini on yeddiyaşlı oğlu və 20 yaşlı qızı yaşlı qızı və faciəli şəkildə həlak olmuş, onun tikələri paramparça olaraq ətrafa səpələnmişdir.

Qarabağa gələn ziyarətçilərin “Qafqazın Xerosiması” adlandırdığı bu şəhid şəhərdə “Ağdam və mən” verlişini ərsəyə gətirən Səadət Əliyeva verlişlərin birində həmin dəhşətli hadisəni yaşayan Ağdam sakininin xatirələrini işıqandırmışdır. (“Ağdam və mən verlişi “O evdə nəyim qaldı” 23 iyul, 2021 burxılışı”)

“Şuşanın işğalı nəticəsində 480 günahsız vətəndaş qətlə yetirilib, 600 nəfər yaralanıb, 22 min insan öz yurdundan didərgin düşüb. Əsir götürülmüş 68 soydaşımızın taleyi barədə bu günə qədər məlumat yoxdur.

İşğal nəticəsində Şuşadakı bir sıra tarixi-mədəniyyət abidələri düşmən tərəfindən talan edilib. Bu siyahıya Xan və Qaxal mağaraları, Şuşa qalası da daxil olmaqla bütövlükdə 279 dini, tarixi və mədəni

abidə daxildir.” www.trt.net.tr/azerbaycan/turk-dunyasi/2020/05/08/8-may-qarabagin-ur-yi-susanin-igali-gunudur-266416

Şuşanın maddi-mənəvi abidələrindən biri də Azərbaycanın böyük şairi və dövlət xadimi Molla Pənah Vaqifin məqbərəsidir. Bu əzəmətli abidə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və səyi nəticəsində inşa olunmuş 14 yanvar 1982-ci ildə açılışı olmuşdur.

Vaqif türbəsi sənətsünaslıq doktoru Əbdülvahab Salmzadə, memarlıq üzrə elmlər namizədi, əməkdar memar Eldar Kanukovun layihəsi əsasında tikilmişdir.

29 iyul 1982-cildə, ilk dəfə burada “Vaqif poeziya günləri” keçirilmişdir. Sonradan bu, ənənə halını almışdır.

Ermənilərin Şuşanı 30 illik işğalı nəticəsində Azərbaycan mədəniyyətinin bu mədəni, mənəvi incisi, “Vaqif poeziya günləri”də işğal olundu. 30 il Şuşa bu tədbiri görmədi.

44 günlük Vətən müharibəsində əziz Şəhidlərin, Qazilərin şücaəti və Ali Baş Komandan Prezident İlham Əliyevin böyük siyasi əzmi nəticəsində Qarabağ, Şuşa mənfur ermənilərdən azad olundu!

Şuşada yenidən “Vaqif poeziya günləri” keçirildi.

“Avqustun 30-da Vaqif Poeziya Günləri Şuşa işğaldan azad edildikdən sonra Heydər Əliyev Fondu tərəfindən ilk dəfə şairin doğma şəhərində yenidən təşkil olunub.” (3) Səh. 4

Otuz illik işğaldan sonra “Vaqif poeziya günləri” nin açılışını Prezident İlham Əliyev, Vitse Prezident Mehriban Xanım Əliyeva etmişlər.

Açılışda Prezident İlham Əliyev demişdir:

“Əziz dostlar, bu gün ölkəmizin həyatında çox əlamətdar bir gündür. Biz böyük Azərbaycan şairi, dövlət xadimi, Qarabağ xanının vəziri Molla Pənah Vaqifin məqbərəsinin önündə Vaqif Poeziya Günlərinin açılışını qeyd edirik. Bu münasibətlə sizi və bütün Azərbaycan xalqını ürəkdən təbrik edirəm. Vaqifin məqbərəsi bütün digər tarixi abidələrimiz kimi işğal edilmiş torpaqlarda erməni vandalizminə məruz qalmışdır. Bu gün isə məqbərə tam bərpa edilib və dünən məqbərənin ikinci açılışı olmuşdur. Bildiyiniz kimi, Molla Pənah Vaqifin məqbərəsinin Şuşada ucaldılması qərarını ulu öndər Heydər Əliyev vermişdir. Onun təşəbbüsü ilə 1982-ci il yanvarın 14-də burada qarlı, şaxtılı havada bu məqbərənin açılışı olmuşdur. Bu, sıradan olan hadisə deyildi. Çünki o vaxt Şuşa Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin bir hissəsi idi. Bildiyiniz kimi, uzun illər ermənilər Şuşaya iddia edirdilər, Şuşanı erməni şəhəri kimi qələmə verməyə çalışırdılar. Halbuki, bunun üçün heç bir tarixi, mədəni əsas yox idi. Onu da nəzərə almalıyıq ki, Molla Pənah Vaqif təkcə şair yox, eyni zamanda, Qarabağ xanının vəziri idi. (3) Səh. 4)

İşğaldan azad olunandan sonra Prezident İlham Əliyevin səyi ilə Qarabağın digər bölgələrində olduğu kimi Şuşada da böyük quruculuq işlərinə başlandı. Şuşanın həm maddi, həm də mənəvi siması özünə qaytarıldı. “Vaqif poeziya günləri” ilə yanaşı, ənənəvi “Xarı bülbül” festivallı keçirilməsi bərpa olundu. “44 günlük Vətən müharibəsində ərazi bütövlüyümüz bərpa ediləndən, Şuşa şəhəri azadlığına qovuşandan sonra 2021-ci il 12-13 may tarixlərində “Xarıbülbül” festivalı yenidən təşkil olundu. Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı 29 ildən sonra yenə doğmalarını, qonaqlarını qarşıladı... Festivalda Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqların musiqi kollektivləri çıxış etdilər, xalq və klassik musiqi nümunələrindən ibarət zəngin və maraqlı proqram təqdim olundu. Azərbaycan Ordusunun misli görünməmiş qəhrəmanlığı sayəsində azadlığına qovuşan Şuşanın hər qarış torpağı, sıldırım qayaları “Bayatı-Şiraz” muğamının sədasına büründü... Şübhəsiz ki, qala-şəhərimizin növrəği hələ qabaqdadır. “Xarıbülbül” musiqi festivalı o xoş günlərin müjdəsidir.” (5) Xalq qəzeti, - 2022-. 12 may,- S.10)

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Şuşa ədəbi mühiti, 19-cu əsr ədəbi məclisləri Şuşanın mənəviyatının göstəricisi olmaqla yanaşı bu füsunkar şəhərin ermənilərə heç bir aidiyyəti olmamağının ən vacib və əsaslı sübutudur. Çünki ədəbi, düşüncə, ədəbi məclislər, xalqın milli məfkurəsinin, bütövlükdə milli mənəvi təfəkkürünün əksidir ki, bu da yalnız köklü xalqın o məkan üzərində sahibliliyindən irəli gələn əsas amildir. Hansı ki, ermənilərin Şuşaya, Qarabağa heç bir aidiyyəti olmadıqları, oraya köç şəklində köçürülmələri, bu ədəbi məclislərdə iştirakının olmamaları onların Qarabağa sonradan yerləşmələrinin, bu torpaqların sahibi olmadıqlarının sübutudur.

“Şuşanın təkə ərazisini deyil, həm də mədəniyyətini mənimsəmək iddiasında olan ermənilər, heç bir əsas olmadan XIX əsrdə Şuşada mədəniyyətin inkişafının onlara aid olması təsəvvürünü formalaşdırmağa çalışırlar. Şuşanın ermənilərə heç bir dəxli olmamasına tutarlı cavablardan biri də orada yaranan ədəbiyyat, sənət inciləri, XIX əsrin ədəbi məclisləridir. XIX əsr Şuşa ədəbi məclisləri özünün çoxyönlü funksiyası, ədəbiyyata, mədəniyyətə, maarifə verdiyi töhfələri ilə fərqlənir. “Məclisi-üns” (“Dostluq məclisi”) ədəbi məclisi 1864-cü ildə Şuşada şair Mirzə Rəhim Fənanın təşəbbüsü ilə təşkil edilmişdir. Məşğələləri şair Hacı Abbas Ağahın evində keçirilən bu məclisin əvvəllər dörd üzvü olmuşdur. 1872-ci ildə Xurşidbanu Natəvanın məclisi öz himayəsinə götürməsi onun məşğələlərini daha da canlandırmış, məclis üzvlərinin sayı çoxalıb otuzaya yaxınlaşmış və şöhrəti Qarabağın hüdudlarını aşmışdır. “Məclisi-üns”də tanınmış Qarabağ şairləri ilə yanaşı məşhur xanəndə və sazəndələr də iştirak etmişlər. Məclisi-fəramuşan” (“Unudulmuşlar məclisi”) və ya “Məclisi-xamuşan” (“Dinməz, sakit adamlar məclisi”) adlı ədəbi məclis Qarabağda Mir Möhsün Nəvvabın təşəbbüsü ilə 1872-ci ildə təşkil edilmişdi. Onun fəal üzvləri Həsənəliyağa xan Qaradağski (Qaradaği), Abdulla bəy Asi, Sədi Sani Qarabaği (Cinli), Fatma xanım Kəminə olub. Məclisin məşğələləri Mir Möhsün Nəvvabın evində keçirdi. “Məclisi-fəramuşan” 1910-cu ilədək fəaliyyət göstərmişdir. Qarabağ xanəndələri də bu məclisdə

yaxından iştirak edirdilər. “ (1)“Ədəbi mühit”Səh.1)

Haşiyə: El arasında belə bir ifadə vardır: “söz haqdan gələr”. 2020-ci ilin səkkiz may tarixində Şuşanın işğalı günündə, bu ağrı-acını özündə əks etdirən Şuşaya həsr etdiyim “Bir gün gələcəyik” şeirini yazdım . Aşağıda həmin şeir qeyd olunur:

Şuşa, mənim əsir şəhərim!
Yolları, cığırları yesir şəhərim!
Yetim qaldı Cıdır Düzü,
Xarı Bülbül qan ağladı!
Sənin yaralanmış görkəmin ürəkləri dağladı!
Dəyişib mənfur düşmən donunu,
yeni don geydirdilər!
Səni dəyişmək istədilər!
Dəyişmədin, Şuşam!
Düşmənin donu əynində yamaq kimi!
Yamaq düşmənin donu əynində yamaq kimi!
Dəyişmə Şuşam!
Dayan! Dur!
Mənim qürurlu, vüqarlı, məğrur Şuşam!
Bizi gözlə!
Bir gün gələcəyik, bizi gözlə!

Haqdan gələn söz öz yerini tapdı. Məhz, həmin il, 2020-ci il sentyabr ayının 27- də başlanan müharibə Azərbaycan xalqının Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyevin ətrafında dəmir yumruq kimi birləşməsi “8 Noyabr” da Azərbaycan xalqının qələbəsi, Qarabağın- Şuşanın işğaldan azad olunması ilə nəticələndi.

“Əziz bacılar və qardaşlar, bu gün bu müjdəni mən burada - Şəhidlər xiyabanında doğma xalqıma verirəm. Bu, təsadüfi deyil. Bu, təbiidir. Bu gün şəhidləri mizin ruhu qarşısında bir daha baş əyirəm. Bu gün bəyan edirəm ki, şəhidlərimizin qanı yerdə qalmır. Erməni vəhşiliyinin qurbanlarının, Xocalı qurbanlarının qanı yerdə qalmır. İntiqamımızı döyüş meydanında aldım. Biz mülki vətəndaşlara qarşı heç vaxt müharibə aparmamışıq, bu dəfə də aparmamışıq. Baxmayaraq ki, mənfur düşmən 93 mülki

şəxsi namərd atəşlə öldürüb, 400-dən çox mülki şəxs yaralanıb. Amma mən dedim yox, biz azərbaycanlıyıq! Biz intiqamımızı döyüş meydanında alacağıq və alırıq! Onların ordusunu məhv etmişik, texnikasını məhv etmişik, məhv edirik və edəcəyik. Düşməni qovuruq və qovacağıq!

Mən bu gün, eyni zamanda, ulu öndər Heydər Əliyevin məzarını ziyarət etdim, onun ruhu qarşısında baş əydim. Ürəyimdə dedim, xoşbəxt adamam ki, ata vəsiyyətini yerinə yetirdim.

Şuşanı azad etdik! Bu, böyük Qələbədir! Şəhidlərimizin, Ulu Öndərin ruhu şaddır bu gün!

Gözün aydın olsun, Azərbaycan! Gözünüz aydın olsun, dünya azərbaycanlıları! Mən bu günlərdə dünya azərbaycanlılarından və Azərbaycanda yaşayan insanlardan minlərlə məktub alıram. Hər gün minlərlə məktub. Sadəcə olaraq, heyfsilənirəm ki, bütün bu məktubları oxuya bilmirəm. Sadəcə olaraq, vaxt çatmır. Nə qədər gözəl sözlər, nə qədər böyük dəstək göstərilir.

Bu gün biz bir daha bütün dünyaya sübut edirik ki, biz böyük xalqıq, biz məğrur xalqıq! Biz yenilməz xalqıq! Biz döyüş meydanında düşməne yerini göstəririk!

Bu günlərdə dəfələrlə Azərbaycan xalqına müraciət edərək düşməne yumruq göstərmişdim. Demişdim ki, bu yumruq elə belə yumruq deyil. Bu, dəmir yumruqdur. Bu dəmir yumruqla düşmənin başını əzirik və əzəcəyik! Eyni zamanda, bu yumruq birliyimizin rəmzidir. Bax, bu gün Azərbaycan xalqı bu yumruq kimi birləşib! Həmişə belə olacaq! Bu birlik əbədi olacaq! Bu birlik bizə gələcəkdə də bütün vəzifələri icra etmək üçün imkan yaradacaq.

Mən bütün bu illər ərzində - 17 il ərzində Azərbaycan xalqının dəstəyini hiss etmişəm, görmüşəm, inamını, mənə olan xoş münasibəti görmüşəm. Bu, mənə güc verir. Bu, mənim siyasətim üçün əvəzolunmaz dəstəkdir. Həmişə Azərbaycan xalqını əmin edirdim ki, mən Vətəne, doğma xalqıma ləyaqətlə, sədaqətlə xidmət edəcəyəm. Şadam ki, sözümlərin üstündə durmuşam. Həmişə olduğu kimi, sözümlə sadıq olmuşam. Bu tarixi bir gündə Azərbaycan xalqına bu müjdəni vermək mənim həyatımda bəlkə də ən xoşbəxt günlərimdən biridir.

Əziz Şuşa, sən azadsan!

Əziz Şuşa, biz qayıtmışıq!

Əziz Şuşa, biz səni dirçəldəcəyik!

Şuşa bizimdir!

Qarabağ bizimdir!

Qarabağ Azərbaycandır! Şəhidlər Xiyabanı 8 noyabr 2020 (6) səh.17

Bu tarixi qələbə Prezident İlham Əliyevin mətin, qətiyyətli siyasi iradəsinin və Azərbaycan xalqının şücaətinin bariz nümunəsidir. Bu qələbə Azərbaycanın igid oğul və qızlarının- Şəhidlərin qanı bahasına əldə olunan qələbədir.

Sən Azərbaycanın zəfər bayrağı,

Xalqın inamı, rifahı İlham!

Sən dünyaya səs salan Vətən sorağı,

Vətənin basılmaz dayağı İlham!

Sən Vətəni yüksəklərdən yüksəklərə ucaladan,

Sən düşmənləri göylərdən yerə alçaldan.

Xalqımın yeganə xilasını İlham!

Xalqın ən böyük dayağı İlham!

Sən Vətən sərhədinə yenilməz sipər,
Alınmaz qalasan, ikeçilməz sədsən,
Sən Vətən keşiyində ayıq-sayıq əskər,
Xalqını qoruyan yeganə, təksən!
Sən Azərbaycan səmasında parlayan günəş!
Yurdumun işıqlı sabahı İlham!
Sən düşməni yandırıb- yaxan bir atəş,
İşıqlı gələcək sorağı İlham!

Mübarəkdir qələbən, Vətənoğlu!

Bu çətin, şanlı yolda Allah sənə yar olsun!

Dahi insan yadigarı İlham Heyər oğlu!

Qoy, həmişə, hər yerdə, Allah səni qorusun!

(Bu şeiri 2018-ci ilin aprel ayında Prezident İlham Əliyevin qələbə qazanıb yenidən hakimiyyətə gəlməsi münasibəti ilə yazmışdım və o qələbə Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın- Şuşanın alınması üçün bir körpü oldu)

Bəli, Şuşa indi azaddır! Şuşa, Qarabağ Əziz Şəhidlərin, Qazilərin, Ali baş Komandan, Prezident İlham Əliyevin şah əsəridir!

Qarabağ Azərbaycandır!

“İyirmi səkkiz il yarım işğal altında olan Şuşa azad edildi! Şuşa indi azaddır! Biz Şuşaya qayıtmışıq! Biz bu tarixi Qələbəni döyüş meydanında qazandıq.

2020-ci il noyabrın 8-i Azərbaycan tarixində əbədi qalacaqdır. Bu tarix əbədi yaşayacaq! Bu, bizim şanlı Qələbəmizin, zəfərimizin günüdür!

(Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Kitabxanası (2)“Azad Şuşa”.səh 3)

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1) Azərbaycan Respublikasının İşlər İdarəsinin Kitabxanası “ Ədəbi mühit”

2) Azərbaycan Respublikasının İşlər İdarəsinin Kitabxanası “Azad Şuşa”

3) Azərbaycan Dəmiryolçusu qəzeti. Sentyabr 2021-ci il 9(7035)

4) Zəfərimizin təntənəsi-2022-ci il Şuşa ilidir:metodik vəsait/tərt.ed. L. Əhmədova; elmi red. K. Tahirov; red. Aygün Məmmədova. Bakı, 2022-42 s.

5) Xalq qəzeti,-2022-. 12 may,- S.10

6) Şuşa. Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı: bibliografiya/ Tərt. Ed.X. abbasova;elmi red. K. M, tahirov; red.E.r. Nəciyev. – Bakı, 2021.- 600s.

FİNANSAL DİJİTALLEŞMENİN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BRICS+T ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

THE EFFECTS OF FINANCIAL DIGITALIZATION ON INCOME DISTRIBUTION: A RESEARCH ON BRICS+T COUNTRIES

Ayberk ŞEKER

*Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Yıldırım, Bursa*

Mahmut Kadir İŞGÜVEN

*Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
İşletme Bölümü, Yıldırım, Bursa*

ÖZET

Çalışma kapsamında hızla büyümekte olan BRICS ülkeleri ile Türkiye’de finansal dijitalleşmenin gelir adaletsizliği üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Araştırma modelinde gelir adaletsizliğini temsilen gini katsayısı bağımlı değişken olarak yer alırken, bilgisayarlı finansal işlemlere erişim, internet kullanımı ve kişi başına gelir değişkenleri ise bağımsız değişkenler olarak modelde yer almaktadır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler Pedroni (1999) panel eşbütünleşme testi vasıtasıyla analiz edilmiştir. Eşbütünleşme analizi sonucunda, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri, Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik analizi ile test edilmiştir. Panel nedensellik analizi neticesinde, finansal dijitalleşmeden gelir adaletsizliği ve kişi başına gelire doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, internet kullanım oranından finansal dijitalleşmeye doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmüştür. Finansal dijitalleşmenin zorluklarını ele almak ve potansiyel faydalarını en üst düzeye çıkarmak için politika yapıcılar ve paydaşlar çok yönlü bir yaklaşım benimsemelidir. Bu doğrultuda, teknolojiye ve dijital altyapıya uygun fiyatlı erişimi teşvik edilerek, dijital okuryazarlık ve beceri eğitim programları geliştirilerek ve adil ve kapsayıcı dijital finansal piyasalar sağlayan rekabet ve düzenleyici uygulamalar teşvik edilerek dijital uçurum ile mücadele edilmelidir. Sonuç olarak, gelir eşitsizliği ile finansal dijitalleşme arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Dijital finansal hizmetler, eşitsizlikleri azaltma ve finansal kapsayıcılığı artırma potansiyeline sahipken, sosyal ve ekonomik açıdan kapsayıcı bir şekilde uygulanmadığı takdirde eşitsizlikleri de sürdürebilmektedir. Etkili politikalar ve stratejiler, finansal dijitalleşmenin dönüştürücü gücünden yararlanmak ve gelir düzeyleri veya sosyoekonomik durumları ne olursa olsun toplumun tüm üyelerine fayda sağlamasını sağlamak için çok önemlidir.

Anahtar kelimeler: Gelir Eşitsizliği, Finansal Dijitalleşme, İnternet Kullanımı, Ekonomik Kalkınma.

ABSTRACT

It is analyzed the effects of financial digitalization on income inequality in the rapidly growing BRICS countries and Turkey in this study. In the research model, the gini coefficient representing income inequality is included as the dependent variable, while the variables of access to computerized financial transactions, internet usage and income per capita are included in the model as independent variables. Long-term relationships between variables were analyzed using by the Pedroni (1999) panel cointegration test. As a result of the cointegration analysis, it has been determined that there are long-term relationships between the variables. In addition, causality relationships between variables were tested via Dumitrescu-Hurlin (2012) panel causality test. As a result of the panel causality analysis, it has been determined that there is a unidirectional causality relationship from financial digitalization to income inequality and per capita income. In addition, it has been observed that there is a unidirectional

causality relationship from internet usage rate to financial digitalization. Policy makers and stakeholders must take a multifaceted approach to address the challenges of financial digitalization and maximize its potential benefits. Accordingly, the digital divide should be tackled by promoting affordable access to technology and digital infrastructure, developing digital literacy and skills training programs, and promoting competition and regulatory practices that ensure fair and inclusive digital financial markets. In conclusion, the relationship between income inequality and financial digitalization is complex and multifaceted. Whereas digital financial services have the potential to reduce inequalities and increase financial inclusion, they can also perpetuate inequalities if not implemented in a socially and economically inclusive manner. Effective policies and strategies are essential to harness the transformative power of financial digitalization and ensure that it benefits all members of society, regardless of their income level or socioeconomic status.

Keywords: Income Distribution, Financial Digitalization, Internet Usage, Economic Development.

GİRİŞ

Teknoloji ve dijital platformlardaki ilerlemelerin gelir dağılımı ve ekonomik eşitsizlikler üzerinde önemli ve karmaşık etkileri bulunmaktadır. Gelir eşitsizliği ile finansal dijitalleşme arasındaki bu karmaşık ilişkilerin ortaya koyulması büyük önem arz etmektedir. Dijital teknoloji ve geleneksel finansın ortak bir ürünü olarak dijital finans, geleneksel finansın dayandığı fiziksel süreçlere dayanmayan, coğrafi olarak daha nüfuz edici ve daha düşük maliyet avantajlarına sahip finansal niteliklere sahiptir (Arner vd., 2019). Finansal gelişme ve gelir dağılımı ilişkisi incelendiğinde, literatürde bir fikir birliği bulunmamakla birlikte gerçekleştirilen çalışmaların dijital finansın gelir dağılımı üzerindeki kritik rolünü araştırmaktadır (Liv d., 2020; Shen vd., 2020). Dijital ekonominin yaygınlaştığı günümüzde, dijital finansal işlemler her alanda finansal gelişimin önemli bir motoru haline gelmiştir. Finansal dijitalleşmenin artması, mobil bankacılık, mobil ödeme sistemleri ve dijital para birimleri dâhil olmak üzere yeni birtakım finansal hizmetlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yenilikler finansal kapsayıcılığı artırma ve eşitsizlikleri azaltma potansiyeline sahipken, aynı zamanda mevcut eşitsizlikleri arttırabilecek zorlukları da içermektedir.

Finansal dijitalleşme, finansal hizmetlere erişimi genişletmektedir (Gautam vd., 2021: 1). Mobil bankacılık ve dijital ödeme sistemleri, bireylerin işlem yapmalarını, tasarruf yapmalarını ve krediye erişmelerini sağlayarak finansal katılımı teşvik etmiştir. Bu teknolojik gelişmeler, ekonomik güçlenme için daha önce ulaşılamaz fırsatlar sağlayarak zenginler ve ekonomik olarak dezavantajlı olanlar arasındaki uçurumu kapatma potansiyeline sahiptir.

Bununla birlikte, gelir eşitsizliği ile finansal dijitalleşme arasındaki ilişki yalnızca olumlu sonuçlarla karakterize edilmemektedir. Dijital finansal hizmetlerin benimsenmesi, genellikle düşük gelirli topluluklardaki bireyler için engeller oluşturabilecek teknolojiye ve güvenilir internet bağlantısına erişim gerektirmektedir. Bu dijital bölünme, ekonomik olarak dezavantajlı grupları daha da marjinalize ederek gelir eşitsizliğini devam ettirebilmektedir. Ayrıca, dijital finansal hizmetlerin bazı avantaj sahibi grupların elinde yoğunlaşması, piyasa tekellerine yol açarak rekabeti sınırlayabilmekte ve potansiyel olarak tüketicileri dezavantajlı duruma getirebilmektedir. Bu kapsamda finansal teknolojilerin gelişimini yoksulluğun azaltılmasında önemli bir araç olarak kullanabilmek amacıyla bireylere finansal teknolojilerin kullanımına ilişkin eğitimlerin verilmesi sunulan yeni finansal hizmetleri yoksulluğun azaltılmasında önemli bir araç haline getirmektedir (Ajide, 2015).

Küresel ekonomi içerisinde rekabet halinde olan ülkeler, finansal teknolojileri yoksulluğun azaltılması, yeni istihdam olanaklarının yaratılması, ekonomik kalkınma ile refah düzeylerinin yükseltilmesi için önemli bir araç olarak görmektedirler (Rastogi vd., 2021). Finansal teknolojilerin gelişmesinin yoksulluğun azalmasıdaki etkileri gelişmiş ülkelerde oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Dijitalleşme ile birlikte, toplumdaki tüm bireylerin finansal teknolojik gelişmelerden yararlanabildiğini anlamına da gelmemektedir (Rastogi vd., 2020; Kuknor & Rastogi, 2021). Bu doğrultuda finansal okuryazarlığın artırılması ile birlikte finansal teknolojilerin istihdam düzeyini geliştirebileceği ve yoksulluğun azaltılarak ekonomik kalkınmanın sağlanabileceği ifade edilmektedir (Rastogi vd., 2017). Bununla birlikte, teknolojinin gelişimi ile finansal araçların bireylerin kullanımı için yaygınlaştırılması yoksulluğun azaltılmasını teşvik etmektedir (Abor vd., 2018; Ogbeide, S. O., & Igbini, 2019).

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde finansal dijitalleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki çeşitli boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bazı çalışmalar, finansal dijitalleşmesinin finansal hizmetlere, kredilere ve ödeme sistemlere erişimi kolaylaştırması ve kapsayıcı özelliği vasıtasıyla gelir dağılımındaki olumsuzlukları önemli düzeyde azalttığını ileri sürmektedir. Böylelikle dijital ödeme araçlarının etkin bir şekilde kullanılarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılabileceği savunulmaktadır.

Buna karşın literatürde bazı çalışmalarda ise, finansal dijitalleşme kapsayıcılığının ve entegrasyonunun yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle az gelirli kesimin eğitim, finansal okuryazarlık ve internet kullanımı konularında yeterli bilgiye sahip olmamalarının finansal dijitalleşmenin getirdiği olanaklardan yararlanamamasına sebep olduğu belirtilmektedir. Düşük gelir grubundaki bireylerin finansal teknolojileri kullanabilecekleri elektronik cihazlara ulaşamamaları ya da internet kullanım olanaklarına sahip olmamaları dijital finansal uygulamalara eşit düzeyde erişememelerine sebep olmaktadır (Mejia & St-Pierre, 2008). Bu kapsamda toplumda bireyler arasında oluşan dijital yeteneklerdeki farklılıkların aslında ekonomik olduğu ileri sürülmektedir (Dijk, 2006; Friemel, 2014).

Literatür incelendiğinde finansal dijitalleşmenin, gelir dağılımını olumlu etkilediğini öne süren çalışmalar yer almaktadır (Ji vd., 2021; Gautam vd., 2021; Wang ve Ji, 2022; Li vd., 2023; Yin ve Choi, 2023). Dijital teknoloji ve finansın birleşimi ile finansal kapsayıcılık için yeni bir kalkınma modeli ortaya çıktığını ifade eden Ji vd. (2021), Çin'deki finansal kaynakların dağılımındaki mevcut dengesizlik ve kentsel-kırsal gelir uçurumu üzerinde nasıl bir etkisi olacağını incelemiştir. Elde ettiği bulgular değerlendirildiğinde, dijital kapsayıcı finansal araçları ile kentsel-kırsal gelirinin önemli ölçüde yakınsayabileceği, dijital kapsayıcı finansın boyutlarından yalnızca kapsamın genişliği, kentsel-kırsal gelir farkını önemli ölçüde azaltabilirken, kullanım derinliği ve dijitalleşmenin etkileri önemli olmadığı, dijital kapsayıcı finansal araçlar ile bölge sakinlerinin girişimciliğini teşvik eden aktarım mekanizması aracılığıyla kentsel-kırsal gelir uçurumunu azaltabileceği ve bölgesel ekonomik kalkınma ve eğitim ne kadar kötüyse, dijital kapsayıcı finansın kentsel-kırsal gelir uçurumunu o derece artacağı tespit edilmiştir.

Wang ve Ji (2022) çalışmasında dijital finansal gelişimin Çin'de bireylerin gelir düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda, dijital finansal hizmetlerin artmasının vatandaşların geliri üzerinde önemli ve olumlu bir etkiye sahip olduğunu görülmüştür. Ayrıca, dijital finansal gelişimin en çok kırsal nüfusa, düşük vasıflı işçilere ve temel endüstrilerde çalışan bireylere fayda sağladığı tespit edilmiştir.

Finansal teknolojinin Hindistan'ın yoksulluğu üzerindeki etkilerini inceleyen Gautam vd. (2021), finansal teknolojinin yoksulluk düzeyi üzerindeki etkisini ampirik olarak analiz etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, finansal teknolojilerdeki gelişmelerin Hindistan'daki yoksulluk düzeyi üzerindeki etkisi arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur.

Çin'de gelir dağılımı ve dijital teknolojiler arasındaki ilişkileri inceleyen Li vd. (2023), dijital teknolojilerin işgücü payı üzerindeki etkisini panel veri analizi vasıtasıyla incelemiştir. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, dijital teknolojilerin finansal sınırlamaları hafifleterek işgücü payını artırdığı görülmüştür. Böylelikle, dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte işgücünü gelir düzeyi ve refahının artacağı ifade edilmektedir.

G-20 ülkelerin dijitalleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki hem doğrudan hem de düzenleyici etkilerini inceleyen Yin ve Choi (2023), panel veri analizi yöntemini kullanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, dijitalleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığı ve dijitalleşmenin ticari açıklıkla etkileşimini ve doğrudan yabancı yatırımın gelir açığını daraltmaya yardımcı olduğunu ancak etkinin gelir düzeyine göre heterojen olduğu tespit edilmiştir. Dijitalleşmenin gelir uçurumunu kapatmadaki etkisinin orta gelirli ülkelerde yüksek gelirli ülkelere göre daha büyük bir etkiye sahip olduğu ortaya koyulmuştur.

Finansal dijitalleşmenin gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkileri bulunduğunu savunan çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Bunlardan biri olan Ullah vd. (2021) çalışmasında Kuşak Yol ülkelerinde gelir eşitsizliği ve yoksulluğun azaltılmasında finansal dijitalleşmenin rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Analiz sonuçlarına göre, Kuşak Yol ülkelerinde kurumsal kalitenin olmadığı bir ortamda dijital dönüşümün gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerinde olumlu etkileri olmayacağını ileri sürmüştür.

Literatürde finansal dijitalleşmenin, gelir dağılımını ilk olarak olumsuz, ilerleyen süreçte olumlu etkilediğini ileri süren çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalardan Yao ve Ma (2022), Çin'deki dijital finansal gelişimin mevcut durumu bağlamında dijital finans gelişiminin gelir dağılımı üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmanın sonuçları, dijital finans gelişiminin Çinlilerin gelir dağılımı üzerindeki Kuznets etkisini ortaya koymuştur. Finansal dijitalleşmenin ilk dönemde gelir eşitsizliğini olumsuz yönde etkilediği, daha sonraki süreçte dijital finansın gelişimiyle birlikte gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerin önemli ölçüde azaldığı ortaya koyulmuştur.

Bir diğer çalışma ise Youxue ve Shimei (2022) tarafından gerçekleştirilmiş, Çin'deki 280 şehirde yaşayan bireylerin dijital finans ve gelir dağılımları arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test etmiştir. Çalışma kapsamında, dijital finans gelişiminin Çinli bireylerin gelir dağılımı üzerinde bir Kuznets etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda bölgesel ekonomik gelişmenin daha yüksek bir aşamaya ulaştığında, dijital finans gelişiminin bölgedeki bireylerin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisinin önemli ölçüde azaldığı ortaya koyulmuştur.

YÖNTEM VE VERİ SETİ

Finansal dijitalleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkileri ekonometrik analizler vasıtasıyla analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında yüksek potansiyele sahip olan ve kırılğan ekonomik yapıları bulunan BRICS+T ülkeleri analizler kapsamına alınmıştır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizlerde verilerin ulaşılabilirliği kısıtı dolayısıyla 2011-2021 yılları arasına ait yıllık frekanstaki veri seti kullanılmıştır. Araştırma modelinde BRICS+T ülkelerinin gini katsayısı bağımlı değişkenler olarak ele alınmıştır.

Çalışma kapsamında belirlenen bağımsız değişkenler ise BRICS+T ülkelerinde 100.000 yetişkine düşen ATM sayısı, İnternet kullanan nüfusun toplam nüfusa oranı ve kişi başına gelir düzeyi olarak belirlenmiştir. Modele dâhil edilen BRICS+T ülkelerinin tüm verileri Dünya Bankası veritabanından temin edilmiştir.

$gini_{it}$: BRICS+T ülkelerinin Gini Katsayısı

$dijifin_{it}$: BRICS+T ülkelerinde 100.000 yetişkine düşen ATM sayısı

$intuse_{it}$: BRICS+T ülkelerinde İnternet kullanan nüfusun toplam nüfusa oranı

$ln(gdppc)_{it}$: BRICS+T ülkelerinde kişi başına gelir düzeyi

Değişkenlere ait bilgiler doğrultusunda BRICS+T ülkelerinde finansal dijitalleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkileri analiz etmek için ortaya koyulan araştırma modeli aşağıda bulunmaktadır (1):

$$gini_{it} = \beta_0 + \beta_1 dijifin_{it} + \beta_2 intuse_{it} + \beta_3 ln(gdppc)_{it} + \varepsilon \quad (1)$$

BULGULAR

Çalışma kapsamında hızla büyümekte olan BRICS ülkeleri ile Türkiye'de finansal dijitalleşme ile gelir adaletsizliği arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. Araştırma modelinde gelir adaletsizliğini temsilen gini katsayısı bağımlı değişken olarak yer alırken, bilgisayarlı finansal işlemlere erişim, internet kullanımı ve kişi başına gelir değişkenleri ise bağımsız değişkenler olarak modelde yer almaktadır. Serilerin yatay kesit bağımlılığının analizi Breusch-Pagan LM (Breusch ve Pagan, 1980), Pesaran CD (Pesaran, 2004) ve Pesaran scaled LM (Pesaran, 2004) testleri aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler Pedroni (1999) panel eşbütünleşme testi vasıtasıyla analiz edilirken, nedensellik ilişkileri Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik analizi ile test edilmiştir.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Değişken/Test	CD _{BP}	CD _{LM}	CD
$gini_{it}$	28.285**	2.425**	2.125**
$dijifin_{it}$	67.258***	9.541***	4.044***
$intuse_{it}$	150.957***	24.822***	12.276***
$ln(gdppc)_{it}$	86.239***	13.006***	12.706***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Panel veri analizlerinden geçerli sonuçlar elde edilebilmesi için değişkenlerin yatay kesit bağımlılıklarının sınanması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Breusch-Pagan LM (Breusch ve Pagan, 1980), Pesaran ölçekli LM (Pesaran, 2004) ve Pesaran CD (Pesaran, 2004) testleri vasıtasıyla değişkenlerin yatay kesit bağımlılıkları test edilmiştir. Tablo 1'de yer alan sonuçlara göre, tüm değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, BRICS+T ülkelerinin gelişmekte olan ekonomiler olarak ortak özelliklere sahip olmaları ve kırılgan bir ekonomik yapılarının olması nedeniyle ekonomide ortaya çıkan şokların diğer ülkeleri etkileyebileceği gözlemlenmiştir.

Tablo 2. PESCADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabit	Sabit+Trend
<i>Düzye</i>		
<i>gini_{it}</i>	2.610	1.700
<i>dijifin_{it}</i>	-0.654	-2.287
<i>intuse_{it}</i>	-1.591	-2.495
<i>ln(gdppc)_{it}</i>	-0.392	-1.852
<i>Birinci Farklar</i>		
<i>gini_{it}</i>	-3.182***	-3.397***
<i>dijifin_{it}</i>	-3.148***	-3.657***
<i>intuse_{it}</i>	-3.240***	-3.283**
<i>ln(gdppc)_{it}</i>	-2.938***	-3.786***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Analizler doğrultusunda Pesaran (2007) tarafından ortaya koyulan PESCADF birim kök testi sonuçları Tablo 2'de bulunmaktadır. Birim kök testi sonucunda, gini katsayısı, 100.000 yetişkine düşen ATM sayısı, internet kullanan nüfusun toplam nüfusa oranı ve kişi başına gelir düzeyi değişkenlerinin düzeylerinde birim kök içerdikleri ancak birinci farklarında [I(1)] durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, araştırma modelinde birinci fark düzeylerinde durağan oldukları tespit edilen değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizleri vasıtasıyla test edilmesine karar verilmiştir.

Tablo 3. Panel Eşbütünleşme Testlerine Ait Sonuçlar

Pedroni Eşbütünleşme Testi	İstatistikler
PP Panel-İstatistiği	-4.159***
ADF Panel- İstatistiği	-3.579***
PP Grup- İstatistiği	-6.749***
ADF Grup- İstatistiği	-3.384***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler Pedroni (1999) panel eşbütünleşme testi vasıtasıyla analiz edilmiştir. Eşbütünleşme analizi sonucunda, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik İlişkisi	Z HNC N, T	Z HNC N
<i>digifin</i> $\neq$ <i>gini</i>	1.726*	4.109***
<i>gini</i> $\neq$ <i>digifin</i>	0.566	1.813*
<i>ln(gdppc)</i> $\neq$ <i>gini</i>	-0.710	-0.713

$gini \Rightarrow \ln(gdppc)$	-0.674	-0.641
$intuse \Rightarrow gini$	0.517	1.716*
$gini \Rightarrow intuse$	1.058	2.788***
$\ln(gdppc) \Rightarrow digifin$	1.498	3.659***
$digifin \Rightarrow \ln(gdppc)$	2.751***	6.141***
$intuse \Rightarrow digifin$	3.009***	6.651***
$digifin \Rightarrow intuse$	0.473	1.630
$intuse \Rightarrow \ln(gdppc)$	1.480	3.623***
$\ln(gdppc) \Rightarrow intuse$	0.698	2.076**

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Dumitrescu & Hurlin (2012) panel nedensellik testi vasıtasıyla sınanmıştır. Tablo 4'te yer alan analiz sonuçlarına göre, internet kullanımından finansal dijitalleşmeye, finansal dijitalleşmeden de gelir dağılımına ve kişi başına gelire doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Finansal dijitalleşmenin zorluklarını ele almak ve potansiyel faydalarını en üst düzeye çıkarmak için politika yapımcılar ve paydaşlar çok yönlü bir yaklaşım benimsemelidir. Bu doğrultuda, teknolojiye ve dijital altyapıya uygun fiyatlı erişimi teşvik edilerek, dijital okuryazarlık ve beceri eğitim programları geliştirilerek ve adil ve kapsayıcı dijital finansal piyasalar sağlayan rekabet ve düzenleyici uygulamalar teşvik edilerek dijital uçurum ile mücadele edilmelidir.

Sonuç olarak, gelir eşitsizliği ile finansal dijitalleşme arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Dijital finansal hizmetler, eşitsizlikleri azaltma ve finansal kapsayıcılığı artırma potansiyeline sahipken, sosyal ve ekonomik açıdan kapsayıcı bir şekilde uygulanmadığı takdirde eşitsizlikleri de sürdürebilmektedir. Etkili politikalar ve stratejiler, finansal dijitalleşmenin dönüştürücü gücünden yararlanmak ve gelir düzeyleri veya sosyoekonomik durumları ne olursa olsun toplumun tüm üyelerine fayda sağlamasını sağlamak için çok önemlidir.

KAYNAKLAR

Abor, J. Y., Amidu, M., & Issahaku, H. (2018). Mobile telephony, financial inclusion and inclusive growth. *Journal of African Business*, 19(3), 430-453.

Ajide, F. (2015). Financial inclusion and rural poverty reduction: Evidence from Nigeria. *International Journal of Management Sciences and Humanities*, 3(2), 1-23.

Arner, D. W., Zetsche, D. A., Buckley, R. P., & Barberis, J. N. (2019). The identity challenge in finance: from analogue identity to digitized identification to digital kyc utilities. *Eur Bus Organ Law Rev.*, 20, 55–80.

Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239–253.

Dijk, J. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34, 221–235.

Dumitrescu, E. I. & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger noncausality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.

Friemel, T. N. (2014). The digital divide has grown old: Determinants of a digital divide among seniors. *New Media Soc.*, 18, 313–331.

Gautam, R. S., Kanoujiya, J., Bhimavarapu, V. M. & Rastogi, S. (2021). Financial technology and its impact on poverty in India. *International Journal of Management and Humanities (IJMH)*, 6(3), 1-10.

Ji, X., Wang, K., Xu, H., & Li, M. (2021). Has digital financial inclusion narrowed the urban-rural income gap: the role of entrepreneurship in China. *Sustainability*, 13, 8292.

Kuknor, S. & Rastogi, S. (2021). Determinants of profitability in Indian banks: a panel data analysis. *International Journal of Modern Agriculture*, 10(2), 978-986.

Li, J., Wu, Y., & Xiao, J. J. (2020). The impact of digital finance on household consumption: evidence from China. *Econ Model*, 86, 317–326.

Li, C., Huo, P., Wang, Z., Zhang, W., Liang, F., & Mardani, A. (2023). Digitalization generates equality? Enterprises' digital transformation, financing constraints, and labor share in China. *Journal of Business Research*, 163, 113924.

Mejia, D., & St-Pierre, M. (2008). Unequal opportunities and human capital formation. *J Dev Econ*. 86, 395–413.

Ogbeide, S. O., & Igbini, O. O. (2019). Financial inclusion and poverty alleviation in Nigeria. *Accounting and Taxation Review*, 3(1), 42-54.

Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61(S1), 653-670.

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. IZA Discussion Paper No. 1240.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.

Rastogi, S., Suresh, V. & Leonard, D. (2017). Financial inclusion and demonetization: an empirical study using exploratory factor analysis. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, 8(5), 38-46.

Rastogi, S., Sharma, A. & Panse, C. (2020). Open Banking and Inclusive Growth in India. *Indian Journal of Ecology*, 47(I9), 75-79.

Rastogi, S., Gupte, R. & Meenakshi, R. (2021). A holistic perspective on bank performance using regulation, profitability, and risk-taking with a view on ownership concentration. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(3), 1-19.

Shen, Y., Hueng, C. J., & Hu, W. (2020). Measurement and spillover effect of digital financial inclusion: a cross-country analysis. *Appl Econ Lett*, 1–6.

Ullah, A., Kui, Z., Ullah, S., Pinglu, C., & Khan, S. (2021). Sustainable utilization of financial and institutional resources in reducing income inequality and poverty. *Sustainability*, 13, 1038.

Wang, T. & Ji, C. (2022). How Does Digital Finance Affect People's Income: Evidence from China. *Security and Communication Networks*, 1-15.

Yao, L., & Ma, X. (2022). Has digital finance widened the income gap?. *PLoS ONE*, 17(2), 1-20.

Yin, Z. H., & Choi, C. H. (2023). Does digitalization contribute to lesser income inequality? Evidence from G20 countries. *Information Technology for Development*, 29(1), 61-82.

Youxue, J., & Shimei (2022). How digital finance affects income distribution: Evidence from 280 cities in China. *PLoS ONE*, 17(5), 1-19.

İŞ HUKUKUNDA ÜÇLÜ SOSYAL DİYALOG TRIPARTITE SOCIAL DIALOGUE IN LABOUR LAW

Ece Sıla HAFIZOĞLU

Arş. Gör. Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı, Sarıçam, Adana, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5486-9014

ÖZET

İş hukukunun ortaya çıkış amacı işçiyi korumak olsa da, bunun gerçekleştirilmesi adına işverenin mahvına yol açabilecek düzenlemelerin yapılması ya da her koşulda işçi lehine yorum ilkesinin sınırsız şekilde uygulanması mümkün değildir. Çünkü iş hukukunun çıkış noktası işçiyi korumak ise de, tüm hukuk alanlarında olduğu gibi bu alanda da nihai amaç “toplum yararı”dır. Sosyal devlet ilkesi doğrultusunda kendisine yüklenen ödevleri yerine getirirken Devlet ülke ekonomisini de göz ardı edemeyecektir. Anayasa m. 65 ile bu durum açıkça ortaya konmuştur. Sonuç olarak Devlet işçiyi koruma ilkesi temelinde ama işveren-işçi menfaat dengesini de gözeterek görevlerini yerine getirirken ve çalışma hayatına yönelik düzenlemeler yapıp politikalar belirlerken, aynı zamanda genel olarak toplum yararını da dikkate alacaktır. Sağlanması zor olan bu hassas denge açısından faydalı olabilecek bir mekanizma ise üçlü sosyal diyalogdur.

“Üçlü sosyal diyalog” ya da “üçlü yapılanma” en kısa şekliyle, “işçi, işveren ve hükümetin istihdama ilişkin konularda karar alma süreçlerine birlikte katılmaları” olarak ifade edilebilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kavramlar dizininde ise, “hükümetin, işverenlerin ve işçilerin (temsilcileri aracılığıyla) ortak sorunlara çözüm bulmak amacıyla, eşitlik ve tam bir bağımsızlık temelinde, kendilerini ifade etmesine imkân sağlayan bir diyalog” olarak tanımlanmıştır.

Üçlü sosyal diyalog, ILO açısından kurucu bir ilke ve temel bir değer olarak kabul edilmektedir. 1919 yılında ILO’nun kurulmasıyla hükümetler, işçiler ve işverenler arasındaki bu üçlü işbirliğinin kapısının açıldığı belirtilir. Üçlü sosyal diyaloga ilişkin ülkemizin de kabul ettiği 144 Sayılı ILO Sözleşmesi mevcuttur. Ayrıca ILO için esas teşkil edilen bu konuda, ulusal düzeyde üçlü sosyal diyalogun geliştirmesine yönelik olarak rehber hazırlanmış ve çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Ülkemizde de üçlü sosyal diyalog modeline uygun olarak çeşitli kurullar bulunmaktadır. İşçi ve işveren kuruluşları temsilcileri aracılığıyla bu kurullara katılarak devlet temsilcileri ile birlikte çalışma yaşamı ve koşullarının oluşturulmasında etkili olabilmektedirler.

Çalışmamızda öncelikle üçlü sosyal diyalog kavramının anlamı ve önemi ele alınacak, ayrıca ILO ile ülkemiz bakımından kavramın gelişim sürecine ve bu bağlamda ülkemizde üçlü sosyal diyalog modeline uygun oluşturulmuş kurullara yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: İş Hukukunda Üçlü Sosyal Diyalog, İş Hukukunda Üçlü Yapılanma, Üçlü Sosyal Diyalog (Yapılanma) Modeli

ABSTRACT

Although the purpose of the emergence of labour law is to protect the employee, it is not possible to make regulations that may lead to the destruction of the employer or to apply the principle of interpretation in favour of the employee unlimitedly under all circumstances. Because, although the starting point of labour law is to protect the employee, the ultimate goal in this field, as in all areas of law, is the "benefit of society". While fulfilling its duties in line with the principle of social state, the State cannot ignore the national economy. Article 65 of the Constitution clearly sets forth this situation. As a result, while the State fulfils its duties on the basis of the principle of protecting the employee, but also taking into account the balance of employer-employee interests, and while making regulations and

determining policies regarding labour life, it will also take into account the general public interest. A mechanism that may be useful in terms of this delicate balance, which is difficult to achieve, is tripartite social dialogue.

In its shortest form, "tripartite social dialogue" or "tripartite structuring" can be defined as "the joint participation of workers, employers and the government in decision-making processes on employment-related issues". In the International Labour Organization (ILO) Thesaurus, it is defined as "a dialogue that allows the government, employers and workers (through their representatives) to express themselves on the basis of equality and full independence in order to find solutions to common concern".

Tripartite social dialogue is considered a founding principle and a fundamental value for the ILO. In 1919, it is stated that the establishment of the ILO opened the door to this tripartite co-operation between governments, workers and employers. There is ILO Convention No. 144 on tripartite social dialogue, which Turkey has also ratified. In addition, guidelines have been prepared and various initiatives have been taken for the development of tripartite social dialogue at the national level on this issue, which is essential for ILO. In our country, there are various committees in accordance with the tripartite social dialogue model. Workers' and employers' organizations can participate in these committees through their representatives and can be effective in the formation of working life and its conditions together with state representatives.

In our study, firstly, the meaning and importance of the concept of tripartite social dialogue will be discussed, and also the development process of the concept in terms of ILO and our country and in this context, the boards formed in accordance with the tripartite social dialogue model in our country will be included.

Keywords: Tripartite Social Dialogue in Labour Law, Tripartite Structuring in Labour Law, Tripartite Social Dialogue (Structuring) Model.

GİRİŞ

"Üçlü sosyal diyalog" ya da "üçlü yapı(lanma)" kavramı en kısa şekliyle, "işçi, işveren ve hükümetin istihdama ilişkin konularda karar alma süreçlerine birlikte katılmaları" olarak ifade edilebilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kavramlar dizininde ise, "hükümetin, işverenlerin ve işçilerin (temsilcileri aracılığıyla) ortak sorunlara çözüm bulmak amacıyla, eşitlik ve tam bir bağımsızlık temelinde, kendilerini ifade etmesine imkân sağlayan bir diyalog" olarak tanımlanmıştır.

Sosyal diyalogün tüm düzeyleri (üçlü/çok taraflı ya da ikili) çalışma hayatı ve toplumsal yaşam için gerekli olsa da toplumun genelini kapsayan niteliği sebebiyle üçlü sosyal diyalog hem uluslararası hem de ulusal düzeyde önemli bir konudur. Uluslararası üçlü sosyal diyalogün tek örneği olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), temel ilkesi ve yapı taşı bu kavramın önemine binaen yürüttüğü çalışmalarla sadece uluslararası boyutta değil ulusal boyutta da ülkelerin kendi üçlü sosyal diyalog uygulamalarının gelişmesine yardımcı olmaktadır. "Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogün Geliştirilmesi Projesi" kapsamında "Ulusal Üçlü Sosyal Diyalog" rehberi hazırlanıp bu çeşitli dillere çevrilmiş ve ayrıca, ülkemizden örnek verirse, Türkçe'ye de çevrilen bu rehberin yanı sıra Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi tarafından akademisyenlere ve uzmanlara konunun çeşitli yönlerine ilişkin raporlar hazırlanmıştır¹.

Üçlü sosyal diyalogün temelinde yatan hoşgörü, tartışma ve uzlaşma anlayışının toplumsal bütünleşme ve demokrasinin önünü açtığı; ayrıca taraflar arasında sosyal diyalog yoluyla oluşturulacak diyalog, uzlaşma ve işbirliği kültürünün, toplumsal gerilim ve çatışmaların yarattığı kaynak ve zaman kaybını da

¹ ENGİN, Murat, AB Ülkelerinde İkili, Üçlü, Genişletilmiş Sosyal Diyalog Mekanizmaları ve İyi Uygulama Örnekleri, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogün Geliştirilmesi Projesi, Ankara, 2018; BEDİR, Eyüp/UYANIK, Yücel/DEMİRCİ, Sertçe/KARAMAN, Nursel, Türkiye'de Sosyal Diyalog Mekanizmalarının Değerlendirilmesi ve Analizi, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogün Geliştirilmesi Projesi, Ankara 2018; ADAMAN, Fikret/BİRELMA, Alpan/BUĞRA, Ayşe/ÇELİK, Aziz/YILMAZ, Volkan/ÖZCAN, Begüm/İNAL, İrem/İŞİK, Çağlayan, Türkiye'de Sosyal Diyalog Algısı: Kamuoyunun, Çalışanların ve İlgili Aktörlerin Bakış Açuları, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogün Geliştirilmesi Projesi, Ankara, 2018.

büyük ölçüde azalttığı ifade edilmektedir. Çünkü üçlü/çoklu sosyal diyalog mekanizmaları ile kesimler arasında “aynı gemide” oldukları anlayışının daha iyi benimsendiği belirtilmiştir. Sadece psikolojik ve algısal değil doğrudan etki olarak da, ikna ve uzlaşma zemininde ülke ekonomik ve sosyal konularına ilişkin her tarafın menfaatlerini gözeterek kararların alınabileceği de vurgulanmıştır².

Çalışmamızda önce, Dünyada ve ülkemizde sadece çalışma hayatını değil toplumun genelini etkileyen, belirtildiği gibi ülkelerin yönetiminde çeşitli yönlerden katkıları olabilen bu kavramın anlamı ve önemine yer verilecektir. Daha sonra Uluslararası Çalışma Örgütü bakımından üçlü sosyal diyalog ele alınacaktır. Son olarak da Türkiye’deki temel üçlü/çok taraflı sosyal diyalog uygulamaları genel açıdan incelenecektir.

I. ÜÇLÜ SOSYAL DİYALOG KAVRAMI VE ÖNEMİ

Üçlü sosyal diyalog kısaca “işçi ve işveren kuruluşlarının yani sosyal tarafların çalışma yaşamını ilgilendiren resmi karar mekanizmalarına katılmaları³” veya “işçi, işveren ve hükümetin istihdama ilişkin konularda karar alma süreçlerine birlikte katılmaları⁴” gibi çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Daha detaylı olarak ise “sosyal faktörleri işçi, işveren ve hükümet olan, bu faktörlerin ekonomik ve sosyal politikalara ilişkin ortak ilgi ve çıkarları doğrultusunda bir araya gelerek yaptıkları her türlü müzakere, görüş alışverişi veya karşılıklı bilgi aktarımını ifade eden üçlü yapı⁵” ya da “kamu kurumları ve sosyal ortaklar arasında kamu politikaları, kanunlar ve diğer karar verme süreçlerinin tartışılması amacıyla ekonomik ve sosyal alanlarda gerçekleştirilen danışma ve işbirliği⁶” şeklinde açıklanmıştır.

Tanımlar arasında farklar varsa da görüldüğü üzere kavramın “hükümet/devlet, işçi ve işveren” olmak üzere 3 temel unsuru vardır; “üçlü yapı(lanma)” şeklinde de ifade edilmesine sebep olan bünyesinde barındırdığı bu üç taraftan dolayı diyalog ayrıca “üçlü iş birliği” olarak da adlandırılmıştır⁷.

Literatürde “sosyal diyalog” kavramının, ismiyle müsemma üçayaklı bir yapı olan “üçlü sosyal diyalog”a karşılık olarak kullanıldığı görülse de esasen bu bir üst kavramdır⁸. Sosyal diyalog, farklı düzeylerde gerçekleşebilmektedir. Bunlar ikili sosyal diyalog (işçinin yönetime katılımı) ve konumuz üçlü/çok taraflı sosyal diyalogdur⁹.

Üçlü sosyal diyalog, diğer ikisi “toplu iş sözleşmesi özerkliği” ve “işçinin yönetime katılımı (ikili sosyal diyalog)” olan iş hukuku esaslı katılım prensibinin üç görüntüsünden biridir¹⁰. Bu sebeple ikili sosyal diyalog diğer bir ifadeyle (işçinin) yönetime katılımı kavramını da üçlü sosyal diyalog (üçlü yapılanmadan) kavramından ayırmak gerekmektedir. Belirtildiği üzere ikisi de “sosyal diyalog mekanizması” ve iş hukukunun temel prensiplerinden “iş hukukunda katılım”ın kendini gösterme şekilleri olsa da, birbirlerinden farklı olgulardır ve karıştırılmamalıdır. Üçlü yapılanmada (üçlü sosyal

² GÖRMÜŞ, Ayhan, “Türkiye’de Sosyal Diyalogun Gelişimi”, Çalışma ve Toplum Dergisi, Yıl: 2007, Cilt:3, Sayı: 14, s. 118.

³ SÜZEK, Sarper, İş Hukuku, Yenilenmiş 21. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2021, ss. 50-51.

⁴ SUR, Melda, “İşverenin Yönetim Hakkının Çağdaş Sınırlamaları ve Sosyal Diyalog”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, Yıl: 2019, Cilt: 21, Özel Sayı, s. 2286.

⁵ ÖREN, Kenan/ÇEVİK, Sara Gülşah, “2001-2020 Yılları Arası Türkiye’de Sosyal Diyalog Uygulamaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2022, Cilt: 27, Sayı: 1, ss. 2, 10.

⁶ ENGİN, s. VIII.

⁷ DERELİ, Toker, “SOSYAL DİYALOG: Ekonomik ve Sosyal Konsey Hakkında”, Ekonomik Yaklaşım Yıl:1997, Cilt: 8, Sayı: 27, ss. 113,114; ÖREN/ÇEVİK, s. 2.

⁸ CAM, Erdem, İşyeri Düzeyinde Sosyal Diyalog ve Sosyal Tarafların Görüşleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 44; SUR, s. 2286.

⁹ KORAY, Meryem/ÇELİK, Aziz, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Sosyal Diyalog, Belediye-İş Yayınları, Ankara, 2007, s. 22; BEDİR/UYANIK/DEMİRCİ/KARAMAN, s. 9; SUR, s. 2286; KASAPÖĞLU, Mehmet Muharrem/ÖÇAL, Mehmet, “Türkiye’de Sosyal Diyalog Ve Sosyal Diyalogun Uygulama Mekanizmaları”, Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika Tartışmaları, Editörler: Adem Korkmaz ve Gülsüm Korkut, Detay Yayıncılık, Ankara, 2019, ss. 84, 86, 90; ÇETİNKAYA İSTİKBAL, Nahide Işıl/KOPUZ, Ersin, “Politika Oluşturma Sürecinin Bir Aktörü Olarak Ekonomik Ve Sosyal Konsey”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 11, Sayı: Ek Sayı 1, s. 330; YILDIZ, Neşe, “Türkiye’deki Ulusal Sosyal Diyalog Mekanizmalarının Değerlendirilmesi ve İzlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2022, Cilt: 24, Sayı: 1, s. 222.

¹⁰ SÜZEK, s. 49.

diyalog) yukarıda belirtildiği gibi devlet (hükümet) unsuru bulunmasına karşın, yönetime katılmada devlet unsuru yer almaz; işçiler ülkelerde benimsenmiş olan ölçü ve şekilde işletmenin veya işyerinin yönetiminde bilgi, görüş ve karar sahibi olurlar¹¹. Kısaca işçinin yönetime katılması (ikili sosyal diyalog), işçi ve işveren tarafları arasındaki ikili etkileşim ve işbirliği anlamına gelir. Doktrinde bu sınıflandırma, kavramın bünyesinde daha çok tarafı barındırıp barındırmaması yönüyle “dar veya geniş anlamda sosyal diyalog” olarak da ifade edilmiştir¹².

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de, sosyal taraflar ve hükümet arasındaki diyaloğun sağlanması için aşağıda en temellerine yer verilecek olan çeşitli kurul, konsey ya da komisyonlar oluşturulmaktadır. Bu mekanizmalarda, üçlü sosyal diyaloğun gereği olarak Çalışma Bakanlığı’ndan devlet görevlileri ile birlikte işçi, kamu görevlileri ve işveren konfederasyonları temsilcileri yer almaktadır; ancak bazılarında değişik bakanlıklar, üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütleri gibi idari teşkilatta yer alan kuruluşlardan temsilciler, yargı mensupları ve bazı durumlarda sivil toplum kuruluşlarından da temsilciler bulunabilmektedir. Bu katılım prensibinin esas alındığı üçlü sosyal diyalog modelleri ise, üçlü yapılanma yerine “çok taraflı sosyal diyalog”, “çoklu yapılanma” ya da “genişletilmiş sosyal diyalog” veya “üçlü artı (sivil toplum)” olarak ifade edilmiştir¹³.

İş hukukunun ortaya çıkış noktası işçiyi korumak olmasına rağmen günümüz modern iş hukuku çerçevesinde “işçiyi koruma”nın işverene rağmen onun mahvına yol açacak şekilde korunma anlamına gelmediği kabul ediliyorsa ve taraflar arasında menfaat dengesinin sağlanması esassa, devletin “temelinde bir özel hukuk sözleşmesi yatan ve spesifik özellikler taşıyan iş ilişkisi”ne dair düzenlemeleri yaparken ve politikaları belirlerken sürece işçi-işveren sosyal taraflarını da dahil etmesi çok önemlidir. Ayrıca doktrinde yapılan “toplum içindeki çeşitli menfaat gruplarının etkilerini ortaya koymalarını sağlamak amacıyla, bu grupların temsilcilerini norm oluşturma sürecine dâhil eden devlet¹⁴” şeklindeki tanım uyarınca “üçlü sosyal diyalog” “sosyal devlet” ilkesinin de bir gereği olarak görülebilir.

Ülkenin ekonomik başarısında, çalışma ilişkilerinde istikrar ve uzlaşma ortamının büyük önemi olduğu; ilişkilerde sağlanacak bu uyumun kalkınmada diğer unsurlara göre çok daha hızlı bir itici güç sağlayacağı da ifade edilmiştir. Sosyal taraflar arasındaki uyuşmazlıkların artmasının ise toplumun ekonomik ve sosyal performansını sınırlayan en önemli unsurlardan biri olduğu belirtilmiştir. Bu nedenlerle, devlet ile sosyal tarafların (işçi-işveren) bir görüşme masası etrafında toplanarak, diğer bir ifadeyle üçlü sosyal diyalog kapsamında konulara karşı, “yapıcı, ülke menfaatlerine uygun düşen, karşılıklı fedakârlık içeren” yaklaşımlar benimsemeleri gereklidir¹⁵.

Sonuç olarak Devlet ülke menfaatleri ve toplum yararı çerçevesinde, işçiyi koruma ilkesini dikkate alarak ama işveren-işçi menfaat dengesini de gözeterek görevlerini yerine getirecek ve çalışma hayatına yönelik düzenlemeler yapıp ekonomik - sosyal politikalar belirleyecektir¹⁶. Bu hassas dengenin sağlanması da, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak ifade edilebilecek “tarafları sürece dâhil etmek” diğer bir deyişle “üçlü sosyal diyalog mekanizmaları işletmek” yoluyla olacaktır.

II. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ VE ÜÇLÜ SOSYAL DİYALOG

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) açısından “üçlü sosyal diyalog” kurucu ilkedir ve temel bir değer olarak benimsenmiştir. Zira Uluslararası Çalışma Örgütü’nün temel organları, üye ülkelerin hükümet, işçi ve işveren temsilcilerinden oluşmaktadır. Karar organı Uluslararası Çalışma Konferansı’na her üye ülkeden iki hükümet delegesi, işçi ve işveren temsilcisi iki delege olmak üzere toplam 4 delege katılmaktadır (ILO Anayasası m. 3). Yönetim Kurulu’nda ise 28 hükümet temsilcisinin yanı sıra 14

¹¹ SÜZEK, 54; SUR, s. 2286.

¹² DERELİ, ss. 113, 114; GÖRMÜŞ, s. 117.

¹³ SÜZEK, s. 51; BEDİR/UYANIK/DEMİRÇİ/KARAMAN, s.9; CAM, ss. 44-45; ÖREN/ÇEVİK, s. 2; YILDIZ, ss. 201, 222; KASAPOĞLU/ÖÇAL, ss. 84, 86, 90.

¹⁴ SÜZEK, s. 49.

¹⁵ ATASAYAR, Kubilay, “Dünyada Sosyal Diyalog Uygulamaları Ve Türk Çalışma Hayatı”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Yıl: 1998, Sayı: 41-42, s. 91.

¹⁶ SÜZEK, s. 21.

işveren ve 14 işçi temsilcisi de bulunmaktadır (ILO Anayasası m. 7)¹⁷. Görüldüğü üzere kuruluşun kendisi üçlü katılım karakterini taşımakta ve bu anlayışla çalışmaktadır¹⁸. ILO'nun Cenevre'deki bürosunun ana giriş kapısına üç kilit ile üç anahtar yaptırılmış olması, o günden itibaren bu üç anahtarın Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sembolü olarak kalması da tüm bunların bir göstergesidir¹⁹.

Örgütün üçlü yapısı onu orijinal bir kuruluş haline getirmiştir²⁰. Çünkü diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak sadece devlet temsilcilerinin yer aldığı hükümetler arası değil, dünya çapında üçlü işbirliğinin tek örneği bir örgüttür²¹. 1919'da ILO'ya kuruluşunda kazandırılmış olan bu üçlü yapılanma, uluslararası planda dönemi itibarıyla esaslı bir yeniliği ortaya koymuştur. Böylece ILO bünyesindeki üçlü yapılanma/üçlü sosyal diyalog sayesinde işçi ve işveren temsilcileri hükümet delegeleri ile dünya ölçeğinde bir araya gelmekte; emek problemlerinin birinci dereceden alakadarları olarak uluslararası düzeyde çözüme katılma olanağı bulmaktadırlar²².

ILO uluslararası düzeyde olduğu kadar, ulusal düzeyde de etkili ve anlamlı devlet-işçi-işveren işbirliğini önemli bulmaktadır. Bu doğrultuda ILO özellikle ulusal düzeyde üçlü danışmayı teşvik eden Sözleşme kabul etmiş ve Tavsiye Kararları vermiştir²³. “Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi” kapsamında “Ulusal Üçlü Sosyal Diyalog” başlıklı daha iyi bir yönetim için ILO Rehberi hazırlanmış ve Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından Türkçe ve çeşitli başka dillere (İspanyolca, Portekizce, Arapça, Rusça gibi) çevrilmiştir. Ayrıca “Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi” kapsamında başka çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi tarafından akademisyenlerimiz ve uzmanlarımıza konunun çeşitli yönlerine ilişkin raporlar hazırlanmıştır²⁴.

ILO'nun Uluslararası Çalışma Konferansı'nda üçlü yapıyı destekleyen üç önemli uluslararası çalışma standardı kabul edilmiştir. Bunlar, 1960 tarih ve 113 sayılı (İşkolu ve Ulusal Düzeyde) Danışmaya İlişkin Tavsiye Kararı, 1976 tarih ve 144 sayılı Üçlü Danışma (Uluslararası Çalışma Standartları) Sözleşmesi²⁵ ve devamında verilen 1976 tarihli ve 152 sayılı Üçlü Danışma (Uluslararası Çalışma Örgütünün Faaliyetleri) Tavsiye Kararıdır²⁶. Bu araçların üçü de hükümet, işveren ve çalışan temsilcileri arasındaki diyalogu teşvik etmektedir²⁷.

“Üçlü sosyal diyalog”, ILO kavramlar dizininde “hükümetin, işverenlerin ve işçilerin (temsilcileri aracılığıyla) ortak sorunlara çözüm bulmak amacıyla, eşitlik ve tam bir bağımsızlık temelinde, kendilerini ifade etmesine imkân sağlayan bir diyalog” olarak tanımlanmıştır²⁸. Yukarıda üçlü sosyal diyalog kavramı açıklanırken verilen tanımlara bakıldığında buradaki farklılık diyalogun “eşitlik ve bağımsızlık temelinde” gerçekleştirilmesinin vurgulanmasıdır. ILO çalışmalarında

¹⁷ ILO Anayasası için bkz. https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_412382/lang--tr/index.htm , (19.06.2023).

¹⁸ MOLLAMAHMUTOĞLU, Hamdi/ ASTARLI, Muhittin/ BAYSAL, Ulaş, İş Hukuku Güncellenmiş 7. Baskı, Ankara, Nisan 2022, s. 99; ENGİN, s. IX; SUR, s. 2283; KASAPOĞLU/ÖÇAL, s. 97.

¹⁹ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Ulusal Üçlü Sosyal Diyalog, Daya İyi Bir Yönetişim İçin ILO Rehberi, Geneva, 2013, s. 14.

²⁰ MOLLAMAHMUTOĞLU/ASTARLI/BAYSAL, s. 99; ENGİN, s. IX.

²¹ DERELİ, s. 114; MOLLAMAHMUTOĞLU/ASTARLI/BAYSAL, s. 99.

²² MOLLAMAHMUTOĞLU/ASTARLI/BAYSAL, s. 99.

²³ ENGİN, s. IX.

²⁴ ENGİN, Murat, AB Ülkelerinde İkili, Üçlü, Genişletilmiş Sosyal Diyalog Mekanizmaları ve İyi Uygulama Örnekleri, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi, Ankara, 2018; BEDİR, Eyüp/UYANIK, Yücel/DEMİRCİ, Serteç/KARAMAN, Nursel, Türkiye’de Sosyal Diyalog Mekanizmalarının Değerlendirilmesi ve Analizi, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi, Ankara 2018; ADAMAN, Fikret/BİRELMA, Alpan/BUĞRA, Ayşe/ÇELİK, Aziz/YILMAZ, Volkan/ÖZCAN, Begüm/İNAL, İrem/İŞİK, Çağlayan, Türkiye’de Sosyal Diyalog Algısı: Kamuoyunun, Çalışanların ve İlgili Aktörlerin Bakış Açuları, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi, Ankara, 2018.

²⁵ Sözleşme metni için bkz. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377289/lang--tr/index.htm, (19.06.2023)

²⁶ ILO tavsiye kararları için bkz. <https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12010:0::NO::>, (19.06.2023)

²⁷ ENGİN, s. IX.

²⁸ ILO, Ulusal Üçlü Sosyal Diyalog, s. 13.

da bu anlayışı esas almıştır. 1960 tarihli ve 113 sayılı (İşkolu ve Ulusal Düzeyde) Danışmaya İlişkin ILO Tavsiye Kararı'na göre danışma ve işbirliğinin özellikle şu amaçlara yönelik olması gerektiği belirtilmiştir²⁹:

- Ortak konuların işveren ve işçi örgütleri tarafından müşterek bir şekilde ele alınmasını ve mümkün olduğu ölçüde tüm taraflarca kabul edilen çözümler üzerinde bir anlaşmaya varılmasını sağlamak;
- Yetkili kamu makamlarının, işveren ve işçi örgütlerinden aşağıda sayılan konularda uygun bir şekilde görüş, tavsiye ve katkı istemesi:
  - Bu örgütlerin menfaatlerini ilgilendiren mevzuatın hazırlanması ve uygulanması;
  - İstihdamın düzenlenmesi, mesleki eğitim ve uyum eğitimleri, işçilerin korunması, iş sağlığı ve güvenliği, verimlilik, sosyal güvenlik ve refah gibi konulardan sorumlu ulusal organların kurulması ve işleyişi;
  - Ekonomik ve sosyal kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanması³⁰.

Kararda belirtilen hususlarda görüldüğü üzere ILO üçlü sosyal diyalogun sözde değil tam anlamıyla gerçekleştirilmesi amacıyla çalışmalar yapmış ve bu anlayışla kavramın tanımında yer verilen diyalogun gerçekleşeceği "eşitlik ve bağımsızlık temeli"nin sağlanması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.

1976 tarihinde kabul edilen ILO 144 No'lu Üçlü Danışma (Uluslararası Çalışma Standartları) Sözleşmesi³¹'nin Türkiye tarafından kabul edilip yürürlüğe girmesi 1993 yılında olmuştur. Kabul ile birlikte Türkiye, sözleşmeyi imzalayan diğer ülkeler gibi, 2. Madde uyarınca "*belirtilmiş olan Uluslararası Çalışma Teşkilatının faaliyetlerine ilişkin hükümet, işveren ve işçi temsilcileri arasında etkin danışmayı gerçekleştirmeyi sağlayacak usulleri işletmeyi*" taahhüt etmiştir. Ayrıca sözleşmenin 3. Maddesi uyarınca, üçlü sosyal diyalogun gerçekleştirileceği organ hangisi olursa olsun işçi ve işverenler eşit sayıda temsil edilecek, bu temsilciler ise sosyal tarafları temsile yetkili kuruluşların kendileri tarafından serbestçe seçileceklerdir³².

Üçlü sosyal diyalog, çeşitli mekanizmaların işletilmesi suretiyle ülkemizde de önemsenmiştir. Belirtildiği üzere Uluslararası Çalışma Örgütü 144 sayılı Sözleşmesi'nin ülkemiz tarafından kabul edilmiş olması bunun bir göstergesidir. Hem kavrama verilen önem hem de 144 sayılı Sözleşmenin gerekliliği olarak da, ülkemizde işçi ve işveren kuruluşları çeşitli kurullara temsilcileri aracılığıyla ulusal düzeyde katılmakta, devlet (hükümet) temsilcileri ile birlikte çalışma yaşamının işleyişinde ve koşullarının düzenlenmesinde rol oynamaktadırlar.

III. TÜRKİYE'DE ÜÇLÜ/ÇOK TARAFLI SOSYAL DİYALOG UYGULAMALARI

Türkiye'de üçlü veya genişletilmiş (çok taraflı) sosyal diyalog mekanizmaları bulunmaktadır. Bunlar, temel olarak, toplumda en çok bilinen Asgari Ücret Tespit Komisyonu başta olmak üzere, Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK), Üçlü Danışma Kurulu ve Çalışma Meclisidir. Bunların yanı sıra Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi, Meslek Yeterlilik Kurumu, Yüksek Hakem Kurulu vb. sosyal diyaloga yer veren yapılanmalar da mevcuttur. Çalışmamızda temel üçlü/çok taraflı sosyal diyalog mekanizmaları incelenecektir.

Çalışma Meclisi

Kökleri 1946'ya dayanan ve ulusal düzeyde oluşturulan ilk çok taraflı sosyal diyalog mekanizmasıdır. Çalışma Meclisinde, endüstriyel ilişkiler sisteminin paydaşları bir araya gelmektedir. Amacı ise, diğer üçlü/çok taraflı sosyal diyalog mekanizmalarında olduğu gibi çalışma hayatına ilişkin sorunların

²⁹ ILO, Ulusal Üçlü Sosyal Diyalog, s.80.

³⁰ Kararın tam metni için bkz.

[https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312451:NO,\(18.06.2023\).](https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312451:NO,(18.06.2023).)

³¹ ILO Kabul Tarihi: 2 Haziran 1976, Türkiye Yürürlük Tarihi: 12 Temmuz 1993.

³² Sözleşme tam metni için bkz.

[https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377289/lang--tr/index.htm,\(18.06.2023\).](https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377289/lang--tr/index.htm,(18.06.2023).)

çözümlemesi için, çalışma hayatının aktörlerini aynı masa etrafında bir araya getirerek, farklı bakış açısı ve perspektif ile bilgi alışverişi, danışma ve müzakerelerin gerçekleştirilmesidir³³.

Çalışma Meclisi'nin yapısı farklı dönemlerde yapılan çeşitli değişikliklerin ardından en son 2021 yılında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı 73. Kararnamesi³⁴ ile günümüzdeki halini almıştır. Çalışma Meclisinin yapısının geldiği bu son durum, tüm sosyal tarafların en iyi şekilde temsil edilebileceği en gelişmiş ve iyi haldir. Çünkü şu anki çalışma meclisi bünyesinde kamu kesimi, üniversiteler, STK, Kamu ve Özel Kurum, Meslek Odası yanı sıra hem işçi hem de işveren kesimini temsil etmek üzere tüm konfederasyonların (memur konfederasyonları dahil) temsilcileri bulunmaktadır.

2003 yılına kadar Çalışma Meclisinin toplanma periyoduna ilişkin herhangi bir düzenleme yokken 2003 yılında 4947 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Teşkilatı Kanunu ile yapılan değişiklikle birlikte yılda en az bir defa toplanması öngörülmüştür.

Çalışma Meclisi toplantılarının gündem maddeleri, zamanın güncel konularından oluşmaktadır. İstihdam, ücret politikaları, işsizlik sigortası, kıdem tazminatı, alt işverenlik hususları toplantıların konularından bazılarını teşkil eder. Örneğin, Özel istihdam büroları aracılığıyla geçici iş ilişkisi İş Hukukumuzda girmeden daha önce bu konu Çalışma Meclisinin toplantı konularından biri olmuştur³⁵.

Çalışma Meclisi kararlarının bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Ama bu mekanizmanın çalışma hayatındaki önemini azaltmaz³⁶. Diğer üçlü/çoklu sosyal diyalog mekanizmalarında da belirtileceği üzere Çalışma Meclisi istişari nitelikte olmasına rağmen, tarafların kendilerini ifade etmelerinde, sıkıntılarını, taleplerini, mevcut durumu açıkça ortaya koyabilmelerinde, olaylara gerçekçi ve faydalı bakış açıları ile çeşitli konularda çözüm önerilerinin oluşturulmasında fayda sağlayacaktır. Bu toplumdaki barışçıl ve uzlaşmacı ortamın korunması açısından da önem taşımaktadır³⁷.

Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK)

Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Konsey'e benzer yapıların 100 yıllık bir geçmişi vardır ve bu yapılarla Osmanlı'nın son dönemleri ile erken Cumhuriyet döneminde rastlanmaktadır. 2. Meşrutiyet döneminde kurulan İktisadiyat Meclisi ve 1927'de kurulan Ali İktisat Meclisi'nin, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in öncüleri olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir³⁸. Görüldüğü üzere kökeni eskilere dayanan ve 1995 yılında genelge ile kurulan Ekonomik ve Sosyal Konsey önce yasal, sonra da 2010'da 5982 sayılı Kanununun Anayasa m. 166'ya ek düzenleme getirmesiyle Anayasal statüye kavuşmuştur. Bu değişiklik ülkemizin imzaladığı ILO 144 sayılı sözleşmeye uyum açısından önemlidir.

Kararları bağlayıcı olmayan bir anlamda danışmanlık görevi olan bu konseyin amacı, 4641 sayılı Ekonomik Ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas Ve Yöntemleri Hakkında Kanun 1. maddesinde belirtildiği üzere, "ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında, toplumsal uzlaşma ve işbirliğini sağlayacak sürekli ve kalıcı bir ortam oluşturarak, istişari mahiyette ortak görüşlerin belirlenmesi"dir. Aslında burada bir anlamda iş hukukunda üçlü sosyal diyalogun taşıdığı amaç da kısaca ortaya konmuştur. Böyle bir "çok taraflı sosyal diyalog mekanizması"nın ekonomik ve sosyal sorunların çözülebilmesi için zorunlu koşullardan biri olduğu ifade edilebilir. Çünkü ekonomik ve sosyal sorunların ancak "ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında devlet, sosyal tarafları oluşturan işçi ve işverenler ile tüm ilgili kurum ve kuruluşlar arasında diyalog kurulup, aralarında işbirliği sağlanması yoluyla" çözülebileceği; bunun da sürekli görev yapan bir kurum, bir üçlü sosyal diyalog mekanizmasıyla sağlanabileceği belirtilmiştir³⁹.

4641 sayılı Kanun'un 3. Maddesi'nde sayıldığı üzere Konsey'in görev ve yetkileri şunlardır:

³³ YILDIZ, s. 202.

³⁴ R.G. Tarihi: 12.05.2021 ve R.G. Sayısı: 31461

³⁵ BAYDERE, Fuat, "İş Mevzuatına Tesirleri Bakımından Çalışma Meclisleri", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Yıl: 1966, Sayı: 17, s. 214-215; YILDIZ, s. 207.

³⁶ BAYDERE, s. 213.

³⁷ BAYDERE, s. 222; BEDİR/UYANIK/DEMİRCİ/KARAMAN, ss. 19-20; YILDIZ, s. 207.

³⁸ KOÇ, Yıldırım, Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Konsey, Türk-İş Eğitim Yayınları, Ankara, 1999, s. 1; KORAY/ÇELİK, s. 397.

³⁹ SÜZEK, s. 51.

- Toplumdaki ekonomik ve sosyal birimlerin, Hükümetin ekonomik ve sosyal politikalarının oluşturulmasına katılımlarını sağlamak, Devlet ile toplumsal kesimler arasında ve toplumsal kesimlerin kendi aralarındaki uzlaşma ve işbirliğini güçlendirecek çalışmalar yapmak,
- Oluşturduğu görüş, öneri ve raporları ilgili mercilere sunmak,
- Sürekli ve geçici nitelikte çalışma kurulları kurmak ve üyelerini belirlemek, bu kurulların raporlarını görüşmek,
- Türkiye-Avrupa Birliği Karma İstişari Komitesi üyelerini Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesinin yapısı ve özelliklerini dikkate alarak belirlemek ve Komitenin çalışmalarını izlemek,
- Amaçları doğrultusunda ulusal ve uluslararası düzeyde seminer ve toplantılar düzenlemek, uygun görülecek toplantılara temsilci göndermek,
- Ve ayrıca Cumhurbaşkanının istemi üzerine, ekonomik ve sosyal nitelikli her türlü konuda, ekonomik ve sosyal yaşamı doğrudan etkileyen mevzuatın ve kalkınma planı ile yıllık programların hazırlanması sırasında görüş bildirmektir.

Üçlü sosyal diyalog ve bunun sağlanması için oluşturulması gereken mekanizmaların önemine binaen yukarıda da belirtildiği üzere Konsey 2010'da anayasal statüye kavuşmuş; Anayasamızın 166. Maddesi'nde "ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulması bakımından Cumhurbaşkanına istişari nitelikte görüş bildirmek üzere Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kurulacağı" hususuna yer verilmiştir. Bu konsey diğer üçlü sosyal diyalog mekanizmalarında da belirteceğimiz üzere tarafların kendilerini ifade etme, sorunlarını, talepleri, mevcut durumu ortaya koyabilme adına önem taşımaktadır. Konseyin düzenli şekilde toplanmasıyla sürekli ve kalıcı bir diyalog ortamı sağlanacağı ve toplumdaki çeşitli kesimlerin temsil edilmesiyle toplumsal uzlaşma için elverişli bir zemin oluşturulacağı ifade edilmiştir⁴⁰.

Üçlü Danışma Kurulu

İş Kanunu 114. Maddesinde düzenlenmiştir. Üçlü temsile dayalı istişari nitelikte bir kuruldur. Çalışma barışının ve endüstri ilişkilerinin geliştirilmesinde, çalışma hayatıyla ilgili mevzuat çalışmalarının ve uygulamalarının izlenmesi amacıyla; Hükümet ile işveren, kamu görevlileri ve işçi sendikaları konfederasyonları arasında etkin bir danışmayı sağlamak üzere oluşturulmuştur. İşK m. 114/II'ye dayanarak da 2004 yılında Çalışma Hayatına İlişkin Üçlü Danışma Kurulu Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik kabul edilmiştir. Üçlü Danışma Kurulu'nun 1993'te Türkiye'nin onaylamış olduğu 144 sayılı Uluslararası Çalışma Normları Uygulamasının Geliştirilmesinde Üçlü Danışma Hakkında Sözleşme çerçevesinde ve ona uygunluk sağlanması amacıyla kabul edildiği ifade edilmektedir⁴¹. Kurul Görevlerine bakıldığında bunun doğru olduğu da anlaşılmaktadır. Yönetmelik m. 5'e göre kurulun görevleri,

- Çalışma hayatına ilişkin politikaların oluşumuna katkı vermek,
- Taraflar arasında uzlaşma ve işbirliğini güçlendirecek çalışmalar yapmak,
- Çalışma hayatıyla ilgili mevzuat çalışmalarını ve uygulamalarını izlemek, yeni mevzuat ve yasa değişiklikleri ile ilgili hususlarda görüş oluşturmak,
- Uluslararası Çalışma Örgütü'nün konferans ve faaliyetlerine katılmada, taraflar arasında etkin bir danışma, bilgilendirme ve iletişimin gerçekleşmesini sağlamak,
- "Uluslararası Çalışma Normları Uygulamasının Geliştirilmesinde Üçlü Danışma Hakkında 144 sayılı Sözleşme" hükümlerine uygun çalışmalar yapmak,
- Ulusal mevzuatın, Avrupa Birliği'nin çalışma hayatına ilişkin müktesebatına uyumu için taraflar arasında etkin bir danışma, bilgilendirme ve iletişimin gerçekleşmesini sağlamak,

⁴⁰ ATASAYAR, s. 102.

⁴¹ KORAY/ÇELİK, ss. 422,425; ADAMAN/BİRELMA/BUĞRA/ÇELİK/YILMAZ/ÖZCAN/İNAL/IŞIK, s. 13; KASAPOĞLU/ÖÇAL, ss. 97, 98; YILDIZ, s. 215.

- İhtiyaç duyulması halinde komisyonlar kurmak, üyelerini belirlemek, raporları görüşmek,
- Ulusal ve uluslararası düzeyde seminer ve toplantılar düzenlenmesini taraflara önermek, uygun görülecek toplantılara temsilci göndermek,
- Çalışma barışının ve endüstri ilişkilerinin geliştirilmesi ile ilgili alanlarda araştırmalar yapılmasını taraflara önermektir.

Üçlü Danışma Kurulu; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı veya Müsteşarı başkanlığında,

- Gündem konularına göre Bakanlık, bağlı ve ilgili kurumların birim amirlerinden,
- İşçi sendikaları konfederasyonlarından birer ve en fazla üyeye sahip işveren konfederasyonundan üç temsilciden, (Burada da çalışma meclisindeki gibi tüm işçi konfederasyonlarından temsilci bulunmaktadır)
- Kamu görevlileri sendikaları konfederasyonlarından birer temsilciden oluşur.

Kurulun katılımcılarına bakıldığında görülebileceği üzere, Üçlü Danışma Kurulu'nun temel üçlü sosyal diyalog kavramına en yakın mekanizma olduğu ve dengeli bir birleşime sahip olduğu ifade edilmiştir⁴².

Asgari Ücret Tespit Komisyonu

Anayasa m. 55/son'da "Asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulacağı"na hükmedilmiştir. Anayasanın bu hükmünün gerçek anlamıyla yerine getirilmesi için de üçlü sosyal diyalog büyük önem arz eder. Bu sebeple de ülkemizde Asgari Ücret Tespit Komisyonu aracılığı ile ücretin minimum miktarı belirlenmektedir. Asgari ücret önceleri tüzükle daha sonra mahalli komisyonlarca belirlenirken ilk kez 1967'de 931 sayılı İş Kanunu'nda asgari ücretin tespiti için merkezi bir komisyon görevlendirilmiştir. Yürürlükte olan mevcut 4857 sayılı İş Kanunumuz dâhil olmak üzere kabul edilen tüm iş kanunlarında da bu anlayış sürdürülmüştür⁴³.

İş Kanunu m. 39'da Asgari Ücret ve Asgari Ücret Tespit Komisyonu düzenlenmiştir. Maddeye göre, İş Kanunu kapsamında olsun olmasın iş sözleşmesi ile çalışan işçinin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca Asgari Ücret Tespit Komisyonu aracılığı ile ücretlerin asgari sınırları en geç iki yılda bir belirlenir. Bu komisyonun kararları kesindir ve Resmi Gazete yayınlanarak yürürlüğe girer. Bu husus incelediğimiz diğer üçlü/çok taraflı sosyal diyalog mekanizmaları arasındaki en önemli farktır. Ekonomik ve Sosyal Konsey, Üçlü Danışma Kurulu ve Çalışma Meclisi istisari nitelikteyken, Asgari Ücret Tespit Komisyonu karar merciidir. Bu çok önemli fark uygulamada, diğer mekanizmaların aksine Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun düzenli olarak toplantı yapmış olması olumlu farklılığına da sebep olmuştur⁴⁴.

Komisyonun toplanma ve çalışma şekli, asgari ücretlerin tespiti sırasında uygulanacak esaslar ve benzeri hususlar 2004 yılında çıkarılmış olan Asgari Ücret Yönetmeliği'nde düzenlenmiştir. Yönetmelik m. 7'de Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun, ücretin belirlenmesinde; ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumu, ücretliler geçinme indekslerini, bu indeksler yoksa geçinme indekslerini, fiilen ödenmekte olan ücretlerin genel durumunu ve geçim şartlarını göz önünde bulunduracağı belirtilmiştir. Bu esaslar komisyonun bir üçlü sosyal diyalog mekanizması olması gerekliliğinin de bir göstergesidir.

Komisyon; Bakanlığın tespit edeceği üyelerden birinin başkanlığında; üçlü yapılanma esasına dayalı olarak (Yön. m. 8),

- Kamu görevlileri (5kişi) (Bakanlık Çalışma Genel Müdürü veya yardımcısı, Bakanlık İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürü veya yardımcısı, Devlet İstatistik Enstitüsü Ekonomik İstatistikler Dairesi Başkanı veya yardımcısı - İşgücü, Hizmetler, Fiyat İstatistikleri ve İndeksler Dairesi Başkanlığı-, Hazine Müsteşarlığı temsilcisi, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığından konu ile ilgili dairenin başkanı veya yetki vereceği bir görevli)

⁴² KOÇ/ÇELİK, ss. 422-423; KASAPOĞLU/ÖÇAL, s. 98.

⁴³ KOÇ/ÇELİK, s. 444; YILDIZ, ss. 213-214.

⁴⁴ YILDIZ, ss. 214, 225.

- İşçi Tarafı Temsilcileri (5kişi) (Bünyesinde en çok işçiyi bulunduran en üst işçi kuruluşunun değişik işkolları için seçeceği beş temsilci)
- İşveren Tarafı Temsilcileri (5kişi) (Bünyesinde en çok işvereni bulunduran işveren kuruluşunun değişik işkolları için seçeceği beş temsilciden) nden oluşmaktadır.

Komisyonun, ücretin belirlenmesinde konuyla ilgili bütün kamu kurum ve kuruluşları ve üniversiteler ile de işbirliği yapabileceği, tüm işçi ve işveren kuruluşlarının bu konudaki öneri ve görüşlerini alabileceği ve gerektiğinde uzman kişilerin bilgisine başvurabileceğine hükmedilmiştir (Yön. m. 9). Asgari Ücret Tespit Komisyonu, Bakanlığın çağrısı üzerine toplanmakta ve Bakanlıkça hazırlanan gündeme göre çalışmaktadır. En az on üyenin katılımı ile toplanır ve oylarının çoğunluğu ile karar verir. Karara katılmayan üye, isterse katılmama gerekçesini belirtir (İşK. M. 39/II).

Bu komisyonun asgari ücrete ilişkin kararının kesin olduğunu belirtilmekle beraber, Yönetmelikte bu kararın, toplanan bilgi ve belgelere göre hazırlanacak bir gerekçeye dayandırılması da zorunlu tutulmuştur (Yön. m. 8/son). Ancak söylenmesi gerekir ki kesinlik “Komisyon kararlarının hiyerarşik idari itiraz yolunun kapalı olması” anlamındadır. Yoksa idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açık olduğundan (AY 125/1) komisyonun kararına karşı Danıştay’a başvurulabilmesi elbette mümkün kabul edilmektedir⁴⁵.

SONUÇ

Çalışma hayatında, barışın, huzurun istikrarın sağlanması için üçlü sosyal diyalog mekanizmaları yoluyla sosyal tarafların bir araya gelmesi, bilgileneceği, danışma ve müzakere süreci içerisinde bulunması çok önemlidir. Bu şekilde işçi-işveren arasında iletişim kurulacağı, barışçıl bir zeminde tarafların kendilerini ifade edip karşı tarafı dinleyebilecekleri bir ortam sağlanmış olacaktır. “Taraflar üzerine konuşulan hususlarda aynı fikirde olmasalar da herkesçe benimsenebilecek makul sonuçlara varılabilmesi”, herkesi tamamen mutlu eden sonuçlara ulaşılamasa da, düzenleme ve politikaların üçlü/çoklu sosyal diyalog mekanizmaları olmaksızın belirleneceklerle kıyasla daha hızlı ve kolay hayata geçirilebilmesini sağlayacaktır. Çünkü sosyal taraflar kendileri de sürece dâhil olduğundan ve söz konusu kurul ve komisyonlarda uzlaşmacı ve barışçı bir zeminde kendilerini anlatabildiklerinden, ortak bir noktada buluşarak düzenlemeler kabul edilebilmekte, politikalar belirlenebilmektedir.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de üçlü sosyal diyalogun önemi görülmüş ve sağlanmasına yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Bu doğrultuda ülkemizde çeşitli üçlü/çok taraflı sosyal diyalog mekanizmaları oluşturulmuştur.

Ülkemizdeki başlıca üçlü/çok taraflı sosyal diyalog mekanizmalarının en eskisi 1946 yılında oluşturulmuş olan Çalışma Meclisidir. Daha sonra Asgari Ücret Tespit Komisyonu, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve son olarak da 2003 tarihinde İş Kanunu’nda düzenlenmiş olan Üçlü Danışma Kurulu kabul edilmiştir.

Türkiye’nin oluşturduğu ulusal üçlü/çok taraflı sosyal diyalog mekanizmaları ile bir birikim elde ettiği, deneyim kazandığı, kurumsallaşma yolunda adımlar attığı görülmektedir. Bu deneyim, sosyal diyalog mekanizmaları etkin işletildiği zaman güçlü müzakerelerin gerçekleşmesini ve olumlu çıktılar (Üçlü Danışma Kurulu’nun 2012’de kabul edilen 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu süreçlerinde üstlenmiş olduğu rol gibi) üretilmesini sağlamıştır. Bu sebeple ülkemizdeki üçlü/çoklu sosyal diyalog mekanizmalarının zaman içerisinde güncellenmesi ve düzenli olarak toplanmaları önemlidir. Böylece “üçlü sosyal diyalog”a verilen önemle, sosyal tarafların önerileri ve katkılarıyla gerçekleştirilen mutabakata dayalı düzenleme ve politikalar ortaya çıkarılmakta, sosyal adalet ve barışın sürdürülmesine destek verilmiş olmaktadır.

KAYNAKLAR

ADAMAN, Fikret/BİRELMA, Alpkan/BUĞRA, Ayşe/ÇELİK, Aziz/YILMAZ, Volkan/ÖZCAN, Begüm/İNAL, İrem/IŞIK, Çağlayan, Türkiye’de Sosyal Diyalog Algısı: Kamuoyunun, Çalışanların ve İlgili Aktörlerin Bakış Açıları, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi, Ankara, 2018.

⁴⁵ SÜZEK, s. 389.

ATASAYAR, Kubilay, “Dünyada Sosyal Diyalog Uygulamaları Ve Türk Çalışma Hayatı”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Yıl: 1998, Sayı: 41-42, ss. 91-104.

BAYDERE, Fuat, “İş Mevzuatına Tesirleri Bakımından Çalışma Meclisleri”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Yıl: 1966, Sayı: 17, ss. 212-222.

BEDİR, Eyüp/UYANIK, Yücel/DEMİRCİ, Serteç/KARAMAN, Nursel, Türkiye’de Sosyal Diyalog Mekanizmalarının Değerlendirilmesi ve Analizi, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi, Ankara 2018.

CAM, Erdem, İşyeri Düzeyinde Sosyal Diyalog ve Sosyal Tarafların Görüşleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

ÇETİNKAYA İSTİKBAL, Nahide Işıl/KOPUZ, Ersin, “Politika Oluşturma Sürecinin Bir Aktörü Olarak Ekonomik Ve Sosyal Konsey”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 11, Sayı: Ek Sayı 1, ss. 325-343.

DERELİ, Toker, “SOSYAL DİYALOG: Ekonomik ve Sosyal Konsey Hakkında”, Ekonomik Yaklaşım Yıl:1997, Cilt: 8, Sayı: 27, ss. 113-130.

ENGİN, Murat, AB Ülkelerinde İkili, Üçlü, Genişletilmiş Sosyal Diyalog Mekanizmaları ve İyi Uygulama Örnekleri, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi, Ankara, 2018.

GÖRMÜŞ, Ayhan, “Türkiye’de Sosyal Diyalogun Gelişimi”, Çalışma ve Toplum Dergisi, Yıl: 2007, Cilt:3, Sayı: 14, ss. 115-140.

KASAPOĞLU, Mehmet Muharrem/ÖÇAL, Mehmet, “Türkiye’de Sosyal Diyalog Ve Sosyal Diyalogun Uygulama Mekanizmaları”, Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika Tartışmaları, Editörler: Adem Korkmaz ve Gülsüm Korkut, Detay Yayıncılık, Ankara, 2019, ss. 83 -106.

KOÇ, Yıldırım, Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Konsey, Türk-İş Eğitim Yayınları, Ankara, 1999.

KORAY, Meryem/ÇELİK, Aziz, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Sosyal Diyalog, Belediye-İş Yayınları, Ankara, 2007.

MOLLAMAHMUTOĞLU, Hamdi/ ASTARLI, Muhittin/ BAYSAL, Ulaş, İş Hukuku Güncellenmiş 7. Baskı, Ankara, Nisan 2022.

ÖREN, Kenan/ÇEVİK, Sara Gülşah, “2001-2020 Yılları Arası Türkiye’de Sosyal Diyalog Uygulamaları” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2022, Cilt: 27, Sayı: 1, 2

SUR, Melda, “İşverenin Yönetim Hakkının Çağdaş Sınırlamaları ve Sosyal Diyalog”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, Yıl: 2019, Cilt: 21, Özel Sayı, ss. 2281-2308.

SÜZEK, Sarper, İş Hukuku, Yenilenmiş 21. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2021.

YILDIZ, Neşe, “Türkiye’deki Ulusal Sosyal Diyalog Mekanizmalarının Değerlendirilmesi ve İzlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2022, Cilt: 24, Sayı: 1, ss. 199-229.

Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO), Ulusal Üçlü Sosyal Diyalog, Daya İyi Bir Yönetişim İçin ILO Rehberi, Geneva, 2013

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Resmi İnternet Sitesi, www.ilo.org

ÖRGÜTLERDE ROL BELİRSİZLİKLERİ VE ÖRGÜT STRESİNİN BİREYLERİN GERİ ÇEKİLME DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ

ROLE UNCERTAINTY IN ORGANIZATIONS AND THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL STRESS ON INDIVIDUALS WITHDRAWAL BEHAVIOR

Edip ÖRÜCÜ

Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F., Balıkesir, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-3301-7496

Elif AYDIN

İşletme Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi S.B.E., Balıkesir, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-2623-1854

ÖZET

Bu araştırmanın amacı rol belirsizliği ve iş stresinin geri çekilme davranışı üzerindeki etkisini belirlemektir. Rol belirsizliği, örgütteki bireylerin rollerini uygun olarak sergileyebilmek için gerekli olan bilgi eksikliğini yaşayarak ve bireyden beklenen rollerin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi durumunda görülmektedir. Rol belirsizliği, işçilerin rollerini anlamamaları nedeniyle ne yapacaklarını bilememektedirler. İşçilerin belirsiz rolleri ise işveren tarafından gerekli beklentiyi karşılamamaktadır. Bu nedenle işçilerin iş baskısını artırabilir. İş stresi, birey ile örgüt arasındaki etkileşim sonucunda bireyin üzerinde hissettiği baskıdır. İş yükünün artmasıyla birlikte çalışma ortamının olumsuzlukları ve vardiyalı çalışma gibi faktörler, bireyin stresli çalışmasındaki başlıca nedenlerindendir. Örgüte zarar vermeden, örgütteki haksızlık algılarının, olumsuz durumların, strese maruz kalma ve memnuniyetsizliğin sonucu olarak, örgütte fiziksel bulunarak daha az çalışmak, işlerinin gereğini yapmamak, iş dışındaki eylemlerde bulunmak gibi davranışlar, geri çekilme davranışları arasında bulunmaktadır. Araştırma, Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personellerine uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikalarda çalışmakta olan 215 muhasebe personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise 196 aynı firmada çalışan muhasebe personeli ile kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Araştırmanın verileri anket tekniği ile toplanmıştır. Toplanan veriler ile güvenilirlik analizi, frekans analizi, normallik testi, korelasyon analizi ve regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan regresyon analizinin neticesinde yalnızca rol belirsizliğinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İş Stresi, Geri Çekilme Davranışı, Rol Belirsizliği.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the effect of role ambiguity and job stress on withdrawal behavior. Role ambiguity is seen in situations where individuals in the organization lack the knowledge necessary to perform their roles appropriately and the roles expected from the individual are not well understood. Role ambiguity, workers do not know what to do because they do not understand their roles. The ambiguous roles of the workers do not meet the expectations required by the employer. Therefore, it can increase the work pressure of workers. Job stress is the pressure felt by the individual as a result of the interaction between the individual and the organization. With the increase in the workload, the negative effects of the working environment and factors such as shift work are the main reasons for the stressful work of the individual. Behaviors such as working less by being physically present in the organization, not doing their job, taking actions outside of work as a result of unfair perceptions, negative situations, exposure to stress and dissatisfaction in the organization without harming the organization are among the withdrawal behaviors. The research was applied to the accounting personnel

of the factories in the marble sector in Bursa. The universe of the research consists of 215 accounting personnel working in the factories in the marble sector in Bursa. The sample of the research was determined by the convenience sampling method with 196 accounting personnel working in the same company. The data of the research were collected by questionnaire technique. Reliability analysis, frequency analysis, normality test, correlation analysis and regression analyzes were performed with the collected data. As a result of the regression analysis, it was seen that only role ambiguity had a significant effect on the withdrawal behavior.

Keywords: Job Stress, Withdrawal Behavior, Role Ambiguity.

GİRİŞ

Geri çekilme davranışı, bireylerin iş tatminsizlikleri sonucunda örgüte daha az gitme, örgüt çevresinden uzaklaşmaları olarak tanımlanabilmektedir (Seçkin, 2021: 424). Çalışanlar, iş yerlerinden fiziksel / psikolojik olarak kopmuş olabilirler. Çalışanın geri çekilme davranışı; işten kaçınma, işten ayrılmanın yanı sıra istenmeyen molalar, işe geç kalma, işe devamsızlık, örgüt bağlılığındaki eksikliklerdir. Bunlar mali zarara sebep olacağı gibi ekip arkadaşlarıyla olan ilişkisine de zarar vermektedir (Elshaer, 2022: 3-4). Örgütten bireyin kendisini geri çekmenin devamında işten ayrılma niyeti meydana gelebilmekte ve işi bırakma yolunda da ilerlemektedir (Emre, 2018: 1619). Çalışanların geri çekilme davranışı ve işten ayrılma maliyetleri, üretim verimliliğinin düşmesi ve iş ortamındaki moralin düşmesi nedeniyle kuruluşlar için ciddi sonuçlar doğurmaktadır (Ruyseveldt v.d., 2022: 2).

Geri çekilme davranışının olumsuz etkileri (Baysal, 2018: 53):

- Müşteri memnuniyetinin azalması,
- Kurumsal itibarın azalması,
- İş ortamında moral bozukluğu,
- Çalışanlar arasında tartışmaların meydana gelmesi,
- İş disiplininin de bozulmaların meydana gelmesi,
- Yönetim ve personel arasında uyuşmazlıkların oluşması, □ Üretim kalitesinde düşmeler oluşması.

Geri çekilme davranışının azaltılabilmesi için etkileyen faktörleri ortaya koymak açısından bu çalışma önem arz etmektedir.

İşverenler, çalışanlarının iş yaşam refahlarını arttırarak değer vermektedirler. İş yaşam refahının artması ile çalışanlarda iş memnuniyeti, zihinsel ve fiziksel olumlu ruh hali, azalan stres gözlemlenmektedir. Çalışanlar, işverenler tarafından desteklendiklerini hissettiklerinde geri çekilme davranışı daha az gözlemlenmektedir (Eisenberg ve diğerleri, 2008: 55).

Yerli ve yabancı literatür taramasında rol belirsizliği, iş stresi ve geri çekilme davranışı ölçeklerinin bir arada olan çalışmanın yeterli sayıda olmaması, araştırmamızın gerekçesini oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde giriş sunulmuştur. İkinci bölümde kavramsal çerçevede kavramlar tanımlanmıştır. Üçüncü bölümde alan yazın taramasında geçmiş araştırmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırma yöntemi ve bulgular kısmında ise istatistiksel analizler yapılarak hipotezlerin testleri gerçekleştirilmiştir. Son bölümde ise sonuçta sonuçların değerlendirilerek araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

Rol Belirsizliği

Rol belirsizliği, 1964 yılında Kahn ve arkadaşları tarafından oluşturulmuştur. Rol belirsizliği, çalışanların iş rolünü tamamiyle yerine getirmeleri için gerekli olan bireysel rol, iş hedefleri ve ilgili sorumluluklarındaki eksikliği ifade etmektedir (Zhang ve diğerleri, 2021: 324).

Rol, davranış kalıbı olarak ifade edilirken rol belirsizliği “belirlenen bir rolün beklentileri” olarak ifade edilmektedir. Rol belirsizliği “başarılı performans için ihtiyaç olan miktar ile bulunan bilgi miktarı arasındaki fark” şeklinde de ifade edilebilmektedir (Uluök ve Merdan, 2022: 529-530).

Rol belirsizliği, örgütteki bireylerin rollerini uygun olarak sergileyebilmek için gerekli olan bilgi eksikliğini yaşayarak ve bireyden beklenen rollerin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi durumlarında görülmektedir (Altan v.d., 2022: 133). Rol belirsizliği, işçilerin rollerini anlamamaları nedeniyle ne yapacaklarını bilememektedirler. İşçilerin belirsiz rolleri ise işveren tarafından gerekli beklentiyi karşılamamaktadır. Bu nedenle işçilerin iş baskısını arttırabilir (Sugiarto, 2020: 169).

Rol belirsizliğinin olması, çalışanlarda bir takım etkiler oluşturmaktadır. Bunun sonucunda da çalışanlar karar verirken tereddütte kalabilmektedirler. Çalışan deneme yanılma yöntemi ile kararlarını vererek işverenin beklentisini karşılayabilmektedir. Çalışan rol belirsizliği nedeniyle kaygı yaşamakta, rolünden memnun kalmamakta ve gerçeklik algısında da bozulmalar gerçekleşmektedir. Çalışan bunları yaşayarak çalışma performansında düşüş göstermektedir (Yeşiltaş, 2019: 209). Rol belirsizliğinin olmaması ve örgütün sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi, çalışanın beklentilerini doğru ve tam anlaması, beklentilerini nasıl karşılayacağı, takım arkadaşları ile kendisinden beklentilerinin neler olacağını anlaşmasına bağlıdır. Bible (1963), rol kavramının çift yönlü olduğu, rol sahibi ile gönderici arasında tanımla ilgili bir anlaşma sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Akt: Erten, 2018: 9).

Normal şartlarda bireyin rolünü sağlıklı olarak yerine getirebilmesi için rol ile ilgili ihtiyacı olan bilgiler (Erten, 2018: 7-8):

- Sorumluluk, görev ve haklar,

- Sorumlulukların nasıl sergileneceği,
- Rollerin yerine getirilmesinde veya getirilmemesinde oluşabilecek sonuçlar,
- Örgütte bulunan bireyleri memnun eden veya kızdıran davranış türlerine ait ödüllendirmeler veya ceza uygulamaları
- Role ile ilgili iyileştirmelerin yapılması.

Çalışmada rol belirsizliği, algı olarak ele alınmıştır. Rol belirsizliği, çalışmanın bağımsız değişkenidir.

İş Stresi

Stres kavramı, Fransızca “estrece” ve Latince “estrica” sözcüklerinden türetilmiştir. Stres kavramı, günümüze kadar farklı şekillerde ifade edilmiştir. 17. yüzyılda stres kavramı; insanları olumsuz etkileyen felaket, dert, keder vb. için kullanılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda baskı, güç ve zorluk olarak ifade edilmiştir (Istanti, 2021: 561). İş stresi, çalışanların üstesinden gelemediği zorluklarda yeteneğinden emin olmadığı hoş olmayarak meydana gelen durumdur.

İş yerinde gerçekleşen stres, üretkenliği azaltır, yönetim tarafından baskılar artar (Sarıççek ve diğerleri, 2021: 3046).

Günümüzde üretim ve tüketim sürecinin oluşumunda değişimler hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu süreçteki değişimler, çalışma ve sosyal hayata katkısı büyük bir oranda hız ve hareket getirmiştir. Çalışanlar, hızlı değişen ve gelişen çevredeki değişikliklere uyum sağlama sürecinde zorluk yaşamaktadırlar. Çalışanlar bu nedenle stresle karşılaşmaktadırlar (Yıldız ve Sazkaya, 2021: 32-33). İş stresi, birey ile örgüt arasındaki etkileşim sonucunda bireyin üzerinde hissettiği baskıdır. İş yükünün artmasıyla birlikte çalışma ortamının olumsuzlukları ve vardiyalı çalışma gibi faktörler, bireyin stresli çalışmasındaki başlıca nedenlerindedir. Örgütün kalabalık, gürültülü, sıcak ya da soğuk olması gibi durumlar birey için stres kaynağıdır. Bu tür nedenler ise bireylerin örgütlerine olan bağlılıklarına neden olmaktadır (Akça, 2021, 559).

Üst düzey stres, bireyin çevresi ile başa çıkma yeteneğini tehdit edebilir. Stres, bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal ve ruhsal olarak karşılaştığı tehditlerin bireylerin sağlığını etkileyerek üstesinden gelememe durumudur. Bireyin üst düzey strese sahip olması ile çevresiyle baş edemeyerek çalışma beceresini olumsuz etkilemektedir (Istanti, 2021: 561). Stres, çalışanlarda gerilimlere neden olduğu için çalışanların sağlık durumlarını olumsuz etkileyebilir (Johan ve Yusuf, 2022: 236) İnsanları hasta etme seviyesine getirebilir (Sarıççek vd., 2021: 3046). İş stresi, korku ve endişe, can sıkıntısı, depresyon,

yorgunluk, yalnızlık, sinirlilik halinde öznel, aşırı yeme ve içme, sigara ve alkol kullanımı, gergin kahkaha, duygusal taşma şeklinde davranışsal, dikkat eksikliği, konsantrasyon eksikliği, eleştiriye karşı hassaslaşma şeklinde bilişsel, kalp atışlarının hızlanması, aşırı terleme ve ağız kuruluğu şeklinde fizyolojik, düşük verimlilik, devamsızlık, örgütsel bağlılığın azalması gibi örgütsel etkileri olabilmektedir (Saputra, Rina, ve Sodiq, 2019: 102). İş stresi çalışanlarda memnuniyetsizliğe neden olabilmektedir (Johan ve Yusuf, 2022: 236).

Çalışmada iş stresi, tutum olarak ele alınmıştır. İş stresi, çalışmanın bağımsız değişkenidir.

Geri Çekilme Davranışı

Çalışanların iş yerinde sergilemiş oldukları geri çekilme davranışı, iş yerlerine zarar vermek istememektedirler. Yalnızca çalışanın kendisini kötü hissetmesine sebep olan tatminsizlik, adaletsizlik gibi tutum ve davranışlardan uzaklaşarak kurtulmak istemektedirler (Spector vd., 2006, s.450).

Geri çekilme davranışı kavramı, örgüte zarar vermeden, örgütteki haksızlık algılarının, olumsuz durumların, strese maruz kalma ve memnuniyetsizliğin sonucu olarak, örgütte fiziksel bulunarak daha az çalışmak, işlerinin gereğini yapmamak, iş dışındaki eylemlerde bulunmak gibi davranışlar, geri çekilme davranışları arasında bulunmaktadır (Karakuş, 2019, s. 46).

Geri çekilme davranışı bir davranış değil, çoklu davranışlar içermektedir. Geri çekilme davranışı, ara sıra psikolojik olarak başlar. Geri çekilme davranışı giderek artar ve sonunda davranışsal olarak geri çekilme genişler (Khawaja vd., 2021: 690).

Çalışmada geri çekilme, davranış olarak ele alınmıştır. Geri çekilme davranışı, çalışmanın bağımlı değişkenidir.

Rol Belirsizliği ve İş Stresi İlişkisi

Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır.

Rodri'guez-Escudero vd. (2010), yapmış oldukları çalışma 197 adet İspanyol yenilikçi firmalara uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliği ve rol çatışmasının iş tatmini ile negatif ilişkili olduğu, üç stres kaynağında doğrudan değil dolaylı olarak etkisi bulunmuştur (Rodri'guez-Escudero vd., 2010: 856).

Soltani vd. (2013), çalışması İran Merkez Sigorta'da çalışan 118 personele uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliğinin iş stresi üzerindeki etkisi anlamlı olarak bulunmuştur (Soltani vd., 2013: 1927).

Altuntaş vd. (2016), yapmış oldukları çalışmanın verilerini 2015 yılında Türkiye'nin gelişen ekonominin ilk 1000 sanayi kuruluşundan elde etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre girişimciliğin sürekli olarak bireyin iş stresi düzeyine ve daha düşük rol belirsizliğine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda bireyin iş stresi düzeyini rol belirsizliği olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Altuntaş, 2016: 27).

Tezcan ve Gözükar (2022), Türkiye Sigortacılık şirketlerinde çalışan 667 kişi ile çalışma yapılmıştır. Araştırmada elde edilen analiz sonucunda, rol çatışması ve rol belirsizliğinin iş stresi ile pozitif yönde ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca rol çatışması ve rol belirsizliğinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde iş stresinin aracılık rolü bulunmuştur (Tezcan ve Gözükar, 2022: 2368).

Alblihed ve Alzghaibi (2022), Suudi Arabistan'daki 397 sağlık çalışanı ile yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, iş stresinin işten ayrılma niyetiyle ilişkili olduğu, hem rol belirsizliğinden hem de rol stresinden olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışanlar arasında iş-yaşam dengesizliği ile iş stresi arasında istatistiksel olarak pozitif ilişki bulunmuştur (Alblihed ve Alzghaibi, 2022: 12).

Rol Belirsizliği ve Geri Çekilme Davranışı İlişkisi

Idris vd. (2011), Malezya Üniversitesi'nde bulunan 357 akademik personele uygulanan çalışma, 6 ay sonra 210 personele uygulanarak çalışma tamamlanmıştır. Araştırmada rol stres faktörlerinin çalışanların geri çekilme tepkileriyle gerinim üzerindeki arabuluculuk etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre rol stresinin zorlanma yolu ile geri çekilme davranışının ilişkili olduğunu

göstermiştir. Gerilim, rol belirsizliği, geri çekilme davranışı, rol çatışması ve sinizm arasındaki ilişkilere aracılık etmiştir (İdris vd., 2011).

Chênevert vd. (2019), büyük Kanada Hastanesi'nde çalışan 457 sağlık personeline uygulanmıştır. Araştırmaya göre rol çatışması ve rol belirsizliğinin değişime hazır olma ile anlamlı olarak negatif ilişkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Değişime hazır olma, rol belirsizliği ve geri çekilme davranışı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık etmiştir (Chênevert vd., 2019: 2).

Sosyal mübadele kuramı, sosyal yapının içerisindeki aktörlerin bir kısım isteklerle ilişkilerini oluşturması ve sürdürmesini ifade etmektedir. Karşılıklı etkileşimi esas alır (Örücü vd., 2022 : 1244). Yukarıdaki araştırmaların ışığında ve sosyal mübadele kuramı temel alınarak araştırmanın hipotezi aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H1: Rol belirsizliğinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

İş Stresi ve Geri Çekilme Davranışı

Hombrados, M. I. ve Cosano R. F. (2013) yapmış oldukları çalışmada İspanya Malaga'da işçilere uygulanan çalışmada tükenmişliğin, yaşam doyumu, iş doyumu, ve örgütsel destek üzerinde negatif etkilerinin olduğu, örgütsel desteğin de iş doyumu üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Mendieta H. ve Rivas C.,2013: 228-246).

Zhang ve diğerleri (2022)'nin yapmış oldukları çalışma, Çin'de polisler ile yaptıkları araştırmada iş doyumu ile polislerin yaşadıkları stres düzeyi arasında negatif yönlü, mesleki tükenmişlik düzeyi ile de pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (Zhang ve diğerleri (2014).

Büyükaslan ve Eriş (2019), çalışma Şanlıurfa ili merkezdeki 3 hastanenin (devlet, özel ve üniversite hastanesi) acil servisinde çalışan sağlık personellerinin iş stresi ve tükenmişlik düzeylerinin iş doyumları üzerine yaptığı etkiyi tespit etmek amacıyla 185 sağlık çalışanından oluşmaktadır. Araştırma sonucuna göre Özel hastane ile üniversite hastanesi acil servis çalışanlarında iş stresi ve tükenmişlik düzeyinin iş doyumu üzerine anlamlı bir etkisi bulunmazken, devlet hastanesi acil servisinde çalışan sağlık personelinin iş stresi ve tükenmişlik düzeyinin iş doyumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (Büyükaslan ve Eriş, 2019).

H2: İş stresinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı örgütlerdeki rol belirsizliği ve örgüt stresinin bireylerin geri çekilme davranışı ilişkisini belirlemektir. Bu kapsamda çalışmanın örnekleme, kullanılan ölçekler, bulguları, analizleri aşağıda yer almaktadır.

Araştırmada toplam 19 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. 5'li likert ölçeği (1: Kesinlikle Katılmıyorum – 5: Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak örgütlerdeki rol belirsizliği, örgüt stresi ve geri çekilme davranışına ilişkin ifadelerden oluşturulmuş ve katılımcıların bu ifadelere katılım düzeyleri ölçülmüştür. Anket uygulaması anket formlarının çalışanlara dağıtılması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma, Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personellerine uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikalarda çalışmakta olan 215 muhasebe personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise 196 muhasebe personeli ile kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personelleri için 215 kişiden oluşan evreni 137 kişinin temsil ettiği tespit edilmiştir. Araştırmada 210 kişi anket çalışmasına katılım göstermiştir. Ankete yanıt vermiş bulunanlar arasından 14 adet anket eksik veya aynı şıkları işaretlemeleri nedeniyle çalışmaya katılmamıştır. Bu nedenle çalışmada 196 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın Ölçekleri

Rol belirsizliği ölçeği, Rizzo vd. (1970) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğe son şekli Schuler vd. (1977) tarafından verilmiştir. Ölçek tek boyuttan ve altı ifadeden oluşmaktadır. House ve Rizzo (1972a: 482) tarafından geliştirilmiş olup toplam 6 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek geliştirilirken, Taylor'un (1953:

285-290) "A Personality Scale of Manifest Anxiety" isimli çalışmasından faydalanılmıştır. Orijinal ölçekte ilk 2 ifade işe bağlı kaygıyı, sonraki 2 ifade fiziksel gerilimi, son 2 ifade ise genel yorgunluk ve huzursuzluğu ölçmektedir. Bu çalışmada, bahse konu ölçeğin Efeoğlu (2006: 152) tarafından uyarlanmış hali kullanılmış olup, toplam 7 ifadeden oluşmaktadır. Katılımcıların geri çekilme davranışlarının ölçümü için ise Spector ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen üretkenlik karşıtı iş davranışları ölçeğinin geri çekilme alt boyutu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Öcel (2011) tarafından yapılmıştır.

BULGULAR

Demografik Bulgular

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan 196 çalışanın demografik özellikleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve kurumda toplam çalışma süresi olmak üzere beş başlık altında verilmiştir.

Sonuçlar incelendiğinde demografik özelliklerine ilişkin cinsiyet frekans dağılımı analizine göre 89 kadın, 107 erkek katılım göstermiştir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde 18-24 yaş aralığında 31 kişi, 25-31 yaş aralığında 79 kişi, 32-38 yaş aralığında 39 kişi, 39-45 yaş aralığında 24 kişi, 46-52 yaş aralığında 17 kişi, 53-59 yaş aralığında 6 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde 84 kişi evliken 112 kişi ise bekârdır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde lise mezunu 41 kişi, ön lisans mezunu 38 kişi, lisans mezunu 110 kişi, yüksek lisans mezunu 7 kişi bulunmaktadır. Örgütte çalışma süreleri baz alınarak incelendiğinde ise 1 yıldan az süreli çalışan 65 kişi, 1-5 yıl arasında çalışan 74 kişi, 5-10 yıl arasında çalışan 17 kişi, 10 yıl ve üzerinde çalışan 40 kişi bulunmaktadır.

Güvenilirlik Analizleri, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçüm aracı değişik mekanlarda - zamanlarda ve benzer evrenlerden seçilen değişik örnekleme tatbik edildiğinde birbirine yakın-benzer sonuç vermesi güvenilirlik olarak tanımlanır. Bu durum, benzer ölçüm aracıyla değişik zamanlarda tatbik edilen ölçüm bulguları arasındaki tutarlılığı anlatabilmektedir (Gürbüz & Şahin, 2014).

Tablo 1. Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

	CA	Ort.	SS.
Rol Belirsizliği	,836	23,5357	4,48516
İş Stresi	,869	21,8418	6,29371
Geri Çekilme Davranışı	,716	10,0714	3,48844

Normallik Testi

Tablo 2. Normallik Testi

	Bas.	Çar.
Rol Belirsizliği	,785	-,844
İş Stresi	-,539	-,269
Geri Çekilme Davranışı	,904	,854

Korelasyon Analiz Bulguları

Korelasyon analiz sonuçları Tablo 3'te gösterildiği gibidir.

Tablo 3. Çoklu Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3
1. Rol Belirsizliği	1		
	,000		
2. İş Stresi	-,109	1	
	,127		

3. Geri Çekilme Davranışı	-,156*	-,004	1
	,030	,957	

Araştırmanın yapıldığı örgütte bulunan çalışanların rol belirsizliği, iş stresi ve geri çekilme davranışı değerlendirmeleri arasındaki ilişkiler çoklu korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucuna göre rol belirsizliği ile iş stresi arasında anlamlı bir ilişki (0,127, $p < 0,05$) bulunmamıştır. Rol belirsizliği ile geri çekilme davranışı arasında negatif yönlü anlamlı ve zayıf bir ilişki (0,03, $p < 0,05$) tespit edilmiştir. İş stresi ile geri çekilme davranışı arasında anlamlı bir ilişki (0,957, $p < 0,05$) bulunmamıştır.

Regresyon Analiz Bulguları

Hipotezlerin testlerine ilişkin çoklu regresyon sonuçları aşağıdaki Tablo 6’da gösterildiği gibidir.

Tablo 4. Çoklu Regresyon Analiz Bulguları

Bğml. D.	Bğmsz. D.	B	Std. Hatası	Beta	T	Sig.
Geri Çekilme Davranışı	Rol Belirsizliği	-,123	,056	-,158	-2,207	,028
	İş Stresi	-,014	,046	-,021	-,296	,767
F=2,437						
R ² = ,025						

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda geri çekilme davranışını sadece rol belirsizliğinin etkilediği saptanmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı rol belirsizliği ve iş stresinin geri çekilme davranışı üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak, kişilerin rol belirsizlikleri ve iş stresi ile olan geri çekilme davranışı arasındaki ilişki yapısı araştırılmıştır.

“İş stresi ile rol belirsizliği” ile yapılan analiz sonuçlarının, Rodri’guez-Escudero vd. (2010) yapmış oldukları çalışma 197 adet İspanyol yenilikçi firmalara uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliği ve rol çatışmasının iş tatmini ile negatif ilişkili olduğu, üç stres kaynağında doğrudan değil dolaylı olarak etkisi bulunmuştur (Rodri’guez-Escudero vd., 2010: 856). Elde edilen sonuçların literatür taramasında yaptığımız çalışmalarla uyduğu görülmüştür. Literatür tarama sonuçlarının, analiz sonuçlarımız ile tutarlı olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç değişkeni olan çıkış arama davranışları, duyarsızlaşma ve işten geri çekilmeden istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde olumlu etkilenmiştir. Elde edilen sonuçların literatür taramasında yaptığımız çalışmalarla uyduğu görülmüştür. Literatür tarama sonuçlarının, analiz sonuçlarımız ile tutarlı olduğu ifade edilmektedir.

Çalışmada incelenen ölçekler değerlendirildiğinde aşağıdaki önerileri sunabiliriz:

- Personel görevleri belirlenmelidir. Belirlenen görevler doğru bir şekilde anlatılması gerekmektedir. Görevlerini bilen personel, görev sorumluluklarını zamanında yerine getirecektir. Planlı bir şekilde iş süreci gerçekleşecektir. Böylelikle personelin iş yerine ait aidiyet oluşacaktır.
- Görev tanımı ile yetki sınırları da belirlenmelidir. Yetki sınırını bilen personel, gerekli yerlerde yetkisini kullanarak iş akışını sağlayacaktır.
- İşveren belirli bir işi yaptırırken işin sorumluluğunun olduğu kişiden o işin yapılmasını istemelidir.

- Personel iş stresine maruz kaldığı takdirde gerilim yaşayacaktır. Gerilim yaşanmaması için işlerin zamanında tam ve doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir. İş stres kaynağının azaltılması gerekmektedir. İş stresinin azalması ile personelin işleri hem daha kolay ve rahat bir şekilde olurken hemde sağlık durumlarında bir sorun gerçekleşmeyecektir.
- İş stresinin olmaması ile iş yapan personel, zamanının nasıl geçtiğini anlamayacaktır. İşine daha iyi odaklanarak daha verimli bir çalışma gerçekleştirecektir.
- İş stresi bulunan personel işe gelmemek için bahaneler oluşturacaktır. Psikolojik etkenli hastalıkları çıkacaktır. Personeli psikolojik olarak olumlu etkilemek, personeli geri kazandıracaktır.
- Personelin özel günlerinin hatırlanması, personelin halinin hatırının sorulması gibi küçük değerler, personel için büyük değerler olmaktadır. Personele değer verilmesi ile iş yerine ait duygusu oluşacaktır.
- Rolü belirli olan personel işinin gereklerini doğru anladıysa iş stresi daha az olurken geri çekilme davranışında da azalma meydana gelecektir. İşine daha sadık olacaktır.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da belirli kısıtlar mevcuttur. Çalışma, Bursa'da mermer sektöründe yer alan fabrikalarda bulunan muhasebe personelleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları evreni ile sınırlı olup, genellenemez.

KAYNAKLAR

- AKÇA, Y. (2021) "İş Stresi Ve Tükenmişlik Algılarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Havacılık Sektörü Çalışanları Örneği" Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7 (2), 557566.
- ALBLİHED, M. ve ALZGHAİBİ, H. A. (2022) "The Impact Of Job Stress, Role Ambiguity And Work–Life Imbalance On Turnover Intention During Covid-19: A Case Study Of Frontline Health Workers In Saudi Arabia" International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(20), 13132.
- ALTAN, S. ve diğerleri (2022) "Örgütsel Adalet İle Yaratıcılık İlişkisinde Rol Çatışması Ve Rol Belirsizliğinin Düzenleyici Rolü" Doğu Üniversitesi Dergisi, 23 (2) , 129-150.
- ALTUNTAS, G. ve diğerleri (2016) "The Impact Of Entrepreneurial İntensity On Job Stress: The Mediating Role Of Role Ambiguity With Evidence From Top 1.000 Industrial Organizations Of Turkey" Journal of Business Economics and Finance, 5(1), 27-38.
- BAYSAL, C. (2018) "Örgütsel Bağlılık Ve Üretkenlik Karşılı Davranış İlişkisine Yönelik Akademisyenler Üzerinde Bir İnceleme" Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi.
- BİBLE, B. L. ve MCCOMAS, J. D. (1963) "Role Consensus And Teacher Effectiveness", Social Forces, 42(2): 225-233.
- BÜYÜKASLAN, H. ve ERİŞ, H. (2019) "Acil Servis Çalışanlarının İş Stresi Ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumları Üzerine Etkisi" Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 16(2), 290-294.
- CHÊNEVERT, D. ve diğerleri (2019) "An Analysis of the Role of Change Readiness and Colleague Support in the Relationship between Role Stressors and Withdrawal Behaviours: The Case of Health Care Sector Employees" Örgütsel Değişim Yönetimi Dergisi, 32 (2), 208-223.
- EFEOĞLU İ. E. (2006) "İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma" Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- EİSENBERG, D., ve diğerleri (2008) "Character Pathology And Neuropsychological Test Performance İn Remitted Opiate Dependence" Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy, 3(1), 1-11.

- ELSHAER, I.A. (2022) “Positive Humor and Work Withdrawal Behaviors: The Role of Stress Coping Styles in the Hotel Industry Amid COVID-19 Pandemic” *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2022, 19, 6233.
- EMRE, O. (2018) “İş Yolculuğunun Kavramsal Anlamda İncelenmesi Ve Geri Çekilme Davranışları” *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1613-1633.
- ERTEN, M. (2018) “Bağımsız Denetçilerde Rol Belirsizliği, Rol Çatışması Ve Algılanan İş Yükünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi” *Işık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*.
- HOMBRADOS-MENDIETA, I. ve COSANO-RIVAS, F. (2013) “İspanya'daki Sosyal Hizmet Uzmanları Arasında Tükenmişlik, İşyeri Desteği, İş Doyumu Ve Yaşam Doyumu: Yapısal Bir Eşitlik Modeli” *Uluslararası Sosyal Hizmet*, 56 (2), 228-246.
- HOUSE, R. J. ve RIZZO, J. R. (1972) “Role Conflict And Ambiguity As Critical Variables İn A Model Of Organizational Behavior” *Organizational Behavior and Human Performance*, 7(3), 467–505.
- IDRİS, M.K. ve diğerleri (2011) “Longitudinal Mediation Effects of Strain on the Relationships between Role Stressors and Employees’ Withdrawal Responses” *Wiley Online Library*, 27 (5), 403-412.
- İSTANTİ, E. ve diğerleri (2021) “The Effect Of Job Stress And Financial Compensation Toward Ocb And Employee Performance:(Case Study İn Pt. Mentari Sejati Perkasa Private Companies İn Surabaya)” *Media Mahardhika*, 19(3), 560-570.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2017) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- KARAKUŞ, G. (2022) “Örgütlerde Politika Algılamalarının Sapkın Örgütsel Davranışlar Üzerindeki Etkileri: Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü” *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- KHAWAJA, K. F. ve diğerleri (2021) “How is COVID-19 Pandemic Causing Employee Withdrawal Behavior İn The Hospitality İndustry? An Empirical İnterestigation” *Journal of Hospitality and Tourism Insights*.
- JOHAN, A. P. ve YUSUF, A. (2022) “Counterproductive Work Behavior, Job Stress, Trait Emotional İntelligence And Person Organization Fit Among Employees Of Leasing İndustry İn Indonesia” *Intangible Capital*, 18(2), 233-246.
- ÖCEL, H. (2011) “Üretim Karşıtı İş Davranışları Ölçeği: Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26):18-26.
- ÖRÜCÜ, E. ve diğerleri (2022) “Duygusal Emek - Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Alan Araştırması” *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE Dergisi* , 12 (2) , 1239-1252 .
- SAPUTRA, R. R. ve diğerleri (2019) “The Effect Of Work Motivation And Work Stress On Teacher Performance” *Jurnal Tarbiyah*, 26(1).
- RIZZO, J. R. ve diğerleri (1970) “Role Conflict And Ambiguity İn Complex Organizations” *Administrative Science Quarterly*, 15(2), 150-163.
- RODRÍGUEZ-ESCUADERO ve diğerleri (2010) “Positive and Negative Effects of Team Stressors on Job Satisfaction and New Product Performance” *J Prod Innov Management*, 27 (6), 856-868.
- RUYSEVELDT, J. V. ve diğeri (2022) “Job Characteristics, Job Attitudes And Employee Withdrawal Behaviour: A Latent Change Score approach” *Applied Psychology*, 1-29.
- SARIÇİÇEK, R. ve diğerleri (2021) “Muhasebe ve Pazarlama Departmanlarında Çalışan Personellerin Yaşadığı İş Stresinin İş Performansına Etkisi” *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (4), 3044-3059.
- SCHULER, R. S. ve diğerleri (1977) “Role Conflict And Ambiguity: A Scale Analysis” *Organizational Behavior and Human Performance*, 20(1), 111-128.

- SEÇKİN, Ş. N. (2021) “İşyeri Nezaketsizliğinin Geri Çekilme Davranışlarına Etkisi: Tükenmişliğin Aracı, Kişisel Adil Dünya İnancının Düzenleyici Rolü” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 28 (2) , 421-439.
- SOLTANI, I. ve diğerleri (2013) “Investigating The Effect Of Role Conflict And Role Ambiguity On Employees' Job Stress: Articulating The Role Of Work-Family Conflict” *Management science letters*, 3(7), 1927-1936.
- SPECTOR, P.E., ve diğerleri (2006) “The Dimensionality Of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal?” *Journal of Vocational Behavior*, 68(3), 446-460.
- SUGIARTO, M. (2020) “Job Insecurity And Role Ambiguity As The Cause Of Job Satisfaction And Turnover Intention Among Temporary Labourer Of Batik Trusmi Small And Medium Enterprise In Cirebon District, West Java, Indonesia” *Sarajevo Business and Economics Review*, 38/2020.
- TAYLOR, J. A. (1953) “A Personality Scale Of Manifest Anxiety” *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 48(2), 285–290. doi:10.1037/h0056264.
- TEZCAN, L. ve GÖZÜKARA, E. (2022) “Sigortacılık Sektöründe; Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Stresi, Örgütsel Adalet ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler” *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2368-2389.
- ULUKÖK, E. ve MERDAN, E. (2022) “Tam Serbesti Tanıyan Liderliğin Kişilerarası Çatışma Ve İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisi: Rol Belirsizliğinin Aracı Rolü” *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 527-545.
- YEŞİLTAŞ, M. D. Ve AYAZ, E. (2019) “İş Stresi Ve Rol Belirsizliğinin Presenteizm (İşte Var Olamama) Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi” *OPUS International Journal of Society Researches*, 12, 741-771.
- YILDIZ, H. ve SAZKAYA, M. (2021) “Duygusal Emek İle İş Stresi İlişkisinin İncelenmesi: Kamu Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma” *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1) , 29-50.
- ZHANG, N. ve diğerleri (2022) “Role Conflict, Role Ambiguity, And Depressive Symptoms: The Moderating Effects of Job Autonomy Among Social Workers in China” *Uluslararası sosyal refah dergisi*, 31 (3), 323-332.

ÖRGÜTLERDE ROL BELİRSİZLİKLERİ VE ÖRGÜT STRESİNİN BİREYLERİN GERİ ÇEKİLME DAVRANIŞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ABOUT WITHDRAWAL BEHAVIOUR ON ACCOUNTING SECTOR PROFESSIONALS IN THE LIGHT OF ATATÜRKIST THOUGHT

Edip ÖRÜCÜ

Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F., eorucu@bandirma.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3301-7496

Elif AYDIN

İşletme Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi S.B.E.

ORCID ID: 0000-0003-2623-1854

ÖZET

Bu araştırmanın amacı rol belirsizliği ve iş stresinin geri çekilme davranışı üzerindeki etkisini belirlemektir. Rol belirsizliği, örgütteki bireylerin rollerini uygun olarak sergileyebilmek için gerekli olan bilgi eksikliğini yaşayarak ve bireyden beklenen rollerin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi durumunda görülmektedir. Rol belirsizliği, işçilerin rollerini anlamamaları nedeniyle ne yapacaklarını bilememektedirler. İşçilerin belirsiz rolleri ise işveren tarafından gerekli beklentiyi karşılamamaktadır. Bu nedenle işçilerin iş baskısını artırabilir. İş stresi, birey ile örgüt arasındaki etkileşim sonucunda bireyin üzerinde hissettiği baskıdır. İş yükünün artmasıyla birlikte çalışma ortamının olumsuzlukları ve vardiyalı çalışma gibi faktörler, bireyin stresli çalışmasındaki başlıca nedenlerindendir. Örgüte zarar vermeden, örgütteki haksızlık algılarının, olumsuz durumların, strese maruz kalma ve memnuniyetsizliğin sonucu olarak, örgütte fiziksel bulunarak daha az çalışmak, işlerinin gereğini yapmamak, iş dışındaki eylemlerde bulunmak gibi davranışlar, geri çekilme davranışları arasında bulunmaktadır. Araştırma, Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personellerine uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikalarda çalışmakta olan 215 muhasebe personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme yöntemi ise 196 aynı firmada çalışan muhasebe personeli ile kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Araştırmanın verileri anket tekniği ile toplanmıştır. Toplanan veriler ile güvenilirlik analizi, frekans analizi, normallik testi, korelasyon analizi ve regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan regresyon analizinin neticesinde yalnızca rol belirsizliğinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İş Stresi, Geri Çekilme Davranışı, Rol Belirsizliği.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the effect of role ambiguity and job stress on withdrawal behavior. Role ambiguity is seen in situations where individuals in the organization lack the knowledge necessary to perform their roles appropriately and the roles expected from the individual are not well understood. Role ambiguity, workers do not know what to do because they do not understand their roles. The ambiguous roles of the workers do not meet the expectations required by the employer. Therefore, it can increase the work pressure of workers. Job stress is the pressure felt by the individual as a result of the interaction between the individual and the organization. With the increase in the workload, the negative effects of the working environment and factors such as shift work are the main reasons for the stressful work of the individual. Behaviors such as working less by being physically present in the organization, not doing their job, taking actions outside of work as a result of unfair perceptions, negative situations, exposure to stress and dissatisfaction in the organization without harming the organization are among the withdrawal behaviors. The research was applied to the accounting personnel

of the factories in the marble sector in Bursa. The universe of the research consists of 215 accounting personnel working in the factories in the marble sector in Bursa. The sample of the research was determined by the convenience sampling method with 196 accounting personnel working in the same company. The data of the research were collected by questionnaire technique. Reliability analysis, frequency analysis, normality test, correlation analysis and regression analyzes were performed with the collected data. As a result of the regression analysis, it was seen that only role ambiguity had a significant effect on the withdrawal behavior.

Keywords: Job Stress, Withdrawal Behavior, Role Ambiguity.

GİRİŞ

Geri çekilme davranışı, bireylerin iş tatminsizlikleri sonucunda örgüte daha az gitme, örgüt çevresinden uzaklaşmaları olarak tanımlanabilmektedir (Seçkin, 2021: 424). Çalışanlar, iş yerlerinden fiziksel / psikolojik olarak kopmuş olabilirler. Çalışanın geri çekilme davranışı; işten kaçınma, işten ayrılmanın yanı sıra istenmeyen molalar, işe geç kalma, işe devamsızlık, örgüt bağlılığındaki eksikliklerdir. Bunlar mali zarara sebep olacağı gibi ekip arkadaşlarıyla olan ilişkisine de zarar vermektedir (Elshaer, 2022: 3-4). Örgütten bireyin kendisini geri çekmenin devamında işten ayrılma niyeti meydana gelebilmekte ve işi bırakma yolunda da ilerlemektedir (Emre, 2018: 1619). Çalışanların geri çekilme davranışı ve işten ayrılma maliyetleri, üretim verimliliğinin düşmesi ve iş ortamındaki moralin düşmesi nedeniyle kuruluşlar için ciddi sonuçlar doğurmaktadır (Ruyseveldt v.d., 2022: 2).

Geri çekilme davranışının olumsuz etkileri (Baysal, 2018: 53):

- Müşteri memnuniyetinin azalması,
- Kurumsal itibarın azalması,
- İş ortamında moral bozukluğu,
- Çalışanlar arasında tartışmaların meydana gelmesi,
- İş disiplininin de bozulmaların meydana gelmesi,
- Yönetim ve personel arasında uyuşmazlıkların oluşması, □ Üretim kalitesinde düşmeler oluşması.

Geri çekilme davranışının azaltılabilmesi için etkileyen faktörleri ortaya koymak açısından bu çalışma önem arz etmektedir.

İşverenler, çalışanlarının iş yaşam refahlarını arttırarak değer vermektedirler. İş yaşam refahının artması ile çalışanlarda iş memnuniyeti, zihinsel ve fiziksel olumlu ruh hali, azalan stres gözlemlenmektedir. Çalışanlar, işverenler tarafından desteklendiklerini hissettiklerinde geri çekilme davranışı daha az gözlemlenmektedir (Eisenberg ve diğerleri, 2008: 55).

Yerli ve yabancı literatür taramasında rol belirsizliği, iş stresi ve geri çekilme davranışı ölçeklerinin bir arada olan çalışmanın yeterli sayıda olmaması, araştırmamızın gerekçesini oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde giriş sunulmuştur. İkinci bölümde kavramsal çerçevede kavramlar tanımlanmıştır. Üçüncü bölümde alan yazın taramasında geçmiş araştırmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırma yöntemi ve bulgular kısmında ise istatistiksel analizler yapılarak hipotezlerin testleri gerçekleştirilmiştir. Son bölümde ise sonuçta sonuçların değerlendirilerek araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

Rol Belirsizliği

Rol belirsizliği, 1964 yılında Kahn ve arkadaşları tarafından oluşturulmuştur. Rol belirsizliği, çalışanların iş rolünü tamamıyla yerine getirmeleri için gerekli olan bireysel rol, iş hedefleri ve ilgili sorumluluklarındaki eksikliği ifade etmektedir (Zhang ve diğerleri, 2021: 324).

Rol, davranış kalıbı olarak ifade edilirken rol belirsizliği “belirlenen bir rolün beklentileri” olarak ifade edilmektedir. Rol belirsizliği “başarılı performans için ihtiyaç olan miktar ile bulunan bilgi miktarı arasındaki fark” şeklinde de ifade edilebilmektedir (Uluök ve Merdan, 2022: 529-530).

Rol belirsizliği, örgütteki bireylerin rollerini uygun olarak sergileyebilmek için gerekli olan bilgi eksikliğini yaşayarak ve bireyden beklenen rollerin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi durumlarında görülmektedir (Altan v.d., 2022: 133). Rol belirsizliği, işçilerin rollerini anlamamaları nedeniyle ne yapacaklarını bilememektedirler. İşçilerin belirsiz rolleri ise işveren tarafından gerekli beklentiyi karşılamamaktadır. Bu nedenle işçilerin iş baskısını arttırabilir (Sugiarto, 2020: 169).

Rol belirsizliğinin olması, çalışanlarda bir takım etkiler oluşturmaktadır. Bunun sonucunda da çalışanlar karar verirken tereddütte kalabilmektedirler. Çalışan deneme yanılma yöntemi ile kararlarını vererek işverenin beklentisini karşılayabilmektedir. Çalışan rol belirsizliği nedeniyle kaygı yaşamakta, rolünden memnun kalmamakta ve gerçeklik algısında da bozulmalar gerçekleşmektedir. Çalışan bunları yaşayarak çalışma performansında düşüş göstermektedir (Yeşiltaş, 2019: 209). Rol belirsizliğinin olmaması ve örgütün sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi, çalışanın beklentilerini doğru ve tam anlaması, beklentilerini nasıl karşılayacağı, takım arkadaşları ile kendisinden beklentilerinin neler olacağını anlaşmasına bağlıdır. Bible (1963), rol kavramının çift yönlü olduğu, rol sahibi ile gönderici arasında tanımla ilgili bir anlaşma sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Akt: Erten, 2018: 9).

Normal şartlarda bireyin rolünü sağlıklı olarak yerine getirebilmesi için rol ile ilgili ihtiyacı olan bilgiler (Erten, 2018: 7-8):

- Sorumluluk, görev ve haklar,

- Sorumlulukların nasıl sergileneceği,
- Rollerin yerine getirilmesinde veya getirilmemesinde oluşabilecek sonuçlar,
- Örgütte bulunan bireyleri memnun eden veya kızdıran davranış türlerine ait ödüllendirmeler veya ceza uygulamaları
- Role ile ilgili iyileştirmelerin yapılması.

Çalışmada rol belirsizliği, algı olarak ele alınmıştır. Rol belirsizliği, çalışmanın bağımsız değişkenidir.

İş Stresi

Stres kavramı, Fransızca “estrece” ve Latince “estrica” sözcüklerinden türetilmiştir. Stres kavramı, günümüze kadar farklı şekillerde ifade edilmiştir. 17. yüzyılda stres kavramı; insanları olumsuz etkileyen felaket, dert, keder vb. için kullanılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda baskı, güç ve zorluk olarak ifade edilmiştir (Istanti, 2021: 561). İş stresi, çalışanların üstesinden gelemediği zorluklarda yeteneğinden emin olmadığı hoş olmayarak meydana gelen durumdur.

İş yerinde gerçekleşen stres, üretkenliği azaltır, yönetim tarafından baskılar artar (Sarıççek ve diğerleri, 2021: 3046).

Günümüzde üretim ve tüketim sürecinin oluşumunda değişimler hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu süreçteki değişimler, çalışma ve sosyal hayata katkısı büyük bir oranda hız ve hareket getirmiştir. Çalışanlar, hızlı değişen ve gelişen çevredeki değişikliklere uyum sağlama sürecinde zorluk yaşamaktadırlar. Çalışanlar bu nedenle stresle karşılaşmaktadırlar (Yıldız ve Sazkaya, 2021: 32-33). İş stresi, birey ile örgüt arasındaki etkileşim sonucunda bireyin üzerinde hissettiği baskıdır. İş yükünün artmasıyla birlikte çalışma ortamının olumsuzlukları ve vardiyalı çalışma gibi faktörler, bireyin stresli çalışmasındaki başlıca nedenlerindedir. Örgütün kalabalık, gürültülü, sıcak ya da soğuk olması gibi durumlar birey için stres kaynağıdır. Bu tür nedenler ise bireylerin örgütlerine olan bağlılıklarına neden olmaktadır (Akça, 2021, 559).

Üst düzey stres, bireyin çevresi ile başa çıkma yeteneğini tehdit edebilir. Stres, bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal ve ruhsal olarak karşılaştığı tehditlerin bireylerin sağlığını etkileyerek üstesinden gelememe durumudur. Bireyin üst düzey strese sahip olması ile çevresiyle baş edemeyerek çalışma beceresini olumsuz etkilemektedir (Istanti, 2021: 561). Stres, çalışanlarda gerilimlere neden olduğu için çalışanların sağlık durumlarını olumsuz etkileyebilir (Johan ve Yusuf, 2022: 236) İnsanları hasta etme seviyesine getirebilir (Sarıççek vd., 2021: 3046). İş stresi, korku ve endişe, can sıkıntısı, depresyon,

yorgunluk, yalnızlık, sinirlilik halinde özne, aşırı yeme ve içme, sigara ve alkol kullanımı, gergin kahkaha, duygusal taşma şeklinde davranışsal, dikkat eksikliği, konsantrasyon eksikliği, eleştiriye karşı hassaslaşma şeklinde bilişsel, kalp atışlarının hızlanması, aşırı terleme ve ağız kuruluğu şeklinde fizyolojik, düşük verimlilik, devamsızlık, örgütsel bağlılığın azalması gibi örgütsel etkileri olabilmektedir (Saputra, Rina, ve Sodiq, 2019: 102). İş stresi çalışanlarda memnuniyetsizliğe neden olabilmektedir (Johan ve Yusuf, 2022: 236).

Çalışmada iş stresi, tutum olarak ele alınmıştır. İş stresi, çalışmanın bağımsız değişkenidir.

Geri Çekilme Davranışı

Çalışanların iş yerinde sergilemiş oldukları geri çekilme davranışı, iş yerlerine zarar vermek istememektedirler. Yalnızca çalışanın kendisini kötü hissetmesine sebep olan tatminsizlik, adaletsizlik gibi tutum ve davranışlardan uzaklaşarak kurtulmak istemektedirler (Spector vd., 2006, s.450).

Geri çekilme davranışı kavramı, örgüte zarar vermeden, örgütteki haksızlık algılarının, olumsuz durumların, strese maruz kalma ve memnuniyetsizliğin sonucu olarak, örgütte fiziksel bulunarak daha az çalışmak, işlerinin gereğini yapmamak, iş dışındaki eylemlerde bulunmak gibi davranışlar, geri çekilme davranışları arasında bulunmaktadır (Karakuş, 2019, s. 46).

Geri çekilme davranışı bir davranış değil, çoklu davranışlar içermektedir. Geri çekilme davranışı, ara sıra psikolojik olarak başlar. Geri çekilme davranışı giderek artar ve sonunda davranışsal olarak geri çekilme genişler (Khawaja vd., 2021: 690).

Çalışmada geri çekilme, davranış olarak ele alınmıştır. Geri çekilme davranışı, çalışmanın bağımlı değişkenidir.

Rol Belirsizliği ve İş Stresi İlişkisi

Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır.

Rodri'guez-Escudero vd. (2010), yapmış oldukları çalışma 197 adet İspanyol yenilikçi firmalara uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliği ve rol çatışmasının iş tatmini ile negatif ilişkili olduğu, üç stres kaynağında doğrudan değil dolaylı olarak etkisi bulunmuştur (Rodri'guez-Escudero vd., 2010: 856).

Soltani vd. (2013), çalışması İran Merkez Sigorta'da çalışan 118 personele uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliğinin iş stresi üzerindeki etkisi anlamlı olarak bulunmuştur (Soltani vd., 2013: 1927).

Altuntaş vd. (2016), yapmış oldukları çalışmanın verilerini 2015 yılında Türkiye'nin gelişen ekonominin ilk 1000 sanayi kuruluşundan elde etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre girişimciliğin sürekli olarak bireyin iş stresi düzeyine ve daha düşük rol belirsizliğine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda bireyin iş stresi düzeyini rol belirsizliği olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Altuntaş, 2016: 27).

Tezcan ve Gözükar (2022), Türkiye Sigortacılık şirketlerinde çalışan 667 kişi ile çalışma yapılmıştır. Araştırmada elde edilen analiz sonucunda, rol çatışması ve rol belirsizliğinin iş stresi ile pozitif yönde ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca rol çatışması ve rol belirsizliğinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde iş stresinin aracılık rolü bulunmuştur (Tezcan ve Gözükar, 2022: 2368).

Alblihed ve Alzghaibi (2022), Suudi Arabistan'daki 397 sağlık çalışanı ile yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, iş stresinin işten ayrılma niyetiyle ilişkili olduğu, hem rol belirsizliğinden hem de rol stresinden olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışanlar arasında iş-yaşam dengesizliği ile iş stresi arasında istatistiksel olarak pozitif ilişki bulunmuştur (Alblihed ve Alzghaibi, 2022: 12).

Rol Belirsizliği ve Geri Çekilme Davranışı İlişkisi

Idris vd. (2011), Malezya Üniversitesi'nde bulunan 357 akademik personele uygulanan çalışma, 6 ay sonra 210 personele uygulanarak çalışma tamamlanmıştır. Araştırmada rol stres faktörlerinin çalışanların geri çekilme tepkileriyle gerinim üzerindeki arabuluculuk etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre rol stresinin zorlanma yolu ile geri çekilme davranışının ilişkili olduğunu

göstermiştir. Gerilim, rol belirsizliği, geri çekilme davranışı, rol çatışması ve sinizm arasındaki ilişkilere aracılık etmiştir (İdris vd., 2011).

Chênevert vd. (2019), büyük Kanada Hastanesi'nde çalışan 457 sağlık personeline uygulanmıştır. Araştırmaya göre rol çatışması ve rol belirsizliğinin değişime hazır olma ile anlamlı olarak negatif ilişkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Değişime hazır olma, rol belirsizliği ve geri çekilme davranışı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık etmiştir (Chênevert vd., 2019: 2).

Sosyal mübadele kuramı, sosyal yapının içerisindeki aktörlerin bir kısım isteklerle ilişkilerini oluşturması ve sürdürmesini ifade etmektedir. Karşılıklı etkileşimi esas alır (Örücü vd., 2022 : 1244). Yukarıdaki araştırmaların ışığında ve sosyal mübadele kuramı temel alınarak araştırmanın hipotezi aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H1: Rol belirsizliğinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

İş Stresi ve Geri Çekilme Davranışı

Hombrados, M. I. ve Cosano R. F. (2013) yapmış oldukları çalışmada İspanya Malaga'da işçilere uygulanan çalışmada tükenmişliğin, yaşam doyumu, iş doyumu, ve örgütsel destek üzerinde negatif etkilerinin olduğu, örgütsel desteğin de iş doyumu üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Mendieta H. ve Rivas C.,2013: 228-246).

Zhang ve diğerleri (2022)'nin yapmış oldukları çalışma, Çin'de polisler ile yaptıkları araştırmada iş doyumu ile polislerin yaşadıkları stres düzeyi arasında negatif yönlü, mesleki tükenmişlik düzeyi ile de pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (Zhang ve diğerleri (2014).

Büyükaslan ve Eriş (2019), çalışma Şanlıurfa ili merkezdeki 3 hastanenin (devlet, özel ve üniversite hastanesi) acil servisinde çalışan sağlık personellerinin iş stresi ve tükenmişlik düzeylerinin iş doyumları üzerine yaptığı etkiyi tespit etmek amacıyla 185 sağlık çalışanından oluşmaktadır. Araştırma sonucuna göre Özel hastane ile üniversite hastanesi acil servis çalışanlarında iş stresi ve tükenmişlik düzeyinin iş doyumu üzerine anlamlı bir etkisi bulunmazken, devlet hastanesi acil servisinde çalışan sağlık personelinin iş stresi ve tükenmişlik düzeyinin iş doyumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (Büyükaslan ve Eriş, 2019).

H2: İş stresinin geri çekilme davranışı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı örgütlerdeki rol belirsizliği ve örgüt stresinin bireylerin geri çekilme davranışı ilişkisini belirlemektir. Bu kapsamda çalışmanın örnekleme, kullanılan ölçekler, bulguları, analizleri aşağıda yer almaktadır.

Araştırmada toplam 19 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. 5'li likert ölçeği (1: Kesinlikle Katılmıyorum – 5: Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak örgütlerdeki rol belirsizliği, örgüt stresi ve geri çekilme davranışına ilişkin ifadelerden oluşturulmuş ve katılımcıların bu ifadelere katılım düzeyleri ölçülmüştür. Anket uygulaması anket formlarının çalışanlara dağıtılması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örnekleme

Araştırma, Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personellerine uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikalarda çalışmakta olan 215 muhasebe personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise 196 muhasebe personeli ile kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Bursa'da bulunan mermer sektöründeki fabrikaların muhasebe personelleri için 215 kişiden oluşan evreni 137 kişinin temsil ettiği tespit edilmiştir. Araştırmada 210 kişi anket çalışmasına katılım göstermiştir. Ankete yanıt vermiş bulunanlar arasından 14 adet anket eksik veya aynı şıkları işaretlemeleri nedeniyle çalışmaya katılmamıştır. Bu nedenle çalışmada 196 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın Ölçekleri

Rol belirsizliği ölçeği, Rizzo vd. (1970) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğe son şekli Schuler vd. (1977) tarafından verilmiştir. Ölçek tek boyuttan ve altı ifadeden oluşmaktadır. House ve Rizzo (1972a: 482) tarafından geliştirilmiş olup toplam 6 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek geliştirilirken, Taylor'un (1953:

285-290) "A Personality Scale of Manifest Anxiety" isimli çalışmasından faydalanılmıştır. Orijinal ölçekte ilk 2 ifade işe bağlı kaygı, sonraki 2 ifade fiziksel gerilimi, son 2 ifade ise genel yorgunluk ve huzursuzluğu ölçmektedir. Bu çalışmada, bahse konu ölçeğin Efeoğlu (2006: 152) tarafından uyarlanmış hali kullanılmış olup, toplam 7 ifadeden oluşmaktadır. Katılımcıların geri çekilme davranışlarının ölçümü için ise Spector ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen üretkenlik karşıtı iş davranışları ölçeğinin geri çekilme alt boyutu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Öcel (2011) tarafından yapılmıştır.

BULGULAR

Demografik Bulgular

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan 196 çalışanın demografik özellikleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve kurumda toplam çalışma süresi olmak üzere beş başlık altında verilmiştir.

Sonuçlar incelendiğinde demografik özelliklerine ilişkin cinsiyet frekans dağılımı analizine göre 89 kadın, 107 erkek katılım göstermiştir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde 18-24 yaş aralığında 31 kişi, 25-31 yaş aralığında 79 kişi, 32-38 yaş aralığında 39 kişi, 39-45 yaş aralığında 24 kişi, 46-52 yaş aralığında 17 kişi, 53-59 yaş aralığında 6 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde 84 kişi evliken 112 kişi ise bekârdır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde lise mezunu 41 kişi, ön lisans mezunu 38 kişi, lisans mezunu 110 kişi, yüksek lisans mezunu 7 kişi bulunmaktadır. Örgütte çalışma süreleri baz alınarak incelendiğinde ise 1 yıldan az süreli çalışan 65 kişi, 1-5 yıl arasında çalışan 74 kişi, 5-10 yıl arasında çalışan 17 kişi, 10 yıl ve üzerinde çalışan 40 kişi bulunmaktadır.

Güvenilirlik Analizleri, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçüm aracı değişik mekanlarda - zamanlarda ve benzer evrenlerden seçilen değişik örnekleme tatbik edildiğinde birbirine yakın-benzer sonuç vermesi güvenilirlik olarak tanımlanır. Bu durum, benzer ölçüm aracıyla değişik zamanlarda tatbik edilen ölçüm bulguları arasındaki tutarlılığı anlatabilmektedir (Gürbüz & Şahin, 2014).

Tablo 1. Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

	CA	Ort.	SS.
Rol Belirsizliği	,836	23,5357	4,48516
İş Stresi	,869	21,8418	6,29371
Geri Çekilme Davranışı	,716	10,0714	3,48844

Normallik Testi

Tablo 2. Normallik Testi

	Bas.	Çar.
Rol Belirsizliği	,785	-,844
İş Stresi	-,539	-,269
Geri Çekilme Davranışı	,904	,854

Korelasyon Analiz Bulguları

Korelasyon analiz sonuçları Tablo 3'te gösterildiği gibidir.

Tablo 3. Çoklu Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3
1. Rol Belirsizliği	1		
	,000		
2. İş Stresi	-,109	1	
	,127		

3. Geri Çekilme Davranışı	-,156*	-,004	1
	,030	,957	

Araştırmanın yapıldığı örgütte bulunan çalışanların rol belirsizliği, iş stresi ve geri çekilme davranışı değerlendirmeleri arasındaki ilişkiler çoklu korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucuna göre rol belirsizliği ile iş stresi arasında anlamlı bir ilişki (0,127, $p < 0,05$) bulunmamıştır. Rol belirsizliği ile geri çekilme davranışı arasında negatif yönlü anlamlı ve zayıf bir ilişki (0,03, $p < 0,05$) tespit edilmiştir. İş stresi ile geri çekilme davranışı arasında anlamlı bir ilişki (0,957, $p < 0,05$) bulunmamıştır.

Regresyon Analiz Bulguları

Hipotezlerin testlerine ilişkin çoklu regresyon sonuçları aşağıdaki Tablo 6'da gösterildiği gibidir.

Tablo 4. Çoklu Regresyon Analiz Bulguları

Bğml. D.	Bğmsz. D.	B	Std. Hatası	Beta	T	Sig.
Geri Çekilme Davranışı	Rol Belirsizliği	-,123	,056	-,158	-2,207	,028
	İş Stresi	-,014	,046	-,021	-,296	,767
F=2,437						
R ² = ,025						

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda geri çekilme davranışını sadece rol belirsizliğinin etkilediği saptanmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı rol belirsizliği ve iş stresinin geri çekilme davranışı üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak, kişilerin rol belirsizlikleri ve iş stresi ile olan geri çekilme davranışı arasındaki ilişki yapısı araştırılmıştır.

“İş stresi ile rol belirsizliği” ile yapılan analiz sonuçlarının, Rodrı'guez-Escudero vd. (2010) yapmış oldukları çalışma 197 adet İspanyol yenilikçi firmalara uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre rol belirsizliği ve rol çatışmasının iş tatmini ile negatif ilişkili olduğu, üç stres kaynağında doğrudan değil dolaylı olarak etkisi bulunmuştur (Rodrı'guez-Escudero vd., 2010: 856). Elde edilen sonuçların literatür taramasında yaptığımız çalışmalarla uyduğu görülmüştür. Literatür tarama sonuçlarının, analiz sonuçlarımız ile tutarlı olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç değişkeni olan çıkış arama davranışları, duyarsızlaşma ve işten geri çekilmeden istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde olumlu etkilenmiştir. Elde edilen sonuçların literatür taramasında yaptığımız çalışmalarla uyduğu görülmüştür. Literatür tarama sonuçlarının, analiz sonuçlarımız ile tutarlı olduğu ifade edilmektedir.

Çalışmada incelenen ölçekler değerlendirildiğinde aşağıdaki önerileri sunabiliriz:

- Personel görevleri belirlenmelidir. Belirlenen görevler doğru bir şekilde anlatılması gerekmektedir. Görevlerini bilen personel, görev sorumluluklarını zamanında yerine getirecektir. Planlı bir şekilde iş süreci gerçekleşecektir. Böylelikle personelin iş yerine ait aidiyet oluşacaktır.
- Görev tanımı ile yetki sınırları da belirlenmelidir. Yetki sınırını bilen personel, gerekli yerlerde yetkisini kullanarak iş akışını sağlayacaktır.

- İşveren belirli bir işi yaptırırken işin sorumluluğunun olduğu kişiden o işin yapılmasını istemelidir.
- Personel iş stresine maruz kaldığı takdirde gerilim yaşayacaktır. Gerilim yaşanmaması için işlerin zamanında tam ve doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir. İş stres kaynağının azaltılması gerekmektedir. İş stresinin azalması ile personelin işleri hem daha kolay ve rahat bir şekilde olurken hemde sağlık durumlarında bir sorun gerçekleşmeyecektir.
- İş stresinin olmaması ile iş yapan personel, zamanının nasıl geçtiğini anlamayacaktır. İşine daha iyi odaklanarak daha verimli bir çalışma gerçekleştirecektir.
- İş stresi bulunan personel işe gelmemek için bahaneler oluşturacaktır. Psikolojik etkenli hastalıkları çıkacaktır. Personeli psikolojik olarak olumlu etkilemek, personeli geri kazandıracaktır.
- Personelin özel günlerinin hatırlanması, personelin halinin hatırının sorulması gibi küçük değerler, personel için büyük değerler olmaktadır. Personele değer verilmesi ile iş yerine ait duygusu oluşacaktır.
- Rolü belirli olan personel işinin gereklerini doğru anladıysa iş stresi daha az olurken geri çekilme davranışında da azalma meydana gelecektir. İşine daha sadık olacaktır.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da belirli kısıtlar mevcuttur. Çalışma, Bursa'da mermer sektöründe yer alan fabrikalarda bulunan muhasebe personelleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları evreni ile sınırlı olup, genellenemez.

KAYNAKLAR

- AKÇA, Y. (2021) "İş Stresi Ve Tükenmişlik Algılarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Havacılık Sektörü Çalışanları Örneği" Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7 (2), 557566.
- ALBLİHED, M. ve ALZGHAİBİ, H. A. (2022) "The Impact Of Job Stress, Role Ambiguity And Work–Life Imbalance On Turnover Intention During Covid-19: A Case Study Of Frontline Health Workers İn Saudi Arabia" International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(20), 13132.
- ALTAN, S. ve diğerleri (2022) "Örgütsel Adalet İle Yaratıcılık İlişkisinde Rol Çatışması Ve Rol Belirsizliğinin Düzenleyici Rolü" Doğu Üniversitesi Dergisi, 23 (2) , 129-150.
- ALTUNTAS, G. ve diğerleri (2016) "The Impact Of Entrepreneurial İntensity On Job Stress: The Mediating Role Of Role Ambiguity With Evidence From Top 1.000 İndustrial Organizations Of Turkey" Journal of Business Economics and Finance, 5(1), 27-38.
- BAYSAL, C. (2018) "Örgütsel Bağlılık Ve Üretkenlik Karşılı Davranış İlişkisine Yönelik Akademisyenler Üzerinde Bir İnceleme" Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi.
- BİBLE, B. L. ve MCCOMAS, J. D. (1963) "Role Consensus And Teacher Effectiveness", Social Forces, 42(2): 225-233.
- BÜYÜKASLAN, H. ve ERİŞ, H. (2019) "Acil Servis Çalışanlarının İş Stresi Ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumları Üzerine Etkisi" Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 16(2), 290-294.
- CHÊNEVERT, D. ve diğerleri (2019) "An Analysis of the Role of Change Readiness and Colleague Support in the Relationship between Role Stressors and Withdrawal Behaviours: The Case of Health Care Sector Employees" Örgütsel Değişim Yönetimi Dergisi, 32 (2), 208-223.
- EFEÖĞLU İ. E. (2006) "İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma" Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

- EİSENBERG, D., ve diğerleri (2008) “Character Pathology And Neuropsychological Test Performance İn Remitted Opiate Dependence” *Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy*, 3(1), 1-11.
- ELSHAER, I.A. (2022) “Positive Humor and Work Withdrawal Behaviors: The Role of Stress Coping Styles in the Hotel Industry Amid COVID-19 Pandemic” *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2022, 19, 6233.
- EMRE, O. (2018) “İş Yolculuğunun Kavramsal Anlamda İncelenmesi Ve Geri Çekilme Davranışları” *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1613-1633.
- ERTEN, M. (2018) “Bağımsız Denetçilerde Rol Belirsizliği, Rol Çatışması Ve Algılanan İş Yükünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi” *Işık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*.
- HOMBRADOS-MENDİETA, I. ve COSANO-RİVAS, F. (2013) “İspanya'daki Sosyal Hizmet Uzmanları Arasında Tükenmişlik, İşyeri Desteği, İş Doyumu Ve Yaşam Doyumu: Yapısal Bir Eşitlik Modeli” *Uluslararası Sosyal Hizmet*, 56 (2), 228-246.
- HOUSE, R. J. ve RİZZO, J. R. (1972) “Role Conflict And Ambiguity As Critical Variables İn A Model Of Organizational Behavior” *Organizational Behavior and Human Performance*, 7(3), 467–505.
- IDRİS, M.K. ve diğerleri (2011) “Longitudinal Mediation Effects of Strain on the Relationships between Role Stressors and Employees’ Withdrawal Responses” *Wiley Online Library*, 27 (5), 403-412.
- İSTANTİ, E. ve diğerleri (2021) “The Effect Of Job Stress And Financial Compensation Toward Ocb And Employee Performance:(Case Study İn Pt. Mentari Sejati Perkasa Private Companies İn Surabaya)” *Media Mahardhika*, 19(3), 560-570.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2017) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- KARAKUŞ, G. (2022) “Örgütlerde Politika Algılamalarının Sapkın Örgütsel Davranışlar Üzerindeki Etkileri: Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü” *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- KHAWAJA, K. F. ve diğerleri (2021) “How is COVID-19 Pandemic Causing Employee Withdrawal Behavior İn The Hospitality Industry? An Empirical Investigation” *Journal of Hospitality and Tourism Insights*.
- JOHAN, A. P. ve YUSUF, A. (2022) “Counterproductive Work Behavior, Job Stress, Trait Emotional Intelligence And Person Organization Fit Among Employees Of Leasing Industry İn Indonesia” *Intangible Capital*, 18(2), 233-246.
- ÖCEL, H. (2011) “Üretim Karşıtı İş Davranışları Ölçeği: Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26):18-26.
- ÖRÜCÜ, E. ve diğerleri (2022) “Duygusal Emek - Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Alan Araştırması” *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE Dergisi* , 12 (2) , 1239-1252 .
- SAPUTRA, R. R. ve diğerleri (2019) “The Effect Of Work Motivation And Work Stress On Teacher Performance” *Jurnal Tarbiyah*, 26(1).
- RİZZO, J. R. ve diğerleri (1970) “Role Conflict And Ambiguity İn Complex Organizations” *Administrative Science Quarterly*, 15(2), 150-163.
- RODRÍGUEZ-ESCUADERO ve diğerleri (2010) “Positive and Negative Effects of Team Stressors on Job Satisfaction and New Product Performance” *J Prod Innov Management*, 27 (6), 856-868.
- RUYSEVELDT, J. V. ve diğeri (2022) “Job Characteristics, Job Attitudes And Employee Withdrawal Behaviour: A Latent Change Scoreapproach” *Applied Psychology*, 1-29.
- SARIÇİÇEK, R. ve diğerleri (2021) “Muhasebe ve Pazarlama Departmanlarında Çalışan Personellerin Yaşadığı İş Stresinin İş Performansına Etkisi” *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (4), 3044-3059.

- SCHULER, R. S. ve diğerleri (1977) "Role Conflict And Ambiguity: A Scale Analysis" *Organizational Behavior and Human Performance*, 20(1), 111-128.
- SEÇKİN, Ş. N. (2021) "İşyeri Nezaketsizliğinin Geri Çekilme Davranışlarına Etkisi: Tükenmişliğin Aracı, Kişisel Adil Dünya İnancının Düzenleyici Rolü" *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 28 (2) , 421-439.
- SOLTANI, I. ve diğerleri (2013) "Investigating The Effect Of Role Conflict And Role Ambiguity On Employees' Job Stress: Articulating The Role Of Work-Family Conflict" *Management science letters*, 3(7), 1927-1936.
- SPECTOR, P.E., ve diğerleri (2006) "The Dimensionality Of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal?". *Journal of Vocational Behavior*, 68(3), 446-460.
- SUGIARTO, M. (2020) "Job Insecurity And Role Ambiguity As The Cause Of Job Satisfaction And Turnover Intention Among Temporary Labourer Of Batik Trusmi Small And Medium Enterprise In Cirebon District, West Java, Indonesia" *Sarajevo Business and Economics Review*, 38/2020.
- TAYLOR, J. A. (1953) "A Personality Scale Of Manifest Anxiety" *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 48(2), 285-290. doi:10.1037/h0056264.
- TEZCAN, L. ve GÖZÜKARA, E. (2022) "Sigortacılık Sektöründe; Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Stresi, Örgütsel Adalet ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler" *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2368-2389.
- ULUKÖK, E. ve MERDAN, E. (2022) "Tam Serbesti Taniyan Liderliğin Kişilerarası Çatışma Ve İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisi: Rol Belirsizliğinin Aracı Rolü" *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 527-545.
- YEŞİLTAŞ, M. D. Ve AYAZ, E. (2019) "İş Stresi Ve Rol Belirsizliğinin Presenteizm (İşte Var Olamama) Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi" *OPUS International Journal of Society Researches*, 12, 741-771.
- YILDIZ, H. ve SAZKAYA, M. (2021) "Duygusal Emek İle İş Stresi İlişkisinin İncelenmesi: Kamu Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma" *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1) , 29-50.
- ZHANG, N. ve diğerleri (2022) "Role Conflict, Role Ambiguity, And Depressive Symptoms: The Moderating Effects of Job Autonomy Among Social Workers in China" *Uluslararası sosyal refah dergisi*, 31 (3), 323-332.

**FİLTRELEME VE SARMAL YÖNTEMLERİ BİRLEŞTİREN HİBRİT ÖZNETELİK SEÇİMİ
SONRASI MAKİNE ÖĞRENMESİ ALGORİTMALARI İLE İFLAS TAHMİNİ**
**BANKRUPTCY PREDICTION WITH MACHINE LEARNING ALGORITHMS
AFTER HYBRID FEATURE SELECTION COMBINING FILTER AND WRAPPER
METHODS**

Meryem PULAT

*Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Ekonometri Bölümü, İzmir, Türkiye*

İpek DEVECİ KOCAKOÇ

*Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Ekonometri Bölümü, İzmir, Türkiye*

ÖZET

Makine öğrenmesi, sistemin geçmişteki deneyimlerinden elde edilen öğrenmelerini kullanarak bir model oluşturmaktadır. Bu sayede veriler arasındaki ilişkileri açığa çıkarabilmekte ve ihtiyaç duyulduğunda ileriye dönük kestirimlerde bulunabilmektedir. Yapılan çalışmada, sınıflandırma probleminin çözümünde kullanılan makine öğrenmesi algoritmalarının performansını artırmak amaçlanmıştır. Algoritmaların performansı etkileyen en önemli unsur elimizdeki veri setindeki özneteliklerin yeterli sayıda ve gerekli olmasıdır. Bunun için sınıflandırma işlemi gerçekleştirilmeden önce öznetelik seçimi yapılmıştır. Öznetelik seçimi olarak da filtreleme ve sarmal yöntemleri birleştiren hibrit bir yaklaşım kullanılmıştır. Bu hibrit yaklaşımla, sadece filtreleme yönteminin kullanıldığı duruma nazaran sınıflandırma doğruluğunu iyileştirmekle birlikte sadece sarmal yöntemler kullanıldığı durumdaki işlem süresini de azaltabilmektedir. Öznetelik seçimi için filtreleme adımında Ki-Kare, Bilgi Kazancı, Kazanç Oranı, Simetrik Belirsizlik Katsayısı, Korelasyon Tabanlı Öznetelik Seçimi ve RELIEF yöntemleri kullanılırken; sarmal yöntem olarak Özyinelemeli Öznetelik Eliminasyonu, Genetik Algoritma, Tavlama Benzetimi ve BORUTA kullanılmıştır. Sınıflandırma işlemi K En Yakın Komşu, Lojistik Regresyon, Naive Bayes, Destek Vektör Makinaları, Doğrusal Diskriminant Analizi, Karar Ağaçları, Rasgele Orman, Bagging, Boosting ve Rotasyon Ormanı algoritmaları kullanılarak yapılmış ve model başarımları ölçütleri kullanılarak performansları kıyaslanmıştır. Hibrit öznetelik seçimi yaklaşımı kullanıldığında genel olarak algoritmaların performansı iyileşmiştir. Yapılan çalışmada, UCI Machine Learning Repository veri tabanındaki veri setlerinden “Taiwanese Bankruptcy” adlı veri seti kullanılmıştır. Bu veri seti, 95 tanımlayıcı öznetelik ve çıktı değişkeni (iflas eden ve iflas etmeyen firmalar) olmak üzere toplam 96 öznetelik, 6819 örnekten oluşmaktadır. 6819 verinin sınıf dağılımı ise 220 iflas etmiş, 6.599'u iflas etmeyen firmalar olmak üzere örnek iki küme içermektedir. Veri setinde, iflas etmeyen işletmeler %96,774'ü ve iflas eden işletmeler %3,226 oluşturduğundan veri seti dengesiz dağılmaktadır. Dengesiz dağılım dikkate alınarak veri ön işleme yapılmalıdır ya da performans ölçütü olarak doğruluk değeri dışında dengesiz veri setlerinde sıklıkla kullanılan performans ölçütleri dikkate alınabilir. Veri setindeki dengesiz dağılım dikkate alındıktan sonra öznetelik seçimi ardından da sınıflandırma işlemi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Makine öğrenmesi, Topluluk Öğrenmesi, Sınıflandırma, Öznetelik Seçimi, Dengesiz Veri Seti.

ABSTRACT

Machine learning creates a model using their learning from past experiences. In this way, it can reveal the relationships between the data and make forward-looking predictions when needed. Many methods and algorithms have been developed in machine learning. The study, it is aimed to increase the performance of machine learning algorithms used in the solution of the classification problem. The most important factor affecting the performance of algorithms is that the number of attributes in the data set we have is sufficient and necessary. For this, feature selection was made before performing the classification process. Feature selection is also used as a hybrid approach that combines filter and wrapper methods. With this hybrid approach, it can reduce the processing time when only wrapper methods are used while improving the classification accuracy compared to the case where only the filter method is used. While Chi-Square, Information Gain, Gain Ratio, Symmetric Uncertainty, Correlation Based Feature Selection, and RELIEF methods are used in the filtering step for feature selection; Recursive Attribute Elimination, Genetic Algorithm, Simulated Annealing, and BORUTA were used as wrapper methods. The classification was performed using K Nearest Neighbor, Logistic Regression, Naive Bayes, Support Vector Machines, Linear Discriminant Analysis, Decision Trees, Random Forest, Bagging, Boosting, and Rotation Forest algorithms and their performance was compared using model performance criteria. Overall, the performance of the algorithms has improved when the hybrid feature selection approach is used. In the study, "Taiwanese Bankruptcy" was used from the datasets in the UCI Machine Learning Repository database. This data set consists of a total of 96 attributes, 6819 samples, including 95 input features and output features (bankrupt and non-bankrupt firms). The class distribution of the 6819 data includes two sample clusters, 220 of which are bankrupt firms and 6.599 are not. In the data set, the data set is imbalance distributed, as non-bankrupt businesses constitute 96.774% and bankrupt businesses make up 3.226%. Data pre-processing should be done taking into account the imbalance distribution, or the performance criteria that are frequently used in imbalance data sets can be taken into account, apart from the accuracy value. After taking into account the imbalance distribution in the data set, feature selection was followed by classification.

Keywords: Machine Learning, Ensemble Learning, Classification, Feature Selection, Imbalanced Data Set.

GİRİŞ

Çoğu veri setinde alakalı (relevant), alakasız (irrelevant), ya da gereksiz (redundant) öznitelikler (değişken) bulunmaktadır. Öznitelik seçimi, orijinal N öznitelik kümesinden minimum M öznitelik alt kümesini seçen bir süreç olarak tanımlanabilir, böylece öznitelik uzayı belirli bir değerlendirme kriterine göre en uygun şekilde küçültülür. Özellik seçimi, sınıflandırma algoritmalarının performansında önemli bir rol oynamaktadır. Öznitelik seçimi; algoritmaları hızlandırmak, veri kalitesini ve buna bağlı olarak algoritmaların performansını iyileştirmek ve algoritmaların sonuçlarının anlaşılabilirliğini artırmaktadır. Öznitelik seçim algoritmaları; filtreleme, sarmal ve gömülü yaklaşım olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Novaković, 2016: 1). Filtre yöntemleri, esas olarak, öğrenme algoritmalarından bağımsız olarak verilen değerlendirme kriterleri ile orijinal özellik kümesinden bir özellik alt kümesini tanımlar. Sarmal yöntemler ise, belirtilen öğrenme algoritmaları tarafından tahmin edilen yüksek tahmin performansına sahip özellikleri seçmektedir (Xie ve Wang, 2011: 5810). Yapılan çalışmada öznitelikler ilk olarak hesaplama açısından daha hızlı olan filtreleme yöntemleri aracılığıyla orijinal öznitelik kümesinden seçilir. Filtreleme yöntemleri ile seçilen özniteliklere sarmal yöntemler uygulanarak daha da iyileştirilmektedir. Sarmal yöntemlerle nihai öznitelikler elde edilerek sınıflandırma işlemi yapılmaktadır.

Makine öğrenimi sınıflandırma, regresyon ve kümeleme problemlerinin çözümünde kullanılabilir. Yapılan çalışmada sınıflandırma problemi ele alınmıştır. Sınıflandırma problemlerinde, sınıfları belli olan verileri (eğitim verisi) kullanarak bir model oluşturulur, daha sonra

oluşturulan bu model sınıfları belli olmayan ve sistem tarafından daha önceden karşılaşılmamış örnekler (test verisi) üzerinde sınıflandırma yapılmaktadır. Sınıflandırma problemlerine örnek olarak; bir e-postanın spam olup olmadığını belirlemek, tümörün kötü huylu olup olmadığını belirlemek ya da bir hayvanın görüntüsünü kedi, köpek veya başka bir hayvan olarak tanımlayabilmek verilebilir.

Yapılan çalışmada Taiwanese Bankruptcy Prediction veri seti kullanılmıştır. Veri seti dengesiz bir veri setidir. Veri setinin dengesiz dağılımı dikkate alınarak veri ön işleme yapılmış daha sonra öznelik seçimi ardından da sınıflandırma işlemi yapılmıştır.

YÖNTEM

Veri Seti

Yapılan çalışmada Taiwanese Bankruptcy Prediction veri seti kullanılmıştır. Bu veri seti UCI makine öğrenimi veri deposundan alınmıştır. Bu veri seti, 95 tanımlayıcı öznelik ve çıktı değişkeni (iflas eden ve iflas etmeyen firmalar) olmak üzere toplam 96 öznelik, 6819 örnekten oluşmaktadır. Veri setinin öznelikleri Tablo 1’de verilmiştir. 6819 verinin sınıf dağılımı ise 220 iflas etmiş, 6.599’u iflas etmeyen firmalar olmak üzere örnek iki küme içermektedir. Veri setinde, iflas etmeyen işletmeler %96,774’ü ve iflas eden işletmeler %3,226 oluşturduğundan veri seti dengesiz dağılmaktadır.

Tablo 1. Taiwanese Bankruptcy Prediction Veri Seti

Data Set Characteristics:	Multivariate	Number of Instances:	6819	Area:	Business
Attribute Characteristics:	Integer	Number of Attributes:	96	Date Donated	2020-06-28
Associated Tasks:	Classification	Missing Values?	N/A	Number of Web Hits:	70654

Kaynak: <https://archive.ics.uci.edu/dataset/572/taiwanese+bankruptcy+prediction>

Dengesiz bir veri kümesi ile çalışırken kullanılabilir ilk yöntem verileri yeniden örnekleyerek sınıf dağılımlarını ayarlamaktır. Bu yöntemler, **eksik örnekleme (undersampling)**, **aşırı örnekleme (oversampling)** ve bazı **gelişmiş örnekleme teknikleridir**. *Eksik örnekleme*, sınıf dağılımları eşit olana kadar çoğunluk olan sınıfının örneklerini ortadan kaldırarak veri kümesini yeniden dengelemeyi amaçlar. Bu yöntemin en büyük dezavantajı, yetersiz gözlem sayısı olan projelerde katkı sağlayabilecek gözlemleri de veri setinden kaldırmasıdır. *Aşırı örnekleme*, eşit sınıf dağılımları elde edilene kadar azınlık sınıfının örneklerini çoğaltır. Bu konudaki yöntemlerinin çoğu, azınlık sınıfının örneklerini kopyaladığından, aşırı öğrenme(overfitting) olma olasılığı artar. Ayrıca, yüksek düzeyde dengesiz dağılıma sahip büyük bir veri kümesi olması durumunda, aşırı örnekleme hesaplama açısından çok maliyetli olabilir. Eksik ve aşırı örnekleme ek olarak, “gelişmiş örnekleme teknikleri” olarak adlandırılan, dağılımların yeniden dengelemesinde keşifsel yöntemler kullanan başka örnekleme yöntemleri de vardır.

Standart bir sınıflandırıcının amacı genel doğruluğu maksimize etmek olduğundan, sınıflandırıcı veri sayısı çok olan sınıfı daha iyi öğrenecektir ve bu eğitimin sonucu “çoğunluk sınıfı için düşük hata oranı”, ancak “azınlık sınıfı için daha yüksek hata oranı” olacaktır. Özetle, sınıflandırıcı tüm örnekleri yüksek doğruluk sağlayan çoğunluk olarak sınıflandırma eğiliminde olacak, ancak bu arada azınlık örneklerini kaçıracaktır. Dengesiz veri setlerinde accuracy yüksek çıkar, biz de çok iyi tahmin yaptık diye düşünürüz. İşte bu duruma **accuracy paradox** denir. Tahmin doğruluğunu gösteren bu metrik dengesiz veri setlerinde anlamsız ve yetersiz olduğu görülmüştür. Modelin performansını ölçmek için **Recall (sensitivity)**, **Specificity** ve **Precision** değerleri önem kazanır.

Veri setini dengeli hale getirmek için; tabakalı örnekleme (stratified sampling) ile veri seti dengeli hale getirilmiştir. Sonuç olarak, veri seti 220 iflas etmiş ve 220 iflas etmemiş olmak üzere 440 örnekten oluşmaktadır.

Veri Setinin Literatür İncelemesi

Yapılan çalışmada kullanılan dengelenmiş veri setinin literatür incelemesi Tablo 2’de verilmiştir. Tabloda; makalenin kaynakçası, kullanılan yöntem ve en sık kullanılan performans ölçütlerinden Doğruluk (Accuracy-Acc), Duyarlılık (Sensitivity/Recall/True Positive Rate-Sen), Belirleyicilik / Özgüllük (Specificity/True Negative Rate-Spe) değerleri verilmiştir.

Tablo 2. Taiwanese Bankruptcy Prediction Veri Setinin Literatür İncelemesi

Çalışma	Yöntem	Acc (%)	Sen (%)	Spe (%)
Cho ve Shin (2023)	SVM	87	85	
Liang vd. (2015)	GA ile öznelik seçimi ardından SvmLinear	83		
Brenes vd. (2022)	ANN	87	87	89

Program

Bu çalışmada R 3.6.1 tabanlı çalışan RStudio 1.4 versiyonu ile uyumlu paketler arasından seçim yapılarak algoritmalar uygulanmıştır. <https://cran.r-project.org/web/views/MachineLearning.html> adresinden farklı algoritmaları inceleyebilirsiniz. R programında; FSelector, FSelectorRcpp, FSinR, caret, Boruta öznelik seçimine ilişkin paketler kullanılarak öznelik seçimi gerçekleştirilmiştir. R programında; caret, naivebayes, kernlab, MASS, RSNNS, evtree, rpart, C50, plyr, Rweka, Earth, randomForest, gbm, xgboost, ipred, e1071, fastAdaboost, mboost, caTools, rotationForest, caretEnsemble paketleri kullanılarak makine öğrenmesi algoritmaları uygulanmıştır. Ayrıca, farklı paketleri kullanarak da algoritmaları uygulamak mümkündür.

Sınıflandırıcı Performans Değerlendirme Ölçütleri

Sınıflandırma modeli elde edildikten sonra bu modelin performansını belirlemek için farklı ölçütler kullanılmaktadır. Bu tür hesaplamalar özellikle farklı modellerin performanslarını kıyaslayabilmek amacıyla yapılmaktadır. Böylece veri setine en uygun sınıflandırma modelinin hangisi olduğu belirlenmeye çalışılır (Özkan, 2016: 83-84). Bu amaçla model başarısını değerlendirmek için doğruluk, kesinlik, duyarlılık, F-ölçütü en yaygın kullanılan ölçütlerdir. Doğruluk, kesinlik, duyarlılık, F-ölçütünün hesaplanmasında Tablo 3’te verilen karmaşıklık matrisinden (confusion matrix) faydalanılmaktadır. Karmaşıklık matrisinde hedef (çıktı) niteliğinin sınıflarına ait gerçek ile tahmin edilen sayılar bir arada verilmektedir.

- Gerçek Pozitifler (True Positive-TP): Gerçekte 1 sınıfta olup, sınıflandırıcı tarafından 1 sınıfa atananların sayısını gösterir.
- Gerçek Negatifler (True Negative-TN): Gerçekte 0 sınıfta olup, sınıflandırıcı tarafından 0 sınıfa atananların sayısını gösterir.
- Yanlış Pozitifler (False Positive-FP): Gerçekte 0 sınıfta olup, sınıflandırıcı tarafından 1 sınıfa atananların sayısını gösterir.
- Yanlış Negatifler (False Negative-FN): Gerçekte 1 sınıfta olup, sınıflandırıcı tarafından 0 sınıfa atananların sayısını gösterir.

Tablo 3. Karmaşıklık Matrisi (Confusion Matrix)

		Tahmin Edilen Sınıf	
		Sınıf=1	Sınıf=0
Gerçek	Sınıf=1	TP	FN

Sınıf	Sınıf=0	FP	TN
-------	---------	----	----

Doğruluk (Accuracy): Doğru sınıflandırılmış örnek sayısının, toplam örnek sayısına oranıdır ve aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{Doğruluk} = \frac{TP + TN}{TP + FP + FN + TN}$$

Kesinlik (Precision-Positive Predictive Value): Doğru sınıflandırılmış pozitif örneklerin toplam pozitif tahmin edilen örneklere oranıdır. Bir başka deyişle; sınıfı 1 olarak tahminlenmiş TP örnek sayısının, sınıfı 1 olarak tahminlenmiş tüm örnek sayısına oranıdır. Kesinlik değeri aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{Kesinlik} = \frac{TP}{TP + FP}$$

Duyarlılık (Sensitivity-Recall-True Positive Rate): Modelin, pozitif sınıf etiketini tahmin etmedeki etkililiğini göstermektedir. Doğru sınıflandırılmış pozitif örnek sayısının toplam pozitif örnek sayısına oranlanması ile elde edilir. Duyarlılık değeri aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{Duyarlılık} = \frac{TP}{TP + FN}$$

Belirleyicilik / Özgüllük (Specificity-True Negative Rate): Modelin, negatif sınıf etiketini tahmin etmedeki etkililiğini göstermektedir. Doğru sınıflandırılmış negatif örnek sayısının toplam negatif örnek sayısına oranlanması ile elde edilir. Belirleyicilik değeri aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{Belirleyicilik} = \frac{TN}{TN + FP}$$

Kesinlik (Precision-Positive Predictive Value): Doğru sınıflandırılmış pozitif örneklerin toplam pozitif tahmin edilen örneklere oranıdır. Bir başka deyişle; sınıfı 1 olarak tahminlenmiş TP örnek sayısının, sınıfı 1 olarak tahminlenmiş tüm örnek sayısına oranıdır. Kesinlik değeri aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{Kesinlik} = \frac{TP}{TP + FP}$$

F-Ölçütü (F-Criterion): Kesinlik ve duyarlılık ölçütlerinin harmonik ortalaması alınarak aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$F - \text{Ölçütü} = \frac{2 \times \text{Duyarlılık} \times \text{Kesinlik}}{\text{Duyarlılık} + \text{Kesinlik}}$$

BULGULAR

Yapılan çalışmada, filtreleme adımında Ki-Kare, Bilgi Kazancı (IG), Kazanç Oranı (GR), Simetrik Belirsizlik Katsayısı (SU), Korelasyon Tabanlı Öznitelik Seçimi (CFS) ve RELIEF yöntemleri kullanılırken; sarmal yöntem olarak Özyinelemeli Öznitelik Eliminasyonu (Recursive Feature Elimination- RFE), Genetik Algoritma (Genetic Algorithm- GA), Tavlama Benzetimi (Simulated

Annealing – SA) ve BORUTA kullanılmıştır.

Sınıflandırma işlemi için k-Nearest Neighbors (KNN), Naive Bayes (NB), CART (rpart), Bagged CART (TREEBAG), J48, C5.0, eXtreme Gradient Boosting (XGBTREE), Linear Discriminant Analysis (LDA), Multi-Layer Perceptron (MLP), Multivariate Adaptive Regression Spline (EARTH), Random Forest (RF), Rotation Forest, Gradient Boosting Machine (GBM), Support Vector Machines with Linear Kernel (SVMLINEAR), Support Vector Machines with Polynomial Kernel (SVMPoly), Support Vector

Machines with Radial Basis Function Kernel (SVMRADIAL), Tree Models from Genetic Algorithms (EVTREE) ve Generalized Linear Model (GLM) algoritmaları kullanılmıştır.

Dengesiz Veri Seti Sonuçları

Tablo 4. Dengesiz Veri Seti için 0,97 ve Daha Büyük Accuracy Değerine Sahip Makine Öğrenmesi Algoritması Sonuçları

ALGORİTMA	Acc	Sen	Spe	Pre	F1
naive_bayes	0,97	1	0	0,97	0,98
svmRadial	0,97	1	0	0,97	0,98
mlp	0,97	1	0	0,97	0,98
evtree	0,97	1	0	0,97	0,98
rpart	0,97	0,99	0,09	0,97	0,98
C5.0	0,97	0,99	0,23	0,97	0,98
earth	0,97	0,99	0,18	0,97	0,98
adaboost	0,97	1	0,23	0,97	0,98
rf	0,97	0,99	0,20	0,97	0,98
treebag	0,97	0,99	0,25	0,97	0,98
glmboost	0,97	0,99	0	0,97	0,98
rotationForest	0,97	0,99	0,14	0,97	0,98

Tablo 4 incelendiğinde, algoritmalarda accuracy değerinin yüksek olduğu ancak specificity değerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Hem accuracy hem de specificity değeri en yüksek algoritma *treebag* algoritmasıdır. Sonuçları incelitemizde specificity değeri, iflas eden işletmeleri doğru bir şekilde belirleme yeteneğini gösterir. Modelin negatif sınıf etiketini tahmininin çok kötü olduğunu görüyoruz. O zaman dengesiz veri setleriyle uğraşırken sadece doğruluk değerine bakmanın yeterli olmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 5. Dengesiz Veri Seti için 0,50 ve Daha Büyük Specificity Değerine Sahip Makine Öğrenmesi Algoritması Sonuçları

ALGORİTMA	Acc	Sen	Spe	Pre	F1
glm	0,93	0,95	0,55	0,98	0,97
lda	0,86	0,86	0,93	1	0,92

Dengesiz veri seti için 0,50 ve daha büyük specificity değerine sahip makine öğrenmesi algoritmaları Tablo 5'te verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde, specificity değeri en yüksek algoritma *lda* algoritmasıdır.

Tablo 6. Dengesiz Veri Seti için Ardışık Öznitelik Seçimi ile Seçilen Değişken Sayıları

ÖZNİTELİK SEÇİM YÖNTEMİ	DEĞİŞKEN SAYISI	ÖZNİTELİK SEÇİM YÖNTEMİ	DEĞİŞKEN SAYISI
IG+RFE	30	Kİ-KARE+RFE	35
IG+GA	33	Kİ-KARE +GA	11
IG+SA	14	Kİ-KARE +SA	13
IG+BORUTA	48	Kİ-KARE +BORUTA	48
GR+RFE	40	RELİEF+RFE	22
GR+GA	28	RELİEF +GA	36
GR+SA	13	RELİEF +SA	13
GR+BORUTA	48	RELİEF +BORUTA	40
CFS+RFE	10	SU+RFE	30
CFS +GA	7	SU+GA	24
CFS +SA	6	SU+SA	12

CFS+BORUTA	14	SU+BORUTA	46
-------------------	----	------------------	----

Dengesiz veri setinde ardışık öznelik seçimi sonucu seçilen değişken sayıları incelendiğinde; *CFS +SA* algoritmasının en az değişkene yani en az karmaşıklığa sahip algoritmadır.

Tablo 7. Dengesiz Veri Seti için 0,97 ve Daha Büyük Accuracy Değerine Sahip Ardışık Öznelik Seçimi Sonrası Makine Öğrenmesi Algoritmalarının Sonuçları

ÖZİNTELİK SEÇİM YÖNTEMİ	ALGORİTMA	Acc	Sen	Spe	Pre	F1
RELİEF+RFE	adaboost	0,97	1	0,09	0,97	0,99
RELİEF+RFE	LogitBoost	0,97	0,99	0,36	0,98	0,98
RELİEF+GA	adaboost	0,97	1	0,16	0,97	0,99
SU+GA	rf	0,97	1	0,16	0,97	0,99
SU+BORUTA	adaboost	0,97	1	0,09	0,97	0,99

Tablo 7 incelendiğinde hem accuracy hem de specificity değeri en yüksek algoritma *RELİEF+RFE* ardışık öznelik seçimi sonrası *LogitBoost* algoritmasıdır.

Tablo 8. Dengesiz Veri Seti için Yüksek Specificity Değerine Sahip Ardışık Öznelik Seçimi Sonrası Makine Öğrenmesi Algoritmalarının Sonuçları

ÖZİNTELİK SEÇİM YÖNTEMİ	ALGORİTMA	Acc	Sen	Spe	Pre	F1
RELİEF+RFE	Naive Bayes	0,90	0,91	0,64	0,99	0,95
RELİEF+GA	Naive Bayes	0,94	0,95	0,57	0,99	0,97
RELİEF+BORUTA	Naive Bayes	0,95	0,96	0,45	0,98	0,97
RELİEF+RFE	LogitBoost	0,97	0,99	0,36	0,98	0,99

Dengesiz veri seti için yüksek specificity değerine sahip makine öğrenmesi algoritmaları Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde, en yüksek specificity değerine sahip algoritma *RELİEF+RFE* ardışık öznelik seçimi sonrası *Naive Bayes* algoritmasıdır.

Dengeli Veri Seti Sonuçları

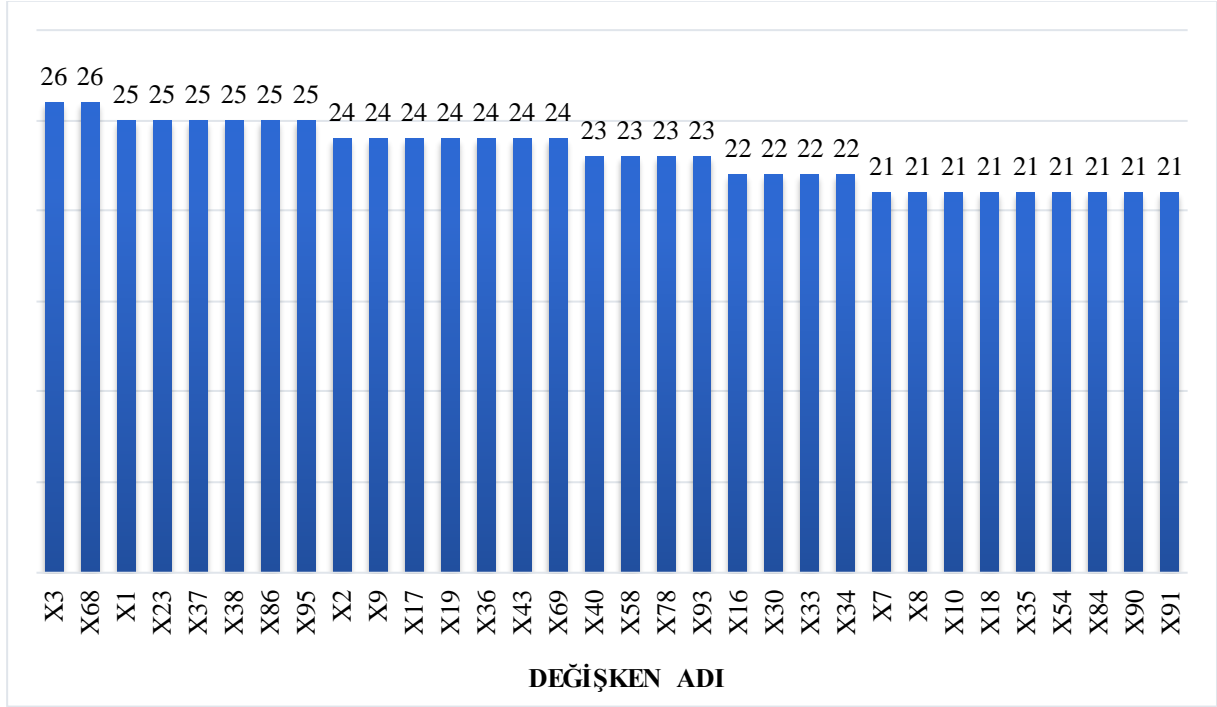
Tablo 9. Dengeli Veri Seti için Ardışık Öznelik Seçimi ile Seçilen Değişken Sayıları

ÖZİNTELİK SEÇİM YÖNTEMİ	DEĞİŞKEN SAYISI	ÖZİNTELİK SEÇİM YÖNTEMİ	DEĞİŞKEN SAYISI
IG+RFE	10	Kİ-KARE+RFE	40
IG+GA	40	Kİ-KARE +GA	37
IG+SA	13	Kİ-KARE +SA	13
IG+BORUTA	32	Kİ-KARE +BORUTA	30
GR+RFE	35	RELİEF+RFE	25
GR+GA	24	RELİEF +GA	33
GR+SA	13	RELİEF +SA	12
GR+BORUTA	30	RELİEF +BORUTA	30
CFS+RFE	35	SU+RFE	50
CFS +GA	29	SU+GA	28
CFS +SA	11	SU+SA	13
CFS+BORUTA	30	SU+BORUTA	30

Dengeli veri setinde ardışık öznelik seçimi sonucu seçilen değişken sayıları incelendiğinde; *CFS +SA* algoritmasının en az değişkene yani en az karmaşıklığa sahip algoritmadır.

Tablo 10. Dengeli Veri Seti için Öznitelik Seçim Yöntemleri ile En Sık Seçilen Değişkenler

Tablo 10’da dengeli veri seti için öznitelik seçim yöntemleri ile yirmiden daha fazla seçilmiş değişkenler verilmiştir. Yani, en önemli değişkenler verilmiştir. Tablo 11’de ise herhangi bir öznitelik seçim yöntemi tarafından seçilmeyen yani en önemsiz değişkenler verilmiştir.

Tablo 11. Dengeli Veri Seti için Öznitelik Seçim Yöntemleri Seçilmeyen Değişkenler

Değişken Adı	Seçilme Sıklığı
X12	0
X25	0
X41	0
X47	0
X67	0
X75	0
X85	0

Tablo 12. Dengeli Veri Seti için Ardışık Öznitelik Seçimi Sonrası Makine Öğrenmesi Algoritmalarının Sonuçları

ALGORİTMA	ÖZİNTELİK SEÇİM YÖNTEMİ	Acc (%)	Sen (%)	Spe (%)
GLM	No Feature Selection	82	86	77
	RELİEF +GA	93	93	93
KNN	No Feature Selection	63	66	60
	CFS +SA	90	89	91
NB	No Feature Selection	83	100	66

ALGORİTMA	ÖZİNTELİK SEÇİM YÖNTEMİ	Acc (%)	Sen (%)	Spe (%)
	SU+RFE	91	91	91
SVMLINEAR	No Feature Selection	48	52	43
	RELİEF +GA	92	89	95
SVMPOLY	No Feature Selection	61	57	66
	CFS+BORUTA	91	93	89
	RELİEF +GA	91	89	93
SVMRADIAL	No Feature Selection	61	57	66
	GR+GA	90	86	93
LDA	No Feature Selection	86	86	86
	RELİEF +GA	92	89	95
MLP	No Feature Selection	81	86	75
	CFS +SA	88	75	100
	Kİ-KARE +BORUTA	82	64	100
	SU+SA	88	96	79
EVTREE	No Feature Selection	89	86	91
	SU+BORUTA	91	89	93
RPART	No Feature Selection	85	91	80
	IG+GA	86	93	80
C5.0	No Feature Selection	89	91	86
	RELİEF +GA	91	89	93
J48	No Feature Selection	84	86	82
	SU+RFE	91	91	91
EARTH	No Feature Selection	85	82	89
	GR+GA	91	89	93
RF	No Feature Selection	80	77	82
	GR+GA	92	89	95
GBM	No Feature Selection	78	77	80
	GR+GA	91	86	95
XGBTREE	No Feature Selection	77	75	80
	GR+GA	92	89	95
TREEBAG	No Feature Selection	82	84	80
	GR+GA	92	89	95
ADABOOST	No Feature Selection	80	80	80
	RELİEF +SA	92	91	93
GLMBOOST	No Feature Selection	83	82	84
	RELİEF +GA	91	89	93
LOGİTBOOST	No Feature Selection	74	80	68
	GR+GA	89	89	89
	RELİEF +BORUTA	89	89	89
ROTATION	No Feature Selection	82	82	82
FOREST	SU+RFE	91	87	95

Dengeli veri setinde, algoritmaların tüm ardışık öznelik seçim yöntemleri sonrasında performansı incelenmiştir. Tablo 12’de her bir algoritma için herhangi bir öznelik seçiminin yapılmadığı durumdaki performansı (No Feature Selection) ve en iyi sonucu veren ardışık öznelik seçim yönteminin performansı verilmiştir. Genellikle herhangi bir öznelik seçiminin yapılmadığı duruma nazaran; ardışık öznelik seçimi yöntemlerinin hepsi algoritmaların performansını iyileştirmiştir. Dengel veri seti için en iyi sonuç *RELİEF +GA* ardışık öznelik seçimi ardından *GLM* en iyi sonucu vermiştir. Çoğunlukla filtreleme adımında *RELİEF* algoritması; sarmal yöntem olarak ise *GA* ve *SA* en iyi sonucu verdiği görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan çalışmada, öznelikler ilk olarak hesaplama açısından daha hızlı olan filtreleme yöntemleri aracılığıyla orijinal öznelik kümesinden seçilir. Filtreleme yöntemleri ile seçilen özneliklere sarmal yöntemler uygulanarak daha da iyileştirilmektedir. Sarmal yöntemlerle nihai öznelikler elde edilerek sınıflandırma işlemi yapılır. Ardışık öznelik seçimi, makine öğrenmesi algoritmalarının performansını iyileştirmekte, modelin karmaşıklığını ve hesaplama zamanını azaltmaktadır. Tablo 13 ve 14'te dengesiz veri seti için Tablo 15'te ise dengeli veri seti için en iyi sonucu veren algoritmalar verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde; Öznelik seçim yöntemi olarak genellikle sarmal yöntem olarak kullanılan sezgisel yaklaşımlar hem en az değişkene hem de daha iyi performansa sahiptir. Ardışık öznelik seçimi, makine öğrenmesi algoritmalarının performansını iyileştirmektedir.

Dengesiz veri setlerinde Accuracy değerine bakarak modelin performansını değerlendirmek anlamsız ve yetersizdir. Dengesiz veri setleri ile çalışılırken veri setini dengeli hale getirmeye ve/veya doğru metrik seçimine dikkat edilmelidir.

İleriki çalışmalarda, dengesiz veri setini dengeli hale getirmek için farklı yaklaşımlar denemek ve Sarmal yöntem olarak farklı sezgisel yaklaşımları denemek hedeflenmektedir.

Tablo 13. Dengesiz Veri Seti için En İyi Sonucu Veren Algoritmalar

ALGORİTMA	Acc	Sen	Spe
treebag	0,97	0,99	0,25

Tablo 14. Dengesiz Veri Seti için Ardışık Öznelik Seçimi Sonrası En İyi Sonucu Veren Algoritmalar

ÖZNEİİK SEÇİM YÖNTEMİ	ALGORİTMA	Acc	Sen	Spe
RELİEF+RFE	adaboost	0.97	1	0.09
RELİEF+RFE	LogitBoost	0.97	0.99	0.36
RELİEF+RFE	Naive Bayes	0.90	0.91	0,64

Tablo 15. Dengeli Veri Seti için En İyi Sonucu Veren Algoritmalar

ALGORİTMA	ÖZNEİİK SEÇİM YÖNTEMİ	Acc (%)	Sen (%)	Spe (%)
GLM	No Feature Selection	82	86	77
	RELİEF +GA	93	93	93

KAYNAKLAR

Brenes, R. F., Johannssen, A., & Chukhrova, N. (2022). An intelligent bankruptcy prediction model using a multilayer perceptron. *Intelligent Systems with Applications*.

Cho, S. H., & Shin, K. S. (2023). Feature-Weighted Counterfactual-Based Explanation for Bankruptcy Prediction. *Expert Systems with Applications*, 216, 119390.

Liang, D., Tsai, C. F., & Wu, H. T. (2015). The effect of feature selection on financial distress prediction. *Knowledge-Based Systems*, 73, 289-297.

Novaković, J. (2016). Toward Optimal Feature Selection Using Ranking Methods and Classification Algorithms. *Yugoslav Journal of Operations Research*, 21(1), 119-135.

Özkan, Y. (2016). *Veri Madenciliği Yöntemleri*. İstanbul: Papatya Yayınları.

Xie, J., ve Wang, C. (2011). Using Support Vector Machines with a Novel Hybrid Feature Selection Method for Diagnosis of Erythematous-Squamous Diseases. *Expert Systems with Applications*, 38(5), 5809-5815.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İDARİ BİRİMLERDEN MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: BİR ÖLÇEK ÖNERİSİ

DETERMINING THE SATISFACTION LEVEL OF UNIVERSITY STUDENTS WITH ADMINISTRATIVE UNITS: A SCALE PROPOSAL

Alişan BALTACI

Dr. Öğr. Üyesi, Yüksek İhtisas Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Keçiören, Ankara

ÖZET

Üniversiteler akademik hizmetlerin yanında idari hizmetler de sunmaktadırlar. Başta öğrenciler olmak üzere bütün paydaşlar da sunulan hizmetlerin tamamına yönelik bütünlük bir değerlendirme yapmaktadırlar. Zira bir üniversite kültürel aktiviteden yoksun, bilgi işlem alt yapısı sorunlu veya kütüphane imkânlarından mahrum bir hizmet sunmaya kalktığında bir takım sorunlar da beraberinde gelecektir. Bu sebeple idari birimlerin ürettiği hizmetlere yönelik tüketici algısının ölçülmesi de kritik önemdedir. Araştırmada bu amaca yönelik olarak 35 soru ve 3 boyuttan müteşekkil, yüksek güvenilirliğe ve yapı geçerliliğine sahip bir ölçme aracı, tüketici davranışları disiplini bakış açısıyla geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Üniversite, İdari Birim, Memnuniyet, Ölçek, Tüketici Davranışları, Hizmet Pazarlaması.

ABSTRACT

Universities provide administrative services as well as academic services. Therefore, all stakeholders, especially students, make an integrated evaluation of all the services offered. Because when a university tries to provide a service deprived of cultural activities, has an insufficient IT infrastructure, or lacks library facilities, some problems will come along. For this reason, measuring consumer perception of the services produced by administrative units is also critical. For this purpose, a measurement tool consisting of 35 questions and three dimensions, with high reliability and construct validity, was developed within the scope of the consumer behavior and services marketing perspective in the research.

Keywords: University, Administrative Unit, Satisfaction, Scale, Consumer Behavior, Services Marketing

INTRODUCTION

Students begin their university life with great expectations. Among these expectations, there may be academic concerns such as gaining competence in a field and academic success, as well as different factors such as the library, sports facilities, and social activities. When these expectations of the students are met, their quality perception levels will also increase. In this context, one of the critical components of the services offered by universities is produced by administrative units. Therefore, to understand the students' satisfaction levels with the administrative units, it is necessary to use a valid and reliable measurement tool so that they can convey their opinions about these units.

This research aims to create a valid and reliable questionnaire that can be used to measure the students' evaluations of the services they receive from the administrative units of the universities. The created questionnaire can be used in academic studies and institutional evaluation processes.

LITERATURE REVIEW

Consumer satisfaction is one of the critical topics of marketing that has been widely discussed in the literature. Consumer satisfaction is a judgment the consumer determines due to the comparison made by taking a reference point at the end of a particular consumption behavior (Oliver, 1997). This evaluation can occur positively or negatively according to the consumption experience of the individual.

The concept of satisfaction also has an important place in consumer behavior research. Satisfaction with the service can be defined as meeting the needs and expectations of a particular service and the perception of the quality of that service (Shanahan & Gerber, 2004). Universities are also systems that produce services in this context. The primary consumer and significant element of this service produced are students. Although students are not considered customers by the system, they tend to see themselves as a customer of the university (Kaysi & Aydemir, 2019). Therefore, it is not wrong to say that students desire to meet their expectations for the service they receive. The level of meeting the expectations of the students from the university does not only affect their satisfaction. In addition, it also determines their success and level of corporate belonging (Şahin et al., 2011; Tayyar & Dilşeker, 2012).

Parasurman et al. (1988) argue that service has five dimensions. These are reliability, responsiveness, assurance, the ability of the organization to put itself in the customer's shoes (empathy), and physical assets (Parasuraman et al., 1988). Therefore, universities are also responsible for satisfying the service-consuming parties for all these dimensions. The concept of student satisfaction in higher education is the key to successful service. In this sense, today, higher education sector stakeholders and service providers have begun to understand that the institutions they manage are similar to service businesses in the commercial environment and to focus on activities to meet the needs of students (Chairy et al., 2019).

On the other hand, students also share their thoughts about the service they have received with their social circles as candidate students. If a university's satisfaction level is high, its competitiveness against other universities in acquiring the best candidate students increases (Tayyar & Dilşeker, 2012). Therefore, students' satisfaction levels should be considered essential data for the university's self-assessment practices and quality systems.

Expectation Disapproval Theory proposes that people compare the performance of a service with their expectations of that service. According to this theory, satisfaction occurs when perceived performance meets or exceeds expectations (Zhang et al., 2021). Furthermore, according to the theory, the individual's satisfaction level is based not only on the performance he perceives from the service but also on his previous experiences and expectations (Filtenborg et al., 2017, p. 1236).

Finally, although different satisfaction factors have been identified in different studies, university students' satisfaction with administrative units likely has different dimensions. For this reason, creating a valid and reliable measurement tool in Turkish becomes a more critical issue to eliminate the deficiencies of the administrative system in universities and make it more sustainable, effective, and efficient.

METHOD

The population of the research is university students studying in Turkey. According to Turkish Higher Education Institution (YÖK) data, as of 24.08.2022, 8,269,959 students are studying at universities in Turkey (YÖK, 2023). Krejcie and Morgan (1970) state that 384 valid data should be collected from the participants in populations over a million units for a significance level of 0.05. For this reason, this limit was determined as the minimum sample size for this research.

When the administrative structures of universities are examined, it is seen that there are many different administrative units. However, when a common intersection cluster is formed in general, it is seen that the IT department, student affairs, health, culture and sports department, and library departments draw attention as structures that serve students in all universities. For this reason, the questions asked in the research were asked through these units. The questions were asked using a five-point Likert scale as 1-Strongly Disagree / 5-Strongly Agree. In addition, data was collected in a digital environment via Google Forms. The convenience sampling method is applied during the process.

Skewness and Kurtosis values were considered to evaluate the compliance of the obtained data with parametric tests. To determine the reliability of the question set, Cr. Alpha value is examined. Following this, exploratory factor analysis was performed. Exploratory factor analysis provides reliable information for determining the question set's dimensions and measuring performance. Finally, the Structural Equation Modeling method is applied to test the construct validity for the question set.

SPSS 24.0 and AMOS package programs were used for the analyzes.

FINDINGS

As a result of the data collection process, 599 valid forms were obtained. Skewness and Kurtosis values were calculated to determine the suitability of the data set for analysis which is recommended to apply before the parametric tests (George & Mallery, 2010; Hair et al., 2013; Tabachnick & Fidell, 2013). S-K test values should be between the -2 to +2 range (Kalaycı, 2009; George & Mallery, 2010). The obtained Skewness and Kurtosis values vary between -0.971 and 0.199, and it can be said that the data is appropriate to analyze statistically with parametric tests.

After determining that the Skewness and Kurtosis values of the data set were appropriate, exploratory factor analysis was applied to test the competence of the question set to explain the concept and to reveal its dimensions. For item factor loads to be significant, the factor load of the relevant item should be 0.5 or higher (Hair et al., 2010). Therefore, that rule was taken into account when applying the factor analysis.

Table 1. Factor Analysis and Reliability Test

Rotated Component Matrix ^a					
Component					
#	Factor-1	#	Factor-2	#	Factor-3
Q-1	0,697	Q-28	0,649	Q-20	0,649
Q-2	0,747	Q-29	0,69	Q-21	0,71
Q-3	0,766	Q-30	0,693	Q-22	0,626
Q-4	0,69	Q-31	0,613	Q-23	0,655
Q-5	0,772	Q-33	0,653	Q-24	0,783
Q-6	0,75	Q-34	0,607	Q-25	0,803
Q-7	0,749	Q-35	0,862	Q-26	0,691
Q-8	0,742	Q-36	0,853	Q-27	0,758
Q-9	0,759	Q-37	0,814		
Q-10	0,651	Q-38	0,542		
Q-11	0,696	Q-40	0,519	N	599
Q-12	0,654			Total Var. Exp.	73,10%
Q-14	0,596			KMO	0,976493
Q-15	0,651			Bartlett Test Sig.	0
Q-16	0,643			App. Chi Sq.	24031,8
Q-39	0,516			Cr. Alpha	0,983
Extraction Method: Principal Component Analysis.					
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.					
a. Rotation converged in 6 iterations.					

Kaiser-Meyer-Olkin is a test demonstrating the validity of factor analysis which is desired to be above 60% (Nakip, 2006). The suitability of the data set for factor analysis can be determined when the KMO value is closer to 1. As a result of the analysis, the KMO value for the applied question set was 0.976. Since the value is greater than 60% and close to 1, it is accepted as sufficient. Sig. The Bartlett Test of Sphericity value is 0.000, indicating that the data may be suitable for factor analysis. The fact that the Chi-Square test statistic obtained from the Bartlett test is significant indicates that the data come from a multivariate normal distribution ($\chi^2=24031.8$; $p<0.05$).

DISCUSSION AND CONCLUSION

As a result of the research, a measurement tool consisting of 3 dimensions and 35 items with construct validity and high reliability was reached. The highest score that can be obtained from the scale is 175, and the lowest score is 35. The following table can be used to interpret the scale.

Table 3. Interpretation of the scale

Score	Level
35-63	Very Low Satisfaction
64-92	Low Satisfaction
93-121	Moderate Satisfaction
122-150	High Satisfaction
151-175	Very High Satisfaction

It is evaluated that the obtained question set can be used easily in institutional quality and feedback processes for practitioners. Theorists, on the other hand, can contribute to the literature on whether the values of scale items differ according to demographic variables or whether they provide a statistically significant interaction in studies modeled with different scales in future studies.

REFERENCES

- Awang, Z. (2012). *A Handbook on SEM Structural Equation Modelling: SEM using AMOS graphic* (5th ed.). Kota Baru: Universiti Teknologi Mara Kelantan.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-48.
- Chaury., Syahrivar, J., & Sisnuhadi, I. (2019). Does the green image enhance student satisfaction? (Evidence from Indonesia). *The New Educational Review*, 57 (3), 52-62. <https://doi.org/10.15804/tner.19.57.3.04>.
- Chan, H. W. Q., & Sun, C. F. R. (2019). Scale development: Chinese irrational beliefs and rational attitude scale. *PsyCh journal*, 8(1), 122-136. <https://doi.org/10.1002/pchj.249>.
- Filtborg, A. F., Gaardboe, F., & Sigsgaard-Rasmussen, J. (2017). Experimental replication: an Experimental test of the expectancy disconfirmation theory of citizen satisfaction. *Public Management Review*, 19(9), 1235-1250. <https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1295099>.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10a ed.). Boston: Pearson.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., ve Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis*. Pearson Education Limited.
- Hair, J. F., Jr., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (7th ed.). Upper Saddle River: Pearson.
- Kalaycı, Ş. (Ed.). (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (4. baskı). Ankara: Asil.
- Kaysi, F., & Aydemir, E. (2019). Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri programa yönelik memnuniyet algılarının incelenmesi. VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (12-13 Aralık 2019).
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: First- and higher order factor models and their invariance across groups. *Psychological Bulletin*, 97(3), 562-582. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.97.3.562>

Millan, A., & Esteban, A. (2004). Development of a multiple-item scale for measuring customer satisfaction in travel agencies services. *Tourism Management*, 25(5), 533-546. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.07.002>.

Nakip, M. (2006). Pazarlama araştırmaları: Teknikler ve (SPSS destekli) uygulamalar, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Noudoostbeni, A., Kaur, K., & Jenatabadi, H.S. (2018). A comparison of structural equation modeling approaches with DeLone & McLean's Model: A case study of radio-frequency identification user satisfaction in Malaysian university libraries. *Sustainability*, 10, 1-16.

Oliver, R L. (1997). Satisfaction: A behavioral perspective on the consumer. Boston, MA: Irwin, McGraw-Hill.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry L. L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), s.12-40.

Pizan, A., & Ellis, T. (1999). Customer satisfaction and its measurement in hospitality enterprises. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 11(7), 326-339.

Shanahan, P. and Gelber, R. (2004). Quality in university student administration: stakeholder conceptions. *Quality Assurance in Education*, 12 (4), 166-74.

Şahin, İ., Zoraloğlu, Y. R., & Fırat, N. Ş. (2011). Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçları, eğitsel hedefleri, üniversite öğreniminden beklentileri ve memnuniyet durumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(3), 429-452.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.

Tayyar, N., & Dilşeker, F. (2012). Devlet ve vakıf üniversitelerinde hizmet kalitesi ve imajın öğrenci memnuniyetine etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 184-203.

YÖK. (2022). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 19.02.2023.

Zhang, J., Wenna Chen, W., Petrovsky, N., ve Walker R. M. (2021) The expectancy-disconfirmation model and citizen satisfaction with public services: A meta-analysis and an agenda for best practice. *Public Administration Review*, 0(00), 1-13. <https://doi.org/10.1111/puar.13368>

APPENDIX-1

STUDENT'S SATISFACTION SCALE FOR UNIVERSITY ADMINISTRATIVE UNITS QUESTIONNAIRE

Please answer the following questions by ticking the option closest to you as 1-Strongly disagree/2-disagree/3-Partly Agree/4-Agree/5-Strongly agree.

#	Dimension-1
1	The information infrastructure and internet facilities offered to students are sufficient.
2	The wireless network services are sufficient.
3	The wired network services are sufficient.
4	E-mail services are sufficient.
5	The information on the university's web page and the units are sufficient.
6	The announcements and information on the web page are made on time.
7	Instructional technology (projection, computer hardware, etc.) is sufficient.
8	The quality of the university's distance education system is sufficient.
9	Student information systems are useful and sufficient.
10	IT Department personnel are within reach.
11	The behavior of the IT Department staff towards students is positive and solution-oriented.
12	I am satisfied with the online exam system.
13	The information about the students is processed in the Student Information System correctly and on time.
14	International student services are sufficient.
15	The services offered by student affairs (student certificate, transcript, etc.) are sufficient.
16	The cleaning services are satisfactory.
	Dimension-2
17	The library resources are sufficient.
18	The library borrowing system is appropriate.
19	The working hours of the library are sufficient.
20	Electronic resources are easy to access.
21	The library staff is within reach.
22	The behavior of the library staff towards students is positive and solution-oriented.
23	The physical conditions of the library (heating, ventilation, lighting) are sufficient.
24	The services of the Library and Documentation Department are satisfactory.
	Dimension-3
25	There are club activities suitable to my interests and abilities.
26	Cultural and artistic activities are sufficient.
27	Sports activities are sufficient.
28	Health services are adequate.
29	The Sports, Culture, and Health Department staff is within reach.
30	The behavior of the Sports, Culture, and Health Department staff towards students is positive and solution-oriented.
31	The cafeteria/canteen services are sufficient.
32	The prices of the products sold in the cafeteria/canteen are reasonable.
33	The physical conditions of the cafeteria/canteen (heating, ventilation, lighting) are sufficient.
34	The physical conditions of the classrooms (heating, ventilation, lighting) are sufficient.
35	The Department of Health, Culture, and Sports services are satisfactory.

APPENDIX-2

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ İÇİN İDARİ BİRİM MEMNUNİYET ANKETİ TÜRKÇE GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Üniversitelerin idari yapıları incelendiğinde pek çok farklı idari birimin bulunduğu görülmektedir. Fakat genel itibarıyla bir ortak kesişim kümesi oluşturulduğunda bilgi işlem dairesi, öğrenci işleri, sağlık kültür ve spor dairesi ile kütüphane daire başkanlıklarının bütün üniversitelerde öğrencilere hizmet veren yapılar olarak dikkat çektiği görülmektedir. Bu sebeple araştırmada sorulan sorular bu birimler üzerinden sorulmuştur. Veriler beşli Likert ölçeği kullanılarak 1-Kesinlikle Katılmıyorum / 5-Kesinlikle Katılıyorum olacak şekilde Google Formlar üzerinden toplanmıştır.

Öğrencilerin Üniversite İdari Birimlerinden Memnuniyeti Ölçeği Soru Formu	
Boyut-1	
1	Öğrencilere sunulan bilişim altyapıları ve internet olanaklarının yeterli olduğunu düşünüyorum.
2	Kablosuz ağ hizmetlerini yeterli buluyorum.
3	Kablolu ağ hizmetlerini yeterli buluyorum.
4	E-Posta hizmetlerini yeterli buluyorum.
5	Üniversitenin ve birimlerin web sayfasındaki bilgilendirmelerin yeterli olduğunu düşünüyorum.
6	Web sayfasındaki duyuru ve ilanlar zamanında yapıldığını düşünüyorum.
7	Öğretim teknolojisi (projeksiyon, bilgisayar donanımı vb.) yeterli olduğunu düşünüyorum.
8	Üniversitenin uzaktan eğitim sistemlerinin kalitesini yeterli buluyorum.
9	Öğrenci bilgi sistemlerinin kullanışlı ve yeterli olduğunu düşünüyorum.
10	Bilgi İşlem Daire Başkanlığı personeline kolayca ulaşabiliyorum.
11	Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı personelinin öğrencilere karşı davranışlarının olumlu ve çözüm odaklı olduğunu düşünüyorum.
12	Çevrim içi (online) sınav sisteminden memnunum.
13	Öğrenciler ile ilgili bilgilerin ÖBS sistemine doğru ve zamanında işlendiğini düşünüyorum.
14	Uluslararası öğrenci hizmetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.
15	Öğrenci işlerince sunulan hizmetleri (öğrenci belgesi, transkript vs.) yeterli buluyorum.
16	Genel olarak temizlik hizmetlerinden memnunum.
Boyut-2	
17	Kütüphane kaynaklarını yeterli buluyorum.
18	Ödünç kitap alma sisteminin uygun olduğunu düşünüyorum.
19	Kütüphanenin çalışma saatlerini yeterli buluyorum.
20	Elektronik kaynaklara kolayca erişebiliyorum.
21	Kütüphane personeline kolayca ulaşabiliyorum.
22	Kütüphane personelinin öğrencilere karşı davranışlarının olumlu ve çözüm odaklı olduğunu düşünüyorum.
23	Kütüphanenin fiziksel koşullarını (ısınma, havalandırma, aydınlatma) yeterli buluyorum.
24	Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın hizmetlerinden genel olarak memnunum.
Boyut-3	
25	İlgi ve yeteneklerime uygun kulüp etkinliklerinin bulunduğunu düşünüyorum.
26	Kültür ve sanat etkinliklerini yeterli buluyorum.
27	Spor etkinliklerini yeterli buluyorum.
28	Sağlık hizmetlerini yeterli buluyorum.
29	Spor, Kültür ve Sağlık Dairesi Başkanlığı personeline kolayca ulaşabiliyorum.
30	Spor, Kültür ve Sağlık Dairesi personelinin öğrencilere karşı davranışlarının olumlu ve çözüm odaklı olduğunu düşünüyorum.
31	Yemekhane / Kantin hizmetlerini yeterli buluyorum.
32	Yemekhane / Kantinde satılan ürünlerin fiyatlarını uygun buluyorum.
33	Yemekhane / Kantinin fiziksel koşullarını (ısınma, havalandırma, aydınlatma) yeterli buluyorum.
34	Dersliklerin fiziksel koşullarını (ısınma, havalandırma, aydınlatma) yeterli buluyorum.

35 Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı'nın hizmetlerinden genel olarak memnunuz.

Temel Test Değerleri

N: 599
Açıklanan Toplam Varyans (%): 73,1
KMO: 0,976493
Bartlett Küresellik Testi Sig.: ,000
Tahmini Ki-Kare: 24031,8
Cr. Alfa: 0,983

Elde edilen veriler analiz edildiğinde 35 madde ve 3 boyuttan oluşan, geçerli ve güvenilir bir soru setine ulaşılmıştır. Yapı geçerliliğine sahip nihai soru seti toplam varyansın %73,1'ini açıklayabilmektedir. Ayrıca güvenilirlik katsayısının 0,983 hesaplandığı dikkate alındığında oldukça güvenilir bir araç olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 175, en düşük puan ise 35'tir. Ölçeğin yorumlanmasında aşağıdaki tablodan faydalanılabilir.

Ölçeğin Yorumlanması

Puan	Düzy
35-63	Çok Düşük Memnuniyet
64-92	Düşük Memnuniyet
93-121	Orta Seviye Memnuniyet
122-150	Yüksek Memnuniyet
151-175	Çok Yüksek Memnuniyet

Elde edilen soru setinin uygulayıcılar için kurumsal kalite ve geri bildirim süreçlerinde rahatlıkla kullanılacağı değerlendirilmektedir. Teorisyenler ise ilerleyen çalışmalarda ölçek maddelerinin değerlerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği yahut farklı ölçeklerle modellenen çalışmalarda istatistiksel olarak anlamlı etkileşim sağlayıp sağlamadığı üzerine literatüre katkı verebilirler.

TÜKENEN TÜKETİCİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE BİR MODEL ÖNERİSİ THE BURNED OUT CONSUMER: CONCEPTUAL FRAMEWORK AND A MODEL PROPOSAL

Alişan BALTACI

*Dr. Öğr. Üyesi, Yüksek İhtisas Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Hizmetleri
MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Keçiören, Ankara*

ÖZET

Tüketim kültürü günümüzde çağdaş toplumun ayrılmaz bir özelliği haline gelmiştir. Fakat ne yazık ki insanlar tüketim kültürünü benimserken bir yandan da tüketilme riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Sınırları ve kapsamı net olarak çizilmemiş olan bu olgunun bireyin iyi oluş hali üzerinde olumsuz etkilere sebep olması kaçınılmazdır. Bu çalışmada, “Tükenen Tüketici” olgusunun çerçevesini, temel bileşenlerini ve olası sonuçlarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak “Tükenmişlik” literatüründen istifade edilmiş ve tüketicinin tükenme sürecine yönelik olarak bir model önerisi geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tükenen Tüketici, Tüketirken Tükenmek, Tükenmek, Kavram, Model.

ABSTRACT

Consumer culture has become an inseparable feature of contemporary society today. However, unfortunately, while people adopt the consumption culture, they also face the risk of being consumed and exhaust. It is inevitable that this phenomenon, whose boundaries and scope are not clearly drawn, will negatively affect the individual's well-being. This study aims to reveal the framework, essential components, and possible consequences of the “Consumer Burnout” phenomenon. For this purpose, the “Burnout” literature has been utilized, and a model proposal has been developed to define the process.

Keywords: Consumed Consumer, Being Consumed while Consuming, Burnout, Phenomenon, Model.

GİRİŞ

“Tükenen Tüketici” kavramı üzerine literatürde birtakım araştırmalar bulunmakla beraber konuya dair somut bir kavramsal tanımlamanın yapılmamış olması dikkat çekicidir. Araştırma başlığında “Tükenen Tüketici” ifadesi olan çalışmaların dahi büyük bölümünde olguya dair açık bir kavramsal tanımlama bulunmamaktadır. Bu konudaki çalışmaların çoğunlukla post modern tüketim, reklam ve moda ürünleri etrafında şekillenmiş olması ise bir diğer şaşırtıcı husustur. Bu sebeple konunun kavramsal sınırlarının bir mantık çerçevesinde çizilmesinin yerinde olacağı söylenebilir.

“Tükenen Tüketici” kavramına literatürde farklı ama birbirine benzer isimlerle rastlamak mümkündür. Örneğin tüketici tükenmişliği (consumer burnout), tüketirken tükenmek (being consumed while consuming), tüketilen tüketici (consumed consumer) vb. kavramların konuyla ilgili olarak kullanıldıkları görülmektedir. “Tükenen Tüketici” genel olarak bireyin tüketim davranışı üzerinde kontrol veya özerklik kaybı hissettiği noktaya kadar, tamamen tüketim eylemine kapılma deneyimini ifade etmektedir. Bu olgu, tüketimin günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geldiği modern toplumlarda giderek yaygınlaşmaktadır. Nedenleri karmaşık ve çok yönlüdür. Bu nedenler psikolojik, sosyolojik veya kişisel olabileceği gibi dış çevreden kaynaklanan manipülasyonlar veya bunların birden fazlasını içeren bir kombinasyon olabilir.

“Tükenen Tüketici” gerçekleştirmiş olduğu tüketim eylemleri neticesinde mali, psikolojik, fizyolojik sorunlara maruz kalabilir ve sosyal çevresiyle ilişkileri kötüye gidebilir. “Tükenen Tüketici” olgusunu

anlamak, olumsuz etkilerini ele almak tüketiciler açısından daha sürdürülebilir ve tatmin edici bir yaşam imkânına kavuşmak adına oldukça önemlidir.

Bu çalışmada “Tükenen Tüketici” konusu “Tükenmişlik” literatürü çerçevesinde ele alınmıştır. Kavrama yönelik olarak sebeplerden sonuçlara uzanan bir model önerisiyle beraber araştırmacılara ve uygulayıcılara bir takım tavsiyeler de sunulmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

“Tükenen Tüketici”yi anlamak ve anlamlandırabilmek için öncelikle tüketicinin neden tükendiğinin anlaşılması yerinde olacaktır. Literatürde “Tükenen Tüketici” konusunda net ve uzlaşmış bir tanım olmasa da tüketicilerin tükenme sebeplerine dair birtakım çıkarımlar olduğu görülmektedir. Örneğin Özel ve Mumyalmaz (2018) sanal ihtiyaçların maskelenerek gerçek ihtiyaç kisvesiyle sunulduğunu ve bireylerin bu sunulan metalara sahip olmak için hırsla ve hazcı bir bakış açısıyla rekabet ettikleri için kendi kendilerini tükettiklerini ileri sürmektedir. Kuzu ve Özveren (2011) ise tersine bir bakış açısıyla tüketicilerin kendi kendisini tüketmediklerini, ticari işletmelerin daha fazla kar elde etmek için tüketicileri istismar ederek tükettiğini söylemektedirler. Köse (2011) ise tüketicilerin tüketim toplumu olgusunun bir sonucu olarak tüketirken tükendiğini ifade ederek konuya daha sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Netice itibariyle tüketicinin hem kendi tercihleri hem toplumsal yapı hem de ticari sistemlerin manipülasyonları sebebiyle tükendiği söylenebilir.

Şüphesiz ki “Tükenen Tüketici” konusu, tüketicinin kelime anlamıyla tükenmesi şeklinde kavramsallaştırılmaz. O halde tüketicide tükenen maddi ve manevi unsurların dayanak alınması yerinde olacaktır. Bu noktada literatürdeki tükenmişlik sendromu olgusu üzerinden ilerlemek, konunun sınırlandırılabilmesi açısından faydalı olacaktır. Tükenmişlik sendromu genel itibariyle bireyin iş ortamında yaşadığı olumsuz tecrübeler sebebiyle ortaya çıkan stresin sebep olduğu duygusal, zihinsel ve fiziksel bir bitkinlik halidir (Bezliudnyi vd., 2019). Varsayımsal olarak benzer bir çıktı, tüketicinin gerçekleştirmiş olduğu tüketim davranışlarından kaynaklanan olumsuz durum veya durumların toplamının bir sonucu olarak da ortaya çıkabilir. Ayrıca dürtüsel satın veya kompulsif satın alma gibi psikolojik temelli sorunlu tüketim davranışlarının da bireyi maddi ve manevi olarak tükettiği bilinmektedir (Baltacı ve Eser, 2022: 185).

Buradan hareketle önce tüketicinin yaşayabileceği strese değinmekte fayda vardır. Stres, bir kişinin başa çıkma yeteneğini zorlayan bir olaya yönelik olarak ortaya çıkan fizyolojik ve psikolojik bir tepkidir (Durante ve Laran, 2016). Birey ne zaman bir stres kaynağına maruz kalırsa buna yönelik bir tepki oluşturur. Tüketicilerin yaşadığı stres satın almadan önce (örneğin ürüne yönelik risk veya belirsizliklerin olması), satın alma anında (örneğin ürünün bulunamaması) yahut satın alma davranışından sonra (örneğin ürünün beklentileri karşılayamaması) meydana gelebilir. Bu stresin kaynağı arzu edilen sonuçlar veya beklentilerle gerçekleşen durumlar arasındaki olumsuz tutarsızlıklar veya belirsizliklerdir (Moschis, 2007). Strese yönelik tepkiler genel itibariyle stresin kaynağına, bireyin demografik ve psikolojik özelliklerine göre değişmekle beraber genel itibariyle üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar:

1. Alarm: Bu aşamada birey savaşıma veya kaçınma kararı verir.
2. Uyum gösterme: Stresin kaynağı vücuttaki tüm kaynakları (hormon, enerji vb.) tüketmesine rağmen çözülmediğinde geçilen aşamadır. Yorgunluk, kas ağrısı ve uyku sorunları gibi sonuçları olabilir.
3. Tükenme veya toparlanma: Şayet bireyin stresle mücadele mekanizmaları başarılı olursa, birey bir toparlanma sürecine girer. Aksi durumda süreç uzadıkça bireyin depresyon, hipertansiyon veya koroner rahatsızlıklar yaşaması olasıdır (Sharma, 2018).

Şu hâlde tükenen bir tüketicinin iyi ihtimalle ikinci, kötü ihtimalle üçüncü aşamada bulunması olasıdır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki tüketicinin yaşamış olduğu stres dönüşü olmayan bir süreç değildir. Zira stres olumsuz tecrübeler sebebiyle alt üst olmuş bireyin dengeyi yeniden kurmak için mücadele ettiğinin de bir işaretidir (Pearlin, 1982).

Araştırmacılar literatürde üç tür stres tanımlamaktadırlar. Bunlar:

1. Akut Stres: Bireyin zor bir durumda kalması halinde bu durumla başa çıkmak için kaçma veya mücadele etme tepkisinin tetikleyicisidir (Bhide vd., 2016). Başka bir ifadeyle bireyin bir tehlike veya tehdit algılaması halinde meydana gelen kısa süreli, ani ve geçici fizyolojik değişikliklerdir (Kennedy ve Parker, 2019). Akut stres, dakikalar ile saatler arasında süren bir zaman diliminde yaşanmaktadır (Viswanathan ve Dhabhar, 2005).
2. Episodik Stres: Akut stresin çok sık hissedilmesi halidir. Bu stresin etkisi altındaki kişiler gergin ve sinirli oldukları gibi çevrelerine karşı saldırgan bir tutum da takınabilirler. Bu durum bireyin sosyal ilişkilerini olumsuz etkiler (Sharma, 2018; Kapıcı ve Usul, 2020).
3. Kronik Stres: Süregelen ve çözümlenemeyen büyük tehditlere veya taleplere yönelik olarak ortaya çıkan anormal bir psikolojik tepkidir (Roohafza, 2010). Bir başka tanıma göre ise bireyin durumsal gereksinimlerle başa çıkmak için sahip olduğu kaynaklar arasındaki dengesizliğin bir sonucudur (Colombo vd., 2020). Duygusal anlamda tükenmenin sebebidir (Oğuzberk ve Aydın, 2008; Omay ve Gür Omay, 2022).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere stres olgusu bir sonuçtan ziyade süreçtir. Genel geçer sorunlara çok uzun süre maruz kalan yahut çok güçlü olumsuzluklarla karşılaşan bireyin bu sorunlarla başa çıkmak için sahip olduğu kaynaklarının yetersiz kaldığı düzeyde stresin etkileri de artmaktadır. Tüketicinin psikolojik durumu (Baltacı ve Eser, 2022), bireysel tüketim tercihleri (Özel ve Mumyakmaz, 2018), sosyal çevresi (Köse, 2011) veya ticari örgütlerin manipülasyonu (Kuzu ve Özveren, 2011) sebebiyle tüketme baskısı arttıkça bununla baş edemeyen ve tüketmek zorunda kaldığını hisseden bireyin de kronik strese maruz kalması ve duygusal kaynaklarını tüketmesi beklenebilir.

Literatürde tükenmenin genel itibarıyla dört evreden oluştuğu ifade edilmektedir. Bunlar:

1. Coşku evresi: Bireyin içinde bulunduğu duruma yönelik gerçek dışı arzuları, yüksek umutları ve bu doğrultuda ortaya çıkmış olan yüksek beklentileri vardır.
2. Durağanlaşma evresi: Bireyin içinde bulunduğu duruma dair umut ve beklentileri azalmaya başlamış, durumdan kaynaklanan bir rahatsızlık ve durumu sorgulama hali ortaya çıkmıştır.
3. Engellenme evresi: Birey içinde bulunduğu durumu değiştirmenin ne kadar güç olduğunu idrak eder.
4. Umursamazlık evresi: İçinde bulunulan durumdan kaynaklı olarak derin bir umutsuzluk, zevk alamama ve mutsuzluk halidir (Kaçmaz, 2005; Gül vd., 2014).

Evreleri bireyin tüketim süreci üzerinden sıralamak gerekirse birinci evrenin satın alma öncesi, ikinci evresi satın alma anı veya hemen sonrası, üçüncü evresi satın alma sonrası gerçekleşen değerlendirme evresi, dördüncü evre ise gerçekleşen tüketim tecrübesine dair nihai değerlendirmenin yapıldığı an olarak düşünülebilir.

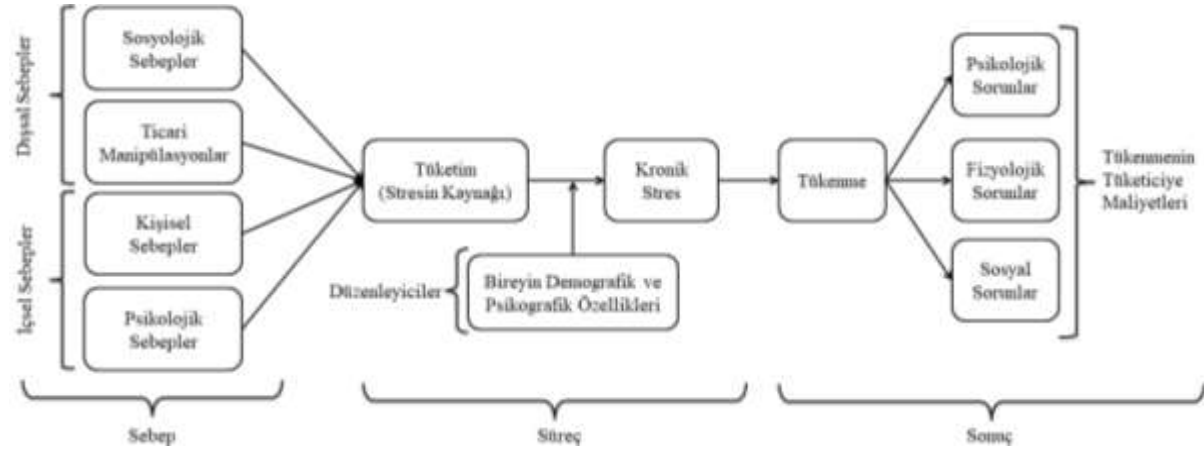
Tüketicinin tüketim davranışıyla ilgili olarak yaşadığı kronik stresten kaynaklanan tükenme halinin sonuçları açısından pek çok olumsuz çıktısı olabileceği aşikârdır. Örnek vermek gerekirse bu durum sosyal ilişkilerini zedeleyebilir (Dolgun, 2010), madde bağımlılığına sebep olabilir (Ören ve Türkoğlu, 2006), kronik bir yorgunluk hissi yaratabilir (Kazu ve Yıldırım, 2021), depresyon gibi psikolojik rahatsızlıkları beraberinde getirebilir (Çalgan vd., 2009), kronik baş ve mide ağrısı yaşatabilir (Güven ve Sezici, 2016). Özetlemek gerekirse "*Tükenen Tüketici*", içinde bulunduğu bu olumsuz durumdan kaynaklı olarak psikolojik, fizyolojik veya sosyal sorunlarla karşı karşıya kalabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın birinci amacı "*Tükenen Tüketici*" olgusuna dair kavramsal bir tanımlamanın ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede "*Tükenen Tüketici*" olgusu "*sosyolojik, psikolojik, bireysel sebeplere ek olarak ticari örgütlerin manipülasyonları sebebiyle sergilediği tüketim davranışının bir sonucu olarak duygusal kaynaklarını tüketen; bu olumsuz durum neticesinde psikolojik, fizyolojik ve sosyal sorunlara maruz kalan tüketici*" şeklinde kavramsal olarak tanımlanabilir. Yine bu tanımlama üzerinden değerlendirildiğinde "*Tükenen Tüketici*", dışsal ve içsel sebepler yüzünden satın alma davranışı üzerinde kontrolünü kaybeden veya satın alma baskısıyla mücadele etmekte güçlük çeken bir birey olarak değerlendirilebilir. İçinde bulunduğu bu durumla baş edemeyen tüketicinin sosyal çevresinden yahut

sağlık profesyonellerinden destek alması yerinde olacaktır. Aksi durumda bireyin sosyal hayatına ek olarak maddi imkânlarında da dönüşü zor durumlar meydana gelebilir.

Hem tüketici davranışları hem de tükenmişlik sendromu literatürlerinden elde edilen bilgiler ışığında “*Tükenen Tüketici*” kavramıyla ilgili olarak genel bir çerçeve çizilmiştir. Literatüre göre tüketiciler sosyolojik, psikolojik, bireysel sebeplere ek olarak ticari örgütlerin manipülasyonları sebebiyle sergilediği tüketim davranışının bir sonucu olarak yaşadıkları stres sebebiyle tükenmektedirler. Bu yaklaşıma göre tüketim davranışı aynı zamanda stresin de kaynağıdır. Tüketicilerin maruz kaldıkları stresle başa çıkabilmelerinde demografik ve psikolojik özelliklerinin düzenleyici bir etkisi olduğu söylenebilir.

Şekil 1. Tüketicinin Tükenme Süreci: Kavramsal Model

Tüketiciler, tüketim eylemlerinden kaynaklanan stresin kaynağından kaçınmadıklarında veya bu stres yüküyle başa çıkamadıklarında durum zamanla kronik bir hal alabilir. Ortaya çıkan bu kronik stres, tüketicinin duygusal kaynaklarının tükenmesine sebep olabilir. “*Tükenen Tüketici*” içinde bulunduğu olumsuz durum sebebiyle psikolojik ve fizyolojik sıkıntılarla karşılaşabileceği gibi sosyal çevresiyle de bir takım sorunlar yaşayabilir.

Tüketimden kaynaklanan stresin kaynağından kaçınmayan veya bu kaynağın sebep olduğu stresle başa çıkamayan tüketicilerin, içinde buldukları olumsuz durumla ilgili olarak sosyal çevrelerinden veya profesyonellerden destek almalarının faydalı olabileceği tarafımızca değerlendirilmektedir. Aksi durumda duygusal kaynaklarını tüketen bu tüketicilerin zamanla bozulan sosyal ilişkileri sebebiyle toplumsal, sağlıklarını kaybetme ihtimalleri olması sebebiyle de bireysel bir takım maliyetlere sebep olma ihtimalleri vardır.

Bu araştırmada sunulan modelin araştırmacılar tarafından olduğu gibi veya sınırlandırılmış kapsamlarda içinden seçilmiş parametrelerle hem nicel hem de nitel yöntemle kullanılabileceği değerlendirilmektedir. Buna ek olarak Maslach ve Jackson’ın (1981) “*Tükenmişlik Envanteri*”nin de tüketim davranışına uyarlanarak “*Tükenen Tüketici*” kavramının daha geniş örneklerde incelenebilmesi sağlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Baltacı, A., & Eser, Z. (2022). Effect of the store atmosphere on compulsive buying behavior. *KAÜİİBFD*, 13(25), 181-212. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2022.009>.

Bezliudnyi, O., Kravchenko, O., Maksymchuk, B., Mishchenko, M., & Maksymchuk, I. (2019). Psycho-correction of burnout syndrome in sports educators. *Journal of Physical Education and Sport*, 19(3), 1585-1590.

Bhide, A., Durgaprasad, R., Kasala, L., Velam, V., & Hulikal, N. (2016). Electrocardiographic changes during acute mental stress. *International Journal of Medical Science and Public Health*, 5(5), 835.

Colombo, B., Cetta, I., Messina, R., & Filippi, M. (2020). Stress in paediatric migraine: a trigger factor?. *Neurological Sciences*, 41, 447-449.

Çalgan, Z., Yeğenoğlu, S., & Aslan, D. (2009). Eczacılar da mesleki bir sağlık sorunu: Tükenmişlik. Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy, 1, 61-74.

Dolgun, U. (2010). Tükenmişlik Sendromu. İçinde Örgütsel Davranışta Güncel Konular (Ed.: D.E. Özler). Bursa: Ekin Yayınevi, 287-310.

Durante, K. M., & Laran, J. (2016). The effect of stress on consumer saving and spending. Journal of Marketing Research, 53(5), 814-828.

Gül, A. İ., Keskin, D., & Bozkurt, G. (2014). Tükenmişlik sendromu ile otomatik düşünceler arasındaki ilişki. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 15, 93-98.

Güven, Ö., & Sezici, E. (2016). Otel işletmelerinde işgörenlerin tükenmişlik düzeylerinin Maslach tükenmişlik modeline göre incelenmesi. Journal of Management and Economics Research, 14(2), 111-132.

Kaçmaz, N. (2011). Tükenmişlik (burnout) sendromu. Journal of Istanbul Faculty of Medicine, 68(1), 29-32.

Kapıcı, S. D., & Usul, H. (2020). Kadın muhasebe meslek mensuplarında stres kaynaklarının belirlenmesi üzerine İzmir ilinde bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(2), 125-151.

Kazu, İ. Y., & Yıldırım, D. (2021). Mesleki Tükenmişlik: etki eden faktörler, belirtileri ve sonuçları. Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(2), 462-473.

Kennedy, L., & Parker, S. H. (2019). Biofeedback as a stress management tool: a systematic review. Cognition, Technology & Work, 21, 161-190.

Köse, H. (2011). Kültürel/siyasal bir kimikleşme aracı olarak giyim kuşam modası. 38. ICANAS International Congress of Asian and North African Studies Proceedings Book 10-15 September 2007. 457-472.

Kuzu, A., & Özveren, H. (2011). Tüketilen tüketici. SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 2011(1), 61-72.

Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. Journal of

Moschis, G. P. (2007). Stress and consumer behavior. Journal of the Academy of Marketing Science, 35, 430-444.

Occupational Behavior, 2, 99-113.

Oğuzberk, M., & Aydın, A. (2008). Ruh sağlığı çalışanlarında tükenmişlik. Klinik Psikiyatri, 11(1), 167-179.

Omay, U. ve Gür Omay, E. G. (2022). Tükenmişlik ve sosyal medya bağımlılığı. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 24(1), 5-19.

Ören, N., & Türkoğlu, H. (2006). Öğretmen adaylarında tükenmişlik. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 30-42.

Özel, F. B. & Mummyakmaz, A. (2018). Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'da modern insan ve Tüketim İdeolojisi. Akademik Hassasiyetler, 5(10), 61-82.

Pearlin, L. I. (1982). Discontinuities in the study of aging. In Aging and life course transitions: An interdisciplinary perspective (Ed. T. K. Hareven, & K. J. Adams). New York: Guilford. 55-74.

Roohafza, H. (2010). Stress and heart. ARYA Atherosclerosis Journal, 2(2). 60-61.

Sharma, D. K. (2018). Physiology of stress and its managements. HSOA Journal of Medicine Study & Research, 1(001), 1-5.

Viswanathan, K., & Dhabhar, F. S. (2005). Stress-induced enhancement of leukocyte trafficking into sites of surgery or immune activation. Proceedings of the National Academy of Sciences, 102(16), 5808-5813.

ENDÜSTRİ İŞLETMELERİNDE İNSAN POTANSİYELİNİ GELİŞTİRME MEKANİZMASI GELİŞTİRME YOLLARI

Tojiyeva Muhayyo VALIYEVNA

Turon Zarmed Üniversitesi

ÖZET

Kişinin çok yönlü transformasyonlar merkezine alınması — onların amacı, itici gücü ve en önemli koşul olarak erişmesiyle ilişkindir. Ekonominin insan potansiyeline bağımlılığı gün geçtikçe artmakta, onun içeriğinde soyut değerler, manevi ve medeni ihtiyaçların yönü değişikliği görülür. Günümüzde toplumsal gelişmenin içeriği değişmektedir — entelektüel, manevi ve kültürel bileşenlerinin önemi, insan faktörünün kapitalizasyonu ve sosyal sermayenin oluşumu doğrudan bireylerin ve toplulukların yenilikleri özümseme, algılama ve teşvik etme yeteneklerine bağlıdır. Bu makale, insan potansiyelini, insan potansiyelinin sistemik doğasını, insan faktörünün kapitalizasyonunu ve personel potansiyelinin yenilikçi gelişiminin teorik temellerini açıklamaktadır. İnsan potansiyeli, endüstriyel işletmelerde ekonomik verimlilik iyileştirme seviyesinin kapsamlı bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, çalışılan yurt dışı deneyimlere dayalı olarak sanayi işletmelerinde insan potansiyelinin geliştirilmesine yönelik öneriler ve tavsiyeler geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: "insan faktörü", "insan sermayesi", entelektüel, manevi ve kültürel bileşenler.

Beşeri sermaye kavramı bilimde XX yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaktadır.

Bilim alanında yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Beşeri sermaye bilimi ve teknik gelişmiş modern dünyanın en değerli kaynağıdır.

Ancak bu araştırma hattının, karmaşıklığından dolayı keşfedilmemiş pek çok sorunu vardır ve insan sermayesinin tüm biçimlerinin değerlendirilmesi ve ölçülmesinde metodolojik zorluklar vardır. Ayrıca, şu anda farklı metodolojik yaklaşımlara sahip birleşik bir düzenleyici çerçeve yoktur.

Modern dünyada yüksek teknolojilerin gelişimi ve daha fazlası gelişme, yenilikçi ürün ve teknolojilerin her alanda tanıtılması, ekonomik yaşam yeni insan kaynağı gerektirmektedir. Yoğun bilimsel ve teknik dönüşüm koşullarında, hızlı karar verebilen, işine yaratıcı yaklaşan ve yaratıcı düşünebilen personelin yetiştirilmesi günün ihtiyacı haline gelmiştir [2.11].

İnsan potansiyeli, insanların toplumun yararlı üyeleri olarak potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayan yaşamları boyunca edindikleri bilgi, beceri ve sağlıktır. İyileştirilmiş beslenme, sağlık, kaliteli eğitim, iş yaratma ve beceri geliştirme yoluyla insanlara yatırım yapmak, aşırı yoksulluğu sona erdirmek ve sosyal olarak uyumlu toplumlar inşa etmek için gerekli olan beşeri sermayenin gelişimine katkıda bulunur.[3.24]

İlk kez, insan kavramı sermaye, 1958 yılında Amerikalı iktisatçı Jacob Mincer tarafından "İnsan sermayesine yapılan yatırımlar ve kişisel gelir dağılımı" başlıklı makalesinde kullanılmıştır. Daha sonra 1961'de Theodore Schulz ve 1964'te Gary Beckers tarafından İnsan sermaye kavramları geliştirilmiştir. İnsan sermayesi teorisi temellerini oluşturduğu için 1979'da Theodore Schulz ve daha sonra 1992'de öğrencisi Gary Becker Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görüldü. 1971'de Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan Semyon Kuznes, beşeri sermaye teorisinin oluşmasına büyük katkı yaptı.[6.43]

Modern koşullarda gerçek gelişme ve ekonomik büyüme süreçlerinin analizi, modern ekonomi ve toplumun ana üretim ve sosyal faktörü olarak beşeri sermayeye olan talebin artmasına neden olmuştur.

İnsan gelişiminin kavramsal şeması aşağıdaki ana unsurlara dayanmaktadır:

- İşgücü verimliliği
- Fırsat eşitliği

- Kalkınmanın sürdürülebilirliği

- Güçlendirme

- Kamu refahı

Özbekistan Cumhuriyeti'nde ulusal ekonominin modernleşmesi her şeyden önce insan kaynaklarının verimli kullanımına bağlıdır. İnsan faktörünün incelenmesi, hem niteliksel hem de niceliksel olarak bir kaynak olarak içeriğini ve özünü ortaya koymaktadır.

Ülkemiz ekonomisini geliştirmek, önümüzde duran bir takım sosyo-ekonomik sorunları çözmek kadar, insan kaynaklarının etkin kullanılmasını da gerektirmektedir.

Ülkede yüksek teknoloji üretimlerinin geliştirilmesi için kapsamlı bir sistem oluşturmak ve yatırımların aktif olarak çekilmesini desteklemek için, geniş bir yelpazede yüksek talep gören ürünler geliştirmek, endüstriyel işbirliğini genişletmek ve cumhuriyetin ihracat potansiyelini artırmak amacıyla Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 24.01.2022 tarihli "Cumhuriyette üretimin geliştirilmesi ve endüstriyel işbirliğinin genişletilmesi için etkili bir sistem oluşturmaya yönelik tedbirler hakkında" ki karar No. PQ-99 kabul edildi. Bu karar doğrultusunda, ülkemizde yeni ürün (hizmet) türleri tanıtılarak iç piyasanın dengeli yerel ürün ve hizmetlerle doldurulması, mevcut üretim kapasitelerinin tam olarak kullanılması ve genişletilmesi ile ithalatın optimizasyonu, iç ve endüstriler arası işbirliğinin kurulması ve geliştirilmesi gibi görevlerin uygulanması ifadesini bulmuştur.

İnsan potansiyelinin en önemli işlevi, ekonomik kalkınmanın yönünü ve motivasyonunu belirleyen uzun vadeli ihtiyaçların başlatılmasıdır. İnsan potansiyelinin gerçekleştirilmesi www alanları, aynı anda işgücü potansiyeli üretim alanları olarak çalışır. Özbekistan Cumhuriyeti sanayisindeki üretim yapısını Buhara bölgesine göre incelersek aşağıdaki sonuçlar görülebilir.

1-diyagram

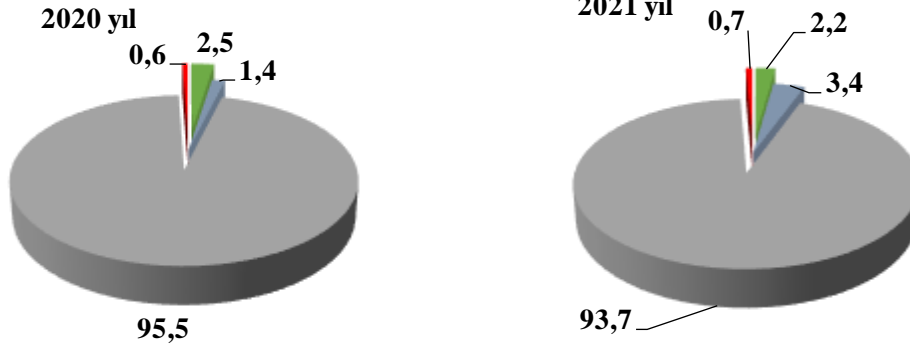
2022 yılında temel ekonomik faaliyetlere göre sanayi üretim kompozisyonu, büyüklüğü ve fiziki hacim endeksi

Su temini, kanalizasyon sistemi, atık bertarafı	153,1	90,2
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	451,9	102,6
Madencilik endüstrisi ve açık madenlerde çalışma	707,7	102,5
Üretim endüstrisi	19 514,2	100,1

• Üretim hacmi, milyar som • Bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde olarak fiziki hacim endeksi

Diyagram 1'deki verilerden de görüleceği üzere 2022 yılında bölgede faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarının hacmi 20.826,9 milyar olacak. Geçen yılın aynı dönemine göre üretilen sanayi ürünleri bazında sanayi ürünleri fiziki hacim endeksi açıklandı.

Ekonomik faaliyet türlerine göre endüstriyel ürünlerin üretimi (toplam hacmin yüzdesi olarak)

	•Üretim endüstrisi
	•Madencilik ve açık ocak işletmeciliği
	•Elektrik, gaz, buhar temini ve iklimlendirme
	•Su temini, kanalizasyon sistemi, atık bertaraf

İmalat sanayi (işleme endüstrisi). Buhara bölgesindeki sanayi işletmelerinin modernizasyonu, teknik ve teknolojik olarak yeniden donatılması, bölgedeki üretim hacminin ve kalitesinin artmasına hizmet etmektedir.

2022 yılında sanayi kuruluşlarının ürettiği ürün hacmi 19.514,2 milyar som veya toplam sanayi ürünleri hacminin yüzde 93,7'si oldu. Aynı zamanda son 5 yılın ilgili dönemlerinde en fazla unlu mamul üretimi 2020 yılına denk gelmektedir (2017 - 76,2 bin ton, 2018 - 82,5 bin ton, 2019 - 82,4 bin ton, 2020 - 90,8 bin ton, 2021) - 85,4 bin ton) yüzde 100,1 oldu.

Günümüz küreselleşme sürecinde inovasyon, herhangi bir ülkenin en önemli stratejik kaynaklarından biridir.

Sosyo-ekonomik sorunların başarılı bir şekilde çözülmesi, yeni endüstriyel ve finansal teknolojilerin tanıtılması, inovasyon-yatırım altyapısının geliştirilmesi, entelektüel potansiyelin artması, ihraç edilebilir ürünlerin üretilmesi, ithalatın ikame edilmesi, döviz rezervlerinin biriktirilmesi belli bir düzeye kadar yenilikçi faaliyetlerle ilgilidir.

Gerçekten de, beşeri sermayeyi geliştirmeden yenilikçi ilerleme sağlamak imkansızdır. Tanınmış iktisatçıların görüşüne göre, beşeri sermayeye yatırımı ihmal etmek ülkenin rekabet gücünü büyük ölçüde azaltabilir. Ülkenin ekonomik olarak kalkınabilmesi için yetenekli insanların yetiştirilmesi gerekmektedir [4.1].

Yıllar geçtikçe, maddi ve doğal kaynaklar, ekonominin sanayi ve tarım sektörleri, altın, döviz rezervleri vb. ulusal zenginliğin sürekli azalan bir parçası haline gelir. Bazı uzmanlara göre 2030 yılına kadar gelişmiş ülkelerin milli servetinin %10'una eşit olmayacaklar. Başka bir deyişle, fikrî-manevî faktör, millî zenginliğin belirleyici koşulu, devlet gücünün en önemli göstergesidir ve toplumun gelişmişlik düzeyini belirler [5.3].

Özbekistan'ı gelişmiş ülkeler düzeyine çıkarmak için büyük bir güç ve büyük bir potansiyel gerekiyor. Bu güç nedir? Bu güç ve potansiyel, milletimizin beşeri sermayesindedir. Herkes için bir şeyler bildiğiyle, hangi eğitim ve niteliklerle neler yapabileceğiyle, ülkesine ve insanlarına olan sınırsız bağlılığıyla. Sivil topluma yapılan her yatırım, yaratıcı, yasalara uyan insanları destekler.

Yukarıdaki değerlendirmelerden hareketle Özbekistan Cumhuriyeti'nin gelişmiş ülkeler düzeyine yükseltilmesi ve insan potansiyelinin geliştirilmesi için aşağıdaki önerileri öneriyoruz:

1. İşletmedeki insan potansiyeli kavramının özünü inceledikten sonra, işletme çalışanlarının şu anda gerçekleştirilmemiş fırsatlarını dikkate almak ve gelecekteki kullanımları için bir plan hazırlamak gerekir;
2. İşletmeye personel alma süreci, içeriği, ana unsurları ve özü ile karmaşık bir süreçtir. Bu süreç, kendiliğinden gelişen dar bir teknolojik süreç değildir, organizasyonel ve yönetsel yönlerle sınırlı değildir, dar anlamda sadece personel seçme ve yerleştirmeden ibaret değildir. İşletmede kadrolaşma

konusunun başarılı olabilmesi için örgütsel özelliklere sahip, mesleki olarak işletmenin tüm operasyonlarını yapmaya hazır, ahlak ve maneviyatı yüksek, çağın gerekliliklerini karşılayan yetenekli çalışanlara sahip olunması gerekmektedir. Şirket yönetiminin rolü burada özellikle önemlidir.

3. İşletmedeki insan potansiyelini geliştirmek için, personelin mesleki becerilerini düzenli olarak geliştirmek, mesleki (yeterlilik ve konum) gelişimini sağlamak, insan kaynaklarının deneyim ve becerilerinin etkin kullanımını sağlamak;

4. İşletmede personel terfisinin planlanması ve uygulanmasına dikkat edilmesi;

5. Şirket çalışanlarının çalışmalarını kalite ve sonuçlarına göre düzenli olarak teşvik etmek (motive etmek) gerekli;

6. İşletme yönetimi, personelin sosyal, ekonomik ve yasal olarak korunmasına ilişkin konulara ciddi önem vermelidir.

7. İşletmenin verimliliği bir dereceye kadar her çalışanın çalışmasına, kişisel yeteneklerinin tezahürüne, gizli fırsatları kullanma becerisine, sosyal değerlere güvenmeye, yasalara uymaya, sorumluluk duygusuna ve morale bağlıdır. Bunları göz önünde bulundurarak, çalışanları çağın gereksinimlerine uyarlamak için, işletme yönetiminin çalışanların ilgisini artırması, reformların gerekliliği ve beklentileri konusunda onlarda güven oluşturmaları; ayrıca, hedefe ulaştıktan sonra, çalışanları bu değişikliklere aktif olarak katılmaya çekmek gerekecek.

KAYNAKLAR

1. Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 24.01.2022 tarihli PQ-99 Kararı "Cumhuriyette üretimin geliştirilmesi ve endüstriyel işbirliğinin genişletilmesi için etkili bir sistem oluşturmaya yönelik tedbirler hakkında"

2. Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev

Meclise hitaben. T., 29.12.2020.

3. S.A.Grachev, M.A.Gundorova, V.A.Moshnov. Investitsii v chelovecheskiy kapital. Vladimir., 2016.

4. I.N.Shapkin. Chelovecheskiy kapital: teoriya, istoricheskiy opyt i perspektivy razvitiya. Moskva., 2017.

5. D.Shoumarov. Inson kapitali o'z-o'zidan yuzaga chiqmaydi. uzlidep.uz/news-of-party/3127., 04.10.2018.

6. Kene, F. "Selected economic works." M.: Sotsekgiz (1960).

7. Marks "Kapital"(1867)

8. Stiglitz, Joseph E. "Pareto optimality and competition." The Journal of Finance 36.2 (1981): 235-251.

9. Petti, C. (2014). Making R&D efforts profitable: the role of absorptive capacity and policy implications in an emerging economy setting. Making R&D efforts profitable: the role of absorptive capacity and policy implications in an emerging economy setting, 67-97.

10. Shumpeter Y. Istoriya ekonomicheskogo analiza. T. 2 = History of Economic Analysis. — SPb.: Ekonomicheskaya shkola, 2004

11. David Rikardo. — M.: Ekonomika, 1988. — 128,

12. David Ricardo | Economic History Services Arxivirovano 2 may 2006 goda.

13. Adam Smit i "nevidimaya ruka" ryunochnogo mekhanizma // Teoriya i metody v sotsialnykh naukax. — 2004. — S. 147—163.

14. Adam Smit // Vsemirnaya istoriya ekonomicheskoy mysli: V 6 tomakh / gl. red. V. N. Cherkoves. — M.: Mysl, 1988. — T. II. Ot Smita i Rikardo do Marksa i Engelsa. — 574 s. — ISBN 5-244-00038-1.

15. Max Weber // Ensiklopediya Brokgauz

16. Émile Durkheim // the Internet Philosophy Ontology Project
17. Émile Durkheim. Sociology and philosophy (neopr.). — Taylor & Francis, 2009. — S. 29. — ISBN 978-0-415-55770-2.
18. “Georg Simmel: Work”. socio.ch. Retrieved 5 May 2018
19. NM Rimashevskaya - Studies on Russian Economic Development, 2006
20. N.M. Rimashevskaya, M.E.Baskakova, et al. Children of Reforms. 2011, 304 p., ISBN 978-5-93618-1870. M.: Institute of Economic Strategies.
21. Yıllık istatistik toplama. - T.: Özbekistan, 2021.
22. Özbekistan'da emek ve istihdam. - T.: Özbekistan, 2021.
23. Rakamlarla Özbekistan. - T.: Özbekistan, 2020.
24. www.president.uz – Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın resmi web sitesi.
25. www.gov.uz – Özbekistan Cumhuriyeti hükümet portalı.
26. www.lex.uz – Özbekistan Cumhuriyeti'nin yasal belgelerine ilişkin ulusal bilgi veritabanı.

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN TANIMLANMASI

Ayşe İZCİ

Yüksek lisans öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları, İzmir, Türkiye

ORCID ID 0000-0002-8459-8091

ÖZET

Cinsiyet, bireylerin biyolojik, genetik, fiziksel özelliklerini tanımlarken toplumsal cinsiyet kadın-erkek olarak sınıflandırılan bireylerin toplum, kültür, gelenek-görenekler tarafından biçimlendirilen, sınırlandırılan kısmını tanımlar. Diğer bir ifadeyle cinsiyet, doğal bir varoluşa karşılık gelirken toplumsal cinsiyet mekân, kültür, zaman içerisinde farklılık gösteren ve çoğu kez doğuştan gelen özelliklerimizden bağımsız davranış kalıplarının kültürel inşasına karşılık gelir. Beden, toplumsallaşma sürecinde temsil açısından önem taşısa da, kadın-erkek cinsiyetlerinin sahip olduğu var olma çeşitliliği toplumsal cinsiyet kavramı ile daraltılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri erkeklik ve kadınlık şeklinde, birbirine zıt iki kutupta kavramsallaştırılmıştır. Bu roller bireyin doğumundan ölümüne kadar olan süreçte baskın olan ideoloji aracılığıyla inşa edilmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet rolleri ideolojik, politik, tarihsel ve kültürel öğelerin birlikte sentezlenmesi ile oluşturulur. Toplumsal cinsiyet rollerinin inşasını etkileyen birçok faktör söz konusudur. Sosyal öğrenme kuramına göre, toplumsal cinsiyet rollerinin temelleri ilk olarak ailede atılmaktadır. Bireyler ailede ebeveynlerini gözlemleyerek ve modelleyerek davranış kazanırlar. Aile içinde anne, baba, kardeşler ve akrabalar davranışların fark etmeden edinildiği ve iletişim içinde bulunulan ilk topluluktur. Aileden sonra, bireylerin sosyalleşmesi için önemli olan diğer kurum ise okuldur. İdeal bir öğrenme yaşantısı bireylere eşitlikçi toplumsal cinsiyet rolleri anlayışını kazandırmalıdır. Fakat öğrenme yaşantısı içinde olan öğretmenler, akran grupları, müfredat, ders kitapları gibi değişkenler toplumsal cinsiyet rollerini farklı şekillerde etkiler. Özellikle teknoloji çağında medya, reklamlar ve dijital oyunlar da etkileyen faktörler arasında sayılmaktadır. Diğer taraftan bireye kültür, devlet ve bireyi çevreleyen birçok kurum tarafından ideal kadınlık ve erkeklik kalıpları dayatılmakta ve buna uygun davranış geliştirmesi beklenmektedir. Bu çalışmada; cinsiyet, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkili faktörleri tanımlanmıştır. Makale, nitel bir çalışmadır ve literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Roller ve İlişkili faktörler

ABSTRACT

While sex defines the biological, genetic and physical characteristics of individuals, gender defines the individuals classified as men and women, shaped and limited by society, culture, traditions. In other words, while sex referring to a natural existence, gender refers to the cultural construction of behavioral patterns differing in space, culture and time, often independent of our innate characteristics. Although the body is important for our representation in the process of socialization, the wide diversity of male and female genders is narrowed by the concept of gender. Gender roles are conceptualized as masculinity and femininity at two opposite poles. These roles are constructed through the dominant ideology in the process from the birth of the individual to her death. Therefore, gender roles are formed by mixture of ideological, political, historical and cultural elements. There are a lot of factors affecting the construction of gender roles. According to social learning theory, the family is the place where the foundations of gender roles are laid. In the family, we acquire behavior by observing and modeling our parents. Mother, father, siblings, and our immediate environment are the first community in which we subconsciously acquire our behaviors and come into contact with. There comes schools, which are important for the socialization of individuals. An ideal learning experience should provide individuals with an understanding of egalitarian gender roles. However, variables such as teachers, peer groups, curriculum, and textbooks in our learning life affect gender roles in different ways. Especially in the age of technology, media, advertisements and digital games are among the inevitable factors. In other words,

an individual surrounded by culture, state and many institutions are exposed to ideal patterns of femininity and masculinity and expected to develop appropriate behaviour. Sex, gender, gender roles and related factors are identified in the article. The article is a qualitative study prepared by literature review.

Keywords: Sex, Gender, Gender Roles and related factors.

GİRİŞ

Cinsiyet, bireylerin doğdukları özelliklere göre sınıflanmış haline karşılık gelirken, toplumsal cinsiyet kavramı ise bireylerin buldukları toplum, kültür, mekana göre şekillenmiş halini ifade eder.

Bedenin cinsiyeti doğuştan gelmektedir ve bedenin zayıf/ince, kalın/güçlü olma özellikleri de biyolojik temele göre oluşmaktadır (Bingöl, 2014, s. 108-109). Toplumsal cinsiyet, sosyo-kültürel ve biyolojik etki ile meydana gelen bir değer yargıları bütünüdür. Toplumsal cinsiyet düzenine göre, erkek ile kadınların içinde olmak zorunda oldukları yargılar değişebilir, katılık veya adalet yargıları toplumdan topluma farklılaşabilmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2009, s. 88). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları tam olarak birbirinden ayrılması mümkün olmayan, bu nedenle de çoğu zaman birbirine karıştırılan kavramlardır. Cinsiyet kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikler olarak tanımlanırken, toplumsal cinsiyet kavramı ise kadın ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir (Vatandaş, 2007). Birbirleriyle iç içe geçmelerine rağmen iki farklı kavrama karşılık gelir cinsiyet ve toplumsal cinsiyet. Cinsiyet ile ilgili tanımlamalar daha belirgin, toplumsal cinsiyet kavramı bulunduğu toplum, zamana göre daha çok farklılık gösterir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, “kadınlığın ve erkekliğin sosyal ortamlarda ifade edilidir ve kültürel beklentileri de ifade eder. Bir erkek için uygun olduğu düşünülen davranışlar erkeksi, kadınlar için uygun olduğu düşünülen davranışlar ise kadınsı olarak adlandırılır. Bu kadınsı ve erkeksi rollerin, cinsiyetten bağımsız olarak ifade edildiği gibi bireylerin buldukları ortama göre değiştiği gözlenebilmektedir (Dökmen, 2014: 18).

Toplumun kadın ve erkekte beklediği toplumsal cinsiyet rollerin oluşmasında etkili bir çok faktör vardır. Bu faktörlerin başında bireyin doğduğu, davranışlarını kazandığı aile kurumu gelir. Aile içerisinde, anne-baba, kardeşler, akraba çevresi oldukça etkilidir. Diğer taraftan öğrenme yaşam boyu sürer ve birey bu sürece okul deneyimi ile devam eder. Öğretmenler, akran grubu, ders kitapları, müfredat bireye toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranması yönünde mesajlar yollar. Ayrıca, bireyin maruz kaldığı medya, reklamlar, dijital oyunlar, teknolojik unsurlar azımsanmayacak derecede bu rollerin pekişmesine katkıda bulunacak öneme sahiptir.

Bu çalışma, cinsiyet , toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rolleri kavramlarını ele alıp toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili faktörleri açıklamayı amaçlamaktadır.

1.CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çoğu kez birbirine karıştırılmıştır. Oysaki “cinsiyet” kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri, “toplumsal cinsiyet” kavramı ise, toplumun verdiği roller, görev ve sorumluluklar, toplumun bireyi nasıl gördüğü, algıladığı, beklentileri ile ilgili bir kavramdır(Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008).

1.1.Cinsiyet

Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategoridir. İnsanların nüfus cüzdanlarında yazan cinsiyet bu terimin anlamına uygundur(Dökmen, 2004, s.20). Yani bireyin doğuştan getirdiği, biyolojik, genetik, fiziksel, hormonal yapılarını da kapsayan bir olgudur.

Cinsiyet kavramının kullanımı, onun içeriğini de belirlemektedir. Cinsiyet özellikleri daha çok fizyolojik, biyolojik ve psikolojik hususlara dikkat çekip, doğuştan sahip olunan faktörlere işaret ederken; cinsiyet rolleri, cinslere yönelik toplumsal ve kültürel gereklilikleri, nitelemeleri, kazanımları içerisinde barındırmaktadır (Ersoy 2009, s.211).

1.2. Toplumsal Cinsiyet

“Toplumsal cinsiyet” kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını ifade eder. Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili bir kavramdır (Akın ve Demirel, 2003, s.75). İlk kez 1968 yılında Amerika’da Robert Stoller tarafından toplum içinde kadın ve erkeklerin konumlarının farklı olduğuna vurgu yapmak için toplumsal cinsiyet (gender) tanımı yapılmıştır. Gender sözcüğünün kökü Latince generare’dir (doğurmak, baba olmak), fakat bağlantılı olan genre (tür, edebi tür) ve genus (cins) sözcükleriyle birlikte gender özel bir anlam, büyük ölçüde dilbilgisel bir anlam kazanmıştır (Williams, 2005: 347).

Toplumsal cinsiyet kavramı ile oluşan kadınlık ve erkeklik esasen bir kurgudur. Her iki kavramda bireyin kendi içsel motivasyonu ile oluşturulmaktan ziyade, dışsal motivasyonlar aracılığıyla kurgulanır. Kadınlık ve erkeklik ile ilgili evrensel geçerliliği olan, keskin çizgilerle belirlenmiş kavramlardan bahsetmek pek de mümkün değildir.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunda kültür, bir toplumda soyut ve somut bütün kuramları yapısında barındıran, ulusallığı aynı zamanda evrenselliği içere toplumsal birikim olarak kuşaklar arası aktarımı sağlar. Toplumsal cinsiyet kalıpları kültürü oluştururken kültür de söz konusu kalıpların bireyler arası taşınmasını sağlamaktadır (Özkan ve Gündoğdu, 2011, s. 1135).

Toplumsal cinsiyet kavramının içinde barındırdığı “toplumsal cinsiyet rolleri”, kadınlarla ve erkeklerle özdeşleştirilen özellikler, beklentiler ve davranışlar olarak tanımlanır. İçinde yaşanan toplum tarafından belirlenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlar ve erkekler tarafından doğumun hemen ardından başlayan sosyalleşme süreçleri içerisinde öğrenilir; kültürel anlamda kadınlığa ve erkeklığe ait ortak inanç ve değerler yoluyla bireylere geçişleri sağlanır. Böylece, sosyalleşme süreci bireylere kadın ve erkeği ayırt etmeyi, kadınlar ve erkeklerden beklenen davranışları ve kişilerin toplum içinde biyolojik cinsiyetlerine uygun toplumsal cinsiyet rollerini benimsemelerini ve bu rollere uygun standartlarda hareket etmelerini benimsetir (Sayer, 2011). Çocukların toplumsal cinsiyet rollerini benimsemesi doğumla birlikte başlamaktadır. Doğumla birlikte bebek, cinsiyet organları dikkate alınarak belli bir sınıfa konulmakta ve bu durum da onun gelecek yaşantısını etkilemektedir. Cinsiyet

rollerinin kazanılmasında kritik bir dönem olan ilk üç yılda ebeveynler ve sosyal çevre, çocuğa sahip olduğu cinsiyete göre davranmaya başlar ve çocuktan bu davranışları sürdürmesini bekler. Cinsiyet, yeni doğanın ilk dikkat edilen özelliğidir ve bebeğin ebeveyn ve bakıcıları bebeğe yönelik istek, umut ve beklentilerini bebeğin cinsiyetine göre belirlemektedir (Akın ve Bahar, 2012, s.225). Yani bu rollerin öğrenilme süreci bireyin farketmeden, maruz kaldığı çevre içinde, sorgulamadan gerçekleşir. Fakat birey geliştikçe, farkındalığı arttıkça, bu rolleri eleştirip, değiştirme bilincine sahip olabilir.

3. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER

Toplumların toplumsal cinsiyetlere ilişkin kalıp yargılarının bireyler tarafından öğrenilmesi ve topluma yeni katılmış bireylerin toplumsal cinsiyet rollerini edinmeleri bir süreç içinde gerçekleşmektedir (Çınar, 2018, s.55). Bu süreç karmaşıktır ve bu süreci etkileyen bir çok faktör vardır.

3.1. Aile

Aile bireylerin davranışlarını, gözlem ve taklit yoluyla edindiği ilk kurumdur. Hayata ilk adımlarını attığı bu yerde bir çok kavramın temeli atılır.

Aileler çocuğun cinsiyetini, onun doğumunun ilk gününden itibaren biçimlendirmeye başlarlar. Anne ve babalar erkek çocuklarını güçlü, atak, sağlam ve kararlı, kızlarını ise tatlı, yumuşak ve hassas olarak tanımlama eğilimindedir. Örneğin oğlunun makası kullanmasına, karşıdan karşıya geçmesine ya da arkadaşına kendi başına gitmesine izin veren bir aile, aynı yaştaki kızının bunları yapabilmesi için daha büyümesi gerektiği düşüncesinde olabilmektedir (Yogev, 2006; Yağan ve Güler, 2016).

Çocuğun cinsiyet rolünün gelişiminde, çevresindeki ilk modelleri anne ve babasıdır. Adolesan öncesi döneme kadar aynı cins ebeveyn, çocuğun hem beğendiği, hem de davranış modeli olarak seçtiği kişidir. Çocuğun model olarak aynı cins ebeveyni seçmesinin nedeni sadece ebeveynin cinsiyeti değil, güçlü

olma, ceza verme, eğitici olma gibi özdeşim ile ilgili özellikleridir. Hem kız hem erkek çocuk dominant ebeveyn ile özdeşim kurmaktadır(Temel, 1991,s.35)

3.2. Anne-babanın öğrenim düzeyi ve annenin çalışma durumu

Alan yazında çocukların anne-babalarının öğrenim düzeyi arttıkça daha eşitlikçi tutumlara sahip oldukları belirtilmektedir. Annenin eğitim düzeyinin artması çocuklarının eşitlikçi tutumlara sahip olmalarında etkili olmaktadır. Çalışan anne ile ilgili yapılan çalışmalarda ise annesi çalışan çocukların diğerlerine oranla çok daha fazla eşitlikçi bir tutum içinde oldukları görülmüştür (Baykal, 1991). Annenin baba gibi çalışması, babanın çocukların bakımında yer alması bu eşitlikçi tutumun gelişmesinde etkilidir (Özen, 1992; Baran, 1995). Çalışan annelerin kızlarının, çalışmayanlara göre daha androjen özellikler gösterdikleri tespit edilmiştir. Annesi çalışan kızlar çoğu mesleğin her iki cinsiyete de uygun olduğunu düşünmektedirler (Temel, 1991,s.41). Başka bir deyişle anne- babanın eğitim düzeyi, annenin çalışıyor oluşu ile çocukların toplumsal cinsiyet rolleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.3 Okul, ders kitapları ve öğretmenler

Eğitim bireylerin gelişiminde önemli role sahiptir. Toplumsal cinsiyet rolleri tutumları söz konusu olduğunda, eğitim ile hedeflenen bireylere eşitlikçi tutumlar geliştirmektir. Fakat eğitim basamakları, müfredat, öğretmenler, ders kitapları gibi değişkenler düşünüldüğünde her zaman sonuç eğitim ile eşitlikçi tutum geliştirme ilişkisinin anlamlı olmadığı yönündedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitimle ilgili sonuçları tüm toplumlarda, farklı derece ve biçimlerde devam eden sorunlar arasındadır. Eğitim, bireylere kültürü ve bilgiyi aktarmak, işgücüne katılabilmek için gerekli önkoşulları kazandırmak vb. işlevleri nedeniyle toplumsal cinsiyet içerikli iletiler taşır. Bu nedenle okullar hangi düzeyde olursa olsun, kız ve erkek çocuklarla, kadınlar ve erkekler hakkında toplumda var olan kalıp yargıları ve sınırlamaları taşırlar (Göğüş Tan, 2011).

Okullarda kız ve erkek çocuklara cinsiyet kaynaklı roller, beklentiler, kalıp yargılar açık ya da üstü örtülü bir şekilde sunulur, benimsetilir. Bu iletiler yoluyla çocuklar geleneksel cinsiyet rollerine uygun davranışlar geliştirmeye yöneltilir. Bununla birlikte de kadına ve erkeğe cinsiyet kaynaklı uygun başarı ölçütleri ve sınırları sunulur, hissettirilir(Tan, 2000, s.30).

Cinsiyetçi kültürün yansımaları ve egemen ideolojinin kendi varlığını koruyup kendini yeniden ürettiği bir alan olma özelliği taşıyan eğitim kurumlarında, sosyalleşme süreci içinde bireylere verilen her cinsiyetçi değer cinsiyetçiliğin meşru ve doğru kabul edilip yeniden üretilmesine hizmet edecektir. Kendi varlığını ve içinde yaşadığı sosyal yapılanmayı, kültürü yeni yeni kavrayan ilköğretim öğrencilerine verilecek her cinsiyetçi değer daha uzun yıllar o ülkenin kültüründe cinsiyetçiliğin diri ve canlı tutulacağını, cinsler arası eşitsizlik ve dengesizliğin devam edeceğini göstermektedir(Asan, 2010, s.68).

Okul öncesi dönemden başlayarak bireylerin hayatındaki en önemli unsurlardan biri olan öğretmen bireyin kendini ve çevresini algılayışını, düşüncelerini ve kişiliğini şekillendirir. Öğretmenin öğrencilere hitap şekli, kullandığı ödül ve ceza sistemi, sınıftaki görev dağılımı, derslerde öğrencilere verdiği söz hakkı, sınıf içinde uyguladığı etkinlikler, öğrencilerine yönelik başarı beklentileri ve sunduğu mesleki hedefler öğrencilerin tüm yaşamını etkilemektedir. Söz konusu tüm bu uygulamalar toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının oluşmasında önemlidir(Ünal, Tarhan ve Köksal, 2017,s.229).

Çocuklar için yapılan basılı yayınlarda kadın karakterlere daha az yer verildiği ve daha küçük roller verildiği saptanmıştır. Kadınlar, yayınlarda başlıklarında başrollerinde, resimlerinde ve hikayelerinde daha az temsil edilmektedir. Kitapların çoğu erkek çocuklar, erkekler, erkek hayvanlar ve erkek serüvenleri hakkındadır. Kadın karakterler pasif olarak tasvir edilmekte, öncelikle sevme, annelik, yardım etme ve ev işleri ile meşgul olarak gösterilmektedir. Diğer yönden erkek çocuklar aktif ve maceracı olarak gösterilmekte, bağımsız işlerle (balıkçı, çiftçi, polis, asker, yargıç, maceraperest, kral) olarak tasvir edilmektedir (Look, 1982).

Okul ders kitaplarındaki , toplumsal yaşamda erkeği etken kadını edilgen olarak tanımlayan örnekler, hem metinlerde hem de görsel anlatılarda sürmektedir. Bu örneklerde emek yoğunluğu gerektiren işler, esas olarak kadınların (annelerin) görevi olmaya devam etmektedir(Gümüşoğlu, 2008,s.50).

Günümüz ders kitaplarında kadınların sorumluluğu oldukça geniş bir yelpazeyi içermekte ve aile bütçesindeki yükün hafifletilmesi için de kadın görevli kılınmaktadır: "... Kadın dikiş dikerek ve örgü örerek, alışverişini ucuz ve kaliteli yerlerde yaparak aile bütçesinin yükünü hafifletebilir" (Karabiyik ve Tiryaki, 2004: 17).

3.4 Kitle İletişim Araçları

Bireylerin diğer bir bilgi ve davranış kalıpları öğrenme kaynağı kitle iletişim araçlarıdır. Radyo, televizyon, gazete, dergi, televizyon, internet gibi farklı araçlar vardır. Bu araçların her biri bireylere toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri gibi kavramlarda mesajlar iletmektedirler.

Kitle iletişim araçları tarafından yayımlanan televizyon reklam iletilerinde, kadın ve erkeğe ait görsel imgeler vasıtasıyla topluma aktarılan cinsel roller, ideal güzellik tanımı ve ölçütleri, kadın ve erkeğe ait karakteristik özellikler ve misyonlar hedef kitleye aktarılmaktadır (Dumanlı, 2011, s. 133).

Kitle iletişim araçlarında kadın, ya eş-anne, ya da cinsel obje, şiddet mağduru olarak basmakalıp imgelerle iki farklı kutupta temsil edilmektedir. Bu bağlamda, kadın kimliği, kendi bedeni üzerinde mülkiyet hakkı olmayan bir nesne gibi tanımlanmakta, toplumun kolektif bilincinde kadın imgesinin iyi-kötü değerlendirmesine göre oluşmasına ve yerleşmesine katkıda bulunmaktadır (Mora, 2015, s.2).

Kitle iletişim araçlarında kadının temsili üzerinden cinsiyet ayrımcılığının üretimi sürecinde, bu araç çalışanlarının çoğunluğunun erkek oluşunun yanında ataerkil yapılarının da önemli rol oynadığı bilinmektedir (Gencel ve Binark 2000: 5).

Yapılan araştırmalar televizyon programlarının erkek karakterlere daha çok yer verdiklerini, karakterlerin cinsiyete uygun davranışlarının son derece kalıplaşmış ve çok sınırlı olduğu saptanmıştır. Örneğin kadın karakterlerin bağımlı ve aşırı duygusal kadın rolünü temsil ettiği, buna karşılık erkek karakterlerin kadınlardan daha hırslı, güçlü, vahşi, saldırgan, bağımsız ve yarışmacı özellikleri yansıttığı saptanmıştır (Temel, 1991, s.46)

3.5 Oyun ve Oyuncaklar

Toplumsal cinsiyete dair çocuğun zihninde yer alan ve öğrendiği kalıpların da oyuncakla temsil edilmesi ön görülebilecek bir durumdur. Çocuğun okul öncesi eğitim almadan önce aile içerisindeyken tercih ettiği oyuncakların yapısı ve özellikleri önemlidir. Ebeveynler tarafından doğumdan itibaren kız çocuklarına daha açık ve canlı tonlardaki renkleri olan, erkek çocuklarına ise daha koyu tonlarda renklere sahip olan oyuncakların alınması; benzer şekilde kız çocuklarına oyuncak bebek, mutfak eşyaları gibi oyuncaklar alınırken erkek çocuklarına da araba, tamirat malzemeleri gibi daha maskülen yapıda oyuncaklar alındığı görülmüştür (Özkar, 2020; s. 50). Çocuk oyun yoluyla hayatı keşfeder ve kimlik kazanmaya çalışır. Oysaki bu süreçte bir çok şey çocuk adına karar verilmiştir, yukarıda bulunan örnekte açıklandığı gibi, çocukların oyuncak renkleri bile onlar adına seçilmiştir.

Toplumsallaşma araçları arasında önemli bir yer tutan dijital oyunlar; gelişen ve değişen teknoloji ile bireylerarası iletişime yeni bir boyut kazandırmış ve adeta bireylerin yaşam biçimi haline gelmiştir. Dijital oyunlar, bireyin toplumsal cinsiyet kimliği gelişiminde etkili bir role sahiptir. Çevrimiçi olarak oynanan dijital oyunlarda yer aldığı düşünülen eril ve dişil modellerin de bireyin toplumsal cinsiyet kimliği üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Sosyalleşme aracı olarak kullanılan çevrimiçi oynanan bilgisayar oyunlarında kullanıcıya yazılı ve görsel olarak aktarılan mesajların eril ve dişil özellikler taşıdığı söylenebilir (Dündar, 2014, s.1-3).

SONUÇ

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çoğu kez karıştırılsa da cinsiyet; bireyin genetik, biyolojik, fiziksel özellikleriyle belirlenen kadın ve erkek olarak iki kategoride ifade edilişi cinsiyet kavramını anlatırken, bu cinslerin kültürel, tarihsel, toplumsal inşası toplumsal cinsiyet kavramını anlatır.

Her toplumda bireylerden kadın ve erkek olma durumlarına göre bazı davranışlar beklenir. Yani davranışlar cinsiyetlere göre normal ve normal olmayan şeklinde algılanır. İşte bunlar toplumsal cinsiyet rollerini ifade eder.

Bireye doğduğu andan itibaren toplumsal cinsiyet rollerine göre davranılır. Birey bu davranışlara maruz kalır ve fark etmeden bu davranışları içselleştirir. Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında ilk ve en

etkili kurum ailedir. Anne- baba, kardeşler, anne babanın eğitim durumu oldukça etkilidir. Birey okul öncesi ile birlikte okul kurumunun içinde öğrenme yaşantısına devam edilir. Toplumsal cinsiyet rolleri öğretmenler , müfredat , ders kitapları aracılığıyla pekişmeye devam eder. Ayrıca en küçük dönemlerden itibaren oyunlar, oyuncaklar, dijital oyunlar toplumsal cinsiyet rollerinin inşasında önemli rol oynar.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkili faktörler karmaşık bir konudur ve çeşitli etkenlerin birleşiminden oluşur. Toplumun beklentileri, medya, kültürel normlar ve sosyal öğrenme gibi faktörler, bireylerin cinsiyet rollerini benimsemesini etkilemektedir. Bu roller, cinsiyet eşitsizliği ve farklı davranış kalıpları gibi sonuçlara yol açabilir. Ayrıca, değişen toplumsal cinsiyet dinamikleri, daha eşitlikçi bir toplumun inşa edilmesi için umut verici bir potansiyel sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Akın A., Bahar Özvarış Ş. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ve sağlığa etkileri. In: Güler Ç, Akın L, eds. Halk Sağlığı Temel Bilgiler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2012: 220-233.

Akın A, Demirel, S., Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi Halk Sağlığı Özel Eki, 2003; 25(4), 73-82.

Asan, H. T. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. Fe Dergi, 2(2), 65-74.

Atasü-Topçuoğlu, R. (2009). Kadın emeği nasıl değersizleşir? Enformel alan ve ataerkilliğin eklenme mekanizmaları: Bilinçli saklama ve saklayarak değersizleştirme. Praksis, 20, 87-104.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014(3), 108-114.

Dökmen Y. Z., Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar, Sistem Yayıncılık, Ankara, 2004

Dökmen, Z. Y. (2014). Toplumsal cinsiyet [Gender]. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dündar, G. (2014). Dijital Oyunlarda Toplumsal Cinsiyet İnşası: Warrior Of Nemesis Örneği. Yögev ŞP. Ergenlerde Toplumsal Cinsiyetin Kazanılması Aile, Okul ve Arkadaş Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Ankara, 2006

Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın Ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Fırat University Journal of Social Science) Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 209-230, ELAZIĞ-2009

Gencil-Bek, Mine, Binark, Mutlu, (2000) Medyada Kadın, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara

Gümüšoğlu, F., "Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet", Toplum ve Demokrasi, 2 (4), Eylül-Aralık, 2008, s. 3

Karabıyık, E. & Tiryaki, F., 2004, Hayat Bilgisi 4. Sınıf, Üner Yayınları, Ankara.

Mora, N. (2005). Kitle iletişim araçlarında yeniden üretilen cinsiyetçilik ve toplumda yansımaları. *Journal of Human Sciences*, 2(1).

Özkar, M. (2020). Toplumsal cinsiyet rollerinin okul öncesi çocuklara çizgi filmlerde yansıtılması: Türk yapımı çizgi filmlerin göstergebilimsel açıdan incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Özkan, B., Gündoğdu, A. E. (2011). Toplumsal cinsiyet Bağlamında Türkçede atasözleri ve Deyimler. (Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic) Volume 6/3 Summer 2011, p. 1133-1147.

Sayer H. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara, 2011

Shepherd-Look, D.L. "Factors which Influence Sex Differentiation and the Development of Sex Roles" Ed. by Benjamin B. Wolman, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, 1982.

T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ankara, 2008.

Tan, Mine, "Eğitimde Kadın Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği, Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş" (- Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, TÜSİAD Yayınları, Ankara, 2000), 23-114.

Williams, Raymond (2005). Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Söz Varlığı, (çev. S. Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul.

Yağan Güder S, Güler Yıldız T. Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 2016; 31(2): 424-446

TÜRK MİTOLOJİSİNDEN TÜRK HALK OYUNLARINA TAŞINAN HAYVAN TAKLİTLİ OYUNLAR

ANIMAL PRETEND TO BE DANCES REFLECTED FROM TURKISH MYTHOLOGY TO TURKISH FOLK DANCES

İlker AVCIOĞLU

Öğr. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar Meslek Yüksekokulu

ORCID ID: 0000-0003-3028-8730

ÖZET

Türk halk oyunları, Türk halk biliminin önemli araştırma alanlarından birisidir. Türk halk oyunları kadim Türklerden günümüze kadar ulaşan bakiyeleri ile gelişimine devam etmektedir. Türk halk oyunları, türlerine ve oynandıkları yörelere göre; horon, zeybek, bar, halay, teke, kafkas, kaşık ve hora gibi sınıflara ayrılır. Ancak bu sınıflandırmalardan bağımsız olarak hemen hemen bütün yörelerde ve türlerde taklit oyunlarına rastlamak mümkündür. Türkler yaşadıkları coğrafyayı gözlemlemiş ve bu gözlemlerini halk oyunlarına yansıtmıştır. Geçmişten günümüze Türk toplulukları dalgaları, bitkileri, dağları, dereleri, hayvanları, savaşları, kadın-erkek ilişkilerini ve doğa olaylarını taklit ederek halk oyunları repertuarını zenginleştirmiştir. Bu taklitler zamanla oyunlarda kalıplaşarak, müzik ve hareket bütünlüğü içerisinde, tekrar edilen ezberlere dönüşmüş ve taklit veya başka bir ifadeyle benzetme oyunlarını ortaya çıkarmıştır. Taklit oyunlarının Türk halk oyunlarında çok geniş bir muhtevayı oluşturması Türk kültürlü halkların iyi bir gözlemci olduklarının görüngüsüdür. Türk halk oyunlarında taklit oyunları içerisinde en yaygın olan hayvan taklitli oyunlardır. Türk halk oyunlarında, hayvanların konu edilmesinin ve hayvan motiflerinin halk oyunlarına yansımalarının temel nedeni hayvanlara gösterilen saygıdır. Türk inanış ve düşünüş sisteminde bazı hayvanlara kutsiyet atfedilmiştir. Türk kültüründe ata/ana olarak kabul edilen bozkurt ve kartal gibi hayvanlar ile ilgili anlatılar türeyiş mitlerinde konu edilmiştir. Bu çalışmada, Türk mitolojisindeki kutsal hayvanların Türk halk oyunlarına yansımaları ele alınmıştır. Çalışmada, Türk halk oyunları ile ilgi yapılan araştırmalar incelenmiş ve hayvan taklitli oyunlar tespit edilmiştir. Çalışmanın Türk mitolojisi ve Türk halk oyunlarına araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Türk Halk Oyunları, Türk Mitolojisi, Taklit, Hayvan, Oyun.

ABSTRACT

Turkish folk dances are one of the important research areas of Turkish folklore. Turkish folk dances continue to develop with their remnants from the ancient Turks to the present day. Turkish folk dances, according to their types and the regions where they are played; It is divided into classes such as horon, zeybek, bar, halay, teke, caucasian, spoon and hora. However, regardless of these classifications, it is possible to encounter imitation games in almost all regions and genres. Turks observed the geography they lived in and reflected these observations on folk dances. From past to present, Turkish communities have enriched their folk-dance repertoire by imitating waves, plants, mountains, streams, animals, wars, male-female relations and natural events. These imitations became stereotypes in the games over time and turned into repeated memorizations in the integrity of music and movement, and imitation or in other words, simile games emerged. The fact that imitation plays form a very wide content in Turkish folk dances is a phenomenon that Turkish cultured peoples are good observers. The most common imitation games in Turkish folk dances are animal imitation games. In Turkish folk dances, the main reason why animals are mentioned and animal motifs are reflected in folk dances is the respect shown to animals. In the Turkish belief and thought system, some animals are ascribed holiness. The narratives about animals such as gray wolf and eagle, which are accepted as ancestors in Turkish culture, have been the subject of derivation myths. In this study, the reflections of sacred animals in Turkish mythology on Turkish folk dances are discussed. In the study, researches on Turkish folk dances were

examined and animal imitation games were determined. It is thought that the study will contribute to the researches of Turkish mythology and Turkish folk dances.

Keywords: Turkish Folk Dances, Turkish Mythology, Imitation, Animal, Dance.

GİRİŞ

Türk halk biliminin önemli araştırma alanlarından birisi de Türk halk oyunlarıdır. Günümüzde daha ziyade folklorun eğlence işlevini yerine getiren Türk halk oyunlarının kökeni, Şamanizm inanç sistemine kadar uzanır. Türk halk oyunları kadim Türklerden günümüze kadar ulaşan bakiyeleri ile gelişimine devam etmektedir.

Halk dansı; müzik ve hareket ritminin bütünlüğüdür. Birbirine benzeyen ritmik hareketlerin uyumlu bir şekilde icra edilmesidir. Zamanla belirli kurallara bağlanan bu danslar kuşaktan kuşağa aktararak yaşamaya devam eder (Eğilmez, 2006: 48-51; İrmak, 2016: 91-92.). Halk oyunları ait oldukları toplumun heyecan ve sevinçlerini yansıtır.

Türkçede “oyun” sözcüğünün farklı anlamları mevcuttur. Çocuk oyunları, danslar, dramatic gösteriler, talih oyunları, spor oyunları, spor ile ilgili eylemler, tiyatro gösterileri “oyun” sözcüğü ile ifade edilir. Yakut Türkleri yüce şamanı “*ulahan oyun*” olarak adlandırır. Türkistan’da şamanların yönettiği dinsel ve büyüsel ritüellerin tamamına genel olarak “oyun” adı verilir (And, 2003: 36-37). İlk insanlar kendi aralarında iletişim kurmak için doğada gözlemleyebildiği canlı varlıkları el, kol, ayak, baş, jest ve mimik gibi hareketlerle taklit etmiştir. Bu taklitler zamanla seyirlik oyunlarına dönüşmüştür. İlk insanlar kendilerini ifade etmek için tabiattaki canlı varlıkları taklit etmekten büyük keyif almaları taklit oyunlarını ortaya çıkarmıştır (Çakır, 2009: 12).

Türk halk oyunları; türlerine göre, ezgilerine göre, oynandıkları yörelere göre konularına göre vb. gibi birçok şekilde tasnif edilebilir. Türk halk oyunları içerisinde taklit oyunları önemli bir yere sahiptir. Geçmişten günümüze Türk toplulukları yaşadıkları çevreyi gözlemlemiş ve bu gözlemlerini halk oyunlarına yansıtmıştır. Türk halk oyunlarında birçok yörede hayvan taklitli halk oyunlarına veya hayvan motifli figürlere rastlamak mümkündür. Türk halk oyunlarında yaygın olarak hayvanların konu edilmesinin temel sebebini, Türk inaniş ve düşünüş sistemindeki hayvan kültü ile açıklamak yerinde olacaktır. Türk kültüründe bazı hayvanlar kutsal kabul edilmesi hayvan kültü ile ilgilidir. Bu çalışmada, Türk halk oyunlarında hayvan taklitli oyunlar ve bu oyunların mitolojik kökenleri ele alınmıştır.

HAYVAN TAKLİTLİ TÜRK HALK OYUNLARI

Türk halk oyunlarında birçok hayvan taklitli oyun mevcuttur. Bu oyunların temeli dinsel ve büyüsel uygulamalara dayanır. Çakır’a göre, hayvan motifli oyunlarda, kadınlar genellikle güvercin, keklik, turna, kedi ve ördek gibi evcil hayvanları taklit ederken erkekler ise kartal, ayı, domuz, kurt gibi yırtıcı hayvanları, kuşları, yabani hayvanları ve büyükbaş hayvanları taklit eder (2009: 58). Türk mitolojisinde önemli bir yeri olan hayvan kültü ile ilgili inanişlar halk oyunlarda hayvan taklitli oyunların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türk halk oyunlarında hayvan taklitli oyunlar şunlardır:

Deve, Türk mitolojisinde alp simgesidir (Çoruhlu, 2010, 167). Anadolu halk oyunlarında deve taklitli oyunlar oldukça yaygındır. Elâzığ, Kırklareli, Siirt, Sinop, Erzurum, Isparta, İzmir ve Kars yöresinde “Deve Oyunu”; Gaziantep’te “Yedi Deve”; Adıyaman ve Şanlıurfa’da “Kör Deve”; Sivas’ta “Deveci Emmi”; Şanlıurfa’da “Deve Çıkışı”; Niğde, Çanakkale, Artvin, Kütahya, Konya ve Kayseri yöresinde “Develi” oyunları deve taklitli halk oyunlarıdır (Yamaner, 2006: 128-130; Çakır, 2009: 55-57).

Türk halk oyunlarında taklidi yapılan hayvanlardan biri de turna kuşudur. Türk mitolojisinde turna kutsal kabul edilen hayvanlardandır. Türk halk inanişlarında turna kuşu ile ilgili birçok inaniş mevcuttur. Beydili’ye göre; Azerbaycan Türklerinin mitolojik görüşlerine göre, gökyüzünde turna sürüsü uçtuğunda yerdeki taşlara dokunulmaz (2015: 336). Afyon, Kütahya, Erzincan ve Bitlis’te “Turna”; Ankara ve Yozgat’ta “Allı Turnam”; Yozgat’ta “Turnalar Halayı ve Feyli Turnam”; Gümüşhane, Erzurum, Balıkesir, Konya ve Sivas’ta “Turnalar”; Kayseri ve Erzurum’da “Turna Bari” turna taklitli halk oyunlarıdır (Çakır, 2009: 55-57).

Koyun ve özellikle beyaz koç eski Türklerde dinsel ve büyüsel ritüellerde Gök Tanrı'ya bazen de ruhlara sunulan hayvanlar arasında olması bu hayvanların kutsal olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Ayrıca koyun on iki hayvanlı Türk takviminin yıl simgelerinden biridir. Koç ise daha çok gökle ilgili olup güç ve kuvvetin simgesi olarak görülmüştür (Çoruhlu, 2010, 172-173). Mersin (Koyun Okşamasi), Afyon (Kara Koç), Tunceli (Koç Halayı), Gümüşhane (Koçları Vurdum Bayıra), Amasya (Terli Koyun), Ankara (Mor Koyun), Kütahya (Kara Koyun), Sivas (Koçları Vurdum Dereye) vb. gibi halk oyunları koyun ve koç taklitli oyunlardır (Yamaner, 2006: 220-127; Çakır, 2009: 55-58). Ankara yöresinde oynanan *Mor Koyun* oyunu halk arasında sevilen oyunlardandır (Url-1). Eğilmez'e göre; bazı halk oyunlarına hayvan adları verildiği halde oyun muhtevasında hayvan taklidi yoktur. Örneğin, Koç Halayı oyununda koç taklidi yapılmaz. Oyun koç katım töreninde oynandığı için bu ismi almıştır (2006: 66).

Geçmişten günümüze Türk kültüründe avcılık oldukça yaygındır. Avların bereketli olması için yapılan dinsel ve büyüsel ritüeller, toplu olarak ava çıkılması, grup üyelerine küçük yaşlardan itibaren avcılık eğitiminin verilmesi ve av aletlerinin çeşitlenmesi Türk kültüründe av kültürünün gelişmesini ve av kültür çevresinde çeşitli inanışları ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla av kültürü etrafında oluşan inanışlar, avı yapılan hayvanların kutsal olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Türk kültüründe keklük önemli av hayvanlarından birisidir. Çakır'a göre; Ağrı (Keklik Taştan At Getir), Bilecik (Keklik Zeybeği), Erzincan ve Niğde (Çil Keklik), Mersin (Keklik ve Keklik Mengisi), Kastamonu (Kınalı Keklik), Konya (Keklik), Yozgat (Keklik Halayı) vb. yörelerde keklük taklitli halk oyunlarına rastlanır (2009: 55-58). Silifke yöresinde oynanan ve "Keklik Mengisi" adı da verilen oyunda, avcıdan kaçan keklüğü anlatır. Daire şeklinde oynanan oyun, türkülüdür ve genellikle kızlı erkekli oynanır. Oyun, Tahtacı Türkmenleri arasında oldukça yaygındır (Yamaner, 2006:209).

Türk halk oyunlarına konu olan bir diğer hayvan da ayıdır. Ayı, Türk mitolojisinde iyiliğin kaynağı olarak kabul edilir. Dilek'e göre, yaratılış mitlerinde yer alan kutsal ayı; "dede, baba ve ata" olarak adlandırılır. Ayının pençesi, sütü ve derisi geleneksel tedavilerde yaygın olarak kullanılır (2021: 133-138). Türk inanış ve düşünüş sisteminde ayının yaratılış mitlerinde yer alması, atalar kültürü ile ilişkilendirilmesi, dinsel ve büyüsel tedavilerde kullanılması ve bereket sembolü olarak görülmesi ayıya atfedilen kutsiyetin göstergesidir. Çakır'a göre; Anadolu'da Ankara, Bitlis, Muş, Sinop ve Van yöresinde "Ayı Oyunu" adı verilen halk oyunları oynanır (2009: 55-58). Ayı taklitli oyunlar Bitlis, Van, Muş, üçgeninde de mevcuttur. Ankara'nın Ayaş ilçesi Çanılı köyünde "Ayı Oyunu" adı verilen oyun, iki kişi tarafından davul veya tef ile oynanır (Url-2). Ayı motifi halk oyunlarının yanı sıra köy seyirlik oyunlarında da görülür. Kazak Türkleri arasında, Ayu Biye (Ayı Dansı) adı verilen teatral oyunda ayının kış uykusundan uyanması taklitlerle anlatılır (Dilek, 2021: 140).

Türk mitolojisinde yılan; uğur, sağlık, bereket, doğurganlık ve ölümsüzlük sembolü olarak görülür. Yılanın korkutucu ve zehirli bir hayvan olması, halk arasında dini ve sihrî özelliklerinin olduğuna inanılan kutsal bir hayvan olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Kutsal bir hayvan olarak kabul edilen yılan dini ritüellerde, özellikle yağmur yağdırma ve dindirme ritüellerinde, yaygın olarak kullanılır. Yılan eti, yılan derisi ve yılan zehri geleneksel tedavilerde kullanılır. Türk mitolojisinde yılan evin koruyucusu olarak kabul edilir. Bu nedenle özellikle beyaz yılanların öldürülmesi yasaktır (Dilek, 2021: 900-904). Antalya (Yılana Bak Yılana), Gümüşhane (Yılan Barı), Bingöl (Çaçan/Kara Yılan), Diyarbakır (Çaçan), Siirt (Çaçani) vb. gibi halk oyunları yılan taklitli oyunlardır (Yamaner, 2006:101).

Türk kültüründe kurt; ulu ata, yol göstericisi ve koruyucu özellikleri olan kutsal bir hayvan olarak kabul edilir. Türk mitolojik sisteminde, bozkurt vatanın koruyucusudur (Beydili, 2015, 108-109). Artvin yöresinde "Kurt Barı"; Burdur, Muş ve Kahramanmaraş yöresinde "Kurt Oyunu" ve Diyarbakır yöresinde "Kurt Kuzu" oyunları kurt taklitli Türk halk oyunlarıdır.

Şamanizm inanç sisteminde kartal önemli bir yere sahiptir. Tanrı kuşu olarak kabul edilen kartal, hastalıklar ve savaşlarla mücadele etmek amacıyla Tanrı tarafından gönderildiği yönünde inanışlar mevcuttur (Eliade, 1999, 95-96). Şamanların dinsel ritüellerinde kartalı andıran hareketler yapması, geçmişten günümüze şamanların kartal ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Türkçe *burküt*, "kartal" demektir. Altaylardaki Teleüt Türkleri arasında kartal "Gök kuşu" olarak da adlandırılır. Yakut Türklerinin inanışlarına göre şamanlar, yer yüzüne bir kartal tarafından getirilir. Türk mitolojisinde "Çift başlı kartal" önemli bir yere sahiptir (Ögel, 2010: 595-599). Güven'e göre; zeybek oyunları genel olarak kartal taklitli oyunlardır. Kartal oyunları bir şamanın dinsel ve büyüsel uygulamaları icra ettiği

bir merasimlerini anımsatır. Şaman merasim sırasında kuş taklidi yapar, göye yükselir ve kötü ruhlarla mücadele eder (2014: 294-295). Anadolu'nun birçok yerinde kartal taklitli oyunlara rastlamak mümkündür. Kars-Iğdır yöresinde (Şeyh Şamil ve Terekeme) ve Ege yöresinde (Zeybekler) kartal taklitli oyunlardır. Özellikle zeybek oyunları, genel olarak kartal taklitli halk oyunlarının en karakteristik görüngüleridir. Örneğin Harmandalı Zeybeğinin oynanışı şu şekildedir:

"1. Yürüyüş: Yerinde olmak üzere sol ayak bir karış kadar kalkar ve iner. Sağ ve sol ayaklar böylece kalkıp inerler. Üç yapılmış olur. Bu hareket sırasında kollar iniktir.

Üçler, oyunun düzenli yürümesi için yapılır. Her figürün başında ya bu "Üç", yahut onun yerine soldan dönme yapılır. Sırası gelince "soldan dönme" de anlatılır. Tarifler sırasında, "üç yapılır" delindiği zaman bu sol, sağ ve yine sol ayakların yerinde kalkıp inişi anlaşılmaktadır.

Üç yapıldıktan sonra durulmadan beş yapılır. "Beş yapmak" şöyle olur: Kollar aşağıda ağır ağır sallanır. Sağ ayak bir adım ileri atar (bir). Sol ayak bir adım ileri atılır (iki), Sağ ayak bir adım ileri (üç), sol ayak bir adım ileri (dört) ve sağ ayak tekrar bir adım ileri atılır (beş), durulur. Bu gezinti daha ziyade daire çizer gibi yapıp beşte daire içinde dönmüş olur.

Harmandalının havası bu 3 ve 5 yani "sekiz" esası içinde döner. Sekiz figür, bu esasa göre düzenlidir.

İlk figür, yani (gezinti", bir- iki veya üç defa yapılabilir. Oyunun kısa veya uzun sürmesi hareketlerin sayısına (tekrarına) bağlıdır.

2. Kollu Yürüyüş: Esas duruşta, sol ayak önde sağ ayak yarım adım geridedir. Kollar ağır ağır kalkarken oyun başlar ve beş yapılır.

Birinci figürün aynıdır, fakat beşte kollara havada oynatılır. Bir, iki veya üç defa yapılabilir.

3. Çarpma: Esas duruşta, üç yapılır. Bundan sonra sağ ayak sol ayak üstüne atılır (bir), yarım adım kadar sağa açılır (iki), yine sol ayak üstüne atılır (üç), yarım adım sağa açılır (dört), beşinci de sağ ayak bir adım ileri atılır, sol diz üstüne çökülür (fakat diz yere değmez) ve sağ kol belden bıçak çeker gibi bir davranış yaparken yukarı kalkılır (beş), kollar ağır ağır inerken sağ ayak üstünde durulur. Üç sayı kadar bu vaziyette yerinde durulduktan sonra aynı hareket yürütülür. Sıra beş sayısına gelince sol ayakla tekrarlanır. Yani, sol ayak iki sefer de sağ ayak üstüne çarpılıp açılır. Beşte soy ayak bir adım geriye atılarak sol diz üstüne çökülür gibi yapılmak suretiyle kalkılır.

Üçüncü figür bir defa oynanır. İstenirse ikinci figür bir veya iki defa tekrarlanır.

4. Ağır Atlama: Esas duruş. Üç yapılır. Sağ ayak sol ayak üstüne atılıp üç sayı kadar durulur. Sağ ayak burnu bir karış önden yere değdirilir ve bir adım kadar ileri atılır (dört); sol ayak bir adım ileri atılarak biraz çökülür ve kalkılır (beş); ayağa kalkılırken kolları ağır ağır iner.

5. Diz Üstü: Soy ayak önde, sağ ayak yarım adım geridedir. "Üç" yerine "soldan dönme" yapılacaktır. Soldan geri şöyle dönülür. Sol ayak kaldırılıp bir karış açıktayken sola doğru basılır (bir); sağ ayak gövdeyle birlikte yarım daire çizerek sola döner (iki) sol ayak yerinden kalkıp bir karış öne basar (üç) sola dönülmüş olur. Dönme sonunda yine sol ayak önde, sağ ayak yarım adım geride kalmıştır.

Sağ ayak sol ayağın dizi üstüne atılır (bir); aynı ayak arkaya atılır (iki), gene sağ ayak bir adım ileri atılır (üç), sol ayak arkada kalmak üzere çökülür. Sol diz üstüne gelinerek sol diz bir kere yere vurur (dört); yerde yarım sola dönülüp sağ diz de bir kere yere vurulur (beş). Sol ayak üstünde ayağa kalkılırken kollar ağır ağır aşağıya iner.

Sol ayak üstünde ayağa kalkıldıktan sonra istenirse esas duruşta sağ ayak üstüne basılarak "soldan dönme" yapılır. Kollar aşağıdadır ve ağır ağır sallanır, sonra kaldırılırlar. İkinci figür gibi oynanır.

6. *Atik Hareket: Esas duruş ve üçü yerine "soldan dönme" yapılır.*

Sol ayak sol ayak üstüne doğru hızla gider ve sağa gelir (bir); sağ ayak bir adım ileri atılır, çökülür ve hemen ayağa kalkılır (iki); sol ayak diz üstüne atılır (üç), bir adım ileri basılır (dört); sol ayakla bir defa sekilirken sağ ayak öne atılıp çökülür gibi yapılarak kalkılır (beş). Kollar da ağır ağır indirilmiştir. İstenilirse beşinci figürün sonundaki gibi oynanır.

7. *Diz Çökme: Üç yerine "soldan dönüş" yapılır. Dönüşten sonra; sağ ayak arkada kalıp yarım adım öndeki sol ayağın üstüne basılır. Sağ ayak hızla bir adım ileri atılır (bir); çökülür (iki); sol diz iki kere yere vurulur (üç); sonra ayaklar yerde kımıldamaksızın yarım sola dönülür, sağ diz bir defa yere dokundurulur (dört), sağ ayak üstüne basılarak kalkılır ve kalkılırken kollar ağır ağır iner (beş). İstenilirse birinci figürün sonundaki gibi oynanır.*

8. *Çapraz- Bağlantı: Sol ayak ilerde, sağ ayak geride durulur, soldan dönülür.*

Sağ ayak az sola çaprazlama bir adım atılır yere basılır (bir); sol ayak da yerinde bir miktar kalkıp yine basar (iki); sağ ayak yarım sağa döndürülürken bir adım ileri atılır (üç); sol ayak sağın yanına gelip ucu yere basar (dört); tekrar sol yana bir adım kadar açılarak burnu hafifçe yere basılırken sağ kol yukarda ve sol kol inik bulunur; böylece bir miktar kaykılı durulup selam verilmiş olur ve oyun biter” (Url-3).

Karekod: Harmandalı Zeybeği (Url-4)

Yukarıda ifade edilen *Harmandalı Zeybeği* oyunu incelendiğinde, oyunun kartal taklitli bir oyun olduğu anlaşılmaktadır. Oyun sırasında oyuncuların kollarını açılması kartalın kanatlarını, oyuncuların kendi etrafında dönmesi kartalın gökyüzünde dönerek avını takip etmesini ve oyuncuların yere dizlerini vurması kartalın bir yere konmasını simgeler.

Türklerin atın destansı güzelliğine duyduğu hayranlık hem Türk mitolojisindeki olağanüstü anlatılarda hem de ikonografik motifler ile Türk sanatında görülür (Esin, 2004: 259-260). Türk mitolojisinde at, Ülgen’in yarattığı kutsal hayvanlardan biri olarak kabul edilir. Türk halk inanışlarında evlenme, ölüm ve kurban sunum ritüellerinde at önemli bir yere sahiptir. Türk halk hekimliğinde attan elde edilen malzemeler (kımız, süt, et, deri vb.) tedavilerde kullanılır (Dilek, 2021: 102-109). Türk epik destan geleneğinde at, kahramanın en büyük dostu ve yardımcısıdır. Çakır’a göre Türk halk oyunlarında; Ağrı (Keklik Taştan At Getir), Erzurum (Atın Üstünde Eğer), Kırklareli (At Koşturma), Aydın (At Bağladım), Erzincan (At Oyunu), Kars (Kırat), Eskişehir (Atlara Yonca Biçelim), Tokat (Kırat Semahı), Kütahya (Öte Yakaya Geçelim Atlara Yonca Biçelim), Tunceli (At Oyunu) vb. gibi at taklitli oyunlar mevcuttur (2009: 55-58).

Türk inanış sisteminde güvercin, uzun hayatın ve iktidarın sembolüdür (Çoruhlu, 2010, 175-176). Rivayete göre, Osmanlı Devleti’nin ilk beyi Ertuğrul Bey rüyasında uçan bir güvercin görür. Rüyasını tabir edenler, bu rüyanın hükümdarlık alameti olduğunu söyler (Ögel, 2010: 591-592). Elâzığ, Erzincan, Erzurum ve Kars yöresinde güvercin taklitli halk oyunları oynanır (Çakır, 2009: 55-58). Erzurum yöresine ait “Çift Beyaz Güvercin Barı” türkülü bir kadın barıdır. Oyun iki bölümden oluşur. Birinci bölümde kızlar ellerinin serçe parmaklarını birbirine takmış olarak açık vaziyette bulunduğu yerde oynarlarken ikinci bölümde eller çözülür ve bele konur. Eller çözülüp oyuncular birbirinden ayrıldıktan sonra ellerini bellerine koyarak yarım sağa ve yarım sola dönerek bir güvercin gibi sekerler (Yamaner, 2006: 111).

Altay ve Yakut Türklerinde tilki tözlerinin var olması, tilkinin hilekâr ve kurnaz bir hayvan olarak görülmesine rağmen kutsal bir hayvan olarak değerlendirildiğinin göstergesidir. Tilki halk anlatılarında bazen kahramanın koruyucusu olarak karşımıza çıkar. Şaman törenlerinde tilkinin tüylerinin veya postunun da kullanıldığı görülür (Çoruhlu, 2010: 179-180). Tilkinin bazen halk kahramanın koruyucu ruhu olması ve dinsel-büyüsel ritüellerde tilkinin tüyünden veya postundan yararlanması onu kutsal kabul edilen hayvanlar arasında tasavvur edilmesini sağlamıştır. Halk tasavvurunda oluşan bu kutsal hayvan imajı halk oyunlarına da taşınmıştır. Günümüzde Isparta ve Yozgat yöresinde tilki taklitli halk oyunları mevcuttur.

Türk Şamanlığı başta olmak üzere Şamanist toplumlarda karga erk hayvanlarından birisidir. Kargalar gruplar halinde yolculuk eder. Ağaçların tepelerine topluca konar. Bu özellikleri ile karga gruplara topluluk olma becerisine katkı sunar (Buffalo ve Firedancer 2007: 65). Mersin yöresinde ait “Gök Garga” oyunu karga taklitli bir oyundur. Şamanist toplumlarda kutsal olarak kabul edilen bir diğer hayvan ise porsuktur. Porsuk ağaçların koruyucusu olarak kabul edilir (Buffalo ve Firedancer 2007: 35). Niğde yöresine ait “Porsuk Alayı” oyun porsuk motifli bir oyundur. Buffalo ve Firedancer’in belirttiği üzere, karga ve porsuk Şamanist toplumlarda kutsal kabul edilen hayvanlardır. Ancak bu iki hayvanla ilgili taklit oyunlarının Türk halk oyunlarında yaygın olmadığı görülür. Bu bağlamda Türkler arasında İslamiyet’in yayılmasıyla birlikte Şamanizm’de güçlü birer motif olan karga ve porsuk motiflerinin gücünün zayıfladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Geyik, Türk mitolojisinin en eski simgelerindedir. Şaman törenlerinde suretine bürünen hayvan-ata ya da ruhlardan biridir. Bu nedenle şaman elbisesi ya da davulu üzerinde temsili olarak ya da ona ait bir parça geyik motifine rastlamak mümkündür (Çoruhlu, 2010: 163-164). Tokat ve Yozgat yöresine ait “Geyik Oyunu” geyiğin hareketlerinin taklit edilmesiyle ortaya çıkan bir oyundur.

Tavuk, bereketin ve doğurganlığın simgesi olarak kabul edilir. Tatar Türkleri halk inanışlarında tavuk doğurganlık ile ilişkilendirilir. Türk halk anlatılarında tavuk ve horoz ile ilgili anlatılar oldukça yaygındır. Kumuklar tavuk ve horoz etinin zihinsel hastalıklara iyi geldiğine inanır (Dilek, 2021: 783-786). Anadolu halk hekimliğinde tavuktan elde edilen malzemelerle (yumurtası, eti ve derisi) birçok tedaviye rastlamak mümkündür. Tavuk ve horoz çok yaygın olarak beslenen evcil hayvanlardır. Erzurum (Tavuk Barı), Kars (Tavuk Barı), Gümüşhane (Kara Tavuk, Kör Tavuk, Tavuk Barı ve Topal Tavuk), Isparta (Merdiven Altında Tavuk Gıdaklaması), Kars (Ballı Tavuk), Kahramanmaraş (Kara Tavuk), Denizli (Horoz Oyunu), Sivas (Horoz Halayı), Artvin (Tavuk Barı) vb. gibi halk oyunları tavuk ve horoz taklitli oyunlardır (Çakır, 2009: 55-58; Yamaner, 2006: 296).

Balık, kaz ve öküz Türk mitolojisinde kutsal olarak kabul edilen hayvanlardır. Balık, özellikle göl ve nehir kıyılarında yaşayan Türk topluluklarında bereket, refah ve bolluğun simgesi; kaz başarının ve kutun simgesi ve öküz ya da boğa alplık simgesi olarak görülür (Çoruhlu, 2010: 166). Afyon (Suda Balık), Kars (Kaz Ayağı), Ağrı (Gaz Gaz), Eskişehir, (Koça Öküz) vb. gibi halk oyunları balık, kaz ve öküz taklitli oyunlardır.

Türk halk oyunlarında mitolojik kökenli ve kutsal kabul edilen hayvanların yanı sıra mitolojik kökenleri bulunmayan hayvanların da taklit edilmesiyle oyunların ortaya çıktığı görülür. Ankara, Bolu, Elâzığ, Gümüşhane, Kars, Kırşehir, Manisa ve Muş yöresinde ördek taklitli oyunlar; Adana, Gaziantep, Gümüşhane, Van, Hatay ve Kayseri yöresinde serçe taklitli oyunlar; Ankara, Yozgat, Muğla, Çorum, Sivas ve Tokat yöresinde çekirge taklitli oyunlar; Adıyaman Gaziantep Kahramanmaraş, Şanlıurfa ve Yozgat yöresinde eşek taklitli oyunlar ve Kars, Artvin, Erzurum, Burdur Bitlis, Gümüşhane, Kütahya ve Van yöresinde kedi taklitli oyunlar Türk halk oyunlarında yaygın olarak oynanan hayvan taklitli oyunlardır. Nadir olarak görülen süne (kıvımlı), bit, domuz, bülbül, maymun, arı, kirpi, karınca, örümcek, karkuş, kurbağa, ceylan ve manda taklitli halk oyunlarına da Anadolu’nun farklı yerlerinde rastlamak mümkündür.

SONUÇ

Geçmişten günümüze Türkler, hayvanlara saygı göstermişlerdir. En temel besin malzemelerini elde ettikleri hayvanlara gösterilen bu saygı, zamanla hayvan kültürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gerek halk anlatıları gerek tarihi kaynaklar Türklerin hayvanlara önem verdiğini göstermektedir. Türk mitolojisinde, ata kültürü ile ilişkili olarak soyun bazı hayvanlardan geldiği yönündeki inanışlara yaratılış mitlerinde yaygın olarak görülür. Türk kültüründe dinsel-büyüsel törenlerde ve geleneksel hekimlikte

hayvan veya hayvan motiflerinin kullanılması, hayvanlara kutsiyet atfedildiğini gösterir. Hayvan ve ata kültürü etrafında gelişen bu inanışlar bazı hayvanların taklit yoluyla canlandırılmasını sağlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde bu canlandırmalar köy seyirlik oyunlarına oradan da Türk halk oyunlarına geçmiştir. Hayvan taklitli oyunlar belirli hareketler ve ritimler ile kalıplara dönüşerek Türk halk oyunları repertuvarında yer almıştır.

Şamanlar ile ilişkilendirilen kartal, Türk halk oyunlarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Doğrudan kartal adı geçmese de Türk halk oyunlarında kartal figürünün çok yaygın olduğu görülür. Özellikle karkas ve zeybek oyunlarında kartal motifi öne çıkar. Türk halk oyunlarında tavuk, horoz, koyun, koç vb. gibi besi hayvanlarının taklit edilmesi, Türk topluluklarının konar-göçer yaşam tarzının halk oyunlarına yansımalarıdır. Bu bağlamda halkın beslediği ve dolayısıyla çok sık gözlem yapma fırsatı bulunduğu bu hayvanları taklit ederek oyunlar yarattığını söylemek yerinde olacaktır.

Türk halk oyunlarında kartal, kurt ve ayı gibi yırtıcı ve güçlü hayvanları taklit eden oyunlar daha ziyade erkekler tarafından oynanır. Güvercin, turna, kedi ve keklik gibi hassas ve narin hayvanları taklit eden oyunlar ise kadınlar tarafından oynanır. Bu durum toplumun kadın ve erkek algısı ile açıklanabilir. Erkek ailenin ve vatanın koruyucusudur. Bu görevini layığı ile yerine getirebilmek için meşakkatli uğraşlara girebilir. Bu nedenle her daim yırtıcı bir hayvan gibi ürktücü olmalıdır. Kadın ise hassas ve narindir. Sevgi ve şefkati ile çocuklarını büyütür. Türk halk oyunlarında güçlü, yırtıcı ve vahşi hayvan taklitli oyunların erkekler tarafından icra edilmesi, ataerkil toplumun özelliklerinin halk oyunlarına yansımaları olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Ant, M. (2003). *Oyun ve bugü*, İstanbul: Yapı kredi yayınları.
- Beydili, C. (2015). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt kitap-yayın.
- Buffalo, G., ve Sherry F. (2007). *Şamanların Erk Hayvanları*. Çev. Bülent Uluçer, İstanbul, Okyanus yayıncılık.
- Çakır, A. (2009). *Tozlu adımlar Türk halk oyunları makaleler incelemeler*. Ankara: Kültür ajans yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2010). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı yayınevi.
- Dilek İ. (2021). *Türk mitoloji sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Eğilmez, M. (2006). *Gelenekten Geleceğe Halk Oyunları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk sanatında ikonografik motifler*. İstanbul: Kabalcı yayınevi.
- Güven, M. (2014). *Türk halk oyunlarında kartal figürü*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 51: s.285-302.
- İrmak, Y. (2016). *Mitten efsaneye bir halk oyunu: Bingöl kartal oyunu*. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı hakimiyet sahası çalışmaları)*, 6.10: s. 90-105.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi I*, 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Url-1: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/kulturatlasi/mor-koyun>, Erişim Tarihi: 19.03.2023.
- Url-2: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78911/ayi-oyunu.html>, Erişim Tarihi: 30.04.2023.
- Url-3: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-79257/harmandali-zeybegi.html>, Erişim Tarihi: 07.05.2023.
- Url-4: YAREN Zeybek Kulübü, <https://www.youtube.com/watch?v=0eQ3B9V5WcA>, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

TÜRKİSTAN'DA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN YALNIZLIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF LONELINESS LEVELS OF STUDENTS STUDYING IN TURKESTAN ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES

Baglan YERMAKHANOV

¹Dr.Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Spor ve Sanat Fakültesi, Beden Eğitimi Bölümü, Türkistan, Kazakistan

ORCID ID: 0000-0003-1203-2280

Kazbek TURGANALI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Spor ve Sanat Fakültesi, Beden Eğitimi Bölümü, Türkistan, Kazakistan

Galymzhan KOPZHANOV

Doktora Öğrencisi, Kazak Spor ve Turizm Akademisi, Profesyonel Sporlar ve Dövüş Sanatları Fakültesi, Milli Sporlar ve Güreş Bölümü, Almatı, Kazakistan.

ORCID ID: 0000-0001-5128-3184

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini incelemek ve bazı demografik değişkenlerin etkisini belirlemektir. Araştırmaya, 141'i erkek (%31,3), 309'u kadın (%68,7) olmak üzere toplamda 450 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmada, Russell, Peplau ve Ferguson (1978) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Demir (1989) tarafından yapılan UCLA Yalnızlık Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan UCLA Yalnızlık Ölçeğine verilen cevapların iç tutarlılığı Cronbach's Alpha (α) ile incelenmiş ve katsayı .75 olarak belirlenmiştir. Ölçeğe ait puan dağılımlarının çarpıklık ve basıklık değerleri dikkate alındığında verilerin normal dağılım gösterdikleri saptanmıştır. Öğrencilerin demografik verilerinin analizinde frekans (f) ve yüzde (%) gibi betimsel istatistiklerden yararlanılırken, cinsiyet ve spor yapma değişkenlerine göre ölçekten aldıkları puanlar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere T-Testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Demografik değişkenler incelendiğinde, cinsiyet ve spor yapma durumu değişkenlerinde gruplar içinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yalnızlık, Öğrenci, Spor, Üniversite

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the loneliness levels of university students and to determine the effect of some demographic variables. A total of 450 students, including 141 male (31.3%) and 309 female (68.7%), participated in the study voluntarily. In this study, UCLA Loneliness Scale which was developed by Russell, Peplau and Ferguson (1978) and adapted by Demir (1989) was used. The internal consistency of the responses to the UCLA Loneliness Scale used in the study was examined with Cronbach's Alpha (α) and the coefficient was determined as .75. When the skewness and kurtosis values of the scales were analyzed, it was found that the data showed normal distribution. In the analysis of the demographic data of the students, descriptive statistics such as frequency (f) and percentage (%) are used, in order to determine whether there is any difference between the scores of the students according to gender and sports variables, T-Test was applied to the data. According to the findings of the research, it was found that the loneliness levels of university students were at a moderate level. When the demographic variables were analyzed, there were statistically significant differences between the groups in terms of gender and sports.

Keywords: Loneliness, Student, Sport, University

GİRİŞ

İnsanlar yaşamları boyunca başka insanlarla iletişim içinde olmaya ihtiyaç duyarlar. Yaşamımızda ilişkiler bir çok nedenden ötürü bozulmakta ve yakınlarıyla ilişkileri azalmaktadır. Yalnızlık insan yaşamında bireyin günlük hayatında olumsuzluklara neden olur (Yılmaz, 2008).

Ördek (2008)'e göre yalnızlık: “Sosyal ilişkilerdeki yoksunluk ve yetersizlikten kaynaklanan, bireyleri pek memnun etmeyen, psikolojik bir durum” olarak tanımlanmaktadır. Hayatın koşturmacası içinde insan ruhsal dengesini zorlamaktadır. Yaşadığımız devrin tüketim devri olduğunu düşünürsek bu gayet normaldir. İnsanın yaşadığı ruhsal dengesizlikler beraberinde güvensizliği, yabancılaşmayı ve ilişkilerde yüzeyselliği getirmektedir. Bu nedenle insanın sosyal çevresi sınırlanmakta, birbirine zaman ayırma ve bunun gerekliliği göz ardı edilmektedir. Bu sebeple bireyin sosyal çevresi ile etkileşimi bozulmakta ve yalnızlık yaşayabilmektedir (Yıldırım, 2008).

Yalnızlığın üzerinde durulması gereken önemli bir boyutu da Moustakes (1961. Akt.. Demir. 1990) tarafından öne sürülmüştür. Bu yalnızlığın olumluluk olumsuzluk yönüdür. Varoluş yalnızlığı ile yalnızlık kaygısı arasındaki farklılığı belirten Moustakes. Varoluş yalnızlığının insan yaşantısının kaçınılmaz bir parçası olduğunu, insanın kendisiyle yüzleşme sürecini içerdığını ve benlik gelişimine katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Yalnızlık kaygısı yaşamımızı olumsuz etkileyerek insanları birbirinden uzaklaştırır (Buluş, 1997).

Öğrencinin üniversitede yaşadığı olaylar ve sosyal ilişkilerindeki yetersizlikler onu yalnızlık duygusuna iteler. Yalnızlık duygusu kişiler arası ilişkilerde kendisini yetersiz hissettiği anda ortaya çıkan hoş olmayan bir tecrübedir (Kaçan, 2015).

Yalnızlık yıpratıcıdır, insanı aşağı doğru çeker. İnsanın çevresiyle olan ilişkilerinin yeterli olmadığını gösterir. Yalnızlık duygusu insanda kötü izler bırakır. Yalnızlık duygusu taşıyan insan çevresiyle ilişkilerinde güçlük çekmektedir. Yalnızlık durumu herkesin algıladığı sosyal ilişki sayısı değil kişinin algıladığı sosyal ilişki ile ilgilidir. Yani kişi dışardan bakıldığında yalnız görünmeye bilir ama kişi kendisini olumsuz yalnızlığın içinde görebilir (Uçar, 2018). Yalnızlık ile ilgili araştırmalar incelendiğinde tek başına olmak ile yalnızlık olgularının eş anlamlı kullanıldığı görülmektedir. Oysa bu iki olgu birbirinden farklı manalar taşımaktadır.

Larson'a göre tek başına olmak kişinin kendi seçimidir. Buchloz ve Catton'a göre ise tek başına olmak kişilik gelişiminde olumlu bir etkidir. Yalnızlık ise bireyin başına gelen kötü olayların onu olumsuz yönde nasıl etkilediği ile ilgilidir (Kızar, 2012).

Yalnızlık duygusu kişinin bedensel, ruhsal ve toplumsal yapısıyla ilgili olup süresi ve şiddeti yaşadığı strese bağlıdır. Toplum tarafından kabul görmede karamsarlık yaşayan kendini fazlasıyla küçümseyen kendisini yetersiz gören , sosyal ilişki sıklığı, sosyal ilişki ağı ve yoğunluğu az olan bireylerin yalnızlık duygusunu daha sık yaşadıkları görülmektedir (Koç ve Sağlam, 2009).

Yalnızlık kişiye hüznün veren, hoş olamayan bir duygu olduğu bilinmektedir. Yalnızlık hissi ümitsizlik ve mutsuzluk içerip bireye acı veren bir durumdur. Bu durum bireyin yalnız olmayı isteme durumundan ayrılır. Çünkü insan yaratılışı gereği sosyal bir varlıktır (Seçim ve ark., 2014).

Yalnızlıkla ilgili yapılan çalışmalar (Yıldırım, 2008; Kızar, 2012; Çeçen ve Cenkseven, 2007; Özçelik ve ark., 2014; Avcı ve Yıldırım, 2014; Kaçan, 2015; Buluş, 1997; Güloğlu ve Karairmak, 2011; Doğan ve Karakuş, 2016; Uçar, 2018; Öksüz, 2016; Kaya ve ark., 2012;).

Çalışmanın önemi: Çalışmamıza katılan öğrenciler geleceğin öğretmen adayıdır. Bu nedenle Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı: Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini incelemek ve bazı demografik değişkenlerin etkisini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, tarama modelinin kullanıldığı bir çalışmadır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2017).

Araştırma Grubu

Araştırmaya Gazi üniversitesi Eğitim Bilimleri ve Spor Bilimlerinde eğitim gören öğrencilerden 141'i erkek (%31,3), 309'u kadın (%68,7) olmak üzere toplam 450 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin cinsiyet ve spor yapma durumu ile ilgili demografik bilgilerini içeren sorulardan oluşmaktadır.

UCLA Yalnızlık Ölçeği (UCLA-YÖ): UCLA (University of California, Los Angeles) Yalnızlık Ölçeği, Russell, Peplau ve Ferguson tarafından 1978 yılında geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması Demir, (1989) tarafından yapılmıştır 4'lü Likert tipinde hazırlanan ölçek, yalnız insanların yaşantılarını nasıl tanımladıklarını yansıtan 20 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek daha sonra Russell, Peplau, ve Cutrona tarafından 1980 yılında ve son olarak da Russell tarafından 1996 yılında revize edilmiştir. Ölçeğin son halinde maddelerin yarısı olumlu yarısı da olumsuz olacak şekilde düzenlenmiştir. Dolayısı ile ölçekteki 10 madde (1, 5, 6, 8, 9, 10, 15, 16, 19, 20) tersine puanlanan madde olduğundan, puanlanması tersine çevrilerek yapılmakta; geriye kalan 10 madde (2, 3, 4, 7, 11, 12, 13, 14, 17, 18) düz puanlanmaktadır. UCLA-YÖ'den alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 80'dir. Ölçekten alınan yüksek puan yüksek yalnızlık düzeyine, düşük puan düşük yalnızlık düzeyine işaret etmektedir. Ayrıca elde edilen sürekli puanlar sınıflandırılarak; 20-34 arasındaki puanlar düşük, 35-48 arasındaki puanlar orta, 49 ve üstündeki puanlar yüksek derecede yalnızlık olarak değerlendirilmektedir.

Verilerin Analizi

Ölçekten elde edilen verilerin istatistiksel analizi için SPSS 22.0 (Statistical Package for Social Sciences, Chicago, Illinois, United States) bilgisayar programı kullanılmıştır. Araştırmada ilk olarak analizlerin uygunluğu ve varsayımların kontrolü için boş verilerin değerlendirilmesi ve normallik testi işlemleri yapılmıştır. Bu işlemler sonucunda, hatalı ve eksik dolduran 12 kişinin verileri analiz dışı bırakılarak kalan 450 kişinin verileri üzerinden analizler yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğe verilen yanıtların iç tutarlılığı Cronbach alpha (α) ile incelenmiş ve katsayı .75 olarak bulunmuştur. Yapılan tüm değerlendirmelerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak dikkate alınmıştır. Ölçeğe ait toplam puan dağılımı için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında dağılımın normal olduğu tespit edilmiştir (Kline, 2011). Bu doğrultuda öğrencilerin cinsiyet ve spor yapma değişkenlerine göre ölçekten aldıkları puanlar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere T-Testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeylerine Ait Puan Ortalamaları

Cinsiyet		N	$\bar{x}$	Ss
Kadın	Toplam	309	40,317	8,552
Erkek	Toplam	141	43,219	8,146

Tablo 2. Cinsiyet Değişkenine Göre T Testi Sonuçları

Cinsiyet		N	$\bar{x}$	Ss	f	t	p
Yalnızlık	Kadın	309	40,31	8,552	,963	3,389	,001*
	Erkek	141	43,21	8,146			

Tablo 2'de cinsiyet değişkenine göre yalnızlık düzeyleri incelendiğinde, gruplar içinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ortalama puanlar dikkate alındığında erkek öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. ($t=3,389$; $p < 0,001$)

Tablo 3. Spor Yapma Değişkenine Göre T Testi Sonuçları

Spor Yapma		N	$\bar{x}$	Ss	f	t	p
Yalnızlık	Evet	162	41,530	7,362	9,818	,567	,571
	Hayır	288	41,055	9,122			

Tablo 3'te spor yapma değişkenine göre yalnızlık düzeyleri incelendiğinde, gruplar içinde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($t=,567;p>,005$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini incelemek ve bazı demografik değişkenlerin etkisini belirlemektir.

Cinsiyet değişkenine göre yalnızlık düzeyleri incelendiğinde, gruplar içinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ortalama puanlar dikkate alındığında erkek öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kişilerin kendilerini hangi sebeplere göre yalnız olarak tanımladıklarını anlamak için, California Üniversitesi'nde öğrencilerin yalnızlık duygusu çeşitli yollarla araştırılmıştır. Gösterdikleri tepkiler analiz edilirken, bazı kavramların çok yararlı olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonucunda bazı öğrenciler; yalnızlıkları için içsel açıklamalar getirmişler ve bu durumlarını kişiliklerine, kendini utangaç, çirkin, sosyal açıdan beceriksiz ya da arkadaş edinmekten korkan kişiler olarak değerlendirmişlerdir (Russel, 1978).

Bizim bulduğumuz sonucu destekleyen çalışmalar mevcuttur (Yılmaz ve ark., 2008; Seçim ve ark., 2014; Softa ve ark., 2015; Süel, 2018).

Literatürde çalışmamızdan farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Buluş, 1997; Özçelik ve ark., 2014; Koç, 2009; Hancı, 2017).

Araştırma sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda;

- Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.
- Demografik değişkenler incelendiğinde, cinsiyet durumu değişkenine göre gruplar içinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir.
- Spor yapma durumu değişkenine göre ise gruplar içinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Bu çalışma AP19676522 numaralı «The formation of a healthy lifestyle of university learners based on the analysis of the scale of WHO (WHOKOL-BREF) KAZ)» bilimsel projesi kapsamında geliştirilmiştir.

KAYNAKLAR

Buluş M., Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık. PAÜ. Eğitim Fak.Derg. 1997. Sayı:3, 3.

Demir A., UÇLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği. Psikoloji Dergisi, 1989. 7-23.

Yılmaz Emel., Yılmaz Ele, Karaca F. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. Genel Tıp Dergisi 2008;18(2). 71-72.

Kaçan Softa H. ve Ark. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi: 2015; 4(2). 229-230.

Kızar O. Farklı Branşlardaki Görme Engelli Sporcuların Yalnızlık Düzeylerinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi. 2012, 32.

Yıdırım E. Yaşlı Bayanlarda Fiziksel ve Rekreasyonel Aktivitenin Yalnızlık Düzeyine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi. 2008, 6.

Koç Z. ve Sağlam Z. Bir Grup Üniversite Hemşirelik Öğrencisinde Yalnızlık. Aile ve Toplum Yılı: 11 Cilt: 4 Sayı: 16 Ocak-Şubat-Mart 2009 ISSN: 1303-0256. 63.

Psikoloji Sözlüğü. 2.basım. Ankara: Bilim ve Sanat yayımları; 2003; 842.

Russell D, Peplau LA, Ferguson ML. Developing a measure of loneliness. journal of personality assesment. 1978;423: 290-294.

Süel, N. Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Yalnızlık ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. 2018, 35.

Softa H. ve ark. Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı, Yalnızlık Düzeyleri ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi / Gümüşhane University Journal Of Health Sciences: 2015;4(2) 227.

Seçim Y. ve Ark. Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık: Akdeniz Üniversitesinde Yapılan Ampirik Bir Araştırma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi ISSN:1304-0278 Kış-2014 Cilt:13 Sayı:48 (200-215) 202.

Uçar I. Rekreasyon Faaliyetlerine Katılan Bireylerde Yalnızlık Ve Sosyal Anksiyete Düzeyinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi. 2018, 17.

Ördek B, Erdem E, Dogan S. Comparation Of Loneliness Levels Of Eldery People İn Living İn Rurol And Urban Areas 2005: 458-467.

Özçelik İ. Ve Ark. Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri Üzerine Sporun Etkisi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi. Cilt / Vol : 6 Sayı / No :1 Yıl / Year : 2015

Hancı S. Bireysel ve Takim Sporlarıyla Uğraşan Sporcuların Çeşitli Değişkenlere Göre Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. 2017, 51.

TÜRKİYE'DE MENTAL SAĞLIĞIN BELİRLEYİCİLERİNİN LOGİT MODEL İLE İNCELENMESİ

EXPLORING DETERMINANTS OF MENTAL HEALTH IN TURKEY BY LOGIT MODEL

Mehmet Ozan ÖZDEMİR

Ar. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İzmir

İpek DEVECİ KOCAKOÇ

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İzmir

Burcu KÜMBÜL GÜLER

Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İzmir

Şenay ÜÇDOĞRUK BİRECİKLİ

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İzmir

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de mental sağlığı etkileyen bireysel, toplumsal ve bağlamsal faktörleri belirlemektir. Mental sağlıktaki kötü durumun ciddi ekonomik maliyetleri olduğundan dolayı, bu alandaki araştırmalar dünya çapında ilgi görmektedir. Bu çalışmada, 2019 Türkiye Sağlık Araştırması'ndan elde edilen veriler kullanılmıştır. Mental sağlığı değerlendirmek için Hasta Sağlığı Anketi (PHQ-8) kullanılmıştır. Araştırma, Türkiye'nin farklı bölgelerinden hane halkları içeren tabakalı bir örnekleme stratejisini kullanmıştır ve örneklem büyüklüğü 16,030 kişidir. İkili sonuçların olasılığını tahmin etmek için logit modeli uygulanmıştır. Bulgular, genel sağlığı iyi olan bireylerin iyi bir mental sağlığa sahip olma olasılığının arttığını göstermektedir. Sonuçlar, düşük sağlık sorunu seviyesi, erkek olma, kolayca komşulardan destek alma, sigara içmeme ve alkol kullanmama gibi faktörlerin mental sağlığın iyi olması üzerinde olumlu etkisi olduğunu doğrulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Mental sağlık, Türkiye Sağlık Araştırması, Logit modeli.

ABSTRACT

The purpose of this research is to identify the individual, societal, and contextual elements that influence mental health in Turkey. The study of exploring the determinants of mental health is gaining popularity across the globe, owing to the significant economic cost of poor mental health. This study makes use of data from the Turkish Health Survey (THS) 2019 wave. In this survey, the Patient Health Questionnaire (PHQ - 8) was used to assess mental health, which is considered to be the dependent/outcome variable. The THS employs a stratified sampling strategy that includes households from various regions around Turkey, and the sample size is 16,030 people. The Logit model was used to estimate the probability of binary results based on an independent variable set. The findings confirm that if the overall health of a person is good, the likelihood of being classified as having good mental health increases. The results suggest that having a low level of health problems, being male, easily accessing support from neighbors, being a non-smoker, and not drinking alcohol all have a positive impact on having good mental health.

Keywords: Mental health, Turkey Health Survey, Logit model.

GİRİŞ

Bireylerin iyilik halinin artması ortak bir hedef haline geldiğinden beri iyi ve kaliteli bir yaşamın belirleyicilerini araştırmak, farklı disiplinlerden araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Ancak, iyilik halinin belirleyicileri konusu tartışmalı bir konudur ve her toplum farklı kavramlarla bireylerin iyilik halini değerlendirmeye çalışmaktadır. Fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak iyi olmak şeklinde ifade edilen mental sağlık kavramı, yalnızca bir mental hastalığın yokluğu ile açıklanamamakta aslında bir bütün olarak iyi olma halini içerecek şekilde geniş bir içeriğe sahiptir (Keyes, 2007; Westerhof ve Keyes, 2010; Bhui vd., 2019).

Bireysel düzeyde mental iyilik hali, bir bireyin tatmin edici bir yaşam sürme kapasitesinin ayrılmaz bir parçası olarak hareket etmektedir (WHO, 2012). WHO (1948), sağlığı "yalnızca hastalık yokluğu değil, tam bir fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik hali durumu" olarak tanımlar ve fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan iyi durumda olan bir bireyi sağlıklı olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, birçok sağlık kuruluşu tarafından da kabul edilen WHO'nun "mental sağlık olmadan sağlık yoktur" önerisi, mental sağlığı toplum sağlığının önemli bir göstergesi haline getirmektedir (Prince vd., 2007). Bireysel ve toplumsal sağlık durumunun önemli bir göstergesi olduğundan, mental sağlık her ülkenin en öncelikli konusu olmalıdır. Açıkçası, dezavantajlı durumda olan en kırılgan vatandaşların tedavi edilme şekli ve özellikle onların mental sağlıkları ile başa çıkılması, ülkelerin medeniyet seviyesini göstermektedir (Bhugra, 2016).

İyi bir mental sağlık, bireyin iyilik hali için vazgeçilmezdir ve bir bireyin mental sağlığının bireysel, sosyal ve çevresel faktörler tarafından şekillendiği bilinmektedir (Allen vd., 2014; WHO, 2014, Bhui vd., 2019). Bireysel faktörler kişilik, yaş, cinsiyet, stres yönetimi yeteneği ve fiziksel sağlık durumu gibi unsurları içerirken sosyal faktörler sosyal destek, aile ve toplum entegrasyonu, iş memnuniyeti ve ekonomik güvence gibi unsurları kapsar. Çevresel faktörler ise daha kapsayıcıdır ve fiziksel güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal adalet ve temel hizmetlere erişim gibi unsurları içine almaktadır (WHO, 2012; WHO, 2022; Allen vd., 2014). Bu faktörler birbirleriyle etkileşim halinde olan belirleyiciler olarak hareket eder ve bireyin mental sağlık durumunu hem tehdit edebilirler hem de koruyabilirler.

Bu nedenle, mental sağlık yalnızca bireysel faktörlerle değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel faktörlerden de etkilenen bir durum olarak kabul edilir. Bu faktörler aynı zamanda Billings ve Moos (1982) tarafından geliştirilen Psikososyal Kuramda da belirtilmektedir. Bu kurama göre sosyal ve fiziksel çevre, bireyin ruhsal iyilik haline katkıda bulunan iki temel etkidir. Kuram, olumlu sosyal ve fiziksel çevrelere sahip bireylerin bu boyutlardan herhangi birinde veya her ikisinde olumsuz deneyimlere sahip olanlardan daha yüksek düzeylerde mental sağlık seviyesine sahip olma olasılığının olduğunu önermektedir.

ÇALIŞMANIN AMACI

Mental sağlığın belirleyicilerini araştırmaya yönelik çalışmalar, kötü ruh sağlığının önemli ekonomik maliyeti nedeniyle dünya çapında yaygın hale gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de mental sağlığı etkileyen bireysel ve toplumsal unsurları belirlemektir. Çalışmada, Türkiye Sağlık Araştırması (TSA) 2019 dalgasından elde edilen veriler kullanılmıştır. Logit modeli, açıklayıcı değişken kümesine dayalı olarak ikili sonuçların olasılığını tahminlemek için kullanılmıştır.

YÖNTEM

Logit Modeli

Bağımlı değişkenin iki değer alan nitel değişken olduğu durumlarda kullanılan modellere ikili tercih modelleri adı verilmektedir. Bu modeller arasında en çok kullanılanlardan biri logit modelidir.

Logit modeli lojistik kümülatif dağılım fonksiyonunu kullanmaktadır. İki durumlu bağımlı bir kukla değişkenin sürekli bir değişken ile ilişkisini gösteren doğrusal regresyon modeli Eşitlik (1)'deki gibidir.

$$P_i = E(Y = 1 | X_i) = \beta_0 + \beta_1 X_i \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de yer alan modelde X sürekli değişkeni, $Y=1$ gerçekleşmesi istenen olayı ifade etmektedir. Gerçekleşmesi istenen bu olayın olasılığı Eşitlik (2)'deki gibi gösterilmektedir.

$$P_i = E(Y_i = 1 | X_i) = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_i)}} \quad (2)$$

Eşitlik (2)'de $Z = \beta_0 + \beta_1 X_i$ yerine yazılarak Eşitlik (3) elde edilmektedir.

$$P_i = \frac{e^{Z_i}}{1 + e^{Z_i}} \quad (3)$$

Bir olayın gerçekleşme olasılığını gösteren Eşitlik (3) lojistik dağılım fonksiyonu olarak bilinir. Bir olayın gerçekleşme olasılığının gerçekleşmeme olasılığına oranı Eşitlik (4)'te yer almaktadır.

$$\frac{P_i}{(1 - P_i)} = \frac{1 + e^{Z_i}}{1 + e^{-Z_i}} = e^{Z_i} \quad (4)$$

Eşitlik (4)'ün logaritması alınarak Eşitlik (5)'te yer alan logit modeli elde edilir.

$$L_i = \ln\left(\frac{P_i}{(1 - P_i)}\right) = Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_i \quad (5)$$

Eşitlik (5)'te yer alan L_i , logit olarak adlandırılmaktadır. Logit modelinde L_i , X 'e göre doğrusal iken olasılıkların kendisi doğrusal değildir ve olasılıklar 0 ile 1 arasında sınırlı iken logitte herhangi bir sınırlama söz konusu değildir.

VERİ SETİ VE TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Bu çalışmada Türkiye Sağlık Araştırması (TSA) 2019 dalgasından elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu ankette, bağımlı değişken olarak kabul edilen mental sağlığı değerlendirmek için Hasta Sağlığı Anketi (PHQ-8) kullanılmıştır. TSA, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden hane halklarını içeren tabakalı bir örnekleme stratejisi kullanmaktadır. 2019 dalgası 15 yaş ve üzeri kişilerden oluşmakta ve örneklem büyüklüğü 16030 kişidir. Logit modeli sonuçlarına geçmeden önce tanımlayıcı istatistiklere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma
Mental Health	0.1278	0.3338
Cinsiyet		
Erkek (Temel Kategori)	0.4639	0.4987
Kadın	0.5361	0.4987
Medeni Durum		
Evli	0.7018	0.4575
Bekar (Temel Kategori)	0.2982	0.4575
Eğitim Düzeyi		
Okuryazar değil (Temel Kategori)	0.0734	0.2607
Okul bitirmedi	0.0460	0.2094
İlkokul	0.3330	0.4713
Ortaokul ve ilköğretim	0.1720	0.3774
Lise	0.1924	0.3942
Yüksek Okul/Fakülte ve Üstü	0.1833	0.3869
Yaş Grupları		
15-29	0.2386	0.4262
30-49	0.3923	0.4883
50-64	0.2326	0.4225
65 ve üstü (Temel Kategori)	0.1366	0.3434

Değişken	Ortalama	Standart Sapma
Çalışma Durumu		
Çalışıyor	0.3868	0.4870
Çalışmıyor (Temel Kategori)	0.6132	0.4870
Sağlık Durumu		
Hastalık/Sağlık Problemi Var	0.6068	0.4885
Hastalık/Sağlık Problemi Yok (Temel Kategori)	0.3932	0.4885
Genel Sağlık Durumu (1: Çok İyi; 5: Çok Kötü)	2.4575	0.8078
Sigara Kullanımı		
Sigara Kullanıyor	0.3112	0.4630
Sigara Kullanmıyor (Temel Kategori)	0.6888	0.4630
Alkol Kullanımı		
Alkol Kullanıyor	0.2692	0.4435
Alkol Kullanmıyor (Temel Kategori)	0.7308	0.4435
Hanenin Ortalama Aylık Net Gelir Grubu (2019 Yılı İtibariyle)		
0-2025 TL (Temel Kategori)	0.3119	0.4633
2026-4052 TL	0.3918	0.4882
4053-5784 TL	0.1378	0.3447
5785+ TL	0.1585	0.3652
Vücut Kütle İndeksi (VKİ)		
Düşük Kilolu (VKİ < 18,50) (Temel Kategori)	0.0336	0.1803
Normal Kilolu (18,50 ≤ VKİ < 25,00)	0.3793	0.4852
Fazla Kilolu (25,00 ≤ VKİ < 30,00)	0.3641	0.4812
Obez (VKİ ≥ 30,00)	0.2230	0.4163
Haftada Kaç Gün En Az 10 dakika yürüyor? (0: Hiç; 7 gün)	4.5955	2.7435
Güveneceğiniz kaç kişi var (1: Hiç; 4: 6 ve daha fazla)	2.7342	0.8513
Çevredekilerin İlgisi Ne Kadar (1: Hiç; 5: Çok Fazla)	2.5079	0.9101
Komşulardan Yardım Alabilme Durumu (Çok Kolay: 1; Çok Zor: 5)	2.3264	0.9402
Bölgeler		
Akdeniz	0.1316	0.3381
Batı Anadolu	0.1102	0.3132
Batı Karadeniz	0.0528	0.2237
Batı Marmara	0.0467	0.2109
Ege	0.1412	0.3482
Doğu Karadeniz	0.0226	0.1488
Doğu Marmara	0.1018	0.3024
Güneydoğu Anadolu	0.0701	0.2554
İstanbul (Temel Kategori)	0.2093	0.4068
Kuzeydoğu Anadolu	0.0207	0.1424
Ortadoğu Anadolu	0.0509	0.2198
Orta Anadolu	0.0420	0.2006

Tablo1'deki bilgileri kısaca yorumlarsak; örnekleme yer alanların %53.61'i kadın, %70.18'i evlidir. Eğitim düzeyi incelendiğinde kişilerin %33.3'ü ilkököl, %19.24'ü lise ve %18.33'ü Yüksekokul/Fakülte ve üstü mezundur. Çalışmayanlar örneklemin %61.32'sini oluştururken, 30-49 yaş grubunda yer alanlar yaklaşık %39'unu oluşturmaktadır. Bireylerin yaklaşık yüzde 61'inin hastalık/sağlık sorunu vardır. Bireylerin yaklaşık %69'u sigara kullanmamakta, %73'ü ise alkol kullanmamaktadır. Kişilerin

yaklaşık %70'inin yaşadığı hanenin aylık ortalama net geliri 0-4052 TL grubunda yer almaktadır. Vücut kitle indeksine göre kişilerin %37.93'ü normal kilolu, %36.41'i fazla kilolu ve %22.3'ü obez kategorisinde yer almaktadır. Bireylerin bir yerden bir yere giderken haftada ortalama 4.59 gün en az 10 dakika yürüdüğü görülmektedir. Bireylerin kişisel bir problem olduğunda güvенеbilecekleri kişi sayısı ortalama 2.73'tür. Kişilerin yaklaşık %20'si İstanbul'da, %14'ü Ege bölgesinde ve %13'ü Akdeniz bölgesinde yaşamakta iken Orta Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri sırasıyla en az oranda yaşanan bölgelerdir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Çalışmada, Türkiye'de mental sağlığın belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla logit model tahminlenmiştir. Logit modelinde marjinal etkiler, bir bağımsız değişkenin diğer bağımsız değişkenler sabit tutulduğunda, bağımlı değişken üzerindeki doğrudan etkisini ölçmektedir. Tablo 2'de logit modelinden elde edilen katsayılar ve marjinal etkiler yer almaktadır.

Tablo 2. Logit Model Katsayıları ve Marjinal Etkiler

Değişken	Katsayı	Marjinal Etkiler
Cinsiyet (Erkek)		
Kadın	0.3626*** (0.0646)	0.0338
Medeni Durum (Bekar)		
Evli	-0.3357*** (0.0638)	-0.0318*** (0.0060)
Eğitim Düzeyi (Okuryazar değil)		
Okul bitirmedi	0.0125 (0.1209)	0.0012 (0.0114)
İlkokul	-0.2346** (0.0915)	-0.0222** (0.0087)
Ortaokul ve ilköğretim	-0.2644** (0.1168)	-0.0250** (0.0110)
Lise	-0.3439*** (0.1153)	-0.0325*** (0.0109)
Yüksek Okul/Fakülte ve Üstü	-0.3497*** (0.1287)	-0.0331*** (0.0122)
Yaş Grupları (65+)		
15-29	0.2911*** (0.1082)	0.0275*** (0.0102)
30-49	0.1966** (0.0872)	0.0186** (0.0082)
50-64	0.0387 (0.0808)	0.0037 (0.0076)
Çalışma Durumu (Çalışmıyor)		
Çalışıyor	0.0161 (0.0679)	0.0015 (0.0064)
Sağlık Problemi (Yok)		
Var	0.7552*** (0.0773)	0.0714*** (0.0073)
Genel Sağlık Durumu (1: Çok İyi; 5: Çok Kötü)	0.8274*** (0.0391)	0.0783*** (0.0036)
Sigara Kullanımı (Sigara İçmiyor)		
Sigara İçiyor	0.4578*** (0.0610)	0.0433*** (0.0058)

Değişken	Katsayı	Marjinal Etkiler
Alkol Kullanımı (Alkol Kullanmıyor)		
Alkol Kullanıyor	0.1949*** (0.0707)	0.0184*** (0.0067)
Hanenin Ortalama Aylık Net Gelir Grubu (0-2025 TL)		
2026-4052 TL	-0.1470** (0.0621)	-0.0139** (0.0059)
4053-5784 TL	-0.3906*** (0.0927)	-0.0369*** (0.0088)
5785+ TL	-0.6009*** (0.1062)	-0.0568*** (0.0100)
Vücut Kitle İndeksi (VKİ) (Zayıf)		
Normal Kilolu (18,50 <= VKİ < 25,00)	-0.1960 (0.1457)	-0.0185 (0.0138)
Fazla Kilolu (25,00 >=VKİ < 30,00)	-0.2683* (0.1494)	-0.0254* (0.0141)
Obez (VKİ >= 30,00)	-0.2370 (0.1526)	-0.0224 (0.0144)
Haftada Kaç Gün En Az 10 dakika yürüyor? (0: Hiç; 7 gün)	-0.0719*** (0.0093)	-0.0068*** (0.0009)
Güveneceğiniz kaç kişi var (1: Hiç; 4: 6 ve daha fazla)	-0.1833*** (0.0325)	-0.0173*** (0.0031)
Çevredekilerin İlgisi Ne Kadar (1: Hiç; 5: Çok Fazla)	-0.0435 (0.0295)	-0.0041 (0.0028)
Komşulardan Yardım Alabilme Durumu (Çok Kolay: 1; Çok Zor: 5)	0.1950*** (0.0276)	0.0184*** (0.0026)
Bölgeler (İstanbul)		
Ege	0.0674 (0.0905)	0.0064 (0.0086)
Akdeniz	0.1304 (0.0917)	0.0123 (0.0087)
Batı Anadolu	0.3659*** (0.0958)	0.0346*** (0.0091)
Batı Karadeniz	-0.1984 (0.1326)	-0.0188 (0.0125)
Batı Marmara	-0.4712*** (0.1564)	-0.0446*** (0.0148)
Doğu Karadeniz	-0.3424* (0.2043)	-0.0324* (0.0193)
Doğu Marmara	0.0684 (0.1052)	0.0065 (0.0099)
Güneydoğu Anadolu	0.4044*** (0.1148)	0.0382*** (0.0109)
Kuzeydoğu Anadolu	0.0577 (0.1803)	0.0055 (0.0170)
Ortadoğu Anadolu	0.1844 (0.1235)	0.0174 (0.0117)
Orta Anadolu	-0.1544 (0.1465)	-0.0146 (0.0139)

Not: Robust Standart Hatalar parantez içerisinde. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 2’de yer alan sonuçlar incelendiğinde, kadınların mental sağlığının erkeklere göre daha kötü olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyinin bireylerin mental sağlığı üzerinde etkili olduğu ve eğitim düzeyi arttıkça mental sağlığın daha iyiye gittiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Evlilerin mental sağlığının bekarlara göre daha iyi olduğu, 65 yaş üstüne göre tüm yaş gruplarında mental sağlığın daha kötüye gittiği ve özellikle 15-29 yaş grubunda yer alanların mental sağlığının daha düşük seviyede olduğu gözlenmektedir.

Hastalık/sağlık problemi olanların, genel sağlık durumu gittikçe bozulanların, sigara ve alkol kullananların mental sağlıklarının daha kötü olduğu görülmektedir. Hanenin ortalama aylık net geliri arttıkça bireylerin mental sağlığı daha iyiye gitmektedir. Vücut kitle indeksinin %5’e göre anlamsız olduğu görülmektedir.

Kontrol değişkeni olarak “normal bir hafta içerisinde bir yerden bir yere giderken, kaç gün en az 10 dakika yürürsünüz?” sorusu modele eklenmiş ve bireyin yürüdüğü gün sayısı arttıkça mental sağlığının daha olumlu yönde geliştiği görülmüştür.

Kişisel bir problemi olduğunda güvenebileceği, yakın kişi sayısı arttıkça ve çevresindekilerin yaptıklarına olan ilgisi arttıkça kişinin mental sağlığının daha iyiye gittiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ihtiyaç duyulduğunda komşularından yardım alabilmesi zorlaştıkça kişinin mental sağlığının daha kötü etkilendiği görülmüştür.

Bireylerin yaşadığı bölgeler incelendiğinde Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayanların mental sağlığının İstanbul’da yaşayanlara göre daha kötü olduğu, Batı Marmara bölgesinde yaşayanların mental sağlığının İstanbul’da yaşayanlara göre daha iyi olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada amaç, Türkiye’de mental sağlığı etkileyen bireysel, toplumsal ve bağlamsal faktörleri belirlemek olup, TSA 2019 verileri üzerinden Logit Model ile analiz yapılmıştır. Çalışmanın önemli bir bulgusu, genel sağlığı iyi olan bireylerin iyi mental sağlığa sahip olma olasılığının da yüksek olduğudur. Ayrıca, düşük düzeyde sağlık sorununa sahip olma, erkek olma, kolayca komşulardan destek alma, sigara içmeme ve alkol kullanmama gibi faktörlerin mental sağlık üzerinde olumlu etkisi olduğunu doğrulamaktadır.

Çalışmamızda ayrıca yaşın mental sağlık üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu tespit ettik. Bu bulgu, yaşlılıkta mental sorunların özellikle demans ve depresyon nedeniyle daha yaygın olduğu Avrupa’da yapılan çalışmalardan farklıdır (Riedel-Heller vd., 2006). Das vd. (2007), beş gelişmekte olan ülkeden dördünde, Tonga hariç, mental sağlığın yaşla birlikte kötüleşme eğilimi gösterdiğini bulmuştur. Ancak, Kanada’da yapılan bir çalışma, fiziksel sağlıktan farklı olarak, mental sağlığın yaşla birlikte nispeten daha iyi olduğunu ve sabit kaldığını ortaya koymuştur (Hopman vd., 2009). Bulgularımızla paralel olarak, Westerhof ve Keyes’in (2010) çalışması da yaşlı insanların gençlere göre daha az ruhsal hastalık sorunu yaşadığını göstermektedir. Bulgularımız açısından, Türkiye’de yaşa bağlı olarak gözlenen mental sağlık durumundaki pozitif etki, Türkiye’de giderek önemli bir sorun haline gelen genç işsizliği, eksik istihdam sorunu ve yoksulluğa bağlı olarak gençlerde gözlenen mutsuzluk ve geleceğe dair umutsuzluk ile açıklanabilir (Erikli, 2022; Bayırbağ vd., 2018; Emeç vd., 2020).

Literatürde, kadınların erkeklere kıyasla daha olumsuz ruh sağlığına sahip olduğu kanısı üzerinde genel bir uzlaşma söz konusudur. Birçok ülkede mental sağlık bozukluklarının kadınlarda erkeklere kıyasla daha yaygın olduğunu görülmektedir (Dattani vd., 2021; Dong vd., 2016; Kessler vd., 2005; Das vd., 2007; Weissman vd., 1996). Çalışmamızda, kadın olmanın daha düşük seviyede mental sağlığa sahip olma olasılığını artırdığı sonucuna ulaştık. Bu durum Türk nüfusu için de geçerlidir ve Türkiye’de yapılan diğer araştırmalarda da erkeklerin kadınlara göre mental sağlığının daha iyi olduğu görülmektedir (Kılıç vd. 1998; Simsek vd., 2017; Kose 2020).

Fiziksel sağlık, mental sağlığının en önemli belirleyicilerinden biridir (Das vd., 2007). Bu çalışmada, kişinin genel sağlık durumu iyi ise, mental sağlığının daha iyi durumda olduğu sonucuna ulaştık. Bu

sonuç, daha önce Türkiye için literatürde yer alan çalışmalardan elde edilen sonuçlar ile uyumludur (Bozkus vd., 2006; Selim, 2008; Akın ve Şentürk, 2012; Dumludag, 2013; Eren ve Aşıcı, 2017; Das vd., 2007).

Sonuç olarak, bu çalışma yaşın mental sağlık üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, kadınların erkeklere kıyasla daha olumsuz mental sağlığa sahip olduğu ve genel sağlık durumunun mental sağlık üzerinde önemli bir etken olduğu bulunmuştur. Bu bulgular, Türkiye'deki yaşa ve cinsiyete bağlı mental sağlık farklılıklarını anlamak, mental sağlığa etki eden faktörleri keşfetmek yoluyla ilgili politika ve hizmetlerin geliştirilmesine katkı sağlamak açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

Akın, H., & Senturk, E. (2012). Bireylerin Mutluluk Duzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile Incelenmesi. *Oneri*, 10(37), 183–193.

Allen, J., Balfour, R., Bell, R., & Marmot, M. (2014). Social determinants of mental health. *International Review of Psychiatry*, 26(4), 392-407.

Bayırbağ, M. K., Göksel, A., & Çelik, C. (2018). Child poverty and youth unemployment in Turkey. *Poverty & Public Policy*, 10(3), 390-413.

Bhugra D. (2016) Mental health for nations, *International Review of Psychiatry*, 28(4), 342-374.

Bhui, K., Quantick, O., & Ross, D. (2019). Social determinants of mental health. In *Oxford Textbook of Public Mental Health*, (Edi.: D. Bhugra, K. Bhui, S. Yeung, S. and S. E. Gilman). Oxford: Oxford University Press Inc, pp: 173-177.

Billings, A. C., & Moos, R. H. (1982). Psychosocial theory and research on depression: an integrative framework and review. *Clinical Psychology Review*, 2 (2), 213-237.

Bozkus., S., Cevik, E., & Ucdogruk, S. (2006). Subjektif Refah ve Mutluluk Duzeyine Etki Eden Faktorlerin Sıralı Logit Modeli ile Modellenmesi: Turkiye Ornegi. In *Istatistik Arastirma Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 93–116). Ankara: TURKSTAT.

Das, J., Do, Q.-T., Friedman, J., McKenzie, D., & Scott, K. (2007). Mental health and poverty in developing countries: Revisiting the relationship. *Social Science & Medicine*, 65(3), 467-480.

Dong X., Chen R., Li, C., Simon, M.A.(2014). Understanding Depressive Symptoms Among Community-Dwelling Chinese Older Adults in the Greater Chicago Area. *Journal of Aging and Health*. 26(7), 1155–1171.

Emeç, H., Üçdoğruk Birecikli, Ş., & Kümbül Güler, B. (2020). Türkiye'de Gençlerde Eksik İstihdamın Analizi. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 4(2), 137-152.

Eren, K. A., & Aşıcı, A. A. (2017). The determinants of happiness in Turkey: Evidence from city-level data. *Journal of Happiness Studies*, 18(3), 647-669.

Erikli, S. (2022). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Genç Yoksulluğu. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 123-139.

Hopman, W. M., Harrison, M. B., Coo, H., Friedberg, E., Buchanan, M., & VanDenKerkhof, E. G. (2009). Associations between chronic disease, age and physical and mental health status. *Chronic Diseases in Canada*, 29(3), 108-116.

Keyes, C. L. M. (2007). Towards a mentally flourishing society: Mental health promotion, not cure. *Journal of Public Mental Health*, 6(2), 4-7.

Kılıç C. (1998). Türkiye Ruh Sağlığı Profili: Erişkin nüfusta ruhsal hastalıkların yaygınlığı, ilişkili faktörler, yetiyitimi ve ruh sağlığı hizmeti kullanımı sonuçları. Ankara: TC: Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 77–98.

Prince, M., Patel, V., Saxena, S., Maj, M., Maselko, J., Phillips, M. R., & Rahman, A. (2007). No health without mental health. *The Lancet*, 370(9590), 859-877.

Riedel-Heller, S. G., Busse, A., & Angermeyer, M. C. (2006). The state of mental health in old-age across the 'old' European Union—a systematic review. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 113(5), 388-401.

Selim, S. (2008). Life satisfaction and happiness in Turkey. *Social Indicators Research*, 88, 531–562. doi:10.1007/s11205-007-9218-z.

Simsek, Z., Keklik, A. Z., Demir, C., & Munir, K. M. (2017). Prevalence and predictors of mental health among farmworkers in Southeastern Anatolia of Turkey. *International Journal of Environmental & Agriculture Research*, 3(1), 21-29.

Westerhof, G. J., & Keyes, C. L. (2010). Mental illness and mental health: The two continua model across the lifespan. *Journal of Adult Development*, 17(2), 110-119.

WHO (2012). *Risks to mental health: An overview of vulnerabilities and risk factors*. Geneva: Switzerland, World Health Organization.

WHO (2014). *Social determinants of mental health*, Geneva: Switzerland, World Health Organization.

WHO (2022). *World mental health report: transforming mental health for all*. Geneva: Switzerland, World Health Organization.

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIQ İNSTİTUTLARININ FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI İSTİQAMƏTLƏRİ

NƏZƏROV Vuqar Mehratı oğlu

ATMU-nun dosenti

ORCID ID: 0000-0001-9856-7184

HACIYEVA Səkinə Abdurəhim qızı

ATMU-nun dosenti

ORCID ID: 0000-0002-1031-9379

HACIYEV Camal Cəlil oğlu

ATMU-nun dosenti

ORCID ID: 0000-0002-6409-3010

ƏHƏDOV Vasif Balakışi oğlu

ATMU-nun doktorantı

ORCID ID: 0000-0003-0003-8933

ZEYNALOVA Göyçək Şamil qızı

ATMU-nun magistrantı

ORCID ID: 0000-0003-0172-3836

XÜLASƏ

Sərbəst bazar iqtisadiyyatının təşəkkülü sahibkarlığın inkişafı üçün geniş zəmin yaratmışdır. İnsanların bazar iqtisadiyyatına xas olan müstəqil və sərbəst iqtisadi fəallığı yalnız sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində üzə çıxır. Belə ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində müxtəlif mülkiyyət formalarının yaranması insanların mülkiyyətə münasibətini dəyişdirir, sahibkarlıq hissini gücləndirir və məhsul bolluğu yaratmağa olan marağını artırır. ETT-nin dünya iqtisadiyyatına təsirinin ilk həlqəsi və sivilizasiyalı bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının ən başlıca struktur komponentlərindən biri lokal və qlobal miqyasda baş verən sahibkarlıq fəaliyyətidir. Sahibkarlığın inkişafı bir tərəfdən məhsul bolluğu yaratmaqla daxili istehlak bazarının formalaşmasına səbəb olur və sağlam rəqabət üçün geniş imkanlar açır, digər tərəfdən isə işsizlik kimi kəskin sosial-iqtisadi problemin həllini sürətləndirir və dövlət büdcəsinin zənginləşməsinə kömək edir.

Müasir dövrdə sahibkarlıq insan cəmiyyətinin iqtisadi həyatının bütün sahələrində özünü büruzə verir. İqtisadi fikirlərin inkişafında olan dəyişikliklərin araşdırılması göstərir ki, sahibkarlıq haqqındakı düşüncələr bu fəaliyyət istiqamətinin təkamülünü xarakterizə edir. Məhz bu prosesin müasir dövrdə aktuallaşması sahibkarlığın çağdaş iqtisadiyyatın inkişafında əsas amillərdən biri olduğunu sübuta yetirir.

Müasir dünya iqtisadiyyatının üçüncü pilləsində qlobal təsərrüfata təsir etməsi baxımından müsbət proses kimi, yəni kapitalist dünya iqtisadiyyatında sahibkar kapitalının ixracını və onun inkişaf etməsini göstərmək olar. Sahibkar kapitalına sərbəstlik verilməsi və onun ixracı istehsal əlaqələrində prinsipçə yeni strukturların meydana gəlməsinə və inkişaf etməsinə təkan verdi. Nəticədə transmilli korporasiyalar sürətlə inkişaf etməyə başladı. Sahibkarlığın inkişafı iqtisadi institutların yaranmasına və formalaşmasına zəmin yaratdı. Hazırda dünyada azad sahibkarlığın və biznes mühitinin inkişafında institutların rolu artmaqdadır.

Mövzunun araşdırılması üçün tələb olunan metodlar olaraq tarixi, analiz və sintez, ümumiləşdirmə, statistik, induksiya və deduksiya metodlarından istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: Sahibkarlıq fəaliyyəti, sahibkarlıq institutları, iqtisadi inkişaf.

ABSTRACT

The establishment of the market economy has created a broad ground for development of the ownership. People's independent and free economic activity typical of a market economy turns out only with ownership activity. One of the most important structural components of the formation of the civilized market economy is ownership activity happening locally and globally. The development of ownership causes to the formation of the internal consumer market by creating an abundance of products and creates wide opportunities for healthy competition, accelerates the solution of socio-economic problems such as unemployment and helps to the enrichment of the state budget.

Export of entrepreneurial capital and its development has impacted to the global economic system in the third stage of the modern world economy in the capitalist world economy. The release of entrepreneurial capital and its export stimulated to the creation and development of new structures in principle. Consequently multinational corporations began to develop rapidly. The development of ownership created a broad ground to the creation and formation of the economic institutions. At the moment the role of institutions increasing in the development of the free ownership and business environment in the world.

During investigations in the article has been used from historical, analysis-synthesis, statistical and induction-deduction research methods.

Key Words: The ownership activity, ownership institutions, economic development.

GİRİŞ

Ölkə İqtisadiyyatında struktur islahatlarının aparılması, özəlləşdirmə və torpaq – aqrar islahatlarının uğurla reallaşması, İqtisadiyyatın tarazlı inkişafı üçün qeyri – neft sektorunun inkişafı nəticə etibarilə ölkənin müstəqil İqtisadi dayaqlarının daha da möhkəmlənməsinə gətirib çıxarmışdır. Dayanıqlı İqtisadi artımın təmin edilməsində həlledici rol oynayan mühüm daxili amil kimi ölkədə sahibkarlıq fəaliyyəti daha da canlanmış və dövlətin sahibkarlıq fəaliyyətinə hərtərəfli dəstəyi xeyli güclənmişdir. Bütün bunların nəticəsində bazar münasibətlərinin əsas daşıyıcısı olan özəl sektorun ÜDM-də payı əhəmiyyətli dərəcədə artaraq 85,0 faiz təşkil etmiş, qeyri-neft sektorunun resurs potensialının səmərəli reallaşması üçün münbit institusional zəmin yaranmış, bu sahədə investisiya mühiti xeyli yaxşılaşmışdır (mənbə 1).

Sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatında və ona keçid dövründə mühüm amil olmaqla yanaşı bazar iqtisadiyyatının tərkib hissəsidir. O, hər şeydən əvvəl kiçik biznesdə əksini tapmışdır. Sahibkarlıq istehlak bazarında, o cümlədən inşaat bazarında rəqabət mühitini yaratmış və inkişaf etmişdir. Eyni zamanda sahibkarlıq – yəni, kiçik biznes iqtisadi artım tempinə, ümumi milli məhsulun strukturuna və keyfiyyətinə təsir göstərir. Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bazar iqtisadiyyatında kiçik biznesin dövlət tərəfindən dəstəklənməsinə və ona yardım göstərilməsinə zərurət xeyli artır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin insanların tələbatlarının təmin edilməsinə istiqamətlənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onların alıcılıq qabiliyyətlərinin artırılmasında maraqlı olan biznesmenlər inkişaf etmiş cəmiyyətdə fəal şəkildə sosial siyasətin yaxşılaşdırılmasında iştirak edir, mədəniyyət və elmin inkişafına öz töhfələrini verirlər.

Digər respublikalar kimi Azərbaycanın da suverenlik əldə etdikdən sonra həll edilməsi zəruri olan ən mühüm məsələlərdən biri iqtisadi inkişafda sahibkarlıq olmuşdur. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi üçün zəruri tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli və 2002-ci il 17 avqust tarixli fərmanları ilə müvafiq olaraq “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı (1997-2000-ci illər)” və “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)” qəbul edilərək, icra edilmişdir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq olaraq 2008-ci il 25 avqust tarixli və 2008-ci il 15 sentyabr tarixli sərəncamları ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair

Dövlət Proqramı” və “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nda, eləcə də 2014-cü il 27 fevral tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nda və 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda sahibkarlığın inkişafı, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, sahibkarların hüquqlarının və qanuni mənafelərinin müdafiəsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi sahəsində tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycanda məşğulluğun təmin edilməsi, qeyri-neft ixracının artırılması, biznes mühitinin inkişafı kimi strateji məsələlərdə sahibkarların rolunun yüksəldilməsinə, cəmiyyətdə sahibkarlığa dəstəyin artırılmasına təkan vermək üçün zəruri silsilə tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etməkdədir və bu tədbirlərə əsasən aşağıdakıları aid etmək olar:

- Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların minimuma endirilməsi və tədricən də müəyyən müddətə dayandırılması;
- Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün lisenziya və icazələrin sayının və ödənilən rüsumların məbləğlərinin dəfələrlə azaldılması;
- İcazələrin verilməsi prosedurlarının sadələşdirilməsi;
- Bu sahədə elektron portalın yaradılması üzrə işlərin davam etdirilməsi;
- Sahibkarların hüquqlarının qorunması ilə bağlı Apellyasiya Şuralarının yaradılması;
- Ölkə ərazisindən tranzit yüklərin daşınmasında “bir pəncərə” prinsipinin tətbiq olunması;
- Ölkədə investisiyaların təşviqinin artırılması məqsədilə 7 il müddətində vergi və gömrük güzəştlərinin verilməsi;
- İdxal-ixrac əməliyyatları zamanı gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi;
- Elektron gömrük xidmətlərinin daha da təkmilləşdirilməsi və genişləndirilməsi;
- Dövlət satınalmalarında təkmilləşdirmələrin aparılması;
- Dövlət orqanlarında sahibkarların müraciətlərinin birbaşa cavablandırılmasını həyata keçirən, məlumatlandırma və məsləhət xidmətləri göstərən çağrı mərkəzlərinin yaradılması və s.

Ölkədə məşğulluğun təmin edilməsi, qeyri-neft ixracının artırılması, biznes mühitinin inkişafı kimi strateji məsələlərdə sahibkarların rolunun yüksəldilməsinə, cəmiyyətdə sahibkarlığa dəstək əhvali-ruhiyyəsinin artırılmasına təkan vermək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 21 aprel tarixli 1988 nömrəli Sərəncamı ilə aprel ayının 25-i Azərbaycanda “Sahibkarlar Günü” kimi təsis edilmişdir. Bu sahədə elektron portalın yaradılması üzrə işlərin davam etdirilməsi, sahibkarların hüquqlarının qorunması ilə bağlı Apellyasiya Şuralarının yaradılması, ölkə ərazisindən tranzit yüklərin daşınmasında “bir pəncərə” prinsipinin tətbiq olunması, ölkədə investisiyaların təşviqinin artırılması məqsədilə 7 il müddətində vergi və gömrük güzəştlərinin verilməsi, idxal-ixrac əməliyyatları zamanı gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi məqsədilə elektron gömrük xidmətlərinin daha da genişləndirilməsi, tələb olunan sənədlərin və prosedurların sayının minimuma endirilməsi, malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün “Yaşıl dəhliz” və beynəlxalq təcrübədə mövcud olan digər buraxılış sistemlərinin yaradılması, dövlət satınalmalarında təkmilləşdirmələrin aparılması, dövlət orqanlarında sahibkarların müraciətlərinin birbaşa cavablandırılmasını həyata keçirən, məlumatlandırma və məsləhət xidmətləri göstərən çağrı mərkəzlərinin yaradılması və s. işlər həyata keçirilmişdir. KOS üçün innovasiya çərçivəsi həm infrastruktur (məsələn, sənaye parkları, texnologiya parkları və biznes inkubatorları), həm də maliyyə dəstəyi (informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) sektoru üçün xüsusi fondun yaradılması) vasitəsilə yaxşılaşdırılmışdır.

Dünya Bankının 2019-cu il hesabatına əsasən Azərbaycan qlobal islahatçı ölkə kimi sıralanmışdır. Çünki biznes mühitinin yaxşılaşdırılması üzrə müəyyən edilmiş 10 göstəricidən 7-sində irəliləyişə nail olmuşdur. Görülmüş işlər nəticəsində sahibkarlıqla məşğul olmanın asanlığı sahəsində ölkəmiz 97-ci sıradan 33-cü sıraya yüksəlmişdir. Qanunvericilik və institusional dəyişikliklər ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasına bilavasitə təsir göstərmişdir. Əlavə olaraq sahibkarlığın inkişafı sahəsində bir sıra qurumlar yaradılmışdır. Bakı Biznes Təlim Mərkəzi və onun regional mərkəzləri, Sahibkarlığa

Kömək Milli Fondu və İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı sahəsində fəaliyyət göstərən əsas qurumlardandır.

31 iyul 2018-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu ləğv edilmiş və Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu publik hüquqi şəxs təsis edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu — sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi və təşviq edilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərən publik hüquqi şəxsdir. Fond ölkədə sahibkarlığın inkişafına dəstək verməklə qeyri-neft sektorunda innovativ texnologiyalara əsaslanan yeni istehsal, emal və infrastruktur müəssisələrinin yaradılmasına, ixracyönümlü və idxalı əvəzedən məhsul istehsalının artırılmasına, real sektora investisiya qoyuluşlarının sürətləndirilməsi ilə iqtisadiyyatda özəl sektorun payının daha da artırılmasına xidmət edir.

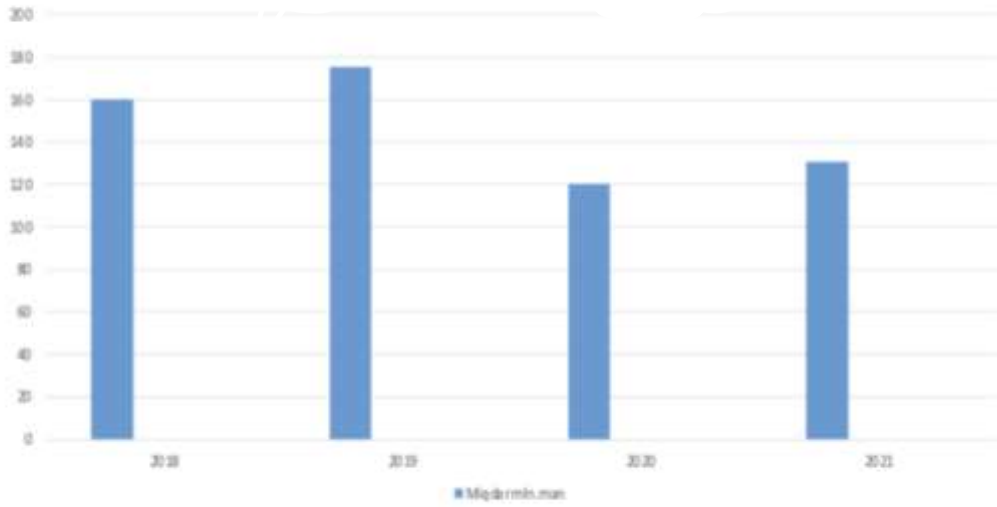
Ölkədə sahibkarlığın inkişafı sahəsində aparılan dövlət siyasəti və görülmüş tədbirlərin nəticəsi olaraq 2021-ci ilin 9 ayı ərzində qeydiyyatda alınmış sahibkarlıq subyektlərinin sayı ümumilikdə 6.7% artaraq 2021-ci ilin oktyabrın 1-i tarixinə 1 306 490 olub. Onların 12.5%-i hüquqi şəxslərin, 87.5%-i fərdi sahibkarların payına düşür. Eyni zamanda 2021-ci ilin 9 ayı ərzində fərdi sahibkarlar istisna olmaqla sahibkarlıq subyektlərinin sayı 5.5% artaraq 163 979 olmuşdur. Qeydiyyatda alınmış subyektlərin 136 743-ü mikro, 6 832-si kiçik, 2 652-si orta, 603-ü isə iri sahibkarlıq subyektləridir.

2018-ci ildə sahibkarlıq subyektlərinin 999 investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 160,2 milyon manat güzəştli kredit verilib (bax qrafik 1). Güzəştli kreditlərin 70,3%-i aqrar sektorun, 29,7%-i müxtəlif sənaye məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinin inkişafına yönəldilib. 2020-ci ildə isə SİF tərəfindən sahibkarlara müvəkkil kredit təşkilatları vasitəsilə layihələrin ümumi dəyəri 397 milyon manat olan 908 investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 126.9 milyon manat güzəştli kredit verilib. Bu kreditlər hesabına 2700-dən çox yeni iş yerinin açılması imkanı yaranıb. Kreditlərin 57%-i aqrar sektorun (istehsal və emal), 43%-i sənaye məhsullarının istehsalı və emalı və digər sahələrin inkişafına yönəldilib. 2021-ci ildə SİF tərəfindən sahibkarlara 130,6 milyon manat güzəştli kredit verilib. Bu layihələrin həyata keçirilməsi sayəsində 3213 yeni iş yerinin açılmasına imkan yaranıb. 2021-ci ildə verilmiş güzəştli kreditlərin iqtisadiyyatın sahələri üzrə bölgüsünə əsasən müxtəlif sənaye məhsullarının istehsalı və emalı üzrə 86 layihəyə 43.5 milyon manat ayrılmışdır.

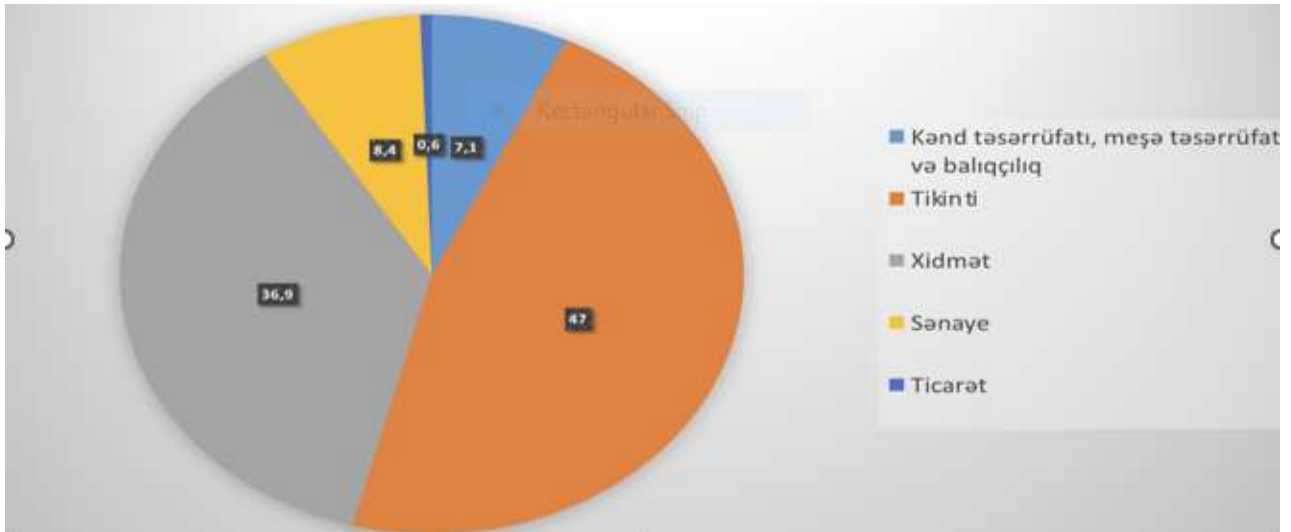
- Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı üzrə 9 layihəyə 5.5 milyon manat;
- Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə 1 774 layihəyə 67.6 milyon manat;
- Turizmin inkişafı üzrə 9 layihəyə 4.1 milyon manat;
- Xidmət (infrastruktur) sahələrinin inkişafı üzrə 3 layihəyə 3.3 milyon manat;
- Digər (tibb, təhsil, KİV və s.) üzrə 21 layihəyə 6.6 milyon manat.

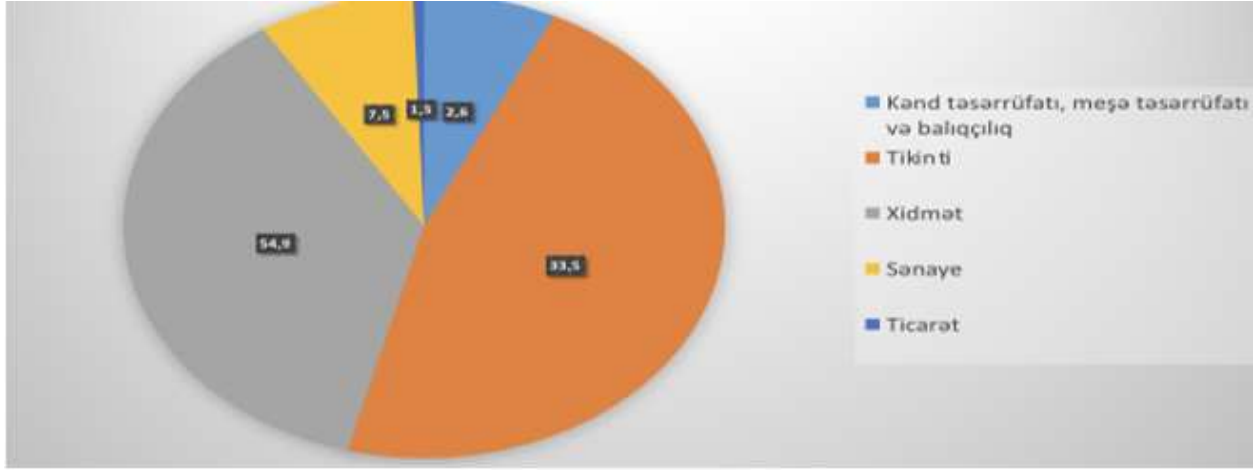
Aşağıdakı diaqrama əsasən sahibkarlara verilən güzəştli kreditlərin həcmində artım müşahidə olunmaqdadır.

Sahibkarlara verilən güzəştli kreditlərin miqdarı

Qrafik 1. Sahibkarlara verilən güzəştli kreditlərin miqdarı (Mənbə: <https://banker.az/>)

Sahibkarlığın inkişafına birbaşa təsir edən amillərdən biri də onların maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının olmasıdır. Burada həm daxili, həm də xarici maliyyə mənbələri böyük önəm daşıyır. 2021-ci ildə əsas kapitalla investisiyaların 74,7 %-dən çoxu daxili mənbələrin, qalan hissəsi isə xarici mənbələrin hesabına yatırılmışdır (bax diaqram 1,2). Aşağıdakı diaqrama əsasən, mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əsas kapitalla yönəldikləri investisiyaların ümumi həcmində 2020-ci ilə nisbətən 26,7 % artım müşahidə olunur.

Diaqram 1. 2020-ci ildə İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə MKO sahibkarlıq subyektləri tərəfindən ölkə iqtisadiyyatına qoyulan investisiyalar %-lə (Mənbə : <https://www.stat.gov.az/>)

Diagram 2. 2021-ci ildə İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə MKO sahibkarlıq subyektləri tərəfindən ölkə iqtisadiyyatına qoyulan investisiyalar %-lə (Mənbə : <https://www.stat.gov.az/>)

Azərbaycanın davamlı iqtisadi inkişafının təmin edilməsində sahibkarlığın, xüsusilə kiçik və orta biznesin rolunun artırılması Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasətin prioritet istiqamətlərindəndir. Ölkəmizdə özəl sektorun inkişafı sahəsində həyata keçirilən sistemli tədbirlərin davamı olaraq dövlətimizin başçısının 2017-ci il 28 dekabr tarixli Fərmanı ilə İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (KOBİA) yaradılıb. KOBİA tərəfindən sahibkarlara informasiya, məsləhət, təlim-tədris, maraqların müdafiəsi, bazarlara və maliyyə resurslarına çıxışın yaxşılaşdırılması, dövlət və özəl qurumlarla əlaqələndirmə və digər istiqamətlərdə dəstək və xidmətlər göstərilir. Bu dəstək və xidmətlər KOBİA-nın ölkənin müxtəlif şəhər və rayonlarını əhatə edən geniş infrastruktur şəbəkəsi - KOB dostları, KOB inkişaf mərkəzləri və KOB evləri vasitəsilə həyata keçirilir. Belə ki, KOB inkişaf mərkəzləri KOB-ların biznes biliklərini artırmaq üçün ödənişsiz olaraq informasiya, məsləhət, təlim və biznes planın hazırlanması xidmətlərini təklif edir. Ölkənin regionlarında KOB-ların maraqlarının müdafiəsi, lazımi dəstək və xidmətlərə çıxışı 38 şəhər və rayonda fəaliyyət göstərən “KOB dostu” şəbəkəsi vasitəsilə reallaşdırılır.

2003-cü ildə ölkənin ixrac qabiliyyətinin artırılması və xarici investisiyaların cəlb edilməsi kimi öncül məqsədlərin reallaşdırılması məqsədilə təsis edilən Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) ölkə sahibkarlarının ixrac potensialının artırılmasında, investisiya imkanlarının genişləndirilməsində, potensial tərəfdaşların tapılmasında və birgə əməkdaşlıq layihələrinin həyata keçirilməsində sahibkarlara yaxından dəstək verir.

İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən verilən investisiya təşviqi sənədi sənaye, kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində məşğul olan hüquqi şəxs və fərdi sahibkarlara vergi və gömrük güzəştlərindən yararlanmaq imkanı yaradır. Belə ki, investisiya təşviqi sənədini almış fərdi sahibkar 7 il müddətində gəlirin 50 %-i, hüquqi şəxslər üzrə isə mənfəətin 50 % - i üzrə vergidən, həmçinin torpaq və əmlak vergisindən azad edirlər. İndiyədək ölkədə 25 aqroparkın yaradılmasına İqtisadiyyat Nazirliyinin Sahibkarlığın İnkişafı Fondu tərəfindən 184 mln. manat güzəştli kredit, 27 aqroparka isə 1 mlrd. manat dəyərində investisiya təşviqi sənədi verilib. İnvestisiya təşviqi sənədi almış 26 aqroparka texnika, texnoloji avadanlıqlar və qurğuların idxalına görə bir çox təsdiqedic sənədlər verilib və bu təsdiqedic sənədlər üzrə həmin aqroparklar 39,8 mln. manat dəyərində güzəştlər əldə ediblər. Bu günədək aqroparklara 1,3 mlrd. manat özəl investisiya qoyulub.

Hazırda ixracın stimullaşdırılması məqsədilə həyata keçirilən tədbirlərdən biri də Beynəlxalq sərgi və yarmarkaların işində yaxından iştirakıdır. Beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda vahid ölkə stendi ilə iştirak yerli qeyri-neft məhsullarının “Made in Azerbaijan” adı altında tanınması və təşviq edilməsi məqsədilə təşkil olunan dəstək tədbiridir. İndiyədək Azərbaycan şirkətlərinin xarici ölkələrə 33 ixrac missiyası təşkil olunub.

TƏKLİF VƏ NƏTİCƏLƏR

İqtisadi rayonlarda investisiya cəlbediciliyinin artırılması və investisiya fəaliyyətinin daha səmərəli təşkili üçün optimal konsepsiya işlənməli, regionlarda investisiyaların təşviqi tədbirləri keçirilməli və konkret investisiya layihələrinin hazırlanması, bu sahə üzrə mütəxəssislərin regionlara cəlb olunması, beynəlxalq səviyyədə investisiya əməkdaşlığının təmin edilməsi tədbirlərinə ehtiyac vardır. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi və sahibkarlıq institutlarının Azərbaycanın müxtəlif regionlarında sahibkarlığın institusional infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi mühim bir vəzifə kimi qarşıda durub və dövlət tərəfindən sahibkarlığın regional institusional infrastrukturunun təkmilləşməsi üzrə dövlətin vergi, pul-kredit, investisiya, sosial siyasətləri və s. köklü islahatlar aparılmalıdır.

Bu aspektdən hazırda işğaldan azad edilmiş rayonlarımızda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün İqtisadiyyat Nazirliyinə 1400-dən çox müraciət daxil olub. Ticarət, xidmət, kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrini əhatə edən 73 investisiya layihəsi ilə bağlı işlərə başlanılıb. 2023-cü ildən işğaldan azad edilmiş rayonlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin cəlbediciliyini artırmaq məqsədilə azad edilmiş rayonlarda rezidentlər mənfəət, gəlir, əmlak və torpaq vergisindən azad edilib. Onların sosial sığorta ödənişləri dövlət büdcəsi hesabına subsidiyalaşdırılıb. Eyni zamanda bu ərazilərdə istehsalı stimullaşdırmaq üçün xammal idxalı 10 il müddətində ƏDV-dən azad edilib.

Regional olaraq sahibkarlıq subyektlərinin inkişaf etdirilməsi, sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi mexanizmlərinin maksimum təkmilləşdirilməsi, daha rəqabətqabiliyyətli sahibkarlıq subyektlərinin yaradılması tədbirləri görülməlidir. Bu məqsədlə regionların təbii və iqtisadi resurslarına uyğun şəkildə sənaye parkları, sənaye zonaları, sənaye klasterləri, sənaye məhəllələri, xüsusi iqtisadi zonalar, aqroparklar və aqrar-sənaye parklarının yaradılması prosesləri genişləndirilməli və sürətləndirilməlidir.

ÜDM-də xüsusi rolu olan sahibkarlıq fəaliyyəti ölkə iqtisadiyyatına böyük töhfələr verir. 2025-ci ildən sonrakı perspektivdə Azərbaycanda, xüsusən də xarici ticarətdə kiçik və orta sahibkarlığın payının 40 %-ə qaldırılması planlaşdırılır. Bununla yanaşı, 2025-ci ildən sonrakı dövrdə KOS-un ÜDM-də və məşğulluqda payının müvafiq olaraq 60 və 70 %-ə çatdırılması hədəf götürülür.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi
2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutu. "Azərbaycan iqtisadiyyatı: Problemlər Perspektivlər" Bakı-"Elm"-2002.
3. Abbasov A.B. "Sahibkarlıq fəaliyyəti: növləri, təşəkkülü və inkişaf problemləri". Bakı, 1998.
4. Abbasov S.A. "Maliyyə menecmenti: təşkili və təkmilləşdirilməsi problemləri (monoqrafiya)". Bakı, "Elm və təhsil", 2009. – 288 səh.
5. Aydın Əliyev "Azərbaycanın iqtisadi siyasəti (Azərbaycanın xarici ticarət-iqtisadi əlaqələri)". Bakı, Qanun 2003, 324 səh.
6. "Beynəlxalq biznes" (dərs vəsaiti) – Bakı Biznes Universitetinin nəşri, Bakı – 2017. 299 səh
7. Biznesin təşkili və idarə edilməsi /Dərslük. Bakı: "İqtisad universiteti" Nəşriyyatı, 2011.- 464 səh.
8. Ə.Q.Əlirzayev. "Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı problemləri və həlli yolları". B., 2000
9. Quliyeva A.E "Dünya bazarı və Azərbaycan iqtisadiyyatı". Bakalavr və magistr hazırlığı üzrə dərs vəsaiti. Bakı, "Kooperasiya" nəşriyyatı, 2021, 240 səh.
10. Niftullayev Vaqif Məmmədqulu oğlu "Sahibkarlığın əsasları" - Bakı, "Zaman nəşriyyatı" - 2002.
11. <https://banker.az/>
12. <https://www.stat.gov.az/>

EDUCATION QUALITY IS THE IMPORTANT FACTOR OF STATE COMPETITIVENESS

Nargis ABDUKHALILOVNA ALIMATOVA

PhD, Associate professor, Department "Social and humanitarian Sciences", TSEU. Uzbekistan

ORCID ID: 0000-0002-9302-986X

ABSTRACT

This scientific paper analyzes the concepts of "competition" and "competitiveness" present in the literature. Objective and subjective factors affecting competitiveness have been studied.

The head of our state noted that the issue of competition in the process of strict transition of Uzbekistan to the market economy is of fundamental importance.

It was emphasized that it is necessary to create a completely new system for the development of competition and the fight against monopolies. In the direction of the development of competition in the higher education system, a separate faculty was instructed to open a form of full-time and part-time study, introduce a new discipline and allocate academic hours for these purposes.

Of the factors affecting competitiveness, it is justified that the educational system in the country is one of the most important. By the competitiveness of a higher education institution, we understand the real and potential ability of universities to meet the needs of consumers of educational services in the field of certain professional knowledge, qualifications and skills in the conditions of market competition. To analyze the competitiveness of a higher education institution, it is necessary to divide the factors affecting it into external and internal factors.

Signs of a competitive education system are listed. The microenvironment of a higher educational institution, in turn, is characterized by the uniqueness of this organization, its structure, the Coordination of the efforts of its employees aimed at a common goal. At the same time, an educational organization is an open system, in which there are such interconnected elements that they are closely related to the external environment.

The analysis of the internal environment of the organization will focus on identifying the strengths and weaknesses of the educational institution. It is clear in itself that the quality of the offered educational services is determined by the means and methods of education and plays a leading role. In turn, financial opportunities have a direct impact on frame, production and Information potential. And it is formed at the expense of the institution's own resources and resources from the state.

The competitiveness of the higher education institution directly depends on the quality and compliance of the educational services provided to consumer requirements.

It has been concluded that the quality of education is a contributing factor to increasing state competitiveness.

Keywords: competition, competitiveness, factors, education system, competitiveness of a higher education institution.

In the current process of globalization, developing countries are entering a more competitive process. Countries are moving towards the achievements of the most advanced countries of the world in various fields: Economics, Education, Science, Sports. The rejuvenating Uzbekistan is also trying to raise its position at the international level.

Uzbekistan's relations with the world economy are growing. This requires ensuring a competitive environment in the domestic market, increasing the competitiveness of domestic manufacturers.

The head of our state noted that the issue of competition in the process of strict transition of Uzbekistan to the market economy is of fundamental importance.

It was emphasized that it is necessary to create a completely new system for the development of competition and the fight against monopolies. In the direction of the development of competition in the higher education system, a separate faculty was instructed to open a form of full-time and part-time study, introduce a new discipline and allocate academic hours for these purposes.

- It is necessary that we learn the world experience and find our own way. We must have a unified direction for the elimination of monopolies, the provision of competition, the protection of consumer rights, " Shavkat Mirziyoev noted [1,1].

From this point of view, the analysis of factors affecting competitiveness is of paramount importance.

In the process of preparing a scientific article, comparative scientific methods were used in the analysis and synthesis, abstraction and generalization in determining the meaning and content of the concepts of "competition" and "competitiveness", in the research of factors affecting competitiveness.

It must be said that the concepts of "competition" and "competitiveness" have been studied in modern economic literature and, although there are different views, they do not contradict each other, but complement each other. For Example, M.Porter describes in his work "international competition": "competition is a dynamic and evolving process, a continuous changing landscape, where new goods, new avenues of marketing, new production processes and new market segments emerge" [2,24]. In most cases, the "competition" category is seen as achieving a leadership position by the subject with the help of the effective use of his own competitive advantage.

Abu Ali ibn Sina explains in his socio-philosophical views that the reason for the natural non-conformity in society is the attempt of being to preserve its existence. Had everyone been rich in society, society would have been devastated by conflicts based on competition and envy. Had everyone been poor in society, people would have been exterminated as a result of poverty. Everyone should be satisfied with their position in society, because a rich person will be sure that his state will somehow compensate for the not very high intelligence and awareness in him; the educated poor, on the other hand, prefer his own, comparing his position with that of a wealthy ignorant. The master, who finds bread from his craft, does not look through the eyes of khasad, either a governor with wide powers, or a Bedouin with inexhaustible wealth [3,73].

For example R.A. Fakhutdinov describes: "competition is the process of managing one's own competitive advantage by a subject, either for other purposes, to achieve victory in a natural state or in the struggle with competitors to satisfy objective and subjective needs within the framework of laws" [4,9]. In turn, "competitiveness" is associated with the possibility of winning the competition, balance, quality, reliability and efficiency of activities in market conditions. R.A. Fathutdinov understands that "competitiveness" is "a property of an object in an existing market characterized by a real and potential level of satisfaction of a specific need in comparison with objects similar to itself" [4,23]. Michael Porter, on the other hand, characterizes competitiveness as a property of the subject of goods, services or market relations that can be manifested on an equal footing with the subjects of goods, services and market relations that exist in the market.

If we divide the factors affecting competitiveness initially into objective and subjective factors. Objective factors are factors that do not depend on the will of economic entities and other market participants in a particular country and at a certain time. Natural-geographical and climatic conditions that determine the supply of raw materials to them in the country; existing production relations in the economic system, which determine the economic role of certain entities in the economy and the form of development of productive forces; the level and character of development of productive forces - includes material, Energy, personal and other factors that ensure production. The development of productive (economic) relations and productive forces determines the economic system of society and the form of property on which the activities of the subjects, which in turn are part of the economic system, depend. In addition, objective factors can also include the role and prestige of the country in the world economic system and other factors.

Subjective factors are factors that directly determine the competitive advantage of economic entities in the market, depend on the economic entity itself and other market participants, directly or indirectly influence economic entities or the product they issue: product quality, price-related competitiveness, product sales and market promotion system, product remuneration form, firm reputation, as well as the trade policy pursued by the state [5,1].

In economic theory, as in other social sciences, the focus is on researching the main objective, that is, factors that do not depend on human will. This phenomenon can be explained by the desire of researchers to apply methods of studying realism in the natural sciences to the study of social reality. But if in nature everything happens independently of human consciousness, and humans must adapt to these laws, then in social life the laws themselves arise as a result of independent actions of various individuals. Studies devoted to the existence of the social sphere and the role of the subjective factor in the economy, together with the market sphere in society, are presented in modern economic theory A.Twerski, D. Kaneman, O.Williamson, F.Denzau, D.The works of North and other researchers led to the emergence of such directions as behavioral economics, new institutional economic theory. [5, 134]

Rational and responsible state power should be based on the laws of the objective, including macroeconomics, of the development of society known to itself in the regulation of the economic sphere. In turn, before Economic Science, the task of studying not only market relations, but also the changes taking place in the social sphere is also emerging.

Today, the labor market and the competition in it have globalized. This situation in turn leads to the need to train specialists who can adapt to international conditions and requirements even while working on the territory of their state. The degree of economic competitiveness of the country and its integration into the world agricultural system largely depends on the successful solution of this task. Therefore, an important factor and basis for increasing national competitiveness is education.

President Of Our Country Sh.It was in the address of Mirziyoev to the Supreme Assembly and the people of Uzbekistan of December 20, 2022 that the question of quality education was raised."Improving the quality of education is the only way to develop a new Uzbekistan, " they said.Mirziyoev [6].

As a rule, countries with an emphasis on the education of the population and improving the skills of the labor force have always developed rapidly. In the current period, when the growing high intellectualization of production processes is observed, the importance of human, that is, intangible capital, is increasing. Such capital, on the other hand, comes at the expense of spending on education, culture and health. At the beginning of the 20th century, production in developed countries was more than 2 times the total amount of investments in a person in terms of their value. And today, despite the large increase in material capital in the last 30 years, the proportionality of the above-mentioned elements has changed in favor of non-material, that is, human capital. It is double the material capital.

In a time when the flow of information is growing and society and its technical and social infrastructure are dynamically changing and complex, the educational level and qualification of personnel has become an instrument of no less importance than material and energy resources, traditional, which, according to their effectiveness, are not an alternative to competition. The ability to effectively use information technology resources has become an important factor in the normal development of society, a means of ensuring effective management of the entire complex mechanism of economic and socio-political activity. It must be said that not only narrow economic, but also Broad, both technical and humanitarian awareness is envisaged.

What educational system should be found to be competitive, since the level of education of the population depends on the educational system that exists in the country?- the question arises. Professor Josef S. of the Harvard University School of management.Ney believes that the educational system should perform the following tasks:

- 1) the formation of the ability to transform information received in a person into knowledge;
- 2) to form the basis for the development of the ability to distinguish important decisive parties in a person from non-important, secondary ones;

- 3) to create in a person a thirst for knowledge, an interest in unexplored, new, unusual things, the skill of creative thinking and acting. This provides the basis for maintaining a lifelong interest in reading, a desire for new knowledge [7.117].

Interest in knowledge should definitely give birth to high school. Also, this school should also help a teenager with career guidance. It will be possible to compete with foreign educational systems by organizing educational and educational processes within the framework of the curriculum as in the brochure.

And in our higher education system, the credit-module system, which is introduced in recent years, provides an opportunity to continue our future graduates in higher educational institutions of foreign countries. Even by participating in various exchange programs, our students are familiarizing themselves with the advantages and achievements of foreign educational systems.

By the competitiveness of a higher education institution, we understand the real and potential ability of universities to meet the needs of consumers of educational services in the field of certain professional knowledge, qualifications and skills in the conditions of market competition. To analyze the competitiveness of a higher education institution, it is necessary to divide the factors affecting it into external and internal factors.

External factors are not affected by any higher education institution, but they should be taken into account in assessing the competitiveness of the OSCE and determining the competitive strategy of the educational institution. In turn, internal factors are embodied as potential opportunities in ensuring the competitiveness of the higher education institution itself. The task of the leadership of a higher educational institution is to analyze external factors (megamuhit, macromuhit, microenvironment) and change the factors of the internal environment, turning them into a competitive advantage in the form of services.

The above factors can have both positive and negative effects on the competitiveness of a higher education institution.

External factors can include:

- regulation of the educational system by state bodies;
- regulation of legislation and the process of providing educational services;
- social-demographic factors, etc.k.

To internal factors in the educational system:

- quality and efficiency of educational services;
- research activities;
- includes the level of qualification of professors, etc.

The microenvironment of a higher educational institution, in turn, is characterized by the uniqueness of this organization, its structure, the Coordination of the efforts of its employees aimed at a common goal. At the same time, an educational organization is an open system, in which there are such interconnected elements that they are closely related to the external environment.

The analysis of the internal environment of the organization will focus on identifying the strengths and weaknesses of the educational institution. It is clear in itself that the quality of the offered educational services is determined by the means and methods of education and plays a leading role. In turn, financial opportunities have a direct impact on frame, production and Information potential. And it is formed at the expense of the institution's own resources and resources from the state.

The competitiveness of the higher education institution directly depends on the quality and compliance of the educational services provided to consumer requirements.

Thus, in place of the conclusion, it can be said that at different stages of the functioning of a higher educational institution, various factors are affected. Taking these factors into account leads to an increase

in the quality of training students and an increase in the level of competitiveness of the entire educational system.

Hence, the quality of education is a factor affecting the competitiveness of the country.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Рақобат- бозор иқтисодиётига ўтишда принципиал масала.// “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 29 май, №113
2. Портер М. Международная конкуренция. М.: Международные отношения, 1993. 895 с.
3. Сагадеев А. Абу Али ибн Сина (Авиценна). Изд-во “Мысль”.: М., 1980.С.73
4. Фатхутдинов Р. Управление конкурентоспособностью вуза // Высшее образование в России. 2006. № 9
5. Князев Ю. К. Объективные и субъективные факторы в современной экономике // Журнал экономической теории. 2021. Т. 18. № 1. С. 127-140. <https://doi.org/10.31063/2073-6517/2021.18-1.9>
6. Мирзиёев Ш. Бунёдкор халқимиз мустақиллигимизни мустаҳкамлаб, барқарор тараққиёт йўлида илдамлайверади.// “Халқ сўзи” газетаси, 2022 йил 21 декабрь, №272
7. Кузнецов Д.Л. Факторы конкурентоспособности вуза. Инноватсия и инвестиции №3, 2021.С.117.

POSSIBILITIES OF APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN CHEMICAL EDUCATION

Kuchkarov Mexriddin ASAMOVICH

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Faculty of Natural Sciences, Tashkent, Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD)

Mamadaliyeva Nodira ISAKOVNA

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Faculty of Natural Sciences, Tashkent, Uzbekistan, Docent, Doctor of Philosophy (PhD)

ORCID ID: 0000-0001-7074-4126

ABSTRACT

This article describes the possibilities of using interactive educational methods, graphic organizers, strategies in order to increase the activity of students in the process of chemistry education, to form creative, creative thinking skills, to improve educational efficiency. Of particular relevance is the improvement of the quality of teaching chemistry, the use of the capabilities of advanced educational technologies, especially the improvement of methods aimed at teaching chemistry in an innovative educational environment.

Keywords: Interactive methods, Keys-Studio, strategies, brainstorm, organizers, Venn diagram, fishbone

INTRODUCTION

In the context of the development of world education, the transformation of scientific knowledge and its paradigms, natural sciences, including chemistry, are considered as a multifactorial phenomenon that affects the development of an individual's intellectual potential. In modern chemical research work, the widespread use of methods of computational mathematics and information and communication technologies, interdisciplinary scientific research, complexification of the base by technical, chemical experiment, globalization of chemical research work, necessitates the preparation of modern competency research, which works in cooperation with each other.

As an important factor in the formation of an information and educational environment that allows the development of the creative capabilities of the individual in the world, the organization and conduct of training aimed at developing the ability of the learners to research activity, creativity necessitates the improvement of modern didactic tools, forms and methods. In this regard, the issues of application of interactive educational methods in teaching chemistry, integration of traditional and modern methods of teaching chemistry, embodiment on the basis of information and communication technologies are becoming more and more relevant.

METHOD

In the educational process, the orientation of Personality Development, socialization and the upbringing of independent, critical, creative thinking abilities in it at all possibilities became a requirement of the period. It is the main task of innovative education to organize education that demonstrates these opportunities, to introduce innovations that do not serve it.

It assumes that the educational teaching environment is adapted to realize the capabilities of the student, and its specific aspect will be the recognition of the person of the educational person, the creation of a favorable, necessary environment for its comprehensive development. Since such education serves to educate students about such qualities as Independence, Initiative, responsibility, as well as independent,

creative and critical thinking skills, in its organization it is necessary to approach each student as individually as possible from educators, respect his personality, express confidence in him.

Three forms of teacher-student interaction are known in the educational process and are still widely used in the educational system. These include passive (traditional), active and interactive techniques.

Passive methods are a form of interaction between the teacher and the student, according to which the teacher is the main activity, leads the training, and the students act as passive listeners. The teacher's communication with students is carried out by conducting surveys, control work in practical classes. The main goal will be to give as much as possible in a short time.

Active methods are a form of interaction between the teacher and the students, which interact with each other during the course, that is, students become active participants in the lesson. Currently, this method is widely used in practical and laboratory training.

The types of keys of an educational nature are: keys aimed at solving the problem and analyzing decisions, keys that provide the opportunity to analyze and evaluate the activities of the student, keys that represent a decision and a holistic problem. Technology develops in students skills of a creative approach to analyzing the situation and making the right decisions, interest in mastering the subject, practical skills, provides opportunities for the active assimilation of knowledge by them based on various problem situations and their solution.

Effective keys-staydi must meet the following requirements: the goal must be clearly expressed, to a certain extent complex, be able to crack several aspects of social, economic, cultural life, not to quickly go inefficient (quickly lose importance), be able to manifest national characteristics, express typical situations related to business, education or other areas, develop analytical thinking in O's, create

Case's assignments are based on information, situations, based on life realities, in contrast to simple question assignments, the assignment solution focuses on logical, creative thinking, not based solely on knowledge of information. At the same time in these assignments there may be several alternative ways, not one, leading to the answer.

1. Topic: repetition of the section "hydrocarbons".

Keys type: educator.

Keys content:

One of the sensational discoveries in history was the discovery of the "Greek fire". The exact author of this discovery remains unknown to this day. While some say that the discovery belongs to the Byzantine Alchemists, others will want to prove that the secret of its preparation was known in ancient Greece.

In the 7th century, the Byzantines used "Greek fire" when an Arab fleet attacked Constantinople. After the defenders of Constantinople arrived very close to the Arab fleet, a combustible mixture flowed and burned into the sea. The Arab ships remained in flames, and the cabbages were engulfed in black smoke. The fire continued for more than a day, resulting in almost the entire Arab fleet being burned. The composition of the "Greek fire" was kept secret. It was not until almost 400 years later that the Arab alchemy could determine its composition. It is known that sulfur and saltpeter were also added to the mixture.

Answer questions:

- 1) what substances do you know that do not sink scattered on the surface of the water?
- 2) What was the reason for the long duration of the fire?
- 3) for what purpose is saltpeter and sulfur added to the mixture?
- 4) what causes the substances to burn, forming black smoke?
- 5) What mixtures with such a property can you recommend?

Complete the task:

Water was placed in a Crystallizer and small paper oars were placed in it. Try to reflect reality by preparing a "Greek fire". (don't forget to follow fire safety rules!)

Informative material.

Liquids with a density smaller than the density of water ($d < 1 \text{ g/ml}$), insoluble in water, are dispersed in a water bet, forming a thin layer.

Substances with a relatively high proportion of carbon atoms burn when burned, forming black smoke. Black smoke consists of small particles of carbon.

Celitrates have an oxidizing property. Potassium nitrate, sulfur, carbon are part of the composition of black gunpowder. Atmospheric oxygen is not necessary for the oxidation of selitral impurities. Sulfur does not dissolve in water or precipitate and burns, forming a flame that is difficult to extinguish.

2. Topic: repetition of the section" hydrocarbons".

Keys type: educator.

Keys content:

Regarding the origin of the word, scientists have not yet stopped discussions. While many assume that the origin of the word has Turkish veins, the Turks in turn claim that the word is taken from the Assyrian language and means "to erupt". Other linguists believe that the word is derived from the Akkadian verb meaning "to burn". Another theory is that the origin roots of the word go back to the Iranian word for "liquid substance".

Answer questions:

1. Which city was this substance originally found near? (Baku, 1846.)
2. What composition does this substance have? (paraffins 30-35%, naphthenes 25-75%, Arenes 10-20%).
3. Indicate in order the four states with the most reserves of this article. (USA, Russia, Saudi Arabia, China)
4. How many more years will the reserve of this substance reach when it is calculated on average? (50 years). (oil)

3. Topic: repetition of the section" hydrocarbons".

Keys type: educator.

Keys content:

This gas was first obtained by Devi in 1836 by exposing water to a metal salt. Devi had determined its composition and its explosive properties. The current modern name was given by Bertlow, who rediscovered it in 1859. Since battery electric flashlights were not common at times when velosepedes were very traditional, the above-mentioned salt pan was used for velophonar purposes. A drop of water dripped into the salt in the pot, while the separated gas came to gorelka and lit up the road. This gas was also used in the headlights (flashlight) of the first cars.

Le Shatele 1895 found that the mixture of this gas in equal volumes with oxygen burns by giving the flame that gives the highest heat (40,000 C) and laid the foundation for its use in welding work.

Answer questions:

- 1) which salts are released by gas when exposed to water?
- 2) What is the structure formula of the gas?
- 3) by what methods can this gas be obtained?
- 4) write down the equations of reactions from the initial raw material, from salt flour to gas extraction. (C_2H_2).

4. Topic: repetition of the section "hydrocarbons".

Keys type: educator.

Keys content:

1975 Vladimir Perlog was awarded the Nobel Prize in Chemistry for his research on physiologically active small molecular compounds. One of his greatest achievements was the synthesis of a hydrocarbon with the general formula $C_{10}H_{16}$, called adamantane. While it is a biologically active substance, the structure of the crystal lattice is similar to that of a substance, and the name of both is derived from the ancient Greek word meaning "indestructible". naturally, only oil can occur in its composition up to 0.0001-0.03%.

Answer questions:

1. What substance is Adamantan the name of in ancient Greek?
2. What type of crystal lattice of adamantane is included?
3. Extracting adamantane from oil is not cost effective, but can be isolated. Recommend a method of extraction from oil. (diamond)

CONCLUSION

The studies carried out showed the need to select and improve the form, methods, tools and technologies of teaching subjects based on approaches based on the content of specific topics in the environment of innovative education in secondary schools. In an innovative educational environment, proposals and recommendations were developed on the possibilities of improving the methodology of teaching the topic "hydrocarbons", as well as its criteria, educational and methodological support.

As a result of an informative analysis of the content of the chapter "hydrocarbons", the methodological aspects of the teaching process (organizational, goal-oriented, logical-structural, diagnostic-consequential) were improved by demonstrating in real conditions the visual integrativity of the organization of interactive education in the e-learning environment. As a result, the didactic provision of the organization of innovative methods of teaching chemistry in school education in scientific and practical integration was enriched.

The traditional methodological system in teaching the section "hydrocarbons" from chemical science has been improved on the basis of the application of the organizational and didactic model, which combines the structural components of the introduction of innovative educational technologies (interactive methods, strategies, graphic organizers) aimed at improving the effectiveness of education in the process of motivating the activation of the relationship of

Didactic provision for improving motivational training levels to increase student activity in the process of effective teaching of chemistry in an innovative educational environment, as well as assessment criteria were improved on the basis of regulatory optimization according to ensuring the stability of the level of internal integralization of didactic capabilities of active and interactive teaching forms. As a result, in an innovative educational environment, the methodology of teaching the topic "hydrocarbons" was improved and educational efficiency was improved.

According to the processing of the results of the experimental work carried out using mathematical-statistical methods, the correct laying of the ideas advanced in the research work was justified, and as a result of the application in pedagogical practice of an improved methodology for teaching the topic "hydrocarbons" in an innovative educational environment, it was proved that students have increased independent, analytical, critical, creative,

Scientific Ethics Declaration

This article was prepared based on the personal knowledge and experience of the author and copyright is protected.

REFERENCES

1. Кучкаров М. А. Об использовании электронной таблицы в химических вычислениях //Химия в школе. – 2011. – №. 4. – С. 53-54.
2. Кучкаров М. А. Использование естественной продукции в химическом эксперименте //Педагогические науки. – 2010. – №. 4. – С. 27-28.
3. Kuchkarov M. A. Possibilities of using a chemical experiment on the formation of students'critical thinking competencies //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – Т. 2. – №. 04. – С. 108-112.
4. Bakhromovna D. G., Asamovish K. M. The Needs of Interdisciplinary Integration in the Educational System //Eurasian Scientific Herald. – 2022. – Т. 10. – С. 41-44.
5. Sharipovna N. M., Asamovish K. M. Teaching the section of oxygen-containing organic compounds on the basis of module educational technologies //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – Т. 2. – №. 1.5 Pedagogical Sciences.